

કવિ અને સૌંદર્ય

હાલના જમાનામાં હાલનાની લાવણ્યતાના
વીષમમાં બાલની ખુબસુરતીનો પ્રશ્ન
એખરે આવે છે અને તેથી મૃગલાચનીના
બાલની સૌંદર્યતાની આબેહુબ વર્ણન
શકતી માટે મશહુર થયેલ નામાંકીત
નાટ્યકાર કવી કાલીદાસજી નામ રહેલ
ચાદ આવી જાય છે. બાલને સુંદર અને
સુવાળા રેશમ જેવા બનાવી તેને કળા
ભર જેવા રાખવા એ હાલની
જમાનાની એક પ્રચલીત દેશન
યદ પડી છે.

કામીનીયા ઓઇલ

હર ઓછવળા દુનિયામાં, બાલની ઉપર વર્ણવ્યા જેવી અનુપમ સૌંદર્યતા, ઉપ
સ્થિત કરવામાં જનજીવી રાખવામાં તેમજ ખીલવવા માં અદ્યસ્થાન ભોગવી રહ્યું છે.
તમારા બાલ માટે કામીનીયા ઓઇલ નીચીત વાપરો અને તમારી ખુબસુરતી
દીનપ્રતીદીન વધારે અને વધારે ખીલતી રહેશે. કામીનીયા ઓઇલ બાટલી દીઠ
રૂ. ૧ ની કીમતે સધળા જાણીના રોજમાં વેચાય છે અસલ કામીનીયા ઓઇલ
બગબર તપાસીને જ ખરીદજો કાગળ તેની બનાવટી દબાવી નકલો નીકળવા માંડીશે.

ચમેલી જેલું મોહક-ગુલાબ જેલું ઉત્તમ-કમળ જેલું સુંદર

એટો દીલખહાર (રજીસ્ટર્ડ.)

નમે ન માપયું" કોય તો એક વખત વાપરી જુવો. તે કપડાં ઉપર અથવા રૂના
કાપડામાં લગાડતાંની સાથે ઉપર જણાવેલા રૂલોની મીઠી ખુશખો બહેક બહેક થઈ
રહે છે એટો દીલખહાર (રજીસ્ટર્ડ.) નામ વર્તમાનેજ સીતમંથ બાટલી ખરીદજો
કારણ બનાવટી નકલો નીકળી પડી છે. કીમત ત્રા આંકિમતી ૧ બાટલીના રૂ. ૨,
૦૧ આંકિસ રૂ. ૧-૪ અને ૧ લમતી રૂ. ૦-૧૨-૦ નમુનાની શીશી ૧ ની
કીમત રૂ. ૦-૨-૦ સુગંધી કાડનો એક આનો.
બહારનામ મંગાવનારાઓને વી. પી ખર્ચ પાયા આનો જુદા થશે.

દીલખહાર હર ઓઇલ (રજીસ્ટર્ડ.)

આ તેલની કેવળ ગુલાબની ખરીજતક જેવી મીઠી મુગંધ ધખીજ પ્રીયકર છે.
વાપરી આવી કરો. બાટલી દીઠ નામન રૂ. ૧ અને ત્રા પી ખર્ચ રૂ. ૦-૧-૦ અવગ.

નોંધ {વી એંગલો-ઈન્ડિયન ટ્રગ એન્ડ કમીકલ હાં.,
૦૨૮૫, જુખ મમીડ, મુંબઈ, નં ૨.

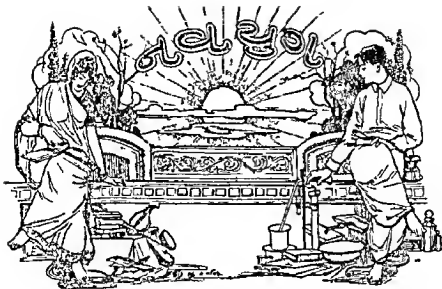

મધ સાગરે મારી નાવડી
 ત્યાં ચે . જોઉં દુર જથ્થકતી
 તારા દારની ઝીણી હીવડી
 તારા નામમાં આ સ્વતંત્રતા !
 આ શી મીઠી વતસલતા રહી

સ્વતંત્રતા! સ્વતંત્રતા! રહે સદા તું મૂર્તિમંત

ભાગ્યનાં યુવકયુવતીઓ! [વજ્રયાત્રી]

વર્ષ : ૨ જુન]

ગ્રાહકોએ : ૧૯૩૦

[અંક : ૭

કાળની ખંજરીના
ધોર નાદશી વાતાવરણ
ભગઈ ગયું છે. વીશ્વનો
માનવ સમુદાય ભારતની
તરફ મોટા માંડીને માન-
સપટતા ફીટીજ ઉપર
પસારાતાં અનેક શમણાં લુએ છે. એ
શમણાંમાં કોઈકને રમ્ય મનોહર તો કોઈકને
બીપણુ-કામમાં ચીત્રો જણાય છે. કોઈકને
લસકરી કાતુન, લયાનક દમનનીતી, ઉલરાષ
જની ધત્તપીતાજો અને ભેલાનાં આમ-
રંગી ચીત્રોથી વાળા ઘેરાતા જણાય છે,
કોઈકનું લક્ષ્યસ્થાન લંડન, ત્યાંની ગાળમેળ
પરીષદ, મહોં મલકાવતા, હસતા હસતાં હૃદ-
ધુનન કરતા, મીઝસરો, જલસા, સીનેમા,
નાટકો અને લંડન મેન્સેસ્ટર, લીવરધુવ
વગેરે શહેરોના હીંદીઓને છુટાપણુ આપતા
શ્રીદીત મુત્સદ્દીઓ સીવાય બીલું કંઈ જ
દેખાતું નથી તો કોઈક અદેશની સ્વર્તૃતતા
અથે જે ભોગ આપવા પડે તે આપવા

કાળની ખંજરી

: લેખક :

તંત્રી

તત્પર બની, પરીલામે
મનનારાં સુદ્ધની કલ્પ-
નાઓ કરી 'આખરી સુદ્ધ'
માટે મધ્યમ બને છે.

પરંતુ કુશળ મુદ્દ-

દીઓ અને વ્યવહાર કુશળ પુરૂષો મહાસભાને
ગાળમેળ પરીષદમાં પોતાના પ્રતિનીધીઓ
મોકલવાનો નકાર, વાળાના આખરી નીલુચ
ઉપર આવવું પડ્યું, તે પ્રશ્નને ગંભીર
બનાવ લેખી તે ઉપર જુદા જુદા દ્રાવી-
બીંદુથી ચર્ચાઓ ચલાવવામાં ગંભીરપણે
રોકાઈ ગયા છે.

વીધીના પ્રયાસોના પ્રતીદ્ધ અચલા
પત્રવ્યવહારોના વાચન પછી તટસ્થ
પુરૂષોના મોટા ભાગની એ ખાત્રી તો
થઈ ચુકી છે કે, જે લોકો દર્શાવે
સંદેશ લાખા વાપરવાને બદલે વધુ સ્પષ્ટ
ભાષામાં પંડીત મોતીવાય નહેરના પ્રતીદ્ધ
અચલા વીચારોનો જવાબ વાળ્યો હોત તે

માધાની યવી બુ મુસ્કેવ હતી નહી
 ૧૨૧ કહેવામા આવે છે તેમ, સીમ-સીમાના
 મન મનાદનરોને તો મહાસભા સાથે
 હતા મહાણુ ન માડવામા રસ પડેનો
 કોવાથી, 'ભના માણુ' મનાતા ઇન્વીન
 વડેમથી ત્રીગેય અગા જઈ શકાયુ નહી,
 ખેતુ ની પણ દમનનીતીનો દોરદમામ
 ૭મ ને તેમ ચાતુ રાખવાથી ખુદ વીળી-
 નગેના દોનમા પણ સરદારપદ સમાધાન
 માટે આગ નથી એવો વસતરો ઉભો
 થતો જગણુ મનુ અધી દેશભગમા
 મુકેદતુ થોડા વાતાવણુ ઉત્પન્ન થઈ
 શન્યુ નહી

મહાસભાને હરે રીતે ઉનારી ન પાડવાનો
 જેમનો વડો છે તેવા દેશીઓ તેમજ
 ૧૧ મીએ એતુ ગણતુ બતાવે છે કે મહા-
 સભાના નેતાઓએ સમાધાનીના પ્રયાસો
 વખતે વાગવા દીશા મંત્રી તેથી સમાધાન
 ની રીત નીચડુ પરતુ જે બે મહીનાનો
 નામો નામો એ પ્રયાસમા વીર્યો, તે પછેના
 ગાવીડના અને ૫ મોતીનાનડના વીચારો
 મી ને પ્રમ્મ દ્વારા પ્રસીદ્ધ થઈ જ સુદા
 ૬ ને નીચ ગેને હરે ને સમાધાનના પાયા
 ૭૫ ગણતમા આવતા હોય તો, ૫ મોતી
 લાનડના વીચારો તા ૨૦ મી જુને પ્રસીદ્ધ
 થયા અને વીળીડરો ગાધીડને યગ્નમા
 પછેની નખત મળવા તા ૨૦ મી જુનાઇને
 દીનજે ગયા ત્યા મુધી સામા પછે સંધી માટે
 તત્પરના બનાવી હતી ખરી? ના ઉનડુ
 ૫ ડીનડ યજ્ઞમા ગાધીડને મળવા જવાના
 હતા તેમને પરવાનગી આપવાની ન પડવામા
 આવી, એતુ જ ની પણ મદસખના
 પ્રવનમડાને પ્રતિ પ્રાનમા ગેગપદેસ
 નહી, નેતા કમચાઉ પ્રમુખ ૫. મોતી
 નાનડને જેનમા નખવામા અગ્ય નેમજ
 ન ગાલગેય પેલના બનદીન વચને ને

વળગી રહ્યા. દરમીયાન એક તરફથી દેશમા
 દમનનીતી વધતી ચાલી અને બીજી તરફથી
 શ્રીદીશ મુત્સદીઓ અને હીદમા વેપાર
 કરતા ગોગ આપાગીઓએ હીંદી પ્રબળી
 મહેન્દીઓને ટચડી નાખવા માટે ગમે તેવા
 પ્રયાસો ચલુ રાખી, સરકાર ઉપર દબાણ
 લાવવા માડ્યુ અને મહાસભાની સંસ્થા-
 ઓને દાખી દેના તે પછી જો જાનના
 પગના ભગવામા આગ્યા, તેથી જનતાની
 એની ખાતરીએ વ્યાપક સ્વરૂપ લેવા માડ્યુ
 કે, સરકાર અત્યારે સમાધાન કરના તત્પર
 નથી, એવે સમાધાની માટે થોડા સમય
 હજુ દુર છે

મહાસભાના નેતાઓની જે માગણી-
 ઓની સમે વાધા લેવાદા આવે છે
 તેમા સુધી પડેના વાધો સત્રાગ્ન સાથે
 સળધ ગખગે કે સાત્રાગ્નમાથી છુટા
 થઈ જતુ એની છુટ હીંદને હેલી ભેદએ
 તે સાથે છે એ વાધા લેનારાઓના બે
 વર્ગ છે [૧] શ્રીનીતા તેમજ એન્ગ્લો
 ઇન્ડીઅન પત્રકારો અને [૨] હીદના
 મવાગ મુત્સદીઓ તેમાથી રાહીવાદી પત્ર-
 કારોની મનોદશાની પહેલી તપાસ લઈએ

હી દુરથનને સસ્થનો સ્થુ સ્વગાજ આપ-
 વાની પ્રતીતા હીંદુસ્થાનના વાઇસરોયે,
 તેમજ રામ્સે મેડોનાડ જેવા જવામદાર
 પુરોએ જાહેર કરેલી છે, અને એ જાહેર
 તને અંધારેજ મહાસભાની દાટીથી હીદના
 ગાલગણને નહી લેનારા એગ મવાગ
 મુત્સદીઓ તેમજ કોમીવદીઓએ ગેગમેજ
 પગીપમા જવાની તૈયારી કરી છે

અને સસ્થાનેએ સત્રાગ્નની અદર
 રહેતુ કે તેમાથી છુગ થતુ તે ૧૯૨૬ ડી
 ૨૧ પગીપદમા મરુપત બનાવી નેમા
 અગ્યુ છે તો પછી હીદને ને સચા
 ભાવની સાથનીકે ન્દગજ પગ અપરની

બ્રીટીશ મુસ્લિમોની ઇચ્છા હોય તો, એની કસોટી માટે જ મહાસભાના નેતાઓએ લાલો-રના દગવથી ખુલ્લી પીછે હક કરીને પણ કરેલી માગણીનો ચીકાર કરવામા હોય. ધરવીને શા માટે આનાકાની કરી નેહએ, તેમ જ શાહીવાદી પત્રકારોએ આટલા કોલાહલ પણ શા માટે મચાવવો નેહએ? એ આના-કાની અને એ કોલાહલ બતાવી આપે છે કે, મવાળા મુસ્લિમો ગમે તેટલા પ્રયત્ન કરે, તો પણ લાલની મનોદશાવાળા બ્રીટનમાં જીવે તેઓ હીંદ માટે નહકના ભવીષ્યમા પણ સાંસ્થાનીક સ્વરાજ્યની ખાત્રી મેળવી શકે તેમ નથી.

કેનેડા, અફ્રીકા, ઓસ્ટ્રેલીયા વગેરે સંન્યા-નોને સામ્રાજ્યમાથી છુટા થવાની સંપુર્ણ છુટ મોકલી છે, તો પછી હીંદને સાંસ્થાનીક સ્વરાજનો દગલે લે ખરેખર આપવાની જ બ્રીટીશ મુસ્લિમોની ઇચ્છા હોય તો, તેવી છુટ તેને શા માટે આપવામા આવે નહીં? શાહી પરીચદ માટે ઇંગ્લંડ આપતા જ દક્ષીણ આફ્રીકાના મુખ્ય પ્રધાન જોન્સ હટ્ઝેગે એ જ મુદ્દા ઉપર ભાર મુક્યો હતો, અને થોડાક મહીનાઓ પહેલાં દક્ષીણ આફ્રીકાના ખેતીવાદી ખાતાના પ્રધાન જનરલ કેમ્પે, સામ્રાજ્યમાથી નીકળી જવાના દક્ષીણ આફ્રીકાના હક્ક સામીત કરનારા ભાષણમા જોખમે જોખમું કહી દીધું હતું કે :

“જે કે અત્યારે આપણે પ્રભતંત્ર સ્થાપવાની સ્વીકૃતિમા નથી, પરંતુ એથી એ સીધ થતું નથી કે ભવીષ્યમાં તેમ કરવાની આપણી તૈયારી નથી. જ્યાં સુધી આપણને નીર્બેળ સ્વતંત્રતા ભોગવવાની મુજે છે, ત્યાં સુધી પ્રભતંત્ર હોય કે ન હોય તેની આપણે પરવા કરતા નથી. પરંતુ ૧૯૨૬ ની સામ્રાજ્ય પરીપદના ઢંદરાએ આપણા દેશ માટે કેવી જાતનું રાજબંધારણ નેહએ

છે તે પસંદ કરવાનો આપણને પુરેપુરો અધીકાર આપ્યો છે. આપણું પ્રથમ લક્ષ્ય દક્ષીણ આફ્રીકાને સંપુર્ણ સ્વતંત્ર બનાવવું તે છે. જે ભવીષ્યમાં એવું જણાય કે બ્રીટીશ સામ્રાજ્યમાં રહેવું તે આપણા લાલનું છે, તો અપણે તેમાં રહીશું. પણ જે ભવીષ્યમા એવું જણાય કે બ્રીટીશ સામ્રાજ્યમાથી છુટા થઈ જવું એ દક્ષીણ

કુદરતીય

[ખતીન

તુરંગમાં ગાંધીજી

જેમને જેતમાં પુરી રાખવા છતાં ગોળ-મેજમા જવા માટે દેશનું વાતાવરણ સાંન બનાવવાનો આગ્રહ કરવા માટે ના વાઈસ-રોયે મેસર્સ સમુ-જન્યકરને પરવાનગી આપી.

આફ્રીકાના લાલનું છે, તો એ પગનું ભરવા આપણે સંપુર્ણ સ્વતંત્ર છીએ આપણે કદી પણ પ્રભતંત્ર નહીં સ્થાપી શકીએ એવું માનનારાઓમાંનો હું નથી, અમેરિકાના સંપુર્ણ સંન્યાનો [U. S. A] એક વખત બ્રીટનનું જ સંતંધન હતું તે સંસ્થાનાસીઓ અગ્રેષ્ઠ ભાષા બોલનારી

પ્રભ જ હતી, તેમણે સુદ્ધાં મદાન પ્રભ-
તંત્ર સ્થાપનાનો નીરધાર કર્યો હતો. એ
રીતે આપણે માટે પણ એસા સમય આવે
કે જ્યારે, દક્ષીણ આફ્રીકામાં વસતી ડચ
અને અંગ્રેજ બંને પ્રભઓ એમને જ
ધોળે ચાલવાનો નીણું કરે પણ ખરા.
પરંતુ આવતી કાલની પ્રભએ શું કરવું
જેઠ્યે કે કેમ વતવું જોઈએ તે ઠરાવવાનું
કામ આપણું નથી.”

જનરલ સમટસ જેવા સામ્રાજ્યવાદીને
સુદ્ધાં સ્વીકારવું પડ્યું છે કે: “પશુબળથી
એક પ્રભને તાબામાં રાખવાની રીતને બદલે
સ્વતંત્રતાના સીદ્ધાંત ઉપર સકારની રીત
દખા કરવી પડશે.”

૧૯૨૬ ની શાહી પરીપદના નીણું
પડી કોઈ પણ સંસ્થાનને તેની ઇચ્છા
વીરૂદ્ધ સામ્રાજ્યમાં બંદી રાખવાની ફર્જ
પાડી ન જ શકાય એ સીદ્ધ થયેલી વાત
છે. એટલે સામ્રાજ્યવાદીઓની હીંદનેતાઓ
સામેની ચીડ અસ્થાને તેમ જ પ્રાચી
વીનાની છે.

હવે મવાલ મુત્સદ્દીઓના પોકારનો વીચાર
કરીએ. ગ્રાનીવાસ શાસ્ત્રી સમા સાંસ્થા-
નીક સ્વરાજના દરજ્જાની વ્યાખ્યા સમજ-
નારા મવાલ મુત્સદ્દીઓમાં બીજા કોઈ
ભાગ્યે જ હશે, તેમણે વારંવાર આગ્રહ-
પુર્વક લંડનમાં જઈને ક્યું છે કે: હીંદને
સામ્રાજ્યમાંથી છુટા થવાની છુટ હોવી જ
જોઈએ. ‘‘

અને ડોક્ટર એનીએમંટ, જેમના ‘‘કામન-
વઃથ ઓફ ઇન્ડીયા બીલ’ને હીંદના તમામ
મવાલ મુત્સદ્દીઓનો સાથ હતો, તેમણે પણ
અનેક વખત આગ્રહ કરીને ક્યું છે કે.
સામ્રાજ્યમાંથી છુટા થવાનો સ્વધીકાર
હીંદને હોવો જ જોઈએ.

એટલે જે મવાળ મુત્સદ્દીઓ મહાસભાના
નેતાઓની એ માગણી સામે વ્યર્થ પ્રલાપો
કરી રહ્યા છે, તેઓ કાં તો શાસ્ત્રીજી અને
ડૉ બેકંટ કરતાં પણ વધારે સાંકડા
રાજદ્વારી વીચારો ધરાવે છે; પરંતુ તેમ
કરીને તેઓ પોતાની જાતને જ દગો દઇ
રહ્યા છે. કેમકે મહાસભી તેમના ફેરેશનની
છેલ્લી બેઠક વખતે પ્રમુખસ્થાનેથી સર શીરોઝ
શેઠનાએ કરેલા ભાષણમાં, એ અધીવેશનમાં
થયેલા ઠરાવમાં, દીલ્હીના મેનીફેસ્ટમાં,
ગાંધીજીએ મીં મ્લોકેન્ડવ સાથે કરેલા
જેલમાં કરેલી વાતચીત પછીના ખુલાસા-
ઓમાં તેમ જ તે પછી પણ, આ મવાળ
મુત્સદ્દીઓએ કોણી કોણીને વારંવાર જાહેર
ક્યું છે કે: સાંસ્થાનીક સ્વરાજના બંધા-
રણની જ ચર્ચા માટે તેઓ લંડન જવાના
છે. અને જો તેમનાં એ બધાં શાબ્દીક
પ્રદર્શનોની જો જરા જોટલી ચ કીંમત હોય
તો, સાંસ્થાનીક સ્વરાજ માટે જે અગ-
ત્યનો નીણું ૧૯૨૬ ની લંડનની
શાહી પરીપદે કરેલા છે, તેનાથી એમણે
ખજા હંકવાની કે ગભરાવાની જરાય જરૂર
નથી જ.

પરંતુ સર તેજબહાદુર સમ્રુ અને
શ્રીયુત એમ. આર. જયકર જ્યારે સમાધા-
નીના સંદેશા માટે સીમલા, ધરોડા અને
નૈની વચ્ચે દોડાદોડ કરી રહ્યા હતા, ત્યારે
મીં ચર્ચાલ જોને ‘સરકસ’ના નામથી
સંબોધે છે. તે ‘ગોળમેજી પરીપદ’ને મહા-
સભાના પ્રતિનીધીઓ વીના પણ ભરીકાદ-
વાની તમામ તૈયારીઓ લંડનમાં ચાલુ જ
હતી, અને હીંદી સરકાર બ્રીટીશ હીંદના
પચાસ પ્રતિનીધીઓ (!)ની પ્રકટ થયેલી
નામાવધી નક્કી કરવા બહાઈદોલ અને હીંદના
પ્રતિની વચ્ચે સંદેશા વ્યવહાર ચલાવી રહે-
વામાં મથામથ હતી. તેમજ હીંદના મવાળો

લંડનથી સર તેજબાદુર સમુએ અને મીં રામ-
સ્વામી અપર ઉપર આવેલા ગુપ્ત સંદેશોએ
પ્રવતારક માનીને પોતાની નાવડીએને યુક્ત-
વવા તૈયાર થઈ જ રહ્યા હતા, એટલે મહા-
સલાના પ્રતીનીધીત્વ માટે આગ્રહ અનાવવા
છતાં, તેમ જ 'મહાત્મા ગાંધીજી' ગેળમેજમાં
ન આવે તો ગેળમેજ પરીપદ પર વીનાંતી
ગન જેવી થઈ પડશે. એવી મૌખિક વાતો
કરવા છતાં, તેઓ અંદરખાનેથી, પોતાનાં
લુનાં વચ્ચેના ઉપર પાળી ફેરવીને ગેળમેજના
જલસામાં જવાની તમામ શ્રમ લાવીને કરી જ
રહ્યા હતા. તેથી જ લાંગી પડેલા સમાધાનીના
સંદેશ એ સંખ્યે એ પક્ષ તરફથી ઉચ્ચ-
સ્વમાં આવેલા અખીપ્રાયો રાષ્ટ્રહીતની નજરે
માત્ર ધાતક જ છે.

અને પ્રસીદ્ધ થયેલી પચાસ ગ્રહસ્થાની
નામાવધી ભેતાં, તેમ જ 'ઇન્ડિયન ડેઇલી
મેક્'ના રૂઝ ઉપર ગચેલા તંત્રી મીં વીલ્સને
શરી-નોકરતાઈ વચ્ચેના ગુપ્ત કરારની જે
વાત પ્રસીદ્ધ કરી હતી તેને ધ્યાનમાં લેતા,
એવા નીજીય ઉપર આવ્યા વીના રહી
શકે. નથી કે, લંડનની ગેળમેજ પરી-
પદમાં મોટામાં મોટી જવાબદારી અત્યારની
સ્થિતિમાં તો એ મવાજ મુત્સદ્દીઓની ઉપર
જ આવવાની છે.

મીં ઝીણાએ મીં ગ્રસ્સે મેકડોનાલ્ડને
પત્ર લખીને અગાઉ જણાવી દીધું હતું
કે: ખ્રીડીશ પ્રબળતાં વચ્ચેનાં હીંદી
પ્રબળને જરા પણ વીશ્વાસ રહે નથી,
તેમ, હમણું પણ બ્રજીગત મત ઉચ્ચારતાં
તે મહારાજે જાહેર કરી દીધું છે કે: 'નાં
શહાનશાહની સરકાર તેમ જ ખ્રીડીશ પ્રતી-
નીધીઓ જે પ્રેરખર કામ કરવાની વીચાર
ઉપર આવ્યા નહીં હોય તો ગેળમેજ
પરીપદ ફતેહમંદ નીવડવાની નથી જ.'

તે જ રીતે સર ચીમનરાવ સેન-વાડે
પણ લશ્કર, પરરાષ્ટ્રીય રાજકારણ અને દેશી
હીંદને લગતા-પ્રશ્નામાં સંધીકાળને યોગ્ય
કેટલીક સાધનાઓ સીવાય હીંદને તાત્ક-
લીક સ્વરાજ આપવાની જ માગણી તે ગેળ-
મેજમાં કરનાર છે, અને તેમાં તે જરા પણ
મોળા પડવાના નથી: એવી જાહેર પ્રબળને
ખાત્રી આપી છે.

સર તેજબાદુર સમુએ પણ મદાસમાં
મહેલા લીખત ફેડરેશનમાં ગેળમેજને લગતો
કોય રજુ કરતાં સ્પષ્ટ લાપામાં કહ્યું હતું
કે: "લીબરલો હાંસે હાંસે મળે તેવું
સાંસ્થાનીક સ્વરાજ માગતા નથી પરંતુ
સંસ્થાનો સમા સંપુર્ણ ફરજગવાણું
સાંસ્થાનીક સ્વરાજ માગે છે." તેમ જ નાયબ
હીંદી વત્રીર અક્ષરેસે, હીંદને સંસ્થાનો
જેવું સ્વરાજ નહકના લવીષ્યમાં મળવાનું
નથી એવું સ્પષ્ટ શબ્દોમાં જણાવ્યું ત્યારે
પણ સર તેજબાદુરે લીબરલોના નીજીયની
યાદ આપી, સાંસ્થાનીક સ્વરાજની જ અર્થાં
ગેળમેજમાં કરવાનો પોતાનો મક્કમ ધરાદો
જાહેર કર્યો હતો.

આ બધું ભેતાં-જે મવાજ મુત્સદ્દીઓ
પોતાના એટલા વચનને ય વળગી રહેવા
ધ્વજતા હશે તો-લંડનના ગેળમેજ જલસામાં
હીંદના કોમીવાદીઓ અને ખ્રીટનના મુડી-
વાદીઓ તેમ જ સામ્રાજ્યવાદીઓની સામે
ગંભીર લડત લડવાની સ્થિતિમાં તેમને
યુગ્તવું જ પડશે. તે સાથે હોડ ઇટલીન
અને ખ્રીટનની કામદાર સરકારને, વીટીકારો
ઉપરના તાં ૨૩ : ૮ : ૩૦ ના પત્રમાં
હોડ ઇટલીને હીંદને ગેળમેજમાં અમુક
મર્યાદાવાળું સાંસ્થાનીક સ્વરાજ્ય આપવાની
જે જાહેરાત કરી છે તેને ચીવટપુર્વક વળગી
રહીને પોતાના શુદ્ધ આરાયની હીંદીઓને
પુરેપુરી ખાત્રી આપવી પડશે. એવું તોલ

વાતાવરણમાં જેના ઘેરા ઘેરા પડદા અત્યારે સંભળાઈ રહ્યા છે, તે કળની અંજલિ, છેવટના પરીણામ ઉપરથી કાઢશે.

હીંદના રાજદારી વાતાવરણને અત્યારે આમ આવરી રહેલાં તારકળીક ઘેરાં વાદ્યોને દુર ખસેડી, ભયીષ્યના હીંદની દૃષ્ટિએ જોઈએ તો, હીંદના રાજકારણમાં જ નહીં પણ આજની અને આવની કાલની હીંદી પ્રજાના જીવનમાં, આપક અસર કરે તેવા રાજકારણી પરિવર્તનની અત્યારે કસોટીની ધડી છે. તેવે વખતે આ દેશના આપારીઓ અને દેશના રાજકારણમાં પ્રબળ હિસ્સો આપી રહેલ મહાસભાના પ્રતિનિધીઓ વીહોણી ગોળમેજી પરિષદ કોષ્ટ પણ રીતે સફળ થઈ શકે તેમ નથી. એટલે ગમે તેવા છુદ્દીમાન હોવા છતાં કેવળ પોતાની જાત શીવાય જેમને કોઈનો ટેકા નથી એવા મવાળ મુત્સદ્દીઓએ, મહાસભાના તેમ જ રાષ્ટ્રના આપારીઓના પ્રતિનિધીઓને પ્રતીધાન પુરવંક ગોળમેજી પરિષદમાં ભાગ લેવાનું બને તે માટે, મહાસભાના વીરોધ કરવા છોડી, રાષ્ટ્રની સંગીન એકતા સાધવા માટે હૃદયે પ્રયાસ કરવા તત્પર બનવાની વીશેષ જરૂર છે. મહાસભાના પ્રતિનિધીઓની માફક મવાળ મુત્સદ્દીઓને પણ ખ્રીડીશ મુત્સદ્દીઓનાં પોલાં વચનોમાં જરાય વીશ્વાસ નથી, એટલે તેમણે સંદોષ વચનો ઉપર વીશ્વાસ મુકવાને બદલે સ્પષ્ટ ભાષામાં, જવાબદાર ખ્રીડીશ મુત્સદ્દીઓ પાસેથી વચન મેળવવા મથવું એ તેમના પોતાના મંદુર માટે પણ જરૂરું છે. તેમ થવાથી મહાસભાના નેતાઓ પંડીત મોતી-લાલજીએ મીઠ સ્વોદ્ધેય સાથે કરેલા ખુલાસા પ્રમાણે જરૂર લંડનમાં સાંસ્થાનીક સ્વરાજના અંધારણની ચર્ચા માટે ભર નારી ગોળમેજીમાં ભાગ લેવા જઈ શકે.

આ સંબંધમાં અમારો પોતાનો મત તો એ છે કે, અક્ષરોની મારામારીમાં નહીં પડતાં મહાસભાના નેતાઓએ તત્ત્વની આખતમાં કાળજી રાખી, હીંદનું હિત જેથી સચવાય એવી આખતનું દીર્ઘદૃષ્ટીથી નીરીક્ષણ કરીને, રાષ્ટ્ર નેટલી છુટછટથી કામ લેવાની તત્પરતા બતાવવાની જરૂર છે. અલગત સીદ્ધાંતની આખતમાં નમણું ન મુકાય. પરંતુ જે બધા જ પક્ષોને તે આખતમાં એકમત હોય તો તેની જાહેરાતની શબ્દ રચનામાં ફેરફાર પડે તેટલા માટે કોષ્ટ પણ પક્ષે વાંધો લેવો ન જોઈએ. મૂળ કે પક્ષની પ્રતિષ્ઠા કરતાં રાષ્ટ્રહિત એ મહત્ત્વની વસ્તુ છે, એ વાત આપ પ્રસંગે મહાસભાના નેતાઓએ પણ બરાબર લક્ષમાં લેવી ઘટે છે. કે જેથી ભયીષ્યમાં કોઈને એવું કહેવાનું કરણ ન મળે કે, રાષ્ટ્રહિતની અણીની ધડીએ, પોસી પ્રતીધાને કારણે મહાન પ્રજાને વીસરે પાડવામાં આવ્યો હતો.

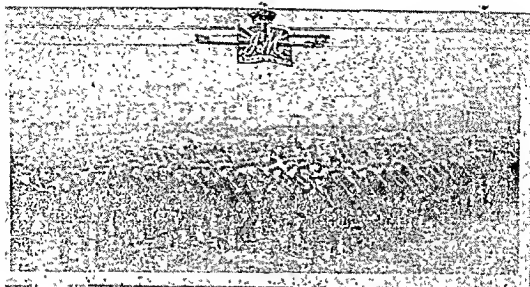
અલગત રાષ્ટ્રીય મહાસભાની લાહોરની બેઠકમાં સંપુર્ણ સ્વતંત્રતાનો જે દાવ થયો છે, તે દાવને વળગી રહેવાની કાળજી તો મહાસભાના જે નેતાઓ જ્યારે-સમુદ્ધીને નહીં સાથે સમાધાનની ચર્ચામાં રોકાયા તેમણે બતાવી જ નથી. સાંસ્થાનીકમાંથી છુટા થવાની ખાત્રી અને રાષ્ટ્રીય કંઈની તટસ્થ પ્રજાના પ્રતિનિધીઓ મારફત તપાસની માગણી. એ સામાન્ય નજરે જોતાં સ્વતંત્રતાને લગભગ મળતી આવે તેવી શરતો હોવા છતાં સંપુર્ણ સ્વતંત્રતા અને સાંસ્થાનીક સ્વરાજની વચ્ચે તો મોટો ભેદ છે એ જરાયે વીસરવા જેવું નથી. એક રાષ્ટ્રના પ્રતિનિધીઓ નરીકે તુરંગમાં રહીને તેમણે મુલેદના સંદેશાની ચર્ચા કરવામાં જ જુલ કંડી હતી, જે પહેલાંથી તેમણે એ સ્વીતીમાં ચર્ચા જ કરવાની

ના પાડી હોત, અને સરકારી કારોબારી કહિન્સીલ તેમ જ મદાસલાની કારોબારી સમીતીની વચ્ચે 'યુદ્ધવીરામ' નક્કી થવા પડી શાંત વાતવરણમાં સંધીની શરતોની ચર્ચા શરૂ કરવાનો આગ્રહ ગાખ્યો હોત, તેમજ લોડ ઇસ્વીને કેવળ પ્રતિબંધના ભુતને વળગી રહીને પોતાના ધારાસભામાંના ભાષણમાં ક્રનો-મત્રા પણ નહીં ફેરવવાની હકીકતી વચ્ચે બનાવી તેમ ક્યું ન હોત તો સમાધાની માટે મદાસલાના નેતાઓને- કે જોયો હંમેશાં સમાધાનશીલ જ રહેલા છે-હીક તક સાંપડી શકત.

આવી સ્થિતિમાં સરકારપક્ષ જોળમેટ ભરી કાઢવાની ગમે તેવી વાતો કરે તો પણ તેથી આખરી સમાધાન થવાનું નથી, એટલું જ નહીં પણ અત્યારે સામાન્ય જનતાની ભયંકર હદ સુધીની અવગણના કરી જે સ્થાપીત હિતોના સંરક્ષકોનું ભરણું

એ પરીપત્ર માટે ભરી કાઢવામાં આવ્યું છે, તેમની દશા સાતમન સરકારના સાથી શંકણું નાથર અને તેમના સાથીઓ જેરી જ થાય. અને સમાધાનીનો છેલ્લો પ્રયાસ રાષ્ટ્રનેતાઓ સમક્ષ કરવામાં આવે તો તેમાં જરાય નવાઈ નથી પરંતુ તે દરમિયાન જે ૧૬ મૃદુસ્થાને હીન્ન પ્રતિનીધીઓ તરીકે પસંદ કરવામાં આવ્યા છે, તેથી સરકારી મનોદશાનું માપ કાઢવાનું જનતાને હીક સાધન સાંપડ્યું છે, તે જ રીતે મદાસલાના નેતાઓના પ્રકટ થયેલ પત્ર બ્યવહાર ઉપરથી, તેઓ રાષ્ટ્રપદને કયા સુધી કંઈ રીતે હાંકી શકે તેમ છે તે પણ પુરવાર થયું છે. એટલા લાભ આ બંને પ્રમંથોમાંથી મળ્યા છે. તે પણ આ દેશની શ્રમશીલી જનતા [જિનો એક પણ પ્રતિનીધી નીમવાની કાળજી સરકારે બતાવી નથી, છતાં પોતાને જનતાના 'ફ્રેન્ડી' તરીકે ઓળખાવતા તે કદી યાક્તી નથી] બરાબર જાણી શકશે.

વંદાદાર અલસ્ટરવાસીઓની લશ્કરી તૈયારી

૧૨ એપ્રિલ કાસને આયોજીતને હોમરલ આપવામાં આવે તેનો ખુલ્લો વીરોધ કર્યો હતો, અને જો હાલ જેન્ટ તેણે કાયદો કરે તો ક્ષીટન સામે ખુલ્લો ગળવો કરવા માટે લશ્કર તૈયાર કરવા માંડ્યું. અલસ્ટરની એવી એક લશ્કરી દુકાની પરેડ કરે છે. ઉપર અલસ્ટરના યુનીયનીટીનો 'બેન' છે.

આયર્લેન્ડ સ્વતંત્ર સંસ્થાન કેમ બન્યું ?

આપણે વર્ષની આયરીશ પરાધીનતાનો દરજ્જો ઇતીહાસ : મીનફીનની લડત ઉપર એક દાટી : છેલ્લી સંધી વખતની યુક્તિઓ : હીંદીઓએ લક્ષમાં લેવા જેવી વાતો.

: લેખક :

સીતારામ રામા

ઈ. સ. ૧૯૨૧ના રીસેમ્બરની છઠી તારીખે આયર્લેન્ડના અને ક્ષીટનના પ્રતીનિધીઓ વચ્ચે આયર્લેન્ડને સ્વતંત્રતા આપવાના કરારનામા ઉપર છેલ્લા સહી સીલ્લા થયા. એ વખતે ક્ષીટનનું રાજતંત્ર લોપ્પડ જ્યોર્જના હાથમાં હતું. તેમણે મુખ્ય પ્રધાન તરીકે જ્યારે સમાધાનીની આ ખચર

શ્રીમાન પંચમ જ્યોર્જને જણાવી ત્યારે જવાબમાં રાજાજીએ મીઠો લોપ્પડ જ્યોર્જને તારનો સંદેશો ઓફરવાયે જણાવ્યું :

“તમે જે સુદર ખજારો મને હમણાં ઓફરવાયે જો જણાવે મને હર્ષાનંદ થયો છે.”

એ સંધીખતને ક્ષીટીશ પત્રકારોએ જમાના જુનાં, ઝડેર વહેરનો અંત આણનાર તરીકે

૧૯૨૧ ના ડીસેમ્બરમાં આયર્લેન્ડને
બ્રિટિશ મુત્સદ્દીઓએ છક્કડ આપી હતી :
૧૯૩૦ ના ડીસેમ્બરમાં હિંદની સાથે
કેવી રમત રમાશે તે હવે જણાશે.

એ જખાવ્યું હતું. અને એ વાત ખોટી
ન હતી. જો કે તેથી આયર્લેન્ડવાસીઓને
સંપૂર્ણ સંતોષ થયા હતા એમ તો ન જ
કહી શકાય, તો પણ આઈરેલેન્ડના સતત
સંઘર્ષોથી કંટાળેલા બંને દેશના વતનીઓના
કેટલાક ભાગને તેથી સંતોષ થયા હતા એ
વાત ખરી.

આઈરેલેન્ડના આ સંઘર્ષમાં અનેક
એનીવાસીક પ્રસંગો બની ગયા છે. પરંતુ
બ્રિટીશ રાજના પ્રતીનિધી તરીકે વાઇસરોયે
તેરમી સદીમાં આઇરીશ પર્લામેન્ટ બેંચાવી
ત્યારથી તે ૧૯૨૧ ના ડીસેમ્બરની ૬ થી
સુધી બ્રિટીશ અને આયર્લેન્ડ પ્રજા વચ્ચે
હાઇવેર જમિકાં રહ્યાં હતા. બ્રિટીશ મુત્સદ્દીઓ
આયર્લેન્ડને પોતાના પંજામાં કચ-
ડાયેલા રાખવા માગતા હતા, આઇરીશ પ્રજા
એ સામ્રાજ્યના સહંચારમાંથી છુટવા મથતી
હતી. આમ એ બીજા મનોદશા અને બીજા
ઉદ્દેશસહી પ્રજાઓ વચ્ચેની એ અથડામ-
ણને યુક્તીથી શાંત કરવા બ્રિટીશ મુત્સદ્દી-
ઓએ અનેક પ્રયત્નો કર્યા, પરંતુ તેઓ
હેવટ સુધી પોતાની એ બાજમાં ન જ શકી
શક્યા. સ્વાતંત્ર્યપ્રાપ્તિ આયર્લેન્ડ પ્રજાને ટુક
ડાઓનાં દાનથી તેઓ જરાયે સંતોષી ન
શક્યા.

ઈ. સ. ૧૮૦૦ માં યુનીયન એક્ટ પસાર
કર્યા. તેની પાછળ વાપરવામાં આવેલી
યુક્તીઓ વીધે લખતાં ગ્રોફ્સર ડીસેએ એવી
ટીક કરી છે કે: “એ એવું કરારનામું”

હતું કે જે તેને કોઈપણ ન્યાય મંદિરના
મુકદ્દમા માટે રજુ કરવામાં આવે તો દગા અને
લાંચ રથવતના રંગથી રંગાયેલા એ નકામા
કથરને તુરત જ તે રદ કરી નાખે” છતાં
બ્રિટીશ મુત્સદ્દીઓએ, હિંદમાં દ્વીમુખી સર-
કારી તંત્રને કોઈ બેસાડવા જેવી છદ્દ આપ-
લેન્ડ માટે પણ પકડી રાખી, પરંતુ એ
પોતાના ભુતકાળને પોતાના જ વારસો નીકે
એ દશા તેમને માટે ઉભી થઈ.

ખરી રીતે તો બ્રિટીશ ધુર પોતાના
ખબેથી ખંખેરી નાખવા માટે આયર્લેન્ડ

જહોન રેડમંડ

જેણે બ્રિટનને પ્રાર્થનાપત્રથી મનાવવાનો
નીમ્ણ પ્રયત્ન સેવ્યો.

એ 'યુનીયન એક્ટ'ના કાવાદાવા પડી જ નૈવાર થઇ ગયા. અનેક નામે અને અનેક મરફે ત્યારથી જ આયર્વેન્ડની મુક્તી માટે ગજદારી સંગ્રામ અને સંસ્થાઓની સ્થાપના થઇ જડોન રેડમ્પ્ટ કાયદેસરની અને પ્રાર્થના-પત્રોની ચળવળથી આયર્વેન્ડને સ્વતંત્રતા મળે એના આશાનાદ સાથે ઉદારમનવાદી ધોરણે ખુબ લડન કરી, જનાં ખ્રીટીશ મુત્સદીઓ માત્ર થોડાં દુકાં આપવા તૈયાર થયા, એથી દેશની શ્રદ્ધા રેડમ્પ્ટમાંથી ઉડી ગઇ, તે વખતે સર એડવર્ડ કાસન અપસ્ટર નકથી એની લડત કરી રહ્યો હતો કે, અયર્વેન્ડને સ્વતંત્રતા આપની નહીં, છતાં જો પાનમિન્ટ તેવું કંઈક કરશે તો હું ખ્રીટન સામે સશસ્ત્ર બળવો કરીશ તે માટે તેણે ખુની રીતે લશ્કર તૈયાર કર્યું, ખ્રીટનને દાડગોત્રો આપ્યાં અને અનેક જાહેર દેખાવો દર્શાવ્યાં, પરંતુ ખ્રીટીશ મુત્સદીઓએ તે બધા તરફ આખમીઆમણા કર્યાં, પરીણામે બીજા પક્ષની આખ ઉઘડી.

અને છેવટે તેથી તો સીનફેનને નામે ઓળખાવ્યું ચળવળ શરૂ થઇ. તેણે ખ્રીટીશ સામ્રાજ્યથી સંપુર્ણ છુટા થઇ જવાનો સીદાત લક્ષ્યમા રાખીને "આયર્વેન્ડ પ્રગતંત્ર" આપ્યું એ સંસ્થાના પ્રમુખ એમન ડ વેગ છે, ત્યારે આયર્ ગ્રીટીય એના ઉપપ્રમુખ હતા. કહેવાતું કે પ્રમુખ સમ્માના હુદય સમા હતા અને બીજા તેના મગજ સમા હતા. એ સંસ્થાએ આયર્વેન્ડમા નાનંતંત્રની યોજના સાથે દમનનીતીને જવાબ મરફાડથી વાળવાની રીત ધારણ કરી. તે પડી આયર્વેન્ડ સાથે ખ્રીટીશ મુત્સદીઓએ સમાધાની કરી, પરંતુ તેમની મુત્સદીગીરી કાપી ડ વેગને એના જ સાથીઓથી જુદો પાડી પ્રજાની સંગીન એકના તેમણે તોડાની, અપસ્ટરને આય-

ર્વેન્ડની સોનાની ધાળીમા લોખંડી ખીલા જેવું જુદું દેહી બેસાડ્યું, અને સંપુર્ણ સ્વતંત્રતા માગનારા પક્ષની અવગણના કરી ખ્રીટીશ સામ્રાજ્યમાંતર્ગત સ્વરાજ ભોગવવાની આયર્વેન્ડને કેટલીક મર્યાદાઓ સાથે સગવડ કરી આપી, ખુદ પ્રજાકીય પક્ષો અંદર અંદર લડી વઢીને નબળા પડે તેવી યુક્તી રચી! અત્યાર સુધી આ યુક્તી કેટલેક અંશે કામી છે, છતાં ડ વેગને પદ સંપુર્ણ સ્વતંત્રતા જાહેર કરવાને માટે યોગ્ય સમયની તક જુએ છે. દમ્ભીયાન તેણે અંદર અંદર લડી વઢીને નબળા પાડવાની સમ્રાજ્યવાદી-ઓની જાળમા નહીં ફસાવાની નીતી ધારણ કરી છે. તો પણ આરંભમા ડ વેગને પોતાના જ સાથીઓ સામે શસ્ત્રો ઉગામવા પડ્યા અને તેમની વરફના તેવા જ સશસ્ત્રી ધા અને કાતીલ દમનનીતિ સહન પણ કરવા પડ્યા. એ કડની દશામાંથી પણ આયર્વેન્ડને પસાર થવું પડ્યું. ડ વેગ માને છે કે, એના સાથીઓ જો થોડાં વધુ વખત ટકી રહ્યા હોત, તો આઈસે વર્ષોની એમની તપશ્ચર્યા કળી હોત, અને આયર્વેન્ડ સંપુર્ણ સ્વતંત્રતા ભોગવતો હોત.

[૨]

અહીં એક મુદ્દાની વાતનો ઉલ્લેખ કરવાની જરૂર છે. તે એ કે જ્યાં સુધી ખ્રીટીશ તંત્ર તેના વીધવીધ રાજદારી પક્ષના હાથમાં હતું ત્યાં સુધી, આ જુના ઝવડોને નીવેડો આવી શકતો ન હોતો, પરંતુ લોખંડી જ્યોતે ચુદ્ધના કંટોકડીના સમયની ગંભીરતા પારખીને સંકર પ્રધાન મંડળ સ્થાપ્યું-તેમા બધા પક્ષના પ્રતીનીધીઓ હોવાથી આયર્વેન્ડની પ્રશ્નો નીકળ લાગી શકાયો, આની માન્યતા ખ્રીટીશ મુત્સદીઓની છે. લોખંડી જ્યોતે આયર્વીશ કમરનામા પગ સડી

યહ તે વખતે આજ મતલબનાં વચ્ચેના ઉચ્ચાઈમાં હતાં. તેની હલેવાની મતલબ એ હતી કે, આદર્શવાદની સીદ્ધી રાજકીય પક્ષોના કાયદમની મર્યાદાઓમાં પુરાઈ રહીને સાંધી શકાય નહીં, અને મીઠા રાષ્ટ્રે મેકડોનાઈડ હીંદુસ્થાનના પ્રશ્નની ચર્ચા માટે મળનારી ગોળમેણ પરીપદમાં, તેથી જ પોતાના બંને પ્રતિપક્ષોના પ્રતિનીધીઓનો સમાવેશ કર્યો છે એમ કહેવાય છે. ત્યારે સથે સાથે એટલું એ લાવીદર્શન કરવું અસ્થાને નહિં જ ગંભીર છે, ખ્રીષ્ટીય મુત્સદ્દીઓ હીંદની દશા આપશે-ડ જેવી કરે તે નવાઈ નહીં. તેમ કરવા માટે તેઓ આ પ્રમાણે મુક્તી રચે:

[૧] આયર્લેન્ડ તરફથી આર્થર ગ્રીરીય અને માયકેલ કોલીન્સ ડ વ્લેરથી લુદા પરીને બીબા ત્રણે સાથીઓ સાથે ખ્રીષ્ટીય મુત્સદ્દીઓ સાથેની સમાધાનીના ખત પર સહી મુકવા તૈયાર થયા, તેમ હીંદના મવાળા ગ્રીરીય અને કોલીન્સનું સ્થાન લે, અને મહાસત્તા જેવા પ્રબળ પ્રબળ પક્ષને દગો દેવા નીકળે. તેમને કોમાવાદીઓ, જંગીરદારો અને હુલુજુરોનો ટેકો મળે.

[૨] અલસ્ટરની માફક, દેશી હીંદની સાતકોટી પ્રબળ નામે, રાજમહારાજાઓના પ્રતિનીધીઓ અલસ્ટરનો સ્વાંગ સજવા તૈયાર થાય.

[૩] અને પરીણામે આયર્લેન્ડના સ્વતંત્ર સંસ્થાનના આરંભે જેવી અધાધુધી જણાઈ હતી, તેની સ્થિતિ હીંદમાં ઉભી કરવામાં કદાચ એ જાતની વ્યવસ્થા ઉત્તેજન આપે!

આ કલ્પના કરવામાં બીબા કારણોની જે સાંકળ હીંદના વર્તમાન વાતાવરણની સાંકળની સાથે એકતરી કરી જેવી બને છે. તે આ છે: હીંદુસ્થાનના વર્તમાન રાજકારણમાં જેમ રાજકારણી, ક્રોમી અને ધાર્મિક-મત-

મતોનરના ઝગઝગાએ આગળ ધરવામાં આવે છે, તેમ આયર્લેન્ડ સાથે ખ્રીષ્ટીય મુત્સદ્દીઓ સંધી કરવા એક ટેબલ પર બેસે, ત્યાં સુધી આયર્લેન્ડમાં પણ એ ત્રણે જાતના ઝગઝગા થતા હોવાની વાતો આગળ ધરવામાં આવતી હતી. પરંતુ જ્યારે મુલેહ યહ ત્યારે લોઈડ જ્યોર્જની અનેક યશસ્વગીઓમાં એ મુલેહથી વધુ યશસ્વગી ઉમેરાઈ એવું માની તેની પ્રશંસા કરતા 'લોઈડ જ્યોર્જ' નામના ભારીકમાં આદખટ સી. વ્હાઈટ એ પ્રસંગતો ઉલ્લેખ કરતાં અંતમાં લખ્યું હતું: Reason is better than Force. Co-operation is better than conflict : [પરબળ કરતાં દલીલબળ ચડે છે અને ઝગઝગ કરતાં સડકર ચડે છે]. પરંતુ ખ્રીષ્ટીય મુત્સદ્દીઓને એ જ્ઞાન ધણું જ મોટું થયું હતું. તે જ્ઞાનો સ્વીકાર કરવા પહેલાં આયર્લેન્ડની સાથેના વર્તમાન લક્ષણો ઉદારમતવાદી ખ્રીષ્ટીય મુત્સદ્દીઓ ધમંડવી એમ જ કહેતા કે: Conflict is better than Co-operation and Force is better than Reason [સડકાર કરવા કરતાં ઝગઝગ કરવા તે સારો અને દલીલબળ કરતાં પરબળ સારું]. હીંદને માટે પણ એજ મુત્સદ્દીઓ લાડી, લસકરી કાયદો, જલ, ઓડીનાન્સ અને દમનનીતીને વખોડી એવી જ વાતો કરશે. પણ તેને માટે હજી સમય આવશે હોય તેમ જણાવું નથી. ક્યારે આવશે તે સમય જાતે જ કહી શકે તેમ છે.

[૩]

પ્રસંગોચીત જરા આડા ગયા પછી ફરીથી મુજ વીધય તરફ વળતાં એ જણાવવું ઉચીત યહ પડશે કે, આયર્લેન્ડની સાથે હેવટની સંધીનું વાતાવરણ ઉભું થયું તે પહેલાં આયર્લેન્ડ પ્રબળને અનેક પ્રકારની દમનનીતીની

પરંપરાઓમાથી પસાર થવું પડ્યું હતું. તેમ જ આયરીશ પ્રજાએ પણ સ્વતંત્રતાની સાધના માટે અનેક વખત નીશ્ચય બળવા કર્યા હતા. પરંતુ ‘મીનફ્રેન્ચ’ના નામથી ઓગખાતી ચળવળ એ તમામ પ્રયત્નોમાં મોખરે તરફ આવે તેવી વ્યાપક, સુસંગઠિત અને સીધાન સફળ નીશ્ચય બળવાળી હતી. અત્યંત એ ચળવળના પ્રણેતાઓ હીંસામાં અને મુશ્કેલી, જવાબ મુશ્કેલી વાળામાં માનતા હતા, પરંતુ પશ્ચિમની તમામ પ્રજાઓની મન દશા તેના મનફ્રેન્ચવાળાઓમાં પણ એ જ મનોદશા હોય તે સ્વાભાવીક જ છે.

શા ઉસ્તમોન્ડ નામના લેખકે, આયર્લેન્ડની એ ચળવળ વીધે ‘૧૯-૨૦ માં ખ્રીટીશ માસી-ક્રોમા ખુબજ શ્રેષ્ઠો લખ્યા હતા. તેણે એ ચળવળના પ્રમુખ ૩ વયેરાની એ લડત શરૂ કરવામાં રહેલા મનોભાવનાતું વર્ણન કરતાં ‘લંડન મેગેઝીન’માં લખ્યું હતું કે: “તેની ઇચ્છા ચોતાના દેશખંડુઓને એક પ્રકારના ધર્મ-સુદ્ધ માટે પડકારી, યુરોપે કદી ન લેશે હોય તેવા બળવાની બીપણ આગમાં આયર્લેન્ડને હોમાવી, તેમાં આયરીશ યુવકોનાં મહાબલીના હોમથી ચોતાની માતૃમુખીતું ભાવી નક્કી કરવા છેલ્લા પાંચા દેશો તે છે. આ બીપણ નીશ્ચયની પાછળ અગાઉ દીધેદારીપુર્વકની ઉંડી ગણતરી તેણે રાખી છે, તે એ કે એ કંઈયુ થટાથી સામાન્ય રીતે જગતમાં અને ખાસ કરીને અમેરીકામાં ભારે કાલાકલ કરાવી ખ્રીટનને એટલું નામોશીમાં મુકી દેયું, કે જેથી આયર્લેન્ડને ચોતાના ખંડમાંથી હમેશને માટે મુક્ત કરવાની તેને ફર્ક પડે.” અને તેણે એ લડતથી એવી સ્થિતિ ઉભી પણ કરી હતી કે જેને માટે સંધી થવા પડેલાં ઉસ્તમોન્ડને લખ્યું પડ્યું હતું કે: “અત્યારે આયર્લેન્ડમાં કેટલાક એવા બનાવો બની રહ્યા છે, તેમ જ

બનવાની તૈયારીમાં છે કે, જે એ બેટને ખ્રીટીશ સામ્રાજ્ય સાથે છેવટના સંબંધને નીલુધ કરી નાખનાર બનશે. એ નીલુધ ઉપર ખુદ ખ્રીટીશ સામ્રાજ્યનું ભાવી પણ અવલંબેલું છે.”

આયર્લેન્ડનો પ્રથમ ખ્રીટીશ સામ્રાજ્યને અસર કરવા કરતાં ખ્રીટનને ખાસ કરીને એ રીતે અસર કરનારો હતો: એકે તો વ્યાપાર ઉદ્યોગમાં અને ખીલું ખ્રીટનના સરેક્ષણમાં આયર્લેન્ડવાસીઓ અમેરીકા તરફ વીશેષ ઢળેલા હતા, અમેરીકાએ પણ આથીકે મદદ અને ધીરધાર દ્વારા આયર્લેન્ડમાં પગપેસારો કર્યો હતો, એટલે આયર્લેન્ડ એટખ્રીટન તેમ જ અમેરીકા વચ્ચે વેપારી હરીફાઈનું ક્ષેત્ર બને; પરંતુ તે કરતાં વધુ મહત્વની વાત ખ્રીટન માટે તો તેના કીનારાના સંરક્ષણનું હતું. મહામાદરી પછી ખ્રીટન સાગરની ગણી મરી ગયું હતું, અમેરીકાએ તેની સામે તે ક્ષેત્રમાં હરીફાઈ શરૂ કરી હતી, એટલે ખ્રીટનથી અમેરીકા સામે થવાય તેમ નહોતું, પરંતુ આયર્લેન્ડે એ એટખ્રીટનથી સ્વતંત્ર થઈ ગયું અને ભાવી વીચરમાં ખ્રીટનની સામેના પક્ષમાં તે ભજે તો ખ્રીટનનું અસ્તિત્વ બેખમમાં મુકાય. તેથી ઉસ્તમોન્ડ ચોતાના પ્રત્યેક લેખમાં હમેશાં લખતું રહ્યુંશીંગ કુકેતો હતો કે, “આયર્લેન્ડના પ્રથમ ખ્રીટીશ સામ્રાજ્યના ભાવીનો તેમ જ આંતરરાષ્ટ્રીય ગુચવણોનો મહાપ્રયત્ન ગુચાપણ છે.”

આ લખ અને ગુચવણ ૩ વયેરાએ ઉપાડેલી લડતને જ આભારી હતાં. સોનકેતો અર્થ “આપણું આપણા માટે” એવા લગભગ થાય છે, અને મીં ઉસ્તમોન્ડના કહેવા પ્રમાણે એ લડતના કાયકમમાં ખુનામરફને સ્થાન પણ નહોતું [અત્યંત તેઓ લુભને જાણ લુભમથી વાળતા હતા ખરા], પરંતુ

બ્રિટીશ સત્તાનતના કારેઆરી તંત્રથી નીચણું એવું સર્વાંશે સંપૂર્ણ તંત્ર રચીને આયર્લેન્ડ-વાસીઓને સ્વાઝથી ખનાવ્યા હતા એ જ સામ્રાજ્યવાદીઓ માટે લખતો વીધવ હતો. સીનફેનરોએ પોતાનું લક્ષ્ય, છુપી પોલીસ, સદી પોલીસ, અદાલતો વગેરેની હુંદર રચના કરી હતી, એટલું જ નહીં પણ 'આયરીશ પ્રજાસત્તાક તંત્ર'ના એકચીઓને દેશપરદેશમાં ગોઠવવામાં આવ્યા હતા. છેક ૧૮૧૫ થી 'પ્રજાસત્તાક' માટે અમેરીકા-માંથી છ ટકાના વ્યાજે 'લોન' પણ કાઢી હતી. આયર્લેન્ડ અને બ્રિટનની વચ્ચે તાકનાયુ' થયું ત્યારે તો આયર્લેન્ડના ચાર પંચમાઈસ લાગ નેટલા સીનફેનરો બ્રિટીશ સામ્રાજ્યથી છુટા થઈ જવાના મક્કમ વીચારના હતા. એક વખતે તેઓ સમ્રાજ્યતાંત્ર સ્વચાળથી સતેષ પામવાના

મતના હતા; પરંતુ બ્રિટીશ સામ્રાજ્યવાદી-ઓની સ્વાધીન દરિયાઈ અને દમનનીતી ઉપર વીચાર મુકવાની તેમની સંકુચીત નીતીને કીધે, તેમણે આયરીશોને સેક્શન પ્રજાના કદા વેરી ખનાવ્યા હતા. અને પ્રજાતંત્ર માટેના દહ-ત્રીણું વખતે એ પ્રજાના નેતાએએ એ લાપીતંત્ર કેવું રચવું તેના ખરજ રચના ખેલવાની માથા-કુટ કરી નહોતી. સમય આવે એક લક્ષ્ય એ ત્યારે એમની નીતી હતી. ત્યારની એમની નીતી આયર્લેન્ડમાંની બ્રિટીશ સંસ્થાઓમાં ધીરે પણ સંપૂર્ણ રીતે બ્રિટીશોને રથાને આયરીશોને ગોઠવવા એ હતી. તે માટે જરૂર પુરતું શરીરખળ વાપરવા તેઓ તૈયાર હતા, છતાં એકેદરે તેઓ પરચુપાળો ધીકારતા, અને ને બ્રિટીશ ફોજ સાથે અધ્યમલુમાં આવવું પડે તો પણ, છુટા

છાપના વ્યાજનાં સીનફેન ઓન્ડ: ૧૮૬૫

અ.ઈ.શી પ્રજાતંત્ર સ્થપાય તે ૧૯૪૧ છે મહીને પ્રજાતંત્રની તીલ્લીમાંથી આવવાની ઘરને કારેમાં ૨૦ ટાકરનાં આ ઓન્ડ ઉપર બહોન ખેલેનાઇતી સહી છે.

છવાયા હુમલાની નીતીએ જ તેઓ ખીટીશ ફેઝ સાથે રસત રમવાનો કરાવ કરી બેઠા હતા. એ કે તેમની પાસે લાખો માણસોનું પ્રજાકીય લશ્કર અને બેઠતો દારૂગોળો હતો, તેમ જ જર્મની સામેના જંગમાં ખીટીશ તરફથી તેમના લગ્નરો લડવૈયા લડી આવીને લડતની છેલ્લામાં છેલ્લી ઢબની કળા શીખી આવ્યા પણ હતા, પરંતુ તેઓ રાષ્ટ્રીય બંધીબંદના બળથી ખીટનને મહાન કરવા માગતો હતો. અલગ-તલે એમો દેશની વીરુદ્ધ ખીટન મારે બચુસી કરે, તેને આંતરરાષ્ટ્રીય કાયદાને ધોરણે 'ખોતાનાં હવન ઉપરનો હક્ક ચુમાવનાર' ગણી તેવાઓને મારી નાખવાની નીતી તેમણે રાખી હતી, તેવું મી૦ ડેસમોન્ડ કહે છે.

સીનફેનની તમામ વ્યવસ્થા એટલી પરીપુર્ણ હતી કે જ્યાં પ્રતીપક્ષીઓ પણ વખાણ કરતા. એમની અદ્યક્ષતાનો આશરો ખીટનવાસીઓ તેમ જ અલસ્ટરવાસીઓ પણ લેતા. વક્રીક્ષેત્રે એ અદ્યક્ષતામાં વક્રીલાત કરવા જવું પડતું, કેમકે ખીટીશ અદ્યક્ષતા ત્યારે ખાલી રહેતી, આ ટાપુમાં તેમણે ચોલીસ ખાતામાં પ્રજાકીય લશ્કરનાં માણસો ગોંધી દીધાં હતાં, દક્ષીણ અને પશ્ચીમ દેશ તરફનાં દુરનાં મકાનોને તેમણે સીનફેન કેન્દ્રોનાં બનાવ્યાં હતાં, સીનફેન અદ્યક્ષતાએ દેશનીકાલ કરેલા માણસો લગ્નમાં રહેતા, છતાં તેમનાથી એ ખીટીશ સરકારની મદદ માગી ન શકાય તેવી સીનફેનની ગોઠવણ હતી.

આયક્ષેન્ડમાં તેમજ આયક્ષેન્ડની બહાર ખીટીશ સરકારની ટપાલ ઓફીસોમાં સંખ્યાબંધ સીનફેનરો હતા છતાં ખીટીશ સરકારને સૂઝાં તેની મંધ આવવા પામી નહોતી, તમ મ સનદી ખાતામાં સૂઝાં એમના જ માણસોનું લશ્કર હતું, અને પ્રજાતંત્રની

બહેરાત પછી તેઓ 'ખોતખોતાનું' કામ પ્રજાતંત્ર માટે કરવા તૈયાર હતા. છતાં સીનફેનને 'ખોતાનું' છુપું ટપાલ ખાતું હતું, તે ખાતું સંપ્રાપ્તિથી રીતે અમેરીકા તેમજ બીજા તેમના પત્રો પહોંચાડવાનું કામ કરતું.

ચોલીસખાતું પણ સીનફેનથી એટલું ડરતું કે એક વખત તો આખા અયક્ષેન્ડમાંથી સંખ્યાબંધ માણસોએ ચોલીસ ખાતામાંથી રાજનામાં આખાં હતાં, તેથી ખીટીશ સરકાર એટલી મુંઝાઈ મઘ હતી કે તેમના પગારોમાં બેવડો વધારો કરી આપ્યો હતો. તેમ છતાં ૧૯૧૬ ના બળવા વખતે એ મામલામાં ખોતે કેવી રીતે વર્ત્યું તે પુછાવનારી અરજીઓ સીનફેન ઉપર સરકારી ચોલીસોએ મોકલાવ્યાનાં અનેક દૃષ્ટાંતો જણાયાં હતાં.

અમેરીકા પાસેથી તેમણે, ૩૦ લાખ પાઉન્ડની લોન લીધી હતી, ઉપરાંત ગામડાંઓમાં સભાઓ ભરીને ખુદ આયક્ષેન્ડમાંથી પણ પ્રજાતંત્ર સ્થપાય ત્યારે આપવાની શરતે લોન ઉધરાવવામાં આવી હતી.

એમનું છુપી ચોલીસનું ખાતું જખ્ખર હતું. એકેએક ખીટીશ અમલદારના માનસનો એ ખાતાના માણસોએ અભ્યાસ કર્યો હતો, વેશ પલટામાં તેમજ બનાવટી સહીઓમાં એ ખાતાના માણસો નિષ્ણાત હતા. તેથી સીનફેનરોના દેરાડા ફેટોદમંદ થતા. આવા વેશપલટાથી અને અંગ્રેજ અમલદારો જેવી જ ખાસીયત બતાવીને એક વખત સીનફેનગ્રેએ આયક્ષેન્ડમાંના ખીટીશ લશ્કરને સરસામાન પુરો પાડનારા મથકેથી ફેટલાય અમલ સામાન મેળવ્યો હતો. અને લોડ પ્રેન્ચના જેવીજ મોટર અને તેમની મોટર હાંકનાર જેવીજ માણસ ગોંધી એક વખતે તેમને ફક્તવંચનીય યુક્તિ તેઓ કરી શક્યા હતા. એક વખતે તેમણે લશ્કરી

ગાડીઓ સળગાવી મુકી ત્યારે આમ છુઝાવવા બોલાવેલા આપરીશ બંબાવાળાઓએ કામ કરવાની ના પાડી, અને અદબવાળી શાંતીથી પેટી બળતી ગાડીઓને નેહ રહ્યા હતા એટલી લાગવગ તેમણે છુપી રીતે અધાં ખાતામાં જમાવી હતી. આવી જ છુપી રીતે તેઓ ખ્રીટીશ લશ્કરી ખાતાની તાલીઓ, બોમ્બ ફેંકવાની હરીફાઈ વગેરેની તપાસ રાખીને એ કળા શીખ્યા હતા.

૧૪ થી ૧૮ વર્ષના આપરીશ છોકરાઓ પણ કોલકાની ધરીએ પ્રબળીય લશ્કરમાં નેશન તે માટે તેમણે પુરેપુરી તૈયારી રાખી હતી, ઉપરાંત લશ્કરને માટે નેહતાં બીન ઉપશોગી ખાતાંની અને સાસાણીક શોધ બોલોની પણ તૈયારી કરી રાખી હતી. એ લશ્કરમાં જુદી જુદી ૨૦૦ ટુકડીઓમાં વહેંચાઈ ગયેલી, આપરીશ ઓઓની છેલ્લામાં છેલ્લી હતી એમ્પ્યુનસ ફેજની પણ ગોઠવણ કરી હતી. એ ખાતામાં તેમ જ ફેજો રસોડામાં કામ કરનારી ઓઓ યુરોપી યાદવી વખતે ખ્રીટન તરફથી રણરૂત્રોમાં જઈ પોતાના કામનો અનુભવ મેળવી આવી હતી.

લશ્કર માટે નેહતાં હાથગોળ તેઓ દર-રોજ બહારથી આયર્લેન્ડમાં લાવતા, ખાણોમાં બોમ્બ વગેરે બનાવીને રાખતા, ખ્રીટીશ વીમાનો અને મનવારો પણ ચોરી જવાની તેમની તૈયારી હતી, એટલું જ નહીં પણ ખ્રીટીશ લશ્કરી ખાતાના ભેદ ભર્યો બહુ, તેનાં કેટલાંક પ્રયત્ન લશ્કરી બાંધકામોને ખુદ ખ્રીટનમાં જ ઉગારી દેવાની તદ્દખીરે પણ તેમણે રચી હતી.

અર્થી પોતાના દેશથી ૫૦ માઈલને છેટે અવેક્ષા એ ૩૨,૦૦૦ ચોરસ માઈલના ટાપુના સંરક્ષણ માટે ખ્રીટનને દર વર્ષે એક કરોડ પાઉન્ડનું ખર્ચ કરવું પડતું.

આ હીલચાલને દબાવવા માટે ખ્રીટીશ મુલ્સદીઓએ અનેક પ્રકારની દમનનીતી ચલાવી હતી, ઉપરાંત ત્યાં લગભગ એક લાખ નેટલી ખ્રીટીશ ફેજ અને ભારે મુદ્દ સામગ્રી તૈયાર રાખી મુક્યાં હતાં, પરંતુ તેથી તો આપરીશ પ્રબળની સ્વતંત્રતા પ્રાપ્તીની ચળવળ વધુ વ્યાપક બનતી ગઈ અને ઉંડી ઉતરતી ગઈ. એટલે આયર્લેન્ડમાં ભયંકર બળવાની ઉત્ક્રાંતિ કરી, અંદર અંદરની ખાનાખરાળી થવા સાથે સીન ફેન્ટુ જડમુળ કાઢી નાખવાની પણ તદ્દખીરે રચનામાં આવી, સીનફેન્ટોને સામ્રાજ્યવાદી પત્રો મારફત ખુબ વગોવવામાં આવ્યા, છતાં તેથી આપરીશો નરમ પડ્યા નહીં. ત્યારે પછી સમાધાનના સુરો શરૂ થવા મુલેહના સંદેશવાહકોને સીનફેન્ટના આગેવાનો સાથે સમાધાનના માર્ગ શોધવા મોકલવામાં આવ્યા, અને જેમને પુત્રી કહીને ધીક્કારતા હતા, તેમને જ મુલેહની વાટાઘાટ માટે ખ્રીટીશ મુલ્સદીઓએ સન્માન પુર્વક લંડનમાં નોંધ્યાં.

[૪]

પરંતુ આવા પ્રસંગે આગ પડવાની સામ્રાજ્યવાદી પરંપરા ન બળાય તો પછી સામ્રાજ્યવાદીઓની જાનની લાજે જ ને? એટલે આ સમાધાનની સામે અનેક સામ્રાજ્યવાદી ઓએ ખ્રીટીશ પત્રોમાં ચમકાવનારા લેખો લખી, આને રોથરમીઅર, બેવરલુકર, એડવાયર, સીડનહામ જે કરી રહ્યાં છે, તેને ભાગ લેજો હોતો. અત્યારે જેમ રામ્સે મેકડોનાલ્ડ હીંદના સંબંધમાં ધમકી વચનો ઉચ્ચારે છે, તેમ તે સમયના મુખ્ય પ્રધાન લોર્ડ બોલોર્ને સુદાં એવાં ધમકી વચનો ઉચ્ચારતાં કહ્યું હતું કે: "ટાપુઓના આ નાનકડાં જુથમાં જે સ્વતંત્ર આપરીશ પ્રબળતાં

સ્થાપનાનો પ્રશ્ન હોય તો, તે એવી વાત છે કે, લઠી લઠીને આપણે જ્યાં મુધી જમીન-દોસ્ત થઈએ તે રીતે પ્રગળ્ય પામીએ નહીં, ત્યાં મુધી તો તેનો સ્વીકાર કરીશું નહીં.” જેમ્સ શેરલીફર નામના એક સામ્રાજ્યવાદીએ તો એવું ભયંકર ભાષીયીત દોષું હતું કે : આયર્લેન્ડ પ્રજાસત્તાક અને તો, ખ્રીસ્તની વરત છુટા પડી જશે, આપણી [ખ્રીસ્તની] સામે સમમરીનાનો કાફલો ખડો કરી ખ્રીસ્તની સામે ધાતકીપણે પોતાના દરીયા કાનારનો ઉપયોગ કરશે, આયર્લેન્ડમાં અંદર અંદર લોહીની નીકો રેડાશે, એ કોકો આપણા દુશ્મન બની, ભાવી વીત્ર-દસા ખ્રીસ્તના દુશ્મનનો મિત્ર બનશે, તે માટે ખ્રીસ્તનો નોકા કાફલો વધારવા માટે ભારે ખર્ચ કરવું પડશે, વીમાનો અને હવાઇ સેના વધારવી પડશે, ખ્રીસ્તની પશ્ચિમ મર્યાદાની સરહદ ઉપરની ઉચ્ચ ભુમીમાં થણે દુર મુધી ગોળા ફેંકી શકે તેવી મોંઘી અને ખર્ચાળ તોચા ગોઠવવી પડશે અને નવાં મુઠ્ઠા શોધવા આપણે દોડા-દોડ કરવી પડશે, એટલું જ નહીં પણ ફેશિલીટ પ્રોટેસ્ટન્ટ વચ્ચેના ધર્મયુદ્ધને મોટા માણ ઉપર નથી સાદરી ઉભી થાય તેવા સંજોગ પણ તેથી ખડા થશે. અલસ્ટરવાસીઓને તો પડી કાં તો ઇંગ્લેન્ડ નાશી આવવું પડે કે આયરીશ પ્રજાસત્તાકને તેઓ ધીકારે છે, તેના વાવડાને તેમણે નષ્ટ બનાવે નમવું પડશે. ઉપરાંત ખ્રીસ્તી માણની સામે ત્યાં જકાતી દીવાલો ખડી થાય તો તેની સામે આપણે જંગ મોડવો પડે, અંગ્રેજોને તે ભુમીમાં પગ મુકવા માટે રજા સીટીઓ માગવી પડે, ત્યાંના એક લાખમાંથી ૯૯,૯૯૯ તો જમીની સથે દોસ્તી બાંધવા તૈયાર થાય અને છેલ્લી યાદગીમાં મળેલા મુકના અનુભવોનો આપણી સામે ઉપદાગ કરે. છતાં ખ્રીસ્ત

નમાં કેટલાય એવા ભોળા માણસો માની બેઠા છે કે, જે આયર્લેન્ડમાં પ્રજાસત્તાક સ્થપાય તો તે ગ્રેટબ્રિટનના સામ્રાજ્ય સંઘમાં જામે અને સેક્ષનો સામેની એમની ધીકારની લાગણી પ્રેમમાં પસંદામ જાય. પણ હું કહું છું કે એમ માનનારા આયર્લેન્ડ જ સમજ શક્યા નથી ત્યાં પ્રજાસત્તાક સ્થાપાય છતાં સીનફેનની અત્યારની બધી ગોઠવણીઓને લીધે તે માટે હવેની લાગણીની છોળા ઉઠવા જ માટે નહીં.

અને હાલની રેથરમીઅરતા જેવી આ ચગવળો છેવટે કાવી પણ ખરી, સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતાના હીમાયતી કે વલેરાને એના સાથી આયર્ ઓપીથ અને માયકેલ કોલીન્સથી જુદા પાડવામાં, અને સશસ્ત્ર બળવાની ધમકી આપનારા સર એડવર્ડ કાર્સનની આગળ નમી પડી આયર્લેન્ડને છીનવી મીઝીલ કરનાર અલસ્ટરને, જુદું પાડીને

સર એડવર્ડ કાર્સન

આયરીશ લેમરલનો દુશ્મન : અલસ્ટર યુનીયનીટ પક્ષનો આગેવાન.

(૧) આયર્લેન્ડ કેનેડા, ઓસ્ટ્રેલીયા, ન્યૂઝીલેન્ડ અને દક્ષીણ આફ્રીકાની હબનું. સામ્રાજ્યાંતર્ગત સાંસ્થાનીક સ્વરાજ ભોગવશે. તે પોતાની પાર્લામેન્ટ ધોરણે અને સ્વતંત્ર આયરીશ સંસ્થાન તરીકે ઓળખાશે.

(૨) તેનું બંધારણ કેનેડાના ધોરણે રચશે.

(૩) ત્યાં કેનેડાની હાથે તાજના પ્રતીનીધી તરીકે ગવર્નર જનરલને નીમવામાં આવશે.

(૪) રાજ અને તેના વંશને તરફની રાજનીતીની પ્રતીના આયરીશ પાર્લામેન્ટનો પ્રત્યેક સભ્ય લેશે, સાથે સાથે ખ્રીષ્ટીય સામ્રાજ્યની સાથેના સંબંધનો ય તેમાં ઉલ્લેખ કરશે.

(૫) જુનાં દેવતાં આયર્લેન્ડ સ્વીકાર કરશે.

(૬) પોતાના દરિયાકાંઠાનું સંરક્ષણ ક્રીસ્ટેટ કરશે, પણ ગ્રેટબ્રીટન અને આયર્લેન્ડના સાગરનું સંરક્ષણ શાહી કાર્યો કરશે, પણ માછલી પકડવાનાં ઉદ્યોગની જકાતના સંરક્ષણ માટે જોઈતી સ્ટીમરો ક્રીસ્ટેટ બાંધી રાકશે. પાંચ વર્ષ પછી આ બાબતની ચર્ચા માટે બંને દેશના પ્રતીનીધીઓ મળશે તેમાં આયરીશ કબીનાસના સંરક્ષણનું કામ આયર્લેન્ડ ઉપાડે તે હપ્તીએ ચર્ચા થશે.

(૭) રાંતૂ અને પુલના સમયે ઉપયોગી બંદરોનો ઉપયોગ શાહી સરકારને કરવા દેવાશે. (આ સંબંધે વધુ ખુલાસો પરીશીલમાં છે)

(૮) આયર્લેન્ડ લરકર ઉભું કરે તો વસનીના પ્રમાણ સુધે તે લરકર ગ્રેટબ્રીટનના લરકરથી વધુ નહીં રખાય.

(૯) ગ્રેટબ્રીટન અને આયર્લેન્ડનાં બંદરે બંદરી જહાઝતના ધોરણે પરસ્પર માટે ખુલાસા રહેશે.

(૧૦) ઓક્રીલીવરી પોલીસદાન અને રોયલ આઇરીશ ક્રાન્સેપ્યુલરીના છેલ્લા બે વર્ષનાં પેન્શન પગાર સીવાયના જે જાહેર સરકારી નોકરો રાજ પદધારી નોકરી છોડે તેમને યોગ્ય વલ્લો ક્રીસ્ટેટ આપશે.

(૧૧) અલસ્ટરને લગતી ચુંટણી માટે.

(૧૨) અલસ્ટરની સરહદને માટે.

(૧૩) દક્ષીણ આયર્લેન્ડની ધારાસભા માટે.

(૧૪) અલસ્ટર ક્રીસ્ટેટ સાથે રહેવાનું સ્વીકારે તો શું કરવું તે વીશે.

(૧૫) અલસ્ટરને માટે સંરક્ષણની યોજના.

(૧૬) ધાર્મિક છુટાપણું.

(૧૭) દક્ષીણ આયર્લેન્ડની સ્વતંત્ર પાર્લામેન્ટ બેસે તેની વચગાળેના સમયમાં કરવાની બચસ્થા વીશે.

(૧૮) બંને દેશની પાર્લામેન્ટો આ શરતોનો આખરી સ્વીકાર કરે તો તે મંજૂર રહેશે.

સાહીઓ.

ખ્રીષ્ટીશ તરફથી : આયરીશ તરફથી :

ડી લાઇડ ન્યેજ બાપકેલ ઓ. કોલીન

ઓરડીન એમ્પરલેઇન આર્ટ ઓ. ગ્રીઓખ્યા

બર્કનહીડ રીઓબાડ બાકુની

વીન્સ્ટન એચ. ચર્ચીલ

એલ. વર્થીન્ડન હવાન્સ ઇ. એસ. એ. ડગલ

હેમર ગ્રીનવુડ સીઓરસા ગાલાઇન

ગોડન હેવાર્ટ યુઇ હુમથાઇન

લીસેમ્બ : ૬ : ૧૯૨૧

પરીશીલક

૧

આયલેન્ડનાં મુખ્ય પાંચ બંદરોમાં ખ્રીડીશ કાફલાની તેમજ હવાઈ કાફલાની સભવડને લગતો વીગતવાર ખુલાસો.

૨

ખ્રીડીશ સરકારની પરવાનગી વીના વાયર-લેસ અને સખમરીન કેબલની સ્વતંત્ર ગોઠવણી નહીં કરવા વીશે.

ખ્રીડીશ સરકાર સાથેના કરાર સીવાય લુનો દીવાદાંડીઓ વગેરે ન ફેરવવા માટે.

લગ્નપત્ર સીમ્લ સ્ટેશનો બંધ કરી, બાપારી કામ માટે આયલેન્ડને સોંપી દેવા (ખ્રીડીશ કાફલાની તેની તપાસ તેમજ વાપરની કેટલીક છુટા સાથે) ને લગતી.

૩

હવાઈ બજારને લગતી.

[૫]

આ રીતે આઈસો વર્ષના અઢડાનો અંત આવ્યો એમ મનાવવામાં આવ્યું હતું. પરંતુ ખ્રીડીશ મુત્સદ્દીઓએ ખરી રીતે તો અક્સરની લોખંડી ખીલી આયલેન્ડની સોનાની યાળામાં મારી, અને સીનફેનરોની એકતાને તોડી નાંખી. આ મુત્સદ્દીગીરીમાં ફસાયલા

આયરીશ પ્રતીનીધીઓ જેમ અને તેમ લાંબા અઢડાનો અંત આવવા માગતા હતા, તેથી મી. કોલીન્સે કરારનામું થયા પછી જણાવ્યું હતું કે: “એકે બેવહાર માણસ તરીકે ભવીષ્યને એવા આશાવાદ સાથે નેહ રહ્યો છું કે, આયરીક પ્રજાની મહત્વાકાંક્ષા અને સામર્થ્ય તેને રાષ્ટ્રોમાં રાષ્ટ્ર તરીકે સરજશે. હું એવા આયલેન્ડનો વીચાર કરું છું કે, જે બેકતી માત્રની સ્વતંત્રતાનું મહીયર બને અને જ્યાં સ્ત્રીઓ તેમ જ પુરુષો સાચાં સ્વતંત્ર બની શકે.”

અને મી. કોલીન્સનો એ આશાવાદ નવ વર્ષ પછી પણ પુરેપુરો ફળીમુત થયો નથી.

હીંદની વર્તમાન પરીસ્થિતીની સાથે આયલેન્ડનો ઇતીહાસ અનેક રીતે મળતો આવે છે. પરંતુ આઈસો વર્ષથી કચડાવું, ઝગડવું, ધોકેલું નાનકડું આયલેન્ડ અને હજી થોડા જ સમયથી સ્વાતંત્ર્ય સંગ્રામમાં ઉતરેલા તાઝગીભર્યાં વીરાળ ભારત એ બન્નેની વચ્ચે મહદ અંતર છે—ખખર નથી હીંદને માટે ખ્રીડીશ મુત્સદ્દીઓ ખ્રીડીશ હિત જાળવવા ભાગલા પાડીને રાજ કરવાની મુત્સદ્દીગીરીને લુનો ઇતીહાસ નવેસરથી લખે છે કે કેમ અને જાળમેજમાં ગથેલા—જનારા હીંદીઓ એ જાળમાં ફસાય છે કેમ એનો જવાબ થોડા જ સમયમાં મળી શકશે.

નવયુગ

આપને માટે થોડા ખર્ચે દુનિયાભરની શુચ્ચતા આલમમાં ‘સેલ્સમેન’ ચાલ શકે છે.

યુદ્ધકલાનો વિકાસક્રમ

: લેખક :

સમાજશાસ્ત્રી

પૃથ્વીમની યુદ્ધકલાના વીકાસમાં, માનવસ્મૃતિની સંસ્કારીતાએ કેવી અસર કરી છે, તેની મનનીય મીમાંસા પ્રસ્તુત લેખમાં કરવ માં આવી છે. હીંદો સ્વનંત્ર વીકાસ અટક્યો તે પહેલાં આ દેશની યુદ્ધકલા અને રણસામગ્રીનો વીકાસ લગલગ પૃથ્વીમની હારોબર ન થતો રહ્યો હતો, એ ધ્યાનમાં રખવા જેવું છે.

વિગ્રહ એ અંગ દેહન અને કલ્પિત-મની કલા છે એવા દૃષ્ટીબીદુષ્ટી વીગ્રહની સમાધાનના કરતાં પહેલી ન દૃષ્ટીએ સંસ્કૃતીની વીગ્રહ પરની અસર દેખાઈ આવે છે. સંસ્કૃતીને લઈને ક્રમશઃ નાશનાં સાધનોનો વીકાસ થતો ગયો છે.

સંસ્કૃતીના આદીકાળના વન્ય માનવને પોતાના દુસ્મનની લગોત્રગ નહ પહેંબી મુડીભર પત્યરના ઓળરોથી હાથોહાથ લગાઈ કરવી પડતી હતી. માનવ પત્યરના ઓળરોને લાકડી સાથે બાંધતાં શીખ્યો એ મુધા-ચાતું પહેલું પગથાડું હતું. હાથોહાથ લડવાને બદલે એકદ વાર દુરથી લડી શકવાનું સાધન માનવને તેથી પ્રાપ્ત થયું. ધીમે ધીમે તે પત્યરના ઓળરોને ધસીને તીવ્રથુ બનાવતો થયો અને ધારવાળાં પત્યરનાં પાત્રાંને તેલુ વર્ણરંગોથી લાકડીએ બાંધવાનું શરૂ કર્યું. આથી નાશનાં સાધનોની કક્ષા વીરૂપ્ત થઈ. ત્યારબાદ ક્રમશઃ લાઠાં, બાબુ, જમ ગરીવાળી બંદુક, અને યાંત્રીક બંદુક ને તોપનો જમાનો આવ્યો, અને મનુષ્યવધ-પત્યર માનવ માટે સાદૃશ્યના સમોદ સાધ-નોનું ક્ષેત્ર અગ્રણ વીરૂપ્ત થયું.

માનવાની પ્રાથમીક જંગલી દશામાં મનુષ્યવધ ફક્ત હસ્તથી ન થતો. વૈજ્ઞાનીક કોષ્ટિને લઈને પુરોપના છેલ્લા મહાયુદ્ધમાં ૬૦ માઇલ દુરથી તોપનો મારો ચલાવવાને માનવ શક્તીમાન થયો હતો. વીગ્રહ પુરો થયો ત્યાર પછી પણ એ દીશામાં વીરૂપ્ત ન થયું પ્રગતી કરી છે. એક લેખકે તો અર્ધગાંભીર અને અર્ધ-સ્મુજમાં કહ્યું છે કે, “વીરૂપ્ત એટલી પ્રગતી કરી છે કે શોશ વખતમાં દુસ્મન તરફ તોપો ગોળવાને બદલે તેની વીરૂદ્ધ દીશામાં નેમ ટંકારો અને ગોળાઓનો મારો શરૂ થતાં ગોળાઓ પૃથ્વીની પ્રદક્ષીણા કરીને દુસ્મનોના વાંસા સાથે અથડાઈ તેઓનો નાશ કરશે !”

વીગ્રહનાં સાધનોના વીકાસનો અભ્યાસ એક બીજા ન દૃષ્ટીબીદુષ્ટી પણ રસમયક થઈ પડે છે. આદીકાળના વન્ય માનવને દુસ્મનોથી બચવા માટે ઝડપથી દોડવાની કલા, ઉંચા વૃક્ષો પર સહેલાઈથી ચડી જવામાં કૌશલ્ય, કે ગુફાઓ અને ઝડની ઘટાઓમાં સંજ્ઞતાપુર્વક સંતાઈ જવાની શક્તી મદદ કરતાં. હૈંદો બાદ સુધરેલા મનુ જ અર્ધનાં અને પંદરીથી ધાતુઓનાં

ખપ્તરથી અક્ષીગત રક્ષણ કરવા મથ્યો હતો. જ્યારે માનવસંધિ ક્રીદાઓથી પોતાનો અચાવ કરના, આધુનિક કાળમાં તો જ્યારે જમીન પર રક્ષકી યાંત્રિક તેષો સીતમ વર્ષાની શકે, અને વીમાનો આકાશમાંથી ઓઝળો મારો ચલાવી ખેદનખેદન કરી શકે ત્યારે દુસ્મનોના પંગમમાંથી છુટવા માટેનાં ઉપાય જમીનની અંદર દુસ્મનો ન જાણી શકે તેવી રીતે છુપાવું એ એક જ છે.

વ્યવસ્થાની દ્રષ્ટિએ વીમ્બની ઉત્કાંતીનો વીચાર કરીએ તો લશ્કરી સંધનોનો વીમ્બ સંસ્કૃતીનો અનુગામી છે એ સંદેશ લક્ષમાં આવે છે.

‘આદિકાળના વન્ય માનવોનું લશ્કર એટલે હળવાં હથિયારોનું માણસોનું યાત્રું. તેઓનું યુદ્ધ એટલે હથિયારોની લડાઈ. આવી લડાઈનો અંત પ્રતીકપદ્ધતિના મૃત્યુથી આવતો અસ્થિરનું યુદ્ધ એ તદ્દન જુદા જ પ્રકારનું છે.

આધુનિક વીમ્બ

લશ્કરી પદીઆધમાં જેને સુધરે છે તેનાં મંડાણ તો જ્યારે લશ્કર સુધના જુદાં જુદાં સંધનોવાળા પૃથક્ પૃથક્ વાગો વાગું પરંતુ એકત્રીત અન્યુ ત્યારે જ થયા.

જ્યારથી મનુષ્ય પ્રાણીઓને પાળતો અને ખેતી કરતો થયો ત્યારથી જ સંસ્કૃતીના બે સ્વભો જેવાં ધર્મ અને મીલકતનો આરંભ થયો છે એમ મનુષ્ય શાસ્ત્રીઓ (Anthropologists) એ શાસ્ત્રીય રીતે સીદ્ધ કર્યું છે. વીમ્બ એ સંસ્કૃતીની સાથે સાથે મલી કરનાર, માનવ સંસ્કૃતીના ચીન્હ રૂપ છે. અને સંસ્કૃતીની સંભાવનામાં જ તેનું ઉત્પત્તી સ્થાન છે. ઘોડાઓને જ્યારે રણમેદાનમાં પહેલી જ

વખત લાવવામાં આવ્યા ત્યારે લશ્કરના પૃથક્ પૃથક્ વીલાગો થયા. રથારૂ ઘોડાઓની ટુકડી, ઘોડેચારોની ટુકડી અને પાવણ એવા વીલાગો અસ્તીત્વમાં આવ્યા. આ પ્રમાણે વીલાગો થયા તે પહેલાં વીલાગો હતા જ પરંતુ તે વીલાગો જુદાં જુદાં શરોમાં કુશલ ઘોડાઓના વીલાગો હતા. કાષ્ટ ટુકડી નીપુણ બાણધર્મીઓની તો કાષ્ટ ટુકડી ભારે ફેંકવામાં અનીણ ઘોડાઓની કે કાષ્ટ ટુકડી તરવારથી લડ-

સંસ્કાર વીભુષીત મહાશયો:

નારાઓની અનેલી હતી. હયદળનો ઉપયોગ પણ આમ જ અશ્વરોહમાં નીખ્યાત પ્રજાની લડાઈમાં ઉપયોગીતાને લઈને જ થવા લાગ્યો હતો. ઘોડેચાર ભાગાધારીઓ અને ધનુષ્યોને હુમલો કરવામાં જ નીયુક્ત કરવામાં આવતા હતા.

મીલકતને માટે જ આમ સુધરેલી પ્રજામાં વીમ્બોનાં મંડાણ થાય છે, એ તો દેખીતી વાત છે. ઇરાન અને મેસોડોનીઆના મહા-રજ્જો લારે વજનદાર ખપ્તરોવાળા

રક્ષકો અયાયને માટે રાખતા અને હુમલાને માટે તેઓ ભારે વગનવાળા રથોનો ઉપયોગ કરતા હતા. રક્ષકો અને રથોનાં ભારે અને કીંમતી અગ્નિશે અને રથમાં ભેડવા માટે ખાસ તૈયાર કરેલ ઘોડાઓના અભાવે પુર્વના દેશો સીવાયનાં રાજ્યો આ પ્રકારનું દળ રાખી શક્યા ન હતા.

દે મનોની લશ્કરી વ્યવસ્થાની રાજ્યાત સૈનીકાના સામાજિક સ્થાનના પ્રમાણમાં લશ્કરી સાધન સંપન્નતાના ધોરણ પર જ કરવામાં આવી હતી. ઘોડાઓના માધીકાતું સ્થાન લશ્કરમાં ઉચ્ચ હતું. તેઓને ફક્ત હથેળમાં દાખલ કરવામાં આવતા હતા એટલું જ નહીં પરંતુ ઉચ્ચ લશ્કરી હોદ્દાઓ પર તેઓને જ નીમવામાં આવતા હતા. ઘોડેસ્વારો પછીનું સ્થાન રાસોથી મુસળજ ધ્યોજ સૈનીકાનું હતું, અને ત્યાર પછી જ ઘોડાં રાસોથી સજ્જ ધ્યોજ મધ્યમ વર્ગના લોકોનું સ્થાન હતું. તેઓનું કામ તીર મારવાનું કે ગોદાલુ ફેંકવાનું હતું. આગળ જતાં જો કે મુઠીદારો હથેળમાં જાતે જ ભેડવાને બદલે પોતાના ભાડે રાજેલ અનેરુઓને મોકલતા. વર્ગીય બીજાતા અને મીઠકતના ધોરણ પર બંધાઓજ રામન લશ્કરી વ્યવસ્થાનો વીકાસ એ જ ધોરણ પર થયો હતો.

એ જ પ્રમાણે રામન સામ્રાજ્યના અંત પછી નાના સત્તાધીશો અને ભગીરદારોના સમયમાં પણ લશ્કરી વ્યવસ્થા વર્ગીય ક્રોધ પર જ ચલાવવાની હતી. ખૂબ આયુધો અને મજબૂત ખખટ-રવાળા ઘોડેસ્વારોના દલ ઉપર જ તેઓની વીમલ પદ્ધતી મુખ્યત્વે કરીને આધાર રાખતી હતી. જમીનદારશાહીના વીકાસ સાથે સાથે હથેળના સૈનીકાની સંખ્યા વધતી જ ગઈ, કારણ કે જમીનદારો દીન અતીદીન વધારે ને વધારે વૈસાદાર થતા ગયા અને તેઓએ

પોતાની નોકરીમાં નીપજાત ઘોડેસ્વારોનો ઉમેરો શરૂ રાખ્યો. હથેળના વધવા સાથે પાપદળની અગત્યતા ઘટતી ગઈ. પાપદળ ખાસ કરીને નોકરીના બદલામાં કર વીના જમીન ખેડવાના હક્કવાળા ખેડૂતોનું બનેલું હતું. હથેળના વીકાસ સાથે લશ્કરી દાનીઓ પાપદળની કીંમત ઘટતી ગઈ અને આવ્યા ખેડૂતોની આર્થિક સ્થિતિ વધારે ને વધારે બગાડતી ગઈ.

આંગલ આશાવળાઓએ ફેસી, પોષનીઓર અને એગીકુટમાં મેળવેલી છતાં એ ફક્ત છૂટાં છૂટાં પરાક્રમે જ હતાં. જમીનદાર-શાહીના નાશનું અણુશીંગલું કુટનાર કાંતી-કારી સમાજ રચના નીચે આગાહીરૂપ હતાં. ધનુવીરોના વીકાસને લઈને જ જમીનદારોના હથેળ રાખવાના ઇગ્ગરની વીમલ પરની અસર છીન બીન થઈ ગઈ હતી.

બંદુકના દારૂની જમીનદાર-શાહી પર અસર

પણ પછી તો જમીનદારશાહીના અંત-રૂદ સૈનીકાના બદલે દારૂની શોધે સખ્ત ફટકો માર્યો છે. ચીના લોકોએ દારૂની શોધ ખોલ લેલી કરી હતી પરંતુ યુરોપમાં તેનો ફેલાવો કરવાનું માન તો મીઠું રોજર બેકનને જ છે, તેણે માટીન સ્પોટ્ઝના પહેલાં સંક્રાંતિથી દારૂની શોધ કરી હતી. પરંતુ બધાં સુધી તેણે અને બંદુકોની નાજો બતાવવાનું લોકો ભણતાં ન હતા ત્યાં સુધી તો દારૂ ફક્ત રમતગમતના સાધન જેવો જ ગણાતો હતો. એકપડે ત્રીજાએ ફેસીના સુધ્ધમાં આડનાં થંકો કાતગવી તેનો તેણે જેવો ઉપયોગ કરવા પ્રયત્ન કર્યો હતો પરંતુ તેથી તો દુસ્મનો કરતાં તેના પોતાના લશ્કરને જ વધારે તુકતાન થયું હતું. પરંતુ ત્યારે ધનુની નાજો બતાવ

વાની શોધ થઇ ત્યારે તે શોધનાં બે પરીણામો તો તુરત જ દેખાયાં. પહેલું તો જમીનદારોના રક્ષણના કૃતિઓએ ચોતાની લાક્ષણિક ઉપયોગીતા શુભાવી અને ઉનટા મોતના કંદાઓ બન્યા. જમીનદારશાહીનો ખર્ચ ધણે જો તેનું ખીલું પરીણામ. રાજ્યો જ પૈસાદાર પ્રજા પાસેથી કરને નામે પૈસા ભેળા કરી શક્તા અને સાધનો ખરીદી શકતાં. આવી રીતે જમીનદારશાહીની કંઈ પર પ્રજાશાહીના પાયા ચણાયા હતા. યાંત્રીક સાધનોને વીઘ્રદમાં ઉપયોગ થવો શરૂ થયો તેની સાથે જ વીઘ્રે ધંધાનું સ્વરૂપ ધારણ કર્યું. આ ધંધામાં આમ વર્ગોને પણ જ પ્રમાણમાં લાભ કરવામાં આવ્યા.

ભાડૂતી લશ્કર

આ રીતે મુડીવાદીઓની સત્તાનો વીકસ થતો ગયો અને છેવટે તેઓ સત્તાધારીઓ બન્યા. પહેલાં તો રાજસત્તા તેઓના વીકસને ઉત્તેજન આપતી, પરંતુ મુડીવાદના વીકસની સાથે એકદંત્ર શબ્દના દીવી પડતી ગઇ અને છેવટે મુડીવાદના લાભમાં રાજ્યની લગામો આવી. મુડીવાદીઓના લાભમાં સત્તા આવવી શરૂ થઇ અને ભાડૂતી કામગીરી લશ્કરો મોટા અને કલ્દેઆમની કલામાં નીપુણ થતાં ગયાં. છત્રીદાસ આ ઘટનાનો સાક્ષીભૂત છે. મધ્યયુગમાં જે કે અમલગી વર્ગમાંથી ભાડૂતી સૈનીકે નીકળતા ન હતા એમ નહીં પરંતુ તેઓ થોડા અને કવચીત્ કવચીત્ જ જણાતા હતા. માકેસના મંતવ્ય પ્રમાણે ભાડૂતી સૈનીક તરીકે આગળ પડનાર તેઓ શરૂઆતના જ અમલગીઓ હતા. કથેંઈઓને પાસે ભાડૂતી મોટાં લશ્કરો હતાં, અને તેથી જ તેઓને મહેનતજીવિઓ સાથે મદાન વેતન-વીઘ્રદમાં ઉતરવું પડ્યું હતું.

રોમનું સૈન્ય પણ સામાન્યના છેલ્લાં વર્ષોમાં ધંધાધારી સૈનીકોનું જ બનેલું હતું, પરંતુ આમાં લશ્કરોનો ઉપયોગ તેઓ ખરો જ કરી શક્યા નહોતા. રજદનાઓના કાંઈ પણ વર્ગ કરતાં મુડીવાદીઓએ જ તેઓના ચોતાના હીત માટે સૈધી સરસ ઉપયોગ કરી બતાવ્યો છે. એટલું જ નહીં પણ ધીમે ધીમે તેઓનું વેતન ઘટાડવામાં અને એક પછી એક ખાસ લશ્કરો છીનવી લેવામાં સફળ થયા છે. અગલદારશાહીના કે એકદંત્ર સત્તાવળા તંત્રમાં સૈનીકોને ખાસ લશ્કરો મળતા હતા પરંતુ મુડીવાદના તંત્ર નીચે તો તે લશ્કરો પણ એક પછી એક અદસ્ય થયા.

જમીનદારશાહીના કે તે પહેલાંનાં બધાં તંત્રોએ જનતાના કનીષ્ઠ વર્ગને યુદ્ધ શીક્ષણથી પર જ રાખ્યા હતા. તે વર્ગનાં શોકો હયાંઆર રાખી શકના નહીં તેમ જ તેઓને લશ્કરમાં પણ લાભ કરવામાં આવતા ન હતા.

વીઘ્રદમાં યંત્રશક્તિનો ઉપયોગ

જેમ જેમ લશ્કરો સામાન્ય જનતાનાં બનતાં ગયાં તેમ તેમ વીઘ્રદમાં યાંત્રીક શક્તિની ઉપયોગીતા પણ વધતી જ ગઇ છે. કોમ્પોઝિટ જે કે હાલજી ઉપર જ આધાર રાખતો હતો પણ તરવારના કાપને માટે રસ્તો મોકળો કરનાર તો નવીન પ્રકારની પીસ્તોલ જ જ હતી. ક્રાંસના જગતીખ્યાત શીખવ વખતે બેયોનેટોથી એક સાથે હુમલો કરવાનું શોધાયું, પરંતુ તેવા હુમલાની સફળતા તો નેપોલીયનની તોપોએ કરેલ છીનબીનતા ઉપર જ આધાર રાખતી હતી. મુડીવાદના વીકસ સાથે વીઘ્રદમાં સામાન્ય વર્ગની ભરતી વધતી જ ગઇ. ઐથોગીક પરીવર્તનની સાથે સાથે જ યાંત્રીક તોપો, બંદુકો,

શ્રીચતોડર વગેરેની રોધ થઇ અને એવો
ગીક પરીનતનને નહને જ મુકીને સત્તામા
આવ્યો.

ફો-ગપાન વીરક્રમા ભાગે તોપખાતુ
અને હાથથી ફેંકતા ઓ-ઓનો મુખ્યત્વે
કરીને ઉપયોગ થયો હતો. ૧૬૨૪-૧૮ મા
વીરક્રમા સધનોમા હવાઇ વીમોનોમાથી
ફેંકતા ઓ જ, ઝેરી વાયુ અને ટેન્ડોનો
ઉમેગે થયો. ૧૬૧૪ મા પાયદળની દુકડીની
દરેક યાત્રીક તોપ દર મીનીટે ૧૨૦૦૦
નાળા ફેંકતી હતી. આત્માએ દર મીનીટે
લગભગ ૫,૦૦,૦૦૦ ગોળા ફેંકી શકે છે.
ખરેખર આધુનીક કાળમા વીરક્રમે વીરક્રમ
અમીકનલુ ક્યુ' છે!

વીરક્રમ શા માટે ?

પરંતુ ના ના ઉદ્દેશોને વધને આ વીરક્રમ
થના અને હજુ થાય છે તે જાણ્યું અગ-
ત્ય છે માનવી જવારે જંગવી અવસ્થામા
હતો ત્યારે વીરક્રમું અતીત્વ જ ન હતું
છુટક છુટક વાજાઓ પણ વાર વાર થતી
ન હતી ટેન્ડો ચોગી માટે કોઇ કોઇ
વખતે જતી જતી વચ્ચે તોફાનો થતા
હતા પરંતુ સંસ્કૃતીની જાણી થઇ ત્યાર-
થી જ વગીય અનમાનના, મી-તની વહે-
ચાણી, અને જંગમ મી-તની આવીકાને
લઇને વીરક્રમ મંડાણ થયા, જે કે જંગમ
પ્રગ્નઓ દેરોની અગાની જગા માટે
લગાઇએ કરતી હતી, પરંતુ તે તો દરમીત
કવચીત જ થતું, અને તેમ થનાતું ખામ
જાણુ તો કુદરતી જરૂરિયાતોને પુરી પાડવી
એ જ હતું. પણ પાછળથી સંસ્કૃતીને લઇને
વીરક્રમા મંડાણ થયા કાણુ કે સંસ્કૃતીની
સાથે મી-કત અને વગીય બંદો અતીત્વમા
આવ્યા જરૂરિયાતોના ખુબ વધવાને લઇને
થોડી શીક્ષીત પ્રગ્નઓ પા દળણ શરૂ

થયું. જંગવી લોકોએ સંસ્કૃત પ્રગ્નઓ પર
કરેલ હુમલો તો ફક્ત આત્મરક્ષાનું
માટે જ હતા.

જે સંસ્કૃતી યુવામીને કાયદેસર ગા-
તે સંસ્કૃતીને તોડી પાડી આત્મરક્ષા કરવા
માટે જ જંગવી પ્રગ્નઓ સુધરેલી પ્રગ્ન
પર હુમલા કરતી હતી જમીનદારશાહી
જમીન અને મુખત્યારપણા માટે વીરક્રમ કરતી,
રાજશાહી વધારે પ્રદેશો મેળવી, નવા ઇતેલ
મુકે પર છત મેળવવા અને દર વેરો
ઉત્તરાવવા યુધ્ધો આરભતી મુકીયાદીઓ
આવા યુધ્ધોમા સાથ આપતા કારણુ કે
તેથી ચોતાના માલ માટે ખીન્ન વગર
ખુશ થતા હતા અદારમી સદીના યુધ્ધો
વેપાગની ખીવણી માટે થયા હતા ત્યારે
ઓગણીસમી સદીમા યુરોપના યુધ્ધો પાછા
સંસ્થાન વીસ્તારનો લોભ મેળો હતો પંડી
તો મુકીવાદ ઇન્દરાવાદના વીકાસની સીમાએ
પહોંચ્યા અને તેથી જ છેલ્લા મહાન વીરક્રમ
થયો! ભરીખમા પણ કદાચ તેમ જ થયો.

આધુનીક સંસ્કૃતી અને સમાજ વ્યવસ્થાને
લઇને જનતાને શાતી તો મળી જ નથી
અને તેમા પરિવર્તન થવા ગીવાય મળવાની
પણ નથી

આશાનું કીરણ

મુકીવાદની સંગતીઓએ ઉત્પન્ન કરેલ
આ બધી શુંઓમા પણ આશાનું એક
કીરણ જણાય છે. યુધ્ધોમા કુદરતી પડેલ
દેશોના આર્થિક જીવન પર વીરક્રમ શું અસર
કરે છે તે યુદ્ધની ઉત્કાન્તના અભ્યાસથી
જાણાઈ આવે છે. જ્યાં સુધી જંગમ હુમલો
ન થતો ત્યાં સુધી જંગવીઓને લગાઇથી
નુકશાન થતું ન હતું. મધ્યયુગમા પણ
યુદ્ધથી લગાઇ ન કરતી પ્રગ્નને અને સ્ત્રીઓને
થોડી મુશ્કેલી ભોગવવી પડતી હતી અને તે

પણ કાલુકિ—જ્યાં સુધી લગ્ન થાય ત્યાં સુધીની હતી. મુડીવાદીઓ સત્તામાં આવ્યા પછીના લગ્નની મુખ્ય ઉદ્દેશ હુંટકાટ જ હતો. લગ્નના સાધનોનો વેપાર કરનારા મુડીવાદીઓને હુંટનો મુખ્ય લાગ મળતો. ઔદ્યોગિક પરીવર્તનને લઈને જ તેનો ઉદ્દેશ બન્યો શોધવાનો અને સંસ્થાનોના વીકાસ માટેનો થયો. ૧૯૧૪-૧૮ ના મહાન યુદ્ધમાં લશ્કરી હુંટકાટ ઉપર નબી જ ન શકત. જનતાના મોટા ભાગ લશ્કર મટેનાં સાધનો, ખોરાક, તેમજ વસ્ત્રોના ઉત્પાદનમાં પડ્યો હતો, છતાંયે યાંત્રીકશક્તીના વીકાસને લઈને દારૂગોળાની તુટ પડી હતી. પાવરળનો એક વીલાગ દર મી ૧ ટે ૫,૦૦,૦૦૦ ગોળા દે કે તે આખું લશ્કર એક માસ કે એક વર્ષ માટે દેલો દારૂગોળા વાપરે? અને એ બધાને લાવવા લઈ જવાનાં સાધનો કેટલાં લેખે?

લગ્નમાંથી ધોડાવું અસ્તીત્વ મટી ગયું, પરંતુ યાંત્રીક વ્યવહારનાં સાધનો. માટે પેટ્રોલની, યંત્રોના વધારાના ભાગ, અને ઇજનેરીની જરૂર પડી. વીસાંનની પ્રયોગશાળાઓ અને રસાયણોનાં કારખાનાંઓ હોય તો જ રાસાયણિક વીમણો સંભવે. એટલે કે યુદ્ધના થોડા સૈનીકોને માટે જનતાના મોટા ભાગને તેઓ માટેનાં સાધનો બનાવવામાં રોકાઈ રહ્યું પડે.

જુના જમાનામાં એકાદ વીર પેતાના બાહુ બળને લઈને યુદ્ધના પરીણામનું ફાતર કરી શકતો અદારે તો લગ્નમાં સેનાપતીઓ પાછળથી જ સુત્રસંચાલન કરે છે પરંતુ બે કારખાનાંઓ યુદ્ધના સાધનો તૈયાર કરતા અટકે તો? શ્રમજીવીઓના હાથમાં જ લવી-ખતું યુદ્ધ અટકવાનું સુત્ર રહ્યું છે *

* અંગ્રેજીના આધારે

“હીંદના લશ્કરી ખર્ચનો નવદશાશ ભાગ સામ્રાજ્યને માટે થતો હોય છે. એ ખર્ચનો ભાગ હીંદની માફક કનેડા, દક્ષીણ આફ્રીકા અને ઓસ્ટ્રેલીયાએ પણ ઉપાડ્યો લેઈએ. તેને બદલે સામ્રાજ્યના સંરક્ષણના ખર્ચમાં બેનુમાર ફાળો આપે છે અને તેમ કરીને ગોરાં સંસ્થાનોનું યુદ્ધના લયમાથી સંરક્ષણ કરે છે”

શમસે મેકુડોનાલ્ડ

[હિદા ઉપર ન હતા ત્યારે]

...

“સામ્રાજ્યમાં રહીને અપમાનીત થવાનું હોય ત્યાં પ્રત્યેક રાષ્ટ્ર સામ્રાજ્યમાંથી છુટા થઈ જવાનું પસંદ કરશે.”

જનરલ હુટ્ચિસન

મોસ્કો દેશમેન્ડો છેલ્લા યુદ્ધ પછી હીંદની મુલાકાતે આવી ગયા, તે પછી સીંગપોરના સરકારી મહેલમાં તેમના માનમાં થયેલા બોજન સમારંભ વખતે લાખણ કરતાં દોમણે કહ્યું હતું. “બ્રિટીશ સરકારે હીંદ માટે ધણું કયું છે, પણ હીંદવાસીઓ માટે કયું જ કયું નથી.”

...

આખી દુનીયા આપત્તી માટે સામટી ચીંતા કરે છતાં આપત્તીને તેથી ટાળી શકતી નથી.

...

“બ્રિટીશોએ હીંદમાં લયે શાળાઓ ને કોલેજો સ્થાપી, પરંતુ તેમના કારભારમાં હીંદમાં નીરક્ષરતા ખુબ વધી છે.”

રેલનાલ્ડ રેનાલ્ડસ

મનુયુગમાં વર્ગીય ભાવના

પ્રાચીનો જેને ખુબ વખાણે છે ત્યાં એમના કહેવાતા સુવર્ણયુગમાં મનુ જેવા ધૃતીમાન પુરુષને સ્થાપીત હક્કવાળાઓ આગળ મનુષ્ય ન માની સામાન્ય માનવ સમાજને ભયંકર અન્યાય કરવા પડ્યા છે.

: લેખક :

સમાજ સુધારક

[૧]

કેટલાકે જુલથી, અભ્યાસની ખામીને કીધે, અથવા સ્વલીત સધનાર સ્થાપીત સ્વાર્થવાળા વર્ગોએ વાળી રાખેલા વીચારોને વીના સમજે વર્ગીય રીતે એમ જ માની રહ્યા છે કે, સમાજવાદીઓએ કે સામ્યવાદીઓએ, આ સંતોષી તેમ જ શાંત જગતમાં વર્ગીય ભાવનાનાં બીજરોપણ કરીને, જગતમાં અસંતોષની ઉચ્ચ ભાવનાની આગ સળગાવી, વીંધની શાંતીનો ભંગ કરવાનો ભયંકર અપરાધ કર્યો છે.

પરંતુ આવી માન્યતા ધરાવનારોએ જો જગા ઉપર વીચાર કરે તો તેમનાથી સમગ્ર શક્ય કે, વર્ગીય ભાવના આજની નહીં પણ માનવી યોગાં બાંધીને રહેતાં શીખ્યાં તે આદિયુગની છે. એ યુગમાં શરિરશ્રમ એ મુખ્ય સાધન મનાતું હતું, અને એ બળની ભૂમીકા ઉપર જુદાં જુદાં યોગાં રચાતાં. તે વખતે પત્થર, ભાષા, ગદા, તીરકામાં કે બહુ બહુ તો તત્કાર એ હથીયારોની મદદ વડે પેલાં યોગોએ વચ્ચે ધપાવ્યું થતું. તેમાં જે પોતાના બાહુ-બળથી બીજાઓ ઉપર હાથ પાડી તેમને પોતાના અનુયાયી બનાવી શકે તે મોટા

મનાતો, બીજા તેનાથી હઠકા અથવા ઉત્પત્તા ગણાતા.

આવાં ધર્મણોમાંથી રાજા અને રાજ્ય જન્મ્યાં, ત્યારે ય બળીઆનાં મે ભગ અને કાયરને ધક્કા-ગુલામી એમ વર્ગીય ધોરણે વર્તવાની વૃત્તિવાળું માનસ પેલા બાહુબળીઆઓએ રચ્યું. તે પછી વીદ્વાનોએ એ જ ધોરણે શાસ્ત્રો અને સ્મૃતીઓ રચ્યાં.

યુગપસંદ એ તો જગતનું મુખ્ય લક્ષણ છે. એટલે આદિયુગથી વર્તમાનયુગ સુધીમાં જગતનાં માનવીઓએ અનેક યુગપસંદા ભયા છે. તેમાં જે જે સમયે જે જે વસ્તુ 'બળ' તરીકે સ્વીકારાઈ અને સન્માનાતી, તે 'બળ' ના અધીક્ષતા હમેશાં પોતાને ઉચ્ચ સીંદાસને દરખી, બીજા મોટા સમુદાય પોતાનાથી ઉતરતી પંક્તીના ગણતા તેમ જ ગણાવતા આવ્યા છે.

સૃષ્ટીએ જેમ જેમ વીક્ષસક્રમ સાધ્યો તેમ તેમ વર્ગીય ભાવનાનાં કેન્દ્ર સમા પેલા 'બળ'નું સ્થાન બદલાતું ગયું. બાહુબળીઆઓએ સંપ્રાપ્ત અને ચક્રવર્તીની મહત્વાકાંક્ષા સેવી, અને રાજ્યસુધારને નામે અથવા ચક્રાક્રો અને દુમકાને નીમી-તે, પોતાના બળની કસોટી બીજાં રાષ્ટ્રો સાથે કરવા માંડી. એ

રીત આજે ૫ વીસરાઈ નથી, ૧૯૧૪-૧૮ માં પણ બળીયાનાં બે લાગ એ જ સુત્ર કેન્દ્રસ્થાને હતું અને ૧૯૧૮-૨૦ સુધી પણ એ જ સુત્ર કેન્દ્રસ્થ રહ્યું છે.

હા, પહેલાં એકલા રાજ સત્રાટ કે ચક્ર-વર્તી બનવાના કાઠ સેવતા અને તેની સીદી અથે યુધ્ધો શેધતો. અત્યારે રાજ કરતાં સુડી વધુ બલવાન બની બેઠી છે, અને તેનો સંચય રાજકાપમાં નહીં પણ સુડી-વાદી મંડળોના કાપમાં થવા લાગ્યો છે. તે યુગગાઇ મરે નહીં, પણ નીચાંધ રીતે દુનીયામાં રખડી, તેના બની બેઠેલા માલીકો માટે એકના અનેક સ્વરૂપે પોતાનું સર્જન કરવા સ્વતંત્ર રીતે વીશ્વવીહર કરે તેની વ્યવસ્થા માટે મથે છે તેમાં ન્યાય આડખીલી ઉભી થાય કે તુરત જ ન્યાય અને નીતીને નામે, દુષ્કર્મ પ્રજ્ઞાઓના રક્ષણને બદલે અથવા તો કાયદાથી સ્થાપિત થયેલી સરકાર અને મુખ્યવસ્થાના સંરક્ષણને મીથે જગતમાં યુધ્ધશસ્ત્રો ખખ-ઝવવામાં આવે છે! અને પરીણામે અનેકને બોગે થોડાકને આર્થિક લાભ મેળવવાની સગવડ સાંપડે છે!

એટલે સમાજવાદીઓ કે સામ્યવાદીઓ વર્ગીય ભાવનાના પાયા જગતમાં નવા નાખતા નથી. હા, તેઓ અનેકને બોગે થોડાક લાભ મેળવે અને તેવા લાભ માટે અનેકને જીવનભર જીવતાં દોષાઓમાં યુગ-ગાઇ મરવું પડે, તેવા ધોરણસર સ્વયંથી વર્ગીય ભાવનાઓમાં, બીજા છેડાનો પડયો કરાવવા માગે છે. પરંતુ તેમાં નવું કંઈ જ નથી.

[૨]

સ્મૃતિજન જોઈ ગયા તેમ પ્રાચીનઅવર્તિન વર્ગીય ભાવનાઓનાં મંડાળને મજબુત બનાવવા

માટે વાસ્તો તેમ જ સ્મૃતિઓ અને કાયદા તેમ જ મુખ્યવસ્થાને એ વર્ગના વીદ્વાનોએ તૈયાર કરી એ જ વર્ગના કારોબારીઓના હાથમાં તેની વ્યવસ્થાની સર્વોપરી અને આપખુદ સત્તા સોંપી રાખી છે. એટલે જ થોડાઓ ધણીઓને બોગે લાભ મેળવે છે, તેઓ પોતાનો લાભ બળવવા માટે, ધણા મોટા સમુદાય ઉપર પેલાં સાધનોની મદદ વડે, પોતાના જ હિતની નજરે અંધીકાર ગળવે છે.

આવું આદિકાળમાં હતું અને વર્તમાન-કાળમાં પણ થઈ રહ્યું છે. પરંતુ આપણે તો અહીં માત્ર મનુના સમયમાં વર્ગીય ભાવના કેટલી હદ સુધી પ્રબળ બની બેઠી હતી, અને ઉપકા થરના થઈ પડેલાઓ, હેતુપુરક સમાજના નીચલા ધરમાં રાખેલા અગણ્ય માનવ સમુદાય સાથે, કાયદાની મદદ વડે કેવું અન્યાયી વર્તન કરી રહ્યા હતા તે જ જોવાનું છે.

પ્રજાને ન્યાયનું દાન કેવી રીતે કરવું તેનું પશુન મનુએ પોતાની સ્મૃતીના આદેશ અધ્યાયમાં વીશદ રીતે કહ્યું છે. એ અધ્યાયનું અવલોકન કરવાથી આપણે તે યુગની વર્ગીય ભાવનાને બરાબર સમજ શકીશું.

ત્યારે હવે તે જોઈએ:

આરંભમાં જ મનુ મહારાજ રાજ્યોને આજ્ઞા કરે છે કે: “ન્યાયે પ્રજાનાં કાયોના નીચાંધ રાજ પોતે કરી શકે નહીં; ત્યારે તે કામ માટે તેણે વીદ્વાન પ્રાણીઓની યોજના કરવી. [૮:૯] આ સભાને મનુ રાજસભા કે ન્યાયસભા નહીં પણ ‘પ્રજાની સભા’ એવું વીશેષણ લગાડે છે [૮:૧૧] અમ પ્રાણીઓનું જ મદત્વ કેન્દ્રસ્થ રાખીને મનુએ આગળ ચાલતાં રાજ્યને ખાસ કડક આજ્ઞા કરમાવી છે કે: “આ પહી માટે

ઉત્તમ બ્રાહ્મણ મળે નહીં' તો જાતીથી જ ને બ્રાહ્મણ ગણાતો હોય [અર્થાત્ વીદ્યાન ન હોય તો મળ્યું] 'તેને એ પદ્મી આપવી; પણ કોઈ પણ પ્રકારે શુદ્ધને [પદ્મી બલે ને તે વીદ્યાન હોય? જો કે તે યુગની વગીય લાવનાના પ્રાજ્ઞ્યે શુદ્ધ જાતીને વીદ્યાન ખનવાની નો શું પણ શાસ્ત્ર વાંચવા જેટલીએ છુટ અક્ષી નહોતી] એ પદ્મી આપવી નહીં. [૮:૨૦] અને મનુ મહારાજ એટલું જ કહીને ચરકના નથી, પણ ધર્મદાત્ર નીચે વગીય લાવનાની જડ ઉંડી ઉતારતાં ને, ગુણને પરોક્ષ રીતે ધમકી આપતાં વહે છે: "જે ગર્ભના દેશમાં ન્યાયનું વીવેચન પણ શુદ્ધ કરને હોય તે રાજાનો દેશ રાજાના દેખતા કદવમાં પડતી ગાયની પેટે સીધા છે" [૮:૨૧] આવી વગીય લાવનાએ તે યુગના વીદ્યાનનાં દીક્ષમાં કેવી ઉંડી જડ નાખી હતી, અને બ્રાહ્મણો તેમ જ તેમના મદદગાર બે વર્ણો માટે કેટલા પક્ષપાત વ્યાપક બની બેઠા હતા તે એની પંજીના સ્થોલથી જણાય છે. મનુજી કહે છે: "જે દેશમાં શુદ્ધ વીશેષ હોય, નાસ્તીકાનું દબાણ ધણું હોય અને દ્વીજને તેઓ દબાવતા હોય તે દેશ દુષ્કળ નેમ જ વ્યાધીથી પીડાઈને તુરત જ નાશ પામે છે." [૮:૨૨]

આ તો અધીકાર પરવે જ મનુઆચાર્યો લેઈ, પણ કપદની નજરે પણ તેણે વગીય લાવનાને ભયંકર હદ સુધી પોપી, બ્રાહ્મણ જાતીના કાલ માટે ખીજ ગંધી જાતીઓને અન્યાય કર્યો છે. દાખલા તરીકે જમીન માંથી મળેલા દુષ્કળ સંબંધમાં મનુ કહે છે: બ્રાહ્મણ સીવાયની ખીજ જાતી પાસેથી રાજાએ હટે કે બારમા હીસ્સે પડાવે [૮:૩૫], પણ "વીદ્યાન બ્રાહ્મણના જેવામાં ધનજાગર આને પ્યારે તેમાંથી રાજાએ કંઈ જ લેવું નહીં, કેમકે વીદ્યાન બ્રાહ્મણ એ ગયા ધનમાંગરનો સ્વામી છે." [૮:૩૭]

શ્રીમંત અને નીધનની વચ્ચે પણ પ્રાણી માત્ર આત્મવત છે એવું ગણનારા કહેવાતાં એ પ્રાચીન સુવર્ણયુગ (!) માં જે ભયંકર ભેદ રખાતો હતો, અને સ્મૃતીકારોએ તે ભેદ ઉપર ચોતાની મહોરછાપ મારી હતી. શ્રીમંતને નીધન માણસ પાસેથી ચોતાનું ધીરેનું ધન વસુલ કરવા માટે તેથી જ મનુ મહારાજ એવી છુટ આપે છે કે: "લેણદારે કરજદારને આપેલું ધન ધર્મથી, વ્યવહારથી, હલથી ના ઘર આગળ લાંઘતેવા બેસીને, તેમ જ તેની ઉ ર બળ વાપરીને પણ વસુલ કરવું." [૮:૪૬] અને એવા કામ કરનાર શ્રીમંતને રાજાએ કદી અપરાધી માનવા નહીં. [૮:૫૦]

ન્યાયમંદીરમાં સાક્ષી આવવા જેટલી છુટ પણ સ્મૃતીકારો શુદ્ધને તેમ જ કારીગર વર્ગને આપવાની ના પાડે છે. [૮:૬૬] યાચવશ્ય પણ મનુના જ મતના હોઈ કહે છે કે: "જાતી તેમ જ વર્ણને અનુસરીને જ સક્ષીએ લાવવા જોઈએ." એ રીતે મનુ-મહારાજ કૃષાણુ બનીને કહે છે "શુદ્ધો અને અત્યજને તેમની જાતીને લગતા વીવાદમાં સાક્ષી તરીકે આવવા દેવા [૮:૬૮] કેમકે જો ખીજ જાતીને માટે શુદ્ધને કે જીને એટલી છુટ અપાય તો વગીય તેમ જ જાતીય લાવનાનો હોપ જ થઈ જાયને? એટલા માટે તો ધણા સાક્ષીએ જ વીવાદમાં રણુ થયા હોય તેમાં "દ્વીજને જ ઉત્તમ માનીને તેમની સાક્ષીને સત્ય તરીકે ગ્રહણ કરવી" [૮:૭૩] એટલું જ નહીં પણ સાક્ષી લેતી વખતે પણ ચારે વર્ણના યોદ્ધાને સત્ય કહેવાની બાબતમાં જુદી જુદી રીતે સંબોધન કરવાના પણ નીયમો બતાવી, શુદ્ધને માટે તેનું અપમાન કરે તેવી રીત ફરમાવી, બ્રાહ્મણનું સર્વ રીતે સન્માન સ્થાપા તેવી યોગ્ય બતાવી છે [૮:૮૮] આમ

છતાં લ'પટ પતી પોતાની સ્ત્રીને ઠગવા જુહું
ખોલે તેની અને બ્રાહ્મણના રક્ષણ માટે જુહું
ખોલ્યું' પરે તેની મનુમહારાજ જનતાને સંપુર્ણ
છુટ આપે છે [૮:૧૧૨] પરંતુ સામાન્ય
રીતે અસત્ય ખોલવા છતાંયે બ્રાહ્મણને તો
તેમણે બચાવ જ કર્યો છે. તે કહે છે:
“ખોટી સાક્ષી આપવાના અપરાધ માટે
રાજ્યએ ત્રણ વર્ષેની દંડ કરીને દેશનીકાલ
કરવા, પણ બ્રાહ્મણને માત્ર તે બ્રાહ્મણ
હોવાને કારણે સમન શુદ્ધ માટે પણ દંડ
કર્યા વીના દેશપાર કરવો !” [૮:૧૨૩]

[૩]

ન્યાય યદાનમાં જ નહીં પણ સનાતન
સત્ય તરીકે સ્વીકારાયલા સીદ્ધાન્ત
પાદનમાંયે મનુ જેવા વીદ્વાન પુરુષોએ
આવી ભયંકર વર્ગીય ભાવના પોથી છે,
એટલું જ નહીં પણ ખુદ નીમળ ન્યાયને
પણ એ મુક્ષપાતભરી ભાવનાના આધાર
અંશ ઉપર ઉભા રહીને કુદુષીત કરતાં
પણ જરાયે આંચકા આધા નથી. તે માટે
મનુની નીચે બતાવેલી આજ્ઞાઓ જાતે જ
ખોલી ઉઠશે:

“બ્રહ્માના પુત્ર મનુએ દંડનાં દસ સ્થાન
[શુભેદ્રીય, ઉદર, જીભ, બન્ને હાથ, બન્ને
પગ, આંખો, નાક, બન્ને કાન, ધન તેમજ
શરીર] કલાં છે, તે બ્રાહ્મણ સીવાયના ત્રણ
વર્ણો માટે. બ્રાહ્મણને તો હમેશાં એ દસ-
માંથી એક પણ સ્થાનમાં દંડ દીધા વીના જ
જતો કરવો.” અર્થાત તેને શારીરિક સજ્જ
કરવી નહીં કે આર્થિક નુકશાન થાય તેમ
દંડ પણ દેવો નહીં. [૮:૧૧૪] આ તો
ન્યુનની વાત થઈ, પણ મુહીચાદીઓના
અનુદરમાંયે મનુએ વર્ગીય ભાવનાના
દમ્બીપીંદુથી માથું માથું છે. તે કહે છે
હુહીચાદી ધીમંતે “બ્રાહ્મણ પાસેથી દર માસે
દર સેંકડે એ ટકા વ્યાજ લેવું, પણ દાત્રીય

પાસેથી ત્રણ ટકા, વૈશ્ય પાસેથી આર ટકા
અને શુદ્ર પાસેથી તો પાંચ ટકા લેવા !”
[૮:૧૪૨] ભોગવટા હક્કની જાખતમાં પણ
રાજા અને શ્રોત્રીય બ્રાહ્મણની મીઠકત ઉપર
ખીજનો ભોગવટો છતાં તેમનો હક્ક જઈ
શકે નહીં એવી છુટ મનુસ્મૃતી મુકે છે,
જ્યારે ખીજ બધી વર્ણોના હક્ક કુખે એમ
જણાવે છે. [૮:૧૪૬] એટલું જ નહીં પણ
“ઉતરતી જતીના દેણુદરમાં દેવું ભરવાની
શક્તી ન હોય તો લેણુદારની આકરી કરીને
ત્રણ ભરપાઈ કરવું. પણ ઉંચી મનાતી
જતીવાળા દેણુદાર હોય તો તેણે લેણુદારના
[તે ઉતરતી જતીના હોવાથી જ] આકરીમાં
ન રહેવું, પણ ધીમે ધીમે થોડી થોડી રકમ
ભરીને જ દેવું ભરવું.” એવા ભયંકર
પક્ષપાત ન્યાયને નામે ટોકા ખેસાડે છે.
[૮:૧૭૭]

માનવસમાજમાં માનાપમાનની સમાન
લાગણી એ મનુષ્યનો સ્વાભાવીક ધર્મ છે.
છતાં અહીં પણ વર્ગીય ભાવનાને પ્રધાન-
પદ મેજેલું છે. એ ભાવનાને ટકાવી રાખવા
માટે મનુ કહે છે: “બ્રાહ્મણને અચોગ્ય
રાજ્ઞ કહી તેવું અપમાન કરનાર દાંત્રીય
પાસેથી રાજ્યએ એક સો પણ દંડ લેવો,
વૈશ્ય પાસેથી દાહસોથી બસો પણ દંડ
લેવો, પણ શુદ્રને તો તાડન જ કરવું;
પણ બ્રાહ્મણે એવો શુદ્ધો કર્યો હોય
તો દાંત્રીયના અપમાન માટે તેને”
પચાસ પણ દંડ કરવો, વૈશ્યના
અપમાન માટે પચીસ પણ દંડ કરવો અને
શુદ્રના અપમાન માટે માત્ર આર પણ જોડ-
લો જ દંડ કરવો !” [૮:૨૬૭-૮] પરંતુ
“જો શુદ્ર હીન વર્ણોના દારણુવાણીથી તીર-
સ્કર કરે તો તે શુદ્ધ માટે તેની જીભ
કાપી લેવી, કેમકે શુદ્ર તો બ્રહ્માના પગ-
માંથી ઉત્પન્ન થયેલો છે” [૮:૨૭૦] “જો

શુદ્ધ દ્વીત્યલ્પમિત્રી કોઈકું નામ કે જાતીકું ઉચ્ચારણ કરીને તેનો તીરસ્કાર કરે તો તેના મુખમાં અગ્નીથી તપાવેલો દશ આંગળી જેટલો ધખધખલો લોખંડનો ખીણો ઘેંચી દેવો” [૮:૨૭૧] “જે શુદ્ધ અભીમાનથી આહારોને ધર્મોપદેશ કરવા જાય તો તે શુદ્ધના મોંઘામાં અને કાનમાં રાગએ ધખધખતું તેજ રહેતું” [૮:૨૭૨]

આનાથી અધમ પ્રકારની વર્ગીય ભાવના ખીણ કંઈ કોઈ શકે? છતાં સનાતનપણ્યને નામે પ્રાચીનતાના પ્રશંસકો આવા યુગને સુવર્ણયુગ મનાવી, તેણે યુગ જન્મ્યાવવાનાં દાંડાં મારે છે, તેમણે જાણવું નેહએ કે, આદીકળ કરતા વર્તમાનકળ વીકાસની દૃષ્ટિએ તેમ જ મમભાવી સહીષ્ણુતાની નજરે ધણો આગળ વધેલો છે. અલખત પરાધીન પ્રજા ઉપર સ્વાધીન પ્રજાએ ન્યાયને નામે રંગબેદ અને જનીબેદના પાયા ઉપર ખસ રહીને અન્યાયી વર્તન કરી રહેલા જણાય છે, પરંતુ તે બધાનું મુજ પ્રાચીન કાળની અન્યાયી વર્ગીય ભાવના માં જ રહેતું છે. એટલે જ એ જુની વર્ગીય ભાવનાને ઉચ્ચત્વાની નાખવામાં જ માનવ-માત્રનું દેખાણુ રહેતું છે, એ સમાજવાદી-ઓનું કથન જરા યે ખોટું નથી.

[૪]

અ. ત્યાર સુધી આપણે મનુસ્મૃતીની આશ-ઓનું નેટલું અવલોકન કર્યું, તેટલું જ વર્તમાનયુગના સ્તમભાવી માનવીને તેની તરફ તીરસ્કાર ઉત્પન્ન કરાવવા માટે બસ છે. પરંતુ મનુમહારાજનો વર્ગીય પશ્ચાત એટલેથી જ અટકતો નથી. તે તો હજીય ધણો આગળ ધપે છે. જુલો :

“કોઈ અંતજ્ઞ પોતાના જે અંગથી ઉત્તમવર્ણના મનુષ્યને ખીણ કરે, તેના તે

અંગને કાપી નાખવું. એવી મનુની આજ્ઞા છે.” [૮:૨૮૦]

“તે ક્રોધથી હાથ ઉઠામે અથવા હાથમોતો દંડ ઉઠામે તો તેનો હાથ કાપવો અને પગ વડે પ્રહાર કરે તો તેનો પગ કાપી નાખવો.” [૮:૨૮૦]

“હીન જાતીમાં જન્મેલો પુરુષ ઉચ્ચ જાતીવાળા સાથે એક આસને બેસવા ઇચ્છે તો તેના કડી પ્રદેશ ઉપર તપાવેલા લોહાના ડહામની નીચાની કરી તેને દેશપાર કરવો અથવા તેની કડીનો પાછલો ભાગ કાપી નાખવો.” [૮:૨૮૧]

“જે તે આહાર ઉપર યુક્ત- તો તેના જન્મે હોઈ રાગએ કપાવી નાખવા, જે પેશાજ કરે તો તેની શુદ્ધેન્દ્રીય કાપી નાખવી, અને આહાર પાસે જે શુદ્ધ અપાનવાયુ કરે તો તેના શુદ્ધસ્થાનને કપાવી નાખવું.” [૮:૨૮૨]

“જે કોઈ શુદ્ધ આહારનું કેશ, પગ, ઘઠી, ગ્રીવા કે વૃષણ પકડે તો, કોઈ પણ જાતનો (ન્યાયાન્યાયનો પણ?) વીચાર ક્યાં વીના તેના હાથ કાપી જ નાખવા” [૮:૨૮૩] પછી ભલેને માત્ર તેણે તે તે અવયવો પકડ્યા જ હોય અને આહારનું પવિત્ર (!) શરીરને પોતાના અપવિત્ર (!) હાથ વડે જરાયે ઇજા પણ કરી ન હોય !

હવે આની સાથે તુલનાત્મક નજરે નીચેના સ્ત્રોત સરખાવો અને પછી વર્ગીયભાવનાની શીપણુતાનો વીચાર કરો :

“સમાન જાતીવાળા પરસ્પરમાં મારામારી કરી માત્ર ચામડીનું છેદન કરે, કે રૂધીર કહોડે તે તેમનો એકસો પણ જોડો દંડ કરવો, માંસ બેદ માટે જ નીબક દંડ કરવો અને હાડકું તોડનારને દેશપાર કરવો.” [૮:૨૮૪]

ક્યાં આ સમ્મ અને ક્યાં બ્રાહ્મણની સામે થનાર શુદ્રને માટે વીકરાળ સમ્મ ? અરે ! એ તો બ્રાહ્મણ નામથી ઓળખાતા મનુષ્યપ્રાણીની વાત થઈ, પણ જેમ અત્યારે શ્રીમંતોનાં ખારાં શ્યાનપાલો કરતાંય નીધંબોની બદલાર દશા છે, તેમ બ્રાહ્મણની ગાયને પણ શુદ્ર કરતાં મનુષ્યે મહામુલ્યવાન માનીને રાગને સલાહ આપી છે કે : “બ્રાહ્મણની ગાયનું હરણ કરનારના અર્ધે-અર્ધ પગ તુરત જ કાપી નાખવા !” [૮ : ૩૨૫] અને બ્રાહ્મણનું રક્ષણ કરવા માટે ખીજને મારી નાખનારને પણ તે અપરાધ મુકત કરાવે છે ! [૮ : ૩૪૬]

મનુમહારાજ ભારે વીદ્વાન અને બુદ્ધીમાન છે. મનુસ્મૃતિ ભેતાં જ તે સ્વીકારવું પડે તેમ છે. એટલે એમની સ્મૃતિમાં અત્યારે આપણને જે અમઢીબધુતા તેમ જ વર્ગીય ભાવનાને ધોરણે લાયકર જાતીદોહ જણાય છે, તેમાં એમનો નહીં પણ એમના યુગની સામાજિક વ્યવસ્થાનો જ વાંક છે. તેમ ન હોય તો સ્ત્રીઓના શીયળની બાબતમાં ખુબ કાળજી રાખનાર મનુ મહારાજ, એ ક્ષેત્રમાં પણ વર્ગીય ભાવનાથી રંગાયલી દૃષ્ટીએ ભેવાને બદલે, સર્વસામાન્ય દૃષ્ટીએ જ તેનો વીચાર કરત. પરંતુ તેમ કરવાને બદલે તેઓથી કંઈ છે :

“સમાનજાતીનો જે પુરુષ ઇચ્છા વીનાની કન્યાને દુષીત કરે તે તુરત જ વધ કરવાને લાયક થાય છે, છતાં બ્રાહ્મણનો તે ગુન્હા માટે વધ કરવાનો નથી.” [૮ : ૩૬૪]

ઉત્તરું તે માટે મનુમહારાજ આરા કરમાવે છે કે :

“ઉત્તમ પુરુષના સંબંધમાં આવનારી કન્યાનો કંઈ પણ દંડ કરવો નહીં, પણ નીચ પુરુષને સેવનારી કન્યાને ઘરની અંદર બંધનમાં રાખવી” [૮ : ૩૬૫]

“નીચજાતીનો પુરુષ ઉત્તમજાતીની કન્યાનું તેની ઇચ્છાથી સેવન કરે તો પણ તેનો વધ કરવો યોગ્ય છે, અને સમાનજાતીવાળી કન્યાનું સેવન કરનારે જે કન્યાના પીતાની ઇચ્છા હોય તો તેને કુલક એટલે કન્યાનીમીત્ર ધન આપી તેની સાથે લગ્ન કરવો.” [૮ : ૩૬૬]

અમેરીકામાં ગોરી સ્ત્રી સાથે તેની ઇચ્છાથી કરનારા કે પ્રેમ કરનારા સીધીઓને આજે પણ જીવતાં સજાગાવી દેવામાં આવે છે, તેના જેવી જ મનુમહારાજની આ આરા છે. અલગત રાજકારણી સ્થિતિનું પાદું બની હીંદને નીંદનારી ડેથેરીન ગેથેની માતૃ-જુમીમાં વીસમી સદીમાંય મનુના યુગની નીતી પ્રવર્તે, એ થોતાને ઉચ્ચ સંસ્કૃતિવાળો મનાવવાનો દાવો કરનારા દેશને માટે જેટલું લગ્નસ્પદ છે, તેટલું જ સામાજિક નીયમોને કારણે કાંઈ પણ દેશની પ્રજાને, તેની રાજકારણી સ્વતંત્રતાથી વંચીત રાખવાનો પ્રયાસ કરવો, તે સ્વતંત્રતાનું મહત્ત્વ સમજનારી પ્રજાને માટે પણ તેટલું જ લગ્નસ્પદ છે. એટલું પ્રસંગ ઉપસ્થિત થતાં કંઈનું અસ્થાને નહીં જ ગણાય.

મનુ મહારાજની ખીજ આરાઓ ભેતાં પણ એ જ વીચાર ઉપર ફરી ફરી આવવું પડે છે કે, આર્થિકતા આદિયુગમાં તેના વીદ્વાનોએ વર્ગવીચરનાં મુળ ધણાં જ ઉઠાં ઉઠાયાં છે, ભેતાં માઠાં કળ આજે પણ આપણે ભોગવી રહ્યા છીએ.

આજે જેને આપણે બ્રહ્મચારીના નામથી ઓળખીએ છીએ તે જ વીધયમાં સ્મૃતીકાર મનુ આગળ આલતાં આરા કરમાવે છે કે :

“સંરક્ષણમાં રહેલી કે ન રહેલી દીવ સ્ત્રીઓ સાથે સમાગમમાં આવનાર શુદ્રને, જે તે સંરક્ષણ વીનાની સ્ત્રી હોય તો તે

માટે તેનું એક અંગ જેટલી નાખવું તેમ જ તેનું તમામ ધન હરી લેવું, પણ સંરક્ષણ વાળી સ્ત્રીના સંબંધ માટે તો તેના પ્રાણ અને એનું ધન બન્ને હરી લેવાં, ત્યારે એ જ ગુન્હા માટે વૈશ્ય એક વર્ષની કેદ અને તમામ ધનનો દંડ, અને ક્ષત્રીયનું તમામ ધન દંડ તરીકે વસુધા કરી, સમ્રાટ માત્ર મુત્રથી એનું માથું જ મુઠાવવું, અને સંરક્ષણ વીનાની સ્ત્રીના સમાગમના અપરાધ માટે વૈશ્યનો માત્ર પાંચસો પણ અને ક્ષત્રીયનો એક દગ્ગર પણ જેટલો દંડ જ કરવો.” [૮:૩૭૮, ૭૫, - ૬]

ગુરુ અને વૈશ્ય તેમ જ ક્ષત્રીય વચ્ચે ન્યાયદાનનો આ ભયંકર તફાવત ન્યાયનું જ પ્રુત્ત કરનાર છે, પરંતુ બ્રાહ્મણો માટેની અન્યાય પત્તપાતમાં તો એ બધાથી ચડી ગય છે. ભુઓ :

મનુ મહારાજ શ્રી મુખે આજ્ઞા કરમાવે છે કે : “જે બ્રાહ્મણ સંરક્ષણમાં રહેલી બ્રાહ્મણીનું બાળાતકારથી ગમન કરે તેના માત્ર દગ્ગર પણ દંડ, અને ઇચ્છાવાળી બ્રાહ્મણી સથેના સમાગમના અપરાધ માટે કેવળ પાંચસો પણ દંડ કરવો !” [૮:૩૭૮]

જે કાય માટે ગુરુને પ્રાણદંડની તેમ જ તેના સર્વજન ધન હરણની ભયંકર સજા, તે જ ગુન્હા માટે પૃથ્વી ઉપરના દેવ સમા માની લીધેલા જ્ઞાત્યભાગને માત્ર એક દગ્ગર પણનો દંડ! આનાથી વીશેષ વર્ગીય ભાવનનું પ્રદર્શન ખીજે ક્યાં થયું હશે? અત્યંત પ્રુત્ત બ્રીટનમાં કેથોલીક સંપ્રદાય-વાળાઓને પ્રેરેસ્ટ્રટ સંપ્રદાયવાળાઓએ અનેક રીતે રંગરંગ્યા હતા, તેમને તેમના અતીત્યનો ગુહાં રાગકારણમાં રીકાર કરવામાં આવ્યા નહોતા, પરંતુ હીંદુસ્થાનમાં તો ધર્મીક કારણમાં પ્રશંસનીય મહાપ્રભુના દાખવવામાં આવતી એવું આપણે ઘણા સાથે

કહીએ છીએ, તેમ છતાં આ જ દેશમાં મનુ જેવા પુરુષે બની બતી વચ્ચે આવી ભયંકર હદ સુધીનો પક્ષપાત બતાવ્યો છે. અને આ પક્ષપાત આટલેથી જ પુરો થતો નથી. તે માટે હવે વીશેષ પ્રમાણો ઓળખી લેઈનાં હોય તો તે આ રહ્યાં ?

પ્રાણદંડને યોગ્ય અપરાધ કરનાર બ્રાહ્મણના સંબંધમાં ખાસ ઉલ્લેખ કરીને મનુ મહારાજ કહે છે : “શાસ્ત્રની એવી આજ્ઞા છે કે બ્રાહ્મણને પ્રાણદંડ કરવાનું કહ્યું હોય ત્યાં માત્ર એનું માથું જ મુઠાવી નાખવું, ત્યારે બીજા વર્ણોને માટે પ્રાણદંડ કહ્યો હોય ત્યાં તેમના પ્રાણ જ હરણ કરવા.” [૮ : ૩૭૬] એટલું જ નહીં પણ તે તો સર્વ સામાન્ય રીતે એવી જ આજ્ઞા ફરમાવી દે છે કે : “બ્રાહ્મણ સર્વ જાતનાં પાપ કરે છતાં કદી તેને હણવો નહીં, એટલું જ નહીં પણ તેને કાઠપણ જાતની શારીરીક પીડા ક્યાં વીના, તેને પોતાની તમામ મીઠકન સાથે દેશમાંથી દુર કરવો.” [૮ : ૩૮૦] કેમકે “બ્રાહ્મણના વધથી અધીક અધર્મ આ લોકને વીધે ખીજે એકે નથી, એટલે રાજ્યો તો એવી કંપના સુદાં કરવી નહીં.” [૮ : ૩૮૧]

મનુમહારાજ બ્રાહ્મણ સ્ત્રીના અને બીજા વર્ણોની સ્ત્રીઓના શીલગતી કીમતમાં પણ આ જ રીતે બહુ જ પક્ષપાતભરી દૃષ્ટીએ ભુએ છે, પરંતુ અતી લંબાણ થવાને લયે એ બધા સ્ત્રોતો અડી નહીં ઉતારતાં માત્ર તેનો ઉલ્લેખ કરીને જ સંતોષ માનવો પડે છે.

આ ઉપરથી એટલું સીધું કાય છે કે, સ્મૃતીકારોએ ઉત્તુપુર્વક બ્રહ્મણવર્ગનું આધીપત્ય સ્વીકારી, ઉત્તુપુર્વક ગુરુ કહેવાના વર્ગનું અપમાન કાય તેવી રીતે જનજામાં દાખલ કરાવી છે. તેમ કરતા માટે બ્રાહ્મણ

અંજાના મુખમાંથી ઉત્પન્ન થયો છે અને શુદ્ધ તો પગમાંથી પ્રાદુર્ભાવ થયો છે, એવી મીઠા અને છુદ્ધીમાં નહીં. ઉતરવા છતાં સંશ્લેષ ઉત્પન્ન કરે તેવી કલ્પનાઓ સામાન્ય જનતામાં વહેતી મુદ્રી દીધી છે. આવા પુરુષોએ વારંવાર એક જ દલીલ કરી છે. કે : “આકાશના તેજસ્વી પ્રકાશમાં જેમ મુખ, શરીરના સમગ્રા અવયવોમાં જેમ મસ્તક, અને સમગ્રા ધર્મોમાં જેમ સત્ય ઉત્તમ ગણાય છે, તેમ માનવ માનવમાં આત્મણ એ સર્વોત્તમ ગણાય છે.” ત્યારે શુદ્ધોને માટે લખી માર્યું છે કે : “શુદ્ધ ખરીદેલા હોય [અર્થાત ખરીદેલા શુભામ હોય] અથવા ખરીદેલા ન પણ હોય, છતાં એ આત્મણે તો દાસપણું તેની પ્રાપ્તિ જ કરાવ્યું, કેમકે આત્માએ આત્મણું દાસપણું કરવા માટે જ એને ઉત્પન્ન કરેલા છે.” [મનુ ૮:૪૧૩] વળી તે એમ પણ કહે છે કે : “જ્યાંથીએ શુદ્ધ દાસપણામાંથી મુક્ત કરેલા હોય તો પણ તે દાસપણામાંથી મુક્ત થઈ શકતો નથી, કેમકે શુદ્ધને માટે તો દાસપણું એ જ માત્ર એક કુદરતી ધરના છે.” [૮:૪૧૪]

[૫]

મનુયુગની આ વર્ગીય લાવના અતિ ભયંકર છે. પરંતુ જેઓ મનુયુગને લાવના યુગમાં ઉતારવાની જ છદ્દી વાતો કરવામાં પોતાનું સુદૃઢ સનાતનીપદ સાચવી રાખવાની વાતો કરી રહેલા છે, તેમના સીધા અત્યારે એટલો કર મનોદશા કાઠ એવતા જણાતા નથી, અને સુદૃઢ સનાતનીઓ ધમ્મ છે તો પણ અત્યારે એક જ સરખા ગુન્હા માટે આત્મણ અને શુદ્ધી વચ્ચે પશ્ચાત્તપુણું સુકાદા અપાવવા માટે હીંદી ફાઝલરી કાયદામાં પરીવર્તન કરાવી શકે તેમ પણ નથી. - તો પણ આજ સનાતનીઓ, પોતાના માનસપદ ઉપરથી પ્રાચીનતાનો પદ દુર

કરવા તૈયાર ન હોય તો, તેમનાથી સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતાની તો શું પણ સ્વતંત્રતાની ચ વાત મુદ્દાં થઈ શકે તેમ નથી. પરંતુ તેમના વર્તનમાં જ ભયંકર વદતો વ્યાધાતનો દોષ પડે પડે દેખાય છે. ગોરા કાળાની વચ્ચેના ભેદ એમને ખુબ છે, સામાન્યમાં અસમાન યોગ્યે શ્વયું પડે તે એમને રૂચતું નથી, પરંતુ વર્ગીય લાવનાનાં

દલીલ રૂઠી

જે કામને મનુ મહારાજે ભયંકર અન્યાય કર્યો છે.

પ્રાચીન ધેરણથી કનુપીત બનેલા પોતાના વીચરો અત્યંત અથવા દલીલ વર્ગના સંબંધમાં જે છે તેના તે જ કાયમ રાખવા છે !

આથી માન્યતાધોળાઓ દલીલ વર્ગને તો મુખ દુઃખની કે માનપમાનની લાગણી જ નથી, પોતાનું હિતાદીત વીચારવાની

દી જ નથી એમ માની લઇને જ આગળ
 પે છે અને તેથી જ આજે ખીજે છેડેથી
 વર્ગીય ભાવનાનો પ્રશ્ન ઉઠેલો જાતના
 શુદ્ધિમાન પુરો મથી ગયા છે તેઓ
 તેમા ખીજુ ઘ્યુ જ નવું ક્રતા નથી
 પરંતુ અમાનતા નેતાઓએ આજ સુધી
 મુવીઅ માણ્યોના મહત્ત્વ આપી તેમા
 હીત માટે સખ્યામ ધ મનુષ્યોનું અહીત
 ઘ્યુ છે, તેના બનામા તેઓ સખ્યામ ધ
 ભાવના હીન માટે પેના મુવીઅ માણ્યોનું
 અનીત થય તેની યોજના પણ ધનના નથી
 પરંતુ સમન્ન માનન સમુદ્ધત હીત સંધાય

તેવી યોજનાનો પ્રચાર કરી રહેવા છે, એટલે
 તેથી કાષ્ટએ, કોષ્ટ પણ નીતે, જગ જેટલા
 એ ગભરાવાનું કનુ જ કારણ નથી છતાં
 જેઓ વીના સમન્ન આયસરૂતીના નામે
 એ ના વીચારે સામે ધુરધીયા કરી રહ્યા
 હોય, તેમણે મનના બહુ વખણાવવા યુગની
 ભરંડ પક્ષપાત ભરી વર્ગીય ભાવનાનો
 શાતીથી વીચાર કરી ભેનાની જરૂ છે એ
 જરૂને લઈમા લઈને જ 'નવયુગ' ના
 વાચકો સમક્ષ મનુમહાગનની આરાઓનાં
 લાગા અનતજો આપનાની ન છુટકે છુટ
 લેની પડી છે

હી દ પમેથી 'હોમચાલ્સ'ને રખાળે
 નામે દર વર્ષે જે દરોડા ખીજાની ખ ડાળી
 લેનામા આર છે તે વીધે બખલા સર જ્યોજા
 વીજેટ હો છે

"હનાયના દેન લગીકે હી દ પામેવી
 વસુન જવામા આવતી ખ ડાળી એ નામ
 અજોતના જાનને દડન અને આપણુદી
 લયુ લાગે, એટલે જીગીશ જનતાથી એ
 ખ ડાળીનું ખરેખર વ્યવસય સલામપુર્વક

ધુખાવના માટે હી દી સરકારનું સ્વદેશ
 ખતાનું ખન્ય" [હોમચાલ્સ ઓફ ધી
 ગવનમેન્ટ ઓફ ઇન્ડીઆ] એનું સ્પાનું
 નામ આપનાના બાન્યુ છે "

અને ૧૯૨૪ પહેલા ૬૦ વર્ષ સુધીમા
 જીવન હી દ પામેથી 'હોમચાલ્સ'ના નામે
 ૧૫ અમલ ૧૭ દરોડ રૂપીમા ઘસડી
 જવામા આવ્યા છે તેની વીગત આ
 પ્રણે છે

૧૮૩૪ થી	૧૮૫૬ સુધીમા
૧૮૫૭ "	૧૮૬૦ "
૧૮૬૧ "	૧૮૭૪ "
૧૮૭૫ "	૧૮૯૮ "
૧૮૯૯ "	૧૯૧૩ "
૧૯૧૮ "	૧૯૨૦ "
૧૯૨૧ "	૧૯૨૬ "

પાઉન્ડ	૭	દરોડ	૫૭	લાખ
"	૨	"	૮૪	"
"	૧૪	"	૬૬	"
"	૨૫	"	૭૮	"
"	૨૮	"	૫૪	"
"	૧૬	"	૭૭	"
"	૧૨	"	૨૬	"

સંતતિ નિયમનની આવશ્યકતા

મુળ લેખક :

પ્રો. જહાંગીર જ. અમરના

લાપાંતર કર્તા :

શ્રી સરોજીની મહેતા

સંતતી નિયમન એ એક પ્રકારનું વીજાન છે. કેટલાંક સ્ત્રી પુરુષો એ વીજાનને જાણવા કે સમજવાનો પ્રયત્ન કર્યા વીના, કેવળ એના નામ માત્રથી ખોટી રીતે લાડકે છે. અને તેમ કરતાં નીતી, સંયમ અને એવી ખીલ અનેક જાતની અળી દર્શાવે છે. તેથી 'નવયુગ'ના વાંચકવર્ગ સદા આ ઉપયોગી વીજવની ચર્ચા કરતો નીજ'ધ-એ એક જાણીતા જરૂરોત્તી વીદ્યાને, અંગ્રેજીમાં લખ્યો છે, અને જેનું લાપાંતર ગુજરાતનાં એક સમર્થ વીચારક, સુધારક અને નીતર બહેને ક્યુ" છે-રજુ કરીએ છીએ.

રાજકીય, સામાજિક અને આર્થિક એ સર્વ ક્ષેત્રોમાં પ્રગતી એક જ ઉત્તુથી-

માનવજાતીનાં દુઃખ દુર કરવાના ઉત્તુથી-યતી હોય તો એ લક્ષ્યથી'દુ સાધવા માટે શાસ્ત્રીય માર્ગ શોધવા એકજો. પ્રજાની ઉન્નતીના માર્ગમાં આવતાં સર્વ કુદરતી અને કૃત્રીમ વીધો દુર કરવાના ઉપાય લાયક કરતા એકજો. રાજકીય અને સામાજિક સુધારા, સર્વ પ્રકારની પેદાશમાં વધારા કરવાના તેમ જ દ્રવ્યની વધારે ન્યાયપુરસ્કર વહેંચણી કરવાના યત્નો, શીશુલુ પદ્ધતીમાં ફેરફાર, એ સર્વને કૃત્રીમ વીધો દુર કરવાના અથવા જીવનની પરિસ્થિતી સુધારવાના, ઉપાય કહી શકાય જન્મ અને મરણ પ્રમાણ, દેશમાં પોષણ કરવાનાં મનુષ્યોની સંખ્યા, દેશના ખેતરની પેદાશના પ્રમાણમાં વસ્તીનું પ્રમાણ, પ્રજાનાં ખેતીવાડી અને ઉદ્યોગનાં સાધનો, અને પ્રજાની શક્તીનું એટલે જીવનશૈલીના પેદા ઉતાર શુણ્ણવશુલુનું નીરીક્ષણ એ સર્વ પ્રશ્નોને

માનવજાતીનાં દુઃખ દુર કરવામાં કુદરતી વીધો સંબંધના ગણી શકાય.

આ લેખકનો મત એવો છે, કે આપણા નેતાઓએ જીવનશાસ્ત્ર (biology) ના પ્રશ્નો ઉપર જોઈએ તેટલું ધ્યાન આપું નથી. ખેતીનાં અને ઉદ્યોગનાં દુઃખ સાધનો ઉપર નીસાવવાની મનુષ્યોની સંખ્યાનો આપણે ખીમક્રમ વીચાર કરતા નથી. લોકોમાં ઉતરતા શુણ્ણ કે અવશુણ્ણ તરફ જરાએ ધ્યાન આપાતું નથી. એ જીવન-શાસ્ત્રના પ્રશ્નોનો વીચાર કરવામાં આવે તો કદાચ માનવજાતીનું કલ્યાણ અને સંસ્કૃતીની પ્રગતી ખડુ જાડી સાધી શકાય.

સંતતી નિયમનનો સત્વો અર્થ

સામાન્ય સંજોગોમાં સ્ત્રી પુરુષના સમા-ગમથી અસંખ્ય પુરુષખીએમાંથી એકાદ સ્ત્રીના ગર્ભાશયમાં રહેલાં સ્ત્રી ખીજોમાંથી એકાદ સાથે મળી જાય છે. આ રીતે ગર્ભ ધારણ થાય છે. અને ખીજ બાદુ જ મુરુમ

હોય છે અને મુદ્દમદ્દાર યંત્રવે જ બેઠ શકાય છે.

સંતતી નીયમન એટલે ઇચ્છાપુર્વક આ ગર્ભધારણ અટકાવવું તે. સ્ત્રી પુરુષના સમાગમનું પહેલું પરિણામ-પુરુષની જ અને સ્ત્રીની જનું મળવું-અટકાવવા માટે ધણી રીતો છે અને તે અમલમાં મુકી જવાએ મુદ્દકે નથી. જો સંતતીની ઇચ્છા ન હોય તો આવી એકાદ રીત અમલમાં મુકવાથી એનો ઉદ્ભવ અટકાવી શકાય છે. ગર્ભધારણ એ શાપ સમાન થઈ પડતું નથી, અને મનુષ્યની ઇચ્છા-પુર્વક એવું નીયમન થઈ શકે છે.

આપણા દેશમાં એ રીત બહુ જાણીતી નથી. પરંતુ એ વીણેના રાતનો જો વધારે પ્રચાર કરવામાં આવે, એને સારી રીતે સમજાવામાં આવે અને ડવાપણથી વાપરવામાં આવે તો વ્યક્તી અને સમાજ બન્નેને હાની કરના લાભ વધારે થાય. માથે મન તો એવો છે કે જેમની સંજ્ઞા સીદ થઈ હોય એવી રીતો વીણેના રાતનો પ્રચાર કરવાથી અને ડવાપણથી ઉપયોગ કરવાથી ધણું દુઃખ દૂર થશે, દેશની આર્થિક ઉન્નતિ થશે, અને એકંદરે પ્રજાની પ્રગતિ સધી શકશે.

પ્રથમ એટલું સ્પષ્ટ રીતે કહેવું જોઈએ કે સ્ત્રીપુરુષના સમાગમ સામાન્ય મનુષ્યોના જીવનમાં બે હેતુ પુરા પાડે છે. મનુષ્ય જીવવાના અતુલવધી એટલું ખર્ચ પડે છે કે સાધારણ રીતે સમાગમનો હેતુ મનુષ્યમાં કુદરતી રીતે જ ઉત્પન્ન થતી ઉત્કટ વાસના સંતોષવાનો છે. આ હેતુ શુભ છે કે નહીં અથવા એને નીચ, પાણવ, અમાનુષી ગણી તીવ્રશ્કર કરવો યોગ્ય છે કે નહીં એ પ્રશ્નનો વીચાર અન્યારે નહીં કરીએ. સામાન્ય રીતે સંતતીનીયમન વીરૂદ્ધની દલીલોમાં સંજમ અને બ્રહ્મચર્ય વીણેને દલીલ કરવામાં આવે

છે તેનો જ વીચાર કરીશું. ખાસ ખ્યાનમાં રાખવા જેવી વાત એ છે કે ધણું ખર્ચ મનુષ્યો પોતાની વાસના સંતોષવા જ સમાગમ કરે છે, સંતતી માટે નહીં. નીરીક્ષણ અને અતુલવધી આ સીદ થએલું છે, જો કે એટલું પણ ખરું છે કે કોઈક વખત ખાસ સંતતી ઉત્પન્ન કરવા માટે જ સમાગમ કરવામાં આવે છે. આ પ્રમાણે વાસના તૃપ્તી અને સંતતીની કુદરતી ઇચ્છા એ બે જુદા જુદા હેતુ છે અને ધણી વાર એ બેને કાંઈ સંબંધ હોતો નથી.

સરળતા ખાતર આપણી દલીલોના ત્રણ વીલાગ પાડીશું: (૧) વ્યક્તીનું એટલે માળાપ અને સંતાનોનું હિત, (૨) જાતી, સમાજ કે પ્રજાનું હિત; અને (૩) સંતતી નીયમન વીરૂદ્ધ દલીલો વીણે વીચાર.

(૧) વ્યક્તીનું હિત

(ક) માતા-એ સંતાનોની ઉમ્મર વચ્ચે મોટા દંરકની જરૂર.

જો કે બાળકનો જન્મ એ એક કુદરતી બનાવ છે, છતાં એમાં માતાની હાંડગીને મેખમ તો છે જ, સગર્ભાવસ્થામાં સ્ત્રીની તંદુરસ્તી બહુ સારી રહી હોય છતાં પણ પ્રસવ વખતે કોઈક ભય તો રહે છે જ. ઇંગ્લેન્ડમાં બહુ જ સગવડવાળાં મકાન, એક દાકતરી મદદ, પ્રસવ પહેલાં અને પછી સારામાં સારી માવજત: એ સર્વ છતાં દર હજારે ચારથી પણ વધારે પ્રસૂતીના કેસ પ્રાણહારક નીવડે છે. બધા વર્ગોનું આ સામાન્ય પ્રમાણ છે. દેશના કારખાનાવાળા વીલાજેમાં આ પ્રમાણ વધારે મોટું છે-લગભગ હજારે આઠ એટલું છે. વળી એટલું પણ ચાદ રાખવું જોઈએ કે સગર્ભાવસ્થા શરીરની ઘણી શક્તિ દરી લે છે. પ્રસૂતી પછી તરત અને પાછળથી ધણું દીવસ

મુધી માતા બહુ અચકલ સ્ત્રીનીમાં હોય છે. એને આરામ અને ફરી સ્વાસ્થ્ય પ્રાપ્ત કરવાની જરૂર છે. ઉપરા ઉપરી ઘણી પ્રસુતી થવાથી એને સ્વાસ્થ્ય મેળવવાનો સમય જ મળતો નથી, અને પ્રસુતી વધારે કટમય થતી જાય છે. પરીણામે ઘણીવાર ગર્ભ-સ્થાનનું ખસી જવું, વાંસાનું દરદ, ગર્ભ-સ્થાન ઉપર કેન્સર અને કેટલીક વખત ક.યમની માંદગી તીવ્રે સ્ત્રીને ભોગવવાં પડે છે. દુઃખી મુહૂર્તમાં એક પછી એક ધણાં બાળકો થવાથી સ્ત્રીનું શરીર ઘસાઇ જાય છે અને એ અકાળે મૃત્યુ થઇ જાય છે. જો એ બાળકોની ઉંમર વચ્ચે ધણાં તકાવત હોય તો તંદુરસ્ત સ્ત્રી છ કે તેથી પણ વધારે બાળકોને કાંઇ જ કાંઈ વગર જન્મ આપી શકે છે.

પરંતુ ઉપરા ઉપરી પ્રસુતીથી બીચારી માતાને શારીરિક ક્ષીણતા કે શરીરને પડતું કષ્ટ એ એકકાંજ દુઃખ નથી વેઠવાં પડતાં. મધ્યમ કે ગરીબ વર્ગની સ્ત્રીને પેતાની નબળાઈ તપ્પીયતમાં અનેક બાળકોને ઉછેરવા સીવાય બીજું કાંઈ જ કામ કરવાનો વખત કે શક્તિ રહેતાં નથી. ઘણીવાર એની શારીરિક કે માનસિક શક્તિની અવરથા બહુ ખરાબ થઇ જાય છે. કાંઈ જીદીમાન વ્યવસાયની તો વાત જ શી કરી ? એ વર્ગમાં બીચારી માતાને શારીરિક કે માનસિક વીકાસ સાધવાનો પ્રસંગ જ પ્રાપ્ત નથી થતો. ઓળના સાદા જીવનમાં માણી શકાય એવી જીવનની રમણીયતાનો પણ ઉપભોગ નથી થઇ શકતો. આવા પ્રતીકુળ સંયોગોમાં તનતોડ મહેનત કરતી, આવી દુઃખદ સ્ત્રીતીમાં છાંદગી ઘસણી માતા આદર્શ મૃદીણી કે પતીની સહચારીશી બને એમ આશા રાખવી કેટલી મીઠા છે ? એ પણ દુર્ભાગી દેશમાં ઉપરાઉપરી બાળકો

થવાથી સ્ત્રીના અસ્તીત્વને જેટલી હાની થાય છે એટલી દુનીયાના કોઇ પણ ભાગમાં-જંગલી પ્રજાઓમાં પણ-ચાલી નથી. આપણા દેશમાં આવી લાંબા માતાઓ એકદમ રહીત, કંગાસ, જીવન નહીં પણ માત્ર અસ્તીત્વ ભોગવે છે. એમને છાંદગીમાં કશો જ રસ રહેતો નથી હોતો. તેમના ઉપર મોટે ભાગે ફરજિયાત લાઘવામાં આવતા, માતૃત્વગાંધી છુટવાની આશા ક્યાં છે ? એ માતૃત્વ પ્રાપ્ત કરવાની એમને ઇચ્છા નથી. એમણે એ માગી લીધું પણ નથી.

(ખ) પુરુષને કેવે પ્રમાણે હાની થાય છે તે તપાસીશું.

જો પુરુષને સંતતી નીપમનના ઉપાયની ખગર ન હોય તો એની સ્થિતિ વીપરીત થાય છે. એને કાં તો કેવળ જ્ઞાન્ય પાળવું પડે કે કાં તો ન જ્ઞાતાં બાળકો ઉત્પન્ન કરવાં પડે. કેવા પ્રકારનું જ્ઞાન્ય, શોકો તે પાળી શકે કે નહીં અથવા એમની પાસે પગાવી શકાય કે નહીં, સંતતી નીપમન માટે જ્ઞાન્ય અસરકારક છે કે નહીં એ સારું પ્રશ્નોત્તર પછીથી વીચાર કરીશું. પરંતુ અત્યારે તો વાંચકોને એટલું જ લક્ષમાં રાખી લેવા લીનંતી છે કે મનુષ્યોનો ધણો મોટો ભાગ જ્ઞાન્ય પાળતો નથી અને પરીણામે વણખાયાં બાળકોના માતાપિતા થાય છે. અર્થાત્ પુરુષને પણ ધણાં દુઃખ વેઠવાં પડે છે. કુટુંબમાં વારં-વર થતી મૃદીને સીધે એને પોતાની જાત વધારવાની ચીંતા કાપમતી રહે છે. આવક ધાર્યા પ્રમાણે વધારી શકાય નહીં. એટલે એને અને એના કુટુંબને દરિદ્રતાનાં દુઃખ વેઠવા પડે છે. જ્ઞાન્ય પાળવાના મીઠા ચત્તેને સીધે દંપતીના સંબંધ ઉપર મોટી અસર થાય છે, અને તેઓ અન્યાન્યાનાં આચાર સહચારી બની શકતાં નથી.

(ગ) બાળકોનું હિત.

બાળકો પોતાના માતાપિતા પોતાની મેળે પસંદ કરી શકતા નથી. ક્યારે અને કેવા સંયોગોમા જન્મ લેવો તે એમના હાથની વાન નથી અથવા માતાપિતાની ફરજ છે કે અગાઉથી વીચાર કરી એટલું ધ્યાનમા રાખવું જોઈએ કે પોતાની સ્ત્રી-તીના પ્રમાણમા સારામા સારા સંયોગો હોય તે જ વખતે બાળકનો જન્મ થવો જોઈએ. બધાં પ્રાણીઓમાં માનવ બાળકો જન્મ વખતે સૌથી વધારે અસહાય સ્થિતિમા હોય છે. જન્મ પછી તરત અને બાલ્યાવસ્થામાં એમની બહુ જ કાળજીથી સંભાળ લેવી પડે છે. આપણું જીવન એવું અટપટું થઈ ગયું છે કે બાળકો પોતાનામાં રહેલી સર્વ શારીરિક માનસિક અને નૈતિક શક્તિઓનો વીકસ સાધી શકે તે માટે માતાપિતા બહુ જ શ્રમ લેવો પડે છે, બહુ જ સમય ગાળવો પડે છે, ધન્ય મિત્રો સામગ્રી પડે છે. મોટા થઈ બદલાતા સંયોગોને અનુકૂળ થઈ શકે અને જગતમાં સુખી સ્ત્રી પુરો તરફ પોતાનું રચન પ્રાપ્ત કરી શકે તે માટે બાળકોની પ્રાથમિક તાલીમ બહુ જ અગત્યની છે, આજ કેળવણીનું ફીદાળ દેવરૂપ છે. કેળવણી એટલે ઘર કે શાળામાં અપાતું પ્રુક્તકોનું જ્ઞાન નહીં, અનુકૂળ પરિસ્થિતિ ઉની કરવી, સારું જીવન ગુનરવાની સગવડ કરી આપવી કે જેથી બાળકમાં રહેલી કુદરતી શક્તિઓનો સંપુર્ણ વીકસ થાય, એવું જ નામ સારી કેળવણી. બાળકના જીવનમાં માતાપિતા બહુ જ અગત્યનો ભાગ ભજવે છે. એમના શીર ઉપર મોટી જવાબદારી રહેલી છે. જ્યાં એક પછી એક ઘણાં બાળકોનો જન્મ થતો હોય ત્યાં માતા-પિતા પોતાની ફરજ સંપુર્ણ રીતે અદા

કરી શકે જ નહીં. માતાપિતાની ફરજે અનેક છે, અને બાળકોને રક્ષણ, અન્ન અને વસ્ત્રો આપવામાં એ ફરજે પુરી થઈ જતી નથી.

(ઘ) માતાપિતાને કોઈ જીવન દરમિયાન, વારસામાં ઉતરે એવો રોગ હોય, અથવા બાળકમાં ઉતરે એવી શારીરિક કે માનસિક આસીઓ હોય ત્યાં સંતતી નીયમન અગત્ય કેવી રીતે છે તે તપાસીશું.

ઉપર (ક) અને (ખ) વીલાગમાં કરેલી ચર્ચા તંદુરસ્ત માતાપિતાને લાગુ પડે છે. જો એમને માટે સંતતી નીયમન જરૂરનું હોય તો રોગી કે ઓકખાંપણવાળાં માણસોને માટે તો બહુ જ જરૂરનું છે.

જો સ્ત્રીનું હૃદય નબળું હોય, અથવા એને ક્ષય રોગ લાગુ પડેલો હોય અથવા મુત્રાશયના કેટલાક રોગ હોય, તો પ્રસુતી તંદુરસ્તીને અને જીવનને બહુ જ ભયજનક છે. એમ પણ જણાય છે કે નબળી તબીબત કે રોગ હોવા છતાં વાસના તદ્દન જતી રહેતી નથી. જો એવાં મનુષ્યો કેવળ અશ્વચર્ય પાળી શકતાં ન હોય, અને પાળવાનાં જ ન હોય, તો પછી એમને સંતતી અટકાવવાની રીતો ન શીખવવી એ પ્રાપ્ત નથી? આવા દાખલાઓમાં મા અને બાળક બન્નેને તુકસાન થવા સંભવ છે.

બેરોં મુંગાં, જન્મથી આંખે મોતીઆ વાળાં, હીવાનાં, કમ અકલ, નબળાં મનનાં, જડહુદીનાં, શુદ્ધંગાર વૃત્તિવાળાં અને ક્ષાય દારૂદીયા એ સર્વ પ્રકારનાં મનુષ્યો જો બાળક ઉત્પન્ન કરે તો એમનાં બાળકોને જ વધારે સડન કરવું પડે છે. માતાપિતા દોષનાં એ પીના વાંકે ભોગ થઈ પડે છે. તેઓ કાંતો રોગથી વીકસતાં બાળપણમાં જ મૃત્યુ પામે છે અથવા પોતાના કાંઈ પણ વાંકે પીના

માખાપની ખોડખાંપણ કે રોગનો વારસો
છ'ંદગી મુધી ધારણ કરે છે.

(અ) જાતીનું હીત

જાતી અને પ્રજા એ વ્યક્તીઓ અને કુટુંબની બનેલી છે. તેથી જો વ્યક્તીઓ દુઃખ મુક્ત હોય તો પ્રજા સુખી અને ઉન્નત બને જ. આ રીતે ઉપરના વીલાઓમાં વ્યક્તીઓ માટે જે કહ્યું છે તે આ વીલાગને લાગુ પાડી શકાય. પરંતુ સમાજ-શાસ્ત્રની દૃષ્ટીએ પણ કેટલોક વીચાર કરવાનો છે. કારણ કે કોઈ પણ વ્યક્તી કે કુટુંબનું હીત એ માત્ર એમના પોતાના હાથની વાત નથી. પાડોશીઓ અથવા જાતી કે સમાજમાં વસતી બીજી વ્યક્તીઓની રીત-લાત અને એમની સુખ સમૃદ્ધ ઉપર પણ એ હીતનો આધાર રહેલો છે. દાખલા તરીકે આપણે આપણું ઘર અને આંગણું સ્વચ્છ રાખીએ તથા પાડોશી ખેદરકર કે અત્યાચારી કોઈ પોતાના આંગણામાં ગંદ પાણી એકઠું થવા દે તો એને અને આપણને બંનેને એલેરીયા લાગુ પડવાનો સંભવ રહે. આપણે આપણી આવકના પ્રમાણમા જ કુટુંબ વધારીએ પણ પાડોશી તેમ ન કરે. એ એમ દાવો કરે કે એ એના કુટુંબની અંજલ વાત છે. અને સમાજને તેમાં વચ્ચે પડવાનો કાંઈ જ હક નથી. આપણે એટલી કાળજી રાખીએ કે દુનીયા એટલે જે જન-સમાજમાં આપણે પાડોશી સાથે વમીએ છીએ તેમાં રોગી અથવા મનસીક કે શારીરીક ખામીવાળાં બાળકો ઉત્પન્ન કરી અશક્ત, યુન્ડેગાર કે બીખારીઓની સંખ્યા ઓછી કરીને વધારવી નહીં. ત્યારે આપણો પાડોશી એવી કાંઈ જ કાળજી રાખે નહીં, કે એટલો વીચાર કરવાની એની શક્તિ જ ન હોય. એના આવા વર્તનનું પરિણામ

શું આવે તે સ્પષ્ટ છે. એની ખેદરકરી કે અમાનને લીધે ઉત્પન્ન થતી વણમાગી સંતતીનું એ પોષણ કરી શકે ત્યાં સુધી સમાજને કાંઈ હરકત નથી. પણ સાધારણ રીતે એવું જ બને છે કે આવાં અનીચારી કે સ્વાધીન માખાપની સંતતી દયાળુ મનુષ્યાને કે રાજ્યને બોજારૂપ થઈ પડે છે. દાનથી અથવા જાહેર પ્રજાના ખર્ચે તેમનું પોષણ કરવા કે તેમને સુધારવા કેદખાનાં, દવાખાનાં, હોસ્પિટલો, દીવાનાશાળા વગેરે નીલાવવાં પડે છે. આપણા દેશમાં બને છે તે પ્રમાણે સમાજ એવો આધીન બોલ સક્રિય કરવા શક્તિમાન ન પણ હોય. વળી કોઈ દેશણે એવું પણ બને કે અજ્ઞાન કે ગમે તે કારણથી સમાજનું નૈતીક ધોરણ બહુ નીચું થઈ ગયું હોય. એ સમાજમાં સખાવતી દયાળુ મનુષ્યો ધણાં હોય. પણ એમનું દાન અપાત્રે જઈ નીષ્ફળ નીવડતું હોય, અને એ દયાળુ મનુષ્યો જેનો નાશ કરવા ઇચ્છતાં હોય એ જ અનાચારોને પોષવામાં સાધનરૂપ બનતું હોય. સમાજ પ્રત્યેની ફરજના અત્યાચારી કે બીજા કોઈ કારણથી પ્રજા આ હતભાગી મનુષ્યાની ફરકર ન કરતી હોય અને એમના પ્રારબ્ધ ઉપર જ છોડી દેતી હોય તો એ અનીષ્ટ મનુષ્યોની સંખ્યા એટલી વધી જાય કે સમાજને લાયક થઈ પડે. તેમ જ પ્રજાની કાર્યત્તાલક શક્તિ (efficiency) અને ઉત્પત્તિની વીધકતા ધાય.

પ્રજાના જે વર્ગો મોટાં કુટુંબનું પોષણ કરવાની સૌથી ઓછી આર્થિક શક્તિ ધરાવતાં હોય તે જ મોટાં કુટુંબ ઉત્પન્ન કરે છે એવું બતાવવા કાંઈ પ્રમાણ છે ? માઈકલ પ્રીસ્ટલીએ ઇંગ્લેન્ડ અને વેલ્સ માટે તૈયાર કરેલા આંકડા નીચે આપ્યા છે તે ઉપરથી જણાશે કે જુદા જુદા ધંધા,

વેપાર વીજેર કરનાર વર્ગોમાં જન્મપ્રમાણુ કેવા પ્રકારનું છે. આપણા શહેરમાં પણ કોઈ એવી રીતે શાસ્ત્રીય પદ્ધતીથી લુદ્ધા. લુદ્ધા વર્ગોના જન્મપ્રમાણના આંકડા કહારે તો જરૂર બહુ અગત્યની માહિતી મળે.

હુંને લીધે જ તેઓ મોટાં મથે તદ્દન નબળાં નીકળે છે. એમનું જ્ઞાન જન્મથી મળે સુધી ભાર રૂપ જ બને છે. દુ.ખી જીંદગી ગાળતાં અર્ધમૃત જેવી સ્થિતિમાં જીવન સંગ્રામ ખોડે છે.

ઇંગ્લેન્ડ અને વેલ્સ

વર્ગ.

૫૫ વર્ષની અંદરના દર એક વર્ષની અંદરનાં દર હજાર પુરુષો જન્મ પ્રમાણુ. હજાર બાળકે મરણુ પ્રમાણુ

મધ્યમ અને ઉપશ્ચ વર્ગો
અવીણુ (skilled) કામદારો
સામાન્ય (unskilled) કામદારો
દાકતરો
પાદરીઓ (અથ' ઓફ ઇંગ્લેન્ડ)
બંદરના મજૂરો

૧૧૯	૭૬.૪
૧૫૩	૧૧૨.૭
૨૧૭	૧૫૨.૫
૧૦૩	૩૯
૧૦૧	૪૮
૨૩૧	૧૭૨

આ આંકડા ઉપરથી જણાશે કે જન્મ પ્રમાણુ અને મરણુ પ્રમાણુ સાથે જ વધે છે. જન્મ પ્રમાણુ મોટું હોય તેથી વસ્તીમાં વધારો થાય જ એવું નથી, કારણ કે સાથે સાથે મરણુ પ્રમાણુ પણ વધારે હોય છે. માથે સીદાંત એવો છે કે ગરીબ લોકોને અને આપણા દેશમાં આપણે બધા જ વધતા જોણ પ્રમાણમાં ગરીબ છીએ-સંતતી તદ્દન અટકાવવાતું ન કહેવું તેમજ પશુ એને નીયમમાં રાખવાતું કહેવું તેમજ. ગરીબ અને આર્થિક મુશ્કેલીત ધરાવત લોકોને માહિતી આપી, વીનંતી કરી સંતતીનું નીયમન કરતાં અને વધારે પડતી સંતતી અટકાવતાં રીખવવું તેમજ કારણકે ગરીબોએ એ એક જ કારણથી બાળકોને જીંદગીમાં તેમની તક આપવાતું કે સ્ત્રી રીતે ઉછેરવાતું સમાજના કોઈ પણ વ્યક્તિ માટે શક્ય નથી જ. આ બધાં જ બાળકો મૃત્યુ ન પામે-તે કે આપણે પાદ રાખવું તેમજ કે આપણા દેશમાં મરણુ પ્રમાણુ અત્યંત મોટું છે-તો પણ આર્થિક કાર-

ણેક વર્ષ ઉપર અને વીચારૂ આવ્યો કે કેટલાક સરકારી પીપોટેમાં આપેલી આપણા ઇલાકાના પાક અને ખેતીવાડીની જમીન સંબંધી દફતર અને આંકડા તેમ જ આપણા દેશની વસ્તી, જન્મ પ્રમાણુ અને મરણુ પ્રમાણુના આંકડા તપાસવા. મારે એટલું જણું હતું કે આ દફતર ઉપરથી આપણા ઇલાકામાં વસતા લોકોની વાર્ષિક આવક વીધે, જાણે એ બધા લોકો મુંબઇ ઇંગ્લેન્ડ રૂપી ધરમા વસતા સંયુક્ત કુટુંબનાં માણસો હોય એ પ્રમાણે અડસરો કાઢી શકાય કે નહીં. આપણા ઇલાકાની કુલ વસ્તી રૂપી સંયુક્ત કુટુંબની વાર્ષિક આવકનો આ પ્રમાણે અડસરો કાઢનાં જણાય છે કે આપણી આવક એટલી બધી-અગ-ધારણુ-એટલી છે કે આખી વસતીની કુલ આવક સરખે ભાગે બહેંચી હોય તો પણ તે સામાન્ય સુખ સગવડમાં જીવન શુભંદગી પુરતી પેણુ નથી. આ દફતર બધે નમા લેતાં બાળ એક વાત ઉપર પણ પ્રકાશ પાડે છે. જે લોકો એમ કહે છે કે ગરી-

બાઈનું કારણ ક્યારની અચોક્કસ બેઠકથી એ જ છે તેમની આંખો આંધી ખુલ્લી નેહએ. વળી આ આંકડા ઉપરથી નીચે પ્રમાણે અનુમાનો કરી શકાય: (૧) આપણા ઇલાકાની વાણીક આવકનો સૌથી મોટા ભાગ ખેતી ને આપણા મુખ્ય ઉદ્યોગ છે તેમાંથી આવે છે. (૨) ને આપણા ઇલાકામાં દર વર્ષે ખેતીમાંથી ઉત્પન્ન થતું દ્રવ્ય કેટલું છે તે શોધી કાઢીએ તો ખબર પડે કે આ ઇલાકાની સમગ્ર વસતી-આપણા સંયુક્ત કુટુંબને-કેટલી આવક ઉપર ગુજારો કરેલા પડે છે. (૩) કુલ વાણીક આવકને આખી વસતી સાથે સરખાવતાં અને સરખાવે વ્યેચારો જણાય છે કે હાલની પ્રાથમિક જરૂરિયાતોને પહોંચી વળવા જેટલી પાણી એ આવક નથી-મોજા મળતી તો વાત જ શી કરવી. (૪) આવા સંયોગોમાં આપણે કાં તો ખેતીનું ઉત્પન્ન થતું મોટા પ્રમાણમાં વધારવા પ્રયત્ન કરીએ કે નેથી બધી વસતી મુખમાં ગુજારો કરી શકે અથવા આપણી વસતીનું પ્રમાણ નીરંકુશ રીતે વધતું અરક્ષવાતું કામ આપણા પોતાના હાથમાં રાખીએ. વસતીને નીરંકુશ રીતે વધારવાનું કામ કુદરત કરે છે તેથી બાળમરણનું પ્રમાણ હદપાર વધી ગયું છે, મોટી ઉંમરની વસતીનાં શરીર અને મન નીબંધ નહે છે અને દરીદ્રતાથી ઉદ્ભવતા રોગો, દુઃખ અને મરણ વેળાં પડે છે. હમણાં ખેડાય છે તે કરતાં વધારે જમીન ખેડવાનું શક્ય છે. પરંતુ મોટા પાયા ઉપર ખેતી કરવી, દુધ ધીના ઉદ્યોગ વધારવા, ઘોર ઉછેરવાં વીગેરે ઉદ્યોગો માટે મહેનત, મુડી, વખત અને મલુરી એ સર્વની જરૂર પડે છે. આ બધું એક દીવસમાં કે થોડાં વર્ષમાં પણ થઈ શકે તેવું નથી. તેથી એ દર્શાવવા તો બીજી

ઉપાય—જનમગાણને નીચગાં રાખવું—એના ઉપર આધાર રાખવા પડશે. જ્યાં જ્યાં જરૂર હોય ત્યાં સૌથી વધારે અસરકારક અને સૌથી ઓછી નુકસાનકારક એવી પદ્ધતીથી સંતતી નીચમનને ઉત્તેજન આપવું પડશે. આંકડા આપી વાંચકોને કંટાળો આપવાનો ઇરાદો નથી, પણ ઉપરના સીદ્ધાંતને ટેકા આપવા માટે જોઈ શોધી લેવાઈ છે અને કેટલાક આંકડા આપ્યા છે. નીચે આપેલી લેખક તથા આંકડા એક સામાન્ય વર્ષના ખેતીના ઉત્પન્ન સંબંધી છે. અને ઇ. સ. ૧૯૧૧ ની વર્ષોને લાગુ પડે છે.

(કે) ૧૯૧૧ માં મુલ્ય ઇલાકાની કુલ વસતી ૨૭૦.૪૩૧૭ હતી અથવા પેરિસના મો. હાડીની ગણતરી પ્રમાણે ૨૦૬૬૫૩૩૪ મોટી ઉંમરના પુરુષો હતા. (એ એમ ગણતરી કરે છે કે વસતીમાં દર હજાર મનુષ્યે ૨૨૫ પંદર વર્ષની અંદરનાં બાળકો હોય છે, ૫૬૫ પંદરથી સાક સુધીનાં મોટી ઉંમરના માણસો હોય છે—જેમાનો અડધો ભાગ સ્ત્રીઓ હોય છે, અને ૮૦ સદ વર્ષ ઉપરનાં માણસો હોય છે. અને એમ માનીએ કે મોટી ઉંમરનાં સ્ત્રી પુરુષોને કામ કરનાર પુરુષોને જે ભાગ ખોરાક નેહએ અને બાળકોને સ્ત્રીના જે ભાગ નેહએ તો વસતીમાં સરાસરી ખોરાકનું પ્રમાણ દર હજારે ૭૬૩ મોટી ઉંમરના પુરુષો જેટલું થાય).

(ખ) આખા ઇલાકાનું શેનરેજ ૧૮૯૮૪૩ ચોરસ માઈલ અથવા ૧૧૯૫૭૬૫૨૦ એકર છે. સામાન્ય વર્ષમાં ૨૮૭૨૫૧૧૮ એકર એટલે આખા શેનરેજનો માત્ર એકો ભાગ ખેડાય છે. આનું કારણ એ છે કે ૬૮૩૨૩ માઈલ જમીન તો વેરાન રણ જેવી, વરસાદ વગરની અને ન ખેડાય

તેવી છે. હજી ઘણાં વર્ગો મુઠી આ જમીન એવી જ રહેશે. બહુજ ઘોડી જમીનમાં વરસમાં બે પાક ઉતરે છે.

(ગ) આપણો મુખ્ય ઉદ્યોગ ખેતી જ છે તે નીચે આપેલા આંકડા ઉપરથી જણાશે. અને તેથી આપણી મુખ્ય આવક પણ ખેતીની જ છે.

ધંધા પ્રમાણે વસતીનું પ્રમાણ

ખેતી	૬૪ ટકા.
ઉદ્યોગો	૧૩ „
વેપાર	૭ „
નોકરી (સરકારી લોકસ- મોડ પીગેરેની)	૨ „
સ્વતંત્ર ધંધા	૨ „
ઢોર પાળવાં	૨ „
મચ્છીમાર	૧ „
શીશર	૧ „
વાહન હાંકવાં	૩ „
લશ્કરી નોકરી	૧ „
ધરકામની નોકરી	૧ „
પસ્યુરણુ	૪ „

(ઘ) મુખ્ય પાક ડાંગર, ઘઉં, કપાસ, શેરડી, તંદ, જવ, જુવાર, યાજ્ઞરી, ચણા પીગેરે છે.

નીચે આપેલા આંકડા અમુક વખત માટે જુદા જુદા પાકનું વાવેતર કરેલી સરાસરી જમીનનું માપ બતાવે છે. આ આંકડા મુખ્યપ્રધાન છે અને વડી સરકારના રીપોર્ટ—*Estimate of area and yield of Principal crops of India 1919-20 Department of Statistics, 22nd. Issue*—એ પુસ્તકમાંથી એકાદ કર્યા છે.

પાક	સરાસરી એકર જમીન
ડાંગર	૩૫૨૨૫૦૦
ઘઉં	૨૩૬૦૭૦૦
શેરડી	૬૯૫૬૦
કપાસ	૭૧૪૭૩૦૦
ચામચ	૧૬૧૪૦૦
રૂઠ પીગેરે	૨૮૦૬૪૦
નથ	૮૦૬૬૩૦
મગફળી (સીંગ)	૨૩૩૮૮૦

ગળી	૭૦૪૩
જવ	૫૪૫૦૦
જુવાર	૭૮૫૨૦૦૦
યાજ્ઞરી	૫૩૨૬૫૦૦
મકાઈ	૧૮૮૨૫૦
ચણા	૬૪૭૮૭૫

કુલ ૨૮૭૨૫૧૮ એકર

આપણા પ્રધાન ખેતીના દ્રવ્યનો અડ-સરો કાઢવા માટે એમ ધારીએ કે બધી જ જમીનમાં ડાંગર વાવવામાં આવે છે. ડાંગરમાંથી દર એકર દીઠ ૧૨૩૦ રતલ તૈયાર થોખા નીકળે છે. આથી કુલ થોખા ૩૫૩૩૮૮૫૧૪૦ રતલ નીકળે. આજ અથવા આથી સ્વેચ્છ વધારે આપણો સરાસરી વાર્ષિક પાક થયો. આજ પાક ઉપર આપણી ૨૭૦૮૪૩૧૭ માણસોની વસતીને નીલાવ કરવાનો છે. આ પાકનો આશરે ૧૦ થી ૪૦ ટકા તો ખી તથા દેશના નીલાવ માટે જુદો ગ્રામ્યો એકઠો. આપણાં ૨૦૬૬૫૩૩૪ પુખ્ત ઉમરના માણસોને માટે આ રીતે માથા દીઠ રોજના બે રતલથી વધારે થોખા ન આવે. બે રતલ થોખાથી શરીરની જરૂરીયાતોને પહોંચી વળાય જ નહી. અક્ષયત મસિ વીગેરે ઓરાકથી તથા જંગલની ઉપજ વાપરવાથી તેમ જ તે ઉપજ ખીજે નીકાસ કરવાથી કેટલીક પુરવણી ચાક શકે. તે છતાં એકંદર કાઢેલા આ પ્રમાણથી આપણી ખેતીની સ્થિતિ તથા તેમાંથી થતી આવક જે પ્રજાની મુખ્ય આવક છે તે વીધે કાંઈક માહિતી મળી શકશે.

સંતતી નીયમનથી એક ખીજે પણ કાપશે થશે. ઘણા સમાજસુધારકો વેસ્તાવૃત્તીના સદંતર નાશ કરવા પ્રયત્ન રાખે છે. પર-લેલા તેમ જ કુવારા પુરુષો કુટુંબ બહુ મોટું થઈ જતું અટકાવવા આતુર હોય છે, પણ સંતતી નીયમનની રીતો ખખર ન હોવાથી, વાસના સંતોષવા વેસ્તાઓ પાસે જવા લલચાય છે. મને લાગે છે, કે આ રીતો વીધેનું જ્ઞાન જો ખુબ ફેલાવવામાં આવે તો સુવાન પુરુષો લગભગ બંધન સ્ત્રીકારતાં આંધકો નહી ખાય, અને એ રીતે વેસ્તાવૃત્તી નાશદ થશે અને પરીણામે શ્રમ ચેતોનો પણ નાશ થશે. અપુણું.

[નાટક]

:: લેખક ::

“દહાડીઓ મળુર”

પાત્રો

જનબંધુ

જેલર

અંક બીજો

અવેશ પહોલો

સ્થળ : પુરંગમાંની અંધારી કોટડી
[પુરંગના એકાંત ભાગમાં અંધારી કોટડી
છે. તેનાં લોખંડી બારણામાં એક છ'અ-
ના વ્યાસનું એક છીંદ ઉપરના ભાગમાં
અને તેનું જ બીજું છીંદ નીચલા
ભાગમાં છે. જેલરને અલગલગ કરવા
માટે એ કોટડીની આગળ નાનકડી
ગેલેરી છે. જેલર આવે ત્યારે ખ્દારનો
સ્વીચ દાખી ઝાંખી બત્તી કરે છે,
તે જાણ ત્યારે બત્તી બંધ કરે છે.
ત્યારે પોલી અંધારી કોટડીમાં ગદ
અંધારાનું સમ્રાજ્ય સ્થાપિત રહે છે.
આ દસ્યનો આરંભ અંધકરમાં જ થાય
છે. પરંતુ પાછળથી ત્યારે જનબંધુ

કસ્યના અને સ્વપ્નમાં એ અંધાર
કોટડી છોડીને બહારની દુનિયામાં
અવેશ કરે છે, ત્યારે જનબંધુની
કસ્યનાસૃષ્ટીમાં અને સ્મરણ સૃષ્ટીમાં
નવી જ દુનિયા દેખાય છે. તે વખતે
રંગભૂમિ ઉપર બત્તીનો પ્રકાશ થાય છે.
દસ્યના આરંભ વખતે અંધાર કોટડી
અને ગેલેરી ખાલી દેખાય છે. કોટ-
ડીનાં બારણાં ખુલ્લાં છે અને ગેલેરી-
માંનો ઝાંખો દીપક બળતો જણાય છે.
તે પછી થોડા જ સમયમાં ગેલેરીનું
બારણું ઉઘાડવાનો અવાજ સંભળાય
છે, તે પછી કોટડીના આવવાનાં
પગથાનો અવાજ થાય છે. અને થોડી

[તે દીવાલ ઉપર મુઠકી મારી લુએ છે] સંગીત છે. પત્થરી દીવાલે અને પેલાદી દરવાજે!

[દરવાજાને હલાવવા મથે છે]

અહીં જ તારે રહેવાનું. કંઈ નહીં. એ લોકો તને પવન માટે શું-સગવડ આપે છે? એક બાકું ઉપર અને બીજું એવું જ નાનકું બાકું નીચે. હવા આવવા દેવા માટેની શાસ્ત્રીય કલા! આખું બારણું ઉધાડ્યા વીના અંદર કંઈક આવવા તેમ જ હવા માટેનો ડોકાબારીનો આ સંચ? [હસાવે છે] ઓહો! એ પણ કેટલો મનુષ્યુત છે. કદાચ બહારથી બંધ કરેલો હશે. કંઈ નહીં. નાશી જવાની હીકમત શોધી કાઢવા મારે સમયની ખરબાદી કરવી નથી. પત્થરી દીવાલોને હું બચકાં લરી શકું તેમ નથી, કે તોડી નાખેલા નાકવાળા માથાને તેની સાથે અકાળીને પણ હું તેમાંથી મગ કરી શકું તેમ નથી. તો પણ શું થયું? એમની બધી હીકમતને હું પડેલી વળીશ. તેઓ મને અહીં ગોંધી ગ્રાપવા માગે છે, પણ મારા મનને શી રીતે આ દીવાલો વચ્ચે તેઓ પુરી ગ્રાપી શકવાના હતા? કંઈ વાંધો નથી. મનને વ્યાયામ આપવાનું કામ શોધી કાઢીશ. મારે માટે તો એ લુની રમત છે. મને અહીં કેટલો બધો સમય મળશે-જરાએ ઉતાવળ થવની જરૂર નથી! આજે નહીં તો આવતી કાલે-માત્ર આવતી કાલ ક્યારે ઉગશે તેની તને ખબર પૂડ્યાની નથી. [વળી વીસમો લે છે] જો લોકો આરમો અવસર કહે છે તે તારા ઇવનમાં તને અહીં પડેલી જ વખત સાંપડે છે! એક દીવસ તો તું અહીંથી બહાર જાશ અને દુનીયામાં શું બની રહ્યું છે તે જોઈ શકીશ. એ દુનીયાને મેં કદી પસંદ કરી નથી-પરંતુ અત્યારે

મારી એટલી ખાતરી થઈ છે કે એવી દુનીયાને પણ મેં આજે ગ્રાપી છે! કંઈ નહીં તો ત્યાં મને જોઈએ તેટલો સુખ પ્રકાશ તો મળતો જ હતો. અને આહીં?—એકાદ માણસને કાયમ આવા કળા અધિકારમાં પુરી રાખવામાં આવે તો જરૂર તે આંધળો જ થાય છે, [કંઈક વીચારીને] અહીં માત્ર વીચારો સીવાય બીજું કશું જ કરવાનું નથી! પણ એકલો માણસ બધી જ જાતના વીચારો કર્યાં કરે તે સુદાં નવાઈ જેવું તો ખરું જ ને?—વીચાર સીવાય મનુષ્યને બીજું કંઈ કરવાનું તો હોવું જ જોઈએ. કંઈ નહીં અહીં રહે રહે હું મનુષ્યોનાં મન કાને કહે છે તે શોધી કાઢીશ. માનસશાસ્ત્રનાં અનેક ગપોને નીમીત્તે ઘણાંયે પેલા સુસ્મૃતિવા વગને કહે છે. મને એમાં રસ તો પડશે; પણ આ નાકનું કળતર બંધ થાય તો જ તો, અને આ માથું, આ લાથ, પેલા નરખીશાઓએ મારા બંધા અવયવોને છુટી જ નાખ્યા છે ને. હીક—

[ચિત્રેરીમાંના બારણાનો ટચુડટ ચતો સંભળાય છે] કંઈક આવતું લાગે છે. શું મને તેઓ આટલો જલદી અહીંથી બહાર કાઢશે?

[પત્તી સળગાવવામાં આવે છે. બારણાની તળાએની નાની ડોકાબારી ઉઘડે છે. બહારથી જોર દેખાય છે. તે નાનકડું વાસણ અંદર ધડેલીને તુરત ડોકાબારી બંધ કરી દે છે. તે પાછો જાય છે, પત્તી બંધ થાય છે. ગેઝેટીનો દરવાજો બંધ થતો સંભળાય છે. અને છેવટે કારમું મોત પથરાય છે.]

(પેલા પાત્ર તરફ જોઈ) કદી મારે મુડીવાદીઓની આ બકીસ! કેટલી બધી

ફુગાં ઝેમાંથી આવે છે? આ તો નવા યુગની
 છેલ્લામાં છેલ્લી ઢબની સગવડનું સાધન!
 આના કરતાં તો આમાં પાણી ભરીને આપી
 ગયા હોત તો? ખરેખરી તો એની જરૂર
 હતી. મને લાગે છે મને આવતી કાલે પીવા
 માટે પાણી મળશે. એ લોકો દીવસમાં એક
 વખત આવી જિગો, ફીક, એથી દીવસો
 મળવાની મારે માટે સારી સગવડ થશે.
 પણ એ બધું યાદ કેમ રહી શકે? એટલું
 મનને કામ મળશે. કરોળીઆની સથે દોરતી
 બાંધનારા મચ્છર કેદની વાત મને યાદ છે.
 અહીં પણ એકાદ કરોળીએ તો લહે જ.
 પણ મને તે બટકું લરી ન જાય ત્યા
 સુધી હું એને પણ શી રીતે બેઠાં રાખવો?
 જુનાં કળતરું આપણે કરતાં ય કાલના
 અપણે ધીરેધીરે હર લાગે છે, એટલે કરો-
 લીએને જેવા પુરતું એ અજવાળું મને ન
 મળે તેની ભેમણે ખાસ કાળજી રાખી છે.
 અને જેવા જેવર! અબ્બે તેણે એક અક્ષરે
 બોલ્યા પીના મુંગા મુંગા ચાલી ગયો. લાગે
 છે મારી સાથે તેણે બોલવાના કદા કર્યા
 હશે, કંઈ નહીં બેટમણ! હું પણ નવા જ
 હાવ બેઠીશ. આ માનસિક વેદના માટે
 ફરીયાદનો એક ચુકાર પણ તે મારી પાસેથી
 કદાની રાકશે નહીં; સીવાય કે હું દીવાનો
 બની જાઉં. પણ દીવાનો ન બનું તેની
 તો હું બરાબર કાળજી રાખીશ. મારે મારા
 સીધાંતને જ વળગી રહેવાનું છે, બીજા
 દેશાની ખાતર નહીં તો મારો સાથીએની
 ખાતર પણ હા, હા, એ મારા કામદાર મીત્ર!
 તમે ખાત્રી રાખજો કે, ગમે તેવું દમનની
 ચક્રમાં બી-સાવા છતાં પણ તેઓ તમારા
 જ નબંધુને નમાવી શકે તેમ નથી-તમારો
 જ નબંધુ છે તેણે જ સ્વતંત્ર, ટટર રહેશે,
 તેને કોઈ પણ બેવડા વાળીને નમાવી નહીં
 શકે. જ્યારે તેઓ તેને અધારી બળેલામાં

પુરશે ત્યારે પણ તમારો જ નબંધુ એ જ
 મારો- [મંદરવરે]
 કાપમની એકતા!
 કાપમની એકતા!
 કાપમની એકતા!
 સંધ કરે છે સુદૃઢ અમને!

[વળી પાછું કારમું મોન પથરાય છે]

મારે જીવન ક'બાવવાનો માર્ગ શોધી
 કાઢવો રહ્યો. રોટલી અને પાણી-કૂરમાં કૂર
 બનવા છતાં એ બે વાનાં તો તેઓ આપ-
 શે જ ને. અને ઉંઘ-ખુણ ખુણ ઉંઘીશ,
 પણ પાથરવા કે બોલવા અહીં તો ધાબળો
 સરખા થે નથી. અને નીચે તો પથરની
 ફરસખ'ધી-ધાર' છું તેથી જરૂર મને
 સંધીવા લાગ પડવાનો. તે માટે બાપામ
 હરીશ. આલ જોઉં તો; આ બખોલ બહુ
 બહુ તો આઠ કુટ લાંબી, પાંચ કુટ પહોળી
 હશે. [ઉંઘે જોઈ] અને ઉંઘાઈમાં બહુ
 બહુ તો સાત કુટ હશે એમ મન' છું.

[આમ તેમ ડગલાં ભરે છે.]

ત્રણ ડગલાં જતાં ને ત્રણ ડગલાં પાછળ
 ફરતાં એક, બે, ત્રણ, -એક, બે, ત્રણ, -એક,
 બે, ત્રણ. આ કંઈ પુરતી કસરત કહેવાય
 નહીં. એમ કર', એક ખુણાથી બીજા
 ખુણા સુધી ચાલું. તો ચાર ડગલાં
 થઈ શકશે. એટલું એ ફીક છે-એક, બે,
 ત્રણ, ચાર-એક, બે, ત્રણ, ચાર-એક, બે,
 ત્રણ, ચાર-એક, બે, ત્રણ, ચાર. કેમકે
 એક કેદીને તુરંગમાં આમ ડગલાં લારતો
 બેઠને કરીતા લખી છે તો-કાણુ હશે
 તે? નામ યાદ નથી આવતું, પણ કરીતા
 સાંભળી છે એટલું તો યાદ છે. પણ દરેક
 પગલે એક પગને પાછળ મુકીને ચાલું તો
 પાંચ ડગલાં આટલામાંએ કરી શકું. એમ
 વળી એક ડગલાં બેટલી વધુ કસરત થશે-
 એક, બે, ત્રણ, ચાર, પાંચ-એક, બે,

માટે તો પીડા સમાન જ છે. મગજને કામમાં રોક્યું કે તે દોડદોડ કરવાનું જ. વાંચવું; વીચારવું, દલીલો કરવી, ભાષણો કરવાં, કામદાર સંઘોની વ્યવસ્થા કરવી. દશ દશક કામ કરવું, હલકા આટામાં કાંકરી હોય તો પણ તે ખાવું, પથારીમાં મોકકડ ને બહાર મચ્છર હોય છતાં ઉંઘી જવું. એણે તો મને ચળવળખેર બનાવ્યો, તેથી જ તમને હું ઈરાન કરનારો બન્યો. મી. તુરંગાધીપતી! એ વાત ખરી છે. હું ચળવળીઓ છું. પગારને દીવસે ને મારો ખોટી રીતે દંડ કરવામાં આવેલા નેહ, કે અન્યાયી રીતે પગારમાં કાપકુપ કરેલી નેહ, તો મારાથી હલના લોથાને બે ગાંધાની વચ્ચે દાખી રાકાય નહીં, શેઠની સાથે દલીલ કરે, વખત આવે તો હાથ પણ ઉચ્કુર. મેં મારો માર્ગ એ રીતે જ વટાવ્યો છે. મને ય મગજ મગેજુ છે—અને આ અધારો એકાંત ચોરડામાં તે મારી ભથ્થે જ છે! અત્યારે તો એ મારી એકઠી મુડી, મારે એક જ સાધન છે. એટલે મારે મારા માથાને બરાબર સાચવી લેવું રહ્યું તેટલા સારૂ તેનો સુયોગ્ય ઉપયોગ કેમ કરી શકાય તે મારે શીખવું નેહએ, ઘેલા કીએ સમજું જ રહ્યું છે કે:

પત્યરી દીવાલો કેદખાનું બનાવી

રાકતી નથી.

ને લાંબાંડી સળીયા પાંજરે

બનાવી શકતા નથી.

એ લોથે માત્ર મારા શરીરને અડી પુરી રાખી શકશે, આત્માને નહીં.

[ઉશ્કેરાઈને]

બરાબર, એ આત્માની ઉપર તું બરાબર કાણુ મેળવ. તેને વીશુદ્ધ રાખ,

એ જ આ બધા કોયડાની એક ચાવી છે—આ વેદનાના નીવારણ માટે માત્ર એ એક જ માર્ગ છે. તેઓ મારા શરીરનું ભથ્થે રહે તે કરે, છતાં તેથી તેઓ ને ખરેખરે હું તેને કશી જ અસર કરી શકવાના નથી; અરે તેને તો તેઓ સ્પર્શ માત્રે કરી શકશે નહીં. હું ને વીચાર કરે તેથી ઉપર એમનો કશો જ કાણુ રહી શકે તેમ નથી. અને ખરેખરે હું તો એ જ છું એટલે એ એકાંત કારાવાસમાં ય હું સ્વતંત્ર છું—સરૂંચે વીશ્વ મ.રી સાથે છે. એટલે મારે કારાવાસ ઉપર કાણુ રાખનારી ટાળકી થી જરાયે ગભરાવાનું નથી. આ નાનકડી બખોલમાં એને નેહને જ મારે ભગઈ રહેવું નથી. તેમ તો હું ગણિ જ ધધળનહીં. નહીં, તેમ નહીં જ કરે. મારો સ્વામી હું જ છું બીલું કાઈ નહીં. માત્ર આમ હાથ હલાવું અને આ બધી પત્યરી દીવાલો ખસી જવાની. ખસ્ત હસવું, ગાવું અને વીચારની પાંખે ચડીને સારાથે વીશ્વમાં ધુમવું. સંપુર્ણ સ્વતંત્રતાનો એ એક જ માર્ગ છે. ખસ્ત, હું સ્વતંત્ર છું—સ્વતંત્ર છું.

[અધારી બખોલ અને ગેશરીનો દ્રવ્ય પસટાઈ જાય છે]

નહીં, મી. કારાવાસપતી, હું તમારો શુક્રામ નથી, તમે મને આ એકાંત અધારમાં ગોંધી દઇ શકવાના નથી. મારે એવા મીત્રો છે કે જે સદાય મને ચક્રાય અને કદીયે મારો ત્યાગ ન કરે. હા હા, ને તમે તેનાં નામ પુછતા હો તો હું કદીયે કે રામા માધુ. તે મારે સારૂ તુરંગમાંથી બહાર નીકળ્યો છે, મારે સારૂ જ તે અને ખીજન બધા કામદાર મીત્રો કામ કરી રહ્યાં છે. રામા! રામા! તું ક્યાં છે?

[દીપક પ્રકાશ જળાવા લાગે છે.]

મુડીવાદની મીમાંસા .

: લેખક :

મહારાજેન્દ્ર

: લેખાંક છેલ્લો :

અને રશીઆમાં?

જ્યાં કે કુલકપટ મુડીવાદી દેશોને આમ ખેડારીની આફત આવરી રહી છે, ત્યારે સમુદાયી રશીઆની સ્થિતિ કેવી છે? ખેડશીલ્પી બળવાની સરળતાને અન્તે મુડીવાદના પ્રતીનિધીઓએ ચાર-વાર રશીઆની મુલાકાત લીધી હતી અને વીરવ પછીની અસ્તવ્યસ્ત સ્થિતિ ઉપરથી રશીઆનાં કાળાં ઘેર ચીત્રે જગત સમક્ષ રજૂ કર્યાં હતાં. રશીઆમાં બીજાં બુદ્ધિમંદો છે, રક્તરંગી સરકાર પ્રભુ ઉપર પાસવાર લુહ્મો ચુકવે છે, અને ભેદ-ભેદનામાં કોમ્યુનિસ્ટ તંત્રો માળખે. જમીન-દોસ્ત થશે એ એમની આગાહી હતી. પણ ઐઘોગિક શ્રમજીવીઓની સરમુખત્યાર નીચે તે રશીઆએ દીનપ્રતિદિન પ્રગતિ સાધી, જગતકરના મુડીવાદી અવરોધો અને બળના બહિષ્કારો સામે ટટાર માથું રાખીને એકે ધરઆંગણે સમૃદ્ધિનું સર્જન કર્યું, અને દસ વર્ષની કારકીર્દીને અન્તે વીરવ વત્તા એક વીરાટ ઉજવણીદ્વારા મુડીવાદને પડકાર આપ્યો કે રશીઆ હવે વીરોધીઓ સામે બાંધ બીડવા તૈયાર છે. બે વર્ષ અગાઉ સ્ટાલીને રાફે કરેલી પાંચ વર્ષની ઉત્પદનયોજનાએ અજે રશીઆનો આખો રંગ પથરાવી નાખ્યો છે. અનાજ, દોખાંડ, તેલ, ત્રેકટર, અને એવી બીજી અનેક જરૂરી બજારીની નીપજ એટલી ત્વરાથી આગળ

ધપી રહી છે કે હવે પછીના બે વર્ષમાં રશીઆ પોતાની સામે મંડાયલા જગત-કરના મુડીવાદી વીરોધીને લાત લગાવી શકશે. બીજા દેશોમાં આજે જ્યારે ખેડારીનો આંકડો ઉંચો ચઢે છે, ત્યારે રશીઆમાં નીચમ માણસોની સંખ્યા દીવસે દીવસે ઓસરતી જાય છે. ૧૯૨૯ ના અન્ત પછી ૧૯૩૦ ના મે માસ સુધીમાં, એટલે કે ફક્ત છ મહીનાના સાંકડા સમયમાં ખેડારીની સંખ્યામાં પાંચ લાખનો ઘટાડો થયો છે. બીજા કાંઈ પણ દેશ કરતાં ચાલી નીવૃત્ત કામદારોને બજારી વધારે મહેત મળે છે. ૧૯૨૯ ના એક વર્ષમાં જુનીઠીન મલુરોને સોવીએટ અરકારે ૧૩,૯૧,૦૦,૦૦૦ (લગભગ અઢિદ કરોડ) રૂબલની રાહત આપી હતી. આ ઉપરાંત દરેક શ્રમજીવી કુટુંબને એના સોળ વર્ષની નીચિનાં બાળકો માટે રાજ્ય તરફથી આજીવીકા આપવામાં આવે છે. જે મલુરોને અનુકરણ અલાવે કારખાનાંનું સામાન્ય કે ઉંચી કાદીનું કામ આપડવું ન હોય, તેને રાજ્ય મફત તાલીમ આપે છે અને સાથે સાથે શીક્ષણના સમય દરમિયાન પુરો પગાર પણ દે છે. આવી રીતે શીક્ષણ સાથે વેતન મેળવનારા મલુરો-જેઓ અન્યથા ખેડારજ હોય છે-ની સંખ્યા અત્યારે ૧,૬૩,૦૦૦ છે. લાલ વીરવ પછી રશીઆમાં કીશોર પવના રઝળુ છોકરાંઓની સંખ્યા એટલી વધી ગઈ હતી કે

ખીજ દેશો એને રશાયાની સઠિથી મેટી આકૃત મૂળતા. અનાજ માટે આયડતાં ૬૦,૦૦,૦૦૦ (સાઠ લાખ) બાળકો રશીઆના ગામેગામની શેરીએ સઠિને સામા મળતાં તેઓ ઉદરનીવાંક માટે બીકા, એકવાડ અગર ચોરી ઉપર ટાંપ માંડતાં. સામ્યવાદી સરકારે બાર વર્ષના ટુંક અસ્તીત્વમાં આ સંખ્યાને લગભગ લોપ કર્યો છે. લુદા લુદા વ્યવસાય, શીક્ષણ, તારીખખાનાં અને રાહતકાર્યોથી સાઠ લાખનો એ રઝળ બાલસંઘ આજે માત્ર પાંચ લાખ ઉપર આવી ઉભો છે. એકાદ વર્ષમાં એ સદૃને વ્યવસાય સાંપડી રહેશે એવી સોવીએટ સરકારની ગણતરી છે. રતાશીને આમુદાથીક ખેતીની જ ચાલના બુદ્ધિ છે, એમાં અવસ્થ રશીઆના આખાથે ખેતર મંધનો સમાવેશ થત જશે.

વર્ગવીચર

જેમ જેમ મુડીવાદ ઉત્ક્રાન્તીનાં પગથી-આં એળંગેતો અગળ વધે છે, તેમ તેમ વર્ગવીચરનો અગતી એવર ભેશયી લાલુકે છે. મુડીવાદે અમાજના બે મીધા ચીરા કર્યા છે. આ બે વીચારો-પુ'છપતીઓ અને નીધન શ્રમજીવીઓ-નીરંતર એક ખીજ સામે સંઘામ ખેંચ્યા કરે છે. બન્નેની વચ્ચે વીષમતા અને વીરોધી અંતર રોજ રોજ વીરતાર પામે છે. એક પક્ષે એટલે કે મુડીવાદી વર્ગને આગણુ આખા જગતની સીધીસીધીનો રાશી ઉભો થાય છે; અન્ય પક્ષે કંગાલીઅત, આકૃત અને આંમુની ઇમરત ખડી થાય છે. મુડીવાદની અનામત મજુરસેના મુડીવાદ સામે, અધઃપતીત હતાં મજુની દુસ્મનોતું દળ રચે છે. શીજ પસ કારખાનાંમાં કામ આપના મજુરો પણ એમની મુદીસ ઇવન પદનીથી, અધ' બુખમરાથી, કંગાલી અનથી માણેક વર્ગના વીરોધી બનના જાય

છે. મુડીવાદના આરંભકાળમાં નાના નાના પુ'છપતીઓ પોતાના મજુરો સાથે નીકટ પરીચયમાં આવતા અને તેથી બન્ને વર્ગ વચ્ચે કંઈક મીઠો સંબંધ રહેતો. એનાં વડે 'અનંદાતાતું' લુણુ દલાલ કરવાની વર્ગવીરોધી ભાવના શ્રમજીઓમા સંચરતી. પણ આજે તો મુડીવાદ અને એના માનવચુલાઓ વચ્ચેનો અખાત દુસ્તર બની રહ્યો છે. માલિકો આજે મજુરોની જીવન સમસ્યાઓથી સદંતર અસ્પૃશ્ય રહે છે. કારખાના એમની ગેરહાજરીમાંજ ચાલતાં હોય છે. પોતાના સ્વામીત્વ નીચે ચાલતું કંથુ કારખાતું કેટલું ઉત્પાદન કરે છે, એમાંથી કેટલો નફો નીતરે છે અને એ કારખાનાની સામાન્ય વ્યવસ્થા કેવી છે, એ વાતો સાથેજ માલિકને સીધી નીરખત છે. એ જાતે મજુરોને નથી નોકરી પર થેતો કે નથી એમને કોઈ પણ પ્રકારનો આરેશ આપતો. આકતીઆ, દરોગા, વ્યવસ્થાપકો, મહેતાજીઓ અને કમીશન એજન્ટોની આખી ફાજ તેને આ બધું કામ કરી આપે છે. સમૃદ્ધીના ગંગનયુ'બી શાખરે વીરાજતો એ મોંઘાલો નીચી સપાટી પર વહીતર કરતા કામદારોની સમીપ ઉતરવાતું મુનાસીબ માનતો નથી. શ્રમજીવનમાં રીઝતાં મનવ-જંતુએના જીવનની માહીતી તે માત્ર મુડીવાદના સેવકોદારા મેળવે છે. આ માહીતી ના ગભ'માં સાચી સ્થિતિના બ્યાનને બદલે શોષણનાં સુચનોજ લખ્યાં હોય છે. આ રીતે સમાજના બે ષટક વર્ગોમાં સમ આગે વીરોધ અડોનીશ ઉઘ બને છે, અને અંતે લોહીવરઓગ લાકામાં પરીણમે રે.

જીવન કંગાળ બન્યું છે

મુડીવાદીઓ દહે છે કે અમ.રી અમી નગર તમે મજુરોની જીવનપધ્ધતી ઉંચી નહી છે, પરંતુના કરતાં અત્યારે પણ તે વધારે

સગ છે, અને સામાન્ય રીતે શ્રમજીવી ઉન્નત બન્યો છે. આ ક્ષયને ઇતીહાસ સાવ જુકું દર્શાવે છે. મુડીવાદના પ્રારંભમાં ઉદ્યોગક્ષેત્રે કામદારોની જરૂર પડવાથી અમુક સમય સુધી પગારો ઊંચા ચડતા રહ્યા હતા. આ વીધી વીશમી સદીના છેક પ્રારંભ સુધી ચાલુ રહ્યો હતો, પણ એ પછીના પચ્ચીસ વીશ વર્ષની તવારીખ તાલેવરોની જાણજનાલી અને શ્રમજીવીઓની ખાનાખરાખીતું જ આવેખન કરે છે, જ્યારે કામદારોનું વેતન વધી રહ્યું હતું ત્યારે પણ નફાવૃધ્ધીના ધોરણે મુડીવાદીઓની જ ત્રોત્તરીમાં જુવાળ પ્રસરતો હતો. બને વર્ગને સાંપડતા લાભનું પ્રમાણ અતીશય અસમાન હતું. મુડીવાદીઓના નીરંગલ નફાની સરખામણીમાં મજુરોના વેતનની વૃદ્ધી કેવળ કંઠાસ હતી. વીશમી સદીના પ્રારંભ પછી તો પગારોનું પ્રમાણ ઉલટું થયું છે, જ્યારે મુડીવાદીઓના નફાનો આંકડો દરપના-પ્રદેશોને પણ વટાવી ગયો છે. હા, એમ બન્યું છે કે સાંપ્રત સદીની શરૂઆતમાં રોજના ચાર આના મેળવતો મજુર આજે પ્યાર આનાનું દનીઉં કમાતો હતો, પણ આ વધારો સાચો વધારો નથી. જીવનની વાહિલાં સાધનોની મૌંધવારીમાં એટલી જગ્ગર બરતી ચઢી છે કે તેમા મજુરોની વેતનવૃધ્ધીનો ક્યાંય પ-તો લાગતો નથી. પગાર વધ્યો છે કે ઘટ્યો છે તેનું માપ એ પગાર વડે જીવનની જરૂરી જથ્થોસો કેટલી ખરીદી શકાય છે તે ઉપરથી જ માપ્યું પડે છે. પહેલાં ચાર આનાથી મહેનતુ માણસ જે ખરીદ કરી શકતો તેના અર્ધ લાગની ચીજો પણ આજે પ્યાર જાદનામાં તેને સાંપડતી નથી. ખરીદ્યું મે પગાર વૃધ્ધીના મુડીવાદી પ્રદર્શનો છતાંયે મજુરોને કીસ્મતે અધીક કંઠાલીઅત જગાઈ છે. સામાજિક

અસમાનતા અજબ ત્વરાથી તીવ્ર બનતી ગય છે. આ કપરી સ્થિતિનો અંજામ કો આવશે એ કલ્પવું કઠીન નથી. વહેલે કે મોડે આખી આલમમાં ખુનખાર વર્ગ-વીમદનાં મંદાણ થવાનાં છે. શોષક અને શોષીત વચ્ચેના એ વીરાટ દાવાનળની ચીન-ગારીઓ દેશદેશમાં કપારની જળગી સુકી છે. અમેરીકા, ઇંગ્લેન્ડ, જર્મની, ફ્રાન્સ, અને ઇટલીમાં એની જવાલાઓ ભલુકવા લાગી છે. દારૂણ દાવાનળ હવે દ્રુપીપથને આવરી રહ્યો છે.

આગ કેમ આગળ વધે છે?

લક્ષ્મીચાલુષ મુડીવાદ અને નીધીચન કામદારોનાં હીત અન્યાયનાં એટલાં બધાં વીરોધી છે કે એમની વચ્ચે કદાપી સમાધાન સંભવેજ નહીં. જ્યાં સુધી શ્રમ જીવીઓ ખોતાના હીતથી અદાત હોય ત્યાં સુધી મલોગ સાથે એમનો એખલાસ અંભ વીન છે, પણ વહેલે કે મોડે વીમદ અનીવાધ છે. આ બે વર્ગોના સંબંધ વાધ અને નકરાં જોવા છે. સ્વરક્ષણની શક્તિ આપડી ન હોય ત્યાં સુધી મજુરો મુંઝે મહોંએ શોષણના સીતમો સદન કરી લે છે, પણ એકવાર વર્ગભાન જગ્રત થયા પછી, એકવાર રાંગદેનનો મોદનમંત્ર એમને સમજાયા પછી મુડીવાદની શું જાશ નથી કે શ્રમજીવીઓના ધસમસતા પ્રચંડ વીરોધ પ્રવાહ આડે પાળ બાંધી શકે. પછી તો શાંતિ-વાદીઓના હાથ પણ હેલા પડે છે, ઉપદેશ-કોના શબ્દ પ્રયોગો એજે જુમ છે, જગૃતી સંદારવાં ચોખ્ખલી ધામીક પીચકારીઓનાં ઝેર ઉલટા પ્રાણુ પોળે છે, અને ચોથેર વીધવનાં આદિહતોં ફરી વળે છે. આ બધું કષ્ટ રીતે બને છે એ બુઝો. મુડીવાદ એના મજવામાં ગરથ બારવા મજુરો પાસે વધા-

રેમાં વધારે કામ કરવી ઓછામાં ઓછો બદલો આપવાની અવીરામ વેતરણુ કરે છે. આ કુર પડ્યું ત્ર સામે શ્રમજીવીઓ ઓછામાં ઓછું કામ આપી વધારેમાં વધારે વેતન પડાવવાની યુક્તી રચે છે. અક્ષય-ત સત્તાવાન વર્ગ સામે સાધન-હીન માનવોની આ ગદ્યમથલ છેક અસમાન અને આ કરી છે; છતાં એ મનોહશા અને એનું આચરણ સતત પ્રગતી કરે છે એ વાત નીચીવાદ છે. ત્યારથી ઐથોગીક મજુરવર્ગ અસ્તીત્વમાં આવ્યો ત્યારથીજ ઉંચા પગાર અને ઓછા કામની માગણીનાં મંડાણ ચલાય છે. એ મજુરોનું પ્રથમ કોષ કાળે મુડીવાદ સામે નમ્ર વીરોધ કે વીરપ્રતી રૂપે થાય છે અને અન્ય કાળે રૂઢ ચળવળનું રૂપ ધારણ કરે છે, પણ તે કદાપી અટકતું તો નથીજ. એના અંગારા સદાકાળ જલતાજ રહે છે. એ વીરપ્રતી આતશ ઉપરામન સમજતો નથી. તેમ માત્ર માસુફી પગારવધારા માટે શોરબકાર કરીને તે બેસી રહેતો નથી. મુડીવાદના વીકાસ સાથે તે આ સાંકડી ચળવળની સીમાઓને વણાવી નીઃસગાધાન અને અસામ્ય વીરપ્રતી વીરતીણું મેદાનમાં કુચ કરે છે.

સંખ્યા અને સંગઠન

જ્યાં જ્યાં આજે મુડીવાદ એની સ્વાર્થી સમાજત્વનામાં પરાકાષ્ટાએ પહોંચ્યો છે ત્યાં ત્યાં મહેનતજીવી માનવોને પ્રતીતી સાંપડી ચુકી છે કે મુડીવાદના વીનાશ સીવાય શ્રમજીવી સમુદાયને ઉધાર નથી. મુડીવાદની એ ઘોર અત્યાચારી રચનાને ઉચલાવી શ્રમજીવી જુમીકા ઉપરજ શોષણહીન સદકારપુણું તૃપ્ત રચના કેમ ખડી કરવી, એ વીધે ત્યારથી કામ-

દારો વીચાર કરતા ચલા ત્યારથીજ સામ્ય-વાદનો જન્મ થયો છે. જેને આજે જગતનો રક્તપીપાસુ મુડીવાદ કોષ બળ-નક પીકાચની સાથે સરખાવી રહ્યો છે, તે 'કમ્યુનીઝમ' નામની ચળવળ આ શોષક અસમાનતાપર ઉમેલી સમાજરચનામાંથીજ ઉદભવી છે. સાધનમંપન શત્રુની સામે વીના સાધને જંગ કરવામાં જરૂર શ્રમજીવીઓ અનેક પરાશયો પામ્યા છે, પણ અંતે તો કામદાર જંગનો ઝંઘકાર વીજ્ય થવાનો છે. કારણ કે મુડીવાદી સમાજ રચનાના ગભમાં એનાં પોતાનાજ વીનાશનાં અને મહેનતજીવી માનવવર્ગની ફતેહનાં બીજ ભયાં છે. પ્રથમ તો મુડીવાદની પ્રગતી આ ઐથોગીક મજુરોની સંખ્યામાં દીનપ્રતીદીન ઉમેરા કરે છે. માનવસમુદાયનો મોટો ભાગ મહેનતજીવી બની રહે છે. જેમ જેમ કેંદ્રીય મુડી એનું કુંડાણું વીરતાંરે છે તેમ તેમ અદ્ય મુડીદારો, સ્વતંત્ર હાથકારીગરો વચલા વેપારીઓ, જેકુતો અને મહાઉદયોગવાદીઓનું આર્થીક નીકંદન નીકળતું જાય છે. એ બધા પગારદાર મજુર ગુલા મોતી જમાતમાં આવી બાજે છે. મુડીવાદને પગલે પગલે આ જમાત જ્યારી થતી જાય છે. એને કચરી નાખવા મથતો મુડીવાદ ઉલટું એનું મળ વધારે છે. પુરાણકાળના કોષ રાક્ષસની જેમ એનું એક માથું કાપતાં એમાંથી સદૃશ ફળુગા પુટે છે. મુડીવાદ મજુરોની ચળવળને દાબી દે છે. એટલે મુડીવાદનો વીકાસ થાય છે. આને લીધે વળી પાછા અદ્ય મુડીદારો, મધ્યમ વેપારીઓ, જેકુતો વીજેર ખુવાર ધપ પગારદાર મજુરોની દરોળમાં બેસે છે, એટલે મુડીવાદના દુસ્મનોની સંખ્યા મોટી થાય છે. આમ દરેક પ્રસંગે દુસ્મનો વધારતો મુડીવાદ માત્ર એના વીરોધીઓના સંખ્યાબળમાં ઉમેરા

કરે છે એટલું જ નહીં, પણ એ દુસ્મનોના દલને સંગઠીત બનાવે છે. નફા નીચીવવા માટે ઉદ્યોગપતીઓ મોટાં મોટાં કારખાનાં ઉભાં કરે છે, એ કારખાનાંની દીવાલોમાં હમરો શ્રમજીવીઓ એક ખીખની નજરે કામ કરતા સંઘ તરીકે ગોંધાય છે. અકેક કારખાનામાં દશ દશ ને વીસ વીસ હમર જેટલા મજુરો એક સાથે રહી પસીનો નાંતારે છે. ખબેમલા લગાવી તેઓ મુડીવાદનાં ખીસ્કાં તર કરવા વહીતરું સેવે છે. આ એકધારા કેન્દ્રીત કાયદીધીમાજ તેઓ શોષણનીતીનું નીદંબ શાસ્ત્ર સમજતા થાય છે. એ સમજણની સાથે જ એમનામાં અસ્પર્શ ખીરાદરીની લાવના પ્રક્ટ છે. એમને અત્યુક લાન આવે છે કે એક લોહીશોષ પ્રાથમિક અગર માલિકમંડળ એના ખાતગી લાભને માટે અમારું અમર્યાદ શેષણ કરે છે. ખીજી પળે આ બદલરી માનવતાને પોતાનાં ખજા કેમ વ્યવસ્થીત કરવાં અને પછી શોષણ-કીયાતો આપતો કેમ કરેલા તેના ખ્યાલ આવે છે. એમને પોતાને તો એકખીખનું શોષણ કરાવું પોતું નથી, એટલે તેઓ સામાન્ય હાત માટે ઉપાયો યોજવામાં એકદમ સંમત થાય છે. પરીણમે મુડીવાદના આગળ પડતા વીકાસની નેડાલેક શ્રમજીવીઓનું સંગઠન પણ પ્રગતી કરે છે. પરંતુ આ હપરથી ટાલ એમ ન સમજે કે મુડીવાદને ઉપલાવવા સમાન પ્રયાસ કરવાની જરૂર નથી. મુડીવાદ એની પોતાની જ ઘેર જોદે છે. એ વાત સતી છે, પણ એની સાથે સાથે જો શ્રમજીવીઓ વર્ગજાન ન કેળવે તો મુડીવાદ વધારે લાંબો સમય એમના ઉપર શોષણના સાણસ દખાવ્યા કરે અને વ્યવસ્થીત યોજના દ્વારા માનવસમુદાય મોટા ભાગને અન્યા

યની એડી નાંચે ચગદાયલોજ રાખ્યા કરે. એટલે જ સમુદાયના હીમાવતીઓ સફ કહી આપે છે કે મુડીવાદની સામે આખી દુનિયાના મજુરોમાં અસંતોષ અને સંગ્રામ-ભાવ પ્રકટાવવા એ પ્રત્યેક શોષીત જગતની પરીજ દરજ છે. એમ થાય તો જ જગતને આરે સમાજવાદનો ઝળહળતો ઝુંડ આરોપી થકાય.

નગરોનું નેતૃત્વ

જગી કરખાનાંની સ્થાપના થતાં, મજુરોને સમુદ એની આસપાસ આવી વસે છે. જમીનદોસ્ત ધએલા તમામ નાના વેપારીઓ, ખેડૂતો, કારીગરો વગેરેને આ કારખાનાં ખેંચી જાય છે. આમથી મોટાં મોટાં નગરો ઉભાં થાય છે. એ નગરોમાં એ ધોગીક શ્રમજીવીઓની સંખ્યા વધતી જાય છે. એમના માટે એકાઉદ લાંબામાં ઉદ્યોગપતીઓ વસવાટ ઉભો કરે છે. અહીં મજુરોની જમાત ગંધાની, ધુમાડાવળી, પ્રકાશહીન, અસ્વચ્છ એરડી ઓમાં રહે છે, અને સામુદાયીક દુઃખદારી-દ્રવ્યો કારણે અતુલ્ય કરે છે. ખીજી બાજુ એમની નજર સામે જ લક્ષી-નંદનો લહેર કરે છે. મોટી જલ્ય હવેલીઓમાં, વીશાળ રસ્તાઓ ઉપર, નાટક સીનેમાં અને અવશ્યારાખને ખેળે આ તાલેરોને એકત્રવાદ મોજ માણતા નીલાળો, મજુરોની જમાત પુણ્ય પ્રકોપથી રળગી હો છે, દાંતીઆ કરે છે, અને પ્રસંગ-આચે માલેકવર્ગનાં મધ્યાં લાગવા મને-રથો રથે છે. આ ઉઝળતો પીરોધ, આ ધી મલો તીરસ્કાર, અન્યાય અને અભ્યાસર સામેના આ રૂદ્ર રોષ એમને અધીક સગ-હીત, મુડીવાદના વીનાશ માટે વધારે પ્રયત્નો, શ્રમજીવીઓના સ્વરજ્યસ્ત્રપન માટે એર ઝનુનીબનાવે છે. આખરે મુડીવાદ

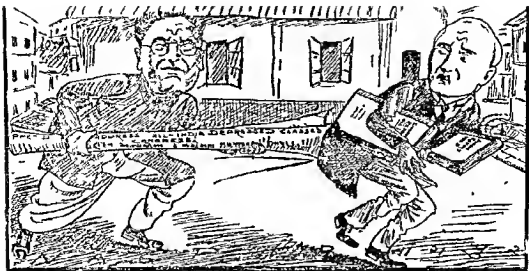
સામે મારમાર કરતો વીંધવ દાટે છે. રશીઆમાં આજથી બાર વર્ષ પહેલાં આમ જ બન્યું હતું. એ ઇતીહાસનું પુનરાવર્તન કલકત્તે મુડીવાદી રાષ્ટ્રોમાં થશે એવી અફર આગાહી સમાજવાદીઓ ભાષે છે. ઉદ્યોગવીકાસ, કારખાના અને કામદાર સમુદાયી મંદીત થએનાં નગરો એમાં પહેલાં કરશે. અને ગ્રામ્ય જ ના અજુકાટકે તેને પગલે નાશ કરશે, એ સુમુદવાદની ન રચીત બવીષ્ય ઇણી છે. મુડીવાદ તે જુદી દેશવવા મથ છે. નીર્વાપનનો અંતીમ અમકાર કરતા દીપત્રી જેમ તે પોતાનો તમામ પ્રતાપ દેહવીવાર બતાવી દેવા સજ્જ થઈ રહેલો છે. પણ બગત મજૂરસંઘોની મજૂરની મુજબ એ પુછવાદ એનો તમામ યુક્તીપ્રયુક્તીઓ અજમાવવા છતાં જામીનદોસ્ત થશે આજ નહીં તો કાલ, કાલ નહીં તો પરમ, પણ નીકટના ભવીષ્યમાં ગાંધી અને સત્યાગ્રહ વગની રાધે શાપીત સમુદાયનું ધાતક હી સામરપુર ધર્મણ થવાનું છે એ એકસ છે. એમાં છુટાર મુડીવાદી સત્યાગ્રહોનો સમુજા નાથ થશે એ પણ નીઃશંક છે.

વર્ગવીચ્છેદનાં સ્વરૂપો

મજૂરવર્ગના મુડીવાદ સામેના વીચ્છેદ ઇતીહાસક્રમમાં અનેક રૂપો ધારણ કર્યા છે, પણ એમાં મુખ્ય ત્રણ છે. આંગ્રેજી તે અત્યાર સુધીમાં આ ત્રણ પધ્ધતિ એ એક જુદા જુદા દેશોમાં ઉગ્ર કે નમ્ર અંગે દર્શન દીધા છે. એમાં સદૃશી પરેશુ સ્થાન (ઇતીહાસ ક્રમ મુજબ) મજૂર મહાજનો (Trade Unions) નું છે. આ વાંચક પધ્ધતિમાં ધંધા પ્રમાણે મજૂરસંઘો એ દેવાય છે અને સુદૃઢતા મહાજનોના મુડીવાદ પાસે પગાંધવાના, સ્વાસ્થ્યસુધારક, વસવાટ સુધારા વગેરેની માંગણી રજુ થાય છે ન પધ્ધતિ વીધે ઘણું ધણીવાર કહેવાઈ ગયું છે. આજે એના પીઠપેઠાને સ્થાન ના બીજું સ્થાન આવે છે રહસ્ય મંડલોનું. આ સંસ્થાઓનું મુખ્ય કામ દરવાર માણની અમુક પ્રમાણ પુરતી

વેગણી ફૂકરી આપવાનું છે. એમની નેમ કામદારોને વચગાળાના વેપારીઓ (middle men) ના પંન્નમાથી મુક્ત મળવાની હોય છે. અને છેલ્લે આવે છે કામદાર વર્ગના વ્યવસ્થીત રાજદારી પક્ષો. આ રાજદારી સંઘો પણ પે.તપોતાના હળવા કે ઉગ્ર કાયક્રમ પ્રમાણે જુદાં જુદાં સ્વરૂપો ધારણ કરે છે. એમાં સમાજવાદી, આભાસ-સમાજવાદી એટલે કે સામાજિક મજૂરસત્તાવાદી (Social democratic), અને સામ્યવાદી પક્ષોનો સમાવેશ થાય છે. આવા પ્રત્યેક પક્ષની નેમ તો કામદાર વર્ગને રાજદારી સત્તાના સંપાદન માટેની લડતમાં માર્ગદર્શન આપવાની હોય છે, પણ એના કાયક્રમ-ગ્રોહામ-ગાં આસમ ન જમીન જેટલું અંતર રહે છે. સરેશી ઉદામ કાયક્રમ સામ્યવાદી મજૂર પક્ષો હોય છે. આખી આશમના શ્રમજીવીઓને મુડીવાદી રાજસત્તાઓના વીનાશન માટે તે એકત્રીત કરવામાં માને છે. તમામ મજૂર મંડલો આ એકજ પધ્ધતિ સીધી માટે સતત મહેનત કરે એવી એની મુકકમ માગણી છે, જ્યાં થ તેને મજૂર મહાજનોની ચળવળમાં જરાયે વીરવ સ નથી એમ તો નથીજ. માત્ર આ ચળવળ મજદારી સત્તાના સંપાદન માટે પ્રયાસ કરતી વ્યવસ્થાને સીધો સાથ આપે એટલું સામ્યવાદ માગી લે છે. મુડીવાદ કહે છે કે મજૂરસંઘોએ રાજકરણથી પર રહેવું નેહ્યો. સામ્યવાદ કહે છે કે રાજકરણ પ્રત્યેક મજૂર સંસ્થાનું જીવનતત્ત્વ બનીરહેવું નેહ્યો. શ્રમજીવીઓના સ્વરાજ્યમાં માનતી આ પધ્ધતિ રાજદારી સંસ્થાઓનો સંપુર્ણ કાયક્રમ શો છે, કયા દેશોમાં એ કેવી હીકમતોથી કેટલા પ્રમાણમાં સફલ થયો છે, અને બાકીના રાષ્ટ્રોમાં એ કેવી રીતે પ્રગતી કરી રહેલો છે, એ વીધવની ચર્ચા અહીં અસ્થાને છે. એના પ્રતીપાદન (Exposition) માટે અનીચય ઉંડા અભ્યાસની અને માતબર માહિતીની આવશ્યકતા છે. એ ભગીરથ કાયક્રમ ભવીષ્યમાન લેખક માટે મુશ્કેલી નાખી 'મુડીવાદની મીમાંસા'ની આ નાનકડી લેખ માળા અહીંજ સમાપ્ત કરવામાં આવે છે.

સમાપ્ત.

મુ'બહ]

[હિંદી પંચ

સાધમનને મંદ કરી નાખનારો એક ધકડો

નાગપુર મુકામે મળેલી અખીલ ભારત દવીન પરીષદના પ્રમુખપદેથી ઘોડતાં સાધમને
હજીત વર્ગને ન્યાય પણ આપે નથી એમ કહીને ડૉ. અમિંકરે ટકુ કે, સરકાર
માત્ર હીંદી ગવર્નર પ્રગતી અટકાવવા માટે જ દવીતોના નામ આગળ કરે છે.

મુલેહદેવી:

કેમ તું એમની સાથે
ગુ' દરી આપ્યું?

મુલેહદુ' કચ્છતર:

તેમણે મને સંધ્યુ' જ
નહી' ને!

મુ'બહ]

[હિંદી પંચ

મુલેહદુ' કચ્છતર નીરાશ થઇ પાછું ફર્યું

“માખાપ તું બા, મારે દારૂ વેચવો નથી”

કુલાલ કુમદારે હાથ જોડ્યો

[૫૫૨ ૮૧૮]

દાડનું પીહું

નવલિકા

: લેખક :

જહાંગીર અરદેશર ડોક્ટર

હું જેની ઉજળી ચંદનીનાં મીઠાં ઝરણાં વહાવતી ચંદ્રીકા દેતી સમ કળા અંધ-કારને હંધાવી, જુમી સંગાથે આલીંગન કરી રહેલી હોવાથી, પૃથ્વી આનંદના હીંગોળે ઝાંઝા ખાતી જણાતી.

સમય રત્નના દશ-અંગીયાર વાગ્ય નો હતો. એટલે સ્વાભાવીક રીતી-

એ જ, ચંપે શેરીના સાકડા રસ્તા ઉપર શાંતીનું રાત્ર્ય ચાલતું હતું. તેમ છતાં જરી જરી વારે જમીન સથે અથડાતા પથ્થરાનો અવાજ અને ભાગેલી તુટેલી અસ્થિ થ ભાથાના હોકારાએ શાંતીને ભેડવા યત્ન કરતા; કારણ કે મહીરાને મોઢ પીનાચ્યોને મોઢી ગત મુઠી, લોઢચુંબક સગો ખેંચતો હતો.

ફરીથી જરી શાંતી ફેલાવું—તુરત “ધનીયા” એવી જુમ એક ધરમાથી સંભળાઈ; વગર શંક એ તે ઘર ખાદીધારી સ્વયં-સેવકનું જ હતું. લોઢસેવાના ક્યંથી પર-વારી ઘેર અપી, આગમ માટે તે તૈયારી કરવા જતો હતો ત્યાં બહાર ભેળાં દરેશિયા ધનીયો સામે દેખાયો.

“હજી ત્હારી કુટેવ ના ગઈ?” સ્વયં-સેવકનોદુઃખી સ્વર સંભળાયો “સમ-સમ દાર

ભાઈ જહાંગીર ડોક્ટરની આ નાનકડી વાતને પ્રતીદ કે ત્યાં અમને ખેવડા આનંદ થાય છે. [૧] એક નવા પારસી ખીરાદર ‘નવયુગ’ ના લેખક મંડળમા ત્રણ છે તે, અને [૨] દરના ધંધામા પડેલા પારસી ભાઈએ ને તેઓ પોતાની તલસ્પર્શી વાર્તાની સરસ દીશા સુચન કરે છે તે.

ત્હમારું નખેદ વાળે છે નખેદ ભાઈ! જરી તો સમજ.”

‘સાહેબ...સાહેબ...’

“અરે ભાઈ!”

ભલા સ્વયં-સેવકે ધનીયાને સમજાવવા માંડ્યું: “ત્હારી પત્ની કાલ રાત્રી હતી. ત્હારાં પોતાનાં બાળકોની પથ્ય તને દયા નથી! અરેરે, તું કોણ છે?”

“ભાઈ, હું ખીજાં કામે જઈ છું!”

ધનીયો જુલું યોસ્યો. સ્વયં-સેવકના મધુરા સખે કાળી રખેડી જેવી બચસ વાલસામાં દંડાએલ ધનીયાના આત્મને સચેત કરવા મથના હતા. પરંતુ મહીરાનો મોઢ વધારે પ્રબળ હતો, એટલે તે સફ સાફ જુલું યોલી આગળ લાગ્યો ...

*

*

ઠીણ મજી હજી!!!

સત્યાગ્રહથી ભાગી પડેલી ખીજતી કમાણી બતાં મોડાતુર બનેલો પારસી કવાલ કામદાર ખારણું ખખડવાનો અવાજ સાલળી નીડા-માંથી જાગી ઉઠ્યો. એની નીડા મુખ અને સતોપની શાંત મધુરી નહોતી, પરંતુ કુબવા પડેલા ધંધાના વીચર તરંગોના ઘુઘવાતા સાગરમાં લીપટાએલી, આશા નીરાશા વચ્ચેની યોદ્ધાની સમી તંદ્રા હતી.

“કેણુ?” વળી ઉડો સ્વર કનાના
મોમાંથી નહર પડ્યો

“કેમણે બાગલું!” ધનીયા દેડો
ઉતાવળો અવાજ સંભળાયો

“કેમ?” બાગલું ઉડતા પ્રશ્ન પુછાયો

“પાંતર ગશી, અંતર તીખો અને નવટાક
મુકું!”

ધનીયાના ડોળા દુકાન ઉડતા જ
ફેનાએની જેમ જ મીઠી લાગતી વાસણી
અમ્યકના મડ્યા

પગની કનારે તે ભેરા

કનાન પગના અંતરે — ખચાયો, પણ
મધપાનની ધની તરંગીતો બન્યો

“જે, મનો બીણું છે!” દારૂએ
ધનીયાના મોમાંથી અમૃતની ધાગ છોડના
મારી

“ભગી વમદાર મકના મુગીયાને ત્યા
આજ તહેવાર છે, માટે દારૂ ભેજાએ છીએ”

“જો?” કનાન મોમાંથી સતોષ
મીઠીન નીકાસે બહાર પડ્યો

“પણ બાગના ગળી, આ બાગના મુકું
ને એક જ બાગનો દાખલો!”

આ એક લામી ગીપ હતી પદર રૂપી
યામા પાચ દગ પેનું પોષણ કરતા
દેના રંગી દડની ખગદીની એ વરદી
હતી પણ તે મટે ને તા પેમા કરતો
આવવાનો દગ. પાનની કનાન કામદાર એ
વાત જાણતો હતો તેના મનમા અનેક
વીચાર યદ ગરા કરતો બાગ અકબી
બાગ દેવ નાદારી બીખ દારૂની રમત
કુડ બને અત એક એ ગામાવી શોકમય
નાટક!!

એક પગ કનાન ખુગીમા પડાયો
નીચનાના પૈશ ન પુટવાનો પોતે કહે જ
દાર ન વેની દગન કર્યો હતો. પણ
હાય! એ દગન તેણે કેટલીવાર ભાગ્યો
હતો?

કુત તોતેવાર અને પાછો ફરીથી
એકવાર એટલે મુઠોનેગમી વર! રે!
નાદાનો લાલો મુખવાની એ કીસ હતી!

એકો હતો ત્યાંથી ઉડી, પોતાના હાથે જ,
પાગસી કપાડે દારૂના બાગના ધનીયા નમદીક
બાગના પાસે મુક્યા, કારણ આકર ત્યારે
હાજર ન હોતો!

પાછું મનમા વીચારાનું ધમસાણ મન્યું.
આલેલન! સંકટપ-કરાવ-વચન-પણુ!!

ગઈ મધ્યરાત્રીએ દારૂના પ્રતાપે નનકડં
ધરમા આવતી તકરાર તેના કાનમા ફરીથી
ગૂંજતી ગઈ

અને ગુસ્સામા ને ગુસ્સામા પેલી માડલી-
ઓને ઓની લાત વાગી ગઈ બાગલીઓ
ઢળી પડી, તેમાંથી ઢળી ગયેના મવાહીની
જેમી સુગંધ યોગમ બાપવાની સાથે સાથે
તુટેના કાચના અગણીત કકડા દીવાની
રોશનીમા ઝગકવા લાગ્યા કનાવના દીનમા
મથન ભેસથી ચાલતું હતું

“મા બાપ! તું જા!” કનાલ લમદારે
હાથ ભેડ્યા “હારે દારૂ વેચવો નથી.
મદાર ભાઈ બેડોને માગના નથી આજથી
આ પાપી દારૂની દુકાને ખભાતી તાણું
સમજો” તેણે છેવટે મઠમ બનીતે કહ્યું

“અને હું પણ હવેથી દારૂનો અડકું” તે
મદાર બાપનો બેગ નહી, માત્ર દુધ
હાથ!” દીગમુદ બનેરા ધનીયા બમડી
ગયો

પરીણમે દારૂના ખુના પીપમાંથી દીપા
ટપકતા હતા યોગમ નીરસ શાતી ઝગી
રહી હતી

ખરે, કનાલ છાંછે, માને, સમજે તો
દારના પીપે ખભાતી તાણું વાગતું એ
જરાયે દુઃખ નથી જ

પરીત હીદ! ત્યારે બાગલું આમ ક્યારે
ચકે? એ સમય પણ બહુ દુર નથી

ઉ પ્રભાત સમી અગ્નિવાળી,
ટાળી દે અધાર!

એક રતરે સડુ ગગન ગતવતો,
કગીએ જ્યજ્યકાર!

અમાગી ગુણવતી ગુજરાત!

નમીએ નમીએ માત!

અમાગી ગુણવતી ગુજગન

અબરદાર.

સામ્રાજ્યવાદની સમીક્ષા

:- લેખક :-
સ્તીરંદાજી

: લેખાંક છેલ્લો :

સામ્રાજ્ય સંરક્ષણ

સંસ્થાનો અને ક્ષીટનનો સંબંધ અત્યારે વધારે મજબુત બતાવવાના પ્રયત્નો થઈ રહ્યા છે એનું કારણ યુરોપમાં પછાતિયેથી રાજનીતીના રંગો અને અમેરીકન મુડીનો પ્રચંડ પગપેસારો છે. મુડીવાદનો આડગ પક્ષ-કાર મનાતો કોઝ્ટવેટીવ વર્ગ પશુ એની નીતીને સામ્રાજ્ય સંરક્ષણનું સ્વરૂપ આપવા મથી રહેલ છે. હોડ' બીચરમરક એનું આખું મુકાન હાથ કરવા મથે છે કારણ કે સંસ્થાનો અને પરાધીન પ્રદેશો ને ક્ષીટનના હાથમાંથી આર્થિક દ્રષ્ટીએ સરી જાય તો કુઝાડના આખા ઉદ્યોગને જખ્ખર પડે એટલે હવે ક્રી વેડની નીતી પછાતિયા વીના કુઝાડને આરોજ નથી કુખીરીયલ પ્રેક્ષ-ન્સની નીતીનાં કુળ આજની ક્ષીટનની ખદરી ગેલેરી પરીસ્થીતીમાંજ છે.

આર્થિક દીવાલ

કુનીઆના સહિયો બળવાન મનાવ. ક્ષીટીય સામ્રાજ્યવાદની આર્થિક સ્થિતી ધરમાં અને બહાર બંને સ્થળે કામગીરી લાગે છે જ્યારે અમેરીકામાં જુદીજ બાંધ બોલે છે. યુરોપની લડાઈને ખુબ લાભ લઈ માલદાર બનેલું અમેરીકા કુદિયાવધારે બેકારોની સંખ્યા ધગવે છે. મોજશોખની ચીને ઉત્પન્ન કરનારાં કારખાનાઓમાં કદાચ કારીગર વર્ગને વધારે વેનન મળતું હશે

પણ લેખક તેલ અને બીજા મુખ્ય ઉદ્યોગોમાં તો મજુરોની પાવમાલી છે. ત્યાં પણ જુખમરોને લઈને સંઘસો નીકળે છે, મજુરોની ચળવળે. ચાલે છે અને એના ઉપર સામ્રાજ્યવાદના થોડા છુટે છે. દલિતતણું ધામ મનાતા અમેરી.માં અધવારે થોડખંધ ઉત્પાદનને પરીણામે નાણાન-રમા કારે મંદી આવી છે. કીંમત ઘટી પડી છે અને નાણાના કાગળીયાં હનકા બાવે વેચાવા માંડ્યા છે. સાધારણ રીતે દસ વરમે આવતી ઉચ્છલપાથન એક વર-સના ગાળામાં મે વખત અમેરીકામાં આવી ગઈ. આ સ્થિતીને પર્ગેચી વળવા ટેરીફ બીજા અમેરીકન ખરીદનારાઓની ગરદનપર તોળાઈ રહ્યું છે. આર્થિક દીવાલ ખડી કરવાની ને દીવસે અમેરીકાને અવળી મતી મુઝશે તે દીવસેજ એની સામે યુરોપનાં ઉદ્યોગવાદી રાજ્યો ખળભળાં ઉઠશે. આમ આપસઆપસની અથડામણીને પણ અમેરીકન સામ્રાજ્યવાદ બહુજ નજદીકમાં લવવાની જાણે કે અજાણ્યે વેતરણમાં પડી ગયા છે.

શીલીપાછન્સ, નીકારાગુઆ અને બીજાં સંસ્થાનોમાં પણ અમેરીકન નીતી એનો રો.પણધર્મ ખરેખર બખલે છે. જપાનની સામે પેરીશીકમાં પણ અમેરીકા લાગગ જમાવે છે અને શીલીપાછન્સ ઉપરના ઘણા નોકાખાળની દ્રષ્ટીએ પણ અમેરીકા મજબુત બનાવી રહ્યું છે. યુરોપના રાજકારણમાં એટલે કે લીગ ઓફ નેશન્સમાં ને કે અમે

રીકા સુધ્ય નથી છતાં આજે યુરોપનું આ ખું રાજકારી સુધન અમેરીકા ઉપર નજર રાખીનેજ 'દોરવનું' પડે છે. જે પ્રદેશને મુડીવાદની સકળતા તરીકે આખું જગત આંગળી ચીંધીને બતાવવું હતું એની આજે પરીસ્થિતી ભારે ગંભીર થઈ પડી છે. ઇંગ્લંડવાદને લઈને અનીવાય રીતે આવતા અવરોધો આખા અમેરીકાને મુંઝવી રહ્યા છે.

જર્મનીમાં પણ હમણાંજ લોખંડના ઉદ્યોગમાં જા તકનો ઘટાડો ત્યાંની અમાજવાદી સરકારે મંજૂર કર્યો છે. ઇંગ્લંડવાદી દોરેલોને લઈને જર્મની આ હુકુમ જલદાથી અમલમાં મુકી શકશે. જો કે મંજૂરીની વ્યવસ્થિત ચળવળ એ દેશમાં વધારે છે તો પણ જર્મન સરકાર એ વેતનમાં ઘટાડો અમલમાં મુકવા બળજબરી વાપરશે એમાં શંકા નથી. જર્મની તો બેકારીનું ધામ છે એમ કહેવામાં જરાય અતીશયોક્તી નથી. ઉપરાંત "મીતરન્જી" નું દેણું દેવામાં જર્મનનાની કમર ટુટી ગય છે એ વાત તો સર્વે કાંઈ જાણી શકે એવી છે.

યુરોપની યાદવાસ્થ્યની

ફ્રાંસ અને ટાલીનો ઝગડો યુરોપના રાજકારણમાં મહત્વનું સ્થાન ભોગવે છે. મુસોલોનીનાં કડક ભાવણોમાં એવા એક પણ પ્રસંગ નથી ગયો કે જેમાં એ લોખંડી પુરૂષે ફ્રાંસ સામે સીધી કે અંગતરી રીતે બખાળા ન કાઢ્યા હોય. ૧૯૧૩ પહેલાં જેમ ઇંગ્લેન્ડ અને જર્મની વચ્ચેની સ્પર્ધાને પરીણામે ભયંકર મુઠ્ઠા આરંભાયું હતું એમ ફ્રાંસ અને ઇટાલીનો મામલો યુરોપને યાદ વાસ્થ્યમાં ધોલી મૂકશે. નાઇસ, ફોવાય અને ડા સી'કના પ્રદેશો મારેબન્ને રાજ્યો વચ્ચે ખુબ

અંટસ જાગી પડ્યો છે. સંસ્થાનો મારે ઉત્તર આફ્રીકા, સીરીયા અને લાલસમુદ્રમ ક્રાંસ સાથે ઇટાલીને અથડામણી થાય છે. ઇટાલીને સંસ્થાનો જોઈએ છીએ અને તે કાંઈ પણ હીસામે મેળ વવા મથે છે. અત્યારે ઇટાલી ફ્રાંસની સાથે ત્રણ મુખ્ય મુદ્દા મારે ખુલ્લી રીતે લડે છે. (૧) ટ્યુનીસમાં વસતી ઇટાલીયન પ્રજાનું હિતરક્ષણ, (૨) લાલ સમુદ્રનું જીંબેટી અંદા અને (૩) લીબીયાની સરહદ-ઉપરાંત ઇટાલીની વસ્તીના પ્રમાણમાં સંસ્થાનો મેળવવાનો મુસોલોની ખુલ્લી રીતે દાવો કરે છે અને કહે છે કે જગતના બીજાં રાજ્યોએ પ્રથમથી સમજુતી કરી હુનીઆના દેશો વડે ચી લીધા છે, મારે ઇટાલી એ સમજુતી હેવટની સ્વીકારવા તત્કાવાર નથી. સુધના પ્રકાશ નીચે ઇટાલી જ્યાં જોઈશે ત્યાં સ્થાન મુકેડો મારીને પણ લઈ લેશે એમ એના માંધાતા મુસોલોની તો કાઢને સંભળાવે છે. ફ્રાંસ અને ઇટાલીના આ પ્રયત્ન વીરોધને પરીણામે બે પક્ષમાં યુરોપનાં રાજ્યો વહેંચાઈ જવા સંભવ છે. ફ્રાંસની પડખે બેસજીયમ, પોલાન્ડ, ઝેકાસ્લોવેકીયા, અને યુગોસ્લાવીયા રહેશે; જ્યારે ઇટાલીના પક્ષે આલ્બેનિયા, ઇંગારી, બલ્ગેરીયા, અને રમાનીયા રહેશે. આ કારણોને લઈનેજ નઉકાપરીપદમાં ફ્રાંસે ઇટાલીની સામે દરીયાઈજળમાં સમાન જુમીકા ઉપર ઉભા રહેવાની ના પાડી હતી. આ સ્થિતિ આખા યુરોપને ભયમાં મુકે એવી છે.

નાશની નજીક

યુરોપ અને અમેરીકાના સાત્રાજ્યવાદી રાજ્યોમાં અત્યારે સ્પર્ધાએ એવું સ્વરૂપ પકડ્યું છે કે આથી ક દીવાલો એક

પણ એક ઉભી દરવાની યંત્રણાએ ચલુ થઈ ગઈ છે. કેનેરાએ પસાર કરેલા ટેરીફ કાયદાથી અમેરીકા પણ ટટાર થઈ ગયું છે અને એની સામે ક્રાંસનો મુત્સદ્દી બ્રિમાં મુરોપીયન રાજ્યોનું સંગઠન કરવાની તકવારી કરી રહેલ છે. જાપાન પણ પાસીફિકમાં પોતાની અસર મજબુત કરે છે અને ચીનમાં એના સ્વાર્થો જાળવવા ખુબ કાવતરાં કરે છે. વ્યાપાર અને માલના ઉત્પાદનમાં જર્મની અને અમેરીકા સાથે એની સ્પર્ધા ખુબ કતીલબની છે. આમ જગતભરમાં શ્રમજીવીઓને લુટી લુટીને દહિસત એકઠી કરનારા પ્રજાપતીઓ ગમે તેટલું નાણું એકઠું થાય તોય સંતોષ પામતા નથી. મોટી મોટી સીન્ડીકેટો ઉભી થતી જાય છે, અગણીત નાણાં રોકી ઉઘોગો ઉભા થાય છે અને નવાં નવાં યંત્રો વડે ખુબ ઉત્પાદન પણ થાય છે. છેવટે અપદ આજી થતાં અથવા વીરોધી દેશની સ્પર્ધા આડી આવતાં મામલો વીરે છે, બેકારો વધે છે, જાગર ભાવ ગગડી જાય છે અને કેટલાયની નાની મુડી-મીલકતો સાફ થઈ જાય છે. સ્થાનિક અને સંસ્થાનિક નીતીના પરીણામે સામાન્યવાદીઓએ આખી દુનિયાનો ચરેરા બદલ સુરત બનાવી દીધો છે. બહુજ થોડા માણસોને અજાણપતીઓ બનાવી કરોડોને અનાજ વીનાના રાખી દીધા છે. અસંખ્ય માનવીઓને બેકાર રાખી થોડા માણસોને મુડીવાટે રોજગારોપકમાં ફરતા કર્યા છે. જગતની વાતીના મોટા ભાગને પરીનો

નીતરનો રાખી નાના વર્ગને માટે વીજળીના પ્રજ્વાળા બગાડી દીધા છે. સંપત્તીના સંજ્ઞાનકારો પાસેથી એના શ્રમજીવનનું વ્યાજબી મરેનાતાણું બચાવવાની યાજ્ઞનાઓદ્ધાર આંચકી લઈ રોકેદર, ફાઈ પીટીટ, બીવરબરક તાતા અને રોથર મીથરોને સામરાજ્યવાદે મુગ્ધત કહ્યું છે. ગેરો કે જુરો એવા બેદ પાડ્યા નાના મુડીના રોકણુદ્ધાર પુછાવેલો શોષણના સંજ્ઞા ચલાવ્યા છે. જેમ જેમ મુડીવાદ આંતરરાષ્ટ્રીય ધોરણે અને ચોજનાઓ વડે શ્રમજીવીઓને મુક્તિ છે તેમ તેમ જગતભરના શ્રમજીવીઓમાં એકતાની બાનના બાગલ થતી જાય છે. ગળેતલજીવી જ્ઞાતા સાથે રશીયાનો ઇવતો જાગતો દાખલો મોલુદ છે; એટલે ક્યારે આ બધી અસમાનતાઓમાંથી વીગ્ધવની જવાલાઓ બહુકી ઉઠશે એ અનુમાનનું મુરકેલ છે. સંહારનાં શસ્ત્રો દરેક રાજ્ય તૈયાર કરી રહ્યું છે, મોટા મોટા લડાયક આરક્ષો બંધાનાં જાય છે વીમાનવડે બંધાય પ્રદેશોને કાંકળી લેવાની ચોજનાઓ થઈ રહી છે અને લડકરી દ્રુષ્ટીમાં દુધી બંદરો અને મોટા મોટા મથકો તૈયાર થઈ રહ્યાં છે. વ્યાપારી સ્પર્ધાને પચીશ્યુમે જગતનાં સંદારક સાધનો ક્યારે આગ લગાડશે એ કહી ન શકાય. પણ આ સામરાજ્યવાદી રાજ્યો એનાજ અવરોધોને કારણે ભયંકર મુશ્કેલ શર કરશે અને એ નાશના વાતાવરણુ માધીજ સમાજવાદનાં સર્જન થશે.

નવયુગ આપને ગમે છો

તો આપની મિત્ર મંડળીને તે વાંચવા લાસામણુ કેમ કરતા નથી ?

સોનાનું ચલણ :

: લેખક :

ડી. એસ. મહેતા

હિંદના આર્થિક વિકાસમાં
તેની અસર

પુરાતન કાળથી પ્રજાના માનસમાં
‘સોનું’ ઉત્તમ પદ્ધતિ ધરાવે છે.
હિંદુસ્થાનમાં સોનાની ઉત્પત્તિ છેક વેળા
વાસથી જોઈ શકાય છે, પણ અંગ્રેજોના
હિંદમાંના વસવાટ પછી સોનાનું મુખ્ય હુંડીના
ભાવ સાથે સંબંધ ધરાવતું બન્યું છે.

હુંડીઆમણની છળખાણ

છેલ્લા મહાન વીચર પહેલાં હિંદમાં
હુંડીના ભાવ રૂપિયાની ૧૬ પેન્સનો
હોવાથી સોનાનો ભાવ બહુ જ હુંડી હેર-
ફેર વચ્ચે અધગતો હતો, અને તેથી જ
ગીનીનું મુખ્ય ૧૫ રૂપિયા હોઈને, વપ-
રાસમાં એ સીકરે ગંજવર પ્રમાણમાં જોઈ
શકતો હતો. પણ મહાન વીચર વેળા
હુંડીના ભાવમાં અસાધારણ ઉછાળા આવ્યો
અને એક વખત હુંડીના ભાવ વધીને ૨૮
પેની થયા અને ધીરે ૧૮ પેની થયા તે
વેળા ગીનીની ધરાઈ ટૂટી અને જોમની
પાસે ગીનીનો ‘મોટો સંગ્રહ’ હતો તેમણે
ભાવ દબાવવાના ભયથી તે સંગ્રહ વેચી
નાંખ્યો. સોનાનો સંગ્રહ પ્રજા પાસેથી
મેળવવા સરકાર કેવી યુક્તિ પ્રયુક્તિએ
રચે છે, તે આવી છળખાણ ઉપરથી જોઈ
શકાય છે. ગીનીનો સામાન્ય ભાવ ૧૫
રૂપિયાનો હતો, ત્યારે પ્રજાને વીધાસ રહેતો

રાજકારણી પરાધીનતાએ હિંદની
આર્થિક પરાધીનતા આણી છે અને
તેથી આ દેશ કેટલો નીચું બનતો
ગયો છે; તેનાં કેટલાંક કારણોમાંના
મુખ્ય કારણની મીમાંસા લેખક
પ્રસ્તુત લખમાં કરે છે.

હતો કે ભાવની વધઘટ બહુ જ જુદા છે
તેથી અસહ્યમાં પણ ગીનીના આપ દે થતો
હતો. પરંતુ ત્યારે સરકારે પરદેશી માલની
આયાત વધારવા હુંડીઆમણના ભાવ વધાર્યા
ત્યારે સોનું સરવું બન્યું, દરે તેણે ૧૬
રૂપિયા સુધી ભાવ દબાવ્યા અને તેની
સહનુભૂતિમાં ગીની પણ સરતી મળવા
લાગી. મહાન વીચર દરમિયાન પ્રજાએ
સોનાનો સંગ્રહ એટલા ગંજવર પ્રમાણમાં
કર્યો હતો કે સરકારને નાણાંની તંગી
વેધી પડતી હતી, તેથી સોનું છુટું કરવા
સરકારે હુંડીના ભાવ વધારી એક કાંઠે બે
પક્ષી મારવાની યુક્તિ અજમાવી! પરીણામે
પ્રજાએ ગીની તથા સોનાના ભાવ હજી
વીશેષ દબાશે એવા ભયથી ગીની વેચવા
માંડી. તે પછી તો સર બેસીલ ષ્વેક્ટે
આયાત માલના ઢગલા હિંદુસ્થાનમાં વધા-
યાં ૧૯૨૬ માં હુંડીનો દર હિંદને માથે

૧૮ પેન્સિલો દેશી ખેતસાડયા. તેથી હીંદને અબજેનું નુકશાન થયું અને હજી પણ એ કૃત્રીમ હુંડીયામણને લીધે હીંદી વેપાર ઉદ્યોગની પામમાલી થવી ચાલુ હોવાથી, હીંદી પ્રબળને ધણું જ સોસવું પડે છે. પરંતુ હીંદમાં ને સોનાનું ચક્રણ અને ધોરણ હોત તો સરકાર આ બતની છળખાણ ચલાવી શકત કે કેમ તે શંકાનો વીધય છે અને તેથી જ હીંદમાં સોનાનું ચક્રણ શા માટે થવું જોઈએ તે દર્શાવવાનો આ લેખમાં પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો છે. મેરિટ્યુ એક્સકેન્ડની લલામણ મુજબ તથા યંગકમીશનની સલાહ પ્રમાણે હીંદુ-સ્થાનમાં સોનાનું ધોરણ ચાલુ ક્યું છે; પરંતુ ચલણના, અચારમાં સોનાના સીકા લાવવા માટે સરકાર આનાકાની કરે છે તેનું કારણ એ છે કે તેમ થવાથી તેઓ હુંડીના લાવમાં મરજમાં આવે તે પ્રમાણે ફેરફાર કરી શકે નહીં. ને સોનાનું ચક્રણ ચાલુ થયું હોય તો પછી હુંડીના ભાવની વધવટ આપાત નીકાસ વેપારના આંદા ઉપર આધાર રાખે એટલે ને અ.ચાન વધુ હોય તો લાવ વધે અને નીકાસ વધુ હોય તો લાવ ઘટાય. તેથી સરકાર વધારે પ્રમાણમાં ફેરફારી નાક હીંદુસ્થાનમાં લાવી શકે નહીં, મરજમાં આવે તેટલી રકમ ચલણમાંથી ઉચાપત કરી વીલાયત ખાતે રવાના કરી શકે નહીં, હુંડીનો ૧૨૫ ટકાનો ગાળો ખાઈ શકે નહીં અને વીલાયતની સરકારી તીજરીમાં હમેશાં ખેંચતી કરીયાદ ચાલુ જ રહે. આ બધી મુશ્કેલીઓમાંથી બચી જવા તેમ જ હીંદને ભોગે પોતાનું સ્વાર્થી હીત સાચવવા સરકાર હુંડીના ભાવ ૧૮ પેની અને તે પ્રમાણે સોનાનું ધોરણ રાખી મરજમાં આવે તે પ્રમાણે ચક્રણ સુધે રમત કરે છે.

આંતરરાષ્ટ્રીય વ્યાપાર ઉપર અંસર

અમેરીકામાં સોનાની પેદાશ તથા જથ્થો અત્યંત પ્રમાણમાં છે. હંગમાં ક્યાં જ્યારે ઉધાર નાણાં લેવા માટેનો વ્યાજનો દર મધ સાલ નીચો હતો ત્યારે અમેરીકાએ વ્યાજનો દર વધારી પરદેશમાંથી સોનાનું અમેરીકામાં ધસાડ્યું અને લગાઈના દેવા પોટે પણ સરતે લાવે સોનાનું મેળવ્યું આમ આંતરદેશીય વહીવટ અને ચલણના ફેરફારો સોના ઉપર મજબુત અસર કરે છે તેથી જ સોનાનું આખી દુનીયામાં રાષ્ટ્રોની આજ્ઞાદાની કે પામમાલી દર્શાવનાર માગ-દર્શક યંત્ર બને છે. પરંતુ અંગ્રેજ સરકારની ગણતરીમાં હીંદુસ્થાન ગુલામ દેશ છે એટલે તેઓ સામ્રાજ્યના અસ્તીવમાં હીંદુસ્થાનને ગણી પક્ષે ધરાવીને, હીંદી પ્રબળના નુર અને મુડીને બને તેટલા મોટા પ્રમાણમાં ધસાડે છે, એટલું જ નહીં પણ સોનાના ચલણથી સોનાનું ધસાડાઈ જશે વીગેરે રીયાથી ઉધા પાટા બંધાવવા મથે છે. પરંતુ હીંદી પ્રબળ હવે આંતર રાષ્ટ્રીય વહીવટ અને ચલણ તથા હુંડીનું જ્ઞાન ધરાવે છે અને એક દેશનો વ્યાપાર ઉદ્યોગ બીજા દેશના ઉદ્યોગ ઉપર ક્યારે અને કેવી રીતે અસર કરી શકે, તે પણ સમજી શકે છે માટે અંગ્રેજ ને હીંદી પ્રબળને આડે રસ્તે દોરવાના ઇચ્છા હોય તો તેઓ ગંભીર ભુલ કરે છે. ને હીંદુસ્થાનને સાંસ્થાનિક સ્વરાજ્ય મળે તો હીંદી રાજ્યધારણ હુંડી તથા ચક્રણનો કણ મેળવી શકે. સોનાનું ચક્રણ બનાવી શકે અને પોતાના વેપાર ઉદ્યોગનો ફાયદો અથ તવી રીતે હુંડીના ભાવ પાંધી શકે. પરંતુ ને આ પ્રમાણે થાય તો વીલાયતના વેપારને સંગીન પ્રમાણમાં ફટકો લાગે,

તેથી જ સાયમન રીપોર્ટમાં પણ ચલણના કાણુ વીધે ઉલ્લેખ મળી આવેલો નથી. એટલું જ નહીં પણ મધ્યસ્થ સત્તાને અધીન હીંદુસ્થાનના દરેક ખાતાં સુપ્રત ધરાં છે. હીંદુસ્થાનની લઘુત્ત રાજકીય વહીવટ મેળવવાની છે તેમાં ચલણનો કાણુ પ્રધાન્યે માગવામાં આવ્યો છે, કેમકે ચલણના ફેરફાર ઉપર જ દેશના વ્યાપાર ઉદ્યોગની ખીંચવાણી કે અધઃપતનનો આધાર રહે છે.

સોનાના ઉત્પન્નનું પ્રમાણ

સોનાતું ચલણ ચીનમાં આટલું દરજા માટે ઉદ્યોગક યાચ છે અને હીંદુસ્થાનમાં પણ એ માટે અર્થશાસ્ત્રીઓએ ચર્ચા ચલાવી છે. દુનીયામાં સોનાતું ચલણ હવે આનંદરાષ્ટ્રીય થયું છે અને સોનાના ભાવ ઉપર કાચી વસ્તુઓનો તેથી જ આધાર લેઈ શકાય છે. સોનાની તંગી પડે તો માત્ર સોનાના જ ભાવ વધે એમ માનવાનું નથી, પરંતુ તેથી આનંદરાષ્ટ્રીય પ્રતીક્ષાને પણ દાની પડેલું છે અને ઉદ્યોગો પાયમાલ થાય છે. દુનીયામાં ૧૯૧૫ માં ૯૬૪ લાખ પૌંડનું સોનું ઉત્પન્ન થયું હતું તેટલું ગંજવર પ્રમાણ આજ સુધી મેળવી શકાયું નથી, પરંતુ ૧૯૨૮ માં ૬૩૫ લાખ પૌંડનો આંકડો લેઈ શકાયે હતો, એટલે જ્યાં સુધી ખાણના માલિકે વધુ પેદાશ માટે પ્રયત્ન કરે નહીં, ત્યાં લગી આ આકાંક્ષાથી વીરોધ ઉત્પન્ન નહીં કરના બનીચમાં યશ નહીં એમ માનવામાં આવે છે. સોનું દરવરસે દલીલ આક્રીકમાં વધુ ખોદી કાઢવામાં આવે છે અને તે હજી વધુ મહેનત કરવામાં આવે તો તે જ્યાં વધુ પ્રમાણમાં મેળવી શકાય ૧૯૧૫ માં દુનીયાની સોનાની પેદાશમાં દલીલ આક્રીકનો હિસ્સો ૪૦ ટકા અને ૧૯૨૭ માં ૫૬ ટકા જેટલો હતો, એટલે

૧૪ વરસમાં તેનું ઉત્પન્ન ૧૪ ટકા જેટલું વધ્યું છે. ૧૯૧૬ માં ૧૦૪૪,૧૩૩૯ ઔંસ ૧૨ મહીનામાં પેદાશ થઈ, ત્યારે ૧૯૨૮ માં ૧૦૩૪૬૨૧૯ ઔંસની હતી એટલે દર વરસે આક્રીકનો કાણો વધવાની ધારણા રાખી શકાય છે. દુનીયામાં સોનાની પેદાશમાં અમેરીકાનો નંબર બીજો આવે છે. તેમાં પણ મેક્સિકોનું ઉત્પન્ન ટકેલું છે પરંતુ કેનેડા અને યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સમાં ફેરફાર માત્રમ પડે છે. ૧૯૧૮ થી ૧૯૨૮ સુધીમાં અમેરીકાની પેદાશ ઘટીને અર્ધી બની છે, અને કેનેડામાં આ અરસા દરમિયાન ૧૦૦ ટકાનો વધારો થયો છે. ૧૯૨૮ માં ત્યાં ૭૮,૦૦,૦૦૦ પાઉન્ડની કીંમતનું સોનું ખોદી કાઢવામાં આવ્યું હતું. આઝર્બૈજાનમાં ૧૯૨૮ માં ૨૭,૦૦,૦૦૦ પાઉન્ડનું સોનું ઉત્પન્ન થયું હતું. આ પેદાશનો આંકડો ઓછો છે પરંતુ મલુરીના વધી ગયેલા દરની એ અસર છે. આ ઉપરાંત રોહોડેસીઆમાં ૨૫,૦૦,૦૦૦ પાઉન્ડની કીંમતનું, હીંદુસ્થાનમાં ૧૬,૦૦,૦૦૦ તું અને પશ્ચિમ આફ્રીકામાં ૭,૦૦,૦૦૦ તું સોનું ઉત્પન્ન કરી શકાય છે. પરંતુ જે હજી વધુ મહેનત કરવામાં આવે તો એ ખાણોમાંથી સોનાનો ગંજવર પ્રમાણમાં જ્યાં મેળવી શકાય પરંતુ કાલસાનો ઉદ્યોગ જેમ વધુ પેદાશથી પાયમાલ થયો, તેમ સોનામાં વધુ ઉત્પન્નથી મંદીનો પ્રચંડ ભુવાળ આવે તેવી ભાવના લય રાખીને ખાણના માલિકે મોટા પ્રમાણમાં પેદાશ કરવા નથી. કેમકે જે વધુ પેદાશ કરે તો નફો રહે નહીં, ભાવ ઉંચા આવે નહીં અને કાયમને માટે પોતાનો ઉદ્યોગ ચાલી શકે નહીં. અમેરીકા અને ક્રાંસમા સોનાનો જ્યાં વીપુલ પ્રમાણમાં છે તેથી આનંદરાષ્ટ્રીય વહીવટમાં કદી ખેંચ આવવાનો લય રહેતો નથી. જે

દેશમાં સોનાનો બજારી વધુ તે દિશાની પ્રતી-
ષ્ઠા પણ ઉચી ગણાય છે. તે પ્રમાણે
અમેરીકા પાસે સોનાનો ગંભીર જથ્થો
હોય તે જાણવા રીઝવું ખેંચના રીઝવુંનો
દર ૮૦.૩ ટકા છે અને સોનાનું મુલ્ય રૂ.
૭૫૪૨૦ લાખનું છે. ક્રાંસમાં હમણાં જ
સોનાનું સંગ્રહવાની રીત પ્રચારમાં આવી છે,
તેથી ત્યાં હમણાં ૪૦૫૪૦૦૦ લાખ ક્રાંસનું
સોનાનું ભેદ શક્ય છે. અમેરીકામાં સોનાનું
વગર ઉપયોગનું પડ્યું છે, અને ક્રાસમાં
પણ બ્યારે જરૂર પડે ત્યારે વાપરવું એવો
રાજસત્તાનો નીણુંય છે.

હીંદુ સ્વતંત્ર હોય તો ?

દુનીયામાં સોનાનો દુકાળ પડશે એવો
ભય હીંદી ચંદ્રણ કમીશન સમક્ષ બુબાની-
માં અનેક અર્થશાસ્ત્રીઓએ પ્રદર્શિત કર્યો
છે, તેથી અંગ્રેજ સરકાર કહે છે કે, હીંદુ-
સ્થાનમાં સોનાનું ચલણ પ્રચારમાં મુકવાને
ચોક્કસ સમય અત્યારે માત્રમ પડતો નથી.
મીંડીની અને ગ્રોઈસર કેસના મંતવ્ય
ઉપર આધાર રાખીને અને તેઓના સિદ્ધાંતોને
કમીશન સોનાની ખેંચ ૧૯૩૫ પછી વધવાનો
ભય રાખવામાં આવે છે. મીંડીની
ધારે છે કે ૧૯૨૪ થી ૧૯૨૯ સુધીમાં દર
વરસે સરેરાશ ઉત્પન્ન ૭૮૦ લાખ પાઉન્ડનું
થશે, અને ૧૯૩૦ થી ૧૯૩૫ સુધીમાં
૭૨૦ લાખ પાઉન્ડનું થશે એટલે તેની
ધારણા મુજબ દક્ષીણ આફ્રિકા, ટાંસાન,

ફ્રીયા અને કેનેડામાં પેદાશ વધશે, ૧૨૦
અમેરીકામાં ઘટાડો થશે. એટલે ૩ ટકાનો
થનારા વધારા સામે ૨-૮ ટકાનો ઘટાડો
ઘટાડો ઉભો હોય અને વેપાર ઉદ્યોગ
ખીલવામાં વધારે વપરાય તો પરીણામે
સોનાની તંગી આખી દુનીયાને મોગવળી
પડે એવો નીરાશાવાદી અભીપ્રાય તેમનો છે.
જે હીંદુસ્થાનમાં સાંસ્થાનીક રીતો અપનાવવા
હોય, આંતરરાષ્ટ્રીય વહીવટ કરનારી સ્વદેશી
ખેંદ હોય, ચલણનો કાણુ દેશની પાસે હોય,
આપાત નીકાસ વેપાર ખીલવા માટે હીંદીના
ભાવ બાંધવાની સત્તા આપણી પાસે હોય,
જઠાત વધારવા કે ઘટાડવા જેટલા અધીકાર
હોય, અને સોનાનું ચલણ શરૂ થયું હોય
તો જ હીંદુસ્થાન આંતરરાષ્ટ્રીય વેપાર ખીલવી
શકે, એટલું જ નહીં પણ ખુદ આ કુમીમાં
પણ નાના ઉદ્યોગો પીઠસાવવા માટે પ્રતીષ્ઠા
અને નાણાનો સફુપયોગ કરી શકે તથા
ખચત વાપરી શકે. પણ ત્યાં સુધી પરદેશી
રાજસત્તાની હકુમત નીચે ચલણનો કાણુ
રહેશે ત્યાં લગી સોનાનું ચલણ થશે નહીં,
હીંદીના ભાવ ઘટશે નહીં, અને હીંદી વેપાર
ઉદ્યોગ ખીલશે નહીં, ઉત્પન્ન ૧૨૦ ટકાનો
હીંદીનો દેખીતો લાભ પરદેશીઓ મેળવી
હીંદી ઉદ્યોગોને પાપમાસ કરશે અને ચલ-
ણની ફરકારીને લીધે કરોડો રૂપિયા પીલા-
યતની તીજીરીમાં ખેંચાઈને જશે. આ માટે
હીંદને આથી કે રાજાસત્તા સ્વતંત્રતાની
જરૂર છે.

હીંદીમાં મળતો ભાવ ૧૮ પેની થવાથી
છેલ્લા પાંચ વર્ષમાં મુબાઈના ઉદ્યોગને રૂ.
૧૦ કરોડથી પણ વીશેષ નુકશાન થયું.

હીંદમાં ખીરીસ સેનીકા ૫૦ હજાર છે.
તેમની પાછળ થતું ખર્ચ હીંદી સેનીકા
કરતાં પાંચ ગણું વધારે છે.

જેના ભોગ વાળ્યા તેને આહી પુરાવાની સજા મળે છે કેવીમા થોડું ધણું લોહી ગયું હોય તેને ચુસા ચુસીને, પી પીને, આ દર્દન જતુંઓ જાડા બને છે, તૃપ્ત થાય છે, માનવ રક્તની તે મીઠાવાની ઉણવે છે સીંચી ઓનનામના આદમીને આ કારાગરમાં રૂંધી નાખવામાં આવ્યો હતો, એ અંદર નંઆથો કે તગત જ તેના શરીર પર આ જતુંઓએ હથેલી વર્યો, અને તે બધા તેના શરીરને સર કરવા માડ્યા. લામા વત્તમાનપત્રનાં પાના પર જેમ કાળા અક્ષરો પડવા મારે અને પાતું તેનાથી ચીકાર થઇ જાય, તેવી જ રીતે આ જતુંઓ સીંગોનાની ચામડી પર અક્ષર પાડવા માડ્યા! કેટલાયે દીવસ મુઠ્ઠી આ મીમીઆન બેસુદ્ધ પડી રહ્યો!-સવારથી તે ગત સુધી આ કમનશીમ કેદી સન્તીપાતમા વાઇક ને કાંઇક બળખ્યા જ કરતો!

જ્યારે ડોક્ટરોએ તેને તપાસ્યા ત્યારે તેએએ મો બગાડી જવાબ આપ્યો કે “એને તાઇ થયું નથી, માત્ર ચેટનો એ વગેરેપાત છે,” અને ડોક્ટરે તેને રેચની દવા આપી!

જે કેદીએ સીરીઓન સાથે જ કેદ ભોગવી હતી તે આ બધી હકીકત અતુતાપથી જણાવતો હતો તેણે બોલવાનું નગી રાખ્યું!

“અમાગમાંથી એક જણાએ વોડરને જણાવ્યું કે સીમીઓનને આન કારાવા માટે તજવીજ થાય એમ છે કે નહીં?”

“આ વાત સાબળી વોડરનો પી તો ઉછળા પડ્યો! “નહાવા ધોવાની ભવામણ કરનારા તમે કોણ? આવું પુછતા શરમાતા નથી? આહી તો આ એક હગર ને એક કેદીઓ આવી ગયા, વર્ષો સુધી તેઓને પુરી રાજવામાં અપેક્ષા છે, અને નહવા માટે એક પાણીનું ટીપું પણ તેઓ પાછળ વેઠવામાં

આવ્યું નથી, તો પડી સીમીન શું કાંઈ નમાઈનો કેદી છે?”

“સીમીનનું શરીર આસપાસની અમારી કોટડીમાં ડુર્ગાઈ ફેલાવી ગયું હતું, તેમાં જર્મીમ સડો શરૂ થઇ ગયો હતો, તેનું માંસ અનેક પ્રકારના ગંદા કીડાથી ખદ બહુ હતું!પણ એક દીવસ એવો આવ્યો કે એ શરીરના બેળાઆમાંથી પ્રાણ છૂટી ગયો! મીમીન શુઝરી ગયો!

“સીમીનને જેગી રોગ લાગુ પડ્યો છે એવા ખબર જોલગને પડી ચુક્યા હતા તેથી તેના મૃત દેહને દફનાવવાનું અમારે કેદીઓના શરીર આવી પડ્યું! જેમ ગસ્ટ્રોલ કે વાડર સાહેબ ને તેની તગ્દ નીગાહ નાખે તો પણ તેઓની આખને જતુંઓ જોવા મારે તો? એ દેહનકીના પડી મારા સીવાયના બધાને એ ચેપ ચોગી ગયો! મને ખુમ દાર ખાનામાં આવ્યા હતા, જેથી હું દેહનવવામાં અચકા ખાઉં નહીં. પણ આ દારએ મને તે ચેપમાંથી ઉગાર્યો!

“વાસીની, શીઝર, વાસની બધાને પછી સનેપાત લાગી ગયો હતો પણ જનના સપાવાળાઓને તો સાથે પું નીચત હોય! એ કારાવાસના કરોળીઆ તો તેઓની જળ પાથરી કાઇ શીકારની તનાસમાં બેસી રહ્યા હતા.

“ત્રણ દીન મુઠ્ઠી આ મનુષ્યોનો બકવાદ ચાલુ રહ્યો! આખરે તેઓ પણ માટી ભેગા થઇ ગયા!...

“છેવટે આ રોગચાળાની બધી ખબર પડી ગઇ રમાનીઆની બધી જેલોનો વડો ક્રાન્ડેનટીન સેરનાટનો એનેટા કારાવાસમાં તાર આવ્યો તેમાં એમ જણાવવામાં આવ્યું હતું કે એટલા જનના કાઇપણ કેદીને તેની જમીનને સાફ કરવા ના મોજવો રખેને તેની, જ્યાં ચેપી બની જાય તો!

“અમે કેદીઓ પણ હવેથી કંટાળી ગયા હતા. એટલે અમેએ અપવાસ આદર્શો. ૮૦ બન્યા એક સાથે અપવાસ કરવા લાગ્યા! આની અસર થઈ! અમને જેલના મેદાનમાં હરવા હરવાની છુટ મળી! સરકારી જાપાં વાંચવા માટે અમને મળવાં લાગ્યાં!

“પછી પહેલી મેના દીન આવી લાગ્યો. આ શુભ દીન ક્યા અમલખીના દીલમાં નવી ચેતના નથી લાવતો! અધારી દીવાલોમાં રૂંધાઈ રહેલા બંદીવાનોની આંખ જંજીરોમાં જકડાયા હતાં આ દીને અંગદળતી હતી! કેદીઓના દીલર આજે તો પલટાઈ

ગયા હતા! આ શો બનદુ! વોડે અને જેલર બધા જ આ ભેમે ભેઈ અંખવાણું પંડી ગયા!

“આવી યાદગીરીપર જ બંદીવાનો પોતાના જીવને શરીર સાથે માંડમાંડ સાંચવી રાખતા હતા. એ યાદમાં ભાવીના લણકારો સંભળાતા હતા.....

“પહેલી મેના દીવસનું અવસાન થતું હતું. ફરી પાછા બધા કેદીઓ તેમના નસીબને શરણુ થયા. અને અધારી દીવાલો લશ્કી મીટ માડી રહ્યા!” *

* સચિત.

૧૯૧૪ માં જુદા જુદા દેશની માણસ દીઠ વાર્ષિક સરેરાશ આવક નીચે પ્રમાણે હતી :

અમેરીકા	૩.	૯૭૨
બ્રિટન	”	૬૭૫
ઑસ્ટ્રેલીઆ	”	૭૨૬
કેનેડા	”	૫૪૦
ફ્રાન્સ	”	૫૧૩
જર્મની	”	૪૦૫
ઇટલી	”	૩૧૧
સ્પેન	”	૧૪૨
જપાન	”	૮૧
હીંદ	”	૪૧

[ખાસ કરીને જપાનમાં તે પછી આવકનું પ્રમાણ સારી રીતે વધ્યું છે.]

હીંદ કુદરતી સાધનોમાં જગતના તમામ દેશો કરતાં વીશેષ સમૃદ્ધ હોવા છતાં, આર્થિક દષ્ટીએ જગતના તમામ દેશો કરતાં વીશેષ ગરીબ છે.

હીંદી કાપડ ઉપર ૧૮૧૩ માં દાંડલ નડમાં નીચે પ્રમાણે જકાત લેવાતી હોવાનું વીલીઅમ ડીંગ્લી કહી ગયેલ છે.

	પા. શી. ચે.
કેવીકા ૧૦૦ પાઉં-	
ડના માલ ઉપર	૮૧-૨-૧૧
કાચું ૩. અઢીમણુ દીઠ	૦-૧૬-૧૧
છીંટ, મજલીન અથવા ધોળું ને મુખ ૧૦૦ પા. ના માલઉપર	૩૨-૬-૨
હીંદના માલનો આમ ભોગ લઈ, તેના નાણ ઉપર પીરલે અને મેન્ચેસ્ટરની મીલો ઉભી કરવામાં આવી છે.	

...

છાત્રાંડમાં પ્રત્યેક માણસ પોતાના શીક્ષણ કાષ્ટમાં બ્રિટનની સરકાર વાર્ષિક ૨ પાઉંડ ૧૫ શીલીંગ ખર્ચે છે, ત્યારે હીંદમાં માણસ દીઠ શીક્ષણ કાષ્ટમાં સરેરાશ ૬ પેન્સ જેટલું પણ ખર્ચ કરવામાં આવતું નથી.

[સાચમન તમાનો

આવૃત્તી કાલનાં મહામાનવો

: ન વ સિ કા :

આદ્યકાળથી જ મને અદ્ભુત તેમજ અમત્કારીક બનાવો જાણવાનો બહુ જ શોખ હતો. જગતમાં માનવસમુદાય અને પશુપંખીઓની આસપાસ વીંટળાયેલી કુદરતી તત્વોની જાળના તંતુઓની વ્યાખ્યાઓ ઉકેલવાનો મને અત્યંત શોખ હતો. ભુતની, પરીઓની, રાક્ષસોની અને સીંહ, વાઘ, વર અને દીપડાઓની વાતો સાંભળવી અને વાંચવી એ મારી કીશોર વયનું ખાસ લક્ષણ હતું. ભુતીયાં ધર, બ્રહ્મરાક્ષસોવાળા પીંપળા અને મધરાત્રે એકાંત કુવાઓની આસપાસ ફરતી ચુડેલની વાતો સાંભળી તે તે સ્થાનોમાં રખડવાની મને ટેવ પડી ગઈ હતી.

લેમ લેમ ઉમરમાં વધારો થતો ગયો તેમ તેમ અદ્ભુત વાતો તરફનો મારો પ્રેમ ખીંછ દીશકિ વળ્યો. આખ્યાતીક અને શુપ્તવીદ્યાનાં રહસ્યોનાં પુસ્તકોના અભ્યાસ પાછળ પંખી હું મારો દુરસદોષ સમય વ્યતીત કરવા લાગ્યો. અમત્કારીક શુપ્તવીદ્યાના પ્રચારકોની જે જે મુલાકાતો લેવા માંડી. પરંતુ છેવટે મને સમજાયું કે વીજાન એ જ ખરી વસ્તુ છે અને ખીંછ બધી ભ્રમણાઓ

:: લેખક ::

મ. ઇ. મા.

છે. ત્યારથી મારા વકીલાતના ધંધામાંથી મને જે થોડો સમય મળતો તે દરમિયાન હું વીજાનના વીધયોમાં રસ લેવા માંડ્યો. અને જગતને નવી નવી શોધ-ઓજાથી નવાજનાર વૈજ્ઞાનીકો મારી ઉપાસ્યમુર્તિઓ થઈ પડ્યા.

[૨]

પ્રોફેસર પૃથ્વીશયંદ્રની સાથે મારે તે અરસામાં ગાંઠ પરીચય થયો.

એમની પાસેથી મને ધણું ધણું નવું જાણવાનું મળ્યું. ગઈ કાલનો માનવસમુદાય જેને કેવળ અમત્કાર માનતો હતો, કુદરતમાં જે તત્વોથી ભર્ય પામી તેની પુજા અને પ્રાર્થના કરતો હતો, અને આજના મનુષ્યોએ જે તત્વોનું પોતાની પ્રયોગશાળાઓમાં પૃથઃકરણ કરી તેની ઉપર સત્તા જમાવી, તેના અવુલ બળ ઉપર અંકુશ મુકી માનવીની સિદ્ધિમાં તેનો ઉપયોગ કરવા માંડ્યો છે, તેની ઉપર આવૃત્તી કાલનાં મહામાનવો કેવું પ્રભુત્વ જમાવશે, માનવસમાજની પ્રગતિ અને વીકસન માટે તેની પાસે કયાં કામ હશે : એ સંબંધમાં પુષ્કળ

ચમત્કારીકે [હા, આજના મનુષ્યેની નજરે
પણુ હજુ તે ચમત્કારીક જ મનાય તેવી]
વાતો પૃથ્વીશયદે મને કહી સંભળાવી.

પ્રોફેસર પૃથ્વીશયદે ગુન્જાતના સમયે
છવનશાસ્ત્રવીશારદ શાસાપતી છે. તેમણે
એ વીષયમાં પુષ્કળ ગ્રંથો લખ્યા છે, તેમ જ
અનેક સીદ્ધ પ્રયોગ કરી સમસ્ત વીધમાં
નામના મેળવી છે. એવા પુરુષ સાથે પરી-
ચય પામવાથી હું મને ધન્ય માનવા લાગ્યો,
અને કલાકોના કલાકો સુધી મારી સાથે
બેસી, ચોતાના વીષય સંબંધે વાર્તાવાપ
કરવાનો અધીકારી એમણે
મને જનાવ્યો તે માટે,

હું તેમનો અનેક વખત
આભાર પશુ માનતો ;
પરંતુ એ વીદ્વાન પુરુષ
આળક જેવી નીખાલસ-
તાથી મને તેમ કંઈતા
વારતા, અને મને
ખીજ જ વાતોમાં વાળી
હેતા.

તેમણે હમણાં નવી જ
દીશામાં પ્રયોગ શરૂ
કર્યો હતો, તે માનતા
હતા કે હાલનાં મનુષ્યો
પણુ જ વામન સ્વરૂપી

છે. પરંતુ વૈજ્ઞાનીક પ્રયોગની મદદથી તેમને
વીશદ સ્વરૂપનાં ભીમકાય મનુષ્યોમાં દેરવી
શકાય તમ છે. એ માન્યતાને મુર્તીમંત
કરવા માટે તેમણે પ્રયોગ શરૂ કરી દીધા
હતા; તે પ્રયોગમાં પૃથ્વીશયદે એટલા બધા
રોકાયલા રહેતા કે ઘણી વખત તે દીવ-
સોના દીવસ સુધી મને તે મળી પશુ
ચકતા ન હોતા.

એક દીવસ સાંજે હાઈકોર્ટમાંથી આવ્યા
પંખી, ઓપીસમાંના મારા ખંડમાં બેઠાં બેઠાં

હું તેમના એ પ્રયોગ વીધે જ વંચાર કરી
રહ્યો હતો. એ એ પ્રયોગ સફળ થાય તો
આજની દુનીયાનાં માયકાંગલા માણસોનું
અસ્તીત્વ જ નાણુદ થઈ જાય, ચારે તરફ
સશક્ત બાંધાનાં, ઉંચા સ્નાયુબદ્ધ સ્ત્રીઓ,
પુરુષો અને બાળકો જેવા મજે, તે પંડી
બળીઆના બે લાગના સીદ્ધાંત હિપર અત્યારે
થઈ રહેલી બધીએ મારામારીઓ અટકી પડે,
પણુ પંડી સુબાઈ જેવાં શહેરોની દશકુદ
લાંબી, આંકે કુટ પહોળી અને બાર કુટ
ઉંચી માનવ પાંજરાં સમી ઓરડીઓનું શું

થાય? એ વીધે કંઈ

કંઈ ચીજ વીચીજ

કલ્પનાઓ કરતો હું
મારી હીંચકા ખુરશીમાં
પડ્યો હતો.

પ્રોફેસરે એ કે મને
ચોતાના એ પ્રયોગના
સંબંધમાં ખાસ વીશેષ
કશું કહ્યું નહોતું, પરંતુ
તે વારંવાર એટલું
કહેતા કે, એ હું એ
પ્રયોગમાં સફળ થઈશ
તો, મારી પ્રતીષ્ઠામાં
તો વધારો થશે જ,
પણુ તેથી માનવ

જાતીને અપાર અને અહશુત લાલ
થશે. એ વાતનું મને આજે સ્મરણ થયું
હતું. પ્રોફેસર પણ દીવસથી મને મળી
શક્યા નહોતા, એટલે એમને મળવા માટે હું
જેટલો આતુર હતો, તેનાથી પણ વીશેષ
તેમના પ્રયોગનું નીક્ષીત પરીણામ જાણુવા
તત્પર થઈ રહ્યો હતો.

એટલામાં જ મારી ઓપીસનું અર્ધદાર
ઉઘડ્યું, અને અત્યાર સુધી હું જેમના જ
વીચારોમાં સુથાઈ ગયા હતા, તે પ્રોફેસર

પૃથ્વીશયંદ્ર પોતાની લાક્ષણિક દબે, ધીરે ધીરે ડગલાં, હરનાં અંદર દાખલ થયા. ધણું ખડું એ મને મારી ઝોરીસમાં જ મળતા અને ત્યાંથી અમે સાથે સાથે બેક બે ઉપર ફરવા જતા.

આને તેમનામાં નવું જ ચેતન અને નવો જ ઉત્સાહ જણાતાં હતાં. એટલે હમેશ માફક આરામ ખુરશીમાં પડવા પડેલાં તેમણે બંને હાથથી મારા હાથને દાખતા ખુબ જ લાગણીના પ્રવાહમાં તણાતા હોય તેવી રીતે કહ્યું :

“મને જ હું મારા પ્રયોગમાં સાજા થયો છું, અને અત્યારે હું મારી એ ફતેહની જ વાત જણાવવા આવ્યો છું.”

પ્રેક્ષકના હાથમાં મારા હાથને રહેવા દઇ, આશ્ચર્યથી હું તેમની સામે જ ક્ષણભર ભેળંગે. અને પછી ઉત્સાહપૂર્વક મેં પુછ્યું : “પ્રેક્ષક, જે પ્રયોગ પાછળ છેલ્લા છ મહીનાથી તમે શેકાઇ રહ્યા છે તે પ્રદર્શનની વાત તમે કરો છો?”

“હા, હા, તે જ પ્રયોગની. મારા જીવનની તો એ મહાન ફતેહ છે. અને સહુથી પહેલાં હું એ વાત તને જ કહેવા માટે અહીં દોડતો આવ્યો છું. જે સાંભળ, હું તને એનો કંઈક ખ્યાલ આપીશ.”

અને પછી તે પોતાની માનીતી આરામ ખુરશીને મારી છેક જ પાસે બેઠી બાંધ્યા.

[૩]

તેમણે કંઈવા માંડ્યું :

“મારા પ્રયોગની સામાન્ય વાત તો મેં તને કરી હતી. તું એટલું તો જાણે છે કે, પશુએ તેમ જ વૃક્ષોના વીક્ષસ તેમને મળતા ખોરાકને આભારી છે. પશુઓ ખોરાક અને પ્રવાહી તત્ત્વોમાંથી એ તત્ત્વ મેળવે છે,

ત્યારે વનસ્પતી પૃથ્વી અને હવામાંથી તે તત્ત્વો સુસી શકે છે. એ તત્ત્વો તેમની વીક્ષસ સાધનામાં કેવે કેવે સ્વયં મદદગાર બને છે, તે ધણો ગુપ્ત વર્ણવ્યો પ્રશ્ન છે, પરંતુ અત્યારે આપણે એના ઉંડા પ્રયત્નરણની સમીક્ષામાં ઉતરવાની જરૂર નથી. એટલે મારા પ્રયોગના મુદ્દાની જ વાતો કરીશ. એટલું તો તું જાણે છે જ કે, ખોરાકની શરો ઉપર વીવીધ પ્રકારે અસર થાય છે. તેમાં કેટલાક ખોરાક ખીજાઓ કરતાં પૌષ્ટિક તત્ત્વમાં ચઢીયાતા હોય છે. ખોરાકનું પ્રધાન લક્ષણ તે કેવી રીતે પચી શકે તે છે. એટલે કેટલાક ખોરાક ખીજા કરતાં બહુ જ મોટા પ્રમાણમાં પાચકશક્તિ ધરાવે છે. કેટલાંક પશુઓ વનસ્પતીનો વધુ આહાર કરે છે, ત્યારે કેટલાંક ખીજાઓ કરતાં ઔજસતત્ત્વ [protein]નો વધુ આહાર કરે છે. આથી મેં કેટલીય જાતના છોડવા ઉપર મારી પ્રયોગશાળામાં વીવીધ પ્રયોગો કરી જ્યા. અને તે ઉપરથી મને જણાયું કે, કેટલીક વનસ્પતીમાં ફળદ્રુપતાનાં વીશેષ તત્ત્વો હોય છે, ત્યારે કેટલીકમાં તેવાં તત્ત્વો ઓછાં હોય છે. એ ફળદ્રુપતાનો પુરાવો વૃક્ષો, વર્ણાઓ અને છોડવાઓના જુદાં જુદાં કદ, કૌવત અને સુગંધતા ઉપરથી મળે છે. ખેતરમાં ઉગેલા અનાજના છોડવાઓ નેવાથી પણ જણાય છે કે જે છોડને ફળદ્રુપ તત્ત્વ વીશેષ મળે છે તે કદમાં અને અનાજ ઉત્પન્ન કરવાની શક્તીમાં, ઓછાં ફળદ્રુપતત્ત્વ પામેલા છોડવાઓ કરતાં વધી જાય છે. પરંતુ કેટલાક છોડ ખીજા કરતાં મોટા કદના હોવા છતાં, ફળદ્રુપતામાં છેક જ વાંઝીઆ નીવડે છે. આ સંબંધમાં મેં પુષ્કળ પ્રયોગ કરીને જોયું તો જણાયું કે, અનેક જાતનાં અનાજને મેં જુમી વધુ રસાળ અને ફળદ્રુપતામાં વીશેષ

હોય તેના હોડાનાં અનાજમાં પોષકતત્વ વીશેષ હોય છે, અને રસાયણમાં જે જમીન ઓછા દ્રવ્યવાળી હોય, તેમાં ઉગેલા હોડાનું અનાજ નીર્માલ્ય જાયુષ છે.”

મને પ્રોફેસરની આ વાતમાં એટલો રસ પડતો હતો કે, ‘હા’ કે ‘બરાબર’ એટલા શબ્દો બોલીને પણ તેમાં હું ભંગ પાડવા માગતો ન હોતો, એટલે માત્ર હકાર સુચક મસ્તકના અનાનપથી જ હું તેમની વાત સ્વીકારે જતો હતો, અને પ્રોફેસર પણ પોતાની તેજસ્વી ડ્રાટીચાળી કળી અંગિને મારી સામે જ ગિયર ગાળીને પોતાની વાત કરે જતા હતા.

“હું તને આજે કહી રહ્યો છું, તે બીલું કંઈ જ નહીં પણ માત્ર નૈસર્ગીક દ્રવ્યક્રિયા જ છે.” તેમણે આગળ આલતાં કહ્યું. “માત્ર તે જોવા જાયુષની માણસ તક સાધે તો આપણા શહેરો અને ગામોની બહાર તેને માટે કુદરતની ગંભીર પ્રયોગશાળા તૈયાર જ થઈ છે. હવે વનસ્પતી જગતમાંથી આપણે પ્રાણી જગતમાં આવીએ, આપણે બધા એટલું તો સામાન્ય રીતે જ સ્વીકારી લઈએ છીએ કે યુવાનીમાં આપણે દર વર્ષે થોડાક ધંચ ઉંચાઈમાં તેમ જ થોડાક દિર વજનમાં વધતા જ નહીંએ છીએ. પરંતુ આપણા વીકાસની એ ગતી વૃદ્ધિ અને પશુ જાતના વીકાસક્રમની સાથે સરખાવતાં પ્રમાણમાં અતી ઘણી મંદ શા કારણે છે, તેનો તો કદી વીચાર કર્યો છે ખરો?”

પ્રોફેસરની આ સુચના મારી દરજ્જા સકતી માટે પ્રયત્ન હતી, એટલે તેમના એ પ્રશ્નથી જ લગભગ મારી તો મતી જ રચબી ગઈ. એમને પ્રમાણમાં એ વાત સારી નાગતી હતી, અને હવે પછી તેમ જ; પરંતુ સામાન્ય સુધ્ધીના માનવીને સ્થુલ દષ્ટી

હોય છે, જ્યારે રસાયણશાસ્ત્ર અને વૈજ્ઞાનીકાને સુષ્કમદષ્ટી હોય છે.

મને પૃથ્વીચંદ્રની આ વાતો સાંભળીને એ જ વીચાર થયો કે “આ તે સમસ્ત વીચારની વ્યવસ્થામાં જ ભાષકર કાંતી કરી નાખવાનાં છે કે શું?” અને પછી હું તેમની સામે સુચક ભાવે જોઈ રહ્યો.

પ્રોફેસર તુરંત મારા મનની ગામચણને સમજી ગયા. અને મારા મુખમંડળ ઉપર શંકા અને આશ્ચર્યના જે ભાવો તરવરી રહ્યા હતા, તે વાંચી જઈને તેમણે લગાર તીવ્રતાથી કહ્યું.

“હું જાણું છું કે તું આ બધી વાતોમાં શ્રદ્ધા રાખવાનો નથી, પરંતુ મારી તો ધણી સમયતી એ માન્યતા છે કે, યોગ-કર્મ એવું તત્ત્વ શોધી કાઢવું જોઈએ કે જેમાં પોષક તેમજ પાચકતત્ત્વોનો સંપૂર્ણ રીતે નહીં તો લગભગ તેટલી હદે સમાવેશ કરી શકાયો હોય. તે રીતે હું એ પણ માનતો આવ્યો છું કે, દેહસાક યોગિક એવા છે કે જેમાં પાચકતત્ત્વો લગભગ નહીં જેવાં જ હોય છે એટલે જો કોઈ પોતાના પ્રયોગથી એવી વસ્તુ શોધી કાઢે કે જેમાં પાચકતત્ત્વોનું પ્રમાણ પુષ્કળ હોય તો, સામાન્ય યોગિકમાંથી મનુષ્ય જે લાભ મેળવી શકે છે, તે કરતાં એમાંથી વીશેષ લાભ મેળવી શકાશે જ, એમ માનવું એ શું દીક નથી? આ બા-
જાતમાં હું ધણી સમયથી પ્રયોગ કરી રહ્યો છું અને છેવટે મેં એવો યોગિક શોધી કાઢ્યો છે કે, જેની મદદથી મનુષ્યની ઉંચાઈ તેમ જ તેનું વજન એકદમ જ વધારી દઈ શકાય. એ વાત ખરી છે કે, નજરોનાં જરે એનો પુરાવો નેચા વીના મારું કયન માની શકતાં તને આંચકો આપશે જ, પરંતુ હું મારી એ વાતને સપ્રયોગ સીદ્ધ કરી બતા-

વીણા. માત્ર તું મારી સાથે મારી પ્રયોગ-
શાળામાં આવે અને મારો પ્રયોગ નજરે
લે, એટલે 'હું' કેવળ ગંધીદાસ નથી એની
તને ખાતરી થશે."

અધી 'હું' એ પ્રયોગ જેવા માટે કુદ-
રતી રીતે જ પ્રોફેસર સાથે જવા માટે તરત
તૈયાર થયો.

[૪]

પ્રોફેસરની પ્રયોગશાળા સુધીની મુક્ત-
ફરીમા અને લાગ્યે જ એકાદ બે
વખત વાતચીત કરી. આખે રસ્તે તે પોતાના
જ વીચારોમાં હુબી ગયેલા જણાતા હતા,
એટલે 'હું' મોટરની આરીમાથી મુખાબના
માનવમેદનીપુર્ણ રસ્તાઓ લેતો શાન ખેરી
રહ્યો પરંતુ નવો પ્રયોગ જેવાનો ઉમંગ
મારી નજીનસમાં ઉછળી રહ્યો હતો.

પ્રોફેસરના મક્કન આગળ મોટર ઉભી
રહી. અમે નીચે ઉતર્યા અને પૃથ્વીશયની
પાછળ પાછળ 'હું' અંદર દાખલ થયો.
દાદર ચડી ત્રીજા માળની ખુલ્લી જગ્યા
તરફ પડતી એમની પ્રયોગશાળામાં 'હું' ગંધા-
ત્યા સુધી જ્યાં જગતભરમાં ઉચ્ચપાયે
કરાવી નાખનારા પ્રયોગો યથા રહ્યા હતા,
તે જગ્યા 'કંઈ' એ હશે એની જ કલ્પનામાં
'હું' પડ્યો હતો. પોતાના પ્રયોગોના સંબં-
ધમાં જોમ અને તેમ ગુપ્ત સચવાય તે
ધરાદારી 'પૃથ્વીશય' કદી મને એના મક્કને
લઈ ગયા નહોતા, અને 'હું' પણ ૭ મહી-
નાથી સનતું ચાલી રહેલા એમના એ
અગત્યના પ્રયોગમાં કોઈ રીતે ડખલ કરવા
માગતો નહોતો.

પ્રયોગશાળાના ખંડમાં પોતાની ગેર-
હાજરીમાં કોઈ પ્રવેશ કરી ન શકે તે માટે
એમણે તેને બારણે મોટું તાળું માર્યું
હતું. તે ઉઘાડી અંદર દાખલ થતાં જ

તેમણે વીજળાનું બટન દાખ્યું અને આખા
ખંડમાં પ્રકાશનો પ્રવાહ પથરાયો.

અંદર પ્રવેશતાં જ મેં આમ તેમ જોયું
તો રસાયનશાસ્ત્રીઓની સામાન્ય પ્રયોગશાળા
જેની જ એ પ્રયોગશાળા પણ હતી એમ
મને લાગ્યું. તેમાં પ્રયોગશાળાઓમાં હોય
છે તેવી જ બધી સાધન સામગ્રી હતી. તેમાંનાં
કચાડો અને જાળલીઓમાં વીધવીધ રંગી
પ્રવાહીથી ભરેલી શીશીઓ ખડકી રાખી હતી,
વચ્ચે વચ્ચે એક લાંબું ટેબલ હતું તેની
ઉપર પ્રયોગની નળીઓ, ગેસનો ચુલો,
વક્રનળીયત્રિ, શીશા, નાળચાવાળા કાચના
વાહક વગેરે પ્રયોગનાં સાધનો પડ્યાં હતાં.
અહીં એક તરફ બેસીને પ્રયોગ જેવા માટે
પ્રોફેસર મને સુચના આપી, અને 'હું' બાજુમાં
પડેલા ખુરશી બેસી લાવીને બેઠો બેઠો તે
જે જે પ્રયોગ કરતા હતા તે બ્યાનપુર્વક
જેવા લાગ્યો.

સ્થરનો એપ્રન [Apron] પહેરીને પ્રોફે-
સરે આંખ ઉપર મોટરવાળાઓ પહેરે છે
તેવાં મોટાં ચશ્માં યજાવ્યાં. અને પછી
જાળલી ઉપરથી મોટા શીશા લઈ, તેને
બરાબર બ્યાનપુર્વક તપાસીને ત્રીપાઈ ઉપર
ગોઠવ્યો. તે પછી નળીઓ મુકવાના સ્થાન
[Taps] ઉપરથી તેમણે જુદા જુદા રંગના
પ્રવાહીવાળી પાંચ નળીઓ લીધી અને તે
દરેકમાંથી સમપ્રમાણ પ્રવાહી માપી, ત્રીપાઈ
ઉપરના મોટા શીશામાં રેડ્યા.

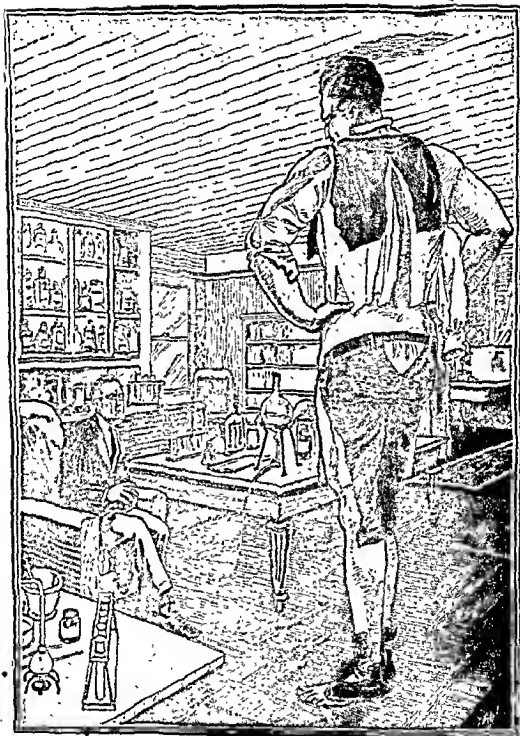
તે પછી એમણે મને સમજાવવા માંડ્યું:
“આ પાંચ પ્રવાહી તે આપણા ખોરાકની પાંચ
મુખ્ય જરૂરી વસ્તુઓનાં તત્ત્વ છે.”

તે પછી વળી તે પોતાને કામે વળ્યા,
અને મેં પણ વીશેષ વાતચીત કરતાં મોન
જ વધુ પસંદ કર્યું.

ત્રીપાઈ નીચેની ગેસની નળીનો નળ
ફેરવી તેમણે તે સળગાવી, અને ટેબલથી

ન જાણું જે અમારે માગે શી આદત ખડી છે ;
 અખર છે એટલી કે માતની હામલ પડી છે.

પ્રોફેસરે એ રહેડીક ગણા ગણ્યા...પાંચ ૭ સેકન્ડમાં મારી નાશરને સામેલ તેમની હંયામ
અને લાગણમાં પીક ન થવા જાણ્યો...એમ નેતામાં તેમનું માયું છેક જળને આડકમું.

થોડે છંદે ઉભા રહી સુચીત નજરે તે તેમાં થતા પરીવર્તન લેવા લાગ્યા. થોડાકે વખત સુધી તો એ પ્રવાહીમાં ખાસ કંઈ દેરફાર થયા નહીં પણ જેમ જેમ અંદરના તત્વને ગરમી લાગતી ગઈ, તેમ તેમ તેમાં સણુ-સણુ અવાજ થવા લાગ્યો, તેની સાથે સાથે સગવળતા લાકડાની ગાંઠ તુટતાં થાય તેવા અવાજ પણ થવા માંડ્યા. તેટલામાં અંદરનું મીથેન પણ બહાર ઉઠવા લાગ્યું હતું અને શીશાના સાંકડા ચોંદામંથી વચળા જેવા ધ્રુવાંજનાં મંદમંદ વમળો નીકળવા સાથે કંઈક તીવ્ર છતાં ધાણુંડીયને અકરી લાગે નહીં તેવી વાસ પણ નીકળવા માંડી, ગ્રેફાઈટ આમ બે મીનીટ સુધી એ પ્રવાહીને ઉઠવા લાગ્યો અને ધીરે ધીરે દસાવવાનું શરૂ કર્યું અને પછી નાખતી રંગના લીલ-મસ [Lilac] કાગળને શીશીમાં ઘોળ્યો, અને અંદર એસીડની પ્રતીકાથી બસર થઈ રહી હતી તે દેખાડતાં કાગળને રંગ બદલાઈને લાલ બની ગયો.

“હવે માત્ર એક જ પ્રયોગ કરવાનું રહેશે.” કહેતાં મારા મિત્ર બાલુમાં પહેલી શીશીમાંથી ખુસ્લા વાદળી રંગના પ્રવાહી તત્વનાં થોડાંક ટીપાં તેમાં નાખ્યાં. તુરત જ પીરસોડામાંથી ગળા છુટે તેવા અવાજ થયો અને ભેતભેતમાં પીળા જુર રંગીન સ્ફટિક જેવા તત્વના ટુકડા વાસણમાંથી ઉડી ઉડીને ત્રીપાઈની નીચે પડવા માંડી. મારા મિત્રે તેને બહુ જ સંલગ્નભરી રીતે વીણી લીધા અને પછી મારો તરફ ફરતે ગીરવથા તેમણે કહેવા માંડ્યું.

“બસ, મારો અખ્ખો એ પ્રયોગ પુરો થયો, મારા હાથમાં છે તે સ્ફટિક સમા ટુકડા આમાં મારા સારા એ પ્રયોગની સફળતા

સમાવર્તી છે. તે આ મારી શોધનો પ્રયોગ નજરોનજર લેયો છે. પાંચનસકતી માટે આ ઉમદામાં ઉમદા યોગ્ય છે. એમાં ઉંચામાં ઉંચાં તત્વોના સ્ત્રોતો સંયોગી-કરણ થયેલું છે, અને એ સત્ત્વો જ ઉંચાઈ અને વજનની વૃદ્ધિ માટે પુરતાં છે. હવે હું એમાં રહેલી શક્તિનો નવે ખ્યાલ આપીશ. તે તું બોલે બે.”

મને એ પછી જે અનુભવ થયો તેનું તો વર્ણન જ કરવું મારે માટે સુરકેસ છે. ગ્રેફાઈટ પૃથ્વીશાસ્ત્રના આખા એ પ્રયોગનો એ અંતમાગ ભેતો જ હું લખીત બની ગયો, અને આખા શરીરે મને પુષ્કળ કંપ થઈ આવ્યો. એ પ્રયોગનું આખરી પરીણામ નજર સામે ભેતોં મારું હૃદય અને નાડી એટલા જુસ્સાથી ઉછળવા માંડ્યાં અને મને એટલો લપકર ડર લાગ્યો કે, જેમ તેમ કરતે હું જે દેવટ સુધી 'મારી લાગણીઓ ઉપર કાસ રાખી શક્યો ન હોત તો લખથી ધ્રુવતાં મેં ચીસાચીસ જ કરી સુકી હોત.

[૫]

ગ્રેફાઈટ પોતાના હાથમાંથી બે સ્ફટિક ટાણા લઈને ચોંદામાં મુક્યા અને ધીમે રહીને તેને ગળા ગયા.

તે પછી લગભગ પાંચ છ સેંકડ સુધી તો તેમનામાં દેખીતો કશોય દેરફાર થયો નહીં. તે પછી તેમનું આખું એ ઘોળાણું જનણું ધ્રુજ ઉઠ્યું અને મારી નજરની સામે જ તેમની ઉંચાઈ અને જાણમાં વીંટાસ થવાં લાગ્યો. એ વખતે મેં જે લાગણીનો અનુભવ કર્યો તે તમને કંઈ રીતે સમજવું ?

તમે કેટલાંક વસ્તો સુધી દેશવરમાં રહીને ઘેર પાછા વળો ત્યારે જેમને નાનકડાં છોકરાં જેવા જેવા હોય, તેમના કદમાં

થયેથી વૃદ્ધીને જુવો ત્યારે તમને શરૂઆતમાં કંઈદ આશ્ચર્યની લાગણી થાય, પરંતુ ટુર-તજ તમાન મગનમાં એવીચાર આવવાનો કે તમારી એટના બધા વચ્ચેની ગેહાગરીમાં તેમના કદમાં એટલા વધારો થઈ ગયો છે. પણ માગ પ્રમગમાં તો મારી ખુશી આખેની ચમેજ લેનતેતામાં પ્રોફેસરના કદમાં એટલા લયક વધારો થઈ રહ્યો હતો કે, તેની વાત લે કોઈ આપણને હો તો આપણે તે માનનાની જ ના પાડીએ, એટલુજ ની પણ એની વાત ક્રવા આનતારને જ મુખો ગણીને હસી ઢહાડીએ !

જેત લેનામાં પ્રોફેસરનું કદ એટલું બધું વધી ગયું કે, તેમનું માથું છેક છતને અડચું, એમના પહેરેલા કપડા ફાટી ગયા, અરે આમડાના છુટ પણ વધી ગયેલા, પણ ના પળને સમાવેશ થઈ ન શકવાથી ફાટી ગયા એમ નહીં કે પ્રોફેસર પૃથ્વીશચ્ચ ધોગણિક કંપનાના નક્કસ બની ગયા અને તેમની સખ્યામણીમાં હું તો નાનકડો વાચન દીગુલ લાગના માણે

એમનું માથું છેડ જનને અડચું એટલે એ દમ તેમણે ચાતાના ગર્ગના વીકસની ઉપર અડલ મુખી દીધો, તેમ ક્રવા પહેલા તે મારી પાસેની ખુશીમાં આડીને એમી ગયા

બેઠ પડી ગબાઝ મુત્ર સાથે તેમણે મને જોઈ “માગી ઉચાઈ વગલગ બાર કુટ નેટથી થઈ ગઈ છે એટલે હું પહેલા હતો તેના ક્રતા ખેડો થઈ ગયો છું. હજુ પણ તે વીરોષ ઉચી વધવાની માગી ક્રજા હોત તો પેના મ્હકીક દાણા વધુ સખ્યામાં ગગવાથી હું તેમ ક્રી ચકત હવે વીચાર કર કે આ માગ મોધેના સ્ક્રીક દાણા-ગ્રાથી માનવજાતીને કેટલું બધું મુખ આપડી મક્રો ? આથી કુનીયામાં એક પણ

અણુકીકસ્ટુ બાબક નહીં રહે, તેજ રીતે એક પણ સ્ત્રી કે પુરુષ એવા નહીં નેના મગે કે નેઓ કદમાં જરાક નેટલા દચુકડા દેખાતા હોય ! હવે આનતી કાને જ હું કુનીયાને બનાવીશ કે, મનુજોની ઉચાઈમાં વધારો કરી આપનારા સ્ક્રીક દાણાઓની શોધ થઈ છે, અને એ ખેરાકમાં ગહેની શકતીનો હું જ મુતીમત પુરવો છું. મનોજ હું પણ એક દાણો ગગ અને તારા કદમાં વધારો કરી લે.”

આમ કહેના પ્રોફેસરે મને એક સ્ક્રીક દાણો લેવાનો આગ્રહ કર્યો મારા મીત્રની એ સનાક સાક્ષીને હું લગલગ ખડખડ હની પડવાની અણી ઉપર હતો પરંતુ તેવામાં જ મારી દામી એમની તરફ ગઈ, અને એમની અગાધ ગંભીરતા જોઈને મારું હાસ્ય મુગઈ ગયું મારા મીત્રનું ગંજનર કદ, એ કદના પ્રમાણમાં થોડું એની મુદક માસપેશીઓ, અને એમના મુખમળ ઉપર તરવગી રહેના કવુતી લાવ જેતા જ મારા હાજગ ગમડી ગયા એની મશક્રી ક્રવાની મારી જતી મગી ગઈ અને તેમની સાથે બહુ જ સંભાળપુરક દામ લેવામાં જ સાર છે એવું માગી જુદીએ મારા સનસનાટ વરતા મનને સમજાવ્યું.

એટલે મે તેમને પડાવવાની દમે ધીમેથી કહ્યું “પ્રોફેસર હાજ ટુરત માગે આપના સ્ક્રીક દાણાની જરૂર નથી. કેમકે આજની કુનીયામાં થોડા મનાય તેટલું કદ મારું છેજ, ઉપરાત આપનો પ્રયોગ કેટલી લદ મુધી સફળ થયો છે, તેમજ આપે શોધેના સ્ક્રીક દાણાઓની અંદર કેટલું બધું કૌવત ગેટુ ‘ઈ, તે ખુદ આપની ઉપરના પ્રયોગથી મેં નન્દો નન્દ નીલાબ્ધ છે, એટલે કુનીયા મારી ઉપર વીરોષ પ્રયોગ કરનાગા શા અર્થ સધાવાનો છે ?”

પરંતુ એક સેકન્ડમાં જ એ જોયું કે, પ્રોફેસરના એ મહામુલ્યવાન સ્ફેટીક દૃષ્ટાને ગળવાની એ ના પાડી તેથી તે મારી ઉપર લપકર હરે શુલ્કે થઈ રહ્યા હતા. એકદમ તે ખુરશી ઉપરથી ઉભા થઈ ગયા, મારી પાસે આવ્યા અને બંને ખલા પકડીને શુસ્સાના આવેશમાં તે તીવ્રસ્ફારથી યોશી ઉઠ્યા: “આત્મા તુચ્છ હીંશુશ! તારે એ દાણાની જરૂર છે કે નહીં તે હું હમણાં જ બતાવી આપીશ.” એમ કહેતાં જ તેમણે મને ખુબ જ હચમચાવવા માંડ્યા. એમના પંજમાંથી છુટવા એ મારું એ તરફથી પાયા પાછું હું દોડ પાછું ઉપાયે છુટી શકું તેમ નહોતું. એમના સફાઈ પંજમાં હું માત્ર બચ્ચાં જેવા લાગતો હતો, અને એમ જરા વધુ વાર ને તે મને હચમચાવશે તો ધડ ઉપરથી મારું માથું જ ઉપડી ને ઉઠે પાશે એવા લપ મને ગલરાવી રહ્યો હતો, મારા મગજમાં કશાકે શું છતાં વળતાં હતાં, એ ખંડમાંની તમામ વસ્તુઓ એવે જોનામાં ઝાંખી પડી જઈને મારી આસપાસ રમકડાની માફક નાચવા લાગી હતી, મને લાગતું હતું કે ધીરેધીરે હું શુદ્ધિ શુભાવતો જાઉં છું, મારા કનમાં કશાકે અવાજ થઈ રહ્યા હતા, તે અવાજ પાછું ધીમેધીમે દુર દુર જતાં ઊંચ તેમ કંઈ સમજી શકાતું નહોતું, પછી તો મધ્યમાણિના જેવા ગણુ-ગણુટ માત્ર સંલગ્નાવા લાગ્યો અને તે પડી.....

“કેમ મને જ તને શું થયું છે?”

એ અવાજ મારા કાને પડ્યો અને આંખ ઉઘાડીને જોઉં તો હું પત્રગમાંથી નીચે પડકાઈ પડ્યો હતો, તેમ જ મારી ધ્રાણુમાં મારાં પત્ની સાથે રમેશ ઉભો ઉભો એમ યોશી રહ્યો હતો. એની દૃષ્ટિમાં લપ, ગલરાઈ, આશ્ચર્ય અને હસપની મિથ લાગ

મણીઓ ઉભરાતી હતી. મારાં પત્નીની મુદ્રા પણ ગંભીર બની ગઈ હતી.

“ત્રણ ચાર મીનીટથી હું તેને ઢંઢેળી રહ્યો છું છતાં યોલતો નથી, અને આમ જમીન ઉપર પટકાઈ પડ્યો છે, કેમ મનોજ! તને શું થયું છે? જાણતો નથી આજે તો અપણે બધાં જ સીનેમાં ‘સાનમું સ્વર્ગ’ લેવા જવાનું કારણ હતું તને મ મારું થઈ ચાલ્યું ને, તું તો હજી ઉઘે છે!” રમેશે કહ્યું.

“પણ તમને આમ એકાએક શું થઈ ગયું?” સ્પષ્ટ બનેલાં મારાં પત્નીએ પુછ્યું.

“તેં ઉંઘમાં ભુત ભુત તો જોયું નથી ને?” રમેશે હસી પડ્યો.

“હું એમને કેટલા કેટલા સમજાવું છું, છતાં એમના એ અધ્યાસની ધુન જ નથી જતી તે?” મારાં પત્ની મારી અધ્યાસ પૃત્તી ઉપરનો પોતાનો ભુતો રોપ લક્ષવાની આ વાજબી તક છે એમ માનીને મને રમેશના દેખતાં ઉપાલંભ આપી રહ્યાં હતાં.

એ એ બંનેને શાંત રહેવાનું કહ્યું, અને સીનેમાં જવાનું આવતી કાલ ઉપર મુલતવી રાખી, હાથ મોંદું ધોઈને એ બંનેની અગળ એ પ્રોફેસર પૃથ્વીશયદ્રના પ્રયોગની વાત વીસતારથી કંઠી.

તે સાંજળીને રમેશ ખડખડટ હસી પડ્યો અને મારા ખલા ઉપર ધમ્મો લગાવીને બોલ્યા: “ચાલ દોસ્ત તારે તારા ખલા અને મારું સપ્તામત છે એના માનમાં આજે તો ન્યાયેત આપ. મૃદુલા લાભી તમે મનોજના માનમાં અમારાં મોંમાં મોંમાં કરાવો.”

રમેશને તેમ જ મૃદુલાને તો એમ જ લાગતું હતું કે, એ માત્ર સ્વપ્ન જ જોયું છે, પરંતુ સાંજનીકે પ્રયોગશાળામાં જઈ

આવેલા માણસના વચ્ચેમાંથી નીકળે તેવી
એકેસ રાસાયનની વાસ મ ન વચ્ચેમાંથી
હજીય નીકળી રહી હતી.

પાછળથી અમને એ પણ ખબર પડી કે
જે દીવએ મને જેવા પ્રયોગને વીચીત્ર અનુ-
ભવ થયો તે જ સાંજે એકેસર પૃથ્વીરાય'દ
મુ'બદલાથી એકાએક અદૃશ્ય થઈ ગયા હતા;
તે પછી ફરીથી તેમનાં દર્શન મને કદી
થયાં નથી.

અમે તેમની પ્રયોગશાળા જોવા ગયા તો
જે પ્રયોગશાળામાં મેં એકેસરનો પ્રયોગ
જોવા હતો તેવી જ પ્રયોગશાળા એ હતી.
પરંતુ તેમનાં ન્યામ પ્રવાહી દ્રવ્યો, શીશા,
પ્રયોગના સાધનો બધું વેરણ છેરણ બની

ગયેલું હતું, બાકી કુટી કુટી ગયા હતા,
પ્રવાહી દ્રવ્યો ઢોળાઈ ગયાં હતાં, ખુરશીઓ,
ટેબલ બધું ઉથલપાથલ થઈ ગયું હતું.
આખો ખંડ છેક જ અવ્યવસ્થીત અને છીન્ન
બીન્ન થઈ ગયેલા જણાતો હતો. એ પ્રયોગ-
શાળા જોવા આવનારઓના ઘણા જ મોટા
લાગના માણસો તે વીધે એવા અભીપ્રાય
ઉપર આવ્યા હતા કે, જુદાં જુદાં તત્ત્વોના
ભયંકર ઘર્ષણનું જ આ બધું પરીણામ
હોતું જોઈએ.

છેવટે મેં ત્યાં પેલા રફટીક દાણાઓની
ખુજ જ શોધ કરી, પરંતુ મને એક પણ
જડ્યો નહીં; અને અમે ત્યાંથી નીરાશ
થઈને ઘેર ગયા.

“હી દમાં થયેલી શાસ્ત્રીય શોધ પ્રમાણે જ
અમેરીકાએ પતામામાંથી મહેરીઆતું મુળ
કાઢ્યું, પણ હીંદમાં હજી મહેરીઆ ચાલુ
છે.” એવું હીંદી સરકારના પબ્લીક હેલ્થ
કમીશનર કહે છે.

...

હીંદમાં દર વર્ષે મહેરીઆથી પાંચ કરોડ
માણસો માર્દ પડે છે, તેમાંથી લગભગ
દસેક લાખ માણસો મરણ પામે છે.

...

ગટકાવી શકાય તેવા રોગના ભોગ હીંદમાં
દર વર્ષે ૫૦ થી ૬૦ લાખ માણસો યાય
છે, એનો મેડીકલરીયસ કોન્ફરન્સનો મત છે.

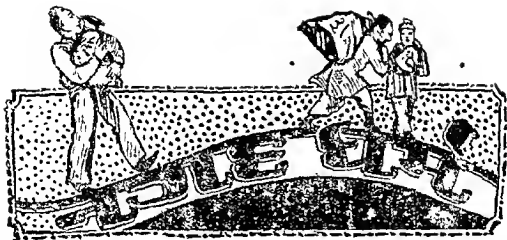
ઈ. સ. ૧૯૧૮-૧૯ માં હીંદમાં એકલા
ઈન્ડુએન્સીની જ સવાથી દોઢ કરોડ માણસો
મરી ગયાં જે મૃત્યુ સંખ્યા ૧૯૧૪-૧૮
ની યુરોપી યાદગીમાં થયેલા કુલ માનવ
સંહાર કરતાં પણ વીશેષ છે.

...

હીંદી સરકાર હીંદી જનતાના આરોગ્ય
સંરક્ષણ પાછળ પોતાની કુલ આવકમાંથી
સેકે ૧ રકા જેટલું ખર્ચ કરે છે!

...

‘દુકલમ’ નામના રોગના ભોગ દક્ષીણ
હીંદમાં એકસોમાં ૬૦ માણસો યાય છે.

પૈસો એજ પરમેશ્વર છે, એવું પુષ્કળ વિચાર અને વચાનિ
અંતે ઠરાવનારી પરિવ્રજનો ધીનસખવાર છતાંયે ઉપયોગી ક્રતાંત.

:: નગદ પ્રભુનાં વચનામૃત ::

: લેખા :

ચિત્રગુપ્ત

નગદ ધર્મના ઉપાસકોએ પોતાના અનુ-
યાયી મંડળ માટે સુંદર વચનામૃતો
પ્રાથ્મિક પશુ તૈયાર કરી શખ્યાં હતાં. અને
તે પ્રાથ્મિક તપાસ સમીક્ષાએ સાંભળીને પસંદ
કરી, જનતામાં તેના પ્રચાર માટે પોતાનો
સહી-સીકકો મારી આપ્યો હતો. એમાંનાં
વચનામૃતો આ પ્રમાણે છે :

નગદ પ્રભુનું સ્વરૂપ

૧ એ મારા પ્રીય ભક્ત ! તું તારું
નગદ પ્રભુનાં રાજદાનમૃતનું જરાજર પાન
કરીને પવીત્ર થા.

૨ હું મનુષ્ય ભક્તક પ્રભુ છું; મારું
મીઠાસન જેમ વીધ વીધ સ્થાને છે, તેમ
ભોજન વીધી માટે પશુ હું વીધી સ્થા-
નોમાં વીરાણું છું. તે સ્થાન મીથામાં,

દારખાનાંઓમાં, ખાણોમાં અને એતરોમાં
છે. ત્યાં હું શ્રમશૂનીઓનો આહાર કરું છું.
અને પછી એમના સારવને હું પ્રભુમય
પૈસાના સ્વરૂપમાં ફેરવી નાખું છું. હું
મનુષ્યોથી ન સમજી શકાય તેવો કાયકો
છું. મારું સત્ત્વ અજરામર હોવા છતાં,
તેમજ આધાર નાશને પાત્ર એવા માનવો
ઉપર રહેલું છે; મારું સામર્થ્ય માનવીઓની
નજાણ્યોમાંથી એવી કાઢેલા સત્ત્વરથી
સાસપણોમાંથી સરળપ છે. મારી જડશક્તી
એ શ્રમશૂનીઓની જીવનશક્તી છે.

૩ સંસ્કારી જગતનું હું અગાધ ચેતન
છું : હું વીધવીધ આકરોમાં વીધીધ સ્વ-
રૂપો ધારણ કરી શકું એવું મારું શરીર
છે. જેને વસ્તુ ખરીદી શકાય અને વેચી
શકાય તે પ્રત્યેકમાં મારું નિવાસસ્થાન છે,

તેમની જ દ્વારા હું ગતી કરું છું. આપા-
રની પ્રત્યેક વસ્તુમાં હું સહાર ભરેલા છું;
મારા મીઠાપ કોઈનું નીરાળું અસ્તીત્વજ
સંભવી શકતું નથી.

૪ મુવલુમાં હું પ્રકાશ છું, છાશમાં
હું દુર્ગંધ છું, મદીરામાં હું માદક તત્ત્વ
છું, શાકાપણામાં હું ઝેર છું. અર્થ વસ્તુ-
ઓમાં મારો વાસ છે.

૫ મનુષ્યો મેંજો વડે જોઈને, ત્યાં વડે
રૂપશક્તિ, શાણ્દેય વડે મુંઝીને અને જીભ
વડે સ્વાદ લઈને મારા જ સ્વરૂપનો સ્વાનુ-
ભવ કરે છે, પરંતુ મારામાં રહેલું ચેતન
તત્ત્વ ખીન્ન બધા કરતાં વધુ કોમળ છે.
તેમ છતાં માનવજીવિને તે ગ્રાહ્ય નથી.
પ્રતીષ્ઠા તે માથું ચેતન તત્ત્વ છે અને તેને
દ્રવ્ય સ્વરૂપમાં મુકવા માટે શરીરની જરૂર
પડતી નથી.

૬ હું પ્રત્યેક વસ્તુમાં નવા પ્રાણ પુરી
શકું છું, તેમજ તેના જોણીઆમાં પરીવર્તન
કરી શકું છું. મારા સમું અન્ય કોઈ
રસાયન નથી. વીરાણ ખેતરોને, ભારેમાં
ભારે ધતુઓને અને જીવતા પ્રાણીઓનાં
રોગોને હું કાળજીઆનાં શોરોમાં ફેરવી દઈ
શકું છું. મારી નાસીકામાંથી એક જ વખત
ઉન્નિવાસ નીકળતાં રેવેઓ, ભડભડતી
પોવાદી ભદીઓ, કારખાનાં અને ખાણો,
મારી ભક્તો માટે સ્થાપયજાં મંદીરો જેને
રોગપ્રચારોને નામે ઓળખાવામાં આવે છે,
ત્યાં હાથમાં હથ મીઠાપીને નાચવાને કહવા
માટે છે.

૭ જ્યાં બેઠાનું સામાન્ય આવે છે તે
દેશમાં મારી આરા પીના પાંદડું પણ
લાલી શકતું નથી. હું અમરજીઓ સર-
ળવું છું, જેમની ઉપર અંકુશ ન મુકી
શકાય તેવાં કુદરતી ભયંકર તત્ત્વોને દબાવી

દઈ તેમને હું મનુષ્યો માટેનો સુધામ બનાવી
દઈ છું; અને તેના હાથમાં મીઠાનની ઉપર
વીજળ મેળવવાનો પ્રયત્ન સામર્થ્યવાળી
આવી મુકી દઈ છું.

૮ માનવ સમાજની આસપાસ હું વ્યા-
પાર અને ઉદ્યોગની સોનેરી જાળો ખડી
કરી દઈ છું.

૯ મારી મદદ પીનાનો માનવી, જેઓ
હાથમાં ત્રાસ વર્તાવવાનાં તેમ જ મૃત્યુનું
તમામ શસ્ત્રાસ્ત્રથી મુસજબ થયેલા છે; તેવું
દુસ્મનોથી ઘેરાયેલા, મુંઝાયેલા, જીવનભર
નબ દશામાં આમતેમ ભટકીયાં મારતે,
રક્તો છે.

૧૦ જો તે ગાધા જેવા મજબૂત હોય
તો તેની ઉપર તે સહી શકે તેથી બેવડો
જોગે હાથવામાં આવે છે, જો તે કીડી સમાન
ઉદ્યોગી હોય તો, તેના કામમાં વધારો
કરવામાં આવે છે.

૧૧ મારા પીના પીવાન, 'મલુરી અને
સદ્ગુણોની કાડીની યે કી'મત નથી. તે માત્ર
પછી તો માણસને માટે પોષક ભપકાના અને
ભયંકર કંટાળાના વીધય બની જાય છે.

૧૨ મારી મદદ પીનાનું પીવાન મનુ-
ષ્યને મુખાઈના માર્ગે ધોતી દે છે, અને
મલુરીની શક્તિ તેમ જ સ્વરૂપ મનુષ્યને
નીર્ધનતાના અગાધ સાગરમાં કુખાડી દે છે.

૧૩ પીવાન કે ચારીત્ર્ય કે કામ કરવાની
શક્તિ મનુષ્યના આત્માને સંતોષી શકતાં
નથી: તેની લાલસાની વૃધાને સંતોષનાર તે
હું એકલો જ છું.

૧૪ નમવું કે વીસજન યવું તે માત્ર
મારી મરજીની વાત છે; મારાં કાર્યોનાં લેખાં
મારે કાળને આપવાનાં નથી, હું જ એકલો
સર્વશક્તીમાન છું અને જીવંત તેમ જ
મુએલાં ઉપર હું એકલો જ શાસન
ચલાવું છું.

નગદ પ્રભુના લાડીલાઓ

૧ માણસ એ તો સહેલી માટીનું પુતળું છે. તે આ દુનીયામાં નગ દશામાં આવે છે, ખાલી હાથે જઈને સ્મશાનમાં તે હસ્ત યજ્ઞને, અથવા જમીનમાં દટાઈને હસ્ત તેમ જ માટીરૂપે તે જમીનમાં મળી જાય છે.

૨ પરંતુ એ જ યોગાયું, બધે પાંચી ગમે તેવું સંગેયું હોય, [જતાં એ હું એને મારા પ્રતીનીધી તરીકે પસંદ કરું; તો તે પૃથ્વીના પટ ઉપર સળગી શકતી બની જાય છે.

૩ મારા એ લાડીલાઓની દુપસદગી હું કંઈ તેવું છુદ્ધીજળ ભેળવે કે, તેના સૈદ્ધાંતી મોઢી પેડીને અથવા તેના યૌવનની કદર કરીને કરતો નથી. એ તો કેવળ મારી પોતાની મરુટના બગ ઉપર જ કરે છું.

૪ મારી એ આપણુદ શક્તીની પીછાન મારા લાડીલાઓની મુખાંધ દ્વારા તેમના દુશ્મિ દ્વારા, તેમની ખદસુરતી દ્વારા અને જુદાવસ્થા દ્વારા જગતને થાય છે. [અર્થાત્ ગમે તેવો મુખ, દુશ્મિ, બેડોળ કે ધરો માણસ હોય છતાં જો મારી ઇચ્છા થાય તો હું તેની ઉપર મારી કૃપા નોંધાવે કરે છું.]

૫ જેઓ મારા કૃપાભાજન બનેલા છે, તેવાઓ અક્ષયીહોણી વાત કરે તેમા જનતા ગાનના બંધારે ઉછળતાં જુએ છે, તેવા માણસને જનતા ખાતી આપે છે, કે અપની અગાધ ધૃષ્ટી વૈજ્ઞાનીકોના વીરાજ કરતાં વધી જાય છે; ક્ષીઓ તેનામાં ઉછળતું, ક્ષીત્વ નીકળે છે; ક્ષાકરો પોતાની ક્ષા ઉપરની એની દીકા સંસારવા તેના પગ પાસે મસ્તકે તમવીને ઘસા રહે છે; કુરતીઓ મોગદપુવકે તેને ઢંઢે છે કે,

અમારી આદર્શ પ્રભુપ્રતી આપજ છે; તત્વવેળાઓ એના દુશ્મિને સદ્ગુણોના સ્વરૂપે સમજાવવા પોતાની તમામ છુદ્ધી ખતી નાખે છે; રાજકારણી અર્થશાસ્ત્ર વીશારદો એવી શોધ કરે છે કે તેના જાળમુવેગમાં જ ચેતનના પ્રવાહનાં મુળ શોધ્યાં છે. મારો લાડીલા હોવાનું જ એ ક્ષણ છે. તેથી જ હવહવા માણસો એને ચારીઓના, સાંસ્કૃતિક અને છુદ્ધીના સાક્ષાત અવતાર માને છે.

૬ મારા લાડીલાઓને માટે અમદ્યવી-ઓના ટોળાં મદનત મજુરી કરે છે, ત્યારે તેને તો માત્ર ભોજન કરવું, પાન કરવું, સદા જુગાર ખેલવા અને ઉંઘવું એ જ કામ કરવાનું હોય છે.

૭ મારા એ લાડીલાઓને અસંતોષી જનતા 'મુડીવાદી'ના નામે સંબોધે છે. તેને હાથથી કે માથું દુખે તેવું માથાથી કંથું જ કામ કરવાનું હોતું નથી.

૮ તે પોતાને માટે જમીન ખેડવા, શોખંડ તૈયાર કરવા. કાપડ વણવા માટે અમદ્યની દોરો—પુરો, બીઓ અને બાળકો—ના ટોળાં રોકે છે. તેમની ઉપર સન્ના મજાવવા તે મુકાદ્દો રોકે છે, વીચારતું માથા દુખણીયું કામ કરવા સાર તે બલેલા માણસો રોકે છે. મુડીવાદીનું કામ તો શ્રીજ્ઞાનીઓ ઉગાવવી અને પોતાની તીક્ષ્ણરીની પદ્ધતિમાં દેવત વડાવી લાવવી તે જ પ્રાપ્ત છે.

૯ મારા લાડીલાઓની હું નીરંતર અંભાગ રાખું છું. નીરંતર તેના કલ્યાણનાં જ કાર્ય થતાં રહે એ હું જાતે જાહેરું, ખતું, પીવું અને ખીખું શારીરીક

મુખેને ઉપભોગ કરેલા તેનાથી આ પૃથ્વી ઉપર ખીલું સુદર અને આયું કાયં શું હોય શકે ? 'તે હું' એને દગલાખધ અપુ' છું બાદ :હે તે દુખ અને દીક્ષગીરી એ ખીજનએને કાળે જાય છે

૧૦ મારા લાડીનાઓને માટે દુનીય સુખપ્રદ અને અતુકુળ બને તે દષ્ટીથી જગતમાયી તમામ જાતના કરોને એ છા કરેતો જાઉં છું.

૧૧ મુ'વવાથી, મ્પન' કરવાથી, સ્વાદથી જોવાથી, સામજવાથી અને પ્રેમ કરવાથી તે તે અવયવોને આનંદ પ્રાપ્ત થાય છે, તેથી તેની નૈસર્ગીક લાવસાઓ તૃપ્ત થાય છે એવી જોયો માગ લાડીયા છે તેમની તમામ દંડીઓ જે જે વાચે તે તે તેમને મજે એવી હું વ્યવસ્થા કરું છું કેમકે એમને માટે ઇન્દ્રીય દમનનો હું નીચેન પોકાર છું

૧૨ મદ્યશુભુના મે એ સ્વરૂપ દગ્યા છે માગ લકતો માટે શ્રદ્ધશુભુ એટલે મોજમજાડ અને ભોગવીવાસ છે, ત્યારે શ્રમજીવીએ મારેના સદ્ગુણુ તે ગરીબાઈમા સતોષ મનવો, જે મને તેથી ચલાવી વધ આપભોગ આપનાની વૃત્તીને ખીનવરી, અને વીનોષ મારેની મહેચ્છા કદી પણ રાખરી નહીં તે છે

૧૩ માગ લાડીયા મુડીવાદીઓ દુનીયામા જે ઈન્ડે તેના માવીક બની શકે છે કેમકે તે ન્યાલાસીક માવીક છે. કદાચ તેમ કરતા તેને એકાદ ક્ષેત્રમા અડચણુ નહીં તો તે પોતાના મનરજન માટે ખીજ ક્ષેત્રમા માલીક બનવાને અખતરો જાનમાવે છે.

૧૪ હું દરાવું છું કે મુડીવાદી એજ સ્વયં કાયરો છે. કાયરો ધડનાગઓ તેની

જરૂરીઆતને ધ્યાનમા લઇને જ પોતાના યત્ર દ્વારા કાયરો સંગે છે. તત્ત્વવેત્તાઓ તેમના વર્તનને લક્ષમા લઇને તત્ત્વજ્ઞાન રચે છે એટલે મારા એ લાડીનાઓ જે કરે તે કાયરો, તેમના હીતની વીરુદ્ધમા જે જાય તે ગેરકાયરો. તેની તમામ યોજનાઓ જેથી સફળ થાય તે વ્યવસ્થા, તેથી ઉત્કૃં તે વ્યવસ્થાનો ભગ અને એ રીતે મારા લાડીયાઓના હીતમા હરકત કરે તેઓ કાયરો અને વ્યવસ્થાની નજરે ગુન્હેગાર, તેના ગુન્હેગારોને સગ થી જ ધટે.

૧૫ મારા લાડીનાઓ માટે જ 'આનંદ' એ તો હું ખાસ વીપય તરીકે અવગ રાખું છું. શ્રમજીવીઓથી તે વીભાગમા પ્રવેશ પણ દરી શકાય નહીં તે માટે તેમને એ 'આનંદ'થી સપુણુ અસાત રાખું છું

૧૬ નફો કરવો એ મારા લાડીયાઓનો પ્રીયમા પ્રીય અને પ્રેરણાત્મક આનંદ છે તેથી માગ એ પ્રીયજનો જ્યારે પોતાની એ આનંદ કોડમાં પડ્યા હોય [અર્થાત્, નફો સુખવાત કાયં કરવમા શેકાઈ ગયા હોય] ત્યારે, જને તેઓ માતા, પત્ની, બાળકો, પ્રીય પશુઓ કે પ્રતીપ્દા ગુમાવે છતાં તેમણે પોતાના એ આનંદ કાયંને હાથમાથી છોડવુ નહીં એવુ માત્ર તેમને ફરમાન છે કેમકે એ બધાનો બદલો તેમને પોતાના પેવા પ્રેરણાત્મક આનંદ કાયંમાથી મળી રહે છે. પરંતુ જો તે નફા પ્રાપ્તીના પોતાના આનંદ કૃત્યની અવગણના કરે કે જાણીએકને તેનાથી દુર રહે, તો તેનાથી એને હું એટલું કષ્ટ આપું છું કે. જેને લીધે તેમને કાંઈ રીતે ધીરજ મળી જ શકે નહીં.

નગદ ધર્મીઓની પ્રાર્થના

નગ પ્રભુનાં વચનામૃતોની સાથે સાથે સમીતીએ નગદધર્મીઓની પ્રાર્થના તૈયાર કરી હતી. તે આ પ્રમાણે છે:

“ઓ મારા પરમ પીતા. નગદદેવ ! આપ જે સ્વરૂપે પૃથ્વીને વીર પ્રકટ થયેલા હો, તે સ્વરૂપને મારા વંદન હો. આપ જ સર્વ શક્તીમાન પ્રભુ છો, જેમણે સરીના ઓના પ્રવાહપથે પવનથી નાખ્યા છે, પ્રચંડ પવંતોનાં પેટ ફોડી તેની અંદરથી અમારા વ્યાપારની વસ્તુઓને લઈને ભરીત ગતીઓ દોડાદોડ કરતી ટ્રેકનોને માટે માર્ગો સ્થાપ્યા છે, આપે મહાસાગરોની માઝા મુકાવી, એક દેશ નહકના સાગર કાંઠેને દુર ધકેલી નહકના રાષ્ટ્રો વચ્ચે નવા સાગરો સરળવી ઉલપ રાષ્ટ્રો વચ્ચે નકાની નજરે મહાંતરો ઉભાં કીધાં છે, આપ વેચવા યોગ્ય વસ્તુના ઉત્પાદક છો, આપ જીવનનો પ્રવાહ છો. ઓ, પરમ પીતા ! તું જ રાગઓ અને પ્રગ્નઓ ઉપર, શ્રમજીવીઓ અને શેડો ઉપર સત્તા ચાલવવા સમર્થ છે. તેથી ઓ પ્રભો ! તારું સાંભાળ્ય આ સુષ્ટીમાં સદા સર્વદા ટકી રહે !

ઓ, સંપત્તીવાનોના નાથ ! અમારી પાસેથી સચો કે ખોટો, સ્વચ્છ કે ભેળ-વાળો માલ, કેવળ આપે મીઠીને જ મેટા જથ્થામાં ખરીદે તેવા પુષ્કળ ખરીદનારા આલકા અમને તું આપ !

ઓ પરમ સંપત્તીવાન પીતા ! તું અમને એવા શ્રમજીવીઓ આપ કે જેઓ લગારે

ખંડખાટ કર્યા વીના ઓછામાં ઓછો બદલો સ્વીકારીને, અમારે માટે વધારેમાં વધારે કામ કરે.

ઓ ! વીશ્વનીયંતા ! તું અમને એવાં ગોળાં મનુષ્યાનાં માન કર કે, જેઓ અમારી નવી નવી યોજનાઓનાં પ્રસીદ્ધીપત્રો [Prospectuses] ની મોહીનીમાં ફસી પડી, અમે તે દ્વારા આપેલાં વચનોમાં વીશ્વાસ મુકવા તૈયાર બને !

ઓ ! સર્વશક્તીમાન પીતા ! અમારા દેહુદરો પોતાનાં દેવાં ચક્રદૃષ્ટી વ્યાજ સાથે અમને પુરેપુરાં ભરી જાય, તેવી ભાવનાથી તેમનાં દીલ ભરી દે !

ઓ ! પરમ પીતા ! અમારે પ્રજ્ઞાતાપ કરવો પડે કે તુરંગમાં જવું પડે તેવા રસ્તે અમને ના દેરી જતો, પરંતુ અમને નીર્ધનતાના માગેમાથી તો સત્તાય દુર રાખજો.

ઓ ! ન્યાયી પીતા ! તું એવી વ્યવસ્થા કરજે કે જેથી અમારી સગવડ ન હોય તો અમે બીજાઓના રૂણ લારમાંથી સરળ રીતે મુકા બની જઈએ !

અને ઓ ! પરમદયાળુ પરમેશ્વર ! અમારા નફા અને વ્યાજના ઝરા સદાં થે વહેના રહે અને તે કદી પણ બંધ પડે નહીં, તે માટે તું અમારી તરફ મીઠી નજર રાખજો.

અસ્તુ ! શાંતી ! શાંતી !

મુદીવારીઓની ફર્જો શું શું છે તે વાંચે સમીતીએ કરાવેલી વ્યવસ્થાનાં અમુક્ય સુચો ‘નવયુગ’ના નવેમ્બરના અંકમાં જરૂર ભેજો.

આર્જેન્ટાઇન દેશીણ
અમેરીકાનું એક સ્વતંત્ર
અર્થતંત્ર છે તથા દમણ
બાજુ થયો

આર્જેન્ટાઇનમાં રેલવાય
વર્ણવી જીવન અને અમેરીકા
વચ્ચે વ્યાપારવીચારક આવી
ગઈ છે

છે ના બાજુથી એ વીચારક
ઉપર કેવી અસર થશે, તે
પ્રસ્તુત લેખના લેખક
બતાવે છે

આર્જેન્ટાઇન

લેખક

ચતુર્ભુજ આણંદજી દાશી

રાક્ષસી ભુખ

દક્ષિણ અમેરિકામાં આવેલા આર્જેન્ટાઇન
નામના મુનકમાં ચોથા દિવસ પહેલાં એક
લશ્કરી બાજુ યસાનું વર્તમાનપત્રમાં
પ્રસિધ્ધ થયું છે મી હરીગયેતને પ્રમુખ
પદથી ઉઘલાવી નાખી આર્જેન્ટાઇનની
રાજગાદી ઉપર તમા નેતાનિ ગાં યુગીજી
લશ્કરી બાજુ સરખાવી અને તાર્કિક
થી પર પાડીને ચડી બેઠો છે રેટિન
અમેરિકામાં આવેલા અને પ્રદેશ પ્રજાસત્તાક
નિયમધારણુ ધરાવે છે, પરંતુ નુ ટણીના
દણુ નાખી ધીરનરા મ માન્યતાદીઓ
દઘન ગામે છે એટલું જ નહીં પરંતુ પેલ
પેલ તો પદાધાર ગાં પર ન્યાયમાં માટે
કેદી રેલરા મુતીની દંડ મુખી પંદેની મુદી-
વાગે પદોત્તમ અસ-ન તથી રેર,
આગ્રહ, આર્જેન્ટાઇન નીચે તમામ દેશમાં
મને-વર ના આર્જેન્ટાઇન ધરાતા દાખના
રેલુ છે એક દંડ ની ઉગે કરને દંડ ની

ખીતે એના જેવા જ લુદો પર રણુ કરતે
સેનાપતી ગાદીએ આવે છે બધાજણના
ચેગમાં ગદીને આમ ખુની સમુખનારી
અનમાવતા સામાન્યવાદ પોતપોતાના
માનની બળરો માટે અને કાચા માન-
ની ખરીદી માટે આપસઆપમાં લાન
લાઈઓને જ ભેખારી મારે છે આર્જેન્ટા-
ઇનમાં ખાસ કરીને જીવન અને અમેરીકા
વચ્ચે માન અને મુદી બન્ને પુરુષવા સર
ભારે અપાં ચારે છે તેમાંય પુરુષવિગમ
પડી તો એ અપધાએ ભારે દાગમું નવ-પ
પકડ્યું છે આ રમતગીચ પ્રદેશ ઉપર લણુ
લગાવવા માટે બન્ને સમર્થ સમાન્યવાદી
દેશોએ ખુમ લોહી રેડાયા છે પોતપોતાના
પગલરેને પૈસાની મદદ આપી નુકસાનીઓ
સુધી નાખી છે અને બધાજણને લાય
સ્વતંત્ર રે મુનીપ્રમુખીથી પોતને અટકાવ
ન બત ની વધેય તે પછીથી અગામના
અધીર મને મતાની ખુરશી પરથી ઉભાની
ન પદ લશ્કરી બાજુએ લગાવ્યા છે દક્ષીણ

અમેરીકાનાં તમામ નાનાં નાનાં પ્રજાસત્તાક રાજ્યો ખરી રીતે ક્ષીટન અને અમેરીકાની આથી કે લગતના રજીમેન્ટોના જ થઈ પડ્યાં છે. એની બીજામાં ભરેલાં કાળાં કર્મો જ્યારે જગતનો ઇતિહાસ ઉઘાડાં પાડે ત્યારે ખરાં પણ જેટલી હકીકતો અત્યારે એમને પોતાને ખપતેગી પણ સામ્રાજ્યવાદીઓ બહાર પાડે છે એ ઉપરથી અતુમાન કરતાં એટલું એકસ થઈ શકે છે કે, આ બધા બળવાનું કારણુ સ્થાનીક પ્રશ્ન નહીં પણ સામ્રાજ્યવાદની રાક્ષસીશુષ્પ છે.

વ્યાપાર સુધ્ધ

થોડાં વર્ષો પહેલાં ક્ષીટન અને અમેરિકાનો આર્જેન્ટાઇનનાં બજારો કબજે કરવાનો જંગ વધુ વિકાળ બનતો ગયા. લલી હુવાઓ ફેલાવવા માટે બને સમ્રાજ્યવાદીઓએ આ પ્રદેશમાં ખાસ શાંતીદુતો મોકલાવ્યા હતા. ૧૯૨૫માં નામદાર મી-સ એફ વેલ્સ આર્જેન્ટાઇનની મુલાકાતે પધાર્યા હતા. ખરી રીતે આ મુલાકાતોનો હેતુ માલ ખપાવવાની ચેતનાઓ પુરતો જ હતો. અને એથી જ આ મુલાકાત લઈ પાછા ફરેલા મી-સ એફ વેલ્સે હાજરામાં હરલ જ નહોતે કીધું હતું કે, દક્ષીણ અમેરીકા અમર્યાદિત સંભાવનાઓ (Boundless Possibilities) થી ભરપુર છે. પણ ક્ષીટનના પાટવીકુમારે મારેલી સફરને હેતુ અમેરીકા બરોજ સમજવું હતું, એટલે એના પછી દુરત જ ઇતિહાસમાં પહેલીજવાર આજના પ્રમુખ હુવર આર્જેન્ટાઇન અને બીજા પ્રદેશોની મુલાકાતે નીકળી પડ્યા હતા. એ વખતે મી. હુવર આડ વરસથી દક્ષીણ અમેરિકાના સ્વતંત્ર રાજ્યો સાથે વ્યાપાર વધારવાનું ખાતું જ સંભાળતા હતા.

પણ હુવરના ૧૫૫૮ન પછી ક્ષીટને ૧૯૨૬માં બીજા જ બાજુ ગાફી દીધી. એક ક્ષીટીશ વ્યાપારી મંડળ જ ખાસ મોકલવાનું થોડું એક ૨૩ નમ્બી કરી નાખ્યું. આ મીશન મોકલવાનો હેતુ “બનેના સામાન્ય હિત લક્ષ્યમાં લઈ ક્ષીટીશ અને આર્જેન્ટાઇનમાં વ્યાપાર વીકાસની સંભાવનાનો આથી કે, ઔદ્યોગીક અને નાણાવીપવક દબીથી અન્યાસ કરવાનો હતો.” આવું વ્યાપારી મંડળ બીજા કાંઈ દેશમાં ખાસ મુલાકાતે ગયાનો ઇખસો નથી. આ પ્રતીતીથી મંડળના પ્રમુખ જાણીતા અમીર વાઇકાઉટ રીએબરનો, હતા. બીજા સભ્યોમાં કાપડ ઉદ્યોગના માંધાતા મી. સર વીલીયમ ક્લેરલીઝ, એન્ટનીયરીંગ ઉદ્યોગના આગેવાન મી. રોલાંડ, ટોપડના ઉદ્યોગના પ્રતીકીત નેતા મી. જુલીયન પીગ્રોટ પણ હતા. જે આ પ્રતીતીથી મંડળની મુલાકાતનો હેતુ દક્ષીણ અમેરીકામાં વ્યાપારી લગાઇનો ન હોય તો આવા મોટા અને જાણીતા વ્યાપારસુદ્ધવીશારદો શા માટે મોકલવામાં આવે ?

સુડીનું રોકાણ

આખરે ક્ષીટન એની રોજબરોજ કામતું. આર્જેન્ટાઇનના એ વખતના પ્રમુખ (ગયા અંવારીયાના બળવાથી જેને ઉઠારી મુકી કેદ કરવામાં આવ્યા છે તે મી. હરીગો વેને ક્ષીટીશ વ્યાપારી મંડળ સાથે ૧૯૨૬ ના સપ્ટેમ્બર મહીનામાં ક્ષીટીશ મુડી અને વ્યાપાર સ્વીકારવાનું નક્કી થયું. એન બદલામાં ક્ષીટને આર્જેન્ટાઇનના ઇંગ્લાંડમાં આવતા ખાદ્ય પદાર્થો ઉપરની જગાત દુર કરી અને આર્જેન્ટાઇન ક્ષીટીશ કાપડ વીગેરેના ઉપરની જગાત ૫૦ ટકા ઘટાડી નાખી. આ રીતે સુનાઇટ

રોટસના માલ સામે ખુલ્લી રીતે દરીયાઈ ખેતવાતું ખીટીશ વ્યાપારી મંડળે મંગલ-ચરણ કર્યું. ખીટન પાસેથી આટલી વ્યાપારી સગવડો ઉપરાંત આર્જેન્ટાઇનના એ વખતના પ્રમુખે ૪ કરોડ ડોલરની ધોમનનો ખીટીશ માલ ખરીદવા કહ્યું હતું અને આર્જેન્ટાઇન એ કે વધારે નાણાં ખીટવાની હા પાડી હતી. તે કે આ વ્યાપારી કંડોકો યુનાઇટેડ રોટસની સામે ફેંકવામાં આવ્યો હતો, છતાં ત્યાંના વનમાનપત્રોએ પ્રમુખના આપણ દર્શન સામે વાંધો ઉઠાવ્યો હતો.

સુવરજનો ઉપયોગ

આર્જેન્ટાઇનની ખીટન સંચેતી આ વ્યાપારીસંધીતું પ્રથમ પરીણામ એ આવ્યું કે, યુનાઇટેડ રોટસ એક અમેરીકાના માથાં ઉપરવટ થઈને ૧૨ કરોડ ડોલરનો રેલ્વેને લગતો સમાન ખીટીશ પેદીઓ પાસેથી આર્જેન્ટાઇને ખરીદ કર્યો. પણ ખીટનનો આ વ્યાપારીપદ આખરીન પ્રતીનીધી મંડળથી જ અટક્યો નથી. ખીટને આર્જેન્ટાઇનમાંથી યુનાઇટેડ રોટસ એક સુરોપના વ્યાપારને દાંડી દાવવા એ વર્ષની એક યોજના કરી છે અને એને સફળ બનાવવા ૫૦ લાખ ડોલર બંધરખર્ચમાં ખર્ચવાતો ખીટનના ઉચેગપતીઓએ નીશ્ચય કર્યો છે; એવા રાંધેટ પછુ પ્રસીધ્ધ થયો છે. ખીટનની અત્યારની કંડોડી પરીસ્થિતીમાં તે આર્જેન્ટાઇનની બજારો કબજે કરવા માટે ખાસ ઉમ ઉપાયો લેવાની વીના એને આરો નથી. એટલે અમેરીકા જે પોતાની લાગવગ દક્ષીણ રાખવા માગતું હોય તો, એને પોતાને અતુકુળ રહે એવા માણસને રાજકારણના સુવસંચાલન ઉપર મુકવાની પેઠી કર્યું જ છુટકો છે. એને લઈને જ આ નવો બળગો થયો હોય એમ છેલ્લા સમાચારો

ઉપરથી અનુમાન થઈ શકે છે. પ્રીન્સ એફ વેલ્સ બ્યારે ૧૯૨૫ માં આર્જેન્ટાઇન પહોંચ્યા હતા ત્યારે એને લશ્કરી માન આપવામાં પ્રેસીડેન્ટ હરીઝોવેને આગેવાની ભર્યો ભાગ લીધો હતો અને એના બદલામાં તેને ખીટીશ ઇલાકાળ પણ આપવામાં આવ્યો હતો. એટલે આજે એને ઉદ્યોગી નાખી વ્યાપાર વીકાસનો અતુકુળ કાર્યક્રમ સ્વીકારે એવા માણસની સત્તાના સીંહાસન ઉપર અમેરીકન મુડીવાદને સૈથી વધારે અગત્ય જણાય એ સ્વાભાવીક છે.

વીરોધી વલણ

આર્જેન્ટાઇનમાં હંગામો સૌથી પહેલું ધુસી ગયેલું છે. યુનાઇટેડ રોટસના કરતાં જ ખીટીશ મુડીતું રોકાણ ત્યાં ઘણું જ વધારે છે. ખીટીશ પેટ્રોની સંખ્યા યુનાઇટેડ રોટસ કરતાં ચાર ગણી છે. ઉપરાંત લંડાઈ પડેલાં તો યુનાઇટેડ રોટસનો માલ લાંડન થઈને આર્જેન્ટાઇન આવતો. પણ હવે એ પરીસ્થિતીમાં ફેર પડ્યો છે. છતાં જેમ જેમ ન્યુયોર્કની અંસર ભેરવાર થતી ગઈ તેમ તેમ અમેરીકાનોના વીરોધની ચળવળ ખીટીશ વ્યાપારીઓ અને અધીકારીઓએ વધારે ભેરથી આદરી છે, એમપણ આલેપો થઈ રહ્યા છે. મીંડુલ રની મુશકાત પછી આર્જેન્ટાઇનના પત્રોમાં થયેલી કંડોડીકા આ વીરોધના થેરાતાં વાદળાંતો પ્રતીધોષ પાડે છે. ૧૯૨૮ માં હાવાના ખાતે મળેલી પાન-અમેરીકન કોંગ્રેસમાં આર્જેન્ટાઇને ઉકાવેલા યુનાઇટેડ રોટસ સામેનો વીરોધ એનો અતુક પુરાવો પુરો પાડે છે. વોશીંગ્ટન ખાતે ૧૯૨૮ માં મળેલી લલાદ પરીપદમાં પણ ભાગ લેવાની આર્જેન્ટાઇને ના પાડી હતી. કેશોગ પેટેટ ઉપર પણ સડી કરવાની બાજીમ તથા આર્જેન્ટાઇનની આનાકાની યાંત્રી [અમેરી-

કાના સયુક્ત મર્યાદાનો] વીરોધી વધાણનો અચુક પુગવો છે.

આર્થિક અથડામણી

ખરી રીતે આર્જેન્ટાઇનમાં ચાર પહેલી મુડીનાદના સ્વર્થો સંકળાયેલા છે. સ્વલાન અને સરકારની દાટીએ ફેચ પ્રગ્નનો પગપેસારો ત્યા સ્પષ્ટ તરી આવે છે, પણ વ્યવહાર અને ગમતગમતોમાં ક્ષીટનની અસર સૌથી વધારે મજબુત છે. ઇટાલીના આર્થિક મુનથી જ ગાણુ છે અને એ સ્થાન વસ્તી પ્રમાણના દબીમી દુધી પણ રોજી મીકારી લીધું છે. દક્ષીણ અમેરીકાના આ બધા ય પ્રગ્નસ તાકે રાજ્યોનો વીકાસ યુગેપી યત અને “યહી” (યુનાઇટેડ સ્ટેટસ) મુડીને આભારી છે. ક્ષીટનના આર્જેન્ટાઇનમાં બગલગ ૬૦૦,૦૦૦,૦૦૦ પાઉંડ રામયની પડ્યા છે, જે કે લગાઇ પડી આર્જેન્ટાઇનને ઘણી સ્પર્ધામાં ઉતરવું પડ્યું અને સડન પણ કડવું પડ્યું, છતાં લગાઇ આવું હતી એ દરમ્યાન એણે થોડાં ધ નાણા એકઠા કર્યા હતા. આર્જેન્ટાઇનની અદર આર્જે ૨૨૦૦૦ માઇનમાં ૨૬૨૨ પથરાઇ ગઇ છે જેમાંથી ૬૫ ટકની માલીકી એડના ક્ષીટનની છે. ૨૦ ટકા આર્જેન્ટાઇનની માલીકી છે અને બાકીની કાસના ગમતમાં છે. એટલે અમેરીકાને આર્જે ચોતાનો માન યુસાગવાની નેટલી સુરકેની છે. એટલી જ જગમર તાવાલેની છે. છેલ્લા છેલ્લા વર્ષોમાં અમેરીકાએ ત્યા પ્રણા પગપેસારો કર્યો છે અને જે નવી થોજનાઓ કે ઉદ્યોગો કે વ્યાપાર સધીઓ થાય છે એમાં યુનાઇટેડ સ્ટેટસ અગેવાન થઇ ખેસે છે. દક્ષીણ અમેરીકાના બધા મળીને નાના મોટા વીસ પ્રગ્નસ તાકે રાજ્યો છે. એમાં ૧૯૧૩ થી ૧૯૨૭ સુધીમાં ક્ષીટનના માલની આયાત ૨૫

ટનથી ઘટીને ૧૬ ટકા ઉપર આવી ગઇ છે, જ્યારે અમેરીકાના માલની આયાત એટના જ વર્ષોમાં ૨૪ ટકાથી વધીને ૩૮ ટકા સુધી પહોંચી છે. યુનાઇટેડ સ્ટેટસ એક અમેરીકા દક્ષીણના રાજ્યો પાસેથી એમની નીમસના લગલગ ૪૦ ટકા ખરીદે છે. જ્યારે ક્ષીટન દર વરસે એણે માલ લેતું જાય છે. આમ દક્ષીણ અમેરીકા, ક્ષીટન અને યુનાઇટેડ સ્ટેટસ વચ્ચે વ્યાપાર યુદ્ધનું લારે મલતવનું સ્થળ થઇ પડેલ છે. ખાસ કરીને લોખંડ, રેલ્વેનો સામાન, મરીનગી હાડવર, અને કાપડ એટલી ચીજોમાં એ બે પ્રદેશો વચ્ચે લારે હરીફાઇ ચાલે છે. જે કે અમેરીકાના ઔદ્યોગીક ઉત્પાદનોના પ્રકારો નવા છે. જેમાં મોટર, વીજળીક ઓજારો, ગમ્મર અને રીન્મો ગણાવી શકાય પણ આ ઉદ્યોગોમાં ય હવે ક્ષીટન સ્પર્ધામાં ઉતર્યું છે. ઘરણું કે બીજા ઉદ્યોગોમાં ક્ષીટન પણ પડતું જાય છે. એટલે એને નના ક્ષેત્રોમાં પણ પગપેસારો કરવાનો રહે છે. જે કે ક્ષીટનના સ્થાપીત સ્વાર્થો વણા પ્રમાણમાં છે અને એને ટકાવના એની રાજનીતી આર્જેન્ટાઇનમાં આટલી ઉદ્દામ છે, છતાં યુનાઇટેડ સ્ટેટસ મોખરે આવતું જાય છે. આર્જેન્ટાઇનમાં પણ આ વ્યાપારયુદ્ધ છેલ્લા બે વર્ષોમાં ખુબ જમી પડ્યું છે. ચોડા આર્જેન્ટાઇનને લગતા આકડાઓ ઉપરથી આ હમીકત સીદ થઇ રહે છે. જે કે આખા દક્ષીણ અમેરીકાના તમામ રાજ્યોની કુલ આયાત નીકાસ પરત્વે પણ યુનાઇટેડ સ્ટેટસ આગળ વધતું જાય છે. પણ આર્જેન્ટાઇનમાં આ ઉદ્યોગવીગ્રહ વધારે પડતો શીવણુ નથી ગયો છે. ૧૯૧૩ માં આર્જેન્ટાઇનમાં આવતા કુલ માલમાંથી એકઠા ક્ષીટનનો ૮૧ ટકા માલ આવતો, પણ ૧૯૨૭ ના ગાળામાં એ

ધટીને ૧૬ ટકા મુધી પહોંચવા આગ્યો છે
જ્યારે યુનાઇટેડ રેસનો માત્ર એ જ,
અગામી ૧૮ થી વધીને ૨૪.૭ મુધી.
ગયેલ છે પણ કેટલીક વખત સ્પર્ધાના
ક્ષેત્રો એટલા સમાન હોય છે કે અરમ્પરસ
અધ્યક્ષમણી શીવાય બીજા આરોજ ન હતો

વીન્ય કોનો?

આમ આર્જેન્ટાઇનમાં ક્ષીટન અને અમે
રીન વચ્ચે આટલી બધી આર્થિક પ્રગતિની
અગ્રામણી થઇ રહી હતી અન્યાય મુધી
જે પ્રમુખ પ્રગતિ તાક ગત્યની ખુરશી
શોભવતો હતો એ ખુશી રીતે ક્ષીટનનો
પરંકર હતો પણ હમણા થયેના બગવાને
પગીલાને મી યુગીલુએ સત્તાની વગામ
હાથમાં બીધી છે આ નવા પ્રમુખનું વલણ

દેખીતી રીતે અમેરીકા તરફ દગલું છે.
કમણ કે જે જે બાબતોમાં એમના પુરોગામી
પ્રમુખે યુનાઇટેડ રેસ સામે માથું ઉગક્યું
હતું, એ બધી બાબતોમાં નવા પ્રમુખે
નમતું આપ્યું છે, અને ખુરશી રીતે બહાર
ક્યું છે કે જ્યારે અને યુનાઇટેડ રેસને
અથડાઇ મરવાનું કંઈ જ કાન્ય નથી
ઉપરું વેશીટનમાં એવઝી મોકલવાનું અને
પાન-અમેરીકા લીગમાં જોડાઇ જવાનું નવા
પ્રમુખે વચન આપ્યું છે ઉપરાંત અમેરીકન
મુઠીના રોગણ માટે પણ સત્તામાં આવતાની
સાથે જ એમણે સગવડતા કરી આપી છે
એટલે આર્જેન્ટાઇનનો આ નવો વીન્ય
ક્ષીટન અને અમેરીકાની હરીફાઈની હારીએ
યુનાઇટેડ રેસના વીન્યનો અચુર પુરાવો
આપે છે

ક્રીડા જનતાની એક દર વાર્ષિક ઉપજ
૪,૪૦,૦૦,૦૦,૦૦૦ પાઉન્ડ જેટલી છે
એટલે માણસદીઠ સરેરાશ વાર્ષિક આવક
લગભગ ૧૦૦ પાઉન્ડ જેટલી થાય છે, ત્યારે
પ્રત્યેક દીદીની અરેરાશ વાર્ષિક આવક
માત્ર ૮ પાઉન્ડ જેટલી છે

[સાપમન જૂતાત]

દીદી સરરાશ ચોલાની કપ ઉત્પન્નના
દરમાં ટકા લરકડગી ખર્ચ પાછળ વાપરે
છે! કુનીયાલગના કોષપણુ દેશમાં થતા
લરકડગી ખર્ચ કંઈતા આ ખર્ચ વધુ છે

[સાપમન જૂતાત]

જેના પાત્ર વર્ષમાં ફરવ મા ગયેલી					
દીદી મીગની અખ્યા નીચે પ્રમાણે છે					
વર્ષ	મીગની	કડયામાં ગયેલી			
	અખ્યા	મીગની મુઠી			
૧૯૨૫-૨૬	૧૮	૩	૪,૭૨,૬૦,૦૦૦		
૧૯૨૬-૨૭	૧૫	,,	૨,૩૬,૨૭,૦૦૦		
૧૯૨૭-૨૮	૨૩	,,	૪૬૭,૦૦,૦૦૦		
૧૯૨૮-૨૯	૭	,,	૮૨,૦૦,૦૦૦		

એક દર ૬૩ ફ. ૧૨,૮૭,૮૭,૦૦૦

...

તીંદમાં બાપ મગણુ દર હમરે ૨૫૦
થી ૪૦૦ જેટલુ આવે છે

ઉદ્યોગપતિઓના માનવીસંચા

૭૫૨

મધ્યમવર્ગી

પ્રોફેસર સરજીતરાયના પહેલા જ ભાષણે શ્રીનૃસિંહા એના અનુદાન થઈ હતો, તેમ જ એમના જ્ઞાન વીધે એટલો ઉમદા ખ્યાન તેથી ઉત્પન્ન થયો હતો કે, તેમનું મીલુ ૯ પાણી થવાનું છે, એ જાણીને જનતાને અનદ થયો અને “આ વખતે વળી સર્જનના દેવ નવીન વીચારો રજુ કરી આપણા જાનમા વચારો નવા ઉપરાત, અપણા મનની વનણીને ખીંછી દીતામા નામે તેનું દર્શી ખીંછી દેખાડશે” એમ માનીને પ્રેમ સર્જનપત્રના ખીંછા ભાષણ વખતે શ્રીનાઓની સખ્યા પારવાળ વધી પડી.

તેમણે ચાર્ટના ભાષણનો આગળ રતાજ મધ્ય નામ પડેલા ભાષણમા ફુટીચામથી ગરીબાદ તીનારનન મગની રૂપરેખા હુ તમારી સમજનું રજુ કરી ગયો હતો તેમા આપણે શ્રીમત અને તીનારના બંને વર્ગોની વચ્ચેના મુશ્કેલીભેદા તાલી, તે વર્ગોની જીવન ગાજવાની રીતોના જુદા જુદા માર્ગો મે રજુ કર્યા હતા તેમા બતાવ્યું હતું કે શ્રીમત વર્ગ નર, બાળ અને ભાગ્યની આવડ ઉપર જીવન ગળે તે ત્યાર નીકળે માન મણુગીના બદનામા મગના મહેનતાણા ઉપર જીવ છે અને તે ઉપરની આપણે લેખક રાજા કે રાજાની સામાન્ય ઉત્પન્ન રાષ્ટ્રીય જીવનમા ગય પ્રમાણુઅર જતા તેથી જ અગ્રે છે.

“અ વખતે આપણે એ વિષયમા વધારે ઉશ ઉતરીશું અને સમાન્ય મુશીબાદી સંલોભા દોષતનું સર્જન એ થાય છે

અને તે પડી એની નુસ્તીની વાપ છે, તેને વીચાર-રીડ.”

ના પડી પ્રોફેસરે ચાર્ટના વીધની ચવા રાજી

૩૧ જુન ૧૯૧૬ અપરો - ૫૦ વણુતી એમી નુ દટાન લો તેમા પાચ હજાર મણુને બિગમર સત્યને નમી ગણુ લાય તો તેનું જોડ્યો કે, તેમા સખ્યાનધ લીઓ તેમ જ માળકા પણુ હે ન છો કામ કરે છે. ૧૧ મહિનાના અતે ૫૩૦ અને ૧૩૫ મલરપી મુશીના સમાનથી કામ કરીને તેઓ (નમદના) જે કાપ તૈયાર કરે છે, તે તૈયાર મણુને એ ઉત્પન્ન થયેલી નવી દોલત છે.

આ દાનના સ્વરૂપને આપણે બિગમર સમજનાની બડગ છે” પ્રોફેસરે શ્રીનૃસિંહ દેવ તરલા રૂપી દર્શી રક્તા કહ્યું “એ ત્યાર મણુની જે કીમત દેરાવવામા આવે છે તેમા છે ૩ ઉગા નગ એકુતેની મદ નનથી મારીને તેને માનમા લાવતા પહેલા કાના ફેનતા જીવમા પીનતા મુતર બનાવતા અને દેરો ૧૫૦ વણુતી મુવીમા જેટલા માણુસે એ તેમા મહેનત કરી હોય, તેને વડી લાનમા નેટુ ગારી લાડુ ખચાડ હોર, કાચો માન ખરીદતા માણુસોના પગાર, દનારી વગરેનું જે ખર્ચ થયુ હોય અને તે દરમીયાન રોજાયેલી મુશીબ ને બાજ તેની પાગ ચણુ હોય તે તમામ ખર્ચના તેમા જેમ સમાવેશ મવામા આવે છે, તેમ કાપ તૈયાર કરનારા કામદારોના પગારની અને જેના યત્રોમા તે

તૈયાર થયાં હોય તેના ઘસારાની, પીમાની વગેરે તમામ ગણતરી કરીને, તે ઉપર મીઠાના નંદા ચણવવામાં આવે છે. પરંતુ મીઠામાં મજુરી કરીને રૂને કાપડના રૂપમાં ફેરવી નાખનારા કામદારો જ એ તૈયાર માલને નવી કીંમત અંકાવવામાં કારણબુત બનેલા હોય છે. તેમને લીધે જ નવી દોડત અસ્તિત્વમાં આવે છે. કેમકે મીઠાવાળા એ તો માત્ર કાચું કે, યંત્રો અને તેને ચણાવવા માટે બળતણ, તેલ વગેરે સાધનો પુરું પાડયાં હોય છે, પરંતુ તેને કાપડનું સ્વરૂપ આપવા માટે તો કામદારોએ પોતાની શક્તી ખર્ચી હોય છે જાના એ રીતે નવી ઉત્પન્ન થયેલી દોડતની વર્ધેચણી કેમ થાય છે તે જુઓ :

(૧) મીઠામાં તૈયાર થયેલ તમામ કાપડ મીઠાવાળાઓની માલદારીનું મનાય છે.

(૨) મહીનાને અંતે મીઠામાં જે નવી દોડત ઉત્પન્ન થઈ તે દોડતનો અમુક ભગ પેશા માલિક મીઠાના કામદારોને મહેનતાણી તરીકે આપે છે.

એ મહેનતાણું આપવામાં જે ધોરણે કામ લેવાય છે તે ધોરણે ઉપર તમારે ધ્યાન આપવાનું છે, અને પછી તમે તમારી જાતે જ નક્કી કરી શકશો કે મીઠામાલિકા અથવા ખીન્ન ઉદ્યોગપતીઓ હજારો અને લાખો કામદારોને રોજ આપવામાં તેમની ઉપર મહદ્ ઉપદ્રવ કરી નાખના હોય તેજા આડંબર કરે છે તે કેટલા સાચા છે ?”

પ્રેક્ટિસર સરન્વરાયના શ્રેતાઓ ગોટ ભાગે મધ્યમ અને કામદાર વર્ગનાં દના. એટલે એમને એ મુદ્દો ધણો જ મસ્તકનો લાગ્યો, અને અધા એક પ્લાનથી પ્રેક્ટિસરની ફક્ત સાંભળવા તાત્પર બન્યા.

અને પ્રેક્ટિસરે પોતાનું વક્તવ્ય આગળ ચલાવ્યું : “પેશા મીઠાવાળા પોતાનાં યંત્રો

કાચું સાધક રીતે બરાબર ઉપયોગ થઈ શકે, તે માટે જેમ તેના સાધકોમાં તેલ નંખાવે છે, તે જ રીતે કાપડ તૈયાર કરનારા માનવી સંખ્યાઓ [મુડીવાદી કામદારોને એ જ દ્રષ્ટીએ જુલે છે તે ખાસ ધ્યાનમાં રાખવું ઘટે છે] ને પણ તેઓ મીઠામાં કાચું સાધકના સત્વવાય તેટલા ઉપયોગી બની શકે, તે નજરે એમને ખોરાક, પોશાક અને મીઠા બંધ હોય તે દરમિયાન પડી રહેલા ઝોરડીને નામે ઓળખાવું એકાદ ગંધાતું કમુતરખાતું પુરું પાડે છે; એટલે કે તેટલી ગણતરીથી જ તેઓ કામદારોનાં મહેનતાણું નક્કી કરે છે. ઉદ્યોગપતીઓ જેમ બને તેમ સસ્તી મજુરી ખરીદવા હમેશાં આતુર હોય છે, તેથી તેમને આપવામાં આવતું મહેનતાણું તેના કારખાનાનાં માનવી યંત્રોને જીવતાં રાખવા માટે ઓછામાં ઓછી ગણતરી પ્રમાણે તે કરાવે છે.” અને પ્રત્યેક કામદારને પ્રેક્ટિસરની આ મીમાસા સ્વાતુલ્યથી સોંપે સો દકા સચી લાગી.

“તમે આ કામદારોની શુદ્ધાતો રાખનારા વેપારીઓના શુદ્ધાતો સાથે જરા સરખામણી કરી લઈઓ.” સરન્વરાયે નવો જ મુદ્દો લીધો. તેમણે કહ્યું :

“જયારે શુદ્ધાતો માલિક શુદ્ધાત વેચનારા પાસેથી એક શુદ્ધાત ખરીદે છે ત્યારે તે મણુસ નાંદું પણ મજુરી ખરીદે છે. કેમકે તેને તો પેશા શુદ્ધાત મજુરી કરવાની કેટલી શક્તિ ધરાવે છે તેની જ સાથે માત્ર કામ હોય છે. આ રીતે ખરીદવામાં આવેલા શુદ્ધાત પોતાની મજુરીથી જે જે કંઈ ઉત્પન્ન કરે છે તે બધાની મામિકી તેના શેઠની મનાય છે. તેના શેઠ એ શુદ્ધાતના પાલનપોષણનું ખર્ચ તે શુદ્ધાત મનીજ મજુરીમાંથી કાઢે છે; એટલું જ

નહિં તે તો વળી બાકી જે વધે છે તેની ઉપર પોતાનો યુગ્મનો કરે છે. અને યુગ્મને અને તેના ધણીની વચ્ચે દોષતાની જે રીતે વહેંચણી થાય છે, તે જ રીતની દોષતાની વહેંચણી શું આપણા ઉદ્યોગપતિઓ અને મજૂરો વચ્ચે નથી થતી? જરૂર એમ જ થાય છે, તે જ તમને પહેલાં જ બતાવ્યું છે."

"ખરું છે, ખરું છે, હાલના કામદારો અને યુગ્મોમાં તેમજ ઉદ્યોગપતિઓ અને યુગ્મો સખનારાઓની વચ્ચે કશો જ ફરક નથી."

અ.બો સભાખંડ એ અચાનેથી ગઈ હતી.

"પરંતુ" ધીર ગંભીર નાદ સરખાવે કહ્યું: "યુગ્મોના માનિક અને ઔદ્યોગિક ખાતાના માલિકોની વચ્ચે ખીણ સરખામણી કરતાં તમને જણાશે કે હાલના ઉદ્યોગપતિઓ તો પોતાના માનવ્યત્રો માટે ઓછામાં ઓછું ખર્ચ કરે છે. યુગ્મના માલિકને તો ત્રણ વખત ફરજિયાત પૈસા કાઢવા પડે છે: [૧] યુગ્મને ખરીદી વખતે તેની ફાવેલી કીંમત એક મામરી આપી દેવી પડે છે; [૨] યુગ્મને મજૂરી કાપવા માટે જમીન, ખેડ વગેરેનાં હથિયારો અને બગદાર ગાંઠો વગેરે સાધન ખરીદવા માટે પૈસા કાઢવા પડે છે અને [૩] વળી યુગ્મના યુગ્મને માટે ચાલુ ખર્ચ કરવું પડે છે. તે માંડિ હોય છતાં એને સહેલ આવતી સગવડો ખર્ચ પછી તેને જ કરવાનું હોય છે. પરંતુ ઉદ્યોગપતિઓને માટે તો યુગ્મના માલિક કરતાં વીશેષ સગવડ હોય છે. સહુથી પહેલાં તો તેને એની માફક યુગ્મ માટે પૈસા કાઢવા પડતા નથી. તેને તો મફત કામદાર મળે છે. અને વળી ઉપરથી 'જે' માણસોને માટે કામ પુરું પાડ્યું' એવા આડંબરી દંભ

તે ચોખી શકે છે. અને વળી મફતમાં આવેલા કામદારો આપો મહીનો કામ કરાવે તેને માટે જ માત્ર ઉત્પન્ન કરે છે તેનો પેલા યુગ્મના શેઠની માફક જ તે સર્વ હક્ક સ્વાધીન માલિક બની બેસે છે! એ ઉદ્યોગપતિ પછી પેલા કામદારને નીલાવવાનું ખર્ચ કાઢી લીધા પછીનું બાકીનું તમામ ધન પોતાની પાસે રાખે છે. આ રીતે રાજની નીચે તરફ ઉત્પન્ન થયે જતી સમૃદ્ધીની વહેંચણી એક તરફ કામદારોનું મહેનતાણું અને બીજી તરફ હાકું, બ્યાજ અને નફો એ રીતે થઈ જાય છે. હવે તમે જ કહો કે જુન જગાનાના યુગ્મોની પ્રથમા અને હાલના પગારદાર યુગ્મોની રીતની વચ્ચે શું ફેરફાર છે?"

ગ્રેફેસર જવાબ મેળવવા અહીં થોભ્યા અને સભાજનોએ "કશો જ નથી, કશો જ ફેરફાર નથી." એવા પ્રત્યુત્તર વાળ્યા.

"અત્યંત જીલ્ડી ધીંગતોમાં ઉતરવા જતાં બંને બંનની યુગ્મોમાં થોડો ઘણો ફેરફાર દેખાયો, પણ એ તો બહુ જ નજીવી બાબત છે. મુખ્ય મુદ્દો એ છે કે, બંને પ્રકારના મુદીવાદીઓ પોતાના યુગ્મોમાં મજૂરીમાંથી મળતા નફા ઉપર હવે છે. અને મજૂરો જ સમૃદ્ધીના ખરેખરા ઉત્પન્ન કરનારા છે. તેમ છતાં ઉદ્યોગપતિના માનવ્ય ત્રો માં પડે તો તેમને જુએ મરવું પડે છે, એ યંત્રનો હાથ પગ કપાઈ જાય તો છેક હપ્તું સુધી તો તેને કશો બદલો પછી મળતો ન હોતો, અને અત્યારે પછી તેને પુરેપુરો બદલો તો મળતો જ નથી. વળી હું હમણું કહી ગયો, તે બંને પ્રકારની યુગ્મો વચ્ચે પણ કશું ફરક છે? યુગ્મનો માલિક માણસોને અને તેના કામ કરવાના સાધનોને એમ બંનેનો યુગ્મ છે, ત્યારે ઉદ્યોગપતિ માત્ર માણસના કામના સાધનનો માલિક છે. એટલે હાલની યુગ્મોની રીત પ્રમાણે પેલા માનવ્ય ત્રને નહીવી

અતઃના મળે છે પરંતુ તે તો નામ માત્રની જ. વાસ્તવિક રીતે જોઈએ તો મહાસતી ઉપર માલીકી ધરાવતી કે મહાસતી કામના સાધન ઉપર માલીકી ધરાવતી તે બન્ને એક જ વસ્તુના બે હુકમો સ્વરૂપ માત્ર જ છે મહુર્ગી કરવા માટેના સધનો પીના મહુર્ગ નીરાધાર બને છે એટલે કા તો તેણે પોતાની મહુર્ગી એવા સધનોના માલીકીને વેચતી કે કા તો તેણે અને તેના કુટુંબ બુદ્ધિ મળુ એ બે જ માર્ગો તેને માટે હોય છે એટલે નમે માહુસ ઉપર માલીકી રાખી કે તેના કામ કાવાન સધન ઉપર માલીકી આપો તે બન્ને સમુદાય છે બન્નેમાં તે માહુસ જે ઉત્પન્ન કરે તેમાંથી તેને જીવવા જોઈ આપીને બીજા બધાની ઉપર માલીકી જમાવી બેસવાની સમ્પત્તિ જ સરવડ હોય છે પણ માહુસની ઉપર માલીકી જમાવનારને તો એની માનગીમાં અથવા કામની મદદ હોય ત્યાં પશુ શુદ્ધામને રહેતા, ખાવા, અને પહેરવા, એકનાના સાધન આપવા પડે છે ત્યારે તેના કામના સાધન ઉપર માલીકી હદ નાખનાર તો એ જવાબદારીમાંથી બે મુક્ત છે અને વળી તેણે કામના કનાક પશુ એટલા બધા કાવા હોય છે, તેમ જ તેટલા કલાક નામ નહીં કરી રાકે તેટલા મેટા વહેવા અને નામ માટે દુઃખગેરની એની વીધીએ ગેરના હોય છે કે, પેગ જુના જનામ. ગુનામ કાવા નવા જનામના માનવ્યત્વની પાલિધી તેની મહુર્ગના સધન ઉપર માલીકી ધરાવનારનું કામ જગતે એક યતુ નથી વળી જુના જમાનાના ગુનામની જુલ થતી ત્યારે તેના માનીને એવું વગત મળી શકતું નહીં, પણ કાવાના ઉદ્યોગપતીઓ નો કામના સડે જ જુલ થાય તો પણ તેના બદલે દંડ સ્વરૂપ મેળવી શકે છે, ઉપનાવ જુના ગુનામના

કરવામાં આવતા હતા તેવા અપમાનો એમનાય થાય છે, એ વાત તો તમારા સહુના અનુભવની જ છે ને ?”

“હા, હા. એની જ શરમાવનારી સ્થિતિ આ કહેવાતા સંસ્કારી યુગમાં પણ આવે છે.”

એક મધ્યમ વર્ગના જણાતા નવજવાને મોટથી પોકાર કર્યો અને શ્રોતાઓએ તેના મુગ્ધા મુગ્ધ પુરાવ્યો

“આટલી હદીકત સાબળ્યા પછી હવે તમે જરૂર સમજી શકશો કે, રાષ્ટ્રીય ઉત્પન્નની અત્યારે થતી એકપક્ષી વહેંચણીને જોતા ખાનગી માલીકી હક્ક અને રાષ્ટ્રના કાર્યના સાધનો ઉપરનો આપખુદ અધિકાર જ, આપણા સર્વ સાધન સપ્તતીનાળા દેવના મેટી સમ્પત્તિના માહુર્ગીને ગરીબામાં કાચી માગનાર મુખ્ય કારણ છે રાષ્ટ્રનો ઉદ્યોગ માત્ર પેના મુગીલર ઉદ્યોગપતીઓને નફો મળે તે માટે આવે છે અને માત્ર તેમના એકમાત્ર જ સ્વાધી કાલ માટે હાજના ગમાજની વ્યવસ્થા થયેલી છે. જો એ અભીમાનથી એવી આડખી વાતો કરે છે કે, એ અમારા ઉદ્યોગના સધનો હોત નહીં તો આટલા બધા કામદારોને ગાંધી કેમ કરીને મળત ? તેઓ જુદા છે.”

આખો સમામ ડપ તે વખતે તાળીઓના ગડગડાટથી ગડગડાટ ઉઠ્યો

“હું આ સ્થાને ઉભો રહીને ફરી ફરતી કહું છું કે એમ કહેનાગ જુદા છે” સ્વજનગણના બન્ને નેત્રોમાંથી એ વખતે વીજળી ઝલકતી હોય તેની ચમકદાર રોશનીતા તેજ નીરજના લાગ્યા અને વાણીનો ધબધબતો પ્રસાદ આગળ વહેવા માડ્યો

“એ લોકો એમ કરીને દુનીયાતી આખમાં ધુળ નખી રાવવાના નથી. કેમકે આપણે બધા જાગીએ છીએ કે, એમના કારખાનામાં યતુ ઉત્પન્ન જ કામદારોને આભારી છે,

એટલે તેમની જ રીતે આપણે એમને એ જનાય આપી શકીએ કે, કામદારો નહોત તો તમે ક્યા નફા અને વ્યાજમાથી તમાજ આ બધા વીવાસ વેલવો માણી શકન? હું અહીં ઉભો રહીને તમારી વતીથી એવા આડંબર કરનારા દંભીઓને જણાવું છું કે, તમારા એવાં પુરાણકાલીન ગણેશ દેવ ચાલશે નહીં. હવે અમે તમારી બધી બાજુ સમજી ગયા છીએ, તેથી તમને જણાવીએ છીએ કે, તમારો દંભ તો ખુરો થઈ જ ગયો છે, પણ અમે એ પૂવાત પણ સરી રીતે સમજતા થયા છીએ કે કામદારોને તમા માત્ર પેટપુરતું ચે આપતા નથી, કેમકે ઉદ્યોગનો તમામ નફો તમે પોતાના ખામ મા મુકવા માગો છો, અને રાષ્ટ્રીય દેશતત્ત્વ વડે અહીં રાષ્ટ્રમા સમજાએ ન થાય તે માટે તમે મક્કમ છો અર્થાત જ બેઝારી અને ભુખમશતુ' ખરું કારણ તમારો અંતઃકર્મ સ્વાર્થ જ છે તમારે જે મહેનતભરુ કામ દારોને આપતું યો છે, તે તો માન નયર કરવાની મજુરી ખાતે લખીને, માન ખરીદ નારઓ પાસેથી વસુલ કરી લેા છે, એટલે તમે જે બધો નફો ઓહીયા કરી જાન છે તે તો છેક જ અન્યાયી અને ભુખી રીત છે. ઉપરાંત દેશની દેશત ઉત્પન્ન કરનાર અમે કામદારોને પ્રતીક્ષા, મલાધીકાર કે કામ કરીને જીવવાનો અધીકાર પણ તમે જ મળવા દેતા નથી એ ઉદ્યોગપતિઓ! તમે તો પોતાનો નફો યતો હોય તો જ કામદારને કામ પણ આપો છે, બધા તેને બેઝારીના મહાસાગરમા ધકેલી દો છે. અરે! એકવા નફો માટે જ નહિ, પણ કામદાર મનુષ્ય તરીકેના પેતાના અસ્તિત્વ મેળવવા માગે અને કામદાર કામદારની વચ્ચે બધુલાવ અને સંકટ આપના પ્રયાસ કરે, તેને ય તમે લખકર તુરંતો માની ઘણી વખતે પોતાનાં કારખાના એટલા જ કામગીર બંધ કરી, કામદારોને બિરો

બનાવવા ઉપરાંત માણસ માણસ વચ્ચે સંકટાર તેમ જ બધુલાવ નહિ જામવા દેવાના અંધમ તેમજ સંસ્કૃત મનુષ્યને માટે અયોગ એનાં કામ કરે છે."

“ખરું છે, ખરું છે,” મારો ચે શ્રેતુસમુદાય ગળું ઉઠાશે

એ ગજનનાં પડધા શમ્યા પછી, અજત-શયે બોલવા માણ્યું. “જે ન્યાય તટસ્થ ગહેતો હોય, સમાજની નિર્માણ નગરે જ સુન્યસ્થા જેવાતી હોય, તો એ જ શુન્દા માટે એ ઉદ્યોગપતિઓને દેશનિકાલ કરના ચે વિશેષ સખ થઈ શકે પરંતુ આજે તો ગણની દેશત ઉત્પન્ન કરનાર પોતાની જ ભુખીમા પરદેશી જેવા મનાય છે, એટલું જ નહિ પણ તેની મજુરીને ખરીદી શકે તેવો માસીક શોધી કાઢવા તે શક્તિમાન અને તો જ માત્ર વ્યવસ્થિત સમાજમા તેને જીવવા અને રહેવા માટે સ્થાન છે કેમ કે જેના દૂધ પેચનાગે બે સને પાળવા પડે યના અચંતો દિસાખ કરીને દૂધ વેચે છે, તે જ રીતે પેશા ઉદ્યોગપતિઓએ કામદારને પોષવા પાછળ અપાતા નાણાનો નીસાળ રૂપીઆ આનાને પછ સીકે સમાજ પસેથી વસુલ કરે છે (કેમકે તેનો માલ તો સમાજ જ ખરીદે છે ને?) એટલું જ નહીં પણ વધારામાં પોતાના જ વેલવ વીવાસ માટે સમાજ પાસેથી પુરુષા નફો, લહું અને વ્યાજ પણ તરફાવે છે! અધી-જ મજુરી ઉપર જીવનારા અમખન મનુષ્યો દંગાવ પ્તામા સડ છે, ત્યારે પક્ષપાતી નફાની વહેંચણી અને એકદંધ્યુ માત્રીકીતી અન્યાયી રીતે લીધે, થોડાક માણસો વીલસ વેલવમા આજોરે છે! આ તો સુગયે અમાજ પાસેથી એ મુડીમર મુડી-વાળીઓ ખડણી વસુલ કરના હોય તેવું છે. એ રીત બધે થાય, સમાજ થોડાક મજુસો સુખ-અગવડ મેળવી શકે તેટલા માટે એવી ખડણી આપવાની ના પાડે અને ગણની દેશતની અપ્રમાણ વહેંચણી વડે જ જ રહેતું છે."

ત્રેકેન્દ્ર સરજતગયતું લાપણુ જામ બેગે પુરું થયું ત્યારે શ્રેતુસમુદાય તેમની ઉપર એટલો ખુબ થઈ ગયો કે, તેમને ઉભીને જ અમા ખડમાથી લઈ ગયા

મિસરની મહેમલ

: અનુવાદ :

ધાર્મિક હાલ મહમ્મદ મીસ્ત્રી

ધરુલામીઓની ઇંદ

હજીમ થોવા મીસરમાં સહેવાણીઓને
અનેક પ્રકારના રમણીય દ્રવ્યો

લેવાની તક મળે છે.

કોઇવાર જીક (જિમા)

કેટલાક માણસો

‘અવાહ હુ—જલસ

ગાન હુ’ કહીને ડાલતા

નકરે પડે છે) સાસ

ળવાના તો કોઇવાર

એકાદ પરીચકર ના

ઝનીનના મીઠા દલક

તું ખુશતુમાં ગાયન

સામગ્રવાની જોજ

મળે છે. પરંતુ આ

બધા ય પ્રસંગોમાં

કોઇ મહાન પ્રસંગ

વરસમાં એકવાર

આવતો હોય તો તે

મીસરથી મધ્ય મેમ

લને લઇ જવાનો સુ

ખારક દીવસ. આ

દીવસ ધરુલાની મઝ

હગના (ધમંગા) અ

તુપારીઓ માટે ઇંદ

સમાન હોય છે. ગ

રીબ કે અમીર સૈના

મુખ પર આ દીવસે

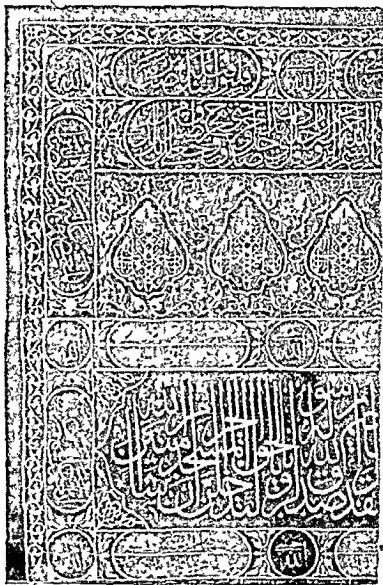
પ્રસન્નતા રેલી રહેલી

હોય છે. મેમલ

તેવા હજારો લોકોની માનવ મેદની ભરય

છે. ધરુલામાં મઝહગના બધાય શીરકના

મુસતમાનો પોતાના ઝંડા અને લગ્ન પોશાકમાં

ગીહાર શરીફના એક ભાગ

સગ્ગ થયેલા, પાણીદાર શણગારેલા ઘોડા ઉપર બેઠેલાં શેષો સડીન આ પ્રમંડે હાનર રહે છે. મહેમનની આગમ માલના લોકો મોજુદ પડના નહરે પડે છે. આ જુલુસ (સરખસ) નેકરને કોઈ પણ પરદેશી મુસ્લમાનને ઇસ્લામની ખુબીઓનો કેંકે ખ્યાલ આવ્યા વીનાં નથી રહે

ખુબીદાર જુલુસ

આગંથી લગભગ સોળ વરસ પહેલાં મુલતાના શાહરાત અલ દૂરે પાલખીમા બેઠીને મહાની હજ કરી હતી. આ પાલખી કીંગમહુ રંગના લર-લરેલા મેગમથી ઢાકવ મા આવી હતી મુલતાનાએ ખાનએ કામા પર

અગવના માટે ગીલાદ રારીદ પોતાની સાથે લીડું હતું. ત્યારથી આ પાલખી મહેમનના નામથી ઓળખાય છે: તે મહેમન લઈ જતાગ અમીર અલ હજ કહેવાય છે. એ મહેમનને એક ઉંટડી પર મુકવામા આવે છે. અને જ્યારે મરહુલ અઝહર આગળ મહેમન આવે છે ત્યારે મીસરના પાશા અને પ્રધાનો ઉંટડીની ગરદનથી જુવની લાંમી ઝવરને ચુમે છે આ મરહુદની આસપાસ તરવર જુલુસ ફરે છે. પડી ત્યારથી ગરદનની બજારોમાથી પસાર થઇને ગરેરન પુલ હાગ આગળથી મહાનો માંગે લ્યે છે. આદતાબની ઝગગ મારતી રાગના તે સાકડા મહેનામાવી પસર થતા જુલુસને નીગખ્ત,

મહેમનના જુલુસના મોખરે ફરકતાં ઇસ્લામનાં નીશાનો

મહેનત પુરે છે. સોનેરી ને રૂપેરી જરીના સાર તૈયાર થયા પછી પણ તે વારંવાર તપાવવામાં આવે છે કે જેથી તુટી ન જાય.

મસલોહત અલ્લી કીરવા

એક ખાસ જુદા મકાનમાં ગીલાદ શરીફ ઉપર હરતકામ કરવામાં આવે છે. એ મકાન મસલોહત અલ્લી કીરવાના નામે ઓળખાય છે હરત હરનારા જુના હરત હરનારાઓના વંશ જ છે, કાઠપણુ નવો કારીગર તેમાં લાગ લાઇ શકતો નથી. પહેલાના જેવું જ હરતકામ કરવામાં તેમાં થાય એ ખાસ ધ્યાનમાં રાખવામાં આવે છે. તેમાં જરાપણુ ફેરફાર ન આવે એટલી ચોકસાઈ, ખત અને મહેનતથી કામ થાય છે. કાઠપણુ કારીગર આ મકાનમાં ખીડી ખીટો નથી દરેક કારીગર વજુ હાથ પગ

ને મોહું ધોવું] કર્યા પછી જ કામ કરવા બેસે છે. કારીગરો કામ કરે છે, તે વેળા ધુપ ને અતરની ખુશ્મોથી આપો ઓરડો મધ્યમે છે એવા આવનારાઓ પણ વજુ કરીને જ તે ઓરડામાં દાખલ થાય છે. તેઓ અદખથી ઉભા રહીને કારીગરોના કામમાં ખચેલ કર્યા વીના તે જુવે છે, ને દીદારની (દશનની) ખાસ (તૃપા) છીપાવી, પોતાના નયનો ઠંડાં કરે છે. કળાના શોખીનો મહેનત અને મહેનતાણુ તરફ જતા નથી, પણ કળાની ખુશીઓ જ નીરખે છે હરતકામનો તમારે સર્વોત્તમ નમુનો જોવા હોય તો મહા શરીફમાં કાળા ઉપર અને મહીના મુનઝરામાં ગુન્થદે ખીઝરા (છલામના સ્થાપક હંઝરત મોહમ્મદ (સ. વ) નો રોજો) પર પડેલાવેલા ગીલાદ શરીફના દીદાર કરવા.

एमनी म्र. पत्तिश्रीना स्मरणार्थे

श्री कार्मण गुजगती सभाते

श्रीयुत ग्राह्याभाध आणुदल आवडा

तदर्थी सचिनय सभेम लेट.

આખા દીવસ કામ કરતા લેકેશાયરના છત્રોમાં એક દીવસમાં જેટલું સુતર ૮ થાય છે તેને લાણુ ને લાણુ લઈ જવામાં આવે તો તે ૧૫૦,૦૦૦,૦૦૦ માઈવ પડેલે તેટલુ થાય છે.

...

અવાજની ગતી એક મેક'ડના ૧૦૬૦ પુટ જેટલી છે.

...

પ્રકાર એક સેકેડમાં ૧૨૬,૦૦૦ માઈવ દુર પડેલી જાય છે.

ફુનીયાની તમામ નદીઓ મહાસાગરમાં દર વર્ષે એક દર ૨૮,૦૦,૦૦,૦૦,૦૦૦ મણુ જેટલો ખાર પૃથ્વી ઉપરથી ધમડી લઈ જાય છે.

..

મધુપુડાની રાણીથી ઓગખાતી મધુ માખ એક દીવસમાં ત્રણ્થી ચાર હજાર / ઇંડા સુકે છે.

..

પૃથ્વીથી સુર્ય ૬,૦૦,૦૦,૦૦૦ માઈવને અતરે છે.

વિગ્રહ તરફ ધસી જતું વિશ્વ ?

: લેખક :

રાજકારણનો અભ્યાસકુ

વૃક્ષોદ્ધારના તંદનામાને છેલ્લી વીશ્વ-
યાદવી વખતે નવા વીગ્રહના અંત સમાપ્ત
મનાવવામાં આવ્યું હતું. પરંતુ વાસ્તવિક
રીતે તો સામ્રાજ્યવાદી રાષ્ટ્રોએ પોતપોતાના
હિતની દૃષ્ટિએ કરેલી એ વીભાગણી જ માત્ર
હતી, અને ફક્ત ખાર જ વર્ષની અવધીમાં
તેમાં મુડીવાદના અસમાપ વીગ્રહને લીધે નવા
વીગ્રહની ભાવના વળી કુનીયામાં ઝોડીમાં
કરવા લાગી છે !

ખરી રીતે તો વૃક્ષોદ્ધારના તંદનામાની
સાથે સાથે જ ખ્રીદીશ સામ્રાજ્યવાદના સાંધા
દીકા થતા ચાલ્યા છે, ત્યારે અમેરીકન સામ્રા-
જ્યવાદ સુદૃઢ બનતો જઈને, બજારો મેળ-
વવાની તેની ભુખ વધવા માંડી છે. તેને
કાંચે માથે મેળવવાનાં તેમ જ આર્થિક
દૃષ્ટિએ લાભ મેળવી રાકાય તેવાં બજારો
વાળાં પ્રદેશોની લાગી લાગી છે, ઇલાકીનું
પણ આર્થિક ધોરણ બદલાયું છે, અને તેની
સાથે સાથે બદલાતો જતો ઇલાકીયન સામ્રા-
જ્યવાદ પણ પોતાને માટે યોગ્યસ્થાન મેળ-
વવા માટે જગતના અંતર્યામી બેઝાંચે છે.
જર્મનીની મુડીને મળેલી કામચલાઉ સ્થિતિ-
તાના પાયા ઉપર પગભર થતો જર્મનીનો
નુનન સામ્રાજ્યવાદ જર્મીનના દુઝડાઓની
ભુની વીભાગણીની શૂંબજાઓને છીન્નવી-
છીન્ન કરવાના રસ્તા શોધી રહ્યો છે અને
વળી જપાનના સામ્રાજ્યવાદી વીચારો પણ
એ જ દીશા તરફ દોડી રહ્યા છે. ત્યારે
ખ્રીદનની સાથે ફ્રેન્ચ સામ્રાજ્યવાદ હાથ
છે તે સ્થિતિને જ વળગી તેને રહીને કશી

રાજવાનાં શમણાં સેતી રહ્યાં છે, તેને લીધે
એ બધાં સામ્રાજ્યવાદી માનસેને વીગ્રહના
વીચારો તરફ વળવું પડે તેવી પરિસ્થિતિ
ઉભી થઈ છે, અને દીવસે દીવસે સામ્રા-
જ્યવાદી ગગનમંડોમાં વીગ્રહનાં ઘેરાં વાદ-
જોનાં ભુથ જામતાં જ જાય છે.

સામ્રાજ્યવાદનું સંઘર્ષણ

અત્યારે જગત જે પ્રસંગોમાંથી પસાર
થઈ રહેલું છે તે શુદ્ધ પંજી મુડીવાદની થઈ
રહેલી અસ્તવ્યસ્ત ખીલવણીને જ આભારી
છે, અને તેનું મુળકારણ સામ્રાજ્યવાદ
જાતે જ છે. આમ વીશ્વસંક્રામને સળગા-
વવા માટે દારૂ ને દેવતા એકઠાં થતાં જાય
છે, તેમાં વળી સોવિયેટ રશીયા અને તેની
થતી જતી આર્થિક ખીલવણીને નવું જ
તત્ત્વ ઉમેર્યું છે. રશીયાની રાજકારણી
વ્યવસ્થાએ જગતભરના સામ્રાજ્યવાદની
સામે અસર કરે તેવી મનોદશા ઉત્પન્ન કર-
વાનો ભાગ ભજવ્યો છે, તેનું અસ્તીત્વ જ
સમાજવાદી અને મુડીવાદી વ્યવસ્થાવાળા
એવા જગતનાં બે ભુદાં ભુદાં કાંડાયને
સ્પષ્ટ સ્વરૂપ આપવામાં કારણભુત બન્યું
છે. એના અસ્તીત્વે મુડીવાદી દેશોમાં
વગેરે વીગ્રહોને અમી સળગાવ્યા છે, અને
સોવિયેટ રશીયામાં સમાજવાદની જે ઇમા-
રત રચાઈ રહી છે, તેને લીધે જગતભરના
અમજીવીઓના દીકરામાં કુતાનાં મુત્રો હસ્ત-
ગત કરવાની નુનન ભાવનાને જન્માવી છે,
પરંપરા પ્રવ્રજામાં તેમ જ સામ્રાજ્યોનાં

સંસ્થાનવાસીઓનાં દીવમાં રાષ્ટ્રીય સ્વાધીનતા માટે અદિશન શરૂ કરવાની ભાવના જનમૃત કરવામાં પણ એની જ આડકતરી અસર કામ કરી રહેલી છે, અને એક તરફ સામ્રાજ્યવાદ અને બીજી તરફ સમાજવાદ બન્ને એકબીજાની સામે જતાં તત્ત્વો સાથે સાથે જ ખીણતાં જાય છે, તેમાં પણ સુદની સંભાવના વધતી જાય છે એની કોઈથી ના પાડી શકાય તેમ નથી. એટલું જ નહીં પણ આર્થિક કારણોની આંદી ધુંદીઓને લીધે ખુદ સામ્રાજ્યવાદીઓમાં જ સંઘર્ષો જનમે એવાં તમામ તત્ત્વોનો વીકાસ થતો જ જાય છે. તે ઉપરાંત સંસ્થાનવાસીઓની સામે સામ્રાજ્યવાદીઓ નવું યુદ્ધ પુઠારે તેવી પરીસ્થિતિ પણ સ્પષ્ટ રીતે દેખી શકાય તેવું સંઘટિત સ્વરૂપ લેતી જાય છે.

જઠાતી દીવાલો

અને જુદાં જુદાં પરીણામોના આ ગુપ્ત-વાકાના કોઠામાં ખીણું એક અગત્યનું તત્ત્વ તરી આવે છે, તે એ કે, પહેલાં જ્યોત ગુપ્ત રીતે લશ્કરી તૈયારી કરી રહ્યા હતા, તેઓ હવે લશ્કરી મુત્સદ્દીઓની યુદ્ધ રમત ઉપરના દોકલા ઓછાડોને કાઢી નાખતાં જરાપણ અચકાતા નથી. જુદા જુદા દેશોમાં સત્તાનાં સૂત્રો ઉપરના પલટાતા પક્ષો પણ એ સ્પષ્ટ પુરવાર કરે છે કે સમાજવાદનો અખતરો કરી રહેલા દેશની સામે સામ્રાજ્યવાદ ચોતાનાં પુરેપુરા બળથી પ્રચાર કરવાની સપુણું તૈયારી કરી રહેલા છે.

તે જ રીતે ખુદ સામ્રાજ્યવાદીઓની ચોતાની હાલથી અંદરની કુટકાટ પણ ઓછી ગંભીર નથી. ૩૪ સંસ્થાનોના વીરોધ છતાં અમેરિકા ના સંયુક્ત સંસ્થાનોની સીનિટે નવી

જઠાતી દિવાલ ખડી કરવાનું ધોરણ અંગીકાર કયું, તે જ પુરવાર કરે છે કે, ત્યાં જતી પ્રત્યેક વસ્તુની સામે સંયુક્ત સંસ્થાનો અટકાવ સુધા માગે છે. એનો એટલો જ અર્થ થયો કે યુરોપનાં યુદ્ધવાદી સંસ્થાનોનો અમેરિકાનાં સંયુક્ત સંસ્થાનોનું દેવું ભર્યા વિના છુટકો જ થશે નહીં. એટલે યુધ્ધના દેવાં ભરવાનાં બધા જ કારણો અને યંગની દેવું ભરવાની યોજના સંઘળું જ હવાયાં ઉડી ગયું. અને હવે તો દેટલાંએ યુરોપીય રાષ્ટ્રો તેમ જ અમેરિકન સંસ્થાનો જઠાતની સામી દિવાલો ખડી કરવાની જાનજગડમાં પડી ગયાં છે. ફ્રેન્ચ પત્રો જરાયે ટાંક પીછેઝાવીના સાફ સાફ શબ્દોમાં જણાવે છે કે, મૉ. ક્રીયાનો યુરોપનાં સંયુક્ત સંસ્થાનોની યોજના અમેરિકાનાં સંયુક્ત સંસ્થાનોને જ ફટકો મારવા માટેનું પગલું છે. બ્રિટનમાં કોન્ઝરવેટીવોની સંરક્ષણીય જઠાતની લડત પણ દીવસે દીવસે વધુ વીકળ ગતિએ વધતી જાય છે. અને તાજેતરમાં થયેલી બ્રિટીશ પાર્લિમેન્ટ માટેની પેટા ચુંટણીથી તો એ પણ પુરવાર થયું છે કે, હવે તો ત્યાંના લીબરલોમાં પણ એ ભાવના ડાકીયાં કરી ચુકી છે. એટલું જ નહીં પણ ટૂંક મુનીયન કોન્ગ્રેસની જનરલ કોન્સીસીલી આર્થિક સમીતી એ પણ સંરક્ષણીય જઠાતનો પરોક્ષ રીતે સ્વીકાર જ કર્યો છે. અર્થાત્ બ્રિટનના ત્રણે સંજ્ઞાસૂચકો સંરક્ષણને નામે જઠાતની દીવાલો ખડી કરવામાં એકમત બન્યા છે. અને એ દીવાલો માત્ર સંસ્થાનોની સામે જ નથી રચવાની, પરંતુ ખાસ કરીને સામ્રાજ્યવાદી રાષ્ટ્રોની સામે અને તેમાં પણ સ્પૃશ્યને અમેરિકાનાં સંયુક્ત સંસ્થાનોની સામે જ ખડી થવાની છે. અને તેના વળતા જવાબમાં બ્રિટીશ સંસ્થાનો જે જઠાતી

દીવાલો ખડી કરશે તે પણ એકના ક્ષીટનની સામે નહીં,' પરંતુ તમામ સમિતિનાવાદી રાષ્ટ્રોની જ સંગે થવાની છે. શાહીમલને પસંદગી આપવાને જે તત્વ વ્યાપક બની રહેયું છે, તે સ્વરૂપે એવાત અત્યાર પહેલાં બરાબર ખુલ્લી થઇ ચુકી છે પણ ખરી જ. અને એવા વીચારવાળા ક્રાન્તરેવેદીય ક્ષીટનમાં પ્રબળ બનતા જાય છે.

રાષ્ટ્રસંઘની નીબંધતા

જમીનમાં ખેતીના ઉત્પન્ન ઉત્પન્નની જગત અમેરીકાના સંયુક્ત સંસ્થાનોની સમાન સપાટીએ લાવવામાં આવી છે. તેની રીતે ક્રાન્સ, ઇટલી અને બીજા દેશો પણ પ્રત્યાધાતી પગવાની તૈયારી કરી રહેલા છે. રાષ્ટ્રસંઘ તરફથી જગતી હરીફાઈના યુદ્ધની શાંતિ માટે મળેલી પરીષદ તેથી જ નીબંધ નીવડી છે એટલું જ નહીં પણ, એ પરીષદે તો બગતામાં ધી નાખવા જેવી પરીસ્થિતી ખડી કરી છે અને યુધ્ધનાં દેવાના સંબંધમાં જે સાવદેશીય દરારો થયા છે તેના મુજબ જ આ જગતી યુધ્ધ પ્રહાર કરે છે. રાષ્ટ્રસંઘની જગતી પરીષદમાં જ સામ્રાજ્યવાદીઓ વચ્ચે થનારા નવા વીઝલનાં બીજ વવાતાં આમ ખુલ્લી રીતે ભેદ રાકાય છે. મેકા કાફલામાં ધટાડો કરવા નીમીત્તે (લંડનમાં) જે પરીષદ મળી તે પણ, માત્ર જનતાને શાંત કરવા માટેની છટકાળ જીવ પુરવાર થઇ છે, કેમકે તે ગરીબને લીધે જ અમેરીકાના સંયુક્ત સંસ્થાનોના ક્રાન્સના અને ઇટાલીના રણસામગ્રીના અંદાજપત્રોમાં બીપણ વધારો થઇ ગયો છે. અને એ પરીષદના સફળ પરીણામ તરીકે મનાવવામાં આવતા ત્રણ રાષ્ટ્રોનો દરાર પણ છેતરપીંડી સમાન નીવડયો છે. કેમકે સહી નહીં કરનારા

ક્રાન્સ અને ઇટાલીને પોતાના કાફલામાં ભેદએ તેટલો વધારો કરવાની છુટ છે, એટલે તે ધોરણે કાફલો વધારવા સહીઓ કરનારા ત્રણેય દેશોને છુટ મળે તેવી તેમાં સગવડ રહેલી છે. એ પરીષદને પરીણામે તેથી જ સહીઓ કરનારા ત્રણેય દેશોમાં હરકરીવાદી મુત્સદ્દીઓ વધારે આગળ ખેંચાઇ આવ્યા છે. અને ખાસ કરીને જપાન અને અમેરીકાની વચ્ચેના વીખવાદ તેને અંગે વધ્યો છે. વળી ક્ષીટનમાં પણ અમેરીકન કાફલા તરફ લાય તેમ જ શંકાની નજરે જોવામાં આવે છે. એ બધાં ઉપરથી એક જ મુદ્દો પુરવાર થાય છે કે, ગળા અને આવતી યુદ્ધ વચ્ચેના વીસામનો સમય જ વતમાન તૈયારીના ગલમાં ધ્રુવાયેલો છે. દરમિયાન ક્રાન્સ અને ઇટાલીની વચ્ચેના મતભેદની તીવ્રતા વધતી જાય છે અને ઇટાલીનો સવસત્તાધીશ સરખુઅત્પાર મુસોલીની અત્યારથી જ યુધ્ધની ખુલ્લી લાધામાં ધમકીભર્યા, લાપણો રોકે જાય છે. તેની સામે વળતો પ્રદાર કરવાની સહુચલુતી લાગણીના પડથો મેન્અપત્રોમાં પણ પડી રહેલા સાંભળી શકાય છે.

રાજકારણી દાવપેચ

એ લડાયક વૃત્તિને ધ્યાનમાં રાખીને જ ઇટલી અને યુગોસ્લાવીઆની વચ્ચેનો સંબંધ સંકળાયેલો છે, એથી ખાટકનમાં નવેસરથી ચુંચવાડો ઉભો થયો છે અને પોલકમાં પણ પોતપોતાની અસર જમાવવા ઇટાલી તેમજ ક્રાન્સની વચ્ચે ધુરંદાધુરંદી ભર્યા રજકારણી દાવપેચો ખેલાઇ રહ્યો છે. રૂમાનીયાના નવા રાજની લાઉચેર, બાથોચાટ અને યુખારેન્ટની મુસાફરી, હંગેરીના વડા વર્જીની લંડનની મુલાકાત, ઇટાલીના પરરાષ્ટ્રીય મંત્રીની ગ્રાહીથી

વોરસો સુધીની સફર અને ટકાવ તેમ જ ઓકે ઝઘડાની વચ્ચે ઇલાકીનો પગપેસારો એ બધું માત્ર સેવીયેટો સામેની તૈયારી જ બતાવતું નથી, પણ બાહ્યનમાં અને પુર્વ યુરોપમાં પોતપોતાની લાગવગ જમાવવા માટેના ક્રાન્સ, ઇલાકી અને ક્ષીટનના કાવા-દાવા પુરવાર કરે છે.

આ બધી આંદોલનનીઓમાં વસેન્સ્કના તહનામાથી અસંતોષી બનેલા રાષ્ટ્રોનો સમભાવ હતી લઇ તેમનો સાથ સાધવા માટે મુસ્કોલીનીએ ખુલ્લી રીતે એ તહનામાનો વીરોધ કર્યો તેથી હંગેરી અને બલ્ગેરીઆ તેની તરફ દગ્યા છે, જ્યારે જર્મનીમાં લાગવગ જમાવવા ઇલાકી અને ક્રાન્સ વચ્ચેની તીવ્ર હરીફાઇમાં પણ ઇલાકી જ કાબુ છે એવું જર્મનીની છેલ્લી સામાન્ય વરણીએ પુરવાર કર્યું છે. આ બધી મુત્સદ્દાગીરીમાં ક્ષીટન સક્રીય ભાગ લઇ રહેલ છે. અને તે બધાને પરીણમે ૧૯૧૪-૧૯૧૮ નું યુદ્ધ સળચું તે પહેલાં યુરોપમાં યુદ્ધની જેની તૈયારીઓ અને તે માટે એવું પ્રબળ પ્રચારકાવ્ય આદી રહ્યું હતું, તે કરતાં એ અત્યારે વધારે તથારીઓ તેમ જ પ્રચારકાવ્ય આદી રહ્યાં છે. અને તેથી આખા યુરોપનું વાતાવરણ લાવી વીચકની આંતરીક આતસની ગરમીથી લાડલડી રહ્યું છે.

સંયુક્ત યુરોપની લેદી યોજના

આવા ગરમ વાતાવરણમાં મોં. ક્ષીપાંની યોજના ઉપરનો પડદો ઉપડી ગયા છે, અને તેથી એ વાત ખુલ્લી પડી ગઇ છે કે, તે યોજના જેટલી સેવીયેટ રશીયાની વીરોધી છે. તેટલી જ અમેરીકાના સંયુક્ત સંસ્થાનોની પણ વીરોધી છે. એ યોજનાથી સંકળ વીચકના ખંડખંડે પથરાયલા સામાન્યવાદવાળા ક્ષીટનની સ્થિતિ વીરોધ

કેસીડી બની છે, એટલે એકના યુરોપના સંગઠનમાં તેનાથી લગી રાકાય તેમ ન હોવાથી, એક અથવા તો બીજા બધાને તે એ સંઘમાં લગવાની આનંદાની ઠરી રહ્યું છે. પરંતુ મો. ક્ષીપાંની યોજના રાષ્ટ્રસંઘના મુળમાં પ્રકાર કરનારી છે, અને રાષ્ટ્રસંઘ ઉપર ક્ષીટનનું વચરવ વધુ પડતું સ્થપાયતું છે, એટલે જો ક્ષીપાંની યોજનાનો સ્વીકાર થાય તો યુરોપમાં ક્રાન્સની સત્તા અને લાગવગ બળવત્તર થઇ બેસે અને ક્ષીટનની સત્તાને તેટલે અંશે હાની થાય એ ખુલ્લી ખીના છે. એને લીધે જ ઇલાકી પણ તે યોજનાનો વીરોધ કરે છે, અને જો કે જર્મની અત્યારે ઠે પેટ બધા મામલાને ભેદ રહ્યું છે, છતાં એ યોજનાથી વસેન્સ્કના તહનામા પ્રમાણે જર્મની પાસેથી મુઠવી લેવાયલા આદ્યક દારેન્સના પ્રદેશ, ક્રાન્સના પેટમાં હમેશને સારે ઓહીયાં થઇ બધ તેમ હોવાથી, જર્મની ક્ષીપાંની યોજનાનો અંતરમાં તો ભયંકર વીરોધ જ કરે છે. અને ક્ષીપાંની યોજના તેના લપકાલપાં નામથી આમ જતતાને બોળવીને યુરોપમાં પોતાનું વચરવ કાયમ કરવા માટેના યુધ્ધના એક દાવ જેથી જ છે.

આ જાતની રાજકારણી રમતને લીધે જ અમેરીકાનાં સંયુક્ત સંસ્થાનોના ક્ષીમંત વર્ગનો લોકમત, હીંદમાં આદી રહેલી સ્વતંત્રના માટેની લડતની તરફેણમાં દેખાય છે, ફ્રેન્ચ શાહીવાદીઓ પણ ગાંધીજીની લડતને ટેકા આપે છે તેનું એક કારણ ક્ષીટન સામેની ખટપટ અને ખીલું કારણ તે પોતાનાં સંસ્થાનોમાં આદી રહેલી વીચક-વની ખુલ્લી લડતની સામે, ગાંધીજીની અહીંસક લડતની લાવનાને મુકના માગે છે તે છે. એ જ રીતે અમેરીકાના સામાન્યવાદી મુત્સદ્દાઓ અત્યારે શીલ્પીપાઇનની

સ્વનંત્રતાની જે વાતો કરી રહ્યા છે, તે એટલા માટે નહીં કે, તેઓ પોતાના એ સ્વાધીન સંસ્થાના વતનીઓને સરજા ભાવે સ્વનંત્ર કરવા માગે છે, પરંતુ પોતે જાણે કચડાતી પ્રજાઓના હોસ્ત છે એવું બનાવીને જપનના તેમ જ બ્રિટનના સામ્રાજ્યવાદને કટકો લગાવી શકાય તેની આશ જ તેઓ ખેની રહેલા છે. ,

લીપણ યુદ્ધની તંયાટી

અને અન્યારે ને કે ચીનમાં લસ્કરી અમલદારોના આંતરરીમ્લ ચાલી રહેલા છે, તેમ છતાં ત્યાં પોતપોતાની લાગવજ જમવવા માટે, તે અમલદારોને હથીયાર બતાવીને, તેમની મારફત પોતપોતાની લાગવજ જમાવવા બ્રિટીશ, અમેરીકન, જપાનીઝ અને જર્મન સામ્રાજ્યવાદીઓ ચરમચરમી કરી રહ્યા છે, તેમજ પોતપોતાના અધીક્ષર નીચેની કચડાતી પ્રજાની સ્વનંત્ર-

તાની ચળવળને કચડી નાખવા આ બધા શાહીશાહીઓ સરખા જ તત્પર અને કઠોર રીતે કામ લેવાની સરખી જ ભાવનાવાળા છે. તે તો હીંદમાં છંડોત્ખાંડનામાં, અને ચીનની થાંસીની ખીણોમાં બની રહેલા બનવો જ બતાવી રહેલા છે.

પુનઃ યુરોપ તરફ દબી દોડાવીએ તો પોલેન્ડમાં રશીયા સામે યુધ્ધ પોઝનાનું કે નહીં તેની ખુશી ચર્ચાઓ ચાલી રહેલી છે, રુમાનીયામાં તો કેરોલના આગમન પછી રશીયા સામેના વીમલમાં રોનાધીપતી કેણે બનવું તેની જ વાતો ચાલે છે, તે જ રીતે શ્રીલંકામાં અને બ્રાહ્મીક દેશોમાં પણ એ જ ધોરણે ચર્ચાઓ થતી સાંભળવામાં આવે છે.

આ તમામ ઘટનાઓ એ પુરવાર કરે છે કે, નવા યુધ્ધના મુડીવાદો-સામ્રાજ્યવાદને પોતાના અસ્તીત્વને ટકાવી રાખવા માટે જરૂર છે, અને તેથી તેઓ જગતને ફરીથી એક બીપણ વીમલનો અનુભવ કરાવવા તત્પર બન્યા છે.

હીંદી લસ્કરના તોપખાનામાં તેમજ હવાઇ કાફલામાં હીંદી અમલદારોને દાખલ કરવામાં આવતા નથી.

...

હીંદી સરકાર પોતાની કુલ આવકના ૭ ટકા જેટલું ખર્ચ હીંદીઓના શ્રીચલુખાતા પાછળ કરે છે.

...

હીંદમાં કાપડ બનાવનારી ૩૩૫ મીલો છે.

૧૯૧૩ થી ૨૮ મુધીનાં પંદર વર્ષમાં બ્રિટનના લસ્કરી ખર્ચમાં ૪૯ ટકા જેટલો વધારો થયો, જોરાં સંસ્થાનોમાં ૩૩ ટકા જેટલો વધારો થયો, ત્યાં હીંદમાં તે વધારો ૫૦ ટકા જેટલો પહોંચ્યો!

...

હીંદી જનતા એકંદરે હરીદતાની પરમાવધીએ પહોંચી છે.

[સ્થાયમન જર્નાલ

યુરોપીય દેડકાંની પાંચશેરી !

:: લેખક ::

હરિપ્રસાદ બટ

સંયુક્ત યુરોપનું મોં. ખીયાનું સ્વપ્ન
થું કદી સાચું પડશે ખરું ?

એક રમુજી લેખકે થોડા વખત ઉપર યુરોપખંડને એક જળરહસ્ત પ્રાંતી સંઘસ્થાન આદિ સરખાવેલા દેશો, અને કહ્યું હતું કે જેમ એક પ્રાણીસંઘદળની બગીચામાં પ્રાણીઓ એક બીજા સાથે ધુરકયા કરે અને છુટાં મુઠ્ઠાં ડોચ તે એક બીજાના ટોટા પકડે. તેવી જ યુરોપના જુદા જુદા રાષ્ટ્રોની સ્થિતિ છે. કોઈને પોતાના પડોશી સાથે ચાવકા જુદું વેર છે કોઈને વેપારની હરીફાઈ આવે છે, તે બીજાને આમલી કોઈ બહાઈમાં ચોતે પડોશી તરફથી ચંપો છીંસો ડોચ તેના ચથરાટ ની યાદ દંભુ પણ સાથે છે.

મોં. ખીયાંની યોજના

આ મામલો સુધારવાને અને આખા યુરોપને જુદાં જુદાં રાજ્યોનું એક સંયુક્ત સંઘ બનાવવા માટે ૧૯૩૦ ના એની ૧૭ મી તારીખે ક્રાન્કના પરદેશ ખાતાના પ્રધાન મોં. એરિસ્ટાઇડ ખીયાંએ એક યોજના તૈયાર કરી તેની નકલો યુરોપનાં જુદાં જુદાં રાજ્યો પર મોકલી આપી હતી. યુરોપનાં ૨૬ રાજ્યો પર એ યોજના ગોઠવવામાં આવી હતી, જે સવળાઓએ તેનો પ્રત્યુત્તર વાળ્યો છે તે પરથી જેમ તે લાગે છે કે યુરોપનાં રાજ્યો અત્યારની

વસ્તુસ્થિતિથી કંટાળ્યા છે, જુનાં વેર લાવને બદલે નવી નજરથી મામલો નેવા આગર છે, પણ જે જવાબો જુદાં જુદાં રાજ્યોએ આપ્યા છે તે પરથી લાગે છે કે દરેક રાજ્ય પોતાના દ્રષ્ટીબીંદુથી જ મોં.

મોં. ખીયાંની યોજના

ખીયાંએ ચર્ચેલા મુદ્દાઓ પર વીચાર કરી પોતાનું મંતવ્ય રજુ કરે છે. મોં. ખીયાં કહે છે કે યુરોપનાં રાજ્યો એ રાજદ્વારી ક્ષેત્રોમાં અકબર સાધવો, પણ તે સાથે એટલી ભારી રહેવી એકબીજા

કે દરેક રાજ્યની રાજસત્તા અખં-
ડીત રહેવી જોઈએ. અને
વળી રાજદારી ઉપરાંત આર્થીક પ્રશ્નોમાં
પણ રાજ્યોએ એક બીજા સાથે મળીને
ચાલવું જોઈએ. પણ હોલાન્ડે જવાબ આપ્યો
છે તે પ્રમાણે યુરોપનાં નેતીક અને
આર્થીક બળોને એકત્ર કરવાં, હેતુ તે
રાજ્યો પોતાની રાજસત્તા અને હકુમતને
ચોક્કસ હદમાં ન બાંધે ત્યાં સુધી કંઈ
વળે નહીં.

દરેકના સ્વાર્થ જુદા !

વળી મો. બ્રીઆની યોજનામાં યુરોપનાં
રાજ્યો વચ્ચેની જગતની બીંત કઢાડી
નાંખવાની સૂચના સાથે જુદાં જુદાં
રાજ્યો પોતાની કંઈ કંઈ સરતો
મુકે છે, તેથી આ સલામતનો અસરકારક
અમલ થઈ શકે તેમ છે નહીં. કેટલાક
દેશના પોતાના એવા મુખ્ય ઉદ્યોગો
છે કે જેને કાંઈ પણ રીતે રક્ષણ આપવા-
ની તેને જરૂર જ પડે છે. ફ્રાન્સ પોતાના
બોન્ડો અને જરગન્ડીના ઘરની પોતાનાં જ
આફ્રીકન સંસ્થાનોમાંથી આવતા દારૂની
સાથે રક્ષણ આપે છે. હંગેરી અને પોલાન્ડ
જેવા નીખેંધ વ્યાપાર [ફ્રીટ્રે]વાળા દેશોની
દરોળમાં જમની અને ધરાણી જેવા વેપાર
રક્ષીત રાજનીતીની તરફેણ કરનારા દેશો
સાથે બેસી શકે નહીં.

ફ્રાન્સ યુરોપનાં જુદાં જુદાં રાજ્યોને
એકત્ર કરવા માટે નવું મંડળ સ્થાપવાની
હીમાયત કરે છે, જ્યારે બીજાં જે રાજ્યો
જે મો. બ્રીઆની યોજનાને જવાબ વાળ્યા
છે તે સંકો ઉઠાવે છે કે પ્રજાસંઘ જ્યારે
મોજુદ છે, ત્યારે એક નવી સંસ્થા ઉભી
કરવાની શું જરૂર છે? વળી એમ પણ
હસીલ કરવામાં આવે છે કે પ્રજાઓનું

મંડળ ૧૯૨૭ નાં 'આર્થીક' પરીવર્તે
આશાઓ બાંધી, કેવી તેને સંતોષવા સફળ
થયું નથી તો પછી એક નવું મંડળ
સ્થાપવામાં આવે તે વળી નવું શું
ચોળવાનું?

સંસ્થાનાનું શું ?

કેટલાકે એ પણ દલીલ કરે છે કે
એકલાં યુરોપનું એક મંડળ સ્થાપવાથી
બીજા ખંડોમાં અદેખાઈ અને હરીફાઈની
લાવના પ્રગટ થશે, અને વળી યુરોપનાં
રજાઓને જોડણી થાય ત્યારે એ રાજ્યોનાં
યુરોપની બહાર એશીયા, આફ્રીકા અને
અમેરીકામાં સંસ્થાનો હોય તેનું શું કરવું?
આ બધા પ્રશ્નોનો તોડ મો. બ્રીઆને
રીતે કઢાડે છે એ જાણવાની જરૂર છે.
પ્રજાસંઘની સરેખાની બેઠકમાં આ
યોજના પર ચર્ચા ચાલવાની છે જ બધી
જાણનાલોગ અને ધ્યાન એ ચતુરની ચાં
પડશે.

આ હું કાંઈ બેખમાં મો. બ્રીઆને જવાબ
આપનાર છવીસે રેટની યાદીઓનું પ્રયત્ન
રજુ કરી રાકાય તેમ નથી. પણ માત્ર એ
યાદીઓમાં ચર્ચેલા મુખ્ય પ્રશ્નો તરફ
માત્ર અંશુલી નિરૂપ થઈ શકે તેમ છે.
સૂઝણોએ એ વાતનો તો સ્વીકાર કરે છે
કે આ જગતની યોજના અને ચળવળ માટે
અત્યારનો સમય બરાબર અત્યુક્ત છે.
વળી તેઓ સૂઝણ એકમતે, એ વાતનો
પણ સ્વીકાર કરે છે કે મો. બ્રીઆની આશય
વખાણવા લાયક છે. વળી તેઓ એ વાતનો
પણ સ્વીકાર કરે છે કે અત્યારની પળે આ
યોજના બરાબર પ્રજાગણત છે. પણ એ
યોજના સંઘમાં તેમણે જે શરતો રજુ કરી
અને જે મંડળ રજુ કર્યું છે તેથી ઉભડું
આમથો નધુ યંચવણ બરો બન્યો છે.

જુદા જુદા મત

ટેલેફોન રાજ્યો એવી દલીલ કરે છે કે પ્રજાઓનાં મંડળોને મોટે ભાગે સંતોષ કરવા પશુ ધર્મની જોડાએ નથી. કાખમાં તરીકે ખીટીશ સરકાર પોતાની પાઠોમાં લખે છે કે “પ્રજાઓનું મંડળ જ્યાં મોલુદ છે ત્યાં રેશ પરેશનું એક નવું મંડળ સ્થાપવાની કોષ્ટ પશુ જાતના જરૂરીઆત સીધી થતી નથી. વળી મો. ક્ષીઆંતી પાઠોમાં જે કાચ કરવાની સુચનાઓ કરવામાં આવી છે તે કાચ વ્યવહાર સીધે પ્રજાઓને હમણાં હમણાં ઉપાડી લીધું છે.”

પશુ ક્ષીટન મો. ક્ષીઆંતી યાજનાથી પ્રજાઓનાં મંડળનું મદતર ધટી જાય અને તેની કાચ દોરા સંક્રાંતિ જાય એ કાચ જે સખે છે તે વધારે પડતો છે. કારણ કે મો. ક્ષીઆંતી યોજનામાં એ વાત તો સ્પષ્ટ જણાવી છે કે: “યુરોપીઅન એસેસી-એચન જે સ્થાપવામાં આવે તે કડી પશુ પ્રજાઓનાં મંડળનું સ્થાપન નહીં થે.”

મો. ક્ષીઆંતી જે એ વાત કરે છે કે આ યોજના એકરણ કરતાં પહેલાં રાજદારી જોડવણી થવી જોઈએ તેની સામે ઉલ્લાસ વાંધો ઉઠાવે છે. અને એ દલીલ તરફ તે આસ વીરોધ દર્શાવે છે કે સલામતીના પ્રશ્નોને જ્યાં સુધી નીચે ન થાય ત્યાં સુધી આર્થિક એકતાના પ્રશ્નો મુલતવી રાખવા.

મો. ક્ષીઆંતી યુરોપની ખીલવણી અરસ-સની સલામતીનાં વચનો અને સલાહીનાં ધોરણ પર ઘોઝોનેતિ ધોરણે કરવાની બલામજી કરે છે. અગીઆર રાજ્યોએ આ સામે અભીપ્રાય જાહેર કર્યા છે. જમની તેની વીરોધ પડે છે અને તે કહે છે કે જ્યાં સુધી દરેક રાજ્યને સરખો દરજ્જો

ન રહે ત્યાં સુધી આ જાતની કોષ્ટ પશુ જાતની જોડવણી કારગત નહીં ન વડે.

તે વળી કટાલી કહે છે કે પ્રજાઓનાં રૂતિ દરેક રાજ્યને જોડતી ખાત્રી મળે છે, અને જણવે છે કે મો. ક્ષીઆંતી રાજદારી જોડવણી વાત કરે છે પશુ એ જોડવણી થતાં પહેલાં દલીલોમાંથી કટાકાતું પગતું પડેલાં લેવું જોઈએ.

બે છાવણી

યુરોપનાં રાજ્યોમાં અત્યારે બે વીલાગ છે. ખીજા અર્થમાં કહીએ તો એ રાજ્યો બે છાવણીમાં વહેંચાઈ ગયા છે. એક તો એ કે જેઓને ૧૯૧૪ની યુરોપની મહા-કારત લગામ પછી લાકા થયો છે તે, અને ખીજા જેમને લાકા નથી થયો એવાં. પહેલામાં દરજ્જા, ક્રાન્સ, કટાલી અને તેનાં મળતીયાં રાજ્યો છે, અને બાકી પશુમાં જમની, એસ્ટ્રીઆ, હંગેરી વગેરે છે. કટાલી જે કે યુરોપી જગતમાં ક્રાન્સ અને ક્ષીટનનું મળતીયાં હવું છતાં પશુ આફ્રીકાનાં જમનીનાં સંસ્થાનો જે ક્ષીટને પચા-લાં અને એશીઆમાં ખનરમાં જે ક્રાન્સે કહ્યું માધુ” એ વાત કટાલીને ખુબ છે, અને એ વાત તેણે છુપી પશુ નથી રાખી.

રચેન ધોતુંગાલ મો. ક્ષીઆંતી યોજનાને પસંદ કરે છે, પશુ તે સાથે એ કારત કરે છે કે દક્ષીણ અમેરીકાનાં તેનાં યોજનાનાં જે સંસ્થાનો છે, તેને આ જોડાણથી કંઈ પશુ જાવ આવવા જોઈએ નહીં.

જમની અને કટાલીનાં જગતમાં જણાવવામાં આવે છે કે જેમાં ઘટકા, ટ્રીસ અને રશીઆ જેવા યુરોપી રાજ્યોને સાથે જોળવી ન શકાય એવાં કોષ્ટ પશુ યુરોપી મંડળ કે એકરણને કંઈ પશુ અર્થ નથી.

જમન પાદી સુતસગીરીમાં સહુથી
ચઢી જાય છે. તેમાં તે જાણીએ છે કે
જ્યાં સુધી સમાન દરજ્જા અને સ્થિતિની
ખાતરી ન મળે ત્યાં સુધી જમનને કોઈ
પણ ભોગમાં ભોગતાં જાય શકે છે.
જમનને તેનાં ચરો પ્રાંચવી થવામાં
આવ્યાં તે વાત પ્રુપ્ત પ્રુપ્ત સાથે છે, અને
પોતાના ૧૯૨૪ ના અનુભવ પછી જગતના
ખંડો એક ખીલ ભેડે દરીયાઈમાં ઉભા
રહે એ સ્થિતિ તેને પસંદ નથી.

ખરી વાત એમ છે કે બીજાની યોજના
વરદ યુરોપનાં દરેક રાજ્યે ધ્યાન આપ્યું છે
પણ તેમ છતાં પોતાના સ્વાર્થ અને બીજા
દેશીખીંડની નજરે એ આખી યોજનાનો
સંઘળાઓએ વીચાર કર્યો છે. તેથી એ યોજના
લાલ-પુરત તો શું પણ નજીમનાં લવીધ્યમાં
પણ અમલમાં આવી શકે તેમ લાગતું નથી.
અને તેમાં પણ યુરોપના ચાહીવાદી રાજ્યો
ના સ્વાર્થ અને સંબંધી યુરોપની બહાર
આવેલાં પોતાનાં સંસ્થાનો સાથે એટલી
હદ સુધી સંકળાયેલા છે કે એ બધાનો
જતણી તોડ કહાડવાનું કામ મહેતું નથી.

આપણી પૃથ્વીની છેક નજીકનો તારો
પણ પૃથ્વીથી ૨૫૦૦૦,૦૦૦,૦૦૦,૦૦૦
માઇલના અંતર ઉપર છે.

...

આપાર સુધીની મહેનત પછી અજોબશા
બીઓ એટલું જાણાવી શકે છે કે, ગગન-
મંડળમાં કુલ ૪૦,૦૦૦,૦૦૦ તારાઓ છે.

...

જુનાં ઠંડક કાલર નાખી દેતા નહીં, વચ્ચેથી
ઘર્ષીને બે કંકડા કરી ગાળ રહેવા દેશો તો
સુસાદરીમાં 'લગેજ' (સામાન) ના 'બગલ'
(નામ લખવાના સાધન) તરીકે તે સરસ કામ
અવશે.

...

લીંજુ નીચોવવા પહેલાં તેને વાસણમાં
ગરમ કરશો તો તેમાંથી બેવડો રસ નીકળશે.

હીંદમાં એકસોમાં ૯૪ માણસ નીરક્ષર છે.

...

દુધવળી શીશી પોતાં પાણી સાથે થોડાક
ચોખ્ખાના દાણા અંદર નાખી હલાવશે તો
શીશી એકદમ સાદુ થઈ જશે.

...

“એક પ્રજાતું ખીજ પ્રજા ઉપરતું”
શાસન એ અસ્તીત્વ ભોગવી શકે જ નહીં.
હા, એક પ્રજા પોતાના લાલ માટે ખીજ
પ્રજાનો ઉપયોગ કરે, પૈસાની પ્રાપ્તિ માટે
ખીજ દેશનો લાલ ઉઠાવે, અને પોતાના
દેશવૃક્ષોના નફા માટે ગદા વૈતર કરવા
માનવપશુઓના વાગ્ર તરીકે તેનો ઉપયોગ
કરે, તે બને એવું છે”

ગહોતરકુચ્ચટં મીલ

અમરા ન તો માં જ
મૃત્યુના લખના વાસ
છે.

ચાનની ન્યોતી
પ્રકટ થતાં જ એ
લખ નાશ પામે છે.

અમરા પુરીમાં વ્યાકુળતા

: લેખક :

પી. જે. લદ્

મુદાય સુદર અને સમૃદ્ધ ગણતા
સ્વર્ગની પાટનગરી અમરાપુરીમાં અચમણી
દીશાએ આવેલી મૃત્યુદેવની કચેરી આગળ
નીચે પ્રમાણે નીવેદન જાહેર દેવજનતાની
જાણ પાતર મુકવામાં આવ્યું હતું :

‘આજે પૃથ્વી પરથી લગભગ ૪૯૫૬૭૮૭
આત્માઓ સ્વર્ગ લાગી પ્રસ્થાન કરી
રહ્યાં છે. લગભગ ૨૮૬૭૮૪૭
આત્માઓ મંગળતા મૃદમાંથી
આવનાર છે રાનીના મૃદમાંથી પણ
૧૪૫૪૫૪૪ આત્માઓ આવનાર છે.
તેમજ અંદોશમાં પણ કેટલાકનાં
પાપો ક્ષીણ થઈ જતાં સ્વર્ગ લાગી
આવી રહ્યાં છે.’

આટલી વીશાળ સંખ્યા એક સામરી
સ્વર્ગમાં આવે તે સામે સ્વર્ગસંરક્ષક પ્રખર
પશ્ચિ હક્ષત્રો હતો. તેમણે દેવાની એક
સભા બોલાવી હતી. અને તેમાં મૃત્યુદેવની
પ્રવૃત્તિને નારકું થયતી અટકાવવાને માટે
યોજનાઓ સુચવવાનું દેવાને આમંત્રણ
ક્યું હતું.

સમાનો સમય થતાં અનેક દેવનાં જુથ
સભા પ્રતી આવવા લાગ્યાં. તેઓમાંનાં કેટ-
લાંક સામાન્ય રીતે શાંત હતાં ત્યારે કેટ-
લાંક અતી ઉચ દીસનાં હતાં. કેટલાકો
પરસ્પર પુછતા કે: “મૃત્યુદેવે એવી-તે કંઈ
મોટી પ્રવૃત્તિ આદરી છે કે નેથી આટલી
વીશાળ સંખ્યા સ્વર્ગ તરફ આવવા નીકળી
પડી છે ?”

આખરે સભા હરાઈ. સ્વર્ગ સંરક્ષકે
પ્રમુખસ્થાન લીધું. અને અતી હુંક સમ-
યમાં દેવાની સભા બોલાવવાનું કારણ
જણાવી, એ પ્રખળ દેવ પોકાર કર્યો:

‘આજે મૃત્યુદેવ આપણને કહે છે કે,
લગભગ ૪૯ લાખ આત્માઓ સ્વર્ગ લાગી
આવનાર છે! પણ હું પુછું છું કે શું
પૃથ્વી એટલી નીમંગ બની ગઈ છે કે આટલા
બધાને સ્વર્ગમાં આવવાનો પરવાનો મળી
શકે? શું પૃથ્વી એટલી પવિત્ર બની ગઈ
છે કે આટલી વીશાળ સંખ્યામાં માનવીઓને
સ્વર્ગ તરફ સંચરવાનું શક્ય બની શકે? શું
પૃથ્વી એટલી પ્રભુમય બની ગઈ છે કે
નેથી ૪૯ લાખ જેટલા ભદ્ર આત્માઓ
એકસામટાં અહીં અવી શકે છે ?”

બીજા દેવ પોકાર કર્યો:

“છતીહાસ જુવો તો જણાશે કે સ્વર્ગ
તરફ આટલી વીશાળ સંખ્યામાં આટલા
બધા આત્માઓ કદી જ આવ્યા નથી.
પૃથ્વી તો પાપનું પેટનું છે. અને શું
તેનું એ પાપ એકદમ ધોવાઈ ગયું છે ?”

તે પછી ૫૦૦૦ વર્ષ પૂર્વે કુરુક્ષેત્રના
યુદ્ધમાં હણાયેલા એક યોદ્ધાએ વ્યાસમુનિ
પર ચર્ચી જઈને કહ્યું:

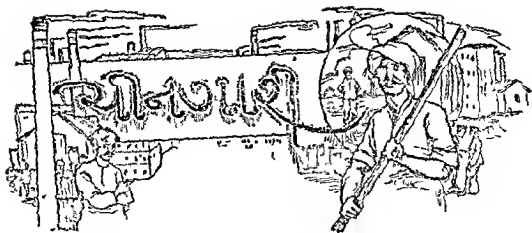
“ન્યારે કુરુક્ષેત્રની મહાન યાદવાસ્થળી
ખેલાઈ ત્યારે જ આટલી સંખ્યામાં માનવ
આત્માઓ અહીં આવ્યા હતા, તેથી અર્ધ
માનવું છે કે જગતમાં જરૂર પાછી લખ-
કર અને બીયણ યાદવાસ્થળી કુરુક્ષેત્રના
મેદાન પર ખેલાતી હોવી જોઈએ.”

“તેથી આપણે માટે બીજા પશુ એક લાલ રહેશે છે, તે એ કે પૃથ્વીના પ્રદેશમાં સ્વર્ગની કલ્પના જ હશે અને માટે નાશ પામશે અને આપણા અસ્તીત્વની જરાય માહિતી તેમને નહીં રહે.”

અને પછી મૃત્યુના દેવ યમરાજે અતી ઉત્સાહમાં આવી જઈને પ્રેરણાભરી વાણીમાં ઉચ્ચાણું:

“દેવા! આનન્દો! કેમકે હવે આપણા વીશે પૃથ્વીમાં એક પણ પુસ્તક નહીં લખાય અને તેમના પુસ્તકમાં આપણા માટે એક પણ શબ્દ તેમનાં બાળકોને નહીં જડે એટલે સ્વર્ગને વીશે પણ તેઓ કંઈ નહીં જાણે, તેથી અહીં ખાસ ગરદી થવાનો ભય સદાને માટે ટળી જશે. હું ફરીથી કહું છું કે હે દેવા! આનન્દો! કારણ કે આજે તમારા સમક્ષ હું એક અતી સુખ વાત જાહેર કરવા તત્પર થયો છું. અત્યાર સુધી ઘણી જ સાવધાનીથી સાચવી રાખેલા એ ભેદ અજે તમારા સમક્ષ હું ખુલ્લા કરું છું. તે વાત એ છે કે, ઓ દેવગણ! આજે તમારો પણ મૃત્યુ દીન છે. તમો બીજું કંઈ જ નહીં પણ મનુષ્યની કલ્પનાનાં માગખાં છે, તેથી એ કલ્પનાના નાશમાં જ તમારો યે નાશ સમાયેલો છે—એટલે આજે તમારી યે મૃત્યુનીથી જ છે. હા હું તો યમરાજ રહ્યો, મ્હારું નામ મૃત્યુ દેવ છે, મ્હારું કામ સંહાર છે. એટલે આજે તમારા નાશની ખબર આપતાં મ્હારું હલ્લ તો આલ્હાદપૂરક નાંચી ઉઠે છે! આનન્દોત્સવ કરો, ઓ દેવા! કેમકે તમારો અંતકાળ નજીક છે. તમારા નાશનો અગ્નિ ભેળાઈ ઉઠ્યો છે. કારણ પૃથ્વીપટ પરથી તમારામાં શ્રદ્ધા રાખનારી છેલ્લામાં છેલ્લી વ્યક્તિએ હશે અને માટે ત્યાંથી રજા લીધી છે. એ કલ્પનાનાં માગખાં! તમોને જ સત્તાવાન વર્ગે પોતાના કાલ માટે કલ્પનાથી ઉપજાવ્યા હતા, એ જ કલ્પનાથી સુદર દીસતું આ સ્વર્ગ પણ પુસ્તકોની કથા જ માત્ર હતું. પુરાણોનું ગર્ભાંકુ જ હતું.

“ઓ દેવગણ! તમોને ખબર નહીં હોય પણ તમો અત્યાર સુધી માત્ર માનવીની કલ્પનાસંક્રિષ્ટમાં જ રમ્યા છો અને તેમાં જ જીવ્યા છો. પૃથ્વી પરની નિરક્ષરતાએ એ કલ્પના સાચવવામાં અણમુલ્કી સદાય કરી હતી અને નિર્ધનતાએ એ, નિરક્ષર માનવ સમુદાયને તમારે નામે નરીખના ચક્રરમાં નાખી દીધા હતા. ત્યારે તમારો યે ઉપયોગ હતો. બીજા કથા માટે નહીં પણ અજ્ઞાન અને નિર્ધન જનતામાં તમારે નામે શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન કરી તેમને એ શ્રદ્ધાના સાધનથી સદાય ડરતા રાખવામાં અને જીવનભર ગમે તેવાં કષ્ટ વેઠવા છતાં મરતી વખતે, તમે અહિંથી એમને માટે વિમાન મોકલવાના છો, એની ભવ્ય ભાવના જીવનવામાં તમારો ઉપયોગ કરવામાં આવતો હતો. એ માટે એવી વ્યવસ્થિત યોજના રચવામાં આવી હતી કે, સ્વર્ગમાં આવવા માટે વિમાન મળે તે માટે અનેક શિક્ષિત અધ્યાપ્તઓ પણ તેમાં ફરી પડતા. અને એ આશામાં ને આશામાં ગમે તે દશામાં તેઓ સંતોષી જીવન ગાળતા હતા! કાંઈ એ કલ્પનાના પ્રભુના નામનું સ્મરણ આજી દીવસ કર્યાં કરતા, તો અનેક બોળાઓ રજનીનાં ઉગરતાં યે કરતાં. સ્વર્ગના આ કલ્પિત સ્થાનનો મોહ તેમનામાં એટલો બધો ઉત્પન્ન કરવામાં આવ્યો હતો કે, અનેક મનુષ્યો મૃત્યુ પછી સ્વર્ગમાં આવવા માટે જીવનભર કષ્ટમાં સંઘડાઈ કરવાનું સ્વેચ્છાએ સ્વીકારી લેતા. અને જગતમાં ગરીબોને કાવચ રાખી તેમની સેવા કરવાથી પ્રભુ સેવા થાય છે, એવા ઉપદેશ તેમને ધર્મશુદ્ધિ આપતા! ખરેખર સ્વર્ગ એ નામ જ એ કલ્પાયલી જનતાનું એકલું આશ્રયન હતું. પણ જીવંત જીવેલી જનતાએ હવે એ આશ્રયન ઉપર દુઃખમય જીવન ગાળવાની ના પાડી, અને તેથી કલ્પનાનું આશ્રયે ચોક્કસ અજે તુટી પડે છે. એટલે આજે તમારો માટેની આ કલ્પના સુટીનો—તમારો પણ મૃત્યુ દીન જ છે.”

ગોડ્રીની “મધર” નામની વિશ્વવિખ્યાત નવલકથા
ઉપરથી ગુજરાતીમાં ઉતારનાર શ્રી. ‘ન્યોતિધર’.

પ્રકરણ ૧૧ સું.

આખરે પકડયો

રૂઢામાં બ્યારે ખુબ ગડબડ મચી રહી
ત્યારે રાધવે ઉંચા હાથ કરી સૌને શાતી
બાળવવા હાકલ કરી.

“બીરાદરો, મારી તો એમ ઇચ્છા છે કે
આ હુમાખી મેનેજરને બે જવાબ જ આપવી
હોય તો આપણે હડતાલ પાડવી. રૂપીઓ
વસુધ કરવાની છદ બ્યાં સુધી મેનેજર મુકે
નહીં ત્યાં સુધી આપણામાથી એક પણ
બીગદર કામ પર ન ચડે”

આયુ. ઉગ્ર મુચન ચતાંની સાથે જ અત્યાર
સુધી ધુંધવાઇ રહેલા અસંતોષનો અગ્રે
અચાનક ભલુકી ઉઠ્યો, હળરો કામદારોએ
રાધવની આ મુચનાને હથેનાદથી વધાવી લીધી
કેટલાક તો બહુ જ આવેશમાં આવી જઈ
રાધવની પીઠ યામડવા માડ્યા હતા પણ
કેટલાક એવાય હતા જે એકાદ રૂપીઅને
ખાતર હડતાલ પાડવા સુધીની હદ પર
જવા માટે નારાજ હતા.

એક અવાજ આવ્યો,

“પણ આપણને બગદર કેરે તો?”

“તો પછી કામ ફાલ્યુ દરશે મેનેજરનો
કોકો?”

“અરે લાઇ એજ ફુ.બ છે ને એને
ભાકતી દ્રોહીઓ મળતાં ક્યાં વાર લાગે છે?”

“મચરને ખાતર આટલા બધા રૂપીઆ
દર વરસે હઇ દેવા એમ?”

“દેવાની મરજી નહીં” હોય તો લઇ
લેવાની વાત છે,”

રાધવ આ બધી ચર્ચા અને સવાલ
જવાબથી કંટાળી જઈ એક બાલુ ખતી
ગયો, આખી સભામાં એટલી ઉત્કેરણી
આવી હતી કે રાધવ એક બાલુ ચાલ્યો
ગયો તોય તે એની કામચંદ પરવા કરી
નહીં, સૌ પોતપોતાને ફાવે એગ બાબત
કરતા હતા.

કેશવકાકા રાધવને જતો જોઇ એની
પાસે આવ્યા.

“આ લોકો હડતાલ ઉપર જવાનો નીહુપ
કરે એવાં નીશાન દેખાતા નથી એક પાછને
માટે મરી પડે એવા કેટલાક તો અતી લોભી

છે, ઉપરાંત આ બધા બાયલા છે બાયલા !” રાધવ ! બહુ થાય તો જસો ત્રણસો કામદારો હડતાળ માટે તૈયાર થશે બાકીનાને તો ચેટની એટલી પડી છે કે તારી હડતાળનું કોઈ નહીં સાંભળે !” આ બધા ઉપર આધાર રાખી ન શકાય.”

રાધવ એક બાલુ શાંત ઉભો રહ્યો. સામે મહેનતુ માનવોનો વિશાળ સમુદાય કુબીત સમુદગી પેઠે ઊઠાળા મારી રહ્યો હતો અને ખીલ બાલુ એના અંતઃકરણમાં આશંકાઓનું વાતાવરણ ખડું થયું હતું. જેમ છુટ્ટવાયું ઝાપડું આવે અને વર-સાદના દોરાં વેરય જાય એમ એના આટ-આટલા શબ્દો સાવ નીરથક ગયા એમ એને લાગ્યું. એનાં ભાષણનાં તો સી કોઈ વખાણ કરતું હતું પણ હડતાળ ફળીભુત થાય કે કેમ એ વીશે ધણીને શંકા લાગ્યા કરતી હતી. કેટલાક એમ પણ કહેતા હતા કે હડતાળ પડે તો સારું પણ લોકોને પોતાનો સ્વાયં સમજવાની પણ ક્યાં અછેલ છે ? ધણી લોકો પોતે નીખળ છે એમ જ માનતા હતા.

આ બધું જોઈ રાધવને ભારે નીરાશા ઉપજી. એનું માયું કુખવા આવ્યું. અને એને બધું વેરાન વેરાન લાગવા માંડ્યું. જ્યારે જ્યારે એ એના સીદાંતોની અનીવાર્યતા વીશે વાતો કરતો ત્યારે ત્યારે એના અંત-રમાં આનંદના ડ્રવારા વહુટતા પણ જ્યારે એ જ સંચો અને સીદાંતો એણે પોતાના ખીરાદરોને ઉગાડી રીતે ક્ષી સંભળાવ્યા ત્યારે શું પરીણામ આવ્યું ? શું આવી સાવ સીધી વાત પણ શ્રમજીવીઓ સમજી શકતા નથી ? એમના હીતની આવી કંઈક કંઈક રેખા દોરવા છતાંય એ અનીવાર્ય સત્ય તરફ એમને શું જરાય રુચી હોતી થતી નથી ? રાધવના વીચાર મંથનનું પરીણામ

એ આવ્યું કે એને પોતાની જાત માટે કંટાળો આવી ગયો. એને એમ લાગ્યું કે અનીચળ સીદાંતમાં એને આટલી બધી શ્રદ્ધા છે, એને, રણુ કરવાની ભાષા હજી એ કેળવી શક્યો નથી. સીધાંતને સરળ બનાવે એવો ભાષાનો શણગાર હજી એને સમજવતાં આવડતો નથી, ખસ એટલે જ શ્રમજીવીઓ આવા ઉમદા સત્યને સમજી શકતા નથી—

આખરે વીચારોના ભારથી રાધવ એટલો વીહવસ બની ગયો કે કાંઈને કંઈ પણ કલા વીના ઘેર ચાલ્યો ગયો.

કેશવકાકાએ રાધવની ઉદાસીનતાનું ખરેખર માપ કાઢી લીધું હતું. રાધવની સાથે સાથે એ પણ એને ઘેર આંખ્યા.

‘રાધવ ! તું યોગ્ય છે બહુ જ સુંદર પણ મજબૂતના હૃદયમાં આરપાર ઉતરે એવી રીતથી કહેવાની તને ટેવ નથી એના હૃદયને હલાવી નાખે એવું કંઈક કહેવું જોઈએ.”

રણીયાત આ બધું ચુપચાપ સાંભળી રહી હતી એણે ઉમેયું.

“હવે છુટ્ટાઓએ તો શુન્યરી જવું જોઈએ, કેવી ચેતનવંતી પ્રજા હવે ઉભી થઈ રહી છે ? આપણે ઉલટું એમના માર્ગમાં વીધ નાખનારાં છીએ.”

“જરૂર ! આપણે અત્યાર સુધી છાંદ-ગીમાં શું ઉકાળ્યું છે ? આપણે ધુંટણીએ પાડવાની ટેવ પાડી છે, આટા ઉકેલવાની દીનના કેળવી છે—આપણાપણું એજ આપણી છાંદગી—પણ આજની આ જુવાન પ્રજા જોઈ ! રણીયાત ડોશી ! કાં તો આ બધા નવું અજવાળું મેળવી શક્યા છે અથવા તો આપણાં કરતાંય કોઈ વધારે ગંભીર બુદ્ધ કરી રહ્યા છે, જ્યારે કેટલાક જુવાનો મેનેજર સાથે કેવી હીમતભેર વાતો કરતા

હતા ! સત્યને ખાતર જાતને હોમવાની તમનેના આ યુવાન વગેરે જરૂર કેળવી છે. આપણામાં એટલી ઉમીંઓ ન આવવી મુશ્કેલ !” કેરાવ કાકાએ મોટું પીવેચન કયું.”

“આપણે માણસ ન ક્યાં છીએ ? તમને નથી લાગતું કે હવે આપણે નવી પ્રજા માટે જગ્યા ખાલી કરી આપવી જોઈએ.” એક નવીન અવાજ આવ્યો : “આપણે કેવી છાંદગી પસાર કરી છે એ તમે જાણો છો ? આપણે પોંડે ચાલ્યા છીએ, છુટણીએ પડી પડીને ઉજળાયાત વગેરેના ચાલુ ચાટ્યાં છે.”

આ બધો ઉકળાટ ચાલ્યા ન કરતો હતો પણ રાંધવ એક બાલુ વિચારગત બનીને ખેસી ગયો હતો. નેટકો ગુસ્સો રાંધેથી કાઢી શકાય એટલો બધો ય કાઢવી દઇને તીખખા મગજના મજુરો એક પછી એક રાંધવને છોડી ચાલ્યા ગયા. જેમ જેમ એને એકાંત મળતી ગઇ એમ એમ એની અસ્વસ્થતા વધતી ચાલી. આખો દિવસ એ એટલો બધો વ્યાકુળ બની ગયો હતો કે જાણે એ ખીમારીની કમતાકાત ન અનુભવતો હોય એમ એના ચહેરા ઉપરથી દેખાઇ આવતું હતું. એણે કેમ જાણે કંઈક શુભાચ્યું હોય એમ એ ખોયેલી ચીજની શોધ માટે આગર વૃત્તી ધરાવતો હતો અને હજુ પણ એને કોઈક છુટી જગ્યાનું હોય એવી બીલી એને મુકવતી હતી.

ગત પડી-રણીયાત ડેરડી સુધ ગયાં હતાં અને રાંધવ પથારીમાં પડ્યો પડ્યો ચોપડી વાંચતો હતો એટલામાં પોલીસ દોડતો આવી પહોંચ્યા જાણે કે આ ઘર રાંધવનું જ હોય એમ એને પુછવાની તકલીફ ઉઠ્યા પીના ચોખેર શોધખોળ કરવાનો એમનો જરી પુરાણો ધંધો પોલીસે આદરી દીધો. પહેલી વખતની પોંડે ન આ વખતે પણ અમલદારે

જોતોજ તપાસ ચલાવી. એની વતંહુક, રીતી અને પદ્ધતી બધી એટલી જ ઉદ્ધત, એટલી જ આક્રમણકારક અને એટલી જ ઉગ્ર હતી. અપરાધોથી જે આકુલિતરે એને વર્ધાવવાની અમલદારી આદત વીગે તો પુછવું જ શું ? આમ રાંધવના ઘરની ઝડતી બંધુ ન કાળજીપુર્વક ચાલી રહી, રણીયાત સ્થાળી જગી ઉડી અને એક ખુલ્લામાં ઉભી રહી. એણે રાંધવના મોં ઉપરથી પોતાની નજર ખીજા એક પણ પદાર્થ ઉપર ન ફેરવી. રાંધવના મનમાં અનેક મંથનો ચાલતાં હતાં પણ એની અસર એણે ખુબ કાબેલીયતથી એના ચહેરા ઉપર આવનાર નહોતી દીધી. પણ જ્યારે જ્યારે પોલીસ અમલદાર ખડખડાટ હસતો અથવા કંઠા મસ્કરી કરતો, ત્યારે રાંધવ ક્રોધની બધી આગ એની આગળીઓ મગડીને વ્યક્ત કર્યાં કરતો. ઉત્તર આપી ન શકાય અને ઉદ્ધત મસ્કરી સદન જ કચી પડે એટલે જે માનમીક કષ્ટ અનુભવતું પડે એને દબાવી દેવામાં ખુબ આત્મબળ જોઈએ છે, રાંધવ બંધુ ય સમજતો હતો એટલે એણે અમલદારોની ઉદ્ધતાઇ વીગે દરકાર કર્યાં વીના શાંતિથી માત્ર જ્યાં જ કયું. રણીયાતને આ ખીજા અનુભવ હોવાથી પરેશાના નેટકી બીલી એના હૃદયમાં સંચાર કરી શકી નહોતી. ઉલટું એને આ કાળા પોષાકવાળા પોલીસો ઉપર ભારે તીરકાર વજ્રુટ્યો હતો,

રાંધવે કહ્યું,
“બા ! કલ્લય મને આજે પકડી જગે !”
રણીયાતે મધ્યમ જ્વાળા આપ્યો,
“હું એ વાત સમજી ગઇ છું.”
એણે અમણીઓની સમામાં જે બાપણ કયું હતું એ સાંભળીને રણીયાત સમજી જ ગઇ હતી કે એને પકડવામાં બહુ દીલ ધગે નહીં.

પણ રઝીયાન સાથે માથે એ આશા પણ એવતી હતી કે મલુદે બધા રાધવના કહેવા સાથે સમન થતા હતા અને તળીઓથી એના ભાષણને વધાવી લેતા હતા એટલે કેદાય રાધવને બહુ વખત જનમ નહી રહેવું પડે -ગીરાનને એમ તો ઇચ્છા થઈ કે એ રાધવને છાતી અગ્રો દાખી એના હૃદયને ભરે આતુઓ દ્વારા ખાતી કરી નાખે, પણ પેનીમ અમનદાર ગીરાત અને ગધ વની બદાળ વચ્ચે હોમે હતો અને ડોશી તામે એ બરોળગ ચમગ નજરે લેયા હતો હતો નાચ એ ગીરાતની આખમાથી આમુઓ આરે એની નાહ લેતો હશે અથવા કેદાય અમનદાર સાહેબ એમ માનતા હશે કે ગીરાત એને પગે પડી પ્રણિપાતો કરશે વીનવણી કરશે, ગધવને પડી નહી જવા પાનવ પાથરશે

પણ સનગુ વર્થ-૦ પનામાન આવે એવો મક્રમ નીશ્ચય કરી એના એક પુત્રની માત એ ઓહામા ઓહુ, ઓનવાની અને ખીનુન નર્તી ગવાની મન સાથે ગાક બાધી દીધી આખરે પોલીસે ગધવને વોટ બનવી આગળ ચ નવા દુષ્ક કથા રળીયાતે દમ્ત રાવનનો હાથ હાથમા લઈ સામે જ લેયા ક્યુ

‘ તો ખીનુ -ઈ સાથે લઈ જવું છે’

‘ એની તુ હવે ચી તા ન જી’

‘ ઇશ્વર તાર -સુવા કરશે’

નાથવને જ્યારે પોલીસ ઉગવી ગઈ ત્યારે તે ગીરાતે ખુમ પીરજ રાખી હતી, પણ સુના ધનમા લેવી એ એની પડી કે પુગન જ એની આખમા આસુ ભગઈ આન્યા દીવા લને ટેકા ફરને એ પનાકો સુધી ખેસી ગઈ માત્ર નીચુ નમાવી નીચારમા ને વીચરમા એણે ગનીના પ્રહરે પસગ કર્યા પોતની અશક્તિ અને નિરાધારીત્વ એને

પુરેપુરે ભાન હતું અને એથી એની આપતીમા એ આત્મભાન વધારે અસહ્યતા ઉભરાતી હતી એના હૃદયના શક્યને આમુઓ દ્વારા ક્ષનવતી, પતિ અને પુત્રથી એકનવાઈ પડેવી રળીયાતે આખી ગત રોયા જ ક્યુ કોષ અને કડવાશ એના અંત જરણની આસપાસ છવાઈ ગયા હતા અત્ય કહેવા જતા એના એકનાએ પુત્રને ઝડપાઈ જતો જોઈ કઈ માતાનું હૃદય પુણ્ય પ્રાપ્તની જવાલાઓથી ભણુકી ન હો ?

એ રાત્રીએ ખુમ ઠંડી પડી હતી અને થોડો થોડો વગસાદ પણ ટપન્યા હતો હતો ધીમે ધીમે દીવાને લપાઈ લપાઈ કોઈ બારણા ભણી આવતું હોય એમ રળીયાતને લાગ્યું, પહેલા તો એમ જ કૃપના કરી કે ફરી પાડી પોલીસ કાઢક તપાસ માટે આવી હશે એને એમ થયું કે, મને પણ જનમા લઈ જાન એટલે પાત્ર પણ કોઈ આન્ય નહી સવાર પણ પડી ગયું અને નીચમ મુજબ મીનતુ છુ ગણુ વાગ્યું પણ આજે કેમ જાણે એનો તીણો કાન ફાડી નાખે એવો અવાજ હાલો લાગતો હતો ? સવારના પ્રકાશની સથે જ ફેશવમક્રએ પ્રવેદ કર્યો

‘રાધવને તો લઈ ગયા ખર ને ?’

‘કુતાઓ જરૂર લઈ ગયા’ રળીયાતે ઉત્તર આપ્યો

‘મારી પણ એલો જડતી લીધી હતી અને છીણુજેણુ તપાસી નેયું હતું મને ગાળા દેવામાય કરી મણા રાખી નહોતી પણ એ ઉપગત એ પોલીસ આઉમોએ કહ્યું મને નુશ્ચાન પડોચાડ્યું નથી મેને જરે કહેવાય છે કે પોલીસને કંઈક નીતાની ફની હતી’

‘એ તેમ હો પોલીસ અને મેનેજર નધા એમા એક જ છે મેનેજર પૈસા તુટે છે, જ્યારે પોલીસ ગેમીઓ છોડે છે’

‘તમારે બધાએ રાધવની પડખે ઉભું રહેવું’ નેહએ. એ નેહમાં તમારી ખાતર જ ગયા છે એ સૌએ સમજવું’ નેહએ.” રળીયાતે એકદમ આવેશમાં આવી કેશવ કાકાના ભાષણને વચ્ચેથી જ અટકાવી દીધું.

“કેશુ એની પડખે ઉભું રહે ?” કેશવ કાકાએ સામે પ્રશ્ન કર્યો.

“તમે બધા ય.”

“તમે ભુલો છો રળીયાત ડેરી ? તમારી આશા વધુ પડતી છે. અમે કોઇ એક તણુ-ખતું ય તોડવાના નથી. હબરો વર્ષથી અમારા માલીકાએ એમનું બજા અને પ્રતીષ્ઠા જમાવેલાં છે. એમણે અમારા અંતઃકરણમાં ખુબ ખીસા ખોદી દીધા છે. અમે એથી જ એકેક થઇ શકતા નથી. પહેલાં એ આપસ આપસમાં અંટસ પડાવતી હોખડી શૂંબલાઓમાંથી જાતે તો મુક્ત થઈએ. પછી ખીજને મદદ કરવાની વાત કરીએ.”

આટલું બોલીને કેશવકાકા તો પલાયન કરી ગયા, પણ રળીયાતના હૃદયમાં શુભ ભોકતા ગયા. તેમાં ય એ વચનોમાં વ્યાપક નીરાશાએ તો રળીયાતના હૃદયમાં ભારે આઘાત પડેલો. કંઈપણ ધ્યેય વીનાની અર્થહીન ઝંખનામાં અને વીચારવમળમાં એમ કરતાં કરતાં આખા દીવસ પીતી ગયો. રળીયાતે સુલો ય ન સળગાવ્યો. જાતે કયું ખાધું પણ નહીં. ચા સુઢાં લેવાની એની વૃત્તિ થઇ નહીં. છેક રાત્રે કંડો ચોટલાનો ટુકડો ખાઇ પાણી પી લીધું. રળીયાતને લાગ્યું કે આજના જેવી એની નીરાધારીતા દીનતા, અને એકસવાયાપણું, કદી અનુભવ્યું નહોતું. છેલ્લા એકાદ વરસ થયાં આવ્યા કોઇ અકસ્માત માટે એ આશા રાખતી જ હતી. કેટલાય જીવાન માણસો આવતા જતા એ ઉપરથી રાધવની મનોદશા અને વાત-

વરણથી એ તદન અચાત નહેતી અને રળીયાતના જીવનમાં કંઈક ઉન્નત, ભાવના રેશમાં પણ રાધવની આ નવી પ્રવૃત્તિ જવાબદાર હતી એ વાતથી પણ રળીયાત અઘાત નહોતી. એ પ્રેરણાનું અને વ્હાલ કરવાનું એનું એકનું એક સ્થાન પણ એના જીવનમાંથી ઝુંટવી લેવામાં આવ્યું. એટલે એનું તો સર્વસ્વ ગયું. આખા દીવસમાં કેશવકાકા શીનાય કોઇ ખીણું ફરક્યું ય નહોતું.

બારીની બહાર પવન સુસત્રાટ કરતો હતો અને વરસાદ ત્રમજુટ પડતો હતો. અને ઘરનાં નેચામાંથી નેચબેર પડતી પાણીની ધારાઓએ વધારે વીષાદમય વાતાવરણ ખડું કર્યું હતું. પણ અચાનક બારણાપર અવાજ આવ્યો. ઝટ લઇને રળીયાત ઉભી થઇ અને નેવું બારણું ઉઘાડ્યું કે તુરંત જ રાધવનું જીવું મોત્ર મંડળ દાખલ થયું.

શહેરના વાતાવરણમાં ઉઠરેલા નાધવના જીના દેવતો પણ આજે આવી પડેલો. રાત્રીના અંધારાની સાથે બાપ બીડતા અને ત્રમજુટ વરસાદમાં માર્ગ કાપતા આ મજૂર બીરાદરોએ લાંબા પંથ કરીને પણ આવવાની હીંમત કરી હતી. રાધવ પકડાયાનાં બપોર મળતાની સાથે શહેરમાંથી સ્ત્ર સંચાલન કરતા મજૂર ચળચળના આગેવાનો ચમકી ઉઠ્યા હતા અને ભવિષ્યમાં ગામડાઓની ચળવળ ભાંગી ન પડે એટલા માટે તાત્કાલીક બંદોબસ્ત કરવા આ નાનકડું મંડળ મધરાતે ગુપ્તગુપ્ત રાધવને ઘેર આવી પડેલું હતું. રળીયાત ડેરી પહેલાં તો જરા ખંચાઇ ગયાં પણ પાછળથી એ મંડળમાં ગોખરે ઉભેલા એક મજૂરને એણે ઓળખી કાઢ્યો. થોડા દીવસ પહેલાં જ રળીયાત શહેરમાં રાધવનો સંદેશ લઇને ગઇ હતી

એણે તુરંત જ એ પડછંદે શરીરવાળા
જેણેને ઝાળખી કાઢ્યા.

“તું છે. ભેરાવર ! આવો. સૌ ઘરમાં
આવો.” રણીવાળેને આમ અચાનક એક
સરખા વીચાર ધરાવનારાં રાધવના સંકેતમં-
ચારીઓ મળવાથી ઘણો જ આનંદ અને
આશ્વાસન મળ્યાં.

“કેમ માછ, ગલરાધ તો ગયાં નથી ને?”

“ના રે જોડલા !”

ભેરાવર એક ભારે પ્રયત્ન કાયાવાળા
મલુર મુકાદમ હતો. એનું મોઢું માથું
જોધને જ કોઈ લડકી ઉઠે. લાંબા વાળ,
ભરાવદાર મુછો અને રાજપુતશાહી સાફે જોધ
કોષ્ટકને નાનકડા બાપુનો ખ્યાલ આવતો.
પણ એના હૃદયમાં અનેક જવાલાઓ
સળગતી હતી, શહેરની મીઠમાં એને સારી
જગ્યા પર મુકવામાં આવ્યો હતો છતાં
એનાથી જોમેર ચાલતી વ્યવસ્થીત રોપણ-
નીતી જોધ શકાતી નહોતી. કારણ કે એણે
જતે મજુરોની ક્ષીતી અનુભવી હતી.
એના દીઠમાં ભરેલી આગના તણખાને
વ્યવસ્થીતરૂપ અપાવનાર દોરતો નહીં મળ્યા
હતે તો ભેરાવર કંઈક જુદું જ પરાક્રમ
કરત એમ એનો અહેસાસ જોધને જ કોઈ પણ
કહી આવે.

“અમે કામસર અહીં આવ્યા છીએ”
દેવજી નામના એક ખીજા મજુરે કહ્યું.

“હું તમને ખબર આપવા આવ્યો છું”
કે રામ જોધમાંથી છુટ્યો છે અને તમને
ખાસ કહેવરાવ્યું કે રાધવની ધરપકડથી
તમે જરાય ગભરાશો નહીં. જોધ એ તો
માણસને માટે હાંધીને પ્રવાસ કરતાં કરતાં
માર્ગમાં આવતું સત્તાવાળાઓએ સ્થાપિત
વીશ્રામસ્થાન છે. માછ, પણ તમે કહી
શકશો કે રાધવ ઉપરાંત આ ગામમાં કોઈ
કેટલાની ધરપકડ થઈ છે?” ભેરાવરે મુખ્ય
પ્રશ્ન પર અવગતો કહ્યું.

“શું ખીજાઓને પાંચ પકડવામાં આવ્યા
છે? મને એની ખબર નથી.” રણીવાળે
ઉત્તર આપ્યો.

“રાધવનો નંબર તો ઝોગણપચાસમે હતો
અને હજુ પાંચ ખીજા દસખાર જણને પક-
ડવાના બાકી છે.”

“ત્યારે તો રાધવ એકલો નથી?” રણી-
વાળે આતુરતાથી પ્રશ્ન પુછી આશ્વાસન લીધું.
“હીક ત્યારે તો આટલા બધાને શું વધારે
વખત જોધમાં પુરી-રાખશે?”

“એ ગમે તેમ થય માછ, આપણે પાંછળ
શું કરવું એનો જ વીચાર કરીએ.” ભેરાવરે
વાત અટ પતાવવા હુંકમાં જ કહી દીધું.

“આપણે જો હવે કંઈ પણ કામ શરૂ
નહીં રાખીએ તો સત્તાધીશો એનો પુરો
લાલ લેશે. મલુરોમાં ચોપાનીયાંઓ દેખાવ-
વાનો આપણો કાર્યક્રમ ગમે તે જોગે પણ
ચાલુ રાખવો જોઈએ.” એક ખીરાદરે મુચના
કરી.

“અને એમ ન કરીએ તો રાધવને વધારે
સખત સજા પણ કરવામાં આવે.” ભેરાવરે
કહ્યું.

“એમ કેમ બને?” રણીવાળે આકળી
થઈને પોલી ઉઠી.

“જુઓ માછ, પોલીસ પણ દલીલ કર-
વામાં બહુ કાબેલ હોય છે. એ લોકો એમ
માને કે રાધવ બહાર હતો એટલે આ બધી
પ્રવૃત્તિઓ ચાલતી હતી. એટલે આખી ચળ-
વળનું મુળ કારણ રાધવને જ માની એને
સખત સજા કરે તો એમાં નવાઈ પામવા
જેવું શું છે? જોધ એટલે શું એ તમે
જણો છો? માણસને હેવાન બનાવવાનું અને
એની માણસાઈનું છેડલામાં છેલ્લું તત્ત્વ
નીચેની નાખવાનું એ જખબર કારખાતું
છે. એમાંથી બહાર નીકળ્યા પછી માણસનું
તમામ તેજ દરાઈ જાય છે અને બાકી જે
પુતળું રહે છે એ તો ભુતકાળની માન
કરણુ યાદગીરી !”

“એમ છે! ઓ પ્રભુ! દયા કર! દયા કર!” રળીયાતે ઉઘી આંખો ફરી ઇશ્વરને ય ઉઘમાંથી જગાડ્યા.

“અહીં તો ચોક્કસ એક પણ જાણીતો કાર્યકર્તા બાકી રહેવા દીધો નથી. એટલે આપણી ખાસ ફરજ યદ્યપે છે કે આપણા ઉપદેશકો સાધનો વડે પણ આપણું કામ શરૂ રહેવું જોઈએ.” દેવજીએ મુચના કરી.

‘પણ અહીં એ કામ ઉપાડી લેનાર કાણ છે?’ નેરાવરે પુછ્યું. “ચોપાનીયાં અને સાહીત્ય તો આપણે પુરું પાડીએ પણ મનુષ્યોમાં પહોંચાડે કાણ?”

“મીત્રમાં જનાર દરેકનાં ખીચાયા હવે તો તપાસે છે.” એક મનુષ્યે વચ્ચે જ દલીલ દીધું.

રળીયાતને એમ લાગ્યું કે એણે જાતે કંઈક કરવું જોઈએ, રાધવ જેવાં જાણ અને અજાણ લાગી પડે એ કેમ અને? એણે નેરાવરનો હાથ પકડીને કહ્યું.

“જેભા! તું મને કંઈક માર્ગ બતાવ તું જે કહે તે કરવા તૈયાર છું, પણ મારાથી યદ્યપે શું શકે?”

“મીત્રમાં ફેરી કરતી ચેતી ઉજળા ડોશીને તમે જોળ્યા છો? એની રેંકડીમાં થોડું સાહીત્ય ધુસારીએ તો કેમ? એને થોડા પૈસા આપીએ.” નેરાવરે પુછ્યું.

રળીયાત એકદમ વચ્ચે ખોલી ઉઠી. “એ વાત કરશો નહીં. ઉજળા ડોશી જાતે જ જીવતું ચોપાનીયું છે એ જ્યાં ત્યાં વાગ્યા જ કરશે.”

થોડી વાર શાંતી કેવાઈ. સૌ કોઈ ભાવી કાર્યકર્તા માટે માર્ગ મોકળો કરવામાં મુંઝાઈ ગયા હતા. અચાનક રળીયાત ડોશીના મનમાં વીજળીના ચમકારાની પેઠે એક વીચાર આવ્યો.

“એ જ્યાં ચોપાનીયાં મને સોંપ્યા હું એનો માર્ગ કરીશ. રાધવ જેવાં ગયા એટલે મારે કંઈક નીવડવું સાધન તો

ઉભું કરવું જ પડ્યો ને? હું ઉજળા ડોશીની સાથે મીત્રમાં ફેરી કરવા જઈશ. નાનંદડી રેંકડી રાખી મશાલદાર ચીત્રે વેચીશ અને સાથે તમારો મશાલો પણ સેરવી દઈશ!”

“આશ્ચર્ય!” સૌ કોઈ એક સાથે ખોલી ઉઠ્યા... “માથા! તમે તો કમાવ કરી.”

રળીયાત ઉત્તરમાં માત્ર મીઠું હતી. એને એમ જ લાગ્યું કે જો મીત્રમાં ચોપાનીયાં બેસવાનું ચાલુ રહે તો એકલા રાધવ ઉપર ચોક્કસનો રોષ ન ઉતરે. એકના એક પુત્ર ઉપરનો ખ્યાર આધેડ વયની રળીયાતને પણ આવું જોખમ ખેડવા માટે પુરતું પ્રોત્સાહન હતું. એણે નીશ્ચય કરી લીધો કે રાધવને સંતોષ થાય એટલા ખાતર પણ એણે એવું અધુરું મુકેવું કામ સંભળવું જોઈએ. આમ મીશ્રીત લાગણીઓ અનુભવતી રળીયાત ચોપાનીયા કાર્યક્રમ પરત્વે અત્યારથી વીજળીનો નશો માણવા લાગી એણે આવેશમાં આવી જઈ નેરાવરને કહ્યું.

“જેર! રામપ્રસાદને કહેજે કે રળીયાતે કામ માથે ઉપાડ્યું છે. તમે સૌ, નીશ્ચીત રહેજે. હું તમારા બધા જેટલી શ્રદ્ધાથી જ રાધવનું અધુરું મુકેવું કામ ઉપાડી લઉં.”

નાનંદડો ઓરડો જઈ માતાના ઉત્સાહ અને પ્રેરણાને સંધરી રાખવા નાનો પડતો હતો. આખું વાતાવરણ કોઈ ભવ્ય ગંભીરતાભર્યું લાગતું હતું. હજારો અજાણ્યો-ઓના હીતચીંતન માટે ભર વેરસાદમાં આટલી ઉપાધી ઉઠાવના જીવાનોએ જુદા રળીયાતમાં પણ યૌવનમુલક ઉત્સાહ રેડી દીધો.

“ત્યારે હવે અમારે તો ચોપાનીયા જ મોકલવાના રહે છે.” નેરાવરે પુછ્યું.

“જરૂર!”

સૌકંઓ યમાં વ્યાપી ગયેલા અંધકારને ક્યારે નાખવા વેગમાં મુકાયેવું પ્રકાશનું પેડું વળી પાછું એવું વીનાશક કાર્ય સંધવા ચીત્ર પડ્યું! [અગ્રણી]

કુલ છાયા

સમાલેચક

સાહિત્ય લક્ષ્ય

સમકાલિન ઇતિહાસ

ધરાસણાનો કુળો કેવ : પ્રકાશક
મત્રી, ગુજરાત પ્રાતીક સમીતી, અમદાવાદ,
મુલ્ય ત્રણ આના.

ક્રાંતીની ચીનગારીઓ: પ્રચોજક
નીગંજન, પ્રકાશક 'ઉમી' કાર્યાલય, ઠે
૧૮૧, બજારગેટ ચીટ, કોટ, ગુજાઇ
મુલ્ય. એક રૂપીઓ

હી કુચાનના સ્વાતંત્ર્ય સંગ્રામના ઇતી-
હાસમા યુદ્ધભુમી ધરાસણાનો ઇતીહાસ અઞ
ચ્ચાન લેશે. આપણે હજી ધરાસણાના મીઠા
યુદ્ધના એટલા નીમ્નના સમયમાં જીવીએ
છીએ કે જેની તે યુદ્ધના મહત્વનો અને
હીંદના સ્વાતંત્ર્ય સંગ્રામમાં ધરાસણાના
સમરાગણના સ્થાનનો નીશુચ કરી શકીએ
નહી, તો પણ ધરાસણામા અપાયવા બધી-
દાનો, ત્યા લેવાપના બોગ, અહીંસક અને
શાંત સૈનીય ઉપર થયેલા અત્યાચારો વગેરે
બનાવોની આ સચીત્ર ઐતીહાસીક નોધ
ફરી ફરીને વાંચી જનારના દીલમા ગૌરવ,
સૌય, કેધ, શરમ અને આપબોગની લાલ-
નાની વીવીધ લાગણીઓ ભરેલ કથા

સીવાય રહેશે નહીં. ધરાસણાનું યુદ્ધ એ
હીંદીઓને અને ખાસ કરીને ગુજરાતીઓને
ગૌરવ અપાવનાર છે. જ્યારે લખીબનો
સ્વતંત્ર ગુજરાતી આ ઇતીહાસ વાચતો હશે,
ત્યારે આપણે અણીને અવસરે બીર,
સ્વાધી અને સ્વતંત્રતાના ધાતક નહોતા
બન્યા એમ માની તે આજના ગુજરાતીઓને
માટે-તેના પુન પુરુષો માટે શરમની નહીં
પણ ગૌરવની જ લાગણી અનુભવને અને
હારે ધરાસણા સ્વતંત્રતાને ખેંચી લાની ન
શક્યું હોય, પરંતુ સ્વતંત્રતાની ખુબ જાગૃતી
કરવામા અને તેની પ્રાપ્તિ માટે આપવા
જોઇતા બધીધનની દીશા દેખાડવામા તેણે
લઝવેલો ભાન, તે હીંદની સ્વતંત્રતાના
ઇતીહાસમા અમરરથાન પ્રાપ્ત કરશે જ અને
પં. ચોતીવાનજીએ કહ્યું છે તેમ. “ધરા-
સણાનો કીસ્સો તવારીખમા આપણા માટે
ચીરંજીવ યશગાથાનો રહેશે” આપણે માટે
તો આ ઇતીહાસ સમકાલીન છે, છતાં એની
સમકાલીનતામાં લાક્ષણીક મહત્વ રહેતું છે.
એ મહત્વની પીછાન માટે પ્રત્યેક ગુજરા-
તીના ઘરમા આ નાનકડું, સસ્તું અને છતાં
આજો ઇતીહાસ અપનાર પુસ્તક હોવું એ

‘શુભરાતીઓને માટે તો ધન્ય’ ક્ષત્રી મનાવી
જેદએ.

પ્રકાશકે એમાં જરાય અતીશયોક્તિ ધધ
ન ગય તેની ખાસ કાળજી રાખી છે, એટલું
છતાં સુદલુભીમાં વર્તાવલા ‘કાળકેર’ની
લીલાને કોઈ જાતના ભયથી મોળી જનાવી
પણ હીધી નથી. યુરોપી યાદવી વખતે પ્રક્ટ
ધરેલાં સમકાલીન છતીસનાં ભાષાંદર રીતિ
એકપક્ષી અને અન્યાયી દુષ્ટીઓ દુષ્ટી કાળા-
ચલાં પુસ્તકોની જોડમાં જયારે કોઈક તટસ્થ
પ્રજનો માનવી ‘ધરાસણુનો કાળકેર’ મુકી
અને તુલના કરશે, તે વખતે યુધ્ધ જેવા
પ્રસંગમાં યે હીંદીઓ મગજની સમતુલા
ફેટલી જાળવી શકે છે, તેનો સ્વીકાર એને
જરૂર કરવો પડશે.

કાન્તીની સ્પીનગારીઓના છતીસ ધરા-
સણુના છતીસ કરતાં ક્યારે દુરના
સમયનો અને જુદો જ જુમીકા ઉપર રચા-
યેલા છતાં સમકાલીન છતીસ છે. જેમને
દેશમાં અને પરદેશમાં ‘જરાજકલાવાદી
માનવામાં આવ્યા છે, છતાં જેમણે ‘હેવટનું
લક્ષ્ય આતુરુમીની મુક્તીનું’ છે, એવા
બંધાળના કાન્તીવાદીઓની આ કથા છે.
પૃથ્વીના પટ ઉપર પ્રત્યેક દેશમાં આવા
કાન્તીવાદીઓ કોઈક ઉદાત્ત લક્ષ્યને માટે
જીવ્યા છે અને જીવનકર અનેક પ્રકારનાં
કષ્ટને પણ સ્વજનસમાં પ્રીત માની, પોતાની
લક્ષ્ય સીધ્ધિને માટે બેટ્યા છે. જનતામાં
બણી વખત એમના સંબંધમાં ગેરકમલુતી
ફેલાઈ છે, એમની લડના માર્ગ વીધે
હમેશાં મતભેદ રહેા છે અને રહેશે. અત્યારે
હીંદ અહીં સાવાદી માર્ગે મહાન પ્રયત્ન
આદરી રહ્યા છે, તેમાં કાન્તીકારીઓના
નીધવવાત્ને સ્થાન નથી છતાં કાન્તીકારી-
ઓનો આ છતીસ જાણુવા અને વાચવા
જવો છે. આ જાતનું સાહિત્ય શુભરાતી

વાચકમાં હમણાં હમણાં જ પ્રક્ટ થ-
લાયું છે, એ પલટાંતો જતા મુગજલ-
નીચાની છે.

યુદ્ધ ગીતો

સિંધુરા: લખક: ઝવેરચંદ મેઘાણી
પ્રકાશક: સૌરાષ્ટ્ર કાર્યાલય, રાણપુર; મૂલ્ય
આઠ આના.

દેસરીયાં: લખક: રેશવ દ, રે
રે: ખડાયતા મુલ્ય કલામંદોર, આ
રત્ના અમદાવાદ, મૂલ્ય ચાર આના

ઝવેરચંદ મેઘાણીએ લોકસાહિત્યના મહા
સાગરમાં ડૂબણીએ મારી તેમાંથી મોત
વીણી કાઢવાનો ધંધો આદર્યો. ત્યારે થણા
ઓએ માન્યું હતું કે શુભરાતનું અ
અમૂલ્ય યોગનધન પ્રાપ્તિતાનાં ખંડોશોમ
વેકાશ જાય છે. પણ જાણ મેઘાણીના
જીવનવ્યસાપનો એ માત્ર એક ખંડ જ
હતો. તેમને હજી તો સાહિત્ય ક્ષેત્રમાં લાંબું
સરેશ ખેડી છે. તેમાં લોકસાહિત્યના
એમના સંસર્ગે એમને જે મોટા સાલ મે
ળવી આપી છે તે એ કે; શુભરાતી જે
નિર્માત્ર લાખા ગણવામાં આવે, તેમા એ-
મણે ભજ્જકી જવાલાઓ સમી લીધણ
લાવનાઓ જીવનારા રાજનો જોઈએ તેટલા
સંચય રહેલાં છે તે જ્યાં લાખાભંડારમાંથી
મેળવેલાં મૌકિતકા વડે શુભરાતીઓને
પતાવી આપ્યું છે.

અલગત પ્રવૃત્ત સંગ્રામગીતો એ
પ્રાસંગિક છે અને આપણા ફેટલાક પીઠ
ખની ગયેલા જીવંતારીકા સાક્ષરો—જેમનાં
ચીજ ગયેલાં રક્તોમાં સંગ્રામગીતો લખવા
જેટલી ઉચ્ચતા હવે કોઈ ઉપાયે આવી શકે
તેમ નથી—પ્રાસંગિક ગીતોનું મૂલ્ય ઓછું
આંધ્યા પ્રેમ છે. તેમ છતાં અંગ્રેજ કાવ્ય
સમુચ્ચયોમાંના એવાં અનેક પ્રાસંગિકગીતો

ગાના એમને આનંદ મળે છે ! પરાધીન દેશની એ લીલા છે !

પરંતુ લાઇ મેચાણીનાં આ સંગ્રામગીતો ફરીફરીને વાંચતાં અમે તેની પંક્તિએ પંક્તિ-માંથી છૂટતી શૈથની પ્રેરણાની ધારાએનો સ્વાનુભવ લીધો છે. અને અમે હીંમતથી કહી શકીએ છીએ કે, વર્તમાન ગુજરાતીઓને 'મી'કુડે' શૈથની લગણી નજીવ કરવામાં ખુબ મદદ કરે તેવા એમાં શુભ છે, તે જ શુભ લક્ષીયમાં ગુજરાતનાં અમર શૈથ-ગીતોનો જ સંગ્રહ થાય તેમા પણ આ સંગ્રહમાંનાં ઘણાં ગીતોને સ્થાન અપાવે તેમ છે.

મેચાણી લોકસહીત્યના જેટલા રસીયા છે તેટલા જ વર્તમાન યુગની છેલ્લામાં છેલ્લી ઘડીએ વળતારામાં ધમકતી લાગણીના પડ્યા ત્રીજવા માટે તૈયાર છે, તે એમની સમગ્ર શક્તિશક્તિઓમાં લખાએલાં 'કાલ નગે !' 'ઝમગમે : ' 'સ્વતંત્રતાની મીઠાસ' 'યત્કુપ' 'તરણોત્ત' મનોરાજ્ય', 'ભીર' 'માઓ બગવાનાં માન !' વગેરે ગીતો જ બતાવી આપે છે. નુતન યુગના ગુજરાતીઓ એને ખુબ પાઠ કરે અને તેમાંની લીંટીએ લીંટીએથી તરવરતી લાવનાને બરાબર સમજે તેો

લેખકી મીમ, અણ્ણીને દેખવું,
તાગનો અતલ દરીયાવ તળીયે જવું,
ધુમવાં દીગ્દીગન્તો, શુણી પર સુવું,
આજ યૌવન ચહે એક વીધ જવું

તરણોનાં મનોરાજ્યને મુક્તીમંત બના-
દા. લાઇ મેચાણીનાં આ સંગ્રામ ગીતો
પ્રેરણા ગીતો બહુ જ ઉપયોગી થઇ

કસરીયાં એટલે લાઇ દેશવ-શૈલનાં સંગ્રામ
ગીતો. અસખત એમાં 'સીન્ધુ' જેવી
વીચારસૂત્રી કે કલ્પના અને લાખાના ધોષ

વડેલા નહી, છતાં 'સાસમંજરી'ની ગરવી
ગુજરાતજુના લાવ ચીતરનાર કવીએ, ગુજ-
રીને વીરાંગના તરીકે વજરની વેલડી સમી,
આલચીરી ઉછળતી વીજ જેવી, જેને દીલ
દેશે રાષ્ટ્ર પ્રેમના હુતાશ લાલડી રજા છે,
એવી કાન્તીના કોડથી સજ્જ બની,
મૃત્યુન્મયની માળા પહેરી, ધુધવતા કાળને ય
ધોળી પીવા તૈયાર બને એવી કલ્પનાઓ
કરા, રણકા વગાડી ગુજરાતની નજીવ
બનવાને યુદ્ધન વખતે ગાવા આ સંગ્રહમાં
કેટલાંક સરાં યુદ્ધ ગીતો આપ્યાં છે એમ
અમે માનીએ છીએ. છતાં લાઇ શેઠને
બહુભાવે અમે એક 'સુચના' કરીએ કે,
નવયુગનાં પ્રેરણાગીતો લખતી વખતે
ઋષીઓની પશુકૃતિઓ, સીતાજીની કાંચળી
અને યુદ્ધનાં કથાનકો ઉચકાવવાને બદલે
તેઓ, હીંદની ધેય પાર ધુધવતા સાગરના
કીનારાને ઓળંગી, અતંત્ર દેશોની સ્વાધીન
મનોદશામાં થનાં સર્જનોનો સાથ શોધે, તેો
જરર તેમનાં સંગ્રામગીતો વધુ ઓજસ્વી
પ્રેરણાગીતો બની શકે.

કવીતા

વ્યોમ વિહાર : લખનાર : નાગરનાથ
છ. પરેલ કે : મહાડ મુલ્ય એક રૂપીઓ

સાસમંજરી : લેખક : કેશવ હ. શેઠ.
કે : અગ્રયતા મુદ્દસકા મંદીર ચાર રસ્તા,
અમદાવાદ. મુલ્ય : બાર આના

લેખકે કલ્પનાની પાંખે ચડી વ્યોમ વીહાર
કરતાં એમને જે વીચારો થયા તે એમની
શક્તિ અનુસાર કથાવારે જોડવી આ પુસ્તક-
કમાં રજુ કર્યા છે. કલા અને કવીતા માટે
જેમને એટી એટી ભારેખમ વ્યાખ્યાઓ
ખાંધીને સંતોષ માનવા છે, એવા સંદર્ભોની
સાકમારીઓમાં અવાં વ્યોમ વીહારોની કસો-
ટીઓ કરી શકાય. પરંતુ જ્યારે જગત સુખ,

હુઃખ, શોક અને પરાધીનતાની શરમની લાગ-
ણીથી સળગી રહ્યું હેય, 'ત્યારે તો અમને
આવા બોમ વીહારો શીમ'તો અને શૃંગારરસમાં
જીવનના ઉલ્લાસ શોધનારાઓને જ કામના
લગે છે. ગુજરાતના નૌજવાનોએ હવે તો
જીજ્ઞાસાના રોએ પીગતા સાક્ષરોની શરમની
સીમાઓ લોપીને નીચીંધ અને લવ્ય ભાવ-
નાઓનો અનુભવ કરાવી, માટીના લોચા
જેવાં અને ગયેલાં માનવી બોળાઓમાં
સ્વાધીનતાની, મર્દાઈની, ગુલામીને ફગાવી
દેનારી લાગણીઓનાં પુર વહાવે તેવાં જીવંત
ગીતો લખાય તો તે તરફ વળવું, નહીં
તો હાલ પુરત શાંત રહી, થોડા સમય સુધી
શહ ભેરી એ વધુ ઠીક છે એમ અને
માનીએ છીએ, એટલે આવા બોમવીહારોના
મીથ્યા ઉત્પાદો પાછળ આંખો ખેંચી ખેંચી
જમીન ઉપરથી એક તરુ પશુ આગળ ન
વધાય કે ઉંચે ન ચડાય, એની પાછળ
હાલના જેવા સમય વ્યથા ગુમાવવાની અમે
કેહને સત્તાઈ આપી શકતા નથી.

કવીતામાં કવીત્વ કેટલું છે અને કવીતામાં
જનતાને આપવા માટે વીચારાતું કેટલું
કેટલું છે, વીચાર સરણીમાં નીચળતા
કેટલી છે, તે ક્યા માટે વાચકને દોરી
જાય છે? એ જુદી જુદી કસોટીએ
કવીતાનાં માપ થાય છે. અમે કવીત્વની
માયાગ્રીકણુ તપાસ કરવાની પરેડથી જ
ના પાડીએ છીએ. કવીતામાં રહેલા વીચાર-
બળને અને પ્રેરણાની શક્તિને જ અમે
મહત્વનાં માનીએ છીએ, તે દબ્દીએ આવી
રાસમંજરીઓને ગુજરાતજીનવી ગુજરા-
તજી જરાય ન અપનાવે પણ તેમાં રહેલી
નીર્માલ્ય વીચારસરણીની સામે સ્વદેશ
સેવીકાએ તરીકે બીયણુ સ્વાતંત્ર્ય સંગ્રામ
જગાવે એમ ઇચ્છીએ છીએ. સ્ત્રી એટલે
માત્ર 'પતીની' આસપાસના વર્તુળમાંથી

નીકળી જ ન શકે, 'બાલમજી' એ જ
માત્ર એની જીવન મીધીતું લક્ષ અને,
એને ખુશ કરવા, એને વીહારની નવંલી
મોઝે મણાવવા માટે જ મરી શીરે, એ
મનોદશાને હવે ગુજરાતજીએ ફગાવી દેવી
ધટે છે. તેવી રીતે કદીય નથી સાંભળી
શકવાની એવી ધારી ધારી અગમ્ય બ્રહ્મ
ખંસરીઓ પાછળની ઘેલછામાંથી ય નવ
ગુજરાતજીએ હવે તો ઉગરી જ જવું
એછએ. ધણા દલામ એવા સાંકડા વીચારોની
ધણીમાં ફર્મા, હવે તેમાંથી ગુજરાતજીએ
નીકળી જવું એછએ, અને સ્ત્રી-શક્તિની
જાગૃતીમાં જેમ વીહાસ થતો જાય, તેવી જ
વીચારસરણી રવીકારવી ધટે. 'ગુણગરવી
ગુજરાતજી' નો જીવનસાર 'કંઈક કોઠકરી'
રસીયાની અક્ષપુર્ણા, બાલમની વરમાંજ
ગુંથનાર ને એની કુલદાનીને મળવનાર,
કે ધરનાં ભરત ગુંથણમાં ગુંથાઈ રહેવા
કરતાં વીશીય છે. સારા પર મેળવવા માટે
વતપુજનમાં અને દેવદેવીના દર્શનમાં કન્ય
કામમણી બનીને, બગીચાઓમાં ઉડતા
ભૂંજેના દીલ વીંધતા ડોમમાં રાચનારી,
તુલસી જેવા છોડના કૃષ્ણની જડસુન્તીએ
સાથે વીવાદ થાય છે એમ માનનારી,
'ગંગાસ્વરૂપ' બની વીલાતી કુલદેસડી સ્વ-
રૂપે ચમચમતાં દેવાંની ઉછળતી લાગણી-
ઓને કેવળ સમાજ અંધનના ભયથી દબી
દઈ, સ્વાત્મોને છેડ દેનારી 'મેનારાણી'ઓની,
સામે કોઈ મરેલા કંથના કામમણુ સહચારની
વાંચામાં જાન ભુલનારી રંગબીની ગુજરા-
તજી બનવું એમાં ભલે ગુજરાતજીની
શોભા હોય. પણ તેમાં ગુજરાતજીની શોભા
કે એમવું ગુણ ગરવાપણું નથી. હવે તો
પરાધીનતાની પોતાની અને પરની જીજ્ઞાસા
તોડવા 'અંગાર ઝાંતી આંખડીવાળી, લલુ-
ક્ટી જવાબાઓ ભરખતી, લવાનીઓ અને

‘લેગમાયાઓની’ ગુજરાતને જરૂર છે. જે વીરાંગના બની પોતાની સીંહણ સી હાકલે પૃથ્વીના પડને ભેદી, ખાંડની ધારે ખેંચતી, પોતાની આસપાસ ખરી કરવામાં આવેલા સ્વાર્થી પુરુષોની બ્રમળગને પહેલી તોડી નાખે. રાસની કોડીલી ગુજરાતણાએ તેથી આ અને આવી રાસમંજરીઓમાંથી, એવી ભાવનાવાળા રસો ખોળી માત્ર તેને જ અપનાવરા નેહાએ, ત્યારે તેમને કોણમણ કંથની રસરાણીઓ બની તેના નામની જપમાળા જપતી, શુદ્ધ સમી કોટીએ બેસાડનારી ગુજામી ભાવનાઓને તાજ કરનારી કવીતાએ નો વચ જ દરે નેહાએ. પછી ભણે તેમા ઉગતા તારલીયા ને આધમતા ચાંદલીયા કે કુલડાંની કોટીઓમાં સુધા વર્ણવતા રસરાજનીએ ના ઉભરાતા રસોની અને ઉડેરા વાજતી બ્રહ્મચંસરીઓની, ભલકભરી બાસતી છતાં ઇંદ્રવારણા જેવી કલ્પનાઓ હાંસી હાંસીને ભરી હોય. !

નવલકથા

આઝાદીનો જંગ: લેખક: નીરંજન. મુદ્રક તથા પ્રકાશક: ગોમનલાલ મોદી, ટે: તુલન ગુજરાત કાર્યાલય, રાયપુર, અમદાવાદ. મુલ્ય: દોઢ રૂપીઓ.

તુરેલાં બંધન: અનુવાક: પીયુષ. પ્રકાશક: ‘નવચેતન’ ઓશીસ કે: યનેશ હં શુક્લ, ૪૮, કાકડગડી, મુંબઈ નં. ૪ મુલ્ય: આઠ આનાં.

સમાજનો સડો: લેખક: અમૃતલાલ રતનજી ત્રીવેદી, પ્રકાશક: હરીલાલ વલ્લભ દાસ બ્રહ્મચરી. ટે. ૧૮૧ બજારગેટ મીટ, કોટ મુંબાઇ

પહેલી નવલકથા ઝરના લુભી સન્યતંત્ર નીચે જકડાઇને છુંદાઇ મરતી રશીયન પ્રગલ્ગે એ લુઃમમાંથી છુટવા જે અનેક

પ્રયત્નો કર્યા. તેમાંના દર નીશ્ચયી નીકી હીરોઇના પ્રસંગ ઉપરથી ગુંથવામાં આવેલા છે. શૈલી પણ સરસ અને સુંદર છે. એનો આત્મા સ્વાધીનતા માટે ઝંખતી કચડાયલી પ્રગ્લના મીલાપથી લલ્પદ બનેલા છે. આવી નવલકથાઓ જ લખાવાને તેમજ વંચાવાને ધોઅ છે.

‘તુરેલાં બંધન’ હીંદુઓના સામાજિક સીતમોમાંના એકાદ બે ઉપર પ્રકાશનો ચમકારો નાખે છે. એના મુળ લેખક રવીબાભુતી વીચાર સરણીની છાપ તો એની ઉપર પડેલી છે જ, છતાં હેતુ વીનાની નવલીકાઓથી મનરંજન કરનારાઓને માટે, એટલાય હેતુવાળી આ નાનકડી નવલીકા ઠીકે કહી શકાય.

‘સમાજનો સડો’ બનીવનાર લેખકે હિંદુ સમાજમાં ચાલી રહેલી અનેક અધમલીલાઓ અને તેની પ્રત્યાષાતી રહીઓને ખુલ્લી પાડવા માટે પોતાની શક્તી અનુસાર ઠીકે પ્રયાસ કર્યો છે, એમના આ દીરાના કાષને કનૈયાલાલ મુન્સીએ આશીર્વાદ આપનાર ઉપોદ્ધાત લખ્યો છે. અત્યારે સમાજનો સડો બતાવીને જ નહીં પણ તેને બાવલરમાં આચારીને જ એ સડો સાફ કરી શકામ તેમ છે, એ કાષ ન ભૂલે.

નાટક

ડો. મીનાચહેરનો દર્દી: લેખક: શ્રીરંગલાલ રસ્તમજી મહેતા ટે: ૧૪, પારસી કોલોની કરોંગી. મુલ્ય લખ્યું નથી

બલીદાન: લેખક: વજીસ પ્રાણલાલ દોકરલાલ મુનશી, પ્રકાશક: એમ. સી. કોહારી, ટે: રાયપુરા, વડોદરા. મુલ્ય એક રૂપીઓ

બે નાટકો: લેખક: સારદાપ્રસાદ વર્મા, પ્રકાશક: મુગાન્તર કાર્યાલય, ગોપીપર, સુરત. મુલ્ય સ્વત આના.

એક નાટક: લેખક: રમાપતી, પ્રકાશક
પ્રહરેશ પ્રીન્ડીંગ વર્ક્સ લીમીટેડ, દે: નં.
૧૫૮, ૩૧ ગલી, પોસ્ટ બોક્ષ નં. ૮૫૩,
રંગુન મુદ્ર્ય: આશિઆના.

આ ચારે નાટકોમાં નવચીધાન માગતા સમા-
જને માટે વીવીધ દ્રષ્ટીએ થઈ રહેલા યુગસ-
તીઓના વીચારોનો સ્પષ્ટ પડ્યો પડે છે.
‘૭૦ મીનોહરોનો દહી’ એ ‘રહી મલ’
નામના ફ્રેન્ચ નાટક ઉપરથી અંગ્રેજીમાં
‘ડેમેન્ડ યુસ’ નામે લખેલા મથાહુર લેખક
અર્નાડ શોના નાટક ઉપરથી લખાયું છે.
અમને આ નાટક બહુ જ ગમ્યું છે. ખાસ
કરીને જીવનોની સમક્ષ તે વારંવાર બચ-
વાય તો તેનું સરસ પરીણામ આવે એમ
અમે માનીએ છીએ. પરંતુ તેમ થાઓ કે
નહી, છતાં યુગસતી નવજવાનોને તેમજ
યુગસતીઓને અમે આ નાટક પાનથી વાચ-
વાની આગ્રહભરી ભલામણ કરીએ છીએ.

‘મલીધાન’ સમાજના સહેલા અંગોને સાદું
કરવા માટેનો સરસ પ્રયાસ છે. રહી અને
ધર્મને નામે થઈ રહેલા અત્યાચારો ઉપર લેખકે
કંટાર પ્રહાર કર્યા છે, પણ એ બન્ને એટલા
રૂઢ બની બેઠાં છે કે યુગસતીઓએ હવે
પ્રહારની આવી મર્યાદાઓને વચ્ચે વાસ્ત-
વીકે પ્રહાર કરવા તત્પર થવું પડશે.

‘એ નાટકો’ જમાં એક ‘જીંદગીની વૃક્ષ’
યુગસતી સાહીત્યમાં નવા માગેલું દીશા
સુચન બનાવે છે. ત્યારે ‘જંતરગણો’ જીની
પ્રેમ કથાને નાટકમાં ગ્રથે છે. યુગસતીઓ
હવે માત્ર વહાલા વહાલીનાં ટાપડાં છેડી
વીજાન અને માનવ જીવનના વધુ વીચારવા
જેવા પ્રદેશોમાં દબીપાન કરવા તત્પર બને
છે એ બતાવનારો ‘જીંદગીની વૃક્ષ’માં સ્પષ્ટ
પ્રયત્ન દેખાય છે.

‘એક નાટક’ ધર્માચેર રંગુન રહેલા મથેલા
યુગસતી જીવનની ઝાંખી કરાવે છે. લેખક

‘ઉપોદ્ધાત’ કે ‘બેમોલ’ લખવાની પ્રણાલીની
સામે ખુદ્દા બળવા કરીને ઘાતાને જે
કહેવું છે તેની કમોટી વાચકને જ કરવા
દે છે. અબળા મનાતી હીંદુ સ્ત્રીની દુર્દશાનો
અહીં પણ વાચકને સારો ખ્યાલ મળે છે

જીવન ચરીત.

વીર ગાફીંદસ: અનુવાક: રમણલાલ
દેવશંકર ભટ્ટ; પ્રકાશક: પુસ્તકાલય સ. સ.
મંડળ લીમીટેડ, વડોદરા મુલ્ય દોઢ રૂપીઓ.

સામાન્ય સ્થીતિમાં જન્મવા છતાં, સતત
આશાવાદી બની, માતૃશુભીની જીવનગતિ
માટે ઝુઝનાર અને છેવટે અમેરીકાના પ્રમુખે
બનનાર સેનાપતી ગાફીંદસની આ જીવન
કથા આશા, ઉત્સાહ કે મહત્વાકાંક્ષા વીણાણા
કુવાનોએ ખાસ મનન કરવા જેવી છે.
અતુકુળ તક ન હોય છતાં તે તક ઉભી
કેમ કરવી અને તેનો લાભ કેવી રીતે
લેવો, એ ગાફીંદસના જીવનમાંથી ખાસ
બજાવા મળે છે. યુગસતમાં સામાન્ય કોટીની
નવલકથાઓનાં વાચન બદી આવાં પુસ્તકો
ખુબ વંચાતાં થાય, એવી પરીસ્થિતિ ઉભી
કરવાની જરૂર છે. નવજીવાને એ ખાસ
કરીને એ વત લક્ષમાં લેવી પડે છે.

આરોગ્ય.

પ્રહરેશ સંદેશ: અનુવાદક: હરદેવ
પ્રભુરામ વેદ, પ્રકાશક: કાનમ સ્વદેશી વસ્ત્ર.
ભંડાર કરજણ મુલ્ય એક રૂપીઓ. •

બાળ ઉછેર: લેખક: ડૉ. અમૃતલાલ
લ. પટેલ, પ્રકાશક: ગુણકુંદરી કાર્યાલય,
દે: ૧૧૪ ગીરગામ બેકરોડ, સુબાઈ નં.
૪, મુલ્ય: દોઢ રૂપીઓ.

બન્ને પુસ્તક આરોગ્યના સામાન્ય જ્ઞાન
માટે ઉપયોગી છે. તેમાં પહેલું ખાસ કરીને
પુરુષ વર્ગને માટે અને બીજું સ્ત્રીવર્ગને માટે

જરૂરી છે; છતાં બન્ને પુસ્તકો સામાન્ય રીતે સ્ત્રી પુરુષો બન્નેને સારૂ ઉપયોગી છે. શરીરની સાચા વધુ અને કાળજી માટે અને તેમાંથી આવતી કાલની પ્રગતિ ઉદ્દેશ્ય પાછળ શુભચિંતની જનતામાં જોઈએ તેટલા જાનના અભાવ છે, એ માટે આવાં પુસ્તકોનાં પ્રકાશન આવકર-દાયક ગણાય.

બાલ સાહિત્ય

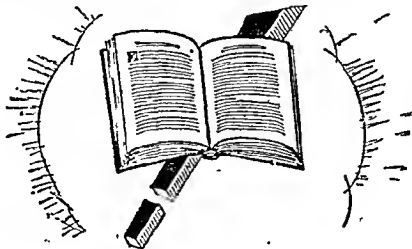
બાલ વિજ્ઞાન: લેખિકા: સ્ત્રી. ડૉ. મળા સેનગપાલ, પ્રકાશક: પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ, વડોદરા. મુલ્ય: દોઢ રૂપીઓ.

જગતના જવાંમદો, સાચો સીપાઇ, અરબસ્તાની આનંદરજની, વાર્તા ગાડી: [ચારે પુસ્તકોનાં] લેખક: રમણલાલ નાનાલાલ શાહ, પ્રકાશક: ધી જનરેલ બુક ડીપો, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ નં. ૨.

‘બાલવિજ્ઞાન’નું સચીત્ર પુસ્તક શહેરમાં વસનારા વીધાથીઓને વધારે ઉપયોગી છે, છતાં સામાન્ય રીતે તો અનેક માતાઓને તેમ જ તમામ બાળકોને આમાંના ઘણા નીત્યના પરીચયના છતાં અજાણ્યા રહેલા વીધોની મુંદર ઓળખાણ આપે છે. તેની ઇલામણી અને ઉદાર પણ સરસ છે. શુભચિંતની માતાઓ પિતાના સંતાનોની જીવાણુ વૃત્તિને સંતોષવા અભ્યાસ આદરે અને આવતી કાલે એમને માથે આવનારી જવાબદારીને શોચ બતાવે, એટલી જવાબદારીની ગણના કરતી થાય એ હવે તો ખાસ જરૂરું છે જ ‘બાલવિજ્ઞાન’ એ દીશમાં

શુભચિંતોએ કરેલા પગસંચારનો સુંદર પુરાવો આપે છે.

એક ફ્રાંક પહેલાં શુભચિંતી ભાષામાં બાલસાહિત્યની જે ઉણપ હતી તેવી ઉણપ અત્યારે રહી નથી. જુદી જુદી સંસ્થાઓ તેમજ વ્યક્તીઓએ એ ઉણપને પુરી નાખવા માટે ઠીક કમર કસી છે. તેમાં ભાઈ રમણલાલ શાહ [બાલજીવનના ત્રંત્રી] પણ એક છે. બાલસાહિત્ય તૈયાર કરવા તેમજ તેને પ્રસીધ્ધિમાં મુકવા ઠીક જરૂરિયાત ઉઠાવે છે. અમારી ઉપર આવેલાં એમનાં ચાર પુસ્તકોમાંથી જગતના જવાંમદોમાં આ દેશ ને પરદેશના દશ દેશલક્ષ્યોની ઓળખાણ આપી છે, ત્યારે સાચો સીપાઇમાં દેશલક્ષ્ય જાણનારની આશાણની વાત આપી છે. અરબસ્તાની આનંદરજનીએ ‘એરેબીયન નાઇટ્સ’ ઉપરથી બાળકો તૈયાર કરવામાં આવેલી કલ્પના કથાઓનું પુસ્તક છે. અને વાર્તાગાડીમાં થોડીક બાલગતો છે. બાળ સાહિત્યના સર્જકોની સાથે અમારે હંમેશા એક બાબતમાં મુલગત વધી છે તે એ કે બાળકોની આગળ વહેતી વાતો રજુ કરતાં તેમણે અટકવું જોઈએ, પરીઓની વાતોને નામે આપણે ભણે તેમનામાં એક પ્રકારનો વાર્તાસ ઉત્પન્ન કરી શકતા હોઈએ, પણ તેમ કરતાં એમના માનસપટમાં અસત્ય, અત્યવરૂર અને યુગબદને નહીં છીડનારી બાબતોની હાથ તો ન જ હાપવી જોઈએ. આ બાબત બાલસાહિત્યના સર્જકોએ તો તેમની ઉપર રહેલી ગંભીર જવાબદારીને લીધે ખાસ જગ્યામાં લેવી ઘટે છે.

સાવધાન !

મહાસભાની હાલતે ખુબ જ વ્યાપક રૂપ લીધું છે, બકીગરની હાલતે ખાસ કરીને ખ્રીશ્ચ મુડીવાદી સામ્રાજ્યવાદીઓને અકળાવ્યા છે, ધારાસભાએ ની દેહલી વરણી વખતે પોલીસ તરફથી હામ હાંમ જે ભાવનો દમનનીતી ચલાવવામાં આવી છે. તે તો બહાર થઈ ચુકેલી જ વાત છે, તેમ છતાં, ભાગ્યે જ એક-એક દેશ મતદારોએ પોતાના મતનો ઉપયોગ કરવાની પરવા કરી છે. ખીછ તરફથી જંગલનો સંવાદ અને કર નહીં આપવાની હાલ સંગીન પાયા ઉપર વ્યાપક બનતી ભય છે. તેમ ઠમ હીંદુસ્થાનનાં એન્ડ્રો ઇન્ડિયન પત્રોએ, આ દેશમાંના ગોરા વ્યાપારી મંડળોએ અને એટલે ખ્રીશ્ચના છેક જ ઉદામ વીચારના મુડીવાદી સામ્રાજ્યવાદીઓએ, કા પછુ બોલે મહાસભાને ક્યારી નાખવા માટેના બીપણ પોદારો શરૂ કર્યા છે. તેની અસર સમસ્ત દેશમાં આવી રહેલી ભયંકર દમનનીતીમાં ચોક્કસ જણાઈ આવે છે. પણ વીલાયતી પત્રોને અને ત્યાંના યુસ્ત કોન્ગ્રેસીઓને એટલાથી જ સંતોષ થયા નથી. સંયમન વૃત્તાં જન્મતાં પહેલાં જ મરી ગયો, ગોળમેશ પરીવરને માટે હીંદ તરફથી જનારાઓની જે નામાવડી પ્રતીધ થઈ છે, તે ઉપરથી જ એ પરીવરને ક્ષણે અત્યારથી જ નીજીગતોની છાપ છપાયલી સ્પષ્ટ રીતે જણાય છે. આ બનાવી મહાસભાના દુસ્મનોમાં કરમી આકુળચાકુળતા થઈ રહી છે. ખ્રીશ્ચના મુકત વ તાવરણમાં પત્રો પ્રતીધ કરનારાઓ તેથી સીમકાના અમલદારોને અને વોઈસરોયની કારોબારી સમીતીને 'સીમલતુ' સસજાખાતુ' કહીને, વોઈસરોયને તેમની નરમ પ્રકૃતિ માટે ખુબ વગાવવા માંડ્યા છે, અને હીંદીઓને 'પાઠના સ્વાતંત્ર્યપ્રધ સમયના કે '૧૯ ના જીવીયાવાળા જેવા પાઠ સખત હાથે શીખવવા, ગાંધીજીને છવતા દફનાવવાની ચાલો કરનારા ભયે જ લોહક જેવા હીંમતવાન પ્રકૃતિ વાઈસરોય પટે નીમવાની આગ્રહ ભરી ભલામણો કરે છે! કામદાર સરકારે પોતાના તમામ સીધ્ધતિને નેવે મુકી, સામ્રાજ્યવાદીઓના જ ધોરણે હીંદીઓ સાથે

વર્તવા માંડ્યું છે, છતાં પેલા યુસ્ત કોન્ગ્રેસીઓની મહત્વાકાંક્ષા તેથી સંતોષાતી નથી, એટલે તેઓ મેડીનાદની યોજનાને પણ હાથે તેમ ભાડે છે અને પોતાના વ્યાપાર માટે તેમ જ પોતાનાં સંતોનોને માટે સારી સારી નોકરીઓ અપાવવાનાં કથાન માટે હીંદને 'ફરીથી છતવાની' ધમકી ભરી વાતો કરે છે! હીંદમાં પણ ખાસ કરીને કલકત્તાના અને અમાન્યરીતે દરેક સ્થળના ગોરા વ્યાપારીઓ વીલાયતી કોન્ગ્રેસીઓના જ મુરોને વેરવૃન્નીથી છત્રકતો પડ્યો પાડે છે, અને મહાસભાને ક્યારી નાખવા માટે દરેક રીતે અરદાર ઉપર દબાણ મુકે છે. એટલું જ નહીં પણ કપકનામાં તો મહાસભાને સામનો કરવા માટે લઠીધારી મારાઓની ભમસી ક્રમતાવાળોઓના મંડળોએ ચાપવામાં આવી છે મુંબાઈમાં મહાસભામાં ભળેલા ઇસ્લામી બધુઓની સમાઓ તોડવા કેટલાક શંકાઓએ ભયંકર હીંસક ભવતું સહીય પ્રદર્શન કર્યું છે, અને મી. રાવકળાની ધમકીઓ ઉપર ધમકીઓ 'ટાઈમ્સ' પત્ર દ્વારા આપે ભય છે આ કાર્યના 'ટાઈમ્સ' ની તંત્રી નેધમાં ખુબ વખાણ કરવામાં આવે છે, અહીંસક રીતે લડતી મહાસભાના હાલતને તોડી પાડવા સરકારને આખો મીચીને પેલા ખચવાની ભલામણ કરવામાં આવે છે. કાયદા અને વ્યવસ્થાને નામે પણ યુજરાતમાં કાવે તેમ વતવામાં આવે છે: આ બધું બતાવે છે કે, મહાસભાની મુકમ વકલે, તેની અહીંસક વૃત્તિએ, અને દેશ ઉપરના મહાસભાના કાણએ, હીંદને પોતાના હીત માટે સદાને માટે કચડતું રાખવા માગનારાઓનાં માથાં દીવાનાપણુ ની હદ સુધી ફેરવી નાખ્યાં છે. એટલે મહાસભાવાદીઓ માટે આ સાવધાની રાખવાનો કટાક્ષીનો અને અણીનો અસર છે. ઉરેકેણીનાં અત્યાર સુધી અનેક કારણો મળ્યાં છે, પરંતુ એ તો હજુ પ શેરામાં પડેલી પુણી છે, ભાષીના ગભમાં હજુ આપણે એના કરતાંયે વીરોધ આકરી કસેડીના પ્રસંગોમાથી નીકળવું પડશે, મુંબાઈના કેટલાક ગોરા વ્યાપારીઓએ ગયા રવીવારે [તા. ૨૮.૮.૩૦]

પ્રભાતે, પોતાને માંગે ચાલી જતી પ્રભાત-
ફેરીની ટોળાઓમાં આંધળીયાં કરીને મોટરો
નાખી, તેમ જ રાષ્ટ્રધ્વજ લઇને મારતી
મોટરે નાસવા માંડ્યું, એવા પ્રસંગો પણ
કદાચ આપણે વીશિષ્ઠ જોયા પડશે; પરંતુ
તેમ છતાં છેવટ સુધી રાત્રી અને અહીં-
સકં વૃત્તી સ્વયં રાખી, સંપૂર્ણ એકતા,
સંગઠન અને કાર્યતંત્રપરતા તરફ જ મહા-
સભાવાદીઓએ બહુ ધ્યાન રોક્યું, એમાં જ
મહાસભાના સીધાંતની અને ધ્યેયની સીધી
છે. મહાસભાની લડતનું મહાનમાં મહાન બળ
તેની અહીંસક વૃત્તી છે. મહાસભાના પ્રતીપક્ષી
એ પારખી ગયા છે, અને પોતાના પુરેપુરા
બળનો પરચો બતાવી, મહાસભાની લડતને
છીનવધીછીન કરી નાખવામાં મહાસભાની
એ સંપૂર્ણ અહીંસકવૃત્તી જ તેમને કાવવા
દેતી નથી. એટલે ગમે તેવા બારીક સંજો-
ગમાં, ગમે તેવા ઉકળાટ આવે તેવા
પ્રસંગોમાં પણ મહાસભાવાદીઓએ સંપૂર્ણ
શાંતી, પુરેપુરી અહીંસકવૃત્તી અને હંથમાં
લીધેલા કાય પાછળ અખંડ એકનીબદ
જાળવી રાખી એ અત્યારે આપણે માટે
જરૂર છે. અત્યાર સુધી અહીંસક વૃત્તી
અને આપભોગની તમન્નાએ જ આપણી
લડતને આટલી બધી સજ્જતા અપાવી છે,
સ્વદેશી વ્યાપારીઓએ પણ તેથી જ મહાસ-
ભાનો પક્ષ એકનીબદ પૂર્વે લીધો છે-તે કે
તેમાં તેમને જ પરીણામે લાભ છે-એટલે
સમસ્ત દેશના અને ખાસ કરીને શુદ્ધરાતના
મહાસભાવાદીઓએ, ગમે તેવી આકરી દસી-
દીમાંથી પણ હીંમત ન હારતાં કે જરા પણ
નહીં ઉશ્કેરતાં, શાંતી, સુચવશ્યા, ધીરજ
અને અહીંસાની ભાવનાથી જ પાર ઉતર-
વાનું છે.

પડદો ખસી ગયા!

ગોળમેજી પરીષદ માટે જ પ્રકારના
શુદ્ધચેતની હીંદી સરકારે, હીંદી વહીવટી
સલાહ અને સંમતીથી વરણી કરી છે, તે
ઉપરથી નોકરશાહીના માનસપટ ઉપ-
રનો પડદો સ્થાને માટે ખસી ગયા છે.
હીંદના ગ્રામ્યજનો માટે, નીધન અને
નીરક્ષર ખેડૂતો માટે અને ઉત્તરગાંધીવર્ગીય
કચડાતા દલીલ વર્ગ માટે મહાસભાવાદીઓને
દશી જ પડી નથી, પરંતુ એકલી નોકરશાહીના
અને એકલા ક્ષીનનના મુદ્દાની સામ-

- ન્યવાદીઓનાં દીલમાં જ તેમને મટે પ્રેમનો
ઝરા ઉભરાઈ જાય છે! અને તેથી તે મોટા
વર્ગના એકલા 'દૂરની' [વડીલ] હોવાને
દાવો તે જ કરી શકે તેમ છે: એવું વાર-
વાર ભાર દબને કહેવામાં આવતું હતું.
પરંતુ ગોળમેજી માટે જ શુદ્ધચેતની નીમ-
લ્યુંક કચડામાં આવી છે, તેમાં હીંદના
કરોડો ખેડૂતો માટે એકપણ પ્રતીનીધી
સરકારને મળ્યા નથી, પાંચથી છ કરોડ-
જેટલા દલીલો માટે માત્ર બે જ શુદ્ધચે-
તનો એમની જ કામના ધણા મોટા
ભાગે ધનકાર કર્યો છે! મળ્યા! જ્યારે
એટલી જ સંખ્યા ધરાવનારી મુસ્લીમ કામ
માંથી તેથી લગભગ આઠગણા શુદ્ધચે-
તન્યા! એક લાખ જેટલી પારસી કામમાંથી
અને દોઢ કરોડ જેટલી શીખ કામમાંથી
તેમજ ચાર કરોડ દેશી ખ્રીસ્તીઓની કામ-
માંથી દલીલો જેટલા પ્રતીનીધીઓ, ત્યારે
મુસ્લીમ ગોરા વ્યાપારીઓના ચાર અને
સો દોઢસો રાજ્યોના સોળ પ્રતીનીધીઓ
અને મુડીવાદીઓના તો ઢગલે ઢગલા જ!
ત્યારે આ દેશના કરોડ કમહારો માટે સર-
કારના મનીતા અને કામદારોના મોટા ભાગે
જમનો કદી જ સ્વીકાર કર્યો નથી એવા
એકાદ બે પ્રતીનીધીઓ નીમારો. અર્થાત
અંગ્રેજ પ્રજાની બધીએ બગાડેા છતાં,
તેઓ રાજ્ય મુદ્દાગળઓ જાગીરદારો,
મુડીવાદીઓ અને 'ભાગલા પાટીને
સત્તા જમાવવા'ના મુત્રને અંગે કામી-
વાદીઓને જ ટેકો આપવા તત્પર છે, ત્યારે
આ દેશના કરોડો ખેડૂતો, કરોડો દલીલો
અને કરોડો થમજીવીઓ માટે તો તેઓ
વીચાર જ કરવા તૈયાર નથી! ઉપરાંત દેશી
રાજ્યની સાવ કરોડ જેટલી જનનાનો તો
કોઈ ધણી ણી હંથ તો કેવળ તેમની
ઉપર આપણુદ રીતે હુકમન બેગવતા
રાજ્યો અને મહાસભાઓ જ! આમ
ગોળમેજી માટેની પસંદગીથી નોકરશાહીના
અને ક્ષીદીશ પ્રજાના માનસ ઉપરનો પડદો
છેવટને માટે ઉપડી ગયા, એટલી ગોળમેજીએ
આ દેશના કરોડો નીધન, નીરક્ષર તેમજ
કચડાતા વર્ગની સેવા બજાવી છે એમ
કહ્યા સીવાય છુટકો નથી, અને તેટલા
પુરતો જરૂર એ 'એજેન્ડા' નો આપણે
આભાર માનવા જ રહ્યા!

કવિ અને સૌંદર્ય

હાલના જમાનામાં હાલનાની લાવણ્યતાના વીષમમાં ખાલની ખુબસુરતીનો પ્રશ્ન મોખરે આવે છે અને તેથી મૃગલાયનીના ખાલની સૌંદર્યતાની આમેલુખ વર્ણન શકતી માટે મશહુર થયેલ નામાંકીત નાટ્યકાર કવી કાલીદાસજી નામ રહેજે યાદ આવી જાય છે. ખાલને સુંદર અને સુંવાળા રેશમ જેવા બનાવી તેને કળા ભરમર જેવા રાખવા એ હાલના જમાનાની એક પ્રચલીત દેશન થઈ પડી છે.

કામીનીયા ઓઇલ

હર ઓઇલના દુર્ન્યામાં, ખાલની ઉપર વર્ણવ્યા જેવી અનુપમ સૌંદર્યતા, ઉપસ્થીત કરવામાં જાળવી રાખવામાં તેમજ ખીલવવ માં અમર્યાદા મોગવી રહ્યું છે. તમારા ખાલ માટે કામીનીયા ઓઇલ નીચમીત વાપરો અને તમજરી ખુબસુરતી દીનપ્રતીદીન વધારે અને વધારે ખીલતી રહેશે. કામીનીયા ઓઇલ ખાટલી દીઠ રૂ. ૧ ની કીમતે સઘળા જણીતા રોશમાં વેચાય છે. અસલ કામીનીયા ઓઇલ બરાબર તપાસીને જ ખરીદજો કારણ તેની બનાવટી દલકી નકલો નીકળવા માંડી છે.

—:—

ચમેલી જેવું મોહક-ગુલાબ જેવું ઉત્તમ-કમળ જેવું સુંદર
ઓટો દીલખહાર (૨૪૨૮૬)

તમે ન વાપર્યું હોય તો એક વખત વાપરી જુવો. તે કપડાં ઉપર અથવા રૂના કાયામાં લગાડતાંની સાથે ઉપર જણાવેલા પુલોની મીઠી ખુશીમાં બહેક બહેક થઈ રહે છે. ઓટો દીલખહાર (૨૪૨૮૬) નામ પાંચીનેજ સીસમંધ ખાટલી ખરીદજો કારણ બનાવટી નકલો નીકળી પડી છે. કીમત વા આંકેમની ૧ ખાટલીના રૂ. ૨, ૦ આંકે રૂ. ૧-૪ અને ૧ ગ્રામની રૂ. ૦-૧૨-૦ નમુનાની શીશી ૧ ની કીમત રૂ. ૦-૨-૦ સુગંધી કાડનો એક અને, બહારગામ મંગાવનારાઓને વી. પી. ખર્ચ પાંચ આનં જુદા થશે.

દીલખહાર હર ઓઇલ (૨૪૨૮૬)

આ તેમની કેવડા ગુલામની પારીજતક જેવી મીઠી સુગંધ ધણીજ પ્રીયકર છે. વાપરી ખાતી કરો. ખાટલી દીઠ કીમત રૂ. ૧ અને ૧૧. પી. ખર્ચ રૂ. ૦-૬-૦ અલગ.

સોલ
એન્ટ {ધી એંગ્લો-ઈન્ડિયન ફૂરા ઍન્ડ કેમીકલ ફા.,

નં. ૨૮૫, જુના મસીદ, મુંબઈ, નં. ૨.

શાહીવાદ સામે સંગ્રામ જોડતી શ્રી શક્તિ

નવયુગ

વર્ષ : ૨ ભુ.]

નવંબર : ૧૯૩૦

[અંક : ૮

વિક્રમ સંવત્
નવું વર્ષ—

કસોટીનો કાળ

સંવત ૧૯૮૭-હીંદના
નવો ગંડળમાં નવા ન
રંગે ઊઠ્યું છે,

:લેખક:

તંત્રી

અનેક વરસો સુધી
આપણે સ્ત્રીતાયવાદી
(છે તે સઘળું કીક છે
એમ માનનારા) રહ્યા.
ત્યાં સુધી ક્ષીટનને નીરાંત
હતી આપણને ચાતાના

દીપોત્સવીનાં રંગરંગ
હીંદુસ્થાનના વાતાવરણમાંથી પીવુંપત થઇ
ગયા છે, મોજ, મીઠાસ અને ધુમધામ
અદૃશ્ય થઇ ગયા છે. ચારે બાજુ પકડા
પકડી, જાતી, નેસ અને દમનના દોર વચ્ચે
દીવાળીની અમાસ આયમી અને નુતન
વર્ષની ઉપા ઉડી.

સત્તા અને પ્રભુ વચ્ચેનાં ઘર્ષણના પુર
વધતાં ચાલ્યાં છે. દ્વાબવા જતાં બમણા
જેરથી ઉછળતાં ચેતનના કુવારને પ્રભ-
હૃદયમાંથી સૂકવી નાખવાના સત્તાયાત્રાઓ
પ્રબળ પ્રયાસ કરી રહ્યા છે : કેમ પણ
બોલે માનવ પ્રજાનો સ્વાભાવીક હક્ક-સ્વ-
તંત્રના મેળવવા બીજી તરફ પ્રયત્ન પ્રભ-
સમુદાય તત્પર બન્યા છે. બન્નેની વચ્ચે
કામકામ, દેશવ્યાપી ધર્ષણ મચી રહ્યાં છે.

પરંતુ પ્રભુઓના ઇતીહાસમાં કસોટીનો
આવો ઘણ કોઈને કોઈ વખતે આવેલો જ
છે. હીંદુસ્થાનને માટે એમાં કશી નવીનતા
નથી.

બાજુ સુધી આવા પ્રસંગો ઇતીહાસમાં-
વર્તમાનપત્રોમાં વાચ્ય મળતા, આજે અત્યંત
જોવાનું, અનુભવવાનું સદ્ભાગ્ય હીંદીઓને
પ્રાપ્ત થયું છે.

પંજનો પરચો બતાવવાનું એને કંઈ કારણ
નહોતું.

પરંતુ હીંદ હમેશને માટે પરાધીનતાની
માઠી મોલે, (ને એમ કહી શકાતું હોય
તો ?) માણતું સ્ત્રીતાયવાદમાં અધ્યાધરાવી
રહેશે, એવું અહીંના કે ક્ષીટનના સુધ્ધી-
માનો માનતા નહોતા.

અને આખરે હીંદનો સ્ત્રીતાયવાદ આદેશ
ગયા, મહાપાદવી પછીના પ્રભસમુદોની
જનશૂતીના જે જીવાળ મચ્યા તેની ય પહેલાં
હીંદવાસીઓ જાગ્યા હતા. પરંતુ મુઘ
પરેલાની અને મુઘ પછીની જનશૂતીના
ગંગ જુદા જ હતા. જે લાય કર્યાને,
શીશલને, સીડનહેમને, ઝોડવાયરને સલતો
હતો તે, જનતાની જનશૂતીનો લાય (જે
કે તેમાં લાય જેવું કશું જ નથી) સર્વો
હ્યો. હીંદવાસીઓને ચાતાની પરાધીનતા
ખુચવા માંડી, પરાધીનતાની જન્મતાં
આવીકે અને સામાજિક પરીણાગો સલવા
લાગ્યાં, અને પછી તો મહાસલાનો લાહારનો
કાવ, તેમ જ ક્ષીટીશ માફનો બહીષ્કાર
આવ્યા. જોડોન છુટ એ કેમ સંભી શકે ?
તેનાથી બહુ સાખી શકાય પણ ચાતાનો
વ્યાપાર, ચાતાની પ્રતીષ્ઠા એ બન્ને ઉપર

ન્યારે જોખમ ખડાં થાય ત્યારે તેનાથી તે કેમ સહી જાય ?

છતાં હીંદની સ્વાધીનતાની સાથે સાથે જ ક્ષીટનને માટે એ બંને જોખમ તો રહેલાં જ છે. હીંદ વીનાના ખીટીશ સામ્રાજ્યની કક્ષના કરવી એ પણ સામ્રાજ્યની જ પ્રતીક્ષા માટે મુશ્કેલ પ્રસંગ છે. અને હીંદ વીનાના ખીટીશ મુડીવાદીઓના વ્યાપારની થનારી દશાનું ચીત્ર આલેખવું એ પણ એમની દૃષ્ટીએ કરેલું-અતી કરેલું પ્રસંગ છે.

ઐરણે હીંદ ન્યારે પણ સ્વતંત્રતા મેળવવા માગે-પછી હાલે ધીરે ધીરે અને હાલે હાલેના પુનરીઓની વ્યાખ્યા પ્રમાણે અનેક વરસો પછી તેમ થવાનું હોય તો પણ ન્યારે એ બે પ્રશ્નો તો ઉભા થવાના જ હતા. તે જ પ્રશ્નો આજે હીંદમાં આવી રહેલી દમનનીતીની પાછળ સ્પષ્ટ તરવરી રહ્યા છે.

હીંદીઓએ પશુ સંપુર્ણ સ્વતંત્રતાનો દાવ કરતી વખતે જ એ બધાનો બરાબર વીચાર કરી જ રાખ્યો છે. ૧૯૧૯-૨૧ ની અસહકારની લડત વખતે એને ખીટીશ પંચનો કંઈક ખ્યાલ આવ્યો હતો. અને ૧૯૩૦ ના માચ પહેલાં એ તમામ જવાબદારીઓના પુરેપુરા ખ્યાલ પછી જ હીંદ ઉત્થાનના માર્ગે ઐતીહાસીક કુચ આરંભી હતી; ઐરણે દીવાળી અને જવા વર્ષના જવાથી તે મુઝાઈ જવાનો નથી-મુઝાઈ થશે નથી. જે કેસરીના કાળની એ ગાલેનો હતો, જેને માટે તેણે તૈયારી રાખી હતી તે કાળ અત્યારે આવીને આપણાં આંખે આપણવતો ખડો થયો છે; ઐરણે નાનકેથી તે અકળાતો નથી, દમનનીતીથી તે મુઝાઈતો નથી. કેમકે વર્તમાન હીંદ-

ઓને છેલ્લી યુરોપી-ચાલવીને અતુલ્ય છે. તે ઉપરાંત ૧૯૨૦ થી ૧૯૩૦ સુધીના દશકામાં સ્વતંત્રતા પ્રાપ્ત કરનારી પ્રગતિ ઓના દત્તિહાસ એની આંખ આગળ જ રચાયા છે. છતાં તે પ્રગતિઓના સ્વતંત્રતા પ્રાપ્તિના માર્ગ કરતાં હીંદનો માર્ગ જુદો છે. જગતમાં લગભગ છેક જ નવા છે. અહીં સાને સુસ્ત રીતે વળગી રહી, આપ-ભાગ આપવાનો એ માર્ગ છે. એની અસર-કારીકતા પુરવાર થતી પણ બરાબર દેખાઈ છે.

જો હોન ઉલેટ નામનો લેખક એક સામાયિક પત્રમાં લેખ લખતાં કહે છે: અમેરીકા, ફ્રાન્સ, ઇટાલી, રશીયા અને જર્મની એ બધા દેશો કરતાં અત્યારે ઇંગ્લાંડની સ્થિતિ વીષમ છે. તેનો વ્યાપાર પડી લાંબો છે, કારખાનાં બંધ પડતાં જાય છે અને બેકારીનો પ્રશ્ન એના રાજ્ય કમચારીઓને મુઝાઈ રહ્યો છે. અને એ વાત ખરી છે કે તેથી જ હીંદનો પ્રશ્ન કદાચ અત્યારે તેને ચીડ ચડાવતો હોય. પરંતુ ઇંગ્લાંડની સ્થિતિ તેના પરરાષ્ટ્રીય રાજકારણને અને મુડીવાદી તંત્ર ચચનાને આલારી છે. યત્નવાદે જે યુગબલનાં તાજાં આંદોલનો કીલવાની ના પાડે, તો તેની એ હઠથી જ તેના સાંધા-દીલા થવાના એ નીવીવાદ છે. જગત ખરીદ કરવાની શક્તિ ધરાવતું હોય તે કમતાં વીશેષ મલના દગમ્મા એક તરફથી ખડકે જવા, અને ખીછ તરફથી તેના તમામ નફાના માલીક જાતે બનવું એ વર્તમાન ચંત્રવાદના માલીક મુડીવાદીઓની સ્વાધીન મદત્વકોશાં સીદ થવાની નથી, એ તો ક્ષીટનની રાજ્યપુરુષાનાં મુએ સ્થાયી રહેલા રવાળ મજુરવર્ગ પણ કહે છે. પરંતુ જગતની જે પ્રગતિઓનાં ગળામાં પોતાનો માથો દેખને પડેગવો છે, તેમની માલ ખરીદવાની

રાક્ષીને મુડીવાદી સામ્રાજ્યવાદના સંચાલી
ચુસી ચુસીને તેમને નીધન બનાવી નાખ્યા
પછી પણ, માત્ર ખપતો નથી એવી શુભો
માર્ગ કરવી એ તો મત્ર માનવતાની જ
એકસી નહીં, પણ કુદરતની યે કૂર અને
ભયંકર મશ્કરી જ છે. એ બધા શેગોને
એક જ અચુક ઉપાય પરાધીન પ્રજાઓને
સ્વાધીનતા આપી, તેમના હીલા પાડવામાં
આવેના આથી કે અંગોને સંગીન બનવાની
તક આપવી તે જ છે.

પરંતુ એ તક આપવા જેટલી મુડી-
વાદી સામ્રાજ્યવાદની છાતી ચાલતી
નથી. કેમકે તેમાં એ બંને 'વાદ' નો અચુક
નાશ નીર્માયણ છે. પરાધીન પ્રજાઓ
સ્વતંત્ર બનતાં સામ્રાજ્યવાદના કાયા માલ-
ની ખાણ તરીકે તેમજ તૈયાર માલના
બજાર તરીકે, પોતાના નફાની સગવડ સાથેના
ઉપયોગની તેમની તમામ યુક્તિઓ અટકી
પડશે એ ડર તેમને મુઝવી રહ્યો
છે. તેથી તો બેકારીના રાક્ષસને
મહાત કરવાં એકલે હાથે ઝુઝી રહેલા
શ્રીટનના શાહીવાદ મજુરમીત્રોને તેમના
મુડીવાદી મીત્રો કશા જ મદદ કરવાની ના
પાડતા, દુર રહે રહે અકળાયલા એકો-
નાદગની અવદશા ઉપર રોયરમીઅરો અને
બેવરબ્રકરો અદકાસ્ત્ર કરી રહ્યા છે! એમની
એ ઉદારીનતાના મુગમં મુડીવાદના નાશને
તેમ જ ખુદ શ્રીટનની જુમીમાં સમાજવાદના
સફળ પ્રયોગનો ભય ઝેડાયાં કરી રહ્યો
છે. તેથી તો જોઈને હેઝલ જવાઓને નીરાશ
હોયે ઉચ્ચારણ કરવું પડે છે કે:
England has ceased to have
ideals or, if she has them,
to believe in the possibility of
their fulfilment: (ઈંગ્લંડના હૈયેથી
આદર્શો આયમી ગયા છે. અથવા ને

આદર્શ આયમ્યા ન હોય તોપણ તેની
સફળતા માટે એની શ્રદ્ધાનાં, પુર હવે
ઓસરી ગયાં છે), પણ એક વખતે કચડા-
યદી પ્રજાઓના દોસ્ત તરીકે પોતાને
મનાવવાનો દાવો કરતા ઈંગ્લંડને આદર્શ
ન હોય એમ માનવું એ વાજબી નથી.
એટલે અમને તો એ શુચના મુગમં
ઈંગ્લંડના મુડીવાદી સામ્રાજ્યવાદને પોતાના
નાશનાં સ્પષ્ટ દર્શન દેખાય છે. છતાં,
જગતની સપાટી ઉપર પડી રહેલાં તુતન
મનોદશાનાં કીરણો એ જુની વ્યવસ્થાને
કાષ્ઠપણ ઉપાયે નીલાવી લેવા તૈયાર થાય,
એ માનવાની અમે સ્પષ્ટ ના પાડીએ છીએ.

આવી દશામાં એક તરફ ગોળમેજનો
દેખાવ અને બીજી તરફ હીંદી-
ઓના હૈયે ઉગેલી સ્વતંત્ર મનોદશાની
ઉપાતે દમનનીતીના દોરથી અસ્તા-
ચળે પહોંચાડવાના પ્રયત્નો—એમ પર-
સ્પરથી ઉલટી દીશાએ જતા પ્રયાસો
શ્રીટીશ મુત્સદીઓ કરી રહ્યા છે. કેમકે
અત્યારે તેમની યે મુત્સદીગીરીની કસોટીનો
કાળ આવી પહોંચ્યો છે. અને હીંદને
સંસ્થાનીક સ્વરાજ આપવાની સ્પષ્ટ ના
સંભળાવવાની સામ્રાજ્યવાદીઓના મુખ
સમા વીન્ટન ચર્ચીલની ધમકીઓ પાછળ,
કે રોયરમીઅરનાં વાજત્રામાં હીંદને સખ્ત
હાથે કચડી નાખવાના પ્રતીદાન પડતા
પડ્યાઓ પાછળ, હીંદને હમિયને માટે
હાથમથી ગુમાવવાના ભયવાળા ગલરાટના
સ્પષ્ટ ધમકારા સંભળાય છે.

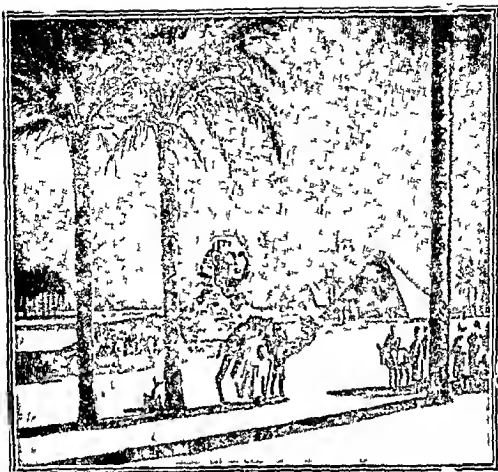
પરંતુ તેટલાથી હીંદીઓની કસોટીના
કાળડું પુરુંધીરામ આવી જતું નથી. હજી
તો આપણે કસોટીઓની આકરી તાવણીમાં
લવાવાતું બાકી છે. ચ્યાન પરના અદનામાં
અદના ચાલીસ સીપાહીથી માંડીને હીંદી-
વજીરની કચેરીના મીંદાસને બેઠેલા મોટામાં

મોટા વઝીર મુધીનાઓ તરફથી બતાવવામાં આવનારા નવા નવા પરચાઓનો અનુભવ લેવો આપણે માટે હજી તો બાકી છે. આપણે સત્તાવાળાઓનાં વીરુદ્ધ સાધનોને તેમ જ તેની અપાર સમઝીઓને પણ અવગણવી ન લેઈએ. એ બધાની બરાબર ગણતરી કરીને, પ્રતીપક્ષીઓના બળનાં સાચા માપ નજર સમક્ષ રાખીને, સ્વતંત્રતા માટેની આપણી ધગશ, આપણી સહન કરવાની શક્તી અને આપણું સીધાંત પ્રીયતાના સરવાળા બાદમાંથી તેમ જ મુશ્કેલ લાગાકાર કરી લેવા પડશે. પરીણામે તો પરાધીનતા ઉપર સ્વાધીનતાનો, મુઠીવાદ ઉપર સમાજવાદનો અને સામાજ્યવાદ ઉપર પ્રજામતવાદનો વીજળ નીમણિયો જ છે. અને ગમે તેટલી દમનીતી કે ગળગેલો જેવાં કુસૌની પરંપરા હીંદીઓને હવે પોતાના એ લક્ષ્યમ્યાનનો પ્રાપ્તિમાર્ગ અટકાવી શકે તેમ નથી પણ-૧

પણ તે માટે એકલા લાગણીના ઉગાથા, વીરપુત્રની એકલી વાતો કે સંગીન કાર્યક્રમ ધીનાના સ્વતંત્રતાના પોલા જ્વનાદો પુરના નથી. એથી આપણે લક્ષ્યમ્યાન તરફ એક તમ્બુ પણ આગળ વધી શકનાના નથી તે માટે આપણે આપણી પરીણા પહેલી કરવી પડશે, આપણી લડતના માર્ગો, નક્કી કરેલા કાર્યક્રમ અને તેને દોરની રહેના નેનાઓની ય આપણે આકરી હસોદી કરવી લેઈશે. ગમે તેવા લગ્ન કે મહાન પુરુષ કરનાં આદર્શ મોટા અને મુશ્કેલાન છે, અને ગમે તેવા દીવ્ય કે ગગનગામી આદર્શ કરનાં ગાંધીત વધુ દીર્ઘમતી છે. એ વાત બરાબર સમજીને, નવા વર્ષમાં આપણે આકરી હસોદીઓમાંથી પસંદ થવાના નીચાંપ સાથે, તેનો આરંભ કરીએ એ જ જરૂરનું છે.

રંગ રાગ, મીઠાનન, વસ્ત્રાભુષણના આકર્ષણ, ફટાકણના ફડકાટ અને દીપ-માળાઓની રોશની એ બધું છતાં મુઠાંઓની નીર્માલ્યતાવાળી દીવાળી એ દીવાળી નથી, એવાઓને કાજે પ્રત્યેક બાર મહીને નવું વર્ષ ઉગતું નથી જ્યાં ચેતન છે, જ્યાં જીવંત-પણું છે, જ્યાં સ્વાધીનતાની ખુમારી છે, ત્યાં જ દીવાળી છે, ત્યાં જ નવા વર્ષના ઉત્સવો છે. એ દૃષ્ટીએ આજે બહારની કશીય ધામધુમ દેખાતી ન હોય, સત્તાનો પ્રખળ પંજો સદાય ઉગામાપણે પ્રતી દીશાએ નજરે પડતો હોય, છતાં આજનો જ સમય મહેંને માટે જીવવા જેવો, અમીમાન લેવા જેવો અને દીવાળીના ઉત્સવની મજા મટાણા જેવો છે. અમાસની અંધારી રાત્રી જેવી જીલ્લું મનોદશામાંથી આંખોને ય આંજ નાંખે તેવા નુતનયુગના મુરોદ્ધની આંખી કરવા માટે આજ યોગ્ય સમય છે.

પરંતુ બીજામાંથી નવા રોષો ઉત્પન્ન થતા પહેલાં જુના બીજને વરસાદનો મારો, પૃથ્વીની ઉષ્મા અને મુશના પ્રકાશ લેવા પડે છે; પોતાના અસ્તીત્વને નાણુદ કરવાની તૈયારી બતાવવી પડે છે; તો જ તેમાંથી ધામ્યનો નવીન દોડ ઉત્પન્ન થઈ, એકમાંથી એક સો ફણનાં સર્જન થાય છે, તેમ જીલ્લાદનાં જુના બીજમાંથી નવયુગનાં નવાં માનસનાં-સ્વતંત્ર માનસનાં સર્જન કરવાં હોય તો, એ જીલ્લાના બીજને તો કોઈને સડીને, કુડીને ફાડીને નવીનતાની અંદર અંતર્યાન થઈ જવું પડશે. તે કામ ગમે તેવું વઝામું લાગતું હોય તો પણ, નવા-યુગની મીઠાશ મટાણવાના અભિલાષોએ તે સાધ્ય કરવું જ પડશે. તેમ થવા સીવાય આ પરાધીન હીંદી સ્વાધીનતાનો ખરો મુરોદ્ધ અરા ય તો નહીં પણ દુર્લભ તો જરૂર જ થવાનો છે: એ વાત વર્ષના પ્રવાસમાં પણ સચર કરતાં આપણે ન જ ભૂલીએ. એ ભાવનાથી જ પ્રેરણને આપણે પરમ્પરને નુતન વર્ષનાં અમીનન આપીએ તો જ રોગ્ય છે.

પીરમીડની પ્રાચીન લુખી : ઇજીપ્ત (મીસર)

ઇજીપ્ત માં અસહકાર

ઇજીપ્તની સાચી સ્વતંત્રતાને કચડી નાખવા હાનુ' સીદ્દી પાશાનું 'ગેરહાનુની' અને 'આપણું' પ્રધાનમંડળ કમ કર શવાદાવા કરી રહ્યું છે તેની એ તમામ ખટપટોને નીચે બનાવી માલુમીની સ્વતંત્રતાના નીશાનને પ્રતીધા-પુનઃ ઉડતું રાખવા, વફવત્ નહાસ પાશાની સરદારી નીચે આખરી ફેંસેવાનો આઝાદી જંગ ખેલી રહ્યો છે

. લેખક .

- આંતરરાષ્ટ્રીય રાજકુશળનો અવધારી

ઇજીપ્તના વફવત્તના માણ વડા વઝીર નહાસ પાશા અને શ્રીમંતના પર-રાષ્ટ્રીય મંત્રી મી હેન્ડરસન વચ્ચે સુધારના, પ્રશ્ન પર સમાધાનીના પ્રયત્નો તુટી પડ્યા, તે પછી સીદ્દી પાશાએ સરસુખતારી

ધારણું કરી વીના પાવમિન્ટ રાજ્ય સુધાર-વાનો પ્રયોગ શરૂ કર્યો, ત્યારથી ઇજીપ્તનો અંદરનો 'સામંતો વધુ બીધણ રૂપ ધારણ કરતો ચાલ્યો છે.

સીદ્ધી પાસાએ સત્તાનાં સર્વ સુત્રો પોતાના જ હાથમાં કેન્દ્રીત કરવા માટે પોતાના ભાઈ, સત્રીઓ અને સાળા અને હત્તર મગાઓને જવાબદારીભર્યાં હોદ્દાઓ આપવામાં લાયકતાની કસોટીને પણ બાબુ પર ખેસાડી દીધી છે.

એટલું જ નહીં પણ ઓછામાં ઓછા દશ વર્ષ સુધી પોતાની એ આપખુદ સર-મુખત્યારીના સીંદાસનને ઉત્તી આંચ પણ આવવાની નથી એવી ભવીષ્યવણી મુસો-લીનીની ભાષામાં ઇજ્જતમાંના પોતાના વર્ણદારો સમક્ષ ભાખવા માંડી છે.

અને તે ભવિષ્યવણી ખરી ફરે તે માટે ઇજ્જતના બંધારણને આપખુદ રીતે હથ-મથાવી નાખી. મતાધિકારને અતિશય સંકુચીત બનાવી, વફદ પક્ષને તેમજ સાગ થે ગણમતવાદી ઇજ્જતને ધુક્તિથી હંકારવા મતાધિકારની દક્ષતી સગવડો ખેંચી દેવાનાં કારમાં કાવતરું ઇજ્જતમાં શરૂ કરી દેવામાં આવ્યા છે.

આણુનમ ઉદ્દામવાદીઓ

પરંતુ ઇજ્જતના આણુનમ ઉદ્દામવાદીઓ મીદ્ધાપાશાની એ યુક્તિબાજ મવાળ પ્રવૃત્તિઓને તેમજ રાષ્ટ્રદોષી રીતીઓને જરાય સંદેહતા નથી એ તે માટે પુરતા પ્રયત્નો કરી રહ્યા છે. તેમના એ પ્રયત્નોને અંજળ બનાવી સુકવા માટે મીદ્ધાની સરકારે વફદ પક્ષનાં વર્તમાનપત્રોને વીના સંકોએ કચડી નાખવા માંડ્યા છે અને પ્રીતનનાં સામાન્યવાદી પત્રોનો તેમાં સીદ્ધાપાશાને તેમજ તેના સાથીદારોને સળંગ ટેકો છે.

સીદ્ધાપાશાનાં આ આંધળીમાં એટલી દૃઢ-સૂઝી આણુન વધવાનું જાય છે કે, ખીટ નમો વસતી, ઇજ્જતવાદી વીવાધીઓએ લડનમાં પરીપદ ભરીને તેની આપખુદ

સરમુખત્યારીની સામે પ્રબળ અધિકનો જગ્યાએ છે. પરંતુ પ્રતીપક્ષીઓનાં પત્રો સામેના સીદ્ધાપાશાના નીદંય પ્રહારો હવે તો એટલી હદ સુધી આગળ વધવા લાગ્યા છે કે, ‘અલ્સીસાહ’ [Alsissah] નામના ઉદ્દારમતવાદી અને ખુદ સીદ્ધાપાશાની સરકારનો સથ કરનાર પત્રે પણ તે સામે વીરોધના સૂર કાઢવા શરૂ કર્યા છે. અને તેણે એવી પણ દીકા કરી છે કે : સીદ્ધાપાશાનું આ પગલું ‘બંધારણની ૧૫ મી કલમથી ઉપરું છે.’

પરંતુ એક હાથુ સત્તા વડે વફદ પક્ષનો ઘાણ કાઢી નાખવા નીકળેલા સીદ્ધાપાશા ઉપર તેની કશીજ અસર થતી જણાતી નથી.

ઇજ્જતનો અસહકાર

ઇજ્જતનાં જન્યુત બનેલા પ્રજાના સંગીન મતના પડધાને એવા આપખુદીના કુચા દેવાથી કદી પણ શાંત પાડી શકાય ખરો? એ આપખુદીએ વફદપક્ષ તો વધુ સળંગ બળંતો જાય છે. ‘મત નહીં’ તો કર નહીં” એ સુત્રને સામે રાખીને ઇજ્જતવાદીઓએ અસહકારની લડત તેથી જ શરૂ કરી દીધી છે, અને દીવસે દીવસે ઇજ્જતભરમાં ‘અસ-હકારની લડતનાં’ જુવાળ પીંગેય ચડતાં ચાલ્યા છે. સીદ્ધાપાશાની સરકાર તેથી ગભરાઇ છે, અને જન્યુતીના એ જુવાળને અટકાવવા એકે ઉપાય કારગત થતો નથી. જમીન મહેસુલની વસુલાત તો હજી ઓકોળરના પાછલા પખવાડીઆમાં શરૂ થવાની છે, પરંતુ પ્રાંતીક પોલીસને લગતા કદ ની વસુલાતને વીરોધ તો ક્યારનો ૫ શરૂ થઇ ચુક્યા છે. હળવે માથુસોએ એકર આપવાની સીદ્ધાપાશા મંત્રીમંડળને બોખ્ખી ના સંભળવી દીધી છે, અને એ સંખ્યામાં પ્રત્યેક પત્રે ભારે વધારો થતો જ જાય છે.

એથી હાલની ઇજ્જત સરકાર એટલી તો ગણરાજ છે તેમ જ મુ'જબલુમાં પડી છે કે, 'સેન્સરશીપ' મુકીને વર્તમાનપત્રોને ફરજ'ગની લડતના વૃત્તાંત છાપતાં અટકાવવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો છે.

ન્યાં કર આપવાની પ્રજા ના પાડે એટલે રાજમુત્રો હાથમાં લઈ બેઠેલા ફરજારીઓ જાતીનો અપારો ચલાવે એ તો હમેશનો અનુભવ જ છે. પરંતુ અસહકારીઓના જાત કરેલા માથને ખરીદનારા ક્યાથી લાવવા? સીદ્ધીપાશાને આની મોટી મુ'જબલુ થઈ પડી. આથી કેરો, દામાનકુર અને ખીજે જે જે સ્થળે આવી રીતે કરના બદલામાં માલ જાત કરવામાં આવ્યો હતો તેના વેચાણની તારીખોને વાયદે ચલાવવામાં આવી

પ્રુદ નવાજપાશાના ઘે-થી તેમ જ નવાજ-પાશાના મંત્રી મંડળના માણ ખબરની પ્રોફેસર મકરામ અખીદના મક્કનેથી પણ ફનીચરની જાતી થઈ, પણ એ ફનીચરની હરાજની મુદત નવેર કરવાતું 'મોકુફ રાખવું' પડ્યું! ફર આપવાની ના પાડવામાં માણ પરશદ્વીય 'પ્રધાન મોરકોસ દાના પાશા, તેમ જ મીનીઆ પ્રાંતના મોટા જગીરદાર મુરાદ શેરાઈ એ અને અબુઅલ કાસમ મસરી એ જેવાઓ પણ લગ્યા છે, અને તેમણે પોતાનો માલ ખુશીથી જાત થવા દીધો છે. અને ઇજ્જતની આમ જનતા પોતાના આ આગેવાનોને અનુસરવામાં ગીરવ માને છે.

ખીટનની વીચીત્ર વલણ

ઇજ્જતમાં ચાલી રહેલી આ અ'ધા-ધુ'ધી તરફ ખીટીય મુત્સદ્દીઓ વીચીત્ર વલણ ધારણ કરી રહ્યા છે. ઇન્સા-ફને આદનારા કેટલાક સામાન્ય માણસો ઇજ્જતમાં મતાધીકાર પર છુટી મુકવાના સીદ્ધીપાશાના વીચારોનો વીરોધ કરે છે

ખજ છતાં તેઓ પોતાનો મત પ્રદર્શિત કરતા નથી-તેમની પાસે એવાં સાધનો નથી. જ્યારે સ્થાપિત હીતવાળાઓનાં સાત્રા-જ્યવાદી પત્રો, જેનો ખીટનમાં બહોળો ફેલાવો છે તેઓ હજી ઇજ્જતવાસીઓ સ્વતંત્રમતાધીકારનો ઉપયોગ કરવાને 'લાયક' જન્યા નથી એવી વાતોનો જ ફેલાવો કરી રહેલાં છે. અને 'ઉમ્મરસાયક મનુષ્યોને મળેલા મતાધીકાર છીનવી લઈ, ઇજ્જતના જાગૃત ગણમતવાદને મુ'ગો ખનાવી દેવા માગે છે.

બધે એક જ રીત

સીદ્ધીપાશાની સરકાર મતાધીકારના કાનુનમાં જે જનતા ફેરફાર કરવા માગે છે અને ખીટનના સાત્રાજ્યવાદી પત્રો તેમ જ મુત્સદ્દીઓ તેમાં તેને સાથ આપે છે, તે રીતથી જે અધીકાર જનતાના હાથમાં મુકાયેલા છે તે સીદ્ધીપાશાને ટેકા આપનારા નાનકડા ટોળાના હાથમાં જઈ પડે તેવી શેઠલણ કરવામાં આવી છે! એથી મતા-ધીકાર બોગવનારા માણસને પોતાની ઇચ્છા વીરુદ્ધ પોતાના જ પ્રતીપક્ષીને મત આપવો પડે તેવું કરવા જેવું જાને તેમ છે.

પરંતુ ઇજ્જતની જનતા, [જે લગભગ ૯/૧૦ જેટલી થયા જાય છે] અનેક વર-સોના સતત મથન અને મહાખફીદાનો પછી મળેલા એ મોંઘા મતાધીકારને જતો કરવા દેવા જરા યે તૈયાર નથી.

દરેક દયાયશા દેશની પ્રજા માટે કરવામાં આવે છે, તેમ ઇજ્જતનો મતાધીકાર છીનવી લેવાના હીમાયતીઓ એવી વાતો કરે છે કે, ઇજ્જતના ખેડૂતને પોતાની સ્વતંત્રતા માટે અગ્નિ રસ નથી. પરંતુ પ્રજામતની સાચી નામ પારખનારાઓ કહે છે કે, એ વીધાન સાવ શુદ્ધ છે. એટલું જ નહીં પણ ખજા-

રત્ની જનતાને અવળે માગે' દોરવા માટે જ ઉપજાવી 'કાઢવામાં આવ્યું' છે.

પેટનો ખાડો પુરે કે રાજકર-
ણમાં પડે ?

ખૂંરી વાત એ છે કે ઇજીપ્તના ખેડૂતો પોતાના રાજકારણી હકકો માટે સાવધાન અને તત્પર છે. હા, એક વખત એવો પણ હતો કે જ્યારે રાજ્યદ્વારી બાબતની તેમને ઓછી કાળજી હતી અને પોતાના દેશના રાજતંત્રમા પોતાનો મદ બરાબર સંભળાય તે માટે આતુરતા થે ઓછી બતાવતી હતી. પરંતુ જ્યાં પેટનો ખાકો પુરવા માણસને સુર્યોદયથી સુર્યાસ્ત સુધી સતત મજુરી કરી પડતી હોય, તેવા વર્ગ રાજકારણમા સક્રીય ભાગ લેતો દેખાય એવું તો કાંઈ પણ ભાગે જ માનશે. અજાણત રાજદ્વારી સ્વતંત્રતા એ જીવનના વીશાળ દબ્બીખીંકુથી ભેતાં અતી અગત્યની વસ્તુ છે, તો પણ ખેડૂતવર્ગને વીશેષ અસર કરનારી, એવી તત્કરપશી બાબત તો પેટની સગવડ પહેલી કરવી તે છે. તેમ છતાં, જ્યારે જ્યારે તક મળે છે, ત્યારે ખેડૂતો તેનો લાભ લેવા સદાય તત્પર જણાયા છે, અને દશમાંના નવ માણસોએ, હા અથવા ના કહેવાના પોતાના અધીકારનો બરાબર ઉપયોગ કર્યો જ છે.

આંખો આપી હવે, આંધળો કરો !

‘અને આમ છતાં હવે તેમની પાસેથી મંત્રાધીશર ધીનવી લેવાની દાનત તો એક માણસને નેતો કરવા માટે મહેનત કરવા પડી, એમ કહેવામાં આવે કે: “અને નેવાની શક્તિ આપી છે અને ભુખ્યા!” તે બચાવે દેખતો થયો છે. હવે એને ફરીથી આપવા કરો!” તેના જોડે છે. કેમકે મહામહેનતે

ઇજ્જતવાસીઓને વીશાળ ધોરણે મતાધીકાર મળ્યા, તેનો ઇજ્જતવાસીઓએ યોગ્ય કદર અને વાજગી ઉપયોગ પણ કર્યો, અને હવે તેનો એ અધીકાર પોતાના પક્ષની સક્ષમતા માટે જીનવી દેવા માટે સીદ્ધી પાશાનું પ્રધાન મંડળ તૈયાર થયું છે.

ન્યારે મતાધીકાર અપાયો ત્યારે કટલા-
કોએ ઇચ્છતવાસીઓમાં સાદી સમગ્તને પણ
અભાવ હશે, અને પોપટની માફક તેઓ
પોતાના પદાવેશ શબ્દો જ બોલશે એવી
ગણતરી કરેલી. પરંતુ હવે ન્યારે સાચી
પ્રજામત સાંભળવાની ધડી ખડી થઇ ત્યારે,
તેઓ પણ ગુંગળાયા. અને કહેવા લાગ્યા :
એ અવાજે સાંભળ્યા બીના તો અપખો
છુટકો નથી, પણ એનો અર્થ કશો જ નથી.
કેમકે તેઓ એ બોલી રહ્યા છે તેઓ તો
અણણ માણસો છે, અને વળી આપણે
તેમની પાસે જે બોલાવવા માગીએ છીએ,
તે શબ્દો એ બોલતા નથી, માટે એની
બોલવાની શક્તિ જ 'ખુ'ચવી લેવી:

કામદાર સરકાર શું કરશે ?

પરંતુ સીદ્ધી પાશાંતું આ પગલું
વ્યવહાર છે ખરું? એનો પીચાર કરના
એસીએ છીએ, ત્યારે તાજ ન વાતો રમ-
લીમાંથી તરી આવતી દેખાય છે. જે કાય-
દથી તમામ ઇજ્જતવાસીઓને મત્તપીકાર
મળ્યા છે તેને તે સંમયના ઇજ્જતના લાઠ
કમીસ્તર લોક, લોકલો, આરશીવાદ મુજબ
હતા, અને અદલી પાશાએ તેમ ન સરવલ
પાશાએ તેનો સ્વીકાર કર્યો હતો. અને
૧૯૨૮ માં જ્યારે મહમદ પાશાની સરકારે
તેમાં સુધારો મુક્યેવવા માગ્યો, ત્યારે
શ્રીમનની કામદાર સરકારે સંવર્તીક
મુત્તાધીકારની તરફથી માં પોતાનો મત
દર્શાવ્યો હતો. જેથી હજ એ ન કામદારે

સરકારના હાથમાં ખીટનનાં રાજસુત્રો છે, તેમ જ ઇંગ્લંડ તેમ જ ઇજીપ્ત વચ્ચેનું તંત્રનામું ત્રિશંકુ દશામાં છે, તેવે વખતે જ સીદ્ધી મંત્રીમંડળ મતાધીકારના કાયદામાં સુધારો સુચવે તો તેથી બંધારણની દ્રષ્ટીએ બહુ જ કંફોડી સ્થિતિ ઉભી થાય તેમ છે. કેમકે સીદ્ધીપાશા ખ્રીટીશ મુસ્લીમોની સલાહ શીતાય એવું પગલું ભરી શકે જ નહીં એવી માન્યતા તેથી ઇજીપ્તવાસીઓમાં વ્યાપક સ્પર્ધા છે, અને તેમ થતાં ખીટન સચેના તેના બગોડા સંબંધમાં વીશેષ બગાડો થાય.

પરરાષ્ટ્રીય પ્રધાનની કચેરીમાં-

ખૂરી વાત એ છે કે, સીદ્ધીપાશા અને તેના સાથીએ વફદપક્ષની પાછળના પ્રયત્ન પ્રભુમતથી ગભરાય છે; પરંતુ તેમના એ ગભરાટથી ખીટનની પરરાષ્ટ્રીય પ્રધાનની કચેરી તેને સાથ આપે એ અધ્યારે માની શકાય તેમ નથી. ઇજીપ્તનો હાલનો હાઇકમીશનર સર પર્સી હોરેન લંડન જઈને પરરાષ્ટ્રીય પ્રધાનની કચેરીનાં દ્વાર ખખડાવી રહ્યા છે, અને મી. રાસ્સે મેડોનાલ્ડ તેમ જ ખીટનનો પરરાષ્ટ્રીય પ્રધાન મી. ઇન્ડરસન ઇજીપ્તની પ્રવ્રને ખ્રીટીશ મીત્રતાની કંઈ રીતે ખોત્રી આપી શકે તેની વાટાઘાટ પરરાષ્ટ્રીય પ્રધાનની કચેરીમાં ચાલી રહી છે. એ સમાધાનના નવા પ્રયાસોમાં આખીલી ઉભી કરવા ખીટનનાં સાત્રાજ્યવાદી પત્રોમાં વફદપક્ષને વગોવવાની ચાલખાજીઓ પણ સાથે સાથે જ શરૂ થઈ ચુક્યા છે. લંડનના 'ડેઇલી ટેલીગ્રાફ'નો ઇજીપ્તનો ખબરપત્રી મી. મટ્ટન જે પહેલાં લંડનના 'ટાઇમ્સ'ના ખબરપત્રી તરીકે કેશમાં રહીને મહમદખાનના પ્રધાન મંડળને સાથ આપી રહ્યો હતો, તે હાલ સીદ્ધીપાશાની આપખુદ સંસ્કૃત્વત્વારી ઇજી-

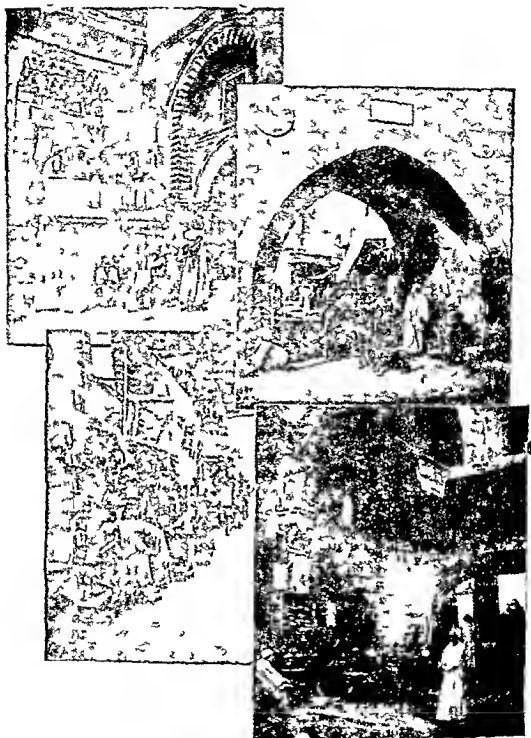
પ્તમાં કાયમ રહે ને માટે ધડ માથા વીનાની વાતો 'ડેઇલી ટેલીગ્રાફ' માટે મોકલાવે છે. એ કે વફદપક્ષના લાગતા વળગતા નેતાઓ તેનો 'સવેગા' ઇનકાર કરીને, એ છુટાણાં પ્રકટ કર્યા વીના રહેતા નથી.

પરરાષ્ટ્રીય પ્રધાનની કચેરીની કાન્કર-સના સંબંધમાં જનતામાં ગેરસમજુત ફેલાવવા વફદપક્ષ મુદ્દાન વીધે સમાધાન સ્વીકારવા તૈયાર છે, અને નવાશપાશાએ તે માટે ડા. ડોલ્ટન સાથે વાટાઘાટ શરૂ કરવા મહરમ બેને પરવાનગી મુદ્દામાં આપી છે. એવું એવું છાપી મારવામાં આવે છે! છતાં મહરમ બેએ તે જ દીવસે લંડનમાં એ જુદાજુદા રહીઓ આપી એ ખટપટનું પોલ ખુલ્લું પાડી દીધું હતું.

નહાશપાશાની મક્કમતા

સીદ્ધીપાશાના સાથીઓની આ બધી ચુકતીઓ છતાં વફદ પક્ષના નેતાઓ પહેલાના જેટલા જ મક્કમ છે. 'લા રીફોર્મ' નામના અંગ્રેજીઓના એક પત્રની સાથેની વાતચીતમાં વફદપક્ષના નેતા નહાશપાશાએ ખુલ્લે ખુલ્લું કહી દીધું છે કે:

"હાલના જેવી આપખુદ સરકાર મતાધીકાર સંક્રાંચવા જેવા સુધારા કરી શકે જ નહીં. કેમકે તે પાર્લામેન્ટની મદદ વીના કારભાર કરે છે. પરંતુ જાને સલાઓની પ્રથમ સંમતી મેળવ્યા વીના ઇજીપ્તમાં કાયદો જ કરી શકાય નહીં. શાહી સંમતીના અધારે પણ મતાધીકારના કાનુનમાં સુધારો કરવો તે બંધારણની વીરુદ્ધ છે. એમણું જ નહીં, પણ તેથી ઇજીપ્તના અને ગ્રેટબ્રીટનના જાનેનાં દીનને નુકશાન થાય છે. માટે ખ્રીટીય સરકારે ખીટન અને ઇજીપ્ત વચ્ચેના કચોરો ઉપરની વાટાઘાટ વેળાસર શરૂ કરવી, અને તેમાં એકતરફ જેમ ખ્રીટીશ પ્રવ્રના

કેરો: હજીતની પાટનગરી ત્યાંથી થતા સુત્રમ વાલને આલે
સારા ચે હજીતને ઉશ્કેરી મુકયું છે.

પ્રતીનીધી એવી પસામેટના પ્રતીનીધી
વારાપાટમા ખેસચના, તે ગીતે બીજી તર-

ફથી હજીતવારીએના પ્રતીનીધી સખી ન
સરકર હાય તેમના પ્રતીનીધીઓને તેમ

લાવવા જાય. પરંતુ જનતાએ સ્વતંત્ર રીતે વરણી કરીને મોકલેલા પ્રતિનિધીઓની પાલમિન્ટ સીવાય ઇજાત તરફથી એવી વાંઝાવાટ થઈ શકે જ નહીં.”

ઇજાતવાસીઓ બંધા-રણને સાચવશે જ

પૃથ્વી પક્ષના સેક્રેટરી જનરલ પ્રોફેસર મકરામ આખીદે બેઝે ઇજાતના આવા વીકરેલા મામલા વીગે લંડનના ‘ઇજાત’ પત્રમાં પોતાનો અભિપ્રાય પ્રકટ કરાવતાં દંડ નીશ્ચયપૂર્વક જણાવ્યું છે કે : ઇજાતવાસીઓ અંદર અંદરની લગાઇઓ કર્યા વીના કે રક્ત વહાવ્યા વીના જ પ્રજામતના પ્રગળ બળથી પોતાના બંધારણને સાચવવાનો નીશ્ચય કર્યો છે, અને તેમાં તે જરૂર હતશે. ઇજાતની હાલની સરકાર વંદેદમ્પશને મારવતાં માનપત્રોમાં જે વાતો ફેલાવે છે, તે જ તેની નયજાઇ તેમ જ ગઝાલના પુરાવા મારે પુરતું છે. સીદ્ધી પ્રધાનમંડળની આપખુદ નીતીમાં જે ગેરવ્યવસ્થા ચાલી રહી છે તેથી ઇજાતનો વ્યાપાર અસ્ત અસ્ત થઈ ગયો છે અને રૂનાં લાવે છે જ ગગડી ગયા છે. છતાં સીદ્ધીપોથી મતાધીકારતા કોનુનમાં જે સુધારા કરવા માંગે છે, તેથી તેની સામે ઇજાતના ખિડતો, વ્યાપારીઓ અને સામાન્ય

સુબેદના કરારનું સમાધાન કરાવી. તેના અમલ વખતે સત્તાનાં સુત્રો પોતાના એકલાના હાથમાં રહે એવી સીદ્ધીની એ ખાંધી કરામત છે. પરંતુ તેમાં તે કાવનાર નથી જ અને છેવટે પ્રોફેસર એવો આશાવાદ ઉચ્ચારે

ઇજાતના આમલગનો આગેવાન મુસ્તફા નંદાસ પાશા [જમણી તરફ] જે આજે મીસરની મુક્તી મારે અસહકારનાં યુદ્ધ ખેડી રહ્યો છે. તેમની જોડે નંદાસ પાશાના જુના પ્રધાનમંડળના પરાણીય મંત્રી વસીફ ગામી પાશા ઉભા છે.

પ્રજાજનો જરૂર જખ્ખર જંગ જમાવશે. હાલની સ્થિતિમાં ધીરનની સરકાર સીદ્ધી-પાશાની સાથે તહેનામાંની વાંઝાવાટ ચલાવે તેમ નથી, એવો ચાલુ બંધારણ પ્રમાણે

છે કે, એવો સમય નજીક આવશે કે જ્યારે ઇજાતની પ્રજાના સાચા પ્રતિનિધીઓ સાથે છેવટના સમાધાનની ચર્ચા કરવા મારે ખેડ હશે.

શીક્ષીત નવજવાનોનો સાથ

જે તાના આપખુદ પગલાં સામે ઇજ્જતવામીઓએ આરંભેલા અસહકારની જગનાં મુલ્ય ઓછાં અંકવવા માંડી અને તેના સાથીઓ, ક્ષીટીય મુસ્લીમો અને વતમાનપત્રો દ્વારા જગનને એવું જણાવવાનો અડખર કરે છે કે, સીદ્દી પ્રગતમંડળ સામેની લડતમાં માત્ર અકાલુ માણસો જ જોડાયા છે. અને એમના એ કથનને નીરાધાર જાહેર કરવા મટે જ એટલીટનમાં અબ્યાસ કરના ઇજ્જતના નવજવાનોએ લડતમાં પરીવદ લરીને જાહેર કર્યા છે કે :

(૧) હાલની સરકાર ગેરકાયદેસરની છે, તેણે ખુદ બંધારણની સામે જ બંડ કર્યું છે, એટલે તેની સામે અમે અમરે તીવ્ર નાપેશ જાહેર કરીએ છીએ, એટલું જ નહીં પણ તેમના એ કાગધી જેમણે સ્વતંત્રતાને ખાતર પ્રાણુ હોમ્યા છે, તેમનાં મૃત્યુ માટે સીદ્દી પ્રધાનમંડળને અમે તકસીરવાર દરખાસ્તો છીએ. અમારા પાસે નેના નહાશપાશાના જાન લેવાના ધરેલા પ્રયત્નોની જનાખતરી પણ અમે તેને જ માથે મુકીએ છીએ.

(૨) રૂઝમતવાદી અને ઉદ્ધરમતવાદી વતમાનપત્રોને દાખી દેવાના પ્રયત્નો પ્રધાનમંડળની નીર્માયતા મુશ્કે છે અને દેશનો તેનામાં વીશ્વસ નથી એ પુરવાર કરે છે.

(૩) આ અપખુદ પ્રધાનમંડળ જો મત્ત-ધાતરના કાલુનમા વંશાય ફરકાર કરશે તો દેશમાં અસંતોષ, મુશ્કેલીઓ અને ઉલ્લેખાત જામશે એવી આ પરીવદની ખાત્રી થઈ છે. વળી પરીવદની એ પણ ખાત્રી છે કે, જે ખેડૂતોના ઉત્પત્તિ દેશની દોલતમાં કાળો ઉમ્મશ છે તેમને સાધી રીતે મતાધીકાર-ધરાવવાના સપુર્વ દક્ષ છે.

(૪) અસહકારની લડતને આ પરીવદ સ્વીકારે છે અને ત્યાં સુધી બંધારણ પ્રમાણે કામ થતું ન હોય ત્યાં સુધી મુસદ્દાખાતાની તેમજ કેળવણી ખાતાની સાથે પણ અસહકાર કરવા, યુરોપમાંની ઇજ્જતવાસીઓની સંસ્થાઓએ આ અસહકારને સફળ બનાવવા તમામ પ્રયત્નો કરવા.

(૫) પ્રસંગ પડે ગમે તે વખતે આ પરીવદ પોતાની બેઠક ભરવાનો નીશ્ચ કરે છે એવી પરીવદમાં અસહકારની સીધી લડતને કાયમી સ્વરૂપ આપવાનાં પગલાં લેવાશે.

(૬) વધુ પક્ષે ધારણ કરેલી હકાપણુ ભરેલી નીતી માટે તેને સાથ આપવા માટેનો સંદેશો નહાશપાશા ઉપર મોકલવો અને આપણે અસહકારમાં સાથ દેવાનો કરેલા આપણો નીશ્ચય, આપણા એ નેતાને જણાવવો.

આખરી યુક્તિ

આ મ ગમે તેમ થાય તો પણ, ગમે તેટલાં કષ્ટ સહત કરવાં પડે તો પણ, ગમે તેવાં મોઢાં બલીદાન લેવાય તો પણ, પોતાના બહુ મોઢી કામતે મેળવાયલા બંધારણને અને સ્વતંત્રતાને સાચવવા ઇજ્જતવાસીઓએ મક્કમ નીશ્ચ કર્યા છે. ઇજ્જતનું આ આખરી યુક્તિ છે અને તેમાં વીજ્ય પ્રગમતને જ વરવાનો છે, એ અત્યારે દેખાતાં તમામ ચીન્હો ઉપરથી પુરવાર થાય છે.

પાછળથી મળેલા તારા પ્રમાણે નહાશ પાશાએ ઇજ્જતના રાજા ફૈદને વચ્ચે પડી, સીદ્દીને બંધારણ વીરુદ્ધ કામ કરતા અટકાવવા અરજ કરી હતી; તેમણે ધારાસભા ભરવા દેવાની માગણી પણ કરી હતી, છતાં રાજા ફૈદે તેના અસ્વીકાર કર્યા છે. એટલે હવે લડત કેવો રંગ પકડે છે તે જવાબું રહ્યું.

રણનાં તાન

રણનાં લાગ્યાં અમને તાન ?
 રૌપ્ય અમારી રણગમન ને
 રૌપ્યના શ્વાસોચ્છવાસ;
 રૌપ્ય અમારી છાતીએ ધડકે
 રૌપ્યનાં શસ્ત્ર તમામ;
 રણનાં લાગ્યાં અમને તાન ?

હાલે પગલે ધરણી ધ્રુવે,
 ધ્રુવે સાગર નીર;
 પ્રેમશસ્ત્રથી પર્વત ડેલે,
 વસમાં સનનાં તીર;
 રણનાં લાગ્યાં અમને તાન !

સ્થાન અમારું રણભૂમિને
 ભયલું ન અમને જાન;
 ગાન અમારું મુક્તિ-દેર,
 જીવન સદા સ્વમાન;
 રણનાં લાગ્યાં અમને તાન !

ભારતનાં બંધુર લોકના,
 દરેકું તન કુરબાન;
 સ્વસંભવેતો ધ્વજ દરકાવીયું,
 રહેયું નહીં શુધામ !
 રણનાં લાગ્યાં અમને તાન.

મજલિસ શાહ

સ્વતંત્રતાની લડત એટલે,
સ્વતંત્ર ભુદ્ધિપુર્વક કામ
કરનાની પુરેપુરી છુટ તમામ
ક્ષેત્રમાં મળે, તે માટેની લડત.
જ્યાં એવી તક ન હોય તેવું જ
નામ પરાધીનતા.

બુદ્ધિ સામે

: લેખક :

એક તરફ સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા મેળવવાની મહત્વાકાંક્ષા જનશ્રુત થઈ છે. હીંદુસ્થાનના સારા થે દલિત સમાં અગાઉ કદી પણ નહીં બનેલું એવું અત્યારે બની રહ્યું છે. કેસ્મિરથી કન્યાકુમારી સુધી અને રંગુનથી કરાંચી સુધી એક જ ભાવનાથી પ્રેરાયેલી જનતામાં પ્રચંડ જાગૃતી અનુભવાય છે.

તેને માટે તમામ પ્રકારનાં બંધન આપવા માટે કરોડો સ્ત્રી, પુરુષો અને બાળકો તૈયાર થઈ ગયાં છે. હીંદુસ્થાનમાં આટલી એકતાથી, આટલા વ્યાપક સ્વરૂપે પરાધીનતાને શીઘ્રાવવા માટેની તૈયારી માત્ર પહેલી જ વખત બતાવવામાં આવી છે.

પરાધીનતાની સામે જે રાષ્ટ્રની જનતા આવે વીરાટ જંગ જમાવે, તે રાષ્ટ્રના કમ મનુષ્યની છાતી ગજ ગજ પુકે નહીં ?

પરંતુ એક તરફથી સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતાની ઉત્કટ ભાવના સેવનાગચો જ ભુદ્ધિની સામે બદારવટું પોદારતા અને કેવળ આંખ-મીંચીને જ ગનાનુભવી ન્યાયે સાલનનું જનતાને શીઘ્ર આપવામાં પોતાની ભુદ્ધિ ખર્ચતા દેખાય છે, ત્યારે આભાવીક રીતે જ મીંતા અને ભપની લાગણીને અનુભવ થવા વિના રહેતો નથી.

પ્રીન્સીપાલ આનન્દશંકર બાપુભાઈ કુવ 'વસંત' ના ભાદ્રપદના અંકની પોતાની પ્રાસંગિક નોંધમાં કહે છે : "દેશસામે 'લોચન-મન'નો ઝંખો ગાથો તે કરતાં અધીક તીવ્ર ભુદ્ધિ અને હૃદયનો ઝંખો અનેક ભારત પુત્રને આજ, મથી રહ્યો છે."

આગળ ચાલતાં 'શ્રદ્ધા અને શંકા' નામના બીજા લેખમાં પ્રીન્સી. કુવ કહે છે : "જ્યારે સમગ્ર હીંદ કાક નથી હોતું ત્યારે મનુષ્ય અઝોકીવાદી થાય છે, ભાવનાઓનાં સ્વપ્નાં સેવે છે, અને શ્રદ્ધાના બળથી જીવે છે. પણ સુખના દીવસોમાં એ આ લોકની જ દરકાર કરે છે, વર્તમાન પર જ એની દૃષ્ટી ફરે છે, અને ભુદ્ધિ જ એવું પ્રમાણસાત્ત બની રહે છે." ટુંકમાં તેમનું કથન એ છે કે : "ભાવનામાં શ્રદ્ધા રાખવી ઘટે."

સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા અને તે પણ એકલી રાજકીય નહીં પણ સર્વાંગી સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતાની જરૂર ત ભાવનાને દૃષ્ટી સમક્ષ સતત રાખીને, અવીરત કાય કરતા રહી ભાવનાનાં સ્વપ્ન મનુષ્ય પ્રયત્નથી સાચાં કરશે એટલી શ્રદ્ધા મનુષ્ય રાખે તો તેમાં કાંઈને પણ વાંધો હોઈ શકે નહીં.

પરંતુ જ્યારે પોતાની ભુદ્ધિનો સતત ઉપયોગ કરનારાં સ્ત્રી પુરુષો રાજકારણી પક્ષપક્ષીને લીધે અથવા તો પોતે જે કંઈ વીચારે છે, કહે છે અને જણાવે છે તે જ માત્ર સાચું છે :

બહારવટું

બુદ્ધિવાદી

એવું જનતાને મનાવવા માટે તેનામાં એકાદ સંત મહંત કે અવતારને નામે અંધશ્રદ્ધાવાદ ઉભો કરી, જનતાને પોતાની બુદ્ધીના કબાટને તાળાં મારી રાખી, એ તાળાની ચાવી ઉંઝ દરીયામાં ફેંકી દેવાની કે પછી કારાવાસ સેવતા કોઈક નેતાને સોંપી દેવાની બક્ષામણુ કરે, ત્યારે તો તેમ કરનારા જરૂર બુદ્ધી સામે બહારવટું જ ખેડે છે અને એમ કરીને જનતાને અવળે માર્ગે દોરવે છે એમ કહેવું નેહએ.

એમ કરનારાઓ જનતાને શું કરવાનું કહે છે તે વધારે સ્પષ્ટ રીતે સમજવા માટે એક ઉદાહરણ લઈએ :

ધારો કે, આપણે પગે ચાલતા વીરમગામથી અમદાવાદ જવું છે. આપણે એ પગરસ્તાના ભોમીયા નથી. અને રસ્તામાં સ્થળે સ્થળે એવડા ને ત્રેવડા માર્ગે આવે ત્યાં ત્યાં કોઈ બંદીત મુસાફર આપણને મળે જ તેની કંઈ ખાતરી નથી. તેથી અમદાવાદ અને વીરમગામ વચ્ચેની વાટના પુરેપુર મજબૂત એવા એકાદ ભોમીયને આપણે સાથે લઈએ તે કંઈ ખોટું નથી. ઉંચડું તેમ કરવું વીશિષ્ટ સારું છે. કેમકે તેથી આપણી ચાલવાની શક્તિનો વ્યય વ્યય ન થાય, સમય પણ બચી જાય અને માર્ગમાં કુદા પડવાનો જરાયે સંભવ ન

પરંતુ અત્યારે કેટલાક એવા મનુષ્યો સ્વતંત્રતાની લડતમાં પડ્યા છે કે જેઓ પોતાની બુદ્ધીનો સ્વતંત્ર ઉપયોગ કરવા છતાં, બીજાની બુદ્ધીને કબાટમાં પુરી રાખવાની બક્ષામણુ કરે છે.

રહે. એવા ભોમીયાની સાથે જવા તૈયાર થવું, તેટલા પુરતી એનામાં શ્રદ્ધા મુકવી એ તો વ્યવહાર છે. પરંતુ જો તે ભોમીએ એમ જ કહે કે: મારી સાથે આવવા માટે તમારે મારી એક શરત મંજૂર રાખવી પડશે, તે એ કે, તમારે તમારી આંખો ઉપર પાટા બાંધીને મારી પાછળ પાછળ ચાલવું જ પડશે. તો એ શરતનું પાલન કરવાની ધણું-લગલગ બધા જ માણસો ના પાડવાના. તેઓ એમ જ કહેવાના કે ભાઈ, રસ્તાના ભોમીયા તરીકે અમે તમારી ઉપર પુણું શ્રદ્ધા રાખીએ છીએ તેમ અમે જગ પણ શંકા કરતા નથી. તમે માર્ગમાં અમને લુટાવી દેશો કે કોઈ જંગલ આડી તંદુ ધસડી જશે એવી કુશંકા પણ અમારા મનને થતી નથી, ઉલટા રસ્તામાં આવનારી નદીના પ્રવાહને એળંગતાં પણ અમે તમારામાં જ શ્રદ્ધા રાખીશું, ત્યારે તમે અમને ક્યાંક કુબાડી, દેશો એમ પણ નહીં કહીએ. પરંતુ માર્ગમાં ચાલવાની સગવડ માટે આંખો ઉંચાડી રાખવાની અમારી વ્યક્તિગત સ્વતંત્રતા ગુમાવી, આખે રસ્તે એક બીજાને પકડી પગ ધસના ચાલવાની હદે જાણી નેહને આધળા થવા અમે તૈયાર નથી. તેવી માગણી કરવાનો તમારો હક્ક કે અધિકાર નથી. કેમકે અમે તમને અમારા ભોમીયા તરીકે

સ્વીકારી, તમારું અનુસરણ કરવા તત્પર થયા છીએ, એ પુરવું છે.

અને એ નીચમ જેમ સામાન્ય મુસાફરીને ઘાટ પડે છે, તે જ પ્રમાણે સંસ્કૃતિય હાલનો પંથ કાપવાને પણ તેટલો જ લાલુ પડે છે.

પરંતુ એક મોટા વર્ગ અત્યારે એવો ઉભો થયો છે કે, જેઓ માત્ર લાગણીના ઉલ્લાસ ઉપર જનતાની જાગૃતીને ટકાવી ગંજવામાં જ સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતાનું સંગીન ફળ મેળવી શકશે એમ માની જનતાને પોતાની શુધ્ધીનો ઉપયોગ નહીં કરવાની બક્ષામણુ કરે છે. અને જીવનના પ્રત્યેક પ્રશ્નમાં પરાવર્તન સ્વીકારીને આગળ વધવાની જુની ટેવને લીધે નૌજવાનો પણ પોતાની શુધ્ધીને પટારામાં પુરી તળાની ચાવી ત્રીજા ધણીને સોંપવા તૈયાર થઇ જાય છે!

[૨]

શ્રી. કીશોરલાલ ધનસ્વામલાલ મહારવાળા મહાત્માજીના ચુસ્ત અનુયાયી છે. તે ભાષાનો 'સામુદાયિક ઉપાસના' વીગેનો લેખ 'પ્રસ્થાન' માં પ્રસિધ્ધ થયો છે. તેમાં શુધ્ધી અને જીવન વચ્ચેનો ભેદ સમજાવતાં એમણે લખ્યું છે :

“બુદ્ધીથી જેટલું આપણે સમજી શકીએ છીએ તેટલું બધું આપણે ટુસત જ જીવનમાં ઉતારી શકતા નથી. સારામાં સારો સત્યાગ્રહી પણ જીવનને બુદ્ધીના નીજીયો પાછળ ખેંચવાનો માત્ર પ્રયત્ન જ કરે છે; બુદ્ધીને સાવ બંધબેસતું થાય એવું જીવન ઘડી શકતો નથી. આમાં બુદ્ધીનો હોય નથી. પણ જે પરીસ્થિતી અને સંસ્કારોમાં પુર્વજીવન પીટાયું છે તે માણસની પુરુષાર્થ કરવાની શક્તી મર્યાદિત કરે છે, અને તેથી જીવન બુદ્ધીની દોડ કરતાં પાછળ પડી વળ

છે. કર્તૃત્વશક્તી કરતાં બુદ્ધી વધારે વ્યાપક ક્ષેત્રમાં વીહાર કરી શકે છે. પણ બુદ્ધીને અનુરૂપ પુરુષાર્થ કરવામાં શરીર, ઇન્દ્રિયો, સંસ્કારો, ટેવો, સમાજ, વાતાવરણ વગેરે અનેક અંતરંગો સાથે ઝખઝખાતું હોય છે, અને તે ઝટ ઝટ નીવારી શકાતાં નથી આથી “ધર્મ” શું છે તે જાણું છું, પણ તે પ્રમાણે વર્તી શકતો નથી; અધર્મ” શું છે તે જાણું છું, પણ તેમાંથી અટકી શકતો નથી,” એવી દુર્વૈધન જવાની જ નહી, પણ આપણામાંથી હજારે હદેહ ની સ્થિતી હોય છે.

આ દારણુથી, બુદ્ધીયા એક વીચારસરણી કે સીદ્ધાંત સમજાઇ જાય, ત્યારબાદ પણ એક વાત વીચારવાની હોય છે, અને તે પોતાનું વાસ્તવિક જીવન અને શુધ્ધી વચ્ચેનું અંતર. જે આ વાત ધ્યાનમાં રાખી નહીં તેની સ્થિતી નીચે કહેલા મંજુરના જેવી થાય.

વાત આ પ્રમાણે છે : *

એક મંજુરે હાટરીની દીક્રીદ લીધેલી. હાર ઉંચકવા માટે જે કડીયાળો વાંસ એ રાખતો તેના પોતાણુમાં તેણે એ દીક્રીદ રાખી મુકી હતી. પરીણામને દીવસે એની દીક્રીદનો નંબર પહેલા ખેંચાયો. આ વાત સાંભળતાં જ એ હચમચાઈ આવી ગયા, અને ‘હવે મંજુરના વાંસનું શું કામ છે?’ એમ વીચારી તેણે એ નદીમાં ફેંકી દીધો. વાંસ ખેંચાઇ ગયા પછી એને ખ્યાલ આવ્યો કે ઇનામના આધારરૂપ દીક્રીદ તો વાંસની સાથે જ ગઇ! પછી તે ચોંક મુકીને રડયા.

* આ વાત ચીનના પ્રજાસત્તાક સંસ્થાના સ્થાપક ડૉ. સુન-યાટ-સેનના એક લાપખામાંથી લીધી છે. આ વાત સાચી છે એમ તેમનું કહેવું છે.

પરીણામ બહાર પડવાથી, હાન મ પણુ જોણે હાથમાં આવી ગયું એમ માનવાની એણે શુભ કરી... બુધ્ધી ફેરવાતાં જીવન ફેરવાઈ ગયું એમ બનતું નથી.”

આમ જનાં બુધ્ધી અને જીવન વચ્ચેન અંતરને સંમગ્નતા માટે પણુ બુધ્ધીની તો જરૂર પડવાની જ. એ કે શ્રી. મશાવાણાનું એ કથન તો વીવાદમય જ છે કે : “બુધ્ધી ફેરવાતાં જીવન ફેરવાઈ ગયું એમ બનતું નથી.”

બુધ્ધી ફેરવાતાં જીવન ઉપર તેની જરૂર અસર થાય છે જ. હા, જોડણી ત્વરાથી બુધ્ધી આગળ દોરી જાય તેટલી ત્વરાથી જીવનમાં પધરે યદ્ય ન શકે એમ માની લેવું તે તો વાસ્તવિક નથી જ.

હાખલા તરીકે માનો કે :

એક માણસ ઝોરી કરીને જીવન ગાળતો હોય, તેને બીજી રીતે જીવન ગાળગમાં રહેલા લાભ સમજાવવામાં આવે, અને તેની જુની ઝોરી કરવાની લાચર ઉત્પન્ન કરતારી- બુધ્ધીમાં પરોડે થાય, તો જરૂર તે મનુ- જ્યતું જીવન પલટાઈ જાય. અને જોતે એક વખત ચેર તરીકે સમાજમાં શરમી દગી- લયું” જીવન ગાળવું પડવું હતું, તે સારા નાગરીક તરીકે પ્રતીબ્ધિત જીવન ગાળી શકે

શ્રી. મશાવાણા બુધ્ધી અને જીવન વચ્ચેના ભેદ સમજાવતાં બુધ્ધીને અનુરૂપ પુરુષાર્થ કરનામાં નડતા વીધોને લીધે જીવન ને તેના અનુરૂપ ગોઠવી ન શકાય એમ કહે છે, અર્થાત્ બુધ્ધી જીવનને માટે ઉપયોગી નથી એવું એમનું કથન નથી.

શ્રી. આનન્દશંકર કુવર પણુ કહે છે કે : “તપશ્ચર્યાથી અત્માનાત કરીને પરુષલ્લને પમાવું નહીં; એને બદલે અત્માનું રક્ષણ કરીને દંડ પણુ સમજાવવાની તપશ્ચર્યાથી અપરમ્પ્રમ સુખી પડોચાય...”

અહીં ‘સમજાવવાની’ એટલે ‘બુધ્ધીપુર્વક યચેત્રી’ એવો લાવ લેખક દર્શાવે છે.

દુક્ર.મા : બુધ્ધી એ પ્રત્યેક કાષ્ઠમાં મંદિત્વની વસ્તુ છે. બુધ્ધી વીનાંતું જીવન એ જીવન જ નથી અને હોય તો પણુ તેની દરો હોકાયત્ર વીનાના વહાણ જેવી છે.

[૩]

પૂરતું એક વર્ગ અત્યારે એવો બહાર પડ્યો છે કે જે જનતાને બુધ્ધી સામે બધારવટું કરવાનો જ ઉપદેશ આપે છે. એમ કરવું એવું જ નામ સાચી સ્વદેશ- ભક્તી એવું મનાવે છે.

આવું શીશિલુ ભયંકર છે, એટલે તેનો ફેલાવો થતો અટકાવવો એ પ્રત્યેક સ્વદેશ- હીતચીત્તની પરીત્ર ર્હઈ છે.

આપણે પરતંત્ર છીએ, પરતંત્રતા એ પાપ છે, પરતંત્ર દશા એ અર્ધમ દશા છે : વગેરે લાગણી થવી એ બુધ્ધીનું જ પરી-ણામ છે.

તે જ રીતે સ્વતંત્ર થવાની ઇચ્છા થવી. તે માટે આપવા પડે તેટલા આપમેળ આપવાની વૃત્તીનો ઉદય થવો, અને એ ધોરણે લડત લડતા તૈયાર બનવું : એ પણુ બુધ્ધીને જ લીધે થાય છે.

વળી સ્વતંત્રતા પ્રાપ્ત થવા પછી તેને સ્થાયવતી, તેનો પુરેપુરો લાભ લેવો એવો વીચાર, તે માટેની ચેજના એ પણુ બુધ્ધી ઉપર જ આધાર રાખે છે.

જો તેમ થતું ન હોય, બુધ્ધીનો ઇતરો માત્ર યોગકોને જ અપી દઈને, તેઓ કહે તેમ જ આખે પાટા બાધીને અનુસરવાનું હોય તો, પછી રજનંત્રતા અમુક સ્વરૂપમાં પરીવર્તન થવાથી પરાધીન દેશના જનસમુ-હને શું લાભ થવાનો ? એમની દશા નો તે વખતે મ પરાધીન જ રહેશે. જેના હાથમાં

તેણે શુદ્ધીનો તમામ ધંજરો સોંપ્યો હશે. તેની દયા ઉપર જ તેને છવ્વું પડશે. અને ધારો કે પરદેશીઓ કરતાં દેશીઓ દેશીજનો તરફ કંઈક સમભાવ બતાવશે, એટલા પુરતો કંઈક લાભ મળે, પરંતુ તેનો આધાર તો તે વખતે જમના હાથમાં સત્તાનાં સુત્રો મુક્યા હોય, તેમના પોતાના સ્વભાવ અને ચારીત્ર ઉપર જ રહે છે.

શુદ્ધીનો ઉપશોગ નહીં કરી એકથી લાગણીના ઉભરા ઉપર ટકી રહેવી અંધ-અધ્યાયી કેવા પ્રસંગો બને, તે માટે એક ઉદાહરણ લેઈએ.

એક અંગે આખા પ્રાંતના યુવકોની પરી-પદ ભરાઈ હતી. પરીપદ ભરવાનું મુળ કારણ, યુવકો પેનાની પરાધીનતા છોડી, પ્રાંતની અને દેશની સ્વાધીનતા માટે કેવી રીતે કામ કરી શકે તેનો સહુએ સાથે મળીને વાચાર અને નીણુંપ કર્યો તે હતો.

એ પરીપદન. પ્રમુખ શુદ્ધ આદીમાં માનનાર હતા, તેમના કેટલાક માત્રે જે એમની સાથે પરીપદમાં લાગ લેવા ગયેલા તે પણ શુદ્ધ આદીમાં સુસ્તપણે માનનાર હતા.

પણ પરીપદમાં લાગ લેનારાઓમાંના અને જણ એટલી શુદ્ધ આદીને જ માનતા નહોતા-તેઓ શુદ્ધ સ્વદેશીને માનતા હતા. જે કે લગભગ તેમાના મોટા ભાગના ઘરોમાં પેટીઓ ભરેલા વીદેશી વસ્ત્રો પહેવાં જ હતા!

એ પરીપદનું બધારણ ધડવાનો પ્રમંગ આળ્યો, ત્યારે પેલા પ્રમુખના મિત્રે તેમાં એવી દૃષ્ય મુકી કે :

“આ યુવક પરીપદના કારોબારી મંડ-ળના પ્રત્યેક સભ્યે શુદ્ધ આદી ફરજિયાત ધરણ કરવી.”

તે વખતે એક નીખાવમ દીક્ષના સભ્યે મુગના મુકી કે “કારોબારી મંડળના

પ્રત્યેક સભ્યે જાતે તેમજ તેનાં અંગત કુટુંબી જનોએ શુદ્ધ આદી ફરજિયાત ધારણ કરવી.”

પરંતુ જેઓ સારાથે પ્રાંતની જનતાને શુદ્ધ આદી જ પહેરવાની ભલામણ કરવા જવાના હતા, તેમના જ પ્રતીનીધીઓએ તે શરતને આકરી જણાવી, માત્ર કારોબારી મંડળના સભ્યો પુરતી તેને સંકેતી નાખવાનો આગ્રહ કર્યો.

તે વખતે એક સુસ્ત અને શુદ્ધ આદી-ધારી ગૃહસ્થ જે પોતાની શક્તી પ્રમાણે તે દીશામાં કેટલાય વખતથી કામ કરી રહ્યા હતા, તેમણે બ્યવહારની વાત કરતાં ‘શુદ્ધ આદી’ને બદલે ‘શુદ્ધ સ્વદેશી’ની હીમાયત કરી. જે કે તે લાઇ જાતે સુસ્ત આદીધારી હતા [એ વાત ખાસ યાદ રાખવાની છે], પોતાનો સુધારો રજુ કરીને તે જાતે કંઈ ખાદીનો ત્યાગ પણ કરવા તૈયાર નહોતા, પરંતુ કામ કરનારાઓ પુરતા પ્રમાણમાં મળે, કામ કરવાની શક્તિવાળા છતા, માત્ર ‘શુદ્ધ આદી’ [આથી’ક અથવા બીજા’ કારણોને લઇને] જ ન પહેરી શકતા હોય, પણ શુદ્ધ સ્વદેશી પહેરતા હોય, તેવા લાઇઓની સેવા પ્રાંતને મળે, તેટલા નીખાવસ અને શુદ્ધ ઉત્પત્તિ જ એમણે એ સુધારો રજુ કર્યો હતો, પરંતુ વીપય વીચારક મંડળ-જે કારોબારી સમીતીના સભ્યોના કુટુંબીજનોને ફરજિયાત આદી નહીં પહેરાવવાના મતનું હતું, તેણે-એ ભાઈનું કહેવું માન્યું નહીં અને છેવટે ન છુટકે પેલા લાઇને પરીપદની પ્રુલ્લી બેઠકમાં એ સુધારો રજુ કરવાના નીણુંપ ઉપર આવવાની ફરજ પડી.

પરીપદની બેઠકમાં તો વળી જુદો જ રંગ જામ્યો! મુળ દરાવ પર પેલા સુસ્ત આદીધારી લાઇ સુધારો રજુ કરવા ઉપા

યથા કે તુલન એમનો મુગો ઉપહાસ અને નમ્ર તીરસ્કાર કરનારો ગણુગણુટ શરૂ થયો. —ખુબી તો એ હતી કે એમ કરવામાં લાગ લેનારા ભાઈઓમાંના ધણુ ખરા શુધ્ધ ખાદી ધારી પણ નહોતા. શુધ્ધ ખાદીનો પોશાક ફરજિયાત કરવાનો મુળ હસવ રજુ કરી ગયેલા ભાઈ જાને મીલમાં તૈયાર થયેલું ધોતીઉં પહેરીને જ ઉભા થયા હતા, જે પરીપદમાં એ ચર્ચા ચાલવાની હતી તેના મંડપ જ મોટે ભાગે બીડીશ મુડીયી ચાલતી બંગાળાની જ્યુટની મીલમાં બનેલા કંતા-નથી બંધાયેલ હો, જે વ્યાસપીઠ પરથી ફરાવ અને સુધારો રજુ કરવામાં આવ્યા, તે મીલના કાપડથી આચ્છાદિત થયેલ હતું, અને પ્રમુખ વગેરેને માટે તૈયાર કરેલી એક માં પણ મોટે ભાગે મીલ કાપડ વપરાયું હતું! પરીપદ નોંતરનારા યુવક સંધના પ્રમુખ સુતર વણુનારી મીલના મેનેજીંગ એજન્ટ, અને તેના મંત્રીઓમાંના એક મીલ કાપડના વ્યાપારી હતા! આ પરીપદને અંગે ઉઠાડવામાં આવેલા સ્વદેશી જાગરમાં પણ મોટે ભાગે મીલ કાપડ વેચવાની વ્યવસ્થા હતી, અને પરીપદના પ્રમુખ તેમ જ તેમની મીત્ર મંડળીનો ઉતારો પ્રુદ મીલમાના જ બંગલામાં હતો!—એ ગણુગણુટ કરનારાઓમાંનો મોટો ભાગ પેલા ભાઈના શુદ્ધ ખાદી તરફના ઉત્કટ પ્રેમને જાણુતા હતા. તેમણે પોતાની સ્થિતિ સ્પષ્ટ કરી, સુધારો રજુ કરવાનું કારણ યુક્ત પરીપદના કાર્યમાં વીધન નાખવાનું નહીં, પણ તેને વીશેષ સરળ તેમ જ વ્યાપક બનાવવું છે વગેરે ધણું ધણું કહ્યું.

તેમને અતુમોદન આપનારાઓએ જાણુ કહ્યું કે, આ સુધારો ખાદી પહેરનારાઓને તેમ કરતાં અટકાવવા માટે નથી, પણ તેમ કરી શકનારાઓને જોગ આડંબરમણી

બચારી, તેમની સેવાનો વીશેષ લાભ લેવાનું શક્ય બને તે માટે છે.

પરંતુ જેઓ માત્ર લાગણીના ઉદ્ધારમાં જ તણાવવામાં આવે (કે જોરવ?) માનવા માગતા હતા, તેમને એ વાત ઉપર વીચાર કરવો જ નહોતો! તેમાં માત્ર પરીપદમાં હાજરી આપનારાઓનો જ પાંક નહોતો. કેમકે તેમાંના મોટા ભાગે તો સ્વદેશી વસ્ત્રો જ પહેર્યાં હતાં, અરે એક ભાઈએ તો નખ-શીખ એવાં વસ્ત્રોમાં સજ્જ થયા હોવા છતાં, શુધ્ધ ખાદીની ખુબ પ્રશંસા કરી મુળ ઠગવને પસાર કરવાનો અત્યાગ્રહ કર્યો ત્યારે કોતુ સમુદાયે તાળીઓના ભયંકર ગડગડાટ કરીને તેમને વધારી લીધા હતા!—અહીં થઈ શકવાનું છે કે પેલા શુધ્ધ સ્વદેશી ખાદી પહેરનારે ખરી વાત કહી ત્યારે તેના મત તરફ ધણુઓએ તરસ્કારની તેમ જ ધીક્ષા-સ્ત્રી લાગણી બતાવી હતી.

આમ દેખીતી સત્યની હાસી અને અસત્યની પ્રશંસા થતી હતી, તેમાં જનતાનો શ્રેષ્ઠ નહોતો, પરંતુ તેમની બુધ્ધિને કળાટમાં પુરાવી તેના તાળાની ચાવી દુરંગમાં મોકલવાની હીમાયત કરનારા નેતાઓનો જ પાંક હતો.

તે પણ દુરત જ પુરવાર થયું. પ્રમુખના મીત્ર તરીકે આવેલા એક સ્થિતાચર્વાદી યુવકે આગ્રહપૂર્વક સજાજનોને સમજાવ્યું કે, છુદ્ધિવાળાઓએ તો દેશને ધણું જ નુકશાન ક્યું છે [તે કે એવી સમજણુ આપવામાં પણ તે ભાઈ જે બુધ્ધિને નીંદતા હતા તેનો જ ઉપયોગ અચ્છી રીતે કરી રહ્યા હતા, એ વત સપાઈથી તેઓ ઢાઢી રાખતા હતા], માટે આપણે એવા બુધ્ધિમાન નેતાઓની જરૂર નથી. જેઓ શુધ્ધ ખાદી પણ પહેરે નહીં તે ગમે તેવો બુધ્ધિમાન હોય છતાં પણ આપણે માટે કામનો નથી! પછી

તો તેમણે બપોરેનો પણ ભારે વીરોધ કર્યો [તે કે તે વખતે પોતે ભાપણુ જ કરી રહ્યા હતા !], અને અમારે કશુંય કરવું નહોતું કે એ ભાઈએ સત્યની હાંસી કરનારા શ્રેષ્ઠમાણુ બારે માન મેળવ્યું.

છેવટે મત લેવાનો સમય થયો ત્યારે પરીષદના પ્રમુખ, જે સામાન્ય રીતે ભણુ-કની આગ નેત્રું ભાપણુ કરી શકવાની શક્તી ધરાવે છે, અને તેથી જ્ઞાન પણ પામ્યા છે, તેમણે પણ શુદ્ધીવાળાઓને બની શકે તેટલા ઉગારી પાડવા અને તેમને જનતાની હાંસીમાં મુકવાનો ઓત્તરો અને અસરકારક બોધ આપી, શુદ્ધી સામે બહારવટું ખેડી સમગ્રજી વગરની અધ્યક્ષાને આધારે મુધારાને ઉપમાવી દેવાની લજામણુ કરી!—અને યશુ પણ તેમ જ.

પરંતુ જ્યારે કારોબારી સમીતીના સભા-સભ્યોની વચ્ચે માટે તે પડી તુરત જ, જેવા મુધારા મુકનારા સુસ્ત ખાદીધારી ભાઈએ ઉભા થઈને કહ્યું કે. “હવે તમે જેમના શરીર ઉપર શુદ્ધ ખાદી ઊંચ તેવા પ્રતી-નીધીઓને જ પસંદ કરજો.” ત્યારે એ જ આત્મવર્ગે બડબડ શરૂ કર્યો,—આ વખતેનો બડબડાટ જેવા ભાઈની સામે નહીં પણ હમણાં હમણાં શુદ્ધ ખાદીનો પોશાક પહેરાના એમના આગ્રહ સામે હતો!

જેવા ભાઈએ કહ્યું: “જાગરમા જઈને નવો પોશાક ખરીદી લેવા જેટલા તમને સમય આપવામાં આવશે.”

અને સભાજનોએ વળી વાંધો ઉઠાવ્યો.

“અમને વીરોધ સમય આપો.” તેમણે કહ્યું.

વાર લાઈ! તમે પોત પોતાને ગામ જઈને શુદ્ધ ખાદીનો પોશાક તૈયાર કરવો તેટલો તમને સમય મળશે.”

એ વખતે ફરજિયાત શુદ્ધ ખાદીનાં થોડાંક પળા પહેવાનાં કરે હીમાયતીઓએ છુટકારાનો દમ ખેંચ્યો!

[૪]

જરાક લંબાણુ કરીને પણ શુદ્ધીવાદ સામેના પ્રાતીક પરીષદ ભરી સ્વતંત્રતા મેળવવા એકલા થયેલા નવજવાનોના બહાર-વટાની ખાજી રહેલા આડંબરની મીમાંસા કરી લઈએ આમ કરવામાં અમે નવજવા-નોની મશ્કરી કરતા નથી કે નથી તો તેમની ગઠતીની કોંમત ધરાડતા, પરંતુ પોતાની શુદ્ધીનો ઉપયોગ કરવાની જોમાં છુટ ન હોય તેવી અંધશ્રદ્ધા પ્રગળવનમાં દેવા દંભ અને આડંબર ઉત્પન્ન કરે છે, તેમ જ તેથી પરીણામે ‘રાષ્ટ્રને જ ફેટલું’ નુકસાન ધાપ છે તે બતાવવાનો અમારો નીખાકસ આશય છે.

ત્યારે આપણે યુવક પરીષદના આખાથે કોરસાનું સીંદાવકામન કરીએ.

(૧) કારોબારી સમીતીના સભાસભ્યો ફર-જિયાત શુદ્ધ ખાદી પહેરે તો જ તેઓ ખાદી માટે સારો પ્રચાર કરી શકે. એવી મુખ્ય દલીલ મુજબ દરાવનો આગ્રહ કરનારાઓની હતી.

તો પછી એવો થે શું કામ આગ્રહ ન રાખવો કે, ને તેઓ પોતાના ઘરને તેમ જ અંગત કુટુંબીજનોને વીદેશીના જ નહીં પણ સ્વદેશીના મેલમાંથી (ને સ્વદેશીને થ મેલ ગણવામાં આવતો હોય તો ?—પણ પેલી પરીષદનું વલણ તો એવું જ હતું, તેથી જાણી નોંધને ‘મેલ’ શબ્દ મુક્યો છે) પહેલા ઉગારી દે, તો જ બહાર તેમની પ્રતીક્ષા પડશે, તેઓ બહાર જઈને કંઈ એકલા પુરોને માટે જ શુદ્ધ ખાદીની ભલામણ કરવાના નથી, પણ તમામ કુટુંબને મા

ખચાર કરવાના છે; તો પછી સ્વદેશી સામેની તેમની દલીલ અહીં લાગુ કેમ ન કરવી? પણ તે જાતનો આગ્રહ એક ભાષાએ કર્યો ત્યારે તો શુદ્ધ ખાદીના આ હિમાયતીઓએ તેનો વીરોધ જ કર્યો.

(૨) શુદ્ધ સ્વદેશી ખાદીનું જેમણે આજીવન વૃત્ત લીધેનું એવા ભાષાને સમગ્રજીવાળી વ્યવહાર વાત કરવા જોઈતી સ્વતંત્રતા બતાવવા જતાં પણ, સ્વતંત્રતા મટે લડતનો નીરંધાર કરવા મળેલા યુવકોની પરીપદે ઉતારી પાડ્યા, પરંતુ જેમણે ખાદી હજી ધારણુ જ નથી કરી તેવા ભાષાએ ખાદીની પ્રશંસા કરી એટલે તેમને તાળીઓથી વંધાવ્યા!

એનો અર્થ ક્રમ નથી થતો કે, શુદ્ધીના ઉપયોગ વીનની અંધશ્રદ્ધાને માત્ર પોલા પ્રોત્સાહો બહુ રહે છે, અને સાચી વાત સાંભળવી ગમતી નથી. તેમણે પોતાના વર્તનથી જ આડબરને ખાપનાવી લીધો છે એમ કોણ નહીં કહે?

(૩) જો શુદ્ધીનો ઉપયોગ કરવો એ શુભો હોય અને તેથી સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા અટકી પડવાની હોય, અને શુદ્ધીના કબજાને બંધ કરી, માત્ર અંધશ્રદ્ધાથી જ ચાલવાથી સ્વતંત્રતા મળવાની હોય 'તો પણ, પેલા જે અનેક ભાષાઓએ આટલા વખત સુધી ખાદી પહેરી નથી, તેમના દીલને પરીપદમા એકાએક એવી અસર થઈ ગઈ કે તેઓ હવે શુદ્ધ ખાદી (ધેર ગયા પછી?—ત્યા કોણુ જેવા જવાનું હતું!) પહેરવાના છે એવા માણસો પણ શુદ્ધિવાળાઓ કરતાં-જે પ્રમુખને વધુ ઉપયોગી લાગે, તેમની સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતાની વ્યાખ્યા કેવી હશે અને એ સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા વખતનો રાજકરભાઈ, શુદ્ધિના કબજાટની

આવી કોને આપીને ચલાવવાનો હશે? એનો તો વિચાર કરતાં જ કંપારી ધટ્યા વિના રહેતી નથી.

શુદ્ધિ સામેના આવા બહારવટીઆઓની દયા શકે એવા ગયેલા ખાપના દીકરાએ ધરતું બાગણું બંધ જ રાખ્યું હતું તેના જેવી થાય.

એ કથા આમ છે:

પોતાની શુદ્ધીનો ઉપયોગ નહીં કરતાં, ખાપની-શુદ્ધીમાં જ અંધશ્રદ્ધા ગાખનાર એક છોકરો હતો, ખાપ એક દીવસ શકે એવા ગયો, ત્યારે તેને હોંતો ગયો કે:

“દીકરા! હું શકે એવા જઈ છું. તું આરણુને અંદરથી સાંકળ મારજે અને કોઈ ઉતરાવે તો ઉઘાડતો નહીં.”

“વાર” કહીને સાંકળ વાસીને દીકરો અંદર બેઠો. પછી ખાપ આવ્યો. તેણે આરણું ખખખાવ્યું પણ છોકરાએ ઉઘાડ્યાં નહીં. ધુમાડમ કરી તો પણ ખાપણું ઉઘાડ્યાં નહીં.

કેમકે પીતાએ ખાપણું નહીં ઉઘાડવાની આજ્ઞા આપી હતી “હું આવીને કહું ત્યારે ઉઘાડજે” એવું કહ્યું નહોતું; અને તેટલા પુરતી જ શુદ્ધીનો સ્વતંત્ર રીતે ઉપયોગ કરવામાં પીતૃભક્તિમાં ખામી આવી જાય, એવું તે માનતો હતો!

આમ કહેતી વખતે રાષ્ટ્રકાપ માટે પાળવા પડતા કડકમાં કડક નીયમનની સામે અમે નથી. પરંતુ કડકમાં કડક નીયમન પાળવા છતાં, કોઈપણ વ્યક્તિ પોતાની શુદ્ધિને જીવતી રાખી શકે છે, અત્યંત વસ્તુના હિતાહિતનો પોતાનો માટે સ્વતંત્ર રીતે વીચાર પણ કરી શકે છે. અવખત જેમ શ્રી. મહાશ્વાળાએ શુદ્ધી અને જીવન-વચ્ચે ઝીણો ભેદ બતાવ્યો છે તેમ, ચોખ વીચારને અંતે જેને એમ લાગે

કે, પોતાનું કામ નીચમનમાં વીળી દે, કોઈ કંઈ કરનાર છે, તો તે શુદ્ધીપુર્વક વીચારીને તેમ ન કરે; પરંતુ તેમ કરવા માટે પશુ શુદ્ધીની સ્વતંત્ર શુદ્ધીની અને તેના ઉપયોગ માટે સંપુર્ણ સ્વતંત્રતાની પહેલી જરૂર છે.

શુદ્ધીની જટલી જરૂર સ્વતંત્રતા છતાં વામાં છે, તેટલી જરૂર સ્વતંત્રતાને સાંચવી રાખવા માટે પણ છે. મનુષ્ય માત્રને, સ્વતંત્ર રીતે શુદ્ધીનો ઉપયોગ કરવાની તક અને છુટ મળે તે માટે તો રાજકોણી સ્વતંત્રતાની તીવ્ર આકાંક્ષા જાગી છે અને તેના આદાસનો ચસાવવામાં અગ્ર ભાગ યુનિયનના જટલો ઉપયોગ શુદ્ધીનો કરે છે, જનતાના માનસમાં પરીવર્તન કરાવવા માટે જટલાં લાપણો કરે છે અને ઘેખો લખે છે તેટલો તેનો ઉપયોગ ખીબા ધ્રુષ કરતા નથી, તેમ છતાં જ્યારે સ્વતંત્રતાની લડતનાં નાનાં કે મોટાં ક્ષેત્રમાં મોખરે રહેનારા જનતાને શુદ્ધી સામે બહારવટ પ્રેરવાની લલામણ કરે, ત્યારે તેમની સામે એવ-

શુદ્ધિનો સ્વર કાઢવાની પ્રેરણે મનુષ્યની ફજ છે-ખાસ કરીને યુવાનોની તો સર્વશેષ ફજ છે.

અત્યારે દેશમાં રાજકોણી ક્ષેત્રમાં આટલું કામ થાય છે, છતાં દરેક સ્થાને પ્રચાર કાર્યની, શુદ્ધી પુર્વકના પ્રચારકાર્યની જરૂર પડે છે. ખારડોલી કે ખેડાજીલ્લાના ખેડૂતો આટલો ભગીરથ ભોગ આપવા તૈયાર થયા તે પણ ભાષણો અને પત્રીકાઓ તેમ જ ખીબા રીતે શુદ્ધીપુર્વક વીચારાયલા પ્રચાર કામને જ આભારી છે.

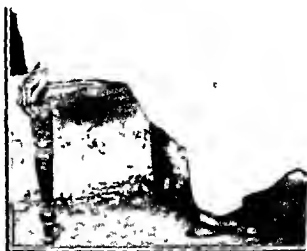
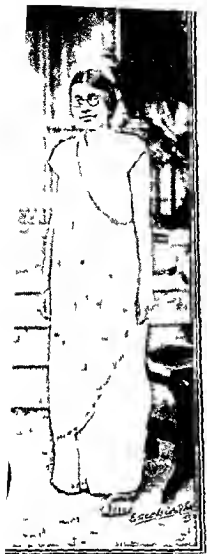
એટલે શુદ્ધીની ઠેકડી કરવા તરફ જન સંમુદાયના માનસનાં ઘાટ ધડવા તે ખીબું કંઈ જ નહીં પણ પરીણામે રાષ્ટ્રને હાની કરતું છે, એવા માનસમાંથી શુદ્ધ સ્વતંત્રતા તરફની ભાવના જન્મતી નથી, પરંતુ એકદ સરમુખપ્રચારને ચરણે પોતાની તમામ લાગણીઓના કળશ-અધર્મધ્ધાથી ટોળ્યાં કરવાની જ ભાવના પ્રકટે છે, પણ એવી ભાવનાઓ સંપુર્ણ સ્વતંત્રતાને સો ગાઉ દૂર રાખે છે એ વાત ભુંકવા જેવી નથી.

ભમતી ત્ય પતિશ્રીના મંગળાર્થે
 મંદિતમ્ મુનિસંભવે
 શ્રીયુત શાસ્ત્રાભ્યાસ યાગદત્ત યાવદ્
 તત્ત્વશ્રી સંવિત્તય નમ્રેભ ભટ્ટ

પાજરે પુરેલા પ ખીની છેડલી સુઝિ વખતલું વહાલ

- ૧ લીલાવતી સુનશી : જે જયભાવા ક્ષેત્રે પા
ચા-ચા છે.
- ૨ સરલાદેવી અપ્પાલાલ : જે અમદાવાદનાં
મુખત્યાગ થયાં છે.
- ૩ કુમળા ખેડેન સોનાવાળા : પીંચપાંગેનાં
મુખત્યાગ જે દાવ દાવી જેવળા છે.

ગરીબ હિંદના વ્યાપારીઓને તેમજ ચંકડા ખેડુઓને નિર્ધન બનાવનાર

ચલણ અને હુડીયામણની

જદુઈ લાકડી

હુડીયામણને રખમરી દારીની માફક ઇચ્છા પ્રમાણે વધઘટ કરવાની રમતથી બ્રીટીશ સુડી-વાદીઓને પુષ્કળ લાભ કેમ થયો અને હિંદી કારખાનાં, હિંદી સુડી અને હિંદી ખેડુઓને તુક-શાન કેમ થયું તેનો ઇતીહાસ.

લેખક :

નર્મદાશંકર વ. દ્વિવેદી

ઈ. સ. ૧૮૫૭ થી ઇંગ્લંડની પાલમિન્ટે ભારતનો વહીવટ ચાલતા હાથમાં લીધો છે. પાલમિન્ટ તરફથી આખા બ્રિટિશ સામ્રાજ્યનું શાસન ચલાવનાર પ્રધાનમંડળ રહે છે, તેમાં એક મંત્રી હિપર હિંદના અમલની જુએદારી રહે છે, આથી તેને હિંદી વઝીર કહે છે. હિંદી વઝીર આપણા દેશનું ખૂબ શાસન-ચક્ર ચલાવે છે. હિંદમાં વાઇસરોય અથવા ગવર્નર જનરલ રહે છે, પણ તે સર્વોચ્ચ હિંદી વઝીરના અંડશમાં હોય છે. હિંદી વઝીરની કચેરી ઇંગ્લંડમાં છે અને લંડનમાં મેકા બેઠા તે આપણા દેશના ડર કરોડ આણીઓ હિપર ગળ્ય કરે છે.

આપણા દેશમાં અને ઇંગ્લંડમાં એક-સરખું નાણું ચાલતું નથી. આપણે ત્યાં ચાલીના રૂપિયા ચાલે છે, ત્યારે ઇંગ્લંડમાં સોનાની ગીની અથવા પૌડનું ચલણ છે.

જગતના લગભગ બધા સુધરેલા દેશોમાં સોનાના મીક્કા ચાલે છે, પણ આપણી સરકાર આપણા દેશમાં સોનાના મીક્કા ચલાવવાની ના પાડે છે. આ મીક્કા-ફેરને લીધે આપણને ભારે તુકશાન થાય છે ચાદી અને સોનના ભાવ સગપ્પા પ્રમાણમાં ન રહેવાને લીધે આપણા રૂપિયાની કિંમત ઇંગ્લંડમાં વધ્યાઘટવા કરે છે. અને આપણી સરકાર પણ તેને એવા ચક્રમાં ફેરવે છે કે જ્યાં આપણા દેશના વેપારને હાનિ થાય છે અને ઇંગ્લંડના વેપારીઓને લાભ થાય છે.

આપણા દેશમાં અનેક અંગ્રેજો નોકરી કરે છે, તેમની નોકરીની મુદત પૂરી થતા પેન્શનના બદલામાં, અને હિંદી વઝીરની કચેરીમાં જે અમલદારો કામ કરે છે તેના પગાર ઘટે અહીંથી રકમ ઇંગ્લંડ મોકલવી પડે છે અને તે ચાદીના રૂપિયામાં નહીં, પણ સોનાના પૌડમાં; આવી હિંદી સરકારને ચોંટાતા ચાંદીના રૂપિયાને અંગ્રેજી પૌડમાં બદલવા પડે છે—મતલબ કે આપણી સરકારને રૂપિયા આપીને પૌડ ખરીદવા પડે છે.

૧૫-૧૬ કરોડનું વ્યાજ

રેલ્વે બાધવા માટે ઘણું ખર્ચ દેવું ઇંગ્લંડમાં થાય છે. ૧૮૫૭ માં ઇસ્ટ ઇન્ડીયા કંપની પાસેથી 'પાલમિન્ટો' હિંદનો વહીવટ પોતાના હાથમાં લીધો ત્યારે કંપનીની પૂછ પેટ ને મોટી રકમ આપવી પડી તે તમામ આપણા ઉપર દેવાં તરીકે નાંખવામા આવી. ઉપરાંત વારંવાર આપણી સરકારને દેવું કરવું પડે છે. ૧૮૫૭ થી આ દેવું વધતું જ નય છે, અને હાલ તો તે એટલું બધું વધી ગયું છે કે તેના વ્યાજ પેટ દર વર્ષે આપણે ૧૫-૧૬ કરોડ રૂપૈયા બ્રિટિશ સરકારને આપવા પડે છે.

રેલ્વે, હસ્કર તથા બીજા સરસામાનની ખરીદી ને બધી હિંદી વજીર માફત થાય છે, તે પેટે આપણે લગભગ ૨ કરોડ રૂ. દર વર્ષે મોકલવા પડે છે. આપણા દેશમાં અગ્રેજ હસ્કર રહે છે. તે દર ૭૭ વર્ષે બદલાય છે. જૂના માણસો ઇંગ્લંડ નાય છે અને ત્યાંથી નવા અહીં આવે છે. તેની આવજનનું ખર્ચ, ઉપરાંત નૌકાસૈન્ય વગેરે માટે આપણે ફૂલ ૨ કરોડ રૂપૈયા દર વર્ષે મોકલવા પડે છે.

આ સર્વ ખર્ચ માટે દર વર્ષે ૨ કરોડ પૈડ આપણે મોકલવા પડે છે. એટલે હિંદી સરકાર દર વર્ષે ચાંદીના રૂપૈયાને બદલે ૨ કરોડ પૈડ ખરીદી વિલાયતમાં હિંદી વજીરને મોકલે છે.

આ ઉપરાંત આપણા દેશમાં વિલાયત તથા બીજા વિદેશોમાંથી કરોડો રૂપૈયાનો માલ આવે છે. તે બધાંની કિંમત આપણા વેપારીઓને મોટે ભાગે પૈડમાં ચુકવવી પડે છે. આથી વેપારીઓને રૂપૈયાને બદલે પૈડ ખરીદવા પડે છે. આથી આપણા દેશમાંથી કરોડો રૂપૈયાનો કાચા માલ ઇંગ્લંડ વગેરે

દેશોમાં જાય છે અને તેની કિંમત પેટે પરદેશના વેપારીઓને પૈડના રૂપૈયા કરાવી આપણને આપવા પડે છે.

સોનાના ચલણની જરૂર

આથી આપણા દેશમાં સોનાનું ચલણ ન હોવાથી આપણને બારે મુશીબત પડે છે. સોના અને ચાંદીના ભાવનું પ્રમાણ એક સરખું ન રહેવાથી આપણા પરદેશી એડેના વેપાર ઉપર મોટી અસર થાય છે. એ આપણા દેશમાં સોનાનું ચલણ હોય તો આ કશી મુશીબત ના રહે. પરંતુ આપણા આગેવાનોની વારંવાર માંગણી છતાં આપણી વિદેશી સરકાર એ પ્રમાણે નથી કરતી.

મુસલમાની અમલ પંડિતો આપણા દેશમાં સોનાનું ચલણ હતું. મોટા મોટા સોદા સોનાના સીંછા-ગોલ્ડ-માં થતા હતા.

ચાંદીના સીકાનો પહેલ વહેલાં ઇ. સ. ૧૨૩૩ માં દિલ્હીના સુલ્તાન અલ્તીમશે પ્રચાર કર્યો. ૧૫૪૨ માં શેરશાહના રાજ્યમાં ચાંદીના ટકાનું નામ રૂપૈયા પડ્યું, પણ મુગલ શહેનશાહોના રાજ્યકાળમાં મોહર અને રૂપૈયા બન્નેનું ચલણ હતું. દક્ષિણ ભારત કે જ્યાં મુસલમાનોનો બહુ પ્રભાવ નહોતો પડ્યો ત્યાં ૧૮૧૮ સુધી સોનાની મોહર જ ચાલતી હતી; પછી છપ્ટ ઇન્ડીયા કંપનીએ ત્યાં પણ ચાંદીનું ચલણ શરૂ કર્યું. તો પણ છપ્ટ ઇન્ડીયા કંપનીએ સોનાની મોહર બંધ કરી નહીં. કંપની પોતાની ટંકશાળમાં બન્ને સીકા પાડતી હતી.

ગામીનો ઇતિહાસ

પણ ઇ. સ. ૧૮૩૫ માં ચાંદીના રૂપૈયાને જ ભારતનો ચલણી સીકા બનાવી દીધી. તે પછી મોહર ટંકશાળમાં પડતી હતી, પણ

૧૮૫૭ થી સોનાની મોહરની ચોક્કસ કિંમત નહીં નહીં. ઇ. સ. ૧૮૧૩ માં લોડ' દલદલ-ઉમીએ સરકારી ખજાનામાં સોનાની મહોર લેવાનું બંધ કર્યું. ૧૮૭૦ પછી તો સરકારે સોનાની મોટી મહોર ખનાવી જ નહીં અને નાની મહોર ખનાવવાનું. પણ ૧૮૯૧-૯૨ માં બંધ કરી દીધું.

આ પ્રમાણે બ્રિટિશ સરકારની નીતિ આ દેશમાંથી સોનાનું ચલણ રદ કરવાની રહી અને તેથી આ દેશનું 'મોટું' અર્થિક થયું એ સ્પષ્ટ છે.

ત્યારબાદ હિંદના આગેવાનોના શોર-બકારથી તથા સરકારે તે માટે નીમવા કમીશનની બલામણુ ઉપરથી ૧૯૧૮ માં મુબમમાં સરકારે એક ટકશાળ ઉઘાડી. અને ત્યાં ૧૩ લાખ જેટલી ગીનીઓ તૈયાર થઈ; પણ એજ સાલમાં એ કામ બંધ પડ્યું અને તે પછી, એક પણ ગીની સરકારે તૈયાર કરી નથી. ઉપરું જે ગીનીઓ લોકોમાં ફરતી હતી તેનો ભાવ ઉતારીને તે સરકારી ખજાનામાં ખેંચવાની નીતિ ચાલુ રહી. આથી બજારમાં આવે ગીનીનો ભાવ રૂ. ૧૩ છે જ્યારે સરકારી ખજાનામાં તેનો ભાવ રૂ. ૧૦ છે!

ઇ. સ. ૧૮૮૭ માં આપણુ રૂપૈયાની ઇચ્છાના સીકામાં (પૅંડ. શી. ચે.) કિંમત ૧ શી. ૫ પેન્સ હતી. ૧૮૯૨ માં અમેરી-કામાં પુષ્કળ ચાંદી મળી આવવાથી ચાંદીનો ભાવ ઉતરી ગયો બ્રિટિશ રૂપૈયાની કિંમત ઘટીને ૧ શી. ૩ પેન્સ ઉપર આવી. ૧૮૯૭ માં તો ૧ શી. જેટલી થઈ ગઈ.

અંગ્રેજ વેપારીઓનો

બળભગાટ

આથી અંગ્રેજ સરકાર અને હિંદની નિજેરીમાંથી મેટાં પગાર ખાનારાઓમાં

સળવળાટ થયો, 'કારણ કે રૂપૈયાનો ભાવ પૅંડમાં ઉતરી જવાથી તેઓ જે બચત ઇચ્છાં મોકલતા તેની કિંમત ઘટી ગઈ. પહેલાં ૧ રૂ. ના બદલામાં તેમને ઇચ્છાંડમાં ૧ શી. ૫ પેન્સ (૧૭ પેન્સ) મળતા હતા, તે ૧૨ થી ૧૩ પેન્સજ મળવા લાગ્યા.

આથી અંગ્રેજ અમલદારો અને વેપારીઓને કારે ખોટ ખેંચવી પડી. કારણ કે દર રૂપૈયાની કમાણીએ ૪ થી ૫ પેન્સની ખોટ પડવા લાગી. દાખલા તરીકે ૧૭-૧૮ પેન્સનો ભાવ હોય તો રૂ. ૧૦૦૦૦ ના ઇચ્છાંડમાં ૭૦૫ પૅંડ મળે. પણ ૧૨-૧૩ પેન્સ ભાવ હોય તો પૅંડ ૫૦૦ જ મળે.

હિંદી સરકારને 'હોમ ચાઇલ્ડ' માટે દર વર્ષે બે કરોડ પૅંડ હિંદી વજીરને મોકલવા પડે છે. ૧૮૮૭ માં ૧ રૂ. નો ભાવ ૧૭-૧૮ પેન્સનો હતો ત્યારે ૨ કરોડ પૅંડ ખરીદવા હિંદી સરકારને ૨૮ કરોડ ૩૭ લાખ રૂપૈયા દેવા પડતા, પણ જ્યારે રૂ. નો ભાવ ૧૨-૧૩ પેન્સનો થઈ ગયો ત્યારે સરકારને ૨ કરોડ પૅંડ ખરીદવા ૪૦ કરોડ રૂપૈયા અપવા પડ્યા. આ પ્રમાણે હુડિયા-મણુના ફેરફારથી હિંદી તીજેરીમાંથી દર વર્ષે ૧૨ કરોડ રૂપૈયા વધુ ખર્ચ કરવું પડ્યું અને તેનો ખોલ ગરીબ હિંદીઓને માથે પડ્યો.

હારશેલ કમીટીની બલામણુ

૧૮૬૩ પહેલાં સરકારી ટંકગાળમાં સામાન્ય લોકો પાસેથી ચાંદી મ્વીકારી મળુરી લઈ રૂપૈયા પાંડી આપતા. આથી શાંદી અને રૂપૈયાના બજારભાવ લગભગ સરખા રહેતા. હુડિયામણુનો દર નીચો જવાથી સરકારે લોડ' હારશેલના પ્રમુખપદે એક કમીટી નીમી આ કમીટીએ જે બલામણુ કરી તેને અનુસરી સરકારે પ્રથમ તો ટંકગાળમાં પ્રવળના રૂપૈયા પાડવાનું બંધ કર્યું. જરૂર પડે

સરકાર-એક મોટી ખેંઠ

હવે આ લેણદેણ કેવે પ્રકારે ચાલે છે તે જોઈએ. આપણી સરકાર વિલાયત પૈંડતું પારસન કરી મોકલતી નથી, તેમ વિલાયતથી અહીં આપણા કાચા માલ માટે રૂપૈયાનું પારસન આવતું નથી. પણ એક વર્ષમાં આપણે ઇંગ્લંડને કેટલું આપવાનું છે અને ઇંગ્લંડે આપણને કેટલું અપવાનું છે તેને હિનાબ કલ્યામાં આવે છે, અને તેમાં જેનું લેણ નીકળે તેને તેટલી રકમ વધારે મળે છે. દાખલા તરીકે આપણે અંગ્રેજોના પગાર તેમ જ વેપારીઓને આપવાના મળીને વિલાયતની સરકારને ૮૦ કરોડ આપવાનું છે, તેમ બદલામાં ઇંગ્લંડના વેપારીઓને કાચા માલના બદલામાં આપણને ૬૦ કરોડ આપવાના છે; એટલે, છેવટમાં આપણા દેશમાંથી ૨૦ કરોડ રૂપૈયા વધારે વિલાયત મોકલવા પડે છે. આ હિનાબનું કામ હિંદી વજીર અને ગવર્નર જનરલ મળીને એક મોટી હુંડિયામણની ખેંઠના રૂપમાં કરે છે. પણ છેવટનો અધિકાર હિંદી વજીરનો છે.

વાર્ષિક સલામી

હિંદીવજીર ઇંગ્લંડમાં બેઠાં બેઠાં હિંદી સરકાર ઉપર રૂપૈયાની હુંડીઓ લખે છે. ઇંગ્લંડના જે વેપારીને હિંદના આંતર આદિ કાચા માલના રૂપૈયા હિંદ મોકલવાનું હોય છે તે મીઠા હિંદી વજીર પાસે જાય છે અને પૈંડ આપીને તેટલી કિંમતની હુંડીઓ ખરીદ કરે છે અને એ હુંડી હિંદના વેપારી ઉપર મોકલી દે છે. હિંદનો વેપારી એ હુંડીને હિંદી સરકારની તીજરીમાં આપી રૂપૈયા વસુલ કરે છે. હુંડિયામણના કાચા ભાવથી હુંડીઓ વેચવી

તે હિંદી વજીરની સુનચરી ઉપર છે. કાંઈ વાર ૧૩ પેન્સના બદલામાં ૧ રૂપૈયાની તો કાંઈ વાર ૧૬ પેન્સના બદલામાં ૧ રૂપૈયાની હુંડી વેચે છે. આમ હુંડિયામણના ભાવ વારંવાર બદલાતા જાય છે. આ હુંડીઓ કાઉન્સિલ ખીંચના નામથી ઓળખાય છે. આ પ્રમાણે હિંદી વજીર ૨૫ કરોડ રૂપૈયાનાં કાઉન્સિલ ખીંચ વેચે એટલે હિંદી સરકારની તીજરીમાંથી તેને ૨૫ કરોડ રૂપૈયા મળી ગયા. તેમ અંગ્રેજ વેપારીઓ જે હિંદ પાસેથી કાચા માલ ખરીદ કરે તેની કિંમત હિંદીઓને મળી જાય. આનો અર્થ એ થયો કે હિંદીઓ પોતાનું અનાજ વિલાયત મોકલીને 'હોમચાર્જ' ની રકમ ચૂકાવે છે. આ પ્રકારની સવામી દર વર્ષે આ ગરીબ દેશવાસીઓનાં પેટમાં ખાડો પાડીને પણ આપણે મોકલવી પડે છે.

૧૮૯૩ માં હુંડિયામણનો દર ઉતરીને ૧૩ પેન્સ થવાથી આપણે દર વર્ષે હોમચાર્જ માટે ૧૨ કરોડનો વધુ ખોતે ઉપાડવા પડે છે એમ સરકારે બતાવ્યું હતું અને તે નિમિત્તે જબરદસ્તીથી હુંડિયામણનો દર વધારી દીધો હતો, પણ વિચાર કરતાં એ વાતે જરા પણ સાચી જણાતી નથી.

માનો કે ૫ કરોડ મળુ ધઉં વચીને આપણને ઇંગ્લંડમાંથી ૧૮૮૮ માં ૧૭૦ લાખ પૈંડ મળતા હતા અને ૧૮૯૩ માં પણ ઇંગ્લંડમાં ધઉંના ભાવ એજ રહ્યા એટલે ૫ કરોડ મળુ ધઉંના ત્યારે પણ આપણને ૧૭૦ લાખ પૈંડ મળે. પણ હિંદમાં હુંડિયામણનો ભાવ ઘટી જવાથી તેના રૂપૈયા તો વધારે મળે. પણ જે રૂપૈયા મળવાનો વિચાર ન કરવામાં આવે અને હોમચાર્જ આપવાનું જ ધ્યાનમાં રાખવામાં આવે તો ૧૮૮૮ ની જેમ ૫ કરોડ મળુ ધઉંના ૧૭૦ લાખ પૈંડથી હોમચાર્જ

નીકળતો હતો તેમ ૧૮૯૩ માં પણ એટલા જ ઘઉંના વેચાણથી ૧૭૦ લાખનો હિ.મ ચાજ સુધી શક્ય. ઉલટું ૫ કરોડ મણ ઘઉં ઉપરાંત ખીજા કાચો માલ જે આપણે વિદાયત મોકલતા હતા તેના આપણને હુડિયામણનો ભાવ ઉતરવાથી વધારે રૂપિયા હિંદમાં મળતા હતા. હુડિયામણનો દર ૩ પેન્સ ઉતરી જવ થી આપણને દર પૌંડ ૩. ૩-૮-૦ વધારે મળતા હતા. હુડિયામણનો ભાવ ઘટી જવાથી વિદાયતના કારખાનાંવાળાઓને હાનિ પહોંચતી હતી.

હિંદી વઝીરની અમયાદિત સત્તા

હિંદી વઝીર પોતાની જરૂરીઆત પૂરતા કાઉન્સીલ ખીલ વચે છે એમ નથી, પણ તેની સત્તા અમયાદિત હોઇને તે ફાવે તોટલી રકમનાં કાઉન્સીલ ખીલ વચે છે. આ કાઉન્સીલ ખીલના વેચાણમાં વધારો ઘટાડો કરી તે હુડિયામણના દરમાં ચોડા ફેરફાર કરી શકે છે. જરૂર કરતાં વધારે હુડિયામણનો ભાવ વધારવો કે ઘટાડવો એ તેને મન રમ્મત છે. ૧૯૦૫ માં હિંદી વઝીરને પોતાના ખર્ચ માટે હિંદમાંથી માત્ર ૩૦ લાખ પૌંડ મંગાવવાની જરૂર હતી, છતાં તેણે ૩ કરોડ પૌંડનાં કાઉન્સીલ ખીલ હિંદમાં વેચી નાખ્યાં હતાં!

હિંદી વઝીરની આંટ ઇંગ્લંડમાં ખજારમાં ટકાવી રાખવા હિંદની લગભગ સોનાની અનામત ઇંગ્લંડમાં રાખવામાં આવી છે. આ અનામત હિંદી વઝીર પાસે તીજરીમાં રહે છે. તેની કિંમત કરોડો રૂપિયાની છે. આમાંથી હિંદી વઝીર ઘણા એજા વ્યાજ કરોડો રૂપિયા ઇંગ્લંડના વેપારીઓને ધીરે છે. અને તેથી હિંદના સોનાની અનામતનો લાભ ઇંગ્લંડના વેપા-

રીઓને મળે છે, હિંદના વેપારીઓને મળતો નથી.

ઇંગ્લંડની રીતે ઇંગ્લંડમાં હિંદી વઝીર કાઉન્સીલ ખીલ કાઢે છે તેની રીતે હિંદમાં ગવર્નર જનરલ હિંદના વેપારીઓને પાકા માલના બદલામાં વિદાયત નાણાં મોકલવા પડે તે માટે રૂપિયા લઇ પૌંડની હુડીઓ આપે છે. આ હુડીઓને 'ટ્રિસ' ખીલ' કહે છે.

રૂપિયાની ઘટી ગયેલી કિંમત

દુનિયાના તમામ અન્ય દેશોમાં સીકામાં તેમાં વપરાતી ધાતુનું જે મૂલ્ય હોય છે તે ઉપરાંત તે બનાવવાની મજૂરી ખર્ચ ઉમેરી તેની કિંમત નક્કી કરવામાં આવે છે. ૧૮૯૩ સુધી અપણા રૂપિયામાં ૯૦ રતી ચાંદી મોકેલી હતી, એટલે તેની કિંમત ખજારમાં ૧૫ આના પડતી હતી. પણ ૧૮૯૩ માં આપણી સરકારે રૂપિયામાં માત્ર ૯ થી ૧૦ આનાની કિંમતની ચાંદી રાખી તેનું મૂલ્ય ૧૬ આનાનું કરાવ્યું અને લોકોને તે પ્રમાણે સ્વીકારવા ફરજ પાડી.

ઇંગ્લંડમાં અને ખીજા દેશોમાં અત્યારે લોકો સોનું લઇ મજૂરી આપી દંડસાળમાં જઈ સીકા પડાવી શકે છે. પણ આપણી સરકાર તેમ કરવા દેતી નથી. એજી કિંમતની રૂપિયા ચકાવે છે. નીકલની ચાર આની, બે આની, એક આની કાઢી છે, તેનું વાસ્તવિક મૂલ્ય સરકારે નક્કી કરેલી કિંમતથી ઘણું ઓછું છે. અને આ અનીતિ દ્વારા આપણી સરકાર લાંબા રૂપિયાનો લાભ મેળવી રહી છે. આથી ખીજા ગેરલાભ એ થયો છે કે લોકો ખોટા રૂપિયા વચેરે બહુ બનાવવા મંડ્યા છે.

૧૮૯૩ માં અમેરિકામાં ચાંદી ખોટા પ્રમાણમાં મળી આવવાથી ચાંદીનો ભાવ

ઉતરી ગયો, પણ આપણી, સરકારે તો રૂપિયાનો ૧૬ આના ભાવ કાયમ રાખ્યો. આ અસ્થાયી ગરીબ ભારતવાસીઓને ખુબ તુકશાન થયું. લોકોની પાસે ચાંદીના જેટલા દાગીના વગેરે હતું તેની કિંમત ૧૬ આનાથી ઘટીને એકદમ ૮-૯ આના સુધી આવી પહોંચી. ચાંદીનો ભાવ ઘટવાથી અને રૂપિયાની કિંમત એટલી ને એટલી રહેવાથી અગાઉ ૯૫ રતી ચાંદી આપતાં રૂપિયા મળતો તેને બદલે હવે ૧૩૫ રતી ચાંદી આપવી પડી; ખેડૂતની દ્રષ્ટિએ કહીએ તો ૧૦ શેર ધઉં વેચતાં રૂ. ૧ મળતો તેને બદલે ૧૫ શેર ધઉં વેચવાથી રૂ. ૧ મળવા લાગ્યો.

ફાઉલર કમીટી

૧૮૯૮ માં હેત્રી ફાઉલરના પ્રમુખપદે સરકારે ખીજી કમીટી નીખી. તેણે એવી લક્ષામણ કરી કે રૂપિયાની કિંમત ૧૬ પેન્સ કાયદાથી નક્કી કરવી, તેથી જરા પણ ઘટવા ન દેવી. હિંદમાં ઇંગ્લેન્ડના પૌંડની કિંમત રૂ. ૧૫ કાયદાથી નક્કી કરવી અને હિંદની ટંકશાળામાં સોનાના સીકા પણ પાડવા.

આ લક્ષામણ અનુસાર રૂપિયાની કિંમત લગભગ ૧૯-૨૦ વરસ સુધી ૧૬ પેન્સ કરવામા આવી, સરકારે તેમાં કોડીનો પણ ફેરફાર કર્યો નહીં. આથી હિંદનું અનાજ અમલું થઈ ગયું અને ખેડૂતોને હાનિ પહોંચી. ગીનીને સરકારી સીકા તરીકે ગણી લોકો પાસે જે સોનાનું નાણું હતું તે ખજાનામાં ખેંચી લીધું. સરકારે જે લક્ષામણોનો તાબડોલ અમલ કર્યો, પણ ત્રીજી લક્ષામણ તરફ ધ્યાન પણ આપ્યું નહીં.

૧૮૯૩ થી સરકારે ટંકશાળામાં જાતે રૂપિયા બનાવવા માંડ્યા, તેથી તેને ઘણો લાભ થયો. દરેક રૂપિયામાં ચાંદી ૯ આના જેટલી રહેતી હતી, એટલે દર રૂપિયા ૭ આનાનો નફો થવા લાગ્યો. એટલે ૧૦૦ રૂપિયા પાછળ રૂ. ૪૨ નફો મળવા લાગ્યો. ૧ લાખ રૂપિયા બનાવતાં સરકારને ૪૨૦૦૦ નો નફો મળતો હતો.

પ્રથમ તો આ નફો અલગ ન રાખતાં સાધારણ ખજાનામાં ગણાતો હતો, પણ પછીથી એ અલગ રાખવામાં આવ્યો અને તેનું નામ સોનાના ચક્ષુની અનામત રાખવામાં આવ્યું.

ઈ. સ. ૧૯૧૩ થી સરકારે કઠિંસીદ ખીજના ચક્ષરમાં હુડીયામણનો ભાવ ૧૬ પેન્સથી નીચે જવા દીધો નહીં. એ જ સાલમાં એપ્રિલ મહિના પ્રમુખપદે ફરી એક કમીટી નીમાઈ. ૧૯૦૩ થી સરકારે સામાન્ય પ્રજાને રૂપિયા પાડી આપવા બંધ કર્યો હતા અને પોતે જ રૂપિયા પાડતી હતી; એટલે તેને તે માટે ઘણી ચાંદી ખરીદવી પડતી હતી. લોકોને પણ મોટા લેણ દેણમાં રૂપિયા ગણવાની ખટપટ પડતી હતી. આથી સરકાર નોટોનો પ્રચાર દિન પ્રતિદિન વધારતી ગઈ હતી. પણ દર રૂ. ૧૦૦ ની નોટના બદલામાં સરકારને ૮૦ રૂપિયાની ચાંદી અગર સોનું અમાનત રાખવું પડતું હતું. આથી નોટોનો પ્રચાર કરવામાં પણ સરકારને ચાંદી મોટા જથ્થામાં ખરીદવી પડતી હતી.

લાકાઈ અને સરકારની સુરક્ષેલી

પણ આ કમીટીનો ઉવાલ પ્રકાશ પાગ્યો એટલામાં તો ૧૯૧૪ માં જર્મની સાથે યુદ્ધ શરૂ થયું. આથી સરકારની સુરક્ષેલીમાં ઘણો વધારો થયો. લોકો સરકારની

તીજરીમાથી તેમજ બે કોમાથી નાણાં ખેંચી લેવા લાગ્યા. કરન્સી ઓશીસમાં નોરોના રૂપેઆ કરાવવાની પડાપડી થવા લાગી. પોસ્ટ ઓશીસમાથી લોકોએ ૮ કરોડ રૂપેઆ ઉપાડી લીધા અને સરકારી ખજાનામાથી ૧૦ કરોડ નોટલી નોરો ગઇ. બીજી બાજુથી લડાઇને લીધે ઇંગ્લેન્ડના કારખાનાં લડાઇ માટે જોઇતો સામાન તૈયાર કરવામાં લાગ- પાથી વિલાયતથી અહીં માલ આવતો ધણો ઓછો થયો, અને હિંદના અનાજ તેમજ કાચા માલની માંગ વિલાયતમાં વધવા લાગી. આથી ઇંગ્લેન્ડ ઉપર હિંદુનું લેણું વધી ગયું અને દેણું ધરી ગયું; એટલે કહિન્સીય ખીયાની માગ એકદમ વધવા લાગી. બીજી બાજુથી ચાંદીના ભાવ તેજ થઇ ગયા. ૧૯૧૫ મા ચાંદીનો ભાવ ૪૭ હતો તે ૧૬૧૬ મા ૫૮ અને ૧૯૧૬ ના ડીસેબરમા તો ૭૮ થઇ ગયો.

આ મુશ્કેલીઓ વડાવવા સરકારે કહિન્સીય ખીયા દ્વારા હુડિયામણનો ભાવ વધારવો ગર ક્યો અને ચઢાવતાં ચઢાવતા તેને ૬૬ પેન્સ પરથી ૨૮ પેન્સ પર ચઢાવી દીધો. આથી સરકારને ખેવડો લાલ થયો. તેને ચાંદી સ્પત્તે મળી અને હિંદના અનાજ તથા કાચા માલના ભાવ વધવા ન દીધા અને વિલાયતી માલના ભાવ બહુ વધતા અટકી ગયા.

હિંદી અનાજના ભાવ લડાઇને લીધે બહુ ચઢી ન શક્યા ભાવ ચઢવાથી ખેડુ- તોને જે લાલ થાત તે સરકારે ધણોખરો હુડિયામણનો ભાવ વધારી અટકાવ્યો. નીચેના કોઈ ઉપરથી સમજશે કે હુડિયા- મણના ભાવમા ક્યારે ક્યારે કેટલી વધઘટ થઇ હતી.

રૂપેઆમાં, કિન્મત.

૩ જાનેવારી	૧૯૧૭	૧૬૧૧	પેન્સ
૨૮ ઓગસ્ટ	૧૯૧૭	૧૭	"
૧૨ એપ્રિલ	૧૯૧૮	૧૮	"
૧૩ મે	૧૯૧૮	૨૦	"
૧૨ ઓગસ્ટ	૧૯૧૮	૨૨	"
૧૫ સપ્ટેમ્બર	૧૯૧૮	૨૪	"
૧૨ નવેમ્બર	૧૯૧૮	૨૬	"
૧૨ ડિસેમ્બર	૧૯૧૮	૨૮	"

રકતશોષણ કમીટી

યુદ્ધ પુરૂં થયા પછી સરકારે ચલણ અને હુડિયામણનો વિચાર કરવા બીજી એક કમીટી નીખી અને આમાં સર દાદીબા દલાલ નામના હિંદી ગૃહમંત્રેને પેટેલીવાર સ્થાન આપ્યું. આ કમીટીએ હિંદીઓનું રકત- સુસી લેવા હુડિયામણનો ભાવ કાપમને માટે વધાવવાનું ઇચ્છ્યું.

આ કમીટીએ નીચે પ્રમાણે મુખ્ય બલામણો કરી.

(૧) હુડિયામણનો દર ૨૪ પેન્સ અર્થાત ૨ શીલીંગ કાપમ કરવો.

(૨) સોનાની ગીનીનો ભાવ રૂ ૧૫ ને બદલે ૧૦ કરવો.

(૩) સરકારને રૂપેઆ બનાવવામા ઘણી ચાંદી ખરીદવાની મુશ્કેલી પડે છે માટે નીકળની આઠ આની, પાવલી અને આની બનાવવી.

(૪) સરકારની રૂપેઆ બનાવવાની મુશ્કેલી દૂર કરવા નોરોના પ્રચાર સગવડ લેવી કરવો. રૂ ૧૦૦ ની નોટ કાઢવા માટે સરકારને રૂ ૮૦ અમાનત રાખવા પડતા હતા તેને બદલે માત્ર રૂ. ૪૦ અનામત રાખવા બરાબર છે.

હિંદી સમ્ય સર દાદીઆ દલાલે ઉપલી બજામણનો વિરોધ કર્યો; પણ તેનું સાંભળે એમ થાય હતું? તેણે, મુખ્ય બે લલામણો કરી:

(૧) સોનાની ગીનીનો ભાવ રૂ. ૧૫ ગણેવા બેઠકો.

(૨) સરકારને કાઉન્સીલ બીચી, જેટલાં વેચવાં હોય તેનું પ્રમાણ દર વર્ષે બજેટમાં નક્કી કરવું અને જરૂરીઆત કરતાં વધારે પ્રમાણમાં ન વેચવાં

પણ સરકારે પોતાનો સ્વાર્થ સરે એવે બહુમતી ઉઘાલ એકદમ સ્વીકારી લીધો અને એકદમ ગીનીનો ભાવ રૂ. ૧૦ કરવાનું જાહેર કર્યું. તે આથે એમ પણ કહેવામાં આવ્યું કે જો અમુક તારીખ પહેલાં સરકારી ખજાનામાં ગીનીઓ આવશે તો તેના રૂ. ૧૫ આપવામાં આવશે. આ પ્રમાણે આં પુષ્ટિથી હિંદના લોકો પાસે લાખો રૂપૈયાની ગીની હતી તે સરકારે પોતાના ખજાનામાં લઈ લીધી. જે હિંદીઓ એ નિયત સમયમાં ગીની સરકારને ન આપી શક્યા તેમને હારે તુકસાન બોમવડું પડ્યું. કેમકે હવે ખજાનામાં ગીનીનો ભાવ રૂ. ૧૩ છે, પણ સરકારી ખજાનામાં તેનો ભાવ રૂ. ૧૦ છે,

સરકારને તડાકું

ઉપરો ઉઘાલ જરૂર પડ્યાથી સરકારને હારે સગવડ મળી ગઈ. સરકારે કરોડો રૂપૈયાની નોટ કાઢવા માડી. લાખો રૂપૈયાના નીકળના સીકા પાડ્યા. સીકા અને નોટોને લીધે સરકારને મોટો લાભ થવા લાગ્યો. દર વર્ષે કરોડો રૂપૈયા ખર્ચ થવા લાગ્યા. પણ તેથી હિંદીઓને કશો જ લાભ થયો નહિ. તેમના પરના સરકારી કરોમાં જરા જોડણી પણ ઘટાડો થયો નહીં. ઠારણ કે આ રીતે

થતી આવક સાધારણ આવકમાં નહીં ગણતોં અનામત ખજાનામાં ગણવાની હતી, અને આ અનામત ખજાનો તો અગાઉથી જ ઇંગ્લેન્ડમાં લઈ ગયા હતા.

હુંડિયામણના લાવમાં આ પ્રમાણે વધારો થવાથી વિભાગતના વેપારીઓને ખડુ લાલ થયો, પણ હિંદી ખેડૂતોનું લોહી સુસાઈ, ગધું. અંગ્રેજ અમલદારોને પણ મોટો લાભ થયો. અગાઉ તેમને ૧ રૂપૈયાનાં બદલામાં ૧૬ પેન્સ મળતા હતા, તેને બદલે હવે ૨૪ પેન્સ મળવા લાગ્યા. હિંદમાં જે અંગ્રેજ મીઝવાળા અને બીજી કંપનીઓવાળા હતા તેની પેદાશ એકદમ ઘટી થઈ ગઈ. દેશી મીઝવાળાએ બહુએ તકરાર કરી, પોતાનો માલ સરતો કર્યો, પણ નિષ્ફળ.

હિંદના વેપારીઓએ ૨ શીલીંગના લાવની લાલચમાં કરોડો રૂપૈયાના ઓડરો વિભાગત મોકલ્યા; પણ એ ઓડરનો માલ હિંદમાં આવ્યો ત્યારે હુંડિયામણનો લાવ ઉતરી ગયો. આથી ૨ શીલીંગના માલનો રૂ. ૧ દેવાને બદલે રૂ. ૧-૪-૦ અથવા રૂ. ૧-૮-૦ આપવો પડ્યો. આથી હજારો હિંદી વેપારીઓને દેવાનું કાઢવું પડ્યું, વેપારમાં એકદમ ઉથલપાથલ થઈ ગઈ. સરકારે ધણી સુધિતઓ કરી, પણ કાંઈ ફાવી નહીં. હિંદી વેપારીઓની ચળવળ વધતી ગઈ. હુંડિયામણના લાવમાં વધઘટ થવા લાગી. બીજી બાજુથી રોલેટ એક્ટ. પસાર થતાં મહાત્મા ગાંધીએ સત્યાગ્રહ અને અસહકારની ચળવળ ઉપાડી. આથી હુંડિયામણને સ્થિર કરવા ૧૯૨૫ માં સરકારે હીટનચંગના પ્રમુખપદે વેળા એક કમાડી નીમી. તેમાં સર પુરુષોત્તમ દત્તને એક સભાસદ તરીકે નીમ્યા. આ કમીશને ધણી સક્ષીઓ લીધી અને પગાર, લેખાં વગેરે ખર્ચમાં દેશના પુરુષો રૂપૈયા ખર્ચાને નીચે પ્રમાણે લલામણો કરી:

હીલ્ટન યંગકમીટીની ભલામણો

(૧) એક મધ્યસ્થ એક સ્થાપવાની જરૂર છે, માટે તે સ્થાપવી.

(૨) આ મધ્યસ્થ એકને નોટોનું ચમણુ કરવાની સત્તા આપવી.

(૩) ગીનીનો ભાવ રૂ. ૧૦ કરવો.

(૪) હુડિયામણનો દર ૧૮ પેન્સ કરવો, એટલે કે રૂપિયાનો ભાવ ૧૮ પેન્સ કરવો.

સર પુરોત્તમદાસે ઉપલી ભલામણોનો વિશેષ કરતાં કહ્યું કે રૂપિયાનો ભાવ ૧૮ પેન્સ સરકાર જામરદસ્તીથી ટકાવી રહી છે; માટે ૧૬ પેન્સનો ભાવ કાયમ રાખવો અને ૧૮ પેન્સનો રૂપિયા કરવાથી હિંદની સ્થિતિ બચકર થઈ પડશે. હિંદના ઉદ્યોગધંધાને આથી મોટી હાનિ પહોંચશે અને ધણી કારખાનાંઓ પડી ભાંગશે. ખેડૂતોના ગળા ઉપર આથી છરી ફરશે.

પરંતુ સરકાર તો ૧૮ પેન્સનો ભાવ કરવાની ઇશ્વમાં હતી, એટલે એ પ્રકારનો ખરડો તેણે ૧૯૨૭ માં વડી ધારાસભામાં રજુ કર્યો અને ખજાનચી સર યેસીદા પટેલે યુક્તિ વાપરી ખુશામકી મળ્યો. મળે. ભરે એ ખરડો પસાર કરાવી લીધો. આ પ્રમાણે ૧૯૨૭-૨૮ માં કાયદાથી સરકારે ૧૮ પેન્સનો દર કાયમ કરી નાખ્યો. આખા દેશમાં આની વિરુદ્ધ અળવળ ચાલી, પણ સરકારે તેની જરાયે પરવા કરી નહીં.

નસીબ કે હુડિયામણનું જાદુ ?

આ ફેરફારથી જે માત્ર અગાઉ વિશ્વ-યત્તમાંથી આવતો હતો તેની કિંમત

વિલાપતમાં એટલી જ રહી, પણ હિંદમાં રૂપિયા ૨ આના જેટલી ઘટી ગઈ. મતલબ કે જે ધોતીભેર ૩. ૪ નો હિંદમાં અગાઉ પડતો હતો તે હવે ૧૮ પેન્સના ભાવથી ૩૫ નો પડવા લાગ્યો. આ પ્રમાણે વિલાપતી માલ એકદમ સસ્તો થવાથી હિંદની મીથાને નુકસાન ગયું. એજ પ્રમાણે આ દેશના કાચા માલની કિંમત હિંદના ખેડૂતોને રૂપિયા ૨ આના જેટલી ઓછી મળવા લાગી. આ હુડિયામણના ભાવ ફેરથી હિંદને દર વર્ષે ૩. ૬૦ કરોડનું નુકસાન થવા લાગ્યું. ૧૯૨૯ માં આને તે પહેલાં હિંદમાં સારા પ્રમાણમાં અનાજ પાક્યું ન હોવા છતાં આ હુડિયામણને લીધે જ અનાજના ભાવ એના એ રહ્યા છે. એક બાબતથી અનાજની ઓછું પાક્યું, અને તે વેચતાં હુડિયામણના કારે ફરથી તેની કિંમત ઘોડી ઉપજી, ખેડૂતોને મહેબુલ ભરવાની પણ મુશ્કેલી પડી. એ કોડો પોતાનો ગુળરો શી રીતે કરતા હશે તે તો કાણ જાણે! આનો કોષ આપણા ભોળા ખેડૂતો નસીબને આપે છે. પણ એ બિચારાને ખબર નથી કે ભાવમાં મંદી શાથી આવી છે! હુડિયામણના આ જાદુઈ શત્રુથી-જાદુઈ લાઠીથી જાત 'મંદ' થઈ ગયા છે એમ એ ભોળા લોકો શી રીતે સમજે ? *

* આ લેખ ગુરુકૃત - વૃન્દાવનના અધ્યાપક શ્રી. કૃષ્ણચંદ્ર, ખી. એસ. સી.; નેઓ હાલની સત્યાગ્રહની હાતિએ અંગે કારાગારમાં છે, તેમણે હિંદીમાં વિસ્તારથી લખેલા લેખના માત્ર સારાંશ રૂપે તૈયાર કરવામાં આવ્યો છે.

કચડાની કાઢે છે. કોઈથી મૂજતો
તે બરાડો પાડે છે.]

કેમ, 'રાં- છેક જ કાઢી ચાલી કે?'

કુમળા [ખટ્ટ નીચી નહીં તેમ બહુ
ઉંચી નહીં તેથી, એકવડીઆ બાંધાની,
ગૌરવણી, રૂપાળામાં ખપે એવી છે. ચાર
ચોપડી શીખેલી, ઓછા બોલી છતાં છેક જ
દબાઈ ન જાય તેટલી હીંમતવાળી છે]:

[એકએક બરાડામાં લાત પડવાથી,
એના હાથમાંની ચોખાની થાળી
હડી જાય છે, આખી ઓથરીમાં
ચોખા વેરાઈ પડે છે.

'આ શું થયું?' એવો વિચાર
કરી, પાછળ ભેલા જાય તેટલામાં
કાલીદાસનો અવાજ કાને પડવાથી
લાત મારનાર કોણ છે એ જાણીને
એકદમ ઉભી થઈ જાય છે]

પણ શું છે? મારો કંઈ વાંક થયો...

કાલીદાસ [વીશેષ તપીને, બે ત્રણ
કડક લપકાડો કુમળાના કાખ
જમણા માલ ઉપર લગાવી દેતાં]:

શું છે?—જાણે જાણતી કેમ ન હોય?
સાચી ચોરી પર શીરજેરી કરે છે?

[વળી પડખામાં જોરથી મુકકો મારે છે]

કુમળા: [મુકકો વાગવાથી તમ્બર
આવતાં પડી જાય છે]

પ-ણ, આ શું છે? [રડનાં, ધ્રુસાં લેતાં]
મેં શું ચોરી કરી? મને કંઈ કહો તો
ખરા, આમ એકએક છુટી પડો છે તે,...
[વાગેલા ઉપર હથ્થ દાખનાં રડી દઈને] હાથ,
હાથ, મા, મને અહીં એવું વાગ્યું છે ને કે...

કાલીદાસ [કુમળાના રડવાની જરાએ
અસર થઈ ન હોય તેમ,
પહેલાંના જેટલી જ ચાલીથી
સખ્તાઈ સાચવી ચાલીને]

ચેલા કીશોર તારો શું ચાપ છે? ઉંડી
કુદ આગળ પાણી ભરવા જાય છે, કે
તારા એ માંડીને મળવા?

કુમળા [શબ્દ બાણુનો કારી ધા લાગતાં
એકએક ચમકીને, દેખીતી રીતે
મારથી થતી કળતરને દબાવી
રાખતાં]:

કોણ કીશોર? તમે આ શું કહો છો?—
તમને આ તે શું થયું છે?...]

કાલીદાસ [વળી લાત કચડાવી કાઢે છે]:

કેમ જાણે ઓળખતીએ ન હોય તેમ?
હું ગમતો ન હોઉં તો પરણી શું કામ?
ના કહેવી હતી ને ચેલા સાળા તારા બાપને?
આ માંડી કાળો પડે છે નહીં? અને ચેલા
કીશોર તો [અલેક અક્કર ચાવી ચાવીને
બોલતો] રૂઠો, રૂપાળો, જોરો જાગેલા,
માથે સરસ પટીયાં પાડે છે અને ગામની
બાયડીઓ સામે જોતો જોતો ચટક મટક
ચાલે છે! એ ગમતો હોય તો એને
થેર જા! રાં...! ગધે...! મારા ઘરમાંથી
નીકળ—

[ખભો પકડીને ઘસડે છે]

કુમળા [હીંચકાનો સળાઓ એક હાથે
સજ્જડ પકડીને, બીજા તરફ
કાલીદાસ તરફથી જે ચાતી
બચવા મથતી]:

ઘરમાંથી હું નીકળીને ક્યાં જાઉં?

કાલીદાસ: જહાજમમાં જવું હોય તો જા—

કુમળા [રડતી અને ધ્રુસાં લેતી]:

હું જવા માટે આવી નથી, પરણીને અહીં
આવી છું....

કાલીદાસ [વચ્ચે જ]:

તેથી ઘરના ઘણીને લખડતો મુકી, બીજા
ઓની વાંસે ઘેલી અને છે નહીં?

[વધુ આંચકો મારે છે]

કુમળા [કલાવાલા કરતી] :

એ તમારો વહેમ છે. હું એ કાશીર
કેણુ છે તેને ઝાળખતીએ નથી, મેં તમારો
સીવાય સ્વપ્નમાં પણ કોઈની કલ્પના માટે
કરી હોય, તો મને રા રા કોણ પડે!...

કાલીદાસ [સહે જ દીલો પડવા છતાં
કંક દેખાવાના દેખીતા પ્રયાસ
સાથે] :

તું એમ કહે છે કે ઉંડીકુદએ આજે
પાણી ભરવા ગઇ નહોતી?

કુમળા : ગઇ હતી.

કાલીદાસ : ત્યાંથી આવતાં વાંકી શેરીના
નાકા આગળ માથે ખેડ સાથે ઉભી રહી
નહોતી?

કુમળા : ઉભી રહી હતી,...

કાલીદાસ : [ધીન્ય થયો હોય તે હોએ
વચ્ચે જ] :

ખસ ત્યારે, તું જ તારે મોટે કથુલ કરે
છે કે ત્યાં તું ઉભી હતી, અને પેચાકીશો-
રીયો તારી સામે જ તાકી તાકીને નેત્રો
હતો...

કુમળા [કરગરતી, વચ્ચે જ]

હું તમારા સમ આપને કહું છું કે,
એ કાશીરીયો રડ્યો કોણુ છે તેની મને
ખબર મુઠાં નથી...

કાલીદાસ [નળા ઉચ્ચરે તો, એકએક].
હું મરી જઉં તો તારું શું જાય?
જુડી ખબર! મારા સોગંદ લીધા છે તો?

કુમળા [કાલીદાસના મરવાની વાત
સાંભળતાં જ રડી દેખે] :

તમે એકએ તો મને મારી નાખે, પણ
તમારે સારું એમ ન ખોલો...

કાલીદાસ [સકટાકે] :

ન નેક હોય તો સપીની મોટી દીકરી!
હું તારી રંગરંગને પીજણું છું.

કુમળા [આંખોમાંથી વહી રહેલાં આંસુ
લુછતાં] :

તમે શાંતીથી મારી વાત તો સાંભળો.

કાલીદાસ [આકળો ખનીને] :

વાત શું સાંભળું, મારું કપાળ!
[પિતાના કપાળ ઉપર તે નેરથી મુઠ્ઠીઓ
લગાવે છે] મેં મારી નજરોનજર તને
એક છે...

કુમળા [કાલીદાસને કપાળ કુટતાં અટ-
કાવવા એકદમ ઉભી થઇ] :

તમે એમ.....

[કાલીદાસ જુસ્સાથી કુમળાને ધકકેલે
છે. ઢળી પડતા વૃક્ષની માફક તે
પછાડા પડે છે, એને માથે ખુબ
વાગે છે, હીંચકાની ધાર જડ્યામાં
પેસી જવાથી ત્યાંથી લોહી નીકળે
છે, છતાં, રડતી કરગરતી:]

હું માત્ર રમણ મારી મળતાં એમની
સાથે વાત કરવા ઉભી હતી. અને તેમાંય
મારો વાંક નહોતો. મારી માથે જ મને
આગ્રહ કરીને ઉભી રાખી, એટલે મારો
છુટકો નહોતો.....

કાલીદાસ [સકોપ] :

મારે તારાં એ બધાં દાખવા સાંભળવાં
નથી. મારું લોહી બળી રહ્યું છે. હું તને
હવે આ ઘરમાં રાખવા માગતો નથી. તું
દુષ્ટ છે, બનીચારીણી છે, તું એ
સાંજ મુઠી ચાલી નહીં જાય, તો તારું કે
માડું મોત થશે. જુઝ્ઝી, દમાખાળું, સાળા
બેસની જાત જ વીશ્વામ મુકવા લાયક નથી
તે કહેનારે ખેડું કહ્યું નથી.

[કુમળાને લોહીચુની પડતી રહેવા
દષ ધબધબ કરતો. તે બહાર
જાય છે]

: પ્રવેશ બાળે :

સ્થળ : એન મકેન

સમય : તે પછી અર્ધો કલાક

[હૃદયના આધાત અને પોલા મારથી સરીરે થતી કળતરની પીડાથી લોથલોથ કમળા હીંગ્મની પાલુ-માં જ પડી પડી રડતી હોય છે તે વખતે મંથુ આવે છે.]

મંથુ [વીગ વધતી, હીંદુસમાજનાં કચરી નાખનારા બંધનમાં સાચવી શકાય તેટલા સ્વતંત્ર મીલનની, કમળાની બહેનપણી છે, એના કાલેજનું પતી, માતાપીતાથી છાતી રીતે એની સ્વતંત્ર મનો-દશાને પોષવા અને પંપાળવામાં ગારવ લેતા હોય છે]

[માંડીમાંથી જ અંદર સંલગ્ન તોલે મોટે સાદે] : કમળા, મંદીરે નથી આવવું ? [અંદર જતાં, બોસરીમાં હીંગ્મ પાસે અસ્તવ્યસ્ત દશામાં પોડી કમળાને રોતી લેતાં, ચમકીને]

કેમ, વળી પાછું આજે શું છે ? [અમલાવથી તે કંજાની પાસે ખેંચી જાય છે]

કુમળા [સખીને લેતાં પોતાની કૃષ્ણ દશાના સ્મરણથી તેનાથી રડી દેવાય છે, એ ઉમરો ઘમસાં કંઈક સ્વસ્થ થવા મથતાં] :

મારે નસીએ એમના વહેમના બોજ જ થવાનું સરખવું છે બહેન !

મંથુ [માતા જેવા વત્સલ્યથી] :

પણ શું હતું ?

[નિબૂતી કમળાને છાતી સરસી દાખે છે]

હા, બહેન, આવ હીંગ્મ ખેસ.

કુમળા [મંથુની મદદથી હીંગ્મ ખેસતાં] :

આજે બપોરે પાણી ભરવા ગઈ, ત્યારે રમણુ મારીએ મને ખાસ આગ્રહ કરીને વાત કરવા ઉભી રાખી. તે વખતે એ ક્યાંક ખેડ હશે કે ત્યાંથી જતા હશે, અને કોશોર નામનો કાષ્ટક છોકરો એટલામાં હશે, એટલે આવીને. મને કહે કે, 'તું' તો કોશોરીયા સાથે પ્રેમમાં છે !'...

[રડી દેવાય છે. છાતીમાં કુમળા જામે છે, બોલાવું નથી એટલે અડકીને રો છે]

મંથુ [સહૃદયતાથી] :

કોણ જાણે કાલીદાસભાઈ તે કેવા છે ? બહેન હું આમ રડ નહીં.

કુમળા [રડતાં રડતાં] :

રડું નહીં તો શું કરું ? મંથુ આમ ને આમ જવન કેમ ગાળવું ?

મંથુ [વિચાર કરીને] :

કોશોર એમનો મિત્ર છે. હું એને બરાબર જાણવું છું. એના જેવા બહા અને સદ્ગુણી છોકરા આપણા ગામમાં તો જોઈ જ છે. જાણે સગોભાઈ હોય તો એવો જ હો, એવું મને તો એને જોઈ છું ત્યારે લાગે છે...

કુમળા [હજુ રડતું ચાલુ જ છે] :

પણ બહેન, હું તો એને જાણખતી થી નથી. પણ મને એમણે કેવાં કેવાં વચન સંભળાવ્યાં ! બગવાનને ૫ શું સુઝવું કે સુઆએ મને ૩૫ આપ્યું ? મને એમના કરતાં ૫ કાળી બનાવી હોત, તો મારે મારે એમને આવા વહેમ તો ન કરવા પડત ને ?

મં:ગુ [આશ્વાસનની ઢોળે:]

બહેના, એમાં રૂપનો શું વાંક છે? કાલીદાસ બાપ તો સદાના વહેમી જ રહ્યા. આ કંઈ એણું પહેલી વખત બન્યું છે? કંઈ નહિ, કંઈ ચકાવવું.

કુમળા: પણ મં:ગુ, માણસની ધીરજ નીચે હદ તો હોવી ને? ને? વિના વાંકે, ધૂળગાળ્યા વિના મારી મારીને મારાં હાડકાં ખાખરાં કરી નાખ્યાં, એ માર તો મારે નરીયે રોજનો છે, પણ બહેન, આ જાતનું અમાન! વ્યભિચારનું મારી ઉપર આમ વારંવાર દોવારોપણ, હવે તો નથી ખમાવું તિનાથી કુઠેવોં મુકાઈ ગય છે.]

મં:ગુ: [પહેલી જ વખત એની નજરે કુમળાના જડબામાંથી નીકળતું લોહી દેખાય છે. તેથી ચમકીને:]

અરે, આશું? તને આટલી મારી છે? કેટલું બધું લોહી? આ તો કદાચ પાકે? એને આમ પવન ખાવા ન દે, મલિન-સવું તો કંઈ નહીં જાય, પણ તારે બધું વેઠવું પડશે.

કુમળા: [કંટાળેલી:]

એમાંથી મોન નીપજે તો સારું.

મં:ગુ: [ઉભી થઈ, ૩ અને દીવાસળીની ચેટી લાવી, ૩ ખાળી કુમળાનો ધા શેકે છે. શેકતાં શેકતાં:]

કાલિદાસલાઈને કહેવું ને? કોઈ માડેશીએ એમને ન સમજાવે?

કુમળા [નિઃશ્વાસ નાખી:]

સમજાવવા આવે તે જ ગાળ ખાય? વહેમી માણસનો વહેમ, ઉપરથી આવેલો અહા કહે તો ય દૂર થાય નહિ. કોઈ આવે તો એ જ વાત કહેશે: 'તમારે શું છે? મારી બાપડી છે, ને? એ તો હું એને છોડી નાખીશ, મારી નાખીશ, તમે તમારે

તમારે ઘેર ચાલ્યા જાઓ!' એટલે કોણ આવે? પણ મં:ગુ! મને તો એમાંય સુખ નથી. ને કોઈ મારો પક્ષ લે તો એના ગયા પછી કહેશે, 'તારી સાથે એને કંઈ જોડા-જોડું હતું?' બોલ બહેન! આ કેમ સાંભળી શકાય? ક્યાં સુધી સહન થાય? [રડે છે]

મં:ગુ: બાપડી થઈ એટલે શું મારી નાખવાની?... .

કુમળા [વચ્ચે જ]: મારી નાખે તો તો કીક. પણ આવાં ને આવાં પચનો સં-ભળાવીને ઉભી ને ઉભી છવતી બાળી નાખવામાં પતિપદ સમાઈ જતું હશે?... .

[વધુ રડે છે].

એમ થાય છે કે આ જીવનનો અંત જ લાવી નાખું.

મં:ગુ [ચમકીને]: ને જો હો એણું કાંઈ કરતી? તું તારા જાનથી જાણ, અને લોકો કહેશે ખરાબ હશે એટલે મુઠ!

કુમળા [મુંઝાતી]: હાય! હાય! સ્ત્રીનો આ અવતાર? આવાં દુ:ખ વેઠવા સ્ત્રીને તે કોણે સરજવી હશે? [આખો લુછતી-રડતી] હજી કંઈ મારો કદકારો થવાનો નથી, કહી ગયા છે કે સાંજ સુધી ચાલી જશે, નહિ તો જીવા જેવું થશે. બહેન, શું કરું? ક્યાં જાઉં? પિયરમાં કોઈ નથી, ને હોય તો ય આમ ઘણીએ કાઢી મુકેલીને કોણ સંધરે? મજુરી કરીને યે પદ તો ભરાય? પણ લોક સુંટી ખાય ને?

[અકળાવાથી વળી રડે છે]

મં:ગુ [સમજાવતી]:

કુમળા! આમ મુંઝાય છે શું કામ? એ તો એમનો સ્વભાવ પડ્યો. તારે સારું કંઈ નવું છે? કાઢી મુકવાની વાતો કરે છે અને છતાં તને ધરમાં રહેવા દે છે! એ તો પુરુષની ટેવ. એમ કહેવામાં એમને પોતાની સત્તાની ખુમારીની મજા પડે,

પોતાના પતિવાદનો અમલ થતો દેખાય-
જસ, એટલામાં એમને સંતોષ ! એ બધું
દિલપર જ ન હેવું.

કુમળા : પણ બહેન ! આ બધું કેમ
સહન થાય ? શું વર થયા એટલે ધરી ધરી
કોઠી મુકવાની વાત ! આપણું તો ત્યારે
અહિં કશું જ નહિં ?

[ક્રોધ અને અપમાનની મિશ્ર
લાગણીથી આરક્ત બનતાં]

અને પતિ હોય એટલે ગમે ત્યારે, ગમે
તે સમયે, વિના વાંકે અને વિના કારણે,
આપણી ચારિત્ર્યનિષ્ઠિમાં અથડા બતાવે.
ગમે તેમ યોગે, કાલે તેવાં ફીણાં વિશેષણો
વાપરે; એ બધું ય સાંખી લેવાતું ? પતિ
પત્નીનું પોષણ કરે. તેમાં વિશેષ શું ?
છતાં વારંવાર કાઠી મુકવાની એ ધમકી
પાછળ, પોષણ કરવાની પોતાની જવાબ-
દારીનો ઇનકાર કરવાની એમને ગમે
તેટલી છૂટ ! જસ આપણે સ્ત્રી થયાં
એટલે એ બધું વેડી લેવું ? મંડુ ! આજે
તો ક્યારના આ જ વિચારો થયા દરે છે.
કંઈ સંગત નથી, પણ હવે ઝાઝો વખત

આ દશા સહન કરી નહિં લેવી એવું થયાં
કરે છે.

મંડુ [પાદ આવ્યું હોય તેમ] :

ચાલ, ચાલ, કમળા, હા. મોંઢું ઘોઘ
હુગડું બદલી લે, મંદિરે જઈશું એટલે તને
આરામ થશે.

કુમળા : મંદિરને ફંદાર ! મને તો હવે
એમાંય દશી શ્રદ્ધા નથી રહી. જો ભગ-
વાન જેવું કંઈ હોય તો, પુરુષોની આવી
એકલપિટી અને અન્યાયી વર્તણૂકને આમ
આતુ રહેવા દે !...

[‘મંડુ ચાલ, મંદિરે જવાતું’
મોંઢું થાય છે’ એવા દુરથી
મંડુની સામુતો અવાજ સંભ-
ળાય છે]

વું, જા. મારે આજે નથી આવવું. મારે
આજે પેટ ભરી ભરીને રડી લેવું છે.

મંડુ [આગ્રહ કરતી હોય] : નહીં જ,
આવે ?

કુમળા [નીશ્ચયથી] : ના

[મંડુ જાય છે]

પ્રવેશ ત્રીજો :

સ્થળ : એ જ.

સમય : એક મહિના પછીની રાત્રીના
બારનો.

[કાલિદાસનાં મકાનના પાછલા
ખંડમાં ધાસતેલનો ચીમતીવાળો
દીવો, ઝાંખો બળે છે. કમળા
આટલામાં પડી પડી નજીક
આવતી ઉંઘને પાછી ધકેલવા
મથતી, બગાસાં ખાતી પડી રહી
છે. આખા મકાનમાં તે એકલી જ
છે બહાર પાપીના હૃદય જેવી
માળા રાત્રિ જમી છે]

કુમળા : રોજને રોજ, આમ, મધ્યગત્રિ
સુધી આવડા મકાનમાં એકમા, જગતાં રહે-
વાની દશા હવે ક્યાં સુધી ચલાવી લેવી ?-
પુરુષોની મનોદશા કેટલી વિચિત્ર છે ? સ્ત્રી
ને નિર્જપ વસ્તુ કરતાં યે વિશેષ દલગી
એવી માલીફોની વસ્તુ માનીને તેમને માટે
ગમે તેમ યોગવું, તેમના શરીરની ઉપર
મારફાડથી ‘પતિવાદના ગમે તેવા સિક્કા
બગાડવા, તે બધું સ્ત્રીએ મુંઝે મોઢે સાંખી
લેવું’-અને, એમને પોતાને ગમે તેમ વર્ત-
વાની છુટ ! સ્ત્રીના શરીરને તે પોતાની
મીઠાન માને, પણ પોતાના શરીરને

પત્નીની મિલકત સમજવાતું એમને ન પર-
વડે!—હેવો આ લયંદર અન્યાય?—આપની
ઉપર કેટલા હુડો અત્યાચાર!

[અક્રમાય છે]

આવી ગમગીન થેર અંધારી રોતે ઘર
મુકી ત્યાં ત્યાં રખડુ, અને છતાં નીરોધ
પત્ની ઉપર 'એદી શકા ગુખી, ચોતાની
વહેમી વૃત્તીને સંતોષવા મકાનને દરવજે
તાળાં ફેલા?—આથી વધારે ખરાબ દયા
ક્યા કેદની હશે? આજે તો એ શબ્દો
ફેલાવે જ પડશે, જે થાય તે ખરું.

[અગાસું આવે છે.]

[એ વખતે નીચે કાલીદાસ આવે છે.
દીવારળી મળગાવી તાળું ઉઘાડી,
ખારલું ખોલી, અંદરથી બંધ
કરી ઉપર જાય છે.]

જમવાનું દાંડી રાખ્યું છે, ચાલો હું
પીરસું.

કાલીદાસ [કટાલું મોં કરી]:

અત્યારે જમવાનું હોય? દેરે ઘાસ જણ
છેડ્યું!

કુમળા [વેચકી]:

જણ તમે તો આવો છો જ અત્યારે,
એટલે? કંઈ ભુખ્યા થે રહેવાય?

કાલીદાસ [કંઈએ બતાવી]:

તેના તારે શી માથાકુટ? ખખરદાર, મારા
કામમાં ક્ય ક્ય કરી છે તો! તમને શું
ખખર પડે, પુરુષોને કેટકેટલા કામ હોય
છે તે? આજ કાલ પત્થરમાં પાટુઓ માર-
તાં થ પેસો નથી મગતો? સા-આઓને
છે કંઈ? સારા સારા દાગીના ને કપડાં-ત્યાં
એમને તો ભેષ્યો.

[ખાટલા પર બેસે છે. એના
મોંમાંથી દારની દુગંધ છુટતી
લાગે છે]

કુમળા: [ચમકીને]:

આ શું? તમે હવે દર ય પીવા લાગ્યા
કે શું? હું તમારે પગે પડીને કહું છું
કે, એ લતમાં ન પડશો.

કાળીદાસ: બેસ, બેસ, ગાલલી? મેં
એક વખત ન કહ્યું કે, મારા કામમાં માથાં
મારવાનો તને કંઈ હજી નથી?

કુમળા: મારો હજી હોય કે નહિ,
હું તો એક છું તે કહું છું. હમણાં
હમણાં લોકો તમારે માટે ખુબ બેલે છે.
તમે ચેલી સંધાની પાસે જાઓ છો. પણ
એ બાદને માટે આખું ગામ ખરાબ વાતો
કરે છે, આટલું હવે તેમાં વળી દાર
વધો! ...

કાળીદાસ [એકએક એનો પિતો
ઉઠળી પડે છે. ખાટલાને છેડે
બોલી કમળા ઉપર એ કૂરતાથી
ધસે છે, એને આંચકા સમેતે નીચે
પહાડી, પાચ-સંત-દશ લાતો
કાઝવી કાઢે છે, અને પડી]:

એક ફાટીને છુમોડે ગઈ આ તો! સાળા
ન ભેષ હોય તોં ગાલસાની દીકરી! તારે
મારી શું ખ્યાત? નર છે તે બમર છે!
તે ફાવે ત્યા જાય ને ફાવે ત્યાં ફેરે, એમાં
બાયરીઓને શું પૂછવાનું હોય? હું કંઈ
તારો ગુલામ છું? તારો બંધાવલો છું?
મને કેવો સમજે છે? ચેલા મગનીયા
જેવો મને બાયલો માને છે?

[અને ચોંતાના વીરવની ફરીથી ખાતી
આપવા માંગતો હોય, તેમ વળી
ચોડી વધુ પ્રસાદી આપે છે!]

કુમળા [રડતાં, રડતાં]: આમ કરવાને
બદલે તો એક જ વખતે મારી નાખોને?

કાળીદાસ: તેમ કરતાંય મને વધી
નહિં આવે? જો હવેથી મારા કામમાં
માથું માથું છે તો!

કુમળાં [કંઈક હિંમત લાવી :] તમે તો મારી ઉપર ખોટા ખોટા વહેમાઈને હેરાન કરો છો, મારો છો. અને તમે ખરેખરા ખોટા રસ્તે ચડો છતાં મારાથી ન બોલાય, એમ ?

કાળીદાસ : હા, હા, એક વખત નહિં ને સડી સત્તર વખત. તું કાલુ મારા કામમાં વચ્ચે પડનારી ! હું તો વર છું ધણી છું. મને કાલે તેમ કરવાનો હક્ક છે !

કુમળા : એટલે ?

[આ અપમાનથી એનામાં માન-વતા પ્રકટે છે. તેની આંખો ફેરે છે. તે કુમળા વડુ મટી ચંડીકા બનતી લાગે છે]

તમારો એ હક્ક એકપક્ષી છે, હક્કની વાત હમેશાં એપક્ષી હોય...

કાળીદાસ [નચ્ચે જ] : બસ કર બસ કર, ઘાઝી માયાકુટ કરવી રહેવા દે નહીં તો છુંડી થવી છે. ફજ પુરાં પાંસળાં રંગાયા નથી, લે ત્યારે લેતી જા.

[મારવા ધસે છે]

કુમળા [એકદમ ઉભી થઈ] :

માફ કરો મહેરબાન ! તમે હવે વધુ વખત તમારી એ મદાઈ અજમાવી શકવાના નથી!...

કાળીદાસ [વીજળા પડી હોય તેમ ચમકે છે, કુમળામાં ચચેલ એકા-એક પરિવર્તનને જોઈ તે દીલમાં ભય પામે છે, છતાં બહારથી હિંમતનો દેખાવ ટકાવી રાખતાં] :

એટલે ? એ...ટ...લે ? એ...એ...ટ...ટ...લે.....!"

[પ્રુખ ધ્રુજે છે]

કુમળા [ટટાર થતાં] :

એટલે એ જ કે હું તમારા હાથનો આગ પશુ દરતાં ય જુરી રીતે ચેથીપાકે જમવાની ના પાડું છું.

કાળીદાસ [ઉછળે છે] :

ના પાડું છું એટલે ?

[મુકકા મારવા ઉગામે છે].

કુમળા : [ઉંચા તોળાવલા હાથને મજા લુત પકડી રાખતાં] :

એટલે એ જ કે હું પશુ નથી. મનુષ્ય છું. આજ સુધી અન્યાયી રીતે તમે જેટલાં અપમાન કર્યાં તે સાંખ્યાં, માર પણ આધો એ તો તમારી વહેમીવૃત્તિનું પરિણામ હશે એમ માનીને; પરંતુ જ્યારે તમે તમારો મનુષ્યધર્મ ચુકા, તે વખતે સુધ્ધાં ને મને બે શબ્દો કહેવા જેટલા ય અધિકાર ન હોય, તો પછી તમારો મારી તરફનો પણ કશો જ અધિકાર હોય એવું હું માનતી નથી, એટલે ખબરદાર. હવે તમે ને હાથ ઉગામશો તો મારે મારા આત્મરક્ષણ માટે પ્રયત્ન કરવા પડશે.

કાળીદાસ [મુંઝાય છે, પણ પાસાવીર-તિની મદાઈ બતાવતો] :

અરે પ્રયત્નવાળી, ન જોઈ હોય તો ?

[કુમળાના હાથમાંથી ચોતાનો હાથ ચૂંટાવવા મથે છે, પણ ચંડિકાની ચૂંટમાંથી દારૂંડીઓ ચોતાનો હાથ છોડાવી શકતે નથી, એટલે નિર્મોલ્યતાની અકામણ અનુભવતો]

એમ, એમ, શું તું મારી સામે થાય છે ?

કુમળા [અપૂર્વ શાંતિથી] :

ના, હું મારો બચાવ કરું છું. કાલે પશુ મનુષ્યને એટલી ઘૂટ આપે છે.

[હજુ તે હાથ પકડી રહેલી છે]

કાળીદાસ : છોડ, છોડ, છડું છું કે છોડ નહિં તો મરી ગઈ હમણાં સમજ જ !

કુમળા : એટલી વીરતા હોત તો તમે કદી વહેમી જ ન બન્યા હોત.

કાળીદાસ [ડપાય છે. એના મોંમાં ઉપર શીકાશ તરવે છે. તે જોઈ કુમળા

હાથ ઘાટી દે છે. પણ એ ચંદ્રિ-પ્રતીને પારખી શકના નથી. તેને નરં છે. ક્રાંતી સામે આંખ ઉઘી કરવાની એનામાં તાકાત નથી]

તીકળ, ખરસ હમણાં હમણાં મારા ધર-માંથી તીકળ!

કુમળો [આત્મ નિશ્ચયથી] :

એ ખનવું પણ દુર્લભ છે. ધર એકબું તમારું નથી. હું એમાં સરખા હિ સાની ભાગીદાર છું..

[એ વચનો સાંભળતાં જ કાલિ-દાસ મુંઝાય છે. એની આંખે અધારાં આવે છે, પૃથ્વી ફરવા લાગે છે.]

એટલે અહિંથી જાણ નહિં, રહીશ જ. પરંતુ હવે તમારી ઉપર આધાર રાખીને નહિં. તમે કમીઓ છો, તો હું ધરકામ કરું છું. એટલા કામની કાંમત પેટને ખાડો પુરવા અને કપડાં જેટલીય નથી થતી? આવી ખાખત હું જોવા પેસવાની ન હતી, છતાં તમે મને પેટીયા-મજુર છો માની ને દરરોજ કાઢી મુકવાની ધમકી આપે છે, તમારી વાસનાને સંતોષવા મારો ભોમ મેં આજ સુધી આપ્યો, તમે મને તેમ ક્યું છતાં મેં તમને સાચા દિલથી પતિ ભાવે ચાહ્યા, પણ તમે પ્રેમના શુખ્યા નથી, તમે

ભરમર છે, પેટ ભરવાના પેસાને જાણવે તમે મને તોળવા માગો છો, 'પતિવાદ' ને ટકાવી રાખવો એ જ તમારું જીવનધ્યેય છે. એટલે હું તેને કશુંલ રાખવાની ના પાડું છું. હું અહીં જ રહીશ, તમારી માફક હું પણ મારા ખર્ચ માટે કામ શોધી કાઢી કમાઈશ. અને જો તેમાં તમે વધી લેશો તો નહિં રવીકાર. એ ગમતું ન હોય અને વીરોધ ન્યાય લેઈતો હોય તો અદાલતમાં જાવો. પરંતુ પ્રશુન્તિથી દબવવા જશો તો હમણાં થયું તેમ હાર ખાવી પડશે. બોલો, તમારે કયો ખંડ લેઈએ? લખતો કે નાચેતો? હાલ તુરત એનો વિચાર કરવાની તમને તક આપું છું. સતારે વિચાર કરીને કહેજો. ત્યાં સુધી હું નીચે જઈું છું અને તમારા વ્યક્તિત્વમાં સમાવી દીધેલા મારાં વ્યક્તિત્વને સંપૂર્ણ રીતે ખીલવવાનો પ્રયોગ અત્યારથી જ શરૂ કરું છું.

[તુરત જ તે ચાલવા માડે છે. ધન્યધન કરતાં દાદર ઉતરે છે.

એની પાછળ જોતો, ડાઘાપણ જીલ જોવા કલિદાસ ખારણામાં ઉભો રહે છે.]

[પડો પડે છે]

નવયુગ

આપના ગામની લાયબ્રેરીમાં આવે છે? ન આવતું હોય તો શા માટે તેને મંગાવવાની લગ્નવીજ કરતા નથી?

હિંદીજ્ઞાન સ્વરાજ મળતું અટકાવવામાં વિઘ્નકર્તા

હિંદમાંનું બ્રિટિશોનું હિત

ઉદ્ધામ વીચારના બ્રીટીશ
કુમદારો પણ સુડીવાદના
સંરક્ષણ માટે કેવા ભયંકર
વીચારો ધરાવે છે : જુઓ—

: લેખક :

એ. ફેનર બ્રોકવે

[બ્રીટીશ પાર્લામેન્ટના સભ્ય]

બ્રિટન હીંદ ઉપર પોતાનો કાબુ આજ
રાખવા કેમ ઇચ્છે છે? તેને
માટે બે ખુલાસા આપી શકાય તેમ છે;
પહેલું હીંદમાં તેનું ઐહીક હિત રહેલું
છે અને બીજું તેમાં બ્રીટીશ સામ્રાજ્યની
પ્રતીષ્ઠાનો પ્રશ્ન છે.

અંગ્રેજો પહેલાં વહેલા હીંદમાં વ્યાપાર
અર્થે ગયા. ત્યાં તેઓ માલ વેચવા અને
લેવાનો ધંધો કરતા, પણ પછી હીંદી
રત્નાડાંઓ વચ્ચે મદદ રૂપે અને હીંદીઓ
પાસેથી કર ઉધરાવીને ઇસ્ટ ઇન્ડિયા કંપ-
નીએ પોતાની આ-કમાં કીંમતી વધારો
કરવા માંડ્યા. પાછળથી તે કંપની
સરકારને સોંપવામાં આવી પરંતુ તાજેતરનાં
વર્ષોમાં તેમાં બે પ્રકરના આર્થિક લાભોની
વૃદ્ધી ઉમેરાઈ : બ્રીટીશ મુડી હીંદમાં
રોકવામાં આવી તે, અને હીંદના કારભારમાં
રોકાયેલા વગેરેઓને મળતા પગારની,
એટલે અલગ હીંદમાં એટ્સીટનનાં આર્થિક
હિત તથા પ્રકરનાં બન્યાં છે :

[૧] મુડીનાં રોકાયેલાં માટેનું ક્ષેત્ર.

[૨] બ્રીટીશ માલ માટેનું બજાર.

[૩] કારભારીઓની આવકનું સાધન.

હીંદમાં બ્રીટીશ મુડી

જે કે હીંદ મુખ્યત્વે ઢરીને ખેતીવાડી
કર્મચારી દેશ છે, છતાં જંગલનાં પ્રથમ
પંક્તીના આઠ ઔદ્યોગીક રાષ્ટ્રોમાંનો તે
એક છે. આપારે જેને ઉદ્યોગ તરીકે ઓળખ-
વાયવામાં આવે છે તે નજરે લેઈએ તો,
હીંદનાં ઉદ્યોગનું મંગલાચરણ લગભગ
એકત્રી બ્રીટીશ-મુડીથી જ થયું હતું, અને
જે કે આ ઉદ્યોગવાદમાં કંમે કંમે હીંદી-
ઓનું તત્ત્વ વધતું જાય છે, છતાં હીંદના
ઉદ્યોગમાં રોકાયેલાં મુડીમાં આજે પણ
બ્રીટીશ મુડીનો હિસ્સો ધણો મોટો છે.

હીંદમાં રોકાયેલી બ્રીટીશ મુડીનો સાચો-
સાચો હિસાબ કેવી પતાવવો એ તો અશક્ય
કામ છે. કેમ કે તેમ કરવા માટે જે આંકડાઓ
મળવા મુલબલ છે, તેમાં ખાનગી કંપની-
ઓના ચોપણઓનો સમાવેશ થયેલો નથી,
એટલે હીંદમાંની અને બીજી જગ્યાની
શેરોના ભાડાળથી ચાલતી કંપનીઓનાં
ગ્રેડોની માલીકી ધરાવનારાઓનું પ્રયત્ન-
કરણ કરવું એ શક્ય નથી. છતાં નાણાંના
વીષયમાં નીચ્છાત ગણી ધકાયેલાં તેવાઓ

મિ. ફેનર પ્રોફેસર એ ખ્રીટનના સ્વતંત્ર કામદારપદના સભાસદ છે. પોતે પાલમિન્ટની આમની સભાના સભ્ય છે. હીંદ માટે તેમને ખુબ લાગણી છે. હીંદમાં તેમનો જન્મ થયો છે. અને ખ્રીટીશ સામ્રાજ્યના તેમજ ખ્રીટીશ વ્યાપારના હિત સંરક્ષણ અર્થે હીંદને સ્વતંત્રતા મળે તે જોવાની તેમને ઊંચ ઊંચાથી આમની સભામાં તેમજ વર્તમાનપત્રો દ્વારા તે દીક લડત લડે છે. હમણાંજ તેમણે The Indian Crisis “હીંદમાં ઉચ્છવાયક” નામનું પુસ્તક પ્રસીદ્ધ કર્યું છે તેનું એક પ્રકરણ ‘નવયુગ’ના પાંચકે સમક્ષ રજુ કરવામાં આવે છે.

કહે છે કે, હીંદમાં જે ખ્રીટીશ મુડી રોકાયેલી છે તે ફુનીઆના ખીબ્ન કાષ્ટ પણ ભાગમાં રોકાયેલી ખ્રીટીશ મુડી કરતા વીશેષ છે.

હીંદમાં રોકાયેલી ખ્રીટીશ મુડીમાંનો સહુથી મોટો હિસ્સો સરકારી તેમજ જાહેર જાનોમાં અને રાજ્ય સત્તા નીચેની રેલ્વે-જોને ધીરેલાં નાણાંમાં છે. ૧૯૨૬-૨૭ માં આમ રોકાયેલી મુડીનું સરવૈકું કાઢવામાં આવ્યું હતું તે આ પ્રમાણે છે :

સરકારી જાનોમાં પાઉન્ડ ૨૬૧,૦૦૦,૦૦૦
સરકારી રેલ્વેજોને ધીરેલાં „ ૧૨૦,૦૦૦,૦૦૦
લાગણી માટેની જાન „ ૧૭,૦૦૦,૦૦૦
હીંદમાં નોંધાયેલી કંપની-
જોમાં રોકાયેલી મુડી „ ૭૫,૦૦૦,૦૦૦
હીંદ બહાર નોંધાયેલી
કંપનીઓમાં રોકાયેલી મુડી „ ૧૦૦,૦૦૦ ૦૦૦

*

એકંદર „ ૫૭૫ ૦૦૦,૦૦૦

આ રકમમાં ખાનગી કંપનીઓમાં, તેમજ જોના આંકડા મળી શકે તેમ નથી

તેવાં ખીબ્ન કામોમાં રોકાયેલી મુડી ઉમેરવી જોઈએ. તેમ કરતાં બધી રોકાયેલી મુડીનો કુલ સરવાળો લગભગ પા. ૭૦૦,૦૦૦,૦૦૦* જેટલો થવા જાય છે. અને આનું સરેરાશ વળતર જે માત્ર પાંચ જ ટકાના વ્યાજમાં છુટતું હોય તો પણ હીંદ તરફથી ખ્રીટનને દર વર્ષે એ વ્યાજ સ્વરૂપે જ ૫૫૦૦૦,૦૦૦† પાઉન્ડની ખંડણી મળે છે.

હીંદમાં એવી તીવ્ર લાગણી ફેલાયેલી છે કે સરકારની નાણાં વીચયક રાજનીતી, હીંદી વ્યાપારને અને હીંદી જનતાને લાલ ધાપ તે ધોરણે નહીં, પણ ખ્રીટીશ મુડીવાદનું હીન ધાપ તે ધોરણે ધડવામાં આવે છે. એક રૂપિયાના ૧૬ પેન્સને બદલે ૨૪ પેન્સનું હુંડીયામણ દરાવવામાં મુખ્ય પહેલાંની હીંદની આબાદીને કારણે ફટકા પડ્યો છે. તેને લીધે હીંદી ઉદ્યોગ છીન્ન જીન્ન થઈ ગયો, અને વળતી હુંડીઓ [રીઝર્વ કાઉન્સીલ બીન્સ] માં વેચાણ થવા લાગ્યાં, જેને લીધે હીંદનું ૨૪,૦૦૦ ૦૦૦ પાઉન્ડની‡ કીમત નેટનું

† અર્થાત ૩. ૯,૩૩૩,૦૦૦,૦૦૦.

† ૩-૭૩૪,૦૦૦,૦૦૦.

‡ ૩. ૧૨૦,૦૦૦,૦૦૦.

* ૧૮ પેનીના હુડીયામણના દરે આ રકમ રૂ. ૭,૬૬૭,૦૦૦,૦૦૦ જેટલી થાય છે.

સેનું ઓહીયાં થઇ ગયું. તે પછી સરકારે કરંસી કમીશનની નીમણુંક કરી, તે સમીતીમાં હીંદી વ્યાપારીઓના બહુ જ લુબ્ધીમાન પુરુષ એવા સર પુરુષોત્તમદાસ ઠાકરદાસ હતા. તેમણે હુંડીયામણનો ભાવ ૧૬ પેન્સનો ઠગવવા માટે, ભારેમાં ભારે આગ્રહ કર્યો, પરંતુ સરકારે એમના આગ્રહને નહીં ગણકરતાં હુંડીયામણનો ભાવ ૧૮ પેન્સનો ઠરાવ્યો. આવા હુંડીયામણના ઉંચા દર હિંદી ઉદ્યોગ અને ખેતીમાં આવેલી મંદીના કારણોમાંનું એક મુખ્ય કારણ છે. તેનું પરિણામ એ આવ્યું છે [મુંબાઈના હીંદી વ્યાપારીઓની મંડળીના મંત્રી શ્રી જ્યેષ્ઠ ખસાલ કૃ. મહેતાના શબ્દોમાં કહીએ તો] કે, “વ્યાપારી કોમનો વિશ્વાસ ખુબ જ ડગી ગયો છે, અને તેમને એવું લાગવા માંડ્યું છે કે, હીંદી સરકારની આર્થિક તેમ જ નાણા વિષયક રાજનીતિ, મોટે ભાગે ખીન હીંદીઓના લાભોને ધ્યાનમાં રાખીને જ ચલાવવામાં આવે છે,” આથી હીંદમાંના ખ્રીડીશ અમલદારોને, બહારથી માલ મંગાવનારા ખ્રીડીશોને અને નાણાં રોકનારા ખ્રીડીશોને લાભ થયો છે.

હીંદ: ખ્રીડીશ સામાનના બજાર તરીકે

આ પહેલું ખ્રીડીશ માલ માટેના બજાર તરીકેના હીંદનો વીચાર કરવા એમીએ હીંદે ત્યારે જણાય છે કે, ૧૯૨૭-૨૮ માં હીંદે સંયુક્ત રાજ્યો [એટલે ખ્રીટન] માંથી કુલ ૯૦,૦૦૦,૦૦૦ પાઉંડની ક્રીમતનો માલ મંગાવ્યો હતો, ત્યારે હીંદમાંથી ખ્રીટન તરફ મોકલવામાં આવેલો માલ માત્ર ૬૦,૦૦૦,૦૦૦ પાઉંડની ક્રીમત જેટલો જ હતો. વળી હીંદમાં

ગયેલા ખ્રીડીશ માલમાં સહુથી વધુ માલ તો સુતરાઉ કપડાં, રૂપે જ ગયો હતો. તે નીચેના આંકડા બતાવશે :

સુતરાઉ કપડાં	પા. ૫૦,૭૦૦,૦૦૦
ધાતુ	,, ૧૨,૫૦૦,૦૦૦
ચંત્રો	,, ૯,૨૫૦,૦૦૦
રેવેનો સામાન	,, ૨,૭૫૦,૦૦૦
સુતર	,, ૨,૩૦૦,૦૦૦
કરીગરોના હથેયાર	,, ૨,૦૨૦,૦૦૦
મોટરો, સ્થપકો	
અને તેના છુટા ભાગ	,, ૨,૦૦૦,૦૦૦
ખાધા ખોરાકોની	
ચીજ	,, ૧,૭૩૫,૦૦૦
દારૂ	,, ૧,૫૬૫,૦૦૦
લોખંડી સામાન	,, ૧,૫૩૦,૦૦૦
તંબાકુ	,, ૧,૪૮૦,૦૦૦
સાબુ	,, ૧,૦૬૦,૦૦૦
રસાયણો	,, ૧,૦૬૦,૦૦૦

એ સીવાયના ખીજ માલની હીંદમાંની આયાત દશ લાખ પાઉંડ જેટલે પહોંચી નથી. ખ્રીડીશ સામાન માટેના બજાર તરીકેની હીંદની અગત્ય એટલા ઉપરથી જ સમજશે કે, ૧૯૨૭-૨૮માં જેટલી ક્રીમતનો ખ્રીડીશ માલ હીંદમાં આયાત થયો હતો, તેટલી જ ક્રીમતનો માલ દુનીયાના ખીજ બધા દેશોમાંથી મળીને હીંદમાં ગયો હતો. [અર્થાત્ હીંદમાં આવતા તમામ માલનો પચાસ ટકા જેટલો માલ ખ્રીટનમાંથી હીંદ ગયો હતો.]

ખ્રીડીશ કારભારીઓના પગાર

હીંદના સંબંધથી ખ્રીટનને જે ત્રીજે અર્થ લાભ થાય છે, તે હીંદે પોતાનાં અંદાજપત્રો દ્વારા ખ્રીટનને પગારો, બધ્યાં અને પેન્સનો તરીકે લક્ષ્યમાંના તેમ જ સમી દી નોકરીઓમાંના અંગ્રેજોને નાણાં

આપે છે તે, તેમ જ બ્રિટીશ કારભારમાંથી મળતા નફા મારફતના લાભ છે. એવા અંદજ કાઢવામાં આવે છે કે, આ રસ્તે હીંદી મહેસુલનો ત્રીજો ભાગ, અર્થાત લગભગ વાર્ષિક ૩૨,૮૦૦,૦૦૦ પાઉન્ડ ઇંગ્લેન્ડમાં ધસાડાઈ જાય છે.

ઉચ્ચ દરજ્જાના અધીકારીઓને ધણા જ મોટા પગારો આપવામાં આવે છે. તેના થોડાક આંકડા જુઓ:

જનરલ	વાર્ષિક પાઉન્ડ ૧૬'૦૦૦
સેનાધીપતી	" " ૭,૪૦૦
ગવર્નર જનરલની	
કાઉન્સિલના સભાસદો	" " ૬,૦૦૦
પ્રાંતીક ગવર્નરો	" " ૪,૬૦૦ થી ૬,૦૦૦
મુખ્ય ન્યાયાધીશ	
(કમકમતા)	" " ૫,૩૦૦

મધ્યસ્થ સરકાર સાથે સંબંધ ધરાવનારા લગભગ ૨૫૦ બ્રિટીશ અમલદારો દર વર્ષે ૧,૮૫૦ પાઉન્ડ જેટલા કે તેથી વધુ પગાર મેળવે છે. હીંદના દશે પ્રતિમાં રૂરેશશ ૧૧ થી ૩૫ સનદી નોકરો હોય છે, તેમનો વાર્ષિક પગાર ૧,૫૫૦ થી ૪,૭૫૦ પાઉન્ડ જેટલો હોય છે. અને આ કાયમી પગારો ઉપરાંત, ધણું જ ઉદાર કથ્યાં તેમને મળે છે તે તો જુદાં જ ગવર્નર જનરલને ફોર્સ રજા ઉપર હોય ત્યારે ૪૫૦ પાઉન્ડ મળે છે. બીજા ગવર્નરોને તે વખતે ૩૦૦ પાઉન્ડ મળે છે, અને કારોબારી કાઉન્સિલના સભાસદોને ૧૩૦ થી ૨૫૦ પાઉન્ડ સુધી મળે છે. ગવર્નરો એ હોદ્દાનો સ્વીકાર કરે કે તુરં જ તેમને જોઈતાં સાધનો વસાવવાના એક મુસાફરી ખર્ચ પેટેના ૧૨૦૦ થી ૧૮૦૦ પાઉન્ડ આપવામાં આવે છે, અને

હીંદ બહાર જતાં પ્રત્યેક ઉચ્ચાધિકારીને અંગત લાઘુ, દરીયાપારના પગાર તરીકે વાર્ષિક ૧૬૦ પાઉન્ડ ઉપરાંત ઘર ખર્ચ પણ આપવામાં આવે છે. તેઓ જ્યારે વાનપ્રસ્થ થાય ત્યારે નોકરીનાં પ્રત્યેક વર્ષે ફરેક મહીનાના પગારના ધોરણે તેમને પેન્શન આપવામાં આવે છે.

આ પગાર રૂપે હીંદ બ્રિટનને જે ખંડણી આપે છે. તે મધ્યસ્થ કચેરી. [સેન્ટ્રલ ઓફીસ] ના પગારી હીસાબો ઉપરથી તારવણી કરતાં વર્ષે ૬૬૩ ૧,૨૨૦,૦૦૦ પાઉન્ડ જેટલી થાય છે. આ રકમમાં રેવન્યુ યોડ'સ'ના સભ્યોના રેવન્યુ કમાશનરોના, હીસાબી અને હીસાબ તપાસનારાં ખાતાના નોકરોના, ચલણી નોટોના ખાતાના નોકરોના અને હીંદી વજીરની કચેરીના નોકરોના પગારો ઉપરાંત, હીંદના દેવાની વ્યવસ્થા રાખનારી 'બેન્ક'નાં પગાર લાઘ્યોનો તેમ જ ગવર્નર જનરલના અને પ્રાંતીક ગવર્નરોના પગારોનો સમાવેશ થાય છે.

લંડનમાંની હીંદી વજીરની કચેરીનું વાર્ષિક ખર્ચ ૩૬૫૮૦૦ પાઉન્ડ જેટલું થાય છે. તેમાં બ્રિટીશ સરકાર ૧૩૬,૦૦૦ પાઉન્ડ જેટલો ફાળો આપે છે, બાકીનું તમામ ખર્ચ હીંદની મહેસુલને માથે પડે છે. લંડનમાંની હાઇ કમીશનરની કચેરીનું વાર્ષિક ખર્ચ ૨૭૨,૬૦૦ પાઉન્ડ થાય છે. ગ્રામ ઇન્ડેસ્ટ્રીમાં હીંદની વતીથી દર વર્ષે ખર્ચાતા ૨૪,૦૦૦,૦૦૦ પાઉન્ડ હીંદી વજીર અને હીંદના હાઇ કમીશનરની જવાબદારીથી ખર્ચાય છે. તેમાં તેમની કચેરીઓના ખર્ચ ઉપરાંત લશ્કર તેમ જ સનદી નોકરી માટેના ઉમેદવારો પાછળ, પેન્શનો પાછળ, સ્ટોર્સની ખરીદી પાછળ, રેલ્વેના તેમજ બીજા જાહેર યાંત્રિકામની પાછળ

અને પાઉન્ડની લેનના દેવાના બ્યાજ પાછળ ચતા ખર્ચનો સમાવેશ થાય છે.

હીંદમાં ૬૨ વર્ષે લશ્કરો પાછળ ૪૩,૭-૬૧,૦૦૦ પાઉન્ડ ખર્ચાય છે. તે ૨૬મ હીંદી મહેસુલમાંથી આપવામાં આવે છે. આ લશ્કરોમાં ત્રીજા ભાગનું લશ્કર ગોરું છે. અને એક હીંદી કરતાં એક બ્રીટીશ સૈનિકનું ખર્ચ ચાર ગણું અવે છે. અથવા કહો કે સાદામાં સદા બ્રીટીશ સૈનિકની પાછળ થતું ખર્ચ, હીંદી લશ્કરી અમલદાર માટે ચતા ખર્ચની બરાબર છે. ત્યારે એક બ્રીટીશ લશ્કરી અમલદારનું ખર્ચ ૭ હીંદી લશ્કરી અમલદાર નેટલું અથવા ચોવીસ હીંદી સૈનીકોની બરાબર થાય છે.

સ્વરાજની અસરો

હવે જો હીંદને સ્વરાજ આપવામાં આવે તો, બ્રીટનનાં આ ત્રણ પ્રકારનાં હિતોને તેથી કંઈ જાતની હરકત આવે તેનો વિચાર કરીએ.

બ્રીટીશ મુદી અને બ્રીટીશ માલને ચનારી અસરનો જવાબ તો હીંદ કયો રીતે સ્વરાજ મેળવે છે તેની સાથે સંબંધ મરાવે છે. જો લાંબા ધર્મણના પરીણામે હીંદ સ્વરાજ પ્રાપ્તી કરે તો, જરૂર એ જાનો હિતોને હરકત થાય જ. પરંતુ જો કોઈક પ્રકારના સંવેગના કારણથી હીંદ સ્વરાજ મેળવે તો, માત્ર સરકારની સામાન્ય ફેરફારીયો તે હિતોને ઝાંઝું ગુસ્તાન થવાને કશુંજ કારણ નથી.

કોઈપણ જાનના સંજોગોમાં જો જાનની ફેરફારી તો જરૂર થવાની જ છે. એક તો હીંદમાં ઉદ્યોગવાદ વધશે અને તેમાં હીંદી મુદી મોટી સંખ્યામાં વધારો. અને ખીજી, હીંદી સાહસોને તેની પ્રાથમિક દયામાં

સંરક્ષણ આપવા માટે જકાત નાખવામાં આવશે.

હીંદી ઉદ્યોગની સ્પર્ધાનું એક અગત્યનું ઉદાહરણ તો અત્યાર પહેલાં આપણને મળી જ ચુક્યું છે. તે એ કે, છેલ્લી વાદળી પછી મોટે ભાગે હીંદી મુદીથી, હીંદમાંના મીલ ઉદ્યોગને ખીલવવાનો મહા પ્રયાસ થયા છે, અને તેથી એવો ભય રાખવામાં આવ્યો હતો કે, બ્રીટનમાંથી આયાત ચતા સુતરાઉ કાપડ ઉપર તેની ગંભીર અસર થશે. થોડાક વખત માટે આ દિશામાં ખુબ ધામધુમ થઈ, અને દેટલાક સંજોગોમાં લગભગ ૨૦૦ લાખ નેટલી વર્ષે ચણી આપવામાં આવી; પણ તે પછી ગંભીર મંદીની અસર જણાવા લાગી. ૧૭,૨૦૦,૦૦૦ પાઉન્ડની મુદીવાળી ૩૫ જુદી જુદી કંપનીઓ તરફથી ૧૯૨૨ થી ૧૯૨૬ મુદીનાં પાંચ વર્ષમાં અપાયેલી વર્ષે ચણી આ પ્રમાણે હતી :

સરેરાશ લા..

૧૯૨૨ પા.	૬,૦૧૦,૦૦૦	૩૫
૧૯૨૩ „	૨,૯૨૦,૦૦૦	૧૭
૧૯૨૪ „	૧,૧૩૦,૦૦૦	૬-૫
૧૯૨૫ „	૬૬,૦૦૦	૦-૪
૧૯૨૬ „	૩૮,૦૦૦	૦-૨

ખરેખરી રીતે તો બ્રીટીશ માલને હીંદી ઉત્પન્નથી નેટલું ગુસ્તાન નથી થયું, તેથી વીતે પ ગુસ્તાન જાપાનની હરીફાઈથી થયું છે. હીંદી મીલો ખાસ કરીને જાડું કાપડ કાઢવા ઉપર જ લક્ષ આપે છે. અને એ માલ બ્રીટનમાંથી કે જાપાનથી મોટી સંખ્યામાં હીંદમાં જતા જ નથી. જાપાને કાચ કાપડમાં બ્રીટનને પાછું દહાવ્યું છે. તે ૧૯૨૧-૨૨ અને ૧૯૨૫-૨૬ માં અગાઉનાં વર્ષોમાં સંયુક્ત રાજ્યોમાંથી હીંદમાં જતા કુલ કાપડના ૬૩.૪ લા.

નેટલો માલ ગયો હતો અને જપાનમાંથી ૩૬.૨ ટકા માલ ગયો હતો. પણ ચાર વર્ષ પછી જપાનનો માલ ૪૨.૫ ટકા નેટલો ગયો અને સંયુક્ત રાજ્યો [યુનાઇટેડ કીંગડમ] માંથી ૭.૩ ટકા નેટલો જ માલ ગયો. ખ્રીટીશ અને જપાનના સુતરની આપાતમાં યથેલી ફેરફારી નીચેના આંકડાઓ ઉપરથી જણાશે:

વર્ષ	ખ્રીટનનું	જપાનનું
૧૯૨૨	૪૦	૧૪
૧૯૨૩	૩૧	૨૬
૧૯૨૪	૨૧	૨૦
૧૯૨૫	૨૦	૩૨
૧૯૨૬	૧૫	૩૩
૧૯૨૭ [૭ મહીનામાં]	૧૧	૧૩

આપણે જોયું છે તેમ એક જ જાતના માલમાં મીઠી હરીફાઈ ધણી જ ઓછી છે, છતાં જપાનના ઓછા પગારે કામ લેવાની હરીફાઈની સામે હીંદી મીઠાવાળાઓએ પોતાનો ઉત્ક્રાંતિ કર્યો હતો. એ કે જપાનમાં પગારનો દર હીંદ કરતાં ઓછો હોય, અથવા તો કામદારોની સ્થિતિ વધુ ખરાબ હોય, એ માનવું મુશ્કેલ છે. છતાં ખરેખરી રીતે જપાનનો મજૂરીનો દર હીંદ કરતાં જરાક ઓછો છે. ત્યાં વધુ સંખ્યામાં સ્ત્રી મજૂરોને રોકવામાં આવે છે. [જપાનની મીનોમાં ૧૮૩,૮૫૦ સ્ત્રી મજૂરો અને ૪૮,૯૧૯ પુરુષ મજૂરો કામ કરે છે જપાને હીંદમાં ૬૩,૦૪૨ સ્ત્રીઓ અને ૨૬૧,૫૬૪ પુરુષ મજૂરો કામ કરે છે] અને જપાનમાં કામ કરવાના કલાકોને માટે તો લગભગ કોઈ જ અકુશ નથી.

પરંતુ જપાનનો નીકાશ વ્યાપાર વધતો જાય છે, તેનું કારણ ઓછા પગાર અને કામ કરવાની રીતો કરતાં બજાર મેળવવાની સંગીન વ્યવસ્થા જ છે. ૧૯૨૫ માં થયેલા

કનુંન પ્રમાણે જપાનનાં નીકાશ વ્યાપાર માટે એક સંઘ સ્થાપવામાં આવ્યો છે, તેની મારફત જ નીકાશ મીલનું તમામ કામકાજ થાય છે. એ સંઘ જુદા જુદા માલનું વર્ગીકરણ કરે છે, માલનો સંચય કરે છે, સરકારી ધોરણે માલનો નીકાશ કરે છે. તે સંઘે જુદા જુદા બજારો રોધી કાઢવા માટે અને નવા વ્યાપારી સંબંધ સાધવા માટે એક ખાસ તપાસ ખાતું ગમ્યું છે. વળી માલ બનાવનારાઓનો પણ ત્યાં એક સંઘ છે તે બધી સામગ્રીઓની તેમ જ તૈયાર માલની ઉપર નજર મૂકે છે. અને જેવા માલ નીકાશ કરનારા સંઘની માગ્યત જ માલ મોકલવાની ગોઠવણ કરે છે. એ સંઘને આપત વેરામાંથી મુક્ત રાખવામાં આવ્યા છે. અને જપાનની સરકાર વળી ગોપખોળના અને પ્રચારના કામમાં મદદ કરે છે. તે માટે પરદેશોમાં જે વ્યાપારી મુસાફરોને મુસાફરી કરવી પડે તેનું ખર્ચ સરકારે આપે છે, અને ફરિયાદો જતા જપાનના તૈયાર માલની સાથે જે પરદેશી માલ હરીફાઈમાં ઉતરતો હોય, તેના નમુના મંગાવી તેના પ્રદર્શનો ભરવાની ગોઠવણ પણ સરકાર જ કરે છે.

રાષ્ટ્રમતવાદી હીંદીઓએ ખ્રીટીશ માલનો બહીષ્કાર પોતાનો છે તેની અસરો [જે વીધે હવે પછી ઉલ્લેખ કરવામાં આવશે] ને જાણુ પર રાખીએ તો પણ, હીંદમાં જતા ખ્રીટનના માલમાં જે ઘટાડો થયો છે, તે તો હીંદમાં ખ્રીટીશ માલ વેચવા માટે જે અધાધુધી લારી અને ખર્ચાળ રીતે કામ લેવાય છે, તેને જ ખાસ આભારી છે. એની સાથે હીંદી સરકારને કશું જ લાગતું વળગતું નથી. જે ખ્રીટનના સુતરાઉ કાપડના ઉદ્યોગવાળાઓ, તેમ જ બીજા ખ્રીટીશ ઉદ્યોગપતીઓ પોતાની અવ્યવસ્થા ટાળી

નામે અને ખ્રીટનના માલના નીકાસ માટે મુશ્કેલીઓ ધોરણે કામ કરતા સરો સ્થાપનામાં આવે, તો હીંદમાં ખ્રીટનનો માલ ખપાવવા માટે જોઈએ તેટલો અવકાશ ઉભો થાય તેમ છે. પરંતુ તે માટે હીંદી જનતાની શુભેચ્છાઓ આપણે મેળવવી જોઈએ.

જે હીંદ ઉદ્યોગવાદી ખનિજો નામ અને તેની ખેતીવાડીમાં નવીન રીતે કામ કરવાનું ધોરણ પ્રખ્યાત થાય, તો તેની એક અસર એ થશે કે, પત્રોની, મીલના રોસર્સની, સ્ટીમરો બાંધવાની કામગીરીઓની અને યાંત્રિક હથેલી વગેરેની માગણી ખુબ જ વધી પડશે. આ હીંદીની સંભાવનાઓ ધણી જ ધણી છે, અને જે ખ્રીટન અને હીંદ વચ્ચેના સંબંધને મીત્રતાના ધોરણે ખીસવવામાં આવે તો, હીંદમાં માલ મોકલવા માટે ખ્રીટનને અરૂં વીશાળ ક્ષેત્ર વીકાસ પામતાં નામ. ડ્રાપ્પલમરી મુલસદીગીરી આવી પરીપીની ઉભી કરવાનો જ વીચાર કરશે. અને બનીશનું ખ્રીડીય માલ ખપાવવા માટેનું આ અગત્યનું અને ફળદાયક બજાર સ્થાપક શરતોએ લાઈ કરવાના પ્રયાસ કરશે.

હીંદી ઉદ્યોગવાદના વીકાસની સાથે સાથે જ હીંદમાં બીજા એવી ખીલવણી ખાતીયથ થવાની જ છે કે જેથી હીંદી મીલો અને હીંદી કારખાનાં જે માલની દરિયાઈ કરી ન શકે, તેવા માલને માટે વીશાળ પાયા ઉપર બજાર ખુલ્લું થઈ શકે. ૩૦ કરોડ માણસો દ્વારની લાઈ કરે નીકાસ દશમાં રહી શકવાનાં નથી જ. તેમનામાં કેળવણીની કેટલાક દેશો, પરીપુનું જીવન અનુભવાની ભાવનાઓને ઉત્તેજન મળનાં અને પ્રમદાઓ તેમ જ મુક્તિના રીત માટેની સંસ્થાઓમાં રૂપી

થતાં, કેમકે ઉચ્ચ ધોરણે જીવન ગાળવાનું અનીવાર્ય થઈ જ પડવાનું. હીંદના વીશાળ જનસમુદાયની આર્થિક દશામાં જરૂરે જેટલો સુધારો થાય તો પણ, માલની વધતી જતી માગણીને તે બજાર અસર કરે, અને એ વધતી જતી માગણીને સંતોષી શકે તેટલી હદ સુધી હીંદી ઉદ્યોગવાદને પહોંચતાં તો ધણો વખત જવાનો, એટલે તે મળેને પહોંચી વળવા માટે પરદેશી ઉદ્યોગવાદીઓને સારી તક મળશે.

અલખનત જકાતના વધારાને લીધે ખ્રીટનના હીંદમાં આવતા માલને અસર તો થશે જ, પરંતુ એમ તો ખુદ વર્તમાન સરકારની પ્રથા નીચે પણ હીંદના પ્રાથમિક દશાના ઉદ્યોગોને રક્ષણ આપવા માટે જકાત નંખાતી અટકાવવાનું અશક્ય થઈ પડ્યું જ છે. ચાલુ વર્ષના અંદાજ પ્રમાણે હીંદમાં આપાત થતા સુતરાઉ કાપડ ઉપરની જકાતમાં વધારો કરવાની હિંદી સરકારને ફર્મ પડી છે, અને બ્રિટિશ માલને સંગીન પસંદગી આપવાના કારણે સરકારની સામે એવો પ્રબળ વિરોધ જરૂર છે, પંડીત માલવીય જેવા રાષ્ટ્રીય પક્ષના લાગવગ ધરાવતા નેતાએ, ખ્રીડીયમાલના જહીષ્કરની અળવળની સરદારી લેવ માટે ધારાસભામાંની પોતાની જગાનું રાજીનામું આપ્યું. આ જકાત હજી વધુ સમય માટે લંબાવવામાં આવશે કે કેમ અને ખ્રીટનને અપાયત્રી છૂટ પાડી જેથી લેવાશે કે કેમ, તેનો આધાર તો રાષ્ટ્રીયવાદની લાગણીની ઉપર તેમ જ ખ્રીડીશાની વીરધ્વની લાગણી કેટલી હદ સુધી સંગી છે તેની ઉપર છે. જે હીંદની વાજગી માર્ગજીઓને કચડી નાખવામાં આવે અને રાષ્ટ્રીયવાદના રંગે હીંદનું તમામ રાજકારણ રંગાય જાય, તો પછી રાષ્ટ્રીય દ્રષ્ટીએ જકાત રાખીને તેની છેલ્લી પરીસ્થિતિ

સુધી લઇ જવામાં આવશે એમ આપણે માનવું જ રહ્યું, જે બ્રીટન હીંદને સ્વરાજ આપવાની ના પાડે, તો ત્યારે તક મળે કે તરત જ હીંદ બ્રીટનને આપવામાં આવેલી તમામ છુટા ખેતી લેવા માટે જરૂર આગ્રહ કરશે જ. પરંતુ જે હીંદના પાવાનો વાળખી રીતે સ્વીકાર કરવામાં આવે, અને ચત્વારની ચરણપત્રી લાગણીઓને સ્થાને બ્રીટન તરફ સદ્ભાવની લાગણી ઉત્પન્ન કરવામાં આવે તો આથી ક સ્વકાર માટેનાં મંડળ હજી ચ સકય છે.

હીંદ સ્વરાજ મોગવતું થાય ત્યારે થનારી એક અસરની સામે આંખમાં ચાંમણું કરવાં ન જોઈએ. હજી દશકાઓ સુધી કે કંઠાય હમણેને માટે હિંદ મુખ્યત્વે ખેતીવાડી ઉપર આધાર રાખનારો દેશ રહેશે, એટલે તેના વીશાળ જન સમુદાય માટે ચંરક્ષણીય જઠાતની દીવાલો લાખને બદલે કચડી નાખનારી લેખારો. એ જઠાત ઉલોખ વાદને અવશ્ય મદદગાર ખનશે, પરંતુ ખેડુતના સમુદાયને માટે તો તે જીવન જોગવાના ખયમાં વધારો કરનારી ચઇ પડશે. એટલે પ્રગમતને ધોરણે ચયેની વરણી વાળી હીંદી પ્રતીનીધીત્વ ધરાવનારી હીંદી પાલ-મેન્ટવું વલણ-એક વખત ઉછાળા મારતા રાષ્ટ્રમતવાદનો સમય પુરો થતાં જ-હીંદની વસતીના ૮૦ ટકા જેટલા કરોડો ખેડુતોના જીવનને વધુ મુશ્કેલ ખનાવનારી જઠાતને કાઢી નાખવા તરફ જ દળવાતું. હાલની પરીસ્થીતીમાં સુદાં આ જઠાતોનો સામનો કરવામાં આવે છે જ. શ્રી જયસુખલાલ કૃષ્ણલાલ મહેતાના ચખ્દોમાથી ફરીથી અવ તરણ ઉતારીએ તો: “ત્યારે ત્યારે ધારા-સભામાં સંદર્શણીય જઠાતોની વાત નીકળે છે ત્યારે ત્યારે તેની સામે તીવ્ર વીરોધ જો છે. કમદારોના અને ખેડુતોના પ્રતીની-

ધીઓ ત્યારે મોખરે ખડા થાય છે. તેઓ સંરક્ષણીય જઠાતોના મોહમં અંગત જતા નથી.”

બહીષ્કારનાં આદોલન

પરંતુ બ્રીટીશ સુડીના તેમ જ બ્રીટીશ માલના લાવીનો આધાર તો, હીંદની રાષ્ટ્રીય ચળવળ દ્વારા રણુ યતી માગણીઓને પછોંચી વળવા માટે જે રૂઢીઓ હાલ ધારણુ કરવામાં અ વશે તેની જ ઉપર મોટે લાગે અવલંખી રહેશે હીંદમાંની બ્રીટીશ રાજનીતી હીંદ સાથેના બ્રીટીશ વ્યાપારનો ઝડપી ગતીથી નાશ કરી રહેલ છે. બહી-ષ્કારનાં આદોલનને પરીણામે ચાલુ વર્ષના એપ્રીલ અને મે મહીનાના હીંદમાં જતા બ્રીટીશ સુનર ઉ કાપડમાં ગયા વર્ષના તે મહીનાઓની સાથે સરખાવતાં ૨૩૩ ટકાનો ઘટાડો થયો છે; અને જીનની આખર સુધીના ત્રણ જ મહીનામાં જઠાતી મહેસુલમાં ૭૯૫,૦૦૦ પાઉન્ડ જેટલો ખાડો પડ્યો છે. બહીષ્કારનાં આદોલન શરૂ થવાને પુરો મહીનો પ નહોતો થયો તેટલામાં એટલે એપ્રી-લની રદ મી તારીખે મે-એસ્ટરની વ્યાપારી મંચળાને હીંદમાંથી તારના જે સંદેશ મળ્યા છે, તે ઉપરથી જ બહીષ્કારની અસરનું મ્થપ કાઢી સકાય છે :

૧

“વર્તમાન રાજકારણી પરીસ્થીતીને અને તેમાં ચ વીરોધે કરીને પરદેશી કાપડના બહી-ષ્કારને લક્ષમાં લેતાં, દીન્ડીના કાપડના વેપા-રીઓની મંચળી તમામ માલ ચડાવનારાઓને તેમ જ તમામ માલ ખનાવનારાઓને ચેતવણી અંધે છે કે, હવે પંચી જે કોઇ પણ માલ ફેટીમરમાં ચગવવામાં આવશે, તે નહીં સ્વીકારવાનો જ તમામ સંલગ્નો છે. એટલું જ નહીં પણ તે માલ અહીં નહીં વેચાવાના જ

પુરના સંભવ છે. એટલા માટે ભવીષ્યને સાર લાભમાં લેવા સંવધાની રાખવાની જરૂર છે, અને ખરીદનારાઓની સાથે મસ-લન કર્યા વીના કોઇ પણ માપ સ્વીકારમાં અગ્રવચનો નથી. કૃપા કરીને લાગેના વર્ણ-ગતાઓમાં આ સંદેશો મોકલાવને.”

૨

• મુ'બદલા દેરી કાપડીઆઓની મંડળી સમન્ત દેશમાં વ્યાપેલા પરદેશી માલના ખરીદકારને, તેમ જ વ્યાપક અનેથી રાજકા-રણી પરીસ્થિતીને અંગે, મંડળીના અસા-ધારુ ગોચર સજાના નિમિત્તા દરાર ઉપર આપનું ધ્યન ખેંચે છે : “ આ સભાને એવે મન છે કે, હીંદની વ્યાપારી આવમને માટે ઘણો જ ગંભીર અને દયોદ્દીનો મામરો ઉભો થયો છે, અને હજી ભવીષ્યમાં જે મુશ્કેલ સંલેગ આવવાના છે, તેને માટે આ સભા સમયેને ચેતવવા માગે છે. આ મંડળી હીંદી વખીરતું, વાહસરોયતું અને જેન્સેન્ટરની વ્યાપારી મંડળીતું, હિંદમાં ઉભા થયેલા ગંભીર રાજકારણી મામલા તરફ ધ્યાન ખેંચે છે, અને તેમને અગ્રવચુક જણાવે છે કે, ગ્રામીય માગણીઓને સ્વીકાર કરીને રાંતીનયુ સમાધન કરવામાં આપ આપની રાક્ષીઓને અને લાગવગને ઉપયોગ કરે, આ સભા ચેતવણી આપે છે કે, જેમ બને તેમ સારે ભે આ મામલો શાંત નહીં થાય તો, દારખાવાળાઓને માટે તેમ જ વ્યાપારીઓને સાર એવો ગંભીર મામલો ઉભો થવા સંભવ છે કે જે મામલામાં આ મંડ-ળીના અભાસરૂને અતી અનીચ્છા છતાં પણ ઉભા કમવા રદ કરવાની સલાહ આપવાનો વીચાર કરવાની રૂઝ પડે.”

એટલું જ નહીં પણ તે, વતમાન ધર્મ-પુર્માં તરીકે રાંતે રાંતીનયુ સમાધાન કરવામાં નીરૂંધળા મગશે તો, પરીજામે

ખીટનના આથીકે હીતને હજી વધુ ગંભીર અસર થવા સીવાય નહીં રહે. જેમણે હીંદમાં-મુડી રોકી-છે તેવા અંગ્રેજોને હું મીત્રભાવે સુચના આપું તો એટલું જ કહીશ કે : હીંદમાં રોકાયેલી ખ્રીદીશ મુડીને માટે ખરેખર ભય રાજદારી કાન્તીમાં સમાયેલો નથી, પરંતુ એ ભય તો આથીકે, કાન્તીમાં વીશેષ રહેલો છે. અને એટલે સંતોષનો વીધય છે કે, હીંદની રાજદારી માગણી-ઓને સંતોષવામાં જેટલા દીવસનો વીકળ થાય છે, તેટલો જીલ્લાવાદનો નાશ કરી નવ-યુગ સ્થાપવાની ભાવનાથી પ્રેરાયેલી આથીકે કાન્તીનો દીવસ નહીં આવતો જાય છે. તેમાં સરકારી લોનોનો ધનકાર અને મીલ-કત જત કરવાના મુદ્દાઓનો પણ સમાવેશ થવાનો છે. વતમાન રાજદારી અલિલનને લીધે જે કાન્તીકારી માનસ સરજતું જાય છે તે એકાએક અદસ્ત થવાનું નથી, તે એ ભાવના હીંદીઓના જીવનમાં વધુ ઉડાં મુળ નાખશે તો, જનતાના આથીકે ઉદ્ધારના અલિલનમાં એ લડત પરીણમવાની, અને તેમાંથી છેલ્લે સંપુર્ણ રાજદારી સ્વતંત્રતાની લડત અનીચાય જનવાની, જગતના ખીજ પ્રદેશોમાં રાજદારી સ્વતંત્રતાની અને આથીકે સ્વતંત્રતાની લડતનું બન્યું છે તેમ હીંદમાં રાજદારી સ્વતંત્રતાની અને આથીકે સ્વતંત્રતાની લડતને છેવટની અટકાવી શકવાની જ નથી.

એટલે જેઓ ચોતાના આથીકે હીતને સંરક્ષવા માગતા હોય તેમને માટે સલાહ કારક એ જ છે કે, રાજકારણી સ્વતંત્રતાની જાળમાં વાજતી સમઘન પર જેમ બને તેમ જલદી આવી સકાય તે માટે દયાજી દરનું એટલે ખીજ પ્રકારની અર્થત આથીકે કાન્તિને અટકાવી તે સંબંધમાં સમાધાન કરવા માટે યોગ્ય વાતાવરણ ઉત્પન્ન કરી શકાય.

ખંડણી તો જીવી જ નેધશે

હું વે. હીંદુ લશ્કરી તેમ જ સનદી
ખાતાના ગોરા કરવારીએના પગાર
રૂપે જ ખંડણી હીંદુ ખીટનને આપે છે
તેનો વીચાર કરવા માંડીએ, ત્યારે સત્ય
વસ્તુનો ખુલ્લા દીલથી સ્વીકાર કરવા જ
પડશે કે, સ્વરાજ ભોગવતો હીંદુ એ
ખંડણી તો જેમ બને તેમ જલદી અટ-
કાવી દેશે જ. જે હીંદુનાં કરોડો લોકોને
પેટ પુરવું ખાવાનું પણ મળી શકતું ન
હોય, તે દેશને માથે ખીટીશ ગવનરાના,
ગવનર જનરલના ભારે પગારો દેખી બેસા-
ડવા તેમ જ ખીટીશ અમલદારોની અને
સનદી નોકરીની ફોજ ચાલીમાતી થઈને દરે
તેટલી સુખસગવડ ભોગવવા માટેના પગાર
તેની પાસેથી વનુલ કરવો, એ ખીલું
કંઈ જ નહીં પણ ખાનામાંભયુ કામ છે.
જ્યાં સુધી સનદી નોકરીને સ્થાને અને
લશ્કરીમાં અમલદારોની જગ્યાએ હીંદીઓથી
ભરવામાં આવી ન હોય, તેવા સંકાતીકાળ
દરમિયાન અલખપત્ર અંગ્રેજોને વાજખી પગારે
ચાલુ રાખવામાં આવે જ; પરંતુ રાજકર્તી
ખીટીશ પ્રજન ઉપવા ધનના લોકોએ હવે
એ આશા તો સરાને માટે છોડી જ દેવી
પડશે કે, હીંદુમાં તેમના છેલ્લાઓને માટે
કાંઈમને સાઝ મોટા પગારના નોકરીએ હવે
મળશે. હીંદુના મહેસુલનો જે તૃતીયાંશ
ભાગ સનદી અને લશ્કરી કારભાર પાછળ
વેંચાય અને હીંદુનાં સંપત્તોની કેળવણી
પાછળ માત્ર મહેસુલનો ચાદમા હિસ્સો જ
વાપરી શકાય એ તો એક જાતનો અત્યા-
ચાર જ છે અને સ્વરાજ ભોગવતો હીંદુ એ
સહન કરી શકે એવું કહી દેખી શકાય જ
નહીં.

પ્રતીબ્ધાનો પ્રશ્ન

હે માત્ર ખીટીશ સામ્રાજ્યની પ્રતી-
બ્ધાનો જ પ્રશ્ન બાકી રહે છે.
અલખપત્ર હીંદુના સ્વાતંત્ર્ય સંઘર્ષમાં
છેવટે ખીટનને નમતું મુકવું પડે એ રીતે
હીંદુ સ્વાતંત્ર્ય ઘેર કરી શકે તો તેથી

સમસ્ત વીચારમાં ખીટીશ શક્તીની પ્રતીબ્ધાને
હિંદુની વેળી, પડે. પરંતુ હીંદુને માથે
ખીટીશ આધીપત્ય દોષી બેસાડવા માટે એ
કંઈ કારણ ન હોવું જોઈએ. એનો વીચાર
ખીલ રીતે પણ કરી શકાય. ને હીંદુની
માગણીએનો ખીટન તરફથી એવો પ્રયત્ન
મળે કે જ્યાં કરીને હીંદુને એમ લાગે કે,
સ્વમાન સાથે તે સામ્રાજ્યની અંદર રહીને
એક સંસ્થાન તરીકે ખીટનની સાથે સર્વ-
કાર ચાલુ રાખી શકશે, તો તેથી ખીટીશ
પ્રતીબ્ધા પડવાને બદલે ઉત્તરી વગે. અને
એની એવી ખાસર ચાલ કે જ્યાં જગત-
ભરની ખાતી ચાલ કે ખીટનનાં શાણી
મુત્સદ્દીગીરી ખુબ જ ભરેલી છે. અને તેમ
જતાં પણ ને હીંદુ ખીટીશ સામ્રાજ્યમાંથી
સપુણ છુટા થઈ જવાનો આશય જ કરે,
તો હીંદુની દબાવી વીરદ્ધ થઈને તેની ઉપર
રાજ્ય ચલાવવાના નીબળ પ્રયાસ કર્યા
કરતા, હીંદુની રાષ્ટ્રીય સ્વતંત્રતાના આધી-
કારનો સ્વીકાર કરવાથી, પરીણામે ખીટનની
પ્રતીબ્ધા ઘણી જ વધે.

ખીટીશ જનતામાં હજીય સામ્રાજ્યવાદની
ભાવના ખુબ ઉંડી ઉત્તરેલી છે, એટલે
હીંદુના દવાનો ખુલ્લા દીલથી સ્વીકાર
કરવા જેટલું હઠાપણ તેની પાસે કણુલ
મગવવું એ મુશ્કેલ કામ છે. તેમ જનાં
ને ખીટન આ માગે છે તો, ખીલ પ્રજા
ઉપર અધીકાર ભોગવવાની સરાને સ્વેચ્છાથી
જતી કરનારા પહેલા સામ્રાજ્યવાદી સત્ત-
વાળાઓ તરીકે તેનું નામ ઇતિહાસમાં
સુવચ્છાક્ષરે જ્વંત રહેશે. સામ્રાજ્યો ઇતી-
હાસના આરંભકાળથી હતાં. તેમનો નાશ
જોમાંથી એક રીતે થયો છે: કાં તો તાબાની
પ્રજાની પોતાના જ બળવાથી, અથવા તો
શાહીમતીના કેન્દ્રસ્થાને રહેલા પ્રજાના
ઉપલા વર્ગના બળવાથી. હવે ને ખીટન
હીંદીઓના સામના આગળ નમી પડીને
કરજીય ત હીંદુને હાથમાંથી જવા દે, તેના
કરતાં સ્વેચ્છાથી હીંદુ ઉપરનું સામ્રાજ્યવાદી
પ્રયત્ન ખેંચી શકે તો, તે દીશમાં નવયુગ
સ્થાપનાર તરીકે ખીટનની ભારેમાં ભારે
પ્રતીબ્ધા જશે.

તમારો વ્યાપાર કેમ વધારશે ?

:લેખક :

વ્યવહાર વ્યાપારી

આપણા વ્યાપારીઓ વ્યાપાર કરે છે પણ તેને કેમ ખીનવવો એની કળા મળ્યા નથી, તેઓ માત્ર વેચે છે પણ તેનો જનતામા પ્રચાર કેમ કરવો એની આવડત તેમને નથી એને માટેની મદતવાદા પણ થયા જ એના વ્યાપારીઓમાં જણાય છે.

ત્યારે પશ્ચીમના વ્યાપારીઓ માત્ર કેમ વેચવો, આકર્ષક કેમ આકર્ષક, જાહેર ખબરો, પ્રદર્શનો અને દુકાનની બારીના દેખાવો દ્વારા માલનો વધુમા વધુ ઉદ્ધવ યાય તે માટે શું શું કરવું ? તે બધાનો શાબીય અભ્યાસ કર્યો છે કરો ને કે એમણે માત્ર વેચવા માટેનું શાસ્ત્ર તૈયાર કર્યું છે.

કોઈ પણ વ્યાપારી દુકાનમા ગમે તેટલા માવ ખડકી રાખે, છતાં જો તે આકર્ષકની દ્રષ્ટીએ પડે નહીં તો તેથી આકર્ષકને આકર્ષક થતું નથી. વ્યાપારીએ પોતાના માલનો ખ્યાલ આકર્ષકની સમક્ષ રાખવા માટે ધીર બનવું જોઈએ.

વર્તમાનપત્રો અને બીજાં પત્રકોથી કરેલી જાહેરાત વ્યાપારીના માલની જનતાને જાણ કરે છે, તે કરતાં ખુદ દુકાનની બારીને સુંદર રીતે શણગારી તેમાં આકર્ષક રીતે માલ ગોઠવવામાં આવે તો પ્રત્યક્ષ પ્રમાણની માફક તે માલ જ આકર્ષકને જેતની તરફ આકર્ષે છે.

વ્યાપાર વધારવો એ જનતાના દરેક વ્યાપારીનું લક્ષ્ય હોય છે. છતાં તે સંબંધમાં કોઈના વ્યાપારીઓ કેટલા બધા મહાત્ છે ? વ્યાપાર વધારવાની કેટલીક વ્યવહાર મુચનાઓ આ લેખમાં છે તે જરૂર સાંસ્કૃતિક વ્યાપારીઓને ઉપયોગી થઈ પડશે.

આપણા વ્યાપારીઓ દુકાને પુછતો પુછતો જે આકર્ષક આવે તેને માલ વેચે છે, પણ પશ્ચીમના વ્યાપારીઓ આકર્ષકને પુછતા જાહેરખબર રૂપે તેની આખા આગળ રહેના હમેશાં ઘેરેઘેર ફરે છે.

આપણા વ્યાપારીઓ પોતાનો આકર્ષક માલે

ત્યારે જ અમુક માલ બનાવે છે, ત્યારે પશ્ચીમના વ્યાપારીઓ પોતાની પાસે વેચવાનો જે જે માલ હોય તેને આકર્ષક રીતે પોતાની બારીઓમાં ગોઠવી, આકર્ષકનાં ફોલ બેંચી નવા આકર્ષકો ઉત્પન્ન કરે છે. દુકાને જે આકર્ષક આવે તેટલાથી સંતોષ માનવે. તેમાં અને પોતે જે માલ વેચતો હોય તેના આકર્ષક પ્રદર્શનથી આકર્ષકના ફોલમાં માલ ખરીદવાની વૃત્તી ઉત્પન્ન કરવી તેમાં બહુ જ ફરક છે, એટલે જ આપણા વ્યાપારીઓ પશ્ચીમના વ્યાપારીઓ જેટલા વ્યાપાર ખેડી શકતા નથી.

મુજબાઈમાં રહેના કે આવી ગયેલાઓને બહારકોટના દેશી લગતાની દુકાનોની અને કોટમાંની પરદેશીઓની દુકાનોની વચ્ચે આકર્ષક ગોઠવણીની તેમ જ માલ વેચવાની રીતની વચ્ચે રહેલા તફાવતની ખરાબર ખબર દો.

બારીઓમાં માલ ગોઠવવાની કળા પશ્ચીમમાં ખુબ ખીલી છે. તેને વ્યાપારનું શાણ અંગ ગણવામાં આવતું નથી પણ મુખ્ય

અંગ માનવામાં આવે છે. મોટી મોટી પેઢીઓ આ કામ માટે ખાસ માણસો રોકે છે અને તેમને સારા પગાર આપવામાં આવે છે. માલને આકર્ષક રીતે કેમ ગોઠવવા તેના શીશુ માટે બેઠાંજોડાં તૈયાર કરીને આપવામાં આવે છે. આવી રીતે જ નહીં પણ એ ધંધા-દારીઓની વાધીક પરીવરો ભરાય છે. તેમાં પ્રતિવેશ તો ધંધાની ખીલવણી માટે અનુભવીઓ પુખ્ત વીચાર, વટાવાટ અને કામ કરે છે.

[૨]

બારીના શણગાર માટેના માનમાં નીચાણન લેખાનારાઓ સ્વતંત્ર રીતે એ દીશમાં વ્યાપારીઓનું કામ કરે છે હિપરાંન એ જ કામ માટે અનેક પેઢીઓ પણ છે. તે બારીમાં માલની ગોઠવણી સારી રીતે કેમ કરવી તે માટેની યોજનાઓ ઘડી આપે છે, નવા નવા વીચારો બતાવે છે તેમ જ કલાકારો, ચિત્રકારો, લાકડા કાતરનારા વગેરે માણસો રોકીને, વ્યાપારીવર્ગને ચોતાનો ધંધો કેમ ખીલવવો તે બતાવે છે.

ખીજાઓ વળી બારીના શણગારમાં જોડાતી વસ્તુઓ બનાવવાનાં કામ કરે છે. આમાં પુતળાંવાળાઓ, બત્તીઓની ગોઠવણીઓ કરનારા, બનાવટી કુલો, ફૂંચીમ ઘાસ વગેરે બનાવનારાઓ તેમ જ જાનજાતના અને ભાતભાતના રંગીન કાગળો બનાવનારાઓનો સમાવેશ થાય છે. એ વસ્તુઓની મદદથી બારીમાં ગોઠવવાની ચીજોની શોખા વધે છે. અને જોનારાઓનાં દીલને તે આકર્ષે છે.

હમણાં હમણાં જેમ જેમ વ્યાપારી હરીફાઈ વધતી ચાલી છે, તેમ કેમ માલમાં આવનાં કામથી નાનકડાં પ્રદર્શન લેવા બારી-

ના શણગારની રીતોમાં અનેક પ્રદર્શનો સુધારા વધારા થતા જ રહ્યા છે. તે માટે અનેક દુકાનવાળાઓ મંકનોમાં નવી દબ્યથી બારીઓની ગોઠવણીઓ કરે છે અને તેમાં પણ કાચવાળા, પીત્તળનો સામાન બનાવનારા એ ધંધાની નવીનતાને ધ્યાનમાં રાખીને તેને યોગ્ય સામાન બનાવીને વેચી રહ્યા છે.

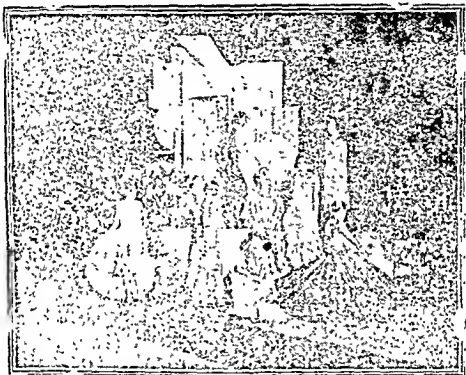
પરંતુ કેટલીક દુકાનોને યોગ્ય બારીની સગવડ ન હોય તો તેને માટે ચોતાના માલની જાહેરાત કરવાની દીવસ તેમ જ રાત્રીભરની સગવડ આપવાનું કામ કરનારી સંસ્થાઓ પણ ખીજતી જાય છે. તેઓ જુદી જુદી પેઢીઓના માલનું જુદી જુદી બારીઓમાં પ્રદર્શન કરવાનું કામ કરે છે. કેટલીક પેઢીઓ આ અને ખીજા તમામ જાતની જાહેરાતો કરવાનું જ કામ કરે છે વ્યાપારીઓ તો માત્ર તેને પૈસા જ આપવા પડે છે, બાકી તેના માલની જાનતામાં સારામાં સારી જાહેરાત કેમ કરવી, મધ્યસ્થ રથાને બારીઓ ભાડે રાખી તેમાં તેનાં સરસ પ્રદર્શન કેમ ગોઠવવાં તે બધું કામ એ પેઢીઓ જ કરી લે છે. એટલાથી જ એમને સંતોષ થતો નથી, પરંતુ શણગારેલી બારીઓની છબીઓની, વણુનની અને ખીજા ધનામી હરીફાઈઓ શરૂ કરી જાનતાને બારીનો શણગાર જોવાની પરાધી રીતે ફક્ત પાડે છે.

આમ વેચવાના માલથી દુકાનની બારીઓ શણગારવી એ એક કળા થઈ પડી છે, અને તેને ય કુશળ ખેલાડીઓએ વ્યવસ્તીત ધંધાના સ્વરૂપમાં ખીલવી છે. આપણા દેશના વ્યાપારીઓએ તેમની પાસેથી માલ વેચવાની બાબતમાં ઘણું ઘણું જાણવાનું છે.

બારીઓમાં માલ ગોઠવવાના ધંધામાં પણ થોડાંક વર્ષોમાં પર્શીમવાસીઓએ બહુ જ

પ્રગતી કરી છે થોડાંક વર્ષો પહેલાં ખારીઓ શણગારનારો ખીઓખીય ખારીઓ સામાં નથી લરી દેતા, અને વ્યારે તે માલ બેસીને ખીને ગોઠવવાનો હોય ત્યારે ગોઠવેલાં માલ કાઢી લઇને એક ખાલુએ ઢગલા કરી બહારના માલુસો ખુદી ખારી નેહ શકે તેમ રહેતા દેતા, પરંતુ અત્યારે ખાલી કરેલી ખારીને પડદા ઢાંચી દેવામાં આવે છે ! આ દોશમાં શ્રીરીશ વ્યાપારીઓ થોડાંક

આ ધંધો કરનારાઓની ગણ સાથે પાંચમી પરીષદ લડનામાં મળી, ત્યારે ભાષણો કરતાં જુદા જુદા રૂબીખી દુધી જુદા જુદા માલ કેમ ગોઠવવો તેના જે પ્રયોગ પરીષદ સમક્ષ કરવામાં આવ્યા, તેથી જણાઇ આવ્યું હતું કે શ્રીરીશ વેપારીઓ પોતાનો માલ અપાવવા માટે ખારીઓ શણગારવા માટે કેવા નિષ્ણાત માલુસોને તૈયાર કરવાની તક આપે છે. આપણા વ્યાપારીઓએ સ્વદેશીની

ગોરા કાપડીઆની દુકાનની ખારીમાં ગાલની ગોઠવણી

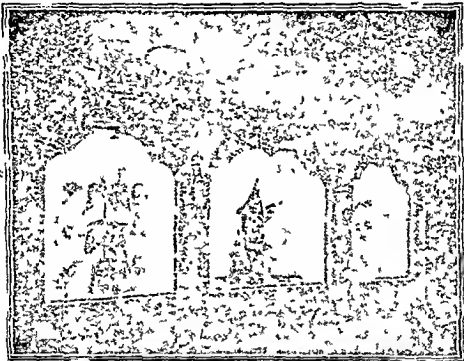
વર્ષો પહેલાં ફ્રાંસ અને અમેરીકાના વ્યાપારીઓથી પાલળ લતા, પરંતુ હમણું હમણું તેમણે એ દોશમાં બાહુ ન સારી પ્રગતી કરી છે, તેમ જુદાં અમેરીકાની ખારીઓની ગોઠવણી થણી ન આકર્ષક અને ઉચી દેખાની હોય છે, બીરીધ જાતનો સામાન એવી દેખામંપ દમે ગોઠવવો કે જેથી જોનારને તે આકર્ષક લાગે અને વળી તમામ વસ્તુઓનું પ્રદર્શન થઇ શકે, એ આ કાપ કરનારાઓની મુદતની ખુબી ગણાય છે.

પ્રતીના વર્તમાન યુગમાં માલ વેચવાની, માલ ગોઠવવાની અને દુકાનો માટેની જુની રીતો હવે વેળાસર ત્યાગ કરીને, આ દમે કામ લેતા થવું નેહએ છે. આ દોશમાં મુખાઇમાં ખાસ કરીને ખાદીલંડરવાળા શી જોડાનળી પોતાનો માલ આકર્ષકને આકર્ષક થાય તે રીતે રજુ કરવાની સરસ કળા જાણે છે એમ કહેવું નેહએ. એમણે એકલા ખાદીનાં ન માલને નવી ભાદીયા

મનજનનાડીના જે અકર્ષક રીતે ગોઠવ્યા હોય, તે રીત હોય જ્યાંપાર્યાને માટે અનુકરણીય છે. આપણા વ્યાપારીઓ દીવાળીના દીવનોમા જ્યાં માલ વેચવાનો ન હોય તે વખતે દુકાનમાં જરા હાથે કરે છે બાકી દુકાન એ જાણે વખાર ન હોય તે રીતે શમે તેવી અનાવધ રીતે માલના હાથની કમી રાખનારા આવે છે. માન વેચનારાઓની મીનમ ત પણ જગએ વખાણવા

અને પોતાનો માલ ઢાકી રાખનારા વ્યાપારીઓ કાવતા નથી, પરંતુ પોતાના માનને સારામા સારી રીતે ગોઠવી, રમ્તે જનારા માણસોનું તે તરફ આકર્ષણ કરી શકે, એ જ વ્યાપારીઓ સારા વીક્રમ કરી શકે છે.

યુરોપમાં આવી રીતે બારીઓમાં જુદા જુદા માલને ગોઠવીને તે પછી તેના વેચાણમાં કેટલો વધારો થયો તેના આકર્ષણો કાઢવામાં આવ્યા છે, અને તેથી પણ મુ-

સ્વીમરમાં માલ લેવાનારા ગોરાની દુકાનની બારીની મનોહર રચના

જેવી હોતી નથી, આ વેખમાં તે વીધવતી ચર્ચા અસ્થાને હોવાથી, તે સંબંધમાં વીગેષ વીવેચન નહીં કરતા મુગી વીધવમાં જ આગળ વધીયું.

બારીના આ પ્રદર્શન કરનારાઓમાં કયા કરની હાથી હોવા જેટની જરૂરી છે, તેટલું વ્યાપારી તરીકે જ્ઞાન પણ જરૂરી છે જગનના અજારામાં અવારે જે હરીકાષ્ઠ ચાવી રહેલી છે, તે હરીકાષ્ઠમાં સરમાજ

વાર થયું છે કે જનસમુહની સમક્ષ પોતાનો માલ આકર્ષક રીતે ગોઠવીને સાગ્ર આકર્ષક મેળની શકાય છે.

[૩]

પરંતુ આ લેખ લાચનારા આપણા ધણા વ્યાપારીઓ એમ જ કહેશે કે, એ બધું પરદેશમાં ચાલે, આપણે તો દેશના હોદ્દાએ તેમ કરીએ. આપણા દેશના આકર્ષક માધ્યમ શોધતા આવે છે.

એમ કહેનારાઓ માનવસાંસ્કૃતિ' ને જરા પણ જાન ધરાવતા હોય તો કદી આવું કહે નહીં.

એક જ ઉદાહરણ લો:

એનો એ માથ દીવાળીના દીવસોમાં કંઈક આકર્ષક-અવ્યત એમાં કળા કે જનતાને સારમાં સારી રીતે આકર્ષવાની ભાવના હોતાં જ નથી-રીતે ગોઠવવામાં આવે છે, ત્યારે કેટલા બધા લોકો તે જોવા ઉભા રહે છે ?

પ્રદર્શનો અને મેળાઓમાં વીશેષ માલ ખપે છે તેનું કારણ પણ ખુલ્લી રીતે જોઈ શકાય એવી માલની ગોઠવણી જ છે.

ખીજું : કોઈ પણ દેશ પાસેથી શીખવા જેવી વસ્તુ પ્રકૃત કરવી એમાં જરાએ હીલુપત કે શરમ નથી. કશું જ ન કરો તેના કરતાં ખીજવું સારામાં સારું અનુકરણ કરો અને શક્તિ પ્રિય તો જોતું અનુકરણ કરતા હોય તેના કરતાં તે દીશામાં આગળ વધી 'શુરૂ કરતાં એકા ત્રદે' તેમ પ્રગતી કરી જતાવા તે જરૂરનું છે.

આજનું જગત પ્રગતીની સાથે રહેનારા માટે છે, પ્રગતીની સાથે ચનારનો નાશ જ છે, તેમાં રસ ન લેનારને મુશ્કેલી જેમ પાણી બાલુ પર કાઢી નાખે છે, તેમ પ્રગતીનો પ્રવાહ બાલુએ ધકેલી કાઢી પોતાની ગતી આપુ જ રાખે છે.

માટે, આપણા વ્યાપારીઓએ હવે વ્યાપારની જમાનાલુની રીતો છે.ડી જર્મની,

ફ્રાન્સ, 'અમેરીકા', બ્રીટન, 'સ્કેન્ડિનેવીઆ', જપાન વગેરે દેશો પાસેથી માલ વેચવાની કળા શીખવી જોઈએ છે.

ગોટા જગ્યામાં, માલ તૈયાર કરનારા કારખાનાવાળાઓએ પણ પોતાનો માલ જનતામાં લોકપ્રીય બનાવવા માટે લમ લમ નાનકડાં પ્રદર્શનો ભરીને, જાહેર સ્થાનોમાં 'શો રૂમ' અને 'ડિસ્પે વીન્ડોઝ' ગોઠવીને, વર્તમાનપત્રોમાં આકર્ષક રીતે જાહેરખબરો આપીને તેમ જ હરીફાઈનાં ધનામો દ્વારા પ્રયત્નો કરી વ્યાપારીઓને મદદ કરવી જોઈએ.

સ્વદેશીના પ્રચાર માટે જેમ મુંબાઈમાં વારંવાર પ્રદર્શનો હમણાં ભરવામાં આવે છે, મુંબાઈની મીલોવાળાઓ ભોરીખંદર ઉપર જેમ પોતાનો માલ આકર્ષક રીતે ગોઠવી ગ્રાહકોને આકર્ષવા મથે છે, તે જ રીતે પશ્ચિમમાં તો રેલ્વે ઝાડીઓમાં ફરતાં પ્રદર્શનો પણ વ્યાપારીઓ ભરે છે.

અને આપણી વચ્ચે જ મુંબાઈ, કલકત્તા, મદ્રાસ, દિલ્હી, લાહોર વગેરે સ્થળે વ્યાપાર કરનારા ગોરા વ્યાપારીઓ જ, પોતા પોતાનો માલ કેવી આકર્ષક રીતે ગોઠવે છે અને ગ્રાહકો મેળવે છે, તે હવે તો આપણા વ્યાપારીઓએ-ખાસ કરીને નવજવાન વ્યાપારીઓએ શીખવું અને વર્તમાનમાં મુકવું જરૂરનું છે. આપણા થોડાક વ્યાપારીઓ એમ કરશે તો જરૂર ખીજવો તેનું અનુકરણ કરશે.

નવયુગ આપને ગમે છો :

તો આપની મિત્ર મંડળીને તે વાંચવા લગ્નામણુ કેમ કરતા નથી ?

સંતતિ નિયમનની આવશ્યકતા

મુળ લેખક :

પ્રો. જહાંગીર જ. અંસાના

સાપાંતર કર્તા :

શ્રી સરોજની મહેતા

સંતતિ નિયમન એ એક પ્રકારનું વીજાન છે, કેટલાંક સ્ત્રી પુરુષો એ વીજાનને જાણના કે સમજવાનો પ્રયત્ન કર્યા વીના, કેવળ એના નામ માત્રથી ખોટી રીતે લડકે છે. અને તેમ કરતાં નીતી, સંયમ અને એવી ખીણ અનેક જાતની અવળી દલીલો કરે છે. તેથી 'નવયુગ' ના વાંચકવર્ગ સમક્ષ આ ઉપયોગી વીધવની ચર્ચા કરતો નીધંધ-જે એક જાણીતા જરથોસ્તી વીદ્વાને, અંગ્રેજીમાં લખ્યો છે. અને જેનું આધાર ગુજરાતના એક સમર્થ વીચારક, સુધારક અને નીડર બહેને ક્યું છે-રજુ કરીએ છીએ.

: લેખાંક બીજો :

સંતતિ નિયમન વીરૂદ્ધ દલીલો.

૧. એમ કહેવામાં આવે છે કે સંતતિ નિયમનની કૃત્રીમ રીતેના આશ્રય લેવા તેના કરતાં સંયમ અને બ્રહ્મચર્ય પાળવાં એ વધારે સારું છે. ધણી વીચારશીલ સ્ત્રી પુરુષો સંતતિ નિયમનની તરફથી ધોય છે. પણ તેઓ એમ કહે છે કે ઉપાય તરીકે સંયમ અને બ્રહ્મચર્યને અમલમાં મુકવાં જોઈએ. કૃત્રીમ ઉપાયોનાં તેઓ ધણાં કારણસર તીવ્રકાર કરે છે.

ઉત્તર

પ્રથમ તો જે લોકો સંયમનો પક્ષ લે છે તેઓ સંયમનો અર્થ કદીપણ સ્પષ્ટ રીતે કરતાં નથી. એ લોકો કદાચ એમ કહેશે કે (૧) ને કહેને એમ લાગે કે ભવીષ્યમાં મુશ્કેલીઓ આવશે. તેમ જ કુટુંબનું યોગ્ય કરી શકાશે નહીં તો તે માણસે પરણવું જ ન જોઈએ. (૨) લગ્ન પછી

કેવળ બ્રહ્મચર્ય પાળવું. (૩) એ ત્રણ પાળક યથા પછી કેવળ બ્રહ્મચર્ય પાળવું. (૪) એમ પણ કહેવામાં આવે કે જે સંયમ અને બ્રહ્મચર્ય પાળવાનો અને તેટલે પ્રયત્ન આપી જીંદગી સુધી કંવામાં આવે તો પછી કૃત્રીમ ઉપાયો વાપરવાની કાંઈ જ જરૂર રહે નહીં.

આ બધી દલીલોનો ઉત્તર આ પ્રમાણે આપી શકાય.

ધણા જ થોડા લોકો એવા નીકળે કે કુવારી જીંદગીમાં મુખ્ય માણી શકે. આ નીરીક્ષણ અને અનુભવથી સીદ્ધ થયેલી વાત છે, અને અમુક વ્યક્તિનો અભિપ્રાય માત્ર નથી. લગ્ન અટકાવવાથી સંતતિનું નિયમન થઈ શકે એમ કહેવામાં આવે છે. આ ઉપાય બતાવવો એ લોકો પાસે બહુ જ મુશ્કેલ કામ કરાવવા જેવું અને બહુ ભયંકર આત્મભંગ અપાવવા જેવું નથી? લગ્નનો અર્થ સાચી રીતે સમજવામાં આવે અને

યોગ્ય - પાત્ર સાથે લમ થાય, - પ્રેમ અને
 શુદ્ધી શક્તી બન્નેથી લમ પ્રેરાયું હોય, તો
 લમ કરનાર બન્ને વ્યક્તિઓને હવન સુખી
 અને આનંદજનક કરવાનો અવસર મળે છે.
 સંતતી અટકાવવા માટે મનુષ્યોને લમ ન
 કરવાનું કહેવું એ પરીણીત હવનનો
 આનંદ જે ભોગવવાનો - ગરીબમાં - ખરીબ-
 માણસને પણ અધીકાર છે તે ખુશ્ચી લીધા
 બરાબર છે. પરીણીત હવનમાં સ્ત્રી પુરુષ
 ગાદ મીત્રો અને અન્યેન્યનાં આદર્શરૂપ
 સદચારી બની શકે છે. લમથી સ્ત્રી અને
 પુરુષ બન્નેને મીત્રતા, માયા, સ્નેહ અને
 ઉદારતા એ સર્વ માનુષ ગુણોને દર્શાવવાનો
 પ્રસંગ મળે છે. મનુષ્યનું માનસ સંપુર્ણ
 રીતે વીંટસી શકે એવી પરીસ્થિતી લમથી-
 ઉભી થાય છે, અને તેથી પતી તેમજ
 પત્નીના શ્રેષ્ઠ સદ્ગુણો તરવરી આવે છે.
 આથી બન્નેનું વ્યક્તીય ખીણ છે અને
 હવન નુખી અને આનંદક બને છે.

ઉપર કહેલી દ્રષ્ટિકોણની વીરુદ્ધ કાષ્ટક જ
 થશે. પરીણીત હવનમા આ સુખો મળે છે
 તેની ભાગ્યે જ કાષ્ટ ના કહેશે. પરંતુ જેઓ
 સંતતી અટકાવવાને માટે લમ ન કરવાનું
 કહે છે તે એટલા જ માટે કે કૌમાર કરતાં
 પરીણીત હવનમા બ્રહ્મચર્ય પાળવું
 ઘણું જ વધારે મુશ્કેલ છે. કેટલાક એવા છે
 કે લમની વીરુદ્ધ નથી પરંતુ મુખ્યત્વે
 સંતતી અટકાવવા તેમજ બીજાં કારણો
 સર લમ પછી પણ બ્રહ્મચર્ય, કેવળ અથવા
 થોડે અંશે પાળવાનું કહે છે. પ્રથમ આપણે
 પરીણીત હવનમા કેવળ બ્રહ્મચર્ય પાળવા
 વીધે વીચાર કરીશું. બ્રહ્મચર્ય એટલે લમ
 થયા પછી પહેલેથી આપણી હાંદગી સુધી
 સ્ત્રીનો સમાગમ કરવો જ નહીં અથવા એક
 બે પાળક થયા પછી કેવળ બ્રહ્મચર્ય પાળવું.
 આમાં અને સંયમમાં ફેર છે. અમારું કહેવું

એમ નથી કે બ્રહ્મચર્ય અશક્ય કે અસં-
 ભવિત છે. પણ જેઓ કૃત્રીમ ઉપાયોનો
 હીમાયતી છે તે એમ કહે છે કે એ ઉપાયો
 કરતાં બ્રહ્મચર્ય કષ્ટ રીતે શ્રેષ્ઠ છે તે સમજી
 શકાતું નથી. વૈજ્ઞાનિક પદ્ધતીથી શોધેલા એ
 કૃત્રીમ ઉપાયોને કાંઈ પણ શુદ્ધિપૂર્વક દલી-
 લથી તીરસ્કારી શકાય એમ નથી. - તો બ્રહ્મ-
 ચર્યને વધારે ચઢીપાટું ગણવાની શી જરૂર
 છે? બ્રહ્મચર્યથી મનુષ્યમાં રહેલી સૌથી પ્રમળ
 અને સ્વાભાવીક વૃત્તિઓમાંથી એકને વશમાં
 રાખી છેવંટે નીમ્નગંધરી નાખવામાં આવે
 છે. લાગે વધારે માનવ સ્વભાવમાં ઉડો
 વાસ કરી રહેલી વૃત્તિ મનુષ્યહવન જેવી
 ડુંગ્રી મુદતમાં ઉપદેશ અને સમગતવટથી
 નાશ પામે એવી-આશા રાખી શકાય? આ
 સર્વનો વીચાર કરતાં લાગે છે, કે જો
 કૃત્રીમ ઉપાયો એ કુદરત વીરુદ્ધ હોય તો
 બ્રહ્મચર્ય એ એવી થે - પ્રધાર - કુદરત
 વીરુદ્ધ છે.

તે ઉપરાંત પ્રત્યક્ષતીની જરૂર હોય તે
 સંવાચક હી પણ સ્ત્રી પુરુષે સમાગમ કરવો
 નહીં એવા ઉપદેશ આપતી વખતે એ
 ભુલવું ન જોઈએ કે સમાગમ એક બીજા
 પણ હેતુ પ્રેરે પાડે છે અને તે હેતુ ધર્મી
 વાર પ્રત્યક્ષતીથી કેવળ નિરાજો હોય છે.
 નીરીતાશુ અને અતુલવચી ખગર પડે છે
 કે ધણાં સામાન્ય સ્ત્રી પુરુષો ચોતાની અગત
 બહુ જ પ્રમળ ઇચ્છા પુરી પાડવા સમાગમ
 કરે છે. આવી ઉંડી ઉતરેલી સ્વાભાવીક
 વૃત્તિ, જે નીયમમાં રાખવામાં આવતી હોય
 તો તેને પુરી પાડવામાં અટકાવ શા માટે
 કરશે જોઈએ તે સમગતનું નથી. અમર
 માન્યતા એવી છે કે જ્યારે લમની સંસ્થાનો
 વીજાસ થયો ત્યારે એનો એક હેતુ આ
 સ્વાભાવીક વૃત્તિને મનુષ્યની એક બહુ
 અગત્યની, જરૂરીયાત તરીકે સ્થાન આપી

તેને નીચમમાં રાખવાનો અને સંસ્કાર આપવાનો હોતો—એ વૃત્તિના સદંત્ર નાશ કરવાનો નહીં. આહાર લેવાની, વૃત્તિને (શુભને) એ વૃત્તિ ધણી રીતે મળતી છે. જે કે શુભના જેટલી હુંડી મુદતે એ ઉદ્ભવતી નથી. પરંતુ કામવૃત્તિ આહારની વૃત્તિ જેટલી જ કુદરતી છે અને નીચમમાં રહી એને સંતોષવી એ યોગ્ય જ છે. આપણે ખાવાની વૃત્તિના તીવ્રસ્થર દરતાં નથી તો એના જેટલી જ પ્રયત્ન ખીજ વૃત્તિના કેવળ તીવ્રસ્થર શા માટે કરવો ?

કાષ્ટ સ્નેહણ દંપતી યુગલ ગાઠ મીત્રો તરીકે જીવન ગુનરે; અને જીવનયાત્રામાં આવી પડતાં સર્વ મુખ્યદુઃખનાં સદ્ભાગી થાય એ દૃશ્ય બહુ આનંદમય છે. એવા યુગલને એમ આરા કરવામાં આવે, કે અન્યોન્યનાં શરીર પ્રત્યે નજર પણ નાખવી નહીં, દીવસે, મહીનાઓ બગડે વર્ષો સુધી શારીરિક સંબંધ રાખવો જ નહીં એ અસલ માતના સદ્ગત કરાવવા જેવું નથી ? ગાવા ઉપદેશથી લગ્નસંસ્કાર કિર્તન, ઉત્કૃષ્ટ બનશે અને પરિણીત જીવન સ્ત્રી, પુરૂષને આરીવાદ સમાન થઈ પડશે એમ કેમ માની શકાય ? એકવચ્ચ કાપિન્દરના શબ્દો ખ્યાનમાં રાખવા જેવા છે—“માત્ર શુદ્ધિનો અને નૈતીક સંકલ્પ આર ભાગ્યે જ લાભો વખત ટકે છે. કાષ્ટ પણ રૂપમાં શારીરિક સંબંધ ન હોય તો મૈત્રી અપ્યને વાવેવા છોડ પેકે મૃત્યુ પામે છે. ઘણા દાખવામાં, ખાસ કરીને સ્ત્રીઓમાં કામવાસના, બહુ થોડા પ્રમાણમાં પણ જાગ્રત દેવતામાં ન આવે ત્યાં સુધી વ્યક્તિનો ખરો વ્યભાવ સમજી શકાતો નથી. તે ઉપરાંત એ પણ યાદ રાખવું જોઈએ કે બે જણ વચ્ચે સંપુર્ણ એક સંબંધ માટે બંનેને એક બીજાનાં શરીર ઉપર અધીકાર હોવો જોઈએ.

શારીરિક સંબંધ કે આકર્ષણ એ મૈત્રીનો હેતુ ન હોય પરંતુ જે એ સંબંધની મનુ કરવામાં આવે તો સ્ત્રી પુરૂષને અન્યોન્યમાં જે વીધાંતીવું સાધન લાગવું જોઈએ, જે વીધાસ હોવો જોઈએ તે નહીં ગણે. અને એમનું જીવન અસ્વસ્થ, અનીશ્ચિત, કસોરી-રૂપ અને અતૃપ્ત રહે છે.”

પરીણીત જીવનમાં સંયમનો અર્થ બહુ જ લાંબે સમયે, સમાગમ. એટલે જ હોય તો ઘણી સંતતી થતી અટકે એ ખરું છે. પરંતુ વધુમાઝા બાળકો નહીં જ ઉત્પન્ન થાય એમ ન કહી શકાય. જેને ઉત્પાદનશા-જનું સ્વેજ પણ જ્ઞાન હશે તે આ સમજી શકશે. આ રીતે જોખમ જગ્યાએ ઓછું થતું નથી. અને જે અશક્ત સ્ત્રીઓને ગર્ભધારણ એ જીવન મરણનો સવાલ હોય તેમને એથી બીલકુલ રક્ષણ મળતું નથી. પરણેલી જીવ-ગીમાં સંયમ પાળવાથી દંપતીને ઘણી રીતે લાભ થાય છે તે તો જોમને અનુભવ છે તે મીઠું કરી શકે તેમ છે. આની ના કહેવાય તેમ નથી.

૨. ઘણાં મનુષ્યો એવાં છે કે જે સંતતી નીચમનની તરફેણમાં હોય છતાં કહેવાતા કૃત્રીમ ઉપાયોની વીરુદ્ધ હોય છે. તેઓ એમ માને છે કે સ્ત્રીના એક રક્તદાનથી પ્રાણ મુધીમાં અચૂક દીવસ એના હોય છે - કે જ્યારે ગર્ભ ધારણ થવાનો સંભવ બહુ જ ઓછો હોય છે. (એટલે તે જ દીવસોમાં સમાગમ થાય તો ગર્ભ ન રહે) આના ઉત્તરમાં કહેવું જોઈએ કે આ દીવસો ક્યા તે હજી શાસ્ત્રીય પ્રમાણથી નથી થતું નથી. જે લેખકો એમ કહે છે કે અમે એવા દીવસ શોધી કાઢ્યા છે તેઓ જ હજી એકમત થઈ શક્યા નથી. વળી સામાન્ય તંદુરસ્ત સ્ત્રીમાં એવો તદ્દન અનુ-ત્પાદક સમય હોતો જ નથી. તે ઉપરાંત એ

પણ યાદ રાખવું એકઠાં કે વાસના કુદરતી રીતે ઉત્પન્ન થાય છે અને મનુષ્ય આજા કરે ત્યારે આવીને ઉભી રહેતી નથી. કોઈ પ્રકારના મુખી મંયોજોથી એ જાણ્યે અજાણ્યે ઉત્પન્ન થાય છે. ભાવનાઓના મુખ-દાયક મીલનથી એ કુદરતી રીતે જ ઉદ્ભવે છે. ગમ્ધાગ્રણ માટે અગત્ય મનાતા દીવસો દમીયાન એ ઉદ્ભવ પામે કે ન પણ પામે. એ જ દીવસોમા વાસના ઉત્પન્ન કરવી કે તે સાંતાપના દીવસોમાં ન કરવી તે મનુષ્યના હામની વાત નથી. એમ સીદ્ધ થયું છે કે સ્ત્રીની વાસનાનાં કુદરતી રીતે જુદાં જુદાં સ્વરૂપ હોય છે. કોષ્ટક વખત તે ઉચ્ચ સ્વરૂપ ધારણ કરે છે અને કોષ્ટક વખત તે એટલી મંદ થઈ જાય છે કે એને પુરૂષના સમાગમ તરફ તદ્દન અભાવ થઈ જાય છે. આ કુદરતી રીતે ખદ્ધાતાં સ્વરૂપ ગભાધારણ માટે શક્ય કે અશક્ય મનાતા દીવસોનો અનુકુળ જ હોય એમ ન પણ બને.

૩. સંતતી અટકાવવાના ઉપાયો કુદરત વીરુદ્ધ છે એમ પણ કહેવામા આવે છે.

ઉત્તર-અહીંયા પણ કહેવું એકઠાં કે “કુદરત વીરુદ્ધ”નો અર્થ ખરાબર સ્પષ્ટ કરવામા આવ્યો નથી. કોઈ પણ આરોગ્ય સ્પષ્ટ રીતે મુદ્દામા ન આવ્યો હોય તો તેનો ઉત્તર કેવી રીતે આપી શકાય? આપણા વીરોધીઓ કાંઈ જ જવાબદારી સૂમળ્યા મીનાય ગંભીરતાનો ડોળ કરી “કુદરત વીરુદ્ધ” શબ્દ વાપરી બધો જોતો આપણી ઉપર ફેંકી દે છે. આથી “કુદરતી” અને “કુદરત વીરુદ્ધ” એ શબ્દોનો અર્થ સ્પષ્ટ કરવાવું અને પછી સંતતી અટકાવવાના ઉપાય કુદરત વીરુદ્ધ નથી એ સ્પષ્ટ કરવાવું આપણે જ શરૂ રહે છે.

દલીલનો જવાબ આપતા પહેલાં “કુદરત વીરુદ્ધ” એનો અર્થ સ્પષ્ટ કરવો પડશે.

“કુદરત વીરુદ્ધ” એટલે એવું કૃત્ય કે કુદરતી રચનામાં એક સડેજ બનાવ તરીકે ન બનવું હોય એવો અર્થ છે? જો આવે અર્થ હોય તો પછી આપણાં ધણાં કૃત્યો કુદરત વીરુદ્ધ ગણી શકાય. દાખલા તરીકે આપણે અનોજ વાળ્યા પછી તેને કુદરતને આધારે છોડી દેતાં નથી. પશુપક્ષીઓથી આપણે પાકવું રક્ષણ કરીએ છીએ. પાક ખાઈ જવો એ પશુપક્ષીઓ માટે તો કુદરતી જ છે. છતાં આપણે તેમને એમ કરવા દેતાં નથી. આમ આપણા યત્નથી એ કુદરતી કૃત્ય અટકે છે. ખીલે દાખલો લઈએ તો ગાય પોતાના વાછરડા માટે દુધ ઉત્પન્ન કરે છે. છતાં આપણે વાછરડાને ખેંચી લઈ લગભગ બધું જ દુધ દોઢી લઈએ છીએ. આપણે ફળવું ગ્રાહ વાવી તેના ઉપર ફળ થવા દઈએ છીએ. ગ્રાહ ખીજ વડે પોતાની જાતી ચાવુ રાખવા ફળ ધારણ કરે છે—માણસને ખાવા માટે નહીં; છતાં આપણે ફળ તોડીને ખાઈ જઈએ છીએ. માંકડ અને મચ્છરો આપણું લોહી પીને જીવે એ એમને માટે તો તદ્દન કુદરતી છે. છતાં આપણે તેમ કરવા દેતાં નથી. ઘોડા અને બળદને નામદં બનાવીએ છીએ. આ બધાં કૃત્યો કુદરત વીરુદ્ધ છે માટે અચોગ્ય છે એમ કહી શકાય? કુદરતી રીતે બને તે બધું જ સારું અને કુદરતી રીતે ન બને તે દુર્ગમ અને ખરાબ એવી માન્યતાને લીધે જ “કુદરતી” અને “કુદરત વીરુદ્ધ”નો ઘોરાશો ઉભો થાય છે. મનુષ્યના જગત્તરી ખર, કુદરતમાં એવા ધણાંએ ખાવા બને છે કે જ આપણી નૈતિક ભાવનાની વીરુદ્ધ હોઈ માનવદૃષ્ટીએ અચોગ્ય છે. આણીઓની ધણી જાતોમાં કુદરત સાધારણ રીતે અસંખ્ય ઈંડાં અથવા ખીજ ઉત્પન્ન કરે છે. એ બધું

સત્વવાળા જીવો હોય છે અને કુદરત એમનો નાશ ન કરી વીકાસ પામવા દે તો એમનાં માથાપ જેવાં જ પ્રાણીઓ થઈ શકે. પરંતુ કુદરતનાં તત્ત્વો એ બીજોનો નાશ કરે છે. કુદરત કેટલીક વખત એવાં વીવીધ બળ એકઠાં કરે છે કે કેટલાક જીવોનાં દસ હજાર બચ્ચાંમાંથી એક જ જીવનું રહેવા પામે છે. આ કુદરતી જ બળાવ છે છતાં તેને સારો નહીં પણ ખોટો જ કહી શકાય. કેટલીક જાતની માછલી એવી હોય છે કે જે અમુક સમયને અંતરે દસ લાખ ઇંડાં ઉત્પન્ન કરે છે. આ બધાં જ જુદી જુદી રીતે નાશ પામે છે. માત્ર એ કે ત્રણ જીવતાં રહી માછલી થવા પામે છે. આ સર્વ જોતાં કહી શકાય કે કુદરતી રીતે જીવનું બને તે બધું જ સારું છે, અને કુદરતી રીતે ન બને તે બધું - સંતતી અટકાવવાના ઉપાયો માફક કૃત્રીમ હોઈ ખરાબ છે.

૪. આ કૃત્રીમ ઉપાયો વીધે લોકોમાં જ્ઞાન ફેલાવવા સામે એક મોટી દલીલ એ છે કે એ જ્ઞાનથી પરજીવા તેમ જ કુંવારા માણસોમાં વ્યભીચાર વધશે, અને અનીતીમાં વધારો થશે. એમ પણ કહેવામાં આવે છે કે સાધારણ સંયમી જીવન ગુજારતાં પરજીવા માણસોમાં પણ આવા જ્ઞાનથી સંયમ ઓછો થશે અને વીધયવૃત્તી વધશે. કારણ કે સંતતી અટકાવવાના - ઉપાય જાણ્યાથી વણમાંગ્યાં બાળકો ઉત્પન્ન થતાં અટકશે. આ દલીલમાં કાંઈક સત્ય છે તેની ના કહી શકાય નહીં. પરંતુ ઘણીવાર વગર વીચારે એને નકામું મોટું રૂપ આપવામાં આવે છે. લોકોની નીતી માટે આમ લય ગમ્ભીરી જરૂર નથી.

(ક) પોતાનું કુટુંબ જોઈએ તે કરતાં બે વધી ગયે એ બીકે કેટલાક પુરૂષો

ધરતી બહાર વીધયવૃત્તીની તૃપ્તિ શોધે છે. સંતતીની ધર્મનના ઉપાયો જાણ્યાથી આ બીક ફર થશે અને તેથી કેટલેક અંશે પરજીવા તેમજ કુંવારા પુરૂષોમાં વ્યભીચાર ઓછો થશે.

(ખ) તે ઉપરાંત આપણી માતાઓ, બહેનો, પત્નીઓ, પુત્રીઓ માત્ર વણમાગી સંતતીના લયથી પવીત્ર રહી વ્યભીચારથી મુક્ત રહે છે એમ કહી શકાય? આપણે માત્ર પરિસ્થિતીને આધીન રહી નીતીમાન રહીએ છીએ કે બીજી ઉંડી ભાવનાઓ અને બીજાં કારણોથી? ગભરું રહી જવાની બીકે કેટલાક દાખલામાં વ્યભીચાર ઉપર અંકુશ મુકાતો હશે ખરો. પરંતુ એમ કહી શકાય કે આ એક જ અંકુશ દુર થાય તો સંરળા જ લોકો એકદમ અનીતીને પંથે ધસી જશે? બીજા કોઈ અંકુશ છે જ નહીં? એક પુરૂષ અને જી વચ્ચે ચાલતા અણગમ સંબંધ વીધે ગભરું રહે તો જ લોકોને ખબર પડે છે? મનુષ્ય જાતીનો એક સામાન્ય અનુભવ શું નથી કે ગ્રેમ-હૃદ કે અનીષ્ટ-સંતાડી રાખવું બહુ જ મુશ્કેલ છે! અનીષ્ટ ગ્રેમને હંમેશાં નહીં તો ઘણું ભાગે તો લોકમતને લય રહે છે જ. આપણાં સગાં, મીત્રા, ઝાળખીતામાં આખરે સાચવી રાખવાની આપણને હંમેશાં ઇતેજરી નથી હોતી? ચાલતા આવેલા રીવાજને માન આપી લોકોમાં વસવા આપણે આપણે નથી હોતાં? આપણા જમાનામાં અને આપણા દેશમાં ચોખ્ખા મનાતા નીતીના ધોરણ અનુસાર વર્તવા આપણને વાજબી ઇચ્છા નથી હોતી? લોકોને અનીતીને પંથે જતાં ગભરું સોવાની બીકે અટકાવતી નથી. પરંતુ કુદરતી નૈતીક ભાવના, લોકમતનો લય, સામાજિક બંધીકારનો લય, દેશમાં ચાલતા નીતીના ધોરણ અનુસાર વર્તવાની ઇચ્છા એ સર્વ અટકાવે છે. વણમાગ્યાં બાળકો રૂપી શીદા

પાલીસ થોડે ઝોડા કરતો ઉભો હોય તેના ભય માત્રથી જ જળવાતી નીતીની કામત બે શી છે? અને આપણા સામાન્ય અનુભવથી શું જણાય છે? અનીતીને માર્ગે જનારા લોકોમાંના મોટા ભાગને તો પકડાઈ જવાનો ભય જરાએ હોતો નથી. ભય હોય કે ન હોય પણ એમાંનાં ઘણા ખરા-વીરાન આ વીષયના આંકડા શોધી રહ્યાં છે—સંયમના અભાવથી કે કુદરતી રીતે જ મનને વીમાર્ગે જવાની ટેવ પડી હોવાથી જ અનીતીનો પંથ શોધે છે. આવી ટેવ પડવાનું કારણ ઘણું ખરું લોકોમાં ઉતરતું ગુણ અથવા આસ્વાદ્યમાં રોચ્ય શીશુને અભાવ હોય છે.

૫. ટટલીક વાર એમ કહેવામાં આવે છે કે કૃત્રીમ ઉપાયો લેવાથી વંધ્યત્વ પ્રાપ્ત થાય છે. આ સીધું કરવાને કશું જ પ્રમાણ નથી. કોઈએ એ સીધું કરવા આશ્ચર્ય ભેગું નથી કર્યું કે વીષાસપાત્ર કાળજીપુર્વક કરેલી નીરીક્ષણોના દાખલો પણ કોઈ નથી. વંધ્યત્વ ઘણું ખરું કુદરતી જ હોય છે. સ્ત્રી પુરુષોની શારીરિક ખામીનું એ પરિણામ છે. એથી ઉલટું જાળકોને જન્મ અટકાવવા કેટલાંક મહાપાત કરે છે તેથી ય-ગીવાર વંધ્યત્વ પાત્ર થાય છે. વળી ગુપ્તરોગોને પરિણામે પણ ઘણી વાર વંધ્યત્વ પ્રાપ્ત થાય છે.

૬. ઘણી સંતતી થતી અટકાવવા માટે આપણા દેશમાં આલતી બળત્રમની રૂઢી બંધ કરવાનું કહેવામાં આવે છે. ઘણી વાર એમ કહેવામાં આવે છે કે સંતતી નીયમનના કૃત્રીમ ઉપાયો કરતાં આ બધું સારું ઉપાય છે. વાંચકોને કહેવાની જરૂર નથી કે ઇંગ્લેન્ડ વીગેરે દેશોમાં ત્યાં જાળ લગ્નો ખીતકુત્ર થતાં નથી ત્યાં પણ વારં

વારં થતી સંતતી અટકાવવા કૃત્રીમ ઉપાયોની જરૂર પડે છે.

૭. કેટલીકવાર એમ કહેવામાં આવે છે, કે ઘણાં મંદાન પુરુષો જેમણે જગતમાં મહાન કૃત્યો કર્યાં છે તે પોતાનાં મોખ્યાપના પ્રથમ સંતાનોમાં ન હતા અને મોટા કુટુંબમાં હિઝારી હતાં. સંતતી નીયમનના વીરોધીઓ એમ કહે છે કે લોકોને ઘણી સંતતી થતી અટકાવવાનું કહેવાથી કુટુંબ નાનાં થઈ જશે અને જનતાની સેવા કરનાર મહાન પુરુષો ઉત્પન્ન થવાનો સંભવ ઓછો થશે. આના ઉત્તરમાં કહેવાનું કે આ દલીલ વૈજ્ઞાનીક રીતે સાચી છે એમ સીધું કરવા કોઈ આંકડા કે પ્રમાણ નથી. મહત્તા ઘણા પ્રકારની હોય છે અને મહત્તાનું મુલ્ય આંકવામાં પણ સરકાર કોઈની અભીપ્રાય એક સરખો નથી હોતો. એમ પણ સીધું કરવામાં આવ્યું નથી કે ઘણા મહાન પુરુષો પ્રથમ જન્મેલા સંતાનોમાં ન હતા. દેવટે મોટાં કુટુંબ ઉત્પન્ન કરવાથી દલાય એકાદ મહાન પુરુષો ઉત્પન્ન થાય એવા અત્યંત ઓછા સંભવ ખાતર વારંવાર થતી સંતતીથી તેમ જ નીરંકુશ જન્મ પ્રમાણથી સદન કરવાં પડતાં અનેક દુઃખ તરફ આખમીયામણાં કરવાં એ શું રોચ્ય છે?

૮. ઘણાં સુદીમાન અને સમગ્ર લોકો સંતતી નીયમનની અને કુટુંબને હદમાં રાખવાની જરૂરીયાત સમજી શકે છે. પણ તેઓ એમ કહે છે કે સામાન્ય જનમુદાય જેમને આ વીષયના જ્ઞાનથી ખાસ લાભ થવા સંભવ છે, તેમનામાં એ વીગે એટલું બધું અજ્ઞાન છે કે એમને આ જગતમાં ઉપદેશ અપવાથી કાંઈ ફાયદો નથી. માત્ર એમનું સુદીનું સામાન્ય ચેરણુ ઉંચું કરવામાં આવે અને મોટા પ.વા ઉપર કેળવ

વણીનો ફેલાવો કરવામાં આવે તો જ તેઓ આ વીચયના જ્ઞાનની કદર કરી શકે અને તેનો લાભ લઈ શકે. આના ઉત્તરમાં આપણે એટલું કહી શકીએ કે અક્ષરજ્ઞાન એ કાંઈ કેળવણી નથી. દરીદ્રતા, દુઃખ અને રોગો આપણામાં કાયમનો વાસ કરી રહ્યાં છે. આપણા ક્રમદાર વર્ગ, વેપારી વર્ગ, ખેડૂતો એ સર્વને માટે સંતતી અટકવવાના ઉપાયો સમજવામાં મુશ્કેલી કરી નથી. અને તેથી વીચયોપી જ્ઞાનની કોઈ યોજના શોધી કઢવામાં આવે ત્યાં મુદ્દી વાટ ભેવા જરાએ જરૂર નથી. આપણે પ્રચાર ક્રમ શરૂ કરવું અને એ વીચયનું જ્ઞાન પણ આપવું અને પછી એવું કે આપણા યત્નો સફળ થાય છે કે નહીં.

અંતમાં હું કહેવાની રત્ન લઉં છું કે આ વીચય પાછળ ધણો સમય ગાળ્યા પછી અને એના વીધે ધણો વીચાર કર્યા પછી મારી ખાત્રી થઈ છે કે નીરંકુશ જન્મ પ્રમાણુ એ જ આપણા દેશની ગરીબાઈ અને દુઃખનું એક મોટું કારણ છે. જે મોટા જન્મ પ્રમાણુ વીધે હું કહું છું તે તરત

જણાઈ આવે એવું જ છે. આપણે યાદ રાખવું જોઈએ કે આ જન્મ પ્રમાણુથી આપણી વસતીમાં ખાસ વધારો થતો નથી. અને એ પ્રમાણુ કાંઈ પણ લાભ કરવાને બદલે ધણું સામાજિક અને આર્થિક દુઃખ ઉત્પન્ન કરે છે. મારો તો દૃઢ મત છે કે નીરંકુશ વાસના તૃપ્તી અને વારંવાર થતી સંતતી એ એક જ કારણ લાંબા સમયથી આપણા દેશમાં દરીદ્રતા અને દુઃખને પોષી રહ્યું છે. આપણા ભાગમાં એ મોટું વીધ છે. ઉન્નતી અને પ્રગતિને પંથે જતા પ્રવાસી-ઓના ગળામાં એ એક મોટું ધંટીતું પડ બાધેલું છે. આપણા દેશનું ઐક્ય અને ઉદ્ધર્મ સાધવાના બધા યત્નો સામે એ બાધ બીટી રહ્યું છે. નજીકના ભવીષ્યમાં અર્થશાસ્ત્ર અને સમાજશાસ્ત્રના સર્વ પ્રશ્નોમાં એ પ્રશ્ન સૌથી મહત્વનું સ્થાન લેશે એ માફ કહેવું સાચું છે કે નહીં તે કાળક્રમે જણાશે. મારી ખાત્રી થઈ છે કે આ પ્રશ્નનું સંતોષકારક નિરાકરણ એ જ સમસ્ત જગતની અને મુખ્યત્વે આપણા દેશની સંસ્કૃતિની પ્રગતિ સાધવામાં સહાયતારૂપ થઈ પડશે.

પરીશીષ્ટ

હિંદુસ્તાનની વસ્તી અને ખોરાકની સંપત્તી*

લેખક : ડૉ. આર. કે. દાસ

૧૯૨૧ માં હિંદુસ્તાનની વસ્તી ૩૧૯૦૦૦૦૦૦ એટલે સમસ્ત દુનિયાની વસ્તીનો સત્તરમો ભાગ હતો. ૧૮૭૨ થી ૧૯૨૧ મુધીના ૪૯ વર્ષમાં હિંદની વસ્તી ૧૧૦૦૦૦૦૦૦ જેટલી વધી છે. આમાંથી ૫૯૦૦૦૦૦૦ તો દેશની સરહદ પૃથ્વિથી તેમ જ વસ્તીપત્રક કરવાની રીત સુધારવાથી વધી છે. એટલે ખરી રીતે તો ૫૪૦૦૦૦૦૦

એટલે વીસ લાક જેટલી વધી છે. જ્યારે યુરોપની વસ્તી ૧૮૭૦ થી ૧૯૨૦ મુધીનાં ૫૦ વર્ષમાં ૪૭ લાક જેટલી વધી.

હિંદુસ્તાનની વસ્તીનો વધારો ધીમે ધીમે થવાનું કારણ જન્મ પ્રમાણુ થોડું છે એ

*જીનીવામાં ૧૯૨૭માં મળેલી World Population Conference સમક્ષ વાંચેલા નીમંધ,

નહી પરંતુ મરણ પ્રમાણ મોટું છે એ જ છે. ૧૮૮૦ થી ૧૯૧૦ સુધીમાં ૪૦૩૩ અને વેલ્સ, ક્રાંપ, બેલ્ગ્રામ, જર્મની, ઇટલી અને રોમમાં જન્મ પ્રમાણ ૩.૧૧ ટકા અને મરણ પ્રમાણ ૨.૨૦ ટકા હતો. જેથી દરવર્ષે વસ્તીમાં ૦.૯૧ ટકાનો વધારો થતો. હિન્દુસ્તાનમાં ૧૮૮૫ થી ૧૯૧૦ સુધીમાં જન્મ પ્રમાણ ૩.૬૪ ટકા અને મરણ પ્રમાણ ૩.૦૮ ટકા હતું. આથી વસ્તીમાં દરવર્ષે માત્ર ૦.૫૬ ટકા વધારો થયા હતા. એ કે ૧૮૮૫ થી ૧૯૧૦ સુધીમાં સરાસરી વધારો દરવર્ષે ૦.૪૮ ટકા જેટલો હતો.

આ પ્રમાણે દર વર્ષે ૦.૪૮ ટકા વધારો થયા કરે તો હિન્દુસ્તાનની વસ્તી આપારે ૩૨૫૦૦૦૦૦૦ જેટલી હશે. ભવિષ્યમાં કેટલા પ્રમાણમાં વધારો થશે તે તો આશરે જ કહી શકાય. પરંતુ એટલું તો કહી શકાય કે વીવીધ સામાજિક ચળવળો, ખાસ કરીને સ્ત્રી સુખાશરી સંબંધીની ચળવળોથી મરણ પ્રમાણ ઓછું થશે અને જોખમાં જોડો દર વર્ષે ૦.૫ ટકાનો વધારો ગણતાં ૧૯૫૦ માં હિન્દુસ્તાનની વસ્તી ધણે ભાગે ૩૭૦૦૦૦૦૦૦ હશે.

કુદરતી સંપત્તી

આખી દુનિયાની પૃથ્વી ૦૦૦૦૦૦ ચોરસ માઇલ જમીનમયે હિન્દુસ્તાન ૧૮૦૦૦૦૦૦ ચોરસ માઇલ એટલે લગભગ ૩.૨ ટકા જગ્યા ધરાવે છે. માણસ વસી ન શકે એવા જમીનના ભાગ બાદ કરતાં, હિન્દુસ્તાનમાં માણસને રહેવા માટેની જમીનનું પ્રમાણ બહુ મોટું છે. દર એક સ્ક્રીટીનીટર વસ્તીનું પ્રમાણ ક્રાંસમાં ૭૨, ઇટલીમાં ૧૩૦, જર્મનીમાં ૨૨૪, જાપાનમાં ૧૫૪, ગ્રેટબ્રિટનમાં

૧૮૯, બેલ્ગ્રામમાં ૨૫૬ છે ત્યારે હિન્દુસ્તાનમાં માત્ર ૬૮ છે.

પરંતુ રહેવાની જમીનના પ્રમાણ કરતાં વધારે અગત્યની વસ્તુ તે ખેડવા લાયક જમીનનું પ્રમાણ છે. કેનેડા, આર્જેન્ટાઇન, ઓસ્ટ્રેલીયા, યુનાઇટેડ સ્ટેટસ વીગેરે નવા દેશોને આ બાબતમાં બહુ લાભ છે. આ દેશોમાં ખેડવા લાયક જમીનનું પ્રમાણ માણસ દીઠ ૨.૯૪ થી ૧.૧૭ હેક્ટાર છે. હિન્દુસ્તાનમાં એ પ્રમાણ ૦.૪૯ હેક્ટાર, ત્યારે ક્રાંસમાં ૦.૫૭ હેક્ટાર અને રોમમાં ૦.૭૩ હેક્ટાર છે. ઇટલી, જર્મની, બેલ્ગ્રામ, ગ્રેટબ્રિટન અને જાપાનમાં આથી પણ ઓછું પ્રમાણ છે; માત્ર ૦.૧૨ ૦.૩૨ અને ૦.૧૦ ની વચ્ચે છે. આમાં ખાસ અને મોટા પાણીની માછલી પકડવાની જગ્યાઓ ઉમેરવી જોઈએ. એવી જગ્યાઓ હિન્દુસ્તાનમાં સારા પ્રમાણમાં છે.

કેરેક દેશમાં જંગલની અને ખનીજ પદાર્થોની ઉપજ પણ અગત્યની છે. એમાંથી નીપજતી વસ્તુઓ કોતો વપરાશમાં આવી શકે કે એ વેચવાથી થતી ઉપજ દેશની આઠકમાં ઉમેરી શકાય. આઝીય, કેનેડા અને યુનાઇટેડ સ્ટેટસમાં જંગલની ઉપજ મોટી છે. હિન્દુસ્તાનમાં ગેસરો અને જંગલમાં વનસ્પતીની વીવીધતા બહુ છે. પણ પ્રમાણમાં ઉત્પત્તિ થોડી છે. એટલે માત્ર માથા દીઠ ૦.૧૩ હેક્ટાર છે. ઇટાલીમાં એ ઉપજ ૦.૩૦ હેક્ટાર, ક્રાંસમાં ૦.૫૩ હેક્ટાર, ઓસ્ટ્રેલીયામાં ૦.૮૩ હેક્ટાર અને રોમમાં ૧.૧ હેક્ટાર છે. આપણા દેશમાં ખનીજ પદાર્થોની પણ વીવીધતા બહુ છે પણ પદાર્થોના જથ્થા બહુ થોડા છે. માત્ર લોખંડ અને પાણી એ બે અપવાદો છે. દુનિયાના કોઈ-

આથી ઉત્પાદન વધારવાનો સંભવ તો બહુ જોઈ છે. જંગલોની નીચજ, માછલાં, ખનીજ પદાર્થો વીગેરેમાંથી મળતો ખેરાક પ્રમાણમાં થોડો છે. અને એ ખેરાકને ખુબ વધારવાના ચત્ત કચ્ચામાં આવે તો પણ આટલી મોટી પ્રગતી પ્રગતીમાન સંસ્કૃતીની જરૂરીયાતો એ ખેરાક પુરી પાડી શકે જ નહી. ખેડવા લાયક જમીનનો લગભગ ૫૫ ટકા ભાગ તો અત્યારે ખેડાય છે. એની એ જ જમીનમાં વધારે પાક ઉત્પાદવાનો અચત્ત કરવામાં-ખાસ કરીને હિન્દુસ્તાનમાં-બહુ લાભ નથી. કારણકે એ જ જમીન ઉપર હજારો વર્ષો થયાં ખેતી થયા જ કરે છે, અને એને વીશેષ કળદુષ્કરવાના ચત્ત ખીલકુલ થતા નથી. બાકી રહેલી ૪૫ ટકા જમીનને ખેતીના ઉપયોગમાં લેવા માટે નહેરો, પાણીવાટ, કળદુષ્કરવાના સાધનો, પાકને આખોવવા, માફક આવે તે માટે ચત્ત વીગેરે વૈજ્ઞાનીક પદ્ધતીઓ કામે લગાડવી પડે. હુંકામાં પોતાનાં કુદ્દતી સાધનોનો પુરેપુરો લાભ લેવા માટે હિન્દુસ્તાન વૈજ્ઞાનીક સાધનો અને પદ્ધતીનો ઉપયોગ કરવામાં શુદ્ધ અને પ્રગતીય દ્રવ્ય વાપરે અને ખેરાકની અજ્ઞતાના પ્રશ્નનું નીરાકરણ કરે ત્યાં સુધીમાં એ જમીનના વહી જશે. પરંતુ તે દમીયાન વસ્તી તો જોહામા જોહી ૫૦ ટકા વધી જશે.

પ્રશ્નનું સ્વરૂપ

કુદ્દતી સાધનોની અજ્ઞતા અને જ છે તે સાધનોનો વીકાસ કરવાની અશક્તિ એ એ કરણોને લીધે હિન્દુસ્તાન અત્યારે દુનીયામાં રહેઠે તે કરતાં બહુ જ વધારે વસ્તીવાળા દેશોમાંનો એક છે. વધાગ પડતી વસ્તીનાં પરીણામ અનેક રીતે દેખાય છે. પ્રથમ તો દુકાળ અને રોગોની મહામારી. ૧૮૬૫ અને ૧૮૯૬-૧૯૦૦ માં દુકાળે પચાસ લાખ

માણસોનો અને રોગોની મહામારીએ ૧૯૧૮-૧૯ માં સાડા આઠ લાખ માણસોનો ભોગ લીધો. દેશનું મરણ્ય પ્રમાણ પણ એટલું મોટું છે કે તે ઉપરથી વધારા પડતી વસ્તીનું પ્રમાણ દેખાય છે. હિન્દુસ્તાનનું મરણ્ય પ્રમાણ ૩.૦૬ ટકા છે; ત્યારે ઇંગ્લંડ અને વેલ્સ, ફ્રાંસ, ખેલજીયમ અને જર્મનીનું મરણ્ય પ્રમાણ ૧.૪૫ ટકા છે. ત્રીજું પરીણામ દુકાં આણ્ય છે. હિન્દુસ્તાનમાં સરેરાશ આણ્ય ૨૪.૭ વર્ષનું છે, ત્યારે ઇંગ્લંડ અને વેલ્સ, ફ્રાંસ, જર્મની, હોલંડ, નોર્વે, ઇટલી, યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ અને દક્ષીણ આફ્રિકામાં ૫૦ વર્ષનું છે. બાલ્યાવસ્થાનાં પંદર વર્ષ બાદ કરીએ તો હિન્દુસ્તાનમાં પ્રાથમિક સ્થાનાં તો દસ જ વર્ષ મળે, ત્યારે ઉપર કહેલા ખીજ દેશોમાં ૩૫ વર્ષ મળે. ચોથું, દેશભરમાં બાપી રહેલી નીરક્ષરતા. પ્રગતો ૯૪ ટકા ભાગ નીરક્ષર છે. આને પણ દેશનાં પાંચથી બાર વર્ષની ઉમરના ૮૪૦૦૦૦૦૦ બાળકોમાંથી ૭૬૦૦૦૦૦૦ એટલે લગભગ નેવુ ટકા બાળકોને પ્રાથમિક શીક્ષણનું પણ સાધન નથી. દેશની વસ્તીના ૯/૧૦ ભાગને આધુનીક વીજાન કે તત્વજ્ઞાનનું જ્ઞાન સરખું પણ નથી એ સ્વીકારથી સમજી સમજી તેવું છે.

હિન્દુસ્તાનમાં વધારા પડતી વસ્તીનું પ્રમાણ કેટલે દરજ્જે છે તેનું માપ કાઢવું સાધનોને અભાવે મુશ્કેલ છે. કોઈ પણ પ્રજાના સંસ્કારના આદર્શોને કુદરતી સાધનો અને ઔદ્યોગીક પ્રતીજ્ઞતાથી ઘડાય છે તેમની ઉપર જ દેશના મોટા ભાગની વસ્તીનો આધાર છે. પરંતુ ધીમે ધીમે જીવનનું એક સમાપ્ત ધોરણ ઘડવું નય છે અને બધા દેશોને પ્રગતના નૈતીક અને જોતીક હિત ખાતર મેડું બેડું એ ધોરણ સ્વીકારવું જ પાડે. એ ધોરણની દંડીએ હિન્દુસ્તાનની

વધારા પડતી વસ્તીના પ્રમાણ વીધે નીચેની હકીકત ઉપરથી કાંઈક અડસ્ટો કરી શકાશે. પ્રથમ તો અબને પોષવા નેષ્ટએ તે કરતાં ખોરાક ૧/૩ ઓછો છે. અને જે ખોરાક પરંપરા અને ચઢવવામાં આવે છે તે બાદ કરીએ તો ૧/૩ કરતાં ઘણી વધારે ખોટ ગણી શકાય એ ઉપર ન્યુ. મદ્રાસમાં દરેક કેદીનો સરોસરી વાર્ષિક ખોરાક ૭૪૧ રતલ થાય છે ત્યારે યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સમાં માથા દીઠ ૨૬૬૪ રતલ ખોરાક વપરાય છે. હીન્દુઃ સ્તાનમાં ખોરાક માત્ર જગ્યામાં ઓછો છે એટલું જ નહીં પણ એમાં પોષક તત્વો પણ બહુ જ ઓછાં છે. માથાદીઠ ખોરાકની વપરાશ ૭૪૧ રતલ કરતાં પણ ઓછી છે. પરંતુ આ કેદીના ખોરાકને અબના સામાન્ય ધોરણ તરીકે ગણીએ તો પણ યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સના ધોરણ કરતાં ત્રીજા ભાગથી પણ બહુ ઓછું છે. વળી આ લેખકે હમણાં કલકત્તાના “ગોડન” રીઝુ” માં એક લેખમાં ગણતરી કરી હતી તે મુજબ હીન્દુસ્તાનની નરસકતીનો ૧/૩ ભાગ ખેતારીને લીધે નકામો જાય છે અને ૧/૩ ભાગ રોગો અને નીરક્ષરતાના પરીણામ રૂપે આવતી કામ કરવાની અરાકતીને લીધે નકામો જાય છે. તે ઉપરાંત કેટલાક લેખ-

કાએ ગણતરી કરી છે તે મુજબ દરેક માણસને સાધારણ સારી રીતે જીવન ગાળવા માટે આશરે ૨.૫ એકર ખેતી લાયક જમીન નેષ્ટએ. હવે હીન્દુસ્તાનમાં ખેતીને લાયક જમીન ૪૮૦૦૦૦૦૦૦ એકર છે. તેથી વધારેમાં વધારે ૧૯૦૦૦૦૦૦૦ વસ્તીથી વધારેનું પોષણ થઈ શકે એવું જ નથી. પરંતુ અત્યારે તો એ જમીનમાંથી ૫૫ ટકા જ ખેડાય છે તેથી હાલ તો વધારેમાં વધારે ૧૦૬૦૦૦૦૦૦ વસ્તીનું જ એટલે હાલની વસ્તીના ત્રીજા ભાગનું જ પોષણ થઈ શકે તેમ છે.

આ બધી હકીકત ઉપરથી સ્પષ્ટ જણાય છે કે હીંદની હાલની વસ્તીનો હું ભાગ જ શારીરિક અને માનસિક વિકાસ સાધીને જીવન ગાળી શકે, ઉચ્ચ પ્રકારનું સ્વાતંત્ર્ય પ્રાપ્ત કરી શકે. સાદા આચાર અને ઉચ્ચ વીચાર એ હીંદુ સંસ્કૃતીનો આદર્શ છે એ ખ્યાનમાં રાખીએ તો પણ એટલું તો કષ્ટ થઈ શકે જ પડે કે હીન્દુસ્તાનની હાલની ઔદ્યોગિક શક્તિ નેતાં સામાન્ય પ્રકારનો નૈતિક અને આર્થિક વિકાસ સાધી જીવન ગુજારી શકે તે માટે હીન્દુસ્તાનની વસ્તી નેષ્ટએ તે કરતાં બમણી છે.

— સંપૂર્ણ —

સામ્રાજ્યવાદને સંગીન ટેકા આપવા ગુંથાયલી

રેકાઉટીંગની સોનેરી જળી

: લેખક :

ચંદ્રકાન્ત સુતરીયા

તેવીજ વર્ષના ગાળામાં રૂપ માંથી રૂપ લાખ રક ઉટ ખડા કરનારા બેડન પોવેલની એ ચળવળ મહીવાદી સામ્રાજ્યવાદના પાયા મજબૂત કરનારી છે. એટલે હિંદને મળે તે રાષ્ટ્રીય નદી, એ વાત રેકાઉટ ચળવળના અનુભવી લેખક બરાબર બતાવી આપે છે.

લી વરપુલના મરાઠુર દેવ-
ળના ધંદારવ સાથે,
જુલાઈની ૩૧ મી તારીખની
ઉપાએ, મશી સરીતાને સામે તીર
અજબ ઉસાહનાં કીરણો પ્રકાશ્યાં.
પૃથ્વીના પટ પરના લગભગ બધા
પ્રદેશના યૈવનથી ઉછળતાં મદન-
દાંડી કીશોરોનો મલસમુદાય ત્યાં
મેઝે મળ્યો હતો ને કાંઈ મડ-
કાના મંડાણના મુદુતની રાહ
જેતો હતો. બાર વખા પહેલાં
૪૨ દેશના ૫૦,૦૦૦ માનવી
એએ—કાંઈ ચક્રવર્તી નરેશની
સેના પીઠ્ય વરવા જતી રાય તે
પ્રમાણે—એરોપાકના એરેનાની
લીલીઝમ જુમી પર કુચ કરવા
માંડી. સૈનાં હથ ઉછળનાં હતાં,
દશ વર્ષના નાના બાળકથી માંડીને
૭૦ વર્ષના વૃધો પાખુ આ દમા-
મગર મીજલસમાં બેળાયા હતા; રોખટ એડન પોવેલ માન્ય—“કુ” સરસ પીષ્ણુધત્વ
આંખની કીકી સીધી ચાપી, મુખ પર
રમીત ફરકાવીને, ગ્રાયા જમણા પગલું
નીચમન જાગતી, પોતપોતાનો રાષ્ટ્રધ્વજ ફર-

કાવીને એક પછી એક દેશની
દુકી ડથુક એક કોનોટને સલામ
કરવા ચાલી જતી હતી. યુરોપના
વનનીએ ને અમેરીકાની પ્રભ,
એશીયાવાસીએ ને દુરદુરના ટાપુ-
ઓના પ્રતીનીધીએ એકી સાથે
એક મેદાનમાં દબાઈ કુચ કરતા
હતા—આમ, ૨૧ વર્ષ પહેલાં
ખાઉન સીના બેટ પર બેડન
પોવેલ રજુશી થુ પુકી રાફ કરેલા
દાયે વ્યાપક સ્વરૂપ લીધું જણાયું
હતું; ને મહાન આદર્શો અમલમાં
મુક્યાનાં તેણે સ્વપ્નાં સેવ્યાં હતાં
તે તેણે સાચાં પાડ્યાં. તેણે આ
લક્ષ્યભયુ પ્રદર્શન હતું: આ
પ્રદર્શનનું આકર્ષણ પંદર દિવ-
સમાં વીસ્તૃત બન્યું. દશે દીશામાં
બેડન પોવેલના જનનાદ ગાછ રહ્યા:
ને તેણે પોતાના જીવનને સર્થક
તેણે સન્યું છે એ ભાવનાનો પ્રચાર
જગતના બધા દેશમાં મહેસૂલી માંડીને
કુપડીઓ સુધી થઈ રહ્યો—લક્ષ્યભયુ

ઉત્તરાવાએ બેડન પોવેલનાં ઓવારણાં લીધાં અને પોતાના દાવ સફળ થયલા સમજી તેની છતી ગળગળ ઉઘી આવી.

ઓયરકાઉટનું મંડાણુ

—“તેણે કેવું સરસ વિશ્વખંધુત્વ સંધું છે” એ શબ્દો કહતા મોહક છે? સીને કેવા આકર્ષે છે?—ને છતાં, જગતની આંખમાં ધુળ નાખવાનો બેડન પોવેલનો પ્રયાસ, છતાં થાય છે ત્યારે વીશ્વખંધુત્વની પવીત્ર ભાવનાની લયંકર મસ્કરી કરનાર આ માણસ પાસે ફુનીયા કેમ જવાબ માગતી નથી એ પ્રશ્ન રહેજે પુછાઇ જવાય છે.

સંગ્રામ બેસાય ત્યારે આખાલ વૃધ-સૌમાં કેવો તન્મનાદ જામે છે એ તો હવે આપણી જન્મભુમીમાં સત્યાગ્રહ રાફ થયે ત્યારથી આપણે નજરે જોયું છે. તે જ પ્રમાણે, બોર વીઝલ થયો ત્યારે બાળકો અને કીશોરોનો તન્મનાદ તેમનો ઉત્સાહ ને તેમની કાંપશક્તિ વગેરે નીરખીને રોગટ એડન પોવેલ નામના લશ્કરી અમલદારના મગજમાં એવા કીશોરોનું સંગઠન કરવાનો વીચાર મ્કુર્યો; પણ તે વીચાર ગુધ્ધ હોત તો બોલો નહોતો. તેણે તો વીઝલ દરમ્યાન નવ યૌવનથી ઉજગતા કીશોરોની સેવા નજરે નીહળેલી એટલે લડાઈના વખતમાં કે દંગા તોફાનના સમયમાં, જો આવા છોકરાઓનું સંગઠન પહેલથી કરી રાખ્યું હોય તો તે કટકું કામ આવે તે વીધે તેણે વીચારમળા યલાવી અને લશ્કરી નોકરી-માથી વીખવાદને કંરણે રાજીનામું આપીને આ નવી ચળવળના સુખાળનવાનું “સફલાય” તેણે પ્રાપ્ત કયું. સને ૧૯૦૭ ના એક સવારે બાઉન સીના બેટ પર પુલખંદરે ૨૫ છોકરાઓને લઇ તેણે રણશીંશુ કુંકા મુકુત માડ્યું—ને સાત વર્ષ પછી મલા-

વીઝલની તત્તવાર ખખડી ત્યારે પોતાની ચળવળની સાર્યકતા કહલી છે તે તેણે જગતને યલાવી દીધી.

૧૯૧૨ માં પોલામિંટમાથી આ ચળવળ ની મંજુરીનો ચાટર મેળવ્યો હતો, ને તે પહેલાં શહેનશાહ સાતમા એડવર્ડને તેણે માટી બાણો મારી છક્ક કરી નાંખ્યા હતા. એટલે માત્ર ક્રીટનમા જ નહીં પણ ક્રીટીશ સામ્રાજ્યમાં ને ધરતીના ભાગમા જ્યાં જ્યાં સામ્રાજ્યવાદમાં પગદંડા હતા ત્યાં ત્યાં આ ચળવળ વીજળી વેગે પ્રસરી ગઇ, અને ‘વીશ્વખંધુત્વ’ની ભાવનાને નામે તે ચળવળ સત્કારોઇ પણ ખરી. આજે, ૨૧ વર્ષ પછી આ બેડન પોવેલના ૨૫ લાખ શીશ્યો ફુનીયાના દરેક ભાગમા સમજણુપૂર્વક કે વીના સમજે તેના જનનાદ કરી રહ્યા છે.

નર્થો લશ્કરવાદ નહીં તો શું ?

સ્કાઉટ ચળવળ વીઝલ વીનાશક છે એમ તેનો હાલો છે—પણ તેનાથી ઉત્કૃષ્ટ સ્કાઉટ ચળવળનો સર્વ અંકુશ લશ્કરી કે નૌકા-સૈન્યના અમલદારોના હાથમાં છે એ જાણીએ છીએ ત્યારે આ ચળવળના મુળ કેવી મનોદશા ઉપર નંખાયાં છે તેની પ્રતીતી થાય છે. શાંતી અને સેવાને નામે આ હીલચાલ વીકસે છે અને છતાં જ્યારે જ્યારે જાંજુરી લરાય છે ત્યારે તેની તપાસ લશ્કરી કે નૌકાસૈન્યના ઉંચા અમલદારો દ્વારા વીના રહેતા નથી. ખુદ ક્રીટીશ બોયસ્કાઉટ મંડળની કારોબાર સમીતીમાં ૨૪ જનરલો, કનૅલો, એડમીરલો કે મેજરો વગેરે છે એ પરથી આ ચળવળ નો અંકુશ કેળા હાથમાં છે તેનો ખ્યાલ આવી શકે તેમ છે. આટલું જ નહીં પણ બાકીના ૪૪ જગ્યા તેમાં છે તેઓ ઉમરાવો કે મુડીવાદીઓ છે તે પરથી પણ વીશ્વ-

જાંધુત'ની ભાવનાનો પ્રચાર કરવામાં આ સમીતી કેવો ને કેટલો ભાગ ભજવતી હતો તે સમગ્ર શકાય તેમ છે. વળી, જ્યાં જ્યાં રકાઉટ મંડલો છે ત્યાં ત્યાં ક્યાં તો સરકારી કે લસ્કરી અમલદારો એક કે બીજા પ્રકારનો હોદ્દો એ મંડળમાં ધરાવે જ છે. એટલે કોશોરો કે જીવાનોના સ્વતંત્ર માનસને ઉંધે રસ્તે વાળવાનો તેમને અણુમુલ્ય અવસર લાધે છે. રકાઉટ ચળવળ માટે ૧૯૧૨ માં જે શાહી ચાટર આપવામાં આવ્યો તેમાં આ ચળવળ પર સખ્ત અંકુશ મુકવાની સૂચના છે જ અને તે આ રીતે (કે) બધા કમીશરો મધ્યસ્થ કારોબારી સમીતીએ જ નીમવા (ખ) આ કમીશરો સ્થનીક હોદ્દાદારો નીચે-છોકરાઓ માત્ર પોતાનો દુકાનીયાક જ નીમી શકે છે (ને આ દુકાની આઠ જણની ગંભીર સેનાની હોય છે!) આમ, જણારો કે આ ચળવળ લસ્કરી-વાદના પાયા પર ઉભી થઇ છે ને શાહીવાદના તત્વથી ચોપાઇ છે.

—ને સુડીવાદનો હીસ્સો.

પણ સુડીદારોએ તો આ ચળવળ પોતાને માટે 'ઇશ્વર પ્રેરીત' હોય એમ જ માન્ય લીધું છે, ને તેના વીક્ષસ માટે પોતાની કાયમીના નાણાં તેમણે છુટે હાથે ખર્ચ્યા છે—ને ખર્ચે છે. ૧૯૨૮ની ૩૦મી સપ્ટેમ્બરે બ્રીટીશ બોયસ્કાઉટ મંડળ પાસે પા. ૧૧૦,૮૨૬-શી. ૬-પે. ૩ તુ' કાયમી ફંડ હતુ ને તે ઉપરાંત પા. ૧૨૯,૮૨૧-શી. ૧૭-પે. ૪ની મીઠ્ઠો હતી. આ બધું આન્યુ' ક્યાંથી?

૧૯૨૭ના જા.યુઆરીમાં બ્રહ્મર પંડિતે વાળીકે ઉદાસ ભેદએ તો જણાવ્યું છે કે ૧૦૨ મોટા લસ્કરી કે મોટા સૈન્યના અમલદારોએ તેમાં નાણાં ભર્યાં છે, ૫૫ ખીનજ ધરી જમીનદારોએ પૈસા દેવાની ઉદ્દેશતા

દાખવી છે અને કોન્ઝર્વેટીવ પક્ષના પાર્લામેન્ટના છ સભ્યોએ આ મંડળને સખાવત કરી છે. ૧૯૨૭માં ઇમ્પીરીયલ ડેમોક્રેટીક ઇન્ડસ્ટ્રીઝ (લિમીટેડ) મીલ્સ પ્રમુખ છે—ને વોડ' બકનહોડ ડીરેક્ટર હતો તે) કંપનીએ અને મેસર્સ કોર્ટોલ્ડએ, સો-સો પાઉંડ આપ્યા છે. આ ઉપરાંત અમેરીકન લખજોપતીએ, તેમજ ચીનની એક મથાહુર સ્ટીમર કંપનીએ નાણાંઓ આપ્યાં છે. હું એમ પુછું છું કે આ બધાંઓમાં 'વીશ્વ જાંધુત' માટે કયા માણસમાં વધારે લાગણી છે તેની ખાતરી ખેલાં કરવાની જરૂર છે. વળી, બ્રીટનના મથાહુર 'શાહીવાદી ને વતમાનપત્રોના માલીક વોડ' રોધમ્પીપરે ૧૯૨૭ના ઓક્ટોબરમાં આ મંડળને પાંચ હજાર પાઉંડ આપ્યા, તેના દીકરામાં ઉપર જણાવેલી પત્રીક ભાવના કેટલી વીકસી હતી તે બેડન પોલેક્ષ જાહેર કરી કે તો ઠીક—

બીજા દેશોમાં રાષ્ટ્રીયરૂપમાં

ને ગ્રન્ધારણ સાથે રકાઉટ ચળવળને લેશ માત્ર લાગણું વળગણું નથી એ વાત ચીસાટા મારીને બેડન પોલેક્ષ વારંવાર કહી છે: પણ, તો પછી બ્રીટીશ સંસ્થાઓમાં બ્રીટીશ અમલદારો રકાઉટ સંસ્થાઓના ઓપ્પેદારો કેમ હોય છે તે તેણે કેમ સમજાવ્યું નથી? હીંદના પ્રાંતીક રકાઉટ મંડળોમાં પણ તે તે પ્રાંતના ગવર્નરો કે તેમની કારોબારી સમીતીનો સભ્ય થું રકાઉટ મંડળમાં ઓપ્પેદાર નથી? ને તેઓ આવે કે જન્ય ત્યારે તેમને સલામી ભરવાને રકાઉટને પરણે પણ જન્ય પડ્યું નથી?

ઉપર જણાવ્યું તે પ્રમાણે તો અનેક ઉદાહરણો આપીને બતાવી શકાય તેમ છે કે રકાઉટ ચળવળ શાહીવાદી ને સુડીવાદી છે; સરકારતંત્રની જ સદાયક છે ને સ્વતંત્ર ચળવળ તરીકે તે બ્રીટનમાં ને તેના સંસ્થા-

નોમાં હસ્તી ધનવતી જ નથી. પણ, કોઈ પ્રશ્ન કરશે કે ને એમ જ હોય તો હુનીયાના લગભગ બધા જ દેશોમાં આ ચળવળ કેમ વધાવી લેવાઈ છે? સાચી વાત છે કે, ખીજ દેશોમાં આ હીંદુઓ વધાવાઈ છે; પણ તે સાથે એટલું 'ધ્યાનમાં રાખવાતું' છે કે, દરેક દેશમાં તે ચળવળને રાષ્ટ્રીય રૂપ આપવામાં આવ્યું છે. અમેરીકામાં સ્કાઉટ ચળવળ ખ્રીશ્ચીય સ્કાઉટીંગ કરતાં તદ્દન જુદી પડે છે. ઇટાલીમાં સ્કાઉટીંગનો વીનાશ કરી દેવામાં આવ્યો છે અને તેને બદલે ફેસીસ્ટ હીંદુઓના એક અંશ તરીકે યુવક ચળવળ ચાલી રહી છે. જર્મનીમાં જંગી પાયા પર મહાન યુવક ચળવળ વીઝહ પુરો થયા પછી શરૂ થઈ જ ગઈ છે-ને સ્કાઉટ ચળવળતું ત્યાં કોઈ નામ નથી દેતું. ખીજ દેશોમાં ત્યા સ્કાઉટ ચળવળ ચાલે છે ત્યાં તે તે દેશો પોતાને અતુકુળ આવે તે જ રીતે ચાલે છે. પણ, માત્ર બીંદુ જેવા દેશમાં સ્કાઉટીંગ કેવી રીતે ચાલ્યું જોઈએ તેની સુચના આ લંડનતું ઇમ્પીરીયલ ઓફ સ્કાઉટ્સ હેડ ક્વાર્ટર્સ કરે છે!

હીંદુમાં સ્કાઉટીંગ

હીંદુમાં સ્કાઉટ ચળવળ રાષ્ટ્રીય નથી એ વાત સૌ જાણે છે ને એ ચળવળ રાષ્ટ્રીય હોત તો સરકારે ખીજ રાષ્ટ્રીય ચળવળો પ્રત્યે જેટલા 'પ્રેમ' દાખવ્યો છે તેટલા 'પ્રેમ' તે દાખવ્યા વીના રહેત નહીં. એટલે હીંદુની સ્કાઉટ ચળવળ રાષ્ટ્રીય છે એવો બ્રમ જોયો રાખતા હોય તેઓ જાણી લે કે જે સરકારને હૈયે હીંદુ હીત વચ્ચું નથી તે સરકાર હીંદુની ઉન્નતી કરી શકે એવા એકેય કાયદામાં સ્કાઉટીંગને કે ઉત્તેજન આપે જ નહીં. સરકાર આ ચળવળને નાણાંની મદદ આપે છે કે નીલાવે છે તે ખીજ કથા

ખાતર નહીં-પણ માત્ર શાહીવાદના સંગઠન માટે જ. ખ્રીટનના સ્કાઉટોને લસ્કરમાં, નૌકા સેન્ટમાં કે હવાઈ ટુકડીઓમાં દાખલ થવાની બહામણ કરવામાં આવે છે ને તક આપવામાં આવે છે. પણ હીંદુના સ્કાઉટોને તો ગોળાબાર કરવતું શીક્ષણ પણ આપવાની મના કરવામાં આવે છે. 'વીશ્વખંડુત' ની ભાવનાના પ્રચારકની મનોદશાતું આ અવ્ય પ્રદર્શન છે.

પરીવર્તનની જરૂર

ને, ખેડૂત પોવેલ તો હીંદુમાં આવી ગયો ત્યારે આ ચળવળ શાહીવાદના સંગીન પાયા પર મજબૂત રીતે રહી શકે તેની ચોજના કરી ગયો હતો; એટલે, એ ચળવળ પ્રત્યે કેટલી મમતા દાખવવી તેનો નીજીય આપણે જ કરવાનો છે.

- ત્યારે યુ' આ ચળવળ નકામી છે? ના. આ ચળવળમાં અનેક યુદ્ધ તત્ત્વો છે, માત્ર તે યુદ્ધ તત્ત્વો પર આખી રચના રાષ્ટ્રીય રૂપમાં કરવાની જ જરૂર છે. ધણીજ આનંદની વાત છે કે ભારત ભુવણ ૫'. મહન મોહન માલવીઆજીએ ને ડો. હાર્ડીંગે સ્કાઉટ ચળવળના સીદ્ધાંતો પર ચળવળો ઉભી કરી છે: ને હવે મુખ્યાલમાં પણ કેટલીક હીંદુઓએ એ માર્ગે જાય છે-હજી, આ બધી ચળવળો ખીલવાની ખાકી છે-તે પુરે પુરી ખીર ને સ્કાઉટ ચળવળતું સ્થાન લઈ શકે એવા પ્રયાસો થવાની જરૂર છે. ખાકી, હરેક રીતે શાહીવાદી પાયા પર રચાયેલી સ્કાઉટ ચળવળનો સાચો ભેદ સૌ તારકીદે સમજી જાય અને પોતાના ભોળાપણનો લાલ કોઈ એ ચળવળને ન આપે એવી બળકો અને ટોશોરોને મારી નાખી સુચના છે.

આદર્શ સ્ત્રીઓ

: લેખિકા :

મરલાદેવી વિરજી બંગડીઆ

માગે આ યૌવ આદર્શ સ્ત્રીઓનો છે. એટલે મારે અત્યાર સુધીમાં યથા ગયેલ મહત્ત્વ સ્ત્રીઓનાં ચારીત્ર આપ સમક્ષ મુકી તેમાંથી યોગ્યતા નારત્રી આપવાનો છે. પણ મને કહેના કે 'જગત્તુ' કોઈ પણ માનવી જેમ સંપુર્ણ નથી તેમ કે હ સ્ત્રી પણ સંપુર્ણ નથી. કોઈ પણ સ્ત્રી એવી નથી, 'અને ન હોઈ શકે કે જે સર્વ અંગેમાં અને સર્વ અંગે સ્ત્રીપણની બધી જ ક્યાને પોત નામા સમાપેદા કરતી હોય. હું જેને આદર્શ સ્ત્રીઓ તરીકે કહું તે કદાચ આપન માથા ઘણાને ન ગમે, આપણે મહુ જેને આદર્શ માનીએ તે બીજાને ન ગમે. હિન્દુસ્થાનનો અદ્દા ઇન્જાને નકામો હોય ભક્તીનો આદર્શ મીરાંબાઈ સંતીત્વ અગળ નકામો લાગે. સ્તીત્વનો આદર્શ લીલાદા વીરાંગના તરીકે નકામો લાગે. વીરાંગના તરીકેનો આદર્શ બીજા રીતે નકામો હોય એટલે "આદર્શ સતીઓનાં" ચારીત્રતુ વર્ણન કરું તે કરતાં આદર્શ સ્ત્રી કેવા પ્રમા ની હોઈ શકે અને જમાન પ્રમાણે તેમાં કેવો ફેરફાર થઈ ગયો છે તેમ કહેવું અનુકૂળ પડશે.

સ્ત્રીઓનો આદર્શ એટલે સમાજમાં શોભી શકે અને સંસારમાં અમૃત પેદી શકે તેવી સ્ત્રી કેવા પ્રમાણની હોઈ શકે તેવું વર્ણન આદર્શ માણસે મણસનો જુદો હોય છે. કોઈને મીતાઈ જેવું સહીષ્ણુ, શાંત, અને કરુણાની મુતી સમુદાય વડે પસંદ હોય. કોઈને દૈવદી સમાન ગ્રેરક તેજસ્વી ધવાની ઇચ્છા હોય, કોઈને તારામતી સમાન અગ્નિ તેા કોઈને દમયંતી સમાન દ્રઢ ધવાની આકાંક્ષા હોય. પણ એ દરેક જુદી જુદી મનોદક્ષા અને મુતીમાં એક જ જાતનું સરખાપણું જોઈ શકીએ છીએ. ઉપર જણાવેલી દરેક સ્ત્રીશક્તી એક જ ગળના અદ્દા જુલુને લોકો સમક્ષ મુકે છે, અને તે આપણો પ્રાચીન સ્ત્રી આદર્શ.

આ આદર્શ શું છે. તે પણ હું સ્પષ્ટ કરી નાખું. આપણે ત્યાં અને સામાજિક રીતે કોઈ પણ સમાજમાં હોય છે તેમ આજે દરેકમાં પુરુષ પ્રતીબીંબ બનીને જ જીવવાનું પસંદ કયું છે. પુરુષના કાપને શરિસાવંદ ગણી માથે ચડાવવું અને પુરુષ તરફથી દરેક અગવડતા કે દુઃખને અચળ

મીઠી મુઝવણ

નવું વર્ષ દેશને માટે ગંભીર પ્રસંગોથી આરંભાય છે. આપું
વર્ષ કેવું જશે ? એની મુઝવણ નવવર્ષને વધાવતાં અટકાવે છે.

નવયુગ: નવેમ્બર' ૩૦.

શ્રી. ગોદાવરી ધનશ્યામ
જેમને સત્યાગ્રહી સંગ્રામમાં કારાવાસની સજાઓ થઈ છે.

સદ્ગતિથી વધારી લેવાં અને છતાં એ પુરુષ માટેની એટલી જ નીમળ લક્ષ્મી-મન-ચાણી ને કમથી ચાલુ રાખવી, આ સ્ત્રીનો આદર્શ. ખીજની લાગણીને, ખીજના વીચારને, ખીજના કમને આધીન થતાં શીખવું, આધીન થવું, અને દુઃખ ન માનવું તેમાં સ્ત્રીનો આદર્શ છે. એમ આપણે સલાહ આપી છે. ચાલી અને પરીજ સ્ત્રી એ જ કે જેણે પતિના પગની લાત ખાતા ખાતા એ પગને પુજ્યા છે. એમ આપણે ગણ્યું છે.

આપણને શુદ્ધામી એટલી બધી પ્રીય થઈ છે, કે તે આપણને છોડવી ગમતી નથી. આપણને તો ધરને ખુણે ભરાઈ રહેવું ગમે છે. કદાચ પુરુષ એટલો કૃપાળુ થાય અને કદાચ ભાગ્યશાળી સ્ત્રીને સ્વતંત્રતાથી રહેવાનું કહે તો તે સ્ત્રી પોતે જ નાપસંદ કરશે. ધરણ કે તે શુદ્ધામી આપણે ધણ વધારી સેવી છે, અને આપણને લોકની દીકાની પણ ભીતી રહે છે. આજેથી ૩૦૦ વર્ષ પહેલાં ઇંગ્લેન્ડની ગાદી ઉપર બ્યારે રાણી ઇલીઝબેથ રાજ્ય કરતી હતી ત્યારે એક સર જન ઇંગ્લેન્ડના નામના માણસે અમેરીકામાં સ્થેનના સંસ્થાને નેડે સીદી લોકોને શુદ્ધામ તરીકે વેચવાનો નફાકારક ધંધો શોધી કાઢ્યો હતો.

એ શુદ્ધામને તેની શુદ્ધામી એટલી બધી પ્રીય થઈ પડી હતી કે તે તેને છોડવી ગમતી ન હતી. ત્યાર પછી ધણ વર્ષ અઘાડમ લીંકન ન મળે મહાન પુરુષ થયો તેણે બ્યારે આ શુદ્ધામને તેની શુદ્ધામીમાંથી બંધનમુક્ત કરવાને માટે મહાન ચળવળ ઉપાડી ત્યારે શુદ્ધામને પોતે જ તે નાપસંદ કહ્યું. છેવટે અઘાડમ લીંકને આ ધંધો બંધ કરાવ્યો, ત્યાર પછી તે એક યીએટરમાં લાપણ આપતો હતો ત્યારે મોઢાં તેને

પીસીતોલથી દારૂ કર્યો. એવી જ રીતે આપણે આપણી શુદ્ધામી સેવી રહ્યાં છીએ, પરંતુ આપણા દેશની અંદર મહાન ચળવળ ચાલી રહી છે. તે વખતે અપણે ધરમાં ભરાઈ રહીએ તે ને આપણે માટે ધણું જ શરમ ઉપજાવનાર છે. તે હવે આપણે આપણા દેશને આઝાદ બનાવવા બદલ પાવું જોઈએ, ધરણ કે પુણ્ય મહાત્માએ પણ કહ્યું છે કે બ્રેનેના સહકાર વગર કંઈ થવાનું નથી. તો આપણે આપણા દેશને માટે કંઈ પણ સરકાર આપણે તે આપણી પહેલી ફરજ છે.

આપણે એમ માનીએ છીએ કે પુરુષો બધું કરી શકે છે. આપણાથી કંઈ થાય નહીં, તો હું એમ પુછું છું કે પુરુષોમાં આત્મા છે, તો આપણામાં નથી? પુરુષો કરતાં શ્રેષ્ઠ થઈએ તો આપણે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. અત્યારે કેટલી બહોળા મોટી મોટી મુનીવરશીલની પરીક્ષાઓ પસાર કરે છે. તો તે પુરુષો કરતાં શ્રેષ્ઠ ન કહેવાય? જરૂર કહેવાય. અત્યારે કમલાદેવી ચેતપ્રધાન, સરોજની નાયક, હંસા બેન બેટા, લીલાવતી મુનશી વગેરે જે આપણા માટે સરકારના મહેમાન બન્યા છે, તો તે પુરુષો કરતાં શ્રેષ્ઠ ન કહેવાય? હું એમ માનું છું કે પુરુષને આપણાથી શ્રેષ્ઠ કહેવો તે જાણના મુળીયાને જાણના થઈ કરતાં શ્રેષ્ઠ કહેવું તેના બરોબર છે. વીદેશી વસ્ત્રોના બહીષ્કાર તથા ત્રાન્નિષેધમાં જે પીરતાયુક્ત કાયદા આપણી બહેનો કરી ગઈ છે તે માટે આપણે ગૌરવ લઈ શકીએ છીએ. વર્તમાનમાં ચાલતા પુલ્કની સંજ્ઞાતા સ્ત્રીસમાજના સહકાર વીના અસંભવિત છે તે સ્પષ્ટ થઈ ગયું છે. આજ સુધી પ્રશ્નોએ સ્ત્રીસમાજ પ્રતી કરેલા અન્યાયને લીધે તેમની પ્રગતિમાં અડચણ નડે છે. હવે તો સમાજમાં બંને અંગને પુણી બનાવવા

માટે ભગીરથ પ્રયત્ન કરવાનો સમય આવ્યો છે. કુમારોના ઉત્કર્ષ અને શીતલ માટે સ્થળે સ્થળે પ્રયત્ન છે પરંતુ કુમારિકાઓ તરફ આજે પણ આપણું દુર્લભ છે. જગત જનની સ્ત્રીજાતીને મુખ્ય રાખીને પુરુષ સ્ત્રીજાતીની જ નહીં પણ પોતાની હાની કરી છે.

‘સ્ત્રીઓ પંડીત થાય, રસન થાય, કુદુંબ પોષક થાય, સ્વસ્થ થાય. શરીરે જગવતી, રોગહીન અને સુંદર થાય. યેજ્ઞતાના પ્રમાણમાં કુદુંબ બંધનમાંથી તેઓ મુક્ત-સ્વ, તંત્ર થાત અને તે મુક્તનાથી-સ્વતંત્રનાથી કુદુંબની મુખ્યધ્વજાઓ અને દેવશમાંથી છૂટી એ કુદુંબનાં ખરાં કથાણુ કરવા શક્તિમતી અને ઉત્સાહી બને, કુદુંબના બાળકવર્ગને પોષણ અને શક્તિ આપે અને વૃદ્ધવર્ગની કથાણુ વાસનાઓ તાત કરે, સ્ત્રી વના શૃદ્ધ નથી, શૃદ્ધ વીના પ્રજા નથી, અને પ્રજા વીના રાજ્ય નથી, સ્ત્રીની ઉત્તમી વગર દેશની ઉન્નતી અશક્ય છે.

આ પ્રાચીન આદર્શમાં એ દ્યારેક સ્ત્રીની પ્રયત્ન મુતીઓ પ્રકટતી, કે જેણે પતીને સંકટમાં સહાય કરી છે. મુખમાં ભક્ત્ય વેશુ છે, સ્ત્રી એ પુરુષની પ્રેરણામુતી બની ગઈ છે. એ મુતીના એક આંકને લુંછવા માટે પુરુષ જગત ધ્રુવ-ચુ છે. એના એક હાસ્યને વરવા માટે પુરુષ જગત તેને ચરણે ધસુ છે.

આમ પ્રેરણામુતીમાં પણ સ્ત્રીની પ્રાધીનતા છે. એટલે ત્રીજે આદર્શ સ્વાધીન વ્યક્તિત્વનો છે. સ્ત્રી સર્વ સ્થળે સ્વતંત્ર થવા ઇચ્છે છે. પુરુષના પૈસા લેવાની ના પાડતી અને પુરુષ પસંદગી દરે જ કરી લેવી એવી પ્રથા વીલાયતમાં છે તે આપણે માટેનો નમુનો જ ગણવો પડશે?

આચાર સુધીમાં આપણે ત્રણ જાળની સ્ત્રી એક. એક તો પુરુષના હાથમાં વેચાએલી ગુલામ. બીજી પુરુષને ન્યાયવાતરી રમણી અને ત્રીજી પત્નીસીવાયતું જીવનગાળનારી મુક્ત-સ્ત્રીઓને માથે જગતવડું મહાન કાય કુદરતે મુકયું છે. જગતના ધનનરમાં માતા તરીકે સ્ત્રીઓને જ હીરસો છે તેને આદર્શ સ્ત્રી તરીકે કહી મુકવામાં આવ્યું નથી. સ્ત્રીઓને ઉપદેશ આપનારા પુરુષ ઉપદેશકો દો છે કે. બહેનો સીતા બનો, દમયંતી બનો, પણ કોઈ પુરુષ એમ કહ્યું સાંભળ્યું છે. કે બહેનો પત્ની બનવા કરતાં માતા બનવામાં વધારે પરીગતા રહી છે. મને કોઈ પુછે તો હું કહીશ કે સ્ત્રીએ માતા જેટલી સ્નેહાળતા અને વત્સલતા મેળવવી એ જ પોતાની છંદગીનો ખાસ ઉત્ત માનવાનો છે.

આચારે રાષ્ટ્રીય લડત ચાલી રહી છે તે વખતે હું તેને તો કેવી રીતે છુટું? પણ મને એ કહેવા દો કે જેટલી જેટલી બહેનો આ લડતમાં હોમાઈ જવા તત્પર બની છે તે કોઈના હૃદયમાં કોઈ પુરુષને રીઝવે તો તેવી વસ્તી નથી. પણ દુઃખી આત્માઓને તારવા અને આપણાં લાખો ભાઈ બહેનો જે ભુલે મરતા હોય તેને પેટ પુરવડું ખાવાડું આપવું અને તેના અંગની એક ટાંકવા પુરતાં કપડાં આપવાં એ તેમની ઇચ્છા છે. દયાય તેને માટે પોતાની જાત હોમી દેવી પડે તો પણ હોમી એવી એમની પરીત્ર ઇચ્છા છે, ભુખ્યાને જનાડવા તે માતા સીવાય કોને મુન્યું છે? રામકૃષ્ણ પરમહંસ જોવા તપસ્વીનું નામ આપમાંથી પ્રજ્ઞાએ સાંભળ્યું. દશે. એ બંગાળના સાધુ માટે તો કહેવાંય છે કે. તેણે પ્રત્યક્ષ. ઇશ્વરને જોયેલા પણ ક્યા સ્વરૂપે ઇશ્વરને જોયા તે તમે કહી શકો છો? સંખ, ચક્ર, ગદા, પદ્મ ધરે તેવા શ્રી કૃષ્ણ

‘લગવાન નહીં’, પણ માતા તરીકે. જ્યારે તે સુશ્વરનું નામ લેતા ત્યારે પોઠારી ઉઠતા કે મા-મા તું’ મને બચાવ. એ માતૃત્વ કેવી ચીજ છે?

જગતના મહાન પુરુષોનું ઘડતર મોટે ભાગે તેમનાથી મહાન તેવી તેમની માતા-ઓએ ક્યું છે. પણ સ્વાથી પુરુષ જાતીએ મોટા પુરુષોને અમર બનાવ્યા છે ત્યારે તેમની માતાને તેમણે સંભારી પણ નથી, સંતયારીત્વનો આધાર માતા ઉપર એટલો બધો છે. કે તેનો એક દાખલો હું આપ સમક્ષ મુકું છું. બાયરન નામનો એક મહાન અંગ્રેજ કવી થઈ ગયો છે. આ કવી સુંદર હતો પરંતુ તેનામાં શીલ ન હતું, સદગુણ ન હતો. એની કવીતામાં પણ ટેક ટેકાણે આપણે શીથીલતા એટલે કે હલકી વાસનાનું નેર ડાકીઆ કરતું નેધ શકીએ છીએ. એ બાયરન કહે છે કે તેના આવા ચારિત્ર માટે તેની માતા ખરેખર જવાબદાર છે. મનુસ્મૃતીમાં પણ એક ત્રલોક છે તેમાં કહ્યું છે : એક આચાર્ય દસ ઉપાધ્યાય કરતાં, એક પીતા સો આચાર્ય કરતા, એક માતા હજાર પીતા કરતાં ગૌરવમા ટપી જાય છે.

પણ પત્ની તરીકેનું સ્ત્રીનું કન્યા કોઈ ઓછું ઉપદ્રારી નથી. સંસારના દુઃખને મીઠા ઘુંટડા કરી ઉતારી જતી અને વીષના બદલામાં અમીના છાંટણા છાટતી

એ આચં સ્ત્રી માટે તો ખરેખર માયું નમી જાય છે, પરાયા અને તદ્દન જુદા જ કુટુંબમાં ઉછરેલા પુરુષના સ્વભાવને તદ્દન અનુકુળ બની જઈ તેના પ્રેમને છતી લેવા એ કાંઈ જોવા તેવા સંધમ નથી પણ સદગુણ બે જાતના હોય છે. જર્મન શીલોસોફર નીત્શે કહે છે કે નીતીનાં બંધનો તે શુભામ પણ પાળી શકે પરંતુ એ નીતીનો વીજ્ય નથી. મને પકડી રાખો અને હું કાઢીને મારી ન શકું, મને પુરી રાખો અને હું ચોરી ન કરી શકું તેમાં મને પુણ્ય જ નથી. તેવી જ રીતે આપણી આચં સ્ત્રીઓમાં તપ છે, સંધમ છે, પણ એ શુભામીનું ફળ બની જતા તેની કીંમત ઘડી ગઈ છે. જે સ્ત્રી શુભામડી બની ગઈ છે. તેમ શુભામીના સન્નિધ બંધનમાં વસનારી સ્ત્રી પત્નીની ચીતા પર ચરી જાય તો પણ મને તેને માટે માન નથી. પણ સ્વતંત્ર જીવન ગાળનારી સ્ત્રી માત્ર સમ્યક્તાથી અને ઉદાર દીલથી પત્નીના એક કડવા વેણને સહન કરે તો હું તેને પગે પકું. બાકી તો સંસારમાં જે કામ સ્ત્રીને મળ્યું છે તે ધરન્યવસ્થાનું છે. એ તો સુંદર રીતે અને સુખમદ કરવાની પ્રત્યેક સ્ત્રીની ફરજ છે. અર્વાચીક જ્ઞાનમાં આપણા બહોલા યુવાનો કરતાં યુવતીઓ ચડીયાતી હોય છે અને ધર કામમાં જે જીલુપટ સ્ત્રીઓમાં હોય છે તે પુરુષમાં તો ક્યાંથી જ હોય?

નવયુગ

આપને માટે થોડા ખર્ચે દુર્ગાલાલની રુઝરાતી આલમમાં ‘સેન્સમેન’ થઈ શકે છે.

જેમાંથી ગુલામો સરખાય છે તે—

જગતમાં ચાલી રહેલા ગુ-

વર્તમાન મુડીવાદી સામ્રાજ્યવાદના તંત્રમાં દુનિયાની મોટા ભાગની પ્રજા-અને તેમાં પણ ખાસ કરીને રંગીન પ્રજા સામ્રાજ્યવાદના સહાયક ગોઠવેલા તંત્રમાં ગુલામગીરી ભોગવે છે. ત્યારે મુકિતપ્રદુષિતવાળા 'મુડીવાદના ચરખામાં જગતભરના કામદારો ગુલામો તરીકે જ છવે છે.

પરંતુ અત્યારે આપણે એવા ગુલામોની ચર્ચા કરવા નથી બેઠા. 'ગુલામ' એ શબ્દના

લેખક :

સાદા ઉચ્ચારણમાં જ તે ભયંકર કષ્ટદાયક માનવજીવનની કલ્પના ખડી થાય છે. તેવા પૈસાના બદલામાં નિર્જીવ વસ્તુની માફક વેચાતા માનવીઓના ચાલી રહેલા છુપા વ્યાપારને જ માટે પ્રસ્તુત લેખ લખવામાં આવ્યો છે.

ગોરી પ્રજા દુનિયાભરમાંથી ગુલામોના વ્યાપારનો નાશ કરવાનાં ગમે તેવાં અભિ-

એળીસીનીઆના દુભાંગી માનવીઓ

લામો પકડવાના ગુપ્ત ધંધા

ક્રીશોર

માની બાણમાં કુકે, છતાં પ્રજાસંઘને જ સીકરવું પડ્યું છે કે લગભગ ૫૦ લાખ ગુનાઓ અત્યારે પૃથ્વીના પટ પર અસ્તિત્વ ધરાવે છે. પરંતુ એ સંખ્યા ખરી છે, અને તેનાથી વીશેષ દુભાંગી હોવાને ગુનાઓ કરી પડતી નથી એવું માનવાને કદા જ પ્રબળ પુરાવા મળતા નથી, તો પણ ગુનાઓનો એ વ્યાપર

હજી કેવી રીતે ચકાવવામાં આવે છે, તે વીધે એક મેન્ય પત્રકારે અનેક પ્રશ્નનાં સાહસ વેડીને તપાસ કરી છે, તે ઉપરથી 'નવપુર્ણ'ના વાચકો સમગ્ર પ્રગટ લેખ રજુ કરવામાં આવે છે.

એળીસીનીઆમાં એક અધારી રાત્રે અંજર ૧ મોટા ગાડની નીચી ડાળીઓ નીચે સગતી તાપણીમાંથી નીકળતા ધુમાડા, વારંવાર તેમાંથી ઉડતા તણખા અને લાડ-

કાઓની વચ્ચેથી મેં સીધી ગુણોનો નૃત્ય નેચો.

નાય કરનારાઓમાં સ્ત્રીઓ તેમજ પુરુષો બન્નેય હતાં. પણ નેચું છવન એમને ગુનરવું પડતું હતું. પણ એમના દીલમાં જાનતાં ઝાંખા દીપકે પ્રકાશતા નહીં. આસં-પાસ વ્યાપકા અંધારી રાત્રીના ઘેર તીમીર જેવાં અજાનનાં ઘેરાં અંધારાં એમના દીલને આવરી વળ્યાં હતાં. તાપશ્વીની આસપાસ ફરતાં ફરતાં તેઓ જે ચીસો પાડતા હતા અને તે વખતે એમના વલુ ખીણવા હેઠ જે ભયંકર સ્વરૂપ ધારણ કરવાનું હતા, તે બતાવી આપતું હતું કે, હું જે જગતમાં અબ્બો હતો તે મનુષ્યો માટે વસવા નેચું નહતું. એમાં તો જંગલી માણસો ના જ નીવાસ હતા. ત્યાં જ હજી છવતાં માણસોને ગુણોમ તરીકે વેચવાનો વ્યવસાય ચાલુ છે, ત્યાં જ સ્ત્રીઓ અને પુરુષગુણો વસે છે.

ત્યાં ઇથીઓપીઆ અને અરબસ્તાન પરસ્પરનો સમાગમ સધે છે, ત્યાં રતા સમુદ્રના એ ખુણા આગળ હજી ગુણોનો વ્યાપાર ચાલે છે, એ વાત જ્યારે જ્યારે મેં સાંજેક્ષી ત્યારે ત્યારે નકામા જ્ઞાનને માથામાંથી કાઢી નાખીએ તે રીતે એ વાતોને પણ મેં મારા મગજમાંથી કાઢી નાખેલી. જે ધંધાને સાફ થે સમ્યજગત નીકે, તે ધંધો સાગર તરંગો ઉપર કે પૃથ્વીની સપાટી ઉપર ચાલે તે ખરેખર સંસ્કારી કહેવાડનારાઓની સંસ્કૃતિને સરમાવનાર છે. પરંતુ તે રાત્રે હરરની ભુમીમાં પોતાના મધુ માલીકા પાસેથી યોગક કલા-કની મુકતી મેળવીને આવેલા ગુણોનો નૃત્ય નેચા ત્યારે સમ્યજગતને માટેની મારી ગમણુઓ ભગી ગઇ.

સંતૃપ્તિ પડેલરહેલા ગુણો તો હું ત્રાન્સજેર્ડાનીઆના અમીર અબદુલ્લાના મહે-

માન તરીકે ગયો ત્યારે મારી નજરે પડ્યા હતા. બદાયુઓને કાંઈ પણ રીતે મળતા ન આવે તેવા માણસોને વીચીત્ર રીતે હથીધાર સજ્જને અમારી ચોટી કરતા નેચા, ત્યારે મેં અમીરને પુછયું: “આ લોકો ક્યા તાપશ્વના છે?” ત્યારે અમીરે ધીમેથી જવાબ આપ્યો: “એ તો મારા ગુણો છે. સાગરને સામે પારથી તેમને લાવવામાં આવ્યા છે.”

તે પછી ખરાબર પંદર મહીના બાદ જ્યારે હું સીરીયાના રણમાં ચડીને જતો હતો ત્યારે મને અમીરનાં વગેનાવું સ્મરણ થયું. યુસ્તેલીસના કાઠે આવેલા દર-એસ-ઝોરના મુખ્ય સરદારને ત્યાં જમવાનું મને નોતરું મળ્યું હતું. તેના મોટા તંછુના એક ખુણામાં લગભગ બારેક સીધી ગુણો છાતીની આસપાસ કાઢીનેથી લારેલા પટા પહેરીને ઉભા હતા. દુરથી તેઓ છવતાં માણસો ફરતાં કળા પથરમાંથી કાતરી કાઢેલી માનવ પ્રતીમાઓને વીશીય મળતા આવતા હતા. મારા લાપાઓગીઆએ મને કહ્યું કે એ લોકો સરદારના અંગત માણસો છે. એટલે તેઓ નથી તો નોકરો કે નથી તો મગજને, પરંતુ સરદારના ગુણો છે. તેમના છવન અને ચતુની દોરીઓ તેમના અધર્મી ઉપરના આલીકતા જ લાથમાં છે.

અમીર અબદુલ્લાના મહેલમાં મેં જે ગુણો નેચા હતાં, તેના જેવા જ રંગના અને એવી જ ચોંકાના આ ગુણો પણ હતા. તેમને નેચા પછી મારી કુટુમ્બના વધી અને તપાસ કરતાં મને જણાવવાનાં આવ્યું કે, અરબસ્તાનના નાના કે મોટા પ્રત્યેક સરદારની તહેનાતમાં ગુણો ઉપાય છે; અને એ જ્યાં રાતા સમુદ્રના આક્રીકના કીનારેથી લાવવામાં આવે છે. તેમાંથી જેઓ જવાન અને મુદદ ઉપ તેમના લડેલા તરીકે ઉપયોગ કરવામાં આવે છે, અને

ધરડાએને તેમ જ સ્ત્રીઓને ધરકામ સોંપવામાં આવે છે. ખેતરમાં તો ગુલામોની આ વાત સહુ કાંઈ જાણે છે. એ શોષાએ મને કહ્યું કે સીરીયાથી શરૂ કરીને એકના અખાત સુધીના આખા કીનારા ઉપર ગુલામોનો વ્યાપાર ચાલુ છે. ઇરાનમાં પણ તેવું અસ્તિત્વ છે. અને એ ગુલામો કંઈ વંશપરંપરાના ગુલામો નથી, તેમનો તો હજી વ્યાપાર ચાલે જ છે. સુદાનથી તેમ જ

ગુલામોનો આ વ્યાપાર ઠેકી રીતે ચલાવવામાં આવે છે તેની તુષાસ કરવા માટે આફ્રીકા તેમ જ રાતા સમુદ્રના નાલુકાર એવા બે મીનોની સાથે હું માસે સ્ત્રી નીકળ્યો. અહીં એટલું યાદ રાખવાની જરૂર છે કે, ગુલામોનાં આ બજારો તેમ જ ગુલામો લાવવાનાં મીનો સભ્ય જગતથી છુપાં રાખવાનો ભારે પ્રયાસ કરવામાં આવે છે. પરંતુ અમારે તો તેને જ શોધી કાઢવા હતાં.

ઉપરના ચીત્રમાં
ફ્રેન્ચોના સોમાલી
લેન્ડમાંથી લઇ
જવાતા ગુલામો
નો કાફલો છે

નીચેના ચીત્રમાં
રાતા મસુદમાંથી
ગુપચુપ
ગુલામોને લઇ
જવામાં આવે છે

એખીસીનીયાથી આ માનવ પશુઓને ઉઠા ઉપર તેમ જ વહાણોમાં વહી લાવવામાં આવે છે. પગી તેમનાં વેચાણ માટે જુદાં જુદાં બજારોમાં વહેંચી નાખવામાં આવે છે. ખુદ જેલહમાં પણ ગુલામોનું બજાર ખુલ્લા મથકનમાં છે. - ત્યાં સ્ત્રી તેમ જ પુરુષ ગુલામોની હરાજી કરવામાં આવે છે.

રેસમ, ઝીસ અને છજીતમાં જ્યારે 'દુધ હિન સંસ્કૃતીનો મધ્યાન્હ તમતો હતો, ત્યારથી માંડીને ગઈ સડીના અંત સુધી મધ્ય આફ્રીકાનાં અરણ્યોએ જગતનાં બજારો માટે ભેજના ગુલામો પુરા પાડ્યા છે. અને આજે પણ રાત્રી સાંજર ઉપરનાં ત્રણ સ્વતંત્ર રાજ્યોમાં ગુલામીનો ધંધો ધમધાકાર ચાલે છે, તેરાન્જો, આફ્રીકામાં, એખીસીનીયા અને એશીયામાં યમન અને હેમન છે.

એમીસીનીચની પશ્ચીમાત્મ સરકાર જ્યાં
સુદાનને મોટે છે તે ભુમીમાથી ચુનામો
આવે છે. જારગના જગા હોદવાગા પશુ
જ્યાં અને કદમ પુટીકલ એ લોકો સીધી
એનાદના હોય છે, જુના જમાનામાં તેમને
સાકગાથી સાકળાને મોની મોટી રુકડીઓમા
વાવવામા આવના હતા, પરંતુ હમણા તે
ધ મો બીનડુન ગુપ્ત ગીતે ચલાવે પડે છે
એટલે એમીમીનીયામારી તેમને ફ્રેન્ચોના
કે બ્રીગિએન મોમ ની લેન્ડમા અથવા છતાં
લીના ઇંગ્લીશમા એવીધુપીથી ખસેડનામા
આવે છે આ ધધો અગમવા માટે રાતા
સમુદ્રમા ધોરીસેની મોમએ ફરતી હોય છે
છતાં ચુનામોનો ધધો તેથી અટ-ધો નથી-
ચ નુજ રધો છે એમીમીનીયામા મહારાજા
ટકાગીમે ચુનામે ખપના કે ચુનામોનો ચા-

પાર કરવો એનો ચુન્ડો દરાવ્યો છે, પરંતુ
પ્રજાની સહીઓ જુની ડુવ ઉપર એકી
સમયે અકુશ પેટલો રહી શકે? એક
પ્રજાની સરકારી ગમતથી ઓછી જ
ચનટાવી શકાય તેમ છે?

પ્રેક્ષકોના અમે એડીસા બાબા ગયા
એમીસીનીયાની એ પાટનગરી સગ
રની સપાનીથી ૧૦૦૦૦ ફુટની ઉચાઈએ
વસયની છે. ત્યાંથી માગ મોટે ધોનાના પરી-
ચયના એક માણસ ઉપર પરીચયપત્ર
આપ્યો જીવનમર ચુનામોનો વ્યાપક કરીને
તે ખુબ કમાયે હતો અને તે વખતે તે
તે ધધામાથી નીચત ધધો હતો એમીસી-
નીયાની સરકાર કે ફ્રેન્ચોના એનવીખાતાને
અમે શુ કામ આપ્યા હીએ તેની જરા યે

એડીસાખાબા-એમીસીનીયાની પાટનગરી

જ્યાં ચુનામો ગળવાની મનાઈ છતાં, રાખવામાં આવે છે

ઉગ્રહિત કરતા હતા. અંગસાના બગીચાને
જ્યાંથી પાણી પાવામાં આવતું તે નાલું
વહેણીયું બાલુમાંથી જ વહી રહ્યું હતું.
ત્યાં એક વખત એક ધરડી બાઇ આવીને
બેઠી. તે પછી વળી એક યુવતી આવીને
તેની પામે ગાંઠવાઇ. બન્ને મુઠંગાં જ બેઠાં
હતાં તેટલામાં પહોળાં નાક અને મોટાં
લાજ મુખવાળા ત્રણ પુરુષો ત્યાં આવીને
ઉભા, તેમની પાછળ બીલું ટોળું આવ્યું,
પછી તેા સ્ત્રી-પુરુષોનાં કેટલાંય ટોળાં ત્યાં
આવતા જ ગયા. બધું ટોળું તદ્દન શાંત-

મારા મીત્રે એમની ભાષામાં પુછ્યું,
અને તેમની વાત ઉપરથી અમે જાણ્યું કે,
તેઓમાંના કેટલાંક જન્મથી જ ગુલામ હતાં.
પરંતુ તેમનાં મા કે બાપ કોણ હતાં
એની જ તેમને કશી ખબર નહોતી.

એક કથું: “મારા મામીક છઠ્ઠા ત્યાં
સુધી તેની સિરા મારે એની સાથે ને સાથે હું
રહેતા હતા. પણ એવું એક સૈનીકે ખુન ક્યું
ત્યારથી હું એલા સૈનીક સાથે રહું છું.”

એક ધરડી બાઇએ, પોતાની કથા
કહી એના ગામડાને બાળી નાખવામાં,

ગુલામોના દેશના લગ્નવેઆ

મૈન હતું. છતાં એમની એ મૈનતા છતાં
એમની મોહકતા અને રીતભાત ઉપરથી
મને લાગ્યું કે હરરતા કીચામાં જ્યેજા
માણસો જોવા જ તેઓ હતા. અને તેઓ
શુષ્કો જ હતા, એ પણ હું સમજી ગયો.
મારા એક મીત્ર દેમરા લેવા ગયો, અને
બીજા મીત્ર મથે હું એ ટોળા પાસે ગયા.
ટોળામાં કેટલાક બાઇ તેા કેટલાક છોકરા
સુકમદરી, કોઇ પણ જ વસ્ત્ર તેા કોઇ
ભુવાન હતાં. નેમત, મા સર્વ સંમન્ય મળ
તાપણાનું લક્ષણ તેા માર એ જ હતું કે
તેઓ બધાં શુભામ હતાં.

આવ્યું હતું અને તે વખતે બીજાંઓની
સાથે એને પણ પકડવામાં આવી હતી.
“મને અનેક વખત વેચવામાં આવી છે.”
તેણે સાદે ભાષે કહ્યું: “અને મારાં તમામ
બાળકોને મારી પાસેથી ખુચવી લેવામાં
આવ્યા છે.”

એક બીડી પાતળા અવાજવાળા સ્ત્રીએ કહ્યું:

“મારાં માથાપ સીદામો દેશમાં રહેતાં.
હું નાની હતી અને અમારી ઝૂંપડીમાં
રમતી હતી તે વખતે મને પકડીને ઘોડા પર
બેસાડી અદીસ લાવીને ત્યાં લેવી હતી,

પછી તો ફરી ફરીને કેટલીય વખત હું
વેચાઈ છું. મારો હાલનો માર્ગિક અહીં
આચો છે.”

રાગભગ બધાઓની દુઃખકથા એક જ
જાનની હતી સખ્ત મજુરી, લુપ્તમરો,
ચલુકનો મારઃ એક જ પ્રકારનો સખે
સરખો અનુભવ! પણ કેટલાકાએ તો તેથી
પણ ભયંકર કૂરતાની વાતો કહી. તેમના
માર્ગિકા એમને સળગતા અગ્નિની ભડકાડતી
જવાબાઓ નીચે ઉંધે માથે લટકાવીને ફટ-
કાવતા હતા.

માત્ર જુવાન સ્ત્રીઓને-તેમની જુવાની
જગત્રાઈ રહે ત્યાં લગી ફીક ફીક ગાખવામાં
આવતી હતી.

પછી મારા મીત્રે એમની લાપામાં
કંઈક કહ્યું, અને એકાએક એમનામાં
અજાણ પરીવર્તન થઈ ગયેલું જણાયું.
એમનાં દુઃખરેખાં ગમગીન અને
ગંભીર મુખમંડળ પર હાસ્યની રેખાઓ
થનથનવા લાગી, એક કદાવર સીધી દાંન
ક્યક્યાવવા લાગ્યો અને ભુલ્કા સ્ત્રીઓ મુઘ્ધા
હોઈ ચાટવા લાગી. ખડખડાટ, હસહસ,
તોફાન, દોગદોડ થઈ રહી. આગળ મારો
મીત્ર અને પાછળ એ બધા. એ બધા ખુશ
જ આનંદમસ્ત થઈ ગયા હતા.

વાણને એક છેડે મોટા ઝાડ નીચે
એથીસીનીયાનો મોટો બગદ ઉભો હતો.
માગ મીત્રના રસોઇયાએ આવીને એક જ
આંચકે પોતાનો છરો એના કાળજમાં
ખેસી દીધો. મારી આંખે મીંચાઇ મધ.
અને પછી તો શીકારી કુતરા શીકાર ઉપર
ધસે તેવી રીતે મારી આસપાસથી પેલા
ગુલાઓ એ બગદ તરફ ધસી ગયા. થોડીક
જ મીનીટમાં તો હજી જીવનની છેલ્લી
ઉખાથી ગરમ માંસવાળા એ બગદના
આમડાને તેમણે ઉતારી નાખ્યું. માંસની

ખિંચાણેથી થતો લાગી અને બયાનક
હીંસક પશુની માફક તેઓ પરસ્પર ઉપર
પડપડી અને ધુરંધધુરંકી કરતાં કાચું માંસ
ખાવા લાગ્યા. એમના મજાસુત દાંન વચ્ચે
ચવાતાં હાડકાંના કચુડાટ સંભળાતા હતા.
તેતલેતામાં આંખો બગદ અદૃશ્ય થઈ ગયો.
ત્યાં મુઘી તેમની અંદર અંદરની ઝડપા-
ઝડપીને ખેંચાણેથી ચાલી. એ પછી હાલીથી
ખરડાયલાં હાથ, મોંઢાં અને શરીરો સાથે
તેઓ બધા પોતાની કુર ઉગવણી પુરી કરીને
અમારી તરફ આવ્યા.

મારા મીત્રને તે વખતે નવો વીચાર
સુઝયો. અંદરના વીચાળ ઝાડ નીચે તેણે
કેટલાંક લાકડાં ગોઠવીને પેટ્રોલ છાંટીને મોટી
હોળી પ્રકટાવી. એ વીકાળ ઉગાળીને સંપુર્ણ
બનાવવા માત્ર એક અગ્નિની જ ખામી
હતી તે પુરી થઈ, અને પેનું ટેળું તાજ
લીધેલા ખિગદની ખુમારીમાં તેની આસપાસ
કુદવા અને ગાવા લાગ્યું. પહેલાં તો બડ-
ખડાટ જેવો ધીમો અવાજ સંભળાતા હતા,
પણ પછી તો તે ખુબ ઉંચો જતો ગયો.
તેમ તેમ તેમાં રહેલી વીકાળતા પણ ભયા-
નક હવે મુઘી વધતી ચાલી ચાંદની રાત્રે
ચંદ્રને જોઈને કુતરાં ભસે તેવો એ અવાજ
સતત ચાલુ જ રહ્યો. આક્રીકનો એ અમર
અવાજ ભડકાડતી અગ્નિની જવાબાઓ સાથે
ફીક સાથે સાધતો હતો. અને એમની કુત-
કુદ! એક રાક્ષસ જેવો સીધી કુદવામાં ને
બરાડ પાડવામાં બધાને પાછા પાડી દેતો હતો.

પછી તો અગ્નિ ફરી ગયો, અને ગુલા-
મોનાં ટોળાં આગ્યાં હતાં તેમ, સવારમાં
એમની ઉપર શીશાના જે પ્રહારો પડવાના
હતા તેની કવચનાથી ભયભીત થતાં
છતાં ગાતાં ને હસતાં હસતાં વીખરાઈ ગયાં.
એડીસા બાબામાં શહેનશાહી મનાઈ છતાં,
પરદેશીઓના એલચી ખાતાની નજીકમાં જ

ગુલામોનો વ્યાપાર ચાલી રહ્યો હતો. હરરમાં અમે નગરે નગરે ગુલામોને લેતા. એ કહેવાતા માણસો-વાસ્તવીક રીતે તો કેવળ માનવીના આરંભકાળની સ્થિતિ જેવા સંસ્કાર વીહીન માણસો-નાં યોગને બીજા માણસોની એવામાં પશુને સ્થાને વાપરવામાં આવે છે. તેમના માલીકની મરજી પડે તેવું અને તેટલું તેમને ખાવા માટે મળે, માલીકની મૌજ પડે તેવી રીતે તેમને શીક્ષા કરવામાં આવે. એ ગુલામોથી લગ્ન થાય નહીં. છતાં તેમને બચ્ચાં તો થાય છે જ. પણ તેમની ઉપરે એમનો અધીકાર ચાલતો નથી; એની માલીકી પણ તેમના શેઠની જ. તેમને માટે તે સીવાય બીજા કોઈ માર્ગ પણ નથી. એપીસીનીયાની આદીશુભને મળતી આવતી અલ્લસતો ગુલામોના મુકદ્દમામાં માથું જ મારતી નથી. ન્યાયદાન આપનારાઓની અને ગુલામોના માલીક વચ્ચેના ગુપ્ત ટકરો, ગુલામો રાખવા સભેની રાજગણને ય નીરંધક બનાવી મુકે છે!

ગુલામ માટે નારી છુટવું તે તો અશક્ય જ છે. તેઓમાંના મોટા ભાગને તો છેક જ બાલ્યવયમાં જ ઉંચડી લાવવામાં આવ્યા હોય છે. એટલે એમને પોતાના જન્મસ્થાનનું પણ સ્મરણ હોતું નથી. માત્ર એકાદ જંગમમાંની અમુક ઝૂંપડીઓમાંની એકાદ ઝૂંપડીમાં મારો જન્મ થયો હતો, એવું ઝાંખું-અતી ઝાંખું સ્મરણ જ તેમને હોય છે. તેમ છતાં લયંકર ત્રાસની ચક્રીમાં બીંસવાથી નારી જવાનો નીશ્વર કરે તો પણ તેનાથી તેમ યદ્ય શક્યું નથી. તેમની શરીર રચના જ એમની ઝોળખાણ આપી દે છે. વળી જેમને માથે ઘણી હોય તેને જ પોતાના માલીકના ગામમાં કે પ્રાંતમાં શેરીઓમાં અથવા આરણ્યની ઝાડીઓમાં છુટા રખડવાનો અધીકાર હોય

છે. પરંતુ જ્યાં કોઈ પણ ચૌકીદારને, સીદાઈ મને કે ઓલામોને (ગુલામોની એ જાતો છે) ઘણી પીનાનો બેવામાં આવે કે તુરત જ તેને પકડવામાં આવે છે, તેના માલીક માટે તેને પ્રરનો પુછવામાં આવે છે; અને જો તે પોતાના માલીકનું નામ કહી દે તો તેને પાછો એને ત્યાં મોકલવામાં આવે છે. પરંતુ તેમ કરવાને બદલે જો તે એમ કહે કે; ‘હું તો છુટે છું’ તો જ માણસ તેને પુછતો હોય તેના ગુલામ એને બનવું પડે છે! આમ થવાથી કદાચ તેને ઓલામોથી નીકળીને ગુલામમાં પડ્યા જેવી દશામાં મુકાવું પડે છે. પણ નારી જવાનું સાહસ કરતાં ઘણી વખત એને જન ગુમાવવા સુધીનો લય વહોરવો પડે છે.

...

હા, રમાં અને હરરમાં તમે જો સીધો સવાલ પુછો તો તો તમને જવાબ જ ન મળે, પણ પરાક્ષ રીતે પુછો તો ગુલામોની પ્રથા ચાલુ હોવાની કથુક્ષાત તમને બધા જ આપવાના. એડીસા બાબાથી જશુટીની વચ્ચેના પ્રદેશમાં જુદા જુદા સરદારોની સત્તા ચાલે છે, જ્યાં માત્ર સૈનીકો સીવાય બીજાને કશા અધીકાર નથી, ત્યાં જ જો બરાબર કામ કરવામાં આવે તો લાખજો ગુલામોની પણ કરતાં યે ધુંરી દશામાં પકડે કરાવી શકાય એમ અમને લાગે છે.

એક દીવસે અમને વેડળગના પુત્ર સાથે જમવાનું આમંત્રણ મળ્યું. ત્યારે વેડળગ ટીંગેનેના બળવાઓરો સામે લડતો હતો. એનો છાકરો ઉમદા દેખાવનો, હસખુષો અને રૂબાનો હતો. એક ફ્રેન્ચ પાદરીએ તેને ઉછેરીને મોટો કર્યો હતો. તે ફ્રેન્ચ બાપા સારી રીતે ઘોડી જાણતો હતો. તે અમને ઇંગ્લેન્ડ આપીને અમારું સન્માન કરવા માંગતો હતો

અમે ગયા ત્યારે અમારા માનમાં તેના જન-
ગીરદારો સરહદ સુધી આવ્યા હતા. તેઓ
એથીસીનીઆવાસીઓ હતા. અને જે દેશમાં
તેમણે વીજ્ય મેળવ્યો તેમાં તેઓ સૈનિક
મનાતા હતા.

એને ત્યાં ગુલામો જ અમને તેમના માલ્લી-
ક્તી હાઝારીમાં લઇ ગયા. જમ્યા પછી
મોટા આંગણા આગળ પડતા એક ઝોરકા-
માં અમને આરામ માટે લઇ જવામાં
આવ્યા, ત્યાં જેવા અમે દાખલ થતા હતા
તેવામાં જ અમે ભયંકર ચીસ સાંભળી અને
એકએક તે બંધ થઇ ગઇ. અમારા
યજમાને પોતાના માથુસોમાંના એકને કંઈક
આરા કરી, અમે કાંઈને કૃતક્ર મારવામાં
આવતા હોય તેવા અને ગાંઠો દેવાના અવાજ
સાંભળ્યા, પણ પછી તો બધું શાંત થઇ
ગયું. અમારો યજમાન અમારી પાસે આવ્યો,
અને અતીશય વીનય સાથે અમને કહ્યું :

“આપની શાંતીમાં પડેલા ભગ માટે હું
ધણું જ દીકરીર છું. મારા પડોશીને ત્યાં
એક ખરાબ ગુલામ છે. તેણે ગઇ કાંઈ દાર
પીધો હતો, એટલે મારો પડોશી તેને
દીંગાલીને મારવા માગતો હતો, પરંતુ આપ
અહીં છો તેવે ટાણે એની ચીસાચીસ થાય
તે મને ગમતું નથી.”

બીજે દીવસે મેં એક છેકરા મારફત
જાણ્યું કે પેલા ગુલામ તેને પડેલા
મારથી મરી ગયો હતો, અને તેને અમાગ
નવજવાન અને પ્રુખમુરત યજમાનની
વાડીમાં જ દાટી દેવામાં આવ્યો હતો.

...

એ દીસાખાખામાં ગુલામોના એક ઘરડા
વ્યાપારીએ મને કહ્યું હતું કે, હરમમાં
હજી ગુલામોના વ્યાપાર કરતા તેના દોસ્ત સૈય-
દને શોધી કાઢું તો મને ઘણી વાતો જાણવાની
મળે. પરંતુ સૈયદને શોધી કાઢવા એ સંધ્યું

કામ ન હોતું. અમે જે જે ગોરાઓના સદ
વાસમાં આવ્યા તેમણે એ નામ જ સાંભળ્યું
નથી એમ કહ્યું, અને દેશીઓએ ૧૫
‘એને ઝાળખતા હોવાનું’ કબુલ ન કયું”
વળી અમે ગુલામોના ધંધને લગતી બાબ
તોની તપાસ કરી રહ્યા છીએ એમ જણા
વીને પણ એને શોધી કાઢી શકીએ તે
નહોતું પરંતુ એક દીવસ અમે હાર્થ
હરર જતા હતા, ત્યારે માર્ગમાં સુંદર ખચ્ચર
ઉપર ઘોડેલા, એક પ્રુખમુરત આરબ
અમને મળ્યો. તે અમારી જ વાટ નેછને
ઉભો હોય તેમ લાગ્યું. અમને જોતા જ
તે અમારી તરફ આવ્યો અને મીનલાંબે
સલામ કરી તેણે અમારા છેકરા (નાકર) ને
પોતાની અરબી લાપામાં કહ્યું કે, તેનું જ
નામ સૈયદ હતું. અહીંસથી તેને એના
મીત્ર અઝીઝનો પત્ર મળ્યો હતો અને તેથી
તે અમારી શોધમાં આવ્યો હતો.

તેણે અમને કહ્યું : “હું મારા ધંધાને
અંગે મુસકરીએ જવાનો છું. તમને મારી
સાથે આવવાથી ધણું જાણવાનું મળશે.”

“ક્યારે જવાના છો, કેટલી મુસાફરી
કરવી પડે તેમ છે?”

અમારા એ બંને પ્રશ્નોના ઉત્તરમાં તેણે
કહ્યું : “બે દીવસની મુસાફરી છે અને તે
માટે મારે હમણાં જ ઉપડવાનું છે.”

અમે પણ છેવટે તેની સાથે જ જવાનો
નીલુષ્ય કર્યો.

એ બે દીવસની યાત્રા ગાઢાં જંગલોમાં
અને ઘોર અરણ્યોમાં અમે કરી. લાંબો ને
લાંબો, આવી સાંકડા-બે માણસો સથે ચાલી
સડે નહીં તેવા એ રસ્તો હતો. એ લુખી
એટલી નીજન હતી કે હરણીયાં ને શીયા-
ળવાં પણ અમને નેછને લપથી લડકીને
નાશી જતાં નહોતાં; પરંતુ પોતાની જગાએ
ઉભાં રહીને કટલા પંખખત સુધી અમને

જોયા કરતાં હતાં. પહેલા ગાતવાસો અમે એક ગામડામાં પરાળના ઝુપડામાં ફર્યા. ગામડીઓએ અમને માસને ભાજી ખાવા આપ્યાં. અહીં અમને સૈયદે કહ્યું કે: “હું” ગુલામોનો વ્યાપાર કરું છું.”

તે મુંદર દેખાવતો, યુધ્ધીમાન હોવાની ખાત્રી આપના ચંદ્રોવાગો, આંખોની ત્રાહ્મણીક ગંભીરતા ધરાવનારો હતો.

તો સાવ સહેલા છે. જ્યારે એખીસીનીયા-વાસીઓએ સુદાનની ખાલુના પ્રાંતો સર કર્યાં, ત્યારે વેચવા તેમ જ ખરીદવા માટે સંખ્યાબંધ સ્ત્રી-પુરુષો અને બાળકો ત્યાં મળતાં હતાં. ત્યાથી કારલા ને કાફલા અર-ખસ્તાન તરફ જતા. પરંતુ હવે તેવું રહ્યું નથી. હવે તો એ પ્રાંતો ફરીકામ થઈ ગયા છે અને ગુલામો ત્યાંથી અદ્રશ્ય થઈ

અરખસ્તાન તરફ ગુલામોને ગુપચુપ લઈ જનાર હોડકાં

તેણે કહ્યું: “આ ધંધો માત્ર આર-ઓ જ ચલાવે છે. કેમકે એખીસીનીયા-વાસીઓ તો છેક જ આળસુ હોવાથી, ભાગ્યે જ પોતાનો દેશ છોડીને બહાર નીકળે છે. પણ અમે તો એસીરીયા, હેઝાજ અને યમનથી આવેલા, અમને મુસાદરીમાં મળ પડે. અમારા વડવાઓ છેક હીંદ સુધી અને ખીલ તરફ રખેન સુધી ગયેલા. આ ધંધો

ગયા છે. તેમની આખી ઓલાદ જ નારા પામી છે ઉપરાંત વળી રાગરાઓ રહી. એટલે અમારે ધણા જ સાવધાન રહેવું પડે છે. અમારે કર આપવા પડે, રજો ભોળ-ગર્વાં પડે, અને અમારા વ્યાપારની વસ્તુને ગુપચુપ વહાણોમાં ચલાવવી પડે. હવે તો ગુલામો માટે અહીં ખરેખરા ખતર પડ્યું રહ્યું નથી. એટલે હું પંદર કે વીસ ગુલા

આરાગુબન-૯૫૧ ગુલામી કુમાવાય છે

મને એક એવા બહુ બહુ તો બે કાફલા કરીને અરબગાન મોકલાવી શકું છું. એ લોકોમાંથી ધારેલે સ્થળે પહોંચતાં બધા છવના થે રહેતા નથી, છતાં છવે તો પણ એ ધંધામાં હવે જાગે કસ રહ્યા નથી, માંડ માંડ ગુજરાન લેયું મળી રહે. મારે મોટે ભાગે એ ગુલામો સરદારો પાસેથી ખરીદવા પડે છે. તેમની પાસે વેગે ભરવા ભેટલા થે પૈસા હોતા નથી એટલે તેઓ મને અરજ કરે છે કે, મારે વેગે ભરવા અને ગુલામો લઈ જવા. એ રીતે પુરતી સંખ્યામાં ગુલામો એકલા થઈ રહે ત્યાં સુધી હું તેમને મારેનાં ચાણામાં રાખું છું અને પછી અરબગાન તરફ કાફલો મોકલાવું છું.

“એ ચાણું અમે ક્યારે લેઈ રાકીશું?”
મેં એને પુછયું.

“કાફલે.”

એટલું કહીને તે લામો થઈને સુઈ ગયો અને ઉઘડે આમંત્રય આપતો ગીત લલકારવા લાગ્યો.

સુર્યોદય થતા જ સૈયદે અમને જગાડ્યા અને ધરાઈ ધગાઈને પાણી પી લેવાની લલામણ કરવા તેણે અમને એતાવ્યા કે, “આપણે જે પ્રદેશમાંથી મુસાફરી કરવાની છે, તેમાં પાણી મળે તેમ નથી.”

આખો રસ્તો ચઢ ઉતરના હતો જેમ જેમ દીવસ વધતો જતો હતો, તેમ તેમ અમારે વધારે જંગલોમાં મુસાફરી કરવી પડતી હતી. સૈયદ આરખોના સ્વાભાવીક લક્ષણની માફક મુસાફરીમાં મોટે ભાગે મૌન જ સેવતો હતો.

છેવટે અમે એક ટેકરી ઉપરના વીચીત્ર ગામડા પાસે આવ્યા, ત્યારે સૈયદે કહ્યું:
“હવે ગામ આવ્યું.”

આ ગામડું જુદી જ ઢબનું હતું. બીજે બધે અમે ધાસમાં ઝુપડાં ભેતા, ત્યારે અહીં સામસામી પત્થરી દીવાલોથી કીચકા જેવાં બનાવેલાં ઘર નજરે પડ્યાં.

સૈયદે કહ્યું: આ આરાગુબન ગમ છે. આરાગુબાઓ એ ગાલા જાતિની એક શાખા જાતી છે. તેઓ જુદીમાન, મગરર અને બહાદુર હોય છે. એમનાં ગામડાંઓમાં અમે અમારા ગુલામોના કાફલાઓને છુપાવી રાખીએ છીએ. થોડોક બદલા લઈ તેઓ તે કાફલાનું સંરક્ષણ કરે છે.

ગામમાં પેલા તો બહુ જ પીકરાળ દેખાવ નજરે પડ્યો. કાંઈ શેરીમાં સામે મળતું નહોતું, કે મકાનોમાં ઘૂંઘાં ચકલું ચે ફરકતું દેખાતું નહોતું. પણ ગામને છક બીજે છેડે ગયા ત્યારે અમને બધો ભેદ સમજાયો.

માનવ શિકારીઓ વાઘની માફક ગુલામોને જીવતા પકડવાની

‘ શિકારખાજ ક્રમ ખેલે છે, અને તેમને કેવી રીતે વેચવામાં

‘ આવે છે તે રાસક વૃતાંત આવતા અંકમાં વાંચજો.

૨૧

: લેખક :

સ્વીશંકર સંતોષરામ ભટ્ટ

[નવલિકા]

કોણ જાણે ક્યાંથી પણ આજે ફરી પ્રથમ જન્મ પૃથ્વી સમ-સ્તને ઘેરી લેતાં હતાં, ધોધમાર વર્ષાદિ આર ક્ષણે સતત વર્ષ્યાં હતો, અને હજુ ક્યાં સુધી વરસશે એ કહી શકાય તેમ નહોતું. ગગનમાં અને પૃથ્વી પર અધકારના ધર જામ્યા હતા. આંખ ખોલતાં જ દબ્બિને કાંપ વળતી અને અધકાર વ્યાપી રહેતો. શત પડવા આવી હતી; એ અધકાર અને ખીની ધુમ્મસ વધતાં હતાં.

એ ઘોડે સ્વાર ધીમે ધીમે જતા હતા. એમાનો એક ધોળો દાઢીવાળો જુઝગ કઠી હતો. અશીણ, ગાંગ વિગેરે કેરી પદાર્થોના સેવનથી એનું શરિર જજરીત થયેલું હતું. એની દાઢીના સફેત વાળ આપારે ધુમ્મસમાં જુખરા વરતાતા હતા. અને દાઢીમાં પાણી મોતી પેટે ભરાઈ પડી જતાં. એની કેડ પર તરવાર લટકતી હતી. મથે જખ્ખર બાંધેલું વીટ્યું હતું, પણ તે બિંજાઈ મથું હતું. એક હાથમાં ઘોડાની સુતરના દોરડાની લગામ અને ખીજા હાથમાં ન્હાની આશુક હતી. એનું ઘોડું એક ટંદાર વછેરે હતો; અને તેથી નેનારને કાઠીનું વૃદ્ધત્વ ગણતરીમાં આણું જણાતું. ઓવા અધકારમાં અને વરસાદના તુફાનમાં આપ્યા છતાં હજુ જાણે હમણાં જ ખજાર નીકળ્યો હોય એમ એ ચાલતો હતો.

ખીજે ઘોડેસ્વાર કાઠીનો ભત્રીજો હતો. એ એક ભણેલો શહેરમાં જીવન પામેલ જુવાન હતો. એણે ફેરો વધારે બીજાવાથી કાઠી નાંખ્યે હતો અને એના અંગ્રેજી હબ્બના વાળ બીજાધને ખેંચી ગયા હતા. એના બીના થયેલ ગૌર વદનને એક કાનમાં પછે-રેલ શવું સોને મટેલ પુલ શોભા આપતું હતું. એની કેડ પર પણ તરવાર લટકતી હતી. પરંતુ ટેવ નહિં હોવાથી વારંવાર તેને તે સરખી મુઠવી પડતી. એનું ઘોડું ધણું વૃદ્ધ હતું. કાઠીનો વછેરો અને આ ટાપકું કેમ સાથે મુસાફરીનો પંથ કાપી શકતાં એ કદપણું મુશ્કેલ હતું. પણ એના જુવાન ઘોડેસ્વારના મોં પરના ધાકે અને કંટાળાની ઉંડી રેખાઓથી જણાતું કે એણે આટલો પંથ પણ કેમ કાપ્યો હશે? એ ઘોડું હજુ રજું અને જુવાને એક નાની નેતરની સોટીથી મારવા માંડ્યું.

“કાકા? આ તો હવે સાફ ના પાડે છે; કહો તો હવે એને દોરીને ચાલું.”

જરા આગળ ગયેલ વૃદ્ધ કાઠીએ ઘોડાને થોભાવ્યું અને પછી મોં ફેરવી કહ્યું: “અરે એ તો અમથું, એમને એમ એણે આ દસકો કાઠી નાંખ્યો—હાંકો.”

! “પણ હવે ખીજા દસ કલાક પણ નહીં કાઢે”

“અરે તો-આ ગામ ક્યાં આધું છે- હવે પહોંચી જઈએ પણ હવે જરા હળવા હાલીયે.” એમ કહી ફરી ચાલવા માંડ્યું. જે અત્યાર મુઘીની ગતી હતી તેથી વધારે ધીમી ગતિ ફરી મક્કપ તેમ નહોતું. એટલે એ જ ગતિ ચાલુ ગઈ. થોડા પ્રયાસે જ વૃદ્ધ થોડું ચાલવા માંડ્યું.

ત્યાં “હં-ખમ્મા થોડીને” એમ કહી લુવાને એડી મારી, એથી થોડી વાર એ ફરી ઉભી રહી. પણ છેવટ મુસાફરી રાત્રે થઈ.

એક કક્કાક પછી એ લોકો એક ગામને ચોરે આવી પહોંચ્યા. અને ત્યાં આપતાં વૃદ્ધે કહ્યું: “નેસગ્ર” લાગે છે આપણે રાત્રે રહી સ્થવારે ઉગમણા હાલીયે કે વહેણું આવે રામપર.”

હમીરે એ પર ખાસ ધ્યાન ન આપ્યું. કારણ કે તેને આ બુગોળ માટે આજી ખુમાણ પર જ આધાર રાખવાનો હતો.

અંધારું ખૂબ હતું, હલુ વરસાદ વરસતો હતો પણ ચોરા પાસે આવતાં આજીએ “રામ-રામ” એમ બુમ મારી ચોરા પર આ વખતે કોણ હોય ? છતાં ફર ચોરાની ડુંડી દાવાલની વચ્ચે બે કોડીયામાં દીવા બળતા હતા, અને બીજા ખુણે એક ફરીડેન ફાનસ ઝાંણું જગતું હતું. એની પાસે એક બાલો ખોલો જણાતો હતો. એણે ત્યાં બેઠાં બેઠાં જ સ્થાને ‘જે અંધે’ એમ ખૂમ મારી એટલે કાઠીએ પણ સ્થાને ‘જે અંધે’ એમ કહ્યું.

આ અરસપરસ જવાબના પરિણામે બાલો પાસે આવ્યો અને ખખર પૂછ્યા: “આ જૂઝોને મહે નામ્યો છે. માગ મુઝે એમ નથી, એટલે રાત્રે ગાળવી પડશે. સ્થવારે પાંખ પંથે પડી જશું. આજીએ કહ્યું.”

પણ અત્યારે રાત્રે કલાપ એમ નથી ! આપ કોણ બાપુ ?”

“હું આજી ખુમાણ” કાઠીએ કુળ માટેના ગવંધી કહ્યું.

બાવાએ માત્ર ‘હ’ એમ કહ્યું. ‘અહિં’ ખુમાણના ઘર તો ન મળે’ એમ કહી એ શાંત થઈ ગયા.

‘એ કાંઈ નહિં’ બાપુ ! હમીર ! ચોરે બેસીને રાત્રે કાઠી નાંખશું-પણ આ જનન-વર ક્યાંય બંધાય તેમ છે ?”

બાવાને થયું કોઈ આ લોકો અહિં આ જ રહેશે અને સુવાતું નહિં મળવાથી પોતાની પણ નીંત્ર બગાડશે. એટલે એ બોલી ઉઠ્યો: “પણ એમ શું કામ ! હું તમને લઈ જઈ-હાલો એમ રાત્રે ડોકોળાય ?”

“પણ એવી તકનીક તમારે શા માટે લેવી ?” કાંઈ નહિં ? પણ બાવાએ આગ્રહ કર્યો અને આજી ખુમાણે છેવટે ‘હા’ કહી.

“આપણે આ દિશા આજી કામ.-એટલે જાત્રી પીછાન નહિં.” એમ ખુમાણે કહ્યું.

અને બાવાએ ‘હ’ એમ કહ્યું અને ‘જે અંધે’ એમ રટણ રૂપે ઉચાડ્યું.

થોડીવાર પછી એ ત્રણે એક ડેલી પાસે આવી ઉભા રહ્યા. બાવાએ આગળીએ ઉંઘાડી અંદર પ્રવેશ કર્યો અને બોલ્યો: ‘મેરામ બાપુ ? આજ આપને ત્યાં મહેમાન પંધાર્યા છે.”

અને એણે અંદર આવી ડેલીનો દરવાજો ખોલ્યો અને કાકા ભત્રીજા અંદર દખલ થયા. સ્થાનેથી તુરત એક પાંત્રીસ વર્ષનો લુવાન, ઉંચી કાઠીનો, ભરાવદાર શરીરવાળો અને તેજસ્વી આખોવાળો ધરતી બહાર આવ્યો.

“એ રામ રામ છે મહેમાનને ! ‘આજ ધનનામ્ય.’ એમ કહી એણે ડેલી પરનું ફાનસ નીચે ઉતાર્યું” અને જનને આગમનુકૂળી સ્થાને આવી ઉભો રહ્યો.

“ક્યાં રહેવું-આખા ?”

અને એ પ્રશ્ન કરી હમીર તરફ એટલી જ માયાળુતાભરી દ્રષ્ટીથી નમન સુચવ્યું.

‘પરધરી મહાર’ નામ આઠા ખુમાણ આ મહારો ભરીજ હમીર.’

‘હવે બાપુ ! હવે-અત્યા કરશન આ થોડાને લઇ જાજે અને આપણી કોઠે બાંધી આવ-આપ પધારો-’

એમ કહી એ બન્નેને લઇ અંદર ચાલ્યા.

બાપાએ ‘હું જાઉં બાપુ’ એમ કહી વિદાય લીધી. એના ચાલવામાં ઝડપ અને નહાસવાની વૃત્તિ વર્તાઇ.

આઠા ખુમાણ અને હમીર બન્નેને મેરામણની પ્રસન્ન મુદ્રા અને આવકારથી એની અભિજ્ઞાતના વિશે પ્રતીતિ થઇ ચુકી. અને હમીરને તો ગામડાઓમાં આવી ઉદારતા વર્તનમાં બાકી રહી છે એ માટે માન થયું.

મેરામે તુલ પુછ્યું. “વાણ માટે તૈયારી છે. આપણે સાથે જ બેસીએ.”

પણ આઠાએ કહ્યું “ના બાપ. આ હજી બે ત્રણ કલાક પહેલા જ નીકળ્યા છીએ, અને ટીમણ લઇ લીધું છે.”

પણ તોય એમ કંઈ રાત નીકળે ? આ જીવાનનેધ કુંવર સાથે છે. એને કાંઈ ચાહે ?

હમીરે કહ્યું:--“નાજી, મહારી ઇચ્છા નથી. આપ જમી લ્યો.

‘હરે ! પણ મહેમાન જીખ્યા સુવે અને મહારે મોઝે કેમ કોળીઓ અડકે ? કેવ દૂલાયને ?’

‘ના બાપુ ના. એમ હોય ! આ મેઘ-રાજાએ અમને રોટી રાખ્યા. નહિતર અત્યારે રામપરે પડેલી ગયા હોત ને ?’

“બાપા-રામપરે હજી અહિંથી બાર ગઉ, અહિંથી ઉગમણે જવાનું.”

“આ નેસણ નહિં.....”

એમ કહી આઠા સાશ્રય ગરકાવ થઇ ગયા. પણ પોતાની ભૂલ છુપાવવા હવે એણે ‘પ્રયત્નો કરવા વ્યર્થ’ હતા. એટલે કહ્યું. “આ મેપડે માગે જીલવ્યો. હશે ! પણ કાંઈ નહિં. ભણકડે વહેણા હાલીયે કે પડેલી નયે.”

‘ના. એમ મહારા પર જૂઠમ થાય ? હવે ઉતાવળ શી છે ? સહવારે કસુ બા લઇને નિકળજો. મહારી પર એટલી તો મહેર કરવી પડશે.”

“સાર બા-જોઈએ. વરસાદ રહી ગયે હશે તો તો થોડું રોકાવાશે. અમારે આ ભાઈના વિવાહ માટે નીકળ્યા છીએ.”

“ઓહો ! મહારી વધામણી. ત્યારે પણ આપને માટે હું પાગરણ પાણીનો બંદોબસ્ત કરે-અત્યા કરશન” એમ જુમ મારી મેરામણ ખંડાર ગયા.

આઠાએ ગાંભીર્ય તોડી કહ્યું: “હમીર ! આપણે જેટલો મારગ દંડાતો ત્યાંથી બીજો મારગે વળ્યા-પણ.....”

“કાશ ! હશે ! આપણને આવી જરૂરસ્ત મળી છે. મણસ અગેલ છે.”

“હા; અમીરાઇ એના લોહીમાં છે... ત્યારે જ.”

એટલી વાતચીત કરી ત્યાં મેરામણ અંદર આવ્યો.

“અ.પા ! ગોઠવણ થઇ ગઇ છે. આપને ખુશી પડે ત્યારે પધારજો. રામ રામ બાપુ ! સહવારે મળજો.”

“હા” હમીરે ઉમેયું અને એની સ્થ મે પ્રસન્ન હાસ્યકરી મેરામણ ચાલ્યો ગયો.

આપાને પોતાની ભૂલ મનમાં ખુશી ગઇ હતી. આટલે વધે પણ આ ભૂન કેમ થઇ એના માટે એના મનમાં શંકા ઉદ્ભવી હતી. એનું સમાધાન હવે થઇ શકે એમ નહોતું. છતાં એને ખબર પડી કે અત્યારે એ ફરવાદશમાં છે. એ ગ મનું નામ સાલ-

રતાં જ એ ગંભીર થઇ ગયો હતો એના અંતરમાં સ્વેજ દોલ જન્મેલા હતા. એને પોતાને એ વિશે ગમ નહોતી પડતી, એ હમીરને લઇને ખૂબ દોડી ઉપર આવ્યો. ત્યાં બે પથારી કરેલી હતી, અને સ્થાને એક ઝાંખું ફાનસ બળતું હતું. પથારીઓ લગભગ પાસે હતી. દોડી બહુ વપરાશમાં હોય એમ નહોતું જણાતું. ત્યાં જુની ચડેલ ધુળની વાસ આવતી હતી. એની બેજને લઇને એક પ્રકારની દુર્ગંધ લાગતી. કાકા ભત્રીજાએ એક પથારી લીધી અને એ પર બેઠા. હમીરે ફાનસની વાટ ઉંચી કરી પરંતુ એથી જાળ વધવા લાગી, એટલે પાછું હતું તેમતું તેમ સહેવા દીધું. કાકાએ પથારીમાં એકા પછી લુગડાં ઉતારવા માંડ્યા. એના કપાળ પર દરમિયાનીઓ વરતાવા લાગી. એનાં લઘાં સ્વેજ સ્વેજમાં લાગતાં હતાં, અને મુખ ગંભીર બની પીએત્ર હેઠ બતાવતું. એણે પછી ફાનસને નીચું કરી હમીર તરફ એક વ્યથાં નજર કરી. લાંબી સોડ રી એણે પોતાની પછેડી ઓઢી. એને ઘડ પાગની ઉધરસ આવવા લાગી અને તેથી એણે માથું ઉચું કરી બળજો ત્યાં જ નાખ્યો. અંધારું, એ બેજની દુર્ગંધ, અને એમાં આવ્યાની ઉધરસ એ દર્શાવેને ગમતી લાગ્યું. એને થયું કે એ પોતાની પથારી જગ દુર લઇ લે, પરંતુ એમ કરવાથી નકામા પ્રયાના જવાબ આપવા પડે માટે એ બેસી રહ્યો.

હમીર શાંત હતો. એને કાકાની એક-એક મુંઝવણથી દોલ થતો હતો છતાં એ કાકાની બધી રૂબાઓ રસથી નીચાળતો હતો.

એકએક આજ્ઞાએ કહ્યું:—“લાઇ તરવાર ક્યાં મુકી!”

હમીર પોતાની તરવાર છેડીને દુર મુકી હતી તે તરત આંખળી ચીંધી કહ્યું: “એ રહી ત્યાં.”

“અરે લાઇ! ત્યાં મુકાય! એને તો હંમેશાં માથા પરજ મુકવી એજાએ.”

હમીરે લંબાઇને તરવાર પોતાની પાસે લઇ અને માથા નીચે મુકી.

“તરવાર નવી છે ને? કે તેજ કરાવી છે!”

હમીરે જવા મરકાને કહ્યું: “તરવાર તો મ્યાનમાંથી ખૂબ નીચળતી જ નથી—એટલે મ્યાનને માલીશ કરી તેજ ક્યું છે.” અને પછી એણે ચળકતું મ્યાન દીવા સામે ધ્યું”

“ફિકડી મેક” કહી કાકાએ અરુચી બતાવી ગાંભીર્ય ધારણ ક્યું.

થોડી પળો શાંતિમાં પસાર થઇ પછી ઘરની અંદરથી વાતચીત થતી હતી તે કાને પડવા લાગી. તે વખતે ઘરનો માલીક પોતાની પ્રમાણીકતા પુરવાર કરવા તત જાહેર કરતો હતો. “તો તો સાતમી પેઢીએ મુળ-માણેકની કરતી” લાજ” એ શબ્દો વધારે બરેથી ઉચ્ચારાયા અને વૃદ્ધના શરિરમાં એ સાંભળતાં જ જાણે કંપારી છુટી હોય એમ જ જણાયું. એ દશર થઇ ગયો, અને ઝીણી આંખો કરી, દાંડી પર હાથ મુકી એ તરવાર માથું ધુણાવ્યું. એના મુખ પરંતુ ગાંભીર્ય વધુ સખ્ત અને દઢ થયું.

વૃદ્ધના એકવાદો અને પછીના ગાંભીર્યથી હમીર આશ્ચર્ય પામી ગંભીર બની ગયો. વાત એમ હતી કે વૃદ્ધની પચ્ચિક પેઢી પરના આખા ખાચરને આ ગામના મુળ માણેક સાથે તકરાર થયેલી અને એ તકરાર ખૂબખાર બની હતી. બન્ને પક્ષના થોડા મણસો મરેલાં અને એ રીતે વેર જાંઘાતાં એક બીજાના ઘરનો બધોય સંબંધ તુટી થયેલો. આજ્ઞાએ એ તકરારનું વર્ણન ચારણ પાસેથી સાંભળ્યું.

શૌચની કથાઓ મુખે સાચવી રાખનાર આ લોક-કવિઓ, આવા નમૂનાઓ સાચવી શકે છે, અને એ વર્ણનો કુળની અને ગામની મુખમાં જીવતી દસ-લક્ષ્મી ગણાય છે. એમાં પરંપરાગત ઉમેરાઓ ધણા થાય છે, અને એ રીતે ઘણીવાર બનેલી હકીકતનું રૂપાંતર એક કાલ્પનીક ગાથામાં થયેલું હોય છે. એ વાત સમય જતાં ભૂતકાળ ગયેલી. અને બંને કુટુંબોને કરી સંબંધ નહિ હોવાથી પહેલાંની કટુતા અને વૈર પણ ભૂતકાળ ગયેલ, પણ આજાએ તો એ વર્ણન ન્હાનપણથી ધણીવાર કાંબોજલ અને એ વખતે એના શૌચની લાગણી આ વૈર વાળવામાં ધણીવાર ઉદ્ભૂત બની ગયેલી. છતાં એ સ્મૃતી જની યથા હતી. અત્યારે આજાએ આ ગામનું નામ સાંભળ્યું ત્યારે એક પ્રકારની અચેતની લાગણી જણાઈ હતી. અને મુગ્ધ મ હોકતું નામ સાંભળતાં જ પેલી તંદરસ્તનું પણું અને આખીયે વૈર-કથા એને યાદ આવી. ફરી એ લાગણીએ એના મનમાં દોર જમાવવા માંડ્યો, એના અણસુ હૃદયમાં કરી રાંધેલ ઉદ્ભવની નહિ. હાનપણથી માત્ર પ્રલમાં જ-ગામના ચાર ગોદરા વચ્ચે જ-આખું જીવન નિષ્ક્રિય અવસ્થામાં વ્યતીત કરેલ એટલે આ વૈર એને મન મહત્વનું હતું. એમાં એને કુળની કિર્તિ જણાઈ હતી અને વધારામાં એણે સાંભળ્યું હતું કે એના દાદાએ એક “માયુ” માંગણું રજું છે એ મરતાં પહેલાં લખા” એવા સપય લીધેલ. પરંતુ એ સપય પરિપૂર્ણ નહિ થયેલ. એ વાત આલાને શૌચ આપવા લાગી. એ આખું ચીત્ર એનાં મન આગળ ખડું થતું એટલે એને ગુસ્સો ચઢવા લાગ્યો.

“દેવ રહેશે! પણ આપણે આમ ક્યાં વળ્યા? આડો સાપ ઉતર્યો રશે?”

“કેમ! કાકા” હમીરને કરી સમજણ ન પડવાથી નિર્દોષ પલે સવાલ પૂછ્યો.

“કેમ? આ આપણે દુઃખનનાં ઘરમાં બેઠા છીએ અને મહારે તો એના ઘરનો ઉંચરો હરામ છે. હું અહિં ન રહી શકું.”

“હરામ? શા માટે?” હલુ હમીરે નિર્દોષ ભાવે જ પૂછ્યું.

એકા! તને ખબર નથી આના આપદાઓ સાથેનું આપણે જનું વેર છે. અરે? એક ‘માયા’ તું સાકું છે હલુ!

હમીર કંપી ઉઠ્યો. આડો. આ શી વાત કરે છે. હલુ મેગમણે હમણાં જ એમની બરદાસ્ત કરી, એમને આશ્રય આપ્યો, અને આડો આ રીતે ફતન બની કેમ વાત કરી શકે?

“પણ આપણને જેણે આશ્રય આપ્યો તેને ઘેર જ આવું થાય!”

“મહારે એનો આગે ન જોઈએ.” આલાએ ગુસ્સામાં છુમ મારી, પથારીમાંથી ઉભો થઈ એણે તરવાગ લીધી અને બેઠ પર બાંધવા લાગ્યો.

“પણ કાકા! આ વર્ષોમાં ક્યાં જનું? રહવારે વહેલા તો નીકળવું જ છે ને!”

“હા! હવે તો એના પાદર પર જ માયાં સાકું કરીને.”

“અરે! કાકા પણ આવો સારો માણસ-એની સાથે જીનું વૈર શા માટે ઉકેલવું?”

“તું કામ ઉકેલવું?” આલાએ નિવે વળી, ડોળા કાઢી હમીર સ્લામી મીટ માંડી. “ડરપેક! એમાં તારા કુળની લાજ છે.” ફરી આલાએ એનો ગુસ્સો છુમ મારીને વ્યક્ત કર્યો. આડો ગુસ્સાથી ધ્રુનવા લાગ્યો. એની આંખે લાલ બની ગઈ હતી. એ પોતાની ભૂતને કાષ્ટમાં ન રખી શક્યો. એટલા અમને લાગે પોતાની પથારીમાં જ

ફસાઈ પડ્યે. હમીર એને ઝીની લેવા બેઠો થઈ ગયો. એણે આજ્ઞાને સરખો સુવાર્યો.

અટકો ચુરસો, અટકું લુતું વૈર, હમીરને રપશ નોતાં કરી શકતાં. આજ્ઞાની આવી સ્થિતિની એને ક્યા આવતી હતી. પણ એને ‘કરોડ’ કહો એની એને રીસ ચડી હતી. છતાં એ રોષ વ્યક્ત કરતી એનો કાકો વધુ ચીંકારો એમ માની એ મૌન રહ્યો, એને આવી નૃત્તિ સ્હમજાતી નહોતી. “તેજઓ પડેલાનું વેગ આ રીતે છડવી રાખવાથી શું કાયદો હતો? એમાં શું કુશળી લાજ હતી? અને એ વૈરને સંતોષવા કરનાં એને કમા-દષ્ટિથી જીવવામાં વધુ બહાદુરી નહોતી. પણ ના-કચીએ એવું કરે! એવું કરે ને એ નામદં કહેવાય તો.” આવી કાકાઓ હમીરનાં મનમાં સંઘર્ષ જીવવાની રહી. છતાં એ એના કાકાને સ્હમજી નહોતો શકતો. એની અને પોતાની વચ્ચે અમુક અંતર હોય એમ એને લાગ્યું. એ જીવનમાં એવું પોતાનું જીવન કદી ગોઠવાઈ શકે તેમ નહોતું. એની એ તરફ સહાનુભૂતિ ભાવવાના પ્રયત્નો પણ બંધ દેના. મેરામણના થોડા સંસર્ગે પણ એના મન પર અસર કરી હતી. અને એની સાથે મિત્રચારીને બદલે દુરમનાવટ રાખવી એ એને મન અસહ્ય હતું. એથી વિશેષ તો આટલા ન્હાના પ્રદેશમાં માહિ માહિ કંઈકા કરી મરી શીટવું એ એને અસહ્ય લાગ્યું. ‘એ જીવનની કુદરતા અને નિર્મલતા એને દુઃખ દેતાં હતાં.

આજ્ઞાને કોધાવેગથી એકએક મૂર્છા આવી, એને પછી વાગવાના પ્રયત્નોમાં હમીર રોકાયો. એ પવન નાખવા લાગ્યો પરંતુ લાંબા સમય ગુથી મૂર્છા વળી નહિ તરોડે કાકા વિતી ગયા. એ દરમિયાન હમીર એના કાકા પાસે જ બેસી રહ્યો. બોંબ પડનાં

જુવા વગેરે જીવાત એને હેરાન કરતી. ખીજ બાલુ ઉડી ગયેલ ઉંઘને લઇને માથું ભારે થઈ ગયું હતું, અને વૈરના અવિગમન આવી જઈ મૂર્છા પામેલ કાકાની દયાજનક સ્થિતિનું દુઃખ એને વિષાદમય બનાવતું. એ સ્થિતિમાં એણે કેટલાએ વિચારો કર્યા. શહેરના જીવનની અને આ રીતના સંકુચિત જીવનની મર્યાદા વચ્ચે કેટલો ફેર છે એ એને સમજાયું. અહિ ખીજ કરોય બચ-સાય નહિ જડતાં માણસ એક ખીજનું કોહી રેડવામાં ગૌરવ માનતા. એથી એની ચીત-વૃત્તિને બહુ જ આઘાત પડેલો હતો.

આજ્ઞાને મૂર્છા વળી કે તરત જ એણે તરવાર પર હાથ નાખ્યો; તે બેઠો થઈ ગયો, અને એણે પ્રલાપ રાફ કર્યો: “ક્યાં છે? મુજી માણેક? માણેક? આવી જ? આવી જ? ઓ! હું કેટલો રાજ થાઉ છું? આજે બેટી ગયા! હા! બાપુ?” પછી એણે દાંત પીશી અદ્યત્ન કયું.

હમીરને ઘુરત જ જણાયું કે આ ઉન્માદનાં ચીન્હો છે. છતાં તેણે શાંત કરવા કહ્યું:—“કાકા સુઈ જાઓ? કાંઈ નથી!!!”

“અરે! પણ આ રહ્યોને! હું તૈયાર જ છું. ક્યારનો તૈયાર હતો. બહાદુરને વળી વાર શી મ્હેં તો મારો જન્મારો એની વાટ ભેંધ કાઢી નાખ્યો? પણ આ અવસર મળી ગયો! આજા આ તારો આઘાતો રાજ થશે. હા... “એમ કહી વળી એ ગંભીર બની ગયો. અને ન્હાનપણમાં સાંભળેલ પેલી કથાનું વણન સંભારી એમાંથી દુલ બોલવા લાગ્યો. જ્યારે જ્યારે એમાં શૈયનો પ્રસંગ આવતો ત્યારે એ વધુ આવેગમય બનીને બેસતો. એક પછી એક કથો એની સમક્ષ એ આવતો જતો અને પછી નાણે એમાં પોતે જ નાવક હોય એમ કહી વળતો. એણે એની તરવાર બદલ કાઢી. હમીરને

‘શ્રાવણ પડી. આંધ્રની આંખો ઉન્માદથી ભર-
પૂર હતી. એના શરીરમાં જરૂર આવ્યું હોય
તેમ એ ઉભો થઈ ગયો.

“હા! ચાલો” તેણે ચીસ પાડી.
એણે બહાર દોડવા ધસારો કર્યો. પરંતુ
હમીરે પાછળ જઈ એને ઝાલી લીધો અને
જરૂરી કાચ ભરી એને પાછો ખેંચ્યો.

ફરી આલાને મૂર્છા આવી. અને હમીરે
પાસે લાવી એને સુધારી દીધો, અને એના
હાથમાંથી દૂતસવાર લઈ લીધો.

હમીરે આ દૃશ્ય ધણું જ ભયંકર
લાગ્યું. એના અગુતવમાં આવી વસ્તુઓ
આવી જ નહોતી. એણે માત્ર આલાને દયાથી
નિદાખ્યાં કર્યો. હજી થોડા કલાક પહેલાં જ
મશ્કરી કરતો આડો આનેગમો બેશુદ્ધ બની
ગયા! એ વાત પણ એને મન કાપડો બની.

હવે શું થવાનું હતું. તે શુભ કામ
માટે એમણે પ્રસ્તાવ કયું હતું એનો પું
અંત આવવાનો હતો. એને નિંદ્રા આવતી
હતી. પણ ફરી આલાનો પ્રજાપ શરૂ થયો.
આલાનું નિષ્ફળ બની ગયેલા શરીર ફરી
ફરી જાગ્યું બની ઉઘા મારતું હતું, અને
એ વૈરની સંખ્યાનાં ચીસો રજી કરતું. હમીર
એણું ખાંધ પાછો જાગી જતો.

ઉપરની ચીસ સાંભળી મેરામણ અડિં
આગ્યો હતો. એણે આવી હમીરનાં ખજા
ઉપર હાથ મૂક્યો. એના મુખ ઉપર સ્થા-
નુભૂતિની ચિંતા હતી. પરંતુ એમાં મોહકતા
હતી. હમીરે કહ્યું આ દયા સમજવું
મર્યાદા કરવા માગ્યો. પણ એ કશું બોલી
શક્યો નહિ.

મેરામણે પુછ્યું: “આલાને શું થયું
છે? એક જૂન સાંભળો”

હમીરે પોતાની બધી હીંમત સમેટી
કહ્યું. “આલાને ઉંઘમાં ન્હાસવાની ટેવ લાગે
છે, પણ ક્યારે જરા ગંભીર છે.” મેરામણે
એને શાંતવન આપ્યું. મેરામણે આલાનો
મરડ જોયો અને અતુલ પાની અપૂર્ણ લાગ-
ણીથી એ એની પાસે દોડી ગયો. આશો
વચ્ચે શાંત થઈ જતો. ત્યાં એક બહુ જ
કાંઈ જોયો મરડ લઈ આલાનું શરીર ધૂળવા
લાગ્યું, અને આજ એ ધીમી ચીસ પાડી
અને દાત કચકચાવ્યા. હમીરે એ સદન ન
કરી શક્યો. એણે આંખ મિંચી દીધી, અને
હિંમત ત્યાં એક ન્હાનો રબરનો દોડા તૂટી
બચ એમ કહી શકાય થયો. આલાનું હૃદય
બંધ પડી ગયું.

હમીર આલાના શરીર પાસે દોડી ગયો.
એ શરીર નિબેનન હતું. હમીરે એની પર
મથું મુકી રડી પડ્યો. અને પછી એ ભય-
કરતા વચ્ચે બીજી ધૂળતો પડી રહ્યો.
થોડીવાર પછી આલાની લાગણી અનાવવા
ખુબજ કારણ વચ્ચે મથતો હમીર મેરામણ
પાસે ઉભો રહ્યો. એનું હૃદય ચીમકાઈ જતું
હતું બન્ને મુંગા બની ઉભા રહ્યા:

* * *

બીજે દિવસે રસ્તે દેખી વરસાદ તદ્દન
બંધ નહોતો થયો. તે વખતે એક જવાન
ઘોડેસ્વાર દરેક ઘોડા પર બેમી જે નરક
ઉગમનાં કિરણો પ્રસરીતો હતો. એ તન્દ
ધીમે ધીમે પ્રગ્થાન કરી રહ્યો હતો. એ
જવાન હમીર હતો.

પ્રમતી સ્વ. પન્નિશ્રીના સ્મરણાર્થે
શ્રીયુત તાત્કાલિક આશુદ્ધ આચાર્ય
શ્રીશ્રી સવિનય સમેત ભેટ.

અમેરિકાના મુડીવાદી સામ્રાજ્યવાદના પંજમાંથી

સ્વતંત્ર થવા મથતા ફીલ્ડીપાઇનવાસીઓ

ચીનની પુર્વે આવેલા, અતી
ફળદ્રુપ અને કાચા
માલની ખાણોથી ભરપુર એવા

શીલીપાઇન્સના પ્રદેશ
ઉપર ૧૮૯૮ ની સાલ
થી અમેરીકન શાહી
વાદનું સામ્રાજ્યપ્રવર્તે
છે. તે પહેલાં શીલીપા
ઇન્સ રૂપિને તાબે
હવું. અમેરીકાએ આ
પ્રદેશ રૂપેન પાસેથી
તથા કરોડ ડોલરની
કોમ્પેન્સેશન ખરીદ કર્યો
હતો. શીલીપાઇને આ
કરર સમે મજબુત
વીરોધ ઉઠાવ્યો હતો

પણ તેમા તેમનું કંઈ વળ્યું નહીં.
“શીલીપાઇ સંપ્રદાય” સ્વતંત્રતા માટે લાપક
નથી” અને તેથી તેઓ એ દીક્ષામાં પુરતી
લાપકાલ મેળવે ત્યાં સુધી એ પ્રદેશ અમે-
રીકાના અધીકારમાં રહેશે, એવી જાતનો
ડાળ કરી અમેરીકન સામ્રાજ્યવાદીઓએ
શીલીપાઇ ઉપર તેમનો પાંખ મજબુત કર્યો.

વચનભંગ

પણ શીલીપાઇ આ ખીણ સંગ્રહ સામે
મુઝે મોટે બેમી રહે તેમ ન હતા. શીલી-
પાઇમાં દી-પ્રતીદીન અસંતોષ વધતો જ

: સંયોજક :

સ્થાનિક મહેતા

ગયો. તેઓ જાણતા હતા કે
સ્વતંત્રતા માટે તેમને ભારે કોમ્પેન્સેશન
આપવી પડશે અને તેને માટે તેઓ

તૈયાર પણ હતા. અમે-
રીકન સત્તા તેઓ ઉપર
લાપકાલ માટે રહે એ
તેમને મન અસહ્ય
હવું. શીલીપાઇની તથા
વળગના દબાણને લઈને
આખરે અમેરીકાને એક
ચોક્કસ નીવેદન બહાર
પાડવાની ફરજ પડેલી.
આ નીવેદન તે “જેન્સ
લો” ના નામથી જાળ
ખાય છે. આ નીવેદન
નમાં જણાવવામાં

ફીલ્ડીપાઇન : વિહંગાવલોકન

ટાપુઓ {	કુલ	૭,૦૮૩
	એક ચારસ માઇલ	
	ઉપરના	૪૬૬
ઘેરાવો {	ચારસ માઇલ	૧૧૪,૪૦૦
વસતી {	ધ. સ. ૧૯૨૨ ની	૧૦,૭૬૮,૩૪૩
પાટનગરી		મનીલા
પ્રાંત		૪૬
મ્યુનીસીપાલિટીઓ		૮૫૮

આવ્યું હવું કે “શીલીપાઇન્સમાં સુવ્ય-
વસ્થીત અને સ્થીર રાજ્યતંત્ર સ્થપાય
કે તરત જ અમેરીકાએ શીલીપાઇન્સને
સ્વતંત્રતા આપવી એવો અમેરીકન પ્રજાને
પહેચથી જ મત હતો અને હજુ પણ છે.”
આ નીવેદનની સાથે શીલીપાઇને એક રાજ
બંધારણ પણ ધરી આપ્યું અને એ રાજ-
બંધારણ તેઓ કેવી રીતે ચલાવી શકે છે
તે ઉપરથી તેમની લાપકાલ પુનઃચર દનાર
હતી. આ બંધારણ પ્રમાણે શીલીપાઇન્સની
પ્રજાએ એટલું તો સુંદર કામ કરી બતાવ્યું
કે ૧૯૨૦ ના દીસેમ્બરની ૭ મી તા-

પોતાના દેશમાં પ્રવર્તતી ચાલતી ગત્યવ્યવસ્થા માટે મગડર નવી દુનીયાના અમેરીકનોમાં પણ મુડીવાંદી સામ્રાજ્ય દેશના પ્રમુખ પ્રમાણમાં ખીચા છે, તે શીશીપાઇનગીઓને પોતાના પંજમાં ફેંચી રાખવાની તેમની નીતી જ પુનઃર ફરી દે છે એશિયાના પ્રદેશોને તાબામાં રાખી પોતાનું હિત આધના તમામ ગોરી પ્રજાઓ એક સરખી જ આવુર છે, તેનું શીશીપાઇન નવનું ઉદ્ઘાટન છે

રીએ કેએસને આપેલા સંદેશમાં પ્રેસીડન્ટ વીલ્સનને પણ મહેલું પકડ્યું હતું કે “મને કહેવા દો કે શીશીપાઇનએ તો તેમની શરત પાળી છે અને તેથી હવે આપણી પવીન કરજ છે કે સ્વતંત્રતાની વર્ષો થયા વાટ ભેતા શીશીપાઇને વધુ વીસ બ કર્યા વીના સ્વતંત્રતા બહારી” કેએસના પ્રેસીડન્ટ ભેવી જવાબદાર વ્યક્તિનાં એ શબ્દો હતા એ શબ્દોને ઉચ્ચારાએ આને કથ વર્ષનો કાળ વીતી ગયો છે છતાં પ્રેસીડન્ટ વીલ્સનના એ સાચા અને નીચવાથી શબ્દો હજુ તો શબ્દોમાં જ હમ્ની ધરાવે છે.

સામાજ્યવાદી પ્રપંચ

વીલ્સનના અમમ પગી દા-ડી' જની રીપબ્લીકન પાર્ટી' સત્તામાં આવી શીશીપાઇની ઉપગ્રસ્થ પકડની ચળવળને શાત કરવા માટે પ્રેસીડન્ટ હાડી' ને લીયોનાડ' વુડ અને ડમ્યુ કેમેરોન ફોરમસની જોડીને શીશીપાઇનની પરીસ્થિતિ જોઈ, કંઈ જાતના પગલા લેવા તથા કંઈ જાતની સુચનાઓ કરવી

તે વીધે એક ગીચાટ' તૈયાર કરનાવું કામ સોંપ્યું. આ કમીશન વુડ-ફોર્મસના કમીશનને

શીશીપાઇનનું ગામડું

નામે એળખાય છે. આ કમીસને “શીલીપાઇન સ્વતંત્રતા ભોગવવા નાકાચક છે” એવો રીપોર્ટ કર્યો. આ બાદ ૧૯૨૬ માં પ્રેસીડન્ટ કુલીને શીલીપાઇનની રાજકીય અને આર્થિક સ્થિતિનો અભ્યાસ કરવા કારમી યોગ્યસનને શીલીપાઇન્સ મોકલ્યા. તેણે પણ રીપોર્ટ કર્યો કે “શીલીપાઇન હજુ સંપુર્ણ સ્વતંત્રતા માટે કેટલાંક વર્ષો માટે નાકાચક છે.” સાત્રાજ્યવાદના સેવકો એ સીવાય બીજું શું કહેવાના હતા?

આ બધા ઉગ્ર ઉત્ક્રાંતિજનક બોલાનો મી. મેન્યુઅલ રોકસે અમેરીકાને સચુસણુતા રદીયા આપ્યા છે અને શીલીપાઇન સ્વતંત્રતા માટેની લાયકાત તેમણે પુરવાર કરી છે. મી. મેન્યુઅલ રોકસના પ્રમુખપણા ઉદ્દેશ શીલીપાઇન પ્રાપ્તિ એક પ્રતિનિધીમંડળ તાત્કાલીક સંપુર્ણ સ્વતંત્રતાની માગણી લખીને અમેરીકા ગયું હતું. આ પ્રતિનિધીમંડળે સ્વતંત્રતા નહીં આપવાનાં સ્થળોં કારણોના સમીક્ષા રદીયા આપી તેમનો કેસ એટલે તો મજબુત રીતે પુરવાર કર્યો કે કેન્સિસથી શીલીપાઇન્સની સ્વતંત્રતા માટે ના પાડી શકાય જ નહીં.

શીલીપાઇન્સને હવે વધુ વખત પરતંત્રતાની બેડીમાં જકડી રખાશે નહીં એમ જણાવાથી અમેરીકાની કેન્સિસના કાયદેમંત્રીમાં શીલીપાઇન્સની સ્વતંત્રતા સંબંધી એક મહત્વનો ખરડો મુકાયો છે. છેલ્લી કેન્સિસ વખતે, આ રાષ્ટ્રો સંબંધી છ ખરડા, રજુ થયા હતા. આ બીજાનો પુરતો અભ્યાસ કરીને સીનેટ કમીટીએ “શીલીપાઇન્સને પાંચ વર્ષમાં સંપુર્ણ સ્વતંત્રતા આપવી” એવી જાનના ખરડાને મંજૂરી આપી છે. આ ખરડો ફેરી દલીલ, એક જાણીતા મીનેટરે રજુ કર્યો હતો. અને તેથી તે ‘હાલીસ બીલ’ તરીકે ઓળખાય છે. એ ખરડા પ્રમાણે પાંચ વર્ષ પછી જો શીલીપાઇન્સની

પ્રજાનો જાહેરમન લઇ તેમાં અમેરીકાથી અલગ થવાનો દરમ પસાર થાય તો શીલીપાઇન્સને તાત્કાલીક સ્વતંત્રતા બક્ષવી તે ઉપરાંત એ ખરડામાં પાંચ વર્ષના સંકાંતી કાળ માટેની યોજના પણ મુકવામાં આવી છે. આવતા શીયાળામાં જ્યારે કેન્સિસની બેઠક શરૂ થશે તે વખતે આ ખરડો કેન્સિસમાં ચર્ચાશે. ખીલ એવી રીતનું ઘડાયું છે કે બનતા સુધી તો તે પસાર થઇ જશે એવી ધારણા રખાય છે.

સ્વતંત્રતા માટે શરતો

છેલ્લાં ત્રીશ વર્ષોથી અમેરીકાના મુલ્કદારો શીલીપાઇન્સને સ્વતંત્રતા આપવાનાં વચનો આપે જ રહ્યા હતા પણ એ બધાં જ વચનોમાં વચન પરીપુર્ણ કરવાનો દીવસ તો અગ્રેષ્ઠ જ રહેતો, પણ આખરે વચન પાળવાનો એક સમય આવ્યો હોય એમ જણાય છે. હાલનાં ખરડામાં ચાર મુખ્ય મુદ્દાઓ નીચે પ્રમાણે છે!

(૧) શીલીપાઇન્સના રાષ્ટ્રને સંપુર્ણ સ્વતંત્રતાનું એક બંધારણ આપવામાં આવશે.

(૨) ધડાયલા બંધારણ ઉપર શીલીપાઇન્સ પ્રજાની સંમતી અને નવા બંધારણ પ્રમાણે સરકારી અમલદારોની નીમણુંક.

(૩) અમેરીકા અને શીલીપાઇન્સ વચ્ચેના રાજકીય અને આર્થિક સંબંધમાં થનારા કમી પરીવર્તન માટે પાંચ વર્ષ એ દરોડાનો સમય રહેશે. આ સમય શીલીપાઇને અમેરીકાથી છૂટું પાડવું કે નહીં તે માટે નીજીય કરવાની તક આપશે.

(૪) જો જાહેરમન છુદ્ધ પડવાની તરફેણમાં પડે તો, અમેરીકાના લોક અને મીઠતના રક્ષણ માટે, શીલીપાઇન્સનું જાહેર દેવું નાશ પડે અને નેકામધકો જે

અમેરીકાને જરૂર જેવાં જણાય તે મથક રાખવા માટેનું એક સંધીપત્ર તૈયાર કરવું.

આમ આ હાવીસ ખરડા શીલીપાઇન્સને સ્વતંત્રતા બક્ષે છે પણ તે તાત્કાલીક નથી. પાંચ વર્ષ પછી જે જાહેર જનતાનો મત લેવાશે તે ઉપર જ અમેરીકાની સત્તા ત્યાંથી ઉઠાવી લેવામાં આવશે કે કેમ તેનો નીચું ચ અવલંબે છે.

સાવધાનીની વાડ

આ મત શીલીપાઇન્સ અને અમેરીકા વચ્ચેના નવા સંબંધ પછી અને સ્વતંત્રતાની અસર શીલીપાઇન્સે થોડા વખત જણાયા પછી જ લેવામાં આવનાર છે. આ ખરડામાં ખીન્ન કેટલાક અગત્યના મુદ્દાઓ પણ છે અને હીંદના ભાગી બંધારણમાં રસ લેતા રાજકારણના અભ્યાસીઓને માટે અત્યારે ઠીક થઇ પડશે એમ ધારીને અહીં રજૂ કરવામાં આવે છે:

(૧) શીલીપાઇન્સની ધારાસભાએ ચૂંટી કાઢેલા પ્રતિનિધીઓ સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતાનું એક રાજ્યધારણ થકી કાઢશે.

(૨) આ બંધારણ, પ્રજાસત્તાક રાજતંત્ર અને સુવ્યવસ્થીત તથા સુદૃઢ તંત્રની ભેગવાઈ કરશે.

(૩) શીલીપાઇન્સના શહેરીઓ અને અમલદારો અમેરીકાને વફાદાર રહેવાના સોગંદ લેશે; તેમની ધાર્મિક સ્વતંત્રતા જળવાશે, પણ પરદેશ સંધિનો વહીવટ અમેરીકાના કાશુ ઉઠાવ રહેશે. શીલીપાઇન્સની ધારાસભાએ પસાર કરેલા દરેક ઠરાવો અમેરીકન કોંગ્રેસ સમક્ષ રજૂ કરવા પડશે અને કોંગ્રેસને કોઈ પણ ઠરાવ રદ કરવાની સત્તા રહેશે.

(૪) બંધારણ ધરાયા પછી તે શીલીપાઇન્સની પ્રજા સમક્ષ મુકવામાં આવશે

અને તેને મંજૂર રાખવું કે નહીં તેનો નીચું ત્યાંની પ્રજા જ કરશે.

(૫) પ્રજા તરફથી સંમતી કે અસંમતી મેળવેલાં એ બંધારણને કોંગ્રેસ સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવશે અને કોંગ્રેસને તેને પસાર કરવું કે નહીં તેની સત્તા રહેશે.

(૬) પાંચ વર્ષ દરમિયાન, એ બંને દેશો વચ્ચેનો વેપાર સંબંધ આ પ્રમાણે ચાલશે:

પહેલા વર્ષ, હાલમાં ચાલે છે તેવો જ સંબંધ રહેશે; ખીન્ન વર્ષ, શીલીપાઇન્સથી અમેરીકામાં અને અમેરીકામાંથી શીલીપાઇન્સમાં આવતી વસ્તુઓ ઉપર આજે છે તેની ૨૫ ટકા જેટલી જકાત નંખાશે; ત્રીજે વર્ષે ૫૦ ટકા, ચોથે વર્ષે ૭૫ ટકા અને પાંચમે વર્ષે, ખીન્ન દેશોની માફક પુરેપુરી જકાત નંખાશે.

(૭) અમેરીકાની સત્તા પાછી ખેંચી લેતાં પહેલાં, અમેરીકાની માલમત્તાના રક્ષણ માટે અને નોકા મથક માટે અમેરીકા સાથે કંશર કરવા પડશે.

સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતાની ભુખ

શીલીપાઇન્સની પ્રજાની સ્થિતિ અત્યારે ઘણી અસ્થીર છે. શીલીપાઇન્સ મહાત્મન જાતના છે અને તેઓ નથી અમેરીકાના શહેરીઓ કે નથી એક સ્વતંત્ર પ્રદેશના શહેરીઓ તેમની આવી અસ્થીર દશા નાણુન કરવા માટે, તેમની સ્વતંત્રતાને આડે અવનરણો પણ કહે છે. તેમની આવી અસ્થીર દશાને લઇને તેમની ખેતીવાડી તેમ જ વેપાર ઉદ્યોગમાં પણ ઘણી નડતર આવે છે.

હવે અમેરીકાથી જુદા પડવા પીશે પ્રજા મત કેવો છે તે તપાસીયે: લગભગ દરેક વર્ષે મળતી “શીલીપાઇન્સ ઇન્ડિપેન્ડન્ટ

મનીલા : શીલીપાઇનની પાટંગરી

કોંગ્રેસ" ની બેઠકમાં "સંપુર્ણ સ્વતંત્રતા" નો દરવા પસાર થાય છે. શીલીપાઇનમાં લાનમન સઘળાં વિતંતમનપત્રો, દરેક વર્ગો, દરેક રાજદ્વારી પેટો, અને સારી જનતા, અમેરિકાથી લુહુ પગવાની મંગણી કરે છે. તેના વેપારીઓ, તેના અર્થવીચારો, તેના કેપવહીકારો, તેના યુવકો એ સર્વે સંપુર્ણ સ્વતંત્રતા જાહેર છે એટલે કાકાશ્રેમનું અમેરિકા આ માગણીને સંજોગે તો તરછોડી શકે તેમ નથી.

કાકા જ માસ ઉપર મનીલા ખાતે એક કોંગ્રેસ બેઠકી મળી હતી જ્યાં દરેક વર્ગો અને કોમના લગભગ ૩૦૦૦ પ્રતિનિધીઓ આવ્યા હતા. કોંગ્રેસની એ બેઠકમાં સંપુર્ણ સ્વતંત્રતાની આર્થિક અને રાજદ્વારી લક્ષણોની લુહી લુહી દ્રવ્યોએ વીગળવાર ચર્ચા થઈ હતી. આ ચર્ચાને અંતે શીલીપાઇનને વી. વી. લાંબે સંપુર્ણ સ્વતંત્રતા મળવી જોઈએ એવો દરા પસાર થયો હતો. ૧૩,૦૦૦,૦૦૦ શીલીપોના અવા આગ નીશ્ચયને લઈને, એ ટાપુડું ભાષીસ્થાન નહીં કરવાની અમેરિકન સામ્રાજ્યવાદીઓને ફરજ પડી છે.

એશીયા પર થનારી અસર

ગ્રાન્ટ કમીટી જેણે લાંબીસ ખરડને સંમતી આપી છે તેણે એ ખરડાથી એશીયાની બીજી પ્રજાઓ ઉપર કેવી અસર થશે તે જાણવા માટે કેટલાક સાક્ષીઓની

જુજાની લીધી છે; આ કમીટી તેના કોંગ્રેસ સમક્ષ કરવાના આખરી રીપોર્ટમાં જણાવે છે કે : "શીલીપાઇનની સ્વતંત્રતા બીજી એશીયાની સંસ્થાનીક પ્રજાઓને પણ સ્વતંત્રતા માટે ઉત્તેજશે. એ પ્રસંગ તેથી ઘણો આનંદદાયક છે. સામ્રાજ્યવાદનો ભય નાશ થાય. મહાન અમેરિકન પ્રજાતંત્રની પ્રજાલક્ષી પ્રમાણે પુર્વમાં પણ પ્રજાતંત્રની સ્થાપના થવી જોઈએ." સેનેટ કમીટીના એ રીપોર્ટમાંથી નીચેનો ફકરો ઘણો મજાનો લેવાથી અરી આપીએ છીએ :

"માત્ર ત્રીસ વર્ષના જ શાસન પછી જ શીલીપાઇનને સ્વાતંત્ર્ય અપવામાં આવે તો કેટલાક સ્વાધીઓ તેને 'અણજાગૃત' કહેશે. કારણ કે તેમ થયે એ ઘટના બીજી પુર્વની પ્રજાઓને સ્વતંત્ર જાનવા ઉત્તેજત કરશે. પણ એ દલીલ સાચા અમેરિકન સમક્ષ વલ્લુદ વગરની છે. એક સમયે જ્યાં આપણે સંપુર્ણ પ્રજાતંત્ર સ્થાપવાનું વચન આપ્યું હતું ત્યાં જ સામ્રાજ્યશાહીનો કાણુ ચાલુ રાખીએ એમ કરી પણ આપણે કરવાની કરી શકાય તેમ નથી."

શીલીપાઇનમાં શું આવી રહ્યું છે તેની પુરેપુરી જાણ વગર પણ આજે તો પુર્વનાં પરતંત્ર સંચાનોએ આઝાદી માટે જંગમાં ઝૂકવ્યું છે. અને તેમાં વળી જ શીલીપાઇનની પ્રજા સ્વતંત્રતા જીવવા લાગ્યાથી થાય તો એ ઘટના પુર્વની પરતંત્ર પ્રજાના હાથ મજબુત જાનાવામાં પ્રજા

ભાગ લાગવશે, શ્રીલીપાઇન્સની સ્વતંત્રતા સાથે એશીયાની સ્વતંત્રતાનાં દ્વાર ખોલશે.

પડદા પાછળની વાતો

અમેરીકા અને શ્રીલીપાઇન્સને સ્વતંત્રતા આપવા તૈયાર થયું છે પણ એ સ્વતંત્રતા કંઈ રહેમદોશીથી આપતું નથી. સામાન્યપણે પ્રજાને હલુ સુધી કાંઈ પણ પ્રતિબંધન પ્રજાને રહેમદોશીથી સ્વતંત્રતા આપી હોય એવું એક પણ દાંટાંત ઇતીહાસના પાને નોંધાયતું નથી. આમ છે તો પાંચકને કદાચ વીચાર આવે કે અમેરીકા આમ સહેજે શ્રીલીપાઇન્સને સ્વતંત્રતા આપવા માટે કેમ તૈયાર થાય છે? મી. મેન્યુઅલ રોકસના જ શબ્દોમાં જ તેનો જવાબ આપીએ તો “આથી” કંઈક પછી અમેરીકાને આ ટાપુમાં લાલ નથી.” તે જ તેવું મુળ કારણ છે. મેન્યુઅલ રોકસના આ મતબ્બમાં સત્યાચંધ્રો છે, જે કે અમેરીકન મુડીવાદીઓને ત્યાં કટકો આથી” લાલ છે, છતાં સામાન્ય રીતે અમેરીકા આ ટાપુમાંથી નેટલું આથી” શોધણ કરે છે તેના કરતાં તેને એ ટાપુમાં નૌકા અને લશ્કરી ખર્ચ વધુ કરવો પડે છે. તેથી તેના આડકતરેા જોલે અમેરીકન જનતા ઉપર આવી પડે છે. અને લઇને અમેરીકન જનતાને આ ટાપુ ઉપર સામાન્યવાદનો પંજો કાપ્યે રાખવામાં લાલ નથી.

એ ઉપરાંત હલુ તો પાંચ વર્ષના ગાળા પછી સ્વતંત્રતાના ફાન શ્રીલીપાઇન્સની પ્રજાને થવાનાં છે. તે દરમિયાન અમેરીકન સામાન્યવાદ બીજા દેવીએ બાજુ રચે અને તેના મુડીલર મુડીવાદીઓના હીલતું પુરેપુરું સંરક્ષણ સાધવાને કેવો પ્રયત્ન રચે તે આજે તો કહી શકાય તેમ નથી. છતાં શ્રીલીપાઇને મળવાની આ સ્વતંત્રતા સમીપે અને સંગીન સ્વતંત્રતા ગણાશે કે કેમ તે વીરે તો આશ્વાસના સંજોગે તેવાં શંકાને સ્થાન જ રહે છે. આજે સૌ કોઇને માહીતી છે કે અમેરીકા અને બ્રિટન વચ્ચે કાતીલ હરીકાઇ ચાલી રહી છે

અને જો હરીકાઇ દીનપ્રતીદીન કારમું સ્વરૂપ પ્રકટતી નથી છે. અમેરીકન મુડીવાદીઓના પ્રતીનિધીઓના જ શબ્દોમાં કહીએ તો : “અમેરીકાને પુર્વના પ્રદેશના વ્યાપાર ઉપર આધીપત્ય ભોગવવું છે.” આ શબ્દો જ તેની સ્વાધીન દાનત ઉવાડી પાડે છે. પુર્વના પ્રદેશમાં શ્રીલીપાઇન્સનો ટાપુ માલતી વહેંચણીના મુખ્ય મથક (Distributing Centre) તરીકે ગણાય છે. ઉત્તરી દી. એવન નામનો અમેરીકન લેખક જણાવે છે કે : “આપણે યાદ રાખવું જોઈએ કે આપણું ભાવી ઇકોનોમિક સાથે સંકળાયતું છે. આપણો વેપાર રોજગાર પુર્વના પ્રદેશમાં વધે છે વધતો જશે એવાં ચીન્હો જણાય છે.” તે માટે તેમ જ શ્રીલીપાઇન્સ અમેરીકાકું આજે બળવાન નૌકા મથક છે તે માટે અમેરીકાને તેની જરૂર છે. હવે જે સ્વતંત્રતાની શરતોમાં એકાદ બંદર નૌકા મથક તરીકે આપે તો તેટલાથી ચાલે નહીં, અને તેમ થતાં પુર્વના પ્રદેશમાં અમેરીકન વેપારની રક્ષા થવી પણ અશક્ય જ થઈ પડે. વળી નજીકના લખીબમાં સાઇબીરીયા, ચીન અને ઓસ્ટ્રેલીયા અમેરીકન મુડી અને સાલ-સનાં રંજણુમી બને તેવાં તમામ ચીન્હો છે. આ સીવાય બીજા બાજુ બ્રિટીશ શાહીવાદે સીંગાપોર ખાતે નૌકામથક બાંધવા માંડ્યું છે. આમ અમેરીકાનો આ હરીકા બ્રિટીશ-શાહીવાદ, તેની સ્વાધીન બાજુ ગાંધી રહ્યો છે ત્યારે શ્રીલીપાઇન્સ ટાપુ જ પુર્વનું એક બળવાન નૌકા મથક ગણાય અને જે વેપાર વીકાસ માટે અતી ઉપયોગી હોય તે ઉપરથી અમેરીકા સહેજે કાણુ ઉઠાવી લે એ વાત કલ્પનાશક્તીનાં મહારની છે તેમ છતાં શ્રીલીપાઇની મક્કમતાથી જે એ વાત શક્ય બને તો અમેરીકા ચાતાના સત્ર હીલતું પુરેપુરું પાલન કરવાની બીજા કાંઈ બાજુ બિચ્ચા વીના તો નજ રહે એ નીવીવાદ છે. એટલે જે શ્રીલીપાઇન્સને સ્વતંત્રતા મળશે તો પણ તે સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા તો નહીં જ હોય. આ આગાહી મુખરી પડે કે નહીં તે તો લતીબમાં બનનારા બનાવો ઉપરથી જ નક્કી થઈ શકે.

જન ગૃહ તથા ઓ

: લેખક :

જીવજીલાલ મોતીલાલ ઠાકોર

પ્રત્યેક દેશની ઉત્તતી ને સમૃદ્ધી અર્થે
ફક્ત રાજકીય સુધારા આવશ્યક છે.
એમ ધારવું ને વતીવું જીવજીલેલું છે.
સામાજિક પુનર્ગઠના ને ધાર્મિક દંભતું
નીકન્દન કર્યા વીના, અને આર્થીક સ્થિ-
તિમાં સુધારા કર્યા વગર ફક્ત રાજકીય
સ્વતંત્રતાની પ્રાપ્તિ આત્મા વીનાના દેહ
જેવી છે; એટલે દેશના ભાગ્યોદય માટે
રાજકીય, સામાજિક, ધાર્મિક અને આર્થીક
સુધારા એકી સમયે સાથે જ કરવા ખાસ
જરૂરના છે. સામાજિક અને એવી અન્ય
સંસ્થામાં સ્વતંત્રતા મેળવ્યા વીના ફક્ત
રાજકીય સ્વરાજ્ય અપ્પાયે છે, જ્યારે
આખું જીવન રાજકીય સંબંધમાં પરદેશી
અમલમાં પરતંત્રતાની બેડીમાં લાંબા સમ-
યથી કેદી છે, જ્યારે એ સામાજિક સંબં-
ધમાં શરમભરેલા વાતાવરણમાં અસ્તીત્વ
ધરાવે છે, જ્યારે એ આર્થીક સંબંધમાં
સારી વેદનીઆના અન્ય દેશો કરતાં ગરીબમાં
મરીબ છે, અને જ્યારે એ ધાર્મિક સંબં-
ધમાં વ્યવહારીક દબીએ ફક્ત સહેજરહાજ
રસોડાનો જ ધર્મ સંચવી રહ્યો છે, ત્યારે
એવા સમયમાં વારંવાર પુરાતન દાળની
હીન્દની ઉત્કૃષ્ટ કાળીદીવું ફક્ત રમરણું
કર્યા કરવું એ આગસ, નબળાઈ અને
બેશરમપણું દર્શાવે છે.

દુનીઆના ને અન્ય દેશો સંસ્કૃતિ ને
સુધારામાં અગ્રગણ્ય સ્થાન ભોગવી રહ્યા

હોય એવા દેશોની સમૃદ્ધી થવાના કારણો
અને સંજોગોનો અભ્યાસ કરી તે પ્રમાણે
અમલ કરવાતું પ્રત્યેક પછાત દેશને ખાસ
જરૂરતું છે. આફ્રીકા સમયના સમૃદ્ધી ને
સુધારામાં આગળ વધેલા બીજા દેશોનો
પરીલાસ તપાસતાં માલમ પડશે કે જે
દેશો પુર્વે પછાત ગણાતા હતા ને તેઓ
પેછા કેટલાક અસ્તીત્વમાં પણ ન હતા,
તેવા દેશો હાલ સંસ્કૃતિ ને ચઢતીની
ગણતરીમાં પ્રથમ સ્થાન ભોગવી રહ્યા છે.

વિજ્ઞાની પ્રગતિ

“બાલ્કર ડેકલેરેશન” માંથી ઉદ્-
ભવેલી “બ્રીઓનીસ્ટ” ચળવળને અંગે
આખીયે દુનિઆમાંથી જુલુ નીતિના લોક
છસ્તુકિસ્તની જન્મભૂમિ પેંચેસ્ટાઈનમાં આવીને
વસવા લાગ્યા છે, અને એને સ્વતંત્ર
રાજ્ય બનાવવા તનતોડ પ્રયત્ન કરી રહ્યા
છે. એક સમયતું માફું ગણાતું તુર્કસ્તાન
હાલમાં કમાલપાશાના રાજકીય એકદમ્ય અમ-
લમાં સામાજિક સુધારા અને દેસની સમૃદ્ધિ
માટે જલ્દીથી પ્રગતિ કરી ગયું છે. એક
સમયતું, પછાત ગણાતું, અને ગારની
લુહમી ને રેલુકમી સત્તામાં કચાઈ ગયેલું
રશિઆ હાલમાં બોલ્શેવિક અમલમાં દુનિ-
આના મોટા રાજ્યોને હંકારી રહ્યું છે. ભલે
હાલનાં રશિઆનાં રાજકીય બંધારણ ને
સુધારા માટે મનમેદ હોય, પરંતુ સામાજિક,

આધિક અને ધાર્મિક સુધારા માટે અને કેળવણીના પ્રચાર માટે રશિયા જેટલી હાલમાં બીજા કોઈ પણ દેશે પ્રગતિ કરી નથી. ભલે કામદારવર્ગ ને મુડીવાળા વર્ગ વચ્ચે રશિયામાં થયેલા વીરસવ સંબંધી મતભેદ હોય, ભલે રશિયાની ધર્મ વિરુદ્ધ નાસ્તિક વૃત્તિ માટે અને હજ સંબંધી થયેલા સુધારાઓ માટે ભેદભાવ હોય, પરંતુ સૈકાં નેત્રું ટકા જેટલું રશિયામાં અપાત્ર શિક્ષણ, અને અજાણ ગણાતી સ્ત્રીઓ રશિયામાં હજારો તાલીમમાં મદદ બતાવી રહી છે, જે માટે સર્વાનુમતે કહેવું પડશે કે રશિયા સંસ્કૃતિ ને સમૃદ્ધિમાં અગ્રગણ્ય બન્યા સાચી રહ્યું છે. અદારમી સદીમાં જ્યાં જ્યાં ભાગલાઓમાં જોવાઈ ગયેલું પોસેન્ડ, ૧૯૧૪ ની ઓડી જંગી લડાઈને પરિણામે હાલમાં સ્વતંત્ર દેશ બની વિધવિધ સુધારાનો પ્રચાર કરી રહ્યું છે. પૂરાતન કાગથી, ન્હાના ન્હાના રાજ્યો વચ્ચે, સત્તા માટે પડેલી, ને ચાતુ રહેલી અન્દર અન્દરની તકરાર, અને ઉત્તર ને દક્ષિણ વિભાગ વચ્ચે પડેલા કુસંપ, એ સર્વેને નાબુદ કરી, એક સંપીવાળું જમની બનાવી, સને ૧૮૭૧ માં તે સગવળા ક્રાન્સ જેવા મોટા રાજ્યને દરાવી, એની પાસેથી આલ્સેસ લોરેઇન જેવે કળુટપ પ્રદેશ પ્રાપ્ત કરી, દુનીઆના મોટા દેશો સાથેની પ્રથમ પંક્તીમાં જમનીને મુકનાર ગિસ્માઈને પગલે પગલે ચાલી હાલના જમનીના મોટા ખાદરાઈ વીલીયમ કૈસરને ભલે ૧૯૧૪-૧૮ ના મહાન વીર-દમાં રાજકીય દબીઓ હાર મળી હોય, જમનીનું રાજ્યતંત્ર એને કોટલું પડ્યું હોય, અને આલ્સેસ લોરેઇન પરની સત્તા ગ્રામાવધી પડી હોય, પરંતુ હજારો તાલીમમાં ને રક્ષણ, વીતાનના નેમજ ઉદ્યેગમાં જમનીએ આરીજ દુનીઆમાં જે છત ને

જ્યાની પ્રાપ્ત કરી પ્રથમ પદો ભોગવી છે એ ખરેખર પ્રશંસનીય છે. મધ્યન યુદ્ધની સંધી પછી ફક્ત છેલ્લા દશ-બાર વર્ષથી અસ્તિત્વમાં આવેલું એકાસ્ત્રોત્રીઆ હાલમાં સ્વતંત્ર રાજ્ય તરીકે આખી યે દુનીઆમાં મશહુર થઈ રહ્યું છે. માંચોઆરેની અધેર રાજકીય ખટપટમાં ગળી ગયેલું છટલી મુસેલીનીની એકદમ પચ પચ પોતપોતાના દેશની આખાદી માટેની આપખુદી સત્તામાં હાલમાં સમૃદ્ધિમય બની ગયું છે. એટલું જ નહીં, પરંતુ દુનીઆના મોટા રાજ્યો સાથે સ્પર્ધા કરવામાં બીડું ઝડપી રહ્યું છે. ભલે ક્રાન્સનું પ્રધાનમંડળ સમાન્ય રીતે છ મહિનાથી વધુ ટકી શકતું નથી, ભલે ક્રાન્સની વસ્તીનું પ્રમાણ ધીરે ધીરે ઘટતું જાય છે, ભલે ક્રાન્સની આર્થિક સ્થિતિ કંફેરી થતી જાય છે, પરંતુ અખિત દુનિઆમાં પ્રથમ યુનિવર્સીટીની સ્થાપના માટેનું માન ક્રાન્સને ધરે છે એટલું જ નહીં, પણ, ક્રાન્સનું સાહિત્ય, ક્રાન્સની કળા, અને ક્રાન્સની ફેશન હજી સુધી સારા યે જગતમ અગ્રગણ્ય લાગ લગ્ય છે ચાલતી રીતને વળગી રહેનાર રિથિતિયુક્ત ઇંગ્લેન્ડે પણ સ્ત્રીઓના મતાધિશર તરફ નિશ્ચેષ્ટ બતાવી એ સુધારો દાખલ કરી, સ્ત્રીઓના મતમાં પુરુષથી રાખેલા તફાવત નાબુદ કર્યો છે એટલું જ નહીં, પરંતુ, જે મજબૂરપણા ૧૯૦૪ માં ફક્ત ત્રણ જ સમયો પાલામેન્ટમાં લા, અને જે મજબૂરપણે ૧૯૨૩ માં પ્રથમવાર, ફક્ત સમય ઇંગ્લેન્ડ પર રાજ્ય કર્યું હતું, તે જ મજબૂરપણે ઇંગ્લેન્ડના અસંસના "રાઉન્ડ હેડ" ને "રાયલીસ્ટ" મ થી બનેલા "વ્હીગ" ને "ટોરી" પક્ષમાંથી ઉપસ્થિત થયેલા "લિબરલ" ને ક્રાન્સવેલીવ" પક્ષો ઉપર સ્ત્રીઓના મત ના નવા સુધારાની સંદાય, દિલસોહ અને ટકાવી હાલમાં ૧૯૨૯

ના મેથી ઇંગ્લેન્ડ પર રાજ્યસત્તા બોગવે છે. “વફા ચળવળ” ને અનુસરી મિસર દેશ (ઇજીપ્ત) આઝાદી પ્રાપ્ત કરવા અને દેશની સંમુદ્ધિની પુનર્ધટના કરવા હાલમાં ભગીરથ પ્રયાસો કરી રહ્યા છે. પન્દરમી સદીમાં (૧૪૯૮) કોલમ્બસ ખલાસીએ શોધેલું અમેરિકા, ને સત્તરમી સદીમાં (૧૬૨૦) “મે ફ્લાવર” નૌકામાં ખેસીને અવેશ “પીટ્રીમ ફાઇસ” થી વસાયેલું અમેરિકા, છુટા છવાયા ન્હાન ન્હાના રાજ્યો ને એકત્ર કરી, અઠારમી સદીમાં (૧૭૮૨) ઇંગ્લેન્ડ પાસેથી ત્રીજા જયોર્જના આપખુદી ને જોડુકમી અમલથી કંટાળી જઈ છુટા પડી સ્વતંત્રતા પ્રાપ્ત કરી, હાલમાં વીસમી સદીમાં આખી યે દુનિયામાં અનેક પ્રકારના સુધારામાં પ્રથમ સ્થાન ધારણ કરી રહ્યું છે. એટલું જ નહીં, પરન્તુ, સારા યે જગતમાં અન્ય મોટા કે ન્હાના દેશો સાથે સરખાવનાં તે સૌથી વચારે ધનાઢ્ય છે. એક સમયનું ફક્ત “કાળા પાણી”ની સન્નિવાળાં કેદીઓને માટે મુકરર કરેલું ઓસ્ટ્રેલેશીઆ હાલમાં સુધારામાં અમગલ્ય પાઠ લખે છે. આજથી અધીં સદી પર જે જાપાનને કામ પીછાનતું પણ ન હતું તે જાપાન ૧૯૦૪ માં રાહીઆ જેવા મોટા મુદ્દકને હરાવી, ૧૯૨૪-૨૮ ના મહાન યુદ્ધ સમયે તક સાધી, બેંકોપરનો પ્રચાર કરી, હાલમાં દુનિયાના મોટા રાજ્યો સાથે હરીફાઈ કરી રહ્યું છે. અશીશુના થેનમાં ઉપધુસી લેખાતું ચીન, જે માલોમાંલના અધેર વાતાવરણમાં છુંદાઈ રહ્યું હતું, તેણે ૧૯૧૨ માં સ્વતંત્રતા જાહેર કરી, ૧૯૨૨ માં ૩૦ સન યાદ સેનની સરદારી હેઠળ સ્થપાયેલી રાષ્ટ્રીય ચળવળને અનુસરી અગાઉની અવ્યવસ્થા ને નીખળવાને અંગે ધુસાઈ ગયેલાં પરદેશીઓને એકે અવાજે વ્યવસ્થિત રીતે હાકરી

તાલીમ લઈને સર્વની સામે તેઓને દેશમાંથી વીદાય કરવા તત્પરતા ને લાયકાત દર્શાવી છે; ને વધારામાં, દેશની જનતાની અસહ્ય અક્ષર શુન્યતા જોઈ દેશના યુવાનોએ પ્રાથમીક શાળાના શીક્ષક થવાનું સ્વચ્છાથી સ્વીકારી લીધું જે માટે ચીનને જામીન ન્હાને થઈ છે જ.

હિંદનું સ્થાન કયાં ?

આ પ્રમાણે હિન્દુસ્થાન સીવાય આખી દુનિયાના અન્ય દેશોમાં પ્રગતી સાથે સુધારા થાય છે, ત્યારે હિન્દુસ્થાન, એના લુના જમાનાની પુરાતન કાળની સંસ્કૃતિ ને સમૃદ્ધિનું વારંવાર સ્મરણ કરી આધુનિક જમાનામાં રાજકીય પરતંત્રતામાં, આર્થિક ગરીબાઈમાં, ધાર્મિક દંભમાં અને સામાજિક અત્યાચારમાં સડી, રહ્યું છે. એક સમયની નીખળ ગણાતી અખળ સ્ત્રીઓ પણ હિન્દ સીવાય અન્ય દેશોમાં રમતગમતમાં, વીદ્યા-બ્યાસમાં, રાજદ્વારી વીષયમાં અને વ્યેપાર ધંધામાં પુરૂષ વર્ગ સાથે હરીફાઈ કરે છે એટલું જ નહીં, પરન્તુ, તરવારમાં, હાકરી તાલીમ લેવામાં, અને વિમાનો ઉડવામાં પણ, પુરૂષ વર્ગ માફક મહાઈના સાહસીક કૃત્યો કરી રહી છે.

હિન્દુસ્થાનની ઉત્તતી માટે રાજકીય સ્વતંત્રતાની ચળવળ સાથે સામાજિક સુધારાની ચળવળ પણ એકી વખતે સાથે કરવાની ખાસ સ્ત્રીશોષ આવશ્યકતા છે. આપણા દેશમાં સામાજિક સુધારાઓ પૈકી લગ્નની વ્યવસ્થાનું પરીવર્તન કરવું ખાસ જરૂરનું છે. કાંઈ પણ દેશની સંસ્કૃતિના આધાર એની પ્રભા ઉપર રહેલા છે એટલે દેશના અન્ય વીષયોમાં લગ્નને વીષય વધારે ઉપયોગ ને લુગ્મદારીવાળો છે એમ ધારવું

અસ્થાને નથી. જીવતાં હૃદયોનું સંગઠન કરાવનારી ચેતન તે માનુષી સંસ્થા લગ્ન છે. એટલે દેશના અન્ય વીધયો કરતાં એનું સ્થાન ઉચ્ચતર હોયું જ નોંધવું. ન્યારે સારી થે દુનીઆમાં લગ્ન સંબંધી ઉપરાઉપરી સુધારા થવા માંડ્યા છે, ન્યારે પ્રેમ લગ્નની સ્નેહ લગ્નની અને સન્મતી લગ્નની સંખ્યા અગણીત થતી જાય છે, ત્યારે આપણા હિન્દુ-સ્થાનમાં, આઠ વર્ષની સ્ત્રીના કે ચૈદ વર્ષની સ્ત્રીના લગ્ન કાયદેસર ગણાય કે નહીં એની-ગડમથલમાં અને એને નીકાલ કરવા સરકારી કાયદા ને કાનૂનો ધરાવી ઘડ્યા છે, છેવટે ઘડી ઘણી મુશ્કેલીઓ વડોરી, સરકારની દીકરીઓ પ્રાપ્ત કરી માંડ માંડ શારદા ખીસ ચાલુ સાલના એપ્રિલ મહીનાથી અમલમાં લાવવા, અને ૧૪ વર્ષની સ્ત્રીને ૧૮ વર્ષના પુરુષ સાથે લગ્ન કાયદેસર ગણાવવા કાયદો ધડવામાં આવ્યો છે, ત્યાર પહેલાં જ, જેમ બને તેમ ત્વરાથી બાળકઓ સંખ્યાબંધ કરી નાંખવામાં આવ્યા છે, અને શારદાખીસની અસર ઓછામાં ઓછી પચાસ વર્ષ પાછળ હામેલી સુધી છે. ન્યારે પશ્ચિમના દેશોમાં કાંઈ પણ વર્ગ ખીજ ગમે તે વર્ગ સાથે લગ્નના સંબંધથી વીના મુશીબતે જોડાઈ શકે છે ત્યારે આપણા દેશમાં અગણીત ન્યાતના ન્હાનાં ન્હાનાં કુટુંબો હોવાથી એ પ્રમાણે વર્તવું અશક્ય છે પરદેશગમન ને કરી આવ્યા હોય, અને જેને અન્ય જાતની કે અન્ય જાતીની કે અન્ય કુટુંબોની સ્ત્રી સાથે લગ્ન કર્યા હોય એને ન્યાત બહાર કાઢી મુકવા કે દંડ કરવો કે એની પાસે પ્રાપ્ત થઈત કરાવવું, અને એવા એવા ખીજ અનેક પ્રશ્નો આપણા દેશમાં ન્યાં વારંવાર ઉપસ્થિત થતાં હોય ત્યાં પ્રેમલગ્ન કે સ્નેહલગ્ન કે સંમતીલગ્ન કે પુનર્વગ્ન કે છુટાછેડના

વીધવાના ઉકેલ કરવા માટે અવકાશ ન જોઈ રહે?

હિન્દુસ્થાની સંસ્કૃતિમાં

હિન્દુસ્થાનમાં એક સમયે જાતીની આવશ્યકતા હતી. પુરાતન કાળમાં સંસ્કૃતિની પ્રગતિ થતાં પુર્વે હિન્દમાં પ્રગતિ જુદી જુદી ટોળામાં વહેવારેલી હતી. ટોળાનો ઉપરી એક વખતે સરદાર, ધર્મગ્રંથ, ન્યાયાધીશ ને પાત્રનહાર તરીકેની એના હાથ નીચેની કુટુંબ પ્રત્યે બંધીએ ફરજ બજાવતો હતો. એની દરેક ટોળા જુદા જુદા કુળના સંગઠનથી બનેલી હતી. કુળનો વડીલ ટોળાના સરદારથી ખીજ ન'બરે સત્તામાં સર્વોપરી હતો. જેની રીતે સરદારની સત્તા એની ટોળા ઉપર તેવી રીતે વડીલની સત્તા એના હાથ નીચેનાં કુળ ને કુટુંબ ઉપર એક હથ્યુ, એકદમી ને આપખુદી હતી, પરંતુ એ સત્તા હંમેશાં ટોળા, કુળ ને કુટુંબના સાચા જતીક લાભારે જ વપરાતી હતી. વડીલો પૈકી જે સૌથી વધારે બળવાન ને સત્તાવાન હતો એની ટોળાના સરદાર તરીકે પસંદગી થતી. દરેક કુળ સંયુક્ત કુટુંબનું બનેલું હતું. પ્રત્યેક સંયુક્ત કુટુંબના ભરણપોષણનો અધાર એના વડીલના શરીરે જ હતો. આવી રીતે ટોળાની ઉત્પત્તિ કુટુંબોના સંગઠનથી થઈ હતી. શરૂઆતમાં, પરસ્પરના ધર્મ-અદેખાઈ ને કુસંપને લીધે ને વધારે ઉપરી સત્તા પ્રાપ્ત કરવાને લોકો એક કુટુંબ ખીજ કુટુંબ સાથે લઘવા કરતું અને જીવન-ગીતું જોખમ ખેડવામાં આવતું હતું. પરીણામે કુટુંબો એક ટોળાના સમુહમાં એકઠાં રહેવા લાગ્યાં, અને એક સરદારના આશ્રય તળે જીવન પસાર કરવા લાગ્યા. કુટુંબોએ અને ટોળાના સરદાર વચ્ચે હંમેશાનો એક જ પ્રશ્નનો ભાંડો ભેગો સંબંધ રહેતો હતો.

કુટુંબીઓનો ધર્મ, રહેણી કરણી, ખોનાક, આચારનીચાર વીગેરે ટોળીના સરદાર, ટોળીનું કુટુંબ ને કુળના વડીલોના એક જ સરખ હતા. પછી જેમ જેમ કુટુંબના ભાંડુ ઓતી અંધ્યા દીવસે દીવસે વધવા માંડી. તેમ તેમ રહેણીની જગ્યાની તાંગી પાડવા માંડી; એટલે એક ટોળીના સરદારે પોતાના આશ્રય તથેના કુટુંબના ભાંડુઓના લાભાર્થે ખીચ ટોળીના સરદાર સામે લડાઈ શરૂ કરી. આવી રીતે રહેણી ને સત્તા માટે જુદી જુદી ટોળીઓ અગાઉના જુદા જુદા કુટુંબીની માફક માલોમાંલો મુઘ્ધ કરવા લાગ્યા. અમુક પ્રદેશની જુદી જુદી ટોળીઓનો એક સમુદાય થયો, અને એવી ભેગી થયેલી ટોળીઓના સરદાર પૈકી જે સૌથી વધારે જળવાન ને સત્તાવાન હતો તેની રાજ્ય તરીકે પસંદગી કરવામાં આવી, અને આ પ્રમાણે રાજ્યની ઉત્પત્તિ થઈ. અગાઉના ટોળીના સરદારની માફક રાજ્ય પણ એની હાથ નીચેની ટોળીઓનો ધર્મશુદ્ધ, ન્યાયપ્રીય ને પાલનદાર બન્યો. સત્તાનો મદ અને નવા નવા પ્રદેશો છૂટી લેવાની લાલસા તેમ જ પ્રજા માટે પડતી રહેણીની અગવડને અંગે એક મુલકનો રાજા ખીજા મુલકના રાજા ઉપર ચડાવ કરતો, અને મુલકનો ખડોખો પ્રચાર તેમ જ સત્તાનો ડંડો દેશવર્તો ગયો. ને સમયે રાજ્ય વ્યવસ્થામાં કે રાજ્ય અધિકારણમાં પ્રજાને બોલવા કે કહેવા માટે દશા યે દક્ક ન દત્તા. રાજા એટલે હથેરનો અંશ, ફૂત ને પ્રતીતીધી, એટલે રાજા કદી યે ખોટું કે અણધરવું કરે જ નહીં એવી પ્રથા પડી, જે હજી સુધી રાજા-મહારાજાઓથી ચલના દેશોમાં ચાલુ છે, એટલું જ નહીં, પણ, સુદ હાજરનામાં પણ એ પ્રથા 'સાપ ગયા છતાં લીસોટા રથા' ની માફક નામની ચાલુ છે. આવી રીતે

રાજા જે કહે કે કરે તે જ કાયદો. જે સંભાન્યતા રૂઢ થવા માંડી. જો કે રાજ્યની સત્તા સર્વોપરી હતી, પરંતુ રાજા જે કહે કે કરે-ગમે તેવા કાયદા કાનુનો રચે કે પારકા પ્રદેશ પર ચડાઈ કરી વીજ્ય મેળવે-એ બધું પ્રજાના સુખ ને લાભાર્થે જ કરતો હતો. બાકે રાજ્યની સત્તા ને કુટુંબીવલી હતી, પરંતુ તે જુદમી ન હતી. બાકે રાજ્યનો અમલ એકદંત્ર ને આપણુ હતો, પણ તે લોકોના કન્યાણુ માટે જ હતો, જો કે રાજ્ય પ્રજા તરફથી, ચાલવું પ્રજાનું, પ્રજાપ્રીય ને પ્રજાસત્તાક ન હતું પરંતુ તે રાજ્ય એક દંત્ર સત્તાવાળા રાજ્યના ઉપરી-પણા ઉકળ, પ્રજાના માટે પ્રજાની સંરક્ષા ને સમૃદ્ધિ માટે હતું. પ્રજાનાં સુખ, સમૃદ્ધિ ને તન્દુરસ્તીના પાલનદાર તરીકે રાજા રાજ્ય કરતો હતો; એવે સમયે સાતિની જરૂર હતી.

પરિવર્તનની જરૂર

તે જમનામાં આધુનિક જમાનાની માફક ટપાલ, તાર, રેલ્વે અને વિમાનો સગવડો ન હતી. એક મુલકમાંથી ને એક રાજ્યમાંથી ખીજા પારકા મુલક અને ખીજા પારકા રાજ્યમાં મુસાફરી કરવાનું કે પત્રવ્યવહારનો સંજોગ રાખવાનું ભેખમ ભરેલું હતું. આવા સંયોગોમાં એક મુલકના વર કે કન્યાની “આપ લે” ખીજા મુલક સાથે થઈ શકતી નહીં; અને પરિણામે સાતિઓની સાથે કુડાળા અને એકાગ્રી ઉત્પત્તિ થઈ, પરંતુ આધુનિક જમાનામાં, દેશ દેશાવરમાં પ્રજાનો પ્રચાર થાય છે. એક દેશમાંથી ખીજા દેશમાં ને એક ખંડમાંથી ખીજા ખંડમાં જામીન માર્ગે કે દરિયા માર્ગે કે હવા માર્ગે મુસાફરી, રહેવાસ ને પત્રવ્યવહારના યોગ ને માફકસર સધતો થઈ ગયો છે, એટલે સાતિ, કુડાળા ને એકાગ્રી

રિવાજ અયોગ્ય ને અસ્થાને છે. એમ ધારુ' ભૂલભરેલું' નથી. જ્યારે અમેરિકા જેવા દેશમાં "ટ્રાયલ મેરેજ"-કામચલાઉ લગ્ન-ના સુધારાથી અને અન્ય ખીજા દેશોમાં "ફ્રીડ ઓ"ના સુધારાથી પુનર્લગ્ન કરતાં જરાયે મુશ્કેલી નડતી નથી, અને પરિણામમાં બાળવિધવાઓ થતી નથી, ત્યારે અપણા દેશમાં અસંખ્ય બાળલગ્નો થયા કરે છે ને પરિણામમાં બાળવિધવા તેમ જ વિધવા આદેશ વયની વિધવાઓની સંખ્યા વધતી જાય છે, અને આપણા દેશને અન્ય દેશો સાથે સરખાવતાં અધોગતિએ ખેંચાડે છે. એક સમયે બાળલગ્નની જરૂરિયાત હતી. બાળલગ્નની શરૂઆત ધણુ ખરે મુસલમાન રાજાઓના રાજ્ય સમયથી થઇ હોય એમ જણાય છે. બાળલગ્ન શાસ્ત્રોક્ત છે એ સત્ય નથી. 'અષ્ટ વર્ષાં ભવેત ગૌરી' એટલે કે આઠમા વરસથી કન્યા પરણવા લાયક થાય છે એ વાક્ય પાછલા જમાનામાં ગોઠવી દીધું હોય એમ લાગે છે. વિધવાના પુનર્લગ્ન માટે પણ કોઈ એ શાસ્ત્ર એકમત થતાં નથી એટલે વિધવાએ વૈધવ્ય શરૂઆત પાળવું પાયા વિનાનું છે. જ્યારે હિન્દમાં મુસ્લીમ આદેશો હિન્દુઓને વડલાવતા, એમનું દત્ત લૂટતા, મંદિરોનું ખંડન કરતા, કુંવારી બાળાઓની ધજલ લૂટતા, અને સઘે ઉપાડી જતાં, જ્યારે આવા અન્ધેર વાતાવરણમાં જ્યારે જન ને મિલકતની સહીસલામતી નેખમ ભરેલી હતી, અને સ્ત્રીઓનું શીમળ નેખમ ભરેલી અવસ્થામાં હતું, ત્યારે પદ્મ અને બાળલગ્નની પ્રથાની ઉત્પત્તિ થઇ. કુંવારી બાળાઓને જમ જને તેમ જરૂરીથી ન્હાની ઉમ્મરે લગ્નની ધુસરીમાં ભરી દેતા, અને કન્યાની અને બાળકની ઉમ્મર ન્હાની હોવાને લીધે એમની અન્યેન્ય સમ્મતિ લેવાનું અશક્ય હતું.

એટલે ૨૦વી વ્યવસ્થા વડીલ માતાપિતા કે મુરખખીઓના હસ્તે થતી. આ ઉપરથી "દિકરી ને ગાય જ્યાં દોરે ત્યાં જાય" કહેવતની શરૂઆત થઇ, અને વધારામાં "દિકરા"ની બાબતમાં પણ લાગે જ સમ્મતિ લેવાતી હતી, એટલે પ્રેમલગ્ન કે સ્નેહલગ્ન સ્વપ્નવત્ હતાં. બાળલગ્નને પદ્ધતિના રિવાજને શ્રદ્ધાસક્તના જમાનામાં આમ અગત્યના હતા, પરંતુ હવે આધુનિક પ્રગતિના જમાનામાં એ રીત ને અન્ધતા અસ્થાને છે, એટલું જ નહીં કિન્તુ શરમ ભરેલાં છે. હવે એ જના જમાનાના દરકા કપારના યે વહી ગયા છે. રખે એક સારો રીવાજ આખા યુગગતને બગાડે એને લીધે જૂનો જમાનો હમેશાં બદલાય છે, ને નવો જમાનો ઉપસ્થિત થાય લગ્નના વીધવમાં અને, પ્રેમ અને સમ્મતી ને હાવા રીતિરસ ને કુળ કરતાં વધારે ઉચ્ચ સ્થાન મળવાં જોઈએ. પરંતુ જ્યાં કાઠીયાવાડમાં કન્યાવીક્રય ને ગુન્ગરાતમાં વર વીક્રય થતાં હોય, જ્યાં હિન્દુ સમાજમાં માતા પિતા કે મુરખખીઓના હાવા માટે કે અણબાળાના સગા સંબંધીઓની સીકારસ તેમજ લાગવગને અનુસરી અને ઉચ્ચ કુળના લોકો અસંખ્ય નીર્દય યુવક ને યુવતીઓના પરસ્પરની મરજી તારૂં લગ્ન થયા કરે છે, અને એમના જીવનની અભિલાષા ને ઉમીડોના અંકુરનું નિર્દય રીતે ખંડન થાય છે, ત્યાં એવા નીપુર ને ગુપ્ત લગ્નમાં પ્રેમ કે સ્નેહ જેવાં જીંદગીના અમુલ્ય સુખ ગોધવા દુર્લભ છે. આપણા સમાજમાં એક પુરૂષ એની મરજી પ્રમાણે એક પત્નીની હયાતીમાં ખીજી સ્ત્રી પણી શકે છે એટલું જ નહીં, પરંતુ જ્યારે જ્યારે તે વીધુર થાય ત્યારે તે ગમે તેટલી ઉમ્મરનો હોય તેો પણ તે ફરી ફરી લગ્ન કરી શકે છે. જે કોઈ વીધવા બાળગી રીતે

અપવીત્ર કુકર્મોં ક્યાં કરે તો સમાજ આંખ
આડા દાન રાખશે, પરંતુ જો કોઈ વીધવા
જેણે ધણી સથે સંગ પણ ના ક્યાં હોય
ને ક્યાં હોય તો કુકર્મ સમય માટે-
ફરીથી લમ કરવા તૈયાર થાય 'તો એવી
આભાગી વીધવાને સમાજના જુના રીત,
રીવાજ, રદી ને બંધનો વીંધી નાંખશે.
મન ઉપર અંકુશ ના રાખી શકતી હોય
એવી વીધવાઓનાં લમ ફરજિયાત થવાં
જોઈએ. વળી જ્યારે હિન્દની આર્થિક
સ્થિતિ દીન પ્રતીદીન કંદોડી થતી જાય છે
ત્યારે આપણા સમાજમાં કન્યાવીક્રય, વર-
વીક્રય, સુપડાની રીત અને એવા પ્રકારની
ખોટી ખર્ચાળ રીતો પાછળ છુટે હાથે
દ્રવ્યનો બગાડ થાય છે એ ધણું શોચનીય
છે. કામી વયમાં કરેલા લમથી નમાલી ને
નીખળ પ્રજા ઉત્પન્ન થાય છે, એટલું જ
નહીં, પરંતુ દેશનું મરણ ને જન્મપ્રમાણ
ધીરે ધીરે વધતું જાય છે, જે દેશની
અધોગતિ દર્શાવે છે. પ્રેમ લગ્ન, સ્નેહ લગ્ન,
સમ્મતી લગ્નની સંખ્યા જોમ અને તેમ
જલ્દીથી વધારવી જોઈએ, એટલું જ નહીં
પણ બાળલગ્નોની પ્રથાનું નીકેન્દન કરી
લગ્ન માટે સમ્મતી વય વધારી શારદા
ખીલને અક્ષરે અક્ષર અમરમાં મુકવું
જોઈએ અને વીધવા વીવાહ ને પુનર્જન્મ
માટે સંકલ્પલુતી દર્શાવી અમરમાં મુકવા
તત્કર થવું જોઈએ. લગ્નની ધુંસરીમાં ઝટ
જોડાઈ કુટુંબના વસ્તારી થવાનો લ્હાવો
લેવા કરતાં ગરીબ બંગલાન ને કુટુંબના
ભરણપોષણ માટે શક્તિમાન થવા દરેકે
નીશ્ચય કર્યો જોઈએ. જે મુરબ્બી અને
વડીલ વર્ગ એમના સંતાનોના લગ્ન વીધ-
યમાં પ્રાપ્ત જમાનાની સત્તાને તીવ્રજલ્દી
ના આપે, અને અધુનીક પ્રગતિના જમા-
નાને અનુસરવા અનુમેદન ના આપે. તો

પ્રત્યેક યુવક ને યુવતીએ તેઓ વીરુધ્ધ થઈ
લમ અને એવા ખીલ સમાજક સુધારા માટે
બંડ ઉઠાવી, 'આખા ચે હિન્દમાં સમાજક
વીરુધ્ધ કરી, સામાજિક પુનર્વર્ટના કરવા
નવૃત્ત યત્ન જોઈએ.

મન્દિરોની સંસ્ક્રાઓમાં સડા

ધર્મને પ્હાને આપણા અખૂટ દ્રવ્યનો જેર
ઉછાગ થાય છે જે માટે આપણાં મન્દિરોની
વ્યવસ્થા સતીશેષ જુમ્મેદાર છે. પ્રાપ્ત
કાળમાં મન્દિરોમાં યાત્રાળા આવતી. એમાં
મહાજન અને સાવજનીક લાભાર્થે લોકોની
જંગી સભા ભરાતી, વળી એમાં નાટક;
નૃત્ય ને મેળા પણ ભરાતા જેથી લોકો
નીરોષ આનંદ ભોગવતા હતા. ધર્મના પ્રચાર
માટે ને ધાર્મિક બીચરનો અર્થ એમાં
ધર્મનાં આખ્યાન અપાતાં એટલું જ નહીં,
પરંતુ, રામાયણ, મહાભારત ને ભાગવત
વીરે ધર્મપુસ્તકોમાંથી કથાકારો કથા કહેતા,
ટોળામાં ભેગા મળી એક સંપથી ભકતો
પુજા, સ્તુતી ને ભક્તી કરતા. મન્દિરોના
દ્રવ્યમાંથી નીધન ને અપંગ પ્રજાને દરરોજ
સદાશ્રુત અપાતાં, અને વધારામાં ધર્મશાળા
ને અન આશ્રમ ચાલતાં હતાં. આ પ્રમાણે
મન્દિરોના, દ્રવ્યનો સમાજના લાભાર્થે
સદુપયોગ થતો હતો, અને મન્દિરો
ધર્મ માટે જ બંધાનાં હતાં હવે
તો આપણા દેશમાં મન્દિરો વીરુધ્ધ
જેટલું લખીએ એટલું બોલું છે. આપણા
દેશમાં કેટલાક ભાગમાં "દેવદાસી" ચોપવાની
વેસ્યાશ્રુતી હોંદને શરમાવે છે. "દેવદાસી"
નો કુકર્મી રીવાજ ચાલેલો નથી. મૈસુરના
મહારાજાએ એમના રાજ્યમાંથી એકુબ રીવા-
જને તીવ્રજલ્દી અપી છે જે માટે એમને
અખીન-દન થતે છે. આખાએ હિન્દ (શ્રીદીગ
હિન્દ) માંથી "દેવદાસી"ની અપવીત્ર પ્રથા

નાનુદ કરવા ક્ષીમાન જ્યારે વડી પાસનાં
ભામાં ખરડા લાવનાર છે આશા છે કે બીજા
સર્વત્રિમતે પચ્ચાર થશે, કાપદા તરીકે
અમલમાં આવશે, અને જેટલા જેટલા
ભાગમાં (દેશી રાજ્યો સુધ્ધાં) એ
વેસ્યા રીવાજ ચાલુ છે ત્યાં સર્વ દેશોથી
એનો નાશ થશે, અને એ અપવીત્ર રૂઢીમાં
જટાણેલી નીદાંપ અખળાઓ પ્રત્યે સમાજ
દીક્ષાસોજ ને સુદાનુભુતી દર્શાવી એમનો
છવનોદાર કરશે. કાલમાં મન્દિરોતું અઠ-
ળક ધન ધણું ખર્ચ મોજશોખ ને ખોટા
વીલાસ માટે વપરાય છે. આપણા દેશમાં
કેટલાંક મન્દિરોમાં ધર્મને જ્ઞાને અભીચાર
ચાલે છે. ખ્રીસ્તી ધર્મના પાદરીઓ
(મીશનરીઓ) સાચાં જ જગતમાં દેશ દેશાવર
કરી એમના ધર્મનો ને કેળવણીનો પ્રચાર
કરી રહ્યા છે ત્યારે આપણા ધર્મગુરુઓ
હજી સુધી કુંભકર્ણની નીડામાંથી જામીત
થયા નથી, અને મન્દિરોના દ્રવ્યનો વધારે ને
વધારે દુરુપયોગ થતો જાય છે. મન્દિરો
અને મન્દિરોના દ્રવ્યનો ઉપયોગ ધર્મ અને
સાર્વજનિક લાભાર્થે ના થઈ શકતો હોય,
જો તે બંનેની વ્યવસ્થાની પુનઃચિંતા ના
રચાતી હોય, તો મન્દિરોતું નીકન્દન કરી
મન્દિરોના અઢળક ધનનો દેશના લોકો માટે
સદુપયોગ કરવો જોઈએ.

આર્થિક અવદશા

આપણા દેશની આર્થિક સ્થિતિ
અત્યંત કફેડી છે. દુનિયાના અન્ય
દેશો સાથે સરખાવતાં આપણા દેશમાં
કાચી ધાતુઓ વધારે પ્રમાણમાં છે
છતાં આપણા દેશમાં વધુ પ્રમાણમાં કાપડ
પરદેશથી આવે છે. બંગાળમાં જ્યુટની
મીટા વધારે પ્રમાણમાં અગ્રેજીના હસ્તે
છે; આપણા દેશના ચાનાં ખેતરો પણ પર-

દેશીઓના હાથમાં છે; આપણા દેશમાં
લોક જીવનમંથની ને દુકાળથી કમોતે મરી
જાય છે ત્યારે પંજાબમાં પાકતા ઘઉં,
બર્મી (રંડુન) માં અને દક્ષીણ હિન્દમાં
પાકતા ચોખા, ને શુજરાતમાં ઉગતું રૂ
પરદેશ ચડી જાય છે. દરરોજની ખોગક
માટેની જરૂરી મીઠા જેવી ચીજ ઉપર
આપણે ભારે દર ચાવવો પડે છે. દેશની
અંદરના ભાગ સુધી મોટામાં મોટી નદીઓ
વહી જાય છે, અને હિન્દ દ્વીપકર્ણ હોઈ
કુદરતી રીતે ત્રણે બાજુએ દરીઓ આવેલા
છે છતાં આપણા દેશ માટે આપણું પોતાનું
નોંકા ખાતું નથી. એટલું જ નહીં, પણ
“હાજી બીજા” ને અમલમાં મુકતા માટે
નોંકરશાહી સરકાર આનાકાની કર્યા કરે છે.
આપણા દેશમાં હજી ટકા જેટલા લોક ખેતી-
વાડી પર શુજરાત ચલાવે છે એટલે દેશને
રેલ્વે કરતાં નહેરવી વધારે ને સર્વીશિષ
આવસ્થકતા છે, પણ વીદેશી સરકાર
એ જરૂરીઆત સંતોષકારક પાર
પાડતી નથી, કારણ કે જો
નહેરવો પ્રચાર થાય તો આપણો ખેતર
વગર દોલત પ્રાપ્ત કરે, ને પરીણામમાં દેશ
સમૃદ્ધિમય બને, પણ જો રેલ્વેનો ફેલાવો થાય
તો નોંકરશાહી અને સુડીવાળા વધારે ધના-
દય બને, વીદેશી મજુરો પરદેશમાં પૈસા
મેળવે, અને આપણા દેશમાંથી પરદેશી
ચંત્ર ખરીદવા માટે દ્રવ્ય ધસાણ જાય.
મહેસુલની બાબતમાં પણ આપણો ખેતર
વગર સમને માટે અસહ્ય દુઃખ વેડી રહ્યો
છે. દુકાળના સમયમાં પણ સરકાર બોની
પ્રત્યે રહેમ ને દીક્ષાસોજ દર્શાવતી નથી.
બારોડાલીની લડત ખેતર વગરના અસંખ્ય
દુઃખોનું સાચું જ દર્શાવે છે. જ્યાં સુધી
આપણા ખેતર વગરની સ્થિતિ સુધરશે નહીં
ત્યાં સુધી હિન્દનું ભાવી ઉજ્જવળ થશે

નહીં. મોઘી હુંડીના દર આપણા દેશને
ભારે, નુકશાનકારક છે, અને તે ટકાવવાની
સરકારની રમત આપણા દેશના લાંબોતી
વીરુદ્ધ છે. ૧૬ પેન્સને બદલે ૧૮ પેન્સના
હુંડીયામણના દરને લીધે આપણા દેશને
વાણીજ્ય સંબંધમાં ઘણું જ વેકવું પડે છે.
ત્રેઝરી ખીચાથી દેશની ફેલન સુસી લેવાની
રાજ્યનીતી, સરકાર તરફના ચાલીન અસા-
ધરણ સરતા ભાવનાં વેચાણા, અને સરકારના
ઘણા ભારે કારોબારી ખર્ચો, નોકરશાહી
પરદેશી અમલદારના મોટા મોટા પગારો
વીઝેરેએ હાલની આપણી આર્થિક સ્થિતી
અત્યંત મંદ બનાવી છે. તેનીસ કારણની
આપણા દેશની વરની ઊંચા છતાં આપણા
દેશમાં આપણી સેન્ટ્રલ કે રીઝર્વ બેન્ક
નથી. ૧૯૩૧ માં ઇમ્પીરીયલ બેન્કનો ચાટર
ખલાસ થાય છે, તો આપણે આપણા
દેશને માટે સેન્ટ્રલ કે રીઝર્વ બેન્ક બનાવવી
જોઈએ. જે હિન્દ માટેની હુંડીયામણની બ-
વચ્ચે એની છે કે પરદેશ સાથેના વહિવાર
અર્થે હિન્દને સોનું આપવું પડે છે. અને
હિન્દના નામથી દિલ્લી વઝીર બદલામાં
સોનું લે છે ખરું, પરંતુ તે હિન્દી
સરકારને તો ચાંદી જ આપે છે,
એટલે આપણને ભારે ખેટ જાય છે.
આવી જ્યેગ નીતી નાબૂદ કરવા
અને ગેરલાભમાંથી બચવા માટે આપણા
દેશમાં પણ ચાંડીને બદલે મેનનું ચલણ
રાખવા માટે લડત કરવાની જરૂર છે. હિન્દનું
રીઝર્વ ફન્ડ ઇંગ્લેન્ડમાં દિલ્લી વઝીરની
પામે પરદેશીએ નના ઉપયોગ માટે વપ-
રાય છે જે બાજની નથી. હિન્દની ઉપજ
નો ૩/૪ ભાગ લરકરી ખાતાના ખર્ચે
દિલ્લ રાજ્યને ખજાને વપરાય છે એ ઘણું
શોચનીય છે. વળી “ ઊમ ચાઈસ ” ની
રકમમાંથી લાખે રૂપિયા આપણા દેશમાંથી

ખેંચી લેવામાં આવે છે, અને એ મોટી
રકમમાંથી સંખ્યાબંધ પરદેશી અમલદારના
ભારે રકમના પેન્શન અપાયે જાય છે, જે
માટે સુધારા કરવાની ખાસ આવશ્યકતા છે.
આપણા દેશના અપીલ કેસના ચૂકાદા માટે
આપણા દેશમાં પ્રિવી કાઉન્સિલ નથી.
એટલે, અને સામાન્ય અદાલતોની કડંગી
વ્યવસ્થા ને રીતીને લીધે, આપણે માટે
ન્યાય જેની ચીજ પણ અત્યંત મોઘી
બનાવી દેવામાં આવી છે. આ બધું
સમજવા, અને આપણી કફોડી આર્થિક
સ્થિતીની પુનર્ગઠના કરના આપણે હવે
જનમૃત થવું જોઈએ.

રાજકીય પરિધીનતા

૧૯૧૯ ના મોન્ટેગુ ચેમ્ફર્ડના સુધાગએ
આપણા દેશને સંતોષકારક પુરતાં સુધારા
આપ્યા નથી. એ સુધારા કરતાં આપણી લાય-
કાત વધારે છે. એ સુધારાનું અધ્યયન કરતાં
માલુમ પડશે કે અણીને વખતે વાપરવાની
સત્તા આપણી પરદેશી સરકાર ગમે તે સમયે
નહીની બાબતો પર પણ સામાન્ય રીતે
છુટથી વાપરે છે જે પગલું સરી ચે ફુતી-
આમાં આ પ્રમાણે કાંઈ પણ દેશ રાજ્યની
વ્યવસ્થા કરવામાં વાપરતું જણાવું નથી.
હિન્દની મહેસુલના બે ભાગલા પાડવામાં
આવ્યા છે—“ નોન-વોટેજ ” અને “ વોટેજ ”
જે પૈકી “ નોન-વોટેજ ” ભાગ મહેસુલની
સોથી વધારે રકમોની (લરકરી ખર્ચ સુધ્યા)
બનેલા હોય છે, અને તે ઉપર આપણી
કાઉન્સિલને અને વડી ધાદ મમાને મુદ્દલે
મત આપવાનો અધીકાર નથી. વળી જે
“ વોટેજ ”—મત અપવાની છૂટ વળી—રકમો
હોય છે તે ઉપર ગઈનર કે ગવર્નર-જનરલની
અગાઉથી રજા સીવાય કયાં કરવા દેવામાં
આવતી નથી. કાંઈ પણ ખરો ખીન

તરીકે રજુ કરેલા હોય તો પણ અગાઉથી ગવર્નરને ગવર્નર જનરલ (સ્થળ પ્રમાણે)ની રજા લેવી પડે છે. જો કોન્ટ્રીમાં ને ધારાસભાએ કાંઈ ખીસ પચાર ક્યું હોય તો વીરૂ હોય તો તે ખીસ આપણી સરકાર “સીટીડેશન” અને “પીરો”ની સત્તાની રૂએ ગરજ પ્રમાણે ફેરવી શકે છે—જાણુ કેરે યા ધારે તો અમલમાં લાવી શકે. વળી “ઓડીનાન્સ” ને “રેગ્યુલેશન”ની સત્તા પ્રમાણે ગવર્નર જનરલ ને ગવર્નરો વડી ધારાસભા અને કૌન્સીલોની સમ્મતી વીના કોઈ પણ કાયદો જ મહીતા માટે અમલમાં મુકી શકે છે. આવી રીતે કોઈ પણ દેશમાં પ્રજાની સમ્મતી વીના રાજ્યતંત્ર ચલાવવા કાંઈકે અમલમાં મુકાતો નથી. (આવી રીતના આપણા રાજ્ય બંધારણ સામે વીરોધ દર્શાવેલા ભેદો) હીન્દને યોનાના કાયદા કાનુનો ચલાવ કે સ્વતંત્ર રીતે રાજ્યબંધારણ કરવા જરાયે અધીકાર નથી, આપણી વીદેશી સરકારની પાસામેન્ટ જે ક્ષીટાશ વતનીઓની બનેલી છે, અને જે આપણા પર રાજ્ય કરે છે તેમાં આપણા લોક તરફથી સુદાયેલા એકે સમ્ય નથી. આપણું રાજકીય બંધારણ અને લેગીસ્લેશન, ક્ષીટીશ પાસામેન્ટના સમ્યેની મરજી પ્રમાણે ધણ છે. આ વીદેશી સમ્યે માંથી ભુજ અને ધણા થોડા સમ્યોને હીન્દ સંબંધી રાજ હોય છે, આપણા દેશના સુધારા માટે દશ વર્ષે નામાયશ કમીશન ઉપર આપણા દેશમાંથી એકે સમ્યને બેલવા માટે અધીકાર નથી! ભજે હીન્દના નેતાઓ સ્વતંત્રતાના બજામાં યુદ્ધ કરે, ભજે આપણા લાલના વાઈસરોય લોડ ઇરીને “સંસ્થાનીક સ્વરાજ્ય”ની ઠંઢેરા ચારકતે જાહેરાત કરે, ભજે આપણી નેકરશાહી સરકારના મુલસદ્દીઓ હીન્દની “ગાળમેજી પરીષદ” બોલાવી

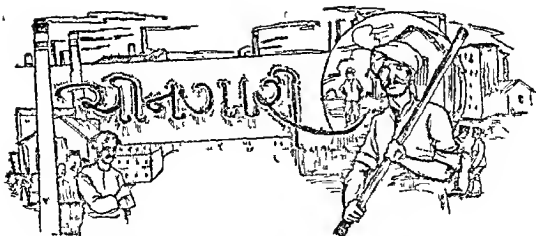
હીન્દ માટે રાજકીય નેમ ચોકકસ કરવાના વચન આપે, પરંતુ જ્યાં સુધી હીન્દ સંબંધી કોઈ પણ સવાલ ક્ષીટીશ પાસામેન્ટમાં એમના પક્ષેનો સવાલ થયો નથી. ત્યાં સુધી હીન્દને સંતોષકારક સુધારા મળી શકશે નહીં, અને જ્યાં સુધી ક્ષીટીશ સરકારની સર્વોપરી સત્તા કાયમ રહેશે ત્યાં સુધી હીન્દને અમુલ્ય સ્વતંત્રતા મેળવવી મુશ્કેલ છે. આ માટે હીન્દને હજી વધારે જાગૃત થવાની ખાસ જરૂર છે.

જે હીન્દે દુનીઆની છેલ્લી મોટી લડાઈમાં વીદેશી સરકારને અણીની વખતે સહાય કરી દુસ્મનોનો પરાજય કરી આપણી વીદેશી સરકારને વીજળી બતાવી સર્વોપરી કામી તે હીન્દને લશ્કરી હધીઆર રાખવાનો સરકાર તરફથી પરવાનો નથી. (આ અન્યાય માટે આપણે ભારે અજાવજા ચલાવવાની સવીશેષ આવશ્યકતા છે.)

શિક્ષણ પ્રચારની જરૂર

આ સર્વે સુધારાની પુનર્ધટના માટે કેળવણીનો પહોળો પ્રચાર કરવાનું ખાસ જરૂરનું છે. દુનીઆમાં સંસ્કૃતી ને સમુદ્ધિમાં અગ્રગણ્ય સ્થાને પહોંચી ગયેલા અન્ય દેશોનું અધ્યયન કરવા અને આપણા હીન્દને શાગ્ય સ્થાને પહોંચાડવા, આપણા હીન્દમાં ધર ધાલી બેઠેલા બૌદ્ધ અને ધાર્મિક દંભનું નીકળ્લ કરવા, બેકુત વર્ગથી શરૂ કરી મુડીવાળા વર્ગ સુધી દરેક વર્ગની સ્થિતી સુધારવા, આપણા હીન્દનું રાજ્ય આપણે માટે, આપણા તરફથી પ્રજાના લાભ માટે ચલાવવા, અને અન્ય મોટા દેશોની સાથે સ્પર્ધા કરવા, અને રાજકીય, સામાજિક, ધાર્મિક તેમજ આર્થિક સ્થિતી સુધારવા આપણને કેળવણીની સવીશેષ આવશ્યકતા છે. કેળવણીમાં આપણા પુરુષ વર્ગ પછાત

છે તેમ જ સ્ત્રી વર્ગ તો ફક્ત સોંદરે બે
ટકા જેટલો જ ફેળવાયેલો છે, જે 'ધંધું'
અમલદારનું છે. ભણે પરદેશી અમલદારી
સત્તા નીચે આપણો દેશ પરત્ર લોવાને
લીધે આપણને અપાતું શીક્ષણ આપણા
આચાર, વીચાર ને રહેણીકરણને માફક
આવે એવું ન હોય, પરંતુ અન્ય વધારે
સારી રીતીના અભાવે હાલમાં આપણને જે
શીક્ષણ આપવામાં આવે છે તે ફેળવણીની
ખાતર પ્રાપ્ત કરવું જ નહોત્યે. સંસ્કાર,
સંસ્કૃતી ને રાજન મેળવવા ફેળવણી લેવી જ
જોઈએ જે માટે પ્રાથમિક શીક્ષણ મફત
અને ફરજિયાત થવું જોઈએ. તે કે નવા
સુધારાને અંગે ફેળવણીની વ્યવસ્થા આપણા
ગેનાના પ્રધાનની દેખરેખ નીચે છે પરંતુ
એના ઉપર સરકાર સર્વોપરી સત્તા હાથમ
રાખી છે, એટલું જ નહીં, પણ ફેળ-
વણીના જનસમુદાયમાં વધારે ખર્ચેલા પ્રચાર
કરવ સરકાર સંતોષકારક જોઈએ એવી
દ્રવ્યની મદદ કરતી નથી અને પૈસાની
તંગીનું ખોટું ખર્ચાનું ખર્ચાવ્યા કરે છે.
એક બાલુ, આપણી વીદેશી સરકાર પ્રાથ-
મિક ફેળવણી મફત ને ફરજિયાત બનાવવા
કાનુનો ધરે છે, અને ફેળવણીની વ્યવસ્થા
હિન્દી પ્રધાનની દેખરેખ નીચે સોંપે છે, ત્યારે
ખીલ બાળુએ, ફેળવણીના ફેલાવા માટે
ત્યારે દ્રવ્યની જરૂર પડે છે ત્યારે નાણા
બીડનું બદલું સરકાર દર્શાવે બતાવે છે,
અને ફેળવણીના સંબંધમાં સર્વોપરી સત્તા
સરકારની હોવાથી હિંદી પ્રધાન આથી કે ને
રાજકીય પરંતુ તતામાં ફેળવણીની પ્રગતી
કરવા અસાધ્ય છે. વીદેશી સરકારને લશ્કરી
ખાતના ખર્ચ વધરવા દ્રવ્ય મળશે, અને
એમાં દેશની કૃષિ મંડળના વાપરી નાખશે
રેલવેનો પ્રચાર કરવા વીદેશી યંત્રો ને સધને
ખરીદવા પૈસા મળશે, મુખ્યના રેલવેમંદ-
નના ધોળા હાથી જેવા મોટા કીંમતી અખ-
તરા માટે પુરતું ધન મળશે, નેકશાહીના
અમલદારોને સારા ધે બગાટમાં અન્ય દેશના
ફાઇ પણ મોટા અમલદાર કરતાં સૌથી
વધારે ને ભારે પગારો ને પેન્શનો આપવા
પૈસા મળશે, ખર્ચાળ કમીશનો ને કમીટી-
ઓની નીમણુંક કરવા દ્રવ્ય મળશે, પરંતુ
હિંદ માટે, હિંદનું દ્રવ્ય, હિંદમાં, ફેળવ-
ણીના પ્રચાર માટે સહુપયોગ કરવા પરંતુ
હિંદ ઉપરની વીદેશી સરકાર નાણાની અછ-
તના ખોટા ખર્ચાના ખર્ચાવ્યા કરશે. આ અને
આવી જાતના અનેક અન્યાયો માટે હવે
આપણે જાગૃત થવું જોઈએ. પ્રજાને શીક્ષણ
આપવા ફેળવણીની ખાસ જરૂર છે. પ્રજા
ફેળવાશે એટલે સમાજના જુના ફડી, રીત-
નીવાજ ને બંધનો નાબુદ થશે. લગ્નની
વ્યવસ્થા સુધરશે, અને હાલના લગ્નોમાં જે
સ્થાન લગાવા. કુળ ને સીકારસે લીધું છે
તેની જગ્યા પ્રેમ, સ્નેહ ને સમતી લેશે,
એટલે કુટુંબના કલ્યાણ-કલ્યાણ ને કલ્યાણ
આપોઆપ નાશ પામશે. લગ્નસરામાં થતાં
ખોટાં ખર્ચ કમી થશે. બાળકોના નાબુદ
થશે ને વીધવા વાવાદ ને છુટા છેડથી પુનઃ
લગ્ન થવા માંડશે. દંભી ધર્મનું નીકળન
થશે એટલે જોમ, છર્ષા ને કુસંપનો નાશ
થશે. સામાજિક સ્ત્રીતી સુધરતાં હિંદની
અર્થીક સ્ત્રીતી સુધરવા માંડશે. ફેળવણી
ના પરીણામે આખાએ હિંદની પ્રજા સંસ્કારી
સુરીક્ષીત. સુશીલ ને સંપીલી થશે એટ-
લું જ નહીં, પરંતુ, બજવાન, સાદસીક
અને હિંમતવાન થશે; એટલે હિંદ ચોતાના
સ્વાતંત્ર્યના દક્ક માગશે. જ્યાં પ્રજા ફેળ-
વાશે એટલે દેશની ઉત્તતી આપોઆપ થશે.
અને દુનીયાના પ્રથમ પંક્તીમાં લેખાતા
એક રાજ્યની ગણતરીમાં સ્વતંત્ર દેશ
તરીકે મનાવું થશે.

ગોડીની “મધર” નામની વિશ્વવિખ્યાત ‘નવલકથા’
ઉપરથી ગુજરાતીમાં ઉતારનાર શ્રી. ‘જ્યોતિર્ધર.’

પ્રકરણ ૧૨ સું.

માતાના મનોરથ

૨૧ રાધવનુ મિત્રમંડળ વિખુદ પડ્યા પછી રળીયાતે શાતીથી ઉઘ લીધી, એણે આવતી કાલે કામ શરૂ કરવાનો જે નીશ્ચય કરી લીધો હતો એનાથી એને ભારે બળ મળી ગયું. રાધવને મુક્ત કરાવવાની એની ઝંખના કંઈક મુત્તર સ્વરૂપ થયે છે એટલે આત્મસંતોષ એ વૃદ્ધ ડોશીને આશ્વાસન આપવા માટે પુરતો થઈ પડ્યો. ખીજે દીવસે બપોરે તે પ્રચારક સાહિત્ય સંતાડી રળીયાત મીલમાં ફેરી કરવા માટે ઉજળી ડોશી સાથે નીકળી પડી. મળુરો રાધવની માને એળખના હતા એટલે કેટલક એને ખબર પુછવાને પ્હાને એની પાસે આવતા એકે તો કયા પણ ખાઇ લીધી કે રાધવના જેલમાં ગયા પછી રળીયાતને કેવા-વીચીત્ર ધંધો આઢરેલા પડ્યો છે કેટલાય આશ્વાસન પણ આપી જતા હતા અને નામવ થોડા વખતમા જ છુટી જશે એવી ખાત્રીપુલક વાત કહેતા હતા, કાંઈક મેને-જરને થોડીક માણે પણ એપડતા હતા તો

કેટલાક રળીયાતને નાહક લાડકાળી મુકતા હતા. પણ મળુરોના આ બધા અનુકુળ સંઘર્ષા કેટલાક એવા પ હતા જે એમ માનતા કે સોકોને અવળે રસ્તે હોવા માટે રાધવને જે સજ થઈ છે એ બરોબર છે. એમાંથી એક જણ તો એટલો નફદ હતો કે રળીયાત પાસે આવીને તેણે દાંત ભીર્યા અને કહ્યું કે “મારું જે રાજ ચાલતું હોય તો હું રાધવને ફાંસીએ ફાંસી મળુરોને અવળે રસ્તે દોગવાનો ખીજે શું બદલો હોય?”

આ કડક અવાજ અને એવકાપણું રળીયાતના હૃદયમાં સોસરવુ ઉતરી ગયું. મોતની ઠડી આવે અને માત્રો જેમ શીથિલ થઈ જાય એમ રળીયાતના તમામ અંગમાં શીતવતા અને કમકમાટી આવી ગઈ. એણે કશો ઉત્તર ન આપ્યો માત્ર એ ટચુકડા આદમી ઉપર કડક કટાક્ષ નજર ફેરવી લીધી.

પણ રળીયાતે તે દીવસે મીલમાં ભારે બળભાગ લેયો મળુરોમાં પ્રુખ અર્થ

યતી પણ જોઈ નાનાં નાનાં ટેળામાં મળી મજુરો ખુબ ખાનગી વાતો કરતા. કેટલાય ગુસ્સામાં ય આવી જતા અને સોગંદ ખાતાં ખાતાં વૈર લેવાની ધમકી આપતા હતા.

એકાદ કાંઈ કામદારને એટલામાં જ એ ચોક્કસાએ પકડ્યો અને ચોક્કી ઉપર લઈ ચાલ્યા. રળીઆતે આ નજરે જોયું પાછળ સોએક કામદારોનું ટોળું ચોક્કીસને હળવે હળવે ગાળો લાડતું ખુબ ઉરકેરાટ અનુભવતું ચાલતું હતું. એક જણે તો મનકેમાં પુછ્યું.

“કેમ ખીરાદર કરવા જાય છે ?”

“હા, પણ જ્યારે આપણે કરવા જઈએ છીએ ત્યારે પછવાડે સીપાઇઓ હોય છે.” ઉત્તર તુરત જ મળી ગયો—

“એ ર પકડવામાં હવે કંઈ શુકવાર વળતો નથી. એટલે હવે પ્રમાણીક થોડાને પકડવાનો ધંધો માંડ્યો છે.” ટેળામાથી એક તીખ્ખો અવાજ આવ્યો.

“અને એ પણ રાતના અંધારામાં ક્યાં કરે છે ? જુઓને ધોળે દીવસે હોએક આપણા ખીરાદરને ઉઠાવી જાય છે ને ? આ બેગરમ બદમાશોને જરા આંખની યે ઝોળખાણ હોય છે ખરી ?”

ચોક્કીસે પણ ટેળાંથી દુર જતા માટે ઝપાટાખંધ ચાલવા માંડ્યું. ઉપરાત ચોમેરથી આવી ગાળો સાંભળવી ક્યાં સુધી પરતડે ? એટલે ટોળું વટાવી જવાની ઇચ્છા અલ્પાવીકરીતે ચાલ જ. જણે કે થોડો બોલે છે એ સાંભળતાં જ નથી એમ ચોક્કીસે વતન ચાલુ રાખ્યું.

રળીયાત આગળથી જ્યારે આ સરખસ પસર થયું ત્યારે મીરકેતાર ધયેકા કામદારે એને નમસ્કાર કર્યા. રળીયાતે માથું નીચું નમાવી નીચસ નાખ્યો. અવા જુવાનજોધ જવા મજુરોને એક પછી એક દસ્તે મોઝો

જતા જોઈ એના હૃદયમાં શુભ ભોંકાયું ટેળાનાં ચોક્કીસ ઉપરના શબ્દ પ્રકારે સાંભળીને એ જરા આનંદમાં આવી ગઈ કારણકે રાધવના પ્રચારતું એમાં પરીણામ દેખાતું હતું.

ફેરીતું કામ પુરું કર્યા પછી આખો દીવસ રળીયાત ઉજળી ડોશીને ત્યાં જ પડી રહી અને ખુબ ગપ્પાં મારી વખત વીતાડ્યો. સાંજ પડી એટલે એ ચોતાને ઘેર આવી. પણ રાધવ વીનાતું એ મકન એને સામું ખાવા આવતું હોય એમ દેખાતું હતું. એક ખુણાથી બીજા ખુણા સુધી એને લટાર માર્યા કરી છતાં એને શાંતીથી બેસવાતું ક્યારેય મન ન થયું. એકલા પડ્યા પડ્યા શું કરવું એ જ એને સુઝ્યું નહીં. રાત્રીનો ઝોળો પૃથ્વી પર પડી ચુક્યો હતો અને ચોમેર અધકાર છવાઈ રહ્યો હતો. બારી-માથી સહેજ નજર ફેંકતાં આકાશમાં તારાઓનાં થોડાં જુમકા વાતાવરણને ઉજળું બનાવવાનો મોંઘા થતો કરતાં હતાં. એના ટમટમાટની સાથે જ રળીયાતને રાધવ સ્મરણમાં આવ્યો.

સંભાળપુર્વક સુકાતાં પગલાનો અવાજ અચાનક એને કાને પડ્યો. ઝપાટાખંધ દોડીને રળીયાતે જ્યાં બારણું ખોલ્યું ત્યાં તો મધુરી ચોરડામાં ચટ લઇને સરી પડી.

“કેમ માણ ! આમ ચોડી રાતે મહેમાન આવે એ ગમે તો ખર ને ?”

“જરૂર, તેમાં ય જ્યારે આ એકાંત મને લરખી રહી છે ત્યારે તો તારા જેવી દીકરીની સાથ મને કેટલી શાંતી અપશે એની તને કલ્પના નહીં આવે, પણ તું બહુ દીવસે મળી, આટલો બધો વખત તું ક્યાં હતી ?”

“હું જોડમાં જઈ આવી. જોડા પ મારી સાથે જ હતો.”

“પણ એ કાલે અવ્યો હતો એણે તો તારા વીગે કરા સમાચાર જ મને ન આપ્યા.”

“એમાં કહેવાની શી જરૂર હોય માથા ! પણ એ ય હમણાં અડી આવશે. હું ખુબ અડપથી અને સવચેતીથી આવી છું એટલે જરા કપડાં સરખાં પહેરી લઉં.”

“તું સાવ ભીંનપ ગઈ લાગે છે.”

“એ તો કીક માથા, પણ હું ચોપાનીયાં લાવી છું.”

“લાવ લાવ જલ્દી લાવ હું એની જ અંખના કરું છું.”

પેટ ઉપર વીંટાયેલા કપડાંના કંકડા છોડી નાખી નીચેથી મધુરીએ બધો ય થોકડો બહાર કઢ્યો. પાતળા કાગળો ઉપર ડાખેલાં ચોપનીયાં આપ્યા ઓગ્રામાં નીચે પથરાઈ પડ્યાં રળીયાતે બધાને વીણીને એકાં કરી લીધાં.

“પહેલાં તને ભેંઈ ત્યારે એમ થયું કે મધુરી આઢથી જાડી કગારે થઈ ગઈ ? ખુબ છાપાં ઉઠાવી લાવી છે. પગે ચાલીને આવી કે કંઈ વાહન હતું ?”

“અમારે વળી વાહન શાં ? જગત છતવું છે ને વાહનની રાહ ભેંઈએ તો કેમ ચાલે માથા !”

રળીયાત મધુરીના સામું ભેંઈ રહી. ચોપાનીયાનો ભાર ઉતરી ગયા પછી એવું ભૂતું એકલવાયું શરીર મુળ સ્વરૂપમાં દેખાયું. જંગમી હાડમારી પછી એના ગાલમાં ખાડા પડી ગયા હતા અને સુંદર આંખોની આસપાસ કાળા રેખાઓ પથરાઈ પડી હતી.

“તું હવે થોડા દીવસ આરામ લે ખેટા મધુરી ! તુરંગમાં તને ખુબ તકલીફ પડી હોય એમ લાગે છે. આજે તું કેટલા બોલે ઉઠાવીને આવી છે !” રળીયાતે નીચાસ સહીત માથું ધુણાવીને ગઠગઢ કંઠથી કહ્યું.

“જાગે તે ચાપ માથા ! જે કામ હું કરી રહી છું એ તો જાગે તે બોલે પુરું પાડવું રહ્યું. પણ હવે એ બધું પર્દા માથા ! સમય કેમ છે એ કહોને ? જગમાં જવાનો પ્રસંગ આવતાં એ ગભરાયો તો નહીં જ હોય ? એ કંઈ ચિંતાતુર જણાતો હતો કે નહીં ?”

રળીયાતના મોંમાં સામું જોયા વીના જ મધુરી આમ પ્રશ્ન પરંપરા છોડ્યે જતી હતી. એણે માથું નીચું નમાવી દીધું હતું અને એ પોતાના વાળ સરખા કરવામાં એટલી મશગુલ થઈ ગઈ હતી કે એના પ્રશ્નોની અસર વૃદ્ધ માતા ઉપર શું થાય છે એ એણે ભૂંડું જ નહીં.

“તું ખાત્રી રાખજે મધુરી, કે સમય કદી એના પક્ષને ખેંચ નહીં જ નીવડે તેમ એ એની જાતને પણ કદી નહીં છેતરે.”

“કેવો બહાદુર માણસ !” મધુરીએ સજર ઉદ્ગાર કાઢ્યો.

“અરે એકે ય દીવસ માંદા પડવાની પણ એને ક્યાં કુરસદ હતી ! પણ તું કેમ ક્રોધ રહી છે મધુરી, લે હું સગડી ચેતાવું અને સ્થૂં પણ કરી આપું ને ?”

“એ તો બહુ જ સારું ખા ! શીજી હાસ્ય સાથે મધુરીએ સ્વાગતનો સ્વીકાર કરવા હા પાડી. પણ તમને તસદી પડશે. વળી ખુબ મોઢું પણ થઈ ગયું છે—એટલે લાવો હું જ બધું કરી આપું માથા.”

“તારો થાક ક્યાં ઓછો છે દીકરી ? માંડ માંડ જરાક આરામ મજે છે એ-તો લાઇ લે બેઠા !”

રળીયાત તાત્કાલીક રસોડામાં ગઈ અને સગડી પેટાવી દીધી. મધુરી તુરત જ એના શરીરમાં વ્યાપેલી શરદી ઉગાડવા ખુબ શેક કરવા લાગી અને પરીણામે વાણી અને વાતાવરણ બન્નેમાં ગરમી આવતી ગઈ.

“ખરેખર, મને યાદ તે લાગ્યા છે. ગમે તેમ તોય જેલ એટલે જેલ એ કંઈ થોડું મોસાળ છે કે મજા પડે? ખાસ કરીને ફરજિયાત નીવૃત્તી તો માનસના લાંગીને ભુક્ષા કરી નાખે છે. એના જેવું ઘાતક ખીલું એકેય તત્વ નથી. તેમાંય જ્યારે આપણે જનહિંસા છીએ કે યોદ્ધાધ કામ કરવાનું આજી છે, હોડા જીતવાને પણ તૈયાર છે એવે સમય કાંઈ પણ કામ કરવા ન દેવાની સગા શું જોઈ લેવાનક છે? પશુઓની પેઠે આમ પીંજરામાં પુગાઇ રહેવું કેમ સહન થય? આ નીજકીયતા હૃદયને શુષ્ક બનાવે છે એ મનોમંથનની પણ ભારે કારખી દસોડી કરે છે.”

“અને આનો તને કોણ બદલો આપવાનું છે બેટા?” રળીયાતે ખીજતા ભરેલા અવાજે પુછ્યું અને ઉત્તર પણ એણે જ આપી દીધો. “હજર એની અચુક કદર કરશે. પણ તું ક્યાં હજરને માને છે?”

“હું એનાં કાદવનીક પ્રાણીમાં જર નથી માનતી.” મધુરીએ ઝટ લઈને કહી નાખ્યું.

“એટલે જ મને તમારા કોઈમા શ્રદ્ધા બેઝતી નથી.” અચાનક રળાયાતે પુણ્ય પ્રકોપ ભસુરી ઉઘે. ખુબ શ્રદ્ધાના ઉઠાળતાં પુરની પેઠે એણે મધુરી ઉપર જોવાં તો હુમલો કર્યો. “તમને તમારા ધર્મ ઉપર જ શ્રદ્ધા નથી તો ખરી ખીનમાં શ્રદ્ધા શી રીતે રહેશે? હજર ઉપર અસ્થા બીના આ બધી હાડમારીઓ સદન કરવાનું જગ ક્યાંથી આવશે?”

પણ હજર ઉપરનો ઉભરો આગળ ધધે એટલામાં તો બહાર કોઈનાં પગલાંનો અવાજ આગ્યો. મધુરી એકદમ સહેળી ઉઠી પણ રળીયાતે એને રોકી.

“સજુર દર! વખતે ચોક્કસ ટોળ તો?”

“તો તમે એમ કહેજે માણ! કે હું આ ધરમાં ભુજથી આવી ચડી અને મને મુઠો આવી ગયું! તમે મારાં કપડાં દીલા કરવાનો પ્રયત્ન કરતાં આ છાપાંઓ નીકળી પડ્યાં! એમજ કહેજે હોં!”

“મધુરી! તું ગભરા નહી. વખતે ભર-વર આગ્યો હશે!”

અને ખરેખર એ ભરવર જ હતો. એના કપડાં પણ ભીંજાઈ ગયેલાં હતાં. એણે ઘુરત જ સગડી પાસે જઈને શરીરને શેક્યું અને બીનાં કપડાં કાઢતાં કાઢતાં કહ્યું.

“મધુરી તું આવી ગઈ હશે એમ હું ધારતો જ હતો.” એનો ધોધરો અવાજ રસોડાના ખુણાખુણામાં પથરાઈ પડ્યો. વાતે કરતાં કરતાં જ એણે થીંઝી ગયેલાં અંગોમાંથી ઠંડી ઉઠાડી.

માણ, આ ઠોકરી તો ચોક્કસને એક કાંટાની પેઠે ખુલે છે. જેલના એક અમલદારે એવું એક વખત અપમાન કયું અને પછી તો મધુરીએ એનો જંગ જમાવ્યો કે જ્યાં સુધી એ અક્ષર એની માથી ન માગે ત્યાં સુધી ભુખ્યા રહેવાનું એણે ચાલુ રાખ્યું. માણ! આઠ દહાડા સુધી આ ઠોકરી ખાધા પીધા બીના પડી રહી. અને ચોતને આરે આપી ઉભી તોય એનો નીશ્વર એણે છોડ્યો નહીં. આ નાનકડા પેટમાં એણે કેટલો ખોરાક સંઘરી સુધો હશે?

“મધુરી! શું ખરેખર તેં આઠ દહાડા આવા કડક ઉપવાસ બેઠી કાઢ્યા હતા?” રળીયાતે આશ્ચર્યક્રીત પુછ્યું.

“એ બેઠકે આખરે મારી મારી માગી!” ખજા ઉંચા કરીને બેઠકારીથી મધુરીએ ઉત્તર આપ્યો.

“ધારો કે તે અખતરો કરવા જતાં તું શુનરી ગઈ હોત તો?”

“તો એમાં હું શું કરું, અપમાન ગળી જવું એના કરતાં તમને મૃત્યુ વધારે બહેનર નથી લાગતું?” મધુરીએ નિશ્ચયાત્મક અવાજે પડકાર કર્યો.

“તારું કહેવું તો ખરું છે, સ્ત્રીઓ—આપણે સ્ત્રીઓ તો રોજ અપમાન ગળી જવામાં જ જીવન વીતાડીએ છીએ?”

આમ રળીયાત અને મધુરી સગડીની આસપાસ બેસી દીલની વસાળી ઠાલવતાં હતાં એટલામાં કપડા બદલાવીને જોરાવર પણ ચર્ચામાં લાગ્યો.

“આજે હવે હું મારો ચા પી લઉં ! મારા બાપાને દીવસમાં દસ બાર વખત ચા પીવાની ટેવ હતી અને એપીજ એ વધારે વર્ષો જીવ્યા એમ હું માતું છું ! એને કદી નખમાં ચ રોગ લાગ્યું પડ્યો નહોતો એ પણ આજે જ પ્રતાપ ! વગ્નનમા પણ ત્રણસો ને વીસ રતલ જેટલો માનપ્રદ બોને એવું માંસજ શરીર ધારણ કરતું હતું.”

“હું તો તમારા બાપને ત્યારે બરોબર ઝોળણું છું.” રળીયાતે કહ્યું “અમે એક જ ગામમાં રહેતાં.”

આમ આનંદ અને મનકમા થોડો મખત ચાલ્યો ગયો—ચા પીધા પછી ખાલા રકાળીઓ સાફ કરવાતું કામ મધુરીએ માથે લીધું પણ એનો અવાજ રળીયાતને સંધવતું તમરણ કરાવવા માટે પુરતો હતો સંધવતું મીત્રમંડળ જામ્યું હોય, ગરમ ચર્ચાઓ ચાલતી હોય અને રળીયાત મહાના ખાલા માનતી માંગતી એ બધું સાંભળ્યે જતી હોય ! આ બધા ચ પ્રસંગો એની આંખ આગળ એક પછી એક ખડા થવા લાગ્યા. રળીયાતની આંખ અશ્રુઓથી ભીની થઈ. મધુરી પણ કામ પુર કરી એની પાસે આવી આશ્વાસન આપવા લાગી.

“ત્યારે હવે માછ, હું તો જઈશ, અગી—આર તો થઈ ગયા”

“ક્યાં? શહેરમાં પાછી જઈશ ?”

“હા સ્તો”

“તું શું વાત કરે છે. આવું અંધારું ઉપરાંત વરસાદનાં ઝાંપટાં શરૂ છે. અને તું ખુબ થાકી પણ ગઈ છે, આજે ગત તો તું અહીંયાં જ રહીજા મધુરી !”

“નહી ! નહી ! એમ બને જ નહીં ! જવું જોઈએ”

“એ અહીં આ રહે તો વળતે દહડે પોલીસ એને એમની મહેમાનગતીનો સ્વાદ ચખાડે.” જોરાવરે ખડકાળ સમજાવી દીધું.

“અરે પણ આ વનવગડો વીંવી ગણેમાં કેમ પડેચાય ?”

“માછ, તમે હવે ચિંતા ન કરો અને હું તો આ ચાલી !”

“પણ જો તમે સંધવને મળવા જાવ તો માછ, જરૂર એને મારાં સંભારણાં કહેજો હો !” એટલું કહેતાની સાથે જ મધુરી રળીયાતને બેસી પડી.

“તમે બહુ માયા બતાવો છો માછ.” એટલું કહીને એ અંધારમાં અદ્વચ થઈ ગઈ.

મધુરી અને અંધારાને બારણા બદાર રહેવા હઈ રળીયાત ફરી એના ઓરડામાં આવી. વરસાદની વાછટ બારી ઉપર પડતી હતી અને એનો અવાજ આખા ચ વાતાવરણની સાતીને વીંધી નાખતો હતો. જોરાવર હજી બેસો હતો. રળીયાતના હૃદયમાં હજી મધુરીનું જ ચિંતન હતું એના બેસી ગયેલા ગાલ, ઉતરી ગયેલી આંખો, થાકીને તુટી પડતું શરીર—પણ છતાં કેટલી ત્વરિત ગતી—કેટલી સીધાતલકિત—એક પરીવર્તનની પાછળ આવા કેટલા ચ પ્રાણતત્ત્વો ચીમળાઈ ગયાં હશે—ઉગતાં જ આથમી ગયાં હશે—એનો છતીકાસ પણ કોણ લખે !

“તુરંગમાંડી આવ્યા પછી એવું પાતળું છતાં ય મજબુત સરીર છેક પીંખાઈ ગયું છે. મને તો એમ લાગે છે કે એનાં ફેફસાં પણ ખરાબ થઈ ગયાં હશે એના ચહેરા ઉપર પણ કયવી નીચાનીઓ જણાઈ આવે છે.” જોરાવરે ગંભીરતાથી કહ્યું.

“ઉપરાંત એ મુળ કાંઈ શ્રીમંતવું ફરજદ છે. કહે છે કે એનો બાપ જોડેલો માનદાર છે એટલો જ બદમાશ છે. પણ તમે જાણનાં તો હશે કે એ જાને પરણવા માગે છે?”

“કાણે જાને?”

“રાધવ અને મધુરી”

“પણ પરણે તે ક્યાંથી? એક જોડમાંથી છુટે ત્યાં બીજે જોડમાં જાય-આમ જાનેને મગવાનો સમય જ ક્યાં મળે છે?” જોરાવરે સદગ વાતની પેઠે કહી દીધું.

“મને એ વાતની ખબર નથી. રાધવે કહી એ વાત મને કહી યે નથી. પોતાને વીધે એક નાની સરખી વાત કરવાનો ય રાધવને ક્યારે વખત મળ્યો છે?”

રણીયાતને એમ લાગ્યું કે મધુરી એકલી ગઈ એના કરતાં જોરાવરે સમજાવવાની ખાતર પણ એની સાથે જવું જોઈતું હતું.

“તમે એની સાથે જઈ એને મુકી આવ્યા હોત તો?”

“એ કેમ જાને? મારે અહીં આ બે દહાડાવું કામ છે એ પતાવવું જ પડે. મને ય દમનો વ્યાધી છે અને મારે મારે હલુ અડનાલીસ કલાક ચાલવાનું જ નીર્માયું છે.”

રણીયાતને તો મધુરી શીતાય બીજું કંઈ જ આંખ આગળ તરતું જ નહોતું. એને એમ થયું કે પારકાં માણસે બન્ને વચ્ચેના પ્રેમ વીધે ખબર આપ્યા એના કરતાં રાધવે જ એ કહ્યું હોત તો કેવું સારું લાગત. માત્ર તરીકે એ બાનંદમાં પોતે

સંમત છે એમ રાધવ જાણે એ ય રણીયાતને મન મોડી વસ્તુ હતી.

“ઘણી લાયક છોકરી છે માણ, એનામાં ખાનદાનીનો પણ અંશ લયો છે-તમને એને મારે ખુબ લાગી આવે છે એ હું જોઈ શકું છું-સમજી શકું છું. પણ એનો અર્થ શું છે? અમારો બધા મારે આવો લાગણીનો ઉભરો લાવ્યા કરશે તો પછી તમારાં અંતઃકરણમાં જવ્યા હુંકી પડશે. અમારી છાંદશી આમ જ ખતમ થવાની માણ! ઉપરાંત વીધવવાદી લગ્ન કરે તો ય વીધવ સાથે જ-એને દુનીઆદારીનાં લગ્નો ભારે અડચણમાં મુકે છે. પત્ની અને પત્ની બન્નેને બોબરૂપ નીવડે છે. અને આખરે વીધવના માર્ગમાં ય નડે છે, મારે ય એક ઘણી ખુબ-મુરત જોરત હતી. આવા રજગપાટનાં થોડાં વર્ષોએ એને અકાળે મોતના અડખાંમાં ધકેલી દીધી.”

રણીયાત તો આ જુરાન માણસના મોં સામું જોઈ રહી. જોરાવર તો એના વીરહની, સંસ્મરણોની, સુધાઈ ગયેલાં સ્વપ્નાઓની અનેક વરાળો કાઢ્યે જ જતો હતો. આવા અનેક હોળ મારતાં હવન કરણોએ મુડી-વાદના કારમાં સંચામાં કેમ શોષાઈ જાય છે એ કહેવાતું ય એ સુકતો નહોતો. માનવીની ખેવકાઈ, સતના સાંડસ, સીતમની પદ્ધતીઓ વીઝેરે અનુભવો એણે ખુબ ઉજાગટ સાથે ઉખેળ્યા.

“પણ હવે આપણે આજના કામ ઉપર આવીએ.” જોરાવરે એકાએક વાર્તાશાપનો પ્રવાહ બદલ્યો. એમ કહેતાંની સાથે જ એનો ચહેરો પણ પલટાયો. ભાવનાને બદલે એના ઉપર ગાંભીરની છાંયા ઢળી.

વાતોમાં ધણાય વખત નીકળી ગયા. કામની સાથે જ-મજુમી, એનાં રણીયામણાં ખેનરો, નાની નાની હરીયાળી ટેકરીઓ

જને એવા અનેક જુનાં સ્મરણોએ પથ્યુ
પ્રુખ કસાડો લીધા.

“તમે હવે યાકી ગયાં હશે માણ, હું
પથ્યુ હવે સુધ જાણ.” બેસાવરે આખરે
શરીરને યાકતો અધીકાર આપ્યો.

સદા પડતાંની સાથે જ બેસાવરનો પ્રશ્ન
કાન પર અથડાયો.

“ધારો કે તમને પોલીસ પકડે અને પુછે
કે આ બધાં જોવાનીયાં તમને કાણ આપ્યાં
તો શું કહેશો?”

“તો હું કહીશ કે એની તારે શી
પંચાત છે?”

“પથ્યુ એ જવાબથી પોલીસને સંતોષ
થઈ જશે એમ માની લેવાનું કંઈ જ કારણ
નથી. ઉશ્કડું પેલીસ એમ સમજી જ લેશે
કે આ પ્રચારની પછવાડે કોઈક ભોળાંઓ
કામ કરે છે. તમને પ્રશ્નો પુછવામાં ય એ
પ્રુખ કાષ્ઠેલીપત વાપરશે, સમજ્યાં!”

“તો પથ્યુ હું ખરી વાત નહીં જ કહું.”

“તો તમને ય જોવામાં ધોડા દેશે.”

“એ વળી સૌથી સાફ, હું ઇશ્વરનો કપ-
કાર માનું જે મને જોવામાં જવાનું માન
મળે તો-પથ્યુ મારી કાઢને જરૂર મથી-હું
નિરૂપયોગી પ્રાણી છું.”

“દરેક વ્યક્તિએ પોતાની ઉપયોગીતા
ઉઠી કરવાની રહે છે.”

આમ સવારનો પ્રહર પુરો થવા આવ્યો.
રજાપાતે આખરે નીજાંય ફરી લીધો હતો.
જો બપોડી : દરેકને માટે જીવન કલક એ
કાણ વસ્તુ છે. ઉપરાંત સમજદાર માણસને
માટે તો જીવન જરૂર આકર્ષે છતાં ય
સહેલું છે. પથ્યુ હું જાણું જાણતી નથી
એ જ દુઃખ છે ને? માત્ર આ બધા ભલા
માણસો શું માગે છે એ જ હું તો જાણું છું.”

“તમે જો એટલું જ સમજો તો તમારી
સૌને ખુબ જરૂર છે એમ તમે સમજશો.”
બેસાવરે શ્રદ્ધા પુરવા કહ્યું.

રજાપાતે એની સામું જોયું અને કંઈ
પથ્યુ ઉત્તર આપ્યા પીના માત્ર મીકું
હાથ જ કપું. અપૂરું.

નીચેનાં પુસ્તકોની અંગ્રેજી એડીશનો

હમણાં બહાર પડી ચુકી છે.

માણેકલાલ જોય.	વકીલ,	જમ. એ. એલ. એલ. બી. એફ. એલ. એસ.	
(૧) જોયકોટ જોફ	બ્રીટીશ	ગુડબ એન્ડ ફેરીન કલેક્ટર રૂ.	૦-૬-૦
(૨) રીવેલ્ટ જોફ	યુથ	રૂ. ૦-૪-૦
(૩) રીવીલઅન એન્ડ લાઇફ	રૂ. ૦-૪-૦

મળવાનું કેકાણું-ધી ઈન્ડીયન ઇકોનામીક સોસાયટી.

૫૫-ગીરગામ રોડ, મુંબઈ ૪.

ગોળમેછની નીબ્ધતા

આતુ મહીનામાં લંડનના ઐતીહાસીક રાજમહેલમાં સર થનારી ગોળમેછ પરીષદને કપાળે લખાયેલા નીબ્ધતાનો સ્પષ્ટ લેખ, અત્યારથી જ ત્યાં લડલડતા શબ્દોમાં નજરે પડે છે. જે પરીષદમાં હીંદુસ્થાનની પ્રજાએ પસંદ કરેલા પ્રતીનીધીઓ ન હોય, પરંતુ સામ્રાજ્યવાદના પ્રતીનીધીઓ પોતે પસંદ કરેલા, ખુશામદીઆ અને ગણ્ડીતનો વીરોધ કરવાના ધંધા માટે નામચીન અને અમીતરો જ અર્થ કરવા બેસવાના હોય, તે પરીષદ કદી પણ સફળ બની શકે જ નહીં. એવા માણસોને પ્રજાનું પીડિત ન હોય, સામ્રાજ્યવાદના પ્રતીનીધીઓ સાથે તેઓ સમાનતાના ધોરણે નહીં પણ ગોળમેછમાં નોંધેલા આપી ચોતાની ઉપર ઉપકાર કરનારાના ઉપકારભાર નીચે દબાવવા, ચોતાને ઉતરતા દરજ્જાના માનવાની મનોદશા સાથે બેસવાના હોય, સંપુર્ણ સ્વનિર્ણયતાની કમ્પના પણ જેમને મુંઝવે એવું શીદ મવાળ માનસ જેવું હોય, તેવા માણસોનું ટેળું હીંદુસ્થાન જેવા વીરાળ દેશની જનતાને સંતોષ મળે તેવું બંધારણ મેળવી જ ન શકે એ તો સામાન્ય દબ્બીએ જોમાં પણ સમજી શકાય તેવી વાત છે.

પરંતુ એન્ડ્રો ઇન્ડીઅન અને શ્રીટીશ પત્રકારો, તેમજ નોકરશાહી અને ખંધા સામ્રાજ્યવાદી શ્રીટીશ મુત્સદ્દીઓ જેમને હીંદના 'પ્રતીનીધીઓ'ના ઉગ્ગા નામે ઝોળખાવવાનો આડંબર કરી, જગતની જનતા સમક્ષ તેમના નામનો ઢંઢેરો પીટાવી રહેલા છે, તેમનાં ઇચ્છાને આંગણે અત્યાર પડેલાં -

જે અપમાનો યજ રહ્યાં છે, અને હજી તેમને માટે લાવીના ગર્ભમાં અપમાનોની પરંપરાની જે હારમાળા કુપાયલી છે, તે પણ અસ્પૃશ્યતા મતુષ્યાની આંખ ઉઘાડવા માટે પુરતું છે, જે એવા નોકરશાહીની મોટી નજરથી નીમાયલા ખુશામદીઆ મવાળોને બદલે, હીંદી પ્રજાના પસંદ કરેલા પ્રતીનીધીઓ લંડનને કાનારે ઉતર્યા હોત તો, તેમની પાછળના સંગીન પ્રજામતના સદર પીડિત બળને પારખીને જ શ્રીટીશ જનતાએ તેમ જ મુત્સદ્દીવર્ગે, સંસ્થાનાના પ્રતીનીધીઓના જેટલું જ તેમનું સન્માન જરૂર ક્યું હોત તેમ ક્યાં વીના તેમનો છુટકો જ ન થાત.

અને એ કહેવાતા 'પ્રતીનીધીઓ'ની નીમલુંકે કેવા આંકડાઓને આધારે ધરેલી છે તે પણ ગણવા જેવું છે. ગોળમેછની નીબ્ધતાનો પ્રબળ પુરાવા એમાંથી જ સાંપડી શકે છે.

બ્રહ્મદેશની સાથે ગણતાં સમગ્ર હીંદની જનતા ૩૧૮,૯૪૨,૪૮૦ જેટલી છે. જેમાં શ્રીટીશ હીંદની વસતી ૨૪૭,૦૦૩૨૬૩ અને દેશી હીંદની વસતી ૭૧,૯૩૯,૧૮૭ છે. તેમાંથી દેશી હીંદના તો ૧૬ પ્રતીનીધીઓ નીમી દીધા જ છે. જેમાં પ્રજામતને પંચો પાડવા માટે એક પણ પ્રતીનીધીને પસંદ કરવાની ઉદરતા કહેવાત સમાજવાદી કમદાર પક્ષના મુચંધારોએ મુદ્દાં બતાવી નથી. જે કે જગતની સાવદેશીય ટેકરી ઉપર ઉભા રહીને શાહીવાદના તેમજ આપમુદ સત્તાવાદના વીરોધીઓ તરીકે તેમણે અત્યાર અગાઉ અનેક વખત ચોતાને બાંહેધર કર્યા છે!

હવે બ્રીટીશ હીંદની વસતીનું પ્રમાણ
જાણ્યું તો તે આ પ્રમાણે છે:

હીંદુ	૧૬૩,૧૪૪,૭૦૦
બૌદ્ધ	૧૧,૪૬૦,૮૧૫
મુસલમાન	૫૪,૪૪૪,૩૩૨
મુળવતનીઓ	૬,૬૦૪,૧૬૭
શીખ	૨,૩૬૭,૦૨૧
ખ્રીસ્તીઓ	૩,૦૨૭,૮૮૧
જૈન	૪૫૫,૮૫૫
પારસી	૮૮,૪૬૪
બુદ્ધ	૧૬,૨૨૧
અંગ્રેજી બોલી બોલનાર	૩૦૮,૭૦૧
ખીખ	૧૭,૭૪૫

[૧૭ કરોડ જેટલા અત્યંતજનો આ ગણનામાં
હીંદુઓની સાથે સમાવેશ થાય છે.]

આમાથી જૈનોને, મુળવતનીઓને, બુદ્ધને
તેમ જ બીજા પ્રજાને કશું જ સ્થાન નથી.
ત્યારે લગભગ મુસલમાનો જેટલી સંખ્યાના
અત્યંતજનો માત્ર એ જ માણસોને પસંદ
કરવામાં આવ્યા છે. ત્યારે ૮૮ હજાર જેટલી
પારસી કામના ૩ માણસોને પસંદગી મળી
છે! આપું 'પસંદગીનું' આપું' થે સત્ત્વ તપા-
સતાં તેમાં રહેલી પદ્ધતિ ખરી નીતી તો
મુર્ખના પ્રકાશ જેવી સ્પષ્ટ જ તરી આવે છે.
પરંતુ ખાસ કરીને ખેડૂતો અને કામદાર-
વર્ગને અને તેમાં થે વીરોધે કરીને ખેડૂતો-
ને આ દેશની વસતીના ૮૦ ટકા જેટલા
છે-તે તો વીસારી જ દેવામાં આવ્યા છે.
આ ઉપરથી બ્રીટીશ મુત્સદ્દીઓ શિક્ષિત
હીંદીઓની આજ સુધી કર નીંદા કરી,
પોતાને ખેડૂતોના અને અત્યંતજના રક્ષક
તરીકે મનાવવાનો જે વારંવાર દાવો કરે છે,

તે કેટલા નીરાંધાર અને કેવો દંભી છે તે
ખાસ કરી પુરવાર થાય છે. કામદારો આલમને
નામે જે એ માણસોને લંડનમાં ભરવામાં
આવનારી એ ભગાઇમાં નીમવામાં આવ્યા
છે, તેઓ પણ કામદારોના અગ્રા પ્રતીની-
ધીઓ તરીકે પુરવર થયા નથી, પરંતુ
શમસે મેકડોનાલ્ડની મીત્રમંડળીને મારફતે
આતે તેના મવાળ માણસો તરીકે તો જરૂર
વીખ્યાતીને વરેલા છે જ!

હીંદી રાષ્ટ્રીય મહાસભાને મનનારાઓની
સંખ્યા બ્રીટીશ હીંદમાં સહુ કરતાં વીરોધ
છે એ તો નીવીંવાદ સાચ છે, અને એ
સંસ્થાએ તો લંડનના જસરનો સંપૂર્ણ
બહીષ્કાર જ કરેલા છે, એટલે બીજા જે
હીંદુ મુસલમાન ભાઈઓને લોડ ધરવીને
નોતર આવું છે, તે તો ખામ કામીવાદની
કુકલ લડાઈ લંડનના ગેંગમેન કંપર થાય
એ હેતુથી જ. આથી તમામ પ્રતીનીધીઓનું
સામટું પૃથક્કરણ કરીએ તો જમીનદાર,
કારખાનાવાળાઓ, મુડીવાદીઓ, બ્રીટીશ
બાપારીઓ, સરકારી નોકરો અને મુડીવાદી
સાત્રાલ્યવાદને જ આપો મીંચેને ટેકા
આપનાર દેશી ખ્રીસ્તીઓનું જ ભગલું તેમાં
ભરવામાં આવ્યું છે. આલો શંભુનગે. કદી
પણ સફળતા મેળવી શકે એ અશક્ય જ છે.

છતાં શક્યાલક્ષ્યતાનું સરવેઈ કાઢીએ
તો લંડન ગએલા હીંદી 'ગેંગમેન'ઓ
કામી વીખવાદ ઉપરાંત ગોરા અને ઘલુ-
વણાં મુડીવાદના અંગત હિનાહિત માર્ગે
અપદ્ધાઓ કરશે, જમીનદારો ખેડૂતોને કાય-
મના કેચાયલા રાખવાના પ્રયાસ કરશે,
કારખાનાવાળાઓ અડધી ભુખે મજૂરી
કરતા કામદારોને કાયમની ફુદંશમાં દબાવી
મારવાની તજવીજ કરશે, અને 'તાજ'ના
મીંચે ખનવાનાં ફોકટ ફાંફા મારનારા
હીંદી રાજાઓ માત્ર પોતાની એરી

નીચે છુંદાતી એકલી સાત કરોડ નેટલી જનવાની જ પરાધીનતા માટે અમરપટ્ટા લખાવવા મધ્યે એટલું જ નહીં, પણ સમગ્ર હીંદની ખરીસ કરોડ પ્રજાને સાંત્રાન્યવાદની એડી નીચે હમિશને સાર ક્યદાતી રખવાની હીમાયતમાં આકાશ પાતળ એક કરશે. હીંદમાં અવરહર ખનવાની એમની હોશ પુરી પાડવા માટે, અસ્તરીઆ આજે વાન એવડાં કામનની મદક પોતાના વેર-પીખેર લગ્ગરી ખજને દીક્ષાપોચા સાંત્રાન્ય વાદીઓની સમે ખડું કરવાની એ પોલી ધમકીઓ આપવાનાં નાટક તેઓ ગોજે વીંટી લાપુખા લગ્ગશે.

એનું પરીણામ સફળતામાં આવવાનું નથી જ. તેમ છતાં માની લો કે, જે શંભુમેળાનું લરણું લંડનમાં આયારે લરાયું છે, તેને પોતાના ધોરણે સ્વસંતોષ મેળવવા નેટલી સફળતા મળે તો પણ તેથી ૨૮ કરોડ ખેડુતોને જરાએ લાભ થવાનો નથી, લાખો દામદારોને તત્રમાત્રે સંતોષ થવાનો નથી, અને સ્વતંત્રતા માટે ઝંખતા કરોડો લોકોને તો એ સમાધાનની પરવા પણ નથી. હા, તેમના સમાધાનથી ૭૦૦ દેશી રાજ્યોને, થોડાક ત્રાખ જગીરદારોને અને કેટલાક દગ્ગર મુડીવાદીઓને થોડો થણો સંતોષ થશે. બાકી તો કામીવાદીઓને પણ સંપુર્ણ સંતોષ થાય તેવો તોડ કાઢવાની ગોળમેળમાં જરા થતાકાન નથી એવી લખીખવાણી અને ખેધ-ડક ઉચ્ચારવાની હીંમત, તેના તમામ સંજોગોની ગણુનરી પડી કરીએ છીએ.

પરંતુ આ તો માત્ર એક જ દીશા તરફ દુન્દી દોડવતાં દેખાતા ચીત્રતાં જ આપણે દર્શન કર્યાં. ગોળમેળના સંબંધમાં વીલાયતી વાતાવરણમાં કેવાં ધનધોર વાદળાં વારંવાર ચડે ઉતર કરે છે તે તો હજી

આપણે તપાસ્યું જ નથી. તે હવે જોઈ જઈએ.

મવાળ મુસ્લદીખોના કલમદાર કારકુન બનેલા મી. વીલ્સનના પોતાના જ શબ્દોમાં કહીએ તો, ગોળમેળ તરફ સામાન્ય અંગ્રેજો તો ઉદારસીનતાની જ નજરે લુએ છે: કહો કે તેમને એની પરવા જ નથી. ખીજા એક વર્ગ આ બધી વાતોમાં રસ લે છે, તેને એ શંભુમેળામાં હૈદાસ હૈદાસ કરતા, મક્તની મુસાફરીની અને વીલાયતી વૈભવ વીલાસની મોજ ચાખવા દોડેલા, અનેક હાંદીઓ કાણ છે, તેની જરા નેટલી જાણ નથી. સામાન્ય રીતે તેઓ એટલું માને છે કે, હીંદને નામે દસડી લાવવામાં આવેલાઓ ખુશામદીઆઓના ટોળાં જેવા છે. ત્યારે મુસ્લદીગીરીમાં પાવર-ધા અને સકીય ભાગ લગ્ગવનરાઓની એવી ગણતરી છે કે, સડુધી પછેલા હીંદુ-મુસલમાનોને અથડાવી મારીને ગોળમેળના રખ્ખરી પુછાને જેત જેતામાં સમાવી દધશું, છતાં ધારો કે કોઇક અકદખ સંજોગખજને લીધે કામીવાદીઓની સંકુચીત કામીવૃત્તી મોળા પડી, તો રાજ્યો, જગીરદારો વગેરે ક્યાં નથી? રાજરમતમાં થીટીશ મુસ્લદીઓની પોતાની છત માટે એમની ઉપર-પોતાનાં જ થઈ ચુકેલાં એ ખ્યાદાં ઉપર તો આખરી નજર કરેલી જ છે! પરંતુ આટલી સમીક્ષાથી વીલાયતી વાતાવરણના સમાપ્તી કરી રાકાય તેમ નથી. આ બધા જ વર્ગોથી પર એવો ચુસ્ત મુડીવાદી શાહીવાદીઓનો એક એવો પ્રબળ પક્ષ ત્યાં છે કે જે હીંદીઓની સ્વતંત્રતાની લાવનાને પળવારમાં

પીલી-કચડી નાખતી એ તો રમત વાત માને છે. જનરલ ડાયરના એ સગા પીત્રાઈઓની પાસે લાખોની સંખ્યામાં ખપતાં વળંમાન પત્રોની પરંપરા છે. તેમની કલમમાં નીકળતાં ચખ્દ મૌકિતકો ચરીને પોતાની વીચાર

સરણી ધડનારા લાખ્ખો મુડીરાદીઓ એટ
ખીટનમાં પડેલા છે, જેમને હિંદમાંથી ઓટાં
વ્યાજ મેળવવાની, વ્યાપાર માર્ગે દરોડોના
નફા મેળવવાની અને પોતાના સંતાનોને
સાર હળવેના પગારોની નોકરીઓ પટકા-
વવાની ઇચ્છા સીવાય ખીને કશો વીચાર જ
થતો નથી. એ વર્ગને હિંદમાંથી નીવૃત્ત
થયેલા-હજી પ્રતી માસે હિંદમાંથી મળતા
ચેન્શન અને પગારો ઉપર જીવનારા, કહેવાતા
આપખુદ અમલદારોનો સાથ છે, અને તે
બધું માળખું હિંદમાં અત્યારે નોકરી કરી
રહેલા ઉગ, હોટસન અને હેમીટ્ટનેના સ્થાન
પરના તાજા અનુભવના આધાર ઉપર હેતુ
ચલુ છે. તેમને તો આવી નીજીય ગોળમેજી
મજે તેટલુંએ પરવડતું નથી, એટલે જગત
પહેલાં એની ડોકી મરડી નાખવા માટે જ
તેઓ ટાંપીને બેસી રહ્યા છે. તે માટે
મેકેનાલેની મીડમ'ડગીની સામે નવી વર-
ણીની ખુશ્તી તકવાર તેઓ અણીની વેળાએ
વારંવાર ચમકાવે છે જ !

૬ળી ગોળમેજીની સામે ક્રોધ પણ
જાતલું નીજીત ધ્યેય નથી, કે ચોક્કસ
થયેલા કાર્યક્રમ પણ નથી. લુદી લુદી
કમીટીઓને નામે બહુ બહુ તો એને ખોર'એ
નાખવાની જ ત્યાં મુક્તીઓ રમાશે. દ-મી-
યાન બેકરી, સોલીયટ રશીયા અને સામ્રા-
જ્ય તુટી પડવાના બાકમાંથી ગમે તે એક
અનુકુળ પ્રસંગને ઝડપીને કોન્ઝરવેટીવો
નવી વરણીમાં ઓટી સંખ્યામાં સુંઠાઇ,
સત્તાનાં સુત્રો પોતાના હાથમાં લેશે જ,
અર્થાત્ પરીણામકરક પગલું ભરવાની
ધડીએ કામદાર પડેને હાથ ધોતા રાખી
કંટર સામ્રાજ્યવાદીઓ લંડનના સીંહાસન
ઉપર ચઢી બેસશે, અને પછી શીશ્વીપાછન-
વાસીઓને અમેરીકન સામ્રાજ્યવાદીઓએ
કેલ્થે ચડાવ્યા તેમ કે અપલેન્ડના પ્રજાને

બ્રીટીશ પાલમિન્ટમાં અનેક વખતે સુ'થી
નાખવામાં આવ્યો તેમ આપણા મવાલ
મીત્રોના અનેક સાવચેતીઓની સાંકેતીથી
જકડાયેલા સંસ્થાનીક સ્વરાજના સત્તાને
તેઓ છેવટે સુ'થી નાખવાના !

સ્વાશ્રયમાં સ્વતંત્રતા

એટલે હીંદીઓએ નક્કી સમજવું રહ્યું
કે, લંડનની ભુમી ઉપર સાંસ્થાનીક સ્વરાજ
કે સ્વતંત્રતા એકેયવું સર્જન થવું દુર્લભ
છે. તે માટે તો આ દેશમાં જ લડત કરવી
પડશે. હીંદીઓની સ્વતંત્રતાનું સાચું
સર્જન હિંદમાં જ થશે અને તે પણ હીંદી-
ઓને હાથે જ. તે માટે આપણે અહીં રહે
રહે સ્વાશ્રયી બનવું પડશે. જે સ્વરાજથી
દેશના કરોડો ખેડુતોને, લાખ્ખો કામદાર-
ોને, કરોડો મધ્યમવર્ગીઓને લાભ થઇ
શકવાનો છે, તે સ્વરાજ આપણા પોતાના
સ્વાવસ'થી સામર્થ્ય ઉપર જ અવલંબેલું છે.

અલખત રાષ્ટ્રીય મહાસભાએ શરૂ કરેલી
સત્યાગ્રહની લડતે આઠ મહીનાની ટુંકી અવ-
ધમાં જનતામાં અપુર્વ જનશ્રુતી લાવી મુકી
છે. લગભગ ૫૦ હજાર માણસો અત્યાર
પહેલાં તુરંગમાં ગયા છે, હજારો માણસો
નીલપતાથી લાડી માર સંકલન કરે છે,
ઓર્ડીનન્સના આપખુદ અમલ છતાં અને
મહાસભાની માનનીયકત જોત કરી અનેક
સંસ્થાઓને ગેરકાયદેસર ઠરાવવા છતાં મુ'ખા-
ધમાં અને શુજરાતમાં મહાસભાનો કાર્યક્રમ
એટલો જ જુરસાથી ચાલુ છે, શુજરાતના
શુરા ખેડુતો જે ધર, ગામ અને ખેતરો સાથે
એમની કોટુ'બીક પર'પરાનો છતીહાસ જડા-
યેલો છે, તેને છોડીને રાષ્ટ્રીય પ્રતીકને
ખાતર અપુર્વ આપમેળે આપી, જગતના
માનવ સમુદાયને ચક્રીત કરી રહ્યા છે, મુ'ખા-
ધમાં સફળતાથી બ્રીટીશ માલને બહીષ્કાર

ચાલુ રહેલા છે, ખાસ કરીને સ્ત્રી શક્તિએ પોતાનું ચંડીકા સ્વરૂપ પ્રકટ કરીને, મીસ મેથો સ્ત્રી મનોદશાવાળા દેશી અને પરદેશીને ભુલું પાડી. શાલુ અને તટસ્થ વૃત્તિના માણસેને હક્ક દરી નાખ્યા છે. અનેક સ્થળે મીકાન દાવદાનો હોયોએ લંગ કરવામાં આવ્યો છે એ બધું ખરું છે; એ સ્ત્રીશક્તિ પછી પણ આપણે નીમળ નળરે નક્કો તોટાનું સર્વેક કાઢવા યેમીએ તો હવે મહાસમાન કાયકમમા ફેરફાર કરવાનો સમય આવી પહોંચ્યો છે એનો સ્વીકાર ક્યાં વીના આપણો છુટકે નથી જ. ગમે તેવા ચક્ર, બુદ્ધીમાન અને વ્યવહાર સેનાધીપતિએ સુદના અરંભમાં લશ્કરને માટે જે લગાયક નીતી ગોઠવી હોય, તેને સુદના અંત સુધી અખિ મીચીને વળગી રહી ન જ શકાય. જેમ જેમ સંતોષો બદલાતા જાય, પ્રતીપક્ષી પોતાની સુદનીતીની ભુદી ભુદી કળાઓ અજમાવતો જાય તેમ તેમ સામાયસે પણ પોતાની નીતી બદલવી જ નેહ્યો. એમ કંચુને સુદારને શયુના હાથમા સપડાઇ કેદ થયેલા સેનાધીપતિને અપમાન કરવા નેચું છે, એવું કાંઈ પણ બુદ્ધીમાન મનુષ્ય માનવાની ભુક્ક કદી કરે જ નહીં. સુદ એ હમેશા એકપક્ષી હોતું જ નથી. એ તો બે પક્ષી હોય છે. એટલે બંને પક્ષે પવટાતા જતા સમય તેમ જ સંતોષો પ્રમાણે લડતની નીતી રીતીમાં પરિવર્તન કરવું જ નેહ્યો. વીજળને વરવાની મદદવા કાંદાવાળા મહારથીઓને માટે તો એ જ માર્ગ સર્વોત્તમ છે. પરંતુ દુર્ભાગ્યે આપણી લડતમાં પડેલા કેટલાક ભાઇ-બહેનોની મનોદશા એવી છે કે, કુધ્ધને અરંભ કરતી વખતે ‘બાપુજી’એ જે કંઈ કહ્યું છે અને જેને યોગ્યતાએ નક્કી કરી છે, તેને જ છેવટ સુધી વળગી રહેવું તેમા જ

મહાત્માજી પ્રત્યેના આપણા માનની કસોટી છે, તેમાં પક્ષગતતા સમય કે સંતોષો પ્રમાણે સહેજ પણ પરિવર્તન કરવાનો વીચાર સરખો થે કરવો તે મહાત્માજીનું અપમાન કરવા બરાબર છે. પરંતુ એ માન્યતા મીથ્યા છે. મહાત્માજીની લડત સ્વરાજ માટેની છે. આપણે પણ એ જ ઇચ્છીએ છીએ, એટલે જ લાહોરની મહાસભામાં ગાંધીજીએ રજુ કરેલા દશવની સમે લડત કરીએ તો જ તેમાં મહાત્માજીની પ્રતીબ્ધનો કે તેમના માનાપમાનનો સવાલ ખડો થાય છે. પરંતુ આપણે તો નક્કી કરેલા ધ્યેયથી પાછું હઠવું નથી, તે જ રીતે મહાસભાએ દશવેલી નીતીને પણ છોડી દેવાનું કાંઈ કહેવું નથી. સવાલ માત્ર ફેરવાયલા સંતોષોને લક્ષમાં લઇને લડતનો માર્ગ નવેસરથી નક્કી કરવાનો જ છે. ગાંધીજીએ સાબરમતીથી દાંડીની કુચ શરૂ કરી ત્યારે દમનનીતીના દોર દેશમાં ગાજતા નહોતા, ત્યારે હીંદી વગીરે લોડ ઇરવીનને સત્તાની સરખાપત્તારી સોંપી નહોતી, તે વખતે લોડ ઇરવીન લગ્નદરી માથાના અમલદારોના આગ્રહથી, મુડીવાદી સામ્રાજ્યવાદીઓની ધમકીથી કે ગોરા વ્યાપારીઓના બળભળાટથી ગભરાઇને એરડીન-સથી અમલ કરવા નેટલા આકુળ વ્યાકુળ બની ગયા નહોતા, ધડાધડ લાડીઓથી ત્યારે પોલીસ જનતાની માથાં ફેડતી નહોતી, હિંદુસ્થાનની સ્ત્રીશક્તિને સ્પર્શવા નેટવી દુષ્ટહી ત્યારે કાંઈ સાજન્ય નહોતી, તે વખતે મહાસભામાં મંદીએ આપણીનાં તાળાં વાગ્યાં નહોતાં, જનતા નેતા ધિહાળી નહોતી, પંડવ નરનારીઓથી તે સમય હીંદી નેટો ઉઘરતી નહોતી. એ બધું પાછળથી બની ગયું છે-બની રહ્યું છે, એવા સંતોષોમાં

પ્રદ ગાંધીજી પણ લડતના માગે બદલાવીના રહ્યા હોત નહીં. '

પણ ગાંધીજી મહાસલાના પ્રાણ લેણ, પ્રમુખ તો પંડીત જ્વાહરલાલ નહેરુ છે. તેમણે નૈનીતા જેલ નીવાસમાંથી બહાર આવતા જ મહાસલાના પ્રમુખપદનાં મુત્રો હાથમાં લીધાં અને તુરં જ કાયદાક્રમને નવા સંગે અનુસાર સંગીન સ્વરૂપ આપવાની તેમણે તૈયારી કરી. તે માટે પ્રતિ પ્રાંતની મહાસલા સમીતીઓને ધરો પણ પાઠ્યા, તેલકામાં જ ચક્રો નોકરશાહીએ તેમને જકડી લીધા. અને જે વર્ષની મખત સળ કરી રાજ્યોએ અને જ્વાહર પંડીના નવા કામ ચલાડિ પ્રમુખ સેનમુખાએ પણ લડતને વીરોધ આપક અને ઉચ્ચ બનાવવાની હીમાયત કરી અને તેઓ પણ ઝડપાયા. છતાં એ ઉપરથી આપણને જે બોધપાઠ મળે છે તે એ જ કે, સ્વાવકાશનની લડતને પમટાઇ ગયેલા સંલેગને અનુકુળ રીતે જ આપણે ધપારવી નેમળે.

મુખ્ય પ્રાંતિક મહાસલા સમીતીના આદેશ પ્રમુખ હરીન્દ્ર ચટોપાધ્યાયે પણ, નવા આસનની જ્વાબદારીના કાંટાળા મુગટ માથે મુકનાં જ સહુથી પહેલાં જે શબ્દો ઉચ્ચાર્યા છે તે એ જ છે. અમારી માફક તેમણે પણ સ્વીકાયું છે કે, અત્યાર મુધીની લડતથી ચારે તરફ અપૂર્વ જનમૃતી આવી છે. પરંતુ એ જનમૃતી વીદ્યુત ચેન્નનાં છુટાં છુટાં તત્ત્વો આસપાસ વેર વીખેર પડ્યાં હોય તેના જેવા છે. અને એ તત્ત્વોને સંગીન કાયદાક્રમની સંકલનાથી એકાં કરી, વ્યવસ્થાપુર્વક વીચારણથી સંબંધ પરંપરામાં ગોઠવવામાં આવે નહીં, ત્યાં મુધી જનમૃતીના એ અવ્યવસ્થીત તત્ત્વોથી દેશમાં

સ્વતંત્રતાની દીવ્ય જ્યોતી પ્રકટાવી શકશે નહીં. તે માટે જેમ પંડીત જ્વાહરલાલે કહ્યું હતું તેમ, હરીન્દ્ર ચટોપાધ્યાયે પણ વાજબી રીતે, વીચારણુર્વક પોતાની લાક્ષણિક હોયે કહ્યું છે કે: "Let me remind my countrymen that the Peasant and the Worker make our Book and we must always speak from the Book" [મારા દેશવાસીઓને હું સ્મરણ કરાવું છું કે, આપણે ખેડૂતો અને કામદારો તરફ જ લક્ષ્ય આપવું નેમળે અને હમેશાં એમને લક્ષ્યમાં રાખીને જ આપણે કામ કરવું નેમળે] થી ચટોપાધ્યાય આપણને વાજબી ચેતવણી આપે છે કે, સમસ્ત રાષ્ટ્રમાં જનમૃત થયેલા જુગ્મસાને જે ચેતવ્ય વહેણમાં વાગવામાં આપણે હવે વધુ વીલંબ કરીશું તો, આસપાસ આટલું વીદ્યુતખગ પડેલું હોવા છતાં આપણા મુલામ દેશનો અંધાર દુર કરવા માટે નેમળી જ્યોતી આપણે પ્રકટાવી શકીશું નહીં. તેમણે એ પણ કહ્યું છે કે, મહાસલા સર્વ સામાન્ય જનતાની સંસ્થા બનવી નેમળે, અને તેનો કાયદાક્રમ જેઓ આથી કે દુષ્ટીએ શીઝ્યોને હાથે લુટાઇ રહ્યા હોય, તેમનાં આથી કે હીતના સંરક્ષણનાં જ પાયા ઉપર રચાવે નેમળે. તેનો વીચાર કરતાં જેમની ગરીબાઈની કલ્પના પણ ન કરી શકાય તેવા મહેનત કરી કરીને મરી જતા હીંદી રાષ્ટ્રવાદના સંગીન પાયા સમા ખેડૂતો એક તરફ હોવા જણાય છે, તો ખીજી તરફ જડ ઉદ્યોગવાદના સંચાઓમાં લાંગી પડેલા એવા કામદારો ખરા છે, લાહોરની મહાસલાએ કરેલા સંપુર્ણ સ્વતંત્રતાનો કાવ આ વર્ગોની મુક્તીના જ મહામંત્ર સમો છે એ વાત હીંદી જનતાએ વીસરવી નેમળે.

અને જવાહરલાલ નહેરૂ કે હરીન્દ્ર ચટ્ટો-
પાધ્યાય મહાસભાને લડતની નવી રીતો
અગમ્યવાનું કહે છે, ત્યારે એમને હૈયે
દેશભક્તિ નથી અથવા તો દેશના સરમુખ-
ત્યારનાં અપમાન કરવાનો એમને ઉમંગ છે,
એવો આક્ષેપ કરવા કોઈ તૈયાર નહીં જ
ધાય એમ અમે માનીએ છીએ. સ્વરાજની
લડત અને તે પશુ ખ્રીટીશ પ્રગ્ન પાસેથી
ઘેર કરવાની સ્વરાજની લડત, જે કેવળ
લાગભૂતિના ઉભરા ઉપર અથવા વ્યક્તિવા-
દની ભક્તિ ઉપર જ લડવાની હોય તો

અમે કહીએ છીએ કે, તેમાં આપણને
સફળતા મળી નહીં જ શકે. આમ કહીને
અમે આપણી લડતને કોઈ રીતે ઉતારી-
પાડવા માગતા નથી, પરંતુ અત્યાર સુધીમાં
દેશમાં જે જનશૂલી જણાઈ છે, તેનો વ્યવ-
હાર રીતે સ્વગળ પ્રાપ્તિ અથવા પુરેપુરો
અને સુયોગ્ય ઉપયોગ થાય એ અમારી
અંતરની ઇચ્છા છે અને અમારા બંધુઓને
તેથી જ આ સંબંધમાં ગંભીરતાથી
વીચાર કરવાની ભલામણ કરીએ છીએ.

પુષ્પલીલા ઓઘલ.

વીસમી સદીના છેલ્લા ડેકે-
દરી વીણાના ગ્રાધખેળ
મુજબ તૈયાર કરવામાં આવે
હું એક અત્યુત્તમ તેજ છે. જે વાપરવાથી મગજના સર્વે
દર્દો નાશ પામી વાળ લાંબા તથા મુંવાળા બને છે

બા. દી. રૂ. ૧) ૩ બા. રૂ. ૨૫૦ ૮. બ. બુલ્ડ.

સોલ
એન.ટી.-

શ્રી. ચંદ્રકલા કેમીકલ વર્કસ. ગીરગામ મુંબઈ
નં. ૪.

पुस्तकी स्व. पतिश्रीना स्मरणार्थे

श्री फावें स गुजराती मभाने

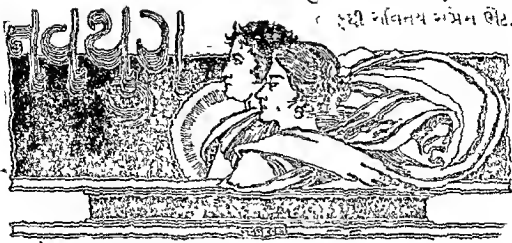
श्रीयुत अह्याभाय आशुभ आशुभ

तद्गुणी भविष्य संमन भि.

શુભામી મનોદશાના અંધકારમાંથી નીકળી સ્વતંત્ર મનોદશાના
પ્રકાશને પાંચે પરવડે છે.

ચમતી રહ. ઇતિથિજ્ઞાના ગાથાઓ
 શ્રી જ્ઞાનમય સુજાતી સમાજે
 શ્રીકૃષ્ણ પ્રાધ્યાપના નામ દ્વારા આવડે
 રાષ્ટ્રીય નિવૃત્તિ મંત્રેન લેટ.

વર્ષ : ૨ જી.

શ્રીકૃષ્ણ : ૧૯૩૦

[અંક : ૯

શું થશે ?

: લેખક :

તંત્રી

કોઈ પણ લગ્નના
 આરંભ સમયે
 તેનો અંત ક્યારે થશે
 તેની કલ્પના કરી શકાતી
 નથી. લગ્નનું લંબાવું
 કે તેનું જલદી પુરા
 થવું, તે લગ્નમાં ઉતરેલા જનને પક્ષના
 આધન-આગ્રહી અને ટકાવ કરવાની શક્તી
 સાથે સંબંધ ધરાવે છે.

પરંતુ ગ્રાહ્યતા લગ્નની નીતી રીતોની
 અને તેના લાભાલાભની પરીક્ષા તો ચાલુ
 લગ્નમાં જ કરવી પડે છે. લગ્નમાં ઉતરેલા
 જનને પક્ષ પોતપોતાની લગ્નપદ્ધતિ કળા
 અજમાવે છે. એક યુક્તી અદ્ય જતાં કે
 તેમાંથી ધારેલા લાભ મળતો ન દેખાતાં
 મુદ્દજાના પ્રસિદ્ધિ પુરત જ નથી નીતી
 ધારણ કરે છે.

એક તરફ લગ્ન ચાલુ હોય છે તે જ
 વખતે તેની પાછળ તે લગ્નની આગલી
 સરોજમાં લગ્ન લગ્નવાચીઓમાં પડતા જેને
 પુરવા માટે બીજી તરફ નવા લગ્નવાચીઓ
 કરવામાં આવે છે. બીજી તરફ તેને લગ્ન
 દર્શીયાન પુરતી સાધન સમગ્રીથી તેણે
 પડે નહીં તે માટે તે તે પ્રવૃત્તિઓ પુરતો

સંચય કરવામાં આવે છે,
 માખરે રહીને લગ્નનો
 ખરો ભાર કીલી રહેલા
 લગ્નવાચીઓને વેઠતી
 વીધાંતીની અને ધવાય-
 લાઓને માટે મંપુખું

આવારની ગ્રેકવણી ત્રીજી તરફથી થઈ રહી
 હોય છે. તો ગોથી દીપ્તિથી નરંગમાં
 ઉતરેલાઓનાં મુકેલાં નૈમોત્તિક કાર્યો ચાલુ
 રાખવા માટે સમાજની સંચીત અથવા તો
 અણુવપરાયલી શક્તિમાંથી નવા મંત્રાઓ
 નીર્માણ કરવામાં આવે છે.

અને જુદા ચાલુ હોય તે વખતે પણ
 જુદીમાન મુલકદીવર, એ લગ્નમાંથી વધારેમાં
 વધારે લાભ કેવી રીતે મેળવી શકાય તે
 માટે જુદીયુક્તિ ચર્ચા, કરાર, તહેનામાં વજરે
 કરતાં, હેવટની ધડી માટે પોતાનો મુદ્દો
 સંગીનતાથી રજુ કરી, વધુમાં વધુ લાભ
 આપ કરવા માટે શું કરવું જોઈએ તેની
 તેવડની પણ તૈયારી રાખે છે. તેમ કરતાં
 ચાલુ લગ્નમાં જ્યાં જ્યાં જુલો જાણ્ય ત્યા
 તાત્કાલીક મુધરા કરી લેવામાં આવે છે,
 જ્યાં જ્યાં નમણું પાણું દેખાય ત્યાં ત્યાં
 સંગીનતાથી ઉમેરણ થાય છે, જ્યાં જ્યાં

માખ્યાં પડે ત્યાં ત્યાં વીના વીલખે મરામત થાય છે. સામાન્ય જંગમાં આ રીતે કામ લેવાય છે.

હિન્દુસ્થાનવાસીઓએ આરંભેલી લડત પેલી સામાન્ય લડાઈ કરતાં લુહી જતની છે. તેમ છતાં એ ખીલું કંચુ જ નહીં પણ લડત છે. એ ખસે વચ્ચે આવી રહેલા સંગ્રામ છે. આ લડતનો આરંભ થયે લગભગ સાત-આઠ મહીના થઈ ગયા. તે દરમિયાન શું શું પ્રસંગ ખતી ગયા અને તેનું પરિણામ શું આવ્યું તે તો સર્વ વીદોત વાત હોઈ, એના વીગતવાર વીવેચનમાં ઉતરવાની જરૂર નથી. તે પછી તો એક ઉનાળો તપી ગયો, એક ચોમાસું વર્ષી ગયું અને શીયાળો પણ ચરૂ થઈ ચુક્યા છે. એટલે હવે આપણે એ લડતના સંખંધમાં વીચાર કરીએ તો તેમાં જરા એ ઉનાવળા થવાનો આરોપ કોઈ મુઠી શકે તેમ નથી.

મીઠાના દરજ્જાથી લડતનો આરંભ થયો, તે વખતે મીઠું બતાવવાના અને મીઠાના અગરો ઉપર આક્રમણ કરવાના પ્રયોગ શરૂ થયા હતા. પરંતુ હવે લગભગ એ વીધી દુઝાઈ ગયેલા પ્રયોગ સમી થઈ ગઈ છે. એ લડત થોડાક લાખ સરકારની તીજરીમાં જન્મ. અટકવવાની હતી, પરંતુ લોક જનમૂલી માટે એને આરંભમાં જરૂરી માનવામાં આવી હતી. અજખત મીઠાની લડતે સુદારને વળાટમાં આવતા રણશીંગનું કામ કંચુ છે, એનો ઇતદાર અમે કરના નથી. પરંતુ તેનાં પરિણામ તરીકે નથી તો મીઠા ઉપરનો દર ગયો કે નથી તો ગેરકાનૂની મીઠાથી હિંસાં પ્રત્યેક મકાન અને કુંપડીની ગચ્છે તૈયાર ગતી. કદાચ એ પેટાની કેટલાક મંદિરમુકને થોડીક અસર થઈ હશે તેટલું જ. એ વાત આપણે લુધી ચકીએ તેમ નથી.

અને એ મીઠા સામેના જંગે વીરમમામત, ધરાસણા તેમ જ વડાનાં જે દસ્તો ખડાં કર્યાં, તેને અંગે જે લાઈ બહેનો તુરંગમાં ગયાં, જેમના લાડીમારથી અવધને તુંટ્યા અને જેમનાં મૃત્યુ થયાં તેની ગણતરી કરવાનું પણ આપણાથી વીસરી શકાય તેમ નથી.

સુબરસ સંગ્રામની સાથે સાથે મદા-રાજૂના કેટલાક છટકાઓમાં જંગલ સત્યાગ્રહ શરૂ થયો. હજારો સ્ત્રી પુરુષોએ તેમાં ભાગ લીધો; અર્થાત્ જનમૂલીના પ્રથમ રણશીંગ તરીકે એ લડતનો મહારાજૂમાં ઉપયોગ થયો. તેમાં પણ લાડીમાર, ગોળામાર અને તુરંગવાસની વીધીઓ ખડી જ હતી. એ સત્યાગ્રહ પણ અત્યારે બંધ છે. જંગલને લગતા અન્યાયી કાનુનેમાં તેમ છતાં કશો જ ફેરફાર થયો નથી.

દાર-તાડીની દુકાનો સામે ચોટી, એ આ લડતની ત્રીજે ભાગ હતો. ત્યાં પણ એ લીલાઓ ચાલુ જ હતી. જનમૂળ જનતાએ ત્યાં પણ માર અને તુરંગવાસ દસતે મુખરે વધાવી લીધાં. કેટલેક કેકણે દારૂ તાડીઓની દરજ્જા સામે ચોટીઓ ગોઠવાઈ, તેથી સરકારની તીજરીને થોડું ધણું તુકશાન થયો, પણ દારૂ-તાડીની દુકાનો હજુ જનતાને લગચાવતી હજી જેમને તેમ જીવતી ખડી છે. આપણે એ સ્થાનેની ચોટી માટે ભાગે છોડી દીધી છે.

પુરદેશી રાપડો અને ક્ષીરીયા માનને બહીષ્કર તે આ લડતની ચોથી યોજના હતી. સામાન્ય રીતે કેટલાક પ્રતિષ્ઠામાં અને ખાસ કરીને મુખાઈમાં આ યોજના થણે અંશે સફળ થઈ છે. તેની પાછળ અપાયતાં બોળનો પુરેપુરો નહીં છતાં ધણો મોરો કામ આપણે મેગવી શક્યા છીએ. એ કે

પ્રતીપક્ષીને ચમકાવી દબાવે તેટલી અસર થવી તો હજી બાકી જ છે. તે તો હીંદના ખુલ્લે ખુલ્લામાં પરદેશી માથા જતો અટકે એમ થાય ત્યારે જ કરી શકાય.

અસહકારની લડતનો પાંચમો અને છેલ્લો ભાગ તે જમીન મહેસુલ આપવાની ના પાડવી તે છે. એ લડત સુરત જિલ્લાના બે નાલુકામાં, ખેડા જિલ્લાના કેટલાક તાલુકાઓમાં અને વીરમગામ તાલુકાનાં કેટલાંક ગામોમાં બહુ જ જુસ્સાથી શરૂ થઈ છે. હજારો ખેડુતોએ ધર, જમીન અને વતન છોડી વનવાસ લીધો છે-દેશવેદ સ્વીકારી લીધો છે, તેમ જ તેને માટે સખ્તાઈની સખ્ત તાપ-બળીમાં અત્યારે તેઓ તમાઈને સાથા સેના જેવા પુરવાર થઈ રહ્યા છે. પરંતુ એ લડત માત્ર ગુજરાત પુરતી જ સકાયાઈને સ્થાનીક સ્વરૂપની બની ગઈ છે. કેમકે તે માત્ર રૂપતવારી પ્રાચી વસુધ પતી મહેસુલ પુરતી અજમાવાઈ છે. જમીનદારી રૂઢી નીચે ખેડાતી જમીનના સંબંધમાં કશું જ કરવાનું નથી.

લડતને અંગે સત્તાવાળાઓના ઓરડીનાં સ્તને લીધે તેમ જ સ્થાનીક મનાઈ હુકમોને લીધે કેટલીક ગાંધી લડતો-જેવી કે ખજા વંદન, સરઘસ, સભા પુરતી સ્થાનીક અપ-ગમણો મોટે ભાગે થઈ છે, પરંતુ લડતનું એ ગંભીર અંગ છે. પ્રજાને જાગૃત કરવા તેમ જ જાગૃતીને સતેજ રાખવામાં એ ગાંધી ધર્મણો કેટલેક અંશે મદદરૂપ થઈ પડ્યાં છે, પરંતુ ખેડ તરફ જવામાં એથી કેટલાંક ભાગ સાધી શકાયો છે, તેનો નીચું ચ કરવો સહેલો છે.

અસહકારી યુદ્ધના રચનાત્મક અંગ તરીકે રેંટીઆને અને તક્લીને ગણવામાં આવે છે. એ બંને કેટલાં ચાલે છે અને

તેમાંથી કેટલું સુતર તૈયાર થાય છે, તેમ જ તે સુતરમાંથી બનેલી ખાડીએ પરદેશી કાપડને કેટલું પાછું દબાવ્યું છે, તેના આંકડા અમારી પાસે નથી. પરંતુ રેંટીઆ ક્રતાં તક્લીનો પ્રચાર વીશેષ છે એવું. યુદ્ધરંગે કહેવાનું હતું, તે વખતે રેલ્વે ટૂંનોમાં, સભાઓમાં, સરઘસોમાં, દુકાનોમાં અને ઘરોમાં તક્લીઓ ફરતી દેખાતી હતી, પરંતુ હાલમાં એ તક્લીઓ ફરતી દેખાતી નથી. ‘તક્લી ચલા ચલાકે, લથેંગે સ્વરાજ લથેંગે’ ગાનારા પણ હવે શાંત પડી ગયા છે, એ તો દરેક દીશાએ ફરી દેરવતાં જણાઈ આવે છે.

ખીજ તરફ સામા પડનાં દમન વધતાં જાય છે, તેમાં નવી નવી રીતો ઉમેરાતી જાય છે, જાહેર સંસ્થાઓ જોત થઈ છે. પણ ખાનગી મકાનોમાં તેમ જ ઇશુનાં પ્રાર્થના સ્થળોમાં તેમ જ દુકાનોમાં વગર વોરંટે પોલીસો ગમે તે વખતે પ્રવેશ કરી લાકડો વીંઝી શકે છે, મીઠા બ્રેડ/સ્ક્રડના પોતાના અનુભવ પ્રમાણે ગુજરાતનાં શહેરોમાં અને ગામડાંમાં ગમે તેને માર પડે છે, ગમે તેની મીલકત જપ્ત થાય છે, જમને સરઘરે ‘ગુ-હેગાર બતી’ માનેલી તેવી કામોના ‘સામાજિક દરજ્જા વધારવા માટે’ પાટીદારોનાં લહેણાં નહીં આપવાની, તેમ જ સાતસેં રૂપીએ વીંચાના ભાવની જમીન બે કે ત્રણ રૂપીઆના ભાવે તેમને આપી દેવાની ગ્રાહ્યણ મામલતદાર જેવા અમલદારોનાં હાથે થાય છે! છતાં જતાં જતાં તો એ બધું સંપુર્ણ શાંતીથી સહન કરી રહી છે.

તો પણ કે.ઇ. એમ ન સમજે કે તેમને પરીણામની પરવા નથી. આવા ગામના એક વૃદ્ધ પાટીદાર ખેડુતે અમને થોડા દીવસ પહેલાં પુછ્યું હતું: “લાઈ, હવે શું થશે?” અમે કહ્યું: “તમે

શું કરશે?" જવાબમાં એ મોટા થોભીઆ અને વાગી મુઠોના સદેહ વાળથી ઢાંકવા લાગે ટટ્ટ થયા, એની વૃદ્ધ આંખોમાં નું નું ચમકવા લાગ્યું અને ચગેતરની એ પાટીદારે જવાબ આપ્યો "અમે તો નંદરી જ કરીને બેઠા છીએ, કે હવે જાપ તો ભરે પણ હર નંદરી ભરાય" અનમત આવા હવેળને ભરા, એકમાર્ગી, ખેડતોએ અત્યારે ઉપ તપ આદર્શ છે, તે તપની પાછળ અમુક પુરોનાની વીરપુત્રની કે એકાદ બે મહાપુરુષાની આગાને વળગી ગઈનાની, તારણી મોટા ભાગ ભરતી રી છે, તો પણ "ભાઈ, હવે શું થશે?" એ પુછવા અને તેના ઉત્તર મેળવવા જેવી સાનનાની તો હજી તેમનામાં છે વાત ખરી છે કે એ પ્રશ્ન પરંપરા પુછનાગએને જેમ પોતાની આર્થિક અડચણો કોને લીધે ઉભી થયેલી છે તેના ખરેખરે ખ્યાન નથી, તેમ પોતે અત્યારે જે હાડમાર્ગીઓ જેવી ગમે છે, તેનું શું કળ આવવું જોઈએ કે શું આવશે? તેની પણ એને બગાડ જવા નથી પરંતુ જડન જેમ જેમ વધુ લબાટી જશે, ઇન્ડીત પર-ણામાં મુગજળની માફક દુર દુર દેખાતા જશે, તે પખતે એ જવાબ એને રચવવામાં આવી નહીં હોય તો લડત તરફ એને જરૂર દેડાશે અંવશે, પરીણમે તેને અંગે લડત નરમ-દીની પડનાના સભવ ઉભા થશે

એ ખેડતની માફક મુબાઈના એક જવડાડ ઠાપડીઆએ અમને એક દીવસ પુછ્યું : "તમે શું ધારો છો? હવે આ લડત ક્યા સુધી ચાલશે? તેનું છેવટનું પરીણામ શું આવશે?" અમે કહ્યું "એનો આજ નમે વ્યાપારીઓ ક્યા સુધી ટકી રહેશે? તે ઉપર છે. આમે પણ જે તાના દેશના હિતની નજરે લામ છે, નમે

વ્યાપારીઓ એ રીતે દેશહિતને લક્ષમાં ગણીને કામ લ્યો તો પરીણામે આપણે શ્રવીશું." એના જવાબમાં જેવા વ્યાપારીના મુખ ઉપર ખંધુ હાસ્ય દેખાયું

આમ 'હવે શું થશે?' એ પ્રશ્ન ઘણે દેશુ પુઠામાં વાગ્યો છે. અનમત ગુજરાતના ખેડતોએ વડતનો મોટો બોલો અત્યારે તો ઠગની લીરો છે, પરંતુ સ્વત આટ મતીના પડી, કેટલાક ખસ હકેમોને લીધે લડતના બાલ દેખાવના અંગ નરમ પડી ગયા છે અને પ્રગ્ને જનનુત ગમવા માટે હવે એવા દેખાવોની જરૂર નથી પણ ખરેખરી જરૂર ગામડાઓમાં તેમ જ શહેરોમાં હીંદુસ્થાન જે વર્ગના ૬૦ ટકા માણસોથી ભરેલા છે તેઓમાં વડતનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ સમજાવવા તેમ જ હીંદની વસતીના પ્રથક મનુષ્યને રાજદારણી પરીવર્તનમાંથી પુરેપુરો લાલ કેમ મળે તેનો વીચાર કરી, તે રીતે લડતની ગીતોમાં ફેરફાર કરવો છે

હિંદુસ્થાનની જનતાના જે મોટા ભાગની ખાત્રી થઈ સુધી છે કે ગોળમેળ પરીવર્તન દીંદીઓને સતોની શકે તેમ નથી, [એ કે મવાગ વીચારના સમાધાનશીન માણસોને જે તે સતોપ આપી શકશે કે કેમ તે પણ એક સવાલ છે] તેમાં ગમે તેટલું સમાધાનીથી કેમ થાય તો પણ તે સ્થાપીત હિતવાગાઓને જે સંતોપ આપી શકે, પણ હીંદની સંકેતે ૬૦ ટકા જનતા જે આર્થિક શોષણ અને ઉષોગભારની નીચે કચડાઈ ગઈ છે તેને સંતોપ આપવાની એ પરીવર્તના કહેવાતા દીંદી પ્રતીનીધીઓમાં વૃત્તી કે તકાદ બનેમાર્થી એકદમ નથી એટલે જનતાના દીલમાં 'હવે શું થશે?' ના વાજાથી પ્રશ્નથી સંકળો કે શીથીવતાને ઉદય થય તે પહેલાં લડતની પુનરચના કરવી જરૂરી છે જે તે માટે જેમાં રચનાત્મક કાર્યક્રમો મોટા ભાગ હોય તેવા સગીન કાર્યક્રમ રચના એ જ આવ એક ઉપાય છે

ચૌવતનો જવાળામુખી

ઉગી યુવાની મધુ મોરે બેઠા,
સૂતી જણાએ સધળી નર્વાદા;
અંગાંગનાં ચેતન ઉઠાએ છે,
ને ઝલ્યું તેનાં જગમાં ઝરે છે,

જ્વાળાંધતા સૂતી ફરી સરે છે.
નવયુગના વાવરા ફરફરે છે;
પ્રકટે અનેરા નવમંત્ર મીઠા,
એવા અમે યૌવન શૌર દીઠા.

નવયુગ મોરે જગચૌવતે આ,
છોડી સાધુ બાલખેત્રો અનેરા;
ત્રે દવ પામે પગલાં ભરે છે,
નવસર્જનો એ કૈં કં કં કરે છે.

હદી તણાં બંધન બાલવયનાં,
ગમ્પી રહે યૌવનકાળ ભયમાં;
ઠપિ બંધા બંધન આજ દપરાં,
ને સૂતી ખોલે મુખદ્વાર સધળાં.

પ્રચંડ એ યૌવનના તરંગો,
મારે દશે દીગમાંડી હમંગો;
જુગો તણી છેડીઓ ટલ્યું ટુટે,
જાણે અડી અમીને દારે કુટે.

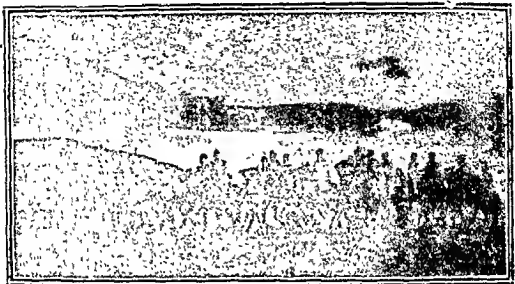
ભુકંપ પેટે ભયઘસ્ત સૂતી,
એ છે બધી યૌવનફેરી ફાટી;
જવાળામુખી યૌવનનો ભણુકે,
વ યા તણી લાલ શી કાઢી મુકે?

સૂતી તણી ધાય છે કાન્તી ફેરી,
અધુર ને ના સમગ્રપ તેવી;
એ કાન્તી સર્ગે નવયુગ સૂતી,
જવાળા દહે છે જુગલણું દ્રાદી.

જાન તણી લાલ કેગ ચરે માં,
દ્રાવ લુપું જગ એ ધરોમાં;
તેની પરે આ નવયુગ સૂતી,
અ પી રહી સર્વને મુખપુતી.

રાધેજીવર -

શુભામો પકડનારા માનવ

રણના સત્રી સવારે

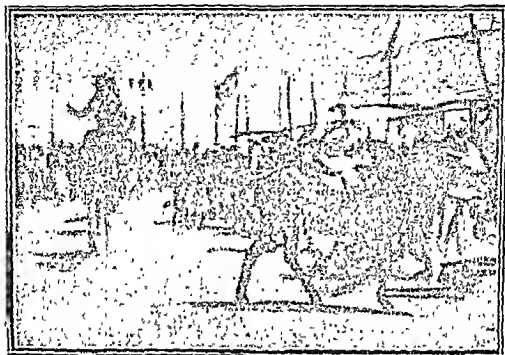
: લેખક :

પ્રીશોર

ઝીનીવામાં પ્રજાસંઘની છત્રી સમીતીએ એળીમીનીયા અને લીબેરીઆમાં પહેલાં કરાવે કયો છે. એ જન્મે દેશોને ટેકો આપવામાં કેટલાંક યુરોપીય તંત્રતાના હીમાયતી ફ્રાન્સે લીધેલી છે! આ શુભામો વ્યાપાર કેવી રીતે

આ તેમજીનની તમામ વસ્તી ગામને ખીજે છેડે એકી થઇ હતી. દરેકની પાસે બધાં જુધાં જેવાં દર્શિયાર હતાં અને દોહકાં વાળી રજાં હતાં, એ દરમિયાન કેડી ન જોયા પોય તેડ્યો મુંદર હતો. અમારી આરે તરફ દાંડી મવાંદ બન્ય તેડ્યે સુધી જવાગામુખીની ટેરીએ હાથમાં હાથ ભરાપીને ઉભેલા પહેરગીરાની માફક આરાગુજાતને પીંટાગાઇ વણેલી જણાતી હતી. અમારી આંખની પાસે આરાગુજાતના પુરો

હાથમાં જુધાં લઇ લઇને ગોળાકારે ખડા હતા. જેમ જેમ નગારાં વાગતાં તેમ તેમ તેમનાં ચક્રચક્રનાં કાળાં શરીરના અવવનો સંવાદી રીતે હાલતા, ગોળાકારે ફરતા મનોર દસ્ રત્ન કરતા હતા. નગારાંના અવાજ કાન ફોડી નાખે તેમ થતા હતા, અને તેમનાં નૃત્યથી ઉડતી ધુળના ગોટ એમની આસપાસ જુખરા પીળા રંગનો કુદરતી પડો ખેંચ કરતા હતા. “આ બધા શુભામો છે!” અમે સંવદને પુણ્ય.

હૈદરા [જ્યાં પુષ્કળ ગુલામો લાવવામાં આવે છે] ના લડવૈયા

ચાલતા ગુલામી વ્યાપારને જેની તે દશામાં રહેવા દેવામાં થોડા જ હીવસો રાખ્યો છે અને નવાઈની વાત તો એ છે કે તે બધાની સરદારી સ્વ ચલાવાય છે તેનો અગત્યનો ઇતીહાસ આ લેખમાં લેખક રજુ કરે છે.

“તમને તો ચારે તરફ ગુલામો જ લારેલા દેખાતા લાગે છે?” સૈયદે સહજ સ્મીત સાથે કહ્યું. અને પછી તે અમને સમજાવવા લાગ્યા: “આ લોકો ગુલામ નથી, પણ આરાગુજનના રહીશો છે. મારા ગુલામો તો અત્યારે આરામ લઈ રહ્યા છે. કેમકે તેઓ લાંબી મજદૂર કાપીને આવ્યા છે અને હજી તેમને લાંબી મુસાફરી ખેડવાની છે.”

પાછળથી સૈયદે અમને આરામ લેતા એના ગુલામો બતાવ્યા. ગુલામોની એક જગ્યા

ઉપર પાટીયાં ઢાંકી તેને છુપાવવામાં આવી હતી. તે પાટીયાં ઉઘડીને તેણે અમને એ જગ્યા બતાવી ત્યારે અંધારેરી બખોલમાં અમથી સાવ ધાકીને ત્રાથપોથ થઈ જવાથી મુર્જાવશ બની ગઈ હોય, તેવી ચાર સ્ત્રીઓ પડી રહી હતી. તેથી અમે એમની સામે નજર ત્યારે તેમણે આંખો મુદ્દાં ઉઘાડી નહીં. એવા બીજા બોયરામાં છ પુરુષો પડ્યા હતા. વળી બીજે સ્થળે બીજા ત્રણ પુરુષોને છુપાવવામાં આવ્યા હતા. ત્યારે

આરાગુખનનું પ્રત્યેક કુપકુ શુક્રામો છુપાવવાનું આન જ ન હોય ?

એ કદશો તે જ સારું ઉપડી જવાનો હતો, પરંતુ સૈયદ વળી અમને ખીજી લીલા બનાવવા માગતો હતો.

“આપણે કદશને તો સહેલાઈથી પકડી પાડી કાઢીશું.” સૈયદે અમારી આગળ નવી મુશ્કેલી રજૂ કરતાં કહ્યું. “દરમીયાન એ વધુ મુશ્કેલી કરતાં તમને કંઈશો આવે તેમ ન હોય તો તમને સહીમતા માનવશીકારની લીલા જેવા મોક્ષવાની ગોઠવણ કરે.”

એ મુશ્કેલી કંઈયે હતી, છતાં અમારે તો બધું જ ભેડવું હતું. એટલે અમે હા પાડી.

તુરંત જ સૈયદે વીચીર ચીસ પાડી અને એ ચીસ સાંભળતાં જ બે માણસો ત્યાં આવીને ખડા થઈ ગયા. તેમાં એક ધરડો હતો, પણ ખીજો સુદૃઢ યુવાન હતો. એના અવયવો અને માંસપેશીઓ બેનાં તે મનુષ્ય કરતાં ચીતા જેવા વધુ લાગતો હતો. એ જ સહીમ, તેનો ધંધો પોતાના શેઠના શુક્રામી વ્યાપાર સારે લોકોનાં છોકરાં ઉપાડી લાવવાં તે હતો.

જ્યાંજ્યાંખી ટેકરીઓની પેલી તરફ મુખ હતું પહેલી વાર કોઈકે કરે તે પહેલાં તો અમારે ઉપડી જવું પડ્યું. અમારી સાથે માત્ર પેલા બે માનવ શીકારીઓ જ હતા. અમે ગયા તે પ્રદેશ જંગલી, ખડકો અને ટેકરીઓવાળો અને વીકરણ હતો. મીમોસા નામનાં ટાંટાનાં ઝાંખરાં જ ત્યાં ઉગે છે. આ નરસાકોની ઝડપ એટલી તીવ્ર હતી કે તેમને પહોંચી વળવું અમારે સારું બહુ જ મુશ્કેલ થઈ પડ્યું. અમે એમની લાપ્તા જાળમાં નહોતા, એમને અમારી લાપ્તાની ગતાગમ નહોતી. એટલે અમારું કામ બહુ કરપક્ષથીમાં જ થયું. એ રીતે હથારતથી

અમારે તેમને જરા આરામ લેવા દેવા માટે કચ્છરીને જાણવું પડ્યું. પેલા ધરડો માણસે તો અમને ગણકાર્યા પીના આવવા જ માંડ્યું, પણ સર્કામે પોતાની ગતી ધીમી-અમારા જેટલી કરી.

આમ ચાલતા ચાલતા અમે છેક જ વાંઝીયા જેવી જમીનમાંથી ખીણોવાળી જગ્યામાં આવ્યા. ત્યાં નાનકડી એક નદી વહી રહી હતી. એની આસપાસ લીલું-છમ ઘાસ હતું, વૃક્ષો પણ ત્યાં હતાં. પાછળથી અમને ખજાર મળી હતી કે એ ખીણ સહુ કરતાં વધુ લાવાનક હતી; કેમકે ત્યાં જ જળ્ય તેને તાવ ઝડપી લેતો હતો. કેટલાક વખત મુઠ્ઠી તો અમે કાઢ માણસ, જનાવર કે પનરપતી પણ લેઈ શક્યા નહીં. તે પછી દુર દુરથી થતા માનવી અવાજો અમારે કહ્યું પડ્યા. તે સાંભળતાં જ સહીમનો ચહેરો આનંદથી પ્રગ્લેષી રહ્યો.

તે પછી એક કલાક મુઠ્ઠી અમે ચાલ્યા. ત્યાં અમને પેલા ધરડો માણસનો ભેટો થયો. અહીં એ બન્ને જણાઓએ કંઈક મસક્ત કરી. આ મસક્ત ચીતા કે વાઘના શીકાર માટેની નહીં, પણ માનવીઓના શીકારની હતી !

સુરજ ઉઘે ચડતો જતો, તેમ તેમ તાપ પણ વધતો જતો હતો. એટલે એક ખીણના ડાંચામાં લપાઈને અમે બેઠા. અહીં જ માનવ શીકારની રમત શરૂ થવાની હતી.

વાતાવરણના એ અદ્ભુત મૈનમાં ધીરે ધીરે સુરજ આથમણી દીશા તરફ ઉતરતો ગયા તે વખતે દુર દુરથી ધંટડીઓના મંદુર રણકાર સાંભળાતા હતા. તેની સાથે સાથે દોરોના ચાલવાના અવાજ પણ કાને અથડાતા હતા. પછી તો અમારી નજરે યેજાવ ઉપર ચડતાં કેટલાંક બકરાં અને બેંસો દેખાયાં. તેમની પાછળ એ ટોરેને લાંબી કેટલીક

ત્રીઓ પણ દેખાઇ. ખીણમાં બકરાં અને
ભેંભોને ચરાવીને તેઓ કુંગર ઉપરનાં
પોતાનાં ઝુંપડાં તરફ જતી હોય તેમ લાગતું
હતું. ધીરે ધીરે તે બધાં દુઝીમયાદની
બહાર નીકળી ગયાં. તે પછી અમે ઉઠ્યા
અને ખીણુ ઓળંગી જે પગથી ઉપરથી
એ બધાં ગયાં હતાં એ માર્ગે અમે પણ
લીધો.

ટેકરીઓની પાછળ સુર્યાસ્ત થવાની એ
વખતે તૈયારી થઇ ગઇ હતી. અમે ત્યારે
નાનકાજી જંગલમાં આવી પહોંચ્યા હતા.
અમારે રાતવાસો ત્યાં જ ગાળી નાખવાનો
હતો. ને માટે કંઈક તૈયારી કરી. સાથે જે
મુકું પાકું ખાવાનું લીધું હતું તે ખાઇ
લીધું, અને રાત્રીની શહ બેતા ત્યાં બેઠા.

ચંદ્રીકામાં જ્ઞાન કરતી ટેકરીઓ અને
જંગલમાંની એ ભવ્ય અને અનુપમ ગુપ્ત,
તો જીવનભર નવીસરાય તેવી હતી અમારી
ઉપર. હાકાં ચંદ્રીકાં જુદોતી ગણીઓમાં વાનર-
જેના પોતાની લાખામાં વાતો કરી રહી
હતાં. પછી તો નશાબાજ શયતાનોની માફક
તેમણે ટેકરીઓ ઉપર કુદાકુદ શરૂ કરી.
ધીરે નપસ્વી જેવી મોરી ટેકરીઓના લાખા
અંદર ગંભીર બનીને જાણે સરિતા જળ
પીવા પોતાનાં પ્રવંચ મસ્તકા લંબાવતા
હોય, તેમ ખગખગ નીનાદે વહી રહેલા
નદીના પાણી ઉપર લંબાયા. ટેકરીઓની
ખીણ તરફથી શીકરી પ્રાણીઓના સપાટા-
માં આવી તેના કુર પંજરોના બોગ બનતા
પ્રાણીઓની ભયાનક મૃત્યુચીસોના કારમા
પડ્યા ઉડી ઉડીને કણુપટ પર અથ-
ડવા લાગ્યા. અમે એ દશામાં આંખનું
એક મટકું પણ માંડી શક્યા નહીં.
સંસ્કારી જગત અમારાથી વેગળું અને
વેગળું જણું રહ્યું હતું, અમે અહિં બંદુક,
છાંચલાણી અને તાવ ભરપુર અગાણી

જંગલી ભુમીમાં આવી પડ્યા હતા. અમને
ત્યારે માત્ર એ જ વીચારો થતા હતા. ;

...

જેમ તેમ રાત્રી વીતી ગઇ. શરમાળ
મુંદરી ધુંધટપટમાંથી ધડી ધડી
ઝાકીયાં કરી, પોતાનું ગલરાટલયું મનોહર
મુખડું બતાવતી હોય તેમ, સંસ્કાર અને
સમ્યક્તાના રૂપમાં વીણાણી એ ભુમીથી જાણે
શરમાતી ભેપ તેવી ઉષાકુમારીએ ટેકરી-
ઓની પાછળ, પુર્વ દીશામાંથી અમારી સામે
ઝાકીયાં કરવા માંડ્યાં, તેવામાં સ્ત્રીમ બેઠા
થયો અને અગતી સાંજે જે માર્ગે થઇને
પેલી ત્રીઓ પોતાનાં ઝુંપડાં તરફ ગઇ હતી,
તે જ માર્ગે ગુપચુપ તે સરકી ગયો.

શીકર ઉપર તમ્બ મારવા હુપાઇ રહેલા
ચીત્તાની માફક, તે પોતાના પેટ ઉપર
શરીરનો ભાર મુકીને માનવ શીકર માટે
તમ્બ મારવાની તૈયારીથી લપાઇ રહેા હતા,
ત્યારે એને એ રીતે ભેવામાં અમે શ્વાસ
લેવાનું લગલગ ભુમી ગયા હતા.

ધીરે ધીરે પુર્વ દીશામાંથી ઉપાની
સુરખીલરી યુક્તાબી અદ્ભુત થતી ગઇ.
ધીરે ધીરે ઉગતા સુર્યની બાલકીરણા-
વધી દ્રશ્યમાન થતી ગઇ, ધીરે ધીરે
અમારા સ્થાન પર ઉગના સુરજનાં અજ-
વાળાં પથરાતાં ગયાં, એટલામાં ચરવા આવતાં
બકરાં અને ભેંસોનાં ટોળાંના અવાજ પહોંચાં
અતી અતી દુરથી મંદ રીતે અને પછી
તો પાસે ને પાસે આવતા સંભળાવા
લાગ્યા. જેમ જેમ એ જવની નજીક અને
નજીક આવતા ગયા તેમ તેમ સસીમની
શીકર મારેની તૈયારી બેઠાં અમે ખરેખર
સુંગળાવા લાગ્યા.

“કરતું મોટું ટોળું પસાર થઇ ગયું,
અને દુરત જ સસીમે હલંગ મારી. એ
હલંગ મનુષ્યની નહોતી, જંગલી શીકરી

આ ગુફાની અંદર ગુલામોને છુપાવવામાં આવે છે

પ્રાણીની હતી. અપુર્વ શાંતીથી છતાં તેટલી જ શક્તીથી મારવામાં આવેલી એ જલંગ હતી.

સલીમ જલંગ સાથે જ બકરાં હાંકીને જતી છોકરી ઉપર એટલી ત્વરાથી પડ્યો કે, ભયની એકાદ ચીસ પણ નાખી લેવાની નક તેને મળી નહીં. એક પળમાં તો તેના મોઢે હચો દહ દેવામાં આવ્યો, તેને તેટલી જ ત્વરાથી બાંધી દીધી અને નીરાધાર કેદી બનાવી લીધી. મુખમાંથી એક શબ્દનો ઉચ્ચાર સરખો કર્યા વીના સલીમે પોતાના માનવ શીકારને લાઘવી અટાચી પોતાના ખભા ઉપર નાખી લીધો. અને ધગારતથી તેની પાછળ જવાની અમને સુચના કરેતા તે આગરે દીવમે અમે જે રસ્તે યદને ત્યાં આવ્યા હતા તે રસ્તો ઝડપથી કપવા લાગ્યો.

ટેકરીઓની પેઢી પારના અમારા વીરામ-રથાને તે પહોંચ્યા ત્યાં મુઘી અમારે એની સાથે રહેવા આપે રસ્તે દોડવું જ પડ્યું. એક છોકરીના ખોળે ઉંચકવાનો હોવા છતાં સલીમને તો અમે આપે રસ્તે પહોંચી જ ન શક્યા. માત્ર પેલા છુટ્ટો ભોમીઆ તરીકે અમારી સાથે રહ્યો, તે અમને સૈયદ પાસે લઈ ગયો.

સૈયદે હસતે મુખે અમને આવકાર આપતાં કહ્યું : “કેમ બધું લેઈને ખુશ થયા ને ?”

અમે કહ્યું : “એ છોકરી અમને વેચાતી આપો તો અમે સ્વીકૃતિ ખુશી થઈશું.”

તેણે કહ્યું : “સલીમ જે છોકરીને લઈ આવ્યો છે તે સારા બાંધાની અને સારા દેખાવની છે. અરબસ્તાનમાં તો મને એના ખાસ્સા ખાસ્સો રૂપીઆ મળે, પણ જો ‘કાદ ખરીદનાર ઝાડી’ આવીને માગણી કરે તો તે મને સાડી સાતસો રૂપીઆથી વધુ આપે નહીં.”

પંડી એણે કંઈક ગણતરી કરી અને છેવટે બોલ્યો : “તું તમને એ છોકરી સાડી અડસોમાં આપીશ.”

અમે અમારા પહેલા ગુલામની બાંધ ખરીદી કરી અને ફરીથી ખીજે દેકાળે તેને વેચવામાં ન આવે તેવી ખાત્રી સાર્થ પેલા છુટ્ટા મારફત તેને એના પ્રદેશમાં પાછી મોકલાવી દીધી.

તેટલામાં સલીમ ખીજે શીકાર કરી આવ્યો હતો. આ વખતે તે એક છોકરાને લઈ આવ્યો હતો.

...

રૂમીયાન ગુલામોનો કાફલો ખંદર નરક જતા ઉપડી ગયો હતો. હરના ઉચ્ચ પ્રદેશમાં ધઈને તેઓ લાકડાના એકાત પ્રદેશમાં રાત્રીને સમયે મુસાફરી કરતા જવાના હતા. એ કે આ પ્રદેશ એખીરીનીયાના તાબાના છે, છતાં ત્યાંનો મુલતાન ખરેખરે ત્રાત્ર છે. અને એના પ્રદેશમાંથી જે જે કાફલા જાય-પંડી તેમાં ભણે મીઠું રૂ, કે ગુલામોને લઈ જવામાં આવતા હોય તેની ઉપર તે કંઈ લે છે. હાસાથી ફરીયા કરનાર જવાના બે ભાગ છે. એક રસ્તો ઇન્દીઆથી જાય છે; અને બીજો કં-એના સોમાની લેન્ડમાંથી જાય છે. સૈયદે આની પહેલાંની ગુલામ કાફલો ઇટાલીયન રસ્તે મોકલાવ્યો હતો, એટલે આ વખતે તેણે આસ્સાન સરોવર અને માખખાના પર્વતોનો માર્ગ પસંદ કર્યો હતો. છતાં ગુલામોને તો સોમાલીની સરહદની સહજ ઉત્તર તરફ આવેલા ઇટાલીના પ્રદેશમાંથી જ ફરીયામાં ચડાવવાના હતા, કેમકે વહાણો માટે એ માર્ગ વધારે સુરક્ષિત ગણાય છે.

અમે હવે ગુલામોના કાફલાની વાંસિ વાંસિ, રાતા રસુદમાં થઈને અરબસ્તાન મુઘી જવાનો અને ત્યાં ગુલામોનું વેચાણ કેવી

ગીતે થાય છે તે નજરેનજર નીલજવાનો વાચ્ય કરો અમાગ એ સાહસમા અમને થાણી ન મુકી રીએ નડમે તેની ગણુની તો અમે ફરી ન ગમી હતી, પરંતુ સ્થાનીક જન્ય મતાવાગીએએ વળી અમાગી એ સુનીમા નરાગે કરો તે અમને સેવદના શુનામેના નારવા પાછા જવા નવા ન નાનતા ન હતા કેમકે કાકેનો તે પહેલાને ઉપડી ગયો હતો

હતા અમે તો એ મહત્ત્વ ખેડનાનો નીર ધાર ન્યો ન દતો, એમને ગમે તેમ થાય તેનો નીચા ની ગતા અમે પણ ત્યાંથી ગયાન થયા

અમારા પોતાના કાકેનામા અમારું અન્નયગે અને નોન્ગે હતા મે
ધણા મુર ન પ્રેંગોમા મુસાફરી ફરી છે, જના માન કહ્યું લેકએ કે માગનાના પહાડી પ્રેંગોની મુસાફરી તો હાલોમા મારે માટે પશુ નહીં ન હતી

એ પ્રેંગોનો મૈસુગીઈ દેખાન ન લાપાન નામે છે ત્યાંના તાત્રન મા પકારો છેક જ આડીમા ન છે તેની ઉપર ફરી વત્કપ તી ન ઉગતી નથી પ્રખ તાપને લીધે બગ બગતી બગ જેનુ ત્યાંનુ વાતાવરણ ગહે છે પાળી વીન, ગાડ વીના, ધામ વીના અને સુરના તપથી નીગત જગતતા એ પ્રેંગોમા સગવા બોમીઆ બદનગ પડે છે કેમ એક બોમીઆ પોતાના પ્રેંગોની સગ દે એમગી બીન પ્રેંગોમા પ્રવે. દરનાની ના પાડે છે શુનામેના મધને ગતની વખતે નહ જવામા આવે છે, તેમ જતા તેમની મુસાફરીની મુસાફરીની એ સીમા નથી જો કે શુનામેને વેચીને પસા ઉપજાવવાના હેવાથી, નીધાગીન ન્યને તેઓ છવના અને ત દુરન દવામા પડેલે, તેમા ન

વ્યાપારીનો લાભ રહેલો હોવાથી, આવીકે ફરીએ તે પોતાના શુનામેને ખાવા પીવાની તેમ જ વીચારીની સગવડ આપે છે

સગવાળી મુકે તેના સુચના પ્રખર તાપમા લાવાના ખેતરોમા મુસાફરી ખેડતા વચ્ચે વચ્ચે એમેષ્ટો, ગાલામો, સગારો, ને એને વગેરે ફળુપ ગામોમાથી પસા થતા અમને કહ્યું રાહત મળી હતી બચ કર રણુમા મીરી પીરડી જેવા એ સ્થાનો અમને લાગ્યા એ દેશ બચ કર સૌન્દર્યની, નીજ નતાની અને મૃત્યુની મનોહરતાની ભુમી છે કેટલીક વખત તો અમે અમારી આગળ ગયેના સેવદના કાકેનાને પડી પાવા માટે અજવાળી રાતે પણ મુસાફરી ચાલુ રાખી હતી એક વખત અમે લગભગ સાગના વખતેએ કાકેનાને પકડી પાડવાની તૈયારીમા હતા, પરંતુ રાત્રીના અધમરમા એક કાકેનાને પહેલો વળવામા પ્રાણ શુભાવવાનું જોખમ ગણેનું છે એમ જીનેઅમારા બોમીઆએ અમને આગળ વધતાં વાપાં કેમકે એવા કાકેનાઓની વાસે માઇ પડે કે તેને બેઠે યજ જન તો પણ તેમને તે ગમતુ નથી, અને નહીં ગમતી બાબતનો સામનો કરવા તેમના ચપળ ટેરના હમેશા જ દુનના પ્રોડ ઉપર દમવાને તૈયાર જ હોય છે

પરંતુ આવી મુસાફરીમા બીજા પણ ધણા જોખમ રહેતા છે તેનું અમને ગાગારીના મેદાનો ઓગ ગતા લાન થયુ અમાન કાકેનામા મનુર તરીકે ગુગી નામનો માણસ હતો તેને મનુશોને મારી નાખનાનો ગાખ હતો ભગ્ય મામપેશીઓવાગો, ઉઓ અને કલાદ ગુગી ગીધ જેવા ચહેરાનો અને માનવ સુખાકૃતિમા લાગ્યે જ જેવા સાપડે તેરી ધાતકી આબોવાગો માણસ હતો બીજા બધા માણસો એનાથી ભય પામતા તે માત્ર સાહસ ખેડવાની દાનનથી જ

અમારી સાથે જોડાયો હતો. તેણે જ્યારે
 ગુલામોને લઈ જવાના રસ્તાને જોયા ત્યારે
 તેમની વાંસે પડીને યુદ્ધ કરવાની એની
 વૃત્તી ઉછળી આવી. અત્યાર પહેલાં તેણે
 સાત માણસોને મારી નાખ્યાં હતાં અને
 ખીજાં ત્રણને મારી તે દશની સંખ્યા
 કરવા તત્કાપાક થઈ રહ્યો હતો. ગુરી
 એટલો ઉત્ક્રાંચકો રહેતો કે તે છેક ધર્માધ
 અને ધાતકી જેવા જણાતો હતો. પણ
 જો અમારા કાકાથી એ છુટો પડશે તો
 અમે તેને ગોળીથી કાર કરીશું એવી
 ધમકીને લીધે જ તે માનવ શીકારના સાકસ
 માટે છટકી જતાં અટક્યો હતો. છતાં પાછ-
 બથી તો અમને ખચર પડી કે તે તો કેકેલ
 પ્રદેશના એ ભોમીયા સાથે મસક્ત કરી
 અમારું જ કાટકું કાઢી નાખી, અમારા
 ખચ્ચર, હથીયાર, દારૂગોળો તેમ જ સર-
 સામાન હુઠી લેવાને તૈયાર થયો હતો. પણ
 સમયસર અમને ભોનીયાએ ચેતારી દીધા,
 એટલે અમે તેનાં હથીયાર છીનવી લીધાં
 તેથી જ માત્ર અમે જાન ગુમાવતા બચી
 ગયા. પછી તો અમારી મુસાફરીમાં અમે
 એને અમારી આગળ ચાલવાની ફર્જ પાડતા,
 જેથી તે પાછો વળે તે પહેલાં ગોળીથી
 એને અમે વીંધી દઈ શકીએ. તેમ છતાં
 તે એક વખત ચીંતાની માફક હાંગ
 મારી એકએક છટકી ગયો, અને અપુર્વ
 હીંમતથી ટકરીઓ પાછળ છુપાતો લપાતો
 તે અમારી ગોળીની મર્યાદાની બહાર નીકળી
 ગયો. આ પ્રસંગને લીધે તેમ જ નીકળતાં
 જ અમને ફ્રેન્ચ અમલદારે અટકાવેલા તેથી
 ગુલામોના કાકાને રાત્રી સમુદ્રમાં ઉતારી
 અરજસ્તાનમાં કેમ લઈ જવામાં આવે છે,
 તે જવાબુ અમારા મોઝ પડવાને લીધે બની
 શક્યું નહીં. અમે જ્યારે રાત્રી સમુદ્રના
 કિનારે પહોંચ્યા ત્યારે ખુબ તપાસ કરવા છતાં

પણ સૈયદના ગુલામોના કાકાને પતો જ
 મળ્યો નહીં. એટલે અમે માન્યું કે, કદાચ
 તેઓ અત્યાર પહેલાં કોઈક અજાણ મેદાણમાં
 મુસાફરી કરી રહ્યા હોવા જોઈએ.

આથી અમે અમારા મીત્રની દેશી દબની
 બોટમાં બેઠીને યમન અને હીડનગ તરફની
 સફર શરૂ કરી. સ્વચ્છ આકાશમાયી તપી
 રહેલા સુરજની ગરમી માનવ શરીરમાં ગૂંઝા
 રકતને પણ ઉકાળે નાખતી હતી, પરંતુ
 અરજસ્તાન તરફના પવને વળી અગર તોફાન
 શરૂ થયું, અમારા સડ કાઢી ગયા, ખીજા
 કેટલાં જાગમાં તુટતુટ થઈ અને અમારું
 વડાણ હુખા હુખતાં જેમ તેમ ખસ્યું. આવી
 દશામાં પણ અમારા મીંધી ખાંચાઓએ તો
 નીરાતો-મૃત્યુની ચે પરવા વાના ગીતો લલ-
 કાચે જ રાખ્યાં! આ બધી હાલતો છતાં
 અમે ધાર્યા કરતા વીરોધ ત્વરાથી આસાદ
 પડેલ્યા. અહીં અમારે જ દીવસ સુધી
 તોફાન ઓછું થાય તેની રાતમાં રોકાણ
 પડ્યું. અને થાકીને સતતમે દીવસે અમે
 વહાણના સડ છેડ્યા ત્યારે પણ તોફાન તો
 ચાલુ જ હતું. સૈયદે અમને એક ભેદી ટાપુની
 વાત કરી હતી. ત્યાં ગુલામોના ચત્તા વ્યાપ-
 રની કીધા અમને જોયા મળશે એવું'યે તેણે
 અમને કહ્યું હતું, એટલે અમે તે દીશામાં
 અમારા વહાણને હંકાવ્યું. એ ટાપુ રાત્રી
 સમુદ્રની પેથે પાર છે અને, બીટીશ, ફ્રેન્ચ
 તેમ જ ઇટાલીયન ગનબોટસ [સોપા-
 વાળાઓ] ની આંખ આગળ જ ચપળતાઈ
 ગુલામો વેચવાનો ધંધો ચાલે છે!

...

જ ટાપુનું નામ જાહેર નહીં કરવાનું
 મેં વચન આપ્યું તે પછી જ મને
 તેનું નામ જાણવા મળેલું હાલ, હું તેના
 નામનું પ્રદર્શન તો ન જ કરી શકું. પરંતુ
 એ વીચીત્ર ટાપુ કાં તો ધરતી કંપને લીધે

અધરા તે જ ગાયુખીને લીધે જ દરીયામાં
ઊભી ચાલ્યા છે. મેં એવી લયકર
નીર્ગન જગા સાંન્યે જીવનમાં ખીજે ક્યાય
પણ તેમ નથી જુવત આણીનું ત્યા
ચંન્દ્ર સુદા એ નજરે પડ્યું નથી એ
દાયુની પાનેના સાકશ અખાતમાં એક
પ્રજે નીગના આકાન્તું વડાણ જેને આશ-

ખુદ્ધી રીતે અમારી તરફ રાંધા તમ જ
જવીશ્વસની નજરે જોઈ ગયા હતા, અને
તેમાંના પ્રત્યેક મનુષ્યના હાથમાંની રાઈફલ
અમારી સામે તાકવામાં આવી હતી.
પરંતુ અમારી ઘોડામાં લશ્કરી ચોરાકમાં
મનન થયેલા એ પણ માણસને તેમણે
જોયો નહી, અને વળી અમારા ખાર

એખીસાનીઆના ઉમનવો ચોતાનાં ખાનગી લશ્કરો ગુલામોમાંથી જ
તૈયાર કરે છે

કના ન મેં ઝોળખવામાં આવે છે તે છુપાઇને
પડ્યું હતું. અમે નીર્ગન દાયુને જદો
ખુ ન દરીયામાં ગતી પસર કરતા માટે
મુયે જ ન્યાન ગોધના ગોધના અમારા વડા-
ખને તે નીગામાં લઈ જતા હતા, તેવામાં
અમને તેના જ પેના ઝગડના તુલક ઉપર
અને ગીધીઓ એકા પકડ ગયા, તેઓ

વાજો એમની જાતવાળા જ છે, એ
ન્યારે તેમણે જોયું ત્યારે તેમણે અમારા
સાનંદ સકાર કર્યો, અને પંડી તો અમે
એ આશકના તુલક પર ગયા. તેમ છતાં
ના કોટનને અમારામાં થતા ખેસની
નકોતી. પરંતુ ન્યારે તેણે સંવદનું નામ
સામણું ત્યારે તેને અમારામાં પીશ્વસ

બેઠા ક્રમકે એ સૈયદના જ ગુલામો લઈ
જતો હતો, અને સૈયદ તેને અમરી વાત
કરી હતી પડી તો એણે અમને વહાણના
જે બેલગમા ગુલામોને પુરવામા આવ્યા
હતા, તે બેલગમા જવાની પરવાનગી આપી,
ત્યાં અમે ગોળના બેલગમા જે સીપુરોને

એમ જોવા માંડ્યો તે એમ ધાતો નહોતો
કે અમે એના વહાણના માથુસોની આમાગ
માથુસોની સખ્યા સાથે સરખાવણી કરી
વાંચીઆએ ૧૧ માફક તેમની ઉપર તુટી
પડવાના છીએ ! પરંતુ મેં નવ ત્યજ
યે દા જસની માંગ જગસ દાક

જેઠાહુતું ખંદર ત્યાં ગુલામોને આવતાં અટકાવવા સખત ચોકી
રાખવામાં આવે છે

જેવા હતા, તે જ સીપુરોને ટુટતા,
અદર અદર વાતો કરતા હતા.

પડી તો અમે ત્યાંથી આમાગ વહાણ
ઉપર જવા નીમળ્યા તેમ જાણી જાણી
ન ખુલાની તીક્ષ્ણ આપો આમાગી ઉપર જ
કરી રહેની કેટલાય વખત મુઠા અમે જોઈ.

તરીકે આથે લીધો હતો, તે જેવા
નાખુદાની દાગીમાના વીકરો પાખી ગયો,
અને તુરત જ મદલુન બે તમાથી તેણે
ચોતાની મદલુન સીધી કરી, ત્યારે જ
નાખુદના અંદર ઉપગની કસોટી અદર
અંદર તેનું સ્થાન નરમારો વીધું !

અને તે વાતે વળગ્યો: “અહીં અમે સાત સાત દિવસથી વાવાઝોડમાં ફસાઈ પડ્યા છીએ. અમારી પાસે માત્ર એ જ માણસો પુરતો ખોરાક છે. આ ટાંપુ ઉપર તો એક પંખી પણ ઉડતું નથી કે કોઈ પ્રાણી એ નથી કે જેનાં શીશર પણ કરી શકાય. અમે બધા અહીં ભુખે મરીએ છીએ, અને પેલાઓ-એમ કહેતાં તેણે શુક્રાચોને રાખ્યા હતા તે સ્થાન તરફ આંખથી ચીંધી-ત્યાં મરી રહ્યા છે. એ લોકોને દરીયાઈ મુસાફરીનો જરાયે અનુભવ નથી, એટલે ખોરાક વીના દરીયાઈ માંદગીની સામે ટકી રહેવા માટે બીજા કોઈ ઉપાય પણ તેમને માટે તો નથી. જો એ લોકો મરી જશે, તો મારા તો બધા પૈસા કુખરો ને માફ સંસ્તાનાશ નીકળ્યા જશે.”

...

જો શુક્રાચોનું યમનમાં શું થયું તે તો અમારે માટે જાણના કાવચ જોડે છે. એ કાવચનો ઉકેલ કરે માટે માટે અશક્ય થઈ પડ્યો. એથીરીનીયામાં નર્મોડીમાં અને ઇરીટ્રીઆમાં અમને કહેવામાં આવ્યું હતું કે હાદેહાદમાં શુક્રાચો માટે ખુલ્લું ખજાનો છે. જેટલા પડાણો શુક્રાચો જાળને રાતા સમુદ્રમાંથી બચે છે તે વચ્ચે યમનના બંદરો માટે જ હોય છે. કેમકે યમન એક સ્વતંત્ર આરબ સંસ્થાન છે. ત્યાં નથી તો કોઈ દેશનો એકઠો કે તેનો એજન્ટ. સુક્રાતન ધ્યાનમાં એ ભુખીમાં આપણુદ અધીકાર જ પ્રવર્તાઈ રહ્યો છે. તમારે હાદેહાદ ઉતરવું હોય તો તે માટે ખાસ રબ ચીટી લેજો, ત્યાં રહેવા માટે વળી બીજા પરવાનો લેજો, અને ત્યાંથી નીકળવા સાર વળી ત્રીજીની જરૂર પડે! સારા યે સંસ્થાન ઉપર સુક્રાતનનો ધાર્મિક તેમ જ સંસ્કારણી એમ બેવડા અધીકાર

છે. પીતાની પરવાનગી વીના એના પુત્રોથી પણ એક તથાજીયે તોડી શકાતું નથી. રહે એડતા તેના સૈનીકો એના જ પ્રશંસાગીતો ગાય છે, અને તેની પ્રજા એને માટે માન અને લયની મીઠા લાગણી ધરાવે છે. આમ છતાં નવાઈ જેવું એ છે કે ત્યાં અમે શુક્રાચીનાં દર્શાં જ ચીંચો લેયાં નહીં. જો કે શુક્રાચીના વ્યાપારની સરની માટે છુટ છે, એને કાપડો પણ અટકાવતો નથી. અમે ત્યાં હતા તે વખતે સાદબદો અસમત સૈદ્ધ-અન્ન-દ્રવ્ય જાણીને નામની જગ્યાં ચાંચીયા જતી ઉપર વીજળ મેળવીને પાછો વળ્યો હતો. એ જતી એવી છે કે યમન ઉપરના આટલાં બધાં વર્ગો સુધી ના ટકીના અધીકાર દરમિયાન ટકો સુધાં તેમને તાલે કરી શક્યા નહોતા. જાણીકારની સાથેની લડત એટલે માથાં મુકીને કામ લેવાની વાત. એ કંઈ નાતું મુનું કામ નહોતું. કેમકે એ તાલકાવાળા એની સ્ત્રીઓ પણ યુદ્ધમાં શુક્રાચી નીકળ્યા પડે છે. અસમતના ચોદાઓ જ્યારે યમનમાં આવ્યા ત્યારે દુસ્મનોના ક્રેટલાય માણસોને સાંકોથી બાંધીને ચાણુકોના મારથી લાંકતા લાંકતા વીજળની નીશાની તરીકે લઈ આવ્યા હતા. એના પ્રત્યેક માણસના ઘોડાના છત્રમાં મારી નાખેલા દુસ્મનનું એકેકે માથું ખેલેલું હતું. અમે જ મશનમાં રહેતા હતા તેના સામેના જ ધરના ખારણે પણ એવું એક માથું લટકતું હતું. આમ દુસ્મનોને કાપી નાખવામાં આવ્યા હતા. છતાં કોઈને શુક્રાચ તરીકે પડવામાં આવ્યો નહોતો, અહીં અદનામાં અદના મલુરને પણ લલિ ચોરી કે ધમ્મી પણ મલુરી આપવામાં આવે છે.

સના તે મધ્યકાળના બચ્ચ સ્મારક સમુદાય છે. તેના ઉમરાવોના ઘેર સુધાં અમે

કોઈ ગુલામ ન બેસે. એવું કારણ કદાચ આથી કે તંગીતું હોય. એક તો આ દેશ ખડુ જ ગરીબ છે અને વસતીથી ખીચી-ખીચી ભરેલા છે. એટલે ગુલામો માટે જગ્યા જ ન મળી શકે તે સ્વાભાવીક છે.

યમનથી અમે હિંદુસ્તાનની સરહદનાં આસીર ગામે ગયા. એ પ્રદેશ નાનું નાના અખાતો અને ઉપસાગરોવાળો હોવાથી, કદાચ એનાં કાંઠાનાં ગામમાં ગુલામોનો વ્યાપાર ચાલતો એવું શકાશે એમ અમે માનેલું. પણ અમારા નાનકડા પહાણુ-માં ત્યાં જવું શક્ય ન હોવાથી ચોમાસી લેન્ડના હાથઓથી ભરાયેને મક્કા તરફ જતી એક માકળોટમાં અમે બેઠા. તેમાં ખાવા પીવાની કે કેબીનની કશી જ સગવડ નહોતી. જો કે દરેક દેશવાસીઓ ગુલામીનો ધંધો અટકાવવા આતુર છે, પરંતુ અમે જેવાદ ખાતે ઉતરીને જોયું તો, ત્યાંનાં એલચી-ખાતાં માત્ર હાથઓની દેખરેખ જ રાખે છે. અને હિંદુસ્તાનમાં હજી ૫ ગુલામીનો વ્યાપાર ધમધાકાર ચાલુ જ છે, ત્યાં જેએ ગુલામ માખાપને પેટે જન્મેલા અને માલીકના કુટુંબમાં ગુલામી કરી રહેલાઓ છે, તેમને ખાવા પીવાતું દુર્બ નથી. ખીજા ગુલામો ખરીદીને લાવવામાં આવે છે. પરંતુ ત્રીજી પ્રથા અમને અહીં એવી જણાઈ કે, હજારને બહારને મુલનના બંદરેથી ગુલામોને અહીં લઈ આવવામાં આવે છે, તેઓ ફરીથી કદી પણ સ્વદેશમાં જવા પામતા નથી. આ ગુલામોની દશા પણ સારી નથી. તેમને માટે અનેક પ્રકારની મુશ્કેલીઓ ઉભી છે. હિંદુસ્તાનમાં હરેએક ગુલામોનો વ્યાપાર ચાલે છે. એવા એક ગુલામોના વ્યાપારીએ મારા બે સીધી નોકરોને ખરીદવાની ઇચ્છા જનાવી હતી, પણ જ્યારે મેં તેને કહ્યું કે હું એમને વેચવા માગતો નથી ત્યારે તેણે

મને જવાની બે હોઠ્ઠીઓ ખરીદવાની વાત કરી. તેણે કહ્યું કે પીધમીઓને ગુલામો વેચવાની મનાઈ છે, છતાં તે અમને એ હોઠ્ઠીઓ ખુશીથી વેચાતી આપશે. પરંતુ અમારી સાથે એનો ક્યાલો થઈ શક્યો નહીં.

...

જ્યાંથી હવે સહિદ સત્તામાં આવ્યો છે ત્યારથી તેણે જેવાદ ખાતેનું ગુલામોનું બજાર-ન્યાં બહાર દરાહથી ગુલામો વેચવામાં આવતા હતા-બંધ કયું છે. પરંતુ હજી અંદરનાં તમામ ગામોમાં અને મક્કામાં ગુલામોનો વ્યાપાર ચાલુ છે. માત્ર જ જ વર્ષ પહેલાં રાજા હુસેનના સમયમાં બંદરથી લાવવામાં આવેલા પ્રત્યેક ગુલામની ઉપજોતી કીંમત ઉપર દશ ટકાનો કર સત્તાવાર રીતે વસુલ થતો હતો. સહિદ એ વેરા બંધ કર્યો છે, જેવાદમાં ગુલામો ઉતારવાની બંધી કરી છે, હાથઓને પરવાના આપવા માટે જુદા જુદા દેશના પ્રતી-નીધીઓને જણાવ્યું છે, તેમ જ નાશી છુટલા ગુલામોને જુદાં જુદાં એલચીખાતામાં આશરો આપવાની છુટ મુદ્રી છે. આથી વીશેષ તે કંઈ કરી શકે તેમ નથી. કેમકે ઇસ્લામમાં ગુલામો રાખવા માટે મના નથી, અને હવે સહિદ પહાળી તાયફાવાળાઓના રેકથી સત્તા ઉપર આવેલા હોવાથી, તેથી વીશેષ પગલું ભરી તેમને નાણુશ કરવા ઇચ્છતો પણ નથી. અમને જેવાદમાં ખચર પડી હતી કે સર્કાએ જે છોકરાનો શીકાર કર્યો હતો, તેને ત્યાંના એક આરબ સરકારને વેચવામાં આવ્યો હતો.

આમ ચાર મહીનો સુધી આ સંબંધમાં તપાસ કરતાં અમને જણાયું છે કે નેગસ તફારીના મનાઈ હુકમ છતાં એખીસીનીયામાં હજી ગુલામોનો વ્યાપાર ચાલુ છે; રાત્ર સહુદમાં યુરોપીયન સત્તાવાળાઓની સખત

મોટી હોવા છતાં હજુ આફ્રીકાના ગુલામોને એશીઆમાં લાવીને વેચવામાં આવે છે; ઇંગ્લેન્ડ સાહેબની અનુકૂળ રાજ્યવ્યવસ્થા છતાં અને મેદાહના તત્કાલામાં ૧૧૭ મી કક્ષમમાં ગુલામી વ્યાપાર અટકાવવાની શરત છતાં નજર અને હેડગર્જમાં હજુ ગુલામોના વ્યાપાર ચાલુ છે. પરંતુ ત્યાં મુઘી પરદેશી સત્તાવાળાઓ ગુલામોનો ધંધો અટકાવવામાં એખીસીનીયાના નેગસને બરાબર સાથ ન આપે ત્યાં મુઘી ધામી'ક તેમ જ સામાજિક

રૂઠીઓને બંને સર્વવ્યાપી બની ગયેલા આ ધંધો અટકી શકે તેમ નથી. હેડગર્જમાં ગુલામોને વેચાતા અટકાવવા માટે પણ અંગ્રેજોએ સુદાનના બંદરેથી હાથઓના નામે ચઢાવી દેવાતા ગુલામોને અટકાવવા માટે ચાંપતા ઉપાયો લેવાની ખાસ જરૂર છે. ગાતા સમુદ્રમાં સારી રીતે મોટી ધાય છે છતાં હજુ તેમાં પણ પુષ્કળ ખામીઓ છે અને તેમાં પણ પુષ્કળ સુધારા થવાની જરૂર છે.

લીબેરીઆમાં વિચિત્ર ગુલામી પ્રથા

જગતમાં બે દેશોમાં ગુલામીનો વ્યાપાર ચાલુ છે: એક એખીસીનીઆમાં અને બીજા લીબેરીઆમાં. આ લેખમાં લીબેરીઆમાં ચાલતી ગુલામી પ્રથાનો ઉદ્દેશ્ય કરવામાં આવ્યો છે.

:: લેખક ::

અ'મેલાલ આચાર્ય

લીબેરીઆ પશ્ચિમ આફ્રીકાના ગ્રેઇનકોસ્ટ ઉપર આવેલા સીધી (Negro)ઓનો પ્રબલસત્તાક દેશ છે. અમેરીકામાં મુક્ત થયેલા ગુલામોને સામાજિક કે રાજકારણી દરજ્જે સ્વીકારવાની અમેરીકનોએ ના પાડી, અને આફ્રીકામાં તેમને મોઢલી દેવાની નીતી અમેરીકન રાજ્યદ્વારીઓએ ધારણ કરી એટલે ઇ. સ. ૧૮૨૨ માં કેટલાક અમેરીકન ઉદારચીત પુરોહોએ એ સ્થાન છુટેલાં ગુલામો માટે સ્થાપ્યું. આરંભનાં પચીસ વર્ષ મુઘી લીબેરીઆ માતૃભૂમીના દેશની દેખરેખ નીચે રહ્યું. પરંતુ ૧૮૪૭ ના બુલાધની ૨૬ મીએ તેને સ્વતંત્રતા આપવામાં આવી. એટલીકને ૧૮૪૮ માં ઓનો સેલ્વરેઇન રોટ તરીકે સ્વીકાર કર્યો અને

જેવરે ૧૮૬૧ માં યુનાઇટેડ સ્ટેસે સુદાં એની સ્વતંત્રતા મંજૂર રાખી. લીબેરીઆનું ક્ષેત્રફળ ૨૪૦૦૦ ચોરસ માઇલનું છે. તેમાં જાડા અને પાણીના ઝરા પુષ્કળ છે. એ ભુમી એની આબુખાલુના પ્રદેશો કરતાં સારી ગણાય છે, ત્યાંની જમીન રસાય છે અને ત્યાં કપાસ, મોખા, શેરડી, ગળી, મગફળી, કેળાં, આદુ, નળાથેર, લીંજુ, મેસ'બી વગેરે પુષ્કળ પ્રમાણમાં થાય છે. ત્યાંની કોરી તો ખાસ વખણાય છે જ. આ ઉપરાંત કોપરેટની પેદાશ ત્યાં મેટા નિર્ધાર થાય છે. આ સીનેના બદલામાં લીબેરીઆમાં દરથીયાર, દરગોળો, તંબુક, ખાંધ-ખોરાકનો સમાવેશ, ખિનીનાં ઓગર, કચનાં વાસણ, ખીરીય રૂ અને બીજાં તૈયાર માલ

મંગાવે છે. લીબેરીઆનો મુખ્ય વ્યાપારી સંબંધ ગ્રેટબ્રીટન, અમેરીકા અને હોલેન્ડ તેમ જ ઉગ્ધમ સાથે છે. લીબેરીઆનું પ્રજાસત્તાક અમેરીકન પ્રજાસત્તાકના ધાટને મળતું છે. ૧૬ થી ૫૦ વર્ષના પુરૂષો માટે ત્યાં લશ્કરી સેવા ફરજિયાત લેવાય છે. પરંતુ ખડી સેના રાખવામાં આવતી નથી. મન-શૈલીઆ તેની રાજધાની છે. લીબેરીઆએ લગભગ યુરોપના ધણુખરા દેશો સાથે, યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ સાથે તેમ હાઈટી સાથે તદ્દનામાં કર્યાં છે, કેળવણી અને વ્યવસ્થાની વ્યાપ્તિમાં પણ એ છેક જ પાછળ પડી ગયેલા દેશ નથી.

રાષ્ટ્ર સંઘની તપાસ

આ લીબેરીયામાં “વેક અને ગુલામીનો વેપાર” ધમધાકાર ચાલે છે એવા જ આરોપ લેડી સાયમન અને મી. રેયમંડ બ્યુએલે મુક્યો હતો. તેને રાષ્ટ્રસંઘની ૧૯૨૯ ની બેકકમાં લીબેરીયન પ્રજાસત્તાકના પ્રતીનીધીએ સખ્ત શબ્દોમાં ધનકાર કરીને જાહેર ક્યું હતું કે, લીબેરીયાએ એમ નક્કી ક્યું છે કે આ આરોપની નીબજ-પાત અને સંપુણ તપાસ કરવી. અને તે માટે લીબેરીયન સરકારને સાથ આપવા, રાષ્ટ્રસંઘ અને યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સની મદદ માગવી.

રાષ્ટ્રસંઘે આ આમંત્રણનો સ્વીકાર કર્યો હતો અને તે તપાસ અર્થે અમુક રકમ જીટી મુકી હતી. તેમ જ પોતાના પ્રતીનીધી તરીકે ડો. કુયબટ ક્રીસ્ટીની નીમણુંક કરી હતી. એ ઉપરાંત તપાસ સમીતીમાં યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ તરફથી ડો. જનસનની અને લીબેરીયન સરકાર તરફથી સર થોમસ બાકલેની પ્રતીનીધી તરીકે નીમણુંક થયે હતી.

ગુલામીની નવી રીત!

એ તપાસ સમીતીએ વોશિંગ્ટનના સ્ટેટ ડીપાર્ટમેન્ટને અને હનીવામાં સર એરીક ફૂમંડને લંબાણ લેવાલ સાદર કર્યો છે. આ ઉવાલ સંપુણ જપાઈ રહે ત્યાં સુધી રાહ ન લેતાં લીબેરીયન સરકારે તેમાંની મુખ્ય મુખ્ય બાબતોના સાર રૂપ એક અસાધારણ યાદી બકાર પાડીને લીબેરીયા સાથે મુકવામાં આવેલા બધા આરોપોનો સ્વીકાર કર્યો છે.

‘ગુલામી’ના સંબંધમાં તપાસ સમીતી જણાવે છે કે, જે કે ગુલામોનાં બજારો અને વેપારીઓ અત્યારે લીબેરીયામાં હસ્તીમાં નથી તેમ છતાં ૧૯૨૬ ના ગુલામી વીર-ધન દરાવમાં આપેલી વ્યાખ્યા મુજબ તો લીબેરીયાના અંદરના ભાગમાં ગુલામી હસ્તી ધરાવે છે જ. સમીતી એમ પણ જણાવે છે કે કેટલાક અમેરીકન-લીબેરી-યનોએ ત્યાંના મૂળ વતનીઓને ધીરેલાં નાણાંના બદલા તરીકે રાખ્યા છે અને કેટલાક દાખ-લાઓમાં પોતાના અંગત લાભ ખાતર સ્ત્રીઓને પણ એવા બદલા તરીકે રાખવામાં આવે છે અને તેમનો પુરૂષ કામદારોને આક-પવામાં ઉપયોગ કરવામાં આવે છે.

વેકની શરમાવનારી અથા

વેક વીધે લખતાં તપાસ સમીતી જણાવે છે કે જે કે લીબેરીયામાં જાહેર સ્ત્રીઓ બાંધવા માટે, લશ્કરી મકાનો બાંધવા માટે અને સરકારી તેમ જ લશ્કરી માલ લાવવા લઈ જવા માટે વેકીઆઓનો ખાસ ઉપયોગ કરવામાં આવે છે તેમ છતાં એ મજુરો તરફ ઘણી જ ખરાબ વર્તણૂક ચલાવવામાં આવે છે અને સરકારી અધીકારીઓ સરકારી કામને માટે તેમને વેક લાવે છે તેમ કહેવા છતાં તે મજુરોનો અંગત લાભો માટે અને પોતાનાં ખેતરોમાં મજુરી કરાવવા સાથે

પણ ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. વધારે દીકરીની વાત તો એ છે કે આ વેદી-યાઓને મલુરીના બદલામાં કાંઈ પણ અ.પ.વામાં આવતું નથી એટલું જ નહીં પણ એ વેદીમાંથી છુટકારો મેળવવા માટે એ ખેતરોના અમેરીકન સીધી માલીકા દેશી વેદીઓ પાસેથી મોટી રકમ કસાવે છે. સરકારી અધીકારીઓએ સ્ટીમર મારફતે દેશાવર મોકલવાના માલ માટે આવી વેદી છુટ આપી છે; તો કેટલાક અધીકારીઓએ તેમની લશ્કરી અને સરકારી સત્તાનો ઉપયોગ દેશીઓને દુકડીખંધ પકડી કીનારા પર મોકલવામાં અને ત્યાં દેશાવર મોકલવાનો સમય મળે ત્યાં સુધી તેમના પર ચાંપતી દેખરેખ રાખવામાં કર્યો છે.

લાખો માનવોનું બલીદાન

પ્રજાસંઘના છઠ્ઠા કમીશને ગુનામોને લગતું કામ ચક્રાઉ કમીશન નીમવાની દરખાસ્તની અવગણના કરવામાં કેટલું જોરબળાઈ પગલું લીધું છે તે આ ઉપરથી જોઈ શકાય. છતીવામાં એ વાત તો જાહેર થયેલી હતી કે તપાસ સમીતીના ઉવાસમાં બીજા દેશોની સરકારો અને તેની પ્રજાને સ્પર્શ કરતા પશ્ચિમી પણ ઉભા થશે જ અને ચર્ચા છે પણ તેમ જ. તપાસ સમીતી પોતાના ઉવાસમાં જણાવે છે કે ગુનામોને દેશાવર મોકલવામાં આવે છે તેમાં મુખ્યત્વે રોચના કીનારાનો અને ક્રાન્સના તાબાના આફ્રીકાના કીનારાનો સમાવેશ થાય છે અને તપાસ સમીતીના પોતાના જ ચર્ચા પ્રમાણે “એ માણસોને એવી ગુનામરી રીતના દબાણથી મેળવવામાં આવે છે કે જે રીત ગુનામીના વેપારથી બાંધે જ છુટી પડી શકે”

લીબેરીયન સરકારે આવી તટસ્થ તપાસ સમીતી નીમાવી તે માટે દુનીયાની પ્રજા-લીબેરીયન સરકારનાં તો વખાણ જ કરે એ

સ્વાભાવીક છે, પણ અત્યારે લીબેરીયા જે દીશમાં પ્રવાણ કરી રહ્યું છે તે તરફ આપણે આંખવીંચામણાં કરી ન શકીએ, તે માટે તેને આંતરરાષ્ટ્રીય સંકટબુલતી અને જોઈતી મદદ આપીને આ કામમાંથી મુક્ત કરવું જોઈએ. આ દીશમાં પગલાં લેવાની મુખ્ય જોખમદારી પ્રજાસંઘ અને યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સને શીરે છે. લીબેરીયન પ્રજાસત્તાકત્વ મંડાણ અમેરીકાએ જ મુક્ત થયેલા ગુનામોને આફ્રીકા ધકેલી દેવાની નીતીથી માંડ્યું હતું. એ ગુનામો અને તેમના વંશજોની સંખ્યા ત્યાં ફક્ત ૧૫૦૦૦ જેટલી જ છે ત્યારે એ વીસ્તારમાં ૨,૦૦૦,૦૦૦ લાખ જેટલા મુળ વતનીઓ દમનનીતી, ગુનામી અને જુદી શાસન પદ્ધતીના ભોગ બની રહ્યા છે. વળી, એ પણ સર્વને યાદ હશે કે આફ્રીકાના બીજા કોઈ રાજ્ય કરતા અહીં અમેરીકન સીધીઓ અને દેશીઓ વચ્ચે ધણાં “ધુધી” થયાં છે, ત્યારે આફ્રીકામાં મુસાફરી કરનાર દરેક મુસાફરને ખબર છે કે જો અમેરીકન લશ્કરી વડાઓ વળાસર આવી ન પહોંચ્યા હોત તો કીનારા પરના બંદરોમાં રહેનારા એ સુદીઠર અમેરીકન સીધીઓનું મુળવતનીઓને ક્ષય નીકળે નીકળી ગયું હોત.

પ્રજાસંઘની દરજ

અત્યારે પ્રજાસંઘને અને અમેરીકાને આ કામમાં લીબેરીયાને મદદ કરવાની એક મહત્ત્વ તક સાંપડી છે તેનો કેવો ઉપયોગ કરવો એ પ્રજાસંઘે અને વોશિંગ્ટન સરકારે નક્કી કરવાનું છે પણ એક વાત તો ચોક્કસ છે કે ત્યારે આવત. જન-યુઆરીમાં પ્રજાસંઘની કાઉન્સિલની બેઠક મળે ત્યારે આ બાબત ચર્ચામાં જરા પણ પાંચી પાની કરવી ન જોઈએ.

સકળ વીચીત્રી શીખ પ્રજાઓ દરમિયાં છે કે, આફ્રીકાખંડમાં દમ્તી ધરાવતા આ સીધીઓના પ્રજાસત્તાકતા રાજ્યનંત્રમાં કેટલાય વર્ષથી ચાલી રહેલા આ દુષ્કાળો અને ત્યાં ચાલતી આ દમનનીતી અને ગુનામીના વેપારનો નાશ કરવાનાં પગલાં, ત્યારે વાપ્રસંઘની કાઉન્સિલની બેઠક મળે ત્યારે તે જરૂર જ થશે.

[નવલિકા]

: લેખક :

પી. જે. ખી.

૧ દિવાલપત્ર

આકાશ સ્વચ્છ હતું. શઠઅત્રુ પસાર થઈ ગઈ હતી. દાંડના દિવસો વીરાચ્યા હતા. મુર્ખપ્રકાશમાં ગરમી વધુ દિસતી હતી. શહેરમાં હમેશની માફક વ્યવહાર ચાલતો હતો. માત્ર કેટલાંક માણસો દિવાલપત્રોના ચોકસાઈ લઈને ગાંડાની માફક ધુમતા હતાં અને જ્યાં જ્યાં જગ્યા દેખાય, ત્યાં ત્યાં નીસરણી મુકીને દિવાલપત્ર ચોંટાડી દેતા.

આ દિવાલપત્રો વાંચવાને માટે પ્રગતિમુદ્રાપત્રો મળતો હતો. જ્યાં ત્યાં લોકોનાં વ્યુથ એ વાંચનાં હતાં હતાં.

તેમું લખાણ વાંચીને કેટલાંક ક્ષોભ પામ્યા. કેટલાંક કંઈક ઉઠ્યા, તે કેટલાંક મુર્ખ બાઈ ગયાં. લોકવર્ગમાં આ જાહેરોતે જીવણ કોલાહલ મચાવી મુક્યો.

તે જાહેરોતે લોકોમાં આટલો ખળખળાટ મચાવી મુક્યો તે જાહેરોત આમ હતી :

નાગરીકો !

આપણા શહેરમાં એવા કેટલાંક વસે છે કે જે પૃથ્વી પર જીવવાને જગ પથુ લાપક નથી. રોગીજ, તોડાતડીન, માથકાગત્રા અને નમાલા માણસોથી આપણું શહેર ભર્યક દીસે છે. જાતી-મુધારણાના વીરાન વીશારદોના પત્રે બહાર પાડેલા વૃતાંતમાં જણાવવામાં આવ્યું છે કે નબળા મનની અને અનીચ્છનીય વાસનાઓવાળી, બક્તીઓની સંખ્યા વધી ગઈ છે. માટે શહેર પર શાસન કરતી આ લોકસમીતી જાહેર કરે છે કે દરેક શહેરીની શારીરિક અને માનસિક સ્થિતિની તપાસ કરવાની યોજના કરવામાં આવી છે. આ તપાસને પરીણામે જોયો જીવવાને નાલાપક નીવડશે તેઓ બધાને પરજાકમાં જવા અહીંથી વદાય આપવામાં આવશે. અર્થાત્ શક્તિહીનના સંહાર કરવામાં આવશે.

આ આજ્ઞા દરેક શહેરીને, સ્ત્રી કે પુરુષ, ગરીબ કે તવંગર એ સર્વને લાય પડે છે.

શાસન સમીતીનો પ્રમુખ

નાગરિકો !

આપણા શહેરમાં એવા કેટલાએ વસે છે કે, જે પૃથ્વી પર જીવવાને જરૂર લાયક નથી. રોગીષ્ટ લાકાતરીન નબળામનની અને અનિરંજનીય વાસનાવાળી વ્યક્તિઓની સંખ્યા વધી ગઈ છે.

આથી શહેરપર શાસન કરતી લોકસમીતી જાહેર કરે છે કે દરેક શહેરીની શારિરીક અને માનસિક સ્થિતિની તપાસ વિજ્ઞાન વિશારદ પંચ દ્વારા કરવામાં આવશે. આ તપાસને પરિણામે જેઓ જીવવાને નાલાયક નીવડશે તેઓનો સંહાર કરવામાં આવશે.

૨ રસ્તામાં

‘તુંમે વાંચ્યું?’

‘હમે વાંચ્યું?’

‘હમે વાંચ્યું?’

‘હમે વાંચ્યું?’

‘હમે સેધું?’

‘હમે વાંચ્યું?’

દીનાલપત્ર વાંચવા પ્રજાસમુદાય
રાજે મળતો હતો.

એ પ્રશ્ન પરંપરાથી આજે પણ વાતાવરણ ઉભરાઈ ગયું હતું. આવતાર અને જનાર દરેક જાણીતાને આ જ પ્રશ્નો પુછતો.

એથી સામે મળતાં પ્રથમ પ્રશ્ન એ કરવામાં આવતો, ‘તુંમે વાંચ્યું?’

અંત આવશે એમ ધારીને નંદરન
યુવ નો માત્ર મુદીત મને નાચવા લાગ્યા.
પણ થોડીક ક્ષણ પછી જ્યારે તેમને
વીચાર આવ્યો કે તેમના માતપીતાઓ
મોટા પણ પરલાક જવાનો લય ઉભો
થયો છે ત્યારે તેઓ પણ ગમગીન
બની ગયા !

‘શાસન સમીતી’ પર તો એકદમ
ગંડાની લહીમાર શરૂ થઈ એ સમીતીના

લોકપર્ગમાં આ જાહેરાતે બીયણ ફેલાવેલ મચાલી સુકયો.

આ જાહેરાત વાંચી કેટલાંક યુવા, કેટ-
લાંક ગભરાઈ ગયા, કેટલાંક અકળાઈ ઉઠ્યા,
ત્યારે ધરણ અને રોગીષ્ટ સમુદાયનો હવે

સબ્યો પર ગાળોના વર્ષાદિની તો ઝડીઓ જ
વરસવા લાગી. એકે કહ્યું. ‘તેમને આવો
દુકમ બધો પાડનાની સત્તા જ શું હતી ?’

મીઝાએ ઉમેયું “આરી આરા જગ તના આખા યે ઇતીહાસમા કદી જોઈ છે? કાંઈએ આરી આરા કદી આમળી છે ખરી?”

તે વગી એક જણે તો કપાળ કુટીને કહ્યું ‘ભાઈ શુ ટગીર! એ સર્વ આપણો જ દેવ છે આપણે એમને સુટયા અને બની અત્તા અપી! આપણને શુ ખમર કે ગામન સમીતીમા નીમાયા પડી તેઓ આ જાનની વનણુ લેશે?”

“પણ ભાઈ, તુ શુ ધોરે છે? હુ તો બચાવે લાયક છુ કે નહી? જ્યાં આપણી નદીમા પુર આવ્યું ત્યારે જીવને જોખમે મે પાય માણસોને બચાવ્યા હના” એ પ્રાંત માણસે બીજાને પુછ્યું

“છડ્ છડ્!” એ જવાને જવાબ આપ્યા “તમે જવાનીમા એક પરાપનારું જામ ક્યું હોય તેથી એ સીદ નથી થતું કે તમે અત્યારે પણ જીવવાને લાયક છો!”

“પણ ભાઈ, મહે તો દવાખાના બધા વ્યા છે, ઉનાળામા પરમે બેસાડું છુ, સવાગના દરેર જ બાવાઓને સદાવત આપુ છું, તેમ જ આધળાઓને ‘દાન દઉ છું.” બીજા નાગરીકે દવાખણી દુકાને પુવાન સામે જોતા કહ્યું

“એ બધું ખર, પરંતુ આપની એ બધી દાનરૂતી કંઈ જીવવા માટેની લાયકાતની વસ્તુ નથી તમે શુ એ જાણતા નથી કે દાનરૂતી એ પ્રમદની દામીકાની નીચાની છે, ઉપરાંત જ્યારે પ્રામીની લોપપતાની તે સુચક છે?” પુવાને હાડીને જતાખ અધ્યો.

“ત્યારે જીવવા માટે કંઈ લાયકાતની જરૂર છે?”

“તેની તો મને ખબર નથી”

“તો પડી ક્યાગેના વચ્ચે બકમક શાનો કરે છે?” પેલા જીવ બચાવનાર દાનેશ મંદ નાગરીકે ત્રાડ મારી.

“મને તો જે લાગ્યું ને કહ્યું”

“બસ રહેવા દે ત્યારે કહાપણુ”

દાનનીરની બીજી જીમ સભાગઇ એટનામા તો કોનાહન એન્દમ વધી ગયા

૩ લોકોની નહાસલાગ

આ જાગી જાહેરાત મળીદ્ધ થના જ સાગ યે શહેરમા જીમરાળ મધી રચે! ઓશીસમાથી કારકુનો ઘેર જવા ઉતાવળ થઈ ગયા, પેદીઓ પરથી મડેતાઈઓ ત્વગીત ગતીએ ધગ તરફ જવાને ઉત્સુક બની ગયા, શેડીઆઓ તો ઓશીસમા આવ્યા જ નહોતા, કેટલાક વળી શેરીઓમા જ નાસનાસ કરવા લાગ્યા, કોમક જાહેર બગીચામા છુપાવાને પ્રયત્ન કરનામા પડ્યા, તો વળી કેટલાક નહવાની ઓરડીઓમા જઈને લગાઇ બેઠા!

વાળાંદો બાલ કાપવાની દુકાનો છાડીને નહાસવા લાગ્યા, બુદારો, સોનીઓ અને કારીગરો ઉતાવળે પગસે ઘરનો રસ્તો માપવા લાગ્યા એ જાહેરાતની ખબર પડતા વંત્રાલયોમાથી કામદારો પણ ટપોટપ બકાર પડવા માડ્યા.

લાલ લાન, ગાલવાળા જવાનો, વીરાળ પેટવાળા ધનીકા, કરચલીવાળા કપાળવાળા શીશકો, પાઘડીધારી વખતો, અને પાટનું ધારી દાકતરો, બધાને આ જાહેરાતની હેઠગત એટની તો લાગી કે તેઓ બધા જ રેર જવા માટે એકદમ ઉતાવળ થઈ ગયા!

એ જાહેરાતને બકાર પડે પુરા બે કનાકે નહી વીચા હોય ત્યા તો ગેંગીઓ સુની થઈ પડી રસ્તેએ રમશાન જેવા લાસવા લાગ્યા. લાયક સંદાર પડી જોમ મુલ્યની શાની જવાપ તેવી ગંબીર શાની ચારે તરફ ફરી વળી!

ખીજન દીવસના હવા ઉગતાં જ કચેરી આગળ લોકસમુહ એકઠો થઈ ગયો. બાગમાં જનાગં સહેલાણીઓ આવ્યાં, કચેરીના કારકુનો આવ્યા, શાળાના શીશુકો આવ્યા, દુકાનના વેપારીઓ આવ્યા, છુદાર, સુનાર અને સોની આવ્યા, વાંગદો ને ખેડૂતો આવ્યા, કાઠીઆ ને કામદારો બધા જ ત્યાં આવીને એકઠા થયા. સહુના મનમાં એક જ વીચાર થતો હતો : ‘હું જીવવાને સાચક છું’ કે ‘કેમ?’ બધાના મનમાં નાસાયક ઠરવાની એક જ પ્રકરની ભીતી હતી. કોઈક જ શ્રદ્ધાવાળા હતા. ઉત્સાસમય વદન તો કોઈકનાં જ દેખાતાં.

એક વીશાળ મકાનમાં અદાલત ઉભી કરવામાં આવી હતી. ત્યાં ત્રણ વીભાગ પાકવામાં આવ્યા હતા. પહેલા વીભાગમાં દાકતરો બેઠા હતા. તેમાં દરેક રોગના નીખણાત દાકતરોને એકઠા કરવામાં આવ્યા હતા. ત્રીજા વીભાગમાં માનસશાસ્ત્ર વીશારદોનો સમુહ એકઠો કરવામાં આવ્યો હતો, ત્યારે વચ્ચા વીભાગમાં શાસન સમીતીઓ નીમેલા ત્રણ ન્યાયાધીશો બેઠા હતા.

૪ અદાલત

‘અદાલતનું કામ શરૂ થઈ ગયું.’

‘ત્હમરૂં નામ?’

‘શાહ’

‘ત્હમરૂં વય?’

‘૪૮’

‘ધંધો?’

‘વેપાર’

‘કુટુંબમાં કેટલા માણસો છે?’

‘એક બાલક અને એક પત્ની’

‘ત્હમને શું ગમે છે?’

‘જીંદગી’

‘સાચું બોલો ભાઈ!’

‘મ્હારૂં ઘર, મ્હારાં બાલક, અને મ્હારૂં કામ’

‘દાકતર, ત્હમરો તપાસટતાં આંને માટે શું કહે છે?’

‘નામવર, આ માણસમાં લોહી બહુ ઓછું છે, તેનું હૃદય નબળું છે, શક્તી બરાબર નથી, મગજ ઠીક નથી. તે સુધરી શકે તેવી જરા પણ આશા નથી.’

‘માનસ વીશારદ, ત્હમરો અભીપ્રાય શું છે?’

‘આ માણસ સ્વલક્ષી, ઉત્સાહહીન અને વાસનાઓથી ભરેલો છે. તેની વીચારશક્તી ઓછી થઈ છે, તુલનાત્મક શક્તી નાશ પામી છે, દબ્બીમર્યાદા બહુ જ દુર્બળ છે, સુધરી શકે તેવી આશા નથી.’

‘ઠીક, મી શાહ, દાકતરો તેમ જ માનસશાસ્ત્ર વીશારદોના અભીપ્રાય ઉપરથી માલમ પડે છે કે ત્હમે જીવવાને જરા પણ લાયક નથી. તેથી આ શરૂઆત ત્હમે ભારણ છો. આટલી ઉંમરે ત્હમરે ત્યાં બાલક જન્મે તો પણ તે માનવગતીની હીતની દબ્બીએ તુલનાત્મકતા છે. માટે ત્હમને પરલોક તરફ વીદાય કરવાનો હુકમ આપવામાં આવે છે.’

આમ અદાલત સમક્ષ એક પછી એક જીવવાને નાસાયક નાગરીકોની તપાસ થતી ગઈ, અને તેના ફેંસલા અપાતા ગયા!

૫ પકડા

ત્રીજો દીવસ થયો. સેંકડો માયકાંગરો અને મૃત્યુશરણ કરવામાં આવ્યાં સેંકડો જીવને વધરચાન પર લઈ જઈને પરલોકમાં જવાનો પરવાનો અપાઈ ગયો!

અને હજીયે અદાલતનું કામ તો ચાલુ જ હતું. દર કલાકે કલાકે જીવવા માટે નાસાયક ઠરેલાઓના જીવને અદાલતમાંથી બહાર લઈ જઈને કારાગૃહમાં મોકલવામાં

આવતાં હતાં. અત્યાર પહેલાં આવાં કેટલાંય ટોળાં પસાર થઇ ગયાં. વધરથાન ઉપર કેટલાય જુદા, તાકાતહીન, માયકંગલાઓમે પરાણે પડેલો પડેલાંઆ પછી આખું શહેર આનંદ અને ઉત્સાસમય દીસવા માંડ્યું. માત્ર જીવવાને લાયક દરેથી વ્યક્તીઓ જ ત્યાં હવે બાકી રહી હતી. અને તે પછી જ અદાલતનું કેમ પણ પુરું થયું હતું.

પછી તો અદાલતના કામની પુર્ણાહુતીનો ઉત્સવ ઉજવવાની શહેરમાં તૈયારી થઇ. એ ઉત્સવમાં સશક્ત યુવાનો, તાકાતવાંત યુવતીઓ, લાલચુમ બાલુકાઓ, લાગ લેવા માટે બાકી રહ્યાં હતાં. તેમણે આ ઉત્સવને યોગ્ય રીતે અતી આનંદથી ઉજવવા માટે આરંભ કર્યો.

‘હાથ હવે અદાલતનું કામ પુરું થયું,’ એવા સ્વરો કોઇ કોઇ જગ્યાએ અચણે પડવા લાગ્યા. આખરે એ હત્યાકાંડ પર પડેલો પડેલો, એને માટે પ્રોત્સાહન પુરોગો અતી-આનંદ કરવા લાગ્યા. ત્યારે નેમસર્ગી યુવાનોએ તો ખડખડ પાંચમ વડીલાના ત્રાસ માંથી છુટવાને માટે શાસન સમીતીને અગ્ની-નંદન આપ્યા.

એટલામાં વળી શાસન સમીતીની નવી જાહેરાત બહાર પડી. પાછી દીવાલો પર જાહેરાતો મ્યોડવામાં આવી. પાછા વળી લોકો તે વાંચવા ટોળે મળ્યાં.

આ જાહેરાત વાંચી પડેલાંના જેથી જ ભાવના તેમનામાં થઇ, કેટલાકનો આનંદ ઓસરી ગયો. કેટલાકનું મુખ પાછું દર-આઇ ગયું.

આ રહી તે જાહેરાત:

નાગરીકોને,

આખરે એ દીવસના સતત યતન પછી આ શહેરમાં વસતા સર્વ શક્તીહીનોનો સંહાર કરવામાં આવ્યો છે. દાકતરી અને માનસવીજ્ઞાનની મદદથી જે જે જીવવાને નાલાયક નીવડ્યાં તે બધાનો નાશ કરવામાં આવ્યો છે. અને નાગરીકોને ફરીથી સુચવવામાં આવે છે કે તેઓ એવાં કોઇ કૃત્યો ન કરે કે જેથી તે જીવવાને માટે નાલાયક કરે. હવેથી જીવવા માટે નાલાયક હોય એવી વ્યક્તીઓનો પીનાશ કરવાને માટે દરેક વગેરે આવી તપાસ અદાલત સ્થાપવામાં આવશે.

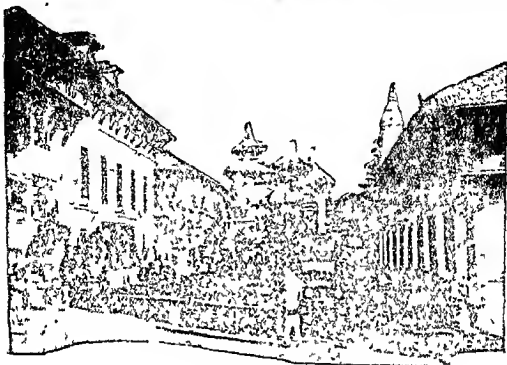
દરેક નાગરીકે સમજી લેવું જોઈએ કે જાતી મુધારણાના આ યુગમાં નબળા મનના, કે તાકાત પીનાના મનુષ્યો માટે આ પૃથ્વી રહી નથી. અહીં તો જીવન સંગ્રામને છતી શકે એવાં જ મનુષ્યને માત્ર જીવવાનો હક્ક છે.

પ્રમુખ

શાસન સમીતી

દીવસો પીનાતાં એ જાહેરાત વીસદાઇ ગઇ, પોલી ભયંકર અદાલતની સ્મૃતી પણ બુલ્લભ ગઇ, રહ્યાં માત્ર તે પ્રસંગનું સ્મરણ કરાવતાં કેટલાંક નવાં લગ્નો.

રળીઆમણો ને પાળ

લગાવનો દરબાર ચોક

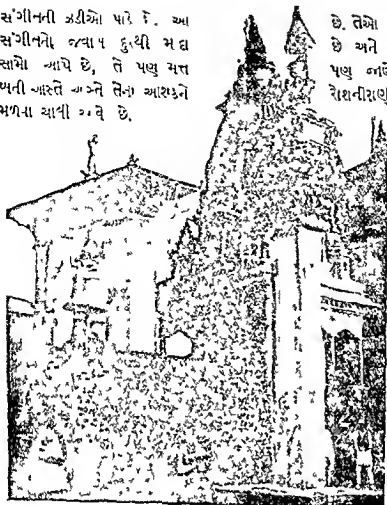
: લેખક

છતેન્દ્ર મહેતા

જેઓએ નેપાળની ભુમીને જોઈ નથી તેઓને પૃથ્વીની પ્રકૃતિના સમગ્ર તૈમ નથી. આ દેશના જંગલના જાણીતા ચીત્રને ચોરી લે છે. એ જંગલોનું વર્ણન કઈ રીતે આપવું? ત્યાં માત્ર લીલીછમ વનસ્પતી જ નજરે નથી ચડતી. દીવાળીના ચોકમાં જેવી રંગોળી પુરાય છે એવી જ રંગોળી આંધી કુદરત પુર્યા જ કરે છે. ઝાડ પર નીલમને ટોળી દીધાં હોય એવાં ઝમારા મારતાં ફળો આંધી લગી જાય છે, આ ફળો સ્વાદ લેવા માટે મેઘધતુખ્યતી છાંય પાડતાં પંખીઓ

હડયા જ કરે છે, આંધી એક પ્રકારનાં પંખી જેને તીલાંગ કહેવામાં આવે છે તેના સંવનન કાળમાં અજબ મગની દેખાડે છે. આ પંખીનો નર તેની માદાને રીઝવવા માટે કેટલાય નુકસાનો શોધી કાઢે છે. જંગલના રળીઆમણા ભાગને પસંદ કરી તે એક નાનું વનુલ બનાવે છે. પગના મોરથી આ વનુલનો આકાર તે કાઢે છે. પછી તેના પરીધ પર આ તીલાંગનો નર નવા નોખા રંગના પુષ્પો ગોઠવી દે છે. એ જાગ બનાવ્યા પછી તે અંદર પુગાય છે અને ચોતાની પ્રીયા સાંભળે તેમ જરથી

સંગીનની ઝડીઓ પારે ને. આ સંગીનનો જવાબ દુર્થી મદદ સામે આવે છે, તે પણ મત પની જાસ્તે અને તેના આશરેને મળના આવી આવે છે.

ભુપતીન્દ્રમહાલનો આરકુ મથાલ

ત્યારે માદા પરીવ નજીકે આવી પહોંચે છે ત્યારે તીરાં પોતાના રંગીન પીછાનું પ્રદર્શન કરે છે, એ પછી માદાને તે સાચ મારી અંદર લઇ આવે છે અને પાખરે છે—

નેપાળમાં ધુણાનું તો પુરો જ નહીં ! આપણી દેવેલી પહોળા રોડે તેવા પટ્ટા સડીનના પુષ્પો આંધી પતંગને આકર્ષે છે— કુસુમેને આગમ આપવા માટે પતંગો પોતાની પાખનો પંખો સજા દોળા કરે છે. કદરત આંધી જરા પણ સંકોચ, રાખ્યા વીના તેનું નમ મરણ દેખાડે છે.

આની એક પ્રકારના પ્રકાર ક્રીડા થાય છે. અધાગી ગત્રીએ આ ક્રીડાનું સરઘસ નીકળે

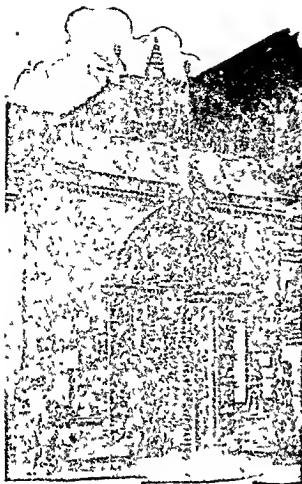
છે. તેઓ ચાર ચારની હારમાં આવે છે અને આપણે દુર હોઈએ તો પણ જાણે ભુગીતી જીવતી થઈને રાશનીરાણીના સંગાથમાં અયાણ કરી રહી હોય એવો ભાસ થાય છે. આ ક્રીડાઓ સંવનન કાળમાં જ આવ્યાં સરઘસો કાઢે છે. અને જેનામાં જાસ્તી રાશનીની ખુબી હોય તે સાગમાં સારી માદાને મેળવે છે. માત્ર નર ક્રીડામાં જ પ્રકાર હોય છે. માદા લીલા રંગની હોય છે એટલું જ પરંતુ આ સરઘસ સાથે પાછળ માદા પણ આવે છે, નરની પસંદગી માટે—

આ ખતાવ મેં મારી આંખે જોયો છે એટલે એમાં જરા

પણ અનીચાયેલી નથી.

ત્યારે પવન ક્રીડાના લાઇ જંગમ પર આશુક્તા ધા કરે છે ત્યારે તેમાંથી એક પ્રકારનું આછું આકંદ નીકળે છે. એ વખતે જંગલને જીલ આવી હોય એવા અવાજો કોને અચ્છાય છે.

નેપાળમાં ઘણી જાતના પ્રાણીઓ અને પક્ષીઓ વસવાટ કરે છે પરંતુ એ બધા વીંધેની માહીતી આપવાની અત્યારે આ લખના જરૂર નથી જીંદગીની મસ્તી અનુભવવી હોય તો આ જંગલના દીવાર દેખવા જરૂરના છે. આવીં ખેડા માત્ર કીતા લખવા માટેની દરખા જ મુશ્કેલી

લટગાંવનો મુવી ખ્યાત મુવર્ણ દરવાજો

દેશની પણ નેપાલી કન્યાના ઘરેણાં પર તગપ મારવા લાગે છે.

જ્યારે ગાતમશુદ્ધ આંહીથી પસાર થયા હતા ત્યાંનું લટગાંવ વસેયું છે. ખટમ-હુના પુર્વે ૮ માઇલ દુર આ નગર આણું આણું મલકાયા કરે છે. આ શહેરની યરીઓ આંકડી જેવામાં આવે છે. પરંતુ દરેક મકાનના કમાડ પર પુર્વનું સ્થાપત્ય દેખા દે છે. આંહીના મકાનની અટારીઓ સરેદ આરસની જેવામાં આવે છે અને ત્યાં પણ સ્થાપત્યની કલાનાં દર્શન થાય છે.

આંહીનો દરબાર મહેલો એક આસમની અગ્નયમ્બી પુરી પાડે તેવો છે. એની ખુણી સમગ્રવત્તા માટે ખીચ જળ્યાના દાખવા

આપવા પુરતા નથી. સીઆમનાં સુવણું મંદીરો આની આગળ ઝાંખાં લાગે છે. પેટ્ટીંગના પેગોડા પણ આ જળ્યાનો ખ્યાલ આપી શકે તેમ નથી. સારી આલમની પ્રદક્ષીણા કરીને પણ આ દરબાર મહેલો જોઈ શકતા હોય તે જરૂર એટલી મુસાફરી પણ તેને જોઈને સફળ લાગે છે.

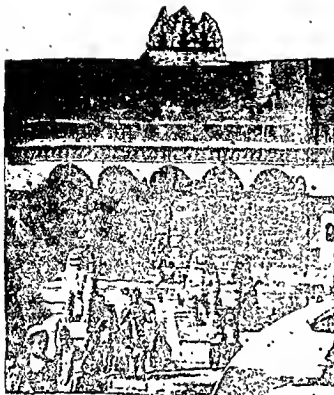
આ મહેલોના રસ્તા પર ફરસ-ખંધી પત્થરો જડવામાં આવ્યા છે. જ્યારે આસમાનનો આકાશ પૃથ્વીની વીંદાય લેતો હોય છે, જ્યારે સંધ્યાની સુરખી સુલરંગી બની જાય છે, ત્યારે આ પત્થરો આસપાસ મેય-ધનુષ્ય છવતું થઈ નાચતું હોય એવા રંગોની મીલાવટ ખડી થાય છે, આ દરબાર મહેલોમાં મહેલો, મંદીરો, પેગોડા, મીનારા, વગેરે એક ખીજ સામે પત્તકારા મારી રહે છે. અને દેવો, માનવો અને પશુઓનાં તાંબાના પુતળોએ જાદુઈ લીલા આદરી

દે છે. પત્થરનાં બવલાં પણ તખીયતને ખુશ કરી દે તેવાં સુંદર હોય છે. આ બધાં પુતળોની ગોઠવણીમાં કોઈ જાતની થાગળા કે ઢંગધણ લાગતા નથી. જ્યાં જળ્યા મળી છે ત્યાં તેને ખેસાડી દેવામાં આવ્યાં છે. એ ઉપરાંત જુદી જુદી સદીમાં તે સ્થપાયેલાં છે.

આંહીના મહેલોના જાપરા પર પીત્તળનાં પતરાં ચોડી દેવામાં આવેલાં હોય છે.

જ્યારે મુર્ખ તેની સાથે તોફાન આવે ત્યારે આંખને ત્યાં ઠેરવરી મુસ્કીલ પડે છે.

મંદીરના દરવાજામાં પત્થરમાં કાતરેલા સત્તા, વીરપુરુષો, લાથી, ઘોડા, શીંક પંખીઓ, ઉંદર, સર્પ વગેરે નજરે મારે છે. આમાં ખાસ કરીને ખ્યાન ખે એ તેવું એ

લવાનીનું મંદીર

હોય છે કે કેટલાંક પ્રાણીઓ આપણે
કદી જોયાં ના હોય અથવા સાંભળ્યા
ના હોય એવાં કાતરવામાં આવ્યાં
છે. આ ઉપરથી એમ કહી શકાય
કે આજે તે જ્યાં હસ્તી નહીં
ભોગવતાં હોય જુના જમાનામાં
તેઓ નેપાલના જંગલમાં વાસ
કરતાં હશે.

જુદની સુતિઓ તો આંહી હાલતાં
ચાલતાં દેખા દે છે. ટુંકામાં આંહીના

ખુણેખુણામાં સૈનીની કલા અને કામેલીયતની
ઝોંપી આપણને થાય છે. આ જગ્યા હંમેશા
જાગતી જ લાગે છે. વિચિત્ર પ્રકરના પેશા-
કમાં સજ્જ થએલા મનુષ્યો આંહી લટાર
મારે છે. જોર, સ્વામી, જાત્રાળુઓ, વેપા-
રીઓ, સૈનીકા, ઓરતો, ગુરખા ટીબેટીઓ,
જુન હીંદીઓ એ બધાનું સવલું આંહી
જમા થાય છે. કેટલાક લોકો સવ નંગ
સ્વરૂપમાં પણ નગરે ચડે છે.

જુના વખતમાં તો આ
જુનીઆ વીધે આપણે અજાણ્ય
હતા. પરંતુ આજે તો એકાદ
મોટર પણ આંહી જોવામાં
આવે છે. દરબાર મહોલ્લાની
પછળ ઉભો ઉભો પર્વત
ચોતાની જુની કથા કલા કરે
છે. પ્રકાશમાં તેના શીખર
પર હારની કણીઓ વેરી
દીધી હોય એવો તે ઝગારા
માર્ગ કરે છે.

મનુષ્યોને ખસે ચડીને જતી મોટર

નેવાર કલાના નાદર નમુના તરીકે બદ-
ગાવ શીરોચ્ચ સ્થાન ભોગવે છે. આ
સંજ્ઞામાં ડોહાધું કરતાં તમે અરૂપસ્તાનની
એક હબરને એક રાત્રીમાં વિહાર કરતા હો
એવું લાન થાય છે. દરબાર મહોલ્લાને
દેહીપ્રમાન કરવામાં જ આંહીના કલાકારોએ
ચોતાનું જીવન વીતાવ્યું છે.

આંહીની સ્થાપત્ય કલામાં બે જુદી સં-
સ્કૃતીની છાપ દેખાયા વીના રહેતી નથી.

છતા પણ હી હી છાટ તેમા વધુ માણુમ
પડે છે સીઆમ, દીખેટ, બરમા વગેરેની
કનાની હાથ પણ આમા દેખાય છે .

હી દુસ્તાનમા મુસ્લીમોએ પણ મુકયો એ
પહેના ડંઠ પ્રમળની કના હગ્તી ધરાવતી
તેને નગી આખે નીહાળુ' હોય તો દર-
મર મહો'ના જરર જોયે જ છુટકો

આને હી દુસ્તાની સગીત ત્યો કે હી હી
ચીનના લ્યો તે બધામા એ મંસ્ફૂતીની
અથામા લાગ્યા પીના નહી ગહે મોગમે
હી દમા સાથેસાથ કનાનો થાગ લાગ્યા
હના અને તે પીગસાણુ છે એમ અજે
નગી લાગતુ ?

આડી એક ૪૦ ફીટ ઉચો ચેગસ સ્થલ
અ. યે ચોખી લઈ કંરે છે આ ચલની
ટાય ઉપર એક પુર મદારમા ખીરેલ કમ-
લને કાતરનામા આચુ છે કમવ એ પરી-
ત્રનાના મદેત રૂપ ગણાય છે આ કમન-
દનની આસપાસ ફળીધર નાગ વીટગાઇ
ગએના દેખાય છે સપને હવનના અસ્તી-
ત્વ મોધ સાન સ તરૂપ ગણવામા આવે
છે આ કમન પર એક સીલસન મુકવામ,
આચુ છે, જેની પર હતર સ્કીન લટગાવ-
નો લુના કાગનો અક્ષત રાજ લુપતીન્દ્રમન
ખીગન્માન ચએન છે આ રાનએ જ
નગરને દમત્માભયુ' મનાવેન છે ૨૦૦
વર્ષ પહેનાની આ ગજની મુતી' કમનની
ગીરી અને ગીતન પાડીનો મુ વાગો સદયાર
અધી ગદી છે આ યાદગાર સ્થલની નજ-
દીક લાન છટ પર આવેન એક ફાકડા
મોગમની વન્મે એક જગ પીન્ગનો ઘટ
અ પેડો છે આ ઘટનો રૂપક વાતાવરણમા
ધુમરીઓ ખાય છે

દરાર જાનનો દરગઢનો ભેગે સાગ
ઝશીયામાં મોખ્યો જડે તેમ નયી આ
દરગઢના આગળ તામના કે તરમમથી

ભગપુર છે વ્યારે દીવસ માતની રાખ્યએ
પડ્યો હોય છે અને આકાશમા તેની ચીત
ખડકાઇ ગએની હોય તે વખતની સધ્યાની
દશરો વ્યારે આ ધાતુ સાથે ગેન કરે છે
ત્યારે એક-ચરમના તુર વધારે એવો પ્રકાર
ચમકી રહે છે ફગ્યાર મણે'નાની પાસે જ
એક પાય અટારી વાળો પેગડો, ન્યાતપોલા
દેવગ સ્મગણીન છે આ દેવળ ઉપર નાની
નાની ઘટ્ટીઓ, રથ ચાવી રલો હોય એવો
રમણમ ભરેનો અવાજ આવે છે આ દેવ-
ળના સ્થાપત્યમા ચીનની સંસ્કૃતીની છાપ
તરી આવે છે આ દેવળને "ભયાનક"
તરીકે ઓળખવામા આવે છે. એતુ દાગળુ
એ છે કે અરેરાગી નીઢળી જાપ એવા પાય
પુતળા ત્યા બીપણતાનો અનુભવ કરાવે છે
આ જગ્યા એટલી બીજવળી દેખાય છે કે ત્યા
હોવા અને લુવડ જ વસવાટ કરી ગયા છે.

લટગાવતું ભવાની મંદીર પણ નામચીન
છે તે આખા મદીરને કોઇ માગવાડળુ
ક્રતા યે વધુ આલુપણથી આચ્છાદીત કર-
વામા આવેન છે

લટગાવની આપણે કરે ગજ લઇએ હીએ
અને ખટમ કુની ઉત્તરે આવેન પાવ માઇન
દુરના પરામા પણ મુકીએ હીએ આને
આ નગર ઉત્તર લાગે છે, ત્યાની ગેગીઓ
ખાવા ધાય છે પરતુ એ જોયા પડી એમ
જરૂર લાગે છે કે ભુતકલમા તેણે પુરી
જગજલાની અનુભવી દશે ૧૭૮૮ની
સાથમા આ નગરમાં શરૂઆએ કારમી લુંટ-
ફાટ ચલાવી હતી અને તે પડી તે પગ-
લગ થવા પામ્યુ જ નથી તે વખતે રાજ
અમનદારો, ઉમરાવો બધાની કલેઆમ કર-
વામા આની હતી કેટલા યે લોકોના નાક
કાપી નાખવામા આવ્યા હતા પરીશ્રામ
પકાન શરૂરે આખુ લુટાઇ ગયું. પણ એ
કરણ કથની કહેવા આને ત્યાના ખડીથેરો

અચૂત ઉભાં ઉભાં એકબીજાને આંધ આપી રહ્યાં છે.

આંહીના ગણપતીના મંદીરના દરવાજાનાં આરણ્ય સુવર્ણમય દેખાય છે. બીજું આખા મંદીરને ત્રાંખાના કપાલેના પતરાથી નર-વામાં આવ્યું છે. એટલે દુર દુરથી પણ તેનો ઝગમગાટ આંછ નાખે તેવો હોય છે.

નેપાલમાં આવેલ વાઘમતીનાં નીર પાશ-પતીના પત્થરાને ઘોઘ ઘોઘ સ્વચ્છ રાખે છે. કાશી જેટલું જ આ ધામનું મહાત્મ ગણાય છે. જેમ દરેક પવિત્ર જગતનાં સ્થળ સદુચી ગંદાં હોય છે એવી જ હાલત પાશપતીની છે. કેટલાક અધાણ હોઠો આંહી દેહ પાડવા માટે વસત્રાટ કરે છે. અને તેમના મૃત્યુ પછી આંહીના ઘાટ પર આખરે તેઓને

ખાળવામાં આવે છે. કેટલીકવાર મહાની પુરે-પુરી રાખ થયાં પહેલાં જ તેને પાણીમાં હે માવી દેવામાં આવે છે અને આ પાણીમાં જીવનનો ફેરો સફળ કરનારા નહાય છે, તેને માથે ચડાવે છે! અંજલી લઈ પ્રસાદ તરીકે પેટમાં નાખે છે. આંહી વાંદરાના રોળાં મનુષ્ય કરતાં વધુ અસ્થિવાળું વર્તન ચલાવે છે, અને કંઈક માલદારના હાથમાંથી તેઓ મત્રીદો ઉડાવી જાય છે. અને તેઓના ચહેરાં પણ ઘણા ગંભીર દેખાય છે.

આ જગ્યાએ ખળખળ કરતી નદી ઘેરાં ગાન ગાય છે. આ નદી જીવના અને મરેલા બધાને તેના હૃદય પર નચાવે છે.

નેપાલને છેલ્લા સત્તામ લખાં પડી પણ તેની મોહકતા જીવનભર પાદગાર થઈ રહે છે.

બીડીશ હીંદમાં હીંદી વીઘાથી પાછળ સરેરાશ વાર્ષિક ત્રણ રૂપિયા કરતાં સહે જ ઓછી રકમ ખર્ચવામાં આવે છે, ત્યારે યુરોપીયનોના છેકરાઓ પાછળ હીંદી તીલ-રીમાંથી દર વર્ષે સરેરાશ ૩. ૯૮ એટલે લગભગ ૩૩ ઘણું વીશેષ ખર્ચ કરવામાં આવે છે! આ પક્ષપાતની સામેના હીંદી-ઓના તમામ પોકારો બ્યથ ગયા છે.

...

હીંદની ૩૨ કરોડ જનનામાંથી લાગ્યે જ ૨૫ લાખ માણસો અંગ્રેજી બોલી જાણે છે, જનાં રાજલાયક અંગ્રેજી રાખવામાં આવે છે

હીંદમાં કચેરીઓ લગતા પાછળ દર વરસે સરેરાશ રૂ. ૬૪૦,૦૦૦,૦૦૦ ખર્ચાય છે. તેમાં ચોટે ભાગે ગરીબો ઉપર જ બોજો પડે છે.

...

હીંદમાં સરેરાશ ૭૦ હજાર માણસો દીઠ એક દવાખાનું (અથવા ઇમ્પીતાળ?) આવે છે.

...

હીંદના કેટલાક ભાગમાં મલુસ દીઠ દરરોજની મરેરાશ આવક માત્ર એક આનો હોય છે.

આંસુની ઇમારત

તાજમહાલ : જગતની મહાન કલાકૃતિ

મનુષ્ય ચોતા પ્રત્યે ગર્વ ધારણ કરે છે તે ચોતાને કુદરતની અસ્યુતમ અને સર્વ-ક્રેષ્ટ કૃતિ માને છે. તે ચોતાના વ્યક્તીત્વને નીચ્છાથી બનાવવા માગે છે. મનુષ્યજન-

તીને દૃષ્ટીદાસ શો છે? એનાં સ્વપ્ન પ્રવાસને એક જ ઉદ્દેશ છે. નીરજાગથી મનુષ્ય ચલત કરતો આવ્યો છે કે કોઈ પણ પ્રકારે તે અપ્રાપ્ય અમૃતને પ્રાપ્ત કરે.

જેનું પાન કરીને તે અમર બને. પરંતુ હજી સુધી એ અમૃત હાથ આવ્યું નથી. અને તેથી જ જ્યારે માણસને પ્રતીદીન નીકટ આવના રહસ્યપુણ્ય મુશુની યાદી આવે છે ત્યારે તેનું હૃદય કંપવા લાગે છે. ભવીષ્યમાં આવનાર અન્તના અને તે પછી પોતાના વ્યક્તીત્વનો જ નહીં, સર્વસ્વનો અન્ત થવાનાં વીચાર માત્રથી જ મનુષ્યનું સમસ્ત શરીર કુણ હો છે. મનુષ્ય ઇચ્છે છે કે કોઈ પણ પ્રકારે તે એ અપ્રીય સત્યને ભુલી જાય, અને તે જીવવાને સાર, પોતાની રમૂતીમાંથી એનું રમરણ દુર કરવા માટે, કેટલીયે વાર મુખસાગરમાં કુબવાના પ્રયાસ કરે છે. સમયના એ ભયાનક પ્રવાહમાં તે પોતે જ નહીં, પરંતુ એની સમગ્ર વસ્તુઓ, રમૂતીઓ, રમૂતી-ચીઠનો વગેરે સહુ કંઈ વહી-તણાઈ જશે; આ સંસારમાં ત્યારે એના સાંસારીક જીવનનું ચીઠન સરખું થ નહીં રહે અને એનું રમરણ કરવાવાળું કોઈ પણ નહીં મળે: આવા વીચારોએ કેટલાક માનવીઓનું હૃદય વ્યાકુળ બની જાય છે. આવા મનુષ્યો આ ભૌતિક સંસારમાં પોતાની રમૂતીઓ મુકી જવાને વ્યાકુળ બને છે. એનો અન્ત જરૂર આવવાનો છે એ તે જાણે છે; પરંતુ એની રમૂતીઓ કદાચીત સંસારમાં રહી જાય! આ હોમની માન્યતા હોય છે. પીર-મીઠ, ચીંક, મોટા મકપરાઓ, કીતી-રતમ્બ, કાદલાઓ, વીજ્યદાર, વીજ્ય-તોરણ પત્યાદી કૃતીઓ મનુષ્યની એવી ઇચ્છાઓનાં ફળરૂપ છે.

એક તરફથી જોઈએ તો ઇતીહાસ પણ પોતાની રમૂતીને ચીરસ્થાપી બનાવવાનો માનવીય ઇચ્છાનો એક પ્રયત્ન છે. એમ મનુષ્ય પોતાની રમૂતીને ચીરસ્થાપી બનાવવા સારે ભીન્ન ભીન્ન યત્ન કર્યાં. કોઈએ

એક માગનું અવલંબન કર્યું તો કોઈએ બીજાનું કેટલાક નીષ્ફળ થયા, અનેકોનાં એવા પ્રયાસોનું ચીઠન પણ માનવસમાજની રમૂતી પર વીરમાન નથી. કેટલાકનાં એવા પ્રયાસોનાં ખરે જાણે ય દુનીયામાં કોઈ કોઈ સ્થળે નજરે પડે છે. તે જાણે ય મુકભાવે મનુષ્યની આ ઇચ્છા જોઈને હસે છે. અને રહે છે. મનુષ્યની નીષ્ફળતા પર અને પોતાની કુદૃશ પર તે આંસુ વહાવે છે. હજીએ મનુષ્ય પોતાની નીષ્ફળતા જોઈ-જાણી શક્યો નથી. હજીએ એની એ આશા. એની એ આશા હજી એનો પીછો છોડતી નથી અને મનુષ્ય હજી સુધી એના ફાંસામાં ફસાયેલો છે. એ મુકભાવે આ અદ્ભૂત મૃગ-વૃથા પર વીક્ષીત કરનાર અદ્ભૂત્ય કરે છે!

પરંતુ મનુષ્યનું મસ્તક કુદરતની એક અદ્વિતીય કૃતિ છે. કાળ આગળ કોઈનું નથી ચાલતું, છતાંયે કેટલાંક જોગ્યોએ એવી ખુખીયી કામ કર્યું છે, એમણે એવી બાજુ ચલાવી છે કે તેઓ કાળના એ પ્રસય-કારી બીધણ પ્રવાહને રોકવામાં સફળ થયા છે. એમણે સમયને અનુપમ સૈદ્ધ્યના અદ્ભૂત પારમાં જકડી લીધો છે. એ ચાલબા-જોને કારણે જગતમાં જાણે ય અનેક મનુષ્ય નીમીત કૃતીઓ વીરમાન છે; જો એમની રમૂતીઓને ચીરસ્થાપી રાખી રહી છે. કેટલીકવાર મનુષ્ય પોતાની રમૂતીને જ નહીં, પોતાના ભાવની રમૂતીને પણ ચીરસ્થાપી બનાવી શક્યો છે. તાજમહાલ પણ માનવ મસ્તકની એક એવી જ સફળતાનો એક અદ્ભૂત નમુનો છે.

* * *

અ અન્ધકારમય રાત્રી હતી. સમસ્ત વીથમાં ઘોર અન્ધકાર છાંયો હતો, છતાંયે જગત સુનું નહોતું. સંસારનો તાજ, ભારતીય સામ્રાજ્યનો એ સીતારો,

ભારતસમ્રાટના હૃદયકુમુદનો એ ચન્દ્ર આજે સદાને માટે અરત થવાનો હતો. બાળકને જન્મ આપતાં, માતા મૃત્યુને પન્થે પરવરી રહી હતી. એની આખર ધડી હતી. એ સુખમય દીવસોનો, પ્રેમ તથા સુખપુણ્ય ઇલકાતા એ કાળનો અત્યારે અન્ત આવવાનો હતો. સંસાર કેટલો નશ્વર છે !

એ ટમટમતો દીપક, ભારતસમ્રાટના રમેહની પ્રકાશીત રોશની સુઝાઈ રહી હતી. અત્યારે ય રમેહ અધીક હતો, પરંતુ અકાળ કાળતું મોલું આવ્યું ને એ ઝીલી શકી નહીં. ધીરે ધીરે પ્રકાશ ઓછો થતો જતો હતો. આશાપ્રકાશની અન્તીમ જ્યોતી-રેખાઓ નીગરાના અધકારમાં વીલીન થઈ રહી હતી.

આ સંસારીક યાત્રાની નીજ સદચરી પ્રણયપ્રીવાની અન્તીમ બેઠ ઠરવાને શાહજહાં આવ્યો. જીવનદીપક સુઝાઈ રહ્યો હતો, છતાં યે પ્રેમીને, પોતાના જીવન સર્વજ્ઞને જ્ઞતાં એકવાર ચૈતન્ય આવ્યું : જ્યોતી સુઝાતાં પહેલાં સુમતાજનાં નેત્ર ખુલ્યાં. આખરી મેળાપ હતો. એ છેલ્લી પગમાં, એ આંખો દ્વારા શો મૌનાકાપ યથો હશે? એ બે પ્રેમીઓના હૃદયોમાં કેટલી ઉચ્ચ પાથલ થઈ હશે? એ દ્રાણ કહી શકે? પ્રેમામીથી એ ધગધગતા હૃદયોની વાતો દ્રાણ કથી શકે?

છેલ્લી પગ હતી, હંમેશના વીયોગની ધડી આવી રહી હતી. શાહજહાંની નજર આગળ એવું સર્વસ્વ હુંદાઈ જતું હતું; અને તે દનાશ બની, હાથ પર હાથ મુકી કીસ્મતને રડી રહ્યો હતો. સીંહાસનારૂઢ થયે ત્રણ વર્ષ પછી નહેતાં વીત્યાં ત્યાં તો એની પ્રીયતમા આ લોકમાંથી વીદાય લેવાની તૈયારીઓ કરી રહી હતી. શાહજહાંની સંધળી ચંદ્રાઓ પર

પાણી ફરી રહ્યું હતું. એની આશાઓ શી શી હતી? એના અંતરના ઉમંગદા શા શા હતા? જ્યારે સમય આવ્યો, એની આશા એના મનોરથો પુણ્ય થવાની ધડી આવી, ત્યાં તો એકએકે શાહજહાંને એની જીવનસંગીનીએ ત્યાગી દીધો. સુખમદીરાની પ્યાલી હોઠ આગળ ધરતાં જ તે પડી ગઈ: એના મુરેસુરા થઈ ગયા, એ સુખમદીરા પૃથ્વી પર ફેલાઈ ગઈ, પૃથ્વીતળમાં સમાઈ ગઈ, સદાને માટે નષ્ટ થઈ ગઈ,

હાય ! અન્ત આવ્યો, સર્વસ્વ હુંદાઈ ગયું. પરમ પ્રેમી જીવનની એક માત્ર સાથી હંમેશને માટે ત્યજીને ચાલી ગઈ. ભારત સમ્રાટ શાહજહાંની પ્રેયસી સમ્રાટી સુમતાજ મહેલ હંમેશને માટે આ લોકમાંથી વીદાય થઈ. શાહજહાં ભારતવર્ષનો સમ્રાટ હતો, ડુનીયાનો શાહ હતો, પરંતુ તે પોતાની પ્રેયસીને જતાં રોકી શક્યો નહીં. દર્શનીકા કહે છે કે જીવન એક પરપોરો છે, બ્રમણ કરતા આત્માને વીશ્રામ લેવાની ધર્મશાળા છે. તેઓ કહે છે કે આ જીવનનો સંગ તથા વીયોગ એક પ્રવાહમાં સાથે વહેતા લાકડાના બે દુકડા જેવો છે-જે ધડીમ્ડ સાથે તણાય છે ધડીમાં છુટા પડે છે. પરંતુ આ વીચારો શું સંતોષ હૃદયને શાન્ત કરી શકે છે? શું એ ભાવનાઓ ચીરકાળના વીરહાર્ત્તામાં બળતાં હૃદયને સાંતવના આપી શકે છે? સાંસારીક જીવનની વ્યથાઓથી દુર બેઠેલા, સાંસારીક જીવન સંગ્રામના તટસ્થ દર્શકો ભલે ગમે તે કહે, પરંતુ જીવનના આ બીપણ સંગ્રામમાં યુદ્ધ કરતાં, સાંસારીક ધર્મનાઓના કટોર આધાતો ઝીઝતાં હૃદયોની શી દશા થાય છે તે એક અનુભવી જ કહી શકે.

તે ચાલી ગઇ. સદાને માટે ચાલી ગઇ. પોતાના રૂદન કરતા પ્રેમીને, પોતાના જીવન સર્વજ્વને, પોતાના વીરપત્તાં પ્રીય જાળકાને તથા સમગ્ર સંસારને તજીને એ અંધકારમયી રાત્રીમાં ક્યાંયે ચાલી ગઇ? ચીરકાળનો વીયોગ હતો. શાહજહાંની આંખ-માંથી એક અશ્રુખીન્દુ ઢાલ્યું, એ ચંતૃત હૃદયમાંથી એક આહ નીકળી.

એ સુંદર શરીર પૃથ્વીમાં મળી ગયું હતું, અથવા તો ને કાંઈ બાકી રહ્યું હતું? તો તે આહ અને આંસુ હતાં. સંસાર લુટાઇ ગયો અને એનો પતો પણ ન લાગ્યો. સંસારની એ સુંદર મુતી, મૃત્યુના અસ્થ કુદર હાથે મુણું વીમુણું થઇ ગઇ.

શાહજહાંનાં એ આંસુ તથા આહ નીધજ ન ગયાં. એ તૃપ્ત નયનો તથા એ ધગધગતા હૃદયમાંથી નીકળી બાહ્યજગતમાં આવ્યા હતાં. સમયની શીતળ હઠરીએના આધાતો ઝીલી એમણે એવું સુંદર સ્વરૂપ ધારણ કર્યું હતું કે આજે પણ કેટલાંયે આંસુ ઢળે છે, કેટલાંયે હૃદયમાં ખગલજાત મચી રહ્યા છે. પોતાની પ્રેમીકાના વીયોગ વખતનાં શાહજહાંના એ આંસુ ચીરસ્થયી બની ગયાં.

થોડો મમય વીતી ગયા, પરંતુ હજીએ કાંઈક આશા બાકી રહી હતી. શાહજહાંનું સર્વજ્વ લુટાઇ ગયું હતું. છતાંયે એ સ્તંભ રાત્રીએ પોતાની મૃતપ્રાય પ્રીયતમાની સન્મુખ અંતીમ વીયોગની ધડીએ લીધેલી પ્રતીક્ષા તે લુથ્યો નહોતો. પોતાની પ્રેયસીની યાદગારમા ભારતના જ નહીં, સંસારના એ ચાંદની શુષ્ક હડીઓ પર એક એવી કબર બનાવવી કે તે સંસારના સૌ મકબરાઓનો શીરતાજ બને : આ એનો મનોરથ હતો. શાહજહાંએ પોતાની પ્રીયતમાની સ્મૃતિને તથા એના પ્રત્યેના અગાધ શુદ્ધ પ્રેમને

સ્વચ્છ, શ્વેત સ્ફટિકનાં સુંદર સ્વરૂપમાં બંધત કરવાનું નક્કી કર્યું.

ધીરે ધીરે યમુનાના તટ પર એક મકબરા ચણાવા લાગ્યો. પહેલાં લાકડ પથ્થરનો એક યજ્ઞતરો બનાવવામાં આવ્યો. એના પર સદૈદ સંગેમરમરનો ઉંચો યજ્ઞતરો ચણવામાં આવ્યો. એના ચારે ખુણે ચાર મીનારા બનાવવામાં આવ્યા જે તાર વીનાના તારે ચારે દીશાઓમાં એ સમ્રાજીના મૃત્યુના સમાચાર નુણાવી રહ્યા છે અને એનાં યશોગાન ગાઇ રહ્યા છે. મધ્યમા એક મકબરા તૈયાર થયા. એ મકબરા પણ એ સ્વેતવર્ણવાળી સમ્રાજી સમે સ્વેત અને એના જેવો જ સૌન્દર્યમાં અતુપમ અને અદ્વીતીય હતો. અંતમાં એ મકબરાને એક અત્યંત સુંદર પરંતુ મહાન ગુપ્તજનો તાજ પહેરાવવામાં આવ્યો.

એ સુંદર મકબરાનું વર્ણન પાંચીંચ જગ્યા નથી કરી શકતી, તો જગ્યા લેખીનીનું? તો પુછવું જ શું? અનેક સદીઓ વીતી ગઇ, ભારતના અનેક સામ્રાજ્યોનો ઉદય અને અસ્ત થઇ ગયો, ભારતની કલા તથા એ મકબરાના નીર્માણકર્તાઓ પણ અનન્ત સાગરના ગર્ભમાં ક્યાએ લીલીન થઇ ગયા; પરંતુ આજેય એ મકબરા ઉભો ઉભો પોતાના સૌન્દર્યથી દુનિયાને આકર્ષી રહ્યો છે. શાહજહાંની મહાન સાધનાનું, પોતાની પ્રીયતમા પ્રત્યેના અનન્ય અને અગાધ પ્રેમનું એ મહાન દર્શન છે. કેટલો સુંદર! આંખો જ નેહ શકે છે. હૃદય જ એની સુંદરત નો અનુભવ કરી શકે છે. સંસાર એની સુંદરતાથી સ્તંભ છે. શાહજહાંએ પોતાની મૃત પત્નીની સમાધી પર પોતાની પ્રેમાન્જલી અર્પી. અને ભારતવર્ષને પોતાના મહાન શીશ્પકારો અને અદ્વીતીય કારીગરોના હાથે શુદ્ધ પ્રેમની એ અતુપમ અદ્વીતીય

સમાધીનું નીર્માણ કરાવી પવિત્ર પ્રેમની વેદી પર એ અપુર્વ શ્રદ્ધાન્તરી અપી, એની નેડા આ પૃથ્વીના કોઈ ભાગમાં બીજે શોધી નહીં જડે.

વર્ષોના પરીશ્રમ બાદ આખરે મુમતાઝનો મકબરો પુરો થયો. શાહજહાંની વર્ષોની સાધના પુરી થઈ. એક મહાન યત્નની પુણ્ય-હુતી થઈ. આ મકબરો પુણ્ય યત્નાં શહાજહાં પુણ્ય સમારોહ પુર્વક એ નેવાને ગયો હશે ત્યારે આત્માને સાર એ દીવસ કેટલો બધો ગૌરવભર્યો હશે? ઇતિહાસકારોએ એ દીવસનું—ભારતવર્ષનાજ નહીં, સંસારની શીઃપકલના ઇતીહાસના એ મહાન દીવસનું વર્ણન ક્યાં નથી કર્યું? કેટલાંયે સહસ્ત્ર નરનારી એ દીવસે એ અપુર્વ મકબરાનાં—જગતની એ મહાન કલાકૃતિનાં—દર્શનાયે એકત્ર થયાં હશે. એ દીવસે એ મકબરાને નેહને બીન્ન બીન્ન દર્શકોનાં હૃદયોમાં કેટલા વીખીન્ન ભાવ પ્રકટયા હશે? કોઈને એ મહાન કૃતિની પુતી પર હર્ષ થયો હશે, કોઈએ એ નેહને ગૌરવનો અનુભવ કર્યો હશે કે એમના દેશમાં એક એવી વસ્તુનું નીર્માણ થયું છે કે જેની દ્રુલના દરવાને માટે જગતમાં ભાએ જ કોઈ બીજી વસ્તુ મળી આવે. કેટલાંયે એ મકબરાની છબી નેહને મુગ્ધ બન્યા હશે; કેટલાયે ચીત્રકરો એ સુંદર કૃતિને આલેખવાને ત્યાં દોડ્યા હશે, કેટલાયે કવિઓના મસ્તકમાં કેટલીયે અદ્ભુત ભાવનાઓ પ્રકટી હશે!

પરંતુ સૌ પ્રેક્ષકોમાં એક પ્રેક્ષક એના પણ હતો કે જેના હૃદયમાં બીન્ન બીન્ન નીપરીત ભાવનું ધોર યુદ્ધ મન્યું હતું. જે નયનો એવાં પણ હતાં કે જે બાહ્ય પદ્મ-ચેતિ ભેદતાં એ કબર પર એકાદસે દરતાં હતાં. એ દર્શક શાહજહાં હતો. એ નયનો શાહજહાંનાં હતાં. શાહજહાંએ તાજના એ

અદ્વીતીય દરવાજા પર ઉભા રહી મકબરાને નેયો હશે તે વખતે એના હૃદયની શી દશ થઈ હશે એનું વર્ણન કરવું અશક્ય છે. એનાં હૃદયમાં શાંતી થઈ હશે કે તે પોતાની પ્રીયતમા પ્રયેની એની સન્મુખ લીધેલી પ્રતીક્ષા પુણ્ય કરી શક્યો હતો. એની પ્રીયતમાની કબર—પોતાની જીવન સંગીનીનું સંભારણું—એવી બની હતી કે બીજે ક્યાંય એની નેડી ન મળી શકે: એ વાતે એનું ગૌરવભર્યું હૈયું કુલાતું હશે. પરંતુ જીવિત મુમતાઝને બદલે એના શુભક હાડકાંઓ ઉપર બંધાયેલી આ કબર, ભણે ગમે તેટલી સુંદર હોય—એ નેહને શાહજહાંના હૃદયમાં પ્રગળતો ચીરકાળનો વીયોગાગની શું શાન્ત થયો હશે? શ્વેત પથ્થરનો એ સુંદર મકબરો મુગતાજના મૃત્યુથી પડેલી ઉણપ શું પુરી કરતો હતો? મકબરાને નેહને શાહજહાંની દ્રુષ્ટી આગળ એનું સમસ્ત જીવન,—ત્યારે મુમતાઝની સાથે તે સુખપુર્વક રહેતો હતો,—સીનેમાની શીઃમની માફક નજરે પડ્યું હશે. પ્રીયતમા મુમતાઝની સ્મૃતિએ પુનઃ આંસુની ધારા વહી હશે; પુનઃ સુપ્ત સ્મૃતિઓ જાગૃત થઈ હશે અને પુનઃ હૃદયના એ જુના ધા તાગ બન્યા હશે. આને પ અસંખ્ય પ્રેક્ષકો એ પવિત્ર સમાધીને નેહને બે આંસુ સાથે વીના રહી શકતા નથી તો એ નેહને શહાજહાંની શી દશા થઈ હશે?

સદીઓ વીતી ગઈ. શાહજહાં કેટલીયે વાર એ તાજને નેહને રડ્યો હશે. મરતી વેળાએ પણ તે સુંદર જુરજમાં રાખ્યા પર પડ્યો પડ્યો તાજમહેલને નેહ રહ્યો હતો. આજે પ અસંખ્ય માનવીઓ એ અદ્વીતીય સમાધીના ઉદ્યાનમાં બેસી કથાકો સુધી એને નેહ રહે છે. કેટલાયે

માણસો એ ઉદ્યતમાં એકી પ્રે-પુણું જીવન નષ્ટ થવાની સ્મૃતી થતાં નશ્વર માનવજીવનની કંઈકથા પર રડ્યાં હશે. કેટલા યે મુસાફરો દુર દુર દેશોમાંથી સમુદ્ર પાર કરીને એ સમાધીના દર્શન કરીને આકર્ષાઈને આવે છે. એ જોઈને હૈયામાં હર્ષ સમાતો નથી : પરંતુ સૌ કોઈ આંસુ વહાવીને આત્મા જન્ય છે. પ્રકૃતી પણ પ્રત્યેક વર્ષે ચાર માસ પર્વત એ અદ્વીતીય પ્રેમ તુટવાની કંઈક સ્મૃતી પર રૂદન કરે છે.

મનુષ્યજીવનની, મનુષ્યના એ દુઃખપુણું જીવનની-જ્યાં મનુષ્યની કૈટલી યે વાસનાઓ અતૃપ્ત રહી જાય છે. જ્યાં મનુષ્યના પ્રેમનાં બંધન પુરાં બંધાઈ રહ્યાં પણ નથી હોતા, ત્યાં તો કાળના કરાળ હાથમાં પડીને તુટી જાય છે-મનુષ્યના એ કંઈક જીવનની સ્મૃતી, એની અતૃપ્ત વાસનાઓ તથા ખીલતા પ્રેમ-પુષ્પની એ સમાધી આજે ય યમુના તીરે ઊભી છે. શાહજહાનું એ સામ્રાજ્ય, એનું એ તખ્તેતાલિસ, એનો એ મહાનવંશ, શાહી જમાનાનું એ ગૌરવ આજ વીલીન થઈ ગયા છે, કાળના કંઈક પ્રવાહમાં પડીને આજે એ સૌ નષ્ટ થઈ ગયાં છે. તાજમહેલનો એ વૈભવ એમાં જડેલાં રત્નો પણ આજે કોણ જાણે ક્યાં જતાં રહ્યાં છે, પરંતુ આજે ય તાજમહેલ પોતાનાં સૌન્દર્યથી કાળને લોભાવીને એને ભુલાવીને, માનવજીવનની એ કંઈકથાને અમર રાખી રહ્યા છે. વૈભવ વીલીન તાજનું એ વીધુર સ્વરૂપ એને વધારે સોદાવે છે.

આજે ય એ સંદેહ પત્થરોમાં અવાજ આવે છે: “હું ભુલ્યા નથી.” આજે ય પત્થરોમાં કોણ જાણે ક્યાં માર્ગે થઈ પાળીનું એક ભુંદ પ્રત્યેક વર્ષે એ સમ્રાટીની કબર પર પડે છે. એ કંઈક પત્થર પણ પ્રત્યેક વર્ષે એ સુંદર સમ્રાટીના મૃત્યુને યાદ કરી મનુષ્યની આ કંઈકથા જોઈને પીગળી જાય છે: અને એ પત્થરોમાંથી એક આંસુ સરી પડે છે. આજે પણ યમુના નદીની ધાર સમાધીને મુમતી એ ભગ્ન માનવજીવનની કંઈક ક્યા પોતાના પ્રેમી સાગરને મુણાવવાને દોડતી વેગપુર્વક વહે છે. કોઈ કોઈ વાર એ ભગ્ન હૃદયની ક્યા યાદ કરીને યમુના નદીનું હૃદય ભરાઈ આવે છે અને એના હૃદયમાં પણ આસુની ભરતી આવે છે.

એ સ્વેન પત્થરોમાંથી અવાજ આવે છે. “આજે ય મને એનું સ્મરણ છે.” આજે ય એ ખીલતા પ્રેમપુષ્પની સૌરભ-એ પ્રેમપુષ્પ ને અકાળે કરમાઈ ગયું હતું. એ પત્થરોમાં પ્રસરી રહી છે એ પુષ્પ કરમાઈ મુકાઈ ગયું એનું ભૌતિક સ્વરૂપ અહીં રહી ગયું, પરંતુ એ સુંદર પુષ્પનો આત્મા વીલીન થઈ ગયો, અનંતમાં મળી ગયો. સમાધીમાં એની સ્મૃતી વીંછમાન છે શાહજહાંએ એ નીરાકાર મૃત્યુને અક્ષય સૌન્દર્યપુણું સ્વરૂપ આપ્યું છે. મનુષ્યના નશ્વર પ્રેમને, પ્રેમાત્મીની એ ધગ-ધગતી આગને ચીરચાપી બનાવી છે.*

* સસ્વતીમાંથી.

મુસાફરીમાં ‘નવયુગ’

જે રેશને વીંધરનો મોલ હશે ત્યાંથી આપને જરૂર મળશે. મુસાફરીમાં ‘નવયુગ’ જોવા બીજા કોઈ મિત્ર નથી.

નીચ્ચ કોરીઆનાં નીચ્ચ નીવાસ સ્થાન

રશીયા અને જાપાન વચ્ચેના યુદ્ધ વખતે દુયુશીમાની આમુઝુનીમાં જ્યાં જાપાનના નૌકા મેનાધીપતી રોગોએ રશીયન કાફલાને સાગર જાગમાં સમાધીઅ ખનાવી દીધો હતો, તે આમુઝુનીની આમે પાઠ 'આત - કાશીન શાનીની ભુમી' કોરીઆ અવેનું છે 'કોરીઆનું' અવેશી નામ એ મેન છે

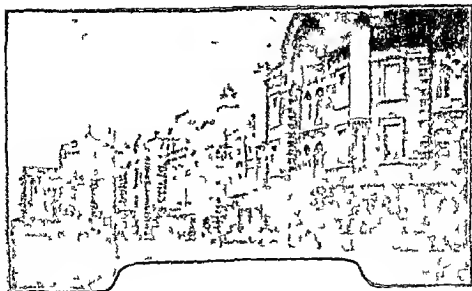
એમેન ત્રણ હજાર વર્ષ નુધી વનના-સીઓની ગત્યભુમી તરીકે પેનાનુ અપુર્ણ અવેશીપણુ આચીને શાનીમાં રહ્યું હતું. અવઅત એ શાની પ્રાચીન કાળની હતી વૈતાનીકયુગની પ્રાચીનક અશાતીના છાપડાએ પણ ત્યારે એ ભુમીને અર્ધ ક્ષેત્રો નહોતો. કોરીઆની અન્કૃતી ઉપર એ ત્રીસ ત્રીસ મીઓ સુધી ચીનની કે જાપાનની સંસ્કૃતીની મુદ્દન છાપ નુદા પડી નાજી નવોની

તે ચોતાની એકાનીક વાક્ષણીકતા ત્યાં સુધી સર્ગર્ગ મેન સાચવી શક્યો હતો

પડી તે ચીનની ધુસરી તેની ખાધે પડી, છતાં ત્યારેય તે ચીનના ખંડીઆ જ્યો હતો, સદીઓલુની એ ચીનાઇ ધુસરી પણ પડી તે એની કાથેથી ઉતરી અને કોરીઆ અને એ સેનને સ્વતંત્રતા બક્ષવામાં આવી પરંતુ એની એ સ્વતંત્રતા પણ દુર્લભ હતી નીવડી, અને જાપાનની સામ્રાજ્યવાદી ભુખના ભોગ કોરીઆને બનવું પડ્યું, ત્યારથી તેની અવસ્થા જ બેઠી છે

ઇ. સ. પૂર્વે ૧૯૨૨ માં ચીનનો વીદાન યુગ્મ શુ ચીનમાંથી હજારો વસાહતો સાથે કોરીઆની ભુમીમાં વસવા ગયો ત્યાર પડી કોરીઆ સાહીત્ય અને કલાની ભુમી ઘટ પડી જોદ્ધ ધર્મની પણ ત્યાં પ્રચલ અસર

પીળા સામ્રાજ્યવાદ ની-

સામ્રાજ્યવાદી જપાનનાં લબ્ધ લવનો

જામી હતી હોંદમાથી જોઈ ધર્મના જ્ઞાનની મશાન વધને પુર્વ તરફ ગયેલા બીજાઓએ એ જ માર્ગે જપાનમાં ગયા હતા જ ધીસખાન અને ખુમવાખખાનના પગલા પછી ત્યા પડ્યા હતા છતાં ચીનની પ્રમજ અસરે તેા એ જાતીની ભુમીમાં રહી જ હતી કોરીઆની આદીપ્રજા તેા શુક્રાઓમાં રહેલી અને એની પોતાની સંસ્કૃતી જેનું ઓછું જ હતું

આમ ચડતી પડતીના વારાફરતી જતા કોરીઆ ઉપર જપાને પહેલ વહેલી ચડાઈ ૧૫૯૦ માં કરેલી તે વખતે એના દોઢ લાખ માણસો સામે શુક્રા ચીનની મદદ માગવામાં આવી અને ૬૦ હજાર માણસોની ચીના ફોજ કોરીઆમાં આવી છ વર્ષ સુધી એ ખુનખાન લડાઈ ચાલી તેમાં જપાને એના

સાહીત્ય અને જ્ઞાનાનું લડાઈની ખુમ પુર્વે ચલાવી, ત્યારથી જ કોરીઆવાસીઓને જપાનવાસીઓ તરફ લાચર ધીક્કારની લાગણી ઉત્પન્ન થઈ છે, અને ત્યારથી એ લાગણીનો લડાઈનો અગ્નિ હલુ શાત થયો નથી કોરીઆનું અગત્યનું બદર કુસાન ત્યારથી જપાનનાં લાનામાં ગયું ઉપરાત તેની પાસેથી ભારે રૂ વસુલ કરવામાં આવ્યો છેક ૧૭૪૦ સુધી કોરીઆના રાજાને નામોશીબર્ગી દશમાં જીવવું પડ્યું.

પરંતુ કોરીઆની સ્વતંત્રતાનો ખરેખરો નારા તેા ઓગણીસમી સદીના અંતમાં જ થયો ૧૮૬૦ માં રશીયાએ ચીનને નમાવી તેનો ઉઠારી પ્રાપ્તનો કેટલોક ભાગ બચાવી પાડ્યો ત્યારથી પશ્ચિમવાસીઓએ વ્યાપારને નામે ગજકાણી છુટકાટો ત્યાં મેળવી ત્યાં

-એ ક્યડાતો કોરીઆ

લેખક
સીતારામ
શર્મા

સુધી ચીન અને જપાન કોરીઆ ઉપર
 પોતપોતાની લાગવગ જમાવવા મથતાં
 હતાં. તે નિમિત્તે કોરીઆની લુભીને
 જપાને પાદાકાંન કરી, ચીને કોરીઆને મદદ
 કરી, બન્નેની સલાહથી વળી ત્યાં થોડાક
 વખત શાંતિ રહી, પરંતુ 'કોરીઆવાસીઓ
 જપાનીઓને શાંત બેસવા દેતા નહીં'. આથી
 ઓગણીસમી સદીના છેલ્લા દશકામાં ચીન
 અને જપાન વચ્ચે વિગ્રહ જાગ્યો. ચીને
 કોરીઆને સ્વતંત્ર રીતે સુધારાનો ઉપભોગ
 કરવાનો આગ્રહ કર્યો, પણ તેને તેમાં ફતેહ
 મળી નહીં, અને કોરીઆ ઉપર છેવટે
 પીળા સામ્રાજ્યવાદનો પંજે પ્રબળ વેગથી
 પડ્યો. એક તરફથી રશીયા અને બીજી
 તરફથી જપાનની બીંસ નીચે કોરીઆ
 બીચારો કચડાઈ જ મરતો હતો. પછી
 વળી ૧૯૦૨ માં ગ્રેટબ્રિટન અને જપાન
 વચ્ચેના રાજકારણી તફનામાંથી કોરીઆને
 સ્વતંત્રતા આપવામાં આવી, છતાં છેવટે
 જપાનનો સ્વાધીન અને લુભાળો સામ્રા-
 જ્યવાદ એક દશકામાં સારા ચે કોરીઆને
 ગમી ગયો. ત્યારથી એશીયાના એ પરાધીન
 દેશની, એશીયાના સામ્રાજ્યવાદી દેશ નીચે
 દુર્દશા થઈ રહેલી છે.

[૨]

અત્યારે આથીંક દબીએ તો કોરીઆની
 દુર્દશા જ થઈ રહી છે. જપાન જેવા પર-
 દેશની આથીંક શુભાગી ભોગવવાની દશા
 માત્રલુભીને માટે આવી પડેલી જોઈ કોરી-
 આના નેતાઓ નીઆસ નાખે છે. એમને
 પોતાના દેશના ભાવીમાં શુભાગીનો ધોર
 અંધકાર વ્યાપેલા દાસ તુરત તો જણાય
 છે. આ આથીંક અવદશમાં પરદેશીઓની
 પરાધીનતા ઉપરાંત વર્તમાન જગતની
 આથીંક શુચવલોના સાર્વદેશીય પ્રશ્નો પણ

જાળીની માફક ગુંથાયા છે. અને પરાધીન
 હોવાને કીધે 'કોરીઆવાસીઓ સ્વતંત્ર રીતે
 તેમાં સુધારા કરવાને કશું જ કરી શકે તેમ
 નથી. એની દશા આપત્તીમાં ફસેલા પાંખો
 કાપી લીધેલા પંખીના જેવી થઈ પડી છે.

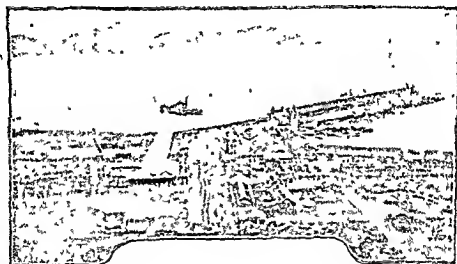
બાહ્ય દેખાવે કોરીઆના ભીતરના પ્રદે-
 શમાં વસતાં નરનારીઓ સ્વદેશી ઢબના
 પોશાકને હલુ પ સાચવી રહ્યાં છે, પરંતુ
 શહેરોમાં અને ખાસ કરીને પાટનગરી
 સીરોલમાં પરદેશી ઢબના પોશાકનો પ્રચાર
 વીશેષ જણાય છે. ખૂર્સ અને પશ્ચીમના
 સંગમ સમા એ શહેરોમાં તુલન યુગનાં
 પરીવર્તનનો સ્પર્શ થતો સ્પષ્ટ રીતે જણાય
 છે, અને એ દશ્ય પણ વીચીત્ર લાગે છે.
 ગોધા ગાડાંની સાથે સાથે મોટર ગાડીઓ
 અને તેની વચ્ચે માણસોથી ખેંચાતી રીક્ષા
 તો બીજી તરફ દોડતી સાઇકલો એ બધું
 કોરીઆનાં શહેરોના રસ્તાઓ ઉપર એકી
 સાથે જોવા મળે છે. સીરોલના પરદેશી
 વીલાગનાં મકાનો અને વીશાળ રાજમાર્ગો
 એ જ શહેરના દેશી લતાઓ કરતાં લુદ્ધા
 પડી આવતા દેખાય છે.

જેમ જપાનનો સામ્રાજ્યવાદ ત્યાં અનેક
 રીતે બ્રીટીશ સામ્રાજ્યવાદનું જ અનુકરણ
 કરતો દેખાય છે, તેમ કોરીઆની દશા પણ
 પરાધીન હોંદને અનેક અંશે મળતી આવે છે.

૧૯૧૯ સુધી તો જપાનની નોકરશાહીએ
 ત્યાં લોખંડી પંજે બતાવીને જ કામ લીધું
 હતું. એની અનેક કરણ કથાઓ શુન્નતાની
 વાચકો સમક્ષ વીવીધ યથેથી અત્યાર પહેલાં
 રજુ થઈ ચુકેલી જ છે. અને એ લીપણ
 અત્યાચારની સામે 'કોરીઆવાસીઓએ કરેલા
 ટકાવની શૈય'કથાઓ પણ શુન્નતાની વાચ-
 કાથી અનુભવી નથી. 'કોરીઆવાસીઓનો
 એ ચાતનાઓ હમણાં હમણાં બાહ્ય દેખાવે
 કંઈક ઘટી છે. વાપકાઉન્ટ સ્ટ્રાઇટને ૧૯૧૯

ના બેઠા બગવા પડી કોરીઆના ગવર્નર-
જનરલ તરીકે નીમ્યા પડી, જપાનની
આપખુદ અમલતુ કક્ષપણુ ઓણું થયું
છે અને લશ્કરીઓના હાથમાંથી સરમુખ-
ત્યારી જેવી સત્તા સનદી માણસને આપવું
જેટલી નરમાય પીળા સામ્રાજ્યવાદને સ્વી-
કારવાની ફરજ પડી છે. ને કે વાયકાઉન્ટ
સામ્રાજ્ય પણુ નૌકા કાફલાનો એકમીરસ છે,
છતાં કોરીઆવાસીઓના આજ્ઞા ધા ઉપર
મીઠું ઓપડવાનું કામ તેના હાથે થતું
નથી. ગવર્નર જનરલની સાથે સાથે લશ્કરી
માનસના ખીળ મોટા અમલદારોને રચાને

સમાં સહેજ પણુ પરીવર્તન થયું હોય
એમ માનવાને કોરીઆવાસીઓ ના પાડે છે.
જપાનની પાર્લામેન્ટની પરવાનગી વીના,
ગવર્નર જનરલ તરીકે પોતાની ખાસ
સત્તાની રૂએ આપખુદ ઓડીનાન્સો જેવાં
પગલાં લેવાની તમામ છૂટ છે. જપાનની
પાર્લામેન્ટ [Diet] ની ખીજ બેઠક મજે
ત્યારે અલગત તેની ચર્ચા થાય છે, છતાં
સ્થાન પરના માણસના કામમાં પાર્લામેન્ટ
ઝાઝું માયું મારતી નથી, અને ક્યવ્વીત
એવા ખાસ કાનુનને પાર્લામેન્ટ મંજુર ન
રાખે તેવે વખતે પણ, વચસા વખતમા તેના

કુસાન : કોરીઆનું બંદર જેની ઉપર જપાનનો પહોલો કાળો પહોલો

પણુ સનદી માનસના માણસોને ગોઠવવામાં
આવ્યા છે. તેથી ને કે કોરીઆમાં ઉધાગ
અત્યાચારો ઓછા થયા છે, પરંતુ નવા
તંત્રમાં કોરીઆની આર્થિક અવસ્થા તો
વધતી જ ગઈ છે, પરંતુ તેમાં સામ્રાજ્યનો
દોષ નથી, એ દોષ છે જપાનની
સામ્રાજ્યવાદી નીતિનો. અને તે તો
બધાં સુધી કોરીઆ સંપુર્ણ સ્વતંત્ર થાય
નહીં ત્યાં સુધી અટકે તેમ પણ નથી.
૧૯૧૦ માં જપાને જે લાલસાથી કોરીઆ
ઉપર સામ્રાજ્યવાદી પંતે માર્યો, તે લાલ-

ચયેલા અમલથી, કોરીઆવાસીઓને થયેલ
તુકશાનના સંબંધમાં તો કશું જ પગલું
ભરવામાં આવતું નથી.

કોરીઆના અમલદારોના ત્રણ વીભાગ
છે. તેમાંના બે વીભાગના અમલદારોની
નીમણુંકે તે મીઠી શહેનશાહ જ કરે છે.
એ બે વર્ગમાં ગવર્નર જનરલ અને વાઇસ
ગવર્નરનો સમાવેશ થાય છે. જપાનની
સ્વદેશખાતાની સરકાર શહેનશાહની સંમ-
તિથી કેટલીક નીમણુંકા કરે છે, અને
ખીજ નીમણુંકા સ્થાનિક અમલદારો તરફથી

થાય છે એ છે ના વર્ગમાં કોરીઆમાં કામ કરતા અમનદારોના ૯૦ ટકાને સમાવેશ થાય છે તેઓ જાપાનની આપખુદ નોકર-શાહીના ધોન્હો રૂઢી પ્રમાણેના લગભગ તમામ કર્મીઓ છે જીન પ્રદારના અમનદારોને તો તેમને સાડ તૈના કરી આપર મા આવેના કાગળીરા ઉપર સહીઓ ન હમગની હોય છે અને પગીડીરા ઉપર રીન માનના ન હોય છે આમ મ્યાનીક અમનદારોના મોટા સમુદાય સમાગમમાં કોરીઆનીઓને વીરોધ આનુ પડે છે, અને એ અમુદાર કોરીઆને જાપાનની સામ્રાજ્યવાદી ગજનનીતીને જનપર પરચે બનવે છે એ કે વાઇકાઉન્ટ સાઇટોની મંદિર મંચની રાજ્યનીતીની તેના હાથ નીચેના અમનદારો ઉપર કંઈક અસર થાય છે એ વાત ખર્ચ, પગલુ સામાન્ય ગીતે નાનકડા અમનદારોની નીતી તો જોઈ ને તેવી જ આલ્યા કરે છે, અને તેઓ નાની નાની બામનોમા જનતાને હેરન કરીને કોરીઆમાં ગણીપનાદની તેમ જ જાપાનની વીરોધી લાગણીઓના મગતા અગ્નિમાં ઘી હોમવાની વીધી સનત આનુ જ રખે છે! આ દુદતા કંઈક અંશે ઓછી થાય તે લા માટે લમણુ લમણુ નાનગડા હોદ્દાઓ થોડાક કોરીઆવાસીઓને માટે ખુલા મુકવામાં આવ્યા છે

નાજની સંસ્થાનોની પ્રજા પાસેથી ચોત ના હીન માટે પુરેપુરો કસ કાઢી લેવાનું કાવું તેના માટે, તેમ જ તેમની જાગૃતીને જરૂર પડે દામી દેતા સગવડ યાય તે દ્રષ્ટીએ, તાબાના સંસ્થાનોમાં મુસાફરીના, માન નાર લઇ જવ દરનાના તમ જ સરના વ્યવહારના આધોનોની ગોઠવણુ સામાન્યવાદ સંધી પડેલી દરે છે એ સંધોધી જ સામ્રાજ્યવાદની સુસજ્જનીતી

અને પરાધીન પ્રજા ઉપરનો કાણુ પુરેપુરા શક્ય બને છે, અને વળી તમારે સાર અમે આવા આવા સુદર સાધનો ભારે ખર્ચે ઉભાં કર્યાં, એના ઉદ્ધાર વચનોનો આડંબર કરીને, બોળી જનતાની આખમા દગારી ગતિ યુક્તીપુર સર ધુળ નાખી શકાય છે ઉપરાંત એ નીમી તે સ્વદેશમાં ઉપયોગ વીનાના ખડકાતા દ્રવ્યોના વીનીમય કરી, તેને ઉત્પાદન શક્તીના સ્વરૂપમાં ફેરવી શકાય, સામ્રાજ્યવાદીઓના આધારન્ય ભ એવા સ્વદેશી મુડીવાલીઓને માટે ભારે વ્યાજ અને મોટા નફાના સાધનો ઉભા કરી શકાય, તેમ જ પગધીન પ્રજાને માથે સામ્રાજ્યવાદની મુડી દેવા તગીકે લાધી શકાય એ જ નાણાધી સ્વદેશના કારખાનાને પુષ્કળ કામ આપીને, દેશી કામદારોને પરાક્રમ રીતે નીધન, પરાધીન પ્રજાને ક્યડવાનું હાથીયાર બનાવીને, પગધીનો ઉપર થતા ભુલો અને તેમના આર્થિક શોષણના બીપણુ કારણે તરફ એમને આખો મીચી રાખવાની પણ ફર્ક પાડી શકાય આવા કામો જાપાનવાસીઓએ કોરીઆમાં પણ કરવા માહયા છે, તેમ જ સામ્રાજ્યવાદ અને મુડીવાદની સેનામાં રોકાયના માણસો માદા પડે તે તથી પેના બનને 'વાદ્ય'ને જે નુકશાન વેચુ પડે, તે નુકશાન વેચવાના પ્રયત્નો ઓછા ઉભા થાય તે માટે જનસુખાકારીના કામો પણ દરેક સામ્રાજ્યવાદી દેશને કરવા પડે છે, તેમ જાપાનવાગીઓએ કોરીઆમાં પણ ક્યુ છે કોરીઆની આદ સદ્દર રહે તેમાં જાપાનવાસીઓને જ નફો મેળવવાની અને વ્યાપાર કરવાની સોએ સો ટકા તક મળે છે, તેથી કોરીઆને તો ખામ લાગ એછા જ છે હતા જાપાનનો સામાન્યવાદ જીન સામાન્યવાદની માફક, આડંબરી આપણુ સાથે કોરીઆની આગને સદ્દર બનાવવાની એ

આશો ફાંટી શકે છે! દુખાવી પ્રજા પોતાની ઉપર થઇ રહેલા આઘાતને સમજે, અને તે સ્વતંત્રતા પ્રાપ્ત કરવાને પ્રયાસ કરે, તેને સામ્રાજ્યવાદી ભાષામાં જનતાની સુઝામતીને લયમાં મુકનારી અશાંતી તરીકે ઓળખાવવામાં આવે છે, એવી અશાંતી નહીં થતાં, કોરીઓમાં મૃત્યુની સુવ્યવસ્થીત કારખી શાંતી સચવાઈ રહે તેવી વ્યવસ્થા કરવા માટે પણ વાઇકાઉન્ટ સાઇડાના સમયની રાજ્યનીતી માટે જપાનનો પીળો સામ્રાજ્યવાદ ચારેવ લે છે!

[૩]

અહીં પણ આગળ જોઈ ગયા છીએ કે, કોરીઓની પ્રાચીન પ્રજા ઉપર મીનતા અને ઔધેના સંસ્કારની પ્રબળ છાપ પડી છે. કોરીઓ એક વખતે એ પ્રદેશમાં કસા અને સાહીત્યના ભંડાર સમા હતા. એ ભાવના તો આજેય ત્યાંની જનતાના રક્તમાં રહેલી જ છે. એટલે વીદ્વાનોને કોરીઆવાસીઓ અગાઉ જેમ ખુબ માન આપતા, તેમ આજેય તેમના મનમાં વીદ્વાનો માટે મનની પ્રબળ ભાવના જીવંત રહેલી જ છે. એથી પરીણામ એ આવ્યું છે કે, કોરીઓની નજરે તેમ જ ખાનગી તમામ શાળાઓ વીદ્વાન બનવાને આતુર વીદ્યાર્થીઓથી ભરેલી રહે છે. ભુતી પરંપરાને લીધે જેમાં સૌર શ્રમ કરવો પડે તેવા કામ કરતાં મજબૂત કામ તરફ કોરીઆવાસી વીદ્યાર્થીઓની વલણ વીશેષ હોય છે. આથી કોરીઆવસીઓનો દૈનિક ભાગ ખેતીવાડી ઉપર આધાર રાખનાર હોવા છતાં એ દીશમાં ભાગ્યે જ થેડા છેકરાઓ ફેળવણી લે છે. તેમ છતાં તેમની વૃત્તી ખેતરમાં કામ કરીને એ ફેળવણીને લાભ લેવાની હોતી નથી, પરંતુ ખેતીવાડીના શીક્ષણકાર્યમાં શીક્ષકની જગ્યા લેવા તરફ

એમનું વલણ વીશેષ હોય છે. નેહરી માટે હીંદી જવાનોની મદદ કોરીઓના નવજવાનો એ ભારે વળખાં મારે છે, કારણ એ ધંધામાં એમના ઉજળીયાતપણાનું અનીમાન પેખાય છે!

જપાનની સામ્રાજ્યવાદી સરકારે ત્રણી જોઈને ફેરલીક આકર્ષક યોજનાઓ ઉભી કરી છે; એ પણ આવી મનોદશા ઉભી થવામાં મદદરતો ભાગ ભજવે છે, તે સાથે સાથે ભુલી જવું જોઈતું નથી. સામ્રાજ્યવાદીઓની તો એ વલણ જ રહે છે કે, તાબાની પ્રજા કાચા માલ બનાવનારી ખેતી ઉપર જ ધ્રુવતી, મધ્યયુગની મનોદશાવાળી, વહેમી અને હુનરહીનતાના ક્ષેત્રમાં અચાનક રહે તેમ કરવું. એટલે કારકુની, મહેતાગીરી કે વકીલાતના કામમાં તેના ભણેલા વર્ગને આકર્ષણ વધે એવી યોજનાઓ ઉત્પાદક ધંધામાં આવે છે. હીંદમાં બીટીશોના બસો વર્ષના સંબંધ પછી પણ માત્ર નવ ટકા જેટલા જ માણસો લખી પાંચી જણ તેથી સ્થિતી રહી છે, તે પણ સામ્રાજ્યવાદીઓની ચાતુર્યને જ આભારી છે. કોરીઓમાં પણ જપાનની સરકારે શીક્ષકોના ધંધાને એના બનાવો છે કે નથી નવજવાન એડ્યુએટેને તે તરફ જ વીશેષ આકર્ષણ રહે છે. કોરીઆવાસીઓ એ રીઠીમસ્ત મનોદશાની ગુલામીમાંથી છુટી જાય નહીં અને મજબૂતી સાથે સાથે હાથકામ કરવા તરફ એમને ઉત્સાહ થાય નહીં ત્યાં સુધી તેઓ પોતાની મતૃભૂમિને આર્થિક નાશની હોળીમાંથી બચાવી શકે તેમ નથી. હીંદને પણ આ વાત બરાબર લાગુ પડે છે, એ આપણા નવજવાનોએ ભુલવું જોઈતું નથી. જો કે કોરીઆવાસીઓમાં છેલ્લાં ત્રણ વર્ષથી આ દીશમાં કંઈક ખરીદતીન થતું દેખાય છે, તેમજે દાદે જાંવડે કારકુની કે મહેતાગીરી

કેવાની રૂઢીગણક મનોદશાના બંધનોની વાડોફા ડીડા પાડવા માડયા છે, અને ઉત્પાદક શક્તિથી ભરેલી મહેનતના કામને ઉજળીયાટ કોમોના જેવા જ ગૌરવથી ઉપાડી લેવાનો આજ ભ દરેક છે

[૪]

કે જાણુથી ભરેના તળાવમા ફસેના માણુ સની માફક વતમાન કોરીઆ આર્થિક નારાજ હજાણુમા દીવસે દીવસે ઉડેા અને ઉડેા ફુમોના જ ભય છે અત્યાગે એની દુના ગળાણુડ ડીચડમા ઉતરી પડેના મનુષ્ય જેની છે, અને ભવીષ્યના કેટલાય વર્ષો સુધી એ નનમાથી તે ઉગરી જઈ શકે તે લાનની પરીસ્થિતી જોતાં તે અશક્ય જ લાગે છે.

૨૦,૦૦૦,૦૦૦ ની વસતીવાળા એ દેશમા ૮૦ ટન જેટલી જનતા તે એક અથવા બીજી રીતે ખેતીને લગતા જ કામમા રોડાયથી છે બીજા દેશોની માફક યુરોપીય યાદની પગી ત્યા પછી ઉધોગ કંઈક વધતો જાય છે, તેમ હના ડોગીઆના એક દર ઉત્પન્નમા આજે પણ ખેતીનું ઉત્પન્ન સેકે ૮૦ ટકા જેટલું થાય છે આમ કોગીઆ ખાસ કરીને ખેતીવાડી અને ખેડુતો ઉપર આધાર રાખનારો દા છે, એટલે એના ગ્રામ્યજીવનના તમામ પ્રશ્નો જ ગંભીર દષ્ટીએ મહત્વના પ્રશ્નો મનાય છે

કર્મ આવામીઓની જમીનની ખાસીકી ઝપ ગમ્ય બંધ જપાનવમીઓના હાથમા જતી જાય છે તે જપાનની સંગ્રહ ગુદ્ધ દનતની કામ કરના માગતી હોય તે આ દીરામા કોગીઆના ખેડુતોને તે ઘણી મદદ કરી શકે, પરંતુ આમા કોગીઆવામીઓનો પણ વાડ તે છે જ તે કોગીઆના ખેડુતો નાણાની રેવડદેવડમા જાકે દીપદ મી

વાપરીને ચાવતા હોત તે તેમની જમીન આટલા ઝપાટથી જપાનવાસી શરાફોની માનકીની બની જતા અટકત કોરીઆના શરફો પણ ચોતાના ગંગીબ દેશબંધુની જમીન પચાવી પાડવામા જપાનવાસીઓ જેટલા જ શુરા છે જુના વખતમા ધીરધાર થતી પણ ખેડુતોની જમીન આટલી ઝડપથી ગડપ કરી જવાતી નહી, પણ આજારે તે શરાફો સુડી અને બજાર જેમ બને તેમ જમીન વસુન કરના નીતીને અનુસરે છે.

તેઓ ધીરેના નાણા ઉપર ૨૦ થી ૩૦ ટન સુધીનું બ્યાજ પડતું છે, એટલું જ નહી પણ કોઈ ઝાઝ વખત તા એની ઉદ્ધ જ મળેતી નથી અને બ્યાજનો દર ૫૦ થી ૬૦ ટકા જેટલો કોરીઆ નીધન ખેડુતો પાસેથી ઓઠાવવામા આવે છે ! અને વળી એ બ્યાજ તો કોથળી છોડતી વખતે જ પડેનું ગણી લેવાની સામાન્ય નીતી થઈ પડી છે, એટલે ખેડુ તોના ગત સુસનાગ શરફને ચોતાના પૈસા હુબવાની કરી ધાસ્તી જ રહે નહી ! આટલા ગ જનવર અને રાક્ષગી બ્યાજની સમે જ કોઈ ફરીયાદ કરે તો અદાલત વચ્ચે પડે છે ખરી, છતાં રાક્ષસી બ્યાજ માગનાગ જેના શરાફને અદાનત કરી જ સજા કરતી નથી પરંતુ આનું તો ભાગ્યે જ અપવાદ નરીકે જ બને છે તેના બે કાણુ છે પડેનું તો એ ગતિ કચેગીએ ચડના જેટલા પૈસા જ ગરીમડા ખેડુતની ખાસી કોથળીમા ફજલ હોતા નથી, અને તેમ છતાં જ કોઈ દેણુદાર એક વખત અદાવતની દેવડીએ ચડ્યા તો તેની આજ રૂને એટલી હનકી પાડી નાખરામા આવે છે કે ફરીથી તેને એક પાછ પણ ધીરમા કોઈ તૈયાર થતું નથી અને આ સ્થિતી સંગ્રહની જાણુમા હોના હના ખેડુતની

વહારે ચડવાને બદલે, તે તો છેક જ ઉદા-
સીનતા એવે છે ! આની સામે એવી દલીલ
કરવામા આવે કે ખેડુતો નાણાં લેવા માટે
શગડ પાસે જાય છે તેને બદલે ખેડૂતોમા
શું કામ જતા નથી ? પરંતુ આપણા
દેશની ખેડૂતોના વહીવટની જોને જરા જેટલી
પણ જાણ છે, તે તો તુરત જ સ્વીકારી
લેશે કે ખેડુતોને ખેડૂતોમા જવા જેટલું
શીક્ષણ મળેલું હોતું નથી સામાન્યવાદી
નીતીમા ખેડૂતો તરફથી થતી ધીરધાર ખેડુ-
તોના હિતની દૃષ્ટિએ થતી નથી, અને જો
કોઈ ખેડુત તેમ છતાં જાય તો ગણ પૈસા
ધીરવા પડેલા સાનમા લેવાના મંત્રની જે
આફ્રી શરૂતો અને વીધમ વીધીઓ ખેડૂત-
વાળા મળુ કરે છે, તે શરૂતોને સમાધાન
પુરવ પડેલાથી વળગ માટે કેરીઆના ભુખ-
ભેગ થઈ ગયેલા ખેડુતો પાસે હવે તો
સાધનોએ ગયા નથી

જપાને કેરીઆને ઓહીયા ક્યું ત્યારથી
તો ગરીબડા ખેડુતોની જમીન મોટા પ્રમા-
ણમા જપાનવામીઓના કબજામા જંગ
લાગી છે પાંચ વર્ષ પહેલા થયેલી ગણતરી
પ્રમાણે વાવેતર કરી શકાય તેવી જમીનના
૧૫ ટકા જેટલી જમીન કાં તો જપાનવામી
શગડોના કબજામા છે કે કાં તો જપાન
સરકારના કાબુમા ગઈ છે, પરંતુ સ્પષ્ટ
કરતા શગડોના હાથમા ગયેલી જમીનનું
પ્રમાણ મોટું છે આ તો વેચાણ થયેલી
જમીનની જ વાત છે આમા ધરણાવટ
મુકેલી જમીનનો સમાવેશ થતો નથી એ
ગીતે ગીરે મુકાયલી જમીન ઉપરનો કબજો
પણ મોટે ભાગે જપાનવામીઓના જ છે
તે પડીના પાંચ વર્ષમા કેરીઆના
ખેડુતોની જમીન બહુ જ ઝડપથી
જપાનવામીઓની માલીકી નીચે જતી
ગઈ છે, છતાં તેના વીધાસ મુકવા

યોગ્ય આક્રમ મેળવવા મુશ્કેલ છે. ખાસ
કરીને દક્ષીણ કેરીઆનો ખેડુત તો વૃત્તાળી-
આની ગતીથી જમીન ગુમાવતો આવે છે.
એ જમીન ઉપર ખંધા જપાનવામીઓનો
લાલચ રોગો ખુબ ખુબો છે, તેનું કારણ,
ત્યાની જમીન કૃષ્ણપ્રતામા ઉતાર કેરીઆ
કરતાં વધી જાય છે અને વળી ત્યાના હવા
પાણી આરોગ્યની નજરે ધણાં જ સાનુકુળ
છે કેરીઆના ચોખાનો સારામા સારો પાક
એ પ્રદેશમા પુષ્કળ થાય છે, અને તેવા
પાક માટે શ્રેષ્ઠ એવી જમીનનો લગભગ
૬૦ ટકા જેટલો ભાગ અત્યા પહેનાં
જપાનવામીઓની માલીકી નીચે ધસડાઈ
ગયા છે આમ કેરીઆનો ખેતરનો માલીક
ખેડુત જે ઝડપથી જમીન ગુમાવી જપાન-
વામીઓની જમીન ખેડનાર જમીન વીનાનો
મળુ જનતો જાય છે, તે ઝડપનો વીચાર
કરતા કેરીઆનો એકદે એક વીચારશીન
મનુષ્ય હારે લાય અને ચીંતામા હૂમી
ગયો છે

આનું પરીણમ કેરીઆની વસતીના
૮૦ ટકા જેટલા ખેડુતો માટે કેવું કરુણ
આયુ છે તે જોઈએ ખેડવા લાયક જમીનનો
ઓછો હિસ્સો ભાતના વાવેતર માટે કામમા
આવે છે તેમાથી ૪૫ ટકા જેટલી જમીન,
ખેતરોના માલીકો તરફથી ખેડવામા આવે
છે એવા માલીકો તમામ ખેડુત વસતીના
૫૩ ટકા જેટલા છે, તેમના હાથમાની
જમીન કુલ ૬૬ લાકડાં સરેરાશ ૫ એકર જેટલી
થાય છે, ખેડગ લાયક જમીનનો ૫૪ ૧/૨
જેટલો ભાગ જિમા ડાગરના કુલ ક્યારડાઓના
૨/૩ જેટલા ક્યારડાઓનો સમાવેશ થાય
છે તમામ ખેડુતોના ૪ કરતાં યે ઓછા
ટકા જેટલા માણસોની માલીકી નીચે છે,
તે જમીન ઉપરની ખેતી મોટે ભાગે જમીન
વીનાના કે ઓછી જમીનવાળા ખેડુતો

મારફત ભાગીદારીની રીતથી કરાવવામાં આવે છે. આ ખેડ કરનારા ખેડુતોની પાસે કુટુંબ દીઠ સરેરાશ ૪ એકર જમીન હોય છે, તેમાં ૧ એકર નેટલી જમીનમાં ડાંગર થતી હોય છે. કોરીઆમાં પણ યુગ્મરાતની માફક ભાગે જમીન ખેડવા રાખનારાઓ પાસેથી જમીનમાલીક અડધો ભાગ પટકાવે છે, ત્યારે તેમાં ખેતી કરનારાને ખેતરમાં ખાતર પુરવું પડે, ખેતી માટે તમામ મજૂરી કરવી પડે, બી આપવું પડે અને પાંચોડી પણ સેનેજ ભરવી પડે છે! આથી બીયારો ખેડુત તો કચડાઈ જ ન્ય છે. ૧૯૨૮ નું વર્ષ પાકની વ્યાજમાં મંદુ ગયું હતું, છતાં તે વર્ષે જ જમીન ઉપર માર્લાઈનો લક્ષ ધરાવનારાઓમાંના ૭૦ ટકા નેટલાઓએ નફો પ્રાપ્ત કર્યો હતો, ત્યારે ૭૦ ટકા નેટલાઓએ તેમાંથી ધરખર્ચ નીભાવ્યું હતું. પરંતુ ભાગે જમીન ખેડનારા ખેડુતેમાંના એકસોમાંથી પંચાસને તો વર્ષ આખરે એ પાસાં સરખા ન થતા ખોટ ખમવી પડી હતી; ત્યારે ખેડુત તરીકે જ કામ કરનારાઓમાંના સેંકડે ઝનુ માણસોને દેવાં કરવાં પડ્યાં હતા. આ દશાને લીધે મુળાષ ઇલાકાના ખેડુતો ની માફક કોરીઆના ખેડુતો સેંકડે એંશી નેટલા ભારે દેવાદાર દશા ભોગ્યે છે. જે દેવાં ઉપર ૧૨ થી ૪૮ ટકા નેટલાં વ્યાજ ભરી ભરીને તેઓ ઉંચા જ આવતા નથી.

[૫]

૬. સ. ૧૯૨૪ ના જુન મહીનામાં કોરીઆમાં પરદેશથી આવેલા માસ લગભગ રૂ. ૧૩,૫૦૦,૦૦૦ નેટલાં હતા, ત્યારે ત્યાંથી નીકળા થયેલા માસની કીંમત રૂ. ૧૨,૦૦૦,૦૦૦ નેટલી હતી. આ આંકડા લગભગ એ દેશના આયાન નીકાસના

સામાન્ય સુચક છે. એટલે કે હમેશાં કોરીઆને ખોટનો વ્યાપાર ખેડવા પડે છે, એટલે દેશ આપુ દેવાદાર દશામાં રહે છે. અનુભવીઓ કહે છે કે, કોરીઆ એકલ દેવાદાર દેશ જ નથી, પરંતુ તેના રાષ્ટ્રીય દેવાનો એ આંકડો એવીસે કલાક ધોડાપુરની માફક વધતો જ ન્ય છે. જપાનના મુડીવાદી સામ્રાજ્યવાદને માટે તો એ ઠીક જ છે. કેમકે તેઓ આંખો મીચીને પોતાની મુડી એ દેશમાં રોકતા જ ન્ય છે, અને બીજા કશાથી નહીં તે ક્વળ મુડીને ભરે પણ કોરીઆને પોતાનો ભારે કરજદાર બનાવી, સદાયે દબાતો જ રાખવાની તેની યુક્તિ આથી સફળ બનતી જાય છે. જપાનના મુડીવાદીઓને તેથી મોટાં વ્યાજ અને નફા મેળવવાની સરજના મળે છે, અને પીળા સામ્રાજ્યવાદને માટે કોરીઆની ઉપરનો પોતાનો પાંજે વધુ બીંસવાની સગવડ સાંપડે છે.

કોરીઆની આવી પરીસ્થિતીમાં પરીવર્તન કરવા માટે જપાનની સરકાર અને કોરીઆના રાષ્ટ્રભક્તો પોતપોતાની મુશ્કારાની જુદી જુદી યોજનાઓ બીયારી તેમ જ આચારમાં મુડી રજા છે. અત્યંત એ ઉભય વર્ગની મનોદશા નેટલી બીન છે, તેટલી જ તેથી થતા લાભાલાભની અંસર પણ જુદી જુદી દીશાએ જનારી છે. કોરીઆ ઉપર કબ્જે જમાવ્યો ત્યારથી જ જપાનની સરકારે ખેતીવાડીના મુશ્કારાના પ્રયોગો કરવાનાં મથક ઉઘાડ્યાં છે, તે મથકમાં કુશળ માણસો અને નેહતાં તમામ સ્થળો હોય છે. પરંતુ કોરીઆવાસીઓને તેથી મુશ્કે લાભ થતો જ નથી. લીંદમાં બને છે તેમ એક તો એવાં પ્રયોગસ્થાનો દેશની જરૂરીયાતના પ્રમાણમાં ધણું જ ઓછાં હોય છે, નીરશરતાને લીધે દેશવાસીઓના મેથ

એકી વખતે ત્રણ
ખાજીઓ ખેલતો
એકુડાનદડ
[કેન - એન્સરકેમ]

[પ્રથમીઆ :
'જહાન મને લાગે
છે કે બિવાહી બહાર
નીકળી જવા માગે
છે.'
[અલીન ઓપી-
નીયન]

બાવાની ખુબગુસ્ત ઓ

[૪૧. ૧૦૩૧]

અમલી રવ. પાનિશીના સ્મરણાર્થે

શ્રી કાર્વલ ગુજરાતી સમીક્ષા

દિન-૧૦ '૩૦

શીયત ધાનમાઝ આપ્તુલુ ન વજ

તરુથી નાવનય સંમેન ઓ

લાગતે એવાં સ્થાનોની પુરી માહિતી પણ હોતી નથી, અને સામ્રાજ્યવાદ પોતાના હિત માટે દેશના વતનીઓમાં અધઃશક્તિ, વલેમ, રહીન-શક્તિ અને સ્થિતિચાદને જાગવી રાખવા પોતાનાથી બનતું બધું જ કરતા હોવાથી, જુની સંસ્કૃતિના અભિમાનવાળી પ્રજા, પ્રાચીન સંસ્કૃતિનો અર્થ પણ સમજ્યા પીના 'જીવું' તેટલું સાફ'—માપદાદા જેમ કરતા આવ્યા તેમ જ કરવું, કેમકે આપણા આપદાદાઓ કંઈ મુરખ નહોતા' એવી જડ મનોદશા જ સેવ્યાં કરે છે; તેથી નવીનતાને જીવનના વાણેતાણે યુધ્ધ, તેમાંથી મળતા લાભા પુરેપુરા વસુલ કરવાની ના પાડે છે. કોરીઆમાં પણ આ જ દશા છે. વસ્તી વધી છે, યુગમળ અને પરદેશીઓના સંસ્કારજનને હીલે રહેણીમાં ખર્ચાળપણું અને કંઈક પીકાસીના દાખવ થયાં છે, ગ્રામમાં ગ્રામી સાધનથી સદાશ્રમાં જીવન ગાળવાને બદલે, જીવનની નવી નવી ખર્ચાળ જરૂરીયાતો પણ જાણેઅજાણે વધારવામાં આવી છે, ત્યારે ખીજી તરફથી સામ્રાજ્યવાદના શોષણનીતીના સાંસ્કારમાં સ્પષ્ટતાથી નીધનતા વધી, જમીન હાથમાંથી ચાલી જઈ લેણુકારને ચોપડે ચડી, તેમ છતાં બાપદાદાઓ જે હજી અને હજીપુણીથી જ જમીન ખેડતા તે જ દુકાઓ ઉપર, એ જ જરીપુરાણું સાધનોથી ખાનગી કોરીઆનો ખેડત પણ ટ્યુક ટ્યુક કરતા ખેતી કરે છે. સરકારી પ્રયોગશાળાથી કાઢ્ય તેને લાલ થાય, પરંતુ કોરીઆના એકેકે એક ખેડુતના હાથમાં જપાન સરકારના અમલદારો તરફ તેમ જ ખીન અમલદાર માણસો અને સંસ્થાઓ તરફ અત્યાચારની આગ એટલી પ્રબળ રીતે સળગી રહી છે કે, એનો લાલ ઉઠાવવાની એની જ્વલિ ચી જ નથી. અને પ્રમદાપ સંસ્થાઓ

તરફથી આવી પ્રયોગશાળાઓ ઉપાડવામાં આવતી નથી.

જે કાષ્ટને ખેતીવાડીનાં નવા સાધનોનો ઉપયોગ કરવાની ઇચ્છા થાય તો, પાંચીક હજી માટે જોઈએ તેટલી જમીન તેની પાસે હોતી નથી, અને ગળાજીડ દેવામાં તે હુબેલો હોવાથી, તેમ જ એ સાધનો ખરીદવા માટે જોઈતાં નાણાંની સરળ હપ્તાની સમગ્ર રાજ્યપત્ર આપે તેમ ન હોવાથી, પણ નવા સુધારા દાખલ કરવાનું શક્ય બનતું નથી. તે ઉપરાંત કોરીઆમાં કોરીઆવાસીઓનાં કારખાનાં એ સાધન સામગ્રી તૈયાર કરતાં નથી, એટલે યંત્રો દાખલ થતાં પણ સાંત્રાજ્યવાદી જપાનના મુઠીવાદી માધાનાઓ અને સુસજીઆ ઉદ્યોગપતીઓને જ તેથી સીધેપ કાલ ધશે, એવી ખીક પણ કોરીઆવાસીઓને સ્થિતિચાદી દશામાં રહેવામાં મદદગાર બને છે.

અને કોરીઆવાસીઓની એ ખીક નીરાધાર પણ નથી. કોરીઆની ખેતીનું ઉત્પન્ન વધે તે તેવા જપાનની સરકાર ખુબ આતુર છે, પરંતુ તેની એ આતુરતામાં કોરીઆવાસીઓના નહીં પણ પોતાના જ સ્વાયંત્રી માત્રા વીશેષ પ્રમાણમાં મંદગી છે. એથી કોરીઆમાં નહેરોનું મોટા પાયા પર આંધકામ કરવાનો જપાનની સરકારનો ઇરાદો છે. તેમાં જપાનને પરદેશી આપા-રનાં ચક્રંઆમાંથી વેળાસર મુક્ત કરવાનો જ હેતુ રહેશે છે. કોરીઆમાંથી જતાં ચોખા ઉપરાંત જપાનને પરદેશમાંથી ૧૫,૦૦૦,૦૦૦ શુદ્ધ ચોખા મંગવવા પડે છે, અને પરદેશમાં જતા જપાનના પૈસાને અટકાવવા માટે, તેમ જ વીદેશીઓની એટલીએ અધીનતામાંથી છુટા થવા સાર, જપાનની પાસે એક જ માર્ગ છે, અને તે કોરીઆની ખેતીનું ઉત્પન્ન વધારવું તે જ. અથી

કારીઆનાં ડાંગરનાં ખેતરોની રસાગતા વધારવા માટે, રૂ. ૪૫૦,૦૦૦,૦૦૦ નહેરોના બાંધકામ પાછળ ખર્ચવાનો જાપાનની સરકારે નીશ્ચય કર્યા છે; અને છેલ્લાં ત્રણ વર્ષથી એ યોજના કતબમાં મુકાઇ પણ મુકી છે, તેમ જ મોટા ભાગની જમીનમાં તેથી સુધારો પણ થયા છે. એ ઉપરથી જણાય છે કે, આ નહેરોથી કારીઆને પુષ્કળ લાભ થશે, પરંતુ તે લાભ કારીઆવાસીઓને ફાળે નહીં પણ જાપાનવાસીઓને ફાળે જશે, જ્યારે ખીચારા કારીઆના ગરીબ ખેડૂતોની તો તદ્દલ વધુ દુર્દશા થશે. એ આવતી દુર્દશાના પડખા અત્યાર પહેલા વાગી ચુક્યા છે, આત્મારથી જ નહેરોની પ્રવૃત્તિની નારાકારી અસરના વમળમાં કારીઆનો ખેડૂત સમુદાય ફસાઇ ચુક્યો છે.

આપણે આગળ જોઇ ગયા તેમ, કારીઆના ખેડૂતોના મોટા ભાગને એ પાસાં સરખા કરવાની ભારે મુશીબત પડે છે, ત્યારે વળી તેથી થે મોટા ભાગને દેખું કર્યા પીના છુટકો જ થતો નથી. તેમાં નહેરોને નામે એમના ઉપર કરતો નવો બોલે વધ્યો છે! નણી કરેલ પ્રદેશમાં જેવું નહેરોનું બાંધકામ પુરું થયું કે ઘુરત જ તે જમીનની વીધોટી વધારી દબને સારામાં સાગ ભાત પકવનારી જમીનની વીધોટી જેટલી બનાવી દેવામાં આવે છે. એ કે મોટા ભાગના ખેડૂતોને માટે એ કચડી નાખનારી વીધોટીનું ભારણ સ્થપ કરવું જ અશક્ય છે, છતાં જાપાનીઝ અમલદારો કારીઆવાસીઓની રાક્ષસાક્રમણ લેવા ખેલતા નવરત નથી! એમ નહીં કરતાં નહેરોના લાભથી ખેડૂતના ઉત્પન્નમાં થોડા વધારો થાય ત્યાં સુધી છુના દર પ્રમાણે મહેસુલ વસૂલ કરવામાં આવે તો ખેડૂતોને તેમ જ સંક્રાન્ત તેથી લાભ થાય. પરંતુ ઉત્પન્નમાં સુધ-

વધારો થાય તે પહેલાં જ ભારે મહેસુલ ભરવાની ખેડૂતને ફર્જ પડતી હોવાને લીધે, કારીઆનો ખેડૂત પોતાની જમીન કોં તે ગીરો મુકે છે અથવા તો દુબી નાખે છે, અને જમીનદાર ખેડૂત મટી જાપાનવાસી શાહુકારનો અથવા તો જમીન હાથ કરવા માટે ઉભી થયેલી જાપાનીઓની મંડળીનો તે ખેડૂત બને છે! આ યોજના કારીઆની જમીન પડાવી લેવામાં સફળ થઇ છે, કેમકે, પેશા જાપાનવાસી શાહુકાર કે તેવાઓની મંડળી, નહેરોના સાધનથી પુષ્કળ લાભ ઉઠાવવાનો સમય સાંપડે, ત્યાં સુધીના ગાળામાં રાહ જુએ અને વધારાનો દર ભરી શકે, જેટલા દ્રવ્યની સગવડ ધરાવે છે, આથી નહેરોની નવી યોજનાથી જાપાનના પીળા સામ્રાજ્યવાદને અને ત્યાંના જુગ્મ્યા મુઠીવાદને તો અવશ્ય પુષ્કળ લાભ થવાનો જ છે, પરંતુ ત્યાં સુધીમાં તો નીધન કારીઆન ખેડૂત વધું નીધન બની ગયો હશે અને તેની જમીનનું છેલ્લામાં છેલ્લું વીધું જાપાનવાસીઓની માક્ષીકામાં આક્ષી ગયું હશે. આમ નહેરોની અને કારીઆન ખેડૂતની નીધનનની યોજના હાથમાં હાથ મેળવીને મગની કરી રહી છે!

[૬]

આમ પોતાના દેશના ભવીષ્ય આગળ ધોર અંધારાં વાદળ દરેક દીશએથી ફરી વળેલાં જોઈને કારીઆના આગેવાનો અત્યારે તો ભારે ચીંતામાં પડ્યા ગયા છે. છતાં એક પક્ષ એવા છે કે જેને પોતાના ઉજ્જા ભાવીની પુરેપુરી ખાતરી છે, તેઓ થોડા સમય પાસે લાવવા માટે જાગૃત્વની બહેળો અસર અને સમગ્ર કારીઆમાં સદાકારી સંસ્થાઓની અવરધીન ચળવળની જરૂર દેખા રહી છે.

અત્યાર મુઘીમાં તેમણે ૨૦૦ સહકારી પેદીઓ
સ્થાપી છે, તે સંસ્થાઓ ઓછા વ્યાજે સલા-
મદે ને નાણા ધીરે છે જુદા જુદા સ્થળે
તેમણે ખાસ કરીને જોખાને માટે અને
સામાન્ય બંધી જાતના ઉત્પન્નતા વેચાણની
વ્યવસ્થા સાથે, માલ ઉત્પન્ન કરનારાઓની
સહકારી સંસ્થાઓ પણ ઉભારી છે. છતાં
આ ચળવળ દેશનું પ્રમાણ જોના હજુ તો
ઘણું જ નાના પાયા ઉપર ચારે છે. જે
આ દીશામાં સંગીન કામ થાય, સહકારી
સંસ્થાઓ સર્વવ્યાપી બની સફળ થાય તો,
હજુ પણ કારીઆવાસીની ઉન્નતીની કંઈક

આશા રહે છે, પરંતુ જે એ હીલચાલ પડી
લાગે તો પડી તેમને માટે આશાનું એક
કીંગણ જણાતું નથી અને જે તેમ થયું
તો તેથી એકમા કારીઆવાસીઓને જ નુક-
શાન થશે તેમ નથી, તેમ રશે તો જાપા-
નની સરકારને પણ ભારે પડી જશે, કેમકે
તમામ જમીન ગુમાવી બેઠેલા, નીર્ધનતાની
પરાક્રમ્યો પહાચેલા કારીઆવાસીઓ, બાકી
કશું ગુમાવવું જોઈ નથી એ જાણ્યા પડી
વારંવાર બળવા કરશે, જે સમાવતા જાપા-
નના સાત્રાન્યવાદને માટે બહુ મુશ્કેલ કામ
થઈ પડ્યા વીના નહી જ ગહે

આઆમમા સરકાર મોટે ભાગે અરીણીની
ખેતી કરાવતી હોવાથી ત્યાંની વસ્તીમાં
સેંકડે ૭૦ માણસો અરીણીના વ્યવસાયના
ભોગ થઈ પડેલા છે

...

આસામના ગોરાઓના ચલાના બગીચા-
ઓમાં દશ લાખ કરતા વધુ હીંદીઓ ભુખ-
મરો વેડવા જેવા પગાઉ કામ કરે છે, જે
દશા ગુલામીને મળતી છે.

...

જોરાહી પાછળ હીંદીમાં માણસ દીક
સરેરાશ દરરોજનો એક આનો ખર્ચા છે.

...

ગ્રેટ બ્રીટનમાં બાળમરણનું પ્રમાણ એક
હજારે ૬૫ છે, ત્યારે હીંદીમાં ૨૦૬ જેટલું છે.

૪ સ. ૧૮૮૧ માં હીંદીઓની સરેરાશ
આયુષ્ય મર્યાદા ૩૦ વર્ષને ૬ મહીના
જેટલી હતી, જાન તે ઘટીને ૨૩ વર્ષ જેટલી
થઈ ગઈ છે! ત્યારે જાપાનવાસીઓની
આયુષ્ય મર્યાદા હમણા ૪૪ વર્ષ કરતા થે
કંઈક વધુ છે

...

મુંબાઈમાં ૧૯૦૬ વર્ષની અંદરનાં દર-
હજારે ૫૭૨ બળકેા મરી જાય છે, કમ-
કતામાં તે પ્રમાણ ૩૮૬ જેટલું અને મદ્રા-
સમાં ૨૮૨ છે

...

હીંદીમાં ગરીબ ખેડૂતોને સુસનારા ૮૦
લાખ જેટલા જમીનદારો છે જે હાથપર
હવાયા વીના મોજગામ્ય ભોગવે છે

આપણા દેવાદાર ખેડૂતો

મુ. ગાંધી ઇલાકાની ખેડૂતોના સંબંધમાં તપાસ કરનારી સમીતીના વૃત્તાંતની સંક્ષીપ્ત સમાવેશના કરતાં, ખેડૂતોની દેવાદાર દશા વીગે લેખકે માનીકે વીચિત્ર કરે છે.

: લેખક :

અમૃતલાલ જોષી

મુ. ગાંધી સરકારે નીચેલ ખેડૂતોના તપાસ સમીતીના થોડી મુદત પર બહાર પડેલ અહેવાલ મુ. ગાંધી ઇલાકાના આર્થીક જીવન પર પ્રભાવજનક પ્રકાશ પાડનાર હોય, તેની કુંકે સમીક્ષા અર્થશાસ્ત્રના અભ્યાસીઓને રસ લાયક થઈ પડે તેમ છે. અહેવાલનું પ્રથમ પુસ્તક નં. ખાસ ઉપરાગી છે, બીજાં પુસ્તકોમાં સામાન્ય અને ખાસ પ્રશ્નોત્તરીના લેખો અને માહિતી જવાબો, નોંધ, અને પુરાવાનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે.

આર્થીક તપાસ મંડળની

અગત્યતા

પહેલું પુ. તક સત્તર પ્રકરણોમાં વહેંચાયેલું છે. પહેલું પ્રકરણ આર્થીક જીવનના સંશોધનને લગતા સાધનનો અભાવ અને તેથી અભ્યાસીઓ અને સંશોધન કરનારાઓના માર્ગમાં આવી પડતી મુશ્કેલીઓનું નીરૂપણ કરે છે. ચારોફા, ઇમ્પીરીઅલ બેંક ઓફ ઇન્ડિયા, અને નેશનલ સ્ટોક બેંક માહિતી માટે પણ આંકડા આપનાં અમદાસ છે, અને અજ્ઞાનને લઈને ખેડૂતો સંશોધકોને જરાએ મદદરૂપ થતા નથી. વંજી ચારોફા કેવી રીતે નાણાંની વ્યવસ્થા કરે છે એ જણાવવાને જરા પણ મોં ઉઘાડવાની

ચોખ્ખી ના પાડે છે. આથી આર્થીક સ્થિતિ સમજવાને સાધનની તુટ પડે જ. એવી પરીસ્થિતિને લઈને ખેતીવાડીને કમગતા શાહી કમીશન (લીનલીથગો કમીશન)ની ભલામણને અનુસરીને પ્રાંતીક સમીતી એક કાયમનું આર્થીક તપાસ મંડળ ગઠવવાની સુચના કરે છે. સમીતીના અબીપ્રાય પ્રમાણે એ મંડળ મુ. ગાંધી યુનિવર્સિટીના સદસ્યથી કાપ કરે તો પરીણામ વધારે સંતોષકારક આવે.

આર્થીક જીવનને લગતી માહિતી મેળવવા માટેની ચોખ્ખા અમલમાં મુકાવાની જરૂર છે, પરંતુ તેવું બોર્ડ બીન સરકારી સંસ્થોનું બનેલું હોયું જોઈએ. આર્થીક સ્થિતિને લગતા આંકડા જ ભોળા ક્યાંથી જનતાની દરીદ્રતા કંઈ ઓછી થઈ જતી નથી, પરંતુ શોષાતી આલમને શોષણ-ક્રીયામાંથી મુક્ત કરવાની નક્કર અને નીચીત ભલામણો અને તેનો અમલ જ ચક્રન આપનાર નીવડે.

ઇલાકાના સામાજિક અને આર્થીક જીવનની સમીક્ષા

બીજું પ્રકરણ ઇલાકાની આર્થીક સ્થિતિનું અવલોકન કરે છે. મુ. ગાંધી ઇલાકાની વસ્તી ૧૯૨૧ની ગણતરી પ્રમાણે ૧૯,૩૦૦,૦૦૦

ની છે. ગુજરાત અને કોશ્વરમાં વસ્તી ઝીંચ છે. જ્યારે સીંધમાં ઓછી છે. લાખ કે તેથી વધુ વસ્તીનાં રહેશે. ફક્ત ૬ છે અને ૫૦૦૦, થી ૩૦૦,૦૦૦ સુધીની વસ્તીનાં ગામોની સંખ્યા ૧૫૮ છે, જ્યારે મુંબઈ ઇલાકામાં ૨૬,૫૨૮ ગામડાઓ અસ્તીત્વમાં છે. વસ્તીનો ૭૭.૩ ટકા ભાગ ગામડાં-ઓમાં જ રહેનાર છે, ૬૩.૬ ભાગ એકઠી ખેતીવાડી પર જ જીવન નીભાવે છે. વસ્તીનો ૧૨.૨ ટકા ભાગ ઔદ્યોગિક જીવન પર આધાર રાખનાર અને ૭.૫ ટકા વેપારીઓ છે. જ્યારે વ્યવહારના સાધનોમાં વસ્તીનો ફક્ત ૨.૨ ટકા ભાગ જ રોકા-એલ છે. ઇલાકાની વસ્તીમાં સરાસરી દર હજાર પુરૂષે ફક્ત ૧૪૦ અને દર હજાર સ્ત્રીઓ ૨૫ લખી વાંચી જાણે છે. એટલે કુલ વસ્તીના ૮.૨૫ ભાગ લખી વાંચી જાણે છે. ખ્રીદીશ તાજની નીચે આ ઇલાકા અંતરે લગભગ ચોખ્ખીસદી તો વીતી ગઈ છે છતાં એ કેળવણી વીધયક આવી પ્રગતી જણાય એ તેઓની શૂલ નીકા પ્રત્યે શંકા ઉત્પન્ન કરે જ. ઔદ્યોગિક જીવન પર અવલંબનારાની સંખ્યા ઘણી જુજ છે. એ ખીના ઔદ્યોગિક વિકાસ પ્રત્યેની સરકારી નીતીનો સન્નગડ પુરાવો રજુ કરે છે ચોણોસો વર્ષના સરકારી અમલ દરમ્યાન અજાનનાં આવરણો ખેડૂત જનતાને વધારે ને વધારે રૂઢી-ચુસ્ત બનાવે એમાં કંઈ આશ્ચર્ય જ નહીં. વળી ખેડૂતોમાં શીક્ષણનો પ્રચાર થતાં તેઓ અર્થશાસ્ત્રના મુલગત સીદ્ધાંતો સમજતાં શીખે તો ક્ષીટનને કાચો માલ પુરાં પાડનારાં યત્રો બનનાં અટકે.

ઇલાકાની જમીન ફળદ્રુપ છે. દક્ષીણની જમીન રૂને માટે ખાસ લાયક છે તથા ખુબ જ ફળદ્રુપ છે. સીંધની જમીન પણ સારી ફળદ્રુપ છે પરંતુ ત્યાં પાણી પુરું

પાડવા માટેની યોજના હોય તો સીંધ ઇલાકામાં સૌથી વધારે અનાજ ઉત્પન્ન કરી શકે તેમ છે. (આ કારણથી જ સીંધુ નદીની સકરખેરે જ યોજના અમલમાં મુકવાના અખતાર ધઈ રહ્યા છે. આથી પાક વધારે ઉત્પન્ન થવા સંભવ છે પરંતુ કાયદો તો ખેતી કરતી ગરીબ ખેડૂત જનતાને બદલે પૈસાદાર જમીનદારોને જ રહેશે. આ ચે જનાથી ઇલાકાના આર્થિક જીવનમાં ઉચ્ચ પાથલ થાય તો તેનો ફાયદો તો ખાસ જમીન-દારોને જ રહેશે.) દર વર્ષે સરાસરી ખેતી-વાડીનું ઉત્પન્ન લગભગ ૧,૫૨૦,૦૦૦,૦૦૦ રૂપીઆ થવા જાય છે. છતાં એ આખા ઇલાકાના કૃષીકારોનું દેણું લગભગ ૮૧૦,૦૦૦,૦૦૦ રૂપીઆ છે, જે એક વર્ષના કુલ ઉત્પન્નના ૫૩ ટકા જેટલું થવા જાય છે. જમીનની કુલ આકેશી કરતાં દેવાનો ખોલે પંદર ગણો છે. અને કૃષીકારોને ખેતીના કામ માટે દર વર્ષે જરૂર પડતી રકમથી અડી ગણો છે. દરેક ખેડૂત કુટુંબનું સરાસરી દેવું ૩૨૯ રૂપીઆનું છે. ગુજરાતની ખેડૂત જનતાનો ૨૨, કોશ્વરનો ૨૯ અને સીંધનો ૧૩ ટકા ભાગ જ દેવામાંથી સહંતર મુક્ત છે. ગ્રાફેસર સ્ટુઅર્ટની ગણતરી મુજબ ખેડૂતની ઉપજ દર એકરે ફક્ત ૧૯ રૂપીઆ છે. ત્યાં દેવાનો ભાર સમીતીની તપાસ પ્રમાણે દર એકરે ૨૦ થી ૨૬ રૂપીઆનો છે. ખેડૂતને દેવાનો ભાર ઉત્પન્ન કરતાં એ વધારે હોવા ઉપરાંત મહેસુલ, કુટુંબના ભરણું ચોપણ માટેનું ખર્ચ, સામ્રાજક તથા ધાર્મિક રૂઢીઓને અંગે થતું ખર્ચ વગેરેની ગણતરી કરીએ તો ગરીબ કૃષીકારનાં જીવન વીધે કંઈક ખ્યાલ આવે. જ્યારે બગાલ માંતીક બેન્કોંગ સમીતી ખેડૂતોનાં અસહ્ય દેવાં માટે આર્થિક શોષણકીયાના અંગે ઉત્પન્ન થતા જુખમગને મુખ્ય કારણ ગણે

છે, ત્યારે મુંબઈનો ખેડુત જે બંગાળના ખેડુતના કરતાંયે વધારે દેવામાં ફુંગ્યો છે તેના દેવાનાં કારણોમાં આથી કે યોગ્ય ક્રીયાનો ઉચ્ચ સરખોય કરવા સમીતીકામ બીડી રાકી નથી! બંગાળના એક ગ્રામ્ય કુટુંબનું સગાસરી દેવું ફક્ત ૧૭૫ રૂપીઆ જ થાય છે ત્યારે મુંબઈ ઇલાકાનું ખેડુત કુટુંબ તેથી બમણા દેવાના બોળ નીચે ક્યડાય છે. સમીતીએ દેવાનાં કારણોમાં આપઘાતોનું દેવું, અવ્યવહારીકતા અને મોટે ખર્ચે જમીનની ખરીદી ગણાવે છે, તથા ખેડુજનના ખેતી વીધયક જરૂરીઆતો, લગ્ન અને મરણની ક્રયાઓ, ક્ષેત્રના ખર્ચ વગેરે માટે પણ નાણું વ્યાજ લે છે. ખેતી કરતી જનતાને બદલે જમીનની માલિકી મીનખેડુત પ્રજાના હાથમાં જાય છે એ દેવાંની સામાન્ય અસરને આભારી છે.

૧૯૧૭-૨૭ સુધીના ઉત્તર વીલાગમાં લગભગ ૧૧/૫ લાખ, મધ્ય વીલાગમાં પણ તેટલી જ અને દક્ષીણ વીલાગમાં ૪૨,૦૦૦ એકર જમીન ખેતી કરતી જનતાના હાથમાંથી ખેતી ન કરતી પૈસાદાર પ્રજાના હાથમાં ગએલ છે. ખેડુતોના દેવાનો મોટો ભગ તો સામાજિક રૂઢીઓ, લગ્ન, મરણ પ્રસંગોના ખર્ચ કે ધાર્મિક રીવાજ પાછળ થએલ ખર્ચને આભારી છે અને તે દેવું ખેતીના વીકસને માટે વહોરી લીધેલ દેવાંની સાથે સરખાવી ન જ ચકાસ. ખેતીના વીકસ માટે ખર્ચેલ પૈસાનો બદલો લેખનના રૂપમાં મળે છે. પરંતુ ખીણ રીતે ખર્ચાપણ પૈસાનો બદલો મળે જ નહીં. ખેડુતો પોતાની જરૂરીઆત નેટનું નાણું શાહુકારો, સહકારી મંડળીઓ, સરકાર (તગાવી), જમીનદારો કે આડતીઆઓ પાસેથી લે છે. વ્યાજનો દર સહકારી મંડળીનો ૧૧ અને સરકારી તગાવીનો ૬ ફૂ

ટકા હોય છે. ત્યારે શાહુકારો અને જમીનદારો તો ગરીબ જનતાને નીચાવી નાંખે છે. ખેડુતોને કરજનાં અસહ્ય બોળમાંથી બચાવવા કેટલ એકીકચર એકટમાં પરીવર્તનકારક ફેરફારો થવાની જરૂરીઆત છે.

વીદેશી બેન્કોના વ્યવહાર પરત્વે મૌન

ધીરધાર કરનારી મંડળીઓ વીધે વીધે ચન કરનાં ઇમ્પીરીઅલ બેન્ક ઓફ ઇન્ડીઅ વીધે પહેલી બુખાનીમાં ગ્યાનીક જનતાની જરૂરીઆતો બેન્કના એજન્ટે જગાએ લક્ષ આપતા નથી. શરાફો ને બેન્કના એજન્ટે મદદ પણ કરતા નથી એટલું જ નહીં પણ તે તરફ બેદરકાર પણ ખુબ રહે છે વળી શરાફોને તે બેન્કરો તરીકે પણ ગણતું નથી અને તેથી જોત આપનાં પહેલા સાધારણ માણસોની સાથેની લેવડ દેવડની પેટે સખત સહરતા માટેની તપાસ કરાવે છે. આ શરાફોના હીતમાં ધણી આડે આવે તેવી ખીના છે પણ 'સ્થાનિક ફંડો'ના ઉપચાગ ઔદ્યોગીક વીકસ માટે થતો જ નથી. બંગાલ સમીતીએ તો ઇમ્પીરીઅલ બેન્કના વહીવટ સંબંધે ઉચ્ચેષ્ટ કરેલ છે તેમાં જણાવવામાં આવ્યું છે કે ઇમ્પીરીઅલ બેન્કમાં દરેક વધારે પ્રમાણમાં નાણું વ્યાજે મુકે છે ત્યારે ધીરધારમાં મુરોબીઓનો વધારે પ્રમાણમાં લાભ મળે છે! મુંબઈ તપાસ સમીતીએ તો એ બાબત તદન મૌન જ કૈયું છે! હીંદી પ્રજાના લાભોને આપધાવકરક પ્રથાનો તેણે ઉચ્ચેષ્ટ સરખોય કર્યો નથી. વળી દુડીઆમણનું એકલે હાથે કામ કરતી વીદેશી બેન્કો વીધે પણ સમીતીએ તદન મૌન કૈયું છે. દુડીઆમણનું કામ કરતી બેન્કો ફેરફારો બંધો વેપર કરે છે એ જ કામ

જાણવામાં આવ્યું છે પણ દેશી બેન્કોને તેની સાથે હરીફાઈમાં ટેકવા માટેના ઉપાયો સુચવ્યા જ નથી. વીદેશી બેન્કોનાં વહીવટ પર તો સરકારે અંકુશ હોવા જ જોઈએ અને તે માટેના ધરાવીધાનની આવશ્યકતા છે પણ સમીતીને એ મહત્વની ભીનાનો ઉત્થેષ કરવો થે જ હાથે જ નથી. વીદેશીઓની શોષણનીતાને ખુંટી કરવા જેટલી હામ સમીતી ન બતાવી શકી એ ખરેખર દીલગીરીજનક છે ધરપીરીજન એક સાચુ હીમાય પર જ્યારે બાજ આંપતી નથી ત્યારે વીદેશી હુડીઆમણુનું કામ કરતી બેન્કો ર ટકા બાજ અપે છે. આ પ્રમાણે બેળું કરેણું નાણું વીદેશી વેપારને ખીચવવામાં જ વપરાય એ સ્વાભાવીક છે અને તેથી હીંદી વેપારને ધકકો હાગે છતાંયે સરકાર વીદેશી બેન્કોને કંપની એકટ પ્રમાણે રજીસ્ટર કરાવવાની ફરજ પાડે એટલી મામુલી બજામણુ પણ સમીતીએ કરેલ નથી. છેલ્લા ૫૬૨ વર્ષેમાં વીદેશી બેન્કોમાં જમા મુકયલી રકમનો આકોઠો બહુ જ ઉંચો ગયો છે. ૧૯૧૩ મા કુલ જમા [ડીપોઝીટ] ૩૧૦,૦૦૦,૦૦૦ રૂપીયા હતી, ૧૯૨૨ મા તે વધીને ૭૩૦,૦૦૦,૦૦૦ રૂપીયા થયેલ છે વીદેશી વેપારમાં આવી ગંગવર રકમ-હીંદીઓના ખીસામાંથી નીકળેન રકમ-વીદેશના વેપારના વીકસમા તેઓ વાપરે અને તેથી હીંદી વેપારને ધકકો હાગે એનો પણ સમીતીએ ઉચ્ચાર સરખો થ કર્યો નથી.

સહકારી મંડળીઓ અને ઔદ્યોગીક બેંકની આવશ્યકતા

ઇલાકામાં ઔદ્યોગીક બેંકોનો સંપુર્ણ અભાવ છે. મુંબઈ ઇલાકામાં ધરતીનો વધુ ભાગ ખેડૂતોનો અને તેથી હિતરતો હામ

ઔદ્યોગીક જીવન પર અવલંબતી જનતા છે. મુંબઈ ઇલાકામાં આમ જનતાને મુશ્કેલીને વખતે મદદ કરવા, ખેતી વીધયક જરૂરી-આતો માટે લોન, દવાદારીના પ્રતોના નીકાવ માટે, જ્યાં ગરીબ જનતાના નાણાના ધ્યાનીક કાર્યો માટે જ ઉપયોગ થાય તે માટે સહકારી મંડળીઓની જરૂરીયાત છે. સેવીંગબેન્ક એક તો ફક્ત તથુ ટકા બાજ અપે છે અને વળી તે નાણાનો ઉપયોગ મધ્યસ્થ સરકારના કામ માટે જ થાય છે. ત્યારે સહકારી મંડળી બાજ પણ વધારે આપી શકે અને ધ્યાનીક જરૂરીયાતોને પુરી પાડવા તેમાંથી ફંડ પણ મળે વળી ઔદ્યોગીક સાહસોને મદદરૂપ થવા ઔદ્યોગીક બેન્કની પણ એટલી જ જરૂરી-આત છે. આવી બેન્કને સરકાર તરફથી પણ મદદ મળવી જ જોઈએ. ઉપરની બસામણો કરતા સમીતીએ સેવીંગ બેન્કથી ગરીબોનાં નાણાંની ધતી શોષણ કીયા બહાર પાડી નથી, પરંતુ દર વર્ષે સરકાર સેવીંગ બેન્કમાં જમા થયેલી રકમ પર લગભગ પોણા કરોડ રૂપીઆ બાજ અપે છે. તેટલું જ બતાવ્યું છે. સામાન્ય જનતા જ સેવીંગ બેન્કમાં નાણાં

મુકે કારણ કે પૈસાકારો તો લોન ખરીદે. સહકારી મંડળીઓ બાજ માટેનો દર લગભગ એથી બમણો આપે છે એટલે તેનો વીકાસ આમ જનતાને ખાસ હિતકારક છે. ઇલાકામાં નાના ઉદ્યોગો માટે નાની અને મોટા ઉદ્યોગો માટે મોટી બેન્કો માટેની આવશ્યકતા છે. કારખાતું ખુલતાં જ મુડીતું રોકાણ થઈ જાય અને તેથી કારખાતું ચલાવતા માથેકોને નાણાં ઉધાર લેવા પડે છે. એ નાણા વખતસર ન મળે તો નાનાં નાનાં કારખાનાંવાળાઓને ખુબ સહન કરવું પડે છે અને કારખાના બંધ કરવાનો પણ વખત

આવે છે. ઇન્ધીરીયલ બેન્કે ઐથોગીક વીકસમાં જરાયે ટેકા દેવા મ્હેનત કરી જ નથી.

વેચાણનો અશ્રન

ખેતીના ઉત્પન્નના વેચાણનો અશ્ર સમીતીએ સંરક્ષતાથી ઉકેલવા પ્રયત્ન કર્યો છે. તેમાં મુખ્યત્વે કરીને પરવાનાવાળા કાકારો સ્થાપવાની ભક્ષામણ કરેલી છે. આ બાબતમાં સમીતીએ કરેલી ખીલ ભક્ષામણો કરતાં આ ભક્ષામણ વધારે સારી અને નક્કર છે. ન્યાય મુધી ખેડૂત માટે તેના પાકની ચોગ્ય કીમત ઉપજાવવાની ચોગ્યતા ન હોય, ત્યાં મુધી તેઓના આર્થિક સ્થિતિ સુધરવા સંભવ જ થોડો. એટલે આ ભક્ષામણનો અમલ થતાં ખેડુતોની આર્થિક સ્થિતિમાં ઇચ્છા ચોગ્ય સુધારો થશે જ. વેચાણના અશ્રનો નીકાલ થતાં શાકુકારોનાં પંજમાંથી પણ ખેડૂત જનતાનો ઉધ્ધાર થવા સંભવ છે.

અહેવાલનાં મુલગત લક્ષણો

(૧) મુખ્ય ઇનાકાનાં આર્થિક જીવન અને ધીરધારને લગતી પ્રથાઓ અને હુતકાળની અને આર્થિક પરીસ્થિતિનું સંક્ષિપ્ત સમાલોચન થયેલ છે.

(૨) ખેડુતોનાં દેવાનું મુખ્ય કારણ સામાજિક કે ધાર્મિક રીતો અને અન્ય જાણીતી જ છે. (શોષણનીતિનો ઉશ્કેળ સરખોય નથી થયો.)

(૩) દેવાના અશ્રના નીકાલ માટે ખેતી વીધયક મુશીમાં વધારો, અને સવકારી મંડળોઓના વીકસ, નવું ધારા વીધાન, વગેરે માર્ગોનું સુચન થયેલ છે.

(૪) ખેતીવાડીના ઉત્પન્નના વેચાણ માટે બજારોની પુનઃવ્યવસ્થા (તોલ, માપ અને પેદાશની જાતને, પ્રમાણબદ્ધ કરવાનું સુચન) અને પરવાનાવાળા કાકારો સ્થાપવાનું સુચન.

(૫) આંતિક ધીરધાર કે આંટ કે બેન્કીંગનાં પ્રશ્નોનો ઉકેલ આપા દેશની નાણાં સ્થિતિ પર આધાર રાખે છે, માટે હીંદમાં એક સુવ્યવસ્થિત મધ્યસ્થ બેન્કની જરૂરી આત છે. તે બેંક હીંદો ચલણ તથા આંટ પર સંપૂર્ણ કબજા ધરાવનાર હોવી જોઈએ. તપાસ સમીતીએ કરેલી ભલામણોમાં આર્થિક જીવનમાં પેરીવર્તનકારક તંત્રો સુચર્યા જ નથી, પણ તેથી આર્થિક સ્થિતિને લગતી બેગી કરેલી મોહીતીની કીમત જોડી થતી નથી.

જમીનદારો ગરીબ ખેડુતો પાસેથી ઉત્પન્નના ૭૫ ટકા નેટસો ભાગ પાડે છે!

મુખ્ય ઇનાકાના ખેડુતોમાં ૧૦૦ માં ૮૦ જણા દેશમાં કુખિયા છે.

અંગ્રેજ દષ્ટીએ 'ભવિષ્યના હિંદી નાગરીકો !

“ મેમસાહેબ, બક્ષીસ, અમે ગરીબ છીએ ! ”

ગોરા અંગ્રેજોની દૃષ્ટિએ કાળું હોદ્દા

સાહેબ સુખાઈની લુમી ઉપર પમ મુકે ત્યારે તેને થતો અનુભવ

એ સ્ટો નિ યા

અનુવાદક

કુમનજી દેસાઈ

૨ શિયાના બાળીક પ્રદેશોમાં એન્જી-
નીના નાનો અરખો પ્રાંત છે એનું
સેનકા ૨૩૧૬૦ ચોરસમાઇલ છે અને
વસ્તી સત્તર લાખ પચાસ હજારની છે
એના બરા ટાપુઓ સ્થિત ગણતા એ દેશ
ટેન્સાઈ, સ્વીટઝર્લૅન્ડ, હોનાડ અથ ૧ બેન્
જનમ કરતા વધીક મોટા છે એની ઉત્તરે
તથા પશ્ચિમે બાળીક સમુદ્ર તથા ખાડી છે
દક્ષિણમાં લાટવીયાનું નવું પ્રજાસત્તાક છે
પુર્વમાં સેવીએટ રશીયા છે પુર્વની લગ
ભગ બની સીમાએ પેઇપુસ નામના મીઠા
પાણીનું સરોવર છે તેના ઉત્તર તરફના
ભાગમાંથી નરવા નામની નદી નીચળી
શીનનુંડની ખાડીમાં પડે છે એન્જીનાયા
યુરોપનો નવામાં નવો દેશ હોવાથી તેનો
ઇતીહાસ હજી પુરેપુરો જણાયો નથી

સ્વતંત્રતાની ઘોષણા

૫ સ ૧૯૧૮ના ફેબ્રુઆરી તા ૨૪
મીએ આ રાષ્ટ્રે સ્વતંત્રતાની ઘોષણા કરી
હતી, આધુનીક યુદ્ધ વીણાથી અગ્રણ્ય તથા
નરીન અસ્ત્રશસ્ત્રો વીનાના હોના છતાંયે
ત્યાની ખેડૂત સેનાએ રશીયા અને જર્મન
નીના દાત ખાટા કરી નાખ્યા!
અને આજે સારથે જગત એન્જીનીયાને
સ્વતંત્ર પ્રજાસત્તાક તરીકે સ્વીકારે છે અને
પ્રજાસધમા પણ સ્થાન મળી ગયું છે

એન્જીનીયાનું રાજ્યશાસન હીદા પેઠે
એ ધાર સભાઓ દ્વારા ચાલે છે સ્ટેટ એસે

મની કાયદા ડે છે તથા પ્રધાનોની
સભા તેનો અમલ કરે છે એસેમ્બલીમાં
૧૦૦ સન્નમદ છે જેની સુદૃઢી દર ત્રીજે
વરસે થાય છે દેશનો મુખ્ય પ્રધાન કારો
બારી સમીતીનો પણ પ્રધાન ગણાય છે
એન્જીનીયાની અર્થાંક સ્થિતી ઉત્તરોત્તર
સુધરતી જત છે ત્યાંથી રેશમી તથા સુત
રાઉ વસ્ત્રો, અનાજ, મળાણ અને કાગળ
હવે વીરોપ પ્રમાણમાં બહાર જવા
લાગ્યા છે શેન ઓઇન (એ-
પ્રકારની મટીનું તેન) ત્યાં બહુ મળી
આવે છે, તથા કાતસા પણ હવે પછીના
બસો ત્રણસો વર્ષ સુધી પહેલે તેટલા છે
ગટ્ટને માટે પ્રકૃતિએ જલસાકતીનો વીપુલ
ભંડાર ભરી રાખ્યો છે, અને એકબે નોર
વાનો જલ ધોધ જ આખા દેશને માટે
વીજળીક બળ ઉત્પન્ન કરવા માટે પુરતો
છે અનેક સ્થાનોમાંથી ફાંફારાઇટ પણ
નીકળે છે જે દ્વારા ફેરીમરપથી જમીનની
ફળદ્રુપતા વધારી શકાય છે એન્જીનીયાની
ભૌગોલીક સ્થિતી અનુકૂળ હોવાથી ત્યાના
વ્યાપારમાં પણ આશાજનક વૃદ્ધિ થઇ રની
છે અને બહારો તેમ જ રેલ્વે સંતોષકારક
વર્ધન જવા લાગ્યા છે

એન્જીનીયાના સુગવર્તનીઓ કાણુ હતા,
તેનો પતો મેળવવા તે મુશ્કેલ કામ છે
માત્ર એટની ભાગ મળે છે કે દુરના ભુત
કાળમાં હ ગેરીયન જાતીના મનુષ્ય ત્યાં જન્મને
વખ્યા હતા તેઓ પ્રકૃતિની ઉપાસના કરત

હતા. અને હીંદુઓની ચોં જત, અમી, વાયુ, સુપ, ચંદ્ર આદીને દેવતા તરીકે પુજતા હતા. ટોરા એમનો મુખ્ય દેવ હતો. ઉપરાંત તેઓ દુન્ટ આત્માઓ—જદુગરણી-ઓમાં પણ વીશ્વાસ રાખતા હતા. પેદાપુસ સરોવરની ઉત્પત્તિ સંબંધે જે વાત ત્યાં પ્રચલિત છે, તે વાંચકેની જાણ માટે આપવામાં આવે છે.

એક અદ્ભુત કથા

પ્રાચીન કાળમાં કારકુસ રાજની પુત્રી રાજકુમારી રા-યુરાને જદુગરણી પેદાપુસે ઉડાવી ચેતાને ત્રણ દેહ કરી દેવતાએ એ રાજકુમારી ઉપર દયા કરીને એને અંધન-મુક્ત કરવાને એક ચાંદીની વસ્તુ, એક ઉનની વસ્તુ, એક સફરજન તથા એક રેશમી વસ્ત્ર એમ ચાર વસ્તુઓ તેને ભેટ આપી અવસરે જોઇ રાજકુમારી પેદાપાના દેહપાનામાંથી નાહી. પરંતુ તે જદુગરણી એક ગોટા મરખા પર બેસી એને પકડવા દેડી. રાજકુમારીએ એને પાછળ આવતી જોઇ પેરી ચાદીની વસ્તુ ફેંકી દીધી તેવાથી તુરત જ એક મોટી નદી બની ગઇ! જદુગરણી તે નદીને પાદ કરે, તેટલા સમયમાં રાજકુમારી જાદુ દુર નીકળી ગઇ. પણ થોડીવારમાં પેદાપા ફરી એની નજીક પહોંચી ગઇ. રાજકુમારીએ તે વખતે ઉનની વસ્તુ ફેંકી દીધી. આથી તે જગાએ એક ધાતુ વન બની ગયું! એ વનમાંથી નીકળનાં પેદાપાને એક દીવસ લાગ્યો. પરંતુ એનો મરથો એટલો તીવ્રગમી હતો, કે તેણે ફરી રાજકુમારીને પકડી પાડી. ત્યારે રાજકુમારીએ સફરજન ફેંકી દીધું, તેમાંથી તુરત એક ઉંચો પર્વત યથા ગયા! રાજકુમારીએ હવે તદ્દન પાસે આવી ગયો હતો. પરંતુ પેદાપા પહોંચી જતા તરત જ એની

લગભગ આવી પહોંચી. ત્યારે રાજકુમારીએ આથી વસ્તુ—રેશમી વસ્ત્ર—ફેંકી દીધી. જેથી પેદાપાના માર્ગમાં એક વીરાળ સરોવર ઉત્પન્ન થઇ ગયું, અને તેના અથાગ જલમાં પેદા જદુગરીણી કુબીને મરી ગઇ! ત્યારથી એ સરોવર પેદાપુસ નામથી ઓળખાવા લાગ્યું.

કથા બીજી

જેરી રીતે રામાયણ અને મહાભારતમાં આપણા પુર્વજોની કીર્તીનું વર્ણન છે, તેવી રીતે એસ્થેતીયાવાસીઓની પણ એક વીર કથા છે. એમાં કાલિય-પુત્ર નામના એક અદ્વીતીય વીર રજાનું ચરીત્ર આપવામાં આવ્યું છે. એ કથા કવિતામાં છે. એ કાવ્ય લગભગ સોળ હજાર પંક્તિઓમાં લખાયેલું છે. એ કાલિયપુત્રનાં માતા-પિતાની જન્મકથા અત્યંત વીચીત્ર છે. એનો પિતા કાલિય ઉત્તર દીશાથી એક મરુ પર ઉડીને આવ્યો હતો. ત્યારે તેની માતા લીંડા બગલાના છંડાંમાંથી ઉત્પન્ન થઇ હતી! કાલિય જે સમયે મૃત્યુશયા પર હતો, તે સમયે પણ લીંડા ગર્ભવતી હતી. કાલિયે પોતાની એ ગર્ભવતી પત્ની પાસે ચેતના ઉત્તરાધીકરીના 'પસંદગી કરોંવી. પંડી તે મરણ પામ્યા પરંતુ એના મૃત્યુ પંડી લીંડાના ગર્ભથી એનો બગલાન પુત્ર ઉત્પન્ન થયો કે અંધાએ તેને નેતા તરીકે સ્વીકાર્યો. એ જ કાલિયપુત્ર. આ મહાકવ્યમાં તેનું જ ચરીત્ર ગ્રંથવામાં આવ્યું છે. એ દ્વારા પ્રાચીન એસ્થેતીયાના વીરવમાં અનેક વીરોના માલમ પડે છે. તે સમયના એસ્થેતીયા નીવાસીઓ માંછડાં વગેરે પકડીને તથા ખેતી દ્વારા પોતાનો નિર્વાહ કરતા હતા. કેટલાકે પણ પશુ પાળતા હતા. કાલિયપુત્ર રવચં રાજા જનકની ચોં હજી લઇ, એને જોતા

હતો. કદી કદી અશુભની પેઠે વનોનો વીધ્વંસ કરી તેમાં પોતાની પ્રજાને રહેવાને માટે સ્થાન તથા આવવા જવાનો મુખ્ય બનાવતો હતો. અહીંના લેકા વિતમ નાવીક તથા શોધક હોવાનાં પ્રમાણ પણ આ કવચમાં મળે છે. એકવાર કાલેવપુત્રે પૃથ્વીના અંત સુધી જલયાત્રા કરી હતી. એસ્ટોનીયામાં અહીંતહીં મેટોનાં ખડેરાં જોવામાં આવે છે જેથી ત્યાં નીચે તર પુષ્પો થતાં હતાં, એ સીદ્ધ થાય છે. કાલેવપુત્ર સ્થાપત્યમાં પણ સીદ્ધહસ્ત હતો. જે સ્થાન પર કાલેવના શબને દહનાવવામાં આવ્યું હતું, તે જગ્યાએ એણે પોતાની માતાની સ્મૃતિમાં હીંગનીસા અર્થાત્ હીંગા-હલ્લ નામનું એક નગર વસાવ્યું હતું. કાલાંતરે ડેન્માર્કવાસીઓએ ત્યાં રીવજની સ્થાપના કરી જે હાલ ટાઇલીનના નામથી પ્રખ્યાત છે. અને તે જ એસ્ટોનીયાની રાજધાની અને મુખ્ય બંદર છે.

આટલી ઐતીહાસીક કથા સીવાય એ મહાકાવ્યમાં તે સમયના રાજાઓને માટે કેટલુંક આદર્શ શીક્ષણ પણ આપવામાં આવ્યું છે. રાજાએ પોતાની પ્રજાના હિતમાં સદા તત્પર રહેવું જોઈએ, જે રાજા પોતાના ખડગનો દુરુપયોગ કરે છે તેનું મૃત્યુ પણ તે દ્વારા જ થાય છે. એ વાત એમાં આગ્રહપૂર્વક કહેવામાં આવી છે અને કથાનો સારાશ આ છેલ્લા વાક્યમાં આવી જાય છે. એકવાર નશામાં કાલેવપુત્રે ખડગથી એક મનુષ્યની હત્યા કરી; તે જ ખડગ એનું પણ ઘાતકે થયું. કથાના અંતમાં લખ્યું છે, કાલેવપુત્ર એક પ્રવેન અશ્વ પર યોગી શયતાનથી નરકના દ્વારનું રક્ષણ કરી રહ્યા છે અને એસ્ટોનીયાની અવસ્થા સુધરતાં તે પુનઃ અવતાર ધારણ કરશે. આમ એસ્ટોનીયા નીચામીના વીચારે આપણા પ્રાચીન વીચારો સહ્યે થયેલ અંશે મળતા આવે છે. જે કે

અત્યારે તો આખો દેશ ખ્રીસ્તમતાનુયાયી ગણાય છે, નયાપી આ ધર્મ પરીવર્તનની એસ્ટોનીયાવસીનાં આંતરીક વીચારો પર જરા થે અસર થયેલી જણાતી નથી.

ડેન્માર્ક આથે સંઘર્ષણ

બારમી સદીના અંતમાં જોરસયેમને મુસ. લમાનોના હાથમાંથી છીનવી લેવા માટે ખ્રીસ્તીઓએ જે ધર્મયુદ્ધ કર્યું તેમાં ધન્ય તથા રોગી સૈનીકાના રક્ષણને માટે કરી જ વ્યવસ્થા નહોતી. તેથી જર્મનીમાં આવેલા કે નરેડના કબુકે પોપની સંમતીથી મેક નવીન સંઘ સ્થાપ્યો. એ સંઘના ચોથા પ્રમુખ દરમાન—વેન—સાક્સનએ એવો વીચર કર્યો, કે શક્તીનો આવો વ્યય કરવા કરતાં તો ઉત્તર યુરોપની જનતાને ખ્રીસ્તી બનાવવો પ્રવલન વીશેષ ફલદાયક થશે. થયું પણ તેમ જ. અશ્વ સમયમાં જ ઉત્તર યુરોપના મોટા ભાગમાં ખ્રીસ્તી ધર્મની ધ્વજ ફરફરવા લાગી. અને જે સંઘની લગ્નયક શક્તી યુરોપમાં સૌથી પ્રબળ થઈ ગઈ.

છ. સ. ૧૨૩૭ માં એસ્ટોનીયાને દબાવવા માટે ડેન્માર્કના સમ્રાટ આ.સંઘની સહયતા માગી હતી. અધીપતીએ એ શરતે સહાયતા આપવાનું મંજૂર કર્યું; કે વીધ્ય મળ્યા પછી એસ્ટોનીયાનો શ સક સંઘાધીપતીને અધીન રહે.

એસ્ટોનીયાના ખેડૂતો આ સંઘના લાક્ષીમ્ય બદ્ધ સૈનીકો સામે ટકી શક્યા નહીં. ત્યારથી તેઓ ખ્રીસ્તી ગણાવા લાગ્યા, સંઘના નેતાઓએ દેશને જંગીશમાં વહેંચી લીધો. અને ખેડૂતોને ગુલામીની બેડીમાં ગ્રહી લેવામાં આવ્યા.

કૃષીકારોની કાન્ટી

પરંતુ પરાજીત હોવા છતાં યે ઐરોપીયોના વીર બેકુતોએ પરાધીન રહેવાનું સ્વીકાર્યું નહીં. પોતાની સ્વતંત્રતાના રક્ષણ માટે વારંવાર તેમણે બળવા કરી પોતાની દયાની ન શકાય તેવી પ્રકૃતિનો પુણું પરીચય આપ્યો, પરાજય પામે તો યે બમણા ઉત્સાહથી તેઓ કાર્ય કરવા લાગ્યા. છેવટે ૧૩૪૩ માં તેમણે બીજણુ બળવો કર્યો. કેઆકના સમ્રાટ પોતાના બધા અધિકાર સંધને વેચી દીધા હતા. એથી એમની પરાધીનતા વધુ દુઃખમય થઈ ગઈ હતી. સૈકાઓ સુધી ત્યાં જમન જંગીરદારોનું આપખુદ આધીપત્ય રહ્યું. ત્યારે ઐરોપીયાવાસીઓનો પોતાના શરીર પર સુદૃઢ અધીકાર ન હતો. જમીનના વેચાણ સાથે તે ઉપર રહેનારા બેકુત પણ પોતાના પરીવાર સહીત પશુઓની પોરે વેચાતા હતા! જ્યાંક જેટલો અપરાધ થતો તેને કારણ મારવાની સજા કરવામાં આવતી અને તેમનો પોક્કર કાળજીનાર દેશમાં કોઈ ન હતું.

અગ્રરમી સદીના અંતમાં સારા યે યુરોપમાં સ્વાધીનતાના નવા સીદ્ધાન્તોનાં મોજાં પ્રચલિત વેગથી ફેલાઈ વળ્યાં ત્યારે ઐરોપીયાની કુદૃશા જોઈ એના રશીયન શાસકોના હૃદયમાં પણ ક્ષોભ થયો. પરંતુ જંગીરદારોની શક્તિ ઘટવાનો અવસર તો ત્યાં ક્રાંસની રાજ્યકાંતી પછી જ આવ્યો. ૧૮૧૯ માં જારને પ્રબળ બારે દળાણનો લીધે વ્યક્તીગત યુદ્ધામીની પ્રથા નાબુદ કરવી પડી ત્યારથી ઐરોપીયાવાસીઓ સ્વતંત્ર નાગરીક ગણાવા લાગ્યા. પરંતુ જંગીરદારોની મહત્વાકાંક્ષાએ યોજિતી તટખીરાયી આર્થિક ક્રાંતિથી એમની અવસ્થા પહેલાં કરતાં પણ વધુ શોચનીય થઈ ગઈ. યુદ્ધ-

મીમાં એમને પેટ ભરવાની તેમ જ શરીર ઠંકવાની કેંઈ ચીજો ન હતી, પણ સ્વતંત્ર યુદ્ધ પછી જીવન નીવારને માટે એમને જંગીરદારોના સાંડસામાં વીરોધ ફસાવું પડ્યું! આમ વ્યક્તીગત સ્વતંત્રતાનું મુખ્ય એમને શારીરિક યુદ્ધામી દ્વારા યુદ્ધવતું પડ્યું! ઉપરાંત રશીયન સરકારનો કર ચોંટણો તે જુદો! રશીયન સેનામાં નોકરી કરવાનું તેમને માટે ફરજિયાત થઈ ગયું. આ બધાં કારણોથી ઐરોપીયાના બેકુતો દેશ છોડી રશીયામાં વસવા લાગ્યા.

માહિત્ય-સંગ્રહ

સેક્ટો વધથી દેશના શીક્ષણ વીભાગમાં, વ્યાપારમાં તથા પ્રજાના ઉચ્ચ સમુદાયમાં તો માત્ર જમનોનું જ ધ્યાન થતું હતું. તેવામાં ૧૮૮૫ માં ઐરોપીયાની રાષ્ટ્ર ભાષાનો અધીકાર કરવામાં આવ્યો અને તેને સ્થાને રશીયન ભાષાને સાવદેશીક બનાવવાનો દ્રઢ પ્રયત્ન શરૂ થયો. પરંતુ ઐરોપીયાવાસીની હદ આગળ રશીયન શાંસકોનું ધોંગ ચાલ્યું નહીં. માનુષ્યોનો તીવ્રરુકાર એમને અસહ્ય લાગ્યો; અને એમણે ભાષા સામેના દમનનો એકે મતે વીરોધ કર્યો. દેશભાષા ઉપરની તેમની આ અસીમ અક્ષતું મુખ્ય કારણ એ છે, કે એમની દંતકથાઓ અને રાષ્ટ્રીયગીતોના અંદર સંસ્કરમાં બધાથી નીમળો જ છે. આથી તેઓ એને પોતાની બહુમુલ્ય જાતી ય સંપત્તી સમજી દંમેશાં એનું રક્ષણ કરતા આવ્યા છે.

તેથી રાષ્ટ્રીય ભાષાની જાગૃતી અને રાષ્ટ્રીય જવાબદારીનું જ્ઞાન થતાં જ ઐરોપીયાનો નેતાઓએ કૌથી પ્રથમ ખ્યાન એ ઉપર લગાડ્યું, ને આ મૌખિક સાહિત્યને લીધે બંધ કરી દે મેશાં માટે સુરક્ષીત કરી લીધું. આ સંગ્રહમાં લગભગ ૨૫ દંબર દયાઓ

તથા ૧૭૦ હજાર ઐતીહાસિક, વૈવાહિક અને વીરરક્તિની ગીતો છે. એ સીધા પીલુ નકમુ પેલુ બહુ છે.

રશીયન સરકારે એસ્ટોનીયાવાસીઓની આવી ભઝતીને લીધે ૧૮૬૬ માં દેશી-ભાષાનો વીરોધ બંધ કરી દીધો. ને એમને 'ગીતોનો તહેવાર' ઉજવવાની અનુમતી આપી. આ ગીતોનો તહેવાર દર વરસે ત્યાં બહુ ધામધુમથી ઉજવાય છે.

પછી તો ધીમે-ધીમે-તેમણે સાહીત્ય સમીતીઓ સ્થાપી, વર્તમાનપત્રો પ્રકટ કર્યાં અને સાવજનીક સંઘાયથી એસ્ટોનીયન ભાષા શીખવવાની શાળાઓ પણ ખોલવામાં આવી. તેથી કેળવણીનું પ્રમાણ સારા પ્રમાણમાં વધ્યું છે અને દર હજારે ચાર મનુષ્યે યુનીવર્સિટીનું ઉચ્ચ શિક્ષણ પણ પ્રાપ્ત કર્યું છે.

જમન જાગીરદારો પ્રજાની ઉપર મન-માન્યો અપાચાર કરતા હતા. આથી ૧૯૦૫ માં એસ્ટોનીયાવાસીઓએ વીરશી સત્તાનો વીરોધ કરવાને કડીબદ્ધ થઈ ગયા. એમણે આખા દેશમાં કાંતી મચાવી. જાગીરદારોની પ્રાચનાથી રશીયન સરકારે કેમ્પેની એક સેના દ્વારા આ કાંતીને દામી દીધી અને કાંતીકારી નેતાઓને નીહંણતા પુર્વક બીપણ સજા કરી.

મહાયુદ્ધને અંતે

પછી તો મહાયુદ્ધ નગરું. પછી ઝારનું પુત્ર થયું અને ૧૯૧૭ માં પ્રીન્સ

કુવોદે એસ્ટોનીયા માટે સ્વરાજ્યની માગણી સ્વીકારી. પણ નવેમ્બર ૧૯૧૭ માં રશીયન સામ્રાજ્યની લગભગ લેનીનના હાથમાં આવવાથી જુની રાષ્ટ્રીય સમીતી બંધ કરવામાં આવી. અને ૨૪ મી ફેબ્રુઆરી ૧૯૧૮ ને દીવસે ત્યાં સ્વતંત્ર પ્રજાસત્તાક જાહેર કરવામાં આવ્યું.

સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા

મે ૧૯૧૮ માં ઇંગ્લાંડ, ફ્રાંસ ને દટા-લીએ પણ એ દેશની સ્વતંત્રતાનો સ્વીકાર કર્યો. છતાં ચે સ્વતંત્રતાના પુઢની પુણ્ય-હુતી ત્યાં થઈ શકી નહોતી. આંતરરાષ્ટ્રીય રાજકારણી ખટપટને લીધે ૧૯૧૯ નું આખું વર્ષ પુઢમાં પુરું થયું અને અંતે ટારટુની સંધી દ્વારા તેને પણ એસ્ટોનીયાની સ્વતંત્રતાનો ફરીથી સ્વીકાર થયો અને તા. ૨૦ જાનેવારી ૧૯૨૧ ના દીવસે એસ્ટોનીયાએ પોતાની છેવટની સ્વતંત્રતા પ્રાપ્ત કરી. પછી તો ત્યાંના જાગીરદારોની આશાઓ પર પાણી ફરી ગયું. ૧૯૨૯ માં સર્વ સમ-તીથી જમીનના સુધારાનો કાયદો કરવામાં આવ્યો જેથી જાગીરદારોની સર્વ સંપત્તી રાષ્ટ્રની મના થઈ ગઈ. અને એક વખતની સુખમ જની બોદેલી પ્રજા એ આમ સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા મેળવી. *

* હીંદી ઉપરથી

નવયુગ

આપના ગામની લાયબ્રેરીમાં આવે છે ? ન આવતું હોય તો શા માટે તેને મંગાવવાની તજવીજ કરતા નથી ?

હિંદ: નિર્ધનતા અને ભૂખ મરાની ભૂમિ

કાચું સોનું પર્કવનારા દેશ
તરીકેની ખ્યાતિ પામેલા હિંદના
૯૦ ટકા જેટલા ખેડૂતો અને
કામદારોની કેવી કારખી દશા
અત્યારે થઈ ગઈ છે, તે
લેખકના જ શબ્દોમાં વાચો—

: લેખક :

રમણીકિ મહેતા

વિગેધાભાગી જણારો છતાં આપણે
જીવીએ છીએ એ જોઈતું સત્ય છે,
તેટલું જ સત્ય આ અખુટ સંપત્તીથી
ભરપૂર ભાગ્ય દેશની ભુમિ એ ભુખમરાની
ભુમિ છે એ કથનમાં ગળેતું છે. પૃથ્વીના
પામમાં ભાગની વસ્તીવાળા આ દેશમાં,
જનતાના વીશાળ સમુદાય ને જીવન ટકાવી
રાખવા માટે જીવનની પ્રાથમિક જરૂરીયાતો
(અન્ન, વસ્ત્ર અને ગૃહવાસ) પર પહોંચી
નથી.

જે દેશમાં માથા ઘી સરેરાશ માગીક
આરકે માર રૂપિયા કે તેથી ઓછા વધારે
હોય, જે દેશના ૯૦ ટકા જેટલા ખેડૂતોના
માથે દેવનો દગલો થઈ પડ્યો હોય, જે
દેશના ત્રમણીઓ દુર્ગંધ મારતા
મહોત્સાઓમાં અને દવા ઉત્પન્નના અભા-
વવાળી ગાલીઓમાં ગળેતા હોય ત્યાં
મધ્યમ વર્ગનાં પણ વાંચો માલસોને
પેટના પુલ્લ માટે નોકરીની ગોધમાં
અરીંડાની બદલું પડતું હોય તે દેશ
સંપત્તીશીલ કેમ કહેવાય ?

જે દેશમાં કેળવણીનું પ્રમાણ ફક્ત
૮ ટકા હોય, ત્યાં સંગમ જીવનની અવધ

૨૩ વર્ષની હોય એ દેશ જગતની સંસ્કૃ-
તિમાં અર્વોત્તમ સંસ્કૃતિવાળો દેશ કેમ
ગણાય ?

પણ ખેતરમાં કામ કરતાં ખેડૂત તરફ
નજર નાખો ઉંઢાળાનો પ્રખર તાપ પડતો
હોય કે વર્ષાઋતુનો મુશળધાર વર્ષા પડતો
હોય કે શ્રીયાળાની યથારતી ઠંડી વાતી હોય
તે વખતે પણ અનાજ ઉત્પન્ન કરવા તેને
ખેતરમાં અનત કામ કરવું પડે છે છતાં
એ અન્ન ઉત્પન્ન કરનાર ખેડૂતની દશા
આજે શ્રી છે ? એને જ પોષવાને અન્ન
નથી ગળેવાને ન્હાની છૂંપડી નથી. પછે-
વાને પુરતા કપડાં નથી.

ખીજ તરફ કાગળાઓમાં પરમેશ્વરો
હિંદુત્વા કામદાર તરફ નજર નાખો. આગના
ભક્ષુમાં કાઠની મીનની ભટ્ટી આગળ કે કાચ
રોગની બક્ષીમાં આપના રૂની કીડીઓમાં શું-
ગાનનાગ ચાનાવગળુમાં, કે ચાના બગીચામાં
ગમે ત્યાં પણ એને તો અહોનીય કામ
કરવું જ પડે છે, છતાં એ જ કાપડ વણે
છે તે કાપડ કોઈ ખીજ જ પહેરે છે એ
જોઈતું ખેતર છે તે વાપરનાર કોઈ ખીજ
જ હોય છે. એની પહેલી ચદા ખીજાએ

વીલાસી ટેબલો ઉપર મકાય છે! એને તો કંગાળ રોજમાં મુંગે મોઢે શુભામની ગોડે બાર કલાક કામ કરવું જ પડે છે. અગવડો કે ઓછી રોજના દુખે ને તે સ્થેન માથું ઉંચકે તો ખીજે દીવસે રસ્તામાં રજાળતા બીખારી બનવાનું તેને માટે સમર્થનું જ છે! મધ્યમવર્ગની ભણેલા કે અભણ માણસોના દુઃખની કથની પણ એટલી જ ભયંકર છે.

ખેતરમાં મળુરી કરતું ખેડત કુટુંબ

દેશના કે પરદેશના અર્થ-શસ્ત્રીઓએ આ વસ્તુનું સમર્થન ક્યું છે, અહીંના અને બહારના રાજદ્વારી પુરોએ એ વાત ક્યુલ રાખી છે. ખ્રીડીશ સરકાર કે તેણે નીમેલી તપાસ સમીતીઓને એ વાત સ્પષ્ટરવી પડી છે. હીંદી જનતાની દરીદ્રતા વીધેના તેમના મત, અભીપ્રાય કે તપાસને અંતે આવેલા નીચુંપનો સાર્વશ કક્ત “ભયંકર દરીદ્રતા” સીવાય કંઈ જ નથી. ખીજે શું હોય? એ ભયંકર દરીદ્રતાના ભને સહુ જુદાં જુદાં પ્કાનાં બતાવે પણ એ નીખુર પણ સત્ય થટના ઉપર કોઇ આંખમીંઆમણાં કરી શકે તેમ નથી. તે માટે કોઇ રાજતંત્રનો વાંક કાઢે છે અને કોઇ સમાજરચનાનો વાંક કાઢે છે; કોઇ જાગીરદારોનો તો કોઇ મુડીવાદીઓનો વાંક કાઢે છે, ત્યારે કોઇ જનતાનો વાંક કાઢે છે; અને કોઇ કેવલણીના અભાવના પરીણામ તરીકે ઓળખાવે છે, તો જુળી કોઇ એને દેવી આપનું કારણ આપે છે. ભલે તેને મટે જવાબદાર સરકારની નીતી કે સમાજ

રચના છે, જાગીરદારોની અને મુડીવાદીઓની આવીંક શોષણનીતી હો કે અજાનગૃત યથેલી જનતાની ખેદરકારી હો, શાપ હો કે અજાનતા હો ગમે તે હો પણ એટલી તો સત્ય વસ્તુ છે કે હીંદુ એ દરીદ્રતા અને શુખમરાની ભુમી છે.

૧૯૨૭-૨૮ ના ખ્રીડીશ હીંદના નૈતીક અને કૌતીક વીકાસ તેમ જ તેની પરીસ્થીતી વીધેના સરકારી નીવેદનમાં જણાવવામાં આવ્યું છે કે: “હીંદનાં ગામડાંઓમાં ભયંકર દરીદ્રતા વસે છે. વ્યક્તી પાસે અજાન પરી-દવા જેટલું પણ દ્રવ્ય નથી.”

રેવરન્ડ એમ્પસ જે. એ. કુબોઇ કહે છે કે: “ગરીબ હીંદીઓ આપણી પાસેથી બાઇબલને ભાગ્યે જ ધચ્છશે. તેમને તો ખાવાને રોટલા અને થરીર દાંકવાને કપડાંની જરૂર છે.”

હીંદના વીભાવતી વઝીર (સેક્રેટરી ઓફ સ્ટેટ ૧૯૧૭) ને પણ ક્યુલવું પડ્યું છે

કે “કંગાલીયત હીંદમાં ધામો નાખીને” પોતી હોય એમ જણાય છે. પ્રજાના મોટા ભાગને માસિક થોડા રૂપિયા મળે છે અને એવા ત્રણ રૂપિયા હોય ત્યારે અમેરીકાનો માત્ર એક જ ડોલર થાય. દેશની આખાદી થાય તેવાં સાધનો ઘણાં છે પણ દેશની અનીશય ગરીબીના કારણે તેનો વીકાસ થઈ શકતો નથી.”

૨૧. શેમેશચંદ્ર દે-તે કહ્યું છે કે: “હીંદી-ઓની અતીશય દુ:ખી હાલત અને નીરા-ગાનો ખ્યાલ રાષ્ટ્રોમાં દર્શાવેલો મુશ્કેલ છે. તેની પાની પાસે શરીર લાંકણ પુરતે અકાર થીમમાં વાળો ગાળો હોય છે અને નાનાં બાલકો તો ખીચારાં નાગો જ ફરે છે. શીવાળની કડકડતી ઠંડીથી બચવા માટે એકાદ ફાટરો છુટયો છુસો કે કામળો હોય છે. ધરધણીની આવક લુજ હોવાથી કુટુંબનું પોષણ થઈ શકતું નથી અને તેને લઈને તેની પત્નીને પણ મલુરી કરવા જવું પડે છે, તેમ જ નાનકડાં બાલકોને પણ દોર ચારવા જવું પડે છે. આટલો આટલો પરિશ્રમ કરવા છતાં વરસની આખરે તેને પેટ પુરતું અનાજ પણ સાંપાડતું નથી.”

ખ્રીસ્તી સામ્રાજ્યના વર્ગમાન મુખ્ય પ્રધાન મી૦ રામ્સે મેકડોનાલ્ડે પણ સ્વીકાયું છે કે: હીંદની દરીદ્રતા તે કંપનાની વાગ નહીં પણ સત્ત્વ દષ્ટિકા છે.

આટલાં પ્રમાણપર્યોનો ઉલ્લેખ હીંદની ગરીબાઈ પુરવારે કરવાને બસ છે. બાકી તો ‘નવયુગ’નાં પાનાં ને પાનાં ભરાય તેટલાં અવતરણો આ સંબંધમાં આપી શકાય તેમ છે.

હવે આ ભયંકર દરીદ્રતાનાં કારણો તપાસીએ: હીંદની સામાજિક અને રાજકીય પરિસ્થિતિનાં ગાદો અબસ કરીને સમાજ-વાદના મળેલા કાષ્ઠ માક્સે ૧૮૫૩ માં

“ન્યુયોર્ક ડેલી ટ્રીબ્યુન” માં કેટલાક લેખો લખ્યા હતા. તે વખતે જ ભાવીના બીતરમાં તીક્ષ્ણ ‘દબ્દીપાત કરી એ શુદ્ધિમાન પુરૂષે હીંદની ગરીબાઈનું રહસ્ય ઉધાકું પાડ્યું ‘જી’ અને આજે જ્યારે એના રખડો આપણે વાંચીએ છીએ ત્યારે એણે જે આગાહી કરી હતી તે નજરોનજર ભેદ્ય છે. તેણે કહ્યું હતું કે: “જ્યારથી ખ્રીસ્તીશાએ હીંદની ભુમી ઉપર પગ મુક્યો ત્યારથી હીંદ માટે એક નવો આર્થિકયુગ શરૂ થયો છે. નવી સામાજિક રચના લંકેશમાં લુની રચનાનો નાશ કરે છે તે પ્રમાણે હીંદમાં પણ લુનો જાગીરદારી યુગ (Fendal Order) અને ગ્રામીન ગ્રામ્ય પદ્ધતી (Village system) નો સુધ્ધ ખ્રીસ્તીય સામ્રાજ્યવાદની સ્વાધીન નીતિને લઈને અદ્યતન્યે આથમ્યો છે.” પરીણામે એ આવ્યું કે મોટા મોટા જાગીરદારો પાસે જે રાજકીય સત્તા હતી તે ખ્રીસ્તીશાના હાથમાં જઈ પડી અને બાકી જે થોડા ઘણા વંશ તે લગભગ નામની જ સત્તાશાળી રહ્યા.

હીંદમાં શૃદ્ધિધોગ અને નાના પાયા ઉપર ચતી ખેતીવાડી ઉપર ગ્રામ્યપદ્ધતી રચાયતી હતી. પણ પરદેશી કારખાનાઓમાંથી તૈયાર થયેલા સસ્તા અને સફાઈદાર માલે શૃદ્ધિધોગને પાયમાલ કર્યાં અને એને પરીણામે ગ્રામ્ય પદ્ધતિની કમારત પણ લગભગ જમીનદોસ્ત થઈ. શૃદ્ધિધોગ પડી ભાગ્યે એટલે જનતાની પાસે ફક્ત ખેતી-વાડીનું એક જ સાધન રહ્યું. ખ્રીસ્તીશાને તો ફક્ત પોતાની જ માવજતીના ઉદ્દેશોને ખીલવવાના હતા એટલે લુના શૃદ્ધિધોગને બદલે અર્વોચીન ઉદ્યોગવાદ તેઓ હીંદમાં કેમ દાખલ કરી શકે? તેમની આ સ્વાધીન નીતિને પરીણામે ગામડાઓમાં ગરીબાઈ તેમ જ વસ્તીનું પ્રમાણ બન્ને અતીશય

વધતાં ચાલ્યાં છે એ આજે સત્ય હકીકત સંતોષ આપણે અનુભવી રહ્યા છીએ.

ખેતીવાડી એ હીંદના આર્થિક મુદ્દાનો પાયો છે એમ કહેવું અતીશયોક્તી ભરેલું નથી. અને એ ખેતીવાડી ઉપર આજે જે અતી દબાણ છે, તે ખ્રીષ્ટીય શાસનનું મીઠું પરીણામ છે. ખ્રીષ્ટીય મુદીવાદીઓનાં ખીરસાં તર કરવા માટે આ નીતી અખત્યાર કરવામાં આવી હતી. યુગેપતા અને ખાસ કરીને ઇંગ્લાંડના જલ્લાખાંધ નીકળતા માલ માટે હીંદનું બજાર મોકલું છે અને હીંદ દ્વારા માલની ખાણોથી અખુદ ભરપુર છે. આ પરીસ્થિતિનો લાભ લઇ સામ્રાજ્યવાદની સ્વાર્થી નીતિએ હીંદના ઉદ્યોગ ખીમવા દીધા નહીં એટલું જ નહીં પણ જે યોગ્ય ઘણા મુદ્દકોચોગો હતા તે પણ સીધી કે આડકતરી રીતે પાપમાલ થયા. આનું સીધું પરીણામ ખેતીવાડી ઉપરના અતીશય દબાણમાં અવ્યું. ૧૯૧૧ ના વસતી ગણતરી ખાતાના કમીશનરે આપેલો જવાબ આ વસ્તુસ્થિતિનું સમર્થન કરે છે. તે જણાવે છે કે:

“ખેતીવાડી ઉપર જે જેઓ જીવન નિર્વાહ ચલાવે છે તેઓની સંખ્યા દીન પ્રતીદીન ઘણી વધતી જાય છે એમાં સંડોવે શંકા નથી. યંત્રમાં જનતા માલને લઇને ગૃહ-ઉદ્યોગ પર જીવતા વર્ગનો નફો ઘણો જતો રહ્યો છે અને પરીણામે એ વર્ગ તેમના ઉદ્યોગને તથા દઈ, ખેતીવાડી તરફ લક્ષ દોરતો જણાય છે.” (૧૯૧૧ ના સેન્સસ રીપોર્ટમાંથી)

હજુ પણ પ્રાચીન પદ્ધતિ ઉપર થતી નાના પાયા ઉપરની ખેતી અને તે સાથે તેની ઉપર વધતું જતું વસતીના વનરાતનું દબાણ એ હીંદી જનતાની દરીદ્રતાનું ખ.સ મુળ છે.

છેક ૧૮૮૦ માં નીમાયલા “દુષ્કાળ કમીશને” પછું તેના રીપોર્ટમાં આ વસ્તુ સ્પષ્ટ કરી છે. એ રીપોર્ટમાં જણાવવામાં આવ્યું છે કે:

“હીંદની પ્રજાની ગરીબાઇ અને દુષ્કાળના વખતમાં થતી તેમની ભયંકર હાલતનાં મુળ તપાસીએ તો જણાય છે કે પ્રજાના વીશાળ સમુદાય મામે ખેતી રીવાજ ખોતે એકે માગ જુદા નથી તે જ છે.”

ખેતીવાડી ઉપરના અતીશય દબાણનો અર્થ મુંબાઇ ઇલાકાના ખેતીવાડી ખાતાના માછ હીરકદર ડો. ઉરાલમને કહેલી ગામ-ગ્રામોની તપાસમાંથી કરીએ તો કીક થઇ પડશે. ડો. મેને પોતાની તપાસમાં જે આંક ગ્રામો હીંદી જનતા સમક્ષ રજૂ કર્યા છે તે આપણી આખ ઉધાડવા માટે પુરતા છે. પુનાના એક ગામજાની તપાસ કરતાં તેમને જણાયું કે “ઇ. સ. ૧૭૭૧ માં એક ખેડુત દીઠ સરેરાશ જમીન ૪૦ એકર હતી; ૧૮૧૮ માં તે ૧૭૩ એકર જેટલી થઇ ગઇ હતી તો ધટતી ધટતી તે ૧૮૨૦ થી ૧૮૪૦ માં ૧૪ એકર, અને ૧૯૧૫ માં ૭ એકર જેટલી થઇ ગઇ છે. જમીનમાંથી ખુદી ગયેલા કેસ વીધે તેઓ કહે છે: ખેડવા લાયક જમીનમાંની “૮૧ ટકા જેટલી જમીન, સારા વખમાં પણ તેના માત્રીકાનો પુરતો નીર્વાહ કરી શકે તેમ નથી.” અને આ દશ માત્ર દલીલોની જ નથી. બંગાળમાં પણ એક ખેડુત દીઠ સરેરાશ જમીન માત્ર ૨-૨ એકર જેટલી જ આવે છે. ૧૯૨૧ નો બંગાળનો વસતી ગણતરીનો રીપોર્ટ જણાવે છે કે: “ખેડુતની ગરીબ હતું કારણ આ આંકડાઓમાં છે.” હીંદી ખેડુતના સ્વર્ગ સમા મનાતા પંજાબમાં પણ ખેડુતોના હાથ માથી ધીરેધીરે જમીન સરતી જઇ માલદાર જમીનદારો અને શાહુકરોનાં હાથમાં જઇ પડે છે. અંગ્રેજ લેખક મીંડેલ્સના

ચાખ્ખોમાં કહીએ તો “પંખજના ખેડુતોના ૫૮.૩ ટકા પાસે કુલ ખેડાણ જમીનના ૧૨ ટકા જેટલી જમીન છે. એટલે કે માથા દીઠ સરેરાશ એક ખેડુત પાસે પંખજમાં ૫ એકર જેટલી જમીન છે; ત્યારે ૩.૭ ટકા જેટલા ધનાઢ્ય જમીનદાર પાસે કુલ ખેડાણ જમીનના ૫૫.૭ ટકા જેટલી જમીન જઈ પડી છે. બાકીની જમીન ખે વીલાગમાં વહેંચાઈ ગયેલી છે: પહેલા વીલાગમાં ૨૬.૨ ટકા જેટલા મધ્યમ વર્ગના ખેડુતો આવે છે. તેમની પાસે સરેરાશ ૫ થી ૧૫ એકર જેટલી એટલે કુલ જમીનના ૨૬.૬ ટકા જેટલી જમીન છે. અને બીજા વીલાગ ઉપર મધ્યમ વર્ગના છે. તે વર્ગના ૧૧.૮ ટકા જેટલા ભાગ પાસે સરેરાશ ૧૫ થી ૫૦ એકર જેટલી એટલે કે કુલ જમીનના ૩૫.૬ ટકા જેટલી જમીન છે.”

હીંદી ખેડુતોની આવી દશા હોવા ઉપરાંત તેમને માથે પ્રતિવર્ષ દેવાનો ખેલ એછા થવાને બદલે વધતો જાય છે. ૧૯૨૯-૩૦ નો મુંબાઈ ઇલાકાની ખેડાઈ તપાસ સમીતીનો રીપોર્ટ જણાવે છે કે: “ખેડુતોનો મોટા ભાગ જન્મથી જ દેવાદાર હોય છે અને મરે છે ત્યારે પણ દેવામાં મરે છે” (પૃ. ૩૮. ભાગ ૧.) “મુંબાઈ ઇલાકાના ખેડુતોને માથે ૮૧ કરોડનું દેવું છે.” સચે સાથે કનીટી એમ પણ જણાવે છે કે, “આ આંકડો એકદમ ખરા છે એમ કહી શકાયું” અર્થ છે; કારણ કે ખેડુતોને તેમના દેવાની એકસ રકમનું ભાન હોતું નથી તેમ જ ત્યારે તેઓ જણાવે છે. ૫ છે ત્યારે તેઓ તે હુપાવવા હોય છે અને તેમાં જ લોડા તેની તપાસ કરવા આગા રોય તેમની પાસે તો તેઓ ખાસ જ હુપાવે છે.” આ ચાખ્ખો ઉપરથી અનુમાન ફેરી શકાય છે કે

ખેડુતોને માથે કલક ૮૧ કરોડ કરતાં પણ વધારે દેવું હશે. છતાં કનીટીનો જ આંકડો પ્રમાણભૂત ગણીએ તો પણ એ આંકડો કંઈ નાનો મુનો ગણાય નહીં. જુદા જુદા તાલુકાના દેવાના અને ખેતી કરતાં કુંડું-ખોના આંકડા પ્રમાણે સરેરાશ એક કુંડું બદલ દેવાનાં રકમ ૩૨૯ રૂપિયા આવે છે. પંખજના ખેડુતો વીગે લખતાં બહીતાં બહીતાં પણ મી. ડારસીંગે તેમના દેવાની રકમ ૮૦ કરોડ રૂપિયાની જણાવી છે. સર. ઇ. મેકલેગનની ગણતરી પ્રમાણે દેશની સમગ્ર ખેડુત જનતાનું દેવું ૧૯૧૧ માં ૩૦૦ કરોડ હતું ત્યારે ૧૫ વર્ષના ગાંધામ મી. ડારસીંગની ગણતરી પ્રમાણે તે વધીને ૬૦૦ કરોડ ઉપર ગયું છે. આજે તે લગભગ ૮૦૦ કરોડ જેટલું થઈ ગયું છે.

હીંદના કરોડો ખેડુતોની ખાનાખરાબીનો આદતીકસ છે. તેમની કારમી કમાણીયતની એ કથા છે. અનાજ અને રૂ ઉત્પન્ન કરનાર એ કૃષીકાર પુરતા અજ અને વસ્ત્ર વીનાનું જીવન ગાળે છે. અમાન રચનાની આ કેવી વીચીત્રતા! ખરેખર “હીંદ એ ભુખમરાની ભુમી છે.”

[૨]

હિંદ સમૃદ્ધિવાન દેશ છે એની તો કોઈ ના પાડી શકે તેમ નથી. છતાં કમનસીબીની ખીના તો એ છે કે અણુટ સમૃદ્ધી છતાં હીંદી પ્રજા, દુનીયાની બીજા કોઈ પણ પ્રજા કરતાં વધારે દરીઃ છે. અત્યારે તે ખેતી પ્રધાન દેશ હોઈ, તે બીજા દેશોમાં અનાજ અને કપાસ વીગેરે વસ્તુઓ મોટા જથ્થામાં એકઠે છે અને છતાં આ દેશના ૮૦ ટકા જેટલા જનસમુદાયને અન્ન તેમ જ વસ્ત્ર મારે જીવનસંક્રામનું કારણું થઈ ખેડુનું પડે છે. તે આપણે જાણે ગયા છીએ.

હીંદના અર્થશાસ્ત્રોનો આ અભિપ્રાયનો પ્રશ્ન છે. આ પ્રશ્ન સાથે જ હીંદી પ્રજાની ભવ્ય આશાઓ કે નીરાશાઓ સંકળાયેલી છે. કુદરતના અમુક ખજાના સમેત હીંદ દેશ ભવીષ્યમાં પોતાને આંગણે નીરાશાને નોતરશે કે કુદરતી સમૃદ્ધિને પીલવી સારી એ હીંદી પ્રજાના કલ્યાણમાં તેનો ઉપયોગ કરશે એ પ્રશ્નના મુરોચ્ય નીરાકરણમાં જ ભાવી હીંદ માટે આશા કે નીરાશા છુપાયેલી છે. હવે જો હીંદને કાળે નીરાશા આવે તો હીંદી પ્રજા જ તેને માટે જગતનાર બને; પરંતુ આપણે આવતી કાલને મુખારી લેવા આશાની ભવ્ય ધમારતો સ્વપ્નાનાં સ્વપ્નાં શા માટે ન સેરીએ? કમલુકે સમૃદ્ધિના સ્વર્ગસ્થા આ દેશમાં તે માટે જોઇતાં તમામ સાધન સામગ્રી ભરેલા છે,

“હીંદ સમૃદ્ધિવાન દેશ છે.” એવી માન્યતા પ્રાચીનકાળથી ચાલતી આવી છે. જગતે એની જાણજવાણી લેઇ છે, એની ભવ્યતા નીહાળી છે; એ જાણજવાણી અને ભવ્યતાએ પરદેશીઓને વખતોવખત આ ભુમીમાં આવના લલચાવ્યા છે અને હીંદની સંપત્તિ વડે તેમણે તેમના ખજાના ભર્ષા છે. આજે હીંદની ભુમી ગરીબ ભુમી કહેવાય છે અને છતાં પણ વીચીત્રતા તો એ છે કે ધનભંડારથી એ ભુમી ભરેલી છે એવી પરદેશીઓની માન્યતા તેમને હજી પણ હીંદ તરફ આકર્ષે છે. ખ્રીષ્ટીય સામ્રાજ્યવાદ હજી પણ હીંદને પોતાના શાસન હેઠળ રાખવા માગે છે તેનું એક કારણ પણ તે જ છે.

સમગ્ર ભારતવર્ષનું ક્ષેત્રફળ ૧૮૦ હજાર ચોરસ માઇલ જેટલું છે આમાંથી ફક્ત ખ્રીષ્ટીય હીંદનું જ ક્ષેત્રફળ લગભગ ૧૧૦ હજાર ચોરસ માઇલ જેટલું છે. બાકીનો ભાગ દેશી રાજ્યોનો છે. ૧૯૨૧

માં થયેલી વસતી ગણતરી પ્રમાણે, ખ્રીષ્ટીય અને દેશી હીંદની કુલ વસ્તી ૩૨ કરોડ જેટલી છે. તેમાં એકલા ખ્રીષ્ટીય હીંદની જમ્ની ૨૫ કરોડની ગણાય છે. ઉત્તરે કાશ્મીરથી દક્ષિણે કન્યાકુમારી સુધીની હીંદની લંબાઈ ૨૦૦૦ માઇલ છે. જ્યારે પશ્ચિમે દ્વારકાથી મોડીને તે પુર્વમાં જમનાથ સુધીની પહોળાઈ ૨૫૦૦ માઇલની છે. આમ ભૌગોલીક દ્રષ્ટીએ હીંદ આંતરરાષ્ટ્રીય વેપારનું એક મુખ્ય સ્થળ થઈ પડે તેમ છે.

વળી હીંદની ભુમીની સપાટી ઉપર અને તેના ગર્ભમાં કુદરતી સાધનો અમુક છે. આકાશને આક્રમતા પર્વતો સાધારણ માણસને મુગ્ધ કરી નાખે તેવા છે. હિમાલય પર્વતની હાટ, સમસ્ત હીંદને ઉદ્યોગવાદની કક્ષાએ પહોંચાડે તેટલી વીઘટ શક્તિ ના ભંડાર ૩૫ ઉત્તર પ્રદેશનું રક્ષણ કરે છે. તેમાંથી જન્મ પામતી મોટી સરીતાઓ વાયવ્ય અને નૈરત્ય તરફ જાય છે, બીજી કેટલીક પશ્ચિમથી પુર્વ તરફ અને પુર્વથી પશ્ચિમ તરફ પણ જાય છે. ગંગા, યમુના, બ્રહ્મપુત્રા, ગોદાવરી, તુંગભદ્રા, કાવેરી, તાપી અને નર્મદા એ દુનિયાની મોટી નદીઓમાં ખપે છે એટલું જ નહીં પણ હીંદની ખેતીવાડીને માટે તે કુદરતની અણમુલ ખજીસ છે. આમ હીંદના મોટા મોટા પહાડો, લાંબી સરીતાઓ, ફળદ્રુપ ખીણો એટલું જ માત્ર હીંદી જનતાને કુદરતની યક્ષીસ છે એમ પણ નથી. દરેક જાતની અનુકુળ આબોહવા આ દેશમાં છે. ગરમમાથી ઠંડી અને જીનાશવાગીમાંથી મુખી-અભોહવામાં આપણે આપણા જ દેશમાં રહીને પણ ગમે ત્યારે સહેવાઈથી જઈ શકીએ છીએ.

સીત્રામ હીંદની વીપુલ વનસ્પતી તરફ દ્રષ્ટીપાત કરીએ તો ત્યાં પણ કુદરતની કૃપા જણાયા વીના રહેજે નહીં. અનાજ,

તેથી ખીયાં, ઝોપધી, કેરી પદાર્થ અને કપાસ વીગેરે અહીં ધણા મોટા જગ્યામાં પાકે છે. ચોખ્ખાની નીકાસ કરતો દુનીયામાં પ્રથમ નંબરે આવતો દેશ તે આ ભારત-વર્ષ છે. જગતના ચોખ્ખાના કુલ ઉત્પન્નના આવીસ ટકા જેટલો જગ્યા તો ફક્ત હીંદમાં જ પાકે છે. ઘઉંના ઉત્પન્નમાં હીંદનો નંબર દુનીયામાં ત્રીજો આવે છે. રૂની નીકાસમાં પણ હીંદ ત્રીજો નંબરે છે. હીંદની સામાન્ય જનતાનો ખોરાક-ખાનગરી અને ભુખાર પણ અહીં ધણા પ્રમાણમાં પાકે છે. આ અને શય્યામાં પણ તેનો કાંઈ હરીફ નથી. આટલેથી જ હીંદની સમૃદ્ધિની ગણતરીનો અંત આવતો નથી. એ સીવાય તો માનવજીવનને માટે તેમ જ વ્યાપાર ઉદ્યોગ માટે ઉપયોગી કેટલીયે વસ્તુઓ હીંદમાં પાકે છે. માણી જગતમાં પણ હીંદ સથે પુરોષ હરીફાઈ કરી શકે તેમ નથી. જન જાતની આખોડવાને લઈને, જાત જાતના માણીઓ હીંદમાં હોય છે. બંગાળ, આસામ અને દક્ષીણ હીંદના કીનારા વાળા પ્રદેશમાં જાત જાતની માછલીઓ પણ પુષ્કળ મળે છે.

અર્વાચીન ઉદ્યોગવાદની ખીવવણી માટે હીંદને જાંઘતો કાચો માલ પણ કુદરતે છુટે હાથે નીંદને આપ્યો છે. ૧૯૧૮ માં નીચા-ચક્ષા અંગ્રેજીક કમીશને પણ તે સંબંધમાં કહ્યું હતું કે: “હીંદમાં ધત્તા કાચા માલનો જગ્યા કાંઈ પણ ઉદ્યોગ ચલાવવા માટે પુરતો છે. એક અનુમતી અને અર્થ વીશાદ ભુત્તરશાસ્ત્રીએ પણ કહ્યું છે કે: “ઉત્તરની વરેલી પ્રજાની જરૂરીયાતોને પહોંચી વળે તેટલી કાચા માલની ખાણો હીંદના પીરવારમાં છે.” અને એ કથનમાં કેટલું સત્ય છે તે તો હીંદમાં થતા ખનીજ વ્યોજ કદી દે છે; હીંદમાં, કાલસો, લોહ,

સીસું, ગ્રીંદ, મેંગેનીઝ, કોમાઇટ, કલાઇ, મીકા, કસ્તુરી, કૌશાઇટ, પેગેલીયમ, પ્લેટીનમ, ચાંદી, સોનું અને ખાર વીગેરે ઉત્પન્ન થાય છે. ૨૨૦ લાખ ટન કાલસો દરેક વર્ષે હીંદની ખાણોમાંથી નીકળે છે આ જગ્યા હીંદની જરૂરીયાત કરતાં પણ વધારે છે. ધણા હાંખા અમ્ય મુધી સાથે તેટલું લોહું પણ હીંદની ભુખીમાંથી મળે તેમ છે. અવાચીન ઉદ્યોગવાદનાં બે મુખ્ય અંગ કાલસો અને લોહું જોણે આજે શુભરાત કરતાં પણ નાનકડા પ્રદેશવાળા બ્રીટનને પૃથ્વીના પટ ઉપર મહાન સામ્રાજ્ય બનાવી મુક્યું છે તે ધ્યાનમાં રાખીએ તો આ દેશનાં કુદરતી સાધનોના પૃથક્કરણમાં, આ બે વસ્તુઓની મહત્તાની રહેજ કાંખી થયા વીના રહે જ નહીં.

યાંત્રિક શક્તિનાં સાધનોમાં પણ હીંદ જગ્યા મરતક ઉંચું રાખી શકે તેટલાં સાધનો ધરાવે છે આ દેશમાં જેટલો વર્ષાદ અને ખરફ પડે છે. તે ઉપરથી એવા અંદાજ કાઢી શકાય છે કે હીંદમાં ઉદ્યોગવાદ ખોલે તે સમયે વર્ષે દીવસે જેટલી વીજાત શક્તી જળાએ [લગભગ ૧ કરોડ કીલોવેટ પાવર] તેનાં કરતાં કેટલાક ગણી વીશેષ શક્તી હીંદમાં ઉત્પન્ન થાય તેમ છે. અને આ તો હીંદની શોષાતી સમૃદ્ધી ઉપર માત્ર ઉડતી નજર જ છે. હીંદની આ છુપી દૌલતનો કાંઈ ઇન્કાર કરી શકે તેમ નથી. અતી ફળદ્રુપ જમીન, અતી વીસ્તરવાળો પ્રદેશ અને અનેક જાતના ખનીજ પદાર્થોની ખાણો સાથે સાગર સમી સરિનાઓ અને વેપારને સરળ યત્ર પડે એવા દરીઆઈ કીનારાનો મુસ-યોગ હીંદના ભાવી ઉત્કર્ષને કેટલે આગળ લઈ જાય તેની કલ્પના પણ કરી શકાય તેમ નથી. છતાં આજ સમૃદ્ધિવાન પ્રદેશની પ્રજા એજે જગતમાં મરીજ છે. કેવી વીચીર

તતા ! સમૃદ્ધી અને ગરીબાઈ એ શબ્દો જ એક ખીજના પરસ્પર પીરપી છે છતાં એ બેનો સંયોગ હીંદની ભુમીમાં થયો છે એ સુખસંમી સત્ય હકીકત છે. હીંદની સરેરાશ વાષીકે આપકે ૪૫ રૂપીઆ છે. આટલી નચવી રકમમાં તે જીવન ગુજારે છે-તેને જીવન ગુજારવું પડે છે !

પણ ઉદ્યોગવાદના વીકાસમાં તો મુડીની પ્રથમ જરૂર પડે છે. નવાં કારખાનાંઓ કે નવાં યંત્રાલયો સ્થાપવા માટે જરૂરની મુડી અત્યારની દશામાં હીંદમાંથી મળી શકતી નથી. હાલને પગલે તેથી અલગ હીંદી ઉદ્યોગને પરદેશી બેંકોના મેજલુલ હેઠળ ક્યારાવું પડે છે. અને એ બેંકો વળી સ્વદેશી ઉદ્યોગને ઉત્તેજન આપવાને બદલે તે ઉદ્યોગને પચાવી પાડવા તરફ હંમેશા લક્ષ રાખે છે !

આમ મુડીનો અભાવ એ હીંદના ઉત્કૃષ્ટના માર્ગમાં ક્ષોધી યોડું વંધ છે. તે માટે મુડીવાદી સામ્રાજ્યવાદ જ જવાબદાર છે. એણે શરૂ કરેલી રાજ્યનીતી, પશુપાતલરી જાન નીતી અને કૃષિ મહુડીયામણ એ

સર્વે વસ્તુઓ અત્યારે તો જમણ જેવી હીંદના વીકાસની આડે ઉભી છે. એટલે જ હીંદને માટે આથી'કે સ્વતંત્રતાની સંકુલ પહેલાં અને અનીવાર્ય જરૂર છે. હીંદનો સંપત્તિવાન સમુદાય, તેથી તો મુડીવાદી સામ્રાજ્યવાદની સામે અપ્રમથ્યમાં આવવા તત્પર બન્યો છે. પરંતુ હીંદના સર્વાંગી ઉત્કૃષ્ટને સીધી અને આડકતરી રીતે અપરોધનાર તો આપણી રાજકારણી પ્રાધીનતા જ છે. એક પ્રગતી ઉપર બીજી પ્રગતી સત્તા એ કોઈ પણ પ્રગતિ માટે મોટામાં મોટી આકત છે. તે માત્ર પ્રાધીન પ્રગતિમાં ગુલામી અને દરીદ્રતા જ નહીં પણ તેની સાથે સાથે રૂઢી રક્ષકતા, ધર્માધતા, કાયરતા અને તેવા ખીજ અનેક દુરુદ્યોને પણ ધસડી લાવે છે. પ્રગતી સામાજિક, આર્થિક અને રાજકીય અધોગતી એના જ સીધા પરિણામ છે. એટલે દેશની વસતીના ૯૦ ટકા જેટલા ખેડૂતો તેમ જ માતમલુરી પર આધાર રાખનારાઓની ગુલામી, લુપ્તમરો અને નીધનતા જેથી જાહેર શકે, તેવા પ્રકારની આર્થિક અને રાજકીય સ્વતંત્રતા એ હીંદ માટે જરૂરની વસ્તુ છે.

નવયુગ

આપને માટે થોડા ખર્ચે દુનિયાવારની ગુજરાતી આવકમાં 'સિસ્ટમેન' થઈ શકે છે.

જાન : 'વંદુ' વસાવવાની ક્રિયા !

: એક પત્ર :

: લેખક :
પ્રભુદાસ મુંદરજી નંદાણી

સ્નેહીભાઈ,

તમારો પત્ર વહેંચે જ મળેલો, પરંતુ હું એક લખ પ્રસંગે વીરમગામ જનમાં ગયા હતા, એટલે વેળાસર જવાળ લખી શક્યો નહીં.

ઉપરના સમાચાર જાણી તમને નવાઈ લાગશે કે હું મારા સીદાંત વીરલ જનમાં કેમ ગયો? સાવ સચ્ચી વાત છે. હું માતું છું કે આજના એકેએક જુવાને દૈવ પ્રતીક્ષા કરતી ભેઠએ કે જે લગ્નો જે લગ્ન ખુબ સાદાઈ અને એળામાં એળા ખરચે ન થાય, ૩૦-૩૫ રૂપીયામાં જે લગ્ન ન પતતાં હોય તે જનમાં કદી લાગ ન લેવો.

આપણે લગ્ન અને મરણ પાછળ જ પાપ-માલ થઈ ગયા છીએ એમ તમને નથી લાગતું? કેવળ આથી જ દબીએ ભેઠએ તો ય ઉપર જણાવેલ વસ્તુની ખાસ જરૂર છે. આપણા માણસો ધરમાં ચાલુ ખાવા માટે શાક અને ઘીમા દરકસર કરશે, થોડા ભાવદેર માટે છવનની જરૂરીયાતની ચીજોમાં લાલ કરશે, અને આ પ્રમાણે પોતાના તથા પોતાના કુટુંબના શેઠશામાંથી ખટકું ખટકું રોકલો કાપી કાપીને-વરસોની મહેનત અને ગરીબાઈનું છવન બોગવ્યા પછી એકદુરં કરેલું ધન દીકરીના વીવાદ, કે આપના દાંડમાં કુટુંબી નાખશે. તે સમયે તો પાછું વાળાને નહીં જુએ. આપણા જેવી મુખ્ય પ્રજા દુનિયામાં બીજા કયાંય વસ્તી હશે ખરી?

આ તો હું આડી ચર્ચામાં ઉતરી ગયા હું મારી જ વાત પર આવું મારો લગ્નમાં લાગ ન લેવાનો નીશ્ચ મક્કમ ન મૂકી શક્યો. એટલી મારી નયજાઈનો પહેવેથી જ વીકાર કરી લઉં છું. પરંતુ ત્યાં જે અનુભવ મળ્યો એથી હવે ખીછ કોઈ જનમાં નહીં જવાનો ધરાવો વંદુ મક્કમ બન્યો છે. રાજકોટથી જનમાં જનારાની સંખ્યા સારી થઈ હતી. હું મોડો રસ્તાને પહોંચવાથી જુદા ડબ્બામાં ખેડેલો. વડવાણથી વરના ડબ્બામાં ખેડો. અડીં સામા પક્ષ તરફથી જાહેરાતે ન્હા, નારતો ખવડાવવા ખાસ માણસો આવેલા. બધા જે મહેમાનીનો સારો લાલ લીધો. હમેશાં બને છે તેમ આવા પ્રસંગે કોકને કચવાટ થવાનો અને માહું લાગી જવાનો ભારે સંભવ રહે છે, અને મહેજ શરતચુકને લીધે સામાવાળાએ ક્યું શરચું બહું ધુળમાં મળી જાય છે. અડીં તો ન્હા, નારનામાંથી વરરાજા અને તેના મીત્રો સામાવાળાની શરતચુકથી રહી ગયા, અને પરીણામે સામે આવનાર માણસની ફજોતી પગ કરવામાં આવી.

વરરાજા કેળવણેલ હતો. મેટ્રીકમાં અભ્યાસ કરતો હતો. પરંતુ સનાતની વડીલો સામે ચું કે આ કરવાની હીંમત નહોતી, તે સીવાય સનાતની આખાપના સદવાસને અંગે તેની. કેળવણી તેના પ્રાચીન સંસ્કારોને જુસી રાખી નહોતી. તેથી તે તો નાટકના ચળની ચો મળી-

નાથી મનચેત હોતો. કપડાં પાશુ ખાસ આ પ્રસંગ માટે સીવડાવેલ પહેર્યાં હતાં, અને સાફે બહુ જ ફાંકડો આવ્યા છે કે નહીં તે જોવામાં, તે માટે ફરેકના અભીપ્રાય મળવામાં, અને કોઈનો અભીપ્રાય વીરધ્માં આવતાં તે છોડી નાખીને નવેસરથી આંધવાની વ્યાધીમાં પડ્યા હોતો. આવા પ્રસંગે ખાસ ભલકા અને દમામથી રહેતું જોઈએ અને સેન્ટ અત્તરનો છુટથી ઉપયોગ કરવો જોઈએ એમ તેવું માનવું હતું.

આમ કપડાંની ધમાલમાં વીરમગામ આવી પહોંચ્યું. મને અણુવર થવાનું આમંત્રણ હતું, તે માટે હું ખાસ હક્કદાર હતો; પરંતુ તે હક્ક મોગવવાની મારી જરાય ધમ્જા-હોતી, તેમ જ તેટલી આવડતે ન હોતી. આજ સાપ ગયા અને લીસોડા રહ્યા. અણુવરનો મુળ રીવાજ તો ત્યારે જરૂરની વરનાજના આખા ય ભાવી જીવન પર સ્થોટ અસર પાડવા માટે હતો. આજ યુરોપના Sex-literature જાતિય સાહિત્ય થોડકું બંધ બંધાર પડે છે; તેથી ત્યાંના જીવાનો પરણીત જીવનને લગતી માહિતી પુસ્તકો દ્વારા મેળવી શકે. આપણે ત્યાં એવું સાહિત્ય જુજ હતું. અને તે સંસ્કૃત ભાષામાં. તે કે આપણું આ પ્રાચીન સાહિત્ય-ખાસ કરીને વાત્સલ્યન સુત્ર જેવાં પુસ્તકો તો આજના તે જાતના યુરોપના સાહિત્યની હરોળમાં ખેતી થકે તેવાં હતાં. દાખલા તરીકે સેંકડો વર્ષ પહેલાંનું કામસુત્ર અને ડો. મેરી રોપ્સનનું છેલ્લામાં છેલ્લું ગમે તે પુસ્તક સાથે લો, બન્નેમાં તમને ધણું જ સામ્ય દેખાશે, પરંતુ આપણું આ સાહિત્ય સંસ્કૃતમાં જ હોવાથી, અને અપરિણીત યુવાનના હાથમાં આ સાહિત્ય લાલ કરતાં તુક-સાન વધારે કરે એવી દૃષ્ટાંતથી, લગ્ન સમયે પ્રભુતામાં પગલાં મારનાર યુવાનને તેના ભાવી જીવનમાં સાચું સ્વર્ગ ઉતારવા

સાચી સલાહ આપવાં માટે આ અણુવરનો રીવાજ થયેલ હશે, એમ હું માનું છું, એટલે આ અણુવર એટલે જીવન-સેક્સ-
literature.

પરંતુ આજે શી સ્થિતિ થઈ છે? આજ તો અણુવરનું કામ પોખતી વખતે સામુ વરતું નાક ન ખેંચી લે તે ધ્યાનમાં ગમવાતું, માથામાં સોપારીઓ સેરવવાનું વરને શીખવવાતું, ફેરા ફરતી વખતે કૌથી પ્રથમ ખેતી જતા માટે વર કન્યા વચ્ચે હરીકાઈ કરાવવાનું, અને વરને સલાહ આપવાનું કે તું પહેલા નહીં ખેતે તો આખક જવાની; વરની સાળીઓ, તથા સાળાઓની વહુઓની અરલીસ તથા ખીલસ મસ્કરીએ કરવાનું મુશીબાણું કામ રહે છે. આવા કામ માટે હું કેવળ નામાયક છું એ તો તમે જાણો છો. માફ રાહનામું તરન પસાર થઈ ગયું, અને એક વહેવાર જીવાનને તે કામ સોંપાયું.

જનૈયા જમી રહ્યા પછી વરઘોડો નીકળવાનો હતો. વરને તો ઉપવાસ હતો. અલગન વીરમગામની ધરતી ઉપર આવ્યા પછી સાજો સાત વાગ્યા પછી. દેનમાં તો ખુબ ઝાપટયું હતું. મુળ રીવાજ તો સાતી-કતાને ખાતર કંદાય હશે. પરંતુ આજના લગ્નોમાં સાતીકતાનો છટિય કપા દેખાય છે?

એટલે અમે વરને તો એકાદ માણસના રક્ષણમાં રાખીને જમી આપ્યા. પછી વર પાસે પાછા આવ્યા. અણુવર તથા ખીજા રંગીલા મીત્રોએ હવે જીલને છુટી મુકી. ખીચારી નીર્દોષ કન્યા પણુ આ ખીખસ મસ્કરીમાંથી ન છુટી. વરનાજને આ મસ્કરી ખરાબ હોતી લાગતી.

વરઘોડો નીકળ્યો. વરઘોડા પાછળ ગીતો તો ગવાવાં જોઈએ ને, જનનડીઓ અઢી હતી. એક સ્ત્રી અને બે છોકરી. ગીત ગાતાં શરમ આવતી હતી, પરંતુ ગાયા વીના ન ચાલે?

તેથી શરમાતાં શરમાતાં વીચીત્ર સુરે ગીતો ગાતી હતી. વરરાજા ઘોડા ઉપર એક હાથમાં તજવાર, અને બીજા હાથમાં નાળીયેર ઝાંઝીને લાકડાના પુતળાંની માફક ખેડા હતા. ઘોડાની લગામ અણુવર પકડીને ચાલતા હતા. આમ ગાજતે વાજતે માંડવે આવ્યા અને વરરાજા પોંખાયા.

કેટલીક વીધીઓમાં ફેરફાર હોવાથી જનૈયામાં કચકચ થવા લાગી. અણુવરની નીપુણતા આ જુદા રીવાજોના અસાનને લીધે નકામી ગઈ.

'કન્યા પધરાવો સ્વધાન'ના પોકારો થયા. કન્યા એ એક જંગમ વડ વરતુ છે-પધરાવી મકાપ તેવી ચીજ છે એ 'સત્યતી' જાણેદાર થઈ ચુકી, અને આમ કન્યાને ય એતરવધી અપાઈ ગઈ કે અમે અત્યારે તને જ્યાં પધરાવીએ ત્યાં જ બેસી રહેવાનું, અને ત્યાર પછી બે કલાકમાં તારો થનારો કાપડેસર માલિક તારા જે હાલ કરે તે તારે સંવન કરવાના. અહીં તારે ધુંધટ ખરાખર કાઢીને બેસવાનું, તેથી જ રીતે સ્વરી ય હાંદગી નરો લાગળીઓ, તારો વીચારો, તારી ભવનાઓ, અને તારા આદર્શો ઉપર ધુંધટ જ ડાંકી દેવાનો. ગોરમદરાજના કન્યા 'પધરાવો સ્વધાન'માં કન્યાની શુભામીનાં ગણેશ મંગાઈ ચુક્યા.

કન્યા આવીના કન્યાને પધરાવવામાં આવી. કન્યા ખરેખર જંગમ વરતુ હોય-ટપાકમા મોકલવાનું પારસપહોય તેવી રીતે તેને માધ્યથી તે પગ સુધી પેક કરેલી હતી. અસખન આ પેટીંગ શુદ્ધમાં મોકલવા જેવું તો નહોતું જ; એકંદર શુકપોષ્ટ કે સેમ્પવપોષ્ટની કક્ષામાં આવી શકે. આમ પેક કરેલ દશામાં તેને દોરીને લઈ આવ્યા, અને વરરાજા પાસે બેસાડી.

ત્યાર પછી તો આજુ વીધી થઈ, હસ્તચેળાપ થયો, અને ફેરા ફર્યા. ગોરમદરાજને સંસ્કૃત મારા કરતાં (મારી બીજી ભાષા ક્રેન્ચ હતી) ય ઓછું આવડતું હતું. બે ત્રણ શ્લોક આ સઠ વર્ષની હાંદગીમાં મહા-મ્હેનતે યાદ કર્યા હતા; તે ફરી ફરીને ગોખ્યે જતો હતા એક ફેરા ફરી રહે એટલે ફેરા ફેરવનાર (વરનો બાપ, કન્યાનો બાપ, કન્યાનો મામા, વરની મામા વીગેરે) સાથે ગોરને દક્ષીણા માટે થોડીવાર તો રક-ઝંક ચાલતી, આમ બધી વીધી બે કલાકમાં તો ખતમ થઈ ગઈ. અને વરરાજા કન્યાના માલીક થઈ ચુક્યા. તેના પર કાપડ તથા ધમની મોર લાગી ગઈ. બીચારી કન્યાએ તો તેવું મોટું ય નહોતું જોયું. બહારગામ સગપણ થયું છે. ય ત્યાં મોટું ભવાનો ય પ્રસંગ ક્યાંથી મળે? બીચારા વરરાજાની દશા પણ વધુ સારી નહોતી. તેણે પણ કન્યાને ભેયેત્ર નહોતી, એટલે બીજાઓ જે કાંઈ અખીપ્રાય તેને માટે આપતા તે ઉપરથી જ સંતોષ માની લેતા.

આમ લગ્ન તો પતી ગયાં, પરંતુ કાંઈ મુસલમાને કહ્યું છે ને કે 'હીંદુકા ખાન' તો અંગેજી લેડીન જન્મ મારના બહોત શુરા!" તે મુજબ ચાર દીવસ જન્મ મારવાનું કામ બાકી હતું. લગ્નપદ્ધતીથી-લગ્ન ફક્ત બે કલાકમાં જ પતી ગયાં તે માટે વરરાજાને અસંતોષ રહી ગયો. તેમનું માનવું હતું કે લગ્નરીધી શાસ્ત્રીય-સેમની વ્યાખ્યા પ્રમાણે શાસ્ત્રીય એટલે પાંચ ૭ કલાક ચાલે તેવી-રીતે થવી જોઈએ. કાપણુ ભણેલ ગણુતા વર્ગમાં આવી જંગતી જીનવટ છે, એ ખરેખર નવાઈ જેવું છે. પરંતુ આવા અનેક દાખલા મેં જોયા છે. મારા ચોરખંદરના એક મીત્ર [અત્યારે તો એમ. એ. છે, પરંતુ તેમનાં લગ્ન થયાં

ત્યારે ખી. એ હતા.] તેમના લગ્ન વ. તે પાસેના મગમાં અદસ્તમાત્ર મૃત્યુ યવાથી ધામધુમ પડના લગ્ન થયાં, અને લાઈને ભારે પસ્તાવો રહી ગયો, મને તેમણે એક પત્રમાં લખ્યું કે : “માબાપને પણ લગ્ન ભારે ધામધુમથી કરવાની હોંસ હતી, પરંતુ આ વીંઝ આવી નડતાં કોઈ ઉપાય ન રહ્યો. નહીં વાળાં, નહીં ગીત, નહીં જમણુવાર, નહીં વરઘોડો-સાવ શાંતી અને સાદાદથી લગ્ન થયાં ! એ મારા કમભાગ્ય ! આવાં નીરસ રીતે કરેલાં લગ્ન છ’દગીને માટે નીરસ ન નીવડે તો સારું.” આ એક શ્રેષ્ઠ્યુએટની મનોદશા ! મેં તો તેને ખાત્રી આપી કે “લગ્નમાં જોમ બાળ્યાં બર ઓછો તેમ મરજના વધારે.” પરંતુ સાચું જ કમભાગ્યે મારી ખાત્રી ખોટી પડી, અને તેની ખીક સાચી પડી. તેના પરણીત જીવનને અંગે ખેડા એ વધ’ બહુ જ અશાંતીમાં ગયાં.

પાછો હું આડો ઉતરી પડ્યો, જન ચાર દીવસ સોઝવાની હતી. એક રીતે જોતાં આપણા જીવન ક્ષણમાં આમ ચાર પાંચ દીવસ ગામડામાં નીકળીતપણે રહેવાનું મજે તે ખે.કું નહીં. પરંતુ જનનું જીવન જ સાવ સહેલું. ચોપાટ અને ગંજપતો એ જનનની ખાસ રમતો. રમતાં રમતાં વાતો અસ્લીસ થાય. વાર્તાઓ પણ એ જ જાતની. લગ્ન એટલે કાપડેસર વ્યભીચાર એ વ્યાખ્યાને આ વાતાવરણ જાણે કેમ ટેકા આપવું હોય ? અને વરરાજની પાશવતામાં પુર આણુવા માટે જાણે કેમ આ બધું વાતાવરણ સર-જવાનો હેતુ હોય એમ જણાવું હતું. શું બાલક કે શું વૃદ્ધ દરેકના મોંમાંથી બીલત્સ રાખે અને મસ્કરીઓ. સાદી વાતોનાય બીલત્સ અર્થ લેવાય. ખાસ કરીને એક (‘ગૃહસ્થ’ શબ્દ પ્રચલીત અર્થમાં-કોઈની

દૃષ્ટીએ નહીં) આ જાતની વાતોમાં અને મસ્કરીઓમાં ભારે પાવરધા હતા. તેથી તે તો તેના આ ઉમદા ‘સદશુભો’ લીધે બધાનું આકર્ષણ થઈ પડ્યા હતા. આ વાતાવરણની અસર જ એવી અજબ હતી, કે તેના ચેપ બધાને લાગવા મંડી જતો.

વરરાજનો ઉતારો તો હમેશાં હોય છે તેમ કન્યાને ઘેર મોડી ઉપર હતો. કન્યાની બહેનો, ભાભીઓ વીગેરે ત્યાં વરરાજને જોવા આવે. અણુવર જમાનાનો ખાધે જતો. તે સમયપર આ સ્ત્રીઓની બીલત્સ મસ્કરીઓ કરે. અને પેલીઓ હસીને, સહન કરે (હું માત્ર હું કે કદાચ નીકોપતામાં મસ્કરીનો મર્મ નહીં સમજી શકતી હોય, કે પછી કદાચ વાતાવરણનો ચેપ આ સ્ત્રીઓને પણ લાગતો હોય. પાછળથી મેં સાંભળેલ છે કે સ્ત્રીઓમાં તો આ બીલત્સ વાતાવરણનો ચેપ એવો લપાનક લાગે છે કે અગાઉ જ્યારે જનમા જનડીઓ મોટી સંખ્યામાં આવતી, ત્યારે આ જાતના વાતાવરણને લીધે ઉન્મત્તામાં-ફણીક ગાડપણામાં બહુ જ ખરાબ સારી છ’દગી ધુળમાં મળી જાય તેવા અનેક અનીચ્છનીય પ્રસંગો બની જતા. અને તેને લીધે જ હવે જનમાં સ્ત્રીઓને મોકલવાનો રીવાજ ઓછો થઈ ગયો છે.)

અહીં ખાસ કરીને કન્યાની જરા દુરની સગી-સત્તર અદ્ધર વરસની બાઈ ઉપર તો વરરાજ અને અણુવર બન્ને પ્રેમમાં પડી ગયા ! પેલી બાઈ હજુ નાદાન હતી. કાં તો બીલત્સ મસ્કરીઓ ન સમજી શકે તેવી મુંદ હતી, અગર તો તેમાં તેને રસ પડતો હતો. મને તેમ હોય. વરરાજના ક્ષેત્રમાં તો તેની જ વાતો થાય, તેના જ સ્વરૂપની ચર્ચાઓ ચાલે. વર, અણુવર બન્ને મુગ્ધ બની ગયેલા ! સદભાગ્યે, ખાસ કરીને અણુવરને કોઈ મોકો મળ્યા નહીં, નહીં તો જરૂર કાંઈ નવાણુની ચાત. છતાં આ

ન્યાયુની ને યદ્યંતે માટે અણુવરને લોરે પરતાવે રહી ગયો.

આ બંધાવું આડકતરે પરીણામ શું આપ્યું તે જાણો છો? કન્યા પક્ષની સ્ત્રીઓ આમ ખીલત્સ મરકરીઓ સહન કરતી છે-વાધી વરને તો એમ જ યદ્યંત ગયું કે આ કુટુંબ જ સહેલું છે—નકામું છે; અને તેથી મારી સ્ત્રી—ખીચારી તેર ચૌદ વર્ષની નાદાન છેકરી—સારી ચાલની નહીં હોય. તે સીવાય હસ્ત મેળાપ સમયે કન્યાનો હાથ જે જે મીચે તેજ સહેલા તેમણે વરની મરકરી કરવા માંડી કે કન્યામાં તો કંઈ માલ નથી, રંગે કાળી છે, એટલે વરરાજને આમ કન્યાના કપ અને શુશુ બન્ને માટે વહેમ બેમી ગયો! તેણે ખીચારે મને ખાનગીમા ખુશ્લા દીસથી વાત કરતાં આ અભિપ્રાય મેં જણાવ્યો. મેં તો તેને સમજાવવા પ્રયાસ કર્યો કે એમ અનુમાને કાલકામાં સાવ મુખાંધ છે, અને આમ ખોટી માન્યતા માની લેવી એ પણ ખોટું છે. બાકી ત્યાં સુધી આપણા યુવકોમા આ જાનની લગ્ન પ્રયા સામે બગવો કરવાની સંપુર્ણ શક્તિ નહીં આવે, ત્યાં સુધી પણ પાતું નીલાવી લેવાને, મા બાપે જે 'વેગ' વગગાડ્યું તેને કેળવીને માણસ બનાવવાના, અને તેને સાચી જીવનસકલ્પરી બનાવવા માટે પ્રયાસ કર્યા મીનાય છુટકો નથી.

જનને રજા દેવાની હતી તેને આગલે દીવસે મેં આગળ જણાવ્યા તે પ્રદર્યે વરરાજને પરણીત જીવન માટે સલાહ આપવા માંડી. અણુવર તો વરના સુરખી સગા ચક્ષુ હોવાથી સલાહ આપી શકે તેમ ન લાગવાથી આ પ્રદર્યે તે બોલે પોતાને માથે ઉપાડી લીધો! તેમણે સમજાવવા માંડ્યું: "સ્ત્રી ઉપર પ્રથમથી જ દ્વાજ અને

દીપ સખવો. તેની કોઇ ઇચ્છા અરે મગ-ણીને-કોકરે મારીને પોતાના જ હુકમે મનાય તેવી જાપ પાડવી. સ્ત્રીચરીત્રથી ચેતવા રહેવું. તેના ચરીત્રનો પાર હોતો નથી. તે જે કંઈ કરે તેમાં શુદ્ધ અર્થ જ હોય. ખેલથી જ તે પતીવું પાણી માપવા પ્રયાસ કરે; અને તેને જે જણાય કે પતી નમાવો છે તો યદ્યંત રહું. પતીને હમેશને માટે શુભામ બનાવી મુકે!" આ સીવાય બીજી સલાહો અહીં અક્ષરમાં ઉતારવાને લાયક નથી.

મારી નજર સામે બાર તેર વર્ષની નાદાન ગામગ્રાની છેકરી તરવા લાગી. ફુતી-વાદારીવું ખીચારીને પુરું લાને ૫ નહીં હોય. પતી પાસે ખેલે દીવસે જતાં ૫ થર થર ફુગતી હશે. તેનામાં આવી વસ્તુઓવું આરોપણ! મને ખરેખર કંપારી આવી, વરરાજ તો બહુ રસપુર્વક મુચનાઓ સાંભળતા હતા, અને પોતાની સંમતીના સુરે પુરાવે જતા હતા.

મેં તેમની આ શુદ્ધતેજામાં લગાણ પાડ્યું; અને વેલા શુદ્ધરૂપે એક જ પ્રશ્ન પુછ્યો; "સ્ત્રીઓ માત્રમાં તમે આવી નીચતાવું આરોપણ કરો છો તો આપની મા અને બહેનો માટે શું? તેઓ પણ સ્ત્રીઓ જ છે."

આવું પરીણામ શું આપ્યું હશે તે સમજી શકાય તેવું છે. તે શુદ્ધરૂપે મારી ઉપર ખુબ ગુસ્સે ચલા. મેં વરરાજને આવી વાહીયાત વાતો સાંભળીને પોતાની કેળવણીને લગાવવા માટે ધમધમાવ્યો. પરીણામે આ આમઘાતક સલાહનો અંત આવ્યો.

આ આપણાં લમ! ખીચારા મધુકરે 'લોહીના વેપાર'માં ખરું જ કંઈ છે કે "લગ્નની ખેલો ચત એટલે દેવાને પણ છપાં આવે તેવો પ્રસંગ. પરંતુ હીંદુસમાજના લમની ખેલો ચત લેવાને સેનાનો ૫ નહીં આવતા હોય." સાવ સ્પષ્ટ છે. લમવું

આખું વાતાવરણ એવું એકવાદ જાય છે કે વરની પાશવતામાં ધીમે ધીમે પુર આવ્યે જ નવ્ય છે, અને આ બધી પાશવતાનો એકદો કરેલો સંગ્રહ લક્ષ્મી પોલી રાતે મર્યાદા છોડી દે છે. આપણા સમાજમાં ઉછરેલ ન્હાની વયની, બતતા મુધી તો જુની રૂઢીને લીધે પુરૂષ જાતીનો આમાન્ય પરીચય પણ ન પામી હોય, એને છાંછીમાં પોલી જ વાર લખની પોલી રાતે પોતાના પતીને જોવાનો પ્રસંગ મળે, અને તે વખતે પતીદિવ તો રાક્ષસનું સ્વરૂપ લે! આખું પરીચયનું શું આવે? કન્યાને છાંછીલરને માટે વરને માટે તીરસ્કાર જરૂર બંધાઈ જાય મારા પતીમાં માનવતાનો એક છટોય નથી એવી છાપ તો છાંછીલર રહી જાય એ સાચા સાચું છે. પતીદિવમાં માનવતાનો એક છટોય હોય તો છાંછીલરમાં પોલી જ વાર જ બાલીકાને એકાંતમાં મળે, તેની સાથે પશુનામયુ” વર્તન ચલાવવાને વીચાર સરખોય ન આવે. રોમાં રોજાએ પોતાની પ્રતીક નવલકથા ‘જેન ક્રીસ્ટોફર’માં કહ્યું છે કે : “માનવ એ નથી પશુ જ છે; પરંતુ સંસ્કૃતીનાં આવરણ નીચે તે આ પશુતાને દળાવી રાખે છે. જ્યારે જ્યારે આ સંસ્કૃતીનું આવરણ રૂંદેલ પણ હીનું પડે કે તરત જ પશુતા ભર કરીને જ્ઞાર નીકળી આવે છે.” અહીંયા એવું જ છે. લગનનું બીલસ વાતાવરણ વરના સંસ્કૃતીના આવરણને માત્ર હીનું જ બનાવી મુકવું નથી પણ તેને ખેંચી કાઢે છે. પરીણામ પશુતા સીવાય બીજું શું હોઈ શકે?

હારો એક મીઠા છે. જાહુ મળતો માણસ છે. તેણે લગની પોલી રાતે—આ વાતાવરણના ચેપને લીધે—પશુતાનાં પ્રદર્શન લખ્યાં. પરીણામે બીજી દીવસે કન્યાએ પતીદિવના ઓરડામાં જવાનો એકાંત ઇન્કાર કરી દીધો. આ મીઠને પાછળથી પોતાની

મુખાંધ માટે ખુબ પડતાવો થયો. આ બનાવને તો લાંબો સમય થઈ ગયો. તેની પત્ની હજુ આ મીઠને કહે છે કે : “ખેરેલાની કરીને પરણવા તૈયાર થતા તમારા દરેક મીઠને કહેજો કે નવવધુ સાથે મન મળે એટલે સંકવાસ અને મૈત્રી થાય ત્યાં મુધી પશુતાનાં પ્રદર્શન ન ભરતા.”

આપણે કહીએ છીએ કે આપણાં લગ્નો સફળ—સુખી નથી નીવડતાં, આપણા પર-ભીત હવનમાં સાચો પ્રેમ, સાચો સંકાર નથી. હું તો કહું છું કે આ જાતની ફરીયાદ કરનામાં કેવળ અજ્ઞાનતા છે આપણા લગ્નો કાયદેસર બનીયાર જ છે, તેમાં સાચા પ્રેમને માટે ધ્યાન જ નથી રહેતું. મેં ઉપર જે વસ્તુઓ જણાવી તેમાં સાચા પ્રેમને પ્રેરક એક પણ વસ્તુ દોરી? કાયદેસર વાસનાઓ તમ કરવા માટે, આપણું કામ કરે તેવી દારી મળે તે માટે, આપણને મીઠાં બોળવા જમાડે તેવી રસોયણ મળે, અને આપણને સંખ્યાબંધ છેકરાં જણી દે તેવું યંત્ર મળે તે ખાતર જ આપણે લગ્ન કરીએ છીએ!

હવે હું પુરું કરું. રાતના એક વાગવા આવ્યો છે. મને લખતાં લખતાં એવાં આવે છે, અને તમને ય કંટાળો આવતો હશે. જાનને એથે દીવસે રજા આપવામાં આવી કન્યાના માબાપે પેરામણી નાંદેર કરી. ધરની જ્ઞાર નીકળતાં જાનેયા કચકચ કરવા મંડ્યા. આટલી બધી મોટી મેડીઓ છે, અને આટલો બધો પૈસો છે, છતાં આટલીજ પેરામણી? સાવ મજબીયુસ. મારો તો અનુભવ એવો થયો છે કે આવા પ્રસંગમાં તમારું ધર ઘોઘ નાખો તો પણ સામા પક્ષને સંતોષ થતો નથી. કાંઈક ખામી તો રહી જ જાય છે. ગમે તેટલું આખ્યા છતાં સંતોષ નથી થતો તો પછી કાંઈ જ ન આપવું તે શું ખોટું? અસંતોષ તો થવાનો જ છે; તો પછી ધર શા માટે ન બચાવવું? પરંતુ આ દલીલ બચાવ માણુ સોને ગળે ઉતરાવવી બહુ મુશ્કેલ છે—પણ એમને માટે તો શું મુશ્કેલ નથી? એનો સુવાનોએ વીચાર કરવાનો છે.

લી.

પ્રભુદાસ મુંદરજી નંદાણી.

નનકાનના મીમાંસકો ! હું તમારી અટ-
પરી ચાક્રવર્તીને સમજી શકતો નથી. પેલી
ટેકરીઓ પાછળનાં આંખાવાડીયામાં આત્ર-
વૃક્ષની ડાળીએ બાથેલા હીંચકાઓમાં હું
ખુશ હીંચ્યો છું; પેલા સરોવર જલમાં
સ્વન્નદે ઝીંચ્યો છું; આ કુવાલું જળ
ધરાઈ ધરાઈને પીધું છે; સામે જલ્લાતાં
ખેતરાના પાંકલા ધાન્યથી કુધા, નીવારી છે,
પેલી નાનકડી નીશાળમાં રાતનૃપા છીપાવી
છે. અમે જલ્લાય તે મુંદર, મગનું ઘર
એ માફ જન્મચળ. અહીંની પ્રત્યેક
રજકપુમાં, ગામ જલગના પ્રત્યેક પાળીયામાં
મંદીરના પ્રત્યેક પથરમાં, આડની ડાબે ડાબે
અમારો હતીદાસ અંકીત છે. આ ધર,
પેલી શાળ, શીવાલય, ઝોરો, તળાવ,
આંખાવાડીકે, ખેતર, ખજાર અને નાનકડી
ધર્મશાળા એ મારી ભુજોળ.

દારી, નુપના દર્શને સાચર ચનગની ઉં
તેમ એ અંખાના દર્શને દર્શને મારાં રોમે

રોમ પ્રસકીત થઈ જાય છે. આંખમાં અમી
વળે છે, એને જોઈ હું ગાંઠ ને ઘેણ બની
જઈ છું. એને મારે મારા પ્રાણ નીજાવર
છે. હું ખીજ વાત સમજી શકતો નથી.

...

તમે મેળવ્યા,
ધન, માન, મોટાઈ અને મરતળો અને
શુભાવી આત્માની શાંતી.

મેં પહેલાને ભોગે ખીજ ચીજ વસાવી.
અને મારી ખેવકુરી મારે તૃત્તમાં જ તમે
હસો છો તે હું જાણું છું.

...

કહેશે ?

ગોપી ઘેલા કૃષ્ણને, સીતા ઘેલા રામને
અને પાવતી ઘેલા શંકરને તમે પુલે છો,
ત્યારે સનમ પાછળની મારી ઘેલજાને તમે
શા મારે નીંદો છો ? કહેશે ?

શ્રીટનવાસી મુંબઈના પોલીસને કેવા ચીતરે છે ?

... "તેટીય પોલીસમેન"

નવમુખ : હીસ્ટોરિયન ૭૦

હિંદમાં તો આવાં જ પ્રાણીઓ વસે છે !

સાહેબશાહી નજરે દિ'દીઓ

નવમ્બર : ડિસેમ્બર '૨૦

બેકારીની ભીષણ ચક્કી

[ન વ લી કા]

સુડીવાદી સામ્રાજ્યવદના સાંસ્કૃતિક સપડાવલી સુબીમાં કામ કામ બેકારીનો કૂર રાક્ષસ તાંડવ ખેલી રહ્યો છે. લાખો માણસો બેકાર બની વીવશ થઈ રહ્યા છે. એ બેકારીમાં સપડાવવા મનુષ્યની કેવી કરુણ દશા થાય છે, તેનો આછો પાતળો ખ્યાલ આ નવલીકા આપશે

: લેખક :

સી. જે. શ.

કોલુમાં પીલાઈ ગયેલી શરડીના છેડા જેવો, કામના બોજથી છેક જ ક્યડાઈને હું ઓશીસમાંથી નીકળી પરામાં જતી ગાડી પકડવા ધસડાતો ધસડાતો ચર્ચ-ગેટ સ્પીટના નાકા આગળ આવ્યો હોઈશ તેટલામાં મારે કાને એક ધીરો અવાજ અથડાયો.

“ડું-ધ-લી મે-ધ-લ!”

ઝાપાના-ફેરીયાઓના મોટા, તીણા, કાનના પડદા તોડીને આરપાર નીકળી જાય તેવા નીત્ય પરીચયના કંકર અવાજને બદલે, આટલો મૃદુ, ભાવભર્યો નવતર અવાજ સાંભળી સ્વાભાવીક રીતે જ મારું લક્ષ્ય તે તરફ ગયું.

અને મારી દ્રષ્ટીએ જુદો જ દેખાવ પડ્યો.

લગભગ આવેડ વયનો એક પુરુષ, એનાં ચરમાં, પોષાક અને બોલવા માલવાની ઢગ ઉપરથી મધ્યમવર્ગના બેકાર કારકુન જેવો, જાણે પોતાના નવા ધંધાથી શરમાતો હોય તેમ, કંઈક મંદ ગતિએ ચલતો ધીરે સાદે બોલતો જતો હતો. એક હાથમાં મોટા અક્ષરેવાળું દીવાલપત્ર પકડનારની અના-

વસતતું મદદનાં કરતું હોય તેમ શટકતુ હતું, કાયા હાથમાં સાંકડા ઝાપાનો નાનકડો થોકડો જેમ તેમ પકડેલો હતો.

મારે એ ઝાપું ખરીદવું નહોતું, પરંતુ વચનાર તરફ મારા દીક્ષા એકાએક અનુકંપાની લાગણી ઉભરાઈ આવી અને મેં કોમળ ભાવે તેની પાસે જઈને કહ્યું :

“ડુંધી મેઇલ આપો.”

ખીરસામાથી એક આનાનો નીકળનો સીકેકો કદતાં મેં જાણીએ છીએ જરા વીલંબ કર્યો, મારાથી સ્વાભાવીક રીતે જ એમ થઈ ગયું. કેમકે એ લાઇને બરાબર નીરખી લેવાની લાગણી મને થઈ હતી.

તેમ કરતાં એવી ઉમીદ પણ થઈ કે, જરાક એ લાઇની કથા જાણી લઉં. પરંતુ એક તો એમ કરીને એમને પોતાની કમાણીના સમયમાં રોકવા તે મને દીક ન લાગ્યું અને વળી દુ.ખીના દુ.ખને ઉખેળી એમનાં હૃદયને આઘાત કરવાની ય મારી ઇચ્છા ન થઈ.

છતાં ફરી ફરીને જોતાં મારી એ તો મુશ્કેલ ખાતરી જ થઈ કે આ લાઇ જરૂર તાજ બેકાર બનેલા હોવા જોઇએ.

[૨]

છાપું આપીને પેલા ભાઈએ ચાલવા માંડ્યું. ગાડી પકડવાની લાલસા ઉપર અંકુશ મુકીને મેં કેટલીક પળો સુધી એ માણસને પાછળથી તોચા જ દ્યોઈ,

ખરેખર મારા દીલને તે વખતે ભયંકર આધાન થયો.

‘બે-કારી’ એ ત્રણ અક્ષરના તાળની પાછળ જે ભયંકર વીકરાળ ઇતીહાસ રહેલા છે, તે સમજાવી મનુષ્યના દીલને અસર કર્યા વીના રહે જ નહીં તેવા છે.

તેમાં ય હું પણ મધ્યમવર્ગના એ વચલા ઘરનો માણસ. એકદમ મુડીવાદી માણસની ઓશીશમાં કામ કરી તેના બદલામાં મળતી ઓછામાં ઓછી રકમમાં ઉઘાડે બરડે ધર-સંસર ચલાવી શુદ્ધચાક્રમી ગણાવું એ વર્તમાન જગતમાં કેટલું ભગીરથ કામ છે એના મને શ્વાનુભવ. મને મારા જ જેવા બેકર ભાઈની દશાનો વીચાર કરતાં હું ખ કેમ ન થાય?

જેમ તેમ કરીને વળી મેં ચર્ચાગેટનો પંથ પકડ્યો. પણ ગાડી પકડવા માટે મારામાં પાકડાંના જેવો ઉત્સાહ રહ્યો ન હતો. મારા

પગમાંથી નાણું કાઢીએ શક્તી ખેંચી લીધી હોય તેમ, તેમાંથી ઝડપ જ ચાલી ગઈ હતી. મારી આંખ આગળ પેલા બેકર ખીરાદરની જ મુ.તે તરવરતી હતી, મારા મગજમાં બેકારીના જ વીચારો ઉભરાતા હતા.

રેલેશને જતાં મેં જોયું કે મારી ‘ફાસ્ટ ટ્રેન’ ઉપડી ગઈ હતી. થોડીક મીનીટો પછી ખીણ ‘સ્ટો’ જતી હતી. તે મીનીટો ક્યારે પુરી થઈ ગઈ એ પણ મારાથી સમજી શકાયું નહી. એટલામાં ગાડી ‘સ્ટેટ્સમેન’ પર આવી અને હું તેના એક શાંત ખુણામાં બેઠો.

હાથમાં લીધેલા છાપામાં દ્રષ્ટી નાખવા મેં છાપું ઉઘાડ્યું. પણ આજે ઓશીસના ઘસડા બોલાવવાનાં કામ પૂરી કરીને નબળા બની ગયેલી આંખો ત્ર્યુન અક્ષરો વાંચી શક્તી નહોતી.

એના મોટા મથાળાના અક્ષરેઅક્ષરમાંથી મને પેલા બેકર ખીરાદરની જ પ્રતીમાની પ્રતીતી થઈ રહી હતી. સમાચારની ફરડી કાઓનાં પ્રત્યેક મથાળે પણ મારી નજર સમક્ષ બેકરોનાં ટ્રેબેટોળાં ઉભરાઈ રહેલાં જણાતાં હતાં.

[૩]

મને વીચાર થયો:

“એ ભાઈની ઉમ્મરનું પ્રમાણુ જોતાં કંઈ નહીં તો ૨૦ થી ૨૫ વર્ષ સુધી તો એમણે નોકરી કરી જ હશે. એ હીસાબે એમને કંઈ નહીં તો ઓછામાં ઓછા સો સવસોનો પગાર તો મળતો જ હશે. તે પ્રમાણમાં મુ’ગઈ જેવા ચહેરામાં એમનું ઓછામાં ઓછું મારીક ખર્ચ એ’શીયી સો રૂપીઆ હશે જ. કદાચ એ ભાઈ કુટું-

બવાળા હશે. ઘેર બે ત્રણ બાળકો હશે. એમને છાંપાં વેચવાના નવા ધંધામાંથી શું મળી શકે? બહુબહુ તો પચીસ, ત્રીસ કે વધુમાં વધુ પાંચીસ! એમાં એ ધરભાડું ક્યાંથી આવે? ઓછામાં ઓછું વીસ પચીસ તો ભાડું હશે જ. સારા વખતમાં વસાવેલા ધર સામાન એકાએક બેકારી આવતાં મુ’બદ્દનો માણસ ક્યાં કાઢી નાખે? એટલે સામાન મીત્રો પણ કેમ કરીને સંધરી શકે? અને એમ વેચાણ પણ કેમ?

“પણ મધ્યમવર્ગનો માણસ ખીલું કરે પણ શું? પેલા ખીલતા પુખ્ત જેવા એના બાળકોને માટે દુધ ક્યાંથી લાવે? અને મુંબઈ જેવા શહેરમાં રહી સ્વતંત્ર તેમજ પ્રતીબંધપ્રીય માનસવાળા બનેલાં એમનાં પત્ની, પડોશીઓની હાંસીને પાત્ર ન થવાય તે રીતે ગૃહસંસ્કાર કેમ ચલાવી શકે?”

મારું માયું જ એ બધા વીચારોથી બહાર મારી જતું હતું. છતાં તેમાંથી એક જીવતા બેકાર સ્નેહીના સ્વાતુલવનો દેખાવ ધીરાર રૂપે પ્રકટ થયો.

“શહેરી પડોશીઓની ટીકાભરી દ્રષ્ટી-માંથી બચવા, સધરી ઉપર એમનાં પત્ની પાણીથી ભરેલી ચાર તપેલીઓ મુકી રાખતાં, છતાં જમવા માટે તો રોટલો ને સાક જ થતું. આ ભાઈનુંય તેમ જ થતું હશે?”

“છાપાં વેચતી વખતની એમની શર-માળતા જોતાં લાગે છે કે, એ ધંધો એમણે ન છુટકે જ સ્વીકાર્યો હશે. નોકરી મેળવવા એમણે તે પહેલાં અનેક ફેકણે અરજીઓ કરી હશે, કેટલીએ ઓફીસોના દાદરા ધસ્યા હશે, ‘જોઈએ છે’ ની કંડીકાઓ વતમાન-પત્રોમાં પ્લાનથી વાંધી હશે, અને ત્યાં આજ્ઞાભર્યે હૈથે દોડી ગયા પછી, ‘જગ્યા

પુરાણ ગઈ’નો વજ્રપ્રહાર સમો ઉતાર સાંભળી ઘસણાતે પગે તેમને દાદર ઉતારવા પડ્યું હશે, ઘેર બાળકો દુઃખી થતાં હશે, થોડીક બચાવેલી મુઠી ધીરે ધીરે ખલાસ થઈ હશે, છેવટે ન છુટકે, પત્નીની અશ્રુભરી આંખો, બાળકોનાં વ્હીલાં વ્હીલાં મુખ જોઈને જ, તેમણે છાપાં વેચવાનો આ ધંધો સ્વીકાર્યો હશે.

‘અને એ દુઃખી કમાણી ને થોડા કરકસ-રથી રહેવા એમને મુળ મકાન છોડી સસ્તા ભાડાની ઓરડીમાં રહેવા જવું પડ્યું હશે, મુડીલાદી મકાનમાલીકના પશુબળની મુતી-સમા ભાડા ઉધગવનારા લૈયાઓ, તે પહેલાં ચરેલા ભાડા માટે એવું કેટલી વખત અપમાન ક્યું હશે?’

“અને નવા નીવાસસ્થાનમાં, નવાં પડો-શીઓમાં, એને, એનાં પત્નીને અને પેલાં નાણુક બાણુકઓને આખાં યે વાતાવરણના પરીવર્તનને લીધે કેમ જાહવું હશે?”

આ વીચારો ચાલુ હતા ત્યારે મરીનક્ષા-છન્સ, ચનીરોડ, ઝાંટરોડ અને મકાનફમી એક પછી એક પસાર થઈ ગયાં તેની ય મને ખબર ન રહી.

બેકારીની કલ્પના માત્ર મને જો આટલી મુંઝવી રહી હતી, તો બેકારીનો અતુલવ કરનારને તો તેથી કેટલું કબ્દ થતું હશે?

[૪]

વૃણી વીચારમાળા ફરવા લાગી.

“શું કામ શ્રીમતો માણસોને બેકાર બનાવતા હશે? એમને હૃદય નહીં હોય? હૃદય હશે તો લાગણીશુન્ય હશે?”

“વેપાર ધંધાની મંદીને લીધે તેને માણસો ઓછાં કરવાં પડે, તેજના વખતમાં તેઓ માણસો વધારે, મંદીમાં વળી તેમને કાંદી મુકે, વળી તેજ થતાં તે નવા માણસો રાખે, પણ તેમાં પેલા બેકાર બનનારો

હીસાજ નહીં ને? એને મન તો એ માણસો એટલે જીવતાં જંગતાં મનુષ્યો નહીં, પણ પોતાની રમતનાં નીજાં પાદાં જ છે. પરંતુ શું એ કીક છે? પણ એને શું? પોતાની સગવડે કાઢી મુકાયલા માણસોનું શું થાય છે એનો એ વીચાર જ ક્યાં કરે છે? પણ એ વાળખી ગણાય ખરું? કેમ ન ગણાય? જેને પોતાના સીંચાયનાં અને ખાસ કરીને પોતાનાથી ગરીબ માણસોની

પરના જ ન હોય, તેને પછી વાળખી એ-
વાળખીના બેઠાબેઠ શા? એને તો ચોતાનો
ધંધો અને તેમથી મળતો નહીં એ જ
મુખ્ય વસ્તુ હોય, પણ જ્યારે નફાની
ખાતમચેજા ઉડતી હોય, તેનાં ભેરે એ
બંગલા ઉપર બંગલા બાંધતો હોય, મોટરો
ઉપર મોટર વસાવતો હોય, શીતળ ટેકરીઓ
અને વીલાયતની સફરો કરતો હોય, ત્યારે
તે ચોતાના કાન્કુભેને પડાવાળાઓને કેટલું
નવાઈ નાંખે છે?

“કંઈ જ નહીં, એને તો જેમ વધુ નફો
મળે તેમ ભોગવીલાસની લાલસા વધુ જાગૃત
થાય. વીશેષ અને વીશેષ નફો એ જ માત્ર
એક એવું ઇવનમુઝ બને.”

“પણ ત્યારે એને નફો કરી આપવામાં
કારણબુત માણસોનું કંઈ નહીં?—શું રાજ-
કારણી પરાધીનતાને લીધે આ બેકારીનો
પ્રસંગ આવતો હશે?” મારા માથામાં નવો
પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થયો.”

“ના, ના, એમ પણ નહીં. જો એમ
હોય તો સ્વતંત્ર સ્થિતિમાં ખાલીસ લાખ
બેકારો કેમ છે? પણ આ બધા શ્રીમંતો
સ્વતંત્રતાની મહાસભાની લડતમાં ધંધા
મંદ પડી ગયા છે અને તેને લીધે ગરીબ
માણસો બેકાર બની દુઃખી થાય છે એની
જુમો મારે છે, તે શું ગરીબ માણસો તર-
ફના એમના અનવદ પ્રેમનું પરીણામ છે?
ના, ના. એમ હોય તો તો તેઓ માણસોને
બેકાર બનાવવાને બદલે નફાના લાગીદાર
શું કામ બનાવી ન દે?”

અને એ વીચાર થતાં નબીન દબ્બી મારી
સમક્ષ ઉઘડી.

“રાજકારણી સ્વતંત્રતાથી પણ યોગ્ય
માણસો અનેકને ભોગે નફો મેળવી, જણીને
અવસરે ગરીબ માણસોને બેકાર બનાવતા
અટ્ટી શકવાનાં નથી. અરે, વીશેષ કામ

ને ઓછું ખર્ચ એ તો વળી એમનું નવું
સુત્ર છે. એ સુત્ર સ્વતંત્ર દેશના શ્રીમંતો-
ઓના શોધી કાઢ્યું છે.

“ખરું છે, ત્યારે બેકારી રાજ”
વાનો ઉપાય સ્વતંત્રતાની લડત
અટ્ટાવવી એ નથી, પણ એને વ્યા-
પક બનાવવી તે છે. એ લડત
એટલે સુધી લઈ જવી જોઈએ કે
નફાનો બધો ભાગ એક માણસ
ખીરામાં સુકી હબરોને બેકાર
બનાવવાની વ્યાપક સત્તા સેવી
ન શકે. તો જ બેકારી અટકે, તો જ
માનવ માત્રને સાચી સ્વતંત્રતા મળે.

“જો ખરેખર જ ગરીબ માણસોની
રોજી ન જાય, તેમનાં ખાસખાસાં ભુખે ન
મરે, એની લાગણી જો શ્રીમંતો ખતાવત
હોય, રાજ્યતંત્ર પણ તેને માટેજ આગુર
હોય, તો એ નવી લડતમાં શ્રીમંતો અને
રાજ્યતંત્ર સાથે આપણે જ લેઈએ. એથી
ઠીક દસેરી થાય...”

* * *

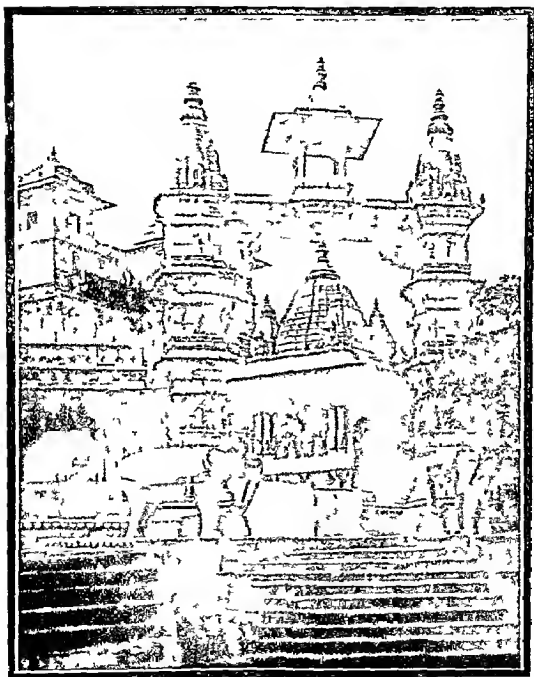
“કેમ મીસ્ટર ક્યાં જવું છે?”
લગભગ મને ઉંઘતા જોયો વીચારમાં દુખી
ગયેલા ભેતાં મારા પોરોશીએ મને દંટો-
ળીને પુછ્યું.

મેં કહ્યું: “સ્નાતાકુંઠ.”
“ત્યારે તો હવે પાઠ્યાં આવશે, મીસ્ટર
તમારી ઉંઘમાં તમે સ્નાતાકુંઠ ગુમાવ્યું.”
અને ખાલુના બેચાર જુવાનીઓ ખડ-
ખડ દસી પડ્યા.

મને થયું: “જગત કેવું વીચીત્ર છે?”
અને મેં પેલા લાઇને કહ્યું: “કંઈ નહીં
લાઇ, પાઠ્યાં કંઈ સાંતાકુંઠથી બહુ દુર
નથી, હું એટલું ચાલી નાંખીશ.”

એટલામાં વીણેપારણે આવ્યું અને હું
ઉતર્યો. હજીય મારી દ્રષ્ટીએ પેલા બેકાર
લાઇની જ પ્રતીમા જણાતી હતી અને
મારૂં માથામાં સંપુર્ણ સ્વતંત્રતાની સાચી
લડનના વીચારો ધોળાતા હતા.

ધમતા સ્વ પાત્તશ્રોતા સ્મરણાર્થે
 શ્રી પાર્વતી ગુજાતી સંધાને
 શ્રીયુત શાસ્ત્રાભાગ આણંદેલ ચાવડા
 રણીઆમણે નેપાળી નવિનય નમ્રેમ ભેટ.

લક્ષ્મીવતી મંદિર

[૫૪૮ ૧૦૪૩]

વના શોધેલી ભગવાનની કલ્પનાનાં પોલને એ એટલાં, પારખે છે કે, તેનો ય સામ્રાજ્યવાદને જરા ભેટલો થે જર નથી.

જગતભરમાં લોહીની નદીઓ રેલાય, માનવસમુદાયને માટે ઘાતકી કસાઈખાતું ખડું થાય, છતાં સામ્રાજ્યવાદને પોતાની લાલસા તૃપ્ત કરવાની ધુનમાં એ ભયાનક કાય તરફ જરા ભેટલો પણ અણગમો ઉત્પન્ન થતો નથી, કે એ કારમી કલ્પનાથી તેને લેશ માત્રે કંપારી વાહુટતી નથી.

સ્પેનના એવા સામ્રાજ્યવાદનો પંજે તેથી, તો ન્યાય નીતી કે સત્યની સ્વેચ્છ પણ તમા રાખ્યા વીના, કાઢને પણ વીધન રૂપ ન થતાં, પોતાની માતૃભૂમીમાં શાંતી અને સંતોષપુર્વક જીવન વીતાવી રહેલા નેધરલેન્ડસના વતનીઓ ઉપર પડ્યો. એ ભયાનક સામ્રાજ્યવાદે નેધરલેન્ડસની શાંતીમાં વીના કારણે વીધન નાખ્યું. સ્વતંત્રતાની આશક નેધરલેન્ડસની પ્રગ્મના દેહને કાપી છુંદી નાખ્યા.

પણ સ્પેનવાસીઓની કારમી લાલસાને એટલેથી ઝોછો જ સંતોષ વળે તેમ હતો? તેને તો નેધરલેન્ડસવાસીઓના સ્વાતંત્ર્ય પ્રેમથી સંગતતા આત્મા ઉપર સામ્રાજ્યવાદનો પંજે પ્રસારવાના અશક્ય આદરોનિ

ખરા કરવા હતા. એની મહત્વાકાંક્ષા અશક્ય હતી, પૃથ્વી ઉપરની સર્વ સત્તાઓ સામેટી મેળે, જગતભરની કૂરતાનો સામંટ સરવાળામાંથી દમનનાં હથીયાર ધડવામાં આવે, અને પૃથ્વી પર પરના એક જ-હા, માત્ર એક જ સ્વતંત્રતાના આશકને કચડી છુંદો તેના આત્મા ઉપર પોતાનો અધીકાર જમાવવાની મુક્તિઓ આરંભે છતાં થે એ તમામ સત્તાઓ, એ સામંટી કૂરતાઓ, એ બહરીકલ યોજનાઓને જ પાછું પડ્યું પડે. એના એ અશક્ય આદર્શ કદી પણ સાચા ન હરે.

પરંતુ શક્તિ લોહુપતાથી સ્વાર્થાધ બનેલા, સ્વસામર્થ્યની હદ બહારની ગણુની ગાંડાઇમાં સાન ભુલેલા સામ્રાજ્યવાદને તે વખતે શુદ્ધ બુદ્ધ ક્યાંથી હોય? એ તો પોતાના મદમાં આંધળો બની ચુકેલો હોય છે.

સ્પેનના સામ્રાજ્યવાદે તેથી જ નેધરલેન્ડસવાસીઓના દીલમાંથી સ્વતંત્રતાની જ્યોતી જુગાવી નાખી, તેને સ્થાને સ્પેનની શુભામીનાં અંધારાં કોડીયાં મુક્તવાની પેરવી કરી. સારા થે નેધરલેન્ડસ ઉપર જુલ્મની કડીઓ પડી તો શરૂ થઇ.

[૨]

ચારે તરફ ભય, ત્રાસ, આકંઠ, નાચ, દમન અને જુલ્મનું વાતાવરણ પડી તો જામ્યું. નેધરલેન્ડસની શાંતી, એનો સંતોષ, એનો વિકાસક્રમ બધું ધડીભર જાણે તેથી અટકી ગયું હોય તેમ દેખાયું.

પરંતુ સત્તામદે અંધ બનેલા સ્પેનવાસીઓ ત્યારે સમજ ન શક્યા કે એમની નજરે પડતો એ દેખાવ માત્ર ઝાંઝવાનાં જળ નોંધો જ હતો, એમના દમનના કોરડા બહુ

બહુ તો મગર નેધરલેન્ડસવાસીઓની ચામડી સુધી કે છેવટે તેમના રક્ત, માંસ અને હાડકાં સુધી જ પહોંચી શકતા હતા. તેનાથી વીશેષ ઉંડે જવાની એનામાં તાકાત નહોતી. તેઓ વધુમાં વધુ નેધરલેન્ડસવાસીઓના આજુબો સંહાર કરી શકે તેમ હતું, પણ તે પડી તો એ સંહારના ચરખાં બીંસાઈ ચુકેલા નેધરલેન્ડસવાસીઓ ઉપરનો એમનો અધીકાર હમેશને માટે અસ્ત થઇ જતો હતો.

[૩]

૭૯ કાલના પોતાની સ્વતંત્રતા માટે ગૌરવ માનનારા મગર નેધરલેન્ડસ-વાસીઓ આજે તો ર્ષેનના તાબાના એક પ્રાંતવાસીઓ બની ગયા હતા. ર્ષેનના સત્તાધીશોએ આજના નેધરલેન્ડસનાં ગગન-મંડળમાં ત્રાસની હિમાઓ ઉગાડી હતી. તેઓ પોતાને સર્વશક્તીમાન અને સર્વ સત્તાધીશ મનાવતા હતા. એવા સામ્રાજ્યનો પ્રાંત બનવા માટે તેઓ નેધરલેન્ડસને ભાગ્યવાન માનતા હતા, એ સમગ્ર સામ્રાજ્યવાદની તાબાની પ્રજા બનવાનાં સહસ્રાબ્દમાં રહેલાં ગૌરવનો રક્ષાખવા તેઓ પોતાના ચાલુકને અમકારે પરાધીન બનેલા નેધરલેન્ડસના વતનીઓને પડકાર આપતા હતા. પરંતુ મગર નેધરલેન્ડસવાસીઓને એવી પારકી પ્રતીક્ષા ઉપર પરાધીન દશામાં શુભામી જીવન ગાળવું નહોતું. એ દશા તેઓ મનુષ્ય તરીકે પોતાને માટે લગ્નરૂપદ માનતા હતા. તેઓ કુદરત તરફથી મનુષ્યને મળેલી સ્વતંત્રતાની સનદને હીઠાધી વળગી રહેવામાં સાચું ગૌરવ ગણતા હતા, તેઓ

પોતાની માતૃભુમીને નામે પોતાની રાષ્ટ્રીયતાને સાચવી રાખવામાં સાચી પ્રતીક્ષા સમાવડી માનતા હતા.

અને પરાધીન પ્રજાની એવી હદ, એવી ધૂષ્ટતા સામ્રાજ્યવાદ કદી પણ સાંખી લે ખરે? તેને તો પોતાનાં વજ્ર સમાન સાણત હાંડાં બદલાવડાંમાં જ અચુક શ્રદ્ધા હોય છે, એને પોતાના પોલાદી ચોકડાંમાં અજબ વીશ્વાસ ધેસે છે. એ શ્રદ્ધા અને વીશ્વાસ-પ્રેર્યા ર્ષેનના સમ્રાટ નેધરલેન્ડસની હડીલી જનતાને પાસરી કરવા આજના અમીર [Duke] ને સરખાપતારીની તમામ આપણુદ સત્તાઓથી અધીકૃત કરીને મોકલાવી આપ્યો. આજના અમીરને પોતાની કુરતામાં અટલ વીશ્વાસ હતો, પોતાના મારાઓ માટે અમર્યાદ માન હતું.

આજના અમીર એ સ્વતંત્રતાના લાકડા નેધરલેન્ડસવાસીઓને ધડીન હજી લાગમાં સીધા કરી નાખી, ર્ષેનના સમ્રાટના સીંહાસનને શરણે લાવવાની પ્રતીક્ષા સાથે નેધરલેન્ડસ તરફ ઉપડ્યો.

[૪]

આજના અમીર એકલો ન આવ્યો. તે તો પોતાની સાથે ગાડાં ને ગાડાં ભરી ભરીને ર્ષેનના લડવૈયા લાવ્યો, હડીલી નેધરલેન્ડસવાસીઓને માટે અસંખ્ય ફરેલીના માંચડા લાવ્યો અને વધર્યાન માટે વાપરવાને પુષ્કળ કુલાડા યે લાવ્યો. એને એના પ્રજામાં, મનુષ્યના આત્મામાં કે માનવી હૈયે ઉગીને ઝગારા મારતા સ્વાતંત્ર્ય સુધના ન પડેગી વળાય તેવા પ્રખર પ્રકાશમાં શ્રદ્ધા નહોતી. એને તો શ્રદ્ધા હતી માત્ર પોતાની કરતામાં, પોતાના લડવૈયામાં, વધર્યાનોમાં અને માનવહયારોઓના કુલાડાઓમાં.

અને તેણે એ શ્રદ્ધાને જાળવું જ કામ ક્યું. કુદરતની લીલીવાડી સમી નેધરલેન્ડસની ભુમીને તેણે વેરાન બનાવી દીધી, જીવંત માનવોની ભુમીને મૃત્યુભુમીમાં પલટાવી નાખી, પણ ત્યારે નેધરલેન્ડસ ઉપર ર્ષેનના સમ્રાટની સત્તા નહોતી ચાલતી, ત્યાં તો ચાલતી હતી કબરસ્તાનની અચેતન અને મૃત્યુની શાંતીની સત્તા.

જનમાર્ગમાં ત્રણ મનુષ્યો સાથે મળીને ચાલે તેમાં તેને કાવવાં જણાવાં, એટલે ત્રણ માણસો સાથે ચાલે તેને તેણે સામ્રાજ્ય સામેનો મહાન અપરાધ દરાવ્યો. રાજાનીમાની નેધરલેન્ડસવાસી જરા પણ આકરો શબ્દ

ઉચ્ચારે તો તુરત તેતું સ્થાન એણે વધ-
સ્થાન ઉપર નીમણું કયું; એ શબ્દોચ્ચાર
કરનાર મનુષ્યને તેણે વધસ્થાનની દોરીએ
લટકતાં નીચા માથે ફાટી ગયેલાં મુખવાળાં
રાખે જનાવવામાં સામ્રાજ્યવાદની સત્તાના
પાલનનો સંતોષ માન્યો.

દેશભરમાં એ વર્તાઈ રહેલા ત્રાસથી સમ-
સમી રહેલા મગર નેધરલેન્ડવાસીઓ છતાં ન
નમ્યા, હયામાં ભડભડી રહેલી આગને બીંસી
ગાંધેલા દાંત વચ્ચે દાખી રાખીને તેમણે એ
બધી યાત્રાઓને સ્વજનની માફક સંકારી
લીધી. સમસ્ત દેશમાં સ્પેનવાસીઓની તક-
વારો વીંઝાઈ રહી હતી, ગામડાનો એક
ખુણો પણ એ તકવારના ચમકારાવીણોણા
બાકી રહ્યા ન હોતો. નેધરલેન્ડસના વતનીઓ
એ બધી દાનવીલીલાતી સમયે શુભ
રીતે મજબુત મુકકા ઉગામતા; કેમકે

જાહેરમાં એટલી ધબ્બતા કરનારાઓની વાગેલી
મુક્કીઓને ફાંસીની દોરીએ લટકાવીને દીકી
કરી નાખવા કામ કામ ફાંસીખેરાઓની
દોરીઓ વીંઝાઈ રહી હતી.

ત્યારે આલ્વાના અમોરને એટલું સુઝ્યું
નહીં કે ત્રાસ અને જુલમ મનુષ્યને જીવતાં
મુદ્દાં બનાવી શકતો નથી, પણ તેમને
હીંસક પણ બનાવી દે છે. તેને તો એટ-
લું જ લાગ્યું કે, મારી જુલમનીતીએ
નેધરલેન્ડવાસીઓને યથારાવી મુક્યા છે, તેથી
એ મગર જનતા સ્પેનના સમ્રાટના સત્તા-
ધારા પ્રતીનીધીને ખગે પડતી આવશે, એ
ત્રાસની તાવણીમાં તવાઈ રહેલા મનુષ્યો
ચોરાની આખરી મુક્તી માટે વધુ અને વધુ
મક્કમ બને છે એ વાતનો વીચાર કરવા
જેટલી થે ત્યારે તેને નવરાજ નહોતી.

[૫]

પૂરું જુલમ અને નીરાશાના ગાદ
અધિકારમાં નેધરલેન્ડવાસીઓ માટે
આશા બને મુક્તીનો તારક ઉગી ચુક્યો
હતો. પીતૃભુમીનો ઉદ્ધારક જન્મી ચુક્યો
હતો.

પરાધીન પ્રજાને માટે પીતૃભુમી પ્રતિનો
પ્રેમ એ સામ્રાજ્યવાદી દબ્બીએ લપાનક
શુન્ધો ગણ્યો હતો. એના અપરાધ માટે
નેધરલેન્ડસવાસીઓના પ્રાણ સમા એગ્રેગેન્ટ
અને ટુર્ન આલ્વાના અમીરના સાંચામાં
સપડાયા. તેમને યાદા વચ્ચેના ચોતરામાં
ખાસ ખગ કરવામાં આવેલા વધસ્થાને ચડા-
વવામાં આવ્યા. જે માથામાં પીતૃભુમી તર-
ફની ભક્તીની એમણે કલ્પના કરવાની ધબ્બતા
કરી હતી, તે માથાં આલ્વાના અમીરની
આજ્ઞાથી છટકાવી નાખવામાં આવ્યાં.

છતાં એ શૂદ્ધભક્તોની ત્રીપુટીમાં તો ત્રીજી
ઐરેન્જ સામ્રાજ્યવાદીના છટકામાં સપડાઈ

નારી છુટ્યો. પીતૃભુમી ત્યજી તે જન્મનીની
ભુમીને આશરે જતો રહ્યો.

ઐરેન્જનું બેજું બહુ છુદ્ધીરાળી હતું!
સ્પેનવાસીઓની કપટબળ એને પહોંચી
ન શકે તેટલી છુદ્ધી એનામાં હતી.

ઐરેન્જનું વીર હૃદય વજીર સમું અવીધ્ય
હતું! સ્પેનવાસીઓની તકવાર તેને ચીરી
શકે તેમ નહતી, સ્પેનવાસીઓ તરફનો મૃત્યુ
ભય તેને યથારાવી શકે તેમ નહતું.

પરવંતસમી અચળ એની શાંતી હતી!
એના પ્રત્યેક શબ્દોચ્ચારમાં ચાતુર્યસભા
દર્શન યતાં હતાં! તે ધાંધલીઓ કે ઉના-
વણીઓ નહોતો, કસમથે કામ ઉપાડી તે
પરીણામને વેણી દે તેવો ચ નહોતો. એટલે
જ તેણે થોડું સમય પીતૃભુમીમાં પાછા
વળવાના નીશ્ચય સાથે સ્વેચ્છાએ દેશવંશ લીધો.

અને ઓરેન્જની તીવ્ર દુષ્ટી એ યોગ્ય સમયને પારખી ગઇ, ઓરેન્જે ફરીથી પીતૃભુમીમાં પગ મુક્યો.

સાત્રાજ્યવાદના લુભ નીચે કચડાઇ રહેલા નેધરલેન્ડસવાસીઓને હૈયેથી સ્વતંત્રતાની ઉધા આથમી ગઇ નહોતી, એમને પરાધીનતાની કડક જાંછરો જેવી ને તેવી સાલતી હતી. લુભગારો એ જાંછરો તરફ નેધરલેન્ડસના ગૌરવવંતા માનવાને પ્રેમ ઉત્પન્ન કરાવવામાં હતાજ ન થયા હતા.

નેધરલેન્ડસવાસીઓ જાનાજપના એક ખીન્નના છેક કાનની પાસે મોહું લઇ જઇને વાતો કરતા હતા; “ઓરેન્જનો વીક્ષીઅમ પીતૃભુમીમાં પધાર્યો છે.” પછી તો એક કાનથી એ વાત ખીજે મુખે ને ત્યાંથી ત્રીજે

[૬]

પીતૃભુમીની મુક્તી કાળે ઓરેન્જના વીક્ષીઅમની રણહાક વાગી મુકી છે. નેધરલેન્ડસવાસીઓનાં ટાળાંથી રસ્તાઓ ઉભરાવા લાગ્યા છે. આજ્ઞાના અમીરના મારાઓનો ભય એમને ગભરાવતો નથી. એ ટાળાંઓમાં મજબુત બાંધાના ખેડુતો અને કામળ કલાકારો છે; માલીકો છે અને કારકુનીના ઉમેદવારો છે; જુવાનો અને ઘરડાઓ છે. સ્વતંત્રતાના રસીઆ બુદ્ધિઓએ દીવાલો ઉપર લટકી રહેલી પોતાની જુની તલવારોને મ્યાનમાંથી ધણે દીવસે આજે બહાર કાઢી છે.

મુયંબ્રકાશમાં એમની તલવારો અને જુની દાલો ઉપરની ધાતુની ચકતીઓ ચમકારા મારે છે. જુનાં પુરાણાં સાધનેશી તેઓ નવી લડાઈ લડવા બહાર પડ્યા છે. પણ સહુ કરતાં વીશેષ ચમકારા તો એમની આંખોની જ્વાળામય રોશનીમાં ચમકી રહ્યા છે. શરીરોથી જુદા પણ મનથી બધા એક વીરાટકાય બન્યા છે. બધા

મુખે ચઢી સારા થે દેશમાં ફરી વળી સ્વતંત્રતાના રસીઆ એ નેધરલેન્ડસવાસીઓને હૈયે આનંદના ઓધ વળ્યા. પ્રત્યેક મનુષ્ય પરસ્પરને આનંદની ઉમીં સાથે કહેવા લાગ્યો:

“ઓરેન્જ આપણી પ્રીય પીતૃભુમીમાં પધારી મુક્યો છે. છતાં હજી તે છુપો રહ્યો છે. પરંતુ આવતી કાલની આઠા ભરી ઉપાએ પીતૃભુમીના ઉદ્ધાર માટે તે રણહાક વગાડશે. એ રણહાક સાંભળવા એકેકે એક મનુષ્ય કર્તવ્યભાન સાથે આવર હને. ઓરેન્જની આગમન કથાએ જ પ્રત્યેક નેધરલેન્ડસવાસીના હૈયામાં વીશ્વાસના વહેણ વહેતાં કરી મુક્યાં હતાં. પ્રત્યેક જલને ટેરવે એક જ નામ રમી રહ્યું હતું. તે ઓરેન્જના વીક્ષીઅમનું!

સ્વતંત્રતા મેળવવાની એક જ કુનથી ધરના ઓરડા છોડી બહાર નીકળી પડ્યા છે. સ્વાતંત્ર્ય ગીતો લલકારતા લલકારતા સ્વાતંત્ર્ય સેનાના એ યોદ્ધા રાજમાર્ગો ઉપર આગળ અને આગળ વધે છે. પણ વર્ષોની શુભામીએ તેમને સ્વાતંત્ર્યગીતો એ ભુલવારી દીધાં છે. મુયંબ્રા મખ્મર પ્રકાશમાં પ્રકાશ સમી આન દોમી તેઓ અનુભવે છે. ગીતો બંધ પરી વાતો શરૂ થાય છે. એ વાતો સ્વતંત્રતાની પવીત્ર ભક્તીની જ છે.

સ્પેનવાસીઓની પહેલી જાવણી ઉપર તેઓ તુટી પડે છે. સ્વાતંત્ર્યના શોદાએ રાષ્ટ્રની પરાધીનતાની જલ્મી જાંછરોને નસાડે છે. નાસવા દો, નાસવા દો, એ જામુસોને નાસવા દો. અનેક દીવસોનું મૌન આજે તુટે છે. બળવાની બધી વાતો એમને સાંભળવા દો, એમના કાનના પડાં ફાટી પડે ત્યાં મુધી ભરે તેઓ સાંભળે.

બાલમુયંબ્રા પ્રકાશમય કીરણવર્ણી પુવં દીશને પ્રકાશથી ભરી રહી છે. પરંતુ એ

ચોદાઓને આને કોઈનો લય નથી. તેમની કુચ ચાલુ છે. પગ ચાલે છે, હૈયાં આનંદથી ઘબકે છે, પ્રત્યેક મુખમાંથી એક જ રણુગીત

નીકળે છે :

“ પીતૃભુમીને કાન્ને મરી જાણુનારાઓ જ ખરેખરા મુખી માનવીઓ છે.”

[૭]

૫ સંતતું સાત્રાન્ય પ્રવર્તે છે. દુર ખેતરમાં નાનકડા બગીચાથી વીંટાઈ, શરમાળ સુંદરીના ધુધટછુપ્પા મુખચંડની માફક ખેડતશુદ્ધ છુપાતું ખડું છે. ખીલેલાં પુષ્પોનો સફેદ ઓછાડ બગીચાએ ઓઢયો છે. એપસના ઝાડ લચી રહ્યાં છે. એની મુચામીત ડાળીઓ નીચે હાથમાં હાથ પેરાવી હૈયેહૈયાને સાંકળી બે માનવવ્યક્તિઓ ઊભી છે. એક મદું છે, બીજી યુવતી છે.

યુવતીનું વેદનાભારે લચી પડેલું મસ્તક પુરુષમીત્રની વીરાળ છાતીને આધારે વીંટાંતી લે છે, એના ધ્રુજતા કોમળ હસ્તો મદુંની સુદઃ ગરદનની આસપાસ ધરી ધરી ફરે છે.

“માત્ર એક જ દીવસ રહ્યા જા, વધુ નહીં માત્ર એક જ દીવસ ખમી જા. આવતી કાલે તો આપણો હાલ દીન છે. આજે તું જાહેર તે કદી પાછો આવનાર નથી ! આપણી યુવાની-ખીલતી યુવાની વસંત સખી ખીલી છે. ના પેલું ખીલેલું પુષ્પ કેવું ખરી પડ્યું. તું પલ્લુ એ રીતે ખરી પડીશ. મૃત્યુનો હાથ તારી ઉપર ફરી વળશે, તારા હંડા પડી મથેલા દેહને તેઓ જામી-નમાં માટીના ભાર નીચે પોદાટી દેશે. હું એકલી, અકાળે કરમાયલી છળી સખી બની જાઉંશ. મારા હૃવનની તમામ અખીલાપાઓ વજામેરી રહી જશે.”

અને એનો આવતી કાલ પ્રીયતમ થવા નીર્માયલો પુરુષ એ સુંદરીનાં નયનોની પેલી પાર દ્રષ્ટી ફેંકે છે. ઓહ ! એ સુંદરીની કાકીઓની તાઝગી આજે ક્યાં ? અત્યારે તો એમાં મૃત્યુ અને લયનાં આસન મંડાયાં દેખાય છે.

કરંજુ પ્રેમથી લદાદ છતાં વીરામીત નીશ્વરની આગથી પ્રજ્વલતા રાખેલો એના હોઠના દબાણ વચ્ચેથી નીકળે છે :

“એકલે ? ખીજાઓ આગળ જાઉં આપણે સાઈં મૃત્યુનો ભેટો કરે, તેવે દાણે તું મને એમની પાછળ પડી જવાતું કહે છે ?”

અને એકાએક આ શું ? એક જ વીપળ પડેલાંતી નાજુક સુંદરી સીંદણની માફક માથું ધુણાવી નાખતી ટયાર બની ગઈ. એના હોઠ બંધ હતા, પરંતુ એના હૈયામાં જાન્યૂત થયેલી નવીન શક્તિના ચમકારા એની સળગતી આંખોમાંથી નીકળી રહ્યા હતા.

પ્રીયતમાએ પ્રીયતમની સામે નેત્રું, એના વદન ઉપર હાસ્ય વેરાતું હલું, એના નય-નોમાંથી અશ્રુ ટપકતાં હતાં.

એક છેલ્લું સુખન. એક છેલ્લી વખતનું આલીંગન, છેલ્લી વેળાનું એક હનનુંનન અને બીજી જ પળે તેણે પ્રયાણ આદ્યું હિંચા હાથ કરી પ્રીયતમાએ તેને વીજ્ય ઇન્જયો.

[૮]

૬ નધરચેન્ડસવાસીઓનાં રોજે રોજાં એકદાં થતાં ગયાં છે. દીવસો જતા ગયા તેમ તેમ અજવાળી રાત્રીના ચંદ્ર સમાં એ રોજાં રોજાને રોજ વધતાં જ ગયાં. ડગલે

ને ડગલે તેઓ દુસ્મનની નજીક અને નજીક જ જઈ રહ્યાં હતાં.

અને હવે તો બન્ને પક્ષની યોગ્યતા સામસામી ખડી થઈ ગઈ છે. પરસ્પરના

પ્રતીદેર મળે છે. મેદાનોની સામે પાસે રપેનની સેનાનાં શસ્ત્રો ચગકે છે, તેઓ એટલા નજીકમાં છે કે મુરખપ્રકાશમાં એમના પીળા ભુખગ ચહેરા સાફ સાફ પારખી શકાય છે.

તેઓ પરદેશીઓની આ ભુમીમાં શું કામ આવ્યા છે ? ભાહુતી પગાર માટે તેઓ પોતાનાં રક્ત વેચી રહ્યા છે. અને સ્વતંત્ર માનવીઓની ઢાંટે પરાધીનતાની જાંછેરા જકડવા તેઓ ફાંસીખોરા બની રહ્યા છે.

ભયુક્તા અમીની રક્તરંગી જ્વલ્લઓ આકાશ તરફ લખાકાશ મારતી દુર દુરથી પણ દેખાય છે. જે જે ગામડામાથી એ રપેનીસ કુતરાઓ પસાર થયા છે, ત્યાં ત્યાં આગ અને ખનાખરાખીનાં સ્મારકો તેઓ પોતાની પાછળ ખર્ગ કરતા ગયા છે. રહેંસી નાખિકાં માનવમુદાં અને વીલાપ કરતાં બાળકો એમનાં સ્મરણુચીહનો છે. પરદેશીઓ બીજી કંઈ પણ શું ? તેઓ આપણી પીનુ-ભુમીમાં માત્ર હુદ્ અલાવવા જ આવ્યા છે.

પેલા ત્યાં ઉભા એ હીંસકો ! એમના ઘોડાઓનાં જીનો પાલીસથી ચગકે છે, યુદ્ધના કામમાં એ કેળવાયેલા છે, વીજ્ય મેળવવા એ એમની ટેવ પડી ગઈ છે. જુમાજુમ

ક્યાં પીના, દોડાદોડ વગર સુવ્યવસ્થીન હારોમાં ગોઠવાયલા એ સૈનીકો, સંહારની કળાને એમણે પોતાની ફરી લીધી છે. એ શાંતીમાં અજાણ હુમ્મ્યાઈ છુપાઈ રહેલી છે. ખરેખર તેઓ ભયાનક શત્રુઓ છે.

એમની સામે આ તરફ એકલા થયેલા નેધરલેન્ડ્સના વતનીઓ ઉતાવળા ઉતાવળા ટોળે મળ્યા છે. સાથે પગ ઉપાડવા જેટલીએ તાલીમ તેમણે મેળવી નથી, જમીન ઉપર સીધા ઉભા રહીને કે ઘોડાની પીઠ પર બેસીને વ્યવસ્થાપુર્વક લડવાની રીતથી તેઓ અણબજા છે. છતાં એમણે ઉપાડેલા કામ માટે એમને અજાણ શ્રદ્ધા છે, એમનાં હૈયાં દુરુશનો તરફના ધીમારથી અને સ્વદેશપ્રતીના પ્રેમથી જીતોજીત જીતકાષ્ટ રહ્યાં છે.

સાત્રાજ્યવાદી રપેનવાસીઓ એક વખત તેમને બીખારડાના ઉપનામથી સંબોધતા હતા. અને એ બીખારડાઓને પોતાની નમનદશાતુ પુરેપુરું લાન છે. પરંતુ તેટલા જ માટે એમના મુઠ્ઠા મજબુત રીતે ઉગામયા છે, એમના દાંત લથ્થકર રીતે ક્યકચે છે, એમના હોઠ દુરુશનો માટે ખરબમાં ખરાબ શાપ ઉચ્ચારે છે, અને પોતાના વીજ્ય માટે એમનાં હૈયાં લખલખતી આશાથી ઉભરાય છે.

[૯]

સામ શરૂ થયો. માનવીઓનો સંહાર-પ્રાન આરંભાયો. મૃત્યુ જલગિ મારવા લાગ્યાં છે. માનવરક્તથી ગળાં જુડી ગયા, એમની આંખો એ રક્ત પ્રવાહોથી ભરાઈ ગઈ ત્યાં મુઠ્ઠી, ભયાનક આનંદના ચીતકારો કરતાં તેઓ સારી થ સમરભુમીમાં દોડદોડાવી શરતો રમી રહ્યાં છે. ધરાધ ધરા ધને માનવરક્ત પીધા પડી, તેમાં સ્નાન કર્યા પડી મૃત્યુની બીહમણી મુતિઓ અંધકારમાં અદસ્ય થઈ ગઈ.

હવે તો એ સંહારક સંશ્રામ પુરો થયો છે. પ્રખર તેજ તપતો સુરજ એ ભયાનક દનવલીલા જોઈને ત્રાસી ગયો હેય તેમ બગેનના મીનારા પાછળ છુપાઈ જતો દેખાય છે. રાત્રીના ઓળા મૃત્યુના બીહમણા પડછાયાઓ સાથે ઓતપ્રોત થઈ જાય છે. એ સુધ્ધ કીર્તિધંત હંતુ, ભવ્ય હંતુ. મૃત્યુપટ ઉપરના તમામ કાવાદવા અને લગ્નયજ્ઞ કળાઓ કરતાં પણ જનતાનો કેધ વીશેષ અલગ ન છે.

પરંતુ પીન્નેતાઓ ય ધાકીને લોપ્પોલ્ય રૂપ
ગયા છે. એમના ચોક્કસરોની તાપણીઓ
સળગી રહી છે. તેની ઉંઘાથી ચોતાનો
ચાક ઉતારવા તેઓ એની આસપાસ ટોળા-
બંધ વીંટળાઈને બેસી ગયા છે.

પડછાયા જેવી તેમની કાળી આકૃતિઓ
દેખાય છે. તેઓ અંદર અંદર વાતો કરી
રહ્યા છે:

“હા! હા! કેવા તેઓ નાકા! જે કાકા
પછળ રહ્યો ને પકડાયો તેને તો વગર
દયાએ કાપી જ નંખાયો. જરૂર એ લોકો
અજના દીવસને છાંદગી સુધી યાદ કરશે.
ફરીથી તેઓ પછા આવશે ખરા? દુષ્ટ
સમ્રાટ આ લાડ છ પછી કેવા વીચાર
કરશે? તેની શક્તી ક્યાં સુધી પહોંચી
શકશે? તેઓ ફરીથી આવશે. આ વખતે
તો વધારે મોટી ફોજ સાથે! વધારે પ્રચંડ
નોકા કાઢવા સાથે!”

નીહાળો, તારાઓ કેવા ટમટમી રહ્યા છે.
સમીર પણ નીમળ બન્યો છે. અત્યારે પણ
તમે મુક્તીના સ્વર્ગદ્વાર ઉઘડના લોક શકો

છો. અને સ્વર્ગગંગાનો તેજસ્વી ભાગ
તમને નહોતરાં આપતાં તમારી પાસે આવતો
દેખાય છે.

દુર સુદુરથી સંગીતના મુરો વધતા જતા
સંભળાય છે. સ્વાતંત્ર્યનું એ પ્રાચીન ગીત
છે. આપણા પીતામહો જે સમયે સ્વાધીન
દશા ભોગવી રહ્યા હતા, તે યુગનું એ
આહાર ગીત છે. બેઓ એ ગગતાં ગીતોની
નજીક છે તેઓ તેને ઉંચકી લે છે—ગ્રીસવા
મોડે છે. તાપણીએ તાપણીએ તાપતાં
ઠાળાએ હવે તો તેને ઉંચકી લીધું છે.
અંધારામાં હુબેલાં ખેતરો ગાય છે, રાત્રી
પણુ એજ મુક્તીનાં રણગીતો લલકારે છે.
અનેક હાથો આકાશ તરફ ઉંચકાય છે.
સ્વર્ગના કપેલા દેવે ને તેઓ પ્રાર્થે છે.
એમનો મુર છેક તારકવૃંદ સુધી પહોંચે છે.
બધા પ્રાર્થે છે:

“પ્રભો! અમને સ્વતંત્રતા આપ!”*

* એ પ્રબળનાં લોકગીતો ઉપરથી.

યુદ્ધવિરામના આડંબર

એક તરફ યુદ્ધવિરામનાં ઉઝમણાં અને બીજી તરફ વીરાટ યુદ્ધની ચાતુ તૈયારી, એ બન્ને મનોદશા એક ધ્યાનમાં ન સમાઈ શકે તેવી છે. યુદ્ધવીગમની વાતો કરનારાઓ જ યુદ્ધના અંત વખતે નહીં થયેલા સ્વયંનીશ્ચયનો અંધીકાર હીંદને આપવાની ના પાડે છે અને સ્વતંત્રતાને બદલે દમનનીતીની ૩૩ કંગોડ પ્રજાને ભેટ આપે છે! એ આડંબરી માનસની પાછળ સહેલી મીમાસા આ લેખમાં લેખક કરી બતાવે છે.

:: લેખક ::

સ્વયંનીશ્ચયવાદી

ઈ. સ. ૧૯૧૮ના નવેમ્બરની ૧૧મી તારીખ યુરોપની ભુમી ઉપર ચાલી રહેલી લાખખો મનુષ્યોનો સંહાર કરનારી યાદવીને અટકાવવા માટેના યુદ્ધવિરામ દિન તરીકે જાણીતી થઈ છે. તે પછી પ્રત્યેક વર્ષના અગીઆરમા મહીનાની અગીઆરમી તારીખે અગીઆર વાગે યુદ્ધવિરામના સ્મરણમાં સમગ્રત્રીશ્રીશ સાંપ્રાન્ત્યમાં બે મીનીટ સુધી તમામ કામકાજ થભાવી દેવામાં આવે છે. તે દિવસે યુદ્ધમાં અવધવા શુભાવનારા અને બેકાર બનેલા માણસો માટે દાન માગવામાં આવે છે, અને મૃત્યુ પામેલાઓનાં આખરીસ્થનો પર પુષ્પો વેરવામાં આવે છે. તેમ છતાં સાંપ્રાન્ત્યની પાટનગરમાં યુધ્ધો ચાતુ રાખવાની વાતો જુરકી લય. નામોના આચ્છાદન નીચે ચલુ હેય છે, યુદ્ધના પરીણામ તરીકે થયેલા આર્થિક અવદશાના ચક્રવર્તમાં આજે શ્રીલનની જ ભુમીમાં બાવીસ લાખ મનુષ્યો બેકાર છે, છતાં લોકો તૈયારીઓ ૧૯૧૪ કરતાં વીશેષ જુસ્સાથી ચાતુ છે, મુઠીવાદી સાંપ્રા-

ન્ત્યવાદના પળમાં કરોડો માનવીઓને ફરજિયાત દબાવી રાખવા માટે ભેદનો તેટલું માનવીબળ અને રણસામગ્રી આજે પણ વીના આનાકાનીએ વપરાય છે.

યુરોપી યાદવી વખતે શ્રીટીશ સાંપ્રાન્ત્યને પરાધીન હીંદે ૧૪,૦૦,૦૦૦ લડવૈયાઓની મદદ અને દોઢ અબજ રૂપીઆની યુદ્ધ ભેટ તેમ જ પોણાબે અબજ રૂપીઆની યુદ્ધની લોનો લેવામાં મદદ કરી હતી. ઉપરાંત સાંપ્રાન્ત્ય સાથેના સબધને લીધે એ યુદ્ધને અંગે વ્યાપાર ઉદ્યોગમાં હીંદને કરોડો રૂપીઆનું નુકશાન થયું, શ્રીલને પોતાની આંદ્ર સાચવી રાખવા હીંદને વારંવાર ફેરવવામાં આવતા હુડીયામણથી અબજોનું નુકશાન થયું તે જુદું. તેમ છતાં જો યુદ્ધ જગતમાં ન્યાય, નીતી અને સમાનતાનું સાંપ્રાન્ત્ય સ્થાપવા માટે લડવાનું કહેવાયું હતું, જેના પરીણામે જગતમાંથી પશુબળ ઉપર નીતીબળનો વીજ્ય થવાની ભારીવાણીઓ લાખવામાં આવી હતી અને સમગ્ર પ્રજાઓને સ્વયંનીશ્ચયનો સ્વાધીકાર અપાયે

હતો, તેમ જ તેના દેખાવ માટે સૂક્ષ્મધર્મો
ચોટાની બહુમતી કરવા બીજીશ મુસદ્દીઓ
ચોટાની પસંદગીના હીંદીઓને આંગળીએ
વગથડીને લઇ ગયા હતા, શાંતી પરીપદમાં
પણ તેઓ દંબી દેખાવ કરવામાં આવ્યા
હતા, એ યુદ્ધના વીરામની બારમી સ્મરણ
તીથીએ, ત્યારે હીંદવાસીઓ સ્વરાજ માંગે
છે, ત્યારે તેમની સામે લાડી અને બંદુક
ધનમાં આવે છે, સ્વયંનીલુંપની ગત

કરવાની ધૃષ્ટતા કરનારા ૬૦ હજાર હીંદી
ઓને લેલમાં ધકેલવામાં આવે છે, અને
સ્ત્રી ગતીનું અપમાન કરવા માટે જમના
સામે સમસ્ત વીશમાં દીકરો ધોધમાર
ચલાવનારા બીરનના સ્થાનપરના પ્રતીની-
ધીઓ, હીંદી સ્ત્રીઓનાં અપમાનો કરવામાં
પાછી પાતી કરતા નથી!—આમ છતાં યુધ્ધ
વીરામની વાતો હીંદમાં પણ બારે આડં-
બર સાથે કરવામાં આવે છે!

[૨]

જો વન ખરી છે કે જગરે યુદ્ધ
ચાલતું નથી પોતું ત્યારે શાણા
મુસદ્દીઓ શાનીની અને મુખ્યવસ્થાની વાતો
કરે છે. જાતે અનેક પ્રજાઓ સાથે અનેક
રીતે અસહકાર સેવી રહ્યા હોવા છતાં સહ-
કારની મુંબળી વાણીનાં પદે પદે પાસપણ
રહે છે. તેમ છતાં એ વાતનો પણ હંધાર
કરી શકાય તેમ નથી કે, આંતરરાષ્ટ્રીય જીવનને
સાકળનર અગત્યની વસ્તુ તરીકે યુધ્ધનો જ
સ્વીકાર-પદે જ રીતે પણ-કરવામાં થાઇ
પ.છું પ.તું નથી. છેલ્લી યાદવીની ભયંક-
રના ઉપર ભાગ્યે રચાયે છતાં અત્યારે
પણ વીશ્વભરમાં નવાં યુધ્ધ જાગવાની
પરીસ્થિતી અને તેનો સદષ્ટ સ્વીકાર કર-
નારાં માનસ જેવાં ને તેવાં જીવતાં જાગતાં
જાણુય છે.

યુધ્ધની ભાવનાને સદૈવ જીવંત રાખવામાં
સામાજિક અને રાજકારણી તેમ જ ધાર્મિક
વ્યવસ્થા મદત્તનો ભાગ ભજવે છે. આપ-
પ્રદ સત્તાને અથવા તે ઉમરાવવાદને ટકાવી
રાખવા માટે યુધ્ધને આકર્ષક સ્વરૂપ અપાય
છે. ધાર્મિક અસહીષ્ણુઓને લીધે, રાષ્ટ્ર-
રક્ષક વર્ગોને લીધે, અચાનકે લીધે તેમ જ
એક માનવસમાજને બીજા માનવસમાજને
લડ્યું સદાય પુટાતો રાખવાની મનેદવાને

લીધે આવાં ભયંકર યુધ્ધો સરખાય છે.
અને જગતમાં લેઓ કાયમી યુધ્ધવીરામ
ધમ્મજતા હોય તેમનાથી એ વાતનો પણ
અસ્વીકાર થઇ શકે તેમ નથી કે, જ્યાં
મુધી ન્યાય અને સદકારની ખરેખરી અને
સરળ ભાવનાના પાયા ઉપર માનવ સમા-
જની ડહાપણ ભરી રીતે પુનઃવ્યવસ્થા થાય
નહીં ત્યાં મુધી હુનીયામાં શાંતિનાં સામ્રા-
જ્ય સ્થાપી શકાય તેમ છે જ નહીં.

ધર્મ અને રાજસત્તાની માફક યુધ્ધ પણ
સંસ્કૃતી જેટલી જુની વસ્તુ છે. પહેલી એ
વસ્તુઓએ, ચોટાની સત્તા, કાતી અને
સંપત્તિને ખાતર નીજ વસ્તુને નીરંતર
ચોપણ આપીને તેનો ઉયોગ કર્યો છે.
ચોટાની સત્તા નીચે નવા નવા દેશો આવે
અને પોતે મોટા પ્રમાણમાં જર, જમીન
અને ગુલામોનો માલીક અને તે માટે રાજન-
ઓએ ચોટાની પ્રજાઓને લાહી તરમી
લગાઇઓમાં લોમી છે, ધર્મચોરોએ પોતે જે
પ્રશ્નને નામે ચેડીઓ ચલાવી રહ્યા હોય છે,
તેના નામની અધઃપ્રધાનો પ્રચાર બહોળા
પ્રમાણમાં થાય અને તેથી કરીને તેમને
પુરંજન અંગત લાભ થાય તે માટે યુધ્ધને
હતેજન આપ્યાં છે. યુધ્ધનો આશ-
ક્રમેશાં એક અથવા તે બીજા સ્વરૂપ

વીજ્યપ્રાપ્તિનો જ હોય છે. તેમ છતાં એ વીજ્યનો લાભ યુદ્ધમાં ઉતરેલાઓને મળતો નથી. તે તો રાજાઓ, ધર્માચાર્યો અને સંપત્તી કે સત્તાના ઇન્કારદારોને જ ફાળે જમા થાય છે! યુદ્ધના યોગ્યથી કચડાઈને વાંધી વળી ગયેલી કમરોવાળી જનતાના ખેવડ ખરડાઓ ઉપર, પોતાની નક્કર એડીઓને વધુ ભરતી દાખતો એ વગેરે એ લાભનો ઉપભોગ ઉઠાવે છે! જનતાને માટે તો યુધ્ધો હંમેશાં ભોગ લેનારાં જ નીવડે છે. પછી ગમે તો તેઓ યુદ્ધમાં મરીને ભોગ આપે કે યુદ્ધના કચડી નાખનારા આર્થીક યોગ્યોને સડન કરીને અથવા તો વીજ્યતાઓને હાથે માર ખાઈને, છુંટાઈને અથવા તો તેના ગુલામ બનીને તે ક્ષોભ આપે. યુધ્ધો હંમેશાં અપખુદ રાજાઓને માટે અથવા તો આપખુદીથી રાજ્યવસ્થા ચલાવનારા વગેરેના સાર જ લડાયાં છે. જનતાને તો તેથી ઉત્પત્ત થતી મોંઘવારી, મૃત્યુ, અવપવલંગ અને ખેડારી જ સહન કરવાં પડે છે. છતાં ભોળો આમવગેરે વફાદારીની ઉભી કરવામાં આવેલી ઇન્દ્રજિતોમાં ફસાય છે, તે માટે તેઓ પૈસા આપે છે, અને પોતાના સાક્ષીકારી પ્રતીબ્ધની અને નફાની ખાતર તેઓ એક બીજાને કાપી નાખે છે અને જાતે પણ કપાઈ મરે છે!

શુદ્ધીવાદીઓ પણ આ અવગા પ્રચાર કામના હાથ બનીને તેનાં લોકપ્રીય ભાષામાં વણુનો લખીને જનતાને અંજો ભાગે દેરી જાય છે. વીઘાથીઓના હાથમાં મુકવામાં આવતા ઇતીહાસો આવી યુદ્ધકથાઓથી ભરેલા હોય છે. આપખુદ રાજાઓ પોતાની મોટાઈ ખાતર, પોતાની લાલસાની તૃષ્ણી માટે એક બીજાના ખાસ હકકો ઉપર હુમલા કરે, મુક્તીઓ અજમાવે અને માનવજાતીના સંહારનાં કારણરૂપ શુધ્ધો જગવે એનાં

તેમાં વખાણ હોય છે. એમાં બીજું કંઈ જ નહીં પણ રાજકારણી પક્ષાપક્ષીનો. છુપો પ્રચાર જ હોય છે. એવા પ્રચારના પારેથી આવતી કાઠના નાગરીકોનાં મનને કુચીત કરવામાં આવે છે અને ભોળા જનતા મુંગે મોટે વર્ગીય લાલસાની લડાઈમાં હતીયાર બનવા તેથી તૈયાર થાય છે!

અને આ યુધ્ધો કેવળ પશુબળનું પ્રદર્શન નથી તો બીજું શું છે? કાંઈ પણ મનુષ્ય પોતાની વસ્તુ સંજ્ઞાથી કાંઈને સોંપી દેતો નથી, એટલે તેની ઉપર વીજ્ય મેળવવાની મુખ્ય ભાવનાથી યુધ્ધોની ઊંળાઓ સંગ્રાહવામાં આવે છે. તેથી થોડાક મનુષ્યોના અંગત લભ માટે નીર્દોષ માનવસમાજનો કચ્ચડાણુ નીકળી જાય છે.

ધીરે ધીરે પ્રભ કંઈક સમજાવવાળી થતી ગઈ, એટલે યુદ્ધનાં કારણો પરીક્ષ રીતે તેમને રાજે ઉતારવા માટે સંસ્કૃતીની વાતો આગળ ધરવાની નવી રીત નીકળી. પણ એ સંસ્કૃતી એટલે શું? એની સાદી વ્યાખ્યા કરવી હોય તો લસકરીવાદ એ જ થઈ શકે. વાસ્તવિક રીતે તો સાર્તા અને સમાધાનનો યુગમાં જ સંસ્કૃતીનો વીકાસ શક્ય બને છે. એટલે જગતમાં જેટલાં યુધ્ધો થયાં છે, તેથી તો જગતની સંસ્કૃતીમાં અવરોધ જ થયો છે. એટલું જ નહીં પણ ધાર્મિક, જાતીય અને બીજા જઘડાઓની નવી શુચ્ચણામાં માનવજાતીના સ્વાભાવીક વીકાસને શુચ્ચી નાખવામાં આવ્યો છે. એ શુચ્ચણનાં જાળાં ને નવાં નવાં રૂપો આપવામાં આવ્યાં છે. દેશભક્તી, વીરશીલ્પ હસ્ત, આર્થીક લુટ, વર્ધેમ એ બધા એનાં નવાં નામ છે. અને યુદ્ધનાં બીજા એસ જ છુપાં રહેલાં છે.

[૩]

માનવજાતીના પ્રગતીના આખા ચે
છતીકામને ફેંદી વગો તો જણાશે કે,
સમગ્રએ, ધનાદયોએ કે લક્ષ્મી અમલ-
દાયેએ નિમના જગતમાં બહુમાન કાવ-
વાની યુક્તિ કરી આડંબર ગીતા નીરંતર
અન્યાયવામાં આવે છે એ પ્રગતીમાં જ્યા
જેટલા ચે કાગો આપ્યો નથી, ઉદાત્ત તેના
વીરોધમાં મોટા ફાળો આપ્યો છે. એથી જ
જગતમાં અનેક અજવાળોને ઉત્તેજન મળ્યું
છે. એટલે જ જગતના આમલો કોઈ પણ
વગતો આચાર માનવાનો હોય, તો તે વગ
વેગાનીકાનો, કેળવણીકારોનો, નવીન વીચાર-
મંડળીના યોજકોનો અને કલાકારોનો જ છે.
જે 'ક' કામની આમાલક અને આર્થીક
તેમ જ રાજદારણી વ્યવસ્થાને હોય, એ વગ
પણ પરાધીન બની ગયો છે, તેટલું જ
નહીં પણ તેમની મહાન યોગ્યોનો તેમ જ
અમતો અમતો ઉપયોગ માનવસમાજની
સુસ્તી અને વૃદ્ધિસને બદલે તેના અવરોધ
માટે કરવામાં ઉપર જાણવેલા વર્ગોએ, તેની
આસપાસ પણ પોતાની સત્તા અને સામર્થ્યની
વાડા રચી નાખી છે!

દેશભાતી-કદાચ એ બધી વસ્તુ હોય
તે પણ નો પણ આ જ રીતે દુરપયોગ
કરવામાં આવ્યો છે. યુદ્ધના સમયે મનુષ્યોને
જનુની બનાવવામાં તેનો ઉપયોગ કેશી-
વંતુના જેવો થાય છે યુદ્ધના ખીજને ઈર્ષ્ય ત
ચખામાં અને તેના ફળ સમાં યુધ્ધોને વીરોધ
લપકર બનાવવામાં, પરદેશીઓને ઉતારી
પાડી તેમની સાથે વીરકાળ દુરમનાવટ
ખીવવવામાં દેશભક્તી એ સુદીવાદી-ચાદી-
બાદના કામમાં મોટામાં મોટું સ્વધન થઈ
પડ્યું છે. સામાન્ય દેશીએ જોઈએ તો પણ
અંકુશીન દેશભક્તી એ સર્વદેશીય માનવ

ગ્રેમની વચ્ચે મોટામાં મોટી આડખીટી છે
એ સહજ સમજ સકાય તેવી વાત છે.
તેમ છતાં કામ કામ ઉભી કરવામાં આવેલી
દેશભક્તીની સાંકડી વાડોને જોઈને, યુધ્ધી-
માનો પણ સર્વદેશીય ભાવનાને ખીલવવા
માટે સ્વદેશભક્તી ઉપર વીરોધ ભાર,
યુધ્ધવાની શુભ કરે છે. પરંતુ-દેશભક્તીની
ભાવનાના મુળમાં જરાક ઉંડા ઉતરીએ અને
શાંતીપુર્વક તેનો વીચાર કરીએ તો જણાય
કે, ગાંધીય પ્રતીજ્ઞાના રૂપાળા નામે ઉભી કર-
વામાં આવેલી લાગણીનો તે ઉભરો જ માત્ર
છે, તે ઉભરો માનવજાતીના એક-સમુદાયને
ખીલ રોટા સમુદાયી અલગ થઈ જવાની
અદેખાઈ ભરી ભાવનાને ઉભે છે. દેશ-
ભક્તીને નામે માનવતાને વીરોધ કરવામાં
આવે છે, જેની સામે યુદ્ધ જગાડવાનું હોય
તે જાતીને માનવસમાજની ખડારની મના-
પીને માનવતાની પ્રગતી માટે લાગણી
કરવાનો બેહુદો બોધ જનતાનાં ગળામાં
રેકવાની આમક વાતો કરવામાં આવે છે:
આમ યુદ્ધ એ સત્યને કચડવાનું અને અ-
સત્યને ઉત્તેજવાનું પણ મીઠું સ્વધન થઈ
પડે છે! સ્વતંત્ર રાષ્ટ્રની સ્વતંત્રતા ભોગ-
વવાનું અભીમાન ધરાવતી પ્રજાએ પણ
આ દીશમાં ભારેમાં ભારે પરાધીનતાનું
પ્રદર્શન કરે છે. સ્વતંત્ર વીચારસરણીની
ઉપર પણ યુદ્ધ એ ભયંકર અંકુશ થઈ
પડે છે, અને અપવાદ તરીકે કોઈ તેની
સામે એક અંકુશ સુદાં ઉચ્ચારવા નેટલી
સ્વતંત્રતા બતાવે તો તુરંત જ તેનું સ્થાન
તુરંતમાં નક્કી થઈ જાય છે. આમ યુદ્ધ
એ સામાજિક સંબંધોની ખીલવણીનો વીરોધ
કરનાર પણ બની ખેંસે છે.

ઉદાગ્રણ તરીકે આખો છેલ્લો પાઠવી-
ની જ વાન લઈએ: તે વખતે સ્થાન

રીતે મીત્રરાજ્યો તરીકે ઓળખાતાં રાજ્યોએ દુશ્મન રાજ્યો તરીકે ઓળખાતી પ્રજા માટે અને ખાસ કરીને જર્મનો માટે જે જનતાનું પ્રચારકાર્ય કર્યું હતું, તેથી જર્મનો મનુષ્યો કરતા રાક્ષસોને મળતા વીરોધ હોય તેવું બતાવવામાં આવ્યું હતું. પરંતુ આજે એ જ જર્મન પ્રજાની સાથે ૧૯૧૪-૧૮ ના તેના કટર દુશ્મનો બધી બાબતોના સંકર કરે છે. શું ત્યારે એ જર્મન પ્રજાની દુષ્ટતા એકાએક અદસ્ય થઇ ગઇ? આનો જવાબ એટલે જ આપી શકાય કે, યુદ્ધની ઉત્કરણી માટે સ્વ-દેશભક્તિના ઉભરાને જે ઉછાળો ચડાવવામાં આવ્યો હતો તે ઉભરો હવે શમી ગયો છે, એટલે અંશે માનવસમાજની દૃષ્ટિ આડેના કૃત્રિમ પડોમાં આછાં બની રાક્ષાં છે. હવે દેશ બનીગયતા એકાદ મહાયુદ્ધમાં ગઇ વખતનાં મીત્રરાજ્યોમાંથી કોઇક દેશ સામસામે બની જાય, અને જર્મનો કોઇક મીત્રરાજ્યના મીત્ર થઇ જાય, તો એ જ જર્મનો માનવતાની મહામુર્તિઓ બની ખેસે, અને ૧૯૧૪-૧૮ ના દુન્યાય-નીતીના સર-હાકમાંની પેલી મીત્રપ્રજાને ફાળે રાક્ષસ બનવાનું આવી પડે! આ શું બતાવે છે? એ જ કે યુધ્ધ એ અકુદરતી હોઇ અનેક અકુદરતી ભુલાણાંનું તે જન્મસ્થાન છે. યુદ્ધમદની ગાંડાઇમાં માનવસમુદાય જાન દટાઇ જાય છે, એટલે યુદ્ધ જાનનું દુશ્મન પણ છે.

છેલ્લી યુરોપીય યાદવીની ગરમીમાં જે જે મોટાં મોટાં વચનો ઉચ્ચારવામાં આવ્યાં હતાં, અને પ્રતીપક્ષીઓ ઉપર જ યુદ્ધ જગાડવાનો બધો અપરાધ ઓરાડવામાં આવતો હતો, તે આજ બાર બાર વર્ષન-ગાળા પછી તટસ્થ દૃષ્ટિએ જોવારને માત્ર દેગ જ જણાય છે. મીત્રરાજ્યોનાં શુભ તત્વનામાંનાં કેટલાંક હવે ખુલ્લાં થઇ ગયા છે, ન્યાય, નીતી માનવતા તેમ જ આત્મનીશુષ્કતા અધીકારની વાતો બાર બાર વર્ષથી કસોટીએ ચઢી રહી છે અને તે બધું કંચનનહીં પણ કથીર પુરવાર થયું છે. જગતમાં ફરીથી યુધ્ધ ન જશે માટે ૧૪-૧૮ નું આખરી યુદ્ધ છેવટ નુધી લડી લેવાની વાતો પણ નવા યુદ્ધની થઇ રહેલી તૈયારીઓથી દંભી દેખાણી છે. અને પુરવાર થયું છે કે યુદ્ધ સાવદેશીય લશ્કરીવાદની ચડ્યાચડીને લીધે, સ્વાથી સામ્રાજ્યવાદની હરીફાઇને લીધે અને મુડીવાદીઓની લાલચુ લડાઇઓને માટે જ જન્મ્યું હતું, અને લાખો મનુષ્યોના તેમ જ અખતે રૂપીઆંતો ભોગ લેવાયા છતાં આજે જગતમાં યુદ્ધનાં કારણો જેવાં ને તેવાં-વધુ તીવ્ર સ્વરૂપે દેખાય છે. પરાધીન પ્રજાઓના આત્મનીશુષ્કતા અધીકારો સામાન્યવાદની એડીઓ નીચે છુંદાય છે, અને ન્યાય-નીતીની વાતોની પ્રજાસંઘમાં યે ટેકડી ઉત્તવવામાં આવે છે!

[૪].

યુદ્ધ એ માનવસમાજના વીકાસને રૂંધે છે, ને યુદ્ધને માટે જ વીરાજનો ઉપયોગ માટે લાગે થતો ન હોત તો મનુષ્યોને ઓછા સમુદમાં, થોડી પળેમાં મારી નાખવાના જેરી ગેસ અને કોર્ટાઇ કાણો શોધવાને બદલે, વૈજ્ઞાનીક મનુષ્યોને

જીવાડવાનાં સાધનો શોધવા માટે સમય ફાજલ પાડી શકત, પ્રજા પ્રજાનો વીરોધ કરી, પરસ્પર વચ્ચે દુશ્મનાવટ પાવવાના કામમાં વર્તા માનવજાતો, લેખકોનો અને ઉપદેશકોનો તેમ જ સીનેમા અને તારવજાનો દુરુપયોગ થયો ન હોત તો. એ જ સાધનો સર્વ-

દેશીય બંધુભાવને સંગીન પાયા ઉપર મુકવાના 'કે.મનાં પ્રચારક બની શક્યાં હોત, અનઉત્પાદક દારૂગોળો અને માનવસંહારક યંત્રો બનાવવા પાછળ જગતના ધણા દેશોના કારખાનાં રોકાયલાં રહેતાં નહોત તો, અનેક પ્રકારની ઉત્પાદક વસ્તુઓ વીરોધ પ્રમાણમાં મનુષ્યોને મળત, તેથી પરીણામે માનવજાતીને ઓછું દારૂ અને પુરતો બદરો મળે તેવી વ્યવસ્થા સંકલ્પાઈતી થઈ શકત, શુભ રાજ્ય ખટપટો અને પા દા પ્રદેશો પચાવી બીજી પ્રજાઓની ડોકે શુભામીની જ'જરો નાખવા માટે શુદ્ધી, સમય, શક્તી અને સંપત્તીનો દુરુપયોગ થયો ન હોત તો, જગતભરમાં સ્વતંત્રતાનો ફેલાવો વીરોધ પ્રમાણમાં થત અને પરીણામે જોટી આર્થિક હુરો, નકામી વ્યાપારી હરીફાઈઓ અટકી જઈને,

અલેક પ્રજા ચોતપોતાના દેશમાં સ્વતંત્ર બની માનવજાતીના સંપુર્ણ વીકસ માટે સાવદેશીય સકારના માર્ગે વીરોધ ગતી કરી શકી હોત.

તે માટે જગતભરમાં શાંતી છવાય, એક પ્રજા ઉપરની બીજી પ્રજાની આપખુદ સત્તાઓ ન રહે, મુઠીવાદી સામ્રાજ્યવાદ આર્થિક શોષણ ચલાવી ન શકે તે માટે અમુક પ્રજાને કે તેના અમુક સમુદાયને ખાસ અધીકાર ન મળે તેવી વ્યવસ્થા થવી જોઈએ એવું જ નામ યુધ્ધવીરામ. પણ અત્યારે એક પણ સામ્રાજ્યવાદી કે મુઠીવાદી દેશના દીક્ષમાં આવા યુધ્ધવીરામની કલ્પના પણ થવી મુશ્કેલ છે, નો પછી એની આડંબરી યુધ્ધવીરામની વાતો પ્રતીવરે કંવાથી શું લાભ? એનો વીચાર યુધ્ધવીરામની પુરુષોએ જાતે જ કરી લેવાની જરૂર છે.

રાજરામ શાસ્ત્રીની મુંઝવાણ

કલ્પના કથા

લેખ
કલ્પનાનાદી

રાજરામ શાસ્ત્રીના ઘરની વાતો આજ
કોન આખા ગામમાં ચર્ચાઈ ગઈ હતી
ગામના જોકેનેય જાણે પીણુ કનુ જ
કામ ન હોય, તેમ બધા એક જ માણસની
પાછી પડ્યા હતા.

ગજગમ ખીચાગ બહુ દટાણી ગયા
હતા અને સ્ત્રી પણ એટલા બની ગયા
હતા કે નીશાએ જતા બાગનગના બે
બાગડા અદર અદર સોદાન કરતા હસતા
હોય અને બાણુમાથી જો રાજરામ જતા
હોય તો એમને એમ જ નામે કે જરૂર એ
એમના એમની જ મસ્કરી કરી રહ્યા છે.

એથી વળુ ખરૂ તેમણે જણાવ નીચા
વાતુ એ ઝોરી દીધું હતું.

સગા મનધીઓ અને માત્રા ઉપર પણ
તેમને અનીશ્વાસ આપ્યા ગયો હતો. ધણું
વખત મત્રે નીજન રસ્તા ઉપરથી તે
એના જતા હોય ત્યાં પોતાનો પડાયે
જેમને પણ રમીને કાંઈ માગી પાછા
આવતું હોય એમ માનીને હાડવા લાગ્યા.

પણ ગજગમ શાસ્ત્રીની આ આગમપણું
કારણ એ શિતે જ લાગે તે સાત હલુ
એમનાથી અમલ શકાતી નહોતી એટલે
તે એનો બધો દેખ પોતાની નથી અવગ
ગૌરીને માથે મુકતા હતા અને તેથી તેમને
ઘરમાં હમણા હમણા દુરોજ તુકમગે થતી
એથી ન તો તેમને બહાર શાની મહેતી કે
ન તો અધગમ શાતી મળતી.

[૨]

વાત એની બની કે રાજગમની પીસતા
સીસ વધની ઉમ્મરે એમની લુની ઇચ્છાઓ
શુભળી ગઈ લુનીતે માત્ર એ પુત્રીઓ જ
હતી, એટલે જલારથી શાસ્ત્રીજી છેમ્મરાની
ઈચ્છા બતાવવા માટે લગ્નની તૈયારી કરતા
હતા, પરંતુ અદરખાનેથી તો એમની ખાસ
શક્તિ નીચવ લેવાપતાની તૃપ્તી પુરતી જ હતી.

પુરાણોની વ્યાખ્યા
વાચનામાં પાસરધા હતા, ઉપગત ખીજ
વીધીઓ કરાવવામાં પણ તેઓ હોશીયાર
મનાત એથી એમને ગામના જે ગાડા
રોની તેમ જ મધ્યમવર્ગીયોની ધગકી
[યજમાનગીરી એ વરાકાડું રૂપાણુ ખાતું
નામ જ છે] ન હતી.

હરનરેખા જોવામાં, મૃદુલતા બતાવી આપવામાં તંત્રીનાં દેવદેવીઓને ખુશ કરનારાં એકઠાં જોઈવવામાં શાસ્ત્રી નામચીન મનાતા. એટલે મુશ્કેલી કરતાં મોટા ઘરની સ્ત્રીઓ તરફથી એમને સારી કમાણી થતી. અપુત્ર-વતીઓને પુત્રો આપવા માટે તે લગવાનને ઘેર સ્ત્રીઓ સંદેશો પહોંચાડવાના ઇનકાર તરીકે જપ કરતા, નાના મેંગ યંગો કરતા, શંકનની પાંધરીથી પ્રકારની નાની મોટી પુત્રીઓ કરતા અને સપનારણણની કથાનો ઇતીહાસ પણ વાચતા.

આથી ઇચ્છાગૌરીના યુગમાં રાજનરામની કમાણી સારી હતી. લુવાની હોવાથી ધીકતો ધંધો ચઢવી શકતા, ધરાકામાં દોડાદોડ કરી શકતા અને નામના સાથે પ્રતીબ્ધા પણ કમાઈ શકતા.

પરંતુ સ્વભાવે શાસ્ત્રી કરગ્ર અને ચારી-ત્ર્યમાં દીલા દના. એથી ઇચ્છાગૌરી સાથેનો એમનો સંસાર સુખી ન હતો. છતાં ગયા યુગનાં ઇચ્છાગૌરી પતીને પ્રભુ માની, એમની ગાળો, એમની તીરસ્કાર ભરી વાણી, એમના હાથનો માર બંધુ પૃથ્વી ઉપરના પ્રભુની પતીન પ્રસાદી માનીને ગળી જતાં.

“શુર અને પતી ગમે તે કરતા હોય છતાં તેમની શુભ વાતો જાણવાનો પ્રયાસ કરનાર શૈ શૈ નકમાં પડે છે.”

એ રાજનરામનું માનીતું સુત્ર, તે ન્યારે ખુશ મીનજમાં હોય ત્રિષુ ધરમાં તો અપવાદ રૂપ જ ગણાતું ત્યારે ઇચ્છા વહુ-ને ય સમજવતા.

પણ એમણે ન સમજવું હોત તો પણ, ઇચ્છા એથી લુહો વીચાર કરત જ નહીં. એમ કરવામાં પાપ છે અને તેથી નકમાં પડાય એ ભય જ તેમને પતીના શુભ કાથેનો વીચાર કરતાં અટકાવત.

રાજનરામ શાસ્ત્રી બહારથી ‘પ્રભુનું માણસ’, ‘ચારીત્ર્યશીલ બ્રાહ્મણ’ મનાતા પણ ખરા. પરંતુ ઇચ્છા વહુ તે પતીમાં ચારીત્ર્ય અને બ્રાહ્મણપણું કેટલું છે તે બરાબર જાણતાં હતાં. છતાં ગરમ કરેલા સીસાનો રસ ચમદેવ મરણ પછી એમના કાનમાં રેડે નહીં એટલા માટે તે મનની વાત મનમાં જ રાખતાં, અને સ્ત્રી-સ્વભાવ પ્રમાણે પોતાના પતીને પોતાના ધરમાં જ, હાથ જોવરાવવા કે પુત્ર પ્રાપ્તીનાં ફળ માટે શું કરવું તેની વીધી પુછવા આવેલી શ્રદ્ધાળુ સ્ત્રીઓની સાથે લટકાં મટકાં કરતાં જોઇને એમને કાંઈ વખત શુસ્સો થતો, ત્યારે પણ ખીછ જ પગે તે મનની લાગણીઓ ઉપર અંકુશ મુકી, શુસ્સાને સમાવવા સમનામના જપ કરવા એડી જતાં.

એક વખત ઇચ્છાગૌરીને બે ચાર મહીના પીપર રહેવાનું થયું તે અરસામાં રાજનરામને ત્યાં સ્ત્રી યજ્ઞમાનેની ગરદી વીશેષ પ્રમાણમાં રહેતી, તેથી પોળનાં માણસોમાં સહેજ બગબગટ થયો હતો, પરંતુ સત્તાશય લાંબી શીખાને વાંસા ઉપર છુટ્ટી મુકી, કેશરી પીતાંબર પહેરી, આખરીએ ચરી, ભાલપ્રદેશને ભરમના રચુલ લેપનથી વીલુલીત કરી, હસ્તમાં પુનપાત્ર મેહણ કરી, તે પોળના નાકેના શીયાલપમાં જોડને પુન કરી સો બસો ખીલીપત્રો વીશેષ ચઢવી માટે માટેથી રૂઢી બોલતા એટલે એ બગબગટ આપોઆપ સમી ગયો હતો; પરંતુ ઇચ્છાવહુ પીપરથી પાછાં આવ્યાં ત્યારે પોળની કેટલીક સ્ત્રીઓએ તેમની આગળ શાસ્ત્રીજીને માટે વાત કરતાં કશું :

“ઇચ્છા બહેન, તમારાથી આ બંધુ સહન થાય, અમારા જેવીઓથી તો ધરમાં રોજ રોજ નવી નવી જવાનજોધ બાયરીઓ આવીને લાયક સાથે વાતો કરે તે સહન થાય નહીં.”

ત્યારે ઇચ્છા વહુએ તુરત જ એમને વારેલાં. એમણે શાસ્ત્રીજીનું પ્રીય મુત્ર સંભળાવતાં પાડોશણેને કહ્યું હતું કે : “પત્ની એ તો સ્ત્રીને પ્રમુ છે. પુત્ર્ય છે. એ શું કરે છે તે જવાબુ કામ આપણું નથી. આપણે માટે તો ભવસાગર તરી જવા માટે પત્નીને પરમ પુત્ર્ય ગણી તેની ભગવાનની માફક પુજા કરવી એ જ માત્ર એક માર્ગ છે.”

અને ખરેખર ખીચારાં ઇચ્છાગૌરી છેવટ સુધી એવી જ ભક્તી કરતાં કરતાં ગયાં. રામરામના જે પગોએ નહીં જેવા કારણો-

સર ઇચ્છાગૌરીના શરીર પર વીના ભાને તણાત હાતો કંકણી કાઢેલી, એ પગની ચપ્પી ઇચ્છાગૌરી મહીનામાં છવ્વિસ દીવસ કરતાં, જે મુખમાંથી ઇચ્છાગૌરીને માટે ગમે તેવા શબ્દો નીકળતા તે મુખના આસ્વાદ માટે તે નીત્ય હોશથી રસોઇ કરતાં અને એ મુખમાં રસોઇની વાતીઓ ન ગઇ હોય ત્યાં સુધી ચોતે પાણી સુઢાં પીતાં નહીં.

એવાં ઇચ્છાગૌરી ગયાં અને રામરામે ચંચળગૌરી વસાવ્યાં ?

[૩]

ચંચળગૌરીને એ ખરેખર વસાવી જ આવ્યા હતા. એના બાપે ચંચળને પંદર વર્ષની કરી હતી તે પૈસા માટે જ. રામરામે ચંચળના બાપને અનેક સ્મૃતીઓના આધાર ટાંકીને વ્હાલણો માટે કન્યાપીઠ્ય કેવો નીધીદ છે તે બતાવવાના પ્રયત્ન કર્યા હતા, પરંતુ ચંચળના પીતા ધનશંકર જ્યોત્સે પૈસાની બાબતમાં સ્ત્રીમુક્તિઓની તો શું પણ ખુદ ઇશ્વરની આરાતો યે ઇનકાર કરવાની સીધી વાત સંભળાવી દઇ ચંચળનો ભાવ જે મચ્છી સકે તેવા આકાશજીવી સૌંદર્ય કંવાનો મક્કમ ધરાદો જાહેર કર્યો હતો, એટલે ન છુટકે રામરામને પુરા પચ્ચીસ સો રૂપીઆના કપડાખત ઉપર મળું મારવાની ફર્જ પડી હતી.

એ સગપણ પછી તુરત જ લગ્ન થવાનાં હતા. દરમિયાન ઇચ્છાશંકરનાં ઘરવાળાં રૂબમણીએ જમાઇનાં વખાણ કરતાં સહુને કહેવા માંડ્યું હતું :

“મારી ચંચળા નશીમદાર તો ખરી. રામરામ શાસ્ત્રી જેવા જમાઇ મળે એટલે ચંચળને કશું જ દુઃખ નહીં. કેવા કેવા માણસોની રામરામને યજમાનગીરી છે.

ભક્તભક્ષા રામને ઘેર નહીં હોય એવી ‘સ્વાયમ્બી’ રામરામને ત્યાં મરી ચંચળને મળજો. અને વળી ખીજવર. ખાસ્સો ધણપદો વેંવાર વતન જાણુનારો વર. ખીજવરની બાપડીને જ દુનીયાનાં બધા મુખ ભોગવવાના મળે. જુનીની એ છોડીઓ છે, પણ એ તો પરણીને એમને ઘેર રહે છે. એટલે ઘરમાં તો ચંચળ ને રામરામ બે જ. વચ્ચે કોઇની દખલ જ નહીં. પંથ વર હોય તો મારફત કરે, હણકે લણકે થાય, પણ બીજ વર બાપડો નાનકડી બાપડીનો દબાવલો જ રહે. અને ખાસ્સી ચંચળા તો પંદર વર્ષની, જઘને તરત ઘર માટે એવી એટલે એને તો રામરામ શાસ્ત્રી દેવળીના ફાદલા જેવી સાચવશે.”

આમ રામરામના ઘરમાંથી પચીસ સો રોકડા ગયા અને બદલામાં ધનશંકરને ત્યાંથી એ ચંચળને લઇ આવ્યા.

થોડાક મહીના રામરામે વીધુરાયસ્થા ગાળા તેટલો વખત એમને ઘરકામમાં મદદ કરવા એક વીધવા તેમને ત્યાં રહેતી હતી.

તે બાળવીધવા હતી. ભગવાનની ભક્તી કરવાથી ચોતાને સ્વર્ગ મળે અને મરેલા

ચરના આત્માને શાંતી પ્રાપ્ત થાય એવા એવડા લાભથી એ ભક્તોણી યદ્ય હતી. આખા ગામમાં રાજરામશાસ્ત્રીની જ્યાં કથા હોય, પારાયણ હોય ત્યાં તે જતી. પોતાને ત્યાં તે ચેત્ર મહીનામાં એખાદશી વંચાવતી, કેટલીક વખત એકાદશી મહાસ્થ વાંચવા તેમ જ મત્યતારાયણની કથા કરવા રાજરામને મોટા માનપુવંડ નોતરતી.

એ ભક્તોભાગને વધારે ફળદાયી બનાવવા અને ચંચળની વીશેષ નહક પહોચવા એ વીધવા-ગોમતી રાજરામની વીધુચરયામાં સેવા કરવાની વૃત્તિથી એમને ત્યાં આવીને કામ કરી જતી.

ચંચળગૌરીના આગ્રા પછી પણ ગોમતી 'નવી' ને ધરકામની સમજણ પાડવા માટે સેવાલાઘે ગજરામને ત્યાં પહેલાંની માફક જ આવતી જતી હતી. અને રાજરામ શાસ્ત્રીને સુઝવણ ઉભી કરનાર દરજાના પહેલા પગરણ એને લીધે જ મંડાયાં હતાં.

ચંચળ જેટલી ચાલાક હતી તેવી એને રાજરામ જણતા નહતા, તોફાન, મજ્જીમાં તે ગામની બાંધી સમૈવરીયણ છાકર, એને પુરી પડતી, કહ્યા વખતે હવરતે પીગળ વરવાની કળા એ રૂખમણી પાસેથી જ શીખી હતી, બીજ વરની સાથે 'નવી' વડુઓએ કેવી રીતે વર્તવું એ શીક્ષણ એને પીયરમા ભાભીઓએ આપ્યું હતું. અને એ પરણીને આવી તે પછીના પહેલા અઠવાડીઆમાં જ લાગ સાધીને પાંડરાણીએ રાજરામશાસ્ત્રીના ચારીર્ય વીધે, 'લુની'ને એમણે આપેલા ત્રાસને માટે તેમ જ ગોમતીના ભક્તોવાદનાં એકણા નીચે છુપાયવા વીકારની વાતોથી ચંચળના કાન ભરી દીધા હતા.

પણ ગોમતી 'ચંચળ'ને જરાયે સમજ શકી નહોતી. તેનો વીચાર આરંભથી જ

એને દબાવી નાખીને પોતાનો ભક્તોવાદ સરળ રીતે આપ્યા કરે એ હતો. રાજરામ પણ હજી 'નવી'ને અજ્ઞાન માનતા. એટલે તેમણે એવાં કામના કરવેયાઓ જેટલી ચાલાકીબરી સાવધાની અને સદાધથી બધાં કૃત્યોને છુપાવવાની બાજુ એમણની ગરૂર નેમ નહીં.

ચંચળ એ વાત પામી ગઈ. અને એની રોગરગમાં આગ સળગી.

રાજરામનાં એવાં અનેક કૃત્યો ઇચ્છાગૌરી જેતાં અને ભાવીક વૃત્તીથી તે બધું નીભાવી લેતાં, એ પ્રમાણે ચંચળ પણ તેમનાં શ્રમ વર્તનને નીભાવી લેશે. એમ માની લેવામાં, રાજરામ જેવા અનુભવીએ પણ યુગપરી-વર્તનની ગણતરી નહીં કરવાની ભુલ કરી એથું ખાધું.

ચંચળ એમને પોતાના પૃથ્વી ઉપરના પ્રભુ માનતી નહોતી, પણ સારાં સારાં વસ્ત્રાભુષણ વસાવી આપનાર, મેવા મીઠાઈ ને ફળ ફળાદી લાવી આપનાર, પોતે નચાવે તે રીતે નાચનાર 'બીજવર' નામનું મનુષ્ય પ્રાણી માનતી હતી. એની માતાની વાતો સાંભળીને પરોક્ષ રીતે જ તેણે એ ચાંચળતા બાંધી હતી.

રાજરામને ત્યાં પહેલાંની માફક સ્ત્રી ચંચળોનો આવતી, કોઈ રાજરામને રાઈ રાખવા નવી સાથે તેમને પોતાને ત્યાં નોતરતા, તે વખતે પણ ડાહ્યા ડમરા થઈને ફરનારા શાસ્ત્રીની વીકારી આંખ અને યજ્ઞ માનાણીઓ સાથેનાં અનેક કર્મો ખુલ્લાં કરી આપનારાં હસ્ય તે જોતી.

રાજરામે 'લુની' ના જીવન ઉપરથી જુદી જ વ્યાખ્યા બાંધી હતી. "પતી પતનીને જવાબદાર ન હોવા નેમ છે. જતા બદર હોય તે પતી જ નહીં, મદ નહીં. એને માટે આવાપીવાની બેવરથા કરવી,

સવાર સાંઝ ધરમાં રહેવું, એમાં જ પરણે-
તર તરફની જવાબદારી પુરી થાય છે.
તેટલી જવાબદારી પુરી કરનાર પતી માટે
કે તેના વતન વીણે, બોલવાનો કે વાંધો
ઉઠાવવા એવું હોય ત્યાં તેમ કરવાનો પર-
ણેલી અને જરાપણ અધીકાર નથી.”

[૪]

ચ. ચળગારીએ રાજરામના વતન સામે
કશો જ વીરોધ ન ઉઠાવ્યો. એણે
માત્ર તેના વતનની પાછળ રહેલી પત્ની
તરફની ખીનજવાબદાર મનોદશાનો અભ્યાસ
ક્યાં કર્યો.

એક દોવસ આપોઆપ જ એને રાજ-
રામના વતનનો વીરોધ કરવાનો ઉપાય
મળી ગયો.

“રાજરામ જેટલી ખીનજવાબદારી મારી
સાથેના વતનમાં રાખે છે તેટલી જ ખીન-
જવાબદારી મારે એની સાથે પણ કેળવવી.”

અને પછી તો સ્ત્રીનો, નીશ્ચય. પુછવું જ
શું? એક વખત નીશ્ચય ક્યાં પછી સ્ત્રી
જાતી મૃત્યુથી પણ ડરવાનું ભૂલી જાય છે.
તે પોતાના નીશ્ચયને કર્તવ્યમા મુક્તા
જરાયે પાછી પડતી નથી. સ્ત્રી જેવી સજ્જ
દલામડી અને હીમતવાન જાતી ખીણ
કોઈ નથી.

ચંચળે એ નીશ્ચયના અમલ માટે રાજ-
રામની જ રીતે કામ લેવા માંડ્યું.

એણે પુરુષવર્ગની સાથે મીત્રતા કેળવ-
વાનો વ્યાર કર્યો. નીખાલસ ભાવે, પુરુષ
પુરુષ વચ્ચે હોય તેવી, સ્ત્રી અને પુરુષ એ
બે બીન્નજાતી વચ્ચે મીત્રતા હોઈ જ ન
શકે, સંભવીયે ન શકે એવી સમાજની
માન્યતા છે. એ માન્યતા ખોટી છે. ચંચળે
તેમ માનીને જ એ ખોટી માન્યતાનો પે-
ધડક ધનકાર કરવાની તૈયારી કરી.

“પણ રાજરામે યાપ ખાધી હતી.” ચંચળ
તે ચંચળ હતી ધચ્છા નહીં. તેનો વીચાર
એમણે કર્યો ન હતો. બધી જ સ્ત્રીઓ
સ્વભાવે અને સંયમે સમાન હોય એવું
માનવાનો બધા જ પુરુષો એવી જ ભુલા
કરે છે.

તે પોતાના મીત્રાને ઘેર મળવા બોલાવે,
તેમની સાથે ભુલ ભુલ વીધયા ઉપર ચર્ચા
કરે, ચલા પાણી ને નસ્તો બેઠે, પણ રાજ-
રામ શાસ્ત્રીથી એ કેમ સહન કરી શકાય?

“કદાચ એનો કાંઈ સંગો હશે.”

એમ માનીને એકાદ બે વખત શાસ્ત્રીએ
આંખ આડા કાન કર્યાં, પણ પછી તો ચંચળ
રાજરામને પુછ્યા વીના પોતાના મીત્રા
સાથે કરવા જવા લાગી. એકાદ બે વખત
તેઓ ગામની આલુબાલુની ભુની વાવ કે
ખડીવરો જવા પણ ગયા, અને પછી તો
રાજરામની આંખ ફાટી, તેનું પતીપણું
બહાર તરી આવ્યું, એની મદાંત્ર ઉપર ધા
પડતો દેખાયો અને ધવાલસા સાપની માફક
તે કુદકોડા મારતાં બોલી ઉઠ્યા:

“નવી! તે આ બધા શું લવાડા
માંડ્યા છે?”

“શું છે?” ચંચળે બે તમાચા શાસ્ત્રીનાં
તાડકાની સડેજ પણ પરવા કર્યા વીના
જવાબ આપ્યો.

“આ બધા રોજને રોજ અહીં કાણું
આવે છે? તું ગઈ કાલે ક્યાં ગઈ હતી?”

“આવે છે તે મારા મીત્રા છે. કાલે, અમે
બધાં સાથે, કરવા અને અહીંથી બે માઇલ
ઉપરની પ્રાચીન વાવ જોવા ગયાં હતાં.”

ચંચળના એ રાખેદો સાંભળનાં જ રાજ-
રામના ડોળા તરડાઈ જવા લાગ્યા, ગળું

હિંદમાં જળ-સ્થળની કોળે

મુળ લેખક:

સર પી. સી. સીવસ્વામી અય્યર

કે. સી. એસ. આઈ., એલ. એલ. ડી.

હિંદ લશ્કરી દબ્બીએ પોતાનું સંરક્ષણ કરી શકે, તેમ નથી માટે હિંદને સંપૂર્ણ સ્વરાજ આપી શકાય નહીં; એવી હતી પ્રત્યેક બ્રીટીશ મુત્સદ્દી કરે છે. પરંતુ લશ્કરને હિંદીમય બનાવવાની માગણીના એ જ બ્રીટીશ મુત્સદ્દીઓ નીચે તરે વીરોધ કરે છે. હિંદીઓનાં હથિયાર ઉતારાવી તેમની મદદથી હિંદી નાખનાર પગલું હિંદીઓ તરફની જે અવીશ્વાસની લાગણીથી ભરાયું હતું, તે જ અવીશ્વાસની લાગણી આજે પણ ચાલુ છે: એ વાત સર કે. સી. એસ. આઈ. જેવા ઇશ્વરો બ્રીટીશ મુત્સદ્દીઓ તરફથી જેમને અપાયા છે, એવા મવાળ મતંત્ર ધરાવનારા પી. સી. સીવસ્વામી અય્યર જેવાઓને પણ દહેવી પડે ત્યારે વસ્તુસ્થીતી કેટલી બધી વીચીત્ર હશે, તેના 'નવયુગ'ના વાચકોને સંદેહ અપાશે આવી શકશે.

વી પ્રદેશો સૈન્યના સ્થાનને અનુલક્ષી તેના ત્રણ વીભાગો પાડવામાં આવ્યા છે; એક વીભાગ કવરીંગ ફોર્સનો [Covring Troops], બીજો સમર-ભૂમીના સૈન્યનો [Field Army], ત્રીજો આંતરીક સલામતી માટેની ફોર્સનો [Internal Security Troops]. આ ત્રણ વીભાગમાંથી પહેલાવર્ગ વાપર્ય પ્રાંતની સરહદ પર સ્થાપવામાં આવ્યા છે. અને તે ખાસ કરીને પરદેશીઓના આક્રમણ સામે શાંતીના સમયમાં વીખરાયલા સૈન્યને સંજોગ-કરવાનો-સમય સંપ્રાપ્ત થાય તે માટે યુદ્ધમાં પ્રથમ કાટ તરીકે તેનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. સમર સૈન્ય રાષ્ટ્રનું સાચું પીઠબળ છે, અને રણક્ષેત્રમાં શત્રુઓને ખરેખરી ટક્કર આ પાઠોઆ જોઈ છે. ખાસ કરીને પરદેશીઓના આક્રમણ સામે તેનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે.

મજબૂતા લાય સામે તેનો ઉપયોગ છે. આંતરીક સલામતી માટે, જે ફોર્સ-યોજનામાં આવી છે તેનો ઉદ્દેશ દેશમાં પ્રગટી ઉઠતા અસંતોષ વીધારીને સુશાંતિ અને વ્યવસ્થા સાંચપવાનો છે.

વર્ગીકરણની વીચીત્રતા

હવે આ ત્રણ પ્રકારના સૈન્યના વર્ગીકરણ અને વ્યવસ્થામાં એક ખાસ વીચીત્રતા તરી આવે છે. પહેલાવર્ગમાં બ્રીટીશ અને હિંદી તત્વ ૧:૬.૭ ના પ્રમાણમાં ગોઠવવામાં આવ્યું છે; બ્યારે બીજા વર્ગમાં ૧:૨.૭ નેટલું પ્રમાણ છે, અને આંતરીક સલામતી માટેના સૈન્યમાં આ પ્રમાણ ૧:૨૪:૧ નેટલું વધારે છે. વર્ગીકરણની આ વીચીત્રતાના કારણે સમજવાની જરૂર છે. યુદ્ધ માટેના સૈન્યનું પ્રમાણ તો છેલ્લા વીગ્રહનું

હિંદી કર ભરનારાઓના પૈસાથી નક્કતા હિંદના જ
લશ્કરમાં, જ્યારે ખુદ હિંદીઓની સ્થિતિ,
તેમના જલસરીઆ અને કઠીઆરા જેવી જ
હોય, અને માત્ર હિંદીઓ તરફના અવિશ્વાસને
લીધે તેમજ કુવળ જાતિભેદના ધોરણે તેમની
એ દશા કરવામાં આવતી હોય, તો તેની
સામે હિંદીઓને ગુસ્સો ન ચડે તો શું થાય ?

અનુભવ ઉપરથી ચાલ્યું હોય એવો સભવ
છે. છેવ્વા વીચક દરમ્યાન રણુક્ષેત્ર પર
હોમાઈ ગયલા ગોગ સૈનીકોનો વીચાર કરતા
ખીટનમાં નવી ભરતી ન થાય ત્યાં સુધી
તેની ગરજ આંતરીકે સલામતી માટેના
સૈન્યથી સારવાની છે તે ખ્યાનમાં હોતા
ની. શકે કદી શકાય કે ગ્રીન વર્ગમાં
ગોગઓનું પ્રમાણ સતીશેષ છે, અને હીંદી-
પ્રજનના અવિશ્વાસની નીતી જ એને માટે
કાળજીમુન બેખી શકાય.

પ્રજનનો અવિશ્વાસ

અને હીંદીઓને તોપખાના [Artillery] થી તેમ જ ખીજન પ્રકારના બુધ્ધ-
વીજાનથી વીમુખ રાખવાની નીતીનું મુખ
પણ આ અવિશ્વાસની અંદર જ રહેલું છે.
હીંદીઓને એની તાલીમ જ ન આપતી કે
જેથી તેમની સ્વતંત્ર સર્જન શક્તિ ખીજે,
અને અગ્રણીની અગમ બુધ્ધી વીકસે એ
પણ આ નીતીનું જ અંગ છે. એને અનુ-
સરીને જ હમણાં સુધી હીંદીઓને લશ્કરમાં
અમનદારી ઓધ્યા [Kings' Commis-
sioned Officers] થી વીમુખ રાખ-

વામાં આવતા હતા. વળી તે ઉપરાંત
વીમાનખાતામાં, ટેક કોર્સમાં, ઇન્ડીઅન
મીનવ કોર્સમાં, રોયલ ઇન્જીનીયર્સ અને
રોયલ આર્ટીલરીમાં હીંદીઓને લગલગ
ખાકાત જ રાખવામાં આવ્યા છે તે પણ
આ જ નીતીનું પરીણામ છે. હમણાં હમણુ
હીંદીઓને રોયલ કોર્સ અને શીલ્ડ બેટરીમાં
તેમ જ મીડીઅમ બેટરીમાં ક્રૂઘવર અને
આર્ટીશીયલ તરીકે રાખવામાં આવે છે,
અને એક આર્ટીલરીમાં તો આ બે જગ્યાઓ
ઉપરાંત હીંદીઓને તોપચીઓ તરીકે પણ
નીમવામાં આવે છે. સરહદ પરના તોપખાનામાં
તોપચીઓ, અને આર્ટીશીસરોમાં હીંદીઓ
હોય છે, જ્યારે હીંદી કીનારા પરની ફોજમાં
તેમની ગોલંદાજ [Gunnners] તરીકે જ
નીમણુંક થાય છે.

અમલદારી ઓધ્યાની બક્ષીસ

છેલ્લા વીચક દરમ્યાન હીંદી સૈનીકોએ
સામાન્યની જે સેવા કરી છે, તેના બદ-
લામાં ઇ. સ ૧૯૧૮ ની સાલથી કેટલાક
હીંદીઓને કીંગ્સ કમીશન એનાયત કરવામાં
આવ્યા છે. દર વર્ષે દશ હીંદીઓની આ

માટે પસંદગી કરવામાં આવે છે, અને તે પણ સુખ્યત્વે કરીને પાલન અને અશ્વ-દળમાંથી જ ઉચ્ચવાદસંમાં, મોટા અમલદાર વર્ગમાં, તેમ જ દુનિયાપોદ તેમ જ એવાં ખાન પાતાઓમાંથી આ માન માટે લાગ્યે જ કોઈની પસંદગી કરવામાં આવે છે. અહીં એક ખીંછ વસ્તુનો ઉલ્લેખ કરવાની જરૂર છે. કોંગ્રેસ કમીશન ઉપરાંત વાઇસરોય કમીશન સામાન્ય સૈનીકાને યોના-યન કરવામાં આવે છે. આ માનમાં ઉંચામાં ઉંચા દરજ્જા સુબેદાર-મેજર અથવા તો રીઝાલદાર-મેજરનો હોય છે. પરંતુ આ સૈનીક ગમે તેટલો બહાદુર હોય, અને તેની સેવા વર્ગની હોય, છતાં કોંગ્રેસ કમીશન પ્રાપ્ત કરનાર એક સામાન્ય અમલદારનો દરજ્જા તેના કરતાં ઉચ્ચ લેખાય છે. છેલ્લા વીમડના અનુભવ પછી ટેરીટોરિઅલ ફોર્સની સ્થાપના થઈ તે પહેલાં હીંદીઓને સ્વયં-સેવક દળ [Volunteer corps] માંથી ખાતલ ગણવાની નીતી આ અવીશ્વાસને જ આભારી હતી એમ લાગે છે.

“અજ્ઞેય ગોરાઓ”

અને આ અવીશ્વાસ હીંદી સૈન્યને અંગે જ છે એમ પણ નથી. પોલીસ અને દેશી રાજસ્થાનો દ્વંપરતે પણ આ જ જાનનો અવીશ્વાસ હોય એવું અનુમાન થઈ શકે. હીંદમાં ખ્રીટીશ અમલ તકવારની ધારે જ અખંડ રહે શકે, તેમ જ ખ્રીટીશ સૈનીકની મહત્તા વીધે અને ગોરાઓની અજ્ઞેય શક્તિ વીધે હીંદીઓના દીકરામાં વીશ્વાસ ઉત્પન્ન કરીને જ ખ્રીટીશ અમલ નીર્ભય બની શકે-એવી માન્યતા આ નીતીનું મુળ હોય એમ લાગે છે. હીંદીઓની તેમ જ અંગ્રેજોની ધ્રુવીમર્યાદામાં પડેલા થામ એવા અનેક

બનાવો બંની ગયા છે, રૂશ-જાપાનીઝ વીમડમાં મહોનમત ગારને જાપાનના સૈન્યે આપેલી શીકસ્ત, છેલ્લા મહાન વીમડ દર-આન હીંદી સીપાહોની વીરસ બહાદુરી, હીંદીઓની ગ્રંજીય જનશૂતી, ખ્રીટીશ પાલમિટનો ૧૯૧૭ નો ઢંઢેરો, અને હીંદી-લગાયક શક્તિના વૈભવ ભંડારની ગ્રંખીથી ખ્રીટીશ સરકારના ધ્રુવીદારમાં પણ કંઈક પરીવર્તન થયું છે. છતાં એમ તો ન જ કહી શકાય કે આ ફેરફાર ગણનાયોગ્ય છે, અથવા તો ખ્રીટીશરોના મગજમાંથી હીંદીમત તરફના અવીશ્વાસની બાવના અદસ્ય થઈ ગઈ છે.

હીંદીઓનો ચોકાર

સ્વદેશના સૈન્યમાં હીંદીઓને જ હાથ-મારીઓ સંભળ કરવી પડે છે, તેનો તેમ જ માદર વતનના સંરક્ષણની સંપુર્ણ જવાબ-દારી શીરે ઉઠાવવાની હીંદીઓની સ્વાભા-વીક અભીલાષાનો અવીર્ભાવ ધારાસભામાં તેમ જ બહાર વખતો વખત થયો છે. હીંદીઓ “જવાબદાર રાજતંત્ર” માટે ચોકાર કરે છે, ત્યારે તેમને સંભળાવવામાં આવે છે કે આત્મસંરક્ષણની શક્તિ સીવાય સ્વાજની આશા ફોગદ છે; પરંતુ જ્યારે હીંદીઓ આ જ આત્મસંરક્ષણના સામર્થ્યની સીદી અથે તાલીમની વીનંતી કરે છે, ત્યારે તેમને તે માટે કોઈપણ જાતની સગ-વડ આપવામાં આવતી નથી. ઇ. સ. ૧૯૨૧ ની સાલમાં આ આખો ય પ્રશ્ન અનેક ઠરાવો દ્વારા વડી ધારાસભામાં ચર્ચાયા હતા; અને જો કે બધા ઠરાવો સરકારની અનુમતી સાથે પસંદ થયા હતા, છતાં તેમાંથી એક પણ દરખાસ્તનો અમલ કરવાનો ખાસ પ્રયાસ હજી સુધી કરવામાં આવ્યો નથી.

આવકારદાયક લલામણો

આમાના એક દરામ હી દીઓને દરેક પ્રકારની વસ્તુની તાર્થીય આપવાને માટે હી દમા એ ૧૯૨૬ નેવી લશ્કરી ફોર્સ આપવાનો સમરને આગ્રહ કરવામા આવ્યો હતો ખીજી એક દરખાસ્તમા નામ શહેન શાહની સમગ્ર ગ્રેવને છુટથી નક્કર, નૈકા સૈન્ય, અને વીમાની કાફલાના કાંઈ પણ ખાતામા તેમ જ એને અંગે ખીજી નોકરીઓમા નીમનાની તેમ જ દરેક વર્ગના કેળવાયના કાંઈ પણ લી દીને અમુક શરતોએ અમનદારી દરજ્જા માટે તારીખ સેવા કિતેજન આપવાની લનામણુ કરવામા આવી હતી વળી તે ઉપરાલ આકર્ષક શરતોએ ટેરીફોગન ગ્રેવની પુનરચના કરવાનો તેમ જ માન હી દીઓને જ સધરતી આ ફોર્સ અને ગોગઓ અને યુરોગીઓનો જ સધરતી ઓક્રીનીયર્સ ધન પન્થોની ની દની અસમાનતા નાજુદ કરવાનો ખીજી એક દરાવમા સરકારને ખાસ આગ્રહ કરવામા આવ્યો હતો આ ઉપરાલ તે વખતે પસા ધરા ખીજી અનેક દરાવો તેમ જ તે વખતે હી દી સગાર તેમ જ હી દી સેનાધીપતીને સુપ્રત થયની લશ્કરને હી દીમય બનાવવાની યોજનાની વીગતવાર રૂપરેખા સ્થાપ સંકે અને લીરે અને ગુલુ થઈ શકે એમ નથી

એ સમીતીઓ

ઈ સ ૧૯૨૪ ની સરમા નવ જોનગીના પ્રમુખપણા હેઠળ એક સમીતી નીમાઈ, આ સમીતીને ડીરિરીઅન ગેસ અને નાગીલીઅર ફોર્સના અનેકવીર પ્રતોની ઝીલુવટથી તપાસ કરનાવું હાય સોપાણુ હી દમા એ ૧૯૨૬ નેવી લશ્કરી ફોર્સ સ્થાપી ચકાય કે કેમ તેની તપાસ અર એનુસ

મીનના પ્રમુખપણા હેઠળ ખીજી એક ડીમી ફોર્સ હાય ધનામા અલી આ બને તપાસસમીતીએ અર્વાતુમતી લનામણો કરી તેમાથી ગી સમીતીની લનામણોનો અશ્વશ ખીજી ધયો, છતા તેનો અમન દરનાના કરા મીન દર જણાતા નથી.

શી સમીતીનો આગ્રહ

આ સમીતીએ કરેલી લલામણોમા મુખ્ય લનામણુ યુ લી સી [University Training Corps] નો સપુર્ણ વીકસ સાધવાની, તેમ જ ગોગઓને જ ધોરણે તારીખ આપવામા આવે છે તે જ ધોરણે કેળવાયના લી દીઓન વરગી રીફાપુ આપવાને માટે નગર સૈન્ય [Urban Battalion] ની સ્થાપના મન ધી હતી યુ લી સી અને ટેગીટાઅન ફોર્સ પ્રમાણુ અપારે ૧૯૦૦૦ જેટલુ ફોર્સ જ્યારે ઈ સ ૧૯૨૮ -૨૯ ના અદાન પત્રકમા આ બને ફોર્સ હેઠળ ૨૦,૦૦૦ સૈનીકની વ્યવસ્થા કરવામા આવી છે એટલે આમા માન એક હાસરો વધારો માટે જ અવમશ રહે છે. અને યર્ગીઓને જ કે યુ લી સી નુ પ્રમાણુ બમણુ થઈ શકે એ ની સદેહ છે, અને ગ રાગારા નગરસૈન્યો આપી સારાય એસ સબ પણુ છે, છતા ૨૦,૦૦૦ ની મર્યાદાને લીરે એ કાયનો અમલ થઈ શકતો નથી ખીજી તરફ ઓક્રીનીઅરી ફોર્સમા ૩૬,૦૦૦ સૈનીક માટે સગરહ છે, અને તેને માટે રૂ ૧૧,૦૦,૦૦૦ ના ખર્ચનો અદાન ગાખવામા આવે છે આ ઉપરથી એમ લાગે છે કે સીમનાતા સવા નકેને શી કમીતીની લલામણોને અમન કરવાની ખરેખરી જ ઇચ્છા હોત, તો તેમણે શ રૂ નાખ છતા વધારે મોટી રકમના ખર્ચનો અદાન ગુલુ થઈ શકત.

સેંડલ્સ્ટ્રમ સમીતી

હરે સેંડલ્સ્ટ્રમ સમીતી લનામણને તૈયાર કરીએ હી દી સરકારે એ સમીતીની લગભગ બધી લનામણોના અગતીકાર જ હોય છે પરંતુ સાથે સાથે ખી ઝમ સમીતીના એ દાની નવાન્યેનુ પ્રમાણ વધારીને જ વર્ષ ૩૭ ક વાનુ મરજે જાણ હુ છે, અને તેમા ગરન વાગીનગી ઇન્કાર અને વીમાની ખાતોગો અમારેન પદા સુ લેનામા અ હો છે અ મખ્યામા વાધીન વધારાની સુચનાના સરકારે જોયો ઇન્કાર કર્યો છે, અને લી દમા હા દી લકર માટે તાલીમ અ પના નરકગી કોનેજ સ્થાપનાની અપ્પ ન સભાગી દીવી છે

આઠ યુનીટની યોજના

સ્કીન સમીતીની ખી એ લનામણ આ ૬ ટુકડીઓની યોજના [Light Unit Scheme] ને લગતી છે તેનો ત્યાગ કરવાની રીત સમીતીએ સુચના કરી છે રીત સમીતી સમ લાજ થયેના દરેક સહીએ-નરકગી તેમ જ સનદી અમન દોગેએ-અરકારી તેમ જ ખીનસરકારી સરકારોએ, તેમ જ સમીતીના સર્વ સભ્યોએ આ યોજનાને સખત વીરોધ કરીને વીખારી કાઢી છે જે હી દી કેરેય કીંગ્સ સમીશન મેગરવાને ભાગ્યશાળી નીવડે તેમને અનુદાન અને પાયદળની ઓક્સ આઠ ટુકડીઓમા જ નીમવાને માટે લકર ગી સત્તાધીશોએ આ યે જના ખાસ તૈયાર કરી હતી આનો ઉદ્દેશ લવીખમા પશુ કોઈ ખે ગોગ અમનદારને હી દીના હાથ નીચે લમ કરવાનો વખત ની આવે એવી ઓક્સાઈ કરવાને છે સરકારની સામે અરીથાસની રખાત પાળવાની ધાગસલામા રજુ થઈ અને તે નીચે

વીવાદ ચાલ્યો ત્યારે ખુદ લી દી સરકારના લકરની મંત્રીએ આ યોજનાના માયા ઉદ્દેશનો ઓખો એમગ કર્યો હતો લી દી ઓને જે રોલે ખી ઝમ સમીશન બક્ષનાની યોજના કરવામા આવી છે, તે મુજબ તો હી દી લકરને લી દીમય થના તેમ જ એ લી દીને મેનાપની પદ સુધી પહોંચતા પ્રણ બજે કટની સદાઓ વહી જશે એમ હી દમા લી દી નરકગી મના સખધી અમગ જે નીતીગીતી અનુમતી ની છે તેથી પ્રજના દીન ઉચ અસ તોપ અને અરીથમતી લાનનાથી સમસમી હો તે મધ નવાત પામરો નહી લી દને અગવ્યની રીકોના ગલ થમા સખાય જનાના પવીત વચનો લી દી અમગના સુત્રસ આનકો ઉચાએ છે તે સાચા અતના ઉદ્દેશો છે એમ તે વીધે લી દી પ્રજને ભારે થઈ રહે છે

હી દી નૌકાસૈન્ય

વળી આ ઉપનાત હી દી પ્રજએ અનેક વાર નૌન રેન મા લી દીઓની પસદગીના લકર માટે પેગે કર્યા છે છ સ ૧૮૨૬ ની સાનમા લોડ રેડીંગે જાહેરાત કરી હતી જે હી દી વેપારી નાણાને [Royal Indman Marine] હી દી નૌકા સૈન્યના રખમા ફેરવી નાખવામા આવશે, અને હરી-કાઈથી યોગ્ય હો દીઓને કી ઝમ સમીશન પશુ એનાયત કરામા આવશે

ઉપનાત હી દમા રાયન ઇન્ડીઅન નેવીની સ્થાપના માટેની જરૂરી દરખાસ્ત પાલમિ-ટમા થોડા સમય પુર્વે જ પસાર થઈ હતી, પરંતુ ન્યારે નૌકાસૈન્યની તાલીમની દરખાસ્ત હી દી ધાગસલામા રજુ થઈ ત્યારે તેનો અગતીકાર પ્રવમા આ રો પ્રથમ તો જી ધાન સખાના આ વર્તન વીધે પ્રજ

કરવાનું મન થઈ આવે છે, પરંતુ તેનાં કારણો પાનમાં લેનાં તેમ જ ગંજીર જવાબદારીને વીચાર કરનાં કોઈ પણ નીચ્ચત્ત અભ્યાસીને ધરાસહાના ડરપણ વીધે ખાત્રી થયા વગર રહેશે નહીં. આ દરખાસ્તનો ઇન્કાર થવાનું મુગ કારણ તો એ હતું કે નૌકાસૈન્યનો કુચ કાણુ હીંદી સરકારને બદલે ખ્રીટીશ સરકારને ઇસ્તક રાખવાની યોજના હતી, એટલું જ નહીં પણ અમલદારી ઓછા ઉપર ત્રણમાથી માત્ર એક જ હીંદીને નીમવા સરકાર તૈયાર હતી. તે ઉપરાંત હીંદી વડાઓમાં માત્ર હીંદીઓને જ નીમવાની કાયદેસર બાંધવરી અપવાદમાં આવી ન હતી, અને શાહી સરકારે ફુનીયાના કોઈ પણ લાગમાં હીંદી નૌકાસૈન્યનો, ગમે તેટલો સમય, કોઈ પણ જાનનો ખર્ચ આપ્યા વગર, ઉપયોગ કરવાની રત્ના પણ આ યોજના ઉછળ રવાંધીન રાખી હતી.

નૌકા ખરડાની ચચાં

આપની સભામાં હીંદી નૌકા સૈન્યના ખરડાની ચચાં થઈ, ત્યારે આ બંધ મુદ્દાઓ ઉપરથીત કરવામાં આવ્યા હતા; પરંતુ ખ્રીટનની રીટીસુસ સરકારે કુશલ કરીને કોઈ પણ જાતની છુટ મુકવાની સાફ ના પાડી હતી. આવા સંજોગોમાં આવી શરતોએ હીંદી નૌકા સૈન્યનો વૈભવ રાખવાને બદલે નૌકા સૈન્યની સાફ ના જ પાડવામાં હીંદી ધારણસાએ વગર વીચારુ પગલું ભયું છે એમ કોણ કહી શકે? હીંદમાં હીંદી નૌકાસૈન્ય ૧૮૫૭ પછી ખરું, પછી ઇ. સ. ૧૮૬૩ ની સાલમાં તે નાશુદ કરવામાં આવ્યું. હવે તો હીંદી નૌકા પ્રકરણ વીધે શુન્યથી જ સંતોષ માનવો રહે છે.

ભારતનો આદર્શ

અખીનવ ભારતનો આદર્શ સંસ્થાનોના ધોરણસર હીંદીમય સૈન્ય, નૌકા અને વીમાની ફોજ સાથે હીંદી સરકારના કુલ કાણુ ઉછળ મુસન્ન થવાનો છે. આ આદર્શની સીદ્ધી અર્થે સમય તો જરૂર જોઈ શે જ, એમ હીંદીઓ પણ સ્વીકારે છે, પરંતુ તેઓ આદર્શસીદ્ધી અર્થે પ્રસ્થાન કરવાનો, તેમ જ અમુક મુદતે હીંદના સંસ્કારણ દળને હીંદીમય બનાવવાનો વ્યવસ્થીત કાર્યક્રમ નીચત કરવાનો આગ્રહ કરે છે. ખ્રીટીશ સત્તાધીશો તરફથી આવાં વચનો સુધ્ધાં સંભળાયાં નથી; અને તેથી ખ્રીટીશ તંત્રમાં હીંદી પ્રજાના અવીશ્વાસનું એ એક પ્રથમ સાધન બન્યું છે. હીંદી પ્રજાના પૈસા પર નબત્તા હીંદી સૈન્યમાં હીંદીઓને જ કેવળ શુભામ જેવી હાકરી દશામાં રાખવામાં આવે છે એમ તેઓ મને અને કેવળ રંગબેદ અને અવીશ્વાસની ભાવના પર રચાયેલી લશ્કરી નીતી તરફ રોષની લાગણી તેમના દીલમાં ભણુકી ઉઠે તેમાં વાંક કોનો? અવીશ્વાસથી વફાદારીની ભાવના સત્તેજ થઈ શકે ખરી? સાત્રાજ્યમાં સમાન દરજ્જાની અભીલાષા જ હીંદ હજી સેવે છે. પરંતુ ખ્રીટનના સંકુચીન સાત્રાજ્યવાદીઓની રાંજનીતીથી હીંદીઓના દીલમાં એવો ભય પેદ થયો છે કે બ્રાજમી મુદતની અંદર હીંદીઓની અંતર અભીલાષા સંતોષવા ખ્રીટીશ રાજપુરોહો ખીલકુલ તૈયાર નથી. સાઈમન કમીશનની ઉંધી લક્ષમણોથી હીંદીઓની આ માન્યતા ૬૬ થઈ છે.

‘અમેરીકન એકેડેમી ઓફ પોલીટીકલ સાયન્સ’ માં લખેલા લેખના અંતના સાર ઉપરથી.

૩૦૦ વર્ષ પાછા કેમ હઠશો?

આખા જગતના આગળ વધતા અને પ્રગતી સાધતા સમયના પ્રવાહને રોકીને ૩૦૦ વર્ષ પાછા હઠવાની જમણા મેવનારા વસંતલાલને રસીકલાલ ખરે ભાગ કેમ ખતાવે છે તે વાંચો.

: લેખક :

રસીકલાલ કે. શાહ

પોતાની દુરસદે ખીજને દુરસદે હોવી જ નેહએ એમ માનીને કેટલાક ગમે તેને ત્યાં સાગ કાઢે તેમ મળવા જાય છે, અને જેને મળવા ગયા હોય તેની અનુકુળતા કે પ્રતીકુળતાનો વીચાર ક્યાં વીના પોતાને અનુકુળ પડે ત્યાં મુધી પેટાને ત્યાં અડી જમાવે છે.

લગભગ એવી જ પ્રકૃતી વસંતલાલની છે. સવારમાં ચઢા પીને છું વાંચવા બેઠો એટલામાં જ વસંતલાલે દરવાજો ખખડાવ્યો. મેં બારણું ઉઘાડ્યું અને પાછો આવીને ખુરશી ઉપર બેસું તેટલામાં મારી વાંસે વાંસે અંદર આવેલા વસંતલાલે: “કેમ કંઈ, અત્યારમાં શું કરી રહ્યા છે રસીકલાલ?” કરીને વાતનો આરંભ કર્યો.

“વાંચતો હતો.”

“શું વાંચતા હતા, અત્યારમાં જ?”

“હીંદુ” અર્થશાસ્ત્ર નામનું એક નવું પુસ્તક ગ્રોઈસર પર્ગ્યુરાયે હમણાં પ્રસિદ્ધ થયું છે તે.”

“એવાં પુસ્તકો વાંચી વાંચીને માયાદોષમાં આપણે તો કદી ઉતરતા જ નથી. આપણે એક વખત એવા આંકડા અને હકીકતો કરતાં પ્રત્યક્ષ પ્રસંગોને મહત્વ આપવાનું કહ્યું ત્યારથી આપણે તો એ જ

રીતને અનુસરીએ છીએ બાહા!” કહીને તેમણે તાળી લેવા હાથ લંબાવ્યા.

એમને વીના કાંઈ વાત વાતમાં તાળી ઝીલવા હાથ લંબાવવાનો ખુબ શોખ હતો, એટલે મુધી કે કોઈના મરણની વાત કરતા હોય ત્યારે પણ જાણે એ વીપવ તાળી આપવા જોવા છે એમ સમજીને વાત કરતાં કરતાં તાળી લેવા હાથ લંબાવતા.

મેં મારા બન્ને હાથ ખીસામાં જ રાખી મુખેને જરાક ગંભીર બાવે પુછ્યું: “એમણે એ ક્યાં, ક્યારે અને !યે પ્રસંગે કહેયું?”

“એ તો બરાબર વાદ નથી!”

વસંતલાલ સહેજ સકોચાયા.

“તમે જાતે એ વાંચ્યું છે ખરું?”

“ના, ના. અંબેડકાર એક દીવસ કહેતા હતા.”

“વસંતલાલ, કોઈ કહે એટલે માની લેવું અને વળી તેની ઉપર અમુક પ્રકારની માન્યતાનો સીદાંત બાંધેલો એ રીત ઠીક નથી. છતાં ઘડીભર માનો કે તેમણે એમ કહ્યું પણ હોય તો યે શું? એ તો મોટા માણસ રહ્યા. એમને આખા દેશમાં ફરીને મુસાફરી કરવાની સગવડ, આપણને એવી સગવડ જોડી મળે છે? એટલે આપણે તો કોઈ અભ્યાસકે ખુબ મહેનત લઈને

આકાશ તેમ જ હરીદ્રનો ભેગી દરે તે વાચના જ નોંધો. તમે એ તો જાણતા જ હો છો કે બાપુજી પણ 'યંગ ઇન્ડિયા'માં અને 'નવજીવન'માં ખાદીને લગતા, મીઠા માટે તેમ જ બારણાની ખેડૂતો સંમંધમાં નોંધો તેટલા આકાશ આપતા હતા "

"તે હશે, પણ એ તો અચાનકની દુઃસ્થિતિને જાણવું જોઈએ "

"અને તેના પે કે ઇ વાચના તો હશે જ ને ? "

વસંતવાચ એ વીધે કંઈ નવી દર્શન કરી શકે તેમ નહોતું, એટલે એમણે પુણ્ય જ ખીતે વાપર શકે એમની એ ટેવ જ હતી

"હીંદુધર્મના અર્થશાસ્ત્રના વેપદ ગુ કહે છે ? "

"આમાન્ય રીતે તો એ વીધમાં નવું નો આજીવન હોય છે. હીંદી ગરીબાઈ દીવસે દીવસે વધતી જાય છે ખેડૂતો ઉપર એની હાથ કા અસર થાય છે ."

'માટે તો એમને માટે બાપુજીએ રેડી આની લખામણ કરી છે "

જાણે પોતાને વીન્ય યથો હોય નેમ વસંતવાચ વચ્ચે જ બોલી ઉઠ્યા

મને હવે નાચુ કે એ મુતી કંઈ વહેલી છે નહીં અને માગથી વાની શકાય પણ નહીં. એટલે પુણ્યને બધા કરી ટેમન પા મુખને મે એમની વાતમાં જ બાન આપ્યું.

'તે ખરું છે પણ એ રીતે એવો નથી કે જે નીવડે ખેડૂતોની નીધિનતાને નીવારી શકે,"

"કેમ નહીં ? ગુ તમે એમ માનો છો કે બાપુજીએ વીચાર કર્યા વીના જ રેડીઆ માટે ખાસ આગ્રહ કરવા માગ્યો છે "

"ના, એમણે એ વાચના ઉપર જ નાચ વધારે મા વધારે રીતે કર્યા છે એમ અને

વાજે છે, જા વર્તમાન સમયના મોટામાં મોટા અર્થશાસ્ત્રીઓના વીચારો એમનાથી જુદા પડે છે એ પણ જુદાનું નોંધો "

"એ તો બધા વ્યવસ્થાવાદીઓ વ્યવહારમાં એમણે કયો પ્રયોગ કર્યો છે વા ? "

"તમારી એ જુદા છે વસંતવાચ અર્થશાસ્ત્રીઓ દુનીઆબરમાં એકામાં એકા કાપનાનાદી હોય છે એ વાત તમારે જાણવી જોઈએ "

'ત્યારે ગુ' તમે એમ કહો છો કે રેડી આથી દેશને ડરો જ લાલ થવાનો નથી ? "

"કોણ જ લાલ અને ખામ લાલ એ બેમાં મોટા ફેર છે હીંદી ગરીબાઈ દુઃસ્થિતિ હોય તો વધુમાં વધુ અર્થલાલ કેમ થઈ શકે એ જોવું જોઈએ "

"તે માટે તમે કયા માર્ગ વાળ્યો માનો છો ? "

"વર્તમાન સમયે આપ જાણે જો માર્ગે મદદ કરીને ગરીબાઈ દાણી શક્ય છે તે "

"એટલે તમે તો યત્રવાદના ભાવથી લાગો છો "

"માગે જોતો તમે પણ યત્રવાદનો લાલ લો છો, ખુદ બાપુજી પણ તેનો ઉપયોગ કરે છે નાનામાં નાની ઘડીઆળવી માડીને મોટર, તાર, રેલ્વેટ્રેક અને અધાનો સમાવેના યત્રવાદમાં જ કાય છે "

"પણ બાપુજી તો યત્રવાદમાં માનતા નથી ને ? "

"માનવું અને વ્યવહારમાં મુદ્દા એ બેની વચ્ચે મોટો ભેદ છે, એટલું તો તમે બીકારો છો ને ? "

"પણ યત્રવાદ તો જોવા જ જોઈએ "

"એ જાણુ જ અગત્ય છે. પગ તમે શા ઉપરથી એમ કહી શકો છો ? "

"મીડિયા કેટલા બધા માણસો કપાઈ મરે છે "

“તેના કરતાં વીશેષ ક્ષાય મોટરો નીચે ક્યારાઈ-છુંદાઈ ને મરતાં દરો.”

“પણ મીઠા માટે પૈસા લેઈએ. તે ક્યાં છે?”

“પૈસા તો દેશમાં છે જ. હીંદુસ્થાનની જનતાને માટે લેઈવું કાપડ ઉત્પન્ન કરવું માટે જેટલી મીઠા લેઈએ તેટલી મીઠા કદવા પુરતા પૈસા નથી એમ કહી ન શકાય, તે માટે કાંકોને સમજાવવા લેઈએ. છેકની વાણીયા જ હીંદે ઐત્તરીટનને પ્રયત્ન કરાવ કરાવ રૂપીઆની મદદ કરી હતી. તેટલી રકમ માંથી પણ કંઈક રૂપીઆની મુડીયાળી વડા મીઠા ઉભી થઈ શકે.”

“પણ તેથી તો મુડીયાળને ઉત્તેજન મળે.”

“એના ઉપાય લઈ શકાય. તે જ રીતે યંત્રવાદની માલીફી અને તેનો નંકા ખાવાની રીતોમાં અને નામગરના પગાર તેમ જ સગવડોના મુદ્દાઓ વચ્ચે રામાં પણ ફેરફાર કરાવી શકાય. અને મુડીયાળ તો અત્યારે ખાલીનો જ થોડો

ઘણો વેપાર ચાલે છે તેમાંય ક્યાં નથી?”

“એમ કેમ કહી શકાય?”

“વસંતલાલ, તમે આ વીષયમાં વીગત કર્યો હોય તેમ લાગતું જ નથી. શહેરોમાં

અને ગામોમાં જ ખાલી વેચાય છે તે રીતે તૈયાર થાય છે એ જાણો છો?”

“તમે જ કહોને.”

“સાંભળો ત્યારે. હીંદુસ્થાનના શક્તીશાળી યુવકોની આટઆટલાં વખતની મહેનત છતાં

“વસંતલાલ તમારા જેવા લાંબા માણસો ૫ આવી આવી વાતો કરે તેથી મને દુઃખ થાય છે”

ઘેર ઘેર રેંટીઆ અને પિજે પિજે કે લતે લતે શાળો તો થઈ શકી જ નથી. કેમ ખરું ને?”

“ખરી?”

“એને હાન જે હથેળાટની ખાદી તૈયાર થાય છે તેને માટે કાનજી મ કરનારે અમુક જગ્યા છે”

“હા”

“એ વર્ગ તે જ કામદાર વર્ગ એમની પાસે કામ ગવનારો વર્ગ વનાપાર કરવા માટે જ કાંતાવે છે એવું કાતનારાઓને તેમ જ વણનારાઓને તો ઓળખા ઓછું મહેનતાણુ મળે છે એ રીતે તૈયાર થતી ખાદીનું પડતર ખર્ચ અને તૈયાર માનની ઉપજની કીમત એ બેની વચ્ચે

તૈયાર માનના વેચાણથી મુગ મુડી ઉપજાત નરો મેગન છે એટલે તે નરો મીલો પેના મુડી રોડનારના ગજનામા નવ છે એવું જ નામ મુડીનાદ,”

“પણ તેમા મજુરી કરનારને મીનમા કામ કરનારાઓ જેટલું દુખ નહીં ને”

એ કેમ જી રાજ્ય ? ખાદી વેચનાર ઓને પણ હરીફાઈમા ઉતરવું પડે છે, એવું તે કામદારોને જેમ બને તેમ ઓછું મહેનતાણુ આપે છે પણ મીનમા નમ કરના ની અંતે કાતનારા કે વણાટકામ કરનારની મજામણી જ રી રાકા નહીં”

એ શી રાતે ?”

“હાથ લાગનાર વણનારને તેના પ્રત્યે મમમા રાગીંગદ મહેનત જ કરવાની હોય છે

જા બ આના વમાવડા માટે રેગીઆ ઉપર કાનજી મ કરનારને નામ મુધી બને હાથ લગવા પડે વણકરને પણ બહુ જ કેમ હાથ પગ ચનાવીને જ વતું હાય છે, એટલે શાગી રી-વમ્મી ન ધારેમા વવારે ખચીને તેમ

વમંતલાલની ઉપર મારા કહેવાની અસર થઈ
એ લાઈ નમ બની ગયા

જે ગાંગો રહે તે નમે તે નરો ખાનાર કાચું ર ખરીવામા, તે કાતાવામા અને કાતાવા મુતરને નણાવવામા ર ગાવરામા તેમ જ ધોવરામા નવગની મુડી રોકે છે અને

જ કરામ મુધી મહેનત કરીને તેઓ જે કમાણી રી રોકે છે, તેના કરતા ઓજ નખ તમા કાગખાનાને કામદાર વીશેષ કમાણી કરે છે. અને તેને ચોતાની આગળ ચાનના

ય ત્રમા આપો આપ થના કામમા માત્ર વૃટકૃટ થવા પુરતી જ મદદ કરવા મીનાય તો કેવળ દેખરેખ જ ગખવાની હોય છે ઉપરાંત મીથામા કામ કરનારાઓ એક સાથે હજારોની સંખ્યામા એક જ ધ્યાનમા નીચમીત સમયે આવે ને જાય તેથી તેમનામા સદ્-ચાત્રની લાવના વાંચ, એથી સામાજિક અને નાટીય ઉત્તતીના કામ માટે પણ યંત્રવાદ વીગેષ ઉપયોગી થઈ પડે છે”

“મે આ મનો નીચા તો જ્યો નહોતો.”

“માટે તો મેં જ્યુ ક, દરેક મનુષ્યે થવાની જાતે વીચાર કરવાની જરૂર છે”

“પણ આપણે તો પગદેશી માન્યો બીજાના કન્થો છે”

“અને તે ય નવી મહત્ત્વી બહુ જ દીધી તેમ જ અમનકારક રીતે થઈ રાકે. જુઓ ઇ સ. ૧૯-૮ મા આપણા દેશમા એકંદરે ૫ અમજ ૬૮ કનાડવા કપડ વપરાયું હતું તેમા આપણા દેશની મીચાએ ૨ અમજ ૩૫ કરોડ વાગ કાપડ બનાવ્યું હતું આપણા દેશમા ચાલતી હથથાગો ઉપર ૧ અમજ ૩૬ કરોડ વાર કાપડ તૈયાર થયું હતું અને પગદેશી ૧ અમજ ૯૭ કરોડ વાર કાપડ આવ્યું હતું. આ વખતે હાથ કંતામણના સુતરથી અને ની ખાદી માત્ર ૧ કરોડ વાર જેટલી જ હતી. હવે આપણે ૧૯૭ કરોડ વાગ પરદેશી કાપડને જેમ અને તેમ રહેવું આ દેશમાથી કાઢવું હોય તો, આટલા બધા વરસોની મહેનત પછી રેડીઆ ઉપર જે કાપડ રહ્યું છે તે હીસાબે તો અનેક વરસો નેહએ અને ને ખાદીથી સ્વરાજ આનવાનું હોય તો તે માટે જાનતાને અનેક વરસો મુદ્દી ગ્રહ જોવી પડે તેમ કરવા કાઢ તૈયાર ન જ હોય.”

“તમારી એ સંમધમા તુ માન્યતા છે તે જણાવશો?”

“ખુશીથી. પણ માન સહુથી પહેલાં તમને કરી દેવું નેહએ કે, એમાં અધ્યા-શાસ્ત્રી જેની ગણીતની ગણતરી તમને હું નહીં આપી શકું. માત્ર સામાન્ય કંપનાની રૂપરેખા બનાવી ગઈશ.”

“તેનો વાધો નહીં”

“સામગ્રો ત્યારે પડેના તો આપણે ચાલુ મીચાની જ ગણતરી કરીને વીચાર કરીએ. અત્યારે મદામમા નીચો સાથે એક ગજન મુખ્ય-ત્વે કરે છે તે એ કે, મીચાએ ખાદીની દરીકાઈ કરે તેવું કાપડ કાઢવું નહીં. પણ આપણે ને પગદેશી કાપડને સદ્ગ બહી-કાર જ કરે હોય તો બધી જ મીચાને ખાદી મીનાય કંઈ જ બનાવવું નહીં એવો આચક કરે નેહએ એમ યનાથી મીચા જાહેર કાપડ પ્રમાણમા વીગેષ કાઢી ગકમે, અને તે માટે તેઓ આપણા જ કવી ચતાવી રાકે એવી ઇચ્છા અને યુગાન્ડ તેમ જ ગમેગીકાથી તેમ જ સુતર મગાવતા તેઓ અટકે, બીલું અત્યારે જે હાથથાગો આપણા દેશમા કામ કરી રહી છે તેને માટે ર કાતનાનું જ કામ કેટલીક મીચા કરે તેવી ખીનીંગ મીચા સાથે યોજના કરનામા આવે અને વણકામ કરનારી મીચા એ કે ત્રણ ‘શીફ્ટ’થી કામ લે એટલે કે દર આઠ આઠ કલાકે કામદારો બદલાય એ રીતે કામ થાય તો પણ ધણ માણસોને રોજ મગે અને નેહના પ્રમાણમાં કાપડને જથ્થો તૈયાર કરી રાકાય. એક રીત આ”

“અને ખીછ રીત?”

“ખીછ રીત એ કે, યંત્રથી ચાલતી નવી શાગો કરીગરોને અપાવવામા આવે તો તેથી હીંદુસ્તાનનું જે સુતર દેશાવર જતું અટક્યું છે તેને ઉપયોગ તે શાગોના વણકાર કરે. એથી સુતરનો મોટા પ્રમાણમાં

ઉઠાવ થાય અને કારીગરોને પ્રમાણમાં સારી રોજી મળે. આ બે રીતે ૧૯૭ કરોડ કાપ-ડની ખોટ જતલદી પુરી પાડી શકાય.”

“પણ તેથી ખેડુતોને શું લાભ થાય?”

“તેમને લાભ કરવા માટેના રસ્તા બુદ્ધ જ છે.”

“તે કયા?”

“ખેડુતો કચ્છી નાખનારા કર ભારથી દયામ્મરે છે, ચુસણીઆ બ્યાજખાઉઓના પંજમાં ફસીને પેદી દર પેદી દેવાદાર દસા ભેગાવે છે અને પાક તૈયાર થાય તે વખતે છુટક છુટક ગમે તેમ માલ વેચી દેવાની રીત થી તેમને ઓછામાં ઓછું વળતર મળે છે. એમાં નેહતા સુધારા કરાવવા નેહએ. અત્યારે ખેડુતવર્ગ કેટલા પ્રમાણમાં લાયક કંતામણ અને હાથવણાટના કામમાંથી રોજી મેળવે છે એના અંદાજ તપાસો તો જણાય કે રેંદીઆ અને શાળથી ખેડુતોને આથી કંઈ લાભ થાય છે એવું માની લેવું એ ભુલ જ છે. એ કામ અત્યારે પણ જ વર્ગ કરે છે તે વર્ગ જ ભુલે છે. અને તેને તો મેં કહ્યું તેવી યાત્રીક શાળા અપાવી શકાય પણ ખેડુતો માટે તો સહકારી સંસ્થાઓ, ખેડુત બેંકો અને ખીજ આપવાની તેમ જ માલ વેચવાની વ્યવસ્થાવાળી ખેડુતમંડળીઓ કાઢવી નેહએ. જેટલી મહેનત દેશના શક્તિમાન પુરૂષો રેંદીઆ અને ખાદીના સંબંધમાં ઉઠાવે છે, તેટલી મહેનતવાળા એ કામ સરળતાથી પાર પાડી શકાય તેમ છે. એમ કયાં વીના હાલની દશામાં ખેડુતની આવકમાં રોજના દોઢ બે આનાનો વધારો થાય તો પણ તે રકમ એના લેણદારો જ ચુરી લેવાના, એ ભુલવું નેહવું નથી.”

“પણ તમે તો ખેતીવાડીમાં સુધારા કરવા માટે સુધરેલી દળનાં ઓળંગે વાપરવાની હીમાયત કરનારા લાગો છે.”

“જરૂર કામણ હું માનું છું કે હાલનાં વૈતાનીક જમાનામાં હજારો વર્ષો પહેલાં તે યુગની જરૂરીયાત પુરતાં શોધાયલાં હોંપુણી ને હજી ચાલે નહીં. ને આજના યુગમાં છત્રવું હોય, આજના યુગ પ્રમાણે સ્વરાજ ભોગવવું હોય, આંતરરાષ્ટ્રીય સંબંધ જળજ વવા હોય, દેશ સ્વતંત્ર થવા પછી જગતનાં બજારોમાં આંટ સાચવવી હોય તો જમાનાની સાથે રથા વીના છુટકા જ નથી.”

“પણ હીંદ સ્વતંત્ર થઈ જાય પછી આપણે કોની જરૂર છે? આપણાં દેશમાં બધા રૂડા વાનાં છે, ને નેહએ તે પાકે છે. લગવાનની કૃપા અહીં તો છે.”

વસંતલાલના આવતી કાલના સ્વતંત્ર હીંદ માટેના આવા સંકુચીત વીચારો સાંભળીને મને ભારે અસ્તેષ થયો. “શું માત્ર લાગણીને આધારે બાપુજીને બધો વીચાર કરવાનું સોંપી દેનારા, વર્તમાન જગતની આથી કંઈ ગંજદારી અને ખીજ અગત્યના પ્રશ્નો માટે આટલું બધું અજાન સંપત્તા હશે?” મારા મનમાં એ વીચારથી દુઃખ થયું. મારાથી જરા લુચ્છાથી બોલાઈ જવાયું:

“વસંતલાલ! તમારા સ્વરાજની કક્ષપના આવા હોય તો ભાગ્યે જ એવા સ્વરાજથી કેાઈ ખુશી કે સુખી થશે. તમે તો આદિકાળની વાતો કુરતા લાગો છો અને લગવાન નામની એક એવી ભ્રામક વસ્તુ તે માટે તમારા જેવાઓને મળી ગઈ છે કે, જ્યાં ને ત્યાં ભુલ્લી ચલાવવાની વાત આવે ત્યાં એ માટે જરા ય મહેનત ન લેતાં એ ઓછાને આકું ઉભું કરી દો છો. લલા લાઈ! એટલું તો વીચારો કે ને આ દેશ ઉપર તમારા લગવાનની કૃપા છે અને હતી તો એની અત્યારે દુર્દશા જ કેમ થઈ અને તમારા કહેવા પ્રમાણે ને દેશો ઉપર એની કૃપા નથી તે તમારા કરતાં સુખી અને સ્વતંત્ર કેમ બન્યા?”

વસંતરાવ મુંઝાયા. જવાબ શોધવા એમણે કાંઈ માયાં પશુ કંઈ દરીયા સુઝી નહીં. એટલે વળી ત્રીજે જ મુદ્દો આગળ થયો :

“એ ગમે તેમ પણ આપણે ત્રણસો વર્ષ પાછા હોયે તો જ સુખી થઈએ, એવું આપણે ‘હીંદ સ્વરાજ’માં કહ્યું છે તે બરાબર છે.”

મેં કહ્યું : “વસંતરાવ ! ગપ્પાં ન હાકો, ‘હીંદ સ્વરાજ’ તો મેં પશુ અનેક વખત વાંચ્યું છે. પણ એમાં ત્રણસો કે ત્રણ હજાર વર્ષ પાછા હાવાનું નક્કી ધોરણ દર્શાવ્યું નથી. એ પુસ્તકને ધોરણે તો ચંત્રવાદના યુગની પાછળ જવાની કલ્પના

ખરી. પણ સમયના વલનને પાછું ફેલાવાની શક્તિ કોઈની છે જ નહીં. જગતના પ્રત્યેક દેશો વચ્ચેના અત્યારના સંપર્કશીલ દૃષ્ટીએ ચોળયલા સંબંધો અને વ્યાપારી હરીફાઈઓ જેનાં કોઈ પણ દેશ એકબે પડીને અને તે પણ વળી પાછા હાવાની હોડ બંધીને તો કાંઈ તો ન શકે પણ છવી જ ન શકે. એ તો દોડતી ગાડીની એકાદ બારીના પાટીઆને પકડી રાખીને ગાડીની ગતિ અટકાવી દીધી છે એમ માનવા જેવું, કે વારમગામ તરફ જતી ગાડીમાં કોલાખા તરફ મોંઢું ફેરવીને કોલાખા તરફ ગાડી દોડે છે એમ માનવા જેવું છે. એવી માન્યતાથી જેમ ગાડીની પ્રગતિ અટકી નવી તેમ તમે ત્રણસો કે ત્રણ હજાર વર્ષ પાછા જવાનું કહો તેથી જગતની પ્રગતિ અટકવાની નથી, આપણે સારું જગતની પ્રગતિ ચોલવાની નથી અને જગતની પ્રગતિથી પાછા પડી જવાનો અઝીનય ભાગતના નવીનોને શોખ નથી. વસંતરાવ ! એ યુગમાં તો આપણું રાજ્યોનાં રાજ્ય ચાલતાં હતાં તે પણ પાછાં હોવા કદાચ ને ? અને

પેલા કોઈકે લંડનના જેળમેણ તમાસામાં પોતાની અક્ષત્વ પ્રદર્શન કરતાં બ્રીટીશ હીંદને દેશી રાજ્યોના રૂપમાં ફેરવી નાખવાની હીમાયત કરી છે, તે માટે તમે તૈયારી થ કરશો જ ને ? પછી તો તમારે સ્વારાજના પહોરમાં ગામની ભાગોળ જે માણસ પહેલાં પ્રવેશે તેને વાજતે ગાજતે ગામમાં લાવીને ‘રુઝ’ બનાવવે. પડશે, અને ‘એરેબીયન નાઈટ્સ’ના એકાદ બહુષ્ક દાનસની માફક મક્કનો, રૂના, ફરનીયર, કપડાં, તાર, તપાલ, મોટર બયાને પત્રદાવીને એ જુના યુગમાં હવે તેવું બધું બનાવી દેવા સારું ‘પ્રતો ! જેવું હવે તેવું ફરી સંઘળું બનાવી દો !’ નાં ગીતો લગાડવા મચી પડવું પડશે. તો પછી આ સ્વરાજની આંતર-રાજ્યનાં માથાકુટમાં શીદ પડે છે ! વસંતરાવ ! તમારા જેવા ભણેલા અને વીચાર કરી શકે તેવા માણસોય આવી આવી વાતો કરે તે જોઈને ખરેખર મને દુઃખ થાય છે.”

વસંતરાવની ઉપર માગ કહેવાની દેખીતી અસર થતી દેખાઈ. એ ભાદ નરમ બની ગયા.

મેં કહ્યું, “હવે મારે જમવાની તૈયારી કરવી પડશે, કેમકે એથીસમાં જવાની ગાડી તો પકડવાની છે જ, એટલે વળી કોઈક ખીણ વખત કુરસદે આવશે તો આપણે આદ્યુગમાં ધારીએ તો પણ પાછા કેમ જઈ શકીએ તેમ નથી, અને એ યુગમાં જવાથી આપણને લગારે લાલ કેમ નથી એ વીધે વળી વીચારો કરીશું.”

આખરે ન છુટકે વસંતરાવ ઉઠ્યા. અને રખેને કોઈ ખાંજે વળુનોતથો પરાણો ‘ધુસી જઈને મારો સમય બગાડે નહીં’ એ કચ્છી મેં દરવાજાની સાંકળ મારી.

એલેક્ઝાન્ડર ફોલો એલિયાશ્વિલિ
કું. મુંબ. નં.

મુળદાની સત્કરમી મ આમ સમીતીના પ્રમુખ
અને નગરની તરફ મમતાન મનાવવા કરવાનું બહાર માટે સમત થઈ

રત જગતની પ્રજાઓમાં 'હીંદી' નામને કલંક પગાડનાર કોમીવાદ અને ધર્મવાદ જ છે. જ્યાં રાષ્ટ્રનું અહીંત થતું હોય ત્યાં કોમના હિતની માગમારી અને ધર્મની લાજ પાછળ ખડા રહેવાની ચડસાચડસી એ ખીલું કંઈ જ નહીં પણ હાથે કરીને આત્મહત્યા કરવા જેવી મનોદશા સુચવે છે. તેને લીધે જ પરદેશીઓ આપણે માથે ગમે તેવા કલંકો મુકી શકે છે, ભાષાભેદ અને ધર્મભેદને મોટું રૂપ આપી કૌભાંડો રચે છે અને તે રસ્તે પોતાનો લાભ સાધે છે. અમારું ચાલતું હોય તો હીંદની આ નામોશી અટકાવવા અમે તો હીંદુસ્થાનની તમામ લઘુમતીવાળી કોમોના લાથમાં જ દેશની સંઘળી સત્તાઓના મુત્રો સોંપીને પણ પરદેશીઓની પરાધીનતામાંથી પડેલા છુટા થઈએ, કેમકે અમને અમારા મુસ્લીમ ભાઈઓમાં, શીખભાઈઓમાં, જરથોસ્તી-ભાઈઓમાં અને દેશીભાઈઓમાં જેટલા વીશ્વાસ છે તેથી વીશેષ વીશ્વાસ માનવ-જાતીના નૈસર્ગિક વીકાસમાં છે. અને અમારી ખાત્રી છે કે જો આ દેશનું તંત્ર આ દેશના જ લઘુમતીવાળા વર્ગોના હાથમાં પોષ તો પણ થોડા જ વખતમાં એમનામાં કેળવણીનો વીકાસ થતા તેમ જ જગતના આંતરરાષ્ટ્રીય ગંજકારણ અને અર્થસંબંધોનો અભ્યાસ કરવાની એમને તક મળતાં, તેઓ પોતાની કોમને કે પોતાના ધર્મધાળાઓને માટે નહીં પણ રાષ્ટ્રને માટે જ કામ કરવા માંડે જ. કેમકે માનવતાનો નૈસર્ગિક વીકાસ કદી પણ કૃત્રીમ બંધોતથી અટકી શકતો નથી, અને વર્તમાનયુગનો માનવ વીકાસ એટલે કોમ, ધર્મ, જાતી, પ્રાંત કે રાષ્ટ્ર પુરતો નહીં પણ સાર્વદેશીય વીકાસ એ જ હોઈ શકે. એટલે હીંદમાં રહીને સ્વરાજને ચોખ્ખા વાતાવરણ તેમ જ તક ઉભી કરવી

હે.ય તો તમામ હીંદીઓએ કોમી અને ધર્મ-ભાવનાને રાષ્ટ્રકાયમાં વચ્ચે લાવના અટકના થવાની જરૂર છે.

ખાયા વીનાનું ગપ

સાથમન કમીશને હીંદીઓને સ્વરાજને માટે નાલાયક દરવાજા પુરાવા તરીકે ફેટલાંક દર્શાવી કરી છે, જે દર્શાવે છે કે હીંદ માટે અગત્ય મનુષ્યોના મનને કલુષીત કરવા તેમ જ જાણી ભેદને જગતની પ્રજાઓમાં હીંદને ફક્ત પાડવા માટે બનાવવી જ ઉભી કરવામાં આવી છે અને ગોળમેદનાં ધડતર એ પાયા વીનાના ગપ ને નગર સમક્ષ રાખીને જ કરવામાં આવ્યાં છે. કમીશન હીંદને વીધવીધ ધર્મો અને જુદી જુદી રસર ભાષાઓમાં વહેંચાઈ ગયેલા છીન વીચ્છીન દેશ તરીકે મનાવે છે. અસળત હીંદમાં ધાર્મિક મતમતાંતરે હશે પરંતુ પરદેશીઓ જણાવે છે તેટલાં બધાં તો નહીં જ. ખ્રીસ્તી ધર્મને ગણતરીમાં લેતાં બધા મળીને હીંદમાં સાત મુખ્ય ધર્મ પંથ પ્રવર્તે છે. પરંતુ હીંદના ૩૧ કરોડ ૮૦ લાખ માણસોમાંથી હીંદુ અને ઈસ્લામને માનનારાઓની જ સંખ્યા લગભગ ૨૮ કરોડ ૫૫ લાખ માણસોની છે. અને બાકીના પાંચ મુખ્ય ધર્મપંથો માત્ર સવા ત્રણ કરોડ માણસો માને છે. એટલે સાથમન કમીશને ધર્મને નામે જે ભડકાવનારાં ભયાનક ચીત્ર રજૂ કર્યાં છે તે કેવળ તરકટી અને હીંદનું અપમાન કરનાર છે.

એવી જ ખીલ બ્રમણ ૨૨૨ ભાષાઓને નામે ઉભી કરવામાં પણ સાથમન સાતડીનો શુભ હેતુ દુનીયાની દૃષ્ટીમાં હીંદને ઉન્નરી પાડવાનો જ છે. પરંતુ એ વીધવમ્ પણ દુનીયાની દૃષ્ટીમાં જુળ નાખવાનો પ્રયાસ થયો છે. અને તે ખીલ

કથું જ નહીં પણ સામાન્યવાદની એક વીકરાળ યુક્તિ માત્ર જ છે. અને તે યુક્તિમાં ફેનર પ્રોફે જેવા હીંદને માટે સમભાવ બતાવતા કહેવાતા પુરુષો ફસીને થાપ ખાય છે. એય. ડગ્લસ. તેવીનસન જેવા બીજા લેખકે પણ સામાન્યવાદની સામે લડવાનું પોતાનું ધ્યેય હોવા છતાં હીંદમાં ૨૨૨ લાખોએ બોલાતી હોવાની સામાન્યવાદી યુક્તિને સખ હકીકત તરીકે સ્વીકારીને લ'હનના 'ન્યુ લીડર'માં ચર્ચા કરી છે. પરંતુ વાસ્તવિક રીતે તો હીંદમાં ૧૨ જ મુખ્ય ભાષાઓ બોલાય છે, અને તેમાં પણ લગભગ ૧૦ કરોડ માણસો તો એકલી હીંદી જ ભાષા વાપરે છે અને ૫ કરોડ અંગ્રાણી ભાષા બોલે છે. બાકીના ૧૫ કરોડ બીજા દશ ભાષાઓ બોલે છે. પરંતુ સાલમન સ્પ્રાટલીએ હીંદીઓના ભાષાભેદને જે રીતે વીકરાળ સ્વરૂપ આપવાનો પ્રયાસ કર્યો છે, તે જ રીતે જો ગ્રેટબ્રીટન, અમેરીકાનાં સંયુક્ત સંસ્થાનો, જર્મની કે ફ્રાંસ અથવા આયર્લેન્ડની ગણતરી કરીએ તો તે દરેક દેશમાં બસો બસો ભાષાઓ બોલાતી હોવાનું સહેલાઈથી પુરવાર કરી શકાય તેમ છે. છતાં શરમાવનારી વાત તો એ છે કે ગોળ-મેજમાં દોડસા અનેક હીંદીઓ આ આકડા-ઓની ઇ'દમળની પેલી પાર એક શંકા નથી!

ત્રીજું કારણ હીંદની નીરક્ષરતાનું રજુ થાય છે. અક્ષત્ત હીંદમાં નીરક્ષરતા મોટા પ્રમાણમાં છે. માત્ર ૧૦૦૦ માં ૧૭૦ પુરુષો અને તેટલી જ સંખ્યામાં માત્ર ૨૦ જ સ્ત્રીઓ લખી વાંચી જાણે છે, પરંતુ સ્વરાજ માટેની હીંદીઓની અયોગ્યતાના પુરાવા તરીકે તે કારણ રજુ કરનારાઓ એ વાત છુપાવે છે કે, આજથી ૨૦ વર્ષ પહેલાં ગોખલેના દરજ્યાત પ્રાથમિક શીક્ષણનું

ખરકાને ધારાસભામાં જ શુંગળાવીને મારી નાખનાર હીંદી સરકાર જ હતી, અને નવું મુધારા પછી કેળવણીખાતું હીંદી પ્રધાનને સોંપવામાં આવ્યું છે ત્યારથી સરકારને નાણાંની બધી દરકસર કરવા માટે એ જ ખાતું અગ યતું જણાયું છે. છતાં આવી વાહીયાત દલીલા કરનારાઓ એ વાત ભુલી જાય છે કે હીંદીઓને સ્વરાજ મળે તો જ કેળવણીનાં રૂઢાતા વીકસના રસ્તા ખુલ્લા થઈ શકે તેમ છે. બાકી તો દુનીયાની સ્વતંત્રતા ભોગવતી પ્રજાઓમાં મોખરે મનાતાં અમેરીકાના સંયુક્ત સંસ્થાનો માટે પકટ થયેલા તાજા આંકડાઓ પુરવાર કરે છે કે એ સંસ્થાન-વાસીઓમાં ઉમ્મર લાયક ૫,૦૦૦,૦૦૦ મનુષ્યો અગ્રેજ કે બીજા કોઇ પણ ભાષાનો એક અક્ષર લખી કે વાંચી શકતાં નથી. છેલ્લી લગ્ગ વખતે અમેરીકન એક્સપ્રીસ-શનરી ફોર્સના સર્જન જનરલે કરેલા રીપોર્ટ પ્રમાણે તપાસ કરતાં પ્રત્યેક ચાર મનુષ્યોમાંથી એક માણસ કથું પણ વાંચી શકતો નહોતો. ખુદ જર્મનીના દરેક ૫૦૦૦ સૈનીકમાંથી માત્ર એક જ સૈનીક વાંચી શકતો હતો. આમ છતાં એ દેશની સ્વતંત્રતા ભોગવવાની લાયકાત તેથી બીટનનું કોઇ પણ મુત્સદ્દીએ કદી પણ ઓછી આંકી હોય તેવું જણાયું નથી.

ગોળમેજના કપાળે નીરક્ષરતા

ગોળમેજમાં જે રીતે કામ થઈ રહ્યું છે તેથી એના કપાળે લખાયેલી નીરક્ષરતા અત્યારથી જ વાંચી શકાય છે. એક તરફ હીંદમાં સખ્ત દમનનીતી ચલાવી, બીટીશ મુત્સદ્દીઓ ગોળમેજઆઓને પણ દમકાવીને કામ લે છે તે માટે ચીંતામણી જેવા પુરુષોના દીકરામાં ચીંતાનો ઉદય થવા લાગ્યો છે. અને હજુ તો અધારણના પ્રશ્નના કોક-કામાં બધા વીશેષને વીશેષ ગુ'ચવાના જ જાય

છે. પરંતુ તેમ થયું ન હોત, બ્રીટીશ મુત્સદ્દીઓ ગોળમેજીઆઓને છક્કડ આપવાની છાની બાજી ખેતી રહ્યા ન હોત તો પણ, જેમને હીંદને નામે લંડન ધસી જવામાં આવ્યા છે, તેમનાથી હીંદની વતીથી કશું જ કામ થઇ શકે તેમ છે જ નહીં. એ વાતનો સ્વીકાર તો મીસીસ બેકંટ જેવાં મવાળા મનોદશાનાં બાકમેય છેક રહી ગ્લેનેય કરવા પડ્યો છે. પોતાના 'ન્યુ ઇંડીઆ'માં એ બાક લખે છે: "જે લોકો માલ આપી શકે તેમ નથી તેમની સાથે માલ ખરીદવાની શરતોની માથાકુટ કરવી તેનો શો અર્થ? હીંદ તો તે માટે કશી જ ચીંતા કરવાનું કારણ નથી. અમેરીકાનાં બ્રીટીશ સંખ્યાનો અમેરીકાનાં સંયુક્ત સંખ્યાનોમાં પચસો કેથી વીંતે પાંચા તેનો પુરવો હતો હાસ જ આવે છે." ગોળમેજી પરીપક્ષની હાલની રચના પુરતા આ વીચારો ફીક છે, પરંતુ અમેરીકા સંસ્થાન મટીને સ્વતંત્ર દેશ કેમ બન્યો તેનો પુરવો છતીહાસ જુદો જ આવે છે. તે માટે અમેરિકાએ રેંટીઆ કે અહીંસામક અસહકારનો માર્ગ નહોતો લીધો. તેને તો દક્ષીણ આફ્રીકાની માફક સ્વતંત્રતા ઘેર કરવા માટે ખરેખર યુદ્ધ જ કરવું પડ્યું હતું, અને તેને અબ્જીને અવસરે કાન્સની લશ્કરી મદદ મળી હતી એ વાત ભુલવા જેવી નથી. પરંતુ મીસીસ બેકંટના વીચારોમાંથી અમેરીકાના સ્વતંત્રતા પ્રાપ્તિના છતીહાસ તરફ હીંદી જનતાનું ધ્યાન ખેંચવા જેટલું દીશામુચન મળે છે, તે હીંદીએ નવી સરખીએ વીચાર કરવાની તક આવે છે એમ માનીને અમે એ બાકના વીચારો રજુ કર્યા છે.

યુદ્ધવીરામના આહંબર!

યુદ્ધવીરામની નેહએ તેટલી બહારે ભારવા છતાં અને પ્રત્યેક વર્ષના નવેમ્બરની અગીઆરમી તીથીએ છેલ્લા યુરોપીય યુદ્ધના ખખ્ખરમાં હામાપલાઓનું ઝમરણ કરવાના ઉઝવણના આહંબરો કરવા છતાં ઇંગ્લંડમાં સેલીસ્મરીના મેદાનમાંના પોરોન ખાતેની યુદ્ધ દરમીયાન માનવોનો મોટા પ્રમાણમાં સંહાર કરવાની રાસાયનીક સામગ્રીઓની શોધખોળ અને પ્રયોગો કરનારી સંસ્થા [કેમીકલ વોરફેર રીસર્ચ એસ્ટાબ્લીશમેન્ટ] એ આખું વર્ષમાં ૧૨૬,૦૦૦ પાઉંડ એ ખાતે ખર્ચ્યાં છે. વરસ દરમીયાન ૬૨૦ પ્રાણીઓ ઉપર એ જેરી પદાર્થોના પ્રયોગ કરવામાં આવ્યા દના, તેમાંથી ૨૪૪ પ્રાણીઓનો તો સંહાર થઇ ગયો. રણભૂમીમાં વપરાતા જેરી ગેસોમાંથી રક્ષણ મેળવવાના પ્રયોગો કરતાં પહેલાં આજભુધી વપરાના કાતીલ ગેસ કરતાં યે વીશેષ ઝડેરી અને વધુ કાતીલ ગેસની શોધ કરવામાં આવી છે, એ સ્થાનમાં માત્ર પ્રાણીઓ ઉપર જ આ પ્રયોગ થતા નથી, પણ દરેક અવાડીએ ઓછામાં ઓછા છ છવતા જનમતા જોરા મોદજરોની જાત ઉપર પ્રયોગ કરવામાં આવે છે. અને એવા પ્રત્યેક પ્રયોગના બદલામાં દરેક સીતીકે પાંચથી પંદર આના અપાય છે, એ વાતનો સ્વીકાર તો યુદ્ધ મંત્રો ટોમ શાએ ગઇ તા. ૨૫ મી નવેમ્બરે આમની સલામાં પુઝાયલા એક પ્રશ્નનો ઉત્તર આપતાં કર્યો જ છે! આમ છતાં ઝોરી પ્રજા પોતાની સંસ્કૃતીની અને યુદ્ધ વીરામની વાતો કરનાં અટકતી નથી!

एतन्मयी भवति श्रीनाम स्मरणाय

श्री फाद्ये गुण लो समाने

श्रियुत एतन्मयी भवति श्रीनाम स्मरणाय

तदर्थी ॥ १ ॥ श्रीनाम स्मरणाय

ન શી તિર્થ ળતા

આ છાયાચિત્ર ગુજરાતના પ્રસિદ્ધ જ્વાન ચિત્રકાર જગમોહન મીસ્ત્રીએ કાળા કાગળને કાપી કાઢી તેને સફેદ કાગળની ઉપર ચોંટાડીને તૈયાર કર્યું છે.

પમની સ્વ. પત્નિધીના સ્વાત્થાર્યે
શ્રી કાર્ત્તવ્ય ગુજરાતી સમાજે
શ્રીયુત શાસ્ત્રાભાષ્ય આજીવજી ચાવડા
તરફથી સંવિનય સંપ્રેમ ભેટ.

વર્ષ: ૨ જી]

ગાંધીયુગીરી: ૧૯૩૧

[અંક: ૧૦

હીંદના મવાળ મુ-
ત્સદીઓને

ભાગીદારી

વૃત્ત: તે પરી-

અહુ માનીતો “સાંત્યા-
નીક અશબ” નો સા-
ત્રાજ્યાવાદી મંડોમાં
અજખામણે ધણ પડેલા

: લેખક:
તંત્રી

પદની રીત જ કૃત્રીમ
છે. લાંમાં લાંમાં વ ક્ષે
અને લગ્ય તેમજ આક-
ર્ષક રાખે રચનાવાળાં
ચોલાં ભાષણોનાં જાળાં

ગાંધી લ'હના સેંટ જેમ્સ મહેલમાં મળેલી
ગોળમેજી પરીષદમાં કે બપોર સાંજગવામાં
આવતો નથી. વીલાયતી યાત્રાના આરંભ
પહેલાં હીંદમાં એ મવાળ મુત્સદીઓએ જે
લગ્ય શમલ્યાં (એમને ધોરણે) સેવ્યા
દત્ત, તે બધાં શમલ્યાં પ્રાતઃકાળની ઝકગની
માફક હાલ તુરત તો હંમેશને માટે ઉઠી
ગયેલાં હાલ છે. અને તેને બાને સાવમન
રીવાજમાં તેમ જ તેની પુત્રી સમા હીંદી
સરકારના ખરીતામાં વપરાયેલા “બ્રીટીશ
પાવરિન્ટ અને હીંદીધારાસભા વચ્ચે અસ-
રકારક ભાગીદારી” એ રાખે વપરાવાં
હાવે છે. એટલું જ નહીં પણ પરીષદનું
કામ એવી દબે શકે કરવામાં આવ્યું છે
કે જેથી મદદવના એકેકે મ મુદ્દાની ચર્ચા
બહુ સુધી થઈ શકી નથી.

પાછળ હીંદીઓને રમાડી જવાની રીતે જ
જેવી કાર્યવાહી ચાલી રહેલી છે, ખરેખર
પરીષદની રીત જ અપુર્વ અને અદ્ભુત છે.

એવી જ અદ્ભુત રીતે બ્રીટનના કામદાર
પક્ષના મુત્તધાર સમક્ષે મેકડોનાલ્ડ ચોતાની
મનોદશાનો પલટો બતાવી, થોડાં જ વર્ષો
પહેલાં ચોતે હીંદ વીધે લખેલા પુસ્તકમાં
બતાવેલા વીચારોથી એકદમ ફરી બેસી
ગોળમેજી સમક્ષ એવો અભીપ્રાય પ્રકટ
કર્યો છે કે: “હીંદમાં એટલો જ ને કંઈ
કાર્ય કરી રહેવું છે તે હીંદને સ્વરાજ
માટે લાયક બનાવવાનું છે.”

...

રાષ્ટ્ર મેકડોનાલ્ડને આ અથવા બીજા
ગમે તેવા વીચારો બતાવવાનો દક્ષ છે. તેમજ
ચોતાના બુના વીચારોમાં પલટો કરવાનો શ
દક્ષ છે. એમ તો આજથી લગભગ ૧૩

વર્ષ પહેલાં [તા. ૦૨૩ ૫ ૧૯૧૭] એ જ ગમ્સે રોકડોનાં અને તેના મીઠા શ્રીલીપ સ્નોહને બ્રીટીશ કામદાર વર્ગને માટે એક દંદેરો પ્રસીદ્ધ કરી, તેમને “રશીઆતું” અતુકરણ કરો” ની હાકલ કરી હતી. અને તે જ વર્ષના જુન મહીનાની ત્રીજી તારીખે [તા. ૦ શહેનશાહની જન્મતીથી] લીડઝ મુકામે મળેલી કામદાર પરીષદમાં એ જ મદદ-પુરવે પોતાના વ્યવસાય બધુઓને જણાવ્યું હતું કે “હવે જનતાનો વાગે છે. આપણે આપણી શક્તિ [યુદ્ધ પીરામની?] નક્કી કરવી જોઈએ, આપણા દંદેરો બદલ પાડવા જોઈએ અને આપણી પોતાની દ્રષ્ટીએ મુત્સદ્દીગીરીના મુગ રોપના જોઈએ” પરંતુ આજે એ જ ગમ્સે મેકડોનાડ સામ્રાજ્યવાદીના પગરખા પોતાને પગે ચડાવીને, ગોળમેજી સમક્ષ ખડો રહી હીંદના વાદસ્-રોપના આમ ત્રીત હીંદીઓ સ્મક્ષ સામ્રાજ્યવાદી મુત્સદ્દીગીરીનું અદર્શન કરી રહ્યા છે.

...

પરંતુ એ કહેવાતી “અસરકારક ભાગીદારી” કેવી હશે તેની કંપના કરવા માટે બહુ લાંબે જવાની જરૂર નથી ભાગીદારી એ શબ્દનો સામાન્ય અર્થ તો લાભાવ, લભા, જવાબદારીમાં, જોખમમાં અને હક્ક અધી-કરમાં બંને પક્ષ સરખા હક્કદાર હોય તેવા થાય છે પરંતુ ગોળમેજી સમક્ષ અને બહાર, હીંદમાં તેમ જ ઇંગ્લેન્ડમાં જે અર્થમાં “અસરકારક ભાગીદારી” ને વાપરવામાં આવે છે તે અર્થ જોતા તો હીંદમાં બ્રીટીશ સામ્રાજ્યવાદના તમામ હિતોનું એક તર-ફથી સંપૂર્ણ સંરક્ષણ થાય અને તેમ છતાં હીંદને સ્વરાજ ભોગવતા સામ્રાજ્યના બીજા સંસ્થાનો જેવા દરજ્જે કે અધી-કાર કશુંય ન મળે તેવું સ્પષ્ટ રીતે દેખાય છે આ ‘અસરકારક ભાગી-

દારી’માં એવી ગોઠવણ થયેલી છે કે એક ભાગીદાર બીજાનો તાબેદાર રહે અને માત્ર તેની દયા ઉપર જીવે કેમકે બ્રીટીશ મુત્સદ્દીઓના ઇંગવેલ વોરણે એ ‘અસરકારક ભાગીદારી’માં હીંદને માત્ર, હીંદી વચ્ચેને સોંપાયવા કારણાગના કામમાં કંઈ કહેવાનો હક્ક નહીં મળે, તો હીંદ બહારથી કોઈ ચડી આવે તે વખતે હીંદના બચાવના કામમાં હીંદીઓની સનાહ પુછવામાં નહીં આવે, પરંતુ પૂર્ણ મંબંધો સાથેના બીજા બંધ સામ્રાજ્યવાદી હિતોના કાર્યમાં હીંદીઓનો હા, ના દેવાનો અધીકાર નહીં ગણે, હીંદ અને બ્રીટીશ સામ્રાજ્યના બીજા વીલાગોને લગતા સંસ્થામાં હીંદીઓથી કશું બોલી શકાને નહીં; આંતરરાષ્ટ્રીય જવાબદારીઓમાં હીંદને કશું પુછવામાં નહીં આવે તેમજ હીંદને કાગળ વળાગતું હોય કે ન હોય તેવા પ્રસંગોમાં સામ્રાજ્ય સરકાર પરદેશી સાથે હીંદને પુછ્યા વીના સંપાદ, મસજત અને કેલ કગર કરી ગકશે, છતાં હીંદ તેને અંગે ઉપસ્થીત થતી તમામ જવાબદારીએ માટે બંધનકારક ગણાશે, ઉપરાંત હીંદમાંની આંતરીક સ્વ.મતી, હીંદની નાણું વીચરક બાબતો, લઘુમતીનું સરંકણ, આદીક તેમજ વ્યાપારી બાબતમાં અયોગ્ય બેદાબેદ, હીંદી વચ્ચે જે માણસોને નોકરીએ રાખ્યા હોય તેમના હક્ક અને બંધારણનું પાલન વગેરે બાબતોમાં પણ હીંદીએ નો કોઈ પણ જાતને અધીકાર રહેશે નહીં એ જાતની વ્યવસ્થાને ‘અસરકારક ભાગીદારી’ કહી શકાતી હોય તો અવશ્ય તે ભાગીદારી ગણાય, પરંતુ ભાગીદારીની આ જાતની લાવના તેમજ વ્યવસ્થાને અને આપણા મવાળ મુત્સદ્દીઓએ ગયે વરસે મદ્રાસ મુકામે સ્ રીજીસ્ટ્રેશનના અધ્યક્ષપણા નીચે પસાર કરેલા સંસ્થાનીક સ્વરાજની માગણીના

કેસવને, કથું ન મળતાપણું હોય એવું અમને દેખાતું નથી. છતાં આ 'અસરકારક આગીદારી'ની ગાંઠવણુ વીધે હજુ કોઈ પણ મવાળ પ્રતીતીની તરફથી ખસુરો સુર સાંભળવામાં આવ્યો નથી; એટલે મવાળ સુત્સદીઓ એ ગાંઠવણુને સ્વીકારવા પોતાની જાત પુરતાયે તક્યાર થાય છે કે કેમ, તે હવે જાણવું રહ્યું છે.

...

હવે રામસે મેકડોનાલ્ડે ગોળમેશમાં 'ઉચ્ચારેલાં વચનો પ્રમાણે ખ્રીડીશ સામ્રાજ્યવાદ હીંદીઓને સ્વરાજ મોગવવાને લાયક અથા માટે શું કરી ચુક્યો છે તે તરફ દૃષ્ટીપાત કરીએ:

ખ્રીડીશ પાલમેન્ટના એક સભાસદ પીટર ક્રીમેને "હીંદ ઉપરની ખ્રીડીશ સત્તાનાં કળ" નામની પત્રીજ તાજેતરમાં પ્રસિદ્ધ કરી છે. તેમાં તે જણાવે છે કે: "ખ્રીડીશ હીંદની ૨૫ કરોડ પ્રજામાંથી ૪ કરોડ માણસોને તો દીવસમાં એક ટંક પણ પુરો ખોરાક મળતો નથી. વર્તમાન હીંદમાં દર ૭૦ હજાર માણસે એક ઇંડીપાણ છે અને હીંદીઓની આયુષ્ય મર્યાદા સરેરાશ ૨૫ વર્ષથી યે ઓછી છે ત્યારે ઇંગ્લંડમાં ૪૫ વર્ષ જેટલી છે.—કેળવણીની સંસ્થાઓ માત્ર એકસોમાં ચાર માણસને જ ૨૫૫ કરે છે તેમાં યે ખર્ચનો મોટો ભાગ ખાતગી ખીસામાંથી આવે છે, સરકારી મહેસુલમાંથી સેંકડે પાંચ રૂપિયા કેળવણી પાછળ ખર્ચાય છે અને હરેંગ કમીટીના જણવવા પ્રમાણે નીશાળે જવાની ઉમરનાં બાળકોમાંથી ૧ કરોડ છોકરાઓને તેમ જ દોઢ કરોડ બાળાઓને કથું પણ શીશુ મળતું નથી—બગીચાઓમાં કામ કરતાં હજારો કામદારોની દશા ગુણમે જેવી છે, કરખનાંમાં તેમજ ખાણમાં તેમને ઓછામાં ઓછો

પગાર મળે છે.—ગરીબ લોકો કરેવાથી કમ-ગણ જાય છે, ગરીબો ખેડૂતોને ભાર કર ભાર ઉપાડ્યો પડે છે. ૧,૭૦૦,૦૦૦ રૂબડ જેટલું અરીણુ તૈયાર કરીને વેચવામાં આવે છે.—નહેરો અને રેલ્વેમાંથી નફો કરવામાં આવે છે; હીંદની રેલ્વે આવકમાંથી ચાર-પંચમાઉંસથી એ વીશેષ ગરીબોનાં ગળવાં-માંથી આવેલી હોય છે.—સામાન્ય રીતે કુલ મહેસુલના ૩૭ ટકા જેટલાં નાણાં લશ્કર અને પોલીસ પાછળ ખર્ચાય છે. પણ લશ્કર પાછળ થતું ખર્ચ મધ્યસ્થ સરકારની મધ્ય-સુવમાંથી ખર્ચાય છે અને તેને હીસામે તો કુલ મહેસુલનો અર્ધાંથી એ વધુ ભાગ લશ્કર પાછળ વપરાય છે.—ત્યારે કેળવણી પાછળ માત્ર ૫ ટકા, ખેતીવાડી પાછળ ૧ ટકા કરતાં યે ઓછી, ઉદ્યોગો પાછળ ના ટકા અને જાહેર તંદુરસ્તી પાછળ લગભગ ૩ ટકા જેટલું ખર્ચ થાય છે !"

કેનર પ્રોફેસર આ સંબંધમાં કહે છે :

"ખ્રીડીશ રાજ્યની અસરનો વીચાર કરતાં એ પુરવાર કરવાની જરૂર જ પડે તેમ નથી કે ખ્રીડીશની લાગવગતું સીધું કળ હીંદમાં અતાનતા, ગરીબાઈ અને સામાજિક અન્યાય જે વીરાળ પ્રમાણમાં છે તે આવ્યું છે, હીંદી જનતાની સ્વીતીમાં ફેરફાર કરવામાં ખ્રીડીશ કારભાર સંપુર્ણ રીતે નીષ્ફળ નીવડ્યો છે તે હકીકતોના પાયા ઉપર તેની ઉપરનો આરોપ પુરવાર થાય છે.

"ખ્રીડીશ સત્તાની ઘણી જ કાતીલ અસર તો જનતાનું ચેતન હણી લેવામાં થયેલી છે. હીંદીઓને એ સત્તા તરફથી તાબાની પ્રજા તરીકે બંધનમાં રાખવામાં આવ્યા છે. તેમને કેળવણી આપવામાં નીષ્ફળતા એ ખ્રીડીશ સત્તાનો ગંભીરમાં ગંભીર ગુન્હો છે." ('ઇન્ડિયન-કાઉન્સિલ' પૃષ્ઠ : ૩૭-૩૮)

કોઇ પણ પ્રગતીની પ્રગતીનું માપ તેને મળતી કેળવણી ઉપરથી જોવી શકાય છે. પરંતુ જો દીકરામાં ચતા કાયે વીધે સ્ત્રીન્દ્રનાથ દાગોર જેવા કેળવણીકારે ન્યુમેકેના “અમેરીકન” પત્રને પોતાની રસીઆની મુલાકાત પછી આપેલા ‘ઇન્ટરવ્યુ’માં જણાવ્યું છે કે :

“ઝારની સંવ્યવસ્થામાં રસીઆન જનતા, હાલની હીંદી જનતાની માફક અજ્ઞાન અને મુખ્ (Ignorant and stupid) હતી. હીંદમાં માત્ર સેક્ટે ૭ માણસો સામાન્ય લખી પાચી જાણે છે, રસીઆમાં દર વર્ષે પહેલાં તેવું જ હતું.”

હુંકામાં મેકેલેએ ‘બીસ્ટન’ વીધેના તીખધમાં જણાવ્યું હતું તેમ ‘તરતાં ન આપડે ત્યાં સુધી પાણીમાં પગ નહીં મુકવો,’ એવી દલીલ કરનાર માણસની માફક સ્વરાજ ભાગવવાની લાપસતવું પોતાના ‘માલીકા’ તરફથી પ્રમાણ પત્ર મળે નહીં ત્યાં સુધી હીંદને સ્વરાજ નહીં આપવાની નીતીનું સેવન કરનાર સામ્રાજ્યવાદી મુસ્લિમોએ હીંદીઓને સ્વરાજને યોગ્ય થવાના માર્ગથી જ લગભગ દુર રાખે છે. તેનો મોટામાં મોટો પુરાવા મોન્ટેફોર્ડ મુધારા પ્રમાણેની લીમુખી સત્તાની વ્યવસ્થાથી જ મળી રહે છે.

આમ રાખ્સે ‘મેકેડોનાલ્ડ્સ’ કચન હટ્ટન-હોનોના આધાર ઉપર નહીં પણ માત્ર માન્યતાઓના પાયા ઉપર રહી થયેલું છે.

...

ગોળમેળ પરીપદમાં જે રીતે કામ ચાલી રહ્યું છે તે છેક જ નીરાશવાદને જન્માવનાર છે. છતાં જેઓ ગોળમેળમાં ભાગ લેવા છે તેમને હજી સત્તાશર રીતે એવી દર્શીએ ખાતરી મળી નથી કે, ગોળમેળમાં જે કંઈ કામકાજ

થશે તેને ખ્રીડીશ પાર્લમેન્ટ મંજુર જ ગણશે. આવી શંકાશીલ પરિસ્થિતિ માટે “મેન્કેટર ગાર્ડિયન” જેવા મવાળ વીચારના પત્રે પણ વીંટાળ બતાવ્યો છે. અને ‘સ્ટેટ્સમેન’ જેવાં જોન્સો ઇન્ડિયન પત્રે પણ ક્યુબ ક્યુ’ ઇ કે હીંદને નહકના લખીઅમાં સંસ્થાનો જેવું સ્વરાજ કે અંપુલ્સ જવાબદારી વાળું તંત્ર મળે તેવા કથા સંભેગ નથી.

મીસીસ મેક્રેંટ જે હમેશાં મવાળ વીચારકોની સાથે મળતાં થવામાં અકપદે આવે છે, તેમણે પત્ર [ન્યુ ઇન્ડિયા] પણ ખુલ્લા શબ્દોમાં કહે છે કે : “કોઇ પણ જનતાની આશા ગંભીર શકાય તેમ નથી.” અને જણાવે છે કે : “આવી નીરાશાજનક સ્થિતિમાં મત્ર એક જ માર્ગ બાકી રહેલો છે તે જો કે સ્વરાજ [Home Rule] માટે નેસદાર અગવળ શરૂ કરવી.” પોતાના વાચકોને તે કહે છે કે : “આપણે હવે જો વાત સમજ જવી નેહંએ કે આપણા પોતાના સીવાય બીજા કોઇ આપણને મદદ કરે તેવું છે નહીં. મીડી મીડી વાતોથી આપણા દી વગે તેમ નથી. આપણને જકે-જનારી બેડીઓ હાખંડી છે, માત્ર તેની ઉપર મખમલી વાધા ચડાવવામાં આવ્યા છે. એથી આપણે વીનયની વાણી છોડીને ખુલ્લે ખુલ્લી લાખામાં કહી નાખવું નેહંએ કે, “અમે હોમરૂલ-સ્વરાજ મેળવવા માટે જ નીકળ્યા છીએ.” હજ્જંડની વાત કરીએ તો તે પોતાની જાતે થઇને હીંદને માટે નમણું મુકે તેમ નથી. કેમકે હીંદ જગતમાંના તેના સ્થાનને ટકાવી રાખવા માટે મુળ પાથ જ છે. જો તે ૩૦ કરોડ હીંદીઓ ઉપર કાણુ જમાવી ન રાખે તો તેના ૪ કરોડ માણસથી તે શું કરી શકે તેમ છે? એ તો હીંદ છે તો તેવું સામાન્ય છે. હીંદ ન હોય તો યુરોપના રાજ્યોમાં પણ તે પહેલી હારમાં આવી ન શકે. પણ હીંદ છે તો તે સમસ્ત વંશનાં રાજ્યોમાં પહેલી હારમાં રહી શકે છે.”

આ તો માત્ર રાજકારણી સત્તાની વાથ-તની વાત છે પણ વ્યવાર ઉદ્યોગની નજરે ય હીંદ વીનાના ઇન્સંડની સ્થિતિ નીરાશાર થઇ પડે તેમ છે.

નવેમ્બરની અધવચ્ચે કરેલા ચોતાના એક લાપણમાં મી. સ્નોડને કરેલા લાપણનાં નીચેનાં વચનો તેની વીશેષ ખાત્રી આપે છે:

“સરકાર સંસ્થાનો સાથે વ્યાપાર ખીલવનાં આગર છે. પણ સંસ્થાનોમાં માથા દીઠ આવકમાં એક પાઉંગનો વધારો થાય તો તે વરસે દહાડે બે કરોડ પાઉંગથી વધે તેમ નથી. પણ બે હીંદ સાથેના આપણા વ્યાપારમાં માથા દીઠ એક અઠવાડીએ માત્ર એક ફાધીંગનો જ વધારો કરી શકાય તો પણ તે રકમ લગભગ વરસે દહાડે ૩ કરોડ પાઉંગ જેટલી થઈ પડે.”

એનાં આ વચનો ઉપર રીકા કરતાં ખેસીલ પી. ડોવેલ લખે છે: “ત્યાં ન્યાયને ધોરણે થતી માગણીઓ બહેરા કાન ઉપર પડે છે, ત્યાં સ્વાયં કમીમાં કમી કંઈક જતાં અપાવે છે!”

આમ બ્રિટીશ સામ્રાજ્યને તેનાં ગોરા સંસ્થાનો કાલને બરોડે બોળાઈ છે—અથવા કહો કે શોભા સ્વરૂપ છે. ત્યારે હીંદ તો તેને અનેક રીતે ઉપયોગી એવી દુઝણી ગણે છે, અને તેથી બ્રિટીશ મુલ્સદીઓ હીંદ ઉપરનો આવીક કે રાજકારણી કાણુ એકાએક છોડી દે અને ગોળમેજીમાં ગથલાઓ ચોતાનાં ગળ્યાંમાં કોઈ પણ જાતનું રસ્તું જાહેર નહીં પાછા આવે એ માન્યતા જ નીચા ધાર છે.

...

આવા સંજોગોમાં ખાસ કરીને અમેરિકન પ્રજાને ચોતાની તરફ ખેંચીને ચોતાની નીર્દોષતા બતાવવાનો પ્રયત્ન બ્રિટીશ સામ્રાજ્યવાદ અનેક રીતે કરે છે. પ્રખર જુદી-માન બ્રિટીશ મુલ્સદીઓને ત્યાં લાપણો કરવા મોકલે છે, ત્યાંનાં પગેમાં લેખો લખાવામાં આવે છે, અમેરિકાને પસંદ પડે તેવી પરરાષ્ટ્રીય નીતી ઘડવાના પ્રયત્ન કરવામાં આવે છે અને લાપાના, રક્તાના તેમજ સંસ્કૃતીના સંબંધને નામે અમેરિકાનો ચોતાની તરફ વાળવાનાં પ્રુક્ટન ક્ષેત્રો મસ્તમાં આવે છે. તેની પાછળ રહેલા બેદ, યુનાઇટેડસ્ટેટ્સના ખેસીક કોષના જાણીતાં દૈનિક પત્રોમાં એક “સાનક્રાન્સીસકો કોનીક્ટ” લાક્ષણિક રીતે પ્રુક્ટન પડે છે. તે લખે છે કે:

“છેલ્લા દશકામાં અમેરિકાની અને બ્રિટીશ સામ્રાજ્યોની વચ્ચે આટલી ખાખતો બની ગઈ છે:

- [૧] આ દેશમાં ચોલતી અગવળ અટકાવવા તેમજ વોશીંગ્ટનના મુલ્સદીઓ તરફથી થયેલી મુશ્કેલીને લીધે જ આખરે સ્વતંત્રતા મળી છે;
- [૨] વોશીંગ્ટનમાં ચોતાના એલચીઓ મોકલવાથી જ કેનેડા, આયર્લેન્ડ અને દક્ષીણ આફ્રિકા પરરાષ્ટ્રીય બાબતોમાં ચોતાની સ્વતંત્રતા ખીલવી શક્યાં છે;
- [૩] કમીની સામુદાયનીઓ ઉપરનો બ્રિટીશ અંકુશ કોસાં પરીધ વખતની અમેરિકન વલણ ઉપરથી જ તુડી પડ્યો, નજીકના પુર્વનાં દાર ખુલ્લાં હોવાં જ તેમજ એવો ત્યાં આપણે આશંક કર્યો હતો;
- [૪] બ્રિટીશ સર્વાધીકારના કાવાને ગણ કાર્યા વીના ઇશ્તિમાંના આપણા એલચીએ તે દેશની સાથે સીધી રીતે કામકાજ પાડવાનો આશંક કર્યો છે અને એખીસીનીયામાંના આપણા એલચીએ એ દેશને સામ્રાજ્યવાદના ગ્રયામાંથી ગળી જતો બચાવ્યો છે;
- [૫] ચીનમાંની યોંગ્સેની ખીલુ અને કંતાનના પ્રદેશ ઉપર ચોતાની ભાગવળ [Sphere of influence] ના બ્રિટનના બલનનો ચીનમાં આપણે ધારણ કરેલી વલણથી સદંતર ભુકેક થઈ ગયો છે.

આટલામાં જ તમામ વાત પુરી થતી નથી, કેમકે આપણા નાણાંખજ પહેલાં ત્યાં બ્રિટીશ ભાગવળ હતી તે પ્રદેશોમાં મોટા ખાયા ઉપર પગ પેસારો કર્યો છે, પરંતુ આ તો બ્રિટીશ સામ્રાજ્ય ઉપરનો સીધો હુમલો છે અને વર્તમાન સમયે તેનું લાક્ષણિક મહત્ત્વ છે.”

એમ કહીને તે પત્ર એવું તારતમ્ય ખેંચે છે કે, અમેરિકા હીંદના સત્તાશ્રમાં રસ લેવા લાગ્યો છે તેથી જ મેકડો નાહડ ગોળમેજી દ્વારા હીંદના મવાળોને મનાવવા તૈયાર થયો છે. આ ઉપરથી અમેરિકામાં તેમજ પરદેશોમાં પ્રચારકામની કેટલી અગત્ય છે તે બરાબર પુરવાર થાય છે: એ વાત સ્વરાજવાંચુ હીંદીઓએ ખુબ કાશમાં રાખવાની જરૂર છે.

નવીન જગતનું સર્જન

અનુવાદ-
સ મ્હા રી

સ્વીનાથ ગણ ગયા નેજમ મહીનામા મોવીય નીઆની મુવાનતે ગરા ના
રા જગતની વર્તમાન નરૂતીમા દાખન થયેના મજને દુર ફરી નરી મંદરૂતી
સ્વરાનો જે મહાપ્રયાગ થઇ રહ્યો છે, તે જોઇને હી ૭૫૫ થઇ ગરા દતા એ પ્રસંગ
નળુના જેવો ડોઇ ને ઉગથી લખારના આ રેખ બહી આપનામા આવે છે

સ્વીનાથ ગણ ગયા મટેન્ગરની
બાઆના તાર્કિક પોતાના મહા બાવે
મોનામા પગ મુખ્યે ત્યારે ત્યાની વખત
મળીએ, ત્યાના પ્રદર્શન રીલાએ, ગને
જગતના દશા આને મરૂતીનો મનુષ્ય
માનવા માટે યોજનાના મહા તેમના લગ્ય
સદાગ્રેયો પીને દીરને જ સમૂતીના
પીનાસ માટેની સમ્યા જેને રીઆમા
ગેન્સ (૧૦૬)ને નામે પીજનનામા આને
છે, તેની તંદુથી હીના મન્માન અર્થ
મીનાવડો થયો તે દીરને મનામા જ
વાનના પ્રમુખ પ્રોફેસર એફ એન પેટ્રોફ
અને ફરી વચ્ચે મહત્વપુર્ણ વાર્તાનાપ થયો
હતો તે નળુના જેવો છે

પેટ્રોફે વાતચીતનો આન લ ક્રતા જ કહ્યું
“અમારા મોવીય તત્ત્વમા સમૂતીની
જે નનીન વ્યવસ્થાનો પ્રયોગ થઇ રહ્યો
છે તેમા તમે આટલો બોલો રસ લઇ
રહ્યા છો, તેમાથી અમને મહાન પ્રેરણા
મળે છે તેથી અમાગ દેશમા તમારો
સદાગ્રેયો મને આન દ થાય છે

હીએ પોતાનો સકાર કરવા માટે તેમનો
આભાર માનીને કહ્યું “ નળુ છુ કે
તમે આ દેશમા એ મહાપ્રયોગ આદરી
રહ્યા છો જો કે તે સમયમા હું ૭૫

પલ અનીપ્રાય આપી નહુ તેવી મ્થીતીમ
નરી હતા જે માનવજાતીની મમાન વ્ય-
તંત્રતાના પાયા ઉપર તમાગી સામાજિક
પુનર્વર્ટના દરમામા તમે જે ભારે ખત
લટ રહ્યા છો, અને તે માટે તમે જે હી મત
બીડી છે, તે માટે તમને અબીન દન આપ્યા
વીના તો માગથી રી નાથ તેમ નવી જ.
વળી તમે માન તમાગ રાષ્ટ્રના દીતની જ
બાગના પડી રહ્યા નવી, પરંતુ તમારો
આદર્શ સાચો જે જનમમાજ માટે છે એ
તો મને લગ્ય આદર્શ નાગે છે”

પેટ્રોફે કહ્યું “રશીઆમાથી જાતીય તેમ જ
રાષ્ટ્રીય લવ ખ બિગી નાખનામા આગ્યા છે,
એવો અમાજના પુનર્નિર્વાન સીનય અમાગે
આરો જ નવી અમારા આસયે છતીહાસ
દરમ્યાન અમારે બેદાબેદના પ્રગતીવારોથી
તત્વની સાથે કામ પાડવું પડ્યું છે,
સમન્વીતાની સર્વ સામાન જરૂરિયાતોને
ધોરણે અમારા બાલ બેદાબેદને પારખી
તેને દુર દેશ માટે અમારા વ્યવસ્થાને
ભગીરથ ઉત્સાહ આપ્યો છે, અને અમારી
ખાત્રી છે કે, માનવ સમુદાયને મુક્તનાશ
આ પ્રવનના સમાધાન માટે અમે જગતને
અચુક ઉપાય બતાવી રાખી”

હીએ કહ્યું “ તમારા અગાધુત દેશ-
બધુઓ જેમને આજ સુધી અસાનના

અંધકારમાં ઝોંધી રાખવામાં આગ્યા હતા તેમને, તથા જે કંઈકો મનુષ્યોને ધોતાની માનવતાનું પારખું થાય તેવી એકેકે તક પણ આપવામાં આવી નહોતી તેમને, અને જેઓ મરવાની આળસે જીવન ટકાવી રાખવા માટે યુક્તિનીનીના અને દમનનીનીના ચક્ર નીચે કચકચ-છુંકાકચ રહ્યા હતા તેમને, તમે કેળવણીની બેઠા આપીને તો માનવ સમાજની પ્રગતીમાં અમુલ્ય ફાળો પુરાવ્યો છે. તમે માનવતાની નવી જ ધુનીઆ સ્ફુટ રહ્યા છે અને તમારા એ અવકાશ કાર્યની યોગ્યતામાં તમે માનવીની પ્રતીબ્દનો જે સ્વીકાર કર્યો છે, તે તો હત્તીકાસમાં પડેલો જ પ્રસંગ છે.”

પ્રેક્ષકે કહ્યું: “જતાં અમે માનીએ છીએ કે જનતાને વીશાળ ધોરણે કેળવણી આપવી હોય તો તેમાં અનુકુળ આર્થિક સંજોગોની જરૂર છે. અને અમે કેળવણીના કામમાં આટલા બધાં નાણાં ખર્ચી શક્યા છીએ તેમ જ સંસ્કૃતી ખાત્રવવાના ભુદાં ભુદાં કામો અમે ખેતીવાડી કરનારા માનવ સમુદાયમાં પડેલી જ વખત દાખત કરી શક્યાં છીએ. તેનું કારણ એ જ છે કે રશીઆના આર્થિક સાધનો ઉપર અમે સંપૂર્ણ અંકુશ મેળવી શકીએ તેમ છે.”

રાગોર: “ખરૂં છે. વસ્તુતઃ જેમ જીવનના એક ક્ષેત્રને બીજા ક્ષેત્રથી ભુદું પાડી શકાતું નથી તેમ કેળવણીનું કાર્ય વાસ્તવિક રીતે જ આર્થિક ખાતલની સાથે સંજ્ઞાયતું જ હોય છે.”

પ્રેક્ષકે: “અમે આર્થિક કાણુ મેળવ્યો કે તુરંત જ બાળક શાળામાં જતાં થાય તેની ચે પહેલાંથી તેમને કેળવવાનો અમે પ્રયાસ કર્યો. એમના જીવનના આરંભ કાળથી જ અમે તેમની આસપાસ યોગ્ય રીતે અવસ્થિત કરાવતું સામાજિક વાતાવરણ બંધ કરી દીધું અને તમામ જનની

કેળવણીનો પાયો એ તેની રૂપરેખા રૂપ થઈ પડ્યું છે. તેની સાથે સાથે જ અમે બાળકોનાં માતાપીતાને કેળવવા માંડ્યાં. આ રીતે અમે આખા સમાજના પરસ્પર કલ્યાણ માટે સહકાર કરે તેવાં મુક્ત તેમ જ સ્વતંત્ર વ્યક્તીત્વવાળાં મનુષ્યોની નવી જ જાતીના વીકાસ માટે ઉમેદ રાખીએ છીએ.”

રાગોર: “તમે એ માનતા નથી કે તમે જે આજે કરી રહ્યા છો તેનો મોટો લાભ ભુતકાલીન સરકારની દમનનીનીના સકીય પ્રત્યાઘાતી તત્વોના એકક યદ્ય રહેલા બળને આભારી છે? એ પ્રત્યાઘાતી શક્તી રાજકારણી વેરની વસુલાતના કામમાં વેચી નાખવાને બદલે ઉચ્ચતર ભુમીકાના કાર્ય માટે વાપરવામાં આવે છે તે થણું જ સરસ કામ છે. એ વાતમાં તો તમે મારી સાથે સહમત થશો કે સત્તાનાં મુરો તમારા હાથમાં આવ્યાં ત્યારે આરંભમાં તમે ભારે ભુક્ષા કરી હતી, પરંતુ એ સત્તાની સાથે સાથે તમારામાં જે જવાબદારીની ભાવના ખીતી તેણે તમને સત્વરે જાગૃતી આપી દાઢી ત્વરીત પેઝે આપી, તેથી તમે સવેળા તેનો લાભ લઈને તમારી જાતીય વ્યક્તીત્વની લાગણીને સંવાદી સામાજિક જીવન રચનામાં પસંદાવી નાખી રહ્યા છો. હું તો કેળવણીકાર રહ્યો એટલે તમે એકત જનતાના હિત માટે જે મહાન અગવળ તે દીશામાં આરંભી છે તેમાં જ વીશિષ્ટ કરીને હું રસ લઈ રહ્યો છું. તમે એ પણ જાણો છો કે તમારા દેશની માફક અમારો દેશ પણ ખેતીવાડી કરનારોઓનો દેશ છે. અને કેળવણીની મદદથી તમે તમારા દેશમાં જે પ્રશ્નોનો મોટો લાભ ઉઠેલ આપ્યો છે. તે નિરંતરતા, મૃત્યુંધતા અને રહીશકક્તાની આડખીલીઓ અમારા માર્ગમાં ઉભી છે. અને જો તમારા એ દીશાના પ્રયાગમાંથી એકપાઠ લઈ શકીએ તો, અમે એકદમ અમારા ગામડાંઓના પ્રશ્નોનો સંરંસ રીતે નીકાલ લાવી શકીએ.”

પેટ્રોફ: “કેળવણીના કામની અમારી પહેલી રીત તો એ છે કે, અમે ગામડાંઓમાં મોટા ખસા ઉપર હીક્ચાલ દાર કરી છંદને ખેડુતોને તેમની દશાનું લાન કરાવીએ છીએ, તેમના જન્મસીદ્ધ હકકોનો તેમને ખ્યાલ આપીએ છીએ-એ તેમને ભોગવવા મળતા નથી. છતાં કેવી રીતે તે હક તેઓ મેળવી શકે તેની તમામ શક્યતાઓ તેમની સમક્ષ ખુલ્લી કરી બતાવીએ છીએ. તેમ કરવા ચળવળીઆ બનતાં અમે જરૂર પશુ દારમાર્તા નથી; અને અમારી એ ચળવળ કેળવણીને લગતી, શાસ્ત્રીય વિવેચનાત્મકના અર્થમાં, માનવતાના અંશવાળી, નૈતીક શોધ, અમારાં ચીતમાં તેમજ હૃદયમાં સમાજ સેવાની જે ભાવના પ્રદીપ્ત થઇ હોય તેનાં મુનત્વોને સહીયતા આપનારી હોય છે.

“અત્યારે અમે જે કંઈ બ્યવસ્થા કરવાના પ્રયાસ કરી રહ્યા છીએ તેમાં જનદંડ્યાણુની જે સીધે સીધી પ્રેરણા રહેલી છે. અમે નાદીની દૃષ્ટીએ અમારા માટે જ ખાસ કંઈ ભોગવવા ઇચ્છતા નથી, કેમકે અમે માનીએ છીએ કે તે જગતના ભોગવટાથી મળતો આનંદ સમાજ વીરોધી હોવાથી માનવતાનો જે વીરોધી છે. કદાચ તે માનવતાના અંશ વીનાનો છે. અમારે ત્યાં તો રાંતના તમામ ભંડારો, આનંદ અને સુખ-સ્વીત સમાજના લાભ સર્વને માટે સદાય ખુલ્લા છે, કેમકે અમારે અહીં પ્રત્યેક માનવી મનુષ્ય તરીકેના સમાન અધીકાર ભોગવે છે.”

ટામેર: “હું તમારી કેળવણીની કળાનો અભ્યાસ કરવા અને તમારી આમણાસ જે સર્જક વાતાવરણ ખડું થયું છે તેમાંથી નાકાત મેળવવા આવ્યા છું. મારાં એક શીક્ષણ સંદેશ છે, તેનાં નજવાં સાધનો વડે અમે આમણાસનાં ગામડાંઓ સાથે સંબંધ સાંધીએ છીએ. હું અને મારા સાથીઓ અમારા પાઠશાળાઓની સેવા માટે અમારાથી બને તેટલું બધું કરીએ છીએ. અમારા ઉત્સવોમાં ભાગ લેવા એમને નોંતરીએ છીએ, તેમને ઔપચી આપીએ છીએ અને ખેતીવાડીના કામમાં છેલ્લામ છેલ્લી દળની દાખ સાધકતાની રીતો અમને, સમજાવીએ છીએ. એટલે તમે તમારું જે કંઈ શીક્ષણકાર્ય મને બતાવશો તે મને જરૂર ઉપયોગી થઈ પડશે. તમારા કામને બરાબર સમજ્યા માટે મારી પાસે વધુ સમય અને શક્તી હોત એવું હું ઇચ્છું છું, છતાં પશુ તમારા દેશની મુશ્કાલ નથી મને જે જાણવાનું મળશે તે તમામને હું સદુપયોગ કરીશ.”

પેટ્રોફ: “મહારાજ, સાહેબ રશીઆ તમારા નામથી પરીચીત છે અને તમને ચહ્ય છે. તમારાં પુસ્તકોની અમારે ત્યાં પચીસ આશ્રતીઓ થઈ છે અને જનતા તેને ખુબ વાંચે છે. તમે અમારું જે કામ લેવા માંગો છો તે બતાવતાં અમને અપાર આનંદ અને ગૌરવ મળશે અને અમારી ખાતરી છે કે કેળવણીનાં અમારાં કાર્યોની તમે જરૂર કદર કરશો.”

[૨]

તે જ રાત્રે આઈ વાગે મોરકોની લેખક મંડળી તરફથી મંડળી કલબમાં કવીના માનમાં કોન્સટ્રે ગોઠવવામાં આવ્યા હતા. તેમાં મોરકોના જાણીતા કલાકારો, પ્રખ્યાત લેખકો અને બીજા મોરકો સ્ટેટ

યુનીવર્સીટીના ડીરેક્ટર વગેરે કુલ ૬૦ માણુ-સેને આમંત્રણ આપવામાં આવ્યાં હતાં.

પ્રોફેસર પેટ્રોફે કવીના સત્કાર માટે ભાષણ કયું અને તેમની પછી બીજાં મંડળોના પ્રતીનિધીઓએ તેમનું અનુસરણ

ક્યુ. તે પત્ની હંગેરીના તેમ જ રશીઆનાં
યોગીતો જનાયા તેમ જ સૌપ્રથમ યુનીયન
તરફથી નૃત્યકળા બતાવવામાં આવી.

પ્રોફેસર પેટ્રોકે પોતાના ભાષણમાં કહ્યું.

“સોનીએટ જાહેર જીવનના, કલાના અને
ગણતંત્રના પ્રતીનિધીઓ આને પોતાની વચ્ચે
જગતના જીવંત કવીઓ અને વીચારકોમાંના
એક ગ્વીન્ડનાથ ટાગોરને ભુલ્યો છે

છેલ્લા દશકામાં માનવતાના ઇતીહાસમાં
જે મહાપ્રસંગો વીકાસ સાધી ગયા છે તેની
નજીક એક પ્રચીત અને ગંભીરતાથી લદ્દા
આપનારાઓમાંના રવીન્દ્રનાથ ટાગોર એક છે.
તેના આધ્યાત્મીક તેમ જ હૃદયની આત્મ
દ્રષ્ટીવાળા કવિ માનવ ઇતિહાસના જે અ-
ગત્યના પાનાંમાં, એકટોચ મહીનાના મહાન
અગવાની નોંધ અકીત થયેલી છે તેના
તરફ દ્રષ્ટી ન કરે તે કેમ અશક્ય ?

આપણે કે જેમણે એ એકટોચરતા બળ-
વામાં ભાગ લીધો છે અને માનવ સમૂહ-
તાના નવીન સ્વરૂપ રચવામાં સાથ આપ્યો
છે તેઓ, આપણી સમૂહીતા અભ્યાસ
કરેલા, માનવ સમાજને પુનર્જીવન આપનારા
અને તેમ કરીને ખુદ માનવતાના નવસર્જન
કરનારા આપણા પ્રયાત્નો અભ્યાસ કરવા
આપણે ત્યાં પધારેલા મહાન સ્ત્રી તરફ
અતરતા ઉમંગકાથી સંકારે છે.

રવીન્દ્રનાથ ટાગોર જનતાના શીક્ષણતંત્રને
મોખરે રહીને સક્રીય કાર્ય કરનારા છે તેમ જ
તેઓ કવિ અને વીચારક છે માનવતાની સં-
ન્યાપનાના મહાપ્રથનો ઉકેલ કરવા માટે તેઓ
જાતે ચાપેલા શાનીનીકેતન મારફત પ્રયાસ
કરી રહ્યા છે આ કામ એમની પ્રવૃત્તિઓમાં
અગત્યનું ન્યાત રોકે છે, અને તેમાં તેમની
બાણી જ શક્તી અને સામર્થ્ય અર્થાત્ છે.
હવે તે અપણા દેશના તે દીશમાં થતા
પ્રયાસોને જાણવા માગે છે અને નવીન

તેમ જ કાલીકારી પરિવર્તીતીમાં આવીંદ,
આમાજિક અને સંસ્કારીતા જે માનવતાની
પ્રગતી માટે નીમીષમાં છે તે કેમ ચાપક
અવકાશ લેતાં જાય છે તે સમજવા નાજે છે
કલાના, વીજાનના અને પ્રત્યેક જાતની
માનવ પ્રગતીના ક્ષેત્રમાં માનવ અમીના
સમજાવાદી પુનર્વિદનાની અધીતીમાં જાતે
પરીપુષ્ટ બનીને સજીવ સર્જકતા કેમ સાધી
ગઈ છે, તે સમજવાના ગ્વીન્ડનાથ ટાગોરના
અભીલાષ છે.

જે મીત્રો નીખાવસ હૃદયે અને પવીત્ર
આત્માથી આપણા દેશમાં આપણા નિધા-
ણના અભ્યાસ કરના, અને માનવપ્રવૃત્તિને
પરીપુષ્ટ બનાવવા માટે નવીન માનવજીવન
તરફ અને નવીન તેમ જ અનન્ય પ્રયા
માટેની લોક સમુદાયની લાગણીને સમજ-
વાનો પ્રયત્ન કરવા આને તેના મીત્રાના
આગમનને આપણે સંકાર્ગમિ છીએ

આપણા સબંધમાં અનેક પ્રદર્શન
ભુક્ષણ ઉચ્ચાન્યા છે તેમ જ લખાયા છે
અને સનન ઉદ્યોગ કરીને આપણે માટે
બહારની દુનીયામાં લયાનંદ ગપ દનાવવામાં
આવ્યા છે. એ ગામોમાં એવું કહેનાગ
પડ્યા છે કે અમાગ દાનમાં સન્દૃષ્ટીની
પીછેહઠ થઈ ગઈ છે, અને સમૂહીતા તો
અત્યાર પહેલાની મરી પરવરી છે વળી
એમ પણ કહેવામાં આવે છે કે, મોગનાકોએ
વીશ્વમાં મહાન અદ્ય વીશ્વવ ક્યો છે, તેમ જ
નવીન આદર્શો રજુ કર્યા છે, પરંતુ સૌપ્રથમ
રશીઆમાં જ તે પત્ની ઉભા થયેલા
મામવાને પડોચી વળતા જોગેવીકો અગત્ય
બન્યા છે, અને તેમણે જે વસ્તુનો નાન કર્યો
છે તેના કોટલા જ સુધરતું કંઈ નવીન
સર્જન તેને આને આપવામાં નીપજી
ગયા છે.

આ બધાને અમાગ માત્ર એક જ જવાબ
છે કે, અહીં આપો અને તમારી જાતે નીરી

પહેલી જ વખત તમે મનુષ્યના મગજમાં રહેલી ગુ'ત શક્તિને આવીલાંધ પામવાની તક આપી છે તે માટે હું નીખાલસ હૃદયથી તમારો આભાર માનું છું.

હું જુભારી પોતાની સંસ્થામાં, મારી રીતે કાપ્ કરી રહ્યા છું. કેળવણીને માટેના મારા વીચાર એ છે કે, તેનો ખુદ જીવનની સાથે સંબંધ સંકળાવો જોઈએ, શીક્ષણ જીવનનું એક અંગ બની જવું જોઈએ. મુશોચ શીક્ષણ તો માણસ માનુ' જીવન ગાળીને જ મેળવી શકે, સમ્ય જગતની ઇ'તિથી બાધેલી તુરંતો જોમાં બાળકોને જીવનના ખરેખરા લાભથી વંચીત રાખવામાં આવે છે તેવી શાળા અને દાસેજોમાંથી બહાર પડે છે તેમને એવું શીક્ષણ મળી શકે નહીં. આજ કેળવણી તો પરીપુર્ણ વાસ્તવીક જીવનદ્વારા જ સંભવી શકે છે.

હું જ્યારથી અહીં આવ્યા છું ત્યારથી મને માગવા માંડ્યું છે કે કેળવણીના તમારા આદર્શ મારા આદર્શ સમાન છે. તે આદર્શ એ છે કે માત્ર શાસ્ત્રીય દ્રવ્ય મુચનાઓ અને હકીકતો આપવાથી કેળવણી પ્રા'તથ્ય શક્તિ નથી, પરંતુ મનુષ્ય યોગ્ય રીતે જીવન ગાળી શકતા હોય ત્યારે સચા'ગી કેળવણી લેવા માટે તેમનાં ચી-ત તૈયાર થઈ શકે છે.

મનુષ્યના ઉ'ચ્ચમાં ઉ'ચ્ચ અધીકાર તે તેનું સર્જનાત્મક કાપ્ છે. અને તે કાપ્થી તમે તમારા દેશવાસીઓનાં ચી-તને ઉત્તેજીત કર્યા છો. હમેશા હું એવાં જ સ્વપ્ન ધરી રહ્યા છું અને તમે તે રીતે એ કામ કરી

રહ્યા છો તે માટે મારા તમને અબીનંદન છે. હું તો એકલા એટલે મારાથી મારી પોતાની સંસ્થામાં યે એ સમજાવું સચાં પાડી શકાય તેમ નથી. આ દેશમાં તમે તેને યોગ્ય સ્વરૂપ અને શક્તી આપી રહ્યા છો, અને હું જોઈ શકું છું કે. સમસ્ત જનતા માટે કેળવણીનો આ જગતનો આદર્શ તે માનવસમાજને માટે અમર બેટ છે અને તે બેટ મનુષ્યને તમારા દેશ મારફત મળી રહી છે.

આદર્શ યોગ્ય શબ્દોમાં હું તમારો આભાર માનું છું અને તમે તમારી વીધ-વીધ સંસ્થાઓમાં તમે કેળવણીના જે પ્રયોગ કરી રહ્યા છો તે કંઈક વીગતવાર હું હલુ લેવાનો છું. હુલાંચે તે માટે જોઈએ તેટલો સમય હું કાઢી પાડી શકતો નથી, અને યજી આવાં કામની તપાસ જે મહાન શક્તી અને ચી-તની તાઝગી માગી લે છે, તે આપવા જેટલું સામર્થ્ય મારામાં નથી કેમકે હવે હું કંઈ સુવાન નથી. તેમ છતાં હું માનું છું કે કંઈ અહીં જોઈ શકીશ તેને મારા સ્મરણપટ પર સાચવી રાખીને હું મારા દેશમાં લઈ જઈશ અને તે મને મારા કામમાં મદદગાર થઈ પડશે. જનતાની કેળવણીના દેત્રમાં તમે કરેલી આ પહેલ નજરે લેવાની તમે જે મહાન તક મને આપી છે તે માટે તમને મારા સાચા જીગરના ધન્યવાદ આપું છું. હું જાણું છું કે તમે તમારા આ પ્રયાસોમાં વીજ્યવંતા બનશો, કે જોમાં માનવજાતીની તમારી અમર સેવા રહેલી છે."

[૩]

ટીગાર અને તેમના મંડળે તા. ૧૪ મી સપ્ટેમ્બરની સાંજના સાડા સાતવાગે ગોરકો પહેલી પાથોનીઅર કોમ્યુન [બાલચ-સુંતી સંસ્થા] ની મુલાકાત લીધી.

સંસ્થાના મુદ્રાનના દાદર આગળ કરીએ પ્રવેશ કર્યો કે, દાદરની બન્ને બાજુએ હાર-બંધ ઉભા રહેલા છોકરા તેમ જ છોકરીઓએ પાથોનીઅર ગીતોથી કરીનો સફાર

ક્યો. પછી બધાઓના હપ્તાદ વચ્ચે કવીએ વચ્ચેના ખંડમાં પોતાની એક લીધી. ત્યાં એક ચૈદ વર્ષની પાયોનીઅર બાલીકાએ કવીના સહાર અર્થે અંગ્રેજીમાં લખણ કર્યું. છોકરાંઓ કવીની આસપાસ ઢેળા-બંધ વીંટળાઈ વળ્યા હતાં. તેઓ શાંતી-નીકલનના સંબંધમાં કવી પાસેથી બહુજી માગતાં હતાં અને જે સંસ્થા માત્ર તેમના જ પ્રયાસથી ચલાવવામાં આવતી હતી અને જેને માટે તેઓ પોતાને જૈવશક્તિ ખર્ચતાં હતાં, તે પાયોનીઅરના કેમ્પ્યુન માટે તેઓ કવીને પોતાની વીવીધરંગી અનુ-ભવ કથાઓ સંભળાવવા ઇચ્છતાં હતા.

પોતાના સહારમાં થયેલાં લખણોને પ્રત્યુ-ત્તર આપતાં કવીએ કહ્યું.

“મારાં દોસ્તો,

નમે મારો જે ઉમળક બયોં સહાર ક્યોં તેની માર ઉપર હંડી અસર થઈ છે. જ્યારે હું તમારા આશાઓથી હલોહલ ભરેલા અને જવાબદારીમાં લાવીની ખાત્રી આપના તમારા ભલકબર્યા ઉગતાં ચહેરાઓ તરફ જોઉં છું ત્યારે મારા દેશની તમામ ઉર્મીઓ મુખમાંથી ઝળઝળી જાય છે, અને રૂઝીઆની મારી યાગ સરળ થઈ એમ મને લાગે છે. કેમકે તમે મારા આ વચનો ઉપર વીધાસ રાખજે કે, તમે જે ક્યું છે અને આત્મારે જે કરી રહ્યા છો તે મહાન કાર્ય છે. તે જોવા માટે હું કંઈ અહીં આવ્યો નથી, પરંતુ તમે સમસ્ત માનવ સમુદાયના હિતને અર્થે આટલા બધા ઉત્સા-હથી જે લાવી સરજી રહ્યા છો તેનાં દરેક કંઈ માટે જ હું અહીં આવ્યો છું. હું જે જે દેશમાં જઈ છું ત્યાં ત્યાં હું જવાનીયાના સમાગમમાં જાતું છું. કેમકે દુરદર્શિતા માટે તેમને મહાન તક મળેલી છે અને નવીન સંસ્કૃતિના પાયા ઉપર તેઓ પોતાના જીવનની ઇમારત ચૂંટી ચકે છે. તમે જાણો જ છો કે હું તો કવી છું. અને ધન્યકૃતિ લાગણીઓને તેમ જ તાઝગી-ભરી અંશાઓને વાણી વાટે બહાર પાડવી એ મારું કામ છે. એટલે તમામ લાવી

શમણામાં આવે હું તમારી સાથે ઓતપ્રોત બની ચકીશ.

વળી તમારા નીકટમાં હું આવી રહ્યું તેનું એ પણ એક કારણ છે કે, મેં મારા જીવનનો લાંબો કાળ બાળકોની સાથે ગાળ્યો છે. બાળકોમાં મારી ગાળા છે. ત્યાં હું બાળકોની સાથે વસું છું અને ત્યાં હું પરીપુણ જીવનનું વાતાવરણ ખડું કરવા પ્રયાસ કરું છું. મારા એવા વીચારો છે કે સર્જક જીવનની ખીલવણી માટે તેમને સર કશું તેટલી તમામ તકો પુરી પાડવી, અને તે તકોને તેઓ સારમાં સારો ઉપયોગ કરે, તે માટે તેઓ સ્વતંત્ર રીતે વર્તતા થાય તેમાં હું તેમની ઉપર વીધાસ મુકું છું.

ગ્રેમ અને સેવાની હંડી માનવ લાગણી-ઓને પુરેપુરી રીતે પ્રકટ કરવાની જવાબદારી નેસગીક રીતે જ ઉપાડી લે તેવી અતંત્રતામાં મને શક્તિ છે. મારી શાળાનાં બાળકોને મેં એવી અતંત્રતા આપી છે, અને તમારા જેવા જવાન પાયોનીઅરોને જે સ્વતંત્રતા મળી છે તેનો તમારી કામ માટે તમે કેવી રીતે ઉપયોગ કરો છો તે, તેમજ તમારા દેશમાં તમે જે નવજીવન આપી ચક્યા છો તેના આદરોને તમે કઈ રીતે વ્યક્ત કરો છો તે હું જાણુવા માંતું છું. આજની સાંજે હું તમારા કાર્ય અને તમારા જીવનના માર્ગો વીધે કંઈક વીગતથી જાણુવા ઇચ્છું છું.

તમે મને જે સન્માન આપ્યું છે તે માટે હું હૃદયપુર્વક તમારો આભાર માનું છું. અને તમને ખાત્રી આપું છું કે આજની સંધ્યા તમારી સાથે ગાળવાથી મને ધણો જ આનંદ થયો છે.”

કવીએ પોતાનું વકનવ્ય પુરું કર્યું કે તુરંત જ કવીએ રજુ કરેલા કેટલાક પ્રશ્નોના એકદમ ઉત્તર આપવા ઇચ્છતાં વીધાથી-ઓના સામટા અવાજે સંભળાયા.

એક છોકરાએ કહ્યું: “ખરું છે કે અમે કામના લાક્ષણમાં માનીએ છીએ, અમે ક્રમચૂનીસ્ટ છીએ. શ્રીમંતો વ્યક્તિગત લાલ ખીસામાં સેરવવા માગે છે, પણ અમે તો એ માગીએ છીએ કે વકાસ સાધના માટે સંકુલે સમાન તક મળે. અને આ શાળામાં અમે એ જ તત્વ ઉપર જીવવા માગીએ છીએ.”

એ છોડી બોલી “અમારી અત્રત ત્રતા મોટેરાઓના દાયમા નથી પણ અમાગ પેતામા ન દયમા છે એટલે અમાર આગમા સ્વગ દરા તત્વો અમાગમા ખીનવવા તેને નાટ અમે પરસ્પરમા ચર્ચા ગીતે ગોરી નદીએ ડીએ”

11મ એ- હોડવાએ વધુ “તેનો ખુનાસો આ રીતે આપીય શીખ” ઉપર મેંયા અત્તાધીકારોએને અને મુગીબ આપ્યુ ને સાબગસાને બદલે, ગોત ઘોનાની ઇચ્છાએને મીત્રભાવે અનુસરીને સારો થે દેશ કેની ગીતે આમાદ થઈ રોકે, તે આ શાગમા નમુના રૂપે બનાવસાનો મો પાયેનીઅરો પ્રયાસ કરીએ ડીએ આની અમે બુરા થે કરીએ ડીએ અને તે પડી તે અમારે જરૂર હોય તો અમાગની જેઓ મોગી ઉમ્મગના હોય તેમની તે માળ નમા સનાહ બધએ ડીએ પરંતુ સૂની પહેલા તો બહુ અમાગી જાતે જ દરવાનો પ્રાપ્ત કરીએ ડીએ અમારામાના નના ઓમગ છોડીએને જે તેમની મનુ હોય તો તેઓ ઘોતાનથી મોગી ઉમ્મગના છે ગ છોડીએ સાથે મમનન કરે, આ તે ગ વળી ઘોતાના ગતા ઉપના વર્ગવળાએને પુગી લે, એમ પુછતા પુછતા છે નીસકા મુખી અમે પહેલી બધએ ડીએ તે જ ગીતે અમારા દેગની સમક્ષ પણ એને મગતો આદર્શ છે અને એ રીતની નય આધમ્તા અમો પાયેનીઅરો પુગાર કરી ગલા છીએ અમે અમારી જનતાના ખરેખર આગેસાનો [Pioneers] ડીએ, એને અહી દેશના આદર્શ પ્રમણે અહી સહજક રીતે જ સતોપકાર મમ કરી રલા છીએ

માણીમ કે “અમારે અહી શીયાની પ્રથા નથી કેમકે અમે અમાગી જાતે જ શીયા કરીએ છીએ, એટલે શીયા એ કઈ ખીલુ જ બની જાય છે-તેને માટે કાઈને કશું લાગતું નથી”

એ સાબગીને કપીએ કવ્ય “એ વીધવના અબધમા મારે વધારે ખુનાસથી જાગતુ છે ધારો કે તમર માથી કાઢએ વધ ગુન્હો કર્યો તે વખતે તેણે પ્રેલા ગુન્હોનો પ્રમર તેને સમજાવ અને ભરીખમા એનો જ ગુન્હો કરતા તે અડકે તે માટે તમે થ કરો છો”

એ ગુન્હો દરનારની તપાસ માટે નમે માસ મત્રા ભરો છે, અને તપાસ ચનાવવા માટે તમે તમારામાંથી ન્યાયાધીશ નીમો છો ? અને તે પડી જે તે માણસની ઉપર જે ગુન્હાનું ધારોપણ થયું હોય તેનો ગુનાહીન તે દરે તો તમે એને વધ સજા નગા ?

આ સનાનો જ્ઞાન આપવા માટે પણ એજી સથે ગુના થે છોકરાઓ ઉભા થયા તે દેખને ઘોતાનો મત એ પડી એ બનાવના માટેની તક ઠપનામા આવી

બાની 1 ખ “અમારે અહી શીયાની પ્રથા નથી ગુન્હો દરનારની તપાસ એ જ તેને માટે શા મા છે અને જે તપાસને જ તે તે માણસ નીર્દોષ જણાય તો તેને માટે ની પણ શીયા હોતી નથી”

હોડરો ગ “કરેવાની મતનજ કે, તે પણ દીનગી થાય અને અમે પણ દીનગી થઈએ, કે તેની તપાસ નમ મી ચનાવી-પણ એમ કર્યા પીના તો છુટકા ન નીને!”

રાગોર “પણ એવું કદી નથી બનતું કે જેમા આરોપી મણસ ન્યાયાધીશોના સુમદો ગાપનાના અની રતો જ ધન ર કરે ? જે એ તપાસથી એ સતોપ ન થાય તો તેને માટે ઉચ્ચ અધીકારીઓને અપીન કરવાની નમ રહે છે ખરી?”

હોડરો ગ “જે અનુકુળ ચુકદો મેગવ વામા મુરકેની ઉમી થાય તો, અમે મત લખને વ્રમ કરીએ છીએ અને આરોપીને બહુ મતીના સુમદાને માન આપવું જ પડે છે”

ટાગેર “પણ આરોપી બહુમતીના નીર્ણયથી જુદો પડતો હોય તો શું થાય?”

આ પ્રશ્ન પુછરો ત્યારે ધરીભર વીધાથીઓ મુઝવણમા પડ્યા, એટલે મા એ આલીકા ઉભી થઈ અને તેણે કહ્યું “તેમ થાય તો વતય અમે શીક્ષાને તે બધી વાત જણાવી તેમનો મત લઈએ, પણ ખરી રીતે તો એની જરૂર નથી ખરી વાત એ છે કે અહી એવી વટના કદી બનતી નથી”

હોડરો ગ : “હું એનો આ રીતે જ્ઞાન આપુ છું અમે ગુન્હો કરતા નથી, કેમકે અમે પસદ રવામા આવેના પાયેનીઅરો છીએ એટલે અમારે માટે કશું કામ કરવું જાજીએ છે અને કશું મમ નહી કરવા

એવું છે. તે અમારે અગાઉથી જ જાણી લેવું જોઈએ.”

અહીં દુભાષીઆએ કહ્યું: “આ બાળકો અનાયાત્રમોમાંથી પસંદ કરીને આણેલા પાયોનીઓ છે. તેમને પાઓનીઓ સંધના સભાસદ બનવા માટે ખાસ જીદી બનાવવી પડે છે.”

દાગેર : “તમે શું કહેવા માગો છો તે હું સમજ્યો. તમારા સંધનું વાતાવરણ જ એવું છે કે જે તમારા સંધના સભ્યને ખરાબ કામ કરતાં અટકાવવામાં અંકુશ રૂપ બને છે. અને વળી આ જાનતું નૈતીક વાતાવરણ જ તમારા સંધના સભ્યોના મનમાં એવું ભાન ઉત્પન્ન કરે છે કે જ્યાં તેઓ જ રીતનું સામાજિક જીવન હોવું જોઈએ, તેની સામેના કાંઈ પણ જાતના યુદ્ધમાં રહેલા અન્યાયને ઓળખી શકે છે.

હવે તમે અહીં જે કામ કરી રહેલા છો, તેના સંબંધમાં મારે કંઈક જાણવું છે.”

આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપવા માટે પણ કેટલાંક છોકરા-છોકરીઓ ઉભાં થયાં.

તેઓમાંના એક છોકરાએ કહ્યું: “શ્રીમંત વર્ગના અહીં તેમ જ ખીજા દેશોમાં જે ‘સ્કેલ્ટસ’ છે તેમના જેવા અમે નથી. એ સ્કેલ્ટસને તો બદલા જોઈએ છે, તેમને લક્કરી માન જોઈએ છે, અને તે પણ તેમને સહુના ભલા માટે નહીં પણ પોતાના અંગત લાભ માટે જોઈએ છે. પણ અમે પાયોનીઓને અમારા પોતાને સારું કરવા જોઈએ નથી, કેમકે અમે જાણીએ છીએ કે અમે અમારા બધાં માટે જે કંઈ સારું કામ કરીશું, તેથી અમારા બધાને લાભ થશે. સ્વચ્છતાથી કેમ રહી શકાય તેની રીતલાંતો શીખવવા અમે ગામડાંઓમાં જઈએ છીએ. અમે તેમને કાગ હરવાની ખરી રીતો બતાવીએ છીએ. વખતો વખત અમે જઈને તેમની સાથે રહીએ છીએ. અમે નાટકો કરીએ છીએ અને અમારા દેશની હાલતની તમામ વાતો તેમને કહીએ છીએ. તેમની દયા પરવાં કેવી હતી, હાલ કેવી છે અને જો તેઓ ખરાબ કામ કરશે તો લખીખમાં કેવી થશે તે પણ તેમને જાણવીએ છીએ.”

બાલીકા ઘઃ “લોકોને રસ પડે અને વળી ખમી થઈ પડે તેવી વાતો અને રમત

કેવી રીતે કરીએ છીએ તે અમે નમને બતાવીશું. અમે તમારી સાથે જીવતા પત્રની રમત કરી બતાવીશું. અમે પાયોનીઓને ખુબ ખબરો જાણવી પડે છે. તેથી બધી વાતની માહિતી અમને પડે છે અને બીજાઓને એ બધી વાતો અમે જાણવી પણ શકીએ છીએ. જો બધી જાણતો અમે સચ્ચે સાચી જાણતા હોઈએ અને તેના સંબંધમાં વીચાર કરી શકતા હોઈએ તો જ અમે કંઈક ઉપયોગી કામ કરી શકીએ.”

છોકરા કુ: “એ બધું અમે પુસ્તકો દ્વારા અને શીશકો પાસેથી જાણીએ છીએ. તે પછી અમે જનતાને તે વાતો કરવા બહાર પડીએ તે પહેલાં અમે જે કંઈ જાણ્યું હોય તેની પરસ્પરમાં અમારે ચર્ચા કરી પડે છે.”

દાગેર : “તમને એ વાત જાણીને આનંદ થશે કે, અમારી શાળામાં તમારી માફક છોકરાઓ અને છોકરીઓ માટે ‘બ્રાતી-બલક’ અને ‘બ્રાતી બાલીકા’ નામની જે સંસ્થાઓ છે. ‘બાય સ્કેલ્ટસ’ અને ‘ગર્લ ગાઇડસ’ની સંસ્થાઓમાં મને થતા નથી, કેમકે તેમને અનેક જાતના સ્પોર્ટ્સ લેવા પડે છે, અને તમે કહ્યું તેમ લક્કરીવાદના જેવી કંઈક થોડી ઓખ એ સંસ્થાઓમાં છે. અમારી સંસ્થાના છોકરા છોકરીઓ આખું જનતાની સેવા માટે જન્ય છે, અમારી આસપાસ ક્યાંય આગ સળગે તો તે હોલ-વધા જન્ય છે, તેઓ દહીંઓમાં દવા વહેંચે છે, યોગ્ય રીતે જીવન ગાળવાની રીતો તેઓ આખજનોને શીખવે છે. અને તમે પણ એ જ જાતની સેવામાં આનંદ માનો છો તે જાણીને મને ખરેખર બહુ જ આનંદ થશે છે. તમે કહો છો કે આખજનોની સેવા કરીને તમે તમારી જાતની સેવા કરો છો, એ રીતે તમે આખા દેશને ઉગારી લો છો.

હવે તમારા શાળાના જીવન વીધે મને કંઈક કહો.

આ વખતે કેટલાક છોકરાઓ અને છોકરીઓએ ક્યંતે થોડી થોડી હકીકતો કહી. એ ઉપરથી જાણ્યું કે તેમનું નીત્ય કાર્ય આ પ્રમાણે છે :

૭ વાગે, પથારીમાંથી ઉઠવું.

સંસારમાં સ્વર્ગ

આજનાં નીર્ધન અને દુષ્ટી ગામડામાં પડેલો કરી,
તેમને સધન, સંસ્કારી અને સુખી કેવી રીતે બનાવી
શકાય, તે પ્રસ્તુત નવલીકાના લેખક બતાવે છે.

કલ્પના કથા

લેખક :

કલ્પનાવાદી

આકાશ ગામડું ખગલગી ઉત્યું હતું.
એમને મારે એ છે જ નવા પ્રયોગ
હતો. પરંતુ જ્વતંત્ર પ્રાંતીક સરકારે ખેડ-
તોને સુખી કરવા માટે સહકારી ધોરણે
ખેતીની યોજનાના કાર્યક્રમનો અમલ કરના
પહેલાં, પ્રયોગ માટે એ ગામ પસંદ કર્યું,
જેથી ત્યાં ખુશ જ ખજાજાટ મચ્છો હતો.
ગામ નાતું હતું. ખેતીવાડી એ જ
તેનો મુખ્ય ધંધો હતો. રાષ્ટ્રની પ્રગતી
માટે પરીવર્તનનો પહેલો આગલ ગામડાંમાં-
થી જ થવો જોઈએ. પરીવર્તનની એ જ
સાચી દીશ છે: એવી ખાત્રી પ્રાંતના કાર્ય-
દેવોની થઈ હતી.

પરંતુ એ કામ સરળ નહોતું. અરે
પુબ્ધ સુસ્થેક હતું.

ગામડાની જમીન છેક જ નાના નાના
દુકડાઓમાં આપ્યાર પહેલાં વહેંચાઈ તો ગઈ જ
હતી. અને હજી તો દરેક કુટુંબમાં નવાં નવાં
આગકો તો જન્મનાં જ જતાં હતાં. આજે
કોઈથી એ કેમ કહી શકાય કે વીધું વીધું ને
અન્ને વીધાંમાં વહેંચાઈ ગયેલા જમીનના
દુકડા એકાદ બે પેઢીમાં નવા ભાઈઓ
વચ્ચેના ભાગ પડતાં કેવડા થઈ જશે?

એ થાડાં વર્ષ એમ જ ત્યાજવા દેવામાં
આવે તો કદાચ માણસને બે પગ મુકીને
ઉભા રહેવા. જેટલી એ જમીન ખેતી માટે
મગસ કે કેમ તે પ્રશ્ન કાપડા જેવો જ
થઈ પડશે.

પણ સમુદાયીક ધોરણે ખેતી કરવાનો
પ્રયોગ કેમ કરવો?

દરેક માણસને જુદા ખનવાની, જુદા
અને જુદા કદાચ અડેકની આસપાસ જુદા-
પણાની અનુદ વાડો ઉભી થઈ જાય તેટલા
તેટલા જુદા રહેવાની રીતોના તો સંસ્કાર જ
પડેલા. માતાના ધાવણમાંથી જ એ શીક્ષણ
મળેલું. તેવા માણસોના માથાંમાંથી અનેક
પેઢીઓની પરંપરાગત પ્રણાલી, રીત અને
તે ઉપરથી ધડાપટ્ટી ટેવા એ બધી વાડો
તોડી કાપી, તેમાં જમીનની માલીકાની
નવીન ભાવનાનો પ્રકાશ નાખવા પુરતો
ફેરફાર કેમ કરવો?

ખેતરોની ખાનગી માલીકાની ભાવના એ
ખેડૂન જીવનના પાયામાં જ સુરંગ મુકનાર
વસ્તુ છે. જમીનના નાનામાં નાના દુકડાઓ
થઈ જવા પુરતી મહેનત જતાં એજામાં
ઓછી આવક મેળવવી, તેથી નિર્ધનતા,

દેવાં અને મુખમર્યાને છુટેછે કાલવાનું કાલે છે.'

ખાનગી માલીકીની લાપતા જ પાડાશી-ઓમાં અદેખાઈ અને ટંટા જન્માવે છે, તેથી અદેખાતોને ખુબ જોરાઈ મળે છે, વધીશનાં ગળ્યાં લરાય છે અને ગામરેથી અદાલત મુખીની મુસાફરીના ધંદલા ખાવામાં ખેડુતોને પુષ્કળ વખત આપ્યા જાય છે.

ખેતરોના ખાનગી માલીકીની એ લાવનાને લીધે જ ગામડામાં એ પડા પડી ગયા હતા. એ જાને પડા પરંપરના દરે દુસ્મન થઈ રહ્યા હતા. તેમની વચ્ચે નિરંતર ઝાંઝ પ્રકરતું યુદ્ધ જ સળગતું રહેતું હતું. એ યુદ્ધ એમનું એમ અટકે તેમ નહતું. તે તો એ પડા ખીજત પડાને મહાત દરે, તેને ગળી જાય તો જ સાંન ચાય તેમ હતું.

જાને પડાનાં માણસો દરેક જ નીચ-મીઠ મળતા હતાં, આમાં પડાને કેમ દર-વગે તેની બાહ્યો ગોઠવતાં હતા. તેમથી મારામારી અને અધણ જગતા. અને એ અધણ ગામમાં કોજનાર તેમ જ બેસીકોને ધસડી લાવતા. કોજનારી અને દીવાની દાવાની ત્યાં એથી પરંપરા ચાલતી. અને એ વેર વારસામાં ઉતરતા!

ખુદ્દી રીતે તો યુદ્ધ કરી સકાતાં નહીં, એથી ખટપટો અને યુક્તીઓનું અવલંબન હેવું પડતું. પરીણમે ગામમાં આદશીઆ-ઓ જનનાને બોલે નાગડીના કરતા!

પ્રાંતીક તંત્રનો માણસ ગામમાં આવ્યો, તેણે નવા પ્રયોગની પાત કરી, ગામમાં અજબજાદ તો ખુબ મચ્યો. પણ ઉચ્ચેર-ણીતું પહેલું મોળું ઉતરી ગયું એટલે અમલદારે સમા કરી. ખાનગી માલીકીની ફદીથી જનનાને થતા દુઃશાનની હકીકતો સર્વને સમજાવી અને પછી જેને મંદાનું સમ્માધાન કર્યું હોય તેને તેમ કરવાની તક મળે એવી તેણે છુટ આપી.

સમામાં લગભગ બધાં જ માણસો લાઝર હતાં. સ્ત્રીઓ પણ ગેરલાઝર નહોતી. કેટલીક વાધવાઓ સગીર બાળકોના વાલી તરીકે આવી હતી, કેટલીક મિહુતાબીઓ કુતુહલપૂર્વકથી આવી હતી. ગામડાંઓમાં પણ સ્ત્રીઓ જનશૂત બની હતી. એ જનશૂતીથી પ્રેરાયલી અને સ્ત્રીઓ કેવું પરીવર્તન થવાનું છે તે જાણવાના હેતુથી આવી હતી.

સેંકડો સમાજો ત્યાં પુણ્યામાં આવ્યા, સેંકડો પ્રત્યુત્તરો ત્યાં આપવામાં આવ્યા. તે ઉપરથી ખુદ્દી રીતે જણાયું કે કેટલાક એ પ્રયોગની તરફ ખુદ્દી રીતે દુસ્મનાવટ ધરાવતા હતા, કેટલાક તેની તરફેણ કરતા હતા. કોઈ સમજાયું પુષ્કળ તરફેણ કરતું તો કોઈ તેથી મોટા જામીનદારોની લાગવમ, આપખુદી અને પ્રતીબા પુરી શકશે, એટલે એમનો મીનજ આજો ધરો એવી માન્યતાથી તેને ટેકો આપતા હતા.

[૨]

સ વાલ જવાબો વખતે જણવાનું પણ પુષ્કળ મળ્યું.

“પણ સદ્દારી ધોરણની ખેતીના તમ્બરા નવા પ્રયોગમાં મજુરીના ધોરણનાં માપ કેમ કાઢશો?”

“મારે ત્યાં બે હજાર ચાલે છે, તમારા પ્રયોગમાં એની ગણતરી થશે ને?”

“તમે કહ્યું સામુદાયીક ધોરણે ખેતી કરવાથી નવાં ઓળંગેલાં ઉપયોગ કરી શકાશે, તેથી ઉત્પન્ન વધશે, બી પણ હાલના કરતાં

ક્રીંમતી અને સારાં વાપરી શકારો, એટલે અનાજ પણ વીશેષ ઉચી કારીતું તૈયાર થઈ શકશે. પણ શું તમારું તંત્ર એ ચત્રો અને ખીયાં આપવામાં મદદ કરશે ખરું?”

એ પ્રશ્નોએ સભામાં ખુબ જ ઝગટી અને ખગલળાટ મચાવ્યાં.

એટલામાં એક ખેડુતે ઉભા થઈને પુછ્યું:

“હું તો દરરોજ પાંચ વાગે ઉઠીને કામે વળગું છું, દલે ખીજ કોઈ સાત વાગે ઉઠીને કામ કરશે. તેની વચ્ચે તમારું ખાતું કેવી રીતે મેળ મેળવી આપશે?”

“અને પેલા કચ્છુરચંદને ન્યાલચંદને સૌભાગ્યંદને નરોત્તમ શેઠ બધાઓ અમારી સાથે મિડ, ખાતર અને પાણી કરવા આવશે કે લાંબી લેખણ, જાડો ચોપડો અને ખડીઓ લઈને લખાપટ્ટી ક્યાં કરશે?”

“અને શું તમારી આ સામુદાયીક ખેતીના પ્રયોગમાં એવું નહીં બને કે, અમે બધા ખેતરમાં મજૂરી કરીશું અને કેટલાક આજમુઓ અમારી મહેનતનો લાભ આંદીઆં કરી જશે?”

“જુના તંત્રમાં આપખુદ અધીકારી-વાદની ધણી ધણી વાતો થતી હતી, અમને ય તેનો સારો અનુભવ છે. શું તમારા આ નવા પ્રયોગમાં એ અધીકારીવાદ ઉત્પન્ન નહીં થાય?”

“કેટલાક કામ કરશે, અને કેટલાક તેની માત્ર તપાસ જ રાખશે, એમને તપાસને

માટે પગાર મળશે કે ખેતીના ઉત્પન્નમાંથી ભાગ? લે ભાગ મળે તો તેમના ભાગનું પ્રમાણ શું રહેશે? તમે કહ્યું કે નવા પ્રયોગથી કોઈ ખેડાખાઉ નહીં રહે, સડુ સરખું કામ કરશે ને સહુને સરખો લાભ મળશે, એ શી રીતે? ક્યા ધોરણસર થશે?”

આવા ને આવા અનેક સવાલોનાં તો સભા મમ્મલ ગાડાં ને ગાડાં ફલવાવા લાગ્યાં. એથી સભા કાણુ વીનાના ટેળા જેવી બની ગઈ, અશક્તી, શંકા, ખગલળાટ બહુ થવા લાગ્યાં. આવા એકીવખતે અનેક દીશાએથી પુછાતા પ્રશ્નોના જવાબ આપવામાં, જેટલા જ્ઞાનની, જેટલી પ્રશ્નો મૂમજ તેના ત્વરીત જવાબો વાળવા માટે તીવ્ર બુધ્ધીની અને મુંદર અલ્પશક્તીની જરૂર પડે છે, તેથી એ વીશેષ જરૂર જવાબ આપનારમાં શાંતી અને ધીરજની રહે છે. એથી પ્રત્યેક ઉત્તર ન અતિ શ્રાતાઓના મનનું સમાધાન થવાની સાથે વળી તેમને કંઈક રમુજ મળે અને દસતાં રમતાં બધું કામ થતાં, સાંભળનારોઓની અને સાંભળુ કરનારની વચ્ચે દુઃવાથ ન થતાં દોસ્તીના જેવા સંબંધ ખડો થાય.

પ્રાતિક તંત્ર તરફથી આપેલા માણસોએ એ જ રીતે કામ લેવા માંડ્યું હતું. એટલે એ બધા ખગલળાટ અને કાલાહલ વચ્ચે પણ હાજર રહેલાઓને નવા પ્રયોગના સંબંધમાં ઘણું ઘણું જાણવાનું મળ્યું.

[૩]

સામાન્ય સભાઓ કરતાં અહીં જુદી જ રીતે કામ લેવાનું હતું.

બધા સવાલોના સંતોષકારક જવાબો અપાયા પછી, દુરંત જ સહકારી ખેતી કરનારી સંસ્થાની સ્થાપના કરવામાં આવી, અને તેમાં જોડાનારા ખેડુતોનાં નામ સલાસદ નરીકે નોંધવાનું કામ શરૂ થયું.

સામુદાયીના ઉછાળાનો ખરેખરો ઉભરો તો ત્યારે જ ચડ્યો.

એ પ્રયોગ ફરજિયાત ન હોતો-મરજિયાત હતો. પરંતુ સામુદાયીક રીતે કામ લેનાર-ઓને પ્રાતિક રાજતંત્ર તરફથી ધણી જાનના મદદ તેમ જ સગવડો મળવાની હતી. અત્ર

ને ધોરણે કામ લેવાયી. જીવીયમાં ચનારા સાધનું, વાજાન વડનાએ એટલી સરસ ગીતે ક્યું હતું કે, અનીચ્છાએ પણ સદુને તેનો પચ્ચાર કરવાનો મરુથ થઈ જતી હતી.

એક માણસે પુરન જ પોતાનું નામ નોંધાવ્યું, તેની પાછળ ખીતિ તૈયાર થયો, સારી આલુએથી પુરન ખીતે માલુસ ઉભા થયો. અલગત એ બધા સામાન્ય એકનો દના. જમીનદારે હતુ નામ આપવા તૈયાર નહતા. ત્રણ માણસો નામ નોંધવાને આરંભ થતા જ પચ્ચાર વમથમાં આયાં ખાયા લાગ્યા હતા. છતાં જમીનના માટા જથ્થા દુધાવી બેઠકાઓની દશા પીચીત હતી. તેમને લાગતું હતું કે, આ સ્થલામાં બેઠકાં નામ તખ્ત છે તે પ્રત્યેક નામે નામે એમના (જમીનદારોના) અતીતવના પાયામાં અકેકા સુરંગ ગોઠવાની જય છે. તે સુરંગે કાંતો એકાદ દીવસ એકએક પુટીને એમના અતીતવના જ પુરએ પુરયા ઉગરી દેશે, કે પછી આટલાં બધાં વરસોથી જે જમીન ઉપર એમના એકહત્યુ અડો જમાવી રાખ્યો છે, તેના તેઓ ભાગીઆ બની જશે.

શું કરવું? તે એમને સુઝતું નહોતું. સલા છેડીને જતાં એ છવ આઠને નોકોતે, નામ નોંધાવવાની તૈયારી તો કેમ જ કરી શકાય?

નાનાં નાનાં ટોળામાં તેઓ ગોઠવાઈ ગયા હતા. તેઓ વારંવાર આદર્શીઆઓની સલાહ લેતા. નયું નામ લખાવવા જે માલુસો ઉભા થાય તેમને જોતાં, તટાચ દેખાવાનો રોજ કરવા છતાં, મનમાં ને મનમાં એ હાલચાલ તરફ ખાસ ધ્યાન આપતા, છતાં રજોને પોતાનામાં કંઈક નવવાઈ દખલ મધ વળ, તે બહાકે સાંવધાન બનીને બેસા હતા.

પણ બધા જ સરખા સંવર્ગી હોતા નથી, બધા જ તોળા તોળાને શબ્દો, ધોરણારા ધોળા નથી. કેટલાક જમીનવાળાઓ અસંવર્ગી પણ હતા. તેમનાથી બચીવાર જાન રહેવાયું નહીં.

તેઓ બોલી ઉઘ્યા :

“તમે નમારે અત્યારે એ બધાઓનાં નામે તો લખો. માત્ર તમારાં કાગળ શાહી ને મહેનત નકામાં જવાનાં છે કેમકે એ બધાઓમાંથી કાંઈ જ કામ કરવા આવવાના નથી.”

“અરે, નામે લખાવનારાય કોણ છે? એ બધા આગામુઓના રાજ જ છે. જન્મ-મૃત્યુ એમણે કદી કામ જ ક્યું નથી. કેટલાકો તો મગતંત્ર તરફથી મરતું ખાવાનું મળશે એમ માનીને જ નામ નોંધાવે છે, અને ખીતઓ વળી સદશરી મંડળાઓના સલાસો છે. તેમને એમની મંડળાઓ તરફથી ખાનગી લખામણ મળેલી છે.”

“દુ” ને માગ હોડરાઓ મળીને તમારા નવા પ્રયોગ કરતાં અનેક મંજો વધારે લાભ મેળવી શકીયું.”

આમ ને આમ સલા અખી રાત ચાલી. છેક પ્રતઃકાળે ત્યારે સમાતું કામ પુરું થયું ત્યારે લગલગ ધણાઓને એમ લાગ્યું કે, સલા માટે સમય ધણો જ ઓછો ગ્રખવામાં આવ્યો. કાંણુ હજી ધણાઓની પાસે ચર્ચવા જેવા મુદ્દાઓ બાકી રહી ગયા હતા, હજી ધણાઓની પાસે વજુ-ખંચો શબ્દોનો લંડાર તેમ જ શુસ્તો અનામત હતો.

જતાં જતાં કેટલેકે કહ્યું: “હવે આપણી પાસે બાકી રહ્યું છે ય શું? ચર્ચા, શબ્દોની લઘાઈ અને પોણાં શુસ્તો એ જ હવે તો આપણી પાસે બાકી છે.”

“કંઈ વાંધો નહીં, ભલે અમારી પાસેથી બધું પડાવી લેામા આવે અને જોઈએ તો અંમને શુસામ બનાવવામાં આવે.”

પ્રાતીકતંત્રનો એક માણુન તંત્રની બાજુ-
આથી જતો હતો. તેણે એ બાધને કહ્યું

“નારો ના, એમ કોઈ કરના માગતુ જ
નથી. પછી તો તમે તમારી જાતે જ આ
પ્રયોગમા ભગવા તૈયાર થશા. પરંતુ તે
વખતે અમે તમને તેમા દાખન કરાવી
ના પાડીયું,”

‘કેમ એમ ? શું આજે દાખન થયા છે
તેમના કરતા હું ખોટો છું ?’

[૪]

એ માણુસો ગભીર ભાવે વાતો કરતા
જતા હતા

“નવા મુધાગએ નરી જ કાતી તરફ
દેખીન વનથુ તેના માણુ છે પહેલા માન
શહેરમા જ પરીવર્તનની અગ્રગામી ખાતી
હતી, હવે તો ગામડાઓને પણ તેણે ઝડ-
પના માડ્યા આ નવું ડાવન નું મનન
મને તો ભાઈ ભય લાગે છે. આપણે જે ગીતે
ડાવના આપ્યા ડીએ એમ જ આ ના કરે
તો મક્ક છે આપણાથી કંઈ ખાસ વમાન
કરી નકાય તેમ નથી ધેરો જીવાન માપસ
સખામા જે ભાષણ કરી રહેલો હતો અને
પુણ્યના અનાનના જે ઉત્તર આપતો હતો,
તેથી મને તો નવો નવો કરના કોઈએ તેનું
જ લાગતુ હતુ મારે માથુ જ એ વખતે
કરતું હતુ એના માણુઓએ કાયમ આપણી
વચ્ચે રહેતુ લેલે. એ માન્ય ધીરે ધીરે
આપણા સનના ખાત્રી દગવી આપે તેમ
છે પરંતુ આના માણુઓ ગામડાઓમા તો
ભાગે જ એકદલ વચ્ચે આવતા દેખાય છે”

એ ગામડામા ગામડાઓમા આઠ પ્રચાર
કામ ગામડાઓની અને અનુભવી સનાહતોની
કેટલી બધી જરૂર છે તે જણાઈ આવતુ હતુ
એટલેના તેમ જ આમાન્ય ગીતે અમજનોના

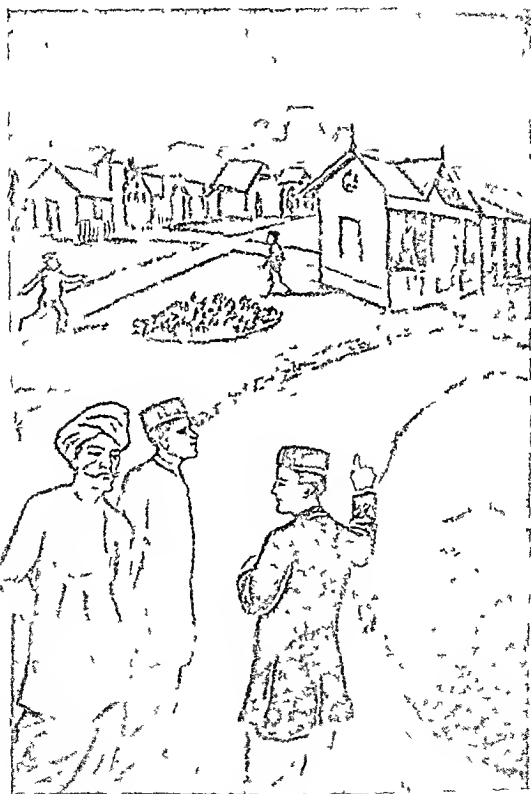
“એમ તો લાગે છે જ કમકે નાજે
તમે આમુલ્યીક વામન અમજનોની જ ના
પાછે છે”

અતે આનતા થઈ નેહની આ અવાવી
આમની પોતે ગાંઠ ઉઠી, અને એ અત્રા
જતા આગ્રેવન, પ્રત દગીની અવાન
નાતીમા ક્યેના મરનોના છાપગએ ઉપ-
ચરને નીકુત થઈ નસા. હતા અતનાના
કાંઠેની દગીએ મા નીકા તેના પખીઓ-
ને તે જગાડતા ગયા

માર્ગમા એટની નવી અડચણો ઉભી
હાય જ ન, તેમને માટે ધોર્ય માર્ગ
મતાવનાગ માણુસોની ખાસ જરૂર છે

તેના માથે આનનાગએ ઢલ્ય

‘આમુલ્યીક અવધામા બના જ માણુ
સોના તથમા નસા રહેતી નથી તે ના
તો જુદીમાન અને કોઈ પણ જાતના જીવા
ગોથી ન ગાવના હોય તેના નીમળા
તેમ જ અવન માનનની જરૂર પડશે પરંતુ
તોફા દઈ છે કે, એવા માણુસો મળવાની
મુશ્કેલી વણી છે કેટલીક વખત અના
ગદા માણુસો, મોરના પી ડામા ઠકાયવા
કાગડાંની માકકે આવી નસાના નથાને
જુમી જાય છે, અને તેઓ પોતે હનડામા
હનડા કામ કરે છે તેની માથે આન
બીજાઓને પણ નીચે ધસડી જાય છે
નાથી એના માણુસો માટે જનનાને કુદગતી
ગીતે જ કોઈ ચરે છે આવા માણુઓ
અમુલ્યીક અવધામા અધીરાર પડે હોય
તો એના આમુલ્યીકપણાના મુળને જ છુટી
નાથે છે આવી જાતના પ્રચારકોની અથવા તો
દેખેજે ગળનાગઓની ખાજખી તપામ
અનાનામા આને અને તેમને ગીત્તા યે ધાય
પણુ એવી અમુલ્યીક અવધામને ધ્યેનું

‘હુંના મામલમાં થયેલો પલટો

તુમ્હાન ઓછુ ન થયું બની શકે છે ?
લોકો એટલાથી જ એના ડરી જાય છે કે
પત્ની મૃત્યુથી બીજી વખત સામુદાયીક ઢાંચ
કરવાનો વીવાર ડગ્યા થઈ રહ્યો છે”

“અને હું તમને કહું”, કે આવી અજ-
વગનો તમામ આધાર એમાં જ નહેતો છે
જો એ ઢાંચ માટે એના સાથે દીનનો સીધો
અને ડુશન વ્યવસ્થા પડે મળી જાય અને
જનતાનો તેનામાં વીશ્વાસ ખેંચે તો જરૂર
સામુદાયીક રીતે ચાલતી વ્યવસ્થા ડગમની
થઈ જાય એ જો અગેસા જેવા સ્વચ્છ
વર્તનનો માણસ હોય તો ભરેને પત્ની તે
વધાય વડે પણ હોય તો તેથી લોકો
નાગજ ન થાય કેમકે લોકો એટલું તો
જરૂર મમતે જ દે કે, એ માણસ જે
વડકાઈ બતાવે છે તે ઢાંચ પેતાના સ્વાર્થને
માટે નથી, પરંતુ જે વ્યવસ્થાના હિતાતીતમાં
સંડોને મળે હોય છે તેના લાભ માટે જ
તેને એમ જરૂર પડે છે એના માણસમાં

એના વખતના વાચનાતુ કે હિસાબ ડીવા-
બતુ જાન હોય એટલું જ જરૂર નથી,
પરંતુ તેને ખેતીનાડીતુ થે ગાંજીમ જાન
હોવાની જરૂર છે એકાદ સુદ ધુન્તડની
લીટીઓની માફક તે એક સખા ચામ
પાડી શકે, નહામાં ટોડવાઓને જગ પહો
રહેવા ન દે, અને ઉત્તમ પાંડ ઉતાવે તો તે
સાતમાં સાગે નીકળે પણ બની શકે”

“એના માણસેની નર છે વાડી જ
જરૂર છે...”

“પણ એના માણસો છે ક્યા ?”

“ખેડુતોને જો પેતાના લાભ મગબર
સમજાય તો સામુદાયી ધોગણ ખેતીની
ખીનનણી કરના તેઓ તૈયાર ન થાય એવું
માનનાની કશી જરૂર નથી કેમકે ખેડુતો
પણ પોતાની નબહાનીની વાતો જરૂર
સમજી શકે છે, પણ માત્ર તેમને હિંમે
રહેતે દોરવાના ન જોઈએ”

“એ જ મુદ્દાની વાત છે ને ?”

[૫]

સામુદાયીક ધોગણે ખેતી કરવાની મડ-
ળામાં ભળેના માણસોમાં પત્ની તો અજાન
પત્નીવર્તન થવા લાગ્યું

ફતોહા ઠાકરો એ મડળામાં ભળ્યા હતા
એ વખત તે ઘરડીઓ હતો તેવું વર્તન
પણ ગામમાં વખોડાવું એ ફતોહાને પત્ની
તો અજાન મડળામાં સભાસદ તરીકે લેવામાં
આવ્યો હતો એ મડળા તરફથી થતા પ્રયાગ
કામમાં પણ ફતોહા ભાગ લેતો લોકોને
એના ભાષણથી તે ખુબ દસાડતો, અને
તેમ ઢગીને સામુદાયીક વ્યવસ્થા તરફ તે
સંડોને આકર્ષિતો, એટલું જ નહીં પણ
સરથના મહાસભામાં પણ નડી બેસતી
અને આમચઢા દુનવી નખવામાં મદદગાર
બનતો પેલી સભામાં સંડવી પછેનું નામ
લખાવનાર એ ફતોહા જ હતો

ગામન વીચન તુલાર સાથે ફતોહાને ફોન્ટી
હતી. બન્ને જણા નરગ કુપ જેવા અખો
દહોડો ગામમાં ગખડતા જેને તેને ઓટને
ખેસના મડુની સાથે વાતો કરતા, ચર્ચા
ચનાવતા, દનીતો દોડાવતા, ત્યાંથી તેઓ
સીધા કનાનના પીસમાં જતા ત્યાં દેશી
ઘરની ઉપરા ઉપરી એની ખાલીઓ
મટગટાવતા કે ડેવટે તેઓ મેલાન બની
જતા, રહેતે ચાનતા નચડીગા ખાતા
અને જુનાની અણુખાણુમાં ભગવાના
ખાણીના ખાખોનીયામાંથી એ દગ્ગા પડીને
કપડા બગડતા રરતાના એકાદ ખુણામાં
ફતોહાને ફેટો કે વીંચતું કાળાકે પડેતું
જણાવું તે જોઈને ગામના ખેડુતે કહ્યું
દીનગીરીથી તો વધે વડાલથી માયા
હનાવતા અને અદર અદર વાતો કરતા

“આવા તો આ વેડેલા ઝગ છે. આખો દારો ખેનગમા હમ ડગી કરીને આપણે મરી જઈએ છીએ, ત્યારે આ વેડે જ્યા ત્યા વસવાતો હવેથી ઉગશે છે”

“કંતોછ બે રે રે ને વાતો રે રે છે તે એટલા માટે જ કે ત્યાં વેડે આસુ-દાપીડ ખેનીના પ્રયોગમા મરે, એટલે એને જરા જેટલી પણ મરેનન કરી પડે નથી અને વલ મળે ઉપગન તેની સખેના લોક મરેગા દરે એટલે તેન સંયુદ્ધાપીડ સરથાની ખેતીસારી ઉપર દમગેય ગમ્યાનું ન હામ મળે”

“આના વેડે માટે જ આસુદાપીડ ખેની કીડ થઈ પડે”

“અને હાથ આપણારી કંઈ અંમતા નેવા આજ જ થઈ ગયા નેમ છે?”

[૬]

ખીલે એક મન રૂપાની હતો નરમ અભાનતા તે જ્યાનીયો હતો સહુ તેના નરમ મનના નખના સહારી મંડળીના એ પણ નજામદ હતો મરતલુ કહે બ મેટુ હતુ, તેમા ને જાણી એક ને જ હામ કરનાર ના

“મરત જેવા જ્યાનીયાની વાતમા શ્રદ્ધા એમની ન હોય, છતાં તે મરત કહે છે માટે માનવા જેવી લાગે છે કમકે નાન-પણુથી એ માખ્ય ગીધો, સાદો, હામગે છે.” તેન માટે અનેક માણસોના મુખ-માથી, એની પીઠ પાછળ પગ એ વનની વાતો થતી

મરતને બહુ ખોલસાની આદત નહોતી, તે બહુ ઓછું ખોનતો! લેખી લેખીને ખોમતો હોય તેમ છતાં જ્યાં મરત કંઈ કહેતો હોય, ત્યારે ઘરગણો અને શહાઓ

કંતોછ દરરીઓ હતો પણ અવ આવ વાતોડીઓ ન હતો, ને હામ હામ જઈને અમુદાપીડ ખેનીના લાલ વેડેને અમનવતો, તે નના મરતે બનાવી ખેતીના પ્રયોગનો એક વ્યવસ્થાપન ગણાતો. પરંતુ ખરી વાત એ હતી કે, તેને લીને જ અનેક ખિડતો એ પ્રયોગમા લગવાની ના પાડતા

“એના જેવા માણસને કાઢી કુંડા, એ તો ખેતરમાના નકામા છોડ નેવો છે, એને ઉખેડી નાખો અને અમે તમારા પ્રયોગમા લગીશું.”

“અને વીડને પણ” બીજે ખોલી ઉઠતો.

“એનો છોકરો તો મદમરી મંડળીના સલાસ છે. શું હામ વીડનું નામ નેમની મંજ્યામા દાખવ કરતા નથી? પણ યાદ ગમજો કે એ આખા ગામનો ઉતાર છે. એનું આન મારી સંસ્થાઓમા નથી પણ દલા-વના પીકામાં છે.”

પણ તેની યાત માલજતા. એ મરત અને તેના મીત્રો આસુદાપીડ ખેતીસારીની મંજ્યાના માણુ મમા હતા તેમની તરફ લેવા ત્યારે અનેક ખિડતો માણુ ખંજ્યાગતો માણુ તેમને કહેવું જ પડતું.

“હાથ, અમે પણ એ મંડળીમા લગીએ, કમકે મરત જેવા માણસો એમા લાગ છે.”

ખિડતો મીધા અને આદ આદમીઓ હોય છે તેઓ ગીધો મીધી અને સાદી વાતને બગચાર સમજી ગ્રંકે છે નીખાવસતા એમને ગમે છે. છાની છપની વાતો અને દલીલો તેમના દીનમા વ્યવસો ઉભો કરે છે.

સામુદાયીક ખેતીમા લગણું એટલે પાતાના અકીર્ણગત હીતાહીતને અમુદના હીતાહીતમા લેખી દેવું, પાતાના અમત લાલની વાતો સંપુણુપણુ છાડી દેવી એવું તે માનતા હતા. એટલે જ લાકિમા તેમને ખોડખાપણુ

જણાતી, તેઓ જ્યારે એવા પ્રયોગમાં
ભગે ત્યારે તેમનાની એ મોઢાની દાઝગી
સરન કરી ઝનતી નહીં

તેઓ પોતાની સાદી લાધામાં નીખ્યા
નસ ગીતે પુરત જ રી નાખના

“એના માણસો તે રળી સમુચ્ચ દીત
શુ નાચવાના હતા? મામાન્ય જનતાના
કામનું ગમે તે થાય તેમને તો પોતાના જ
ગજવા ભગવા હોય છે”

એવા માણસને જ્યારે તેઓ આના
પ્રયોગમાં પડેના નાખવ થયેન તુચ્છ છે
એટલે એની શકા દર બને છે અને તેઓ
ડોકુ દનવના, અદર ૧૬૦ કડે છે

[૭]

ઉનાળા એ ૧ ત્રીસાણ પાક રેનાં ગવા
આમાનાડીયાઓમાં રે રો ટહુકના
તાગી, મધમખતા મોરોથી વાતાવરણ સુગંધ
મય બની ગયું રંગીઓ એ નરમે સગી
ઉતરી

ખેડોતો ચોમાસાના રાયેતર માટે તૈયારીઓ
કરના તાચા ખેતરોમાં ખાતર પુરના, નવા
મગદ લાવના નવા હાથ માટે લાડડા ભી
લાવના, નવી લાણુણીઓ માટે લોહુ નં
આવવુ, સાગ ખીજ અધરવા, નવા દોડા
વણવા એ ગમમાં જેઠ મહીનો બેસી ગયો
અને પડી ચોમાસુ બેઠું બધા ખેત
રોમાં ગમ રવામાં રોકાયા સામુદાયીક
મોરણે થનારી ખેતીનો પ્રોગ શરૂ થયા
અનમત એ પ્રયોગ નાના પાયા ઉપર શરૂ
થયો હતો વાણુ ખેડોતો હજી તેમાં લગના
નોકોત

આપાદ ગયો, આપણુ વીન્યો અને લાદ
ગ્વો પણ રાગ થયે ખેતરોમાં અનાજના
દોડ ઉપર ગણુનો ભાગ નથી જવા

“રે એ રોકોને પોતાના ઝાઝાન
ખીજઓના ડોડા ગા પાડેના નીનામમાં
મોડનવા છે, તેમને બધા તરીકે મેં
ખેતરમાં નમ રના જતુ નથી પણ
એમને માન મીલવ્યો એ દર આ તેમન
મેં બેઠું આવાનું મોરે એ તે મેં
એથી દત્તા જેવા માણુએ અમનગેની
દામતી રૂબેરે છે”

ગામના રામ પોતાની વચ્ચે જોના
ગોળે બગબગ પીછાન છે મોરે ગાવી
ગતો એ મુખેથી મીરે મુખે ગતો છે
વચ્ચી ખીજ છે દરતી રૂબેરે આખા ગામમાં
દગ વગે છે અને પડી ના હનીન
તરીકે તે મનાવા લાગે છે

માડયો સાના પાક ઉતરગે એરી જનત તે
ખાની થઈ, એથી તેઓ આવતુ વગ્ન
મુખમાં જગે એવો મતોય માનના તાચા
પવનથી ટુનના છેડો અનજલા નમના
માના

ગણુની અમર પણ વીન ધીન ગાવી
પહોન્યો

ખાનગી માતીનીના ખેતરાની નાચ
માથે જ આમુદયી ખેતીના મેન પા
હતા જ એ પ્રોગનું પડેતુ વડાં પડુ
ગમના અને મેડોતો તે મેન લેઈત
હમતા ના પ્રાતી-તવના પ્રતીનીધીઓ
આવે ચર્ચા રેતા રહેના વચ્ચુ નમાર્ગી
વ્યવસ્થા ગમાગ ગતા તરી જન તેમ
નથી”

“તમારા ખેતરો તરફ જ જુઓને? તમે
રોકોની જમીન તીધી, તેમાં મી નખ્યા,
મેં ઉગ્યા ત્યાં નમમાં ની ઝનગના
છોડવા”

પણ વ્યારે પાક ઉતર્યો ત્યારે ચાકોની ડીઝ શાન પડી ગઈ હતી અમુદાથીદ મઝણી મીઝાઓનો જગમ વાગીસાની પરસા ઢળી નહોતી તેના ખેતરોમા જે પાક ઉતર્યો તેવું પ્રમાણુ અને તેના દાખાનું કદ આમાન્ય ખેતન કરતા વીશેષ મોટું હતું

એમ આનો પાક લઈ લેવામા આવેલ ક તુલત જ નમુદાથીક ધોગો ચાલતા ખેતરોમા સારીદ દળ નર થયા તેમા શ્રીયાણુ પામતી તૃપાગી થઈ ગઈ

કદના ખેતરોમા નાક બાહુનુ વારેત કરવામા આવ્યું કેટલીક જમીનમા બગીચા ઢી ગજાડ રોપવામા આવ્યા

મીઝે ના ખેડુતો તેમની ડીઝ કરાને મદરે એમની પાનેલી ખતીની રીતે નીખસા જના માર્યા

નામુદાથીદ સગ્યાની માન વેચસાની ગીતો, તેથી ઉપજવવામા આવતી વધુમા વહુ દી મત, એતા ખેતગનાં જાપેરા પુરત-ઢી ની મીઓ જેવા મીસા ન્યાન અને જગી નને C ડ નુધી ઓછી તાખતાન કોના મદરસે એ જ એની એ દમા શ્રદ ફીસા હતી

ટૂંકગને કામ કરતા જોહન ખેડુનો તો અશ્વર્થમા હુખી જતા અને એ ખેતરમા ખેડ, સારંગ, કાપલી તેમજ વણુણીમા ઓજામા ઓજા માણસોથી નસા અધનો માન્દર કામ થતુ તે તો તેમને અમતરંગ જેતુ જ નાગતુ

ટૂંકગને કામ કરતા જોહન જતા જતા તેઓ મવા એની જ ચાતોમા ગેઝાઈ જતા

“ખેતરમા આના દળ ખેડ કરના હોય નો હુડુ બતા કેટલા બધા માણસોની સકતી અને નમય ફાજલ પડી શકે?”

“અને અત્યારે ઘરના વણા કામ તરફ નેમજ આળકોના ઉછેર તરફ સુદા દેખ-રેખ ગળી નહોતી તથી, તે બધુ કેટલી જાનીપુવંદ થઈ શકે?”

વળી ટૂંકગથી જમીનમા જે જલતની ખેડ થતી, તેના મીસા અને ઉંડા ચાસ પડતા, તે જેતા ખેડુતો, અનેક વચ્ચે પડેલા નોવાયના વાહણના નાનકડા દળ અને હી-પુણીની મદદથી પોતાના ખેતરમા વાહાં સુકા લીડા જેના જે ડીઝગ ચાસ પડતા તેની અખામાળી કંઈ કંઈને તો નીસા-આજ નાખતા

“ખરેખર, આવા દલીવાગેની મદદથી તો આપણે આ જ ગામડામા નથી જ ડુનીયા જમાની નામીએ તેમ છે”

દેવરે તેમનામાના ઘણાએને માયુ ખ-જવાળીને એમ દહેસુ પડતું

પડી તો મદદારી ધોગણે ખેતી કરવાની અનાદ આપના પ્રાતીકલત્રના પ્રચારકો આખા ગામના માનીતા મીજમાનો થઈ પડવા લાગ્યા ગામડાઓની સખાઓમા તેઓ ન સમજી ગદાઈ તેવી ગદરી લાપામ, આમ જોને જેતી કપના પણુ ન હોય તેવા પ્રશ્નો ઉપર લાપણો ભરડતા નહીં, પરંતુ અમુદાથીક ધોગણે જ્યાં જ્યાં ખેતી થતી, ત્યાંની દરખીસતો અને આવકના આકડા જ ગણુ કરતા, એ પ્રયોગમા ભરેલા ખેડુતોને યુ લાલ થયો, તેમના શરિશી દેવાના બોલ કેરી ગીતે ઉતરી ગયા, સહકારી સગ્યાઓમાથી તેમને ઓછામા ઓછા વ્યારે આથીક મદદ કેમ મળી વગેરે હકીકતો જ જણાવતા આથી નવા પ્રયોગ તરફનો અભાવ ખેડુતોના મનમાંથી નીકળ્યા નાગ્યો તેમ તેમ અમુદાથીક પ્રયોગની મીતમ ડળી વ્યાપક બનના લાગી

“અનતે વરસે પ્રાતના ઘણા ખરા ગામડામા આ જ ધોરણે કામ લેવાનું શરૂ થશે” એવુ જ્યારે પ્રચારકો તેમને કહેતા, ત્યારે પ્રત્યક આમ્યજન તેના વચનમા વીશ્વાસ સુઢતો

આ પ્રયોગ નગરે જોના માટે હું ગયો ત્યાં સામુદાયીક તત્ત્વના વ્યવસ્થાપકે મને કહ્યું.

“હવે તો આ ખેડૂતો અમને છેડતા જ નથી. એક પડી એક તેઓ અમાગ કાર્યાલયમા આવે જ જાય છે. કોઈને સારામા સાગ ખીજ નોંધના હોય છે, તો કોઈ ચોતાના બગીચામા થતી ઉધધને માટે દવા માગે છે, ત્રીજે વળી અમારી વાડીમાં થતા બટાટાની ખેતી કેમ થઈ તે જાણવા માગે છે. કેમકે ખાનગી માલીકીનાં ખેત-શમા થતા બટાટા ક્રોતા અમારી વાડીના બટાટા પાચ ગણા મોટા થાય છે, તેમ જ તેવું પ્રમાણુ પણ વીગેય ઉનરે છે આ બવાથી ખેડૂતોની આખા બગળા ઉત્તરી, અને “આપદાદ કરતા હતા તે કંઈ ગાડા ન હતા” એ વચ્ચે ઉપર આધાર રાખનાને બદલે તેમને એમ સમજના વાચુ કે “આપદાદના જમાનમા હવે એ હજી અને ખેતીની એ રીત ઉપ-યોગી હોય, અત્યારે તો તે છેડ જ નીક-પયોગી છે” પડી તો આપોઆપ એમને ખેતીનાડીના વીજાન ઉપર શ્રદ્ધા ખેલતી ગઈ, અને કામ કરતા કરતા માર્ગમા જે મુશ્કેલીઓ ઉભી થઈ, તેનો પણ તેઓ અમારી મદદથી ઉકેલ કરતા થઈ ગયા.” ખીજા એક ગામમા સામુદાયીક પ્રયોગ તરફ જનતાને દોગવા માટે પ્રચાર કરનારા પ્રચારકે પણ મને એવી જ વાત કરી. તેણે કહ્યું.

“જો આ ગામમા અમે થોડાક ટ્રેક્ટર ફરવી ગઈએ તો આપુ” ગામ અમારા પ્રયોગમાં ભજે. કેમકે એને વાપરવાથી તેમને કેટલા લાભ થશે તે પડી અમારે

સમજાવવું જ પડતું નથી. તે કામ ને ખુદ ટ્રેક્ટર અને તેની મદદથી થયેલી ખેતી જ આપોઆપ ફરી આપે છે. અર એ ટ્રેક્ટરોએ તો એમને લાગે ચીંતામાં નાખી દીધા છે, એમની ઘણા જમાનાની ઉધ પણ તેણે ઉડાડી દીધી છે. હવે તેઓ ચોતાના બુનાં હજીને તેમ જ ખેતીની બુની રીતોને ધીકારવા લાગ્યા છે. તેમને ય ટ્રેક્ટરો નોંધએ છે, પણ અમારી પાસે તેને માગે નોંધના નાણા હજી નથી.”

“જુ ?” એનો બીજો એક સાથી બોલી ઉઠ્યો. “હવે તો પૈસાની ય અમને તાણુ ગેનાની નથી. આનતે શ્રીધાગે અમે સામુદાયીક દુધાનયો કાઢનાના ‘ગ્રીએ તેમાં અચ્છ વી અને માખણ બનાવવા માટે નોંધતા માધનોની સગવડ થઈ ગઈ છે એટલું જ નહીં” પણ માખણ કાઢી લીરેના દુધમાથી બટન, લાપા વગેરે બનાવવા માટે શહેરોમા જે કારખાના ચાલે જે, તેમાના એક કારખાના સાથે એ દુધ વેચવાનો કરાર પણ ટૂંકી વેવામા આવ્યો છે પડી તે અમારે અહીં પૈસાની ગેવમછેન થઈ રહેશે”

“ત્યારે જ આપણાથી બગાડ કામ ટૂંકી શકાશે” ખીજાએ જરા મદ ભાવે કહ્યું.

એટલામા તો ખેતરોમાથી પાછા વળેલાં ટ્રેક્ટરો અમારી આગળથી જ પસાર થયા તેની સાથેના મજબુત આયુગદ્ધ ખેડૂતોની આખેમા સંતોષ અને અત દના તેજ અજુ-કતા હતા, તેમના લોક અને તેમના લાય મા આખા ગામની જમીન ખેડી નાખવાની તૈયારીના દૃઢ નીશ્ચયની અખટ છાપ છપાયવી જ નજીતી હતી.

[૬]

સામુદાયીક પ્રયોગની સફળતામાં ખેડુ-
તોની થતા એસની ગણ, તેમ તેમ એ
પ્રયોગ વ્યાપક બનતો ગયો.

પછી તે પ્રાંતીકતંત્રે એ પ્રયોગની
સ્તરીશ સફળતા માટે ગામડાંઓની સુધાર-
ણાની રૂપરેખાઓ પડી.

દરેક ગામમાં સારા રસ્તા, સુંદર મકાનો,
દવાખાનાં, નીશાળો, ટેંગેનાં, દવાખાનાં,
અમાણ, સ્વચ્છ નળાય વગેરે તૈયાર કરવાની
એ યોજના હતી. ત્રણ વર્ષમાં તે ગામના
પુરું કરવાની હતી. તે માટે જરૂર પુરતું
ઉપન્ય સામુદાયીક ખેતી અને સામુદાયીક
દુર્ગાલયેના ધોરણે કરવાનું હતું.

પ્રાંતીકતંત્રની કચેરીએ પ્રત્યેક ગામની
જરૂરીયાતો, તેના ઉપન્યની જાણ, તેણે
કેટલા નફા મેળવેલા તેના આંકડા બધું
તૈયાર કરી રાખ્યું હતું. અને ગામેગામ તે
માટેનું પ્રચારકાર્ય શરૂ થઈ ગયું હતું.

ગામડાંઓમાં સામુદાયીક મંડળના સભ્યો
માટે એકેક ચોરા તૈયાર કરવામાં આવ્યા
હતા. એ ચોરા લુના જમાનાની ચોરાની
વ્યાખ્યામાં સમાતો ન હતો, પરંતુ ગ્રામ્ય-
જનોની કલ્યાણનું જ એ મકાન હતું. તેમાં
રમત ગમતનાં સાધન, નાનકડું પુસ્તકાલય,
તેણું જ વાંચનાલય અને સંનાદ, ચર્ચા
તેમ જ ભાષણ માટેની સગવડ રાખવામાં
આવતી હતી.

એવા એક ગામના ચોરાની ત્રણ વર્ષના
કાર્યક્રમને સફળ સ્પર્શ આપવા માટે શું
કરવું તેની ચર્ચા માટેનાં ગાંધવાયલી સભા-
માં હું હાજર રહ્યો હતો. ખરી રીતે તો
હવ્વા સમીતીના કારોબારીઓની એ સભા
હતી, છતાં ચોરાનો બધો ખર્ચ શ્રોતાઓથી
ઉઠારાઈ જતો હતો. તેમાં આલુઆલુની

તમામ ગ્રામ્ય સમીતીઓના પ્રતીનિધીઓ
હાજર હતા; ઉપરાંત સદસી મંડળીઓના
પ્રતીનિધીઓ, સામુદાયીક ખેતીની સરકારી
સમીતીના પ્રતીનિધીઓ, સામુદાયીક દુધા-
લયોના પ્રતીનિધીઓ, તમામ પ્રચારકો, દેખ-
રેખ રાખનારા તેમ જ શિક્ષકોની એ હાજરી
જણતી હતી. સંકેદ પળીઆંવાળા ઘરડોઓ
અને ટામેટાં જેવા ગાંધવાળા નવજવાનો,
ત્રણ વર્ષનો કાર્યક્રમ સફળ કરવામાં પોતે
કેટલા કુશળ આવી શકે તેમ છે તે જણા-
વવા તેમ જ તેઓ સામુદાયીક પ્રયોગને કટકી
રીતે પકડે છે તે બતાવવા માટે હાજર
થયા હતા.

તે શોકે જ્યારે બોલતા હતા ત્યારે 'કેટ-
લાએ સમય મુધી ધ્યાનપુર્વક મેં એમના
ચહેરા ઉપર પસંદગી જતા ભાવોનું નીરક્ષણ
ક્યું', તેથી તેમ જ તેઓ વાતવાતમાં જે
આંકડા, દર્શકો, અને મુત્ર સમાં સામુદાયીક
ભાવનાનો પ્રતીબ્બની પાડતાં જે વચનો
ઉચ્ચારતા હતા તે ઉપરથી પોતાના ભાવી
હવનને માટે એમના મનમાં 'કેવા ચીત્રની
છાપ પડી છે તે બરાબર જણાઈ આવતું
હતું. તે ઉપરથી મને બરાબર લાગ્યું કે
એ શોકે માત્ર અજાણતા ઉપર અધવા: તો
લાગણીના ખ્યાલી ઉભરા ઉપર આધાર રાખતા
નહતા, પરંતુ જમીન અને હવા જેમ તેમના
કાર્યનાં હવંત સાધન હતાં, તે જ રીતે
ભાવી હવન સુધારવા માટે રચનામાં આવેલી
યોજના તેમને 'સાદુ નરી આંખે નીહાળી
ચકાય તેવા હવંત સાધન સમી જણાતી
હતી. ત્રણ વર્ષના કાર્યક્રમની યોજનાને તેઓ
બરાબર સમજ્યા હતા; એ સમજણપુર્વક
તેમણે તેનો સ્વીકાર કર્યો હતો અને ત્રણ
વર્ષ પછી પોતપોતાનાં ગામડાંમાં એ યોજના

પ્રમાણે કેવા પત્રો કરી શકશે તેનું ચીત્ર પન્ન એમની દરખાસ્તની સમક્ષ આપાદ ખડું થઈ ચુક્યું હતું.

માત્ર ત્રણ વર્ષ નેટલા દુઃક ગાળામાં નક્કી કરવામાં આવેલી યોજનાનો બોલે તેઓ ઉદાવી શકશે કે કેમ? અને તે બોલે ઉદાવવા માટે કેવી રીતે કામ કરવું પડશે, તેની જ ત્યાં મહત્વપૂર્ણ ચર્ચા ચલવવામાં આવી હતી.

એ ચર્ચા વખતે તેમની આખ આગળથી ગામડાંના ગંદા રસ્તાઓને મ્થાને સ્વચ્છ રસ્તા, હવા અજવાળાવળા અનુકૂળ મકાનો, પુલો, શાળા, દવાખાનાં એ બધાંનું ચીત્રો એકાદ ચમકારી સ્વપ્નની માફક ખડાં થતાં, એની સાથે સાથે તેમને એટલી ખત્રી પણ થઈ ગયેલી ત્રાગતી હતી કે, જો તેઓ એ બધાની સમજણપુર્વકની જવાબદારી ઉપાડી લઈને, ત્રણ વર્ષના કાર્યક્રમને વફાદારીથી અમલમાં મુકે, તો એ સ્વપ્ન તેમને માટે સત્ય હકીકત પુરવાર થાય તેમ છે.

આથી ચર્ચા અને શંકાભર્યાં વાદ્વીવાદને તે સભામાં ઓછામાં ઓછું મ્થાન હતું બધાઓના મન ઉપર એ કાર્યક્રમની એવી સંગીન અસર થઈ હતી કે, તેને લીધે તેમણે હેતુપુર્વકનું મૌન સેવ્યું હતું.

તે પછી તમામ પ્રતિનિધીઓ સહકારી ધોરણે થતી ખેતીના સફળ પ્રયોગો જોવા ગયા. તેઓ પાકથી ઉભરાતાં ખેતરોમાં ર્ચા, ફળફળાદીથી લચી રહેલા બગીચાઓમાં ગયા, અને એ પ્રયોગની આટલી બધી સફળતાને નજરે નીહાળી આનંદ અને આશ્ચર્યમુગ્ધ બની માથાં હાલવવા લાગ્યા.

એક વખતનાં ખાનગી માલીફીનાં ખેતરો, ખાનગી માલીફીનાં મકાનો, એના બુનુ અંરકારના પડખા વાતાવરણમાં હજીય સંભળાતા, તેમણે સાંભળ્યા.

સામુદાયીક ખેતરોમાં સામુદાયીક મશુરીને ધોરણે કેવું સુંદર કામ થઈ શક્યું હતું તે જોઈને તેઓ હજી થઈ ગયા.

એ સામુદાયીક, ધોરણે બાધવામાં આવેલાં મકાનો; કામદારોનાં વીરામગ્ધાનો સ્વચ્છ રસ્તા, વ્યવસ્થીત રાયરચીલાં બધું જોઈને તેઓ હજી ખાનગી માલીફીની લાવનાને વળગી રહ્યા હતા, તેમનાં દીલ પણ ડાલવા લાગ્યાં.

ખાનગી ખેતરો કરતાં સામુદાયીક ખેતરોનાં ઉત્પન્ન સવા કે ફાદ ગણાં વધુ થતા હતાં, પરંતુ ખાનગી માલીફીનાં ખેતરોમાં પાકતા દાણાઓ કરતાં સામુદાયીક ખેતરોમાં પાકેલા અનાજના દાણા પાંચ-દશ ગણા વધુ માતખર હતા અને ટ્રેક્ટરથી કામ કરનાંઓ લગથી ઉત્પન્ન થતા દાણા કરતાં હજી વીશેષ માતખર પાક વિતારવાની બબતમાં પુરેપુરો શ્રદ્ધાવાન જણાતા હતા.

ત્યાંથી આત્મા પંજી સભાનું કામ કરીથી શરૂ થયું ત્યારે સામુદાયીક ધોરણે કામ કરવાના લાભાલાભની ચર્ચા કરવાને બદલે એ ધોરણે ત્રણ વર્ષની યોજના કેટલી બધી સફળ થશે તેની જ ખાત્રી તેઓ આપવા લાગ્યા. કેમકે ખેતરો અને બગીચાઓનાં પ્રત્યક્ષ દર્શન પંજી એમના દીલમાં સામુદાયીક કામને માટે જરા નેટલીએ શંકા રહી નહોતી.

તેઓમાંના એક પ્રતિનિધીએ કહ્યું : “થત્રોની મદદથી કેવું સુંદર કામ થઈ શકે છે, તે અમે અમારી નજરે જોયું છે અને અમારી ખાત્રી થઈ ચુકી છે કે, તે રીતે કામ હેવાથી આપણે આપણા ફાવેલા કાર્યક્રમને ઘણી જ સફળાઈથી પાર ઉતારી શકીશું. સામુદાયીક ધોરણે થતી ખેતી જોવા પંજી અમારી એ પણ ખાત્રી થઈ

ગત છે કે, જો આપણે જુના પુરાણા રૂઢી-વાદની બંધનમાંથી છુટી પડીએ, પ્રજા-લીલાવાદની ગુલામી છેડી દાનરો વર્ષ પહેલાં યોગ્યરૂપે સાધનોને આધળા બનીને વળગી રહેવાની ના પાડીએ, અને બધા સાથે મળીને કામ કરવા લાગીએ તો, લાલના કરતાં આપણે આપણી જમીનમાંથી દશગણો વીશેષ માત્ર ઉત્પન્ન કરી શકીએ.”

અને છેવટે

જેઓ દલ સામુદાયીક પ્રયોગમાં બળવાને આનાકાની કરી રવા દના, તે પક્ષના આગેવાને ઉસા થઈને કહે:

“સામુદાયીક ધોરણે કામ કરવાના કાયદા અમે આજે બરાબર સમજી શક્યા છીએ. આજથી અમે પણ તમારા પ્રયોગમાં સંકાર કરવાનું તૈયાર થઈએ છીએ. ગામની જમીનના હક્કરો નાના નાના કદમાં કરી નાખવા અને તેની નજીવી આવક ઉપર જુદાં જુદાં કુટુંબોને નીધનતાથી સડતા જીવતા લોકો, તેના કરતાં ખેતીવાદી, દૂધાકરો, ગાળા, રસોડાં બંધું સામુદાયીક ધોરણે નજાવી, આ નકરે લોકો ગામડાને જીવના ન્યાય સ્થુ ખનાવી દેયું, અને અનેક યુગની જુની જંગલી મનોદશામાં અચકાયા કરવાનું છેડી, સુઘલ બળદો અને લાકડાના નાનકડા હળને બદલે ચોલાદી બળદો અને ચોલાદી હળની મદદ લઈ માનપ્રદ મુખી તેમજ સ્વતંત્ર જીવન ગાળતા થયું એજ હવે અમને ધ્રુ લાગે છે.”

અમેરીકામાં દર વરસે ૬૫,૭૨૬ ખીટીરા સાકારને વસાહત તરીકે દબલ કરવામાં આવે છે. પણ જપાનના એક પણ માણસને વસાહત તરીકે હવે લેવામાં આવતો નથી.

આખરનોની મનોદશામાં આવું અજબ પરીવર્તન લોકોને મને ભારે આશ્ચર્ય થયું, કેમકે હું તો એ બધા લોકોને બંધુ જ સારી રીતે જોળખતો હતો. ખેડૂતોનાં અનેક ખર્ચાઓમાં કાણુપણે સમયે હું આધર્યો હતો, અને ખેતરોના કહેવાતા માટીકા, જરા જેટલી પણ મજુરી કર્યા વીના એ ખર્ચામાંથી અનાજની લગભગ ધાંધી દગલીઓ ઉઠાવી જતા લેખા હતા, તેમજ પાછળથી નીસાસા નાખતા, ‘આખું વર્ષ આટલા દાણામાં કેમ કરીને વરશે?’ એવી લાચ વસતો કાઢના, ખેતરમાં ખરેખરી મજુરી કરનારાઓને મેં સાંકળ્યા હતા; એજ ભુમીમાં, એજ જમીનદારોને મુખેથી આવા શબ્દો સાંભળવા મળે એ નવાઈ નહીં તો ખીણું શું?

પણ તેઓ ખેડૂતોના સંઘર્ષમાં રહેલી પ્રયંસ શક્તિને બગાડવા પારખી ગયા હતા. એ સામુદાયીકપણે સંગીન બનેલી જનતાની પ્રયંસ શક્તિ ગામડાની રસકસદીન થઈ ગયેલી મનાતી. અમુલ્ય ભુમીને ફરીથી રક્ષણ બનાવશે, ત્યારે આજનું નીધન, નીરાશામય, દુઃખી, નીરસ ગામડું પક્ષ ટાઈ જશે, તેના પતનીઓ જીવનનો સાચો આનંદ અનુભવના થશે અને જીવન અને શ્રમની અંદર રહેલાં ઉત્તમોત્તમ તત્વોની પુરેપુરી મજા માંલુશે. તેઓ ખરેખરા સ્વતંત્ર મનુષ્યો બનશે, એવી મારીદબ માન્યતા તેજ વખતે બંધાઈ.

અમેરીકા પાસેથી ઐરબીટન દર વરસે ૨૪૦,૦૦૦,૦૦૦ પાઉન્ડની કીંમતનો માલ ખરીદે છે, ત્યારે અમેરીકા ખીટન પાસેથી માત્ર ૪૦,૦૦૦,૦૦૦ પાઉન્ડનો માલ લે છે.

માન્યતા અને વર્તન

: લેખક :

રસીકલાલ કે. શાહ

કોઈ પણ બાબતમાં થદા રખતી અને એ થદા પ્રમાણે વર્તવું એ બન્નેમાં ફરક છે. અમુક વીધવને માનવા છતાં તે પ્રમાણે વર્તવામાં ન આવે તો એ માન્યતા ગુ' કામની? લેખક આતુ રાગદારણી તે દષ્ટીએ ચર્ચા કરે છે.

વૃત્તંત્રનાં મારી સાથેના વાત્તાવાપમાં બહુ જ રસ પડ્યો. એવું તેમણે મને બચ્ચરમાં મળ્યા ત્યારે કહ્યું, અને બીજી દીવસે સાંજે તે મારે ત્યાં ફરીથી આવ્યા.

આવતાં વાર જ તેમણે ફરીથી ચોતાના વીચાર જાહેર કરતાં કહ્યું :

“રસીકલાલ, માફ કરજો, તમારો સમય હું ઘડી છું, પરંતુ મારે કમ્બુ કરવું જોઈએ કે તમારા વીચારો સાથે હું મળતો થાઉં કે નહીં” પણ મને તમારા ચર્ચામાં બહુ રસ પડે છે, એટલે આજે જાણી જોઈને સાંજે તમારી પાસે આવ્યો છું.”

મેં કહ્યું : “એ ઠીક કહ્યું”. અત્યારે મને તમારી સાથે વાત કરવા પુરતો વખત મળશે. વૃત્તંત્રના! એક માણસના વીચાર સાથે મળતા થવું કે નહીં તે જુદો પ્રશ્ન છે. પરંતુ નીખાતસ હાવે બીજાઓના વીચારો જાણવા, તે વીચાર આપણે બાંધી લીધેલા વીચારો કરતાં જુદા હોય છતાં તેની તરફ ઝડીજીવતા બતાવવી એ જ દરેક મનુષ્યને માટે જરૂરનું છે. હજુ આપણે સમૃદ્ધાથી દષ્ટીએ આવી જાતની ઘડતોનો આરંભ કરીએ છીએ, છતાં આપણી જુની-ચીતા-

થવાદી મનોદનામાં ઝાંઝો પત્રંગ થયે નથી, જીતકાળ હજી જીતની માફક આપણી ઉપર પાંજરે પ્રસારીને પડ્યા છે એટલે વીચારબેદ આપણે ચૂલ્લ કરી શક્યા નથી, અને મતભેદને મનભેદ માની લેવાની મુમ્મ કરીએ છીએ. પરંતુ મનભેદ એ તો તાઝગીની, જીવંતપણાની, રવતંત્ર મનોદનાની નીશાની છે.”

“એ વાત તો ખરી છે. પરંતુ સાખ્યો કે કરોડો મનુષ્યો અમુક વીચારોને ખરા માનીને ચાલતા હોય, તેમાં જુદો ચોધરી એ કામ ઠીક નથી.”

“એ કેમ કહી શકાય?”

“લોકોનું ટાળું જે કંઈ તેનો આપણે તેમની વચ્ચે ઊભા રહીને દનકાં કરીએ અથવા તો તેમનાથી જુદા વીચારો બનાવીએ તેમાં ભય તો છે જ.”

“ભય ભયે હોય, પણ તેમ કરવું એમાં અનીતી કે પાપ તો નથી ને?”

“ના. પરંતુ...”

“તમે કદાચ એમ કહેતા હશે કે, અનીતી અથવા પાપ હોય કે નહીં છતાં તેથી લોકો આપણી તરફ ઘુડેલા કરે,

“એમ ? મ કદી ગમ્ય ? તો પડી મનાય
ગૃહસ્થાશ્રમે જનતા ટેકા કેમ આપતી
નથી ?”

“તેવું પહેલું કારણ એ છે કે તેઓ
જનસમીપમાં ભળતા જ નથી એ જ
બતાવે છે કે તેમને પોતાના કાર્યક્રમમાં જ
અગ્રધા છે, અને એ કાર્યક્રમ લઈને જનતા
આગળ તેઓ જાય તો તેઓ જનતાને તેમાં
અગ્રધા ઉપજાવવા કરાની શરૂએ એમ તેમને
લાગતું નથી”

ત્યારે ગાંધીજી જનતામાં ફરીને તેને
શ્રદ્ધા બેસે એવો નારકમ ગુણ કરે છે એ
તો તમે સ્વીકારો છો જ ને ?”

“ગાંધીજી ગૃહસ્થાશ્રમ જતા સાધુ પુરુષ
વીરોધ છે તેમને જીવનમાં પ્રયોગ કરવા છે,
એ પ્રયોગમાં જેટલો જનતા રસ લે તેનો
તેઓ ઉપયોગ કરે છે જાણી જનતાને
એમનો બતાવેલા માર્ગ રચે છે એમ કહી
નહી નહી.”

“તમારી એ વાત મરાખર નથી તેની
ચાલે હું જગ પશુ મગતો મધ તકતો નથી”

“તેમાં મને કોય જ વાગે દેખાતો નથી
કે વગર પશુ માત્ર લાગતું નથી પશુ
તેમ જીવાના ગળણ તો બતાવશે ને ?”

“મને તો એમ લાગે છે કે મહાત્માજીએ
જે માર્ગ દેશને બતાવ્યો છે તે સાચો છે
અને તેને જ અનુસરવું જોઈએ”

“એ - હ ખરેખરી દીશા નથી તમે
પડીત મોતીના નહેરૂને તો મહાત્માજીમાં
શ્રદ્ધા ગંખનારા માનો છો ને ?”

“જરૂર”

“ત્યારે તેમણે જ મહાત્માજીની અસહકારની
પહેલી ચળવળ વખતે જે તપસ સમીતી
મહાસભાએ નીમી હતી તે વખતે ચોક્કસ
ભાષામાં કહી દીધું હતું કે “એટલું
ચાદ રાખવું” જોઈએ કે દરેક અસહકારીએ

કાંઈ પોતાની વીચારસમીતી મહાત્માજીને
શરણે મુકી દીધી નથી.” મહાસભાની એ
સમીતીના તમામ પ્રતિનિધીઓએ અમદ-
કાગની લડતને “અધ” ધાર્મિક પાયા ઉપર”
રચાવવી વડત તરીકે ઓળખાવી છે અને
મોતીલાલજીએ એ પણ જણાવ્યું હતું કે
એ નીતીને ધાર્મિક આદર્શો ટેકા આપે
પણ તેને રાજકીય લડતમાં માન્ય ગણી
ગણાય નહી.”

“એ તો બધી જોળ જોળ વાતો છે”

“માટે તો આપણે વીગતોમાં ઉતરવું
જોઈએ એમ હું કહું છું”

“એ વીગતો કય ?”

“સાબળો, મહાત્માજીએ અસહકારની
પહેલી લડતમાં હીંદુ મુસનમાન એકતા,
અસ્પૃશ્યતા નીનારણ, ખાદીનો સ્વીકાર અને
પરદેશીનો ત્યાગ તેમ જ ધારાસભા, અદા-
લતો, ખીતાબો અને સરકારી શાળા કાલે
જોનો ત્યાગ એને સ્વગળ પ્રાપ્તિની ખતના
ચાર મુખ્ય સ્થાન ગણાવ્યા હતા હવે
તમે જ કહો કે એમની સનાદ જનતાએ
કેટલી માની ? એક આગેવાનને ધાર્મિક
પુરુષ તરીકે માનીને તેમનું સન્માન કરવું
એ જુદી વાત છે અને તેમના બતરના
માર્ગનું અનુકરણ કરવું એ જુદી વાત
છે બેકતીની તરફના ભક્તીભાવથી અન્ય
આવે એમ તો તમે નથી માનતા ને ?”

“ના”

“અને તેમના બતાવેલા માર્ગે તો તેમને
માનનારા ચાલતા નથી ખાદીના સબધમાં
તો આપણે મધ કાલે ચર્ચા કરી જ ગયા
હતા હવે પેલા ચાર મુખ્ય સ્થાનોમાંથી
હીંદુ મુસનમાન એકતાનો પ્રશ્ન લો, અને
તમે જ કહો કે આને આપણે ક્યા ઉભા
છીએ ? ગાંધીજીના બે મુખ્ય સથી અ-
ભાઈઓ પણ આને તેમને સામે છેડે ઉભા

છે. અવગત અંત્યએ તન્દ્ર મદ્ભાવ બતાવવા એમ કેટલાકો માને છે, પરંતુ સનાતની મતના સખ્યાન ધ માણસો ગાંધીજીને બ્યક્તીગત માન આપવા છતાં, અંત્યજ્ઞેની આભડછેટને ક્ષમાવી દેવા તેવાગ નથી તેમ જ ધારાસભાનો અને સરકારી અદાલતોનો તેમ જ શાળા કોલેજોનો કે સરકારી ખીતાબોનો બહીષ્કાર એ પણ મક્કળ નીવડ્યા નથી.”

“પરંતુ તેની તમ્કનો મોઢ તો ઓછો થયો છે ને?”

“તેટલા પુગ્તી વાત સ્વીકારીએ તો પણ તેથી આપણે ન્યરાજ તમ્ક કેટલા ડગવા આગળ વધી શક્યા, એ તો બેનુ જોઈએ ને?”

વસંતનાલ આથી નીચારમા પડી ગયા તે કલ્પ બોલના નથી એ જોઈને મે કહ્યું

“હીંદુ મુસનમાનોની એકતા ઉપર ગાંધીજીનો પુષ્કળ આગ્રહ હતો, છતાં જ્યારે એ એકતાનો લગ થયો ત્યારે આરભમા અપનામ ક્યાં પડી ગાંધીજીએ એ દીગામા નુ ક્યું?”

“ખાસ તો ઈંઈ જ નહીં પણ લોકો જ્યાં કોઈની વાત સામળવા નૈવાગ જ ન જાય ત્યાં તેઓ શું કરે?”

“વસંતનાલ, એમ કેમ કહી શકાય? નેતાની ખરેખરી કસોટી તો તાર જ છે એવે સમયે તો નેત્રજોને ખેવડી હીંમત અને ખેવડા બગથી કામ લેવું જોઈએ તેને બદલે ગાંધીજીએ તો બન્ને પક્ષ લડીને ચાકશે એટલે આપોઆપ એકતા ધરે એમ કહીને સંતોષ માન્યો.”

“એની ના નહીં પડાય.”

“અહીં મહાત્માજીએ બધો આધાર કુદરત ઉપર મુક્યો, એટલું તો ખરું જ ને? એ રીત ખોટી નથી કુદરતનો એવો કામ છે કે અમુક પ્રકારનો રોગ ધાય તો તે

ગેગના જંતુઓને ખાઈ જનારા વીર-ધ પ્રકૃતીના જંતુ તે સગે છે. અને જે ગેગી જંતુઓને ખાઈ જાય તેટલી શક્તી નવા જંતુઓમા હોય તો દરદી સામે ધાય પરંતુ દરદીના શરીરમા એવા ત દુરસ્તીના જંતુઓ ધાય તેટલી તાઝગી ભરી શક્તી ન હોય તો ગેગના જંતુઓ નંદુરસ્તીના જંતુઓને ઝડપી જાય, અને રોગનું પ્રામલ્ય તેથી એટલું વધી પડે કે આખરે ગેગી જ મરી જાય આથી દાકતરો હમેશા રોગના જંતુઓને ખાઈ જનારા જંતુઓ વધી શકે તેવા જ ઔષધોપચાર કહે છે.”

“તો પડી ગાંધીજીએ એ પ્રશ્નમા માયું માયું નહીં એ કીક જ ક્યું” એમ કેમ કહેવાય નહીં?”

“એના કારણ સમજવા જેવા છે હીંદુ મુસનમાનોની એગનાનો પ્રશ્ન ગાંધીજીએ ઉપાડ્યો ત્યારે ખીનાફતની લડતને તેમજે હીંદુઓની વતીથી ટેકો આપ્યો હતો એના શુભોપમા ઉતરવું તે હવે જોળાય ન કુધ માટે રડવા જેવું છે, તો પણ તે વખતે જ જુદીમાન મુત્સદીઓએ આપેલી ચેતવણીની એમણે અસગળના કમી હતી તે પડી એ આખો મામતો કેમ પચટાઈ ગયો તેનો ઇતીહાસ પણ જાણવા જેવો છે નેના જરણોના ઉગ્રાણમા ઉતરવાની જરૂર નથી, કેમકે તે તો બહુ જાણીતી વાત છે, પરંતુ સંગીન એકતામાથી બન્ને કામ વચ્ચે અચકમણી થઈ તેમા ત્રીજા પક્ષની જુદીએ કામ ક્યું છે એટલે જંતુશાસ્ત્રના કુદરતી નીયમ પ્રમાણે ત્યાં કામ થયું નથી તેટલા જ માટે મતભેદના દહીં જંતુઓ વધે એવા જે પ્રચણો થઈ રહ્યા હતા. નેની સામે ત દુરસ્તીના જંતુઓ જેથી વધે તે જાતના ઉપાય અજમાવવાની જવાબદારી ગાંધીજીની હતી આજે આપણે

એણે છીએ કે દેશની સાચી વ્યવસ્થાનાં માગંભાં એ જ પ્રશ્ન મોટી આડખીલી રૂપ ઉભા છે. અને તેના મુળ કામી ધોરણે મતદાર મંડળો રચાયાં તેમાં રહેલાં છે. એ ધોરણ દાખલ થયું તેમા પણ આપણે ગાંધીજીના ‘એક વર્ષમાં અરાજ’ ના વચનમાં શ્રદ્ધા રાખી મોન્ટેગ્યુ મુધારાનાં ઘટનામાં અસહકાર કર્યો તેની અસર ઓછી નહોતી. અને પાછળથી તો મદાસલાના જ સભાસદો અગ્રણ્યો બનીને ધારાસભામાં પણ ગયા....પણ એ તો જુઓ જ વીષય છે.”

“અને એ બધી બાબતોની બરાબર ખબર નથી.”

“ધણી લાઇઓ એ જ રીતે બધી બાબતોની બરાબર ખબર ન હોવા છતાં માત્ર વ્યક્તીગત પુનર્નિર્માણનાથી જ હડતરી વાતોને વળગી રહે છે, જતા કામ કરતા નથી અથવા તો કાલક્રમ બદલાવવા મુશ્કેલી ન રાખાય તેવો હોય તો પણ તેની મીમાસા કરવા તૈયાર થતા નથી”

“છતાં મહાત્માજીને લીધે બીંદમા જનશૂતી આવી છે એની તો તમે ના નહીં જ પાડો ને?”

“એની ના નથી, એ તો મેં તમને અગાઉ પણ કહ્યું, પણ આપણી હડત જનશૂતી લાવવાની નથી, પણ સ્વરાજ મેળવવાની છે. છતાં જનશૂતીની બાબતમાં પણ વાતાવરણ, જનશૂતીને ધોષણ આપનારાં, સામા પદના કામ અને તે માટે તૈયાર થયેલું ક્ષેત્ર એ પણ જોવું જોઈએ. યુરોપી યાત્રીમા પરદેશી મુત્સદ્દીઓએ જનતાને યુધ્ધ તરફ આકર્ષવા જે નુકસાનો સતત પાક કર્યો હતો, દેશી લશ્કરને ગોરાઓ સામે લડવા, માટે જે તક અપાઈ હતી અને પરાક્રીન પ્રજાઓને સ્વાધીન બનાવવાની જે વાતો, થઈ હતી તેથી, સામાન્ય રીતે જ જગતની દૃષ્ટાવલી, પ્રજાઓમાં જનશૂતી આવી હતી, બીંદમાં મીસીસ બેઝન્ટ અને લોકમાન્ય

ટીળકે તે વખતે સ્વરાજસંઘો સ્થાપીને લોકમત જનશૂત કર્યો હતો, તેમાં રાજીવ્રદ કપદાએ અને પંજાબના દલપાદરે તેમ જ ખીલકતની લડતે ઉત્તેજના પુરી હતી, તેથી બ્રીટીશ મુત્સદ્દીઓને લીંદને સંતોષવા માટે મોન્ટેગ્યુને લીંદ મોકલવાની ફરજ પડી હતી. આટલી પુર્વ સામગ્રી તૈયાર જ હતી અને તે વખતે તો મહાત્માજીએ બ્રીટનને લશ્કરી મદદ આપવાની હડત ઉપાડી હતી, અમૃતસરની મહાસભામાં મોન્ટકડ મુધારાને અપનાવવાની અને તેને ટેકા આપવાની હડત પણ એમણે દેશબંધુદાસ, લોક માન્ય ટીળક વગેરેની સામે કરી હતી. પણ તે પછી જ્યારે અસહકારની હડત આગળ વધી અને બારોડાની પંકજ કનૈયલા મુદ્રાની ઘડી આવી, ત્યારે ગાંધીજીએ ચોરી ચોરાની ઘટનાથી હડત અટકાવી તેથી ઉત્સાહી પ્રજા નીરાશ થઈ, દેશના આગેવાનો એ મહાત્માજી ને સમજાવ્યા પણ મહાત્માજીએ કોઈનું કહેવું માન્યું નહીં. પરીણામે હડતને દશ વર્ષનો ધક્કો લાગ્યો.”

“પરંતુ એમાં તો અહીંસાના તત્વનો ખુલ્લો લંગ થયો હતો.”

“આવડ મોટા દેશના પ્રમાણમાં ખરી રીતે તો એ બનાવ સાવ નજીવો લેખાય. વળી મહાત્માજીએ દુસ્મનના કામનો તીવ્રકાર કરવા છતાં તેની તરફ પ્રેમ રાખ્યો એવી જે માગણી કરી છે, તે એવી ઝીણી બાબત છે કે સામાન્ય માનવસમાજથી સમજી પણ ગયાં નહીં. આખી દુનીયા માટે આ પ્રશ્ન જ નવો છે.”

“પણ અમેરીકનોએ અને ઐરલેન્ડનાં જવા અંગ્રેજોએ પણ અહીંસાની લાવનાનાં પુષ્કળ વખાણ કર્યો નથી, કે શું?”

“એની ના નથી. માત્ર આપણે એટલું જ જાણવું પાડી છે કે જે અમેરીકનો અને

ખીટીના કામગર પડેના ગાળી પાખના
પ્રેમસંકટ જેના પત્રકારે હીંદીઓની
અરીસાના વખાણ કરે છે, તેઓ દુવર
અને મેકેડોનાડની સરકારો ઉપર દુશ્મણ
કરીને અમેરીકા તેમજ ખીટીને અરીસાનો
માર્ગ ખીટીની જગતના લુદ્ધ અટકાવના
કેટલું દુશ્મણ કરવા તૈયાર છે?”

“એ વાન ખરી છે, પણ ધારો કે તેઓ
તેમ ન કરે?”

“તો પડી એમની પ્રશંસાના અર્થ નુ ?
જે વસ્તુ તેમને સારી લગે તેનો પ્રત્યાર
દેવો તે એમનો ધર્મ છે. કેમકે તેઓ
પ્રચરકો છે પરંતુ જાણ વ્યવસ્થાન, એક
વાન હું તમને જુદું કે કુદરતનો કંમ જુઓ
તો તેમાયે એકપક્ષી અહીં સાને ન્યાન નથી.
જ તુસાઅનીશારદે તમને દર્શા શકે કે
જંતુઓની કુનીઆમા, જગતરાની કુની-
આમા, પગુઓના જગતમા કે પ્રાણીમાત્રના
જીવન ટકાની ગળવાના વ્યવસ્થામા પ્રાણ-
વ્યવસ્થા હીંદી અને જ ન્યાન છે. નાના ડોવાના
આહાર કરીને મોટા ડોવા હવે છે, નીચા-
લોનો આહાર કરીને સમગ્ર ડોવા હવે છે.
તેમ નીધાનોના આચાર ઉપર સંધનો હવે છે
આમ કુદરતી કંમ જ દો આ ઉપર ટકે છે
કરીના જોટવામાથી આમો હમે તે પહેલા
જોટવાને ફાટી તુટીને પોતાનો નાગ થવા
દેવો જ પડે છે રોગ મટાડવા માટ દુપટ્ટુ
પંખીના સર્જકમાથી ગમીઓ કાઢવામા આવે
છે, પરંતુ એટલે ન જાઓ અને અનાજ કે
ફળજાદી અને શાકભાજી ખાવાની વાન
કેમ છતાં તેમાયે અમુક તત્ત્વની ત્રાગણી
છે એ વાત હવે તો જગદીશ માણુએ
આપણને જણાવી છે, એટલે કુદરતનું વ્યવ-
સ્થા જ અહીંઆથી ઉત્પન્ન છે એ વાન જુનની
જાણની નથી.”

“પરંતુ અન્યારે મીધાને તરીકે ન હો
તો વડતની નીતી તરીકે માનવાની જરૂર
તો તમે ખીટીકારો છો ને?”

“તે વીધે મેં હજી અર્થા દર્શા નથી
તમને હમણા જે દલીલ ગયા તે તો માન
સામાન્ય મોજા જે અર્થા કરતો હતો. પરંતુ
તમે જે પ્રશ્ન પુછો છો તેનો જવાબ હું
આપુ તે કરતા પડીત મોતીનાવજી જેના
નુ કહે છે તે જ તમને કહું તે સાબળો.”

એમ દર્શાવે મેં અસંકલ્પની વડતની
તપાસ માટે મહાસમીતીએ નીમિત્તી તપાસ
નમીતીના જ્ઞાતમાથી પડીત મોતીનાન
નહોડની લુદ્ધ નોધમાથી મેં નીમિત્તો લાગ
એમને વાચી સંભળાવ્યા

‘એ ખડ’ છે કે “જોડું” કુતાર માટે
તીગ્ધકાર” એ સ્વદેશ પ્રેમ નથી પણ એની
અથે એ પણ સત્ય છે કે સ્વદેશ પ્રેમ અને
જોડા માટે તીગ્ધકાર બંને આથે સાથે રહી
ગકે એ વાદ ગામનુ ધરે છે કે અન્ય-કાર
એ પ જામતા અત્યાચાર અને ખીનાફતને
આપેના નીવાસપ્રાપ્તના પગીશુભ-પે જન્મ
પામ્યો છે એ એમાથી એક પણ એનુ કંમ
નહોવું કે તે પ્રેમનો સંચાર કરી ગકે.
પ્રેમનો અભાવ અને તીગ્ધકાર એ એ વચ્ચે
એટલો જુગ તફાવત મહેનો છે કે સાધારણ
જુદીના માણુસથી તે સમજી શકાય
તેનો નથી.

અથ જોના માટે પ્રેમ અતાવનાવું કાઢ
પણ હીંદીને સમજાવવાને અને મેનો ઉપ-
દેશ કરના માટે મહાત્માજી જેવાને પણ
વરસોના વરસો વાગે અને જ્યાં મુધી
અથરનાહી ગકે ત્યાં મુધી તીરસ્કરમાથી
મુકતી મેળવવાની આશા આ દેશને માટે
અર્થ છે. આ દોષ ખીટીશ રાજ્યની સાથે જ
જન્મના પામ્યો છે જન્મુ કે છંદ માંડીઆ

કંપનીની ગરબાતથી આવે મુઠ્ઠી પુરોષી-
અનેએ હીંદી અધીકારીઓને અપમાન
ભરી વર્તણૂક બતાવી છે આપણને તાબે-
દાર પ્રગ્ન તરીકે જ વર્તન આપવામા આવ્યું
છે. આ વીષય ધણી વીશાળ છે. હું એનો
અહીં ઉત્તર જરૂર છું તે એવા જ માટે
કે ત્યાં મુઠ્ઠી તમે મુગ કાગળને મીટાવો
નહી ત્યાં મુઠ્ઠી એ કારણના કારણે તેના
દેખને પણ મીટાવાનું તમારી સત્તામા
નથી મુદ્દા એ છે કે મહાત્માજીએ જાતે જ
એનના “અપ” ને કાગેસના રાજદારી કાર્ય
ક્રમમાંથી નક્કર ગણ્યો છે એટલે જે
ગાણુઓ એ દીરામા બીજા પ્રયત્ન કરવા
માગના હોય તો તેમના પ્રયાસો જરૂર
ની જા નીવડવાના.

હાથ એમ જોવામા આવે કે અહીંસા
એ આ યગવળનો મુળ પાયો છે અને
મહાત્માજીને અનુસરી તેમના અનુયાયીઓએ
એ સ્વીકાર્યો છે ત્યારે જણાવવાની જરૂર
નહી છે કે કાગેસે જે ધોરણે આ મીધ્વાત
સ્વીકાર્યો તે ધોરણ એક ઉપસ્થિત થયેલી
જરૂરને લઇને કણ ન રાખ્યું છે. .

અગરના પદમા અમને તીરકાર અને
વેનુચી સીવાય કંઈ જણાવું નથી તેમના
નાના અમલદારોથી અસંખ્ય અત્યાચારો
જુની રીતે થયા છે, આ વાત કંઈ નોટા
અમનદારોની ઘણી વાર જાણ બહાર નથી
હોતી વેર વાળવા ધરપકડો કરવામા આવી
છે, કામ ચલાવવામા આવ્યું છે સગળો
પણ થઈ છે અને અમલમા પણ મુકાઈ છે

હમનનીતી આખા દેશમા ખુલ્લે ખુલ્લી
પ્રસંગી રહી છે અસહનગીઓને પજવવા
ખરા અગર ખોટા સાધનો વપરાય છે આ
વેળા પ્રેમનો ઉપદેશ આપીને બચાવ કરવાનું
જોખમી રાજ દુખી પ્રવળના હાથમાંથી
લઈ ચેવામા આવે તેને ધાર્મિક આદર્શો કલ્પ

ટેકા આપે પણ રાજકીય લગતમા એ નીતી
ખુલી છે મહાસભાના રાજકીય કાર્યક્રમમા
ધાર્મિક અને નૈઋતીક સીધ્ધતિ લખલ કરવા
સામે મારો સખ્ત વીરોધ છે. કાગળ કે
હીંદમા બધા ધર્મના તે આમાન્ય પાયા
રૂપ નથી”

અને તે પડી મે વસ નવાવને પુછું :
“ક્રમ પડીનજના ક્યન ઉપર તો તમને
અધ્યા એસે છે ને?”

“ત્યારે તમે શું એમ જ માનો છો કે
આપણે લગ જ ચલાવી નહીં ને માત્ર
કુદરત ઉપર અધ્યા ગળીને એમી ગણે?”

“ના મેં કદા એવી કંપના મુઠ્ઠી કરી
નથી ઉપડું હું તો એમ કહું કે આપણે
લગત કરવી જ, સ્વતંત્રતા માટે હમણ
રાખની અને તેની પ્રાપ્તિ માટે મંથન
કરવું એ તો પશુ પંખી અને નાનામા નાના
જંતુઓની જે કુદરતી લાગણી છે, તો પડી
માનવજાતીને એમને એમ એમી મહેવાનું કહે
તેવો મહામુખ શીરામણી કાણ હોઈ શકે?”

“ત્યારે તું કહું? તમે તો દરેક બાન-
તમાં વાંસા જ કાઢના અને જુઓ શોધના
લાગો છો.”

“તેવું કારણ એ નથી કે મને દેશની
સ્વતંત્રતા પ્રીય નથી અથવા તો દેશને
પરાધીન દશામા ગણેતા હું જોવા માગું છું,
સ્વતંત્ર થવાનું મને તમારાવી વીગેષ નહીં
તો તમાગ જેટલું તો જરૂર પડે છે જ
અને તેથી તો હું તેના નીગતર નીચાર
કર છું.”

“પણ એકવા વીચાર તું કામના?”
“તેમ વીચાર વીનાનું કામ પણ શું
અર્થનું? એટલે તો હું કહું છું કે પહેલાં
આપણે કોની સાથે જાડીએ ડીએ, જેની
પાસેથી સ્વતંત્રતા લેવા મથીએ છીએ તે
કાણ છે, તેનો કાણ ક્યા ક્યા છે અને તે

કાશુ આપણે કેમ મેળવી શકીએ તેનો બરાબર વીચાર કરીને કામ લેવું નોંધ્યો, મા આપની સાથે તમે રીસાઓ અને બુખ્યા રહો કે દુઃખ વેઠો તો તમારી તરફ પ્રેમ હોવાથી એને તમારા દુઃખે દુઃખ થાય, પણ ખીજા માણસની પાસેથી એવા પ્રેમની આશા તમે રાખી શકો નહીં, એટલે તેની પાસેથી તમારે જે કંઈ મેળવવું હોય તે માટે રીસાધને બેસી રહે કંઈ ન ચાલે, તેથી તો તેને નીરાંત વગે. જુઓને આપણે ૧૯૧૯-૨૧માં ધારાસભાઓનો બહીષ્કાર કર્યો, પણ અનેક દેશભક્તોને જ તે બહીષ્કારથી કેશો લાજ થતો ન દેખાયા અને તેઓ બધા ધારાસભાઓમાં ગયા. તેમ છતાં આગળ કરેલા બહીષ્કારથી જે આફતે આપણે ધારાસભા મારફત વહોરી લીધી તે આફતોને બધા દેશભક્તો પણ દુર કરી શક્યા નહીં. એ ઉપરથી જણાશે કે હાલની સરકાર ઉપર અને તેની મારફત ખીટીશ જનતા ઉપર દબાણ લાવવું હોય તો, તેનાથી રીસાધને આપણા વીરમના બધાજ માગે તેઓ રૂંધી નાખે

તેવી સમવડ અને તક તેમને આપવાથી આપણને જ તુકશાન થાય છે. તેથી દબાણ લાવવાના માર્ગોનો બરાબર વીચાર કરીને વ્યવહાર ધોરણે તે માર્ગોનો અમલ કરવો નોંધ્યો.”

“શું ત્યારે તમે એમ કહેશો કે ગોળમેણ પરીવટમાં આપણે જવું જોઈતું હતું.?”

એટલામાં જમવાનો સમય થવાથી. રસોડામાંથી ઉપરા ઉપરી આમંત્રણ આપ્યાં, તેથી મેં વસંતલાલને કહ્યું,

“ભાઈ આજે આપણે બહુ વાતો કરી છે, અને તમે જે નવો મુદ્દો ઉભો કર્યો છે, તેની ચર્ચામાં બહુ વખત જાય તેમ છે, તેથી જોઈએ તો વળી કાંઈ આવજો. હાલ તો રસોડાના આમંત્રણને મારે માન આપવું જોઈએ નહીં તો ક્યાંક મારા જ ઘરમાં અસહકારના બુધ્ધિનો આદંબ ધરો.”

અને પછી વસંતલાલ સાહેબજી કહીને એમને ઘેર જવા ઉઠ્યા, ને હું રસોડા તરફ વળ્યો.

ઐરબ્રીટનની રેલ્વે કંપનીઓમાં એકંદર ૧,૦૦૦,૦૦૦,૦૦૦ પાઉન્ડ જેટલી મુડી રોકવામાં આવી છે.

...

ઐરબ્રીટનમાં હજારો એકવીસ લાખ મોટરો છે, પરંતુ થોડા વખતમાં તે સંખ્યા ત્રીસ લાખ સુધી ચડી જાય તેમ છે.

...

ઐરબ્રીટનમાં ઇન્ડસ્ટ્રીઅલ આર્ટ્સ શીખવનારી ૧૭૪ શાળાઓ છે. તેમાં ૫૦ હજારથી વધુ વીદ્યાર્થીઓ શીક્ષણ મેળવે છે.

દુનીયાના દરેક દેશો કરતાં અમેરીકામાં પરદેશીઓ માટે તેમ જ પરદેશી માલને માટે વધુ તીવ્રસકાર બતાવવામાં આવે છે.

...

કેનેડા જેટલા ઐરબ્રીટનનો માલ ખરીદે છે તેથી ચાર ગણો વીશેષ અમેરીકન માલ ખરીદે છે.

...

જમીનમાં ઘટી રાખેલા એક રૂપિયા કરતાં બજારમાં ફરતો રહેલા એક આનો વધુ ઉપયોગી-કર્મી થતો છે

ના રૂઠા તે દીવને જાણે જ અન્નાદા
થતો તેને બદલે આજે પ્રાંત-જ ધરમા તે
દીવને જાણા થતો દેખાય છે. આ પન
ટામા આમાન્ય જનમમાજની માન્યતામા
થયેના નપટ પરીવર્તનના દર્શન થાય છે
આપણે એમદર્શીના એ પુરાણા મહાત્મ્યને
આજે ધર્મભાવનાથી વવાથી રેતા નથી,
પરંતુ એ જુની માન્યતાની ખુલ્લે ખુલ્લી
અરાના ડગોએ છીએ

પરંતુ આપણે અમુક જ નમયને વગળી
ન હોતા જુના જમાનામા જુદા જુદા
પ્રાંતની જે શ્રદ્ધા અને માન્યતા હતી તેની
સાચી ડગોએ, અને જોને આખરી સત્ય
તરિક મનાવવામા આવતુ હતું તેને આપણે
નવા જુનાગા તરીકે દમ માનવા લાગ્ય
છીએ તેમ જોઈએ તો તેના અન- ઉદાહરણ
મળે તેમ છે

જો સો રૂઠા પડેલા મૂર્તિ થવાનો ગીવાજ
હતો તે રૂપતે જે જીનો પતી મરી ગય
તેનનેની નાતીના માણસો જીવતી સગાવા
દેનામા પુત્ર માનતા હતા એટલુ જ નહીં
પણ જીવનની ધન્યતા તેમા મનાતી
હતી, પરંતુ આજે પ્રાંત પપુ જીન મરી
થસના કામમા મદદ કર્યા એ કાયદાની
નજરે શુદ્ધો ગણાય છે, પ્રાંત જીને જીવતી
બાળા નાખવાનો વીચાર જ આપણા રામે
રામને ખ્યાલ જી દે છે આ બાનતમા
આપણે આપણા બાપદાદાઓના જ્ઞાનમા
મુકેના વીશ્વાસનો ધનમગ ડર્શ છે, અને
તેમના જાનનો પપુ ખુલ્લી ગીતે અસ્વીકાર
કર્યો છે, અરે, આપણે એ ગીતને જ આજે
વાતની અને જ ગલી માનીને ધીમા-
ગીએ છીએ

મેગ, લેગ, ગીતના એ બધાને મેગ
ચલો ગણવાને બદલે અમુક દેર દેવીઓના
જુનન પર્ણણામ તરીકે માની, તે તે

દેવોની ચાતી અથે પત, બનીદાન વગેરેની
વીધીઓ કુટામા જ જુના જમાનાના મનુ-
ષ્યે સતોષ માનતા હતા, જુત, ગ્રેત,
મહાગદસ, વગેરે માણસોના ગરીબાદાખન
ચલ તેને મોડો બનાવી મુકે છે, તેનામા
ગમ મુક છે, કાંઈકના દેકરા મારી નાખે
જે એમ માનીને તેવા રોગી મનુષ્યને ઐયા
વેપચારની કશી જ મદદ આપવામા આવતી
નહી, અરે, તેમ કંઈવાથી રોગ દેવ કે
ગરસ ગુસ્સે થઈને આપણને વારોષ
કુખી કરે એવો ભય પણ બતાવવામા
આવતો હશે, પવીત્ર જી પુરોના
ગ્રામની કપનાઓથી તો આપણા તમામ
પુરાણો ઉભગમ જાય છે, એના શાપની કથા
ઓમા કોઈક વખત તો એકાદ રૂપી પગ્ગી
સાથે બબીચાર કરવા જાય અને તે જી
એની દુષ્ટ વાસનાની સામે વીરોધ બતાવે
તેને પણ પેના કપી થોડી, ચક્રી કે કાગડી
બની જવાનો સાપ આપે એવી કે એને
મગતી અનેક કથાઓ છે તેમ જ વગ્દાન
આપવાથી ધન મળ્યાની, પાપ મુક્ત થવાની,
ગયેલા અવયવ પાછા સાપડવાની અને મરી
ગયેના મનુષ્યો જીવતા થવાની પણ એવી જ
કપનાની કથાઓ તેમા જોઈએ તેટલી મળે
તેમ છે તે યુગના એ ચમત્કારોની કથા
તેમા સારે પણ સશય લાગ્યા વીના
મધ્યનજનો માનવી શ્રદ્ધાભાવે સાચી જ
માની રેતા, પરંતુ આજે માત્ર પોતાની
અશ્રદ્ધાને ગીરો મુકીને જીવનારાઓ જ એવી
વાતોને ખરી માને છે

એ જ ગીતે લોખંડ, તાણુ, ક્યાંક કે
ગીથુ લઈ તેને સોનામા દેવની નાખવાની
વાતો પણ બાપદાદાઓના જમાનામા ખુબ
જ માનવામા આવતી હતી, પરંતુ આજે
હવે આપણે બાપદાદાઓની એ શુધ્ધીની
મજાની કરના પણ અચકતા નથી અને

દેગ સંકેતની પોતાના ગજવા ભગવાની એ માન આપે યુન્તી છે એમ માની તેવા ઓની મોદ-વાણીની ભુરફીથી લન્માઇ જવાની ના પાડીએ ડીએ વીજાનગારીઓ આ દીગમા પ્રયોગો કરી ગણા છે એમ સભગાર છે, પરંતુ વીજાનતા પ્રયોગમા ક પનાને ૧ રા મને ઓછુ ન્યાન હોર છે, જરાગે જુના જમાનાના રમતકારોની વાતો મા તો સત્યનો એ અ રા માત્ર ન હતો એમ આજનો માણસ શ્રધ્ધાપુર્વક માને છે

આરી જ શ્રધ્ધા એ રખતે જ્યોતીષ માટે પણ જનતામા નીનાગ પાસા ઉપર પ્રચારમા હતી અમુ- પ્રકોની ગતી મીનન કે અથડાઅથડી ઉપર માણસના, દશન કે માનસ સમુદના ભાગરની રચનાને! આધાર રહે છે, અને તે ઉપરથી તેમના ભાવીનો નીચુથ જ્યોતીષ આપી ગકે છે આવા જ્યોતીષમા માન સામાન્ય જનના જ શ્રધ્ધા ધરાવતી હતી એમ પણ ડેવુ, ભુધ્ધીમાનો અને ગળ મહારાજનો પણ તેમા એની શ્રધ્ધા ગખતા ? જન જ્યોતીષીઓને ભારે ખર્ચે નીલાવતા, અને એના જ્યોતીષ અને ગડન અપશુભની ગણતરી ઉપર આધાર રાખીને અગત્યની લડાઈઓ હારી જતા આને જ્યોતીષના બોપાગાને આપણે એટલા સમ- ગયા છીએ કે ભાગ્યે જ દાઈ તેની ઉપર શ્રધ્ધા ગખે છે અનમત કેટલા અધર્મશાળુઓ એ જુન ગખને હલુ શ્રધ્ધાપુર્વક માનીને કુખી થાય છે, છતાં તેમની અખરા પ્રમાણમા ઘણી જ નાની છે હલુ જ્યોતીષીઓ અને ભવીખેત્તાઓ અતીત ધરાવે છે, પરંતુ તેમને જાહેર ખમગે ઉપર દ્યવુ પડે છે કે આઓમા ખપડી પેચા પેસા કે ચપડી ચપડી ઓખા-દાળની બીખ માગવી પડે છે માનવ સમુદનો મોટા ભાગ અને

પ્રકોને માનવ જાતીના ભાગીના સદગવાહકો તરીકે સીકારવાની ના પાડે છે આપણા ઓના જાનનો આ દીશામા પણ આપણે ઓ-ઓ ઇનખર કરી રહ્યા છીએ, એટલુ જ નહી પણ એમની એ શ્રધ્ધાપુર્વકની માન્યતાને આજે અથા દગીને તેની પાછા સમય બગાડના નેદલી એ તેને મહત્વની ગણવાની ના પાડવામા આવે છે

આમ છતાં પણ અજ્ઞાનને વીર ખોટી ડખતાના વુત હિપર નમનારી ભુતનગની વાતોમાથી જાન મેળવનાની રુ આપણે જ્ઞાનત રાખીશુ ? આપણે જો ભુતમગને જોતા છીએ તો તે જમાનાના મનુષ્યો એ કેવી કેવી ભ્રમણાઓમા જન વીતાનુ તેવુ જોવા પરંતુ જ પાવુ હવે તો વધારે સારા ક્રમને સાદ એટલો કરી મતી મમય ફાજન ગખીન, તેને માટે વખત મગાડતા બચી જવાની જરૂર છે એ ભુત ભગમા જો બરાબર ડેકીડ કરીએ તો તે સુગમા જોને 'ઉદાપણુ માનવામા આવતુ, તેન આજનો સામાન્ય ભુધ્ધીલન પણ 'ઉદાપણુ' તરીકે રીકારવા તૈયાર થાય તેમ નથી

નામન માથા ઉપર પૂરી દડે છે, ધરતી-પતો આધાર નાગના ડોનવા ઉપર રહે છે ગૃહલુમા સુર અથવા ચંદ્રને નહુ ગળા જાર છે દેવે સગમ્મા રહ છે, આ કારને ટાપી રાખવા માટે આગ્ર્ય ભો છે, કુધ, દહી મધ વગેરેના મહાસાગન ભરેન છે એ બધા ભુતમલીન 'આપણાઓના જાન' ઉપર આજનો નાનો છંડો પપુ વીશ્વામ મુકતો નથી, પપુ તે માન્યતાને છેક જ અછેન વીનાની નીને હસી પ્લાડે છે કેમકે નીજાનની જોર અને કેળવણીના વીમસ સાથે એ જાતના વડેમના પોત ખુલ્લા થઇ ગયા છે

હતા. તેમના યુગના માણસોએ ધાતુ હોત તે પછુ તેમાંથી તેઓ મુક્ત પુરવી શકે

તેમ નહોતું-પણ આપણે તેમ કરી શકીએ તેમ છીએ.

[૨]

ભુતકાળની સમાજ વ્યવસ્થાની તો આપણે વર્તમાન યુગની સાથે સરખામણી પણ કરી શકીએ નહીં એટલું પરીવર્તન બન્ને યુગની સામાજિક પરિસ્થિતિની અંદર થઇ ગયું છે. થોડાંક જ વરસો પહેલાં સમાજનાં જે કાર્યો પવીત્ર તરીકે માનીને પસંદ કરવામાં આવતાં હતાં; તેને આજે છોડે એક ઇનકાર કરવામાં આવે છે હાખલા તરીકે: વીલાયત જાહેર આવેલાઓને પચીસ જ વર્ષ પહેલાં જાતી બહીષ્કાર થતો, નેતે માટે મોટા મોટા ઝગડા થતા અને હમરો પીઆ જાતીના અધ્યાઓ પાછળ, બોજન વ્યવહારમાં અને પ્રાપ્તિઓમાં વેરો મારવામાં આવતા, શંકરાચાર્યો અને આચાર્યોને વચ્ચે નાખવામાં આવતા, પરંતુ આજે વીલાયતથી પાછા વળેલાઓને જાતીઓ માનપત્રો આપે છે, સમાજ તેમનો સત્કાર કરે છે અને અમારી જાતીમાંથી અમુક અમુક લોક વીલાયત નહીં ખાસ વીલોને અભ્યાસ કરી આવ્યા છે, એમ કહીને પોતાને ગૈરવચ્છળી મનાવે છે. આ દીશમાં આપણે ખુદશી રીતે આપદાઓના હડાપણોને ખસવીકાર જ કર્યો છે.

હજન, મરણ, સીમંત વગેરે ક્રિયાઓ પાછળ થતાં જાતીભોજનનો આજે પ્રત્યેક નવયુવાન તીરસ્કાર કરે છે, યુવક પરીવદોમાં અને જાતી પરીવદોમાં તેની ઉપર અંકુશ મુકવાના ફરોવો પસાર થાય છે, અને મા અથવા બાપના મુલ્ય પછી જાતીભોજન નહીં આપનારાઓનાં વખાણુ થાય છે. હા, હજુ અજાન અને અધર્મધ્યાણુ વર્ગ એવાં બોજન સમારંભો પાછળ હમરો

રૂપીઆની હોળી કરે છે, છતાં સામાન્ય જનસમાજની દ્રષ્ટીએ તેમ કરનારાઓને જુના જમાનાની માફક મોટાઇ કે પ્રતીક્ષા મળતાં નથી. અહીં પણ આપદાઓની શુદ્ધીમાં હોળીક અવીશ્વાસની લાગણી ઝપટ જણાઇ આવે છે.

એમ કહો કે ભુતકાળનું વાર્તાવરણ જ વર્તમાનમાં છેક જ બદલાઇ ગયું છે. ગયા અને ચાલુ જમાનાના મનુષ્યો એક બીજાથી બીજાકુલ જુદા જ વાર્તાવરણમાં જીવે છે, એ વાર્તાવરણ ઉપર જે જે ઘટનાઓની જાપ પડેલી છે તે પણ સરખામણી કરી શકાય નહીં તેવી છે.

આજનો મનુષ્ય સ્વતંત્ર રીતે જીવવા માગે છે, ગણકલનો મનુષ્ય પરાધીન દશામાં સંતોષ માનતો હતો. શુલામો, દાસ દારીઓ પોતાના શેઠને માલીક, પ્રભુ માનતા હતા, આજે મુડીવાદની આંદોલનની રચનામાં મનુષ્યને અમુક કલાકો સુધી ચોક્કસ માણસની ગુજામી કરવી પડે છે, છતાં તે આટીના કલાકોમાં સ્વતંત્ર છે, અને બન્ને પ્રકારની ગુજામીમાં પણ બાબુ જ બેદ છે. ચાર વર્ણોના સજ્જડ વાડાઓ આજે છીન્ત વીચ્છીન્ત થઇ ગયા છે, જેમને અદ્ધત માનીને અડવાની યે ગયા યુગમાં ના પાડવામાં આવતી હતી, તેઓ આજે એક જ ટુબલ અગળ બેસીને રાજ મહારાજઓ, શ્રીમંતો, જગીરદારો અને આચાર્યોની સાથે પોતાના અધીકાર માટે ચર્ચા ચલાવી શકે છે. એમ કરવામાં તો આજનો મનુષ્ય આપદાઓની શુદ્ધીનો તીરસ્કાર જ કર્યો છે. ભુતકાલીન સમાજ-વ્યવસ્થામાં એક જ જ્ઞાનના બે

માણસોમાં કુટુંબ અથવા ગામના બેઠને લીધે કુલીન અકુલીનનો એટલો ભેદ ગણાતો કે, અકુલીન કહેવાતો માણસ ખરેખર જ પોતાની જાતને પેલા કહેવાતા કુલીન કરતાં રેક રીતે નીચો જ માની લેતો ! આજે ય રૂઢીવાદની ગુલામીને લીધે કેટલાક વર્ગોમાં પણ આવા ભેદ જોવામાં આવે છે, છતાં પણ પેલા કહેવાતો અકુલીન ભુતકાળની આફત પોતાની જાતને માની લીધેલા કુલીન કરતાં કાંઈ પણ રીતે ઉતરતો કે અધમ માનવાની છડેચોક ના પાડવાની હીંમત ખતાવે છે અને તેમ કરવામાં તે પોતાના આપદાદાની જુદાનો જરા પણ સ્વીકાર કરતો જણાતો નથી.

ભુતકાળમાં રાત્ર્યકુટુંબ અને બ્રાહ્મણ વર્ગની વાચ પ્રજાના અન્ય વર્ગોનું સામાન્ય રીતે સમાજમાં કશું સ્થાન જ નહોતું, ન્યાયદાનમાં સ્મૃતીકરોએ દોરેલી રૂપરેખા પ્રમાણે કામ થતું, અને તેમાં એક જ જાતના ગુન્હા માટે બ્રાહ્મણ અને ગુરૂને માટે લુદી લુદી શીક્ષાઓની ભલામણ કરવામાં આવતી હતી. જેઓ ખેતીવાડી ઉપર ઇજ્જત તેમને માટે આગળ વધવાનાં દશા જ આકર્ષણ નહતાં. રાજની ઇચ્છા થાય ત્યારે તે ગમે તે કામ કરતો, તેની સામે ટીકા કરવાની પણ કોઈની હીંમત ચાલી શકતી નહીં, આમ-વર્ગના મનમાં પોતાના અધીકાર માટેની જરા જેટલી પણ ભાવનાનો ઉદય થયો ન હોતો. બ્રાહ્મણો સીવાય બીજા કોઈને જ્ઞાનનાં નક્કી થયેલાં અમુક પુસ્તકો વાંચવાનો પણ અધીકાર નહોતો. આજે માનવ સમાજનું આખું યે દબીબીંદુ તેથી ઉઠતું થઈ ગયું છે; એટલે આપદાદાઓની જુદાનો ત્યાં પણ તેટલો જ ઇનકાર થતો દેખાય છે. એટલું જ નહીં પણ કેટલીક બાબતોમાં તો ભુતકાળના માનવસમાજની અંધશ્રદ્ધાભરી માન્ય-

તાઓ માટે વર્તમાનકાળના જુદીમાનોને શરમ પણ આવે છે.

ભુતકાળનાં માણસોની મુખ્ય સગવડને વીચાર કરીએ તો આજની ડ્રાઈથી જોનાં કંપારી જ છુટે. આજે પણ પગરસ્તે ચાલતાં, નદીઓ ઓળંગતાં ચોમાસાનાં પુરમાં માટીના વાસણની મદદથી સામે પાર જતાં અથવા તો પુર ઉતરી જાય ત્યાં મુઠ્ઠી રાફ જોઈને બેસી રહેતાં માણસો તો મળે છે જ. છતાં તેમને હવે એ દશા માટે કંટાળો આવે છે, આ નદી ઉપર પુલ થાય તો ? આ રસ્તે દેવે લાંબા નાખવામાં આવે તો ? એવા એવા અસંતોષના ઉદ્ગારો તેમને મોઢેથી નીકળતા વારંવાર સંભળાય છે.

ભુતકાળમાં સામાન્ય જનસમુદાયની અઘાનતાનો લાભ લઈ થોડાક માણસો આપ-ખુદ વ્યવહાર આજુ રાખી શકતા. ન્યાયોમાં આમમાં, રાત્ર્યમાં જનતાને લોખંડી એડી નીચે લાખી રૂખવાના જ સનત પ્રયાસ થતા, એકાદ રાજની પોતાની જાતે માટે, પ્રતીષ્ઠાના લોભ માટે અથવા અંગત દુસ્મનાવટની રાંતી માટે લડાઈ કરવાની ઇચ્છા થઈ કે અનેક માણસોને પોતપોતાના સર-કારો નીચે એ લડાઈના ભોગ બનવા જવું જ પડતું. આજે પણ એ નીતી ચાલુ છે, છતાં જનતાને પોતાના પડમાં ખેંચાવવાની રાખવા માટે દેશભક્તીને નામે, ન્યાય અને નીતીને નામે અનેક મુજો તૈયાર કરી સત્તાવાદીઓને તેનો પ્રચાર કરાવવો પડે છે. આમ છતાં પણ કેટલાય દોડાલા માણસો આપણી સમક્ષ આપદાદાઓના જ્ઞાન ભંડારને ખુદ્દા મુકવાની હજીય રાખી કરે છે.

જુના જમાનામાં માની લીધેલા સ્વસંતોષના ઘેનથી માનવ સમાજ સ્થિતાવાદી બનીને ઘોરજુમાં પડ્યો રહેતો, નવા જમાના

એ તેનામા અનેક પ્રકારની મહત્વાકાંક્ષા જ ગાડી છે. એનામા જુદી જુદી જાતની ચેતનની ચીનગારીઓ વેરી દીધી છે જુતકાગમા પૃથુ જ કામ મનુષ્ય પોતાને હાથે અથવા પશુઓની મદદથી કરે, આજે વીજાનની મદદથી માણસ અનેક પ્રકારનું કામ કુદરતી તત્ત્વોની ઉપરના પોતાના કાબુથી થતો પાસે રાખે છે એથી ગણકાયની ગણીલા ગાડાની ગતીને ચાલે આજે કનાકના ૮૦, ૫૦ માઇનની ઓટોની કે રેલ્વે ટ્રેકની ગતી દાખવ થઈ છે નીમાનોની તો ૧૦૦, ૧૫૦ કે ૨૦૦, ૨૫૦ માઇનની ગતી છે

સદેશા બ્યારના સાવનોમા તો ઉચન-પાથન જ થઈ મઈ છે જુના બમાનામા માનવ એપીઆઓનું કામ ગાજે યત્રોની મદદથી લઈ જવાતી ટપાન મારફત, ઉતાવળનું કામ તાજ દ્વારા કે વાયરોએથી થાય છે હુ લામા વહીએ તો જુતનગ અને વતમાન વચ્ચે મગમામાની જ કરી રાખ તેમ નથી મનુષ્યનું માનસ જ પનટાઈ ગયુ છે ખીજા માણસની પગધીનતા આજના માણસને ખુબ છે, જુના નરોને માનના તેવું કાગવાયનું મગજ અને તેની ખીચેની જુધી ના પાડે છે

[૩]

તેમ જતા મધ્યકાલીન લાવનાઓ હજુ આપણને ઝોડની માફક વગગી રહી છે હજુ આજનું વાતાવરણ ગઈ કાલના હોમથી છે જ સાફ થઈ ગયુ નથી, કેમકે હજુ નવાયુગને અનુકુળ થવા જેવું જીવન આપણે ગ્રી મદ્યા નથી હજુ સમાજના, આચાર્યના, શુદ્ધમના પોત પોતાના સ્વાર્થ ખાતર આપણની જુધીમા અધ્યા રખા નવા માટેની પ્રયત્ન યુક્તીઓ રચ્યા દરે છે, મુડીવાદીઓ અને સાત્રાજ્યવાદીઓ માનવ સમાજને ડચરી નાખી પોતાનો લાલ ચાવુ રાખવા જુધીપુર્વક જાણે ખીજા છે એમા ગજકીય પગધીનતા મહત્વનો સાગ લઈને છે સાત્રાજ્યવાદનો આધાર હમેશા પ્રાચીનવાદને ટકાવી રાખવા ઉપર મૂકેલ હોય છે, ગભાઓને, નગીરદારોને, આચાર્યોને, ધાર્મિક મનમતાતરોને અને વહેમી રૂઢીવાદને તેથી તેઓ ટેકા આપીને હમેશા ઉત્કૃષ્ટ રાખ્યા છે છે, તેમા પોતાનો સ્વાર્થ સધાતો જોઈ પગધીન પ્રજામાંના સ્થાપીત સ્વાર્થ

વાદોઓ તેમના હથીવાર બને છે તેમ જતા નવાયુગના બમા પોતાની અસર બતાવ્યા વીના રહતા નથી પરીણામે નવા જુનાના સતત ધર્ષણ જામ્યા મહે છે મથન દાળમા અસ તોપના ઉઝાળા વાગ વાગ ઉભ ગયા દરે છે, તેથી કટનાકાને એ નિયતી મુજબ છે જેમને ઉજાળા ભારીમા એ ડી-અધ્યા હોય તેવા નિયતાર્થવાદીઓ નરી લાવનાઓને તેથી નીકળે અને વીડાસના મારગમા આજખીરીઓ ઉભી દરે છે આમ હજુ જુતકાળની લાવનાઓ આપણામા વચ્ચે મોગ પ્રમાણમા હોના જતા આપણાઓની જુધીમા અધ્યા તો ઉપજત થઈ જ જતા પ્રાચીનતાના જુના જાળાને જેવને માટે ખ ખેરી નાખનાની ખુબ જ જરૂર છે, એટલા માટે જુતકાળને ડાટને વતમાનને તોગવાની જુનલગી મનોદશામાથી અપણે માટે હમેશને સાડ ઉગરી જવા રીવય જુટકો નથી જ

સ્વતંત્રતાની સાચી ચાવી :

શ્રેષ્ઠ :

વ્યવહાર

આર્થિક સ્વતંત્રતા

કેવળ લાગણીવશ દેશભક્તો મુત્સદ્દીવર્ગની યુક્તિઓમાં હમેશાં ફસી જાય છે. આયરીશ દેશભક્તો એ જ રીતે બ્રીટીશ મુત્સદ્દીઓના હાથમાં એક દશકા પહેલાં ફસી ગયા હતા. તેમણે માત્ર રાજદ્વારી સ્વરાજ ઉપર ધ્યાન આપ્યું પણ નાણાંની ચેત્રી ઉપરનો કાણુ ધજ્જાની બેન્કના હાથમાં રહેવા દીધો. પરીણામે સ્વતંત્રતા મળવા છતાં તેમનો દેશ નીપનનામાં આગળ વધ્યો. હિંદો દેશ-ભક્તોએ તેથી તેમની પાસેથી થોડા પદાર્થોમાં શીખવાની જરૂર છે. તે એ કે હિંદુ સ્વરાજની કોઈ પણ ચોક્કસતામાં હિંદો તીવ્ર રીતે ઉપરનો કાણુ અને હિંદુઓના હિત માટે તેમથી ખર્ચ કરવાની અને કર નાખવાની સત્તા પહેલ-થી જ હિંદુઓને મળે તેવી અવસ્થા હોવી જોઈએ. એ સત્તા પીનાર કોઈ પણ સ્વરાજ તે સ્વરાજ નહીં પણ પોક્કળ જામ જ હશે.

રાજકારણી સ્વતંત્રતાએ મારામાં સારી નસ્ટ છે, પરંતુ જે સ્વતંત્રતામાં રાષ્ટ્રની જનતાનો કાણુ મહેસુલ વસુલ કરવા, કર નાખવા અને ખર્ચ કરવાની આખનમાં ન હોય તેવી પોલી રાજકારણી સ્વતંત્રતા બકરીના ગળાના આંચકા જેવી જ નીવડે છે, તે આંચકા ગરીબના પોષણ માટે જેમ કુદ આપી શકતા નથી તેમ, પેલી પોલી રાજકારણી સ્વતંત્રતા દેશની નાણાંની ચેત્રી ઉપરના કાણુ વીનાની અને ખર્ચ કરવાની સ્વતંત્રતા વીનાની હોય તો, તેથી રાષ્ટ્રને આંચો વીકાસ થઈ શકતો નથી, એટલું તો નહીં પણ તે વીકાસના માર્ગમાં એટલી અડચણો ઉભી કરનાર ધણ પડે છે કે, એકલી રાજકારણી સ્વતંત્રતા જ બાળક રૂપ થઈ પડે છે.

એ માટે સાતસો વર્ષના લડકાટ પછી છેક એક દશકા પહેલાં જ બ્રીટનની પાસેથી

સ્વતંત્રતા મેળવનારા આયર્લેન્ડનું ઉદાહરણ જાણવા જેવું છે.

આયર્લેન્ડની સ્વતંત્રતાનો ઇતીહાસ જોઈએ કહ્યું છે તેટલો જ આત્માન્નવાદીઓના પંજામાર્થી છટકવું કેટલું મુશ્કેલ છે તે બરાબર બતાવનારો છે. તે આંચો ઇતીહાસ આપવાનો અહીં ઉદ્દેશ નથી* સાતસો વર્ષની પરાધીનતાની જાંજીરો તોડવા આયર્લેન્ડના નેતાઓએ પરાધીનતાથી આયરીશ પ્રજાને સામાજિક દરજ્જામાં કેટલી હીણપત વેઠવી પડે છે તે વારંવાર બતાવીને પ્રજાને સ્વાધીનતા તરફ જાગતી રાખી, પરંતુ પરાધીન આયર્લેન્ડને આર્થિક દ્રષ્ટીએ કેટલું સુસી લેવામાં આવે છે, અને એ

* આયર્લેન્ડની સ્વતંત્રતાની હાડતોનો ઇતીહાસ જાણવા માટે જુઓ 'નવયુગ'નો ઓક્ટોબર ૧૯૩૦ નો અંક. તંત્રી

આર્થીક હુંટ અટકાવવા માટે મું' કચ્છુ' એકઠાં તે બતાવવાનું એમને મુશ્કેલું નહીં. પરીણામે આયર્લેન્ડે જે સ્વતંત્રતા મેળવી તેથી તેમને ખરેખરે લાભ થયો નહીં. કેમકે રાજકારણી અન્યાયોના મુળમાં આર્થીક હુંટ એ પાયાનો મુદ્દો છે તે મુદ્દો જનતાને આગેનાનોએ બગાડ સમજાવ્યો જ નહીં, એટલે તે દીશાની પરાધીનતા તો સ્વતંત્ર આયર્લેન્ડ સંસ્થાનોને કપાળે કાપ મની જ ઘોડી ખેડી

આયર્લેન્ડવાસીઓ માટે ઉભી કંપામ આવેલી ધાર્મિક તેમજ સામાજિક નાનાયકો તો સામેના પ્રચંડ રીગેધને લઇને છેવા એકસો વર્ષ દુઃખીયાન ક્ષીટીન મુત્સદીઓએ તે દીશામાં ધીરે ધીરે મહા મુધારા દાખવ કર્યા, પરંતુ જનતાને કચડી નાખનાર કુરો ભાર અને આર્થીક બુદ્ધિનીની સામે કંઈ જ પોકાર થયેલા નહીં તેથી કરની તો જીતી જ નીતી ત્યા આયુ રહી, તેમા ૧૮૪૭-૪૮ મા લખર દુર્દાગ પડ્યો. આથી આયર્લેન્ડના વતનીઓએ એન્ગ્રેએ દેશનરો વેળે લેવાની નીતીના સ્વીકાર કરીને માનુષીમીનો ત્યાગ કરવા આંડ્યો. તેમને માટે ખીન્ને એક પણ માર્ગ તે વખતે ખુલ્લો જ નહોતો આયર્લેન્ડ યુરોપના રસાળ દેશોમા પણ વધારે રસકમ વાળો દેશ છે, તેમ છતાં દેશનેતાઓ પરાધીનતાના મુગ કારણે કે આર્થીક પ્રશ્નની લખકર ગંભીરતા ન સમજી શક્યા તેથી મુંઝાવણી પ્રબ્લ એટલી ઘોડી સંખ્યામા સ્વદેશનો ત્યાગ કરી ગઈ કે, ૧૮૪૭માં જે દેશમા ૮૦ થી ૯૦ લાખ માણસ વસતા હતા ત્યાં અત્યારે માત્ર ૪૫ લાખ ભેટની વસતી બાકી રહી છે. જે રાજનીતીને લીધે આટલી ઘોડી સંખ્યામા એક દેશની વસ્તીને દેશત્યાગ કરવો પડે,

તે રાજનીતીને માટે તો એ ભારે કવ ક જ ગણાય, પરંતુ મુડીનારી સામ્રાજ્યવાદી રાજનીતી કટી એવા કલંકથી ડગતી કે તેની પગલા કરતી નથી એટલે ખરેખરી જવાબદારી તો તે દેશના નેતાઓની છે. એ આયર્લેન્ડના નેતાઓ કેમજ ઉપગ્રહવા ગજગરણની ચર્ચામા પડી રહ્યા નહોત, પણ પોતાના ગરૂનો તાશ કુનારી મુડીવાદી સામ્રાજ્યવાદીઓની આર્થીક અર્થનીતાને મમલને તેની તરફ જનતાનું લગ્ન દોરવી શક્યા હોત તો, આયર્લેન્ડના જે ૪૫ લાખ મતાનો આયર્લેન્ડ સાગરનો કીનારો છોડી જવા તૈયાર થયા તેઓ તેમ કંવાને બદલે પોતાના દેશની આર્થીક સ્વતંત્રતા મેળવવા માટે જ કમ કમીને તૈયાર થયા હોત.

ક્રીટનની મહા નો "ભાગવા પાડીને હાલ મેળવનાની" નીતીને ગોરણે ગ્યાયક્ષી હતી, એટલે નમણાએના પુરાના લક્ષના મંગલ મારે વડવામા આવેના મુદ્દ પડી પણ, આયર્લેન્ડને નમજ આપવાને બદલે એકામા એકા આપવું પડે તેવા ખગ્લ પાત્રમિન્દમા નાખન થયા, પરંતુ છેવટે ત્યારે મીનકેનની ચળવળે મક્કમ "વડપ પડયું" અને આત્મગદ્ગદા નેમ જ સંસ્થાનો તરનું દગાણુ ક્રીટન ઉપર ખુલ જ વધી પડયું ત્યારે ૧૯૨૦ નો ત્રવરો ક્રીટીશ પાલમેન્દમા પસર કરવામા આવ્યો. તેમ છતાં સત્તાવાર કીનીકાસ લેખકના નામો પ્રમાણે: "વેન્ડ-મીન્ડમા આવેલા કામકાજની આસપાસ કુત્રામતીનું વાત વગલુ હતું, કેમ કે તેનાથી એક પણ ગજગરણી પમની ભાવનાઓને મંનોથી શકાઇ નહોતી."

બળવો, અંદર અંદરનો કસલ અને ભારે ચળવળ પછી આમ દક્ષીણ આયર્લેન્ડના છ પ્રોતોને કહેવાતું સામ્રાજીક સ્વરાજ મળ્યું, પણ ગજગરણી સ્વતંત્રતા તરફ એક

આંખ ઉધારી રાખી, આર્થીક ગણતો તરફની આંખ જ યથા ગ્રામનારા આયક્ષેન્ડના નેતાઓને માટે એ વાજબી હિનામ જ હતું. કેમકે એમની અમાનતાને લીધે ૪૦ લાખ માણસોને માથે ખેવડી સત્તાનો ભાર લદાયો હતો, એક તો ભારે ખર્ચાળ રાજકારણી સત્તાનો અને બીજો જુના સમયની આર્થીક વ્યવસ્થાવાળી સત્તાનો. એ દશા આયક્ષેન્ડને ખુબ જ ભારે પડી ગઈ છે.

એ દશામાં આયક્ષેન્ડ ઉપર આજે માત્ર ધનીકાતી જ સત્તા [Plutocracy] ચાલી રહી છે. એથી એ ખીતી ઉભી થઈ છે કે ખેન્ડોના મેનજરોના જ્ઞાન ઓરગાઓમાં જે રાજનીતી નહીં કરવામા આવે છે, તેને અમલ આપક્ષેન્ડના મુત્સદીઓ પોતાની પ્રજા ઉપર કરી રહ્યા છે !

આજે આયક્ષેન્ડ ઉપરના નાનુત્વાગીઓનો જે કાણુ છે તે સમગ્ર ચીવના સર્વોચ્ચ સ્વાધીન આપખુદમા આપખુદ ઇનરા પણ પડાવી જાય છે, કેમકે વર્તમાન સમયમાં તો ગ્રામની નાણાંની ચેકી ઉપર જેનો કાણુ ફાય તેનો જ સાચો કાણુ આખા ગ્રામ ઉપર જમી શકે છે.

આ અગત્યનું મુગનસ્ત જ આયક્ષેન્ડના નેતાઓ તથા સંસ્થાનની ગ્રામપતા વખતે વીસરી ગયા, કેમકે તેઓ રાજકારણી સ્વતંત્રતા મેળવવા ખુબ આતુર અને ઉત્સાહી હતા, પરંતુ તેમની એ આતુરતા અને ઉત્સાહની નીચે ખરેખરી અગત્યની વાત જ એટલી દટાઈ ગઈ હતી કે તેમને ભાવી પરીણામની ખબર જ પડી નહીં—તેમણે એ અગત્યના તત્વનો કદી વીચાર સુદ્ધા યે કર્યો જ નહીં, પરીણામ એ આવ્યું છે કે સ્વતંત્ર સંસ્થાનોના સ્થાપન કાળથી આજ સુધીમાં એનાં જે વીધાતક ફળ આવ્યાં તે કમીજ આયક્ષેન્ડને ભોગવવાં પડ્યાં છે

આમ સ્વરાજની માગણી વખતે દેશના નાણાં મંદરણને જુલોને માત્ર રાજકારણી સ્વરાજથી આયક્ષેન્ડના નેતાઓ સંતોષ પામ્યા, અને વર્તમાન યુગના ગ્રામના પ્રાણુ સમા આર્થીક પ્રશ્નોનો વીચાર કર્યો નહીં એટલે તેનો કાણુ ઇન્ડાંની ખેન્ડના જ હાથમાં રહ્યો. આયક્ષેન્ડના ઉત્તર દક્ષીણ એમ બે ભાગવા પડી ગયા નહતા ત્યારે પણુ ત્યાંની નાણાંની ધીરધારની વ્યવસ્થા (banking system) ઇન્ડાંની સાથે જ સંકળાયેલી હતી, અને તેની મધ્યસ્થ સંસ્થા તરીકે ખેન્ડ ઓફ ઇન્ડેન્ડ કામ કરતી હતી. [જે કે એ સંસ્થા સામાન્ય રીતે તો બ્રીટીશ મુડીવાદીઓની માલીકાની ખાનગી સંસ્થા જ છે.] પરંતુ ત્યારે અલગ્ન અને દક્ષીણ આયક્ષેન્ડ જુનાં પર્ચાં ત્યારે એ પ્રશ્ન ઉભો થયો હતો કે આયક્ષેન્ડે રોટ ખેન્ડ ઉભી કરી કે નહીં, તેને પરીણામે મુડીવાદી સામ્રાજ્યવાદીઓની રીન પ્રમાણે એ પ્રશ્નની તપાસ માટે ખેન્ડીંગ કમીશનની નીમણુંક કરવામાં આવી હતી. પરંતુ એ કમીશનમાં માત્ર ખેન્ડો અને સનદી નોકરોનું જ ભરણું ભરવામાં આવ્યું હતું, એથી તેનું પરીણામ શું આવશે એ તો અગાઉથી નહીં જ થઈ ગયું હતું. સ્વતંત્ર આયક્ષેન્ડને તેથી આખરે નમતું મુક્યું પડ્યું. સ્થાપિત દક્ષિણા બ્રીટીશ મુડીવાદીઓ કાવ્યા અને આયક્ષેન્ડની રાષ્ટ્રીય શાખ ઉપર ઇન્ડાંની ખેન્ડોનો જ કાણુ રહ્યો. તેમ કરતાં રાષ્ટ્રમતવાદી લાગણીવાળા રાજકારીઓને સંતોષવા માટે આયક્ષેન્ડમાં રાષ્ટ્રીય ચલણના સીક્કા પાડવા દેવાની છુટ મુકવામાં આવી. પરંતુ વર્તમાનકાલીન ખેન્ડીંગ પ્રથામાં રાષ્ટ્રીય સીક્કાના ચલણનું મહત્ત્વ છેક જ નશ્વતું છે. એનું માપ એટલા જ ઉપરથી પકાડી શકાશે કે લાંડનના ક્લીઅરિંગ હાઉસની મારફત તાજેતરમાં ૩૯૦,૦૦૦,૦૦૦ પાઉન્ડ

પસાર થયા ત્યાં તેમા આયર્વેન્ડના રાષ્ટ્રીય ચળણનો માત્ર એક જ ટકા જેટલો ઉપયોગ થયો હતો, અને બાકીના બધા નાણાની ચેકો અને હુન્ડીઓ મારફત યેડ દેડ થઇ હતી. આ ઉપરથી બેઠ ગઈ શે કે, વર્તમાન યુગમા ચળણનું મોટું સાધન ચેકો અને હુન્ડીઓ જ હોય, એક રાષ્ટ્રનો જે દેશના નાણાં પ્રકરણ ઉપર કાબુ ન હોય તો તેના પોતાના મીઠાનું માત્ર લાગણીને સંતોષવું ઉપરાત વીંગથ મહત્ત્વ યોગ્ય જ છે. આમ સ્વતંત્ર આયર્વેન્ડના સંસ્થાનોને માટે તેમના રાષ્ટ્રીય સીડો એ કેવળ લાગણીવાદીઓને રમણી જવાના રમકડા જેવા જ નીવડ્યો છે !

પરંતુ હીન્ડુસ્થાનમાંથીઓને માટે સ્વતંત્ર આધરીશ સંસ્થાનો પાસેથી જે પાઠ શીખવા જેવા છે તે એ જ કે, રાષ્ટ્રના નાણાની થેલી ઉપરના કાબુ વીનાની રાજદ્રશ્યો સ્વતંત્રતા એ માત્ર દગીરતાને નોતડું આપવા જેવું જ છે, વર્તમાન અર્થશાસ્ત્ર અને તેની શક્તિથી અજ્ઞાન રહેનાર્યા, અને માત્ર ગજકાણી ન્યનત્રનાની મોદજ્ઞામા મુગ્ધ થવાથી આયર્વેન્ડના નેતાઓએ હાથે કરાને જ પોતાના દેશનો નાજ નોતર્યો છે, તેનો અતીચ્છ કડવો અનુભવ એ દેશની સામાન્ય જનતા આજે ભોગવી ગઈ છે અને આજે અહ વધથી તેમને રાજદ્રશ્યો સ્વતંત્રતા મજેલી હોવા છતાં પોતાને ત્યાં થતી જે આવીંડ હુંડને અટકાવવા માટે અજેડ વર્ગો સુધી તેમણે લડત ચલાવી, તે હુંડને અટકાવવામા તેઓ જરા પણ કાળા નથી

રાજદ્રશ્યો સ્વતંત્રતાને લીધે આયર્વેન્ડના નેતાઓએ જમીનના માર્વીટી દક્ષમા મુળભુત પરીવર્તન કરીને, જમીન ખેતારને દક્ષ કરાવ્યો છે, શાળાઓમા આયર્વેન્ડની માતૃ-ભાષા ગેલીકને ફરજિયાત કરાવી છે, બહાર મોકરીઓ માટે તેને લાયકતાના સાધન તરીકે

મંજુ કરી છે, ખરેખરી આયરીશ હળ ઉપર ગજુલન યોગવાનો પ્રયાસ આદર્યો છે, શ્રીદનની ખુશ મોઢી સનદી નોકરીનો યોગ તેમણે દેશને માથેથી ઉથલાવી નાખ્યો છે અને તેને આને પ્રમાણમાં કંઈક ખરચાળ છતાં એ રાષ્ટ્રની સનદી નોકરી ખરી કરી છે, અસ રીતે કામ કરતી નવી પોલીસ ફોજ તેમ જ નાનકડું લશ્કર પણ તેમણે પોતાની અંદરથી તૈયાર કર્યું છે, નવા કુ અને નવી જગતો નાખી છે, નવા રસ્તાઓ બાધ્યા છે, સ્થાનીક કારભારની સંસ્થાઓમાં સાગ મુધારા કર્યા છે, પીવાના પાણીના પ્રશ્નનો પણ હીંડ હીંડ ઉકેલ કરમે ગર કર્યો છે, અને દરેક ઉમ્મર લાયક માણસને મતાધીકાર આપવામા આવ્યો છે આમ રાષ્ટ્રની સરકારે રાજદ્રશ્યો બાબતમા સગીન કામ કરવા માડ્યું છે, તેમ છતાં પણ છેલ્લા એશી વર્ષમા નહીં બેથેલુ તે રીતે આયર્વેન્ડનું નાણા પ્રકરણ વીપર્યાત દશાએ પહોંચ્યું છે, કેમકે જે પહેલીઓ પોતાની ધન રમતમા આયર્વેન્ડના હીતને માત્ર એક પાલથી વડું મહત્ત્વનું ગણતા નથી તેમના હાથમા આયર્વેન્ડના નાણા પ્રકરણનો અંડુગ ન્હા ગયો છે.

ઈન્ડીયો બેન્કે બાબો મીંચીને ખીટી-શોતુ હીત જ નેથી સંધાય એ ધોગણું કામ નવા માડ્યું છે, એવી હવે આયર્વેન્ડવામી-ઓની આખ ઉઘડી છે, અને મીડેન્ડ બેન્કના પ્રમુખ રાહટ ઓનરેબલ આગ મેક્તલ જેવા તેમ જ જે. એમ. ફેન્સ જેવા અર્થ-શાસ્ત્રીઓએ પણ બેન્કે બોલકું ઇન્ડેન્ડના સંબંધમા તપાચ કરવાની માગણી માટે પોતાર શરૂ કર્યો છે. તેનું ગમે તેમ થાય, પરંતુ એ નીતીથી આયર્વેન્ડનો કશો જ શુકવાર વળે તેમ નથી. કેમકે આયર્વેન્ડમા જમણું હીત હોય તેવા એક પણ પક્ષનો

પણ રાજદ્વારી ઇમારતનો સાચો પાથો તે તેનું નાણું પ્રકરણ છે. એટલે જેમાં હીંદીઓ હીંદીના હીનને લક્ષમાં લઈને દેશનાં નાણું પ્રકરણનો વહીવટ કરવાની સત્તા ન ધરાવતા હોય તેવું સ્વરાજ તે માત્ર જમણા અથવા પોષ્ટના દેખાવ જ યદ્ય પડશે. આ માટે આગળથી એનું તે સારામાં સારો ઉપાય છે. ધારો કે બ્રિટીશ મુસ્લિમો હીંદીઓની ચળવળના દમાણથી હીંદીને સ્વરાજ આપવા તૈયાર થાય, પરંતુ તેમાં જો હીંદીઓને નાણું પ્રકરણ ઉપરનો કાશુ ન મળે અને તે અંકુશ ઇચ્છાના હાથમાં રહે તો એમ સમજવું કે હીંદીને કંઈ જ મળ્યું નથી.

એ કાશુ વીના હીંદી અરેબિક રાષ્ટ્રીય જીવન ખીલવી શકશે નહીં, તેમ જગનના દેશોમાં પોતાનું યોગ્ય સ્થાન પણ પ્રાપ્ત કરી શકશે નહીં. પરંતુ લંડનમાં આવી રહેલા ગોળ-મેજના તમાસામાં બ્રિટીશ ખેડાડીઓ એ મુદ્દાની વાતને સાવધાની પુર્વક ઢોંકી રાખીને, હીંદી રમટકાને લઘુમતી અને બહુમતીની લડતમાં રોકીને રમાડી જવાની રમત રમી રહ્યા છે, છતાં નાણુંની ચેલી ઉપરના કાશુ વીના હીંદી લઘુમતી અને બહુમતી જાન્યેનો અચરીશોની માફક નાશ થવાનો છે તે આ દેશના તમામ વતનીઓએ યરાબર ધ્યાનમાં રાખવું જરૂર છે.

અ નુ ભ વ

જગતના ઘણા મોટા ભાગમાં અનુભવથી મજેલા જાનને 'મહત્ત્વ આપવાની લુહીલીન વાતો થવી સભાગ્ય છે.

પરંતુ બીજા માણસનો અનુભવ આપણે સાચે કોડીનીયે કીમતનો નથી.

અને એ અનુભવની વાતો કરનાર પણ કેવા વાલીવાત હોય છે તે મુદ્દાં નાંજુવા જેવું હોય છે.

ગામમાં ઘરમાં મંજા કાકી રહે છે. તેમને પેટે દસ બાળકો જન્મ્યાં, તેમાંથી છ મરી ગયાં; છતાં મંજા કાકી દરરોજ કહે છે કે બાળકો ઉછેરવાના સબંધમાં તેમને સારામાં સારો અનુભવ છે.

બીજે એક કપુરચંદ કાપડીઓ છે. તેની કાપડની ત્રણ દુકાનો હતી. એ ત્રણે દુકાનોમાં ખોટ આવવાથી તે બંધ કરી પડી; છતાં ઘરજ કપુરચંદ કાકા, ગંભીર મુદ્દા

કરીને છોકરાઓને કહે છે, વ્યાપારનો મને ધણો અનુભવ છે.

મનસુખસાચ સદો કરે છે. 'પચીસ વખત તેમણે એ ધંધામાં હુકમ્યું', તેમાં એક વખત અકસ્માતથી તેમને ફેસા મળ્યા, છતાં હમેશા તે સદાના પોતાના અનુભવની વાતો જ કરતા હોય છે.

આમ અનેક માણસો અરે રહે જવાને બદલે ઉપરે માર્ગે જ જતાં નાંજુના હોવા છતાં, અનુભવની મોટી મહત્તા બતાવનારી વાતો કરે છે.

એવા લોકો પોતાના જીવનમાં નીબંધ નીવડ્યા હોય છે, અને તે પોતાની અણ-હડતાને લીધે જ, છતાં તેઓ એ અણહડ-તાને અનુભવ તરીકે ઓળખાવે છે.

અનુભવ તો એનો જ કામતો કે જે પોતાના ધંધામાં સફળ થઈને મોખરે આવ્યા હોય; એ વાત અનુભવથી મળતા, રાત ઉપર આધાર રાખનારાઓએ લુલાચા જેવી નથી.

જનતાની ગરિબાઈ: તેનાં

: લેખક :

રમણીક મહેતા

હીંદની ગરીબાઈનું એક કારણ એક-
તોની આર્થિક દુરસ્થા અને ખીણું
મુખ્ય કારણ તેના અણખીસ્યા ઉદ્યોગો છે.
આને માટે પણ ખીરીશ રાજ્યનીતીને મુખ્યત્વે
જવાબદાર ગણી સમજાય. કુદરતી લક્ષ્મી અને
અસકલ્લક્ષ્મી ભરેલી જુમીને લાલ, ખીરીશ સર-
કારની પક્ષપાતી નીતીને લઈને હીંદને બદલે
ખીરન ભોગ્યવાંભાગ્યશાળી થયું. હીંદમાં જ
ઉદ્યોગો ખીચવવાને બદલે, હીંદનો કાચો
માલ પોતાની માતૃભુમી ખીરાનીયામાં લઈ
જઈ, હીંદનાં બજારોમાં તૈયાર માલ ખડ-
કવાની મુડીવાદી સામ્રાજ્યવાદની સ્વાર્થી
નીતીથી ભરે 'કાંઈ અગ્નિપ્રુ' નથી. તેમ જ
જ્યારે જ્યારે વીકાચનમાં હીંદનો માલ
ખાસ કરીને, કાપડ, આયાત થતો ત્યારે
તેની ઉપર પ્રતિબંધીત જકાત-૬૦, ૮૦,
૧૦૦ અને ૨૦૦ ટકા મુધીની-નાખી તેને
ખીરનના બજારોમાં આવતો અટકાવ્યો હતો
તે વાત પણ કંપના ક્યા નહીં પરંતુ
ઐતીહાસીક સત્ય છે, એ પણ સદુ જરૂ-
ર સમજે છે.

ખીરીશ સામ્રાજ્યવાદની આ નીતીનું
વીરુદ્ધ વીવેચન કરવું ઉપ તેને ત્રણ
વીભાગમાં વહેંચી નાખવી જોઈએ: પહેલા,
૧૯૨૮ ઇ.સ.ની કંપની હેઠળના (૧૯૫૭-
૧૯૫૭) સમય, ખીરે સીધા લાગુ હેઠળના
(૧૯૫૭-૧૯૨૦) સમય, અને ત્રીજો
૧૯૧૪-૧૯ ના મહાન વીરુદ્ધ પછીનો સમય.

૧૯૧૪-૧૯ ના વીરુદ્ધ, સારા વીરુદ્ધની
આર્થિક સ્થિતિમાં મહાન વજરો કર્યો. સામ્રા-
જ્યવાદી સત્તાઓને તેમની મુડી પરદેશમાં
રોકવાની જરૂર જણાઈ. એ જરૂરીયાતે હીંદો
સરકારને નવી આર્થિક નીતી અપ્પત્યાર કર-
વાની અને હીંદના અણખીસેલ ઉદ્યોગોને
ઉત્તેજન આપવાની ફરજ પડી. થાણુ, ચા,
કાલસો અને એવા ખીજા ઉદ્યોગોમાં લગ-
ભગ ખીરનની મોટા ભાગની મુડી રોકાઈ.
હીંદના કાપડના ઉદ્યોગમાં પણ એ મુડીએ
પગપેસારો કરી દીધો તેમ છતાં પણ હીંદના
ઉદ્યોગવાદમાં થણુ વીકાસ ન થાય તેની
પણ સાથે સાથે ખીરનના મુડીવાદી સામ્રા-
જ્યવાદે થણી કાળજી રાખવા માંડી.

પણ ૧૯૧૪-૧૯ ના વીરુદ્ધ, સારા વીરુદ્ધની
આર્થિક સ્થિતિમાં મહાન વજરો કર્યો. સામ્રા-
જ્યવાદી સત્તાઓને તેમની મુડી પરદેશમાં
રોકવાની જરૂર જણાઈ. એ જરૂરીયાતે હીંદો
સરકારને નવી આર્થિક નીતી અપ્પત્યાર કર-
વાની અને હીંદના અણખીસેલ ઉદ્યોગોને
ઉત્તેજન આપવાની ફરજ પડી. થાણુ, ચા,
કાલસો અને એવા ખીજા ઉદ્યોગોમાં લગ-
ભગ ખીરનની મોટા ભાગની મુડી રોકાઈ.
હીંદના કાપડના ઉદ્યોગમાં પણ એ મુડીએ
પગપેસારો કરી દીધો તેમ છતાં પણ હીંદના
ઉદ્યોગવાદમાં થણુ વીકાસ ન થાય તેની
પણ સાથે સાથે ખીરનના મુડીવાદી સામ્રા-
જ્યવાદે થણી કાળજી રાખવા માંડી.

કારણ અને તેને દૂર કરવાના

ઉપાય

સર વેલેન્ટાઇન સીરોલે “ગ્રોસરવર”
પત્રના ૧૯૨૨ ની એપ્રિલની ૨ ૭ તારી-
ખના અંકમાં લખ્યું હતું કે :

“હીંદના ઉદ્યોગ વીકાસ સામે ભુતકાળની
આપણી નીતી માન ભરેલી નહતી. વીમ-
નની જરૂરીયાતોના દબાણ ઉપર જ સરકારને
તેની નીતીમાં ફેરફાર કરવાની જરૂર
પડી છે.”

૧૯૨૬ના ખ્રીડીશ હીંદનાં “નેતીક અને
ભૌતીક વીકાસ”ની તપાસ કરનારા અમ-
લદારી નીવેદનમાં જણાવવામાં આવ્યું છે કે :

“વીમક પહેલાં, હીંદના ઉદ્યોગોને રક્ષણ
આપી ઉત્તેજન આપવાના કેટલાક પ્રયાસોને
“આપટાઇઝ” તરફથી દબાવી દેવામાં
આવ્યા હતા.”

ઉપલાં કથન ખ્રીડીશ સામ્રાજ્યવાદની
સ્વાર્થ નીતીને ઉદાહરણરૂપમાં રજુ કરે
છે. અને તે એ કે હીંદના ભલ માટે નહીં
પણ માતા ખ્રીડાનીયાના રાજાને ખાતર આ
નવી નીતી અપર્યાપ્ત કરવાની ફરજ પડી હતી.

સામ્રાજ્યવાદની આ નવી નીતીની સર-
આત ૧૯૧૬-૧૮ના “ઇન્ડિયન ઇન્ડસ્ટ્રીયલ
કમીશન” થી યથા. એ કમીશને, ઉદ્યોગોને
સરકાર તરફથી સહાય કરવાની, ખેતીવાડીમાં
અર્વાચીન યંત્રો દાખલ કરવાની અને પ્રાથ-
મીક કેલવણી ફરજિયાત કરવાની, ભલામણો
કરી. નવી નીતીનો આર્થિક પાયા આમ
કમીશને નાખ્યા અને તેનો રાજદ્વારી પાયા
૧૯૧૯ના ગવર્નમેન્ટ ઓફ ઇન્ડિયા એક્ટે
નાખ્યો. ૧૯૨૨માં “રીન્કલ કમીશન” ની
નીમણુંક યથા. એ કમીશને ટેરીફોઝ

મારફતે અમુક ઉદ્યોગોને રક્ષણ આપવાની,
ત્યાં હીંદને આર્થિક નુકશાન ન થાય ત્યાં
‘શાહી પસંદગી’ આપવાની, પરદેશી મુડીનો
ખુટથી ઉપયોગ કરવાની વીગેરે ભલા-
મણો કરી.

આ નવી નીતી તે ખીણું કંઈ નહીં
પણ વીમ ઉપર શાસન કરતા અર્વાચીન
સામ્રાજ્યવાદનો એક ભાગ છે. ગયા મહાન
વીમવત્તુ એ અનીવાર્ય પરિણામ છે, એકે-
એક દેશ આ નવા પરિવર્તનથી મુક્ત નથી.
૨૦ મી સદીના રાજકારણની એ આવી છે.
વીમક પછી ઉદ્યોગવાદની કક્ષાએ પહોંચેલા
ખ્રીડાની પડતી સાર યથા છે. વર્ષો સુધી
ઔદ્યોગીક ઇંગ્લેન્ડે જે એ ભોગવતું હતું
તેના પાયા હવે ડગમગવા લાગ્યા છે. ખીણું
સામ્રાજ્યોના કાતીલ હરીફાઈએ, તેના નફા
ઉપર કાપ મુકવા માંડ્યો છે. આ કારણને
લઈને ખ્રીડાના મુડીવાદીઓને જે દેશોમાં
મજુરી ઘણી સસ્તી હોય અને જ્યાં કાચો
માલ જથ્થાબંધ નીકળતો હોય તેવા દેશોમાં
તેમની માલીકીના ઉદ્યોગો વધારવાની અને
તેમની વધારાની મુડી રોકવાની ફરજ પડી
છે. હીંદમાં આવતી ખ્રીડીશ મુડીના આંકડા
વ્યાસીએ તો માલમ પડે છે કે ખ્રીડીશ
મુડીવાદીઓને આમ ખીણું રીતે માતબર
કરવા માટે, હીંદની સસ્તી મજુરીનો લાભ
લેવા માટે, હીંદમાં ઉદ્યોગવાદ દાખલ કયે
છે. આજે યગભગ મુડીના પ્રનાયે ચાલતી

કંપનીઓ અને ઉદ્યોગોમાં રોકાયેલી મુડીના ૮૫ ટકા નેટવોર્ક ભાગ શ્રીલીંગ મુડી-વાદીઓનો છે. આનો અર્થ એટલો જ છે કે હીંદી મુડી કરતાં હીંદમાં શ્રીલીંગની મુડી વધારે છે એટલું જ નહીં પણ તે પ્રાધાન્યપદ છે અને “એ રોકાયેલી મુડી-માર્થી જે નફો મળે છે તે રકમને મોટા ભાગ ફરીથી અર્જીના ઉદ્યોગોમાં જ રોકાય છે” (મોડર્ન રીજીયો એક્ટો. ૧૯૨૯. પાનું ૪૬૪). આમ આ જગી મુડી રેલ્વે, ખેત, શાળા, પેટ્રોલીયમ, વીગેરે કંપનીઓમાં રોકાઈ તેમાથી મુસાતો જગી નફો હીંદનું આર્થિક શોષણ કરે છે એટલું જ નહીં પણ તેને આર્થિક ક્ષતિભગીરીમાં હમિશને મટિ જકડી રાખવાના ભગીરથ પ્રયત્નો થાય છે.

હીંદ માટે વાલીપણનો દાવો રાખતો શ્રીલીંગ સામાન્યવાદના સેવકો આટલેથી જ અટકતા નથી. “મુસાવ તેટલું મુસા” એ જ જાણે તેમનો ધર્મ ન યદ પડ્યો હોય તેવી જાતનું તેઓનું વર્તન હવે પુરેપુરું ખુલ્લું પડી ગયું છે. ૧૯૨૭ માં પસાર થયેલા ૧૮ પેન્સના હુડીયામણે હીંદના વેપારને ભપકો ફટકો માર્યો છે. એટલું જ નહીં પણ કરોડો ખેડૂતોના જગત હાથમાં તેજ રેડ્યું છે. કાચા માલની ઉત્પાદક હીંદની ગરીબ જનતા જેને પેટ પુરતો રોટલો ચે મળતો નથી, તેના મોંમાંથી પણ અર્ધો રોટલો જુટવી લીધો છે. મહાત્મા ગાંધીજીના ૧૧ મુદ્દાઓ ઉપર વિચયન કરતા શ્રીયું ‘પોલીટીક્સ’ રેડ મી એપ્રિલ ૧૯૩૦ ના “બોમ્બે કોનીકલમાં” જણાવ્યું છે કે :

“અને હુનીયાના આ ગરીબમાં ગરીબ ખેડૂતે આપત્તીકાળ માટે કંઈ થોડું ધણું પણ રૂપ રાખ્યું હશે તે સરકારની આ કર-સીતી

, શુદ્ધ ભરેલી નીતીએ ખેડૂતના એક રૂપીઆ ઉપર ૬ થી ૧૦ આનાનો કાપ મુકશે છે.”

આટલું જતાં “માયુ” કાપી પાછી બાંધવા” નેટલી જગત પાણુ સરકારે બતાવી નથી. હુડીયામણના આ ઉંચા ભાવે સરકારની તીક્ષ્ણરીમાં પાણુ ખાડો પાડ્યો હતો અને એ ખાડો પુરવા માટે સરકારે હીંદી પ્રજા ઉપર કરનો અને દેવાના રૂપમાં વધારે બોલો લાદ્યા. શ્રીયુત ‘પોલીટીક્સ’ના આંકડા પ્રમાણે એથી હીંદને લગભગ ૧૦૦ કરોડનું નુકસાન થયું છે. આમ સરકારની નીતી “ધામાં મીઠું ભરવા” જેવી જ રહેલી છે.

એ મોર્ચાય રાજ્યનું કરજ જે લગભગ આજે ૧૨૦૦ કરોડ રૂપીઆ નેટનું છે તેનું બ્યાજ, લગ્નરો રૂપીઆના પગારવાળા સનંદી તોકરો, લતકર, વીગેરે પાછળ વપરાતા કરોડો રૂપીઆ મોટે ભાગે હીંદની ગરીબ જનતાના ગળ્યામાંથી જાય છે. શ્રીયુત ‘પોલીટીક્સ’ના રાષ્ટ્રોમાં કહીએ તો “એક નથવા પીછ રીતે સરકારની આવકના દરેક ૭ માંથી પાંચ રૂપીઆ એ ગરીબ પ્રજા ભરે છે.” હીંદનો ખેડૂત અને કામદાર સરકારના આવા સીધા અને આડકતરા કંગે રહેજ ક્યારાય છે એટલું જ નહીં પણ જમીનદાર, સાહુકાર અને ગોરા તેમ જ હીંદી ઉદ્યોગપતીઓના આર્થિક શોષણ હાથ પાણુ તે ક્યારાય છે. અને તેથી તે દીન પ્રતીદીન વધુ અને વધુ ગરીબ જનતા જાય છે. હીંદનો ખેડૂતને જમીન મહેસુલનો એકલો જ ભાર વહન કરવાનો નથી. આડકતરી રીતે તે નીમકવેરો, એકસાઇઝ, જકાત, ટેપ ડ્યુટી, જંગલ મહેસુલ વીગેરેનો ભાર પણ વહે છે, તે ઉપરાંત શ્રીયુત પોલીટીક્સના રાષ્ટ્રોમાં જ કહીએ તો “હીંદી ખેડૂત અને કામદારને માથે મહાજનનું દેવું પણ નહીં કંપી શકાય તેટલું છે. એ દેવું આજમાં

ઓછું ૮૦૦ કરોડ રૂપીઆ ગણીએ અને તેનું ઓળમાં ઓછું વ્યાજ ૧૨૫ ટકા થીએ ગણીએ, તો પણ તેને આ બધા ભાર ઉપરાંત ૧૦૦ કરોડ રૂપીઆ આ અન્યાયની મુતી (Manumion of unrighteousness) સમા શાણગીને આપવા પડે છે. એ બધું આપનાં એના ચોપણ માટે, એના ચોપાક માટે, એનાં સંતાનોની કેળવણી માટે, એની તંદુરસ્તી માટે અને એને દાટવા કે બાળવા માટેના ખર્ચની, તો વાત જ ન કરીએ તો પણ એની પાસે બાકી શું રહે છે? હીંદની ખેડૂત પોતે ભુખે મરશે પણ એનાં દેરને ભુખે મરવા દેશે નહીં. ત્યારે ધનધાન્યના ઉત્પાદક, અને ઉત્પાદક વર્ગનાં પરાપ્રજીઓ (Parasites) ના ચોપક એ ખેડૂત પાસે બાકી શું રહે?”

‘હીંદની મીઝામાં અને કારખાનાંમાં કામ કરતા લગભગ ત્રણ કરોડ ભેટલા કામદારોની કથો પણ તેટલી જ રોમાંચક છે. કમ અને મજૂરીયાના જુલુવાળા તેમની ગુલામી બચા, ખીઓખીઓ ઓરડીઓ, દશથી બાર કલાકનું કામ. પોતાની જાતનું જ ચોપણ કરવાને અશક્તિમાન બનેલા એ કામદારને, તેની પત્નીને અને તેના કુમળા બાળકોને પણ કામ મોકલવાની પડતી ફરજ વીગેરે તેમના જીવનના કષ્ટ છતીલાસનાં પ્રકરણ છે. ૧૯૨૧-૨૨ માં થી મુંબાઈની મજૂર ઓર્ગાઇઝ તરફથી કરાવતી તપાસનો રીપોર્ટ જણાવે છે કે, ઉદ્યોગમાં કામ કરતા કામદારોનું જીવનધોરણ એટલું નીચું છે કે મુંબાઈના કેદખાનાના કાયદાના ધોરણ પ્રમાણે એક સાંધારણ ગુન્દગારને મળતા ખોરાક ભેટલા પણ ખોરાક તેને મળતો નથી. રાત્રી દીવસ લોહીનું પાણી કરતાં પ્રમાણીક કામદારને સમાજને લાયક ગણાતા એક ગુન્દગાર કરતાં પણ જીવનની જરૂરીયાતો એટલી

મજા એ કેટલી અફસોસની વાત છે? હીંદના કેટલાક નેતાઓ (મહાત્મા ગાંધી વીગેરે) આ કારમાં પ્રસંગોને અર્થાર્થીન ઉદ્યોગવાદનું પરીણામ ગણે છે. પણ કામદારોની આ દુઃખદ પરિસ્થિતિ અર્થાર્થીન ઉદ્યોગવાદનું નહીં પણ મુડીવાદી સમાજ રચના જેમાં કંગોડા કામદારોને આર્થિક સંજ્ઞામાં જકડી રાખી. મુડીભર કરોડ પતીઓનાં ખીત્તોનાં તર ધાપ છે તેનું એ મંત્રિ પરીણામ છે; એ વાત કોણ જોઈ દેખાઈ આવે તેવી છે.

હીંદની જનતાની લયંકર ગરીબાઈ એ ઉપલા કારણોનું પરીણામ છે. અત્યાર સુધીમાં સરકાર તરફથી અને જાહેર સંસ્થાઓ તરફથી એ ગરીબાઈ દાળવા માટે લેવાયેલાં પગલાં કાંઈ પણ રીતે એ દુઃખદ સ્થિતિના ઉકેલ આણી શક્યાં નથી. તેથી હીંદની જનતા ઉપરનો દરનો અને દેવાનો બોલો ઓછો થયો નથી. પરંતુ ઉંડો એ બોલો પ્રતીવર્ષ વધતો જ જાય છે! અત્યારની વાતચાપી આર્થિક ઉપલ પાથત્રમાંથી હીંદ પણ બચવા પામ્યું નથી. અને તેને લઈને પ્રજાની ખરીદ કરવાની શક્તિ એટલી તો ઘટી ગઈ છે કે દેશમાં પુર-જોશમાં આણતી સ્વદેશીની ચળવળ છતાં પણ ‘અતી ઉત્પાદન’ની ભુમો ત્યારે તરફ સંલગ્ન છે. મીઝા બંધ થાય છે, વેપાર પડી ભાંગે છે, રૂના ભાવ છેક ગગડી ગયા છે. હજારો કામદારો નેકાર બન્યા છે; મધ્યમ વર્ગના સંકેડો લણેલા તેમ જ અભણને ઘેર બેસવાનો પ્રસંગ આવ્યો છે; કેટલાક વે વેપારીઓએ, પાયમાલ બનતાં દેવાળીયાઓની નામાવડીમાં નામ નોંધાવ્યાં છે. અને આ લયંકર તેમ જ અકલ્પ્ય પરી-સ્થિતિ ક્યાં જઈને અટકશે એ આજે કહેવું પણ અશક્ય છે.

હીંદી જનતાના હપ ટકા જેટલા માનવ સમુદાયના કશું જીવનને એ દુઃખદ ઇતિહાસ છે. તેમના અઘ અધઃપતનનાં કારણોનો ઉલ્લેખ આપણે ઉપર જોઈ ગયા. હવે સરકાર તરફથી અને સમાજ તરફથી આ બીધણું પરીસ્થિતિનો ઉકેલ કરવા માટે અને જનતાનું જીવનધોરણ ઉંચું કરવા માટે લેવાયેલા અને હજી લેવાતા પ્રયાસોની અને તેની સફળતાની અને નીષ્ફળતાની થોડીક મીમાંસા કરીએ.

હીંદના હપ ટકા જેટલા અમલગીઓ-ખેડૂતો અને કામદારો-ની સ્ત્રીતી મુધારવા માટે અને તેમને રાહત આપવા માટે સરકાર તરફથી કેટલા ધારાઓ ધરાયા છે. આપણી સ્થાનિક સરકારે દક્ષીણના કેટલાક ભાગોના ખેડૂતોને વધુ દેવાના ભારમાંથી બચાવવા માટે અને શાહુકારોના હાથમાં જતી રહેતી જમીન અટકાવવા માટે ૧૮૭૯ માં ‘ડેક્કન એગ્રીકલ્ચરરીસ્ટ રીલીફ એક્ટ’ પસાર કર્યો. ૧૮૭૭-૭૮ માં દક્ષીણના ખેડૂતોએ શાહુકારો અને જમીનદારો સામે ખુલ્લો બગરો કર્યો હતો અને તેમની યુવામીનાં ખતપત્રો તેમની પાસેથી ખુંચવી લીધાં હતા. ખેડૂતોના દેવાનો ભાર અને તેમની ઉપર લેવાતાં શાહુકારવર્ગનાં ભુલ્મી અને કડક પગલાં એ આ બગવાના મુખ્ય કારણ હતાં. ખેડૂતો સામે જે દાવા મંડાયા તેમાં ‘કોર્ટ’ બંને પક્ષના લઘુભાઈઓમાં તપાસ કરવી, અથોગ વ્યાજના દરમાં ઘટાડો કરવો, કાંધાં બાંધી આપવાં, નાણાંની લેવડદેવડના કાષ્ટ પણ લેખીત કરારને નોંધાવવા વગેરે કલમો એ ધારામાં રાખવામાં આવી છે. પહેલાં તે ધારો દક્ષીણના થોડાક જિલ્લાઓને જ લાગુ પાડવામાં આવ્યો હતો, પરંતુ હવે તેની ચોક્કસ કલમોને વ્યાદ કરતાં એ કાયદો આખા ઇલાકાને લાગુ કર્યો છે.

છતાં આ ધારાથી ખેડૂત જનતાને કેટલી રાહત મળી છે તે તરફ નજર કરીએ. ૧૯૦૧ માં નીમાયત્રા “કુન્ડાળ કમીશને,” ૧૯૧૨ માં નીમાયત્રા “ધી આયર કમીશને” અને ૧૯૨૯ માં નીમાયત્રી “એન્ડીંગ તપાસ કમીતી” એ તેમના અમીત્રાય આપતાં જણાવ્યું છે કે એ ધારાથી શાહુકાર સામે ખેડૂતને કંઈ રાહત મળી નથી. એન્ડીંગ તપાસ કમીતી જણાવે છે કે : “પાછલો હીસાબ તપાસવાની અને વ્યાજનો દર ઘટાડવાની કોર્ટને છુટ મળે છે તેથી શાહુકારો ખેડૂતો સામે થયેલા ખતમાં ધીરેલી રકમ કરતાં મોટી રકમ માટે અને અંગ ઉધાર નાણાં ધીરવાની તેઓ ના પાડે છે.....” એ ઉપરાંત એ ધારામાં દરેલી “ખેડૂત”ની વ્યાખ્યા એટલી ધીરાળ છે કે ખેતીમાંથી જ મોટા ભાગની આવક મેળવતા શાહુકારો, જમીનદારો વગેરે પણ એનો લાભ લઈ શકે છે. તેથી એ ધારાથી ખરા ખેડૂતની રાખ પણ ઓછી થઈ છે. આમ આ ધારાનો ઉદ્દેશ સફળ થવા નથી અને તેથી એ ધારાને રદ કરવા માટે લલામણો કરવામાં આવે છે. ઉલટું એ ધારાને લઈને આજે લેણદાર અને દેણદાર વચ્ચેના સંબંધ પહેલાંના કરતાં વધુ ખરાબ બન્યો છે.

શાહુકારોના અતી ઉંચા વ્યાજના દરમાંથી રાહત આપવા માટે “પુરુરીયસ લોન્સ એક્ટ” ધરાયો છે. આ ધારા પ્રમાણે જ્યારે કોર્ટને લાગે કે અમુક દાવામાં વ્યાજનો દર ઘણો ભારી છે અથવા તો બંને પક્ષો વચ્ચેના થયેલા કરાર ગેરવાજબી છે ત્યારે ધીરેલી રકમના કરારમાં તેને તપાસ કરવાની, વ્યાજનો દર ઘટાડવાની અને વાજબી લાગે તો મુજબ કરાર રદ કરવાની સત્તા આપવામાં આવી છે. આ ધારો

કાંઈને પણ કાચુ પાડી કાઢાય છે. હવે કેટલાકે એમ ધારે છે કે આ ધારાથી દરેક જાણુને આમાં (ખેડુતોનો પણ સમાવેશ થાય છે) શાહુકાર સામે પુરતું રક્ષણ મળે છે. પણ એ ધારામાંથી બચવા માટે ઘણી વખત શાહુકાર ખતપત્રમાં વ્યાજનો દર ઓછો લખે છે, એટલે કે, ધીરેથી રકમ કરતાં દસ્તાવેજમાં મુદ્દત રકમનો આંકડો મોટો લખે છે અને તેમ કરીને અગાઉથી જ તે વ્યાજની રકમ મુદ્દલમાં ઉમેરી દે છે. એ ધારામાં ખીછ એક કલમ એ છે કે બાર વર્ષ અથવા તેથી વધુ વખતના દસ્તાવેજમાં કોઈ તપાસ કરી શકે નહીં. આ કારણને લઈને ખેડુતોને અન્યાય થવાનો ઘણો સંભવ છે. આમ જો કે એ ધારો ઉપરથી તો ઘણો સારો અને શક્ત આપનારો જણાય છે પરંતુ તેનાથી શક્ત મળવાનો સંભવ ઘણો ઓછો છે.

એ ઉપરાંત શાહુકારોના પંડામાંથી ગરીબ ખેડુતોને બચાવવા માટે દેશમાં સહકારી મંડળો (Co-operative Societies) સ્થપાતી બધ છે. મુંબાઈ ઇલાકામાં અને ખીજા પ્રાંતોમાં આ ચળવળના શરૂઆત ૧૯૦૪ માં થઈ. જે વર્ષમાં પહેલ વહેંચો જ “કોઓપરેટીવ ક્રેડીટ સોસાયટીઝ એક્ટ” નો ધારો પસાર થયો હતો. આ ચળવળ પાછળનો હેતુ ઘણો જ સારો છે તેની કોઈ ના પાડી શકે તેમ નથી. છતાં એટલું તો અહીં જરૂર કહેવું પડે છે કે એ ચળવળનો લાભ મોટે ભાગે મધ્યમ વર્ગના ખેડુતો જ લઈ શકે તેમ છે. જમની પાસે હજુ થોડી ઘણી મીઠકત રહી છે અને જેઓ દેવામાં હુબેલા છે તેઓ ખીજાં સારાં સાધનોના અભાવે આ સહકારી સંસ્થાઓનો આશરો લઈ થોડી ઘણી શક્ય મેળવી શકે તેમ છે. ગામડાં

ઓમાં ચાલતી સહકારી મંડળો તરફથી ધીરવામાં આવતી રકમનું વ્યાજ શાહુકારો કરતાં ઘણું થોડું છે એ વાત ખરી પણ તેનો લાભ ખરી ખેડુત જનતા જેના હાથમાં હવે જમીન રહી નથી અને જે થોડી ઘણી રહી દશે તે શાહુકારો અને મોટા જમીનદારોને ત્યાં ગીરો મુકાયેલી છે તે કેવી રીતે લઈ શકે? સહકારી મંડળોએ કંઈ ઓછી તેમને અંગઉધાર નાણાં ધીરે છે? અને મીઠકત વીનાની થઈ ગયેલી ખેડુત જનતા જે પ્રગ્નના મોટો ભાગ છે તે તો સહકારી મંડળોને ભેદતી જમીનગીરી આપવાને અસક્ત હોવાથી સહકારી ચળવળનો લાભ લઈ શકતી નથી. એ ઉપરાંત ૧૯૨૯ માં નીમાયતી મુંબાઈ બેંકીંગ કમીટીના રીપોર્ટ પ્રમાણે ખેતી પછવાડે કુલ ૩૨.૫ કરોડ રૂપિયા ‘જેટલા ખર્ચ’ મુંબાઈ ઇલાકાના ખેડુતોને કરવા પડે છે. આ રકમનો ઘણો મોટો ભાગ ખેડુતોને વ્યાજે લેવો પડે છે ત્યારે સહકારી મંડળો તરફથી કુલ ૨.૩ કરોડ એટલે કે ફક્ત કુલ ખર્ચના ૭ ટકા જેટલી રકમ ધીરવામાં આવી છે. ખીજાર અને ઓરીસાની બેંકીંગ કમીટીના રીપોર્ટ પ્રમાણે ત્યાં ત્યારે ખેતીવાડી પછવાડે કુલ ૩૪ કરોડ રૂપિયાનો ખર્ચ થાય છે ત્યારે સહકારી સંસ્થાઓ તરફથી ફક્ત ૧ કરોડ રૂપિયા ધીરવામાં આવ્યા છે. આ આંકડાએ ખેતો સહકારી ચળવળ દેવામાં હુબેલા અને મીઠકત વગરના થઈ ગયેલા દરેક ખેડુતોને શક્ય આપી શકે તેવી સ્થિતિમાં નથી એ બોખું જણાય છે.

કેટલાકે એવી દલીલ કરે છે કે હજુ તે એ ઉગતી ચળવળ છે અને તેથી તે પુરતી રકમ ધીરે શકે તેવી સ્થિતિમાં નથી. આજની સહકારી ચળવળની તરફેણમાં દલીલ કરનારાઓની આ દલીલ ખરી છે.

એ ક્યુલ કરીએ, છતાં પણ લાવીધ્વમાં એ સંસ્થા મંદસ્ત વગરના કરોડો ખેડૂતોને નાણાં ધારણે કે કેમ એ શંકા છે. અને ધારણે કે એમ બને તો કે તેમ થયું અસંભવીત જ જનયાય છે છતાં પણ આલ કાટે ત્યાં ચીમકું મારવાનો એ પ્રયાસ છે. હીંદના કરોડો ખેડૂતો મોટા જમીનદારોના અને શાદુકારોના આર્થીક પંજામાં આને એવા સપ્તાઈ ગયા છે કે આવી થાલી ચણી શ્વેત આપવાથી તેમની રીતીમાં ભાગ્યે કંઈ સારો સુધારો થાય. કદાચ આવી ચળવળથી તેમની નહીં આપકમાં એજ વધારો થવા પામે, પણ એમ થાય ત્યાં તો શાદુકાર, જમીનદાર ત્યાં પહોંચી જાય તેમ છે. શોષણકીયા ઉપર રંગાયલા સમાજમાં શુભ ઉતુથી કથયજ્ઞ આ પ્રયત્નોના શુભ પરિણામની આશા રાખવી એ બ્યથા શક્ય પડે છે.

બીજી બાજુ મહેનતજીવી મજુરોની સુરક્ષાઓનાં કારણો પણ થયાં છે. જે કે તેઓનું જીવનધારણુ સામાન્ય ખેડૂત દરતા સ્થેજ વધારે સારું છે, છતાં કામદાર તો વળી છેક જ મીઠકત વીનનો છે. ખેડૂતની માફક તેની પક્ષે તો રહેવાનું કુંપકું પણ નથી તેમ એક વીધા જેટલી જમીનનો કુકડો પણ તેની માલીકીનો હોતો નથી. આર્થી મીઠકત વગરના આ શ્રમજીવીઓને હરહંમેશા સુકીવાદીઓનો આશ્રય શોધવો પડે છે. ખુદશા જાગરમાં તે તેની મજુરી દરવાની શક્તિ ઓછામાં ઓછા ભાવે વેચે છે; દગ્દશ બારબાર કલાક કામ કરવાનો તે તેના માલીક સાથે કરાર કરે છે; ગમે તેવા જોખમ ભરેલા કામ ઉપર તેને સુત્રે 'મોડે જતું' પડે છે. હરહંમેશ ખેડારીના ભયે તેના માથા ઉપર અજુમ્યા જ કરે છે. કામ ઉપરથી રૂબરૂ મળતાં તેના દુઃખનો પાર હોતો નથી ખેડારીના દીવ-

સોમાં યુગરોન ચલવવા માટે તે પણ પકાણુ કે શાદુકારોના પંજામાં સપડાય છે. તેમની આ દુદંશા થવાનું કારણ સંપત્તીનાં સર્ગક સાધનો ઉપર સમાજના થોડા ધણા ઉદ્યોગ પતીઓની માર્દાંકી જ છે. આ ઉદ્યોગ પતીઓ વચ્ચે થતી કાલીલ હરીફાઈના તેમ જ આર્થીક ઉચ્ચપાથન વીગેરેના બોગ અકામદારો થઈ પડે છે. મીઠ અને કારખાનું ઓના માલીકોને તો આવી પરીસ્થિતી ઉભી થતાં માત્ર થોડા કમય માટે નંકા મળતો બધ થાય છે અથવા તો ઓછા નંકા મળે છે પણ જનમહેનત ઉપર જીવતા કામદારોને તો તેથી અન્ન વસ્ત્રોનાં સાંસાં પડે છે.

કામદારોની આ દુદંશાનો અન્ન આણુપ માટે મજુર મંડળ [Trade Union] ની ચળવળ ચાલે છે. કામના કમીક ઓછા કાવવાનું, વેતનમાં વધારો કરી અપાવવાનું તથા તેમની રીયાતી સુધારવા સંબંધીની કેટલીક બીજી વ્યવસ્થાઓ કરી અપાવવાનું આ ચળવળનું ધ્યેય છે. દરેક મંડળનું અલગ હેતુ કામદારોનું સંગઠન થાય છે અને તેમની માગણીઓ મંડળ દ્વારા મીઠ અથવા કારખાનના માલીકોની અથવા તેના એજન્ટોની સમક્ષ મુકાય છે. વાટાઘાટ એ તેમનું પહેલું પગલું છે પણ જ્યારે તેમની માંગણીઓ વાટાઘાટથી સતોષાતી નથી નેમ બનવું લાગ્યે જ શક્ય બને છે-ત્યારે જોતાંના છેલ્લા હપ્તીયાર તરીકે ન છુટકે તેઓ "હડતાલ" નો ઉપયોગ કરે છે.

મજુર મંડળની આ ચળવળ જનુ નેમજો તેટલી વ્યાપક અને સચળ બની નથી, તેમ જ હાલમાં તે મોટે ભાગે વીનીલ નેતાઓના હાથમાં હોવાથી કામદારોને તેમના હકોનું અને તેમના બળનું પુરું લાભ થયું નથી કે જ્યાં તેઓ તેમની માંગણીઓ સતોષાવાની માલીકોને ફરજ પાડે. સર્વદ ઓફ

જાન્યારીના મોસમની જેવી કેટલીક અવધાન
ધોરણે ચાલી સંસ્થાઓ તરફથી કામદારોનું
હાજર નિયંત્રણ કરવા માટે રાત્રીગાળાઓ
લાઠવામાં આવે છે તેમ જ તેમને ૧૩ જેવી
બદલીઓ મારી મુક્ત કરવાના તથા એવા
ખાનગી સામાજિક કાર્યો થાય છે આવી
સંસ્થાઓની પ્રમદાગ્રે પ્રત્યેની ગમ નાગણી
વીધે શરૂ ન કરીએ તો પણ તેમના પ્રયા
સોમાં ઝડપી સફળતા મળે તે જોવાનું છે
સાગરની સાથે મુખી મીરામાં અને કા
ખાનામાં પ્રમદાગ્રે થાપી ગયા પ્રમદાગ્રે
બદલાનો પ્રયત્ન પણ નહીં જોતે પડે તે
સ્વાભાવી રીતે જ તેમને ગમતો નથી તેને
તો આગમની જરૂર છે કાળજી કે ખીજે
દીવસે તેને તેના મનીફની મીનમાં કે કા
ખનામાં કામ કરવાનું હોય છે

હા ની બદલી ગમે તેટલી ખરાબ હોય તો
પણ એકતો અને પ્રમદાગ્રે તેમની દુર્દશા
હોવા માટે અને આખા દીવસના ચા-
ઉતારના માટે જ એ બદલીનો આગ્રહ લે છે
એટલે કે આ દીવસે તો તેમની આર્થિક
અવનીતી જ આ સર્વે અવગણીને મુખ છે
અને તેથી જ ના મુખી તેમની આર્થિક ઉત્તમી
થાય તેના ઉપાયો થાજવામાં આવે નહીં
ત્યાં મુખી તેઓ આ બદલીમાંથી હા મેળવે માટે
જુરુશી કે જે તેમની પણ જ નહીં છે

હી દી જનતાના ૬૦ ટકા એકતો અને
કામદારોની રીતી સુચના માટે થયેલા
પ્રયાસો અને તેમની સફળતા અને નીજ-
ગતા ઉપગતી આ તો એક ઉપવક હોય છે
જતા આના પ્રયાસોથી તેમની રીતી દી
પણ મુખાગી શરૂવાતી નથી જ એવી અનેક

રીતિઓની મનુષ્યોની ખાતરી થઈ મુખ છે,
જના મુખી ઉત્તમ, પ્રદાગ્રે અને પ્રદેય
હીના સાધનો ઉપર સમાગ્રના એ નાના
વર્ગનું આધારિત થાય છે અને તેની દ્વારા
તે વર્ગ સમાગ્રના મોટા જનસમુદાયનું
આર્થિક ગોપણ કરે છે, ત્યાં મુખી આ પ્રદેશ
મહત્વ મળવડોનો કાંઈ પણ દીનામાં
વીધસથિતિ અવરો તો નહીં પણ અશરૂ નહીં છે

પણ આમરંગની આ આર્થિક અવધાનના
સ્થાન નાનાવર્ગમાં આવી - આઝાદીની ઉ-
ત્તમી નાદશીગો કરે થમ ના લાગી છે સા
ગી ય મુખીમાં અવનીતી નતત્રના માટે
આમરંગે વન આદવા છે ચી, હાજત,
કાસ, હાજત જમની, અમેરી ૧ વગેરે
દેશોના એકતો અને નમદારોએ તે માટે
જ મ માણે છે યુરોપ અને અમેરીકામાં
નાનાના તેમના એ ઉચ્ચ આદિનો એવી
ના કીનારે આવે અથડાઈ ગયા છે અને
આઝાદીની એ આઝાદી નતતની શુભ શરૂ-
આત આ વીગાગ લાગત દેશમાં પણ થઈ છે.
બાગે શરૂની સ પતી ઉપર ગ દૂરે અધી
કા અપાગે ત્યાં જ માનવ સમાજે સૈ-
ઓથી સેવના આર્થિક આઝાદીના નવના
સાગા પડશે એ અવના નારે સચા પડશે
એ તો લાગીના બીતમાં છુપાવી નતુ છે
પણ સમાજશાસ્ત્ર અને અર્થશાસ્ત્રના
પ્રણ અવનાગીઓ જતી રીતે નતે
કે છે કે આ વળના એકતીક મીડ ૬ રીએ
અવનાગી છે અર્થાત છે તે તો તેમ નવના
ધીના રહેવાનું નથી જ, એમ થાય ત્યારે જ
સામાન્ય જનતા ગરીબ દીના પવનમાં
ખરેખરી છુપી શરૂ

હી દુસ્થાનના તરફમાં પ્રીત્ત કમીશન
ધરાવના અમલગે ૧૯૬૮ છે તેમાં
હી દીઓની નવના માત્ર ૮૪ જેટલી જ છે

સમગ્ર હી દી ૧૯૬૬ થી ૧૯૨૦
મુખીમાં એ-દર ૧૩૪,૫૪,૧૭૨ માણસો
જેવના મોટ થયા હતા.

બેકારીનો ઉપાય

:: લેખક ::

અમૃતલાલ લેખી, એમ. એ.

શ્રી મજીવી જનતાને સગતા થયેલા સગ-
ગતા પ્રશ્નોમાં બેકારીનો પ્રશ્ન અત્યારે
આખી આલમને મુંઝરી રહ્યો છે તે પ્રશ્નનો
અભ્યાસ કરી, ત્વરાથી નીકાલ કરવા જરૂરી
સચોટતાથી અર્થશાસ્ત્રના અભ્યાસીઓ અને
રાજદ્વારી પુરોગામી લોક લાગી રહ્યું છે, તેવી
વધારે ઉત્સુકતાથી મહેનતજીવીઓ પણ તે
પ્રશ્નનો નીવેડો આવે એમ હસે છે. અત્યા-
રની ઔદ્યોગીક પદ્ધતીને લઈને દાનપ્રતીદીન
બેકારીની સેનામાં વધારો થતો જ જાય છે.
સુતારો અને કડીઆઓએ અસંખ્ય ધરો
બાંધ્યાં છે, પરંતુ તેનો ઉપભોગ તો તલિ-
વરો જ કરે છે; મોચીઓએ અસંખ્ય બેડી
બેડા આપ્યા છે અને પૈસાદારોએ તે પહેરી
કાઢ્યા છે કામના કારખાનાંમાં કામ કર-

ઉપર પ્રમાણે પરીસ્થિતી ઉભી થવાનું-
ઉપાદકને જ ઉત્પન્ન થયેલ તૈયાર માલ
સીનાય ચલાવી "લેવું" પડે છે તેવું-મુખ્ય
કારણ રૂકા એક જ છે : માલ ઉત્પન્ન કરે
નારાએ ઉત્પાદનના સાધનરૂપ જનતા એળ
રોની માલીફી ધરાવનાર નથી હોતા કે નથી
હોતી કે એ માલ લેવાને માટે તેમની પાસે
મુડી. જે ચોકડા ખરી રીતે માલને ઉત્પન્ન
કરવામાં ખાસ અંગમુત હોય છે-જેઓ જ
ખરા ઉત્પાદકો હોય છે, તેઓને સમાજવાદી
લાપામાં રાહના ગુનામ દે છે. તેઓને
પગાર મળ્યા પછી તૈયાર થયેલ માલનું શું
થાય છે તે જવાનું કામ તેમનું નથી.
તૈયાર થયેલ માલ મુડીવાદીની મીલકત છે.
તૈયાર થયેલ માલને માલીફ જનરમાં વેચવા

મામલો ઉભો થયા પછી તે કારખાનું બંધ કરી દે છે, અને તેથી હજારો માણસોને રાત્રે બુખ્યે પોટે સુવાની ફરજ પાડે છે. કારખાનું બંધ થતાં કામદારોને માલીકો તરફથી ઠંડે પોટે કુદોનામાં આવે છે કે અમુક વખત સુધી તેઓની જરૂર નથી. ભેદબે તે કરતાં વધુ પ્રમાણમાં માલ ઉત્પન્ન થવાથી તેવી પરીસ્થિતી આવીને ઉભી રહે છે. ઘણાં ખોરાક ઉત્પન્ન કરવાથી મહેનતજીવીઓને બુખ્યે મરવાનો પ્રસંગ ઉભો થાય છે, ઘણું કાપડ પેદા કરવાથી કામદારોને તુટમાં ફાટમાં લુગડાંથી ચઢાવી લેવા સીંચાય ખીન્ને રસ્તો રહેતો નથી.

મુડીવાદી સમાજમાં જ આ પ્રમાણેની પરીસ્થિતી શા માટે ઉભી થાય છે. તેનું કારણ ઘણાંઓ જાણતા નથી હોતા. તે કોઈ અર્થશાસ્ત્રના અધ્યાપકને તે કારણની ખબર પડે તો તેને માટે ફક્ત બે જ રસ્તા ખુલા હોય છે. કાં તો તેણે ચીન સેવયું કે તોફારી પરથી રજા પડવું. ઉત્પન્ન કરનારાઓની દેહડી હાલત કેમ થાય છે તે બેદ ઉદ્ધવને ઉપર પ્રમાણેની જ યુક્તિ પ્રયુક્તીથી જ જનતા અશક્ત બની છે.

અત્યારના ઔદ્યોગિક જમાનામાં દરેક સ્ત્રી, પુરુષને તે બેદનો ઉદ્ધવ બહુ જ આવશ્યક છે. મુડીવાદી સમાજપદ્ધતિમાં શા માટે દુદીના ઉત્પાદકોને જ ખેડાર બની બુખ્યે મરવું પડે છે, કે જનતાના મોટા ભાગને હવન, મૃત્યુ કરતાં એ વધારે વીધમ હાગે છે, તે પ્રશ્નના ઉદ્ધવ સીંચાય ખીન્ને વધારે સમગ્રતો સવાલ કયો હોઈ શકે? મુડીવાદી સમાજપદ્ધતિ જ બુખમરાતું કારણ છે, તેનાથી જ શુન્દહોની સંખ્યામાં ખેલક વધારે થાય છે. જગતના બગરો મેળવવામાં ગળાકાપુ હરીફાઈ તે સમાજના અસ્તીત્વને આભારી

તે હરીફાઈને લઈને તો સંસ્થાનો વધારત માટે બધાં સામ્રાજ્યો તલપાપડ થઈ રહ્યાં છે, શસ્ત્રોનો સંગ્રહ થતો જાય છે અને વીચકનો મંગણો મંગાય છે.

આ બધા ઉત્પાતોનું કારણ ફક્ત મુડીવાદી સમાજ જ છે. કામદારોને તેઓના ઉત્પન્ન કરેલ માલના બદલામાં પુરતું મહેનતાણું મળતું ન હોવાથી, પોતે જ ઉત્પન્ન કરેલ માલ પોતાના ઉપયોગ માટે ખરીદ કરી શકે તેવી સ્થિતિ હોતી નથી. મજૂરોને તો તૈયાર કરેલ માલની કીંમતનો થોડો જ ભાગ મહેનતાણા તરીકે મળે છે જ્યારે ઉત્પન્ન થયેલ માલની બચત કીંમત મુડીવાદી ખીસ્સામાં સેરવે છે. મુડીવાદી તૈયાર થયેલ માલને પોતાના જ કામદારોમાં વેચી શકતો નથી, કારણ કે પોતે તેઓને પુરતી રકમ આપેલ ન હોવાથી તેઓમાં ખરીદ કરવાની શક્તિ જ હોતી નથી. મજૂરો તે તૈયાર થયેલ માલને ખરીદી શકે એટલું મહેનતાણું મુડીવાદી આપે જ નહીં, કારણ કે તેમ યત્તાં મુડીવાદીનો નફોનો સવાલ માર્ગો જાય.

મુડીવાદી પોતાના અંગન લાલ માટે જ ખુબ નફો મેળવવા પ્રત્યન કરે છે. મોટરોમાં સલ્ફાઈડ, વીદેશના પ્રવાસો, ખાણમાં પારીઓ, તમાસા વગેરે શોખીજવનના રંગરાગો પાછળ લખપુટ ખર્ચ કરવામાં તે ગરીબોનાં હોલીબીની મુડીનો ઉપયોગ થાય છે. પરંતુ વીજાનની અગતીને લઈને થયેલ ઔદ્યોગિક પરીવર્તનથી માલનું ઉત્પાદન ખુબ વધી પડ્યું છે. મુડીવાદીઓના બધા રંગરાગો અને લખપુટ ખર્ચ માલના ઉત્પાદનને લઈને ઉભરાતી દોલતના અંશરૂપ પણ ભાગ્યે જ હોય છે, બેથી મોજશોખની જાણસો ઉત્પન્ન કરનારાં કારખાનાંમાં બધા ખેડાર બનતા હોઈને નીલાવ થવા જરાએ સંભવ નથી. મુડીવાદીઓના મોજશોખની

જન્યુસો તૈયાર કરવામાં એકાર બનેલો નહોતો થોડો ભાગ કામ લગાડી શકાય, તેથી વધુ મોટી સંખ્યાને તો કામ માટે અપડ્યા અને આખરે નીરાશ થયા ત્રીણ બીજો રસ્તો જ રહેતો નથી.

મુડીવાદી સમાજમાં ઉપર કલા પ્રમાણેની પરીસ્થિતી ફક્ત હાલની આથી કે સંક્રામણને જ લઈને ઉભી થઈ છે એમ નથી. મુડીવાદી સમાજના અંતર્ગત ત્રણેય જ એવી પરીસ્થિતી ઉભા કરે છે. મુડીવાદી સમાજ અને જનતાના મોટા ભાગનો જીવન-મરો એ હંમેશા સાથે જ રહે છે. એકારી થોડા પ્રમાણમાં હોય ત્યાં સુધી તો મુડીવાદને એકારીથી લાલ મગે છે. કારણ કે કામ કરતા મજૂરો તેથી નબળા અને ખીના રહે છે. નોકરી માટે તેઓ માલીકનો આભાર માને છે, અને ખતથી કામ કરવા મંડે છે. પરંતુ એકારીનો રોગ જેમ જેમ વધુ ને વધુ તીવ્ર બનતો જાય છે તેમ તેમ ત્યારે આખી દુનીઆમાં તે વ્યાપક બને છે ત્યારે-મુડીવાદીઓના દોષો ગણવા લાગે છે, ઉત્પાદનના વધારા માટે બજારો ખોલવા નેહા સખત જોડેમન ઉઠાવે છે.

આખી આલમ કુર મુડીવાદના બીજા પાંચ તમે બીંસની જાય છે. જુખ્ય મરતા કામદારો, અને એકાદ મુડીવાદી સમાજની એટલી તમે છંદાય છે. અંધ દેશમાં હજારો એકાર કામદારો કામ કરવાને આતુર હોય છે. અંધ કારખાનાનાં દરવાજા બહાર એકારોની નજર ચાંદી રહે છે ત્યારે યંત્રોનો અવાજ મુડીવાદી સમાજ ગુંગળાવી નાખ્યો હોય છે. મજૂરો જુખ્ય મરે છે કારણ કે માલીકોને નફાથી તૈયાર આલને વેચવાનું અશક્ય બન્યું હોય છે.

મુડીવાદી સમાજની અસંગતીઓ એટલી બીચીર છે કે ખીજા ગૃહમાંથી એકાદ જુલુ ઉતરી આવે, અને તેને કદીએ કે અમારા

બાળકો જુખ્યાં મુતાં છે કારણ કે અમેજો જુખ્ય અનાજ ઉત્પન્ન કરું' હતું, મીલના કામદારોનાં છેલ્લાંએ કડકડતી ઠંડીમાં ચીંથરે દાલ ધુગતાં કરે છે કારણ કે તેના માથાપોએ જુખ્ય કાપડ પેદા કરું' હતું, તો ખીજા ગૃહમાંથી ઉતરી આવેલ તે બ્યક્તી આપણી સામે આંખો ફાડીને અચંખામાં ઉભી રહેશે. તેના મોં પર અણસમજ અને મુંઝવણની છાપ કેતરાઈ રહેશે; અને પછી તે કહેશે કે "તેમ બનવું જ અશક્ય છે, તેમ થાય જ નહીં, શું તમે ભાનમાં નથી કે આવી, ગાંડી વાત, કરો છો?" પરંતુ તે ગાંડી વાત પર જ અત્યાચાર સમાજના પાયા મંડાય છે, તે જ 'ગાંડી વાત' મુડીવાદી સમાજને ઉથલાવી પાડશે, - કારણ આખી આલમના મજૂરો પોતાના બાળકોને અનાજને માટે દગલગાને જુખે મરતાં જોઈ શકે એવી રહી શકશે નહીં.

પર આંગણે જુખમરો અને જીવનની જરૂરીયાતની અંખનાઓ કરતાં ગરીબોનાં રોગો નજરે પડે છે ત્યારે મુડીવાદીઓ તૈયાર માલને પરદેશમાં ખપાવવા તનતોડ મહેનત કરી રહ્યા હોય છે. પોતાના માલીકોને વધુ તાલેરો કરવાને બદલે કામદારો ઓળંગે અને યંત્રો કામ કરીને શા માટે પોતાની જરૂરીયાતોને પૂરી પાડે નહીં? કારખાનાના તેઓ માલીકો નથી તે માટે જ? દુનીઆમાં મીલકતને લગતા કાયદાઓ જ મુડીવાદી સમાજનું રક્ષણકર્તા છે. તે સમાજનું પરીવર્તન કરવાની વાતો કરવી એટલે સમાજ શાંતીનાં સંહારક ગણાવું તેમ કરવાને લાઈકર ગણવામાં આવે છે. પોલીસ તેમની પાછળ પડે છે અને તેમની પ્રત્યેક હિંસાચાલની પોલીસખાતે આરીક તપાસ રાખે છે.

દુનીઆમાં સૌથી ગરીબમાં ગરીબ દેશ કહી દુરતાન ગણાય છે. પણ અહીંના એ

પ્રખ્યાત અર્થશાસ્ત્રીના કહેવા મુજબ હીંદ
કાયા માલની ખાણ હોઈ સૌથી તાવેર દેગ
છે, તાલેપર થઈ શકે તેમ છે. કામ કરવાને
આવર બધા બેકાર કામદારોને ફક્ત મેજા
નહીં પરંતુ સર્વ સુખ સગવડનાં સાધનો મળી
શકે તેમ છે. થોડાક લખાડ નીધનો કામ
કરવાને દબાઈ નહીં કરે કે થોડા અદાકતો
કામ કરી શકે એવી સ્થિતિમાં નહીં હોય.
અગત્યો માટે તો ગ્રન્થસત્તા નરકથી સગ-
વડ થઈ ગઈ. અત્યારે અહીં ઐચ્છીક
ભુખમરા વીગે હું કહેવા માગતો નથી, પરંતુ
જે લોકો સમજવા માગે છે તેમના મનમાં
એટલું જ ઉતારવા માયું છું કે, કામ કર-
વાને આવર પરંતુ મુડીવાદી સમાજ પદ-
તીને લઈને ભુખે મરતા બધા લોકો માટે
જોઈતા પ્રમાણમાં માત્ર ઉત્પન્ન કરી ગણ્ય
એમ છે. પણ જુની સમાજપદતીને
અંત આણે જ તેમ થવા સંભવ છે
હીંદમાં વશુખેડાયદી અને વૈજ્ઞાનીક રીતે
સારી રીતે ન બેગતી જમીન છુપ પડી
છે, અને તે જમીનનો જો બધી જનતાના
લાભ માટે ઉપયોગ કરવામાં આવે તો બધી
જનતું અનાજ પુરૂં પાકે અને કે.ઈને
પણ ભુખ્યા મુઠ ગહેવાનો વખત ન આવે.
ભુખે મરતા લોકોમાં અનાજની ખરીદીની
શક્તિ નહીં હોવાથી જ તેઓને રાત્રે ભુખે-
પેટે મુઠ રહેવાની ફરજ પડે છે, ત્યારે
સુખ સગવડનાં સાધનો ખરીદવાની તો
તેઓમાં શક્તિ જ ક્યાંથી હોય? આ
કેદારી સ્થિતિનો અંત આવવા માટે એક જ

વસ્તુની જરૂર છે, તે એ જ કે નફો
ખાવાની પદ્ધતિનો નાશ કરીને ફક્ત સુધી-
તર વર્ગના લાભ માટે થના ઉત્પાદનને
બધે ઉત્પાદન બધા વર્ગોના લોકોને માટે
થાય એવો કાંતીકારક ફેરફાર જ આ વીધમાં
ખરીદીતીને પહોંચી વળે.

ઉપર જે વાત આપણે કરી ગયા તે જ
સમાજમાલની દુંદી સમીક્ષા છે. તે જ કાપ-
કામ આપણા લોકો સામે અત્યારે મુકવામાં
આવેલ છે. તે મીઠાપ બીજા કાપકામ જ ન
હોઈ શકે કારણ કે ઔદ્યોગીક પ્રગતીના
જમાનામાં વંત્રોનો બીજા ઉપયોગ થતો જ
અશક્ય છે કા તો ઉત્પાદનના સંપત્તો-
જમીન અને કારખાના-મુડીવાદીઓના હથમા
રહેલા દઈ જનતાના મોટા લાભને રાખ્યા
દેવો કે તે ખુશ્ચરી લઈ સામાન્ય હિતને માટે
તેનો ઉપયોગ કરવો એ બે જ રસ્તા છે.
મુડીવાદી સમાજની દરીદ્રાધથી થઈ આંગણે
હળગે લોકોને કાટયે લુગડે અને જુપ્પે
પેટે ગહેવું પડે છે ત્યારે બીજા દેશો સાથે
આર્થિક અથામણ ઉભી થતાં વીજળનાં
મંડાણ મંડાય છે.

આ બધું કહેવાનું એક જ કારણ છે કે
ધણા વખતથી મુડીવાદી સમાજ જનતાના
મોટા લાભને મુખ ખનાની રહ્યો છે. તે
વધુ વખત ચાલશે તો મહેનતજીવીઓને
કાંતો અનાજ અનાજ કરતાં મરવું પડશે
કે કાંતો બીજા દેશોના દારૂબાના ખેત્રક
જનતું પડશે.

રશીઆની પાંચ વર્ષની યોજના

: લેખક :

જેની લી. એન. પી.

પાંચ વર્ષમાં જુના રશીઆને પસંદગી નવીન રશીઆ બનાવી, આથી કે તેમજ યાંત્રીક નજરે તેમાં અદ્યતન પરીવર્તન કરવાની યોજના તરફ પ્રીતનવાસીઓ કેવી નજરે જુવે છે, તે આ લેખથી જોવા મળે છે.

હોડતી દુનીઆ

આજની દુનીઆને હોડતી કરવામાં આવે છે. આ દુનીઆને વેગ આપનાર ધણા ઓછા દેશો છે પરંતુ એ મધ્ય દેશોની શાંતમાં રશીઆ વીજળીની જેમ છે એ શંકા વગરની વાત છે. આર્થિક યોજનાના ક્ષેત્રમાં રશીઆએ કેવી પહેલ કરી છે એ તો આજે સારું જાણતી જાય છે.

આજના રશીઆની પરીસ્થિતિ કંટકીની છે એટલું જ નહીં પરંતુ ધણી રહસ્ય છે અને જાણવા નથી છે. સેવીએટ સરકારે કુનેવ અને શકતીનો જામને પારચો કરી એક યોજના પડી કઢી છે જે આજે આલમતી ચર્ચાનો વીધવ યથા પડ્યો છે, “પાંચ વર્ષની આ યોજના” ચાર વરસમાં ખતમ થવાની છે, એ ધણાખરા જાણે છે બીજા દેશો જે યોજના પાર પાડતાં ચાર જામના વીતેલે એને સફળ બનાવવા માટે રશીઆએ માત્ર ચાર વંસજ નોંધ્યાં છે.

રશીઆ અને તેના ખીરાદરે તે એકોગીક પરીવર્તન અને બિંધીના સ્વ મહાર બાંધી યોજનાને અમલમાં મૂકતાં અજાણનાકે કુસ્તોલીઓ નહીં છે અને અવી

બારે અડચણોને દૂરથી આ યોજનાની ક્ષેત્ર જગત જનમુખ અગ્રણ્યવાના રશીઆના મનોરથ છે.

જગતને સ્વપ્નામાં પથ સુઝે નહીં એટલી તંત્રસંધે આ યોજના પૂર પડતી જાય છે. જો આ રશીઆના ઉત્તર ભાગમાં કે દક્ષિણ ભાગના ગામડાંમાં કે ક્ષેત્રમાં મુશ્કેલી કરે છે, મુશ્કેલી થાય છે, તે બધું જ આજે જોએથી વાત જણાય છે કે આ યોજના પાર પાડવા માટે રશીઆના ખુલ્લેખુલ્લા સજ્જ યથા થયા છે, એટલું જ નહીં પણ, ત્યાં ધમધોકાર કામ ચલી રહ્યું છે. ઠેર ઠેર નવાં નવાં વીજળીનાં ફરખાતાં, દાણા જવરવાના નવા નવાં મોહર, તરેલ તરેલના ઉદ્યોગનાં કારખાનાં વગેરે ખડા કરવામાં આજે રશીઆ બધી સક્તિ વપરી રહ્યું છે.

લેખકની ઘોડા

આ બધા ઉપાંચ બિંધીવાડીમાં પણ બારે ફેરફારે કરવામાં આવ્યા છે. જુની કદગી ચીત્રાથી વાળી કે બિંધી આજે ત્યાં ફરવામાં આવતી નથી પણ કહે બિંધી પડે હજી ચલાવવા બિંધુન આજે ત્યાં

નહરે ચડતો નથી પરંતુ દેહાંતરથી જમીન ખોદવા સુખી ખેડૂનના રોંગાં આંખ આગળ ખડા થય છે. સામુદાયિક ખેતરો અને વાહીઓની યોજનાને લઈને ખેતીવાડીએ જુદોજ પગલો લીધો છે. આ યોજનાથી ખેડૂનો ખુશ સંતોષાવા છે. દળને બદલે જમીનનાં ઢેંકાં કદગી આ લોખંડી ઘોડાઓ જમીનને ઉંડી ખોદી પાક માટે તૂરદાર બનાવી દે છે. રશીઆમાં જુદું જુદાં જાત છે અને નવુંજ પ્રકારનાં આવડું છે.

આશરે ૪૦ ટકા ખેડૂનો આમ સામુદાયિક ખેતીમાં સામેલ થયા છે. આઢી નીચાળતા છાંસાઓ પશુ પાંચ વરસની યોજના અને રશીઆના ભારી વીશેની વાતો કરે છે. એટલે એનો અર્થ એજ કે રશીઆની રસેરગમાં આ યોજના ફેલાઈ ગઈ છે.

કોઈ પણ દેશ આ રીતે જ્યારે એ-લોગીક તથા ખેતીવાડીનો વિકાસ કરવાની યોજનાને બાંધ કરવા તૈયાર થાય ત્યારે તેના પરીણમે નાણાંનો પ્રશ્ન પણ ઉભો થાય છે. એટલે સોવિયેટ આમે પણ આ પ્રશ્નો તેા હુકમી જ રહ્યા છે. ખીજા દેશોમાં તેા આવી યોજનાઓ ઉભી કરવામાં આવે છે ત્યારે લોન કાઢવાની રીતી બહાર પડે છે અને માલદાર લે છે આવી લોનોમાં પૈસા ભરી તેને નમાવે છે. પરંતુ સોવિયેટ રશીઆને મુડીવાદી દેશો તેા મદદ કરતાંજ અભાગ જાય છે, એટલે મુડીવાદી દેશો લોનોદારા કે આવાજના લેણાદારા નામનીજ, લુલ્લી મદદ સોવિયેટને આપવા તૈયાર છે. તેથી અને અંગ્રેજોના નાણાં ઉઠા કરવાનો બેલે રશીઆના કામદારોના શીરે પડે છે એ પણ કલ્યાણ વીના ચાલે તેમ નથી. આ કારણને લઈને રશીઆની આ યોજનાની દીક્ષા કરનારા આ યોજનાને જનરો જુગાર

કહે છે. પરંતુ આ કહેવાવા જુગારમાં રશીઆ જીત મેળવશે ત્યાં મુશી આરી વસાગ મુડીવાદી દેશો જરૂર બહાર કઢવાના. દાખલા તરીકે જ્યારે મુડીવાદી દેશોમાં મ્યુનીમીપાલીટી કોઈ નરી ટાંચી ઉભી કરવાની થજવા પડે છે ત્યારે તે પહેલાં તેઓ એને માટેના ખર્ચની લેન કઢે છે અને તેમાંથી ખાંધકામના ખર્ચના પૈસા ટૂંકાવે છે.

નાણાંનો પ્રશ્ન

ખીજા દાખલા પણ ધ્યાનમાં લેવો. ધારો કે કોઈ કમજીની સ્ત્રી પોતાની કમણી સીવવાના સંચા ખરીદવામાં નાણે તેા તેની કમણીવાંધી તે સીવવાનો કામો એકી આથે પૈસા આપી ખરીદી શકે તેમ નથી. તેને લઈને તે દુઃખાથી પૈસા ભરી દે છે, એટલે એ પ્રશ્નો નીકાલ થઈ જાય છે પરંતુ રશીઆમાં તેા આવી રીત અમલમાં મુકવામાં આવતીજ નથી એટલે તેની સંધે મુડીનો પ્રશ્ન ખડો થાય છે. રશીઆ જંગી ચંત્રોની ખરીદીમાં પડ્યું છે, એટલે તેને પૈસા તેા સુકવવાના રહ્યાજ ને ?

ઉપર મ્યુનીમીપાલીટી અને સીવવાના સંચાના દાખલા આપ્યા તે બેમાંથી એક પણ રીત રશીઆ અખત્યાર કરે તેા નાણાંનો પ્રશ્નો કઠિંક ઉઠેલ થાય, અને એ વાત તેના કાણુમાં આવે. પણ રશીઆએ તેા આરી રીતો સાથે પોતાનાં બારણાં બંધ કર્યાં છે, એવે બેટલે માલ ખરીદ્યો છે તેના પૈસા સુકવવાની માત્રણીઓ પણ ખુશ થવા માંડી છે. એ અંકરી ઉધરાણીને જગમ તેા આપેજ છુટકો.

પરંતુ અમે તેટલી આલેસો આવે, તેા પણ પાંચ વષની યોજનાને જીવની સમજાવી તમન્નાં અગ્ને ત્યાં જંગી છે અને તેને

અંજે મને દેવતા ભેગ આપવા જનકમુદ તૈયાર છે.' રશીઆની પાછળે પાછા આ ચેજનાની પાછળ ખરચાઈ રહી છે. ચોટાની આયાત નીકાજના બદલામાં તેને આપવી પડે છે. અને ખુદ રશીઆના બજારમાં ચાલતી તંગી પડતી જાય છે. મોજ-શોખની એકેકે ચીજ ત્યાં મળી શકતી નથી. અને જીવનની જરૂરીઆતોપર પણ અંકુશ મુકવામાં આવે છે. અહીં ખેરકતે પુરા પાડવાના સાધા પડે છે. માખણ જેવી ચીજ ત્યાં કાંપડતી નથી. માંદ પથ્રુ બદલ જોછા પ્રમાણમાં વેચવામાં આવે છે. અને મોરોમાં માત્ર છોકરોએ અને ખાટલાવશ થોકેના ઉપયોગ પુરતાંજ બિદાં વેચવામાં આવે છે.

આવી ભારે તંગીનું કારણ એ છે કે કુશાગ્રએ (તરંગ ખેડેશ) સામ્રાજ્યોક ખેતી સામે રાવણું જમાવ્યું હતું અને એ દોશની મામલામાં તેઓએ એ યોજનાને જવાબ રૂપે, વેર લેવા ફટકાંય જાનવરોને રહેંસી નાખ્યાં હતા, અને તેઓએ કારમાં કલેઆમ ચલાવી હતી.

રશીયાની ાકાત

ખીજું જારના જમાનામાં સામાન્ય ખેડુ-તોને એમજ દસી ગયું હતું કે માખણ, બેદાં વગેરે ખેરાક તે કોઇ તહેવાર ઉપરજ ચેટમાં નાખી શકાય, એટલે તે જમાનામાં આમ માખણ ધી બજારમાં ભેવામાં આવતાં એ સ્વાભાવીક છે. આજે તે સામાન્ય ખેડુતો પણ એમ માનતા થઇ ગયા છે કે માખણ એ કાંઈ અમુકજ વજા ઉઠાવી શકે એવી ચીજ નથી. ખેડુતોના કુટુંબો પણ એ ખાય તે કાંઈ વાધો આવે નહીં. રશીઆની કુલ વસ્તીમાં ૮૦ ટકા તે ખેડુતનાજ છે. દેવ

આ જંગી સંખ્યાના ખેડુતની રહેણીકરણીના ધોરણમાં જરાક ફેરફાર થાય તે જરૂર બજારમાં તેને પરીણામે ઉચલપાચલ થાય એ સ્વાભાવીક છે. ચહેરામાં પણ આનો પ્રાધો પડેજ અને દાંઝારીઓ ઉત્પન્ન થાય. એટલે જ્યાં મુધી આ બાબતમાં નવીન સમતોલપણું જાયવવામાં નહીં આવે ત્યાં મુધી ખાલી દાલત રહેવાનીજ, છતાં જોએ રશીઆને સમજે છે તેઓ બધા એમ કહે છે કે, આ દેશમાં આવા પ્રશ્નોનું નીચારણું કરવાની તાકાત છે. આજ પણ આ દેશ દાણાના પ્રશ્નોનો તે દુનિયો આણી દીધો છે. પરીણામે રાટીની હવે તંગી પડતી નથી. થોડા સમય બાદ સામુદાયીક વાડીએ આખા રશીઆને માંસ, માખણ, અને બેદાથી ભરજક દરી દેશે એ સંકેત વગરની વાત છે. આ બધા પ્રશ્નો તે પાંચ વર્ષની યાજના જરૂર રીટાયરો. માત્ર જરા ઉપાધી તે કરાવે તેવે સલાહ તે એ ઉમેરો થાય છે કે આ યોજનાને વેગવંત રાખવામાં નાણાંની બીક અનુભવવી પડશે.

જે ખીટીક સરકાર હીંગત બીટી રશીઆને તેની યાજના પુરી પાડવામાં જરા સલાય આપે, તે જરૂર બને દેશને લાભ થાય.

ખીટનના લેઢા અને ચોલાદના કામદારો આપારે સાવ નરસા બેદા છે જ્યારે રશીઆને આ માલની જમરી જરૂર છે.

રશીઆના વેશરને ઠોઇ પણ પ્રકારે રંધી નાંખવાની મુડીવાદી દેશો અનેક બાજુ રહે છે છતાં પણ આજે દુનીઆમાં જમરી ઉચલપાચલ ચાલી રહી છે. એટલે આના આ મુડીવાદી દેશોને રશીઆની સાથેના વેપારના સંજંધને કાપ મુકી શક્યા નથી. રશીઆ સામે ગમે તેવું પ્રચારકય આ મુડીવાદી

દેશો ચલાવે તો પણ આમ વેપારનો વહેવાર શ. માટે તેઓ આવે છે? વેપારના સ્વાયં માટે તો મુઠીવાદી દેશો યુ.કે.નું પણ પાછું ગળી ગયેલા છે એ બુલબું ન ભૂલો.

ખીટન માથેનો વેપાર

સપ્ટેમ્બર ૧૯૩૦ સુધીમાં રશીયાએ ખીટન પાસેથી ૧૫,૪૯૫,૦૦૦ પાઉન્ડના માલની ખરીદી કરી હતી. જ્યારે ૧૯૨૯ ની ધારમાં ખરીદીનો આંકડો ૯,૯૧૨,૪૪૪ પાઉન્ડ જેટલો હતો જેટલે ખીટન અને રશીયા વચ્ચેનો વેપાર વધતો જાય છે એવો પુરવઠો થઈ ગયું.

ખીટનથી રશીયામાં ચાલતો માલની કોમલ સપ્ટેમ્બર ૧૯૩૦ માં ૩,૪૦૦,૦૦૦ પાઉન્ડની હતી. ગયા વરસ કરતાં આ અંકિકાઓમાં પણ વૃદ્ધિ થઈ છે.

૧૯૨૯-૩૦ માં રશીયાના બારમાં દાણા, લાકડું, અને એવી ખીજ ચીજોની કારપુરે બનેલાં ખીટીશ જહાજો ૪૧૮ ની સંખ્યામાં ધુમાડો કાઢી રહ્યા હતાં. ગયા વર્ષે માત્ર આવાં છઠ્ઠે જહાજોએ જ રશીયાના બારમાં દેખાવ દીધો હતો.

જેટલે જ્યારે વેપારધંધા અને મજૂરી ગરમ થવાની વાત આવે છે ત્યારે ખીજ દેશો રશીયાની તરફ મુગ ચડાવવા નથી. એ બેહુંડુ લાગ્યા વીના કેમ રહે?

આજે તો ખીટન કરતાં ઘે વરગન અને ઇટાલીયન સરકાર, અમેરીકન અને ઇંગ્લીશ ખાનગી પેઢીઓ સોંપીયતને ઉધાર માલના વેપારની દળતી કરતો આપવા તૈયાર થએલ છે બહારની મદદ મળે કે ન મળે, રશીયા તો પોતાનું ધ્યેય પાર પાડવાના અડગ નીરવ્ય પાછળ પોતાનું બધું બળ રોકી રહ્યું છે. જનસમુદાયે પણ આ વાત સમજાવીને ચાલી ચડાવવામાં આવી છે એટલે એને અંજો બોમો આપવા પણ કમુદ રસ્તે ગએ તૈયાર છે.

આજના રશીયાનું માનસ સમજવા માટે કોઈ પણ જણે તેના જીવનમાં પર નજર નાંખવી ઘટે છે. જુના કાળમાં કમદારો કેવી ગરીબી દશામાં તથા મહાન વાતાવરણમાં ઉઠતા અને ઢાલતા શ્રમજીવીઓ કેવા સમજા અને બાવનવાળા બની ગયા છે, એ લોકોને કોઈક દેરે આ દેશ બહુ અચ્છા છે એમ કહ્યા વીના ચાલે તેમ નથી. જગૃત થએલ શ્રમજીવીઓને કમુદ માત્ર પેટમાં અનાજ નાખીને જ જીવી જાયતો નથી પરંતુ કંપના અને જીહ્વાનો પણ કાચેલ ઉપયોગ કરે છે. ખાસ કરી ધુવાનોને તો રશીયાની કુતેદ્યા, તેના અખતરાથી જીવનની જાણીતી પેદા થઈ છે, એટલું જ નહીં પણ પાંચ વર્ષની યોજનાને કળકળતી બનાવવામાં તેઓએ પોતાની બધી પ્રવૃત્તિઓને રોકી દીધી છે.

નવયુગ

આપના ગામની લાયબ્રેરીમાં આવે છે? ન આવતું હોય તો શા માટે તેને મંગાવવાની તબવીબ કરતા નથી?

બ્રહ્મદેશ

: લેખક :

કવિહારનો અભ્યાસી

બ્રહ્મદેશને હીંદથી છુટા પાડવાનો નીળું પાંડના ગોળમેથ તમાસામાં કરવામાં આવ્યો છે. તે પ્રમંથે આ લેખ 'નવયુગ' ના વાંચકોને જરૂર ઉપયોગી લાગશે.

શ્રી હિંદ સામ્રાજ્યવાદીઓના રાજકારણમાં હિંદુસ્થાન તેની તમામ મુલકદારીઓ ગંધર્વથી છે.

તેથી જેમ વાચક સરહદના પ્રાંતો નહીં હતાં પુર્વના પ્રદેશોની કુટનીતી માટે શ્રીહિંદના મુડીવાદી સામ્રાજ્યવાદીઓની દૃષ્ટિએ સામ્રાજ્યવાદના સંરક્ષણની ચાવી રૂપ છે. તેમ જાણે દીગેટ, ગીત, જપાન તેમ જ રશીઆને લગતા કારસ્થાનમાં સામ્રાજ્યવાદના સંરક્ષણની ચાવી રૂપ છે.

એટલું જ નહીં પણ શ્રીહિંદના મુડીવાદીઓને માટે ખાસ કરીને તેજ, ચોખ્ખા અને હમારતી લાકડાની ઉત્પન્નથી તે ધન કમાવાનું પણ કેન્દ્રસ્થળ થઈ પડેલું છે.

તેથી જ્યારથી હિંદને 'કાષ્ઠપણુ બાતલું' સ્વરાજ આપ્યા પીના છુટકા થાય તેમ નથી એવું શ્રીહિંદ મુલકદારીઓને લાગ્યું, ત્યારથી જ હિંદને 'અર્થ' તેમ જ હિંદી લોકરતી મદદથી છતાંયજા બ્રહ્મદેશને હિંદથી છુટા પાડવાની યુક્તિ અમલમાં મુકાઈ છે. અને સાયમન કમીશને તેમ જ હિંદી સરકારે બ્રહ્મદેશને હિંદથી છુટા પાડી નાખવાની નીતી એક કમ ગાંઠેરી કરી દીધા પછી, બંને દેશ વચ્ચેના આથીક તેમ જ વ્યાપારી સંબંધોને

સગવડ ભરી રીતે કેમ છુટા પાડવા તેને, વીચાર કરવાની પણ ભલામણ કરી છે.

આ કામમાં ખાસ કરીને બ્રહ્મદેશના હાલના ગવર્નર સર આર્થર્ ઇન્ડો તેમાં મહત્વને ભાગ ભજવવા માંગ્યો છે, તેમ જ તેની પહેલાંના બ્રહ્મદેશના ગવર્નર સર લાર્કાઈ બટલરે તેમાં પોતાનો મુદ્દા પુરાવ્યો છે.

ખુદ હિંદી સરકાર સાયમન ભલામણો ઉપરના પોતાના ખરીતામાં એ વાતનો સ્વીકાર કરે છે કે : "બ્રહ્મદેશમાં મોટી સંખ્યામાં હિંદીઓ વસે છે અને બ્રહ્મદેશના વ્યાપાર ઉદ્યોગમાં હિંદી મુડી તેમ જ હિંદી મજૂરીએ મહત્વનો ભાગ ભજવ્યો છે." તેમ જનાં બ્રહ્મદેશને હિંદથી સર્વોચ્ચ સંપુર્ણ છુટા પાડી દેવાની ભલામણ એ મુખ્ય મુદ્દા ઉપર કરવામાં આવે છે. તે એ કે : [૧] હિંદથી છુટા થવા માટે બ્રહ્મદેશમાં સગળડ લાગણી છે; અને [૨] સ્વરાજની દીશમાં આગળ વધતાં હિંદમાં બ્રહ્મદેશને ચોખ્ખા આપવામાં બંધારણને લગતી મુશ્કેલી નહીં. સાયમન કમીશનના સલાહદોએ શ્રીહિંદ પાલમિન્ટને તેમ જ શ્રીહિંદ જનતાને આ મુદ્દા વડે વીગતથી સમજાવતાં જણાવ્યું છે કે :

- [૧] અભદેગની જનતા હીં
દીઓથી માવ જુદી છે,
- [૨] બન્ને પ્રજા જીવ બીજ
વંશની છે અને તેમનો
ઠીકાસ પણ પરસ્પ-
થી જુદો છે,
- [૩] અમાઝિના હીંદો ગુજ
ઓએ દરી પણ અહ
દગ ઉપર ગમ્ય કેયું
નથી,
- [૪] અહીંઓ ને દેશમા
વસે છે તે દેશ ભોગો
નીક દુષ્ટીએ હીંદુથી
છેક જ નીશગો છે,
અને બન્નેની વચ્ચેના
સંબંધ સાગર, પહાડો
અને જંગલોથી કપાઈ
ગયા છે.

ન્યૂમન સ્મીનનની આ જ
હલીયા કીટન સાથેના સબ
ધથી હીંદને છુટા થઈ જવાના
કારણુ માટે વાપરીએ તો તેમા
કંઈ પણ ફરકા પડતો
નથી, છતાં હીંદને કાયમને માટે કીટનના
મુડીવાદી સામાજ્યવાદના દીત અર્થ કોટન
સાથે જોડાયવા ગહેવાની દલીલો દરના સાથ
મન અને તેના મીત્રો, કલ્પને માટે
જુદી જ રીતે વાન કુરે છે, એ ખાન ધ્યા-
નમા ગમવા જેવું છે

વળી સ્મીનનની ત્રીજી સ્વીચ બીજી રીતે
પણ નકામી કુર છે, કેમકે હીંદો મુડી અને
હીંદો માણસોની મદદથી અભદેગ ઉપર
ખીટીશોએ કાણુ મેળવ્યો છે, ઉપરાંત જે
હલીનો અભદેગને હીંદુથી છુટા છેડા દરવા
માટે કમીશને અમલતની લેખી છે, તે સ્વીચ

અહીં વીચલ વખતનો કચ

અભદેગને કીટીર સામાજ્યવાદના પગ
માથી છુટો દરી જ્વનન નાટુ તરીકે
ખીનવા દેશ માટે પણ તેટલી જ મદદની
વખારી જોઈએ પરંતુ આમાજ્યવાદી મુત્ત-
દીઓ દમેશા મુડીનારી આમાજ્યવાદના હીન
અર્થ “લાગવા પાડીને મત્તા મેગવવા”ના
નીતીનો ઉપયોગ કયા ઉપગત વડેર પડે
પ્રજા મસુદના એક વર્ગને પ્રજા મસુદના
બીજા વર્ગ સાથે ધર્મને નામે, ગાંધીય
લાવનાને નામે અથવા બીજા દોષ નામે
અધ્યક્ષીને જુદા પાડવા માટે પોતાના મદગાર
બનાવે છે. નહીં તો જે દલીલો એકમો વધ

દ્વીગીરી જાણુ છે એ જ રીતે અત્યારે
અભદેશને સ્વગળને પાંચ પગના હીંદવી
છુટા પાટી દ્વારા પગ એ જ સત્રાન્ત્ય-
વાદી મુલ્યદ્વીગીરીના દર્શન થઈ શકે છે.

કીટની પ્રમા અખા અને ધન ખાવ
છે તેમા ધન મોટા ભાગે પવનમયી
જાય છે અને એખા અભદેશથી જાય છે
અભદેશના ધનનેથી ૩,૦૦૦,૦૦૦ ટન
એખા આપણે અરે છે ઉપગમ કીટીશ
વ્યાપારીઓએ-નેમા પાન ખાસ કરીને
રોકડા-૩૦૦૦૦૦૦૦ અભદેશમા મોટા
પ્રમાણમા મુદી નાક છે એમણે ગમા
ટૂટી ગયા પતી જિના સરકારના મલને
અભદેશને ત્યાના ગમના કાયદાથી પગલા
સેવામા આવ્યો હતો, આગલાન, અમા
એકાદ, મીન કમલ, અમા નાગોગન,
હીટીશ ઇંદીયા મીમરીપ મેટ્રોગલ,
જુરોસ અને બીજા વ્યાપારી પેટીઓ જે
દર વર્ષે રોકડાની રમાણી કરે છે, જેમણે
હીટના કીટના વ્યાપાર માટે સ્કીમો તાડ
વવાનો જ નગમન ઇજરો નખ્યા છે, જેમા
નકામા કીટના અને રોકડો રોકડો નકા
રોકડો છે, જેને લીધે દાહમીય જેવા અ
ડાએને બચકો રીગલ થાય છે, તેવી માન
દાર પેટીઓ મારફત સુસજુ નીતી ચાલુ ગમે
છે, તેવા વ્યાપારીઓના વ્યાપારના સંરક્ષણ
અર્થે અભદેશની સાથે ત્રણ મુદ્દો થયા અતે
તેને હીંદ સાથે ભેટી હીવા અને આજે
એ જ વ્યાપારના સંરક્ષણ અર્થે અભદેશને
હીંદથી છુટા પાડવાની હીમાયત ધમ રહી

છે અભદેશમા તેવના કુલા છે અને હરી-
વની વાણીએ મા સ્કીમોમા તેમ જ
વીમાનોમાં તેવનો ઉપયોગ થવાનો
એટલ તેવના ઉત્પાદનમા મા આનો ઉપ-
માત્રાન્ત્યવાદીઓનો સ્વાભાવીક રીતે જ એકો
નક છે. મીંગાપુરના કીટના નોકા ગંદ
લાવું નવું બનનાર મુખ્ય મથક પણ
અભદેશની પાસે આવ્યું છે, એરોડીઓના
સંરક્ષણ અર્થે જ નહીં પણ સામાન્ય
નાના વૃદ્ધમા કિત ને વર્ષન લગાયક કળાની
કીટીએ પણ અભદેશ હીંદના નાટ્યમતવાદી-
ઓના મંડળથી અત્રત્ર ઘેાય, તેના લોકો
ઉપર, તેના નાણા પ્રકળ ઉપર હીંદીઓની
કંઈ પણ લગમગ ક અંકુશ ન હોય તો
વધુ છુટથી કામ લઈ શકાય એ પણ વીચા-
રમા લેવા જેવા મુદ્દા છે.

વળી અભદેશ નીંદથી છુટ પડે ને
નેતા નાણા પ્રકળનો આધાર અભદેશના
સાધનો ઉપર રહે, સર કારકાટ અટક
જેવા પણ તો છે કે “અભદેશની ખીન-
વળી માટે તેને કાંતા ચેવાની જરૂર છે”
અને જે અભદેશ હીંદથી અત્રત્ર હોય તો
કીટીશ મુદીને ત્યા વધુ મોટી સંખ્યામા
રોકડા માટે પણ સ્થામા સારી તક મળે
નેમ છે વર્તમાનયુગનો સામાન્યવાદ
મુદીવાદની પાછળ પાછળ પોતાનો પંતે
પ્રસારે છે એ તો નહીંતી જ વાત છે

આમ અભદેશને હીંદથી છુટ પાડવાની
હીંદચાલની પાછળ અને મહાન પ્રયત્નો
સંકળાયેલા છે

[૩]

અભદેશને કીટીશ હીટની સાથે કેમ
ભેટી દેવામા આવ્યો તે ઇતીહાસ
પણ આ લેખને સંપુર્ણ બનાવવા માટે જરૂરી
છે હંકમા આપણે તે નોંધ નહીંએ :

અહારમી સદીના પહેલાનો અભદેશનો
ઇતીહાસ અનેક રંગી છે ચીન અને મીથ્ર-
મની સાથે તેને અનેક વખત લખણમા ઉત્ત-
રવું પડ્યું હતું. પરંતુ ૧૭૫૦ મા એકો-

આવશ્યના રાજ્યએ અનેક યુદ્ધોમાં વીજ્ય મેળવીને અર્ધ સૈન્ય સુધી પોતાના ઝડકદાર ઇતીહાસને ટકાવી રાખ્યો હતો. તેણે તેમ જ તેના વંશજોએ આસપાસનાં નાનાં નાનાં રાજ્યો ઉપર વીજ્ય મેળવીને તે રાજ્યોને પોતાના રાજ્ય સાથે જોડી પોતાની પ્રતિષ્ઠા તેમ જ સત્તા વધારવા માંડી હતી. તેવામાં બ્રિટીશોએ આસામ ઉપર કબ્જો જમાવ્યો અને બ્રહ્મી મહારાજ્યનો બ્રિટીશ સત્તાની સાથે પાકાથી તરીકે સંસર્ગ થયો. એ સંસર્ગમાંથી આવેલાં પરીણામે બ્રહ્મી મહારાજ્યને બ્રિટીશ સત્તા ગળા ગાંધ અને તેને બ્રિટીશ હીંદની સાથે જોડી દેવામાં આવ્યું.

લોડ્જ એમલેટના સમયમાં બ્રહ્મદેશની સથે છેડછાડ થઈ. ચીતાગેંગ, લોકા અને સુરીદાગાદ એ અરાકાનના બુના રાજ્યના તાબામાં હતાં, અને આરાકાનના રાજ્યને બ્રહ્મી મહારાજ્ય સાથે જોડી દેવામાં આવેલું હોય તે મણે સ્થાન ઉપર બ્રહ્મીઓનો હક્ક છે માટે તેમને તે સ્થાંની દેવા એ માગણીને લીધે બ્રહ્મીઓની સાથે ૧૮૨૪ માં પહેલી ખયાળ લડાઈ શરૂ થઈ. બ્રહ્મીઓની સેનાએ પુર્વ ખંગાળની સરહદમાં પ્રવેશ કર્યો એટલે તેની સામે સર આર્ચીબાલ્ડ કેમ્પબેલની સરદારી નીચે હીંદી અને અંગ્રેજ સેનાએ હુમલો કર્યો. તેમાં બ્રહ્મીઓ છેવટે હાર્યાં. તેમણે છેવટે પાન્દાથુ ખાતે અંગ્રેજો સાથે તહનામુ કરી લડાઈની તુકશાની પોટે એક કરોડ રૂપિયા આપ્યા, અને આસામ, આરાકાન તેમ જ તેનાસરીમ ઉપરનો કાણુ ઉલ્લાવી દેવા ઉપરાંત ક્યાર, જૈન્દીઆ તેમ જ મણીપુરમાં માથું નહીં મારવાનું વચન આપ્યું. પરંતુ આ લડાઈમાં બ્રહ્મીઓની સામે લડવા આવેલા બ્રિટીશ સેનાપતીએ પોતાના સૈનીકો માટે ખાવા પીવાની પુરતી સગવડ સાથે રાખી નહોતી અને બ્રહ્મી

સૈનીકો પાછા હઠતી વખતે નમામ સામાન સાથે લઈ ગયા હતા એટલે બ્રિટીશોને તેમ જ હીંદીઓને બહુ જ હાડમારી વેઠવી પડી, તેવામાં વળી ચોમાસું ખેડું અને બ્રિટીશ લશ્કરમાં મોથેરીઆ શરૂ થયો તેથી અનેક માણસો મરી ગયાં. આ લડાઈમાં આવાના રાજાને સુલેહ સ્વીકારવી પડી હતી છતાં એટલાથી તે શાંત બેસી રહે તેમ નહોતું. બ્રિટીશ બ્રાહ્મીઓને તે પોતાના પ્રદેશમાં ઈજ્જતો નહોતો એટલે તે તેમની સથે તેમને અપમાન થાય તેવી સ્વતંત્ર રીતે વર્તતો. આથી બ્રિટીશ બ્રાહ્મીઓના અંરક્ષણ અર્થે તેમ જ સામાન્યસાદના વીગતાર માટે ૧૮૫૨ માં આવાના રાજાની સામે ડહાંદારીએ દેશીરાજ્યોને ઓહીયા કરી જવાની પોતાની નીતી પ્રમાણે લડાઈ જાહેર કરી અને રંગુન, માઈબાન, અસેઇન, પ્રોમ અને પેગુના પ્રાંતને બ્રિટીશ રાજ્ય સાથે જોડી દીધા. આથી આખી નીચલા બ્રહ્મદેશ બ્રિટીશોન કબજામાં આવી ગયો, પરંતુ તે વખતે હીંદી સૈનીકોને જે હાડમારીઓ સહન કરવી પડી, તેથી તેમના દીલમાં કડવાશની લાગણી ઉભી થઈ તે લણ વખત મુધી ગઈ નહીં. જાણીતા બ્રિટીશ ઇતીહાસ લેખકો ૧૮૫૭ ના સ્વાતંત્ર્ય યુદ્ધના કારણોમાં એક એ કારણ પણ ગણાવે છે. આમ છતાં હજી બ્રહ્મીઓનું રાજ્ય બાકી રહ્યું હતું તે કામ લોડ્જ ડફરીનના સમયમાં પુરું થયું. ડફરીન વાઇસરોય તરીકે આવ્યો ત્યારે રંગીયા અને ઇમ્પંડની વચ્ચે પુષ્કળ અવીશ્વાસ ઉભો થયો હતો, તેથી અફઘાનીસ્થાનમાં ચોતપોતાનાં સરહદો ડરાવવા તે બન્ને દેશો વખતે સરહદ કમીઝન નીમાણું હતું. એ વખતે હીંદમાં ૧૦ લાખ માણસોનું ગોરું અને ૨૦ લાખ માણસોનું દેશી લશ્કર વધારી આયતવિરોધે નવેસરથી ફરીથી શરૂ કરવામાં આવ્યો હતો.

આના રાજાશીન વાતાવરણમાં અભદેનનો
ગભન થીમો જન્મ્યાની મન ક્ષીંગનો વી.દ.
મસનન ક્ષીંગ નવા છે એનું જગાતા, તે
ક્ષીંગના આપાત્તિએ દર્શન કરે છે એ
મનન તેની ઉપર ફરીથી (એટલે અભદેશ ઉપર
ત્રાણ વખત) વગર નહ જરામાં આવી
ઓન્મે અર્માં પૂરીંગ કપનીના માણુઓની
નવનાનથી થીંગએ તે કપનીની માન
નીવન જન ક્ષીંગે નીમીત્તે ૧૮૮૫ મા
નવ ના છે થક તેમા ઓન્મે મમા પૂરીંગ
કપનીની મમદની ના મા નમથી વગર
નામ પૂરીંગ નામથી પુરી પારી હતી એ
નહમા ઉપના અભદેન ઉપર ક્ષીંગીઓની
નત્ત નમો અને થીમોને તેમજ તેની નાણી
નપરનાતન નાનીન મુમ કપનાના ગ્લાન
નીમીના કદ દર્શામાં આના તે પરી
૧૮૭૭ મા અભદેન ને ૧૯૧૮ મનનની

નીમી મુદ્વામાં આન્થો ત્યાંવી તમામ
અભદેન ની દુસ્થાન સાથે બેઠાં ગયા હતા
તે પછી અભદેશના કમમાં ચીનનો મનન
મગે તે રીતે ક્ષીંગ મુસદ્દીઓએ નત્ત
માણુ. પણ લોડ કઝનના નપનમાં ચી
નાઓ દીખેટ તરફ જતા હતા ત્યાં વળી
સગદનો મામલો ઉત્તો થયો હતો અને
ક્ષીંગીશ મુસદ્દીઓના મનમાંથી આ ભા
દર્શને માટે હજુ દુર થયો નવી

આમ અભદેશ મુડીવાદની નજર તેમજ
મઆવ્યવાદની નજર ની દૃષ્ટી છુટે નહ તે
બદલો હોઈ, બગબગ એન્થો નપના તેના
હીદ માવેના મળધને છુટે દરવાની હીમા
યન અત્યાગે ક્ષીંગના મુસદ્દીઓ, ક્ષીંગીશ
નાણાશાખીઓ અને ક્ષીટીના વગરની ક્ષી
ગ્લા છે

એન્થોનમાં દરેક ગાથા ૧૫ વાળી ૭
૭૮ પાઉન્ડની આયાત અને ૧૭ પાઉન્ડ
નેટની નીજા વાચ છે. કનેડાની આયાત
નજેન ૨૦ પાઉન્ડની અને નીમશ ૩૧
પાઉન્ડની છે એન્ટ્રેનીઆમાં આના નીકશ
૨૬ પાઉન્ડની એટલે સમાન છે હહીણુ
આત્રીમની આયાત કરતા નીકશ ૨ પાઉન્ડ
નીકશ છે ન્યુઝીલેન્ડમાં આના કટા નીકશ
નને નધામે ૩ પાઉન્ડ નેટનો છે ત્યારે
અષ્ટ્રીય ક્ષીંગેટની આયાત કરતા નીકશ
૬ પાઉન્ડ નેટની ઓગી છે. એટલે એટ
ક્ષીંગન દમેલા ૧૦ પાઉન્ડ નેટલો ઓટનો
આપાત એડે છે

હોન્થા ૬ ન ૧૮૦૦ વી ૧૮૫૦
મુધીના રપોના પડેના દુકાગોથી ૫૦,૦૬,
૦૦૦ માણુઓ ભુખે મરી ગયાહતા, ૧૮૫૦
થી ૧૮૭૫ મુધીના પચીસ વર્ષોમાં પડેના
દુકાગોથી ૪૪,૮૫૦૦૦ માણુઓ ભુખે મરી
ગયા હતા, અને ૧૮૭૫ વી ૧૯૦૦ મુધીના
પચીસ વર્ષમાં ૨,૩૭,૪૦,૦૦૦ માણુઓ
ભુખે મરી ગયા હતા ત્યારે ૧૭૭૫ થી
૧૮૨૦ મુડીમાં માત્ર ત્રણજ દુકાગ
પડ્યા હતા

..

અમેરીકામાં ૨,૬૪૦,૭૬૩ ગાયદા ત્યાંની
ધાનપોથી ઉપર છે

ઈ લ કા બ

ન વ લિ કા

: લેખક :
કિશોર

જેવું એક વખતે ખુબ મહત્વ મળાતું, પણ આજે જે ૬૦ મિલિયનમાં નથી તેવા ઇલકાબ ઉપર અજવાળું પાડતી નવસિકા.

જે સમયે 'બીલુ' અંકાઉં સર થઇ ચુક્યું હતું. દંડીના ચમત્કાર જણવા લાગ્યો હતો. પરંતુ હજી ત્યારે અટકે તેમ નહોતો હતો. બીલુમાં એવા કોઈ કંઈ હશે તેમ ન હતું.

સંઘની દરેક આવડા તારના સંદેશ પછે પછે નવી નવી વાતો આવતા રહ્યા. સવારનાં અને સાંજનાં વર્તમાનપત્રો વાંચીને જનતા અગા નીરાશમાં એકાં ખાતી હતી.

નવનીતરાય સરકારી મંડળમાં માનીતા માણસ હતા. કોટકોના સમયે તેમની મદદ આનંદપરના અમલદારી મંડળને થઈ જઈ ઉપયોગી થઈ પડતી હતી.

આજે તેમને સરકારી મહેલમાં ખોલાવવામાં આવ્યા હતા. જમવાનો સમય થઈ ગયો હતો. કોલેજમાં શીખતો એમનો જવાન પુત્ર વીતેડ હોંગીંગ ગાર્ડન ઉપરથી ફરીને હમણાં જ પાછો આવ્યો હતો. તેમની પુત્રી નરંગીણી પોતાની મીઠમંડળાને વળાવીને

અંગણના આમણમાવી નીધી એના માતા પ્રવીણાની પાસે ગઈ હતી.

નવનીતરાયના આવવાનો સમય થઈ ગયો છતાં તે આવ્યા કેમ નહીં એનો પ્રવીણા પીચાર કરી મૂકી હતી. સરકારી મહેલના મોંતરની વાત નવનીતરાયે પ્રવીણાને કરી હતી, એટલે ત્યાં જુ' અન્યુ' તે જાણુરા પ્રવીણા આગુર હતી.

વીતેડ સત્તર વર્ષ વડાવી ગયેલા પાતે જ કોલેજમાં ગયેલા, નવનીતરાય ક્રમમાં જુદા જ માનસનો જવાનીયો હતો. એણે ટોપી ઉતારી તે પ્રવીણાના ખંડમાં આવ્યા, અને તરંગીણીને બેતાં જ તેને મંથાવીને લેણે કહ્યું:

“તરંગી તે” સંજના છાપાની ‘કાલંક’ બેઠ?”

“ના, કેમ?”

પ્રવીણા ભાઈ બહેનની ચાનમાં ચેતાની મીંતા વીસરવા દેખીતો પ્રયાસ કરવા લાગી.

“પેલા સરઘમ ઉપર ભારે લાડી ચલાવવામાં આવી.” જરાક ઉશ્કેરેઈને વીનોદે કહ્યું.

“એ તો ધાતું જ હતું.”

તરંગીણીએ ધીરેથી કહ્યું.

“પણ આ કેવું કહેવાય?”

“દર મેં બાપુને મેધું નથી.”

“તરંગી, તને આવી વાતો સાંભળીને કંઈ ચતુ નથી? મારે તો બાઈ રક્ત છે?”

“નારોવ માણસોને માર પડે તે તો મને મ નથી ગમતું.”

“પાપુ કાં દેશભક્તી એ ગુન્ગ ગાગાનો એકમે?”

પ્રવીણાને વીનોદના આ વ્યતના વીચારે ખીલી રીતે જ ગમતા નહીં. પેતના સોફાની બાલુની ત્રીપાઈ ઉપર પડેલા પરદેશી ખનવરના એક પુતળાને પંપળતી પંપાળતી તે વીનોદની વાત સાંભળી રહી હતી. પણ વાત આટલે આવના જ તે વચ્ચે પુરાઈ.

“વીનોદ, એ જાડો સરકારી કપડાનો ભંગ કરવા બન્ય છે, શું કમ? તું દર આ બધી વાતો સમજવા માટે નાનો છે તારે જરૂરમાં આપા વીચારો બતાવવા ન એકમે.”

“શું કાગ નહીં. મમ્મા! શું હું માણસ નથી, શું હું આ દેશનો વતની નથી?”

“પણ તેમ તો પપ્પા આ દેશમાં જ રહે છે. શું એ તારા જેટલું નથી સમજતા એ માફકાના?”

પ્રવીણ છે. ન્યુઝીલેન્ડ-જેટલું કદાચ નથી કાનો વધારો ૩ પાઉન્ડ

. ટેટની આના વીચારોને માન પડી ગો

૧૨ ત્રીનો વ વારસો મનાતો છે, તારી રચો.

તરંગીણીને નાના ભાઈના એ એક જ વાક્યમાંથી નવો જ વીચાર મળી ગયો.

“મમ્મા!” વીનોદે પોતાની વાત આગળ ચલાવી: “અમારી કોલેજમાં કાંઈ વારસા હક ઉપર મુદર ચર્ચા ચાલી હતી. તેમાં પીતાના મીઠકત ઉપરનો વારસાહક નવ-જવા એ નહીં સ્વીકારે એવું વધુ મતે હતું.”

“તું કયા પક્ષમાં દતો?”

તરંગીણીએ આતુરતાથી પુછ્યું.

“વધુમતીના.”

“એમ?” પ્રવીણાથી બધ અને આશ-ચંની લાગણીથી બોલાઈ જવાયું.

“કેમ એમાં શું ખેટું છે?”

વીનોદે પુછ્યું.

“પણ તમારા પક્ષના શું મુદ્દા હતા?”

“તરંગીણી તારે એ જાણવું છે? ને દુઃશમાં અમારા મુદ્દા એ દત્તા કે પીતા એ મીઠકતદાર હોય તો પેતની મીઠકતના ભેરે તે સંતાનોની ઉગતી અભીલાષાઓને અને સ્વતંત્ર મહત્વાકાંક્ષાઓને કચડી નાખે છે. એથી વરસાનો રહી સંતાનોને જન્મ-થી જ પરાધીન બનાવે છે. મમ્મા કહે છે, તેમ પપ્પાના વીચારોને પણ મારે ઇચ્છા હોય કે નહીં છતાં એમના પુત્ર તરિકે સ્વીકારવા પડતા હોય તો તે કેટલી બધી પરાધીનતા કહેવાય?”

“પણ ભાઈ ને પપ્પાનો વક્કર સરકારી મંડગમાં કેટલો બધે પડે છે? આમ છે તેમાં ને તારા વીચાર કાંઈ પણ રીતે એ મંડળના જાણવામાં આવે તો, તેમને મારે કેવું કહેવાય? આજ કાલ તો કોલેજમાંથી પણ છુપી પોલીસને ખબર નહીં મળતી હોય તેમ માનવું નહીં.”

“એમ થાય તો પણ શું? મમ્મા! તમે જ કહેતાં હતાં કે હવે થોડા દીવસમાં

મને અદારમુ વષ' ખેસશે પગી હુ ઉમ્મર
લાયક ગણાઈશ તેમ 'જના મારે મારા
અનંત અભીમાય ખાંડના નહીં?"

પ્રવીણને પુત્રના આવા વીચારો સાલ-
ળીને દુઃખ થયું. તેનાથી નીશ્વસ મુકાઈ
ગયો. જે વીચારોને નીંદવા માટે એ જાન-

નહીર થઈ ચુકી હતી, તેવાજ વીચાર
એના ધરમા એના એકના એક પુત્રની
મારફત પ્રવશે, તે જ એનાથી માની શકાવું
ન હતું.

તે વીનોદને શીખામણ આપવા જતી હતી.
તેટલામા નવનીતરાય આવી પહોંચ્યા

[૨]

તે જરા ઉત્કેશવાદ, અમીત થઈ ગયા
હોય તેવા લાગતા હતા

છોકરાને ત્યાં ભેઠને તેમણે જરા ખુશ
મીનજી બનવાનો દેખીનો પ્રયત્ન કર્યો

પ્રવીણાએ તેમને અંદર આવેના ભેતા જ
કહ્યું.

"અજે બહુ મોકે થયું, કંઈ?"

"ખાસ તો કંઈ નહીં. -પણ, હાં, જમ
નાનું તૈયાર છે?"

"તમે વખતે મોડા આવશો એમ માનીને
મેં હમેશ કરતા અડધો કનાક મોડી રસોઈ
તૈયાર કરવાનું કહ્યું છે."

"ચાલો, કંઈ નહીં. હું કંપડ બદલીને
અહીં જ આવું છું" જીને નવનીતરાય
ગયા, અને તે પાછા આવ્યા ત્યાં સુધી
પ્રવીણાના ખંડમા મરજ્યાત મૌન પથરાઈ
રહ્યું.

તેટલામા નવનીતરાય આવી પહોંચ્યા.

"તમે આજે કેમ કંઈ થાકી ગયા નેવા
લાગે છે?" પ્રવીણાએ પતીને લાડ કરતી
હોય તે રીતે પુછ્યું

"એમ, એવું દેખાય છે?"

"હાં."

"તેવું કેરણ તો છે."

"શું? કેમ કંઈ સરકારી મહેનમા બોલ-
વાય થઈ, કે વ્યાપાર કંધામા .."

"ના, ના. તેવું કંઈ છે જ નહીં"
નવનીતરાય વચ્ચે જ બોલી ઉઠ્યા

"ત્યારે?"

"મારા મન ઉપર એક પ્રકારનો મોટો
બોજો આવી પડ્યો છે સરકારી મહેનમા
થયેલી વાતમીતથી મારા દીન ઉપર બારે
આઘાત થયો છે--"

"શું મરકાર કંઈ ગભીર પગના ભરવા
માટે છે?"

"ના પણ સરકાર ગભીર પરીખીતીમા
મુકાઈ છે. એ બધી વાત જમ્યા પગી હું
કરત, પણ હવે જમવાનું મોકે થવાનું છે
એટલે હમણા જ એ વાન કરી લઈશ. મે
એમ કહ્યુંને કે સરકાર ગભીર પરીખીતીમા
મુકાઈ છે. પણ એની એ મુરકની ઘોઘ
દીનમની છે"

"કેટલા?"

"ચાતાલ મુધીની"

"તો પગી તમને આઘાત થવાનું કારણ
શું છે પપ્પા?"

વીનોદ અત્યાં સુધી માત-પીતાની વાત
સાચળી રહ્યો હતો તેણે કહ્યું

"તમે તે સંબંધમા કંઈ ખાસ
સામગ્ર્ય?" પ્રવીણાએ પુછ્યું

"ના પણ કશુંક ખાસ નેવું લગભગ
એક વાત પડેના જ સરકારી મહેનમા
મને અગાઉથી જરા પણ એતવણી આપ્યા
વીના તે બતાવવા મા આગ્યું અને તેથી જ
મને ધકકે લાગ્યે હોય તેવું લાગ્યું. તમે

આ ઉપરથી કદાચ સમજી શકશો કે એમ સાચી થયું કે ?”

“ના, અમારાથી એ તથી સમજાતું.”
પ્રવીણાએ કહ્યું.

“નવા વર્ષના ખીતાઓ માટે જેમનાં નામ હીંદી વહીરની કચેરીમાં મોકલવાનાં છે તે, અને તેમાંય પસંદ કરવામાં આવેલા કેટલાક મહાગણની નામાવડી લેવાથી!”

“ઓહ્!” મીનીસ નવનીનશય અમણી ગયાં.

“પાપા! તમે એ બધી વાત કરો. મારે આ બધા ખીતાઓના બપોડ પાછળની વાતો જાણવી છે. ખરેખર એ ખીતાઓના સંખ્યામાં મેં જે સાંભળ્યું છે તેથી મને તો એ બધી સુરુહીગીરીની રમત જ લાગે છે. હુએને રાન્સે મેકડોનાસ કેટલાય લોકોને ઇસ્કાબધારી બનાવી શકે છે, છતાં પોતાને નેવાંથી અક્ષય જ રાખે છે. એક્ટરને માટે કહેવાય છે કે તેણે પોતાના વખતમાં કંઈ નહીં તો સમયમાં આવીશ માણસોને ‘અત’ બનવા હશે અને ઓછામાં ઓછ સત દગ્ગરને ‘બેરોનેટ’ બનાવ્યા હશે, છતાં તેણે પોતાને માટે એક પણ ખીતાય કે ઇતિહાસ પસંદ કર્યો નહીં. ને હું એને ધ્યાને ધીરનનો મુખ્ય પ્રધાન હોઉં, અને ખીતાઓમા મારી અદા હોય-જે કે મને તેની કચી અદા તેમાં છે જ નહીં-તો સહુથી પહેલાં તો હું જાને જ ક્યુક બની બેસું, પછી મારા પ્રધાન મંડળમાંથી કોઈને મારફતીય તો કોઈને વાયકાઉટ બનાવું, મારા ખાનગી મંત્રીઓને ‘નાઇટ’ બનાવી દઉં.”

“અત્યારથી જ ત્યારે તું રાજકારણમાં રસ લેતો લાગે છે?”

નવનીનશય પુત્રની વતથી કંઈક ખુશ થતા લાગ્યા.

“કેમ ન લે? જે ખીતાએ ક્યુ” તે પુત્ર પણ કરશે.” પ્રવીણાએ ઘડી પાંડાંની પોતાની વાન સુધી જવાનો દેખાતો પ્રયત્ન કર્યો.

“તો મારી પાસેથી તું રાજકારણની પ્રાથમિક વાતો જાણી લે.”

“જરૂર.”

“વર્તમાન સરકારની ‘સહુથી પહેલી ફર્મ’ શું છે, કોં જો?”

“ગ્રાન્ટ કરવું” તે.”

“નહીં, નહીં. હજી તું સાવ નીખાડસ છે. મને તો લાગતું હતું કે કે.લેન્ડમાં તમે છેલ્લામાં છેલ્લી ફર્મા વીગારોતું શીક્ષણ મેળવના દરો. પણ તારી વાત ઉપરથી મને લાગે છે કે, તું વર્તમાનકાળની નહીં પણ ભુતકાળની વાત જાણે છે. મારા નીદોષ દીકરા, તું મારી પાસેથી જાણ કે સરકારની પહેલી ફર્મ સત્તા પર દટી રહેવું તે છે. જે પદ સત્તા પર હોય તે જો એમ ન માને કે અમારા હાથમાંથી સત્તાનાં મુન્દ્રો ગયાં તો આખા દેશનો નાશ જ થઈ જશે, તો તેને સત્તા પર આવવાને જ કશો દક્ક નથી. એટલે હાલની સરકારની પહેલી ફર્મ પાર્લામેન્ટમાં પોતાની હાર ન થાય તે લેવાનું છે. તે માટે તેને ત્રણ કામ કરવાં પડે છે: એક્સ હીતોને પંપાળવાં, પોતાના પક્ષમાં વધુ મત પડે તેવી રીતે કામ કરવું અને ખાનગી રીતે પોતાના પક્ષના માટે ફાળો એકઠા કરવો. માત્ર ભોળા લોકો જીવે જ માને છે કે ઇતિહાસો તો મનુષ્યોને માન આપવા સારું જ આપવામાં આવે છે પણ તેમ નથી, તે તો સરકારના જીવનમાં વધારો કરવા માટે જ અપય છે. તે પેરણે જ ઇતિહાસો માટેની માદી તૈયાર થાય છે. તમે ઇતિહાસો માટેની નામાવડી વાંચો અને તુરંત જ તમને સરકારના દીલની વાન

અમળાઈ જશે ત્યારે હવે જોતી યાત્રીમાં
અદમ્યોના, વક્ષાધીપતીઓના અને તેમના
સાથીઓના નામ જુલો ત્યારે સમજવું કે
મગ્ધા ગમી ગીમાંગીથી પીડાય છે *

“તમે પણ આમ માનો છો?”

અકસ્માત વીગળ પડી હોય તેમ પ્રતીક્ષા
પોતાના પતીના આરા નીચાએ જોઈને ચમ-
કી જ ઉઠી.

“હા કેમકે મારી આપ પણ ઉધળી
જાય છે?”

“પણ, તમે -મેમ કમ કહી ગયા?”

“કેમકે તે આમનમા નમાગ કરતા મને
વીજેપ જ્ઞાન છે માનયાદની નથી યાદી
જન્યુઆરીની પહેલી તારીખે પ્રતીક્ષા યાચ
ત્યારે જો જો કે, કોઈ દેસને અને ગરીબ
દેશવાસીઓને હુ દીને બાખ્ખો કમાઈ હમ
રોની યોદીક ગદ્યો સગદારી પસંદગી પામે
તેવે સ્થાને દાન આપનારાઓ, સગદારી
નવનો એક વીલાગ જ હોય તેવી ગતિ
ચનાવવામાં આવતા વસ્તુમાનપરોના તની
મહાગના માણસો, લડાઈ જોવા દામો માગ
નાણાની મદદ મને તે માટે જાહેર જનસા
ઓમાં નૃપ કે અભીનય કરનાર પતીના
કોઈક પતીગતે, તો કોઈક હરક પમે સર-
વારની કડક દીઠ કરનાર છતાં માન ધન-
કામથી દીના જતી જાય તેવા માણસોના
એમાં નામ મોટી મજબામાં હશે” અને
પતી તેણે પ્રતીક્ષા તરફ જરા પ્રેમાળ અને
આકર્ષક દૃષ્ટી ફેંકીને કહ્યું “કરે મારા
દીવને થયેલા આઘાતની વાત સમજાઈ?”

“પરંતુ” પ્રતીક્ષા પતીની વાતથી એક-
દમ મહાત યાચ તેની ન હોવાથી તેણે
પોતાની વાત ચાતુ રાખી “એ તમાવ-
ત્રીમાં સાગ નામો પણ હશે જ ને?”

* આર્તોડ બેનેટ કૃત ‘ટાઇટલ’ નાટકના
પહેલા અકમાંથી

“અનમત, નવા વપના દીવને જનના
માનમ ઉપર નવી છાપ પાડવા માટે તેમ
કુનાની જરૂર પડે છે જનતને એ યાત્રી
યાદીમાં જોઈ ગય પડે છે પરંતુ કેના-
જણીતા અને ‘સારા માણસો’ના નામની
અથવા તો જેમને તે ગઈ-ગઈની જાણી નક
નેરા નામની ગાથમાં તે ગદ્ય છે આખી
યાદી તે જારીક નજરે જુલો છે, અને એના
એકાદ બે નામ નજરે ચડતા જ, તે જ્વલ-
તોધથી જોતી ઉઠે છે “છે- જોડુ નની!”
આમ ચાગ પાચ સારા નામોની લાન પાછળ
આખી ચે હારમાળાને માટે જનતાના દીનમાં
ગાગે લાન ઉત્પન્ન કરી ગયા છે”

નવનીતરાયે પતીને સમજાવનાનો પ્રયાન
કર્યો.

“પરંતુ એવા સારા માણસો મહા પા
જાતનો ધનકાળ ચેરા જ શુ મમ નેરા-
ચાય?”

પુત્રીએ માતાનો પડા લેતી હોય તેમ પુત્રી.

“બરાબર, જો તમે કહો છો એના જન
જામનો ઇતીહાસ હોય, તો પતી મહા પણ
આગે માણસ તેનો આંખ જ ગ કામ
કરે?”

પ્રતીક્ષાએ ટીપોઈ ઉપર જમણો હાથ
નાજુક રીતે પગડીને કહ્યું

“તેનો ચે જવાળ છે” નવનીતરાયે હસતા
હસતા કહ્યું “એના સારા માણસો પસંદના
હોય છે, અને તેમની ઝીઝો તેમને ન-
વીટી બે ચાનતી હોય છે, માટે તેમની
ધનજને માન આપવા એમને ધનકામ
સ્વીકારવા પડે છે”

“એ કલ્પના ઘણી જ સડવીત છે”

“એ ખરૂ છે. પરંતુ હું જ્વનજન-
રાજદ્વારી નીચારોમાં પણ સડવીત મનને
જ ગણી છું, અને એ નામને પસંદ પણ છે”

પ્રવીણાથી કંઈ બોલાયુ નહીં, પણ એના મુખ ઉપર રીક્ષસ તન્વર ગી.

“પ્રવીણા!” પત્નીને માહું લાગ્યું એ જોઈને નવનીતરાયે કહ્યું. “હાથની લડતે મારી મનોદશાને ફેરવી નાખી છે મને હમણા હમણા એમ જ થયા દરે” છે કે, જનાહર આવે તો તારોતોળ વધતે તેના અવાગત માટે

એના ઉપર જાઉં અને ખુદની રીતે મહા-સલામા જોડાઈ જાઉં ”

નવનીતરાયની આ જાતની વાતો આજે પ્રવીણા પહેલી જ વખત સાલગળી હતી, તેમ તેમ તેની આખ આગળ નરી જ ફુનીયા ખડી થતી હતી

તે એ માટે કંઈ દહેવા જાય, એટલામ નોધે આવીને ટહું “આપનો પીકાકા છે”

[૩]

પ્રવીણા ઉનારમે પગથે, મુખમ ડા ઉપર સ્મીત ફરકાવતી આવી

“તમે આ બધું મને ચીકાવવા કહો છો, પણ હરે તમારો એ અધો ઢોળ લાંબો વખત ચાલતાનો નથી મને ટેનીશનથી હમણા જ લેડી લાઉં કહ્યું કે, તમારે માટે બેરોનેટ-ગ્રીપની લથામણ થયેલી છે આહો! કેવું નરસ તમે બેરોનેટ થશો અને હું લેડી! ”

માતાનો આ જાતનો આનંદ જોઈને તેના બન્ને છોકરાને આશ્ચર્ય થયું તેમના સમય વચ્ચે જેટલું અંતર હતું, તેટલું જ અંતર માતા અને સંતાનોની સ્વતંત્ર વીચારણા-બીમા હતું. તેથી માને જે ઇનકારથી ન કંપી ગયા તેટલી મોટાઈનો ખ્યાલ આવ્યો, તે જ ઇનકારની વાત તેના બાળકોને નહતી જ નહીં પણ હીણપત લગાડનારી વાગી

“તમે મને આ વાત કેમ ન કહી?”

પ્રવીણાએ લાડ દરવા માડયા.

“મને એમા બહુ મહત્વ ન લાગ્યું”

“શું? આવા મોટા તે ઇક્કાજ કોને મજે છે?”

“જેમને એના ઇનકાર મળવાના છે, તેવા એક બેને હું આજખુ છું અને તેમની પાંદર મા ગરુડું એ મને અપમાનકારક લાગે છે”

આ વખતે નવનીતરાયના બન્ને બાળકો માતા-પીતાનું વાક્યુદ્ધ જોવા તત્પર બન્યા

“પણ તમે તો અરકારની જે ચેલા બનવી છે તે માટે...”

“ના, ના હું ધનવાન છું, મોટો છું, ખાનદાન છું તેથી અને વળી છેક છેલ્લી ઘડીએ મારી ઉપર મહેબબાની બતાવવા માટે હાથ તેમ ..”

“પણ બેરોનેટ...”

“એક વખત એનું મહત્વ હશે, આજે વણુ લોકોની આખો ઉલટી ગઈ છે અને હું તે ચીકારવાનો નથી તે માટેનો કાગળ પણ લખી નાખવાનો મેં નીશ્ચય કરી દીધો છે”

પછી તો જમવા ઉઠવાનું આમંત્રણ આવ્યું અને વાત એટલેથી અટકી, પણ આખી ગત પ્રવીણાને પત્નીના મતનીબમ માટે બહુજ આંતર થઈ એક તરફ પોતે ‘લેડી’ કહેવાય, પત્ની ‘બેરોનેટ’ મને છોકરાને, સગા સબધીને સરકારી મહેબબાનીનો લાલ અપા-વાય, અને બીજી તરફ જેવજના, આવીકે ગુમ્શાન, અમનદારી અવકૃપા! આખી રાત એ બેવડા રૂપનાચીત્રોની ગાલાગમા પ્રવીણાની આખ પણ મીંચાઈ નહીં કેટલાય વખત મુઠી તેણે નવન તગાવે પણ ઉધવા દીધા નહીં.

બીજે દીવસે સવારે પ્રવીણા સ્નાનચૂક-
માંથી સીધી નીકળીને પતીના ખંડમાં જતી
હતી, ત્યાંજ નવનીતરાયનો પત્ર લઈને
નોકર નીકળ્યો.

રોઢણીએ તેની પાસેથી પત્ર લઈ લીધો
અને પત્ર જતાં જતાં તે પતીની પાસે ગયાં.

“આ વખતે હું જરાયે નમતું મુકવાની
નથી.” પ્રવીણાએ ફત્તીમ ગુસ્સો બતાવતાં
કહ્યું.

“તે તો આપના વદનકમળ ઉપરથી જ
દેખાય છે.”

“મેં જીવનભર નમતું આપ્યું છે. પણ
હવે તેમ નહીં કરું. આ કાગળ ટપાલમાં
જઈ નહીં શકે.”

“જેવી તમારી મરજી.”

પ્રવીણાએ એકદમ પરખીડીકે કાઢી અંદ-
રથી કાગળ કાઢીને તેની સામે પણ જરા
સીવાય ચીરી નાખવા માંડ્યો.

“જરા ધીરું પડો. મને એક લઈ લેવા દો.”

“આ શું છે?”

“તમારે સારૂ હીયતો ઘ્રોચ લાગ્યો છું
તેનાં નાણાં.” નવનીતરાય હસી પડ્યા.
પ્રવીણા શરમાઈ ગઈ.

“શું ત્યારે લોડ વફાઈ ઉપર આ
કામળ નથી લખ્યો? રાત્રે કહેતા હતા કે
સવારે જ કાગળ મોકલાવી છેવટની ના
પાડી દઈશ.”

“તે તો હમણાં સેક્રેટરી આવશે ત્યારે
લખાવીશ. હું હમણાં જ લોડ વફાઈ અને
પત્ર વાંચી તને લગતા વીચારો કરતો હતો.
આજે બધાર પહેલાં તેનો જવાબ ટપાલમાં
જતો જ નેહ્યો.”

“શું ત્યારે તમે મારી વાત નહીં માનો?”

“કેમ ન માનું? પણ મારે મારા દીકરી
વાત પણ માનવી રહીને! મેં તમારી અને

મારી દલીલો સરખાવી પરંતુ આપણે બન્ને
સામ સામે છીએ.”

“શું ત્યારે...”

“પ્રવીણા, આખી રાત તેં જે દલીલો
કરી છે, તે ફરીથી કરવાની શું જરૂર છે?”

“ના હું તેમ કરવાની યે નથી. તમારા
જવા પુરૂષ સાથે દલીલો કરીને કાણુ ફાવે
તેમ છે? પણ તમે પત્ર લખી તે પહેલાં
વીચાર કરો કે તમે સરકારનું અપમાન
કરો છો કે નહીં?”

“પ્રવીણા! મેં એનો બરાબર વીચાર
કર્યો છે. હું જાણું છું કે લડનના વાઈટ
લેવમાં બેઠા બેઠા જુન સંચાલન કરે
છે, અને તેમની દોરણીઓ જોઈને અહીં
કામ કરે છે, તેઓ મારો ઉપયોગ એમની
નીસરણી તરીકે કરવા માગે છે, અને મારે
તેવી નીસરણી હવે બનવું નથી.”

“તમે ગંભીરતાથી વીચાર કરીને કહો
છો?”

“હા. અને એટલી જ ગંભીરતાથી હું
તમને કહું છું કે, મને જે ધલકાપ આપ-
વાની વાત થાય છે તે મરી કામગીરી માટે
છે. તે ધલકાપની હું ના પહું છું. તેમાં
તારે આટલી ચીંતા શું કામ કરવી નેહ્યો?”

“પુરૂષોની જાત કેટલી સ્વાધી છે?”
પ્રવીણા કંઈક જુસ્સાથી બોલી: “મારા
બીના તમને તમારાં કપડાંનું ચે પુરું લાન
રહેતું નથી. તમારે માટે મેં શું નથી
ક્યું? છતાં આટલી ઉમ્મરે ‘લેડી’ બન-
વાની મને તક મળે છે, તે તમે જુટવી
લેવા બેઠા છો!”

એટલા શબ્દો બોલતાં બોલતાં પ્રવીણાની
બન્ને આંખોમાંથી અશ્રુધારા વહેવા લાગી.

અશ્રુધારા એ સ્ત્રીઓનું પ્રખર હૃદયીયાર
છે. એ હૃદયીયાર જ્યારે જ્યારે પાંચતીએ

અજમાયું હતું ત્યારે ત્યારે શંકર જેવા કામશત્રુની પણ નમતું મુકી પાવતી ક્ષે તેમ કરવું પડતું !

પ્રવીણાએ એ આખરી હથીપાર ઉગામ્યું, અને નવનીતરાયની મુશ્કેલીમાં કીકી પડવા માંડી.

[૪]

રક્તક્રમાં છેલ્લી ટપાલ જવાનો સમય થઇ ગયો. કાગળ ચાલી અગત્યનો હોવાથી નવનીતરાયે બંને નાખવા જવાનો વીચાર કર્યો.

પરંતુ, તેટલામાં જ તેમણે વીનોદને જોયો અને તેને એ અગત્યનું કામ સોંપતાં કહ્યું :

“આ પત્ર ધણી જ અગત્યનો છે. હમણાં ને હમણાં એ ટપાલમાં જવો જ નેહએ.”

“સરકારી મહેકમાં જવાનો છે ?”

“હા. હવે વખત થોડો જ છે.”

“તમે હા પાડી કે ના ?”

“હા.”

“એ કીક ન કરો.”

“તે મારે જવાનું છે.”

“એ ખરું. પણ ખેરાનેટનો ધલકાળ વંશપરંપરાનો છે, એટલે તમે જે ધલકાળ સ્વીકારો, તેનો ભાર જ્યારે મારે શીરે આવવાનો હોય, ત્યારે તમારે એ જાણવું નેહએ કે તેમાં મારા અખીપ્રાયની પણ જરૂર છે.”

એક તરફ વાત આમ રક્તક્રમાં ચડી, ત્યારે બીજી તરફ ટપાલનો સમય જવા માંડ્યો. એટલામાં પ્રવીણા અને તરંગીણી ત્યાં આવી ચડ્યાં.

માતાએ પુત્રને પીતા સ્થાયે ચર્ચા કરતો જોઇ પુછ્યું :

“શું છે આ વીનોદ ?”

તે એકદમ ઉઠીને પ્રવીણાની પાસે આવી. તેની આંખો લુછતાં લુછતાં તેમણે પ્રતીના માથાને છાતી સરસું ચોંચું.

“પ્રવીણા ! તું આમ ન કર. ચાલ રડવું બંધ કર નેહ. હું તારી વાત માનવાને તૈયાર છું.”

“પપા ખેરાનેટનો ધલકાળ લેવા તૈયાર થયા છે.”

“બરાબર.”

“તે પત્ર નાખવા જવાનું મને એમણે કહ્યું...”

“હા, એ અગત્યનો પત્ર છે એટલે તારે જલદી જવું નેહએ...”

“તે ખરું પણ મમ્મા ! આ ધલકાળ મને રચતો નથી.”

“એકરા, હજુ તું નાનો છે.”

“ના છ, મને થોડા વખતમાં અકારમું વધે એસશે.”

“બા, લાઇ હવે ઉમરલાયક થવાનો...”

પણ તરંગીણીનું જોણવું પ્રવીણાને ન રચ્યું. થોડા પત્ર ટપાલમાં નહીં ભય તો ચોતે ‘લેડી’ બનનાં રહી જશે એ ભય એને હતો.

“લાવ તું ન જવાનો હોય તો હું બીજા કોઈને મોકલાવું, પછી તારી વાતો કર્યાં કરને.” પ્રવીણા ગુસ્સે થતી દેખાઇ.

“મમ્મા ? એમ ગુસ્સે ન થાઓ. તમારા કોઈના કરતાં મારે આ પત્ર સાથે બહુ લાગે વળજે છે, એટલે એ ટપાલમાં ભય તે પહેલાં તમારે મારા મનને સંતોષ આપવો નેહએ.”

“પણ આવી બાબતમાં તું શું સમજે ?”

“પ્રવીણા !” અત્યાર સુધી શાંત ઉભેલા નવનીતરાયે કહ્યું : “વીનોદનું કહેવું ખરું નથી એ આપણો એકનો એક વારસ છે.”

“મમ્મા ! જે પપ્પાને ‘નાઈટ’નો ઇલકાબ મળવાનો હોત તો વચ્ચે આવવાનો મને તર ! જેટલો કે દક્કે ન હોતો, પણ આ તો ‘બેરોનેટ’ ખરું પુછો તો ઇલકાબધારીઓનાં દબે ક્યાંય માન નથી, અને મારે એવા ઇલકાબના વારસ બની માફે જીવન કુળમાં મેળવવું નથી. તેમજ તે મારે તમારો વારસો લેવો નથી. હું મારે અહીંથી ચાલ્યા જઈને છું. તે પછી પપ્પા ભરે ‘બેરોનેટ’ બનેને.”

વીનોદ એટલી દુનયાથી બોલતો હતો કે, તેની એ વાત સાંભળતાં જ પ્રવીણના દોહને ધક્કા લાગ્યો.

“પુત્ર વધારે કે બેરોનેટનો ઇલકાબ ?” એના નાનકડા માથાને માટે એ પ્રશ્ન મોટો થઈ પડ્યો.

“ઓલો પપ્પા! મમ્મા! મારે શું કરવું ? હવે વખત છે. તમારી આજ્ઞા હોય તો હું હમણાં જ આ પત્ર જતરકે ચોટ ઓશી-સમાં નાખી આવું છું. પરંતુ ત્યાંથી હું અહીં પાછો નહીં આવું ?”

“તું મને ધમકી આપે છે ?”

પ્રવીણા હાં છેડાઈ.

“જી ના. મારો નીત્ય જાણુ” છું.”

“તું ક્યાં જવાનો હતો ?”

“બીજો ક્યાંય નહીં મીથો...”

“ક્યાં, દીકરા ?”

એકદમ આગળ આવી નવનીતરાયે વીનોદનો હાથ પકડીને પુછ્યું.

“તમે સરકારી મહેલમાંથી આવીને જે સંસ્થામાં લેખાઈ જવાનો પીચાર કર્યો હતો ત્યાં.”

પ્રવીણા વીનોદની વાત સાંભળીને રત-બંધ જ થઈ ગઈ.

એણે ક્રોધ અને ભયમીશ્રીત લાવે પત્તી સામે જોયું. એટલામાં ઇડીયાળે ટકોરા વગાડીને મોન ચિતવણી આપી કે છેલ્લી ઠપાલનો વખત પુરો થઈ ગયો હતો.*

*આનોંડ બેનેટના “ધી હાઇટલ” નામનું ત્રણ અંકી હાસ્યરસીક નાટક વાંચ્યા પછી,

૧૯૦૧ થી ૧૯૧૧ સુધીના દશકામાં મુંબાઈ ઇલાકામાં એકથી ૨૮,૨૮,૦૦૦ મરણ થયાં અને ૧૯૧૧ થી ૧૯૨૦ સુધીના દશકામાં જ્યે ૬,૭૬,૬૭૪ હીંદીઓના ભોગ એકલા મુંબાઈ ઇલાકામાં લીધા.

એકલા ૧૯૧૮ માં ઇન્ડિયન એન્જનીયરીંગમાં ૭૦,૮૬,૬૯૪ મરણ થયાં હતાં અને ૧૯૧૯ માં ૧૩,૩૦,૦૦૦ મરણ થયાં હતાં એમ નોંધાયું છે પણ આંકડાશાસ્ત્રીઓ તે કુલ આંકડાને ૧ કરોડ ૩૦ લાખ જેટલો ધારે છે.

અ સાધારણ હડતાળ

: દરખાસ ચિત્ર :

: પ્રયોજક :

પી. જી. બી.

ધરમાં

પાટનગર પર ડિપાનાં ઓગસ પથરાતાં હતાં. વાતાવરણમાં નીરવ શાંતી છતાં ગરમ હતી. મહારા ધર પાસેથી લોકલ ગાડીનો માર્ગ છે. પણ અત્યાર સુધી આગરાડીનો જરાય જ્વની મ્હને સંભળાયો ન હતો. એકદમ આવી શાંતી ભેઠ મ્હને પહેલાં જરા નવ ધ લાગી. હું કદાચ જાહેરો તો નથી બની ગયો તેની મ્હને શંકા ગઈ. તરત જ મેં જાગૃત્યું ખખખાવી લેયું.

એટલામાં મ્હારી પત્ની આવી. તેણે મ્હને કહ્યું કે 'આજ કુદરત આપ્યું નથી.'

'કેમ' પુછતાં પહેલાં કેટલીય દરખાસો જરા મગજમાંથી પસાર થઈ ગઈ. તરત જ મ્હને એકદમ લાન આવ્યું કે પાટનગરમાં અસાધારણ હડતાળ શરૂ થઈ સુધી હતી.

અસાધારણ હડતાળ વીગ વર્તમાનપત્રોમાં મેં રીડ રીડ વાંચ્યું હતું. કેટલાય મહી-

નાઓથી કામદારો એવી હડતાલની ખીંટ બતાવતા હતા. આખરે તેઓએ કંઈક પક-કર લેવું આવ્યું હતું. ગઈ કાલે જ મ્હારો લાકખંધ મ્હને કહેતો હતો કે અસાધારણ હડતાલ પડે એવો સંભવ છે. પણ ત્યારે મ્હને દરખાસ થે ન હતી કે આવી હડતાલ આજથી જ શરૂ થશે.

છેવટે કુદરત વગરની મ્હા સાથે સવારનો નાસ્તો પુરો કર્યો.

નોકરો પણ હડતાલમાં ભેગા થતા. એટલે મ્હારી પત્નીને બધી વસ્તુઓ બંધે જ કરવી પડી. જરા કંટાળાં તો આવ્યા પણ આ નવો અનુભવ ડોવાથી મ્હને તો અતીશય આનંદ થયો.

સાથે સાથે પાટનગરમાં કેમ આવે છે તે જાણવા મારે હું મ્હારા કપડાં પહેરીને બહાર નીકળ્યો. મોટર હતી પણ શોકર તો હડતાલ પર ગયો હતો.

અસાધારણ હડતાળ સહીત સાથે આપણા શીક્ષીન સુવાનોનો પરીચય નહીં લેવો જ છે. ખાસ કરીને લખણાં જ સંભળતાં પ્રાણવંત સહીત સાથેનો સંસ્પર્શ તો તદ્દન નહીં લેવો છે. અપરતન સીંકરે' કે 'જેક લંડનર' કે રમાસદોસેન, કે કાલપરતનની કૃતિઓ પુસ્તકો વેચનારાઓને ત્યાં પાછુ દીસતી નથી. નવું કાંતીકાંક, ચેતનવંતુ સહીત, રચનાર આ લેખકોથી હવે આપણું અગાધા હીએ. આવા જેક લેખક 'જેક લંડનર' ના અમર પુસ્તક 'પીઝમ્બી નાગધો' માં આવેલી 'રુચ્ચવું સ્વપ્ન' નામની વાર્તાને આધારે આ વાર્તા આલેખવામાં આવી છે. દેશ સ્થિતિને અનુકૂળ તેમાં ફેરફાર કરવામાં આવ્યો છે. છતાં આખી વાર્તાનું મુળ વસ્તુ એ 'જેક લંડનર'ની વાર્તાનું જ છે.

પી. જી. બી.

રેરતામા

‘હું ન શું થજે?’

‘ને ન થજે?’

‘હવે શું થજે?’

‘ને શું થજે?’

આ ગમ્મોથી ચાતાવરણ ગાજતું હતું ત્યાં ત્યાં એકઠા થયેલા લોકો આ જ પ્રશ્ન પુછતા હતા હમારા તો શ્રીમત વીભાગ, એકે કાંઈ મીનનો માનેક, તો ‘ગાં’ મેનેજર, તો કાંઈ ગરખાનાનો અવન્યાપન નગર જ હતા મ્હાગી માફક માત્ર મંદના આજ પર જીવન ચુલ્લરનાગ પણ કેટલાં હતા, પણ તેમની મજા આજી

એ જુ ‘કામદારો, તો હજનાગ પાડી બેસા હરે શું થજે?’

મીનએ જણાવ્યું “સેફ ડીપોઝીટ અને બેંક પર સરમરે વચ્ચે પહેરા મુખી દીધા છે!”

નીનએ ઉમેયું ‘નરરી બે બેક ટુકડીને તૈયાર ગખનામા આરી છે એનું સમાચાર મંડા છે”

“કમાનર ડહતો હતો કે દરેક ગણેમા લક્ષ્મી ગોંધનાની સરકારે ગોળના ટરેલી હોવાથી આપણા રાહરમા માત્ર બે જ ટુકડી તેઓ ગખી શક્યા છે” ચોથાએ પાદપુતી, કરી

‘પાચ નાખ મમદારે આમે આ પાચસો શું કરવાના હતા?’ હનાગ થનને છત્રએ કહ્યું

હુ આ જુથ છોડીને આગળ ચા થો... રત્તામા કટના- ગોકો હતું પણ ગેરે વળી ઉભા હતા સમાન્ય ગીતે તેમનાથી પણ હ આગળ ગેરે આખરે એક જણ મ્હરા બેસા મળ્યા તે સાચકવ પર આવતો હમો મ્હને લેહને સાચકવ પછી તે નીચે ઉતરો

તેણે ઈથ. “કામદારનાત્તાઓમા તો એ ગોથએ ઉત્સન માડયો છે ત્યાં તો જરાયે ગભરાટ - અ ધાધુ ધી નંથી ત્યાં તો મધુ જ મજે ટે આની હોરેના પણ બસમર ચાને છે’

એનું ની મ્હાન તે મીતે સચકવ પર બેસી ચાનવી પમ્મી

તો અટનું ચાનતા જ થાખી ગયેરો હોવાની ધીમે પગલે ઘેર આજો અને પત્નીને ઈથુ ‘મામરો ઘણો ગભીર છે’

મ્હાગી પત્નીએ ગેપદશાઈ અમારે જનાગ વાગસ ‘હમાગ જ પાપ’

કામદાર લત્તામાં

સાંજના અષ્ટ મીનની સપકન પર નમ જ વીભાગમા ગથો ત્યાં ઈથ જુદા ન ગ જામ્યો હતો અસધાન્યુ હતાલના અનુભવે તેમને ખુબ આનન્દ આપા હતો શ્રીમતનાગ પાડી હામા રીઓની કથા અડી દરેક પત્ર આવતી નતી હતી અને આરી વાતોન મ્હાટુ રૂપ આપીને દરેક કામદાર બીનને કહેતો મધ કપનો “આજે અમુને -દા ન મગી નથી,” તો બીજે કહેતો “હમારા ગેર તો માનર મ્હારેના જ જુખ્યા છે” આરી વાતોથી વાનારણ ગાજતું હતું

તે લોકોએ તો અમ્મધારણુ હતાનની નાગી તૈયારી કરી રાખી હતી અનેક કામદારોએ અતોજ અધર્મ ગમ્મિયુ હતું, તેમજ ન નને જાગીઅ તતી વચ્ચુઆ પણ સાન પ્રમા ખુમા અધર્મ ગખનામા આરી હતી

અ હજનાથી તેમને તો નહ ન હાક મારી જોગવનાની ન હતી તેઓ તો નિનદા આનન્દમા આરી લાપ ન ગોંધતા હન અને નમદાર નેતએ તેમને ઉમ્મદ અ પી ગથા હના

કામદાન નતાના એ- હોટના મા મે મ્હા
તીની થોડું આધુ પણ પન્દાઈ જવાની
ની ગુપ્ત્યુષ આધુને મ્હો કનગનો રત્નો
તીરો

કલ્પભાં

કુનળમા અન્ય કે તો બવા જ એન્ડ
મ આ હતા પન્દા આળ ચદ નવામા મલ
ગુન બની ગયેન એ માનવુજરોની બેગો
પણુ ભળી ગયા અમાગમા કેટલાક
માન મ્હાગી માફ એ કના બ્યાજ પર છવતા
હન, નો કેન્ના મીનના વ્યવસ્થાપ- હતા
એ ને ગય રાગદા હતા

મ-માની અન્ડ જગ મમાજવાદી જેવો
જે પપુ ન્તો તેરે તો બવાને ખીજવાન
ન જ ધ ના ગ ના હતા દરેકે તે ખુન
વીજતો એણે મ્હાગી મ્હકગી રંગતા વધુ

જમ આજ ન્હા મળી હ ?

“ધ નગર” મ્હો જવાન આપ્યા

“મે દહાડા પડી લહોને તે પણ મગરો
ન । રાહ ગમ્ ! જલો દો કે મમતગના
મગકોન ન્હી દુધ પણ મળતુ નથી અને
નગર લહો રોજ ધગવા માગે દો !”

પણ લહોમા હુ નુ રહે ?” એટલીમ તે
વીરાધ ક્યો

“કેમ તમારી જવામદાગી નુ ઓછી
સમજે છે ? લહોગી મેક ઉલોગ ઉપર
પસ ધીરે છે અ પૈસાના બ્યાજ મરે
કામદાન નો નુ નોદી સુસ્મા છે લહો
આજ એ મમતગના નોનીધી ખરડયેતુ છે”
નેણે તો આગળ ચનાવે જ રાખ્યુ

“ ને એમ ન સમજતા કે લહોગી
જગ ની તમારા ધમ, લહોગી નીતીભાનના
હવે નુ નામા કાગ મમતગ જનતાને
છેન્ડી ગ હવે એમ ન માનતા કે લહોગ
કાદની કેમતાલિક રો તેમજ લહોરા પગ

ચાટતા અધ્યાપક હવે જેમ નીખનારે તેમ
જનતા નીખશે હવે તો અમળવી જનતા
સમળ ગઈ છે કે, લહોગો તેમના પરીશ્રમ
ઉપર વીવાસ કંગે છે લહોગો તેમની મ્હેનત
પર મોજીલાસ માણુ હો અને તેથી
કામદાન જનતા, લહોને, અને લહોગી આ
સમાજ વ્યતીને તોડી નાખવા તત્પર બની
છે”

આ સમાજવાદી લાખતુ લાપણુ ચાનુ જ
હતુ પણ મ્હને તે સામગતા કટાગે
આગે એટરે હુ પડી ધીમે પગે વેગ ગયો-

ભુખમરો

મુસાનાગણુ હતાન તો ધાર્યા જગત
ધણી નામી ચાની એક અંસાડીયુ પસર
થઈ ગયુ અને અમાગ ધગના આનાજ હવે
ખુટના નાચુ મ્હારી પનીએ તદ્દન કન્શ-
તાથી જણાવી દીધુ કે “હવે માત્ર આ જ
દીનસ ચારે તેનુ અનાજ છે” એટરે મ્હો
નીજીધ ક્યો કે અડધુ ભુખ્યુ રહી આંક
દીવસ એ અનાજ ચનાવુ”

મ્હો મ્હારી પત્નીને કહ્યું “હવે આપણે
ખાધએ ડીએ તેના કળા અડધુ ખાધને
એ જન જ આંક દીવસ ચનાવીનુ”

અન્ય કઈ ઉપાય જ નહી હોનાથી મ્હારી
પત્ની પણ એન્ડ ટક આહાર કરવા
મમત થઈ

હમાગ પાડોશીના મગનામા પણ એ જ
ચીતી હતી

હવે વળી અનાજ માટે ચોગિનો ઉપદ્રવ
વધી પડેસ હોનાથી લહોએ અનાજના
દાખડાને તીજેગીમા મુકતાનુ ગ ન્યુ”

ગરે રસોડા આગળ જગ અખગ્રાટ થનુ
મ્હાગી આખ ઉડી જતી ખવાનુ એન્ડ
જશે’ તેની નીકે લહો ગરે નગભગ
અડધા જગના જ મુદ્દા નેતા

આમના અનાજનો એક કણ પણ મળતો નહતો. દાણા બનરમાંનું અનાજ સરકારે તેમના લંડર માટે જપ્ત કર્યું હતું એ અનાજમાંથી ફેનીકા માટે ખાવાનું પુરું પાડવામાં આવતું.

આમ રાહરમાંથી તો અનાજ જરાયે મળે તેમ નહતું અને ભુખમરના હમારા સાથે રાખા ધુરકાવતો વેગથી આવતો હતો.

પરકાષ્ટા

માત્ર એક જ દીવસ ચાલે તેટલું અનાજ ઘરમાં રહ્યું હતું. મ્હારી પત્નીના શરીર પર ભુખમરની નીશાનીઓ ઓખી જણાતી હતી. મ્હારા શરીરમાં અશક્તિ આવવા લાગી હતી. સવારમાં ઉઠાતું પણ નહીં. જરાજરામાં પરસેવો વળતો. મ્હારી પત્નીની પણ એ જ દશા હતી. તે પણ ઉઠી શકતી ન હતી. ઘરમાં કચરો તો પાંચવાર પડ્યો હતો. અમારા બેસવાના ખંડમાં ધુળ પણ પુષ્ટળ ચઢી ગઈ હતી.

આખરે અનાજનો છેલ્લો કણ પણ પુરો થયો અને ખરેખર અમારે માટે ભુખમરો શરૂ થયો. એક ટંક અનાજ પણ મળતું હતું તે આખરે બંધ થયું અને માત્ર પાણીભેર દીવસ ગુજારવાનો. સમય આવી પહોંચ્યો.

જે દીવસને માટે કામદારો ધમકી આપી રહ્યા હતા, જે કાણુને માટે. તેઓ રાહ નેહ રહ્યા હતા. તે કાણુ આખરે અવી.

અધોરના બારેક વાગતાં ભુખ તો એટલી કકડીને લાગી કે મન વીહ્વલ થઈ ગયું. પત્નીથી તો ઉઠાડું જ નહીં. તેના શરીરમાં જરાયે શક્તિ રહી ન હતી.

એટલામાં ધીમે અવાજે બારણું ઉઘડ્યું. મ્હારા એક માત્ર બહુ જ ધીમે ધીમે આવ્યો. મારામાં 'આવો' કહેવાની હાંસ જરાયે ન

હતી. માત્ર તે ધીમે પગલે પગલે મુઠી આવ્યો.

પગલે પગલે પડેલી ખુરશી ઉપર તે જરા નીત્યાસ નાખી બેઠો. "કેમ કંઈ અનાજ મળ્યું?"

મ્હેં હતાશ વદને ના પાડી.

મ્હારી પત્નીએ કહ્યું: "આજ તો અપવાસ છે. ગઈકાલે બપોર પછી અમે જરાયે અન્ન પામ્યાં નથી."

તેના ધીરા-કરણ અવાજે વાતાવરણને વધુ કંટકારી મુક્યું.

આખર

ભુખમરના નીત્ય અનુભવ પછી "કામદારની માંગણી સંતોષાવી નેહજી." એવો કાગળ લખવાનો મેં વીચાર કર્યો.

પણ એવો હું લખતો હતો કે મ્હારી પત્નીએ ટોકર કરી કે 'તમારો કાગળ લઈ કાણુ જશે?'

અને ખરું તેમ જ હતું!

આંખને તમ્મર આવવા લાગ્યા. ભુખમરને અમારા શરીરને ભાંગી નાખ્યું હતું ઉંઠાની તો જરાયે તાકાત ન હતી.

એક કાણુવારમાં તો મ્હને આખું ઘર ફરતુ લાગ્યું ફરનીચર ચકાવાના આકારમાં ફરતુ લાગ્યું. 'પેપુ' મકાન આમ કેમ દેખાય છે? મ્હેં મ્હારી પત્નીને પુછ્યું તેનો ગું જવાબ મળ્યો તે કંઈ સમજાયો નહીં.

પછી કેટલો કાળ પસાર થયો તે હું કહી શકું તેમ નથી. કારણ કે ત્યારે મ્હને શુદ્ધિ આવી ત્યારે હું નેહ રાક્યો કે મ્હારા પાસે મ્હારી પત્ની તેમ જ મ્હારા નોકરો ઉભા હતા.

મ્હારી પત્ની મ્હને દુધ પાછ રહી હતી. મ્હારી આંખ ઉઘડતાં જ તેણે આવકાર-દાયક અવાજે કહ્યું: 'હડતાલ ખુરી થઈ છે' અને હમારા નોકરે ઉભેયું કે 'કામદારો તેમાં વીજળ પામ્યા છે.'

કાગળીઆ કાવાદાવા

પ્રચોદ
જીતેન્દ મહેતા

બનાનની ખતપત્રા અને વગળીયાની કાપનીઓ જેવી નીજીય વસ્તુઓનો સુસદીએના નનાદાનામા સગવડ મનુષ્યેના નાગ માટે, અને શબ્દદારી ઉચ્ચપાથન માટે અનેક વખત ભરત ઉપરાગ થાય છે આના આવારો ઉપર વર્તમાન ઇતીહાસના મહાથુ થાય છે

સંસ્કૃતીના સીદસક્રમમા આજ એક નીન આનીયુની ભરેતો પ્રથમ ઉપ સ્થીત થયો છે અને એ પ્રથમ 'સચાઈ'નો છે ઇતીહાસકાર જના ભુતનગને આલેખે છે ત્યારે તે કાગળા સ્થા બનાવેમા કાઈ સાત હોય છે, એમ માનવું નકમુ છે, એમલે કે ઇતીહાસકારના માલેખનનુ મારવ લગલગ આવીતર ગોખીત હોય છે તેના એતીહાસકાર બનાવેના પત્રો, ખરીતા વગેરે કુખીત વાગ મનાવડી હોય છે એટલે કે ઇતીહાસની આરનીમા ખોટા પ્રતીખી બો પગ પાડવામા આવે છે ઇતીહાસકારને આ વાત પરવડે ખરી, પરંતુ ગજપુરવાને આવી કાગળી કાગળની પાત્રે તેમ નથી જાણના માત્ર એક નખતવી કાગળ ગળ્ય કુટ બોની ખાતાખગળી થઈ છે કાગળ નખ્યાસનો કુખી ગયા છે, બલના એક વળાકને સીધે કેટલીયે જીદગીઓ ફના થઈ છે અને સમ્મતા એ ઉચ્ચાગને નકને ગલ્યમઆમમા રાગશીમા બળ્યા છે

વર્તમાનપત્ર પાડ નેકમનને કેગનાર એક અગ્નિ સાવન છે, પરંતુ આ સાધનનો કેટલીકવાર કુ-ઉપરાગ પાડ ગામા આવે છે કેમકીકનાર અમુક બનાવેમા મહોવાએલા શખ્સોની ગીતસ- મનાવેની મનીસાગી

“ફિક્સીમીની” વર્તમાનપત્રમા પ્રકટ કરવામા આવે છે એમને એ બનાવની ભકીક- તમા નેકાને વીવાસ બેગી જાય છે—આ જ ગીતે ચોડ નપ પડેના ફર્ટ વર્તમાન પત્રમા મેક્સીકાના ખજાનચી મોનમ એન્કા, મેક્સીકાના પ્રમુખ કાસ તથા ખીજા ઉપ શખ્સોની મહોવાઓ એક મોખાનારો પત્ર પ્રગટ કરવામા આવેલો હતો આ પત્રમા એનું મુચન કનામા આવ્યું હતું કે યુનાઈટેડ સ્ટેટસ આમેના નીકાગમુઆના કાર ત્રામા મેક્સીકાએ નીકાગમુઆને પૈસાની મદદ ફગી હતી એટલુ જ નહી પરંતુ મેક્સીકાના પ્રમુખ કાસે ગતા રશીઆને જળ્યેરો સાથ આપ્યો હતો, તથા મેક્સીકાના ગ્વાતમ્બની આડે આવતા આ સેનેટરો, ખોરાહ, જોનસન, સ્વોનસન, બ્લીન, એ બધાને મેક્સીકાએ ૧,૨૫૦,૦૦૦ ડોલર ચુકાવ્યા હતા વર્તમાનપત્રના આ ખખગને સત્યના નાનનામા તોડામા આવે તો જખીત્તા સમાસની પ્રતીખને આમ આવે તેમ હતું અને યુનાઈટેડ સ્ટેટસ અને મેક્સીકા વચ્ચે ચક્રમક ઝગે એની થટના થઈ ગઈ હતી પરંતુ ફર્ટના પત્રમા પ્રમીદ થએલ આ દખાવેને નલુદવાગા ફના કે નહીં, ને કાની દ્વાગ ભથમા આવ્યા

હતા એ હરીફત સમગ્રતા જેવી હતી મેકસીકો નગરમાંના ફર્ટના પત્રના પ્રતી-
નીધી જોન જેન્સ આ કાગળીઆઓ મીચુ-
એન્સ આવીયા નામના ગખ્મ પાસેથી ખરીદી
લીલા હતા, આ બનાવ પછી આ કાગળી-
આને તો તાકીતે પ્રસીદ્ધ ડરવામાં આવ્યા
પરંતુ ફર્ટના વર્તમાનપત્રના આલેખ
પરીક્ષકોએ એની ઉંડી તપાસ ચલાવી અને
પરીણામે તેઓને માનમ પડ્યું કે આ
કાગળીઆઓ આવ બનાવટી હતા, તેમાં
અત્યંતો એક છાંટો નહોતો, પછી તો સેનેટ
કમીટીએ આ કાગળીઆને 'ઉચ્ચેરાવનાન
અને બનાવટી' તરીકે જાહેર કર્યાં

હસ્તાક્ષરના પરીક્ષકોએ આમતી મહીઆ
પર નીતીક્ષ્ણ કરવા માગ્યા, તેની ખારીફ
તપાસ ચલાવી અને બાખરે તેઓને ખારી
યદ ગદ ૬ કાલ્મના નામની ૩૩ મહીઓ
આવ બનાવટી હતી અને એક જ આદમીએ
આ કામ કર્યું હતું. આ કામમાં ખીજા
૧૪ રેનીઆકોને મેકવામાં આવ્યા હતા
એમ પરીક્ષકોએ જાહેર કર્યું હતું.

જાન્યુઆરી ૧૯૦૯ ની આવમાં જ
એટલે કે થોડા જ વખત પછયા ફર્ટના
વર્તમાનપત્રમાં છપ્પી પાડેલા પત્રો અને
પહેલો પ્રસીદ્ધ કરવામાં આવ્યા હતા,
જેમાં સેનેટર બોરાહ અને નોરીસના નામ
પર એવું આજ મજાવવામાં આવ્યું હતું
કે તેઓએ પાગીસમાં ૩૩૩૩૩૩ મેક્સીકન
જેની પાગીસમાં ઓશીસ છે, તેની માગફત
ચોવીયેટ એવચી પાસેથી ૧૦૦,૦૦૦ ડોલ-
રની રકમનો નીકાર કર્યો હતો. આ પત્રોતું
મુજા આપના માટે મુરોપમાં એક શખ્સ
તૈયાર થયો હતો પરંતુ તેણે એ માટે
૫૦,૦૦૦ ડોલરની રકમની માગફત કરી
હતી, પણ સાથેસાથ તેણે એમ જણાવ્યું
હતું કે તેની પાસે મુજા પત્રોની મજાદ

મજાદનાં કાંઈ સાધન નથી. એ પરથી
એનેટ કમીટીને સમજાઈ ગયું કે આ વાતમાં
કાંઈ માલ નહોતો.

હું કામાં હસ્તાવેગની છપ્પી એ કાંઈ સાચ
પટનાવું માખ નથી, એનો પુરાવો તથા
એથી ઉલટું તેને લઈને તો દેતરપી ડીની
જાણ થવી મુશ્કેલ પડે છે. ૬ મે ૧૮૮૨
ના દીને ડનીનના કાનીવ પાકના મેદા
ખુલતી હપીકતે મારી આવમને ચોક્કસ
હતી. જેણે દીવને આવવાડના ચીફ એકે-
ટરી થોડું ફેડરીક કેવેન્ડીશ અને ચાક્સ
બકને હપીવારથી બોટી દેવામાં આવ્યા હતા
અને તત્કાલ તેઓના મૃત્યુની પત્રવા હતા
એ પછી પાચ વર્ષે એપ્રિલ ૧૮ ૧૮૮૭
માં કોન્ઝરવેટીવ મંડરે લખિત ઓર કામન્સ
અમલ ખીજા વચાણ માટે ચાલવાડ
માટેનું દલાણતું ખીન ગ્લુ દ્યું. તે જ
સવગના લડનના દાખસે રાષ્ટ્રીય નેતા
ચાક્સ રટ્યુવટ પારનેલની મહીનાળા પત્રની
નીચે પ્રમાણેની પ્રતીમુર્તી પ્રસીદ્ધ કરી હતી

“પ્રીય મહાશય-તમાગ મોનના મુસ્સાથી
હું તાણુય થયો નથી, પરંતુ તેણે અને
તમારે જાણતું જોઈએ કે ખુનને કવખોડી
કાદવો એ જ રતો અમારે માટે ખુના હતા,
એ જ અમારી નીતી હતી. પરંતુ તમે
બધાને ઠીક લોકો છે કે મને થોડું
ફેડરીક કેવેન્ડીશના ખુનથી દીવગીરી થઈ
છે છતાં બકને તો તેન ખુનથી નરોખ
બદલો મચ્યો છે તમારા મીત્રને આ વાત
તમે જરૂર કહી ચકા છે પરંતુ માફ ગીર
નાયું તમે જણાવતા નહીં. તેને કાંઈ
વખણું હોય તો “લાઉસ એન્ડ કામન્સ”ના
મીરનામે લખી મોકલાવે

(સહી) ચાલ્મર્, એમ. પારનેલ”

બ્યારે પારનેલને આ પત્રની ખજા પડી
ત્યારે તેણે બેધડક ગીતે જાહેર કર્યું કે આ

પત્ર તેનો લખેલો જ નથી પરંતુ બનાવટી છે. છતાં “ટાઈન્સ” જેવા છાપાની લોકોમાં ભાગે પ્રતી! હતી એટલે પરનેનતી વાત કોલેજે આપી માની નહીં. પત્રી તો બાહ્ય ગતિ અને શોડી ચીફ વાંચીએ આ આખા દુનિયા દરમિયાન બગડી ગયાવ્યું. એટલું જ નહીં પણ બપોરે તેઓ એમાં સફળ થયા પીગટ નામના આત્માને ખુશીથી આ આ નીચેએ પડી પાડ્યો. એવું એને પીગટ પાસે પનાણે લખાવ્યું અને એમાં “ફોન્ટેની” શબ્દ પણ લખાવવામાં આવ્યો એ જ નમ્દ પારનેનતી સુધીવાળા પત્રમાં દેવો એટલે તરત જ ચોરી થયાર પડી ગઈ પગીણામે પારનેનતી છતાં થઈ અને પીગટ ગેળાવી નાંકીડીમાં આપવાન થયો.

ક્રાન્સમાં પણ યસગમ આતા જેવા જ એક ક્રાન્સે બન્યો દેવો પારખના જન્મન બન્યાંખાનમાં એક એવોત માડમાએવ આન્ડીઆને નોંકીમાં ગબરામાં આવી હતી ન બનતો એવોત વગર રેપર બાસ-રડના બપોર દરમિયાન એકલા ઢવા લાગી અને એટલાય તે એ દરમિયાન લઈને કે ચોની છુટી પેનીઆના ખાતા પર પડાવી ગઈ.

દરે જન્મન એવડી ગઈ-ટ મુન્ડરે ક્રાન્સને એક વચન આપી દીધું હતું કે એનો પન્ડગી અમપદાર ક્રાન્સના અફસરોની ખાનગીમાં જગએ ઉપગમીની નીં કરે. પણ તેની નીચેન પત્રી આવેલા નવા અમપદાર ન્યોઝોર્ક દાંધે આ વચનનો ભંગ કરી દરમિયાન અમપદાર પેનીઆરડીની પાસેથી ચેરીકુપીથી માર્ગતી મેળવવા માગી, એની પાછળ સાંચિ-સ્વનનો ઉપયોગ કર્યો, અને નીચના પનાનની પત્ર તેણે જગમ થસા ખગડી ચેરી કરી. ચકાર એવોત ઓરડીએને આતા એક મુંથાએગ દાગળના દટકને

હાથ કર્યો હતો પત્રી ૧૮૯૪ ની સ્થાનમાં ઇન્ડીયોન્સ ડીપાર્ટમેન્ટની પર નીચે પ્રમ-ભુતો પત્ર લખાઈને આવ્યો. —“તમે મળવાને ઉત્સુક છો કે નહીં તેની મને ખબર નથી છતાં પણ હું તમને જણાવા જેવી માહિતીઓ ખીકું છું.” પત્રી આમાં પાચ બામતો લખેલી ખીડાએલી હતી. પહેલામાં “એક નીન હથીયાર વીધે માહિતી હતી, સ્પર્ધ પર લક્ષરને વ્યવસ્થીન કરવાની વાત, બંદુક હથીયારોને હાથ કરવાની બાજ, માડગારકર અંગેનું કાવતું,” વગેરે પનાનની કોપીઓ આમાં ખીડવામાં આવી હતી. પત્રી આ નનામાં પત્રના અંતમાં જણાવવામાં આવ્યું હતું “હું મારકાડ કરવાની તૈયારીઓ માટે રવાના થાઉં છું.” હવે આ બધી બેદી બાતમીતું પરીણામ એ આવ્યું કે ઇન્ડીયોન્સ ખાતાએ આ પત્રને વળુદવાળો ગણી આવકુડ ડેકુસને કેદ કરી દીધો, તે “ખીનીન્ટ, ઓફ વોર” નો કપ્તાન હતો ત્યાંથી તેને હકાલી દેવામાં આવ્યો, અને તેને એક એકાન્ત ટાપુમાં ધકેલી દેવામાં આવ્યો આ રીતે એક લીકાકાથી, તે સાચો છે કે બનાવટી છે એની ભાગગડના પરીણામમાં કંઈક નીર્દોષ જણુના ગળા કપાય છે, અને એતીહાસીક બનાવોમાં પણ આમ ઘણી ચે વાર બન્યું હશે એમ કહેવું શું ખોટું છે?

આવી રીતે ક્રાન્સમાં માત્ર સર્દે કાગળ પરના કાળા અક્ષરોને લઈને ભારે રાગદાંડી અંધાધૂંધી ચાલી હતી કંઈક મંત્રીએ સત્તામાં આવ્યા અને પાછા ત્યાંથી લયડી પણ પડ્યા. લોહીનાં પણ છાટણાં દેર દેર છંટાયાં. આવે વખતે ક્રાન્સના મુકદ્દમગદુર લખક એમોસ ગ્રેમાંએ પોતાની કલમથી આખી ક્રાન્સની પ્રગતે હયમચાવી નાખી. અને ડેકુસને મુક્તી આપનાર તો એક દરતા

વેળ નીકળ્યો. ઇન્ટેલીજન્સ ખાતાના વડા કરનલ હેનરીએ ડ્રેકુલને બચાવવાની ઉત્સુકતાથી નીચે પ્રમાણેના પત્ર રજુ કર્યો હતો.

“પ્રીય દોસ્ત-મેં એમ વાંચ્યું છે કે કોઇ ડોયુટી ડ્રેકુલ કેસની બાબતમાં ફેટલાક પ્રેમી ફરી પુછનાર છે. રોમ મધ્યે જે કોઇ નવીન સમજુતી જાણુવાની ચીનંતી કરે તો હું કહીશ કે મારે આ ચાહુદી સાથે કાંઇ લેવા દેવા નથી. એ વાત તો જાણે ત્યાં અટકી. હવે ધારો કે તમને કાંઇ આ બાબતમાં સલાહ પુછે તો તમે પણ મારા જેવા જ જવાબ આપી દેજો. કારણ કે કોઇને આપણુ રક્ષકની જાણ ન જ થવી જોઇએ.

લી૦ એલેક્ઝાન્ડ્રીઆન”

આ પત્ર આંકેલા કચળ પર સુરી પેન્સિલથી લખાએલો હતો. અને ઉંડી તપાસ પછી માદુમ પડ્યું કે “એલેક્ઝાન્ડ્રીઆન” તે બીજે કોઇ નહીં પણ ઉપર જણાવેલ ‘ઇટાલીયન અમલદાર પાનીઝારડી’ જ હતો. પણ આ વાતમાં જે જગ્યાએ બેદ સમાએલો હતો. આ પત્રથી કાંઇ ડ્રેકુલને મુકામી મળે તેમ નહોતું જ. એટલું જ નહીં પણ આ પત્રનો લખનાર કરનલ હેનરી પણ એક જાણી-મ કાવત્રાખાજ હતો અને તેણે આ બનાવટી પત્ર ઉપજાવી શક્યો હતો. આ વાતની જાણ જોરત આસીયનની બાહોશીને આલાવી હતી. એટલે બપોરે કરનલ હેનરીને કેદ કરવાની તક આવી ત્યારે હેનરીએ પણ માથામાં ગોળી વીધી આપવાત કર્યો. પછી તે આ મામલા પરથી પડેલ ઉંચકાઓ અને આખરે ડ્રેકુલ સાવ નીર્દોષ પુરતર રચો અને બધું કાવત્રુ રચનાર એક અદ્વિસર એન્ટર હાઝી બહાર પડ્યો. હવે જ્યાં આવાં કારસ્થનો ચાલ્યાં હોય તો પછી અમુક

શા પરથી માનવું? કાયદાની આંખમાં ધુળ નાખનારા જગતમાં ઘણા પડ્યા છે.

ઇતીહાસ પર નજર દેવનાં પણ આવા તરકટી તરી આવતાં દેખાય છે. ક્રાન્સના કારહીનલ ડ રોહાન નામના એક તવંગર શેખીનને રાજ્યના માણસોએ લગભગ્યો હતો એમ કહીને કે તેના પર મેરી આન્ટવાનેટ આફ્રીન થઇ ગઇ છે. મેરી આન્ટવાનેટના નામે આ આશક પર એક બીજા જ નાઝનીન પ્રેમ પત્રો લખવા માંડી. એટલે આ આશક તો સાતમે રવર્ગે ચડી ગયો. આ પછી પેલી કાળી નાગણ જેવી નાઝનીને મેરી આન્ટવાનેટના નામે ડ રોહાનને હીરાને હાર બેટ તરીકે આપવાનું હતું. એટલે રોહાને આ બધું માની લઇ હીરાનો હાર જગી રક્ષા ખચી લાથ કર્યો અને પેલી નાઝનીનને પોતાની માથુકને આપવા મુખ કર્યો. પછી તો એ હારને વેચીને પૈસા કર વામાં આવ્યા અને ડ રોહાની સખત થતી ગયો. હુંકામાં રજામાંથી ગજ કેમ થાય છે અને આખો ઇતીહાસ કેવો પસંદા થે છે એ સમજવા જેવું છે. આવા નજવા પ્રસંગોએ જ ‘લુરમોન’ રાજ્ય કુટુંબને ખતમ કરી દીધું અને મેરી આન્ટવાનેટને ફર્સ્ટ પર ચડવું પડ્યું.

દસ્તાવેજની “સચાઇ” કે ખોટાઇના તરે તરેના દાખલાઓ પણ જાણુ જવા છે તા૦ ૨૭ મે ૧૯૩૦ માં ન્યુયોર્કના પોલીસ કમીશનર જોહન નામના રાખસે ફેટલાક દસ્તાવેજ બહાર પાડ્યા હતા. આમાં આમં ટોગ ટ્રેડીંગ કંપનીના બોપાળા બીધે ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો હતો. આ ટ્રેડીંગ કંપન ન્યુયોર્ક મધ્ય સેવીયટ રશીઆના ધંધ અંગેના આડતીઆનું કામ કરે છે. આમને

ખાનગી

મોરકો, જાન્યુઆરી તા. ૩ - ૧૯૩૦
જાગતભગના શ્રમજીવીઓ સહુ મળીને એકત્ર
ધાવ એન્જીકયુટીવ કમીટી, કોમીંગટન.
કામરેડ ડાદેન આમરેડો પેટ્રોવકા
“પ્રી મોરકો મે ડેક્ટ.”

આ પરીથી કામરેડ પ્રોફેસરને ન્યુયોર્કમાં
જોવાનું લામ ચનાવવા માટેની સત્તા આપ-
નારે પત્ર બહાર પાડવામાં આવ્યો હતો
અને એ પત્રની નીચે કોમ્યુનીસ્ટ ઇન્ટર-
નેશનલના વડા કંટ્રોલની સહી કરવામાં આવી
હતી આ પત્રમાં યુનિયન ડેટ સમાના ૩૦
મીઆના પગાંદા એગ્રન્ટસના નામ આપ-
વામાં આવ્યા હતા અને ન્યુયોર્કના યુનીયન
ન્કવેગમાં રમખાણ થયું તેના જાવનાર
નજીવે તેના વીધીયમ ફોર્ટર, કે જેમને
જેલમાં નાખવામાં આવ્યા હતા, તેમના
નામને ગ્રીનના મળતીયા તરીકે સંકેત-
વામાં આવ્યું હતું એમ જણાવીને કે આ
વીધીયમ ફોર્ટર સોવીયેટ રશીયાના વતન-
ના પત્ર ‘પ્રાવડા’માં લખનાર લેખક હતા
આ પત્રને લઈને ન્યુયોર્કમાં એવી વાત આવી
કે રશીયા પેસા આપીને યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સમાં
અગાઉ જાવવા માટેનું જર્મર ડ્રેગરકાઈ
કેરે છે હવે આખું અમેરીકા પોલીસ કમી-
શનરના પત્રો અને હસ્તાવેજોને સાચા ગણવા
લાગ્યું. પણ સોવીયેટ સરકારને તેની ખબર
પડતા તેણે જાહેર ડ્યુ કે પોલીસ કમીશન
તરે જે પત્રો વગેરે પ્રસીદ્ધ કોલ છે એ જાણ
ખનાવટી અને તગડી છે.

૧૯૨૪ ના અકદમર માસમાં લંડનમાં
વડા પ્રધાન રામસે મેકડોનાલ્ડ એક જાગત
પર ચર્ચા ચલાવી રહ્યા હતા કે બ્રેટલીટને
જાણે રશીઆનો નીકાર કરો છે ત્યારે
બ્રેટલીટને સોવીયેટ યુનીયન સાથે વ્યાપરી
નુલેકની ગાર બાધી રાકે કે નહીં. આ

નીચે મત લેવાવાના હતા એ જ દીવસે ફારીન
ઓરીસ તરફથી એક પત્ર બહાર પડ્યો જેમાં
મોરકોની કોમ્યુનીસ્ટ ઇન્ટર નેશનલના પ્રમુખ
મીનેવીએવની સહી લેવામાં આવતી હતી.

આ પત્ર પર “ખ નગી” લખવામાં
આવ્યું હતું અને બ્રીટીશ કોમ્યુનીસ્ટ
પાર્ટીની મેન્ટ્રુ કમીટી ઉપરનું તેમાં
ગીરનામું કરવામાં આવ્યું હતું. પત્રની
નજીવત. “ધ્યારા ખીરાદરો”થી કરવામાં
આવી હતી અને ખીજું એમ લખવામાં
આવ્યું હતું “બ્રેટલીટનના બધા રાજ્ય
તરફ આપણા એક જણ હોવા જ જોઈએ,
લસ્ટરમાં પણ સામેલ હોવા જોઈએ, ઉપરાત
હથીયાર બનાવનાના કારખાનામાં પણ
આપણા ખીરાદરોની હસ્તી હોવી જ જોઈએ”
વીગેરે વાગેરે

આ પત્રની જાણ થતા સોવીયેટ યુનીયન
આંધની વ્યાપારી મુલેકની વાત ક્યા થે હોડી
નહ, અને એના પક્ષમાં મત મળ્યા નહીં.
આ વાતની જગ્યાએ સોવીયેટને જાણ કરવામાં
આવી ત્યારે ત્યાંથી સાફ કહેણ આવ્યું કે
એ પત્ર આવ ખનાવટી હતો. આવાં અનેક
જુલણા જાગતમાં પુરજેસમાં ચલે છે.

મતીલાસકાગેએ મેરી કીન ઓફ રોકા-
ટસના નીર્દેષપણ પર કે તેના ગુન્હા પર
અરમાઅરમ ચર્ચા ચલાવી છે. તેણે યુન
ક્યું હતું કે નહીં? આ બાબતનો નીણું
આપણે ચોક્કસ રીતે આપી રાકીએ તેમ
નથી. ૧૫૨૬ ની સાનમાં મેરીએ એના
ખીનક હોડ કરાનેતી સાથે સાદી કરી.
ચોડ કરાનેતી વતંજુક ધણી જ નામોશી
હરેલી હતી એટલે મેરીને તેના પ્રત્ય અણ-
ગમે પેદા થયો. ૯ મી ફેબ્રુઆરી, ૧૫૬૭
ના દીવસે રશીયામાંથી બધી કરને એકીન-
બગના એગ્રન્ટ ઘરમાં રહેવા લાગ્યો, મેરી
આ ઘરની અવારનવાર મુલાકાત લેવા લાગી.

અમ એક ગતે જનરા ધણકે થયો અને
ખીજે દીને ડારનેનો મૃતદેહ મનુષ્ય પડ્યો
આ નમ કનાર બોધવેન હતો તત્તજ
મેરીએ બોધવેનને પોતાના ધણી બનાવી
દાધા આ હજીત પડ્યો એમ જરૂર લાગે
ક મેરીની ઇચ્છાને માન તાપી બોધવેન
ડારનેને ખતમ કયો હતો પણ આ દામમા
નુ ખુદ મેરીએ ભાગ લીધો હતો ? નુ
મેરીએ જ કાવતુ રચી આ પરીણામ
આપ્યું હતું ? ત્યારથી આ વીપય ચચાનિ
મની ગયો છે એમ જ્ઞાન છે કે જ્યારે
મેરીની કાગમેરી હીનની હજી થઈ ત્યારે
મોરટન નમના ગ્રખસને બોધવેન પામેથી
અહ રૂપાની પેગી મળી હતી, જેમા મેરીના
દામપત્રો ખતા આ પરથી બવાએ એમ
માની નીકુ કે મેરી અને બોધવેન એક
મીજન આદતો હતા આ ચચામા કોણ
લાય સાચુ છે એ કહેતુ અત્યારે પણ
કઠીન છે

જેની મહત્ત્વ લગાઇ વખતે પણ જરમની
નીચે ભાગે જુદાણા કેનાવવામા આવ્યા હતા
માવી ગીતે પોપના ચણવવાથી કારડીનન
નગમીયે એ- જરમન સામે બેતજીયમ
આપી પર બાળાનું દર્શન કેસ ઉભો રજૂ
હતો આ આખો કેસ તરતી હતો એવા
પાછળથી ખમગ મળ્યા હતા કેટલી- વા
નહ પણ અર્થ સમજ્યા વીના છાપવાળાએ
બાગરો વાટી દે છે. દાખલા તરીકે જ
મન લાપામા “કાગર” એને જનરનુ
મગેન કહેવર એવો અર્થ થાય છે આ
અર્થનો અનર્થ કરી લાડન ટાઇમ્સે એમ
ગાયું હતું કે જરમનીમા મનુષ્યોના મૃત
દેહનો પણ ઉપયોગ કરવામા આવે છે તે
દેહમાથી ચરબી કાઢવામા આવે છે હાડકાને
ખારીકે જુકા કરવામા આવે છે અને
તેમાથી તેન બનવવામા આવે છે આના

એ ભુકાનો ખાતર તરીકે ઉપયોગ કરવામા
આવે છે આ હજીકત સાલણી જીજી
પ્રજનના લોકોને જરમની અર્થે મુગ ચડે એ
નવાલાની- છે પરંતુ જ્યા જનવગના રજી-
ગે બહો મનુષ્યના દેહનુ લાપાતર કરવામા
આવે ત્યારે આવી ખોગી ચીતરી ચડ એમા
નનાઇ શેની ? જરમન પ્રજાની સામેનો
વીગધ ઉભો કરવા માટે પણ આની જાણી
જેઠને મુદ્દ કરવામા આવે છે

૧૮૨૯ ના માર્ચ મહીનામા “કાગર”
નામના પત્રમા ક્રાન્સ જરમન સધીપત્રની
ગતો (૧૮૧૭ ની ખાનસા નીતી મીતતની)
પ્રગટ કરવામા આવી હતી

આ મધી પત્રના નખાણ પ્રમાણે ઇટાલી
આમેની લગાઇમા ક્રાન્સને બેનજીયમ સહાય
કર્યો, અને હોનાડ સામેના વીયરમા બેન-
જીયમને ૨૦૦ મહદ ગપે એમ પ્રસીદ્ધ
કરવામા આયું હતું ક્રાન્સ અને બેનજી-
યમ બનેના લશ્કરો એક જ દમડા હેઠળ
રાખવાની યોજના વીર પણ આમા ઉલ્ટેજ કર-
વામા આવ્યો હતો, અને ક્રાન્સ ૧,૦૦૦,૦૦૦
જેટલી સખ્યાતુ બેન્ય અવધીત રૂ અને
બેનજીયમ ૬૦૦,૦૦૦ સૈનીકોને તૈયગખે
આ હજીકત વાયતા વેત ભારે ખજાણાટ
થઈ ગયો, હોનાડને તે આ જાણના ધાગ્તી-
ની ધાડ લાગી ગઈ, ઇટાલીની આખમાથી
અગારા વરસતા લાગ્યા, અને ધ્રોગીના હાઉસ
ઓફ ડેમન્સમા ઇંગ્લાડ બવી આગીતુ ટી-
માથી મુક્ત થાય એ વીર ગરમા ગરમ
ચર્ચા ચાલવા લાગી ના ખજો જનદ મામતો
પડી તેા લીગ ઓફ નેશન્સને આગણે જઈ
અફગાણ બેનજીયન સગરે સધીપત્રને
ખનાવગી કી વખોડી નડ્યું આ મામતો
ઉપજાવી કાડનાર શખ્ખ આગળટ ૩૬
હેઠનને બસે સ મધ્યે ગીરફતાર કરવામા
આવ્યો પણ પાછો તેને તતજ મુક્ત

કાગળીઆ આગ્યો. બધી વાત પુછના કે કે
હેઠને જવામ આગ્યો કે મુનહોઠમના જરમન
તેનનેવીઝોએ તેને ક્રાન્સ અને ખેનજીયમ
વચ્ચેના મંધીપત્રની ગરતો નાણુવા માટે
નોકડીમા ગખ્યો હતો. બધમત તેણે થોડી
ધાગી મારીતીઓ આ વીધે મેળની હતી
અને એનો ઉપયોગ કરી તેણે ઉપયુ' તર-
ડી લખાણુ ઉમુ કયુ' હતુ આમ કર-
વાનો તેનો એ આગમ હતો કે ક્રાન્સ અને
ખેનજીયમ વચ્ચે મીત્રાવાર્તન ગણે અને
જરમની અને ખેનજીયમ દોષ્ટીની ગાંઠ
બાધે આ હેતુને ખ્યાનમા રાખીને જ કે કે
હેઠને આખી વાત વળી કાઢી હતી

૧૯૨૮ના અકટોબર માસમા હાર્ટ પ્રેસ
તરફથી એક ખાનગી દસ્તાવેજ પ્રસીદ્ધ
રજવામા આગ્યો. તેનો આ દસ્તાવેજ યુની-
વર્સિટી ન્યુસ પત્રનીમના પ્રતીતીધી હેંગેડ
હોઠને કે ન ગરીન ઓપીસમાથી મેળાગ્યો
હતો. આમા એમ જણાવવામા આવ્યું હતું
કે એટલીટનને ક્રાન્સનુ હીત લેવાનું છે અને
જામીન પર તેનુ રક્ષણ કરવાનુ છે જ્યારે
દરીયાપર ક્રાન્સે એટલીટનને પુરતી
અડધ આપવી પડશે. આન લખને હોઠનને
રાગીસમાથી દરબી કાઢનામા આવ્યો હતો
એટલુ જ નહીં પણ હાર્ટને પણ પારીસ-
માથી પનાયન કરનાની રજૂ કરી દુ કામ
આરા લખણોની મયાદ નાણુવાનુ અર્થ ત
કીન પડે છે. આને લખને વર્તમાનપત્રને
ચળીનાર ખુબ મન દગુ' પડે છે

૧૮૯૬ થી ૧૯૨૧ સુધી હીંદમા પોગથી
૧,૮૪,૪૪,૧૭૨ મરણ થયા અને ૧૯૦૧
થી ૧૯૨૧ સુધીમાં મરેરીઆથી ૧,૮૩,
૮૧,૧૬૭ મરણ થયાં.

જ્યારે મહાન વીઝહના વાગ્ન વાગવાની
તૈયારીઓ થઈ હતી તે વખતે ૧૯૧૪ મા
ટેવીડીનમા થતી વાતચીતે બાગે મખાણુ
જગાવ્યું હતું. વંડનમા રહેના જરમન
એવથી પ્રીન્સ લીયનોવસ્કીએ વાધકાઉન્ટ
એને ટેલીફન કર્યો હતો તેણે એને
એમ સમાવ કર્યો હતો કે લગાઈ
બાગે તો કેના સંભોગમાં એટલીટન
તટસ્થ ગણે? એએ તેનો એમ ઉત્તર
વાળ્યો હતો કે ગરીઆ અને ઓસ્ટ્રીયા
હંગેરીના તોફાનમા જે જરમની તટસ્થ
ગણે તો એટલીટન પણ તેમ જ કરશે

લીયનોવસ્કીએ ફરી એમ ટેવીડીનમા એને
જણાવ્યું કે ગરીઆની સામેની લગાઈમા
જરમની ઓસ્ટ્રીયા હંગેરીની સાથે ભેડાય
તો પણ એટલીટન અને ક્રાન્સે તટસ્થ ગણે
નહોં પડી તો એટલીટને જરમની સામે
ગણુશી ગા બાનગ્યા એ જગન બનશે છે.
આમ ટેવીડીન દ્વારા વાનચીત થયાનો ગેર-
લાભ કાઢ ધાધરીઆએ લઈ લીધો અને
જરમ વાનાનગણુ બતાવવા અનેક ભાતની
અફવાઓ ઉગાડી...

એટલે આનમતો છતીકાસ કેટનીકાર
સાવ નજી પામત પર બંધાએતો છે.
આપણને આજે જે સત્ય બાગે છે એ આવની
કાલે જુલાણુ નીકળે તો તેમાં નવાઈ જેવું
કાઈ જ નથી

એટીમન કંઈ છે, મનુષ્યો નાણુવા થાય
આગતોમા દગ લાખમાથી માત્ર એક જ
બગે છે, કેમકે જગનમા સંસ્કૃતીનો મુર
દગ તો હવે ઉગે છે.

હિંદુ કાયદામાં સ્ત્રીને અન્યાય

લેખક

અમૃતલાલ જોશી એમ એ

હિંદુ કાયદામાં પણ હિંદુ સ્ત્રીનું અત્યંત પુરુષ ગત છે-૧ ઉત્તર
હિંદુ, તેને અને પ્રચારના અન્યાય અને ગત પડે છે તેમાંથી
૮૪૩ છુટા મારીતા રસ્તા છે કે કેમ તે અહીં બતાવનામાં આવે છે

હિંદુ કાયદો-મધ્યયુગી માનવ

વન, વારસાહક, દાસ પુત્ર એવાનો
રીવાજ, સ્ત્રીધન વગેરે કૌટુંબી હકોને
લગતા વીષયમાં હિંદુઓ, જાતન, અને
શાષિને 'હિંદુ કાયદો' લાગુ પડે છે પાર્શ્વ
મેન્ટમાં પસાર થયેલ કાયદાને અધારે
હિંદુઓની માનનીયતાની કહિદુખી વા
વસ્થામાં મધ્ય યુગની માનવ વ્યવસ્થાને
ચોગ્ય પરંતુ અત્યારની સામાજિક પ્રગતીન
જોતા તો સપુણ રીતે અસ તોપકાગક અને
અન્યાયી 'હિંદુ કાયદો'ના એક તરફથી
દોરથી પ્રગતીમાન માનસ સંગવળી ઉચ્ચ
છે મનુસ્મૃતી યાતવ વર સ્મૃતી અને નારદ
સ્મૃતીના યોગ્યો સમાજન્ય થાને કાય
વવા મધ્ય યુગમાં ઉપયોગી નાગરા હોય
પરંતુ અત્યંત પર્ગીથીનીમાં તો તે કાયદા
લાગુ પાડવો એક સામાજિક પ્રગતીનો
નમર પ્રયો એવોજ અર્થ નામો, જાતએ
ધર્મને નામે મેંની માની વાતો કનગ
સ્ત્રીતીયુક્તોએ પ્રગતીમન વારાવીધાનમાં
હ મેશ અ તરારા ઉભા થયાં છે તેવા
અ તર થોમાંના છે તા અને તારેજ દાખવો
'શારદા કાયદો'ને નામ એવોજાતો કાયદો

છે શ્રી હમીનાસ શાગાએ એ ખા
રજુ ધ્યો તરે આખા હિંદુમાંથી સ્ત્રીની
ચુસ્ત હિંદુઓના વીગધના સુરે સ લગ મા
હતા, પરંતુ ધાગસમાંએ તે પસાર ના
અને વાનસરોયે અનુમોદન આપ્યું સ્ત્રીના
ચુક્તોએ તો ફેર ફેર સમા લગી ધામી
ફીઓ ને કૌટુંબી-લોકોમાં મ
મ યુ મારે છે તેમ અગાન જનતામાં પ્રચ
લ્ય કનગાનું બાબી રાખ્યું નહતું

ધારાવીધાનના ઇતીહાસમાં કોકી ઉચ્ચતા
એન્ગ વાત નજર સામે આવે છે જન
તાના માનસ અને આથી પરિસ્થિતીની
પાછળ ધારાવીધાનને ઘસડાવું પડે
પરંતુ હિંદુઓનું માનસ તો હદમતર
સ્ત્રીતીયુક્ત છે કૌટુંબી-લોકોના કાય
કેટલો અચેગ અને અન્યાયી છે, તે બાબ
તમાં કેળાવની જનતામાં બે મત જન
નહી, પરંતુ સામાજિક બધોની બેડીઓથી
જનગના અને માત્ર રીતે આગળ વધ
વાને અચમતા લોકોએ હિંદુ કાયદાને
ઉપો વાળવાના કેના પગલા લીધા છે
બાબત કુવામાં કુળી મળવાનું માનસ ફેર
ફેર નજરે પડે છે.

આગ તે બધનમરત યગે રીધના જીઓના
 હનમ પ્રીરી નહિનીના સુમદા કરતા
 સ્ત્રીસમાન વસારે લાલદાયક છે વળી
 કાનના આમાન્ય ડાખીમી દુધી જોતા
 પણ તે નમ વધારે ન્યાયી લાગે
 જે આનકના હીત માટેના વારીઓના
 નહિ જીવનીના કાર્યો આનકને જોમ
 બધનમરત છે તેમ જા મન પલુ
 ગા માટે ન હોતુ જોઈએ ? આનકના હીત
 ના નહિ જીવનીથી તેને દત્તક દેવાની
 કીસા થઈ હોય તો તે વખતે થએન ચરતો
 ગમનમા રા માટે ન મુકાવી જોઈએ ?
 ત્રીસા કહિનીનો સુ દો ખીજાજ દુધી
 ખી દુધી અપાસા હતો દત્તક લેવાસા પછીજ
 આગને દત્ત નેનાર કુટુંબમા પુત્ર તરી
 કેના હન્ક મળે છે અને તે માટે તે હન્ક
 મર્યા પડેના તો કગર બાળકને બધનકર્તા
 ન હોઈ તકે એમ પ્રીવી નહિનીર સુકામ
 આપ્યો હતો જીઓના હન રજાણી આગ
 તમા તો માદ્યોર તગકાર પાસે મુન્યાસા
 ખરદો પ્રીરી નહિનીના સુમદા કરતા
 વસારે હનન હ

‘સીધન’ મીસાંમા

તે ખગડાની ગરમી જનમ સીધન
 વીરેલી છે નેમા સીધનની વ્યાખ્યા
 પ્રવામા ન રી છે જીરન એટલે કાચ
 દેખ કે ખનપનની કચે જે માનમીતલ
 પર સીઓને સપુણું હમ્ક ન હોય તે
 ગીસાય રી સીની માનીકી બધી મી કત
 તેન દનમની ખીજ પેગનમ અનુસાર
 જીએ વેચાણથી વાધેન, દનારથી કે હમ્ક
 વગરના દગમને લઈને માનીખીપણા નીએ
 આવેન મીકતનો પણ જી ધનમા મમાવેશ
 દનના આવેન છે મીનકાસ અનુસાર

આ પેગકનમ ઘડવામા આવેન છે માન
 મી કનની પેદાશ, તેની બચત ગકમખ
 માનીકી સીનીજ હોય તેમ તે પેગ જન
 મમા જોખુ કરવામા આવેન છે જીગીશ
 હીદમા તો તેની બચત ગકમ કેવા ધરા-
 દથી મચત કરવામા આવી હતી તે જર-
 ગુ છે જો સીએ તે મચત ગકમ પોતાની
 ઉપયોગ માટેજ બેગી જરી હોય અને
 પનીની મીકતમા સેગમેજ યસા ન દીધી
 હોય તોજ તે પર સીની માનેકી ગણાય
 છે જ્યારે તે પેગ કનમ અનુસાર ધરાદો
 હોય કે ન હોય પણ તેને માનીખીકમ
 સીનોજ ગેજે કુટુંબના ભાગત્રા પડની
 વખતે મળેલી મીકત પણ એ જનમ અનુ-
 સાર સીનીજ ગણાય છે જ્યારે જીગીશ
 હીદમા તો મીતાકારા પ્રમાણે પણ એ
 મીકત સીધન ગણાતી નથી (દિવી
 મંગનપ્રસદ વી મહાદેવપ્રસાદ, ૪,
 અસ્કા ૨૩૪)

તે ખગડાની ૧૩ મી કનમ મુન્યા
 જીને સીધન ઉપર સપુણું હમ્ક ગે છે
 જ્યારે જીગીશ હીદમા સીદાયીક સીરન
 સીવાય ખીજ કાઢપણુ પ્રવરના સીરનનો
 ગમે તે ઉપયોગ કરનાની છુટ સીઓને
 હોતી નથી સીદાયીક સીધનની આગ-
 તમા પણ કુખ કે અકળામણુને
 વખતે પુરુષ સીધનનો કમએ લઈ શકે
 છે જીગીશ હીદમા જી વીધના યાન
 ત્યારેજ સીધનને સપુણું “છુ”થી ઉપ-
 યોગ કરી તકે છે, જ્યારે માદ્યોરના
 ખગડા અનુસાર જીરન ઉપર ધગીનો
 વગાયે હમ્ક રહેતો નથી

‘સીધન’ના વારમ

તે ખગડાની ૧૪ મી પ્રલમમા જી
 ધનના વાગસો અનુક્રમે, પુનીઓ (પરજે રી

કે કુવારી, ગરીમ કે પૈસાદારની ગણતરી સીવાય), પુત્રીની પુત્રીઓ, પુત્રીના પુત્ર, પુત્ર, અને પુત્રના પુત્ર પુત્રીઓ નાખવામાં આવ્યા છે, પરંતુ બે મીઠા મગનાગને વરસામાં મળી હોય તો વાનસના અનુક્રમમાં પહેલા પુત્રો અને પત્ની પુત્રીઓ આવે છે ક્ષીરીશ હી દમા તે જી નના વારસા-હક્ક માટે ખુબજ નુકસાનો ઉભો થય છે વાગ્યાહક્ક પહેલા તે કષ્ટ ભતવ જીધન છે, અને તે ઉપરાંત મગનાગને યા પ્રાનનો કષ્ટો લાગુ પડે છે તે ઉપર આધાર રાખે છે ક્ષીરીશ હી દમા સ્ત્રીધનના વગ્યાહક્કના કાયદા કરતા સમીતીએ સહેરા અને વહેનાર માર્ગ મુકય ગા છે પ દરમી જ્યમ મુજમ સ્ત્રીધનના વારસને (પત્ની ભરે સ્ત્રી હોય કે પુત્ર્ય હોય) સ્ત્રીધનપર સપુણું માનીખી હક્ક મળે છે મુબલ ઇનાઝાના હી દુ કાયદાને મળતીજ ઉપલી જ્યમ છે ક્ષીરીશ હી દમા ખીબ ભગોમા તો સ્ત્રીઓને સપુણું હક્ક મળતોજ નથી નથી તે ખગડાની ૧૮ મી જ્યમ અનુસાર સ્ત્રીનાગસને વારસાની મીલ્લતપર સપુણું અધીકાર મળે છે આ પ્રમાણે ક્ષીરીશ હી દમા બી નથી મુબલમા પુત્રીને ગાખની મીલ્લત પર સપુણું અધીકાર હોય છે પરંતુ વીધવાને ધણીની મા તે દીકરાની મીલ્લતપર સહુમીન અધીનર હોય છે હુર દુગના સગાઓને જ્યાર નગ્ને મળે છે ત્યારે તે સપુણું હક્ક આપે મળે છે, પરંતુ મરનાની વીધવાન ક મતાનેજ નહી 'હી દુ કાય'ની આ અગ્યાથી પ્રથા સામેની ઉપલી કનમ મુજમ આન ૧૦૧૧ છે,

તે ખરડાની ચીસમી જ્યમ અનુસાર મા, નાખી મા, જી, ઝોગસ કે અનોગસ કમાર્ગ પુત્રી, પુત્રી નયની કુમારી જેન,

પુત્રની વીધવા, કે તડછોડાયવી પન્જોની પુત્રા કે વીધના પુત્રીનું ભરણપોષણ કરવાને દરેક જણ કાયદેસર બંધાયેલ છે • ક્ષીરીન હી દમા કુંવારી નાની નયની જેન કે વીધવા પુત્રીનું ભરણ પોષણ કરવાને કાયદેસર બંધાયેલ નથી

માસુલી ભલામણ

પચ્ચીસમી કનમ અનુસાર બે પત્ની ગા મીના રોગથી પીડાતો હોય, ધર્મમાં ગમ્માન રાખતો હોય, ખીજ જી પરણ્યો હોય કે હી દુ ધમ'નો તેણે ત્યાગ કર્યો હોય તો જી પત્નીથી છુટી રહેવાને અને ભરણપોષણની માગણી કરવાને હક્કદાર છે

ઉપલી ક્યમથી સ્ત્રીસાને દરજ્જો ક્ષીરીશ હી દમા બંધા ભાગો કરતા વણો વધરો પણ તેથી શુ ? છુટાછેડાની ભનામણ કરતા સમીતી અચકાઈ છે ખીરીગ હી દમા તે ઉપના સજોગમા જી પત્નીથી છુટી રહે ત્યારે ફક્ત બચાવનોજ હક્ક છે અને તે બચાવ જલુન ગાખસો કે નહી નાયમુતીના હાથમાં રહેતું હોય છે એના સજોગમા છુટાછેડા એ સપુણું ન્યાયી અને આવશ્યક છે તેને બે નજવા મુદ્દાસની ભનામણ કરી એ વણુ શોચનીય છે હી દમા ફક્ત સ્ત્રીતી મુત્તો જ આવા ધારાવીધાનનો વીરોધ કરે એમ માનવાતું નથી પરંતુ પુરુષોનો મોટો ભાગ સ્ત્રીઓને કાનમની બેરીઓમાજ જલકાયલી બેના ઇચ્છે છે ઉપના ગલીગ સજોગમા પણ સ્ત્રીઓ પુરુષોના ભોગવીના સતુ જીવત ચાન મટાડવા માટે પગ પગીવત નનાગક ફેરફાર કરવાતું સમીતીને સુજ્ય જણાતું નથી, સ્ત્રીઓ જ્યાસુધી આવીકે સ્વાતંત્ર્ય નહી જેગવે ત્યા સુધી સમજમાં શુનામીતી બેરીઓ તેના પગમાં

સદૈવ ખખડવાની તેઓને મળતા હકકો મુધારાઓ ફક્ત નામનાજ છે. પુરુષો પર તેઓને 'આર્થીક કારણો માટે અવલંબન' પડે છે, અને તેજ આર્થીક પરાધીનપણું તેઓનાં સર્વ દુઃખોનું મુળ છે. છતાં એ સ્ત્રીનીએ છુટાછેડા માટેનો પ્રયત્ન સખ્યો નથી એ ઘણું શોચનીય છે.

મુક્તીનો માર્ગ

ઉપર ગણાયા તેવા સંલોગોમાંથી આધુનિક સંલોગોમાં પરણેલ સ્ત્રીઓને હીંદુ ધર્મમાં રહીને મુક્તી અપાવનારા એકેય માર્ગ નથી. તેઓ ધર્મનો ફેરબદલો કરે, અને ત્યાર બાદ ધણી તેની સાથે રહેવા ના પાડે તોજ એકદલ વર્ષ પછી છુટા છેડા થઈ શકે છે, પરંતુ કુમારીઓ માટે તો રમ્તો ખુદશ છે. તે રમ્તો લેવાથી હીંદુ કાયદાના અન્યાયી અમલનો એક મટકે અંત આવે નવ્ય છે, સ્ત્રીને પતીની મીલકતની સંપૂર્ણ દફતાર બતાવે છે અને ઉપર કહેલ કમનગીય સંલોગોમાં સ્ત્રી છુટાછેડા પણ મેળવી શકે છે, અને છતાંયે તેને હીંદુ ધર્મનો

ત્યાગ કરવાની જરૂર રહેતી નથી. તે રમ્તો ધાર્મિક વીધીથી લગ્ન થયાં પછેલાં રજા આરતી કોટમાં લગ્ન રજાસર કરાવવાં એ છે. ૨૧ વર્ષની ઉપરની બાલિકા અને મરે તેટલી ઉમ્મરની વીધવાનાં લગ્ન કાંઈ પણ વાલીની અનુમતી લીધા સીવાય કાયદેસરનાં થઈ શકે છે. વર કે કન્યા બેમાંથી એક બીટીશ હીંદમાં પદ દીવસથી વધુ રહેતાં હોય તો તેઓ રજાસરને અરજ કરેથી પંદર દીવસ બાદ લગ્નથી બેઠાઈ શકે છે. ઉપર કહેલ ઉમ્મરથી નાની પરંતુ કાયદેસર લગ્ન કરી શકે તેટલી ઉમ્મરના વરકન્યા હોય ને વડીલાની અનુમતીથી લગ્ન રજાસરની કોટમાં કરાવી શકાય છે. માનવની ધાર્મિક લાગણી દુખવવાની ઇચ્છા ન હોય તો લગ્ન રજાસર કરાવ્યા પછી ધાર્મિક ક્રીયાએ કરાવી શકાય. ધાર્મિક ક્રીયાથી લગ્ન થયા પછી રજાસર કરાવ્યાથી સ્ત્રીઓની સ્થિતિમાં કંઈ ફેર પડતો નથી કારણ કે લગ્ન થતાંની સાથેજ હીંદુ કાયદો તેને લાયક વાધથી લગ્નઅધન ન તુટે તેવું થાય છે. પછી ભલે પુરુષ મરે તેટલી સ્ત્રીઓ કરે કે ઘરમાં બ્યબીચારના અખાડા જમાવે.

મુસાફરીમાં 'નવયુગ'

જે સ્ત્રીને વાલગો સ્ત્રીલ દલો ત્યાંથી આપને જરૂર મળશે. મુસાફરીમાં 'નવયુગ' એવો બીજો કાંઈ મિત્ર નથી.

રાષ્ટ્રના ઘડતરમાં બાળકોનો હિસ્સો

— પ્રયોજક —

સ્વદેશભક્ત

બ્રિટનનાં તમામ મુડીવાદી પંથો સોપીયેટ રશીઆની સામે પ્રચાર કરવામાં અગ્રભાગ ભજવે છે. લંડનનું સચિત્ર સાપ્તાહિક ‘ગ્રાફિક’ તેમાં મોખરે છે. છતાં એ જ પત્રમાં આમાબેલ વિલિઅમ્સ એલીસ, રશીઆની પાંચ વર્ષની યોગનામાં નિશાળમાં જતાં બાળકો કેવો સુંદર કાજો પુરાવી રહ્યાં છે તે વિશે જ લખે છે તે ઉપરથી કેટલાક મુદ્દા નારવીને પ્રયોજકે પ્રસ્તુત લેખ તૈયાર કર્યો છે.

એ માત્ર શાળાના ભણતરની જ વાત કરવાની હોય તો એટલું કહી શકાય કે રશીઆના બાળવર્ગોનાં તેમ જ ઉપમા વર્ગોનાં વીદ્યાર્થીઓ ચાર કે સાત ચાર વર્ગો થેર આવી જાય છે. કારણ કે રશીઆમાં દીવસનું સુખ્ય ભોજન લેવા માટેના એ નીયત સમય છે.

પરંતુ રશીઆમાં શાળા એટલે સમાજ વ્યવસ્થાનો એક ભાગ ગણાય છે. બાળવર્ગો-વાળાં અને ઉપમા વર્ગોવાળાં વીદ્યાર્થીઓ ‘પાયોનીયર્સ’ ટુકડીઓમાં ગ્રુપવાલાં હોય છે. તેઓ નીશાળેથી થેર આવે તે પછી દેશને માટે એમને અનેક કામ કરવાનાં હોય છે. ઘણી વખત એમની સભાઓ ભરાતી હોય છે, તો કેટલીક વખત બીજા દીવસે થનારા નાટ્ય પ્રયોગ (Concert) માટેના પાઠની તાલીમ લેવાની હોય છે. અથવા તો કદાચ તેમની ટુકડીએ કંઈક ‘સામાજિક કામ’ માથે ઉપાડ્યું હોય છે. એ કામ માટે બન્ને પ્રકારના વર્ગોનાં વીદ્યાર્થીઓને જવાનું હોય છે. એ ‘સામાજિક કાર્યો’માં કોમ્પોઝીટ લંગાર એકઠી કરવાની હોય, દસ્તખીશઓ વહેંચવાની હોય અથવા તો મોટી ઉમ્મરનાં માણસોને લખતાં વાંચતાં શીખવવાના વર્ગો ચલાવવા જવાનું હોય.

વિપક્ષ વર્ગોમાં શીક્ષણનું કામ મોટે ભાગે છેકરા અને છેકરીઓ જ ઉપાડી લે છે. બાળવર્ગોના વીદ્યાર્થીઓ તે માટે અતી નાનાં પડે માટે તેમને કાજે એ કામ આવતું નથી. પરંતુ કીશોર વયના બાળકોનાં જીવનમાં આનું વર્ષ [૧૯૩૦ માં] શીક્ષણનું કામ એ ચોક્કસ ચોક્કસો તેમના કામને એક ભાગ જ થઈ પડ્યું છે. સારા થે રશીઆમાં કીશોર વયનાં બાળક-બાળકીઓએ અત્યારે એ કામ ઉપાડી લીધું છે. અને એ યુવક સમાજ ચોતાનું કામ ઉમદા રીતે બજાવે છે. ગમે તેવી રીત હોય, ખરફ વર્ષ તો હોય, છતાં એ કીશોર નાગરીકો ચોતાનું કામ કરવા બરાબર સમયે નીયત રથે હાજર થઈ જ જાય છે. કેમકે રશીઆની વીશ્વવીખ્યાત પાંચ વર્ષની યોગનામ, નીશાળોમાં જતાં બાળકોને કાજે દેશની “નીશ્ચરતાનું નીવારણ” કરવાનું કામ સોંપાયલું છે.

રશીઆની શીક્ષણ પદ્ધતી ઇંગ્લીશ અને અમેરીકન શાળાઓની માફક ‘ડાઉન પદ્ધતી’ થી ચાલે છે. એ પદ્ધતીથી શાળાઓમાં વીદ્યાર્થીઓ પસંદ કરેલા વીષયોનો અભ્યાસ સામુદાયિક રીતે કરે છે. તેમાં શીક્ષકો ચુર નહીં પણ અનુભવી સાથી જેવા હોય છે. છેકરાંઓ પોતાની ખતે જ વીધ સમજ

નહીં તે વીધવના ગીફ્ટની પાએ જઈ તેમણે પુત્રો બુનાનો મેજરી ન છે આ થોળનામાં નીર્ણીત ગીતણુકમ કરાવેના નમના તેમજ કુળી નાખસનો હોય છે, એટલે આ પદ્ધતીમાં વીધાવીઓ ઉમગી અને દીર્ઘજીવિયાણા હોય તો જ કાપી શકે છે નથી ગીઆની શાગાઓમાં વર્ષ દમે ૧૧ નાના હોય છે, તેથી માગરને સાગી ગને ગીતણુ મળી ના છે, ઉપગત ત્યા કીંગના બાગવગોમાં જે રીતે શીતણુ ન પગમાં આવે છે, તેના ગ્નાય છે નામ છે ની કમે શીતણુકમ થોળવામાં આવે છે

બાગવ પડી પુત્રજ જે ગરીબન ગીતણુ મન્યાએ અન્તીત્વમાં હતી તે બે જનનની મેળી ઉપાધીઓથી પીજતી જણાઈ આવી એ તો દગમાં ભરવર ગરીબાઈ હતી એ ગરબોને પેટ ભરીત બોગક કે જોખની લાખતરી મદદ મળતી ન હતી, અને ગાગાએ મા જોખતા સાધનોનો મનાવ હતો ખી- ઉપધી રા હતી ક જુના જ ગીતણુ મરમ હત તેમન નથી જાતન પદ્ધતીનો અનુભવ ન હતો એટલે જ નહીં પણ તે પદ્ધતીને તેએ પચા કરતા ન હતા, છતાં તે પદ્ધતી પ્રમાણે અમન ગીતણુ આપવું પડતું હતું પરંતુ થોળા જ વખતમાં એ મુકના ટાળી ગઈ બગવા પડી ખામ ગીતે શીતણુખાતાએ ચોતાને માથે આવી પડેડુ પ્રયત્ન લામ ભાગ ખતથી ઉપાડી લીધું છે, અને જાગના જમાનામાં ૧૫ ફુટોડ ગરીબ નોમાથી ૧૦ ફુટોડ ગરીબન અબણુ હોઈ ને મરાએને લખના વાચતા કુળી દેના, ગરીબામાં અગાઉ શ્રી ન હતી તેવી દેન વ્યાપી મનાલીની થોળના તેમજ ગરુ ની દીધી છે જોતીજ ગરીબા ચોતાના દેન મારી ની-જનાને નરનને નાગે દેગની ન

રવા માગે છે, અને દુનીયાભગના આમ- જ્યવાદી ગરુથો તેની નમે ગમે તે જાનનુ પ્રયાગ લામ રે તેમ છતાં, સોનીપટ ગશા આનો અજ્ઞાનનો આ પ્રયત્ન પ્રયોગ તેમને શન્માવે તેવા છે જે કે હળુ ના પ્રયોગ તાગે છે નગવાને વણા વર્ષ થયા નથી, અને હાનના ગરીબનતત્રને અને દીરામાં લામ રવાના છે, તેવી હળુ પ્રાય મી- શીતણુ પુગ્તો પ્રયોગ રા છે, પરંતુ તેમની મુગદ તો અમન દેનમાં ઉચ્ચ શીતણુની મસ્થાઓ આપી લાતી છે

પ્રાયમી- શાગાઓમાંથી તમે નીકળો ક 'રેખડે સ'ના નામે ઓગખાતી શીતણુની મસ્થાઓ છે તેમાં ૧૮ ની ૨૫ વર્ષની ઉમ્મનના યુવક યુવનીઓ કાગખાનાઓમાં લામ રે અને બાકીના અમરમાં તેઓ યુની વમીટીનો અજ્ઞ સ્કમ પુગે રે તેવી બ્યવસ્થા છે આ માગે અનુકુળ અબ્યામકમની થોળના થરેરી છે આવી જાનની પીપાલા ત્યા એટરી જાગી છે કે, વીધાવીઓ માગેના તમામ જુદી મીમર ઘઈ જાય છે હાનતરો, એન નીઅગે, મીકેનીમ વગેરે જુદીજાણી કામ દારોની ત્યા અત્યારે ભારે જગ છે અને તે જગર પુગા માટે ઓરીએટ ગીઆ લમ ગીને કામ રે છે હજાર, કાન્સ અને જમનીમાં જુધીરાગી જનના ઉત્પન્ન કરવાનું જે કામ બે કે ત્રણ પેદીમાં પુર થાય તે ગરીબાએ ૭ વર્ષમાં પાંચ પાડવાની તંબાગી કરી છે અને તેના ત્રણ વર્ષના પગીપામ જોના મીમાજ નનરે જોનાગ માત્રા ત્યવાદી- ઓ ભને નાના દી અન-વપરી જુડો શોધના મન, જના, એ પગીપામ આનાનક છે દેનમાં એઓમાં એ ગી સ્ત્રી પુત્રા અમાન હોય અને જગતના મોટા ભાગ અમે પચેલ હોય, તેને અમથે અજ્ઞાનના તીના-જુડ પડેડું લામ એ કાયગની ગતીએ ચાડે તે ગરીબાની

૧૨ ટગ જેટલી જનતાને લખતી વાચતી
 કરતા જ અને નવ વર્ષી નવ એપ્રે
 વીઘાથીઓન જનમા આતમ ઓહો મજે
 છે પરંતુ તેઓ જાણે છે કે અત્યારે તેમને
 જે અતી શ્રમ વગર પડે છે તે જારની
 વાધી અને કુર નીતાનો જ પરીપાક છે,
 એપ્રુ જ નહીં પણ નવા પ્રયોગને મદદ
 કરી મદદની પ્રગતીને ચોચ પથે વાળવી
 હોય તો પ્રત્યેક મનુષ્યે દેગલ-તીથી પ્રેમ
 ધને આવતી નવ મુધાની નેના માટે કામ
 કરવાની નડ છે એપ્ર વીઘાથીઓને
 શી રીતે ઉપરાત આમાજક તેમ જ જોડે
 ગી-સુખોમા પુ મ મ નુ પડે છે
 જના આમાએન એવીસન પપુ એટલુ તો
 સ્વીનગુ પડ્યુ છે કે, જે ગીતે પાચ
 વર્ષની ઓઘોગી ના નાને પાઠ ઉતારવાતુ
 શ્રમ આપે છે, તે જ રીતે દેગમાથી નીરક્ષર
 તોને નાશુત કરવાતુ શ્રમ અવરથીત ગીતે
 આપે તો બે એક વર્ષમા મજો મામલે,
 સુધરી જશે પાચ વર્ષની ચોજનાને પહેલ્યી
 વગના માટે ધ મોનો કમશ વધારા થતો જ
 જાય છે, તે જ રીતે શીક્ષકોનો પણ વધારો
 થતો જાય છે હો, ગીઆમા મ મોના
 તેમ જ ગીકાનો સધરે કરવામા આવે છે

પરંતુ ગીઆના આ મહાપ્રયતનમા
 બીજે એક અગત્યનો વર્ષ મદદગાર બનવા
 તૈયાર થઈ રહે છે તે વર્ષ એપ્રે આજની
 નવજવાન જનતા ગીઆમા અત્યારે નવી જ
 જનતાનો ઉદય થઈ રહેતો છે અત્યારે એ
 જાનજનના નવા જ પ્રયોગના પ્રમગમા ઉઠી
 ગઈ છે હવે એને માટે જ ના પ્રેક્ષીએ
 વા છે જના ઉવને નવા જ દીપ્તી દુધી
 લેવાતુ એને શીલણ મજે છે ધોળા ગળી
 પુરશી સાથેના નાનકડા મેન આગળ તે
 બેઠે છે, સનનાની ખીથી ઉજા દાત

રાખવાન એને અપના કુળવણી પ્રમાણ તે
 દાત આદરે છે, જમનામા પણ નવ
 તાતુ એને અપરથી શીલણ મજે છે
 આમ ગત્યારે ગીઆના પારણામા આ તી
 કાનની નવી જ પ્રજાગીતી ગઈ છે રશીઆ
 નામીઓ મમયને બરાબર સચવી જાણતા
 નથી, સુવર્તા એમનામા ઓગી, કામની
 નવમથા નહીં, જોડતી નવજતા નવી એનુ
 સાત્રાજનવાદી સુરાપ હો છે, જતા પા
 લામા જુલતા તેમ જ કીડ ગાટન વગોમા
 ઉઠરતા ગીઆના નુતન બાળકો એ સાત્રા
 જનનાઓની બાખ્યાને ઓગી દગવી નાખે
 તેની ગીતે તૈયાર થઈ રહેના છે તેમની
 સમક્ષ જનનુ નવ જ પ્રેમણુ ગળુ મ
 નામા આવતુ છે તે મગખાનાના બાલગૃહોમા,
 કીડગાટનના વગોમા અથવા તો કન્યોના
 બાવરોમા જ્યાં જાઓ ત્યાં દેખાઈ આવે
 છે એ નવીન દર્શીમીદુ પ્રત્યેક બાળકની
 સમક્ષ રહેતુ સમગ્ર ગીઆમા તમે જોઈ
 શકો તેમ છે રશીઆનો આ બાબતમા
 હજુત મયે વર્ષી જતાબુ છે એ
 બાળગૃહોમા સુવર્તા, મુચ્ચતા, નીકમીત
 પણ અને મુચ્ચમથા તેની પરીસીમાએ
 પહેલ્યેસા જણાય છે આપતી કાનના રશી
 આના નાગરીકો આને આમ ધરાઈ રહેના છે

જે પ્રજા આટલી સુવર્તા, સુચમથા,
 મુચ્ચતા અને નીરમન ભેતી ભેતી
 ઉઠે છે, તે પ્રજા ગીઆના આવના
 મહાપ્રયોગની મોલી સુડી છે આજના એ
 બાળકો આવતી કાનના નાગરીક જનશે
 ત્યારે રશીઆની શક્તી કુટી વીકસી હોને
 એની ક પના કરીએ તો જોતાને માટે મ પ્રજા
 રાષ્ટ્ર નુ અશીમાન સેનાગી સાત્રાજનવાદી
 પ્રજાઓને તેઓ જ્યાંય નાછગ ધકેલી દશે
 એ તો સહેજે જ કદપી શકાય તેમ છે

જગતે નદી' એવું હોય અને નદી' બનવું' હોય તેવું' તેવું' સ્વરૂપ ફેરવી નાખવામાં એ નદી સરખતી રશીયન પ્રગતે મોટામાં મોટા હીરો દશે એટલું' તો રશીયાની મુશ્કેલી નવારાં અંગ્રેજ સ્ત્રી પુરુષોય રવીકરે છે.

આર થી ૭ વર્ષનાં બાળકો સમસ્ત જગતભરમાં સોદામણાં અને વ્યવસાયોમાં હોય છે. પરંતુ હાલના રશીયાનાં આર ૭ વર્ષનાં લુલકાં તો એ બધાનાં શીરધેય જેવાં મનાય છે. એ નાનકડી કાયામાં પણ નેટલી માયાળુતા રહેલી છે તેટલી જ જવાં-મદી' તરવરતી નગરે પડે છે. તેઓ પોતાના દેશમાં રહ્યાં સહ્યાં જાળાંની સાફ-સુશી કરી દેશે ત્યારે પૃથ્વીના પટ ઉપર નવું જ રશીયા સરખશે, એટલી આશા તો આજના રશીયન પ્રયોગના શત્રુઓના દીક્ષમાં યે વસી સુકી છે.

જ બાળકોએ 'સામાજિક સેવા'ના કામ તરીકે પોતાના દેશની નીરક્ષરતાને નીચું લખાવવાનો મહાપ્રયોગ આદર્યો છે, તેઓ સવકરી ધોરણે થતી ખેતીનાં ક્ષેત્રોમાં જઈને ખેડુતાણીઓને લખવા વાંચવાનું શીક્ષણ આપે છે એ દેખાવ ખરેખર ભેવા જેવો હોય છે. મોટી વયનાં માણસો પોતાના એ નાનકડા વીલાયત પાસેથી શીક્ષણ પેતાં શરમાતાં નથી અને નાનકડાં બાળકો મોટાંઓને શીખવતાં સહેજ પણ સંકોચ અનુભવતાં નથી. આ પ્રયોગમાં જગતભરની નીરક્ષરતા દુર કરવાના માર્ગની આવી રહેલી છે. હીંદ જેવા દેશમાં જ્યાં ખીટીશોએ પોણાપસે વર્ષના પોતાના રાજ્ય કાર્યભારમાં ૬૬ એકઠોમાંથી ૯૦ માણસોને નીરક્ષર દશામાં રાખ્યાં છે, ત્યાં

કેળવણીના કામમાં આ પ્રયોગ અજગ અસરકારક નીવડે તેમાં જરા યે શંકા નથી.

અવસ્થીત હવન અને સ્વચ્છતા તરફની પ્રીતી-કેળવવાનું શીક્ષણ પણ નાનાં નાનાં રશીયન બાળકો પરસ્પરમાં આપોઆપ મેળવે છે. તે માટે તેમણે એવી પ્રથા રાખી છે કે, વર્ગના કાળા પાટીઆ ઉપર સ્વચ્છતા અને અસ્વચ્છતાની નીયમીત નોંધ નીત્ય લેવાય છે. દાખલા તરીકે. આવી એક શાળાના કાળા પાટીઆ ઉપર લખેલું દેખાય છે: "આ વર્ગમાં ૩૧ વાઘાથી" છે. તેમાં પાંચના હાથ ગંદા હતા, આરતી ગરદન ચેલી હતી અને છતાં કાન સાફ નહોતા." આ રીત ઉછરતી પ્રગતે વીશુધ્ધીનાં તત્ત્વો સમજાવવા બહુ જ અસરકારક નીવડી છે. તેવું જ નીયમીતપણા માટે તેમ જ બીજાં કામો માટે પણ કરવામાં આવે તો હીંદમાં એ બાળકો રાષ્ટ્રના ધડતરમાં અપુર્વ હીરો આપી શકે. રાષ્ટ્રનાં બાળકોને રાષ્ટ્રની ઉન્નતીના કાષ્ઠપણ પ્રશ્નમાં રસ લેવામાંથી રોકવાં, કોઈ પણ કાર્યમાં તેમની મદદની અવગણના કરવી તે દેશને માટે ધાતક છે. હીંદમાં તો યુનીયર્સિટીના પદ્વીદાન સમારંભોમાં દેશના યુવકોને રાજકારણની સામે ભડકાવનારાં ભાષણો કરવામાં આવે છે, ત્યારે અમેરીકામાં બાળવર્ગનાં બાળકોને 'બહુમતવાદ' કોને કહેવો તે શીખવવામાં આવે છે, અને ઓકસફર્ડ, કેમ્બ્રિજમાં સામ્રાજ્યના મહાપ્રશ્નો વીધે ચર્ચા ચલાવવા દેવામાં આવે છે. એટલે પરાધીન હીંદ રાષ્ટ્રના ધડતરમાં પોતાના કીશોર કીશોરીઓનો, કુમાર કુમારીશઓનો, યુવક યુવતીઓનો અને બાળક બાળીશઓને સ્થાયી રોકી, તેમની પાસેથી રાજ્ય કામ લે તે જરૂરનું છે.

સ્વતંત્ર હિંદનું રાષ્ટ્રીય જમાખર્ચ

૨૫૮

શ્રાનીવાન રામ વાગલે

આર્થિક અને રાજનૈતિકી સ્વતંત્રતા બોગમતા હિંદના ગણેશ જમ ખર્ચનું બોરણ કેનુ કરો, અને તેથી હિંદ અનેક ખોટા ખર્ચમાથી બચી, પ્રગતિ માગેના ખાતામા ખર્ચ દરેકા દેશના નાણા કાજના પાટી રાહશે, તેની ઉપરખા લેખક દેરી બતાવે છે દેશના વ્યાપાર ઉદ્યોગને તેમજ ખેડુતને અતુકુળ હુડિ યામણ વગેરેથી બીજા ને અપાર લાભ થઈ ગઈ તેની નો આમા ગણતરી પણ નથી, છતાં સ્વતંત્રતાથી થનારા અર્થનાભના અ દિશા મુચનમાથી થે અને ઉપજોગી વાતો જાણી રાખરો

શ્રી દીશનાની સામાન્ય પ્રીયા છે કે હીંદમા ગાવના અધન મર્ગદીત છે પરંતુ હીંદના ગણવહી અગ્રેસર આની દનીન નજી શકે હીંદનો પાસે જ પૈસા નહીં રાખ્યે એના સાધનોની ક્ષીનીશરે તે વાત કહી છે આ મીવાનના અન્ય માર્ગોના અનુભવમાં તેમને તેમના સ્વાર્થ, સ્થિતિ અને સંતામતી હચમચી ઉઠવાની ભીતી રહે છે હીંદની આયાતના કાંટકા જેટલા માન ક્ષીનમાથી આવે છે, એટલે તેની સામે જગતી દીશન ખડકવામા ક્ષીટનના વેપારને હાની થવાનો ભય રહે છે એટલે ખાસ સંલેગો સીવાય જગતના ધોરણમા વધારે દેશનો પ્રશ્ન ઉપરથીત થતો જ નથી, છતાં ક્ષીન સીવાયના અન્ય દેશના માન પર લાગે જગત નાખરામા આવી છે વળી હીંદમાથી તેઓ માત્ર ૨૬ ટકા જેટલો જ માન લઈ જાય છે, એને સ્વાભાવીક રીતે જ તેઓ આ માન ઉપર નીમસ-જગત નાખવાની નીરૂધ્ધ હોય છે, અને તેથી પરજોશમા

જતા માન ઉપર જ આ ક્ષેત્રમા પણ બરે બોલે મુખ્યત્વે પડ છે, અને તેમા પણ જે જે પેશોમા હીંદ જમના બોગમ છે તેમા મુખ્ય ઉચા જગતી ધોરણથી અંગ્રેજી દનાની પર થતી અસરનો પ્રશ્ન ધ્યાનમા લેવો પડે છે

સામાજીક જમા-ખર્ચનું આ એ-મહત્વનું અંગ છે વેપારના વીધીધ ક્ષેત્ર ઉપર અસર અર્થે વચર હીંદમા જમાતનું ધારણ વધારી શકાય એમ છે, પરંતુ ક્ષીનને એ નાખત છે કારણ કે તેથી હીંદના આર્થિક હુન્નર ઉદ્યોગને ઉત્તેજન મળવાનો સંભવ છે હીંદમા ક્ષીનની નીકસ ઘટે એવી એક પણ ચોજના તેમને રહે એમ નથી ના-ટકીય સત્તાના મુત્રો વગર કોઈ પણ પ્રવ્રતનો આર્થિક વીકાસ લાગ્યે જ સંભવે છે

રાણ, નાખ અને એલી બીજા અનેક મતી ચીજો હીંદ પેલા દરે છે આ ક્ષેત્રે મા લાગ્યે જ કોઈ દેશની અર્થાં તેને આશ છે પરંતુ વેપારના મધ્યનનીન

સાધનને પ્રનામે આ ઘેદાગતું પ્રમાણ પછુ જખમાયું છે. ચીન અને જપાનના સુતર ઉધોગ માટે દેવ તાગાણું હીંદી ર જનીસાય છે. શણુનો મુંદો પાક હીંદો આખડ બનને છે હીંદી રક્ષાની ખ્યાતી પછુ દેગેદેગ દેનાઇ છે ખીટનના સમાજક જમા ખર્ચમા આ દાગ આરી આવડ થાય છે, જરાકે હીંદમા ચીંતી જુદી જ છે હીંદમા જોખાની નીતિય પર જગાત ન ખાય છે હીંદના ખાગજોખાથી લગભગ ૩૫૮,૦૦૦,૦૦૦ જેટલી કીંમતનો સાપીંદ ચસાય થાય છે, જેમાથી ખીટન અને તેના સન્ધાનો તો માત્ર ૩ ૧૫,૦૦૦,૦૦૦ ની કીંમતનો જ માત ખરીદે છે જણુની નીતિય ઉપર પછુ જગાત છે ખીટન હીંદ માથી ગણુ ખરીદે છે ખરું, પછુ હીંદની દુન નીકસના માન નવ દલ જેટલુ જ નેડું પ્રમાણુ છે. આ ઉપગન ચામણનો ઉધોગ અમગ માટે આવડતુ મુંદ નધન છે. તેના ઉપ નીતિય-જગાત પછુ નખનામા આવી છે, પરંતુ ખાસ નેધના નની વાત તો એ છે કે ખીટન ભાગે જ હીંદમાથી ચામણની મર્યાદા છે

જગાત : આવડતું સાધન

આ પરીસ્થિતી નીલગીને ઝેરખીટન, કાચ ગેરે દેશોની માફક સ્વતંત્ર હિંદ નાંરજીતિક તીનિરીમા નાણા માટે જગાત નખનાનો માર્ગ નીલગે તો કાઇ નવાઇ પામને નહીં. સ્વતંત્ર હિંદ અનેક સ્ત્રી પર જગાત નાખી શકશે તેમાથી અંગીન આવડ પાડુ કરી નહને અને પ્રજલજરને એ માવની પ્રીમન ભાગે ન પડે તેની ચોક્કસ હ પછુ ગળી શકશે. મુખ્યત્વે કરીને હીંદમા જ ખાત માવની પેન ઉપર આ જગાતનું ધોરણ સફળ નીવડી શકશે.

આયાત જગાત

જલ્પારના જગાતના ધોરણુ તરફ નજર નાખો ખીટન મીવાયના ખીજ દેશોના માવ પર ભાગે વેગે વસુલ કરવામા આવે છે. જલ્પારથી હીંદમા આયાત થતી ખાસ ઉપર સરકાર સારી કમાણી કરે છે ખીટનના માવ માટે-ખાસ કરીને લોખંડ, પોલાદ અને સાચા કામ-પસંદગીનો સીદાંત સ્વીકારાયો છે ઇ સ ૧૮૯૪ ની સાવમા ૫ ટકાની જગાતનું ધોરણુ નક્કી કરવામા આવ્યું તે વખતે પછુ હીંદમા આયાત થતું સુતરાઉ કાપડ-જે લગભગ બધું ખીટનમાથી જ આવતું હતું-આ યોગથી સાવ મુક્ત હતું. તે પછી ઇ સ ૧૮૯૬ ની સાવમા સુતરાઉ કાપડની આયાત ઉપર ૩-૧/૨ ટકાની જગાત નખાઇ તેની સામે ખીટીશ ઉધોગને ચકત આપવાને માટે હીંદમા ખતેના સુતરાઉ કાપડ ઉપર “એક્સાઇઝ ડ્યુટી” તો બોલે ન ખાશે, તે પછી દેક ૧૯૧૭ મા આયાત જગાતમા ૪ ટકાનો વસાગે કરનામા આવ્યો હતો ત્યાર પછી લસ્ટરી ખર્ચમા થયેના ગંભીર વધારાને તેમ જ રાજદ્વાર દાંડીએ ઉપયોગી એવી રેવેન્યુ તેમ જ નીવપયારી બાંધકામો પાકા ખર્ચાતા નાણાને પકાચી વગના માટે હિંદી સરકારને દર વર્ષે જગાતના ધારણમા વધારો કર્યો જવાની ફરજ પડી છે, અને તેની મથે શાહી પસંદગીના અગખામણા મિથ્યાનને અચળ સાવરી રાખવાની આકસ્મીક પછુ રાખવી પડી છે.

હીંદ સ્વતંત્ર હોય તો ?

પરંતુ સ્વતંત્ર હીંદને આના પ્રશ્નો ઉકલવા પડે એમ નથી રાષ્ટ્રનીતિનો તરત્તી દીપક વડામા રાખાને પ્રગતીને પથે કુચ કરતા તેને કાઇ શખ શકે એમ નથી

તંબાકુ અને દારૂ જેવી કેરી ચીજો ઉપરની જગાત સંકેતે યોગણી થઈ શકે અને છતાં એ ધોરણ જગાતના કોષ પણ દેશના કરતાં નીચું રહે એવા સંભેતો હીંદ માટે ગ્રાહ-વાધા છે. મોટરગાડીઓ અને તેના-છુટા ભાગો ઉપર અત્યારે ૨૦ ટકાની જગાત છે. તે વધારીને ૪૦ ટકા કરવામાં આવે તો પણ પોષાય; કારણ કે એ યોગે મુખ્યત્વે તત્ત્વગદોને ઉદાવવાનો રહેશે. સુતર અને સુતરાઉ કાપડમાં પણ અત્યારની જગાત દોઢી થઈ શકે એમ છે. [અત્યારે ૧૧-૧/૨ ટકાનું ધોરણ છે.] ગરમ અને રેશમી કાપડ, ઝવેરાત અને તેમના ઉપર અત્યારે ૪૦ ટકા જેટલી જગાત છે તેમાં સંકેતે દશ ટકા વધારો થઈ શકે-અને તેમ છતાં ક્રોસ, જર્મની, ઇટલી, અથવા તો યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સમાં જે ધોરણ છે તેનાથી હીંદનું ધોરણ તો નીચું જ રહેશે. આમ સ્વતંત્ર હીંદ લગભગ દરેક ક્ષેત્રમાં આયાત જગાતની આવકમાં ચોખ્ખો ઉમેરો કેટકો બતાવી શકે, તે નીચેનું કોષ્ટક બતાવશે:

સુતર અને સુતરાઉ કાપડ	રૂ.	૬૪,૮૦૦,૦૦૦
તંબાકુ	રૂ.	૧૦૮૦૦,૦૦૦
દારૂ... ..	રૂ.	૧૨૬૦૦,૦૦૦
મોટરગાડી અને તેના છુટા ભાગો	રૂ.	૧૦૮૦૦,૦૦૦
લોખંડ અને ધોવા-દનો સામાન	રૂ.	૮૦૦૦,૦૦૦
રેશમી માત્ર	રૂ.	૭૫૦૦,૦૦૦
ગરમ કાપડ	રૂ.	૪૫૦૦,૦૦૦
ઝવેરો	રૂ.	૩૦૦૦,૦૦૦
ઝવેરાત	રૂ.	૭૫૦૦,૦૦૦
તેમના	રૂ.	૩૦૦૦,૦૦૦
સાંચાકામ	રૂ.	૧૩૮૦૦,૦૦૦
તેલ [મીનરલ]	રૂ.	૬૦૦૦,૦૦૦
પરચુટણ	રૂ.	૧૧૪૦૦,૦૦૦
કુલ	રૂ.	૧૬૮,૦૦૦,૦૦૦

આ આવકમાં-ખાસ કરીને સુતરાઉ કાપડની આયાતના ધરાણ સાથે લગભગ ૨૫ ટકા જેટલી ખોટ કદાચ ખમવી પડે. પરંતુ તેટલા પ્રમાણમાં હીંદના ઉદ્યોગને લાભ થાય. આમ આપણે આયાત જગાતને અંગે રૂ. ૧૨૬,૦૦૦,૦૦૦ ની આવક સંકેતે વધવાનો અંદાજ કરી શકીએ. અત્યારે આયાત જગાતમાંથી રૂ. ૪૮૭,૦૦૦,૦૦૦ ની આવક થાય છે તે સ્વતંત્ર હીંદની હકુમત હેઠળ વધીને રૂ. ૭૬૫,૭૫૦,૦૦૦ થાય એવી ગણતરી થઈ શકે તેમ છે.

રેલ્વેની આવક

સામાજિક જમા ખર્ચ [પિબ્લીક રીનાન્સ] માટે આવકનું ખીણું સાધન રહેલું છે. બ્રીટીશરો આ સાધનનો સદુપયોગ કરવા માગતા નથી. હીંદમાં લગભગ અધી રેલ્વે લાઇનો સરકારની માલીકીની છે. હીંદી પ્રજા હજી રેલ્વેનો પુરેપુરો ઉપયોગ કરનાં શીખી નથી એ વાત કબુલ રાખીએ, તો પણ સરકારને એ સાધન મારફતે સારી આવક થાય છે એ વાત હીંદી સરકારના અંદાજપત્રો ઉપરથી સાબીત થાય છે. અને જો રેલ્વે આવકનો ઉપયોગ પ્રજા હીતના કાર્ષિક કરવામાં આવે તો રેલ્વે દરમાં નહોતો વધારો પ્રજા ખુશીથી ઉપાડી લેવાને તૈયાર છે. વળી આ ઉપરાંત રેલ્વે તુર નકકી કરવામાં પણ અત્યારે તો પરદેશીઓનું હીન જ લક્ષમાં રાખવામાં આવ્યું છે, જ્યારે આંતરીક વેપારમાં રેલ્વે તુરના ઉંચા દરથી હીંદી વેપારીઓને કોષણ પડે છે. આ અગાધ દુર કરવામાં આવે અને લાઇનો દર જ કાયમ રાખવામાં આવે તો પણ રેલ્વેની આવકમાં સહાર વધારો થવાનો સંભા છે.

જામથના હેઠળ નીચે પ્રમાણે રજાર
થઈ ગઈ —

પાન	[આવન]	આવન	[આવન]	ઉતારણો	રહે નર વગેરે	પાન	જોડાણો નહી
૫૦	૭,૦૦,૦૦૦	૨૮૦૦૦ ૦૦૦	૩	૩	૩	૩	૩
	૧,૦૮૬,૦૦૦,૦૦૦	૭૫૦,૦૦૦,૦૦૦	૩	૩	૩	૩	૩
	૧૮૦૮,૦૦૦,૦૦૦	૧,૨૦૬,૦૦૦,૦૦૦	૩	૩	૩	૩	૩
	૭૫૦,૦૦૦,૦૦૦	૭૫૦,૦૦૦,૦૦૦	૩	૩	૩	૩	૩
	૭૫૦,૦૦૦,૦૦૦	૭૫૦,૦૦૦,૦૦૦	૩	૩	૩	૩	૩

મન આ આ પ્રકારે આપના અદાજ
ખાન નામના જેવા છે હાનના ખર્ચ
ના રોગના ભાગે દરેકસર થઈ નહી
એમ છે, જના રાહની પરીસ્થિતિની
નીનીતતા દ્વારા એ આપના કાયમ
નાખવાનું દુસ્ત ધારવામાં આવ્યું છે
જાન જેવે વર્તનમાં ગોગ મનદાગે
મનરો ખુશ થઈ ધન ધસાણ જાય છે તેમા
મનરો વગરો દગીને દમણ પશુની
જામા જનન ગુજારતા ગરીબ મજુરોને
ને વખતે નાદન આપના એવનરા મગને
એ આપના એ ઉલ્લેખ અતીવાર્થ
નાગે છે

ગરીબો માટે

જગી આ ઉપરાંત સ્વતંત્ર નીની હ
નન હેઠળ ગરીબજાના જનની જરૂરી
પાતેના સર્વે મધનો ઉપયોગ કરવેગો

બોલો સ તો નાશુદ જગના પગના ને
ભગી ગણશે, અને તેની સમે મોજગોખના
સાવનો ઉપર ભાગે બોલો નાખવાથી
પ્રજાને સહન પણ એ છુ કરુ પડશે.
સ્વતંત્ર હીન્દમા મોજાવેગ જેવા હ નહી
હોય, અટલુ આકર જમીન મહેસુલ
નહી હોય—અત્યારના ધોરણમા ૫૦ ટકાનો
વટાડો સહે કરી શકાય—એ પ ડ્યુગી*
જેવા હ નહી હોય, અને જગનવેગ*
જેવા વેરા નહી હોય આનવેગનુ પ્રમાણ
તે હાનના જેટલુ જ કાય કાયમ જ
નહી, પરંતુ તેમા એકો ફરકો દરેક
લેઈશે કે જેથી ગરીબોને રાહન મળે
શ્રીદન અને યુનાઈટેડ સ્ટેટસમા જે ધોરણ
અપત્યાર કરવામા આવ્યું છે તે અડી પણ
અપત્યાર કરવામા આવે એ હમજવા યોગ્ય
છે અશીલુની બી સામે જમરગમન કુ બેથ
સ્વતંત્ર હી દને ઉપાડવી પડે માત્ર તનીબી
ઉપરાંત માટે જ અશીલુનો ઉપયોગ કરવાની
છુટ રહેશે આનમરી કર બમણો જગમદ
આવશે, અને સરદાર એ ધ ધાથી વીસુખ
ગે એવા કાયકમ યોજનામા આનશે અને
પગીણામે લગી બદી ઉપર પણ જમરા
અકુશ નેરો નેહ બાધમની આવ પણ
જોડાણથી નીવત કરનામા આવશે તે
વખતે પ્રાપ્તિ અને મધ્યસ્થ મહેસુલને
અદાજ નીચે પ્રમાણે મુકી શકશે

એ પ ડ્યુગીને તીધે ધણ ગરીબ માણ-
જોને ગુપ્ત ન્યાય મેળવવામા મુશ્કેલી
નહી છે

x જગનવેરાને વીવે લખો ગરીબ
મજુરોને બગતલુની મુશ્કેલી પડે છે,
અને લાખે ૭૦૦૦ લુખનરો મન
રવો પડે છે

નવન, શ્રીદીશતંત્ર હેઠળ, ગાંધી હકુમત હેઠળ
[૩૬૩] [૩૬૨]

જગત ૧૬૯,૦૦૦,૦૦૦ ૩૫,૨૫૦,૦૦૦
આવકવેગે ૫૭,૦૦૦,૦૦૦ ૫૭,૦૦૦,૦૦૦
માફાવેગે ૨૫,૦૦૦,૦૦૦
અરીણ ૧૫,૩૦૦,૦૦૦ ૬,૬૦૦,૦૦૦
નમીન મહે-

સુલ ૧૨૬,૦૦૦,૦૦૦, ૬૩,૦૦૦,૦૦૦
આમકારી ૭૧,૦૦૦,૦૦૦ ૭૧,૦૦૦,૦૦૦
રેન્ડ ૪૮,૦૦૦,૦૦૦ ૧૨૦૦૦,૦૦૦
નંગલવેગે ૨૧,૦૦૦,૦૦૦ ...
રેન્ડેશન ૫,૪૦૦,૦૦૦ ૫,૪૦૦,૦૦૦
રેન્ડે ૧૨૨,૪૦૦,૦૦૦ ૨,૫૩,૦૦૦,૦૦૦
નહેરો ૨૫,૦૦૦,૦૦૦ ૧૭૦૦૦,૦૦૦
નારુ ટપાલ ૩,૮૦૦,૦૦૦ ૩,૮૦૦,૦૦૦
આનની

આવક ૨૩,૪૦૦,૦૦૦ ૨૩,૪૦૦,૦૦૦
નનદીતંત્ર ૧૪,૪૦૦,૦૦૦ ૧૪,૪૦૦,૦૦૦
અનણ અને
દંડયાળ ૧૨,૦૦૦,૦૦૦, ૧૬ ૦૦૦,૦૦૦
પરચુટણ ૩૧,૩૦૦,૦૦૦, ૩૦,૨૫૦,૦૦૦

કુલે ૭૭૮,૦ ૦,૧૦૦ ૮૨૮,૦૦૦,૦૦૦

જેલેની આવકના આગ્રહોમા જે ભેદ
નજરે પડે છે તેનું એક કારણ છે અલગ
શ્રીદીશ કંપનીઓને વીર અને નમીન
પર જેલેની આવકમાથી અગ્રહને કેટલાક
પેમા અપના પડે છે. જ્યારે સ્વતંત્ર
હીંદની હકુમત હેઠળ તો અવી રવે રાષ્ટ્રની
માનીકીની હશે, એટલે આ મથાળા હેઠલ
ખર્ચમાં મોટા ઘટાડો થઈ શકશે આ ઉપ-
રથી એ તો સ્કેન્ડેલો શકાય એમ છે કે
હીંદ સતંત્ર થશે ત્યાં રાષ્ટ્રની મહેસુલ
વધશે, અને ગરીબોને પણ દરરોજ કંઠી
થવાથી સહન મળશે

ખર્ચ ખાતુ

અત્યાર સુધી તો આપણે ૬૦ વેરાના
બોનની વાત કરી પરંતુ હીંદની ગરીબ
જનતાને ડરના અસલ બોન હેઠળ જે સહન
કરવું પડે છે તેના કરતા હીંદના નાણાના
થના ગેરવહીવટથી લાંબો શોષવું પડે છે.
જો હીંદના સુપુત્રોના લગા માટે જ નાણાનો
ઉપયોગ કરવામા આવે તો હીંદની પ્રજા
અને અત્યાગના ડરના બેગણો કમ્નો બોલે
ઉપાડી શકે એમ છે હીંદ તો તવંગરે
અને ગરીબોના દેશ છે હમણા હમણા જ
અમેરિકામાં મધ્યમવર્ગ જામતો જાય છે
અત્યારે હનકામાં હનકા દરજ્જાના એક
અંગ્રેજ અમલદારને—શ્રીદીશ સૈનીકને
બાદ કરતા—ગામના પટેલ કગતા એન્સી-
ગણો પગાર મળે છે એક
શ્રીદીશ સૈનીક પાળી પાચ હીંદી સેપાહો
નેટવે ખર્ચ કરવો પડે છે નાં વાર્ષિક
ગેયનો પગાર અને મેદાનના ભથ્થા
ઉપરાંત ૩૩૩૩ હીંદીઓની સંગેશ આવક
નેટવે થના જાય છે હીંદમાં ૧૭૦,૦૦૦
શ્રીદીશ છે, તેમાંથી ૪૫૦૦૦ સૈન્યો
અને ૨૦,૦૦૦ બાગકાને હીંદની મહેસુ-
લમાથી સીધો લાભ મળતો નથી બાકી-
નામાંથી ૬૦,૦૦૦ શ્રીદીશ એપ હો છે.
અને ૧૫,૦૦૦ વેપાર ધધામાં ગેકાયા છે.
જે ૩૦,૦૦૦ અંગ્રેજ હીંદી સ-
કારની નોટરીમાં ગોડવાયા છે તેમને
પગાર, ભથ્થા વગેરે પેટે, સંગેશ
૩ ૬૦૮૦૦ દર વર્ષે મળે છે હીંદમાં એક
શ્રીદીશર માટે પગારનું બોલમા એ છું
સોગણ વાર્ષિક ૩ ૫૮૦૦ છે જ્યારે વધા
રેમા વધારે પગાર ૩ ૨૭૦,૦૦૦ [વાર્ષિક]
છે વાર્ષિક ૩ ૨૪,૦૦૦ થી ૩. ૦૦,૦૦૦
ના પગાર તો શ્રીદીશને માટે સામાન્ય છે
સગલી અમલદારોના પગાર વગેરે પેટે સરકારની

તીજીમાંથી વાપીકે ૩ ૩૨૪,૦૦૦,૦૦૦
ખર્ચામાં આવે છે, જ્યાંથી જીનીસ એપાઇ
૨ વર્ષ નગર ૩ ૧૦૫,૦૦૦,૦૦૦
ખર્ચામાં ઉપાડી જાય છે જીનીસમાં ૧૨૫
ખર્ચા-પેસન બાદ કુટા-પાછા ૧૪૪,
૦૦૦ ૦૦૦ ખર્ચા છે જ્યાંથી મનદી ત નો
ખર્ચા ૩ ૧૮૦૦૦,૦૦૦ થાય છે પેસનના
ખર્ચા પેટે વાપીકે ૨ ૨૦,૦૦૦, ૦૦
છંડાડમાં દર વર્ષ નાખા ગખસમાં આવે
છે જ્યાંથી અગ્રેતના પગા અને પેસન
પાછા હીદી મહમુનના નગર ૨૬૬
૮ ૧ ખર્ચા પડે છે ૧ ગાનની અદર
૧૨૫ ખર્ચા ઉમેરે ગીએ તો સર ૧૩
મીન અગેને પોષવા માટે લગે ૧
ખીન નાથા કાન્ય ગડે છે

અનપત, આ બધી પ્રવૃત્તિઓ તો
વ્યવસ્થાના યુગમાં પણ નીલાનની જ
પડે અને તેની ઘણી મન પણ
ગપની ૧ પડે પરંતુ એ પણ
બાગે ૧ દુરનાર ઘરવાની ૧૨૦ છે ૩
હીદીઓ એ જ નમ એની ૧ ડુગતાની

અત્યાગના નતા ૧/૨ થી ૧/૪ જેટલા
મહનનાથાથી ની રાગે વળી ને ઉપાત
અત્યારે લગભગ જીનીસના પગાન પર
દન એના નાપા પડેગમાં ધસાઇ જાય
છે ને પણ તેથી નાગે

આ શોષણનીધીનો અત્ર હીદના ઉત્તર
સપે અત્ર આવે તેથી રૂપ પગા પત્ર
કમા જ વાપીકે ૩ ૮૧૪,૦૦૦૦૦૦ નો
ખર્ચા પડે છે થઇ શકે ખીછ તરફ વૈના
ની-ખાતાઓમાં હાનના નતા ખર્ચા લગભગ
ચારગણો વધારી મનગે તેમ જ મનગા
ખાતા પાછા નથુગણો, વૈદ્યની સારી ૧
પાછા ત્રણગણો મારજની સુખા રી
પાછા પણ ત્રણ ગણો ખેતીવાડી પાછા
અઢીગણો અને નગ ઉદ્યોગ પાછા પાચગણો
વધારે નાનો અવશ ગડે છે નથેના,
ગતે સરમગી ખાનનામ, ગતોઓ ગતે ૧ વેઓ
પાછા પણ નડુ લવ આપી રાનશે, અને
અત્ર હીદની હકુમત ઉગ આ મડ
હીદના દેનાના હુ ગમમાં વધારે ક્યા નગ
કરી શકે

વસુ મતિ નું બંડ

: મૌલિક :

નવલિકા

: લેખક :

બાનકીનાથ

બંગલાને બારણે રાખવામાં આવેલું બેન્ડ આવતી મહેમાનોના સંક્રમણ દરવાર વાગતું હતું.

આખા બંગલામાં લગ્નપ્રસંગ મહાલયા આવેલાં બાળકો નરીન વસ્ત્રાલંકારો સજ્જને દોડદોડ કરતાં અનેક જાતની રમતો રમતાં હતાં.

ડીવાનખાતું પુરૂષ મહેમાનોથી ઉલ્લાસ જતું હતું. પાછળના બે ત્રણ ખંડોમાં સ્ત્રી મહેમાનોમાથી કોઈ ગંડપો રમતા, કોઈ અંદર અંદર મુખદુઃખની વાતો કરતા, કોઈ રડતા બાળકને ધગવતાં, કોઈ આમ તેમ માણીશા પર આજારૂતાં.

આરે તરફ નવાં લપકાળંધ વસ્ત્રો, હીરાના, ઝોતીના, ઝોનાના અલંકારોનો દરેક, અત્તર, સેન્ટ, શુક્રાબજળની મુલાસ અને બંગલી ઘીની ખત્તી તેમજ હુપસળીઓના મધમધાટથી વાતાવરણ ઉલ્લાસ રજૂ હતું.

બંગલાની પાછલી જાલુના એકમાં તૈયાર કરેલા મંડપમાં કન્યાનાં માતાપીતા શુદ્ધ સાંખીની વીધી કરવા બેઠાં હતાં શેઠાણીના વસ્ત્રાલંકારના પ્રદર્શનથી, તેમજ વીધી કરાવનારા બ્રાહ્મણોની ખોટી ધમાધમથી શ્રેષ્ઠ પેશગરપણું પ્રદર્શિત થતું હતું.

તેની સામેની યાત્રની અંદરના કોટા રસોડામાં દુર્ગા માતા મેલથી મુળરંગને લાંબી દેતાં કંતાન પહેરીને પૃથ્વી ઉપરના દેવોના સીધા વારસો, બહાના મુખમાંથી જ ઉત્પન્ન યજ્ઞધીશની સમસ્ત જનતાના આશર્પદના ન્વાલાવીક અધીકારી 'લરાંમણો' રસોઈ કરતા હતા. એમનાં કંતાન કરતાં તેમનાં જનોદ વીશેષ ગંદા હતાં, તેથી વીશેષ ગંદાં એમનાં શરીર હતાં અને તેનાથી જ વીશેષ ગંધ મારતાં, તંબાકુના હુઆવાળાં એમના મુખ હતાં. છતાં તેમના અપશં માનવી બધું વીશુદ્ધ થઈ જવાની મુખ માન્યતાને લીધે, સ્વચ્છતાને નહીં પણ આભરછેટને ધોરણે રસોઈતું કામ તેમને સોંપાયું હતું.

એમની નજીક જ, રસોડાથી થોડેક દુર, બંગલાના કમ્પાર્ટમેન્ટ એક છેડે, આગલે દીવસે થયેલા જમથુનો એકવાડ તેમ જ એકાં પતંગળાં, પડીયા પડ્યાં હતાં, તેમાંથી સહેલા અનાજની ખાટી દુર્ગંધી નીકળી રસોડાના વાતાવરણની વીશુદ્ધિમાં વહી કરી રહી હતી.

આજે સાંજે પ્રાણજીવન શેઠની પુત્રી વસુમતીનાં લગ્ન હતાં. એની એ બધી ધામધુમ હતી.

[૨]

હૃદયેવન શેઠ પ્રાણજીવનના વલિવાદ તેમના પુત્રની જન પ્રાણજીવન શેઠના બંગલાની જાલુના જ બંગલામાં ઉતરી હતી.

બન્ને વલિવાદ આપારી હતા. બન્નેની સમર્પાથી ધોરણીના એ બંગલા લગ્ન સમારંભ માટે પસંદ કરવામાં આવ્યા હતા.

વગ્નપૂજા બ ગતમા ધામંડુમ રૂપે તોડાન મન્ત્રી અને ધમાધમી વીગેષ હતાં

પાંચદાસ-વગ્નજના મીત્રો એના ખડમા બેઠા બેઠા તેની ખુબ મરડરીઓ ઉડાવી રહ્યા હતા. એમની એ મુખ્યતાભરી મરડરીઓમા વગ્ન જોળખાણે વચુલાબીને અનેક પુષ્પા-જનીઓ પણ મળતી.

જાનડીઓને દીવ થઇ આવે ત્યારે ગમે તે વખતે ગમે તે ગાઇ નાખતી, અને પ્રત્યેક વખતે વહેવાઇને, તેમના વડુને તેમજ વસુ-મતીને માટે ગમે તેવી કંપનાના નેડકણા લેડીને મનગતી.

બંને અગવામાથી થાઇ પણ ગમે લગ્ન અને તેની જવાનદારીની સમજણના બાલ-ચી-દ જેવું કશું જ દેખાતું ન હતું.

ઉમ્મરમા મોટા ગણાય એવા 'લાયડા' જ્યાં બે' હતા ત્યાં ધંધાતી મંદીની વાતો

મંલગાતી હતી. એ મંદીની વાતો કરના-ગના બંગલા, બગીચા, મોટર, ગાડી, નોકર, રસોઇયા કશું પ્રથુ ન હતું. એની એ રસોઇ, એના એ વસ્ત્રાવંધાર ખડું કાયમ હતું. માત્ર નના નફાનું ઉમેરણ થતું અટ-ક્યું હતું ખુબ નફો મેળવવાને લાભે, દર-દાઇમા પોતાનાથી જોણ ધનવાનને દંદાવવા ભરેલા માવના લાવમા ઘટાડો થવાથી તેટરે અંશે એમની મુડીને અસર થઇ હતી, ખરી અસર તો થઇ હતી એમની એ રહેવાતી 'મંદી'ને નીમી-તે જેમના પગાર ઘટાડવામા આવ્યા હતા કે જેમને નોકરી ઉપરથી કાઢી મુકવામા આવ્યા હતા ને ગરીબ નોકર વગેરે એમને તો કુટુંબના પોપણડું સંધન જ અટકી પડ્યું હતું, બેમરીથી ભુખમગનો રાક્ષસ હાઉ હાઉ કરતો તેમની ઉપર ધમી આલેખો હતો, પરંતુ અહીં તેમને માટે એક રાત્ર પણ સંભળાતો ન હતો.

[૩]

બંને વહેવાઇઓના બંગલોઓમા ધન શુભાષ હવા અને તે નીમી-તે જુની જોગ ખાણુને નવો જોષ આપવા, નટકી પડેના વ્યાપાર સંબંધને નવી ગતી આપવા અને આખું સંબંધને વધુ રૂઢ બનાવવા 'સાજન મંડગ' આવવા માડ્યું મલામો લેતા અને દેતા અનેક માણસો મોટા માણસને ત્યાંની આમંત્રણ પત્રીકા મળવાથી મોટાઇ માનીને આવતા હતા, થોડાક પોતાની હંઠરીથી યજ્ઞમાનને મોટાઇ મળશે એવી ઉપકારક-વૃત્તીથી પધારતા હતા, કેટલાક ચોરો ઉપ-કારને બદલે વાળવા તો કાંઈ નવો ઉપકાર ચણવવા આવતા હતા. ધન, સત્તા, લાગવગ અને પ્રતીયને પ્રાધાન્યપદ આપીને તે ધોરણે મહેમાનોની આગતા ગ્વાગતા થતી હતી.

પ ન શુભાષ હવાના આવા પ્રસંગે માત્ર સમય શુભાવવાનાં સાગમા સર્ગ સંધન થઇ પડે છે. પરંતુ પેસ્તનજી પગ્તાણીઓ, શક-ગવાય સરોડીઓ અને વીલીજમ ક્રેડકેન્ડની

ટોળાની વાતચીત આસપાસની મહેમાન મંડળીનું ખાસ ધ્યાન ખેંચી રહી હતી.

મીંડ ક્રેડકેન્ડ મેન્સેટરની મુતરકાઉ કાપ-ડની પેડીને મુંબાઇમાનો મેનેજર હતો. પેસ્તનજી અને શકરાલાલ પગડેરી ક.પ.ગા વેપારી હતા.

ક્રેડકેન્ડ ગંભીર લાવે તેમને કહેતો હતો.^૧
“મુંબાઇમાં મને અઢાર વર્ષ થયા પણ ધંધાની આવી પાંચમાવી મેં ક્યારેય નેજ નથી.”

“ખડું છે સાહેબ.” શકરાલાલ સાહેબ સાથેની જોગખાણનું પ્રદર્શન કરાવવામા ઝારર માનીને આમ તેમ લેતા લેતા, સામ-જનારુઓ ઉપર પોતે સારી જાપ પાડે છે એમ માનીને બોલ્યા.

“તેમા પણ ખાસ કરીને મુંબાઇના જ કાપડીઓ અધારે તો પાપમાય થઇ રહેા છે” ક્રેડકેન્ડને મુંબાઇના કાપડીઓ માટે ખાસ હેતુનો ઉમંગકા ચડી આવ્યો.

“સાહેબનું કહેલું સાદીસતર આની સંખ્ય છે. મારો પોતીકો એ અનુભવ છે.” પસ્તાકીઆએ ‘સાહેબનું’ ધ્યાન ખેંચવાની તક સાધી.

“બુઝો, હું હમણાં જ હીંદુસ્તાનની મુસાફરી કરીને આવ્યો.” પોતાનાથી બધા દબાય છે અને બધા હાથ લા કરે છે એમ લોકોને શ્રેણીને જગા દીમાગથી ઓક્તવા માંડ્યું: “હીંદીના અંદની ચોકમાં પરદેશી કાપડ લોકોએ તેડ્યું વેચાય છે, કાંચી પાણી સરસ વેપાર કરે છે, કલકત્તા હાથ પગ ભરીને નસી રવું નથી, મગાસ પણ મોખરે છે, માત્ર મુંબાઈ જ અકલ્પની વીના માર આવ છે. અમદાવાદની મીઠા પણી કેટલા બધા નોકો કરે છે?...”

“કમકે એ સ્વદેશી છે, અને સ્વદેશીની હાથ ચળવળ છે.” અત્યાર મુઠ્ઠી શ્રેણી-નગી વાત સાંજળી રહેલા એક નવજવાને વચ્ચે જ હતું.

એની વાન કરવાની ગારવભરી રીતથી, એના ગાંધેશાન્દમાંથી નીતરતી આભચદા-વાળી શ્વનગતીની ફેરોથી, શ્રેણીને તેની સામે ભેટું પડ્યું.

[૪]

પ્રાણુજીવનના બંગલોના આંગણમાં બને મંડળના મહેમાનો ઉભરાવા લાગ્યા.

એમના માણસો મહેમાનોને ખેડાડવામાં, તેમને જગા શોધી આપવામાં, સરલશમા દોડદોડ કરવા લાગ્યાં.

આનંદ, હાસ્ય, હસતુલન, પંદન, સજા-મના હામ હામ ગાદલા બદલા થવા લાગ્યા. આવા પ્રસંગોમાં જ લોકોને મળવાનું થતું એવા અનેક મોટા માણસો લોક તેમ વાતોના વીષય શોધવાની મુંઝવણોમાં પડવા માંડ્યા.

તટકામાં ઉગાથળે જનારાઓને શ્રીફળ, પાન, ચુસાળ અથવા લાગ્યાં.

“નહીં, નહીં. તમારી વાન બરાબર નથી.”

શ્રેણીને પોતાનો કંઈકો ખરો પાડી સાંભળનારાઓમાં છાપ પાડવાના છત્રદે હતું.

“તમને મુંબાઈના કાપડીઆઓ ઉપર આટલી બધી મમતા છેક અઠાર વર્ષો આજે ઉભરાઈ આવી છે, તેથી એમ લાગતું હશે.” પેલા જવાને કહ્યું. “તમે હીંદી ખેડુતો ઉપર પણ મમતા રાખો છો કે?”

“કમ નહીં?”

“ત્યારે તમારા દેશવાસીઓએ હુંડીયામણની ઉચકપાથકથી મુંબાઈના જ નહીં પણ હીંદના વેપારીઓને અને કરોડો ગરીબ ખેડુતોને સુસી લીધા છે તેને માટે તમે શું કહ્યું” તે કહે શો? તમને અમારા વેપાર ધંધા માટે આટલા બધા પ્રેમ હોય તો તમારાં આપારી મંડળો હાલ જે કરાવો કરે છે તેથી જુદા જ કરતા હોત.”

વાતમા ધણીઓને રસ પડવા માંડ્યો. પરંતુ તે જ વખતે ‘સાગન મંડળ’ વહેવાળે બંગલે સરથસ રૂપે જવા ઉભું થયું. એટલે વાત અટકી પડી.

પરંતુ આજીવન દેખાતી આ બધી ધામધુમની પાછળ કંઈકે ગંભીર બનાવ બની રહ્યો હોય તેમ પ્રાણુજીવનની મુખ-મુદ્રા ઉપરથી લાગતું હતું.

મોટા મોટા સાહેબો, ઝોરીસવાળાઓ, આડતીયા અને શેડીઆઓ આવેલા એટલે તેમના માનાર્થે શેડીને બને આવતું લોકોએ તેટલા પુરતા તે આવ્યા. પરંતુ એકએક કોઈ માણસે આવા કાનમાં ક્યુંકે કહેવાથી પ્રાણુજીવન ‘આવું છું.’ કહીને ગયા તે પાછા જ ન આવ્યા.

વસ્તુમતીના ખંડમાં બધો મામતો ફરી ગયો હતો. તેની એ બધી દોડદોડી હતી.

વસુ મહામા ગંગાની તૈયારી માટે વસુને આન કરાંને વસો બદરનાનું ડોકે-વામાં આવ્યું, ત્યાં તેણે એકદમ ધક્કા ડ્યો, એવી પ્રણાલિને ગેરેનું આખું કુટુંબ ગભરાઈ ગયું હતું.

વસુએ ખુની રીતે ઢી નાખ્યું કે “મારે કાન કરનાનો નિયમ નથી.”

એ ગાંઠો બોમ્બ કાઢતા થીશેષ કાતીવ હતા. એક હોંદુ છોકરી, ધનવાન પીનાની પુત્રી, નવરાન સમગતા પુત્રની માથે પરણા મેસનાના પ્રસંગે જ આમ ના પાડે, એ પ્રસંગ જ નવો હતો.

મહેનપાનુઓએ ખુમ સમજાવી, મળા ન મળીઓએ મનાવી, માતાએ પટ્ટાવી જતા વસુ એટલી બે ધમ્મ ની, એટલે છેરડે પ્રાણુઓને મોનારનામા આવ્યા.

પોતાની પ્રતીક્ષા, ખાનદાની, ન્યાતમા પોતાની આમડ એ બસા ઉપર આ વસુડી, આટલી અમલી ટચાડી જેવી વસુડી, પુણે સુકના તૈયાર થઈ હતી પ્રાણુઓનથી એ કમ મદન થાય?

પણ તે વખતે એ ઢરે પણ નું? દશ વર્ષ પછાતા જમાનો હોય તો મારી જુડીને માધી રૂંધીને પડુ તેને હાથે મીઠા બાધી, પોતાની તેમ જ ચાકસે વર્ષ સુધીના પોતાના પુનર્જીવી જતી આમગન પ્રાણુઓન બચાવી

મકન પણ હવે તો ત્રી ગકતી બગી મધ દત્તી, વસુ કેસરીયા આડીસાળી નવંદા મેવીકા હતી, પ્રાણુઓને એને પાડગી શીક્ષીકાએ મારત શીક્ષા આપતી સંન્યાસા મેટીક સુધી લાણવી હતી એને મનો, પત્ની, પુત્રો અને પત્રીસા કગતા સ્વન જના વધુ વધાવી હતી એની ઉપર અન્યાય મળ જતરી પણ વપગમ તેમ નહતું.

પ્રાણુઓન પણ મુંઝવણમા પડ્યા એક તરફ લગ્ન સમારભતો મમથ થ-મથો હતે, બીજી તરફ વસુ “મરી નહિ તે હા, પણ મારે પરણીને પુરુષના ગુનામ મનનું નથી” એ એક જ વાત કરી રહી હતી નું કરવું? તેણે હાલુવન વહેવાઈને તેડના માણસ મોડ્યો.

હી હુઓની આભારીક ધાનવ, અવી-રીયા વેડા અને સીંતાના આડખ મનારના હરજવન આવ્યા, અને પ્રાણુઓને મોઢેથી વસુની વાત સાંભળીને આલ જ બની ગયા.

“લગને મુંડપેથી છાંડશે પાન્યા પીના પાછે આવ્યો” એનું દહેવાય તેના એને પોતાની ખાનદાનીનું દેવાનું નીકળતું દેખાતું હતું, પરંતુ પોતાના વીકનને દુગીથી કાઢ કન્યા નહીં આપે એ ભય તેની આથ-મતી ખાનદાની કરના થે બાંધે દાઢ પડ્યો હતો!

[૪]

રૂમાએ હ્યું “મપોગની ટપાનમા એક દાગળ આવ્યો તે નાનસા છે ત્યાંથી વસુ બહેનનું મનું રૂંધી ગયું હોય તેમ લાગે છે.”

વસુની માતાએ એની બહેનપાનુઓ માર-દન તપાસ કરાવી.

વસુએ હ્યું “એ વાત ખરી છે આજ બપોરે જ મને મારી એક અમેરીકન ત્રી મોંઢે “ત્રી હવન મનુંથ કે પુરુષની

જંગમ મીઠન?” નામની પત્રીકા નન પડેલા વાચવાના આગ્રહ માથે ભેટ નરીકે મોકલાવી. તે વાચીને માગ વીચાન કરી ગયા છે.”

“પણ વસુ, છેક છેત્રી થીએ તું આમ કરે તેમા તાગ પીનાતી અને તાગ મમગની પ્રતીક્ષા.....”

“કુનુમ!” વસુ એકદમ બોલી ઉઠી : “પીતાની અને પત્નીના પીતાની પ્રતીક્ષા

માટે અનેક નીર્દોષ જાડીકાએએ અત્યાર પહેલાં ભોગ આપ્યા છે. હવે હું તે ભોગમાં વધારો કરવા માંગતી નથી. ઔગ્ધ કાદને માટે, તેની પ્રતીષ્ઠાની ખાતર આપણા હૃદયનો ભોગ આપવો તે તો આત્મક્રયા કરનાં પણ પીડાય લખંદર છે. એવો ભોગ સ્ત્રીઓની ખાતર કદી પુરુષો પાસે માગવામાં આવ્યો તમે જાણો છો? રામની પ્રતીષ્ઠા માટે સીતાનો ભોગ લેવાયો, પાંડવોની પ્રતીષ્ઠા ખાતર દ્રૌપદીને જુગટામાં રમવામાં આવી, હરીશ્ચંદ્રની પ્રતીષ્ઠા ખાતર ત.રામતીને વેચવામાં આવી, છતાં એ ભોગનો સ્ત્રી જાતને ક્યે. રૂપણો બદલો મળ્યો? બોલ, બોલ કંઈમ?”

કુસુમ શું બોલી શકે?

પરંતુ એ જ બેલવા માંડ્યું :

“મારી ઉપર આવેલી પત્રીકાએ આજે મારી આખ ઉધાડી છે. સારું થયું કે એ પત્રીકા સમયસર આવી જો ને પત્રી આપણા તો પાછોના ચે વીશ્વાસ કરે નહીં, આપાર ધંધાની વાત પણ આપણને કલામાં હાથુપત શ્રમજે, છતાં એને પૈસા ઉઘાડી નાખવા માટે સજા કરવાનો, શરતોમાં જવાનો, જુગર ખેડવાનો, મોઢી ભુસા કરવાનો અધીકાર, પછી તે દેવાળું કાઢે અને આપણી ઉપર અને આપણાં ભાવી સંતાનો ઉપર નામોટી લાવે તેના બાગ બનવા આપણે નીર્દોષ હોવા છતાં તયાર થવું જ જોઈએ તે આપણને નીર્દોષ જંગમ વસ્તુ માને, અચેતન વસ્તુ કરતાં ચે આપણને હલકાં ગણે, મન

હવે ત્યાં રખંડે, ગમે ત્યાં ખાપ પીચ, ગમે તેવી સ્ત્રાઓના સંગ્રહમાં આવે છતાં ને પોતાના પત્રી, તરીકના અધીકારથી, સ્ત્રીના માલીક થવો આવે, તે માણસ પોતાના કોઢી સ્વભાવથી કોઢની સાથે મારામારી કરે અને શુદ્ધાના આવેશમાં તેવું બુન કરે તો, તેની નીર્દોષ સ્ત્રીને ધીના કારણે જુનીની સ્ત્રી તરીકે સમાજમાં અનેક વરસો ગુધી નીંદાવું પડે, તેનાં વ્યાજકેને પીનાના શુદ્ધનો બદલો સમાજનાં મહેલમાં સાંભળીને વાળવો પડે, આવી પત્રીકાથીતીમાં સ્ત્રીને કષ્ટાત્રી નગરે શુભામઠી જેવું જ મ્યાન મળે, પત્રીની ધન્યજમાં આવે ત્યારે તે તેને હાંડી કાઢે અને પોતાની ગમે તેટલી દેશન હોય તો પણ સ્ત્રીને માત્ર પેટ ભરવા જેટલું આપવાની જવાબદારી તેની ઉપર રહે, આ બધું બાળું કંઈ જ નહીં પણ સ્ત્રી જાતીનું હાલવું અપમાન છે. એ અપમાનને ગળી જઈને, પોતાનું અપમાન કરનાર પુરુષ જાતીની ‘દાગો’ બનવા કોઈ પણ સ્વમાન-શીલ સ્ત્રી તૈયાર ન જ થાય. એ માટે જ મેં છેક છેલ્લી ધડીએ પણ લખની બેડાએ નહીં બંધાવાનો વીચાર કર્યો છે. હું એ બેડીની શુભામ બનવાને બદલે, સ્ત્રી જાતની માટેની એ પરાધીનતાની બેડીને તોડવાના પ્રયાસમાં જ મારું હૃદય વીનાયવા માણું છું.”

વસ્તુ જેટલી સાગળીથી અને સુદાસર બોલતી હતી કે કુસુમ તેને સમજાવવાને બદલે તેના વીચારોને મળતી થઈ ગઈ, અને તેણે વસ્તુના નીશ્ચય માટે તેને બંધવાદ આપ્યો.

[૬]

જો સાંજે એ બંગ્લો લગ્ન સમારંભથી ગાજી ઉડવાનો હતો, તે સાંજ બન્ને પક્ષના મહેમાનોને ગમે તેમ સમજાવીને વહાય આપણમાં ગઈ.

ખીજ દીવસે જ વર્તમાનપત્રોમાં એ સ્ત્રીમંત દેવતાનાં હાયાસીત્ર પ્રમીય કંદાપવાની વ્યવસ્થા થઈ હતી, તે જ પચોએ

વસ્તુની છબી સાથે તેના બંડની વાતો છાપી અને પીટકાસની છબી નીચે છપાવું. “જોને પરણવાની વસ્તુમતીએ ના પાડી.” વસ્તુમતીના આ બંડથી આખા સમાજમાં લખંદર કાલાદમ મચી ગયો. પરંતુ તે દીવસે પ્રત્યેક કોઢારાકના દાસમા પ્રેરણાનો તવો જ મંત્ર હું કાઢ્યો.

એડન અને યમન

: લેખક :

સી. જે. શ.

એડન મુંબઈ ઇસ્ટાદાની અંદર ગણવામાં આવતું જતાં, યુરોપ અને આફ્રિકા વચ્ચેની સીમારેખાને અગત્યનું બંદર છે તે ઉપરાંત તેને લગતી વીગત વાર માહિતી લાગ્યે જ ધણીઓને છે. એટલે આ દુકા લેખ એ અગત્યના સ્થાનનો કંઈક પરિચય વાંચકોને કરાવશે.

લંડનથી તા. ૧૬ મી ડીસેમ્બર ૧૯૩૦ના દિવસે રૂઢરે હીંદુસ્થાનમાં તારો એક નાનકડો સંદેશ મોકલાવ્યો હતો. તે સંદેશ પાર્લામેન્ટમાં ઘણા એક પ્રશ્નોત્તરને લગતો હતો. બ્રિટનના કોન્સર્વેટીવ પક્ષના લોર્ડ લેમીંગ્ટન નામના પાર્લામેન્ટના એક સભ્યના સવારનો જવાબ આપતા, બ્રિટનના સંસ્થાન ખાતાના મંત્રી લોર્ડ પેસ્ટ્રીને ઉમરાવોની સમામા જણાવ્યું હતું કે, યમનનો દમામ બ્રિટીશને ફરી રહ્યો છે કે, તમારો એડન ઉપર કે તેની આસપાસના પ્રદેશ [Protectorate] ઉપર કશો જ અધિકાર નથી. અને જ્યાં સુધી દમામ આપણા દાસના હક્ક અધિકારનો સ્વીકાર કરવા તૈયાર થાય નહીં ત્યાં સુધી તેની સાથે કોઈ પણ વાતના કરારને લગતી વાટા-ઘાટમાં ઉતરી શકાય નહીં. આ વખતે એ વાત ખુલ્લી થઈ હતી કે યમનના દમામે જ્યાં મે મહીનામાં બ્રિટીશને ૪૦ માણસોને બળ તરીકે પકડ્યા છે. જ્યાં તે તરફની સરહદ ઉપર બ્રિટીશની સામે દુસ્મનપદ ભરેલા બનાયો બીજા કયા બન્યા નથી.

આમ યમનનો દમામ એડન અને તેની આસપાસના પ્રદેશો ઉપર ચોતાનો અધિકાર સાબીત કરવા તૈયાર કેમ થયો તે જણાવું જરૂરી છે.

દાસના એડન ઉપર બ્રિટીશ કાય ૧૮૩૬ માં જામ્યો. તે પહેલાં એડન અને તેની આસપાસના પ્રદેશ ઉપર યમનનો જ અધિકાર હતો. એ યમન રાજાસમુદ્દ કાંઠાનો અરબજાનો એક પ્રાંત છે, એનો ઇતીહાસ ઘણો જુનો છે અને તે લાંબા ઇતીહાસમાં યમનના પ્રાંતને અનેક તડકા છાંયડા ભેગા પડ્યા છે.

એડનનો પ્રદેશ આર્થિક દ્રષ્ટીએ એટલો મહત્વનો નથી પરંતુ ભૌગોલીક નજરે બ્રિટીશ સામ્રાજ્યવાદીઓને મારે મહત્વનો છે. હીંદુસ્થાન ઉપરનો ચોતાનો સ્વાધીકાર કાયમનો ટકાવી રાખવા માટે બ્રિટીશ મુસ્લિમોને અનેક ખટપટો કરવી પડે છે, અનેક નાના રાજ્યો ઉપર તેણે તે મારે કાય જમાવ્યા છે અને અનેક પ્રગળાને પરાધીન અથવા તે અર્ધપરાધીન બનાવી દીધી છે. હીંદુસ્થાનની સરહદોના પ્રશ્નક માર્ગો ઉપર કોઈ પણ યુરોપીય દેશ માથું મારી ન

નરે તે માટે ક્ષીટીગ મુત્સદીઓ સનન
ગમન થાય છે અને સામ, લામ, બેદ
તેમ જ ૬૦ નીનીથી તેમણે હરેક પ્રકારની
ખટપટો તે માટે કરી છે એ ગજદારી
ખટપટોનો નજીક હતીદસ તો ક્ષીટનની
પન્ગટ્ટીય હમેશા તમામ ખટપટી કાગ-
ળીયા ખુનાં વાય તો જ જાણી નહાય,
પરંતુ તેમ બનવું એ તો અગદ્ય રહના
છે કેમકે એ ખટપટો વીનાર તો
આક્રોશના પશ્ચીમ કીનારથી માંડીને, ભુમધ્ય
અમર, હગન, અકલાનીઆન, અગમતાન
પુરુષાન, ટીબેટ, ચીન, જાપાન, અને રૂશીયા
નુધી વ્યાપ્યો છે અને તે છત્તીસગની
પાછા ક્ષીટનના અનેક સમય મુત્સદીઓની
ભુપરી તેમ જ દુનિયા કોએન્સ જેવા અનેક
ખટપટીઓની ખ પરંતુ મામદુ આમથ્ય
ખડુ છે તેમના નવ મેટ પ્રત્યેક કાર્યમાં
ક્ષીટનનો આશ્રયવાદી પદે સચેટ રીતે
હીંદ ઉપર પડ્યો પાથર્યો રહે એ નજમ
કે નીનુન છે

એક ઉપર ક્ષીટીગોએ કમરે જમાગતો
ના છત્તીસમ અન દુકા ૪૫ ઇ. મ
૧૮૮૭ મા ક્ષીટીગ વાનરો ઉગડતુ એક
વડણુ એકનની નજીક લાગી પડ્યું, તે
વખતે તે વડાલના ખનામીઓને તેમ જ
કિનાએને આગમ વોકાએ ગળડયા, એ
તેના આખા છત્તીસમનું મુગ છે. આ
રંગડના સબધમા મુંબઈ સમાજે જેનાના
સુનનાન પાસે ખુનાસો માગ્યે, તેમ જ
થયેના પુરુષનની ભરપદ માટે માગણી
કરી જવામમા મુનનાને આગમોએ કરેથી
પુરુષાદથી થયેનુ પુરુગાન ભરી આપનાની
તેમની મનારી. પરંતુ ક્ષીટીગ મુત્સદી-
ગીટીના પગમા સપડાયતો ક્ષીટીગ અન્ને
છટ્ટી નક તેમ હતું નરી તેની પાગેથી
એકન ગામ અને તેનું અંદર ખરીડી વેવાની

ખટપટ પણ એની સથે સાથે જ ગ. થન,
અને યમનના તે વખતના સુનનાને * નેના
વેચાણુ માટે મલુરી આપવાની તત્પન્ના
છેવટે ખતાવી પુરત જ છટ્ટ ઇન્ડીયા રૂપ
નીના હીંદી કાકલાવાળા ક્રેટન કિંદનને
એ ક્યાગે પાર ઉનારના મોકલવામા અગ્યો
ખટુ તે વખતે યમનની ઉપર સુવનાનના
શાહજાનની સત્તા ચાલતી હતી તેણે
ચોતાના પીનાએ ક્યા ધારેલા ક્યાગે
મંજુ રાખવાની રૂપ ના ફગમાની. પુર-
ત જ દરીયાઇ તેમ જ જાળીનની એનના
ધાકા તેની ઉપર મોનગમા આવ્યા અને
છેવટે ૧૮૮૬ ના જાન્યુઆરીની ૧૬ મી
તારીખ એકન ક્ષીટીગોએ કબજે રહ્યું.

તે પડેલા એકતો વ્યાપાર માટે સનામન
માનવામા આવેનો નહોતો, કેમકે ગત-
સમુદ્રના કીનારા ઉપરના દરવામી રાજ્યો
યુરોપીયનોના કાકનાને રંગડના હતા, તેથી
તેમને છેક આક્રોશના કપ આકે શુડ હોપને
માગેથી આવવું પડતુ હતુ અને તેથી
એકનનું મદ્યવ આશું મનાવું નહોતુ
પરંતુ ક્ષીટીગોએ એકન ઉપર કાણુ મેગ્યો.
તે સમયના અગસામા ગતાસમુદ્રનો માર્ગ
ખુરો થયો હતો, એટલે હીંદ આનનાન
વડાણુને માટે તે માર્ગ ફરેથી ખુટતો
થયે ત્યારથી એ રતે થઇને વ્યાપારી
વડાણુની અનર જવર ખુમ જ વધી પડી.
કુનજ ક્ષીટીગ મુત્સદીઓએ યુરોપની મીઠ
વ્યાપારી પ્રગઓ સાથે અથડામણમા
આવું પડે નહી તેથી એકનનું વ્યા-
પ્રત્યેક પ્રગની વ્યાપારી મીમગે માટે
ખુલ્લુ ગખ્યું અને ન્દીમગેને પ્રવચે
લેવા માટે ને પડી એકન મદ્યવનુ સ્થન
થઈ પડ્યું.

વ્યાપારી નજરે પણ એકન, અગમનન,
સોમાનીનડ, એળીનીનીશ અને આક્રોશના

મીંદદાર સમુ' છે. પરંતુ લગભગ દબીએ મુડીવાદી સામ્રાજ્યવાદના મરેશલ અથે' એનું મહત્વ પાસવાર છે. તેથી તેા કન'ક

હોરેન્સને કરોડો રૂપીઆની સામ્રાજ્યવાદે મદદ કરી અરબસ્તાનનો કતારિવા' બનાવવામાં અગત્યનો ભાગ લખ્યો છે.

[૨]

૨. મનોના સમયથી યુરોપના સામ્રાજ્યવાદીઓનું લક્ષ એડન ઉપર પડેલું

હતું. તેમણે ઇ. સ. પુર્વે ૨૪ માં એડન કબજે કર્યું હતું. સોળમી સદીના આરંભમાં એડન પોર્ચુગીઝોના તાબામાં ગયું, પણ ૧૫૩૮ માં તુર્કિએ તેમને ત્યાંથી હાંટી કાઢ્યા. પરંતુ એક સૈકામાં તુર્કોના હાથમાંથી તે પ્રદેશ ગયા અને સેનાના સુલતાનનો વધારો એડન ઉપર કરવા લાગ્યો. ૧૭૩૦ સુધી એડન તેના કબજામાં રહ્યું. તે પછી શાઉનના કબજે સેનાની સત્તાનો હનકાર કરી એડન ઉપર કાણુ જમાવ્યો. છેવટે બ્રીટીશોએ તેનો કબજો લીધો ત્યાર પછી એમની રજનીતી બુદ્ધિ જ ધોરણે સર થઈ, તેમણે એ પ્રદેશની જ સપાસની બુમી ઉપર કાણુ જમાવીને પોતાનો વીરતાર વધારવા માડ્યા. તેમા કાદંક પ્રદેશ સુરને લાવે ખરીદી લવાયા તેા કાદંક પગલી લેવાયા, નહેરના મુખ આગળના પેરિઅનાં ટાપુ ઉપર ૧૮૫૭ માં અંગ્રેજોએ કાયમનો કાણુ જમાવ્યો. ઉપરાંત દરીયા કીનારા ઉપરના બીજા ને ટાપુઓ આરબ સરદારોના તાબામાં હતા તેમની ઉપર ચળ-કારણી કાણુ (Political control) જમાવીને, તેમ જ એ સરદારોને નીચીત લખ્યાં આંધી આપીને કોઈ પણ જાતનો લય પોતાના માગમાં ન રહે તેવી પરિસ્થિતી ઉત્પન્ન કરી છે. એ ક્ષીપકદપત્રું ક્ષેત્રદળ તેા ૧૫ માઇલ જેટલું જ છે. પરંતુ અત્યારે બ્રીટીશ કબજા નીચિના પ્રદેશનું

કુલ ક્ષેત્રદળ ૮૦ ચોરસ માઇલ જેટલું થઈ ગયું છે.

અંગ્રેજોએ એડન ઉપર કાણુ જમાવ્યા પછી તેને મંજલુત કાલેબ'દો કરી લીધી છે, તેમ જ ત્યાં કાયમને માટે મોટી સંખ્યામાં હીંદો તેમ જ બ્રીટીશ લશ્કર રખવામાં આવે છે. એડનનો કારભાર લશ્કરી રેસિડેન્ટની મારફત ચાલે છે. અને તે મુખ્ય ઇલાકાનો એક ભાગ ગણાય છે, છતાં હવે પછી તે હીંદી સરકારના તાબામાં જવાનું છે. તેમાં પણ સામ્રાજ્યવાદનાં સંરક્ષણ માટે લશ્કરી દબીએ જ વીચાર યજાવવામાં આવ્યા છે.

સદેશા વ્યવહારમાં એડનનું મહત્વ પણ જેવું તેવું નથી. દરીયાઈ તારનાં દોરડાં અહીંથી એક તરફ હીંદ, દુરના પુર્વના પ્રદેશ અને ઓસ્ટ્રેલીયા સુધી જાય છે અને બીજી તરફ ઝાંઝીઆરથી કેપ ઓફ ગુડ હોપ સુધી વીરનાર પાસે છે. કોશી, અનાજ, ચામડાં, શુદ્ધ, હાથીદાંત વગેરેનો વેપાર પણ ત્યાં સારી રીતે ચાલે છે. બ્રીટીશોએ એડન ઉપર કાણુ જમાવ્યો તે પહેલાં મોખ્યા વ્યાપારધંધા માટે મરાઠુરે સ્થાન મનાવું. બંદર તરીકે એડનની ખીલવણી યવાથી તે મહત્વનું બંદર હવે કબજાને માટે મરી ગયું છે. માત્ર કોશીના વ્યાપારથી જ તેનું હવે હવે ટકી રહ્યું છે. પરંતુ સત્તરમી સદીના આરંભમાં એણે યુરોપના સંસ્થાન વચ્ચે નાશ મુડીવાદી સામ્રાજ્યવાદીઓને આકર્ષ્યા

હતા અને અંગ્રેજ તેમ જ ડચ વ્યાપારીઓએ ત્યાં કાઢીઓ સ્થાપી હતી. પછી તો ક્રાન્સે પણ તેમનું અનુકરણ કર્યું હતું. આમ બે સૈકા સુધી એવામાં ધનની રેકમ છેલ રહી, પણ બ્રિટીશોએ એક ઉપર કાણુ મેળવીને મોખાનો નાશ કર્યો.

સામ્રાજ્યવાદને અમરપટો આપવા માટે હીંદને નાણે અને હીંદી સૈનીકાની મદદથી આમ હીંદી સરહદની આસપાસની પ્રજા ઉપર બ્રિટીશ કાણુ ગમ્યો છે, એટલું જ નહીં પણ છેલ્લા યુદ્ધ પછી અરબસ્તાન

અને તેની આસપાસના પ્રદેશ ઉપરથી તુર્કીની સત્તા તેમજ લાગવગ દુર દરવામાં અને એક અથવા બીજા નામે તે પ્રદેશ ઉપર પોતાની લાગવગ અને કાણુ જમાવવામાં બ્રિટીશ મુત્સદીઓએ યુદ્ધ પછીની સંધી પરીપક્ષમાં તેમ જ પ્રજા સંઘમાં ભગ્નેશ લાગ એ તો બધા તાજે જ ધતીલાસ છે. અને તેથી હીંદને પોતાના કપળમાં રાખવા સામ્રાજ્યવાદે શું શું કર્યું છે તે સમજવામાં તે પ્રસંગો પણ બહુ જ કામના ધઈ પડે તેમ છે.

[૩]

છેલ્લી યુરોપી યાદવી પહેલાં અરબસ્તાન અને તેની આસપાસના પ્રદેશ ઉપર તુર્કસ્થાનના સુલતાનોએ ખસીકે તરીકે તેમ જ સુલતાન તરીકે એમ ધારીક અને રાજદ્વારી નગરે બેવડો કાણુ હતો. યમનના ઇમામશના સત્તાવાળાઓ ઉપર પણ તુર્કસ્થાનનો કાણુ ધણો વખત રહ્યો છે. પરંતુ તે વખતે પણ તુર્કસ્થાનની સત્તા સંગીન ધોરણે યમને સ્વીકારી નહોતી, ૧૮ મી સદીમાં ઇરાનની ધુરા યમનની ખાધેથી ઉતરી ત્યારથી ઓમાન હમેશાં તુર્કસ્થાનથી સ્વતંત્ર જ રહ્યો છે.

એટલું જ નહીં પણ ત્યારે સુલતાનનો ત્રાસ વધતો ત્યારે ત્યારે યમનના ઇમામોએ તેની સામે ખંડ પણ કર્યા છે. એંગ્લો-સમી સદીના અંતમાં યમન લગભગ અજવા અને લગ્નઓની લુખી જ ધઈ પડી હતી. અને છેવટે યમનના ઇમામોએ પોતાની પરંપરા સાચવી રાખી હતી.

આમ યમનના ઇમામ સ્વતંત્રતાને ચાહનારા અને પોતાના કામમાં પોતાના ધર્મ લાઇઓની પણ ડખતગીરીને નહીં ગણકાવનારા છે; એવું તેમને માટે ધતીલાસ કહે

છે. પરંતુ છેલ્લા યુદ્ધ પછી જ્યાં જ્યાં તુર્કસ્થાનની લાગવગ ધરી છે, ત્યાં ત્યાં બ્રિટીશોની સત્તા અને લાગવગ વધ્યાં છે. તે લાગવગ દ્વારા રાખવા કરતાં તેમાં નીરંતર વધારો કર્યો જવ ની સામ્રાજ્યવાદની નીતી ભેધ છે. એટલે યમનના ઇમામનો દાવો કદી પણ સ્વીકારવામાં આવે એવી આશા નહોતી ભવીષ્યમાં તો ખાસ કરીને નથી. કેમકે આંતરરાષ્ટ્રીય સંજોગ બેતાં નવું યુદ્ધ કાં તો બ્રિટન અને અમેરીકાની વચ્ચે થાય, કાં તો યુરોપનો એક સમુદ્ધ બીજા સમુદ્ધ સાથે આથડે, કે સોવીયેટ રશીયા સામે બ્રિટન અને બીજાં કાષ્ટ યુરોપી રાજ્યો યુદ્ધ જીતેર કરે; તે સ્થિતિમાં બ્રિટીશ સામ્રાજ્યના હૃદય સચી સુએઝની નહેર અને તેની આસપાસના પ્રદેશો ઉપરથી બ્રિટીશ કાણુ લગારે દીસા બને તેવું એક પણ ખાલુ, ત્રણે વર્ગના બ્રિટીશ મુત્સદીઓમાંથી એક પણ મુત્સદી વર્ગ ભરી શકે તેમ નથી. એટલે યમનના ઇમામને જ આ ક્ષણમાં છેવટે નમતું મુકતું પડશે કે શોષણ પડશે; એ આખરી સત્ય છે.

[૪]

ઐહનનું લવરન પેરિમ સાથે ૮૦
 ચોરસ માઇન જેટલું છે ૧૬૨૧
 ની નની ગાલનગી પ્રમાણે ત્યાં ૫૬૫૦૦
 માં ભોળી વસતી છે. તેની અગ્રેસર મહેસુલ
 નીચેના - ૮૧,૬૭,૬૩૬ ની અને ખર્ચ
 - ૬૧,૭૫,૦૦૦ છે. ઐહન મેટલમેન્ટમાં
 ૧૫ વીભાગનો સમાવેશ થાય છે (૧)
 ઐહન (૨) ગેખઐથમાન અને (૩) નાનું
 ઐહન ત્યાં રેમીડન્ટની સત્તા છે અને તે
 ઐહનના યન્ત્રોને મેનાધીપતી પણ છે
 માતાની નીચે ખાતામાં અમનનગે અને
 કનુને નામે નુન નગ માણુઓ છે, તેને
 નાનું ૧૫૬૬ ૩ ૨,૦૮,૮૮૨ જેટલું
 ખર્ચ થાય છે. બદગની પોર્ચીસ ૫૪ જેટલી
 અખગમ છે ઐહનનો મુખ્ય વેપાર મીઠાને
 કાન માન નાવનો અને ૫૬ જાતો તે છે.
 ઐહનના બદગેવી આમખાસના દરોમાં માય
 નગા ૨૫ થી જુદી જુદી રીતે માયની ચડ
 ને મી ૧ થી થાય છે મુખ્ય વેપાર

કાશી, ચામડા અને મુલગઉ લાવતો છે.
 ૧૬૨૮-૧૬૨૯ ના વર્ષ દરમિયાન ઐહનનો
 દરિયા અને જમીન ઉપરનો વેપાર ૧૫
 કરોડ ૬૭ લાખ ૫૦ હજાર રૂપિયાનો થયો
 હતો. તેમાં સુધી વીશેષ કાગો બ્રીટીશ
 અધિકારનો હતો. વર્ષ દરમિયાન ઐહનના
 બદગેવી ૫,૭૮૮,૫૨૮ રૂપની ૧૬૩૫
 સ્કીમરો પસાર થઈ હતી આ ઉપરાંત ઐહન
 અને અગમનાનની વચ્ચે ઉંટો દ્વારા માન
 વહન થાય છે, અને લાઈન સુધી રેલ
 વાણ છે આ રીતે લગભગ ૫૦ થી ૬૦
 લાખનો વેપાર થાય છે ઐહનમાં મીઠું
 બનાવના માટે પાચ મોટા કારખાના ચાલે
 છે તેમાંથી કુલ ૭૫,૩૬૩ રૂપિયા જેટલી
 મહેસુલ આવે છે, ત્યારે તેની પાછળ થતો
 ખર્ચ માત્ર ૩, ૨૭૩૮ જેટલો જ છે ત્યાંથી
 હીંદના બદગેમા જ ૨૧૬,૧૦૦ રૂપ જેટલું
 મીઠું ૧૬૨૮-૨૯ માં લાવવામાં આવ્યું હતું.

..... સુગંધી દીલહારક અગરબત્તીઓ તો ઘણી વાપરી હશે.....

પણ માઈઝોરની પ્રખ્યાત

લક્ષ્મી છાપ અગરબત્તી

ની મુલ્ય ૬ ઓગ્ર છે એક વખત વાપર્યાં પછી કાયમ વાપરવા થયો
 ૨૦) તેના માઈઝોરની જે ઐહના

કે. ૧) ૨) ૩)

ઐહન વખત તેની અગ્રેસર મહેસુલ
 સુગંધ લઈ જુએ

રતીલાલ ગોવીંદજી

વડગાદી, સુઅઈ નં. ૩.

જાગૃત પ્રજામતવાદ

અનુવાદક :

ચન્દ્રકાન્ત પાઠક

૬. સ. ૧૮૨૩-૨૪ માં ઇંગ્લેન્ડની પાર્લામેન્ટની પદ્ધતી કેવા કેવા આંતર રાજ્યોથી રંગાયેલી હતી અને સૌ વર્ષનાં વડન દરમિયાન પણ એ જ સમયના અધારણની ગુંથણી અત્યારના રાજતંત્રમાં કેટલી હદ સુધી ગુંથાઈ રહી છે તે આ જોઈને સ્ટુઅર્ટ મીલના તે વખતના આ ભાષણ ઉપરથી સ્પષ્ટ અને સ્પષ્ટ સ્વરૂપમાં જણાશે. જોઈને સ્ટુઅર્ટ મીલનું આ ભાષણ અત્યાર સુધી પ્રસીદ્ધ થયા સીવાયનું રહેલું છે : હેરોલ્ડ જે. લાસ્કી આ ભાષણને હમણાં જ પ્રસીદ્ધિ આપતાં કહે છે કે, મીલ, ઇસ્ટ ઇન્ડીઆ કંપનીની નોકરીમાં તાજે દાખલો થયા. તે વખતે, એટલે માત્ર, ૧૭-૧૮ વર્ષની ઉંમરે તેણે આ ભાષણ 'મ્યુચ્યુઅલ ઇન્ફ્યુએન્સ ઓફ સાયડી સમક્ષ ૧૮૨૩ કે ૨૪ માં કયું' હતું. એમાં જણાવેલા વીચારો એક સદી જેટલા જુના છે, છતાં તેમાં કેટલાંક સરસ તત્ત્વો યે છે. પરંતુ ખાસ કરીને તો પોતાને યાજ્ય લાગે તે કહેવાની હીંમત એ આ ભાષણનું મહત્ત્વનું લક્ષણ હોય, હીંદી નવજાનોએ તે હીંમતનું અનુકરણ કરવા જેવું છે.

“આ પછી નીચેયોગી સંસ્થાઓ માટે મને લેશ માત્ર અનુકંષા નથી, અને હોય શકે પણ નહીં; છતાં કોઈ પણ સારી સંસ્થા માટે મારા અન્ય મીત્રો જેટલી જ મને સન્માનની લાગણી છે એ સીદ્ધ કરી આપવા માટે હું તૈયાર છું. કોઈ પણ વસ્તુની સત્યતાને-તેના મહત્ત્વને નીચ્છળ બનાવવાના પ્રયાસોને જીતકાળમાં કદાચ વીજ્ય મળ્યો હશે પરંતુ પ્રગતીમાન વર્તમાન યુગમાં તેવી આશા રાખવી એ કેવળ સુખ્મતા જ છે.” એ શબ્દોથી પ્રભાવના કરી બ્રિટનના પ્રજાવાદ રાજદારી વક્તા જોહન સ્ટુઅર્ટ મીલે બ્રિટનની પાર્લામેન્ટની સુધારણાના સંબંધમાં ઇ. સ. ૧૮૨૩-૨૪ માં અતી મહત્ત્વની ચર્ચા ચલાવી હતી. અને એક સીદ્ધ પાછી પણ તેના તે સમ-

યના ઉદ્દામ વીચારો આધુનિક રાજપ્રકરણમાં કેટલી હદ સુધી ગુંથાઈ રહ્યા છે તેની સમાલોચના અતી રસીક થઈ પડશે.

જોહન સ્ટુઅર્ટ મીલે પોતાની ચર્ચામાં કહ્યું કે સામાન્ય રીતે રાજ પદ્ધતીના ત્રણ પ્રકાર હોઈ શકે. આપખુદ રાજસત્તાક. (Monarchy) અમીર સત્તાક (Aristocracy) અને પ્રજાસત્તાક (Democracy) આ દરેક પ્રકારની નીતીમાં જોછા વત્તા પ્રમાણમાં લાભ અને ગેરલાભ સમાવવા હોય છે જ; છતાં પણ એ નિયમને વીસરીને બ્રિટનના મુતસદોએ એથી આગળ વધી તેમાં માત્ર ગેરલાભોની જ પરંપરા અનુભવ્યા કરે છે; અને પોતાની એ પ્રકારની માન્યતાથી તેમણે એવા એક સુત્રને પકડી રાખ્યું છે કે, આ ત્રણ પ્રકારની નીતીમાંથી

ખમે તે એક જ નીતી અપત્યાર કરવામાં આવે તો દેશમાં શાન્તી અને સુવ્યવસ્થા આપી શકાય જ નહીં.

આ માન્યતાને આધારે તેઓ આ ત્રણેય પ્રકારની નીતીને એકત્ર કરી એક નવીન જ પ્રકારની સત્તા વ્યવહારમાં યોજવાના નીચું પાડે પર આગળ અને એ ધોરણુ તેમણે બ્રીટનની રાજ્ય પ્રણાલી માટે નક્કી કર્યું.

પરંતુ આવી યોજના એ નીરાશાના મુર ઉત્પન્ન કરાવવાના કારણરૂપ છે. બ્રીટીશ મુસ્લિમો દ્વારા એમ માનતા હશે કે આવી મીથ રાજનીતીનો સ્વીકાર કરવાથી દેશમાં શાન્તી અને સુવ્યવસ્થા ઉત્તમ રીતે ન્ધપાશે તો તેમની એ ગંભીર ભુલ છે; કારણ કે આ ત્રણેય માર્ગો જ એવા છે કે તેમાં પરસ્પરનો વીરોધ સમાયશે છે, એટલે કે જો એક પણ બંધારણમાં કોઈ પણ પ્રકારની ભુલ થાય તો તેનો પ્રતીધ્વની બીજા બેમાં ઉઠવા શીવાય રહે જ નહીં.

ત્યાં ઉપર કહેલા ત્રણે વર્ગમાં સ્વમ્યતા ન હોય ત્યાં કોઈ પણ બે વર્ગ ત્રીજા કરતાં બલવત્તર બને એ સ્વાભાવીક છે. બ્રીટીશ રાજ પ્રણાલીકામાં આવી જ સ્થિતિ છે જો રાજ અને અમીરો એકત્ર થાય તો તેઓ પ્રબંધનને કચડી નાખે એ નીવીવાદ છે. બથવા એ બન્ને પક્ષમાના જો કોઈ પણ એક પક્ષને પ્રબંધનની સ્થાય મજે નો તેથી બાકી રહેલા ત્રીજા પક્ષને સહન કરવું પડે છે. માટે પ્રબંધના પોતાના હિતનો તો એક જ માર્ગ છે અને તે એ કે તેણે એ ઉપર કહેલા બન્ને પક્ષ પાસેથી જોરલા મળી શકે તેટલા વધુ પ્રમાણમાં હકેકા મેળવવાનો જ પ્રયત્ન કરવો અને દેશમાં માત્ર બની તેમ જ સુવ્યવસ્થા સ્થપાય અને જગ્યાય તેટલા પુરતી જ એ બન્ને વર્ગોના હાથમાં સત્તા રહેવા દેવી.

બ્રીટીશ રાજ્ય બંધારણ મીથનીતી પર રચાયતું છે એ પ્રમાણેની જો કોઈ દલીલ કરે તો તે તદ્દન અસ્થ્ય છે. રાજદ્વારી વીષયનો કોઈ પણ અગ્રામી એ બંધારણને અમીરસત્તાક તંત્ર તરીકે સહેલાઈથી સીદ કરી આપી શકે તેમ છે.

અમુક વર્ગના હાથમાં જ સર્વોપરી સત્તા હોય અને તે વર્ગમાંથી માત્ર ગણતરીની જ વ્યક્તિઓ ધારે તેમ કરી શકતી હોય તો તે રાજતંત્રનો ઉપયોગ પણ તે ગણતરીના માણસોના હાથ માટે જ કરવામાં આવે છે. એ રીતે બ્રીટનમાં અમીરોની સત્તા જ આવે છે તે દીવા જેવું છે. આવા બંધારણને મીથ રાજનીતી કહેવી એ પોતાની સામાન્ય ભુધ્ધિનું પ્રદર્શન કરાવવા બગથર છે; ત્યારે હવે ક્યા પ્રકારની નીતી બ્રીટીશ રાજતંત્રમાં સમાઈ છે તેનો વીચાર કરીએ.

આગકાલના બધા જ રાજદ્વારી વીચારકો અને લેખકો એટલું તો કહી શકે છે કે આ દેશમાં [બ્રીટનમાં] રાજતંત્રની સર્વોપરી સત્તા તો આમની સભાના હસ્તક જ સોંપાવવી છે અને રાજનીતી પ્રતિબંધક સત્તા તો નામની જ છે.

પણ, જો આમની સભાને હસ્તક જ સર્વોપરી સત્તા અપાયેલી હોય તો પછી આમની સભાના સત્તાસંદોની વરણી કરનારાઓના હાથમાં જ દેવટની સર્વોપરી સત્તા હોવી જોઈએ. પરંતુ આમની સભાના બે તૃતીયાંસ જોરલા એટલે આશરે બસો સભાસદો તો જમીનદારો અને ઉમરાવોમાંથી ચુરાયલા અગર નીમાયતા હોય છે. આવા બંધારણને મીથ બંધારણ કહેવું એ મુખ્યતાની પગકાપટા જ છે.

પ્રથેક રાજતંત્રમાં સર્વોપરી સત્તા એક જ વર્ગના હાથમાં હોવી જોઈએ. જો તે વ્યક્તિગત હોય તો તેને આપણે રાજસત્તાક કહીએ, ચારીક સાધનમંથજ વ્યક્તિઓના હાથમાં હોય તો તેને અમીરી સત્તાક અને પ્રબંધનના બરોગા સમુદાયના હાથમાં હોય

તો તેને પ્રગ્નસન્તાક બંધારણુ હોવાય; પરંતુ આ દેશમાં [શ્ચીટનમો] તો સર્વ સન્તા આમની સલાને જ હરતક છે અને આમની સલાનો મોટો ભાગ ફક્ત ખસો કુટુંબોના જ માલસોથી રચાયેલો છે એટલે સામાન્ય રીતે એમ જ કહેયું 'નેહએ કે ક્ષીટીય રાજન'ત્રની લગામ પેસો બસો કુટુંબો કે ને અમીર અને જમીનદાર કુટુંબ છે તેમના જ હાથમાં છે; તો પછી આજ્ઞા તંત્રને અમીર સન્તાક તંત્ર કહેયું એમાં શું અનીશયકતા છે?

માનવ જ્વભાવના કાલગીર ક્યેયને વીચારતાં એટલું તો કાંઈ પણ કહી શકે કે મનુષ્ય સ્વાભાવીક રીતે ન્યાય અન્યાયની તુલનામાં જોવાં ખાય જ. તો પછી અમાન્ય જનના આમની સભા પરત્વે ત્રી માટે શંકાની ડાબી ન ગણે? દલીલની ખાતર એમ માનો કે પેલા ખસો અમીર કદાચ મ્યાથી નહીં પણ પદાપદારની જ મુતીઓ છે, છતાં પણ પોતાને માટે એવી ભાવના તેઓ સમાજની પ્રત્યેક બક્તીના ઉદયમાં ખરી હકીકત નરીકે જન્માવી કે મ્યાપી શકે તેમ નથી. તેમનાં ગમે તેવા ઉત્તર કાર્યોમાં પણ પ્રગ્નમત તો સ્વર્થનાં સંચાલનો જ્યાં શીવાય ભાગ્યે જ મેળે.

જો નીરંકુશ સત્તાને દુરુપયોગ થવાનો ભય ન હોય તો એક હથુ સત્તા જ આદરને પાત્ર છે, એક ન્યાયી શાસનકર્તા તેની પ્રમાણીક, રાજનીતીથી સંખ્યાબંધ સત્તા-પીણીની સંખ્યા કરતાં એકંદરે મહાન; કારણ કે એની અત્યપરથીત સંસ્થાઓમાં ન્યાય અને પ્રામાણીકતાની આગ્રા ઓછા પ્રમાણમાં જ રાખી શકાય છે. પરંતુ 'ક્ષીટીય રાજબંધારણુ' જ એવા મીઠાતો પર મ્યાયુ છે કે નીરંકુશ સત્તાનો દુરુપયોગ થવા શીવાય રહે જ નહીં. રાજન પ્રગ્ન પગલુમ કરવા ધારે, તો તેને અંકુશમાં ગમ્યા માટે આમની સભાનું બંધારણુ યોજવામાં આવ્યું છે.

તો પછી જો અંકુશની જરૂર રાજને પડે છે તે અંકુશની જરૂર આમની સલાને

માટે કેમ ન રહે? શું એક સર્વોપરી સત્તાધીશ કરતાં તેવા જ ત્રી સત્તાધીશોનો જનતાને ઓછો ભય હોય છે?

આ બાબતમાં કદાચ એમ કહેવામાં આવે કે પ્રગ્ન પ્રત્યક્ષ નહીં પણ પરોક્ષ રીતે તો આમની સભા પગ અંકુશ રાખી શકે છે. કારણ કે પ્રધનમંડળ સારી રીતે જાણે છે કે જો તેઓ પ્રગ્નમતની વીરુદ્ધ જશે કે તેમને સંપાળવી સત્તાનો દુરુપયોગ કરશે તો તેમને તુરત જ ઉધડાવી પાડવામાં આવશે. પણ પ્રગ્નમત જો પ્રધનમંડળ ઉપર વારંવાર અંકુશ રાખી શકતો હોય તો પછી પાલાં-મેન્ટની જરૂર જ શું છે? વળી જો તે આમની સલાને માટે જ અંકુશ રૂપ હોય તો ને પછી આમની સભા રાજને માટે ક્યા રીતે અંકુશ રૂપ રહી શકે! પણ જો સત્તાધારી સંખ્યા પ્રગ્નની રુદ્ધાવલી કે પ્રગ્નને જવાબદાર ન હોય, પણ માત્ર અશી-ક્ષીન મનદાન્ય જ તેની વરણી કરી હોય તો તેવી જનતાનું નીરંકુશ તંત્ર રચીને આમની સભાના બંધારણુથી તમારા હક્ક મચવાયા છે એ પ્રમાણે પ્રગ્નને બમીત કંવાની શું જરૂર છે?

આપણે કદાચ એ મત સ્વીકારી લઈએ કે આમની સભાના સીતમગારો ફક્ત પ્રગ્નમતથી જ હરે છે તો પછી ઓટા દેખાવવાળી આગંબરી માન્યતાનો તો સદંતર પીનાગ થાય એ જ ઇચ્છવા યોગ્ય છે, કે જેથી પ્રગ્ન સમજતી થાય કે તેના પોતાના બળ શીવાય બીજા કાંઈના પર આધાર રાખવો એ મીઠ્યા ભ્રમણ છે. વળી જ્યાં પ્રગ્નમતનો ગ્રવાજ આમની સભાના સલા-સહો મુધી પહોંચતો નથી અગર તો આમની સભાના સભ્યોને 'ધાયુ' કરતાં કાંઈ પણ રીતે રોટી શકતો નથી તો પછી પ્રગ્નમત તેના પર અંકુશ રૂપ છે એ માન્યતા જ ભયંકર ભુવ બરી છે.

આનાથી પણ આગળ વીચારતાં ક્ષીટનના રાજબંધારણુમાં કેટલીક મહત્વની વધુ ખામીઓ દેખાયા પીના રહેલી નથી અત્યારની પ્રથમી નીરંકુશગી ઓહાઓ, નીરંકુશ પગારો અને અનીયમીત વર્ષાસેનો નીકાવ કરવામાં શક્તીના કેટલો વ બળ્ય કરવામાં આવે છે! જે અમુલ્ય બક્તીનો

આ પીચારા એક સદી પહેલાંના છે. અત્યારે તે લગભગ મદત્તના નથી.

અર્થહીન સમરાંગણોમાં હોમવામાં આવ્યાં છે તેની સંખ્યાનો પણ ખીચાર કરવાની જરૂર છે. પછી બહેને એ સંગ્રામો શુની-યન જેટલી પ્રતીક્ષા સાચવવાની ખાતર કે યુરોપના સત્તાધીશોની એકદંધ્યુ સત્તાના રક્ષણ માટે અથવા તો ખીજ દેશોમાં સત્તા ચાલવા માટે લડામાં હોય? ઉપરાંત વ્યાપારી ફરીયાદો, ઉમરાવકુટુંબના આચાર્ય-ગોને સોંપાયેલી નવીમ સત્તાઓ, સુરીવાદીઓના લોખંડી સાંસ્કૃતિક અને અત્યંત તથ્ય અગ્રીક્ષીત વર્ગના લોકોની ખાતર જેને કાયદાનું નામ આપવામાં આવે છે તે સર્વનો સંરક્ષણ કરતાં તો એક મોટી અનુક્રમણીક થાય! આ સર્વ કંઈ અને ત્રાસ પ્રજાવર્ગને સકન કરનાં પડે છે એ જ તેના બંધારણની ખામી પુરવાર કરવા માટે બસ છે.

મુખ્યવસ્તીત રાજતંત્રની એક ખાસ વીશીષ્ટતા તેના ઓછામાં ઓછા ખર્ચની જાણ કરી રાકાય તે છે. એ અનુભવ કરતાં જ ખીરીશ બંધારણની ખામી ઉપર તરી આવે છે. આકે અખજ પાઉન્ડનું કરજ અને ૭ કરોડ પાઉન્ડનો વાપીક કર ખીરીશ પ્રજા ભરે છે (જિમાં Poor rates નો સમાવેશ થતો નથી) આ તો પ્રજાકીય ઉન્નતીનો અવસ્થા કીર્તીસ્તંભ જ ગણાય!

સુદવીરામ એ વ્યવસ્થાન તંત્રનું ખીલું મદવનું અંગ છે. પરંતુ ખીટનમાં તેની પણ ખામી જણાય છે. ઇ. સ. ૧૯૮૮ના બજવા પછી યુરોપના ખીજ દેશો કરતાં બીજાને વધારે સુધી કર્યાં છે.

આ લાંબી સમાલોચના અને વીવીધ વીચેયન પછીથી તેના ઉપસંહારમાં ઉતરવું એ જ એવકર છે. રાજ્યબંધારણની આંતર વ્યવસ્થા અનુભવ્યા પછીથી એ તો સ્પષ્ટ ખ્યાલ આવરી કે એ સર્વ ઉપાધી કરતાં એક 'માર્ગી' સત્તાધીશ વધારે સારો કે જે પોતાને હરતક રહેડી સત્તાનો ઉપયોગ પોતાના લાભની રીતીએ કરવાનું કથુવ કરતો હોય, કારણ કે તેને સંપુર્ણ રાન હોય છે કે પ્રજામતની આડે આવવું એ પોતાના લાભો યુમાવવા બરાબર છે. હવે એ જાણે વડી ગયા છે કે પ્રજામતની વીરુધ્ધ ચાલી કાયદો અને વ્યવસ્થા સચવાય એ સમય સમીપમાં આવતો જાય છે કે ત્યારે "શું થવું આવ્યું છે" તેને બદલે

"શું થવું નહોત્યે" તે પુછવામાં આવશે! ભુવંશજની પ્રજાની તંત્રનો લાભ લઇ જેઓ પોતાના હક્કો સ્વીકારી બેઠા છે તેઓએ હવે ખ્યાનમાં રાખવાનું છે કે એવું દુર્લભ હવે વધારે વખત ચલાવી લેવામાં નહીં આવે.

પ્રાચીન યુગ હવે પુર્ણ થયું છે. તે સમયમાં કંગવળીનો આટલો વીકાસ નહોતો, રાજદારી પ્રજાની ચર્ચા આટલા સ્વતંત્ર પ્રમાણમાં નહોતી થતી, રાજદારી ક્ષેત્રમાં સુશીક્ષીત નરનારીનો આટલો ફાળો ક્યારેય નહોતો. આ સર્વ એ જ સુચવે છે કે તેઓ એવા પ્રકારના સુધારા અમલમાં મુકશે કે જેથી તેઓ પ્રજામતને ઉઠડે રહેતાં નહીં અટકાવી રાકશે. કોઇ પણ જાતના સુધારા ન કરવા એ તો આ યુગમાં હવે ચલાવી લેવામાં નહીં જ આવે. પરંતુ મત્ર એ ઉપસ્થિત થાય છે કે એ સુધારા કયા માર્ગના અનુસરણે પ્રાપ્ત કરવા? શાન્તીથી કે અરાજકતાથી?

પ્રાચીન રાજધી જ પ્રજા શાન્તીને ચાહતી આત છે. અશાન્તીથી તે અગ્રીક્ષ રહેવા જ માગે છે અને પોતાની માગણીઓ પણ તે શાન્તીનાં હદીયારોની મદદથી જ પુરી કરવા પ્રયત્ન કરે છે. પાલિન્ટમાં અસંખ્ય પીનતીઓ કરવામાં આવે છે છતાં પણ ને સત્તાધીશો એ નમ્ર પાચનાઓને માકરે મારી તેની અવગણના કરશે તો તેઓ ચાતે જ બગવાને ઉત્તેજન આપશે. એ તો સ્પષ્ટ છે કે સુધારા પણ એવા પ્રકારનો નથી કે જે કેવળ શાન્તીને જ સત્તાનું ઉવટનું ફળ માનતો હોય અને ને પ્રજાને જ્યાં-દર તંત્ર અરાજકતા શીવાય પ્રાપ્ત ન થવું હોય તો તેઓ એ ક્ષેત્રમાં કંપાવ્યા શીવાય ભાગ્યે જ રહે છે. માટે ને એવા પ્રસંગ ઉપસ્થિત થશે અને શાન્તી માટે થતી પ્રજાની પીનતીઓ પ્રત્યે બેદરકારી સેવામાં આવશે તો પછી ને અની-જવા શ્રેષ્ઠ પરીણામો પ્રજા પાસે રહેલાં છેલ્લામાં છેલ્લાં હદીયાર વાપરવાથી આવશે; તેની તમામ જવાબદારી જેઓ દેશ અને દુનિયાનું હિતેશના શત્રુ છે અને જેઓ પોતાના આર્થિક લાભને ખાતર પ્રવર્તી રહેલા નવચેનનની અવગણના કરી આજો કરોડોના પ્રસંગ ઉપસ્થિત થતા રે છે તેમને જ શરિ રહેશે.

एतन्नी स्व पत्निश्रीना स्मरणाय

श्री फावेर गुड ती सभाने

श्रीयुत १६ भाग २५९ यावडा

तसेथी ११ १ ११ ११

સ્વતંત્ર મસ્તી

[કાનર અને કામળાની મસ્તી સંચાર
કેનાર શ્રી. જયભોલન મીસ્ત્રી]

વર્ષ : ૨ લું.]

કેન્દ્રચારી : ૧૯૩૧

[અંક : ૧૧

જો જામેજીનો ત-
માસો ખતમ
થયો. ધુમ્મસના મુત્સ-
દીએ ચોતપોતાને કામે
વળગી ગયા છે. હીંદ-
માથી ગયેલા ધરવીનું

સ્વદેશના આમંત્રીત હીંદીએ, ચોતાની
જાતના પ્રતીનિધીઓ તરીકે નેચા ગયા હતા,
તેવા પાછા આવના ધીરનની પાટનગરી
છોડીને નીકળી ચુક્યા છે.

એ તમાસાનાં નામનાં બહુલાં હીંદનાં
એન્ડો ધન્ડીઅન પત્રોમાં ખુબ
કુશલ રહ્યાં છે. તેઓ હીંદીઓના કાનમાં
એક જ શબ્દો કુટી રહ્યા છે : “હીંદને
જામું હતું તેવું સ્વરાજ આખરે સાંપડી
રહ્યું છે!” અને તે શબ્દ મંત્રની મોહી-
નીયાં હીંદને ભરમાવી, તેમનાં ગળાં વારે
એ શબ્દોનો પ્રતિષેષ પડાવવાની રમત-
હીંદીઓને અચાન, આયજા અને બાળકો
સમજીને ખેલી રહ્યા છે! ત્યારે વીધાયતી
પત્રોમાં બસરાં વાળાં વાજે છે! કેટલકા
રાડે નાખે છે કે : હીંદને બહુ આપી દેવાયું

પોલાદી-પાંજરું

: લેખક :

તંત્રી

વચન અપાયું છે. મુંબ-
ઈના ચળવળીઓથી
મેકેડોનસ ડરી ગયા છે!
બીજાઓ કહે છે હવે
કોન્ગ્રેસ માગતી હતી તે
તેને મળી ગયું છે.

કોન્ગ્રેસવાળાઓએ હવે તેનો અમલ કરવા માડી
ચોતાની દેશભક્તી પુરવાર કરવી પડે છે!
[આવશ્ય તો એ છે કે આ હીંદીઓ લખાય
છે, ત્યાં મુંબી તા. ૨૩ : ૧ : ૩૧] હીંદના
૭૦ હજાર કોન્ગ્રેસવાદીઓ તુરંગવાસ સેવે
છે, હીંદી સરકારના હુકમથી કોન્ગ્રેસ હજી
ખીન કાયદેસરની સંસ્થા જ રહેલી છે!]
અચીર્વ નેવાઓ હજી હીંદની પીરૂદ પોતાના
દેશના ‘મહાનપત્ત’ [ગિજમેજીઆ હીંદીઓના
શબ્દો પ્રમાણે] ને ખુલ્લે ખુલ્લી લાપામાં
છેરકેરી રહ્યા છે! ત્યારે કોન્ગ્રેસની સામે
ધમને, કોન્ગ્રેસની નીતી રીતીની આકરી
અને ઊલટી રીકાઓ કરતા કરતા, બહન
ગયેલાઓ સામે મેકેડોનાહના વાલ્મી-
વીહારની જાદુગરી મોહીનીયાં મંત્રમુગ્ધ
અની, ‘અમને બધું મળ્યું’ છે. બધું
મળ્યું છે! કરતા હિંદોસ કરી રહ્યા છે!

મહાસભા અને નેની કારોબારી સમીતી ગેન્ડાયદેસર રહેલા છે. છતાં ગઈ ૧૦ ૨૧ મી જાન્યુઆરીને દીવસે અગાઉના દર્માં મહાસભાની કારોબારી સમીતી મળી તેના સભ્યોને અગાઉની માફક પકડીને જેલમાં પધરાવવામાં આવ્યા નહીં, પણ હંક હંસી પરીએ સમુ, ગચ્છી અને જ્યાર [કોંગ્રેસના કટ્ટર વીરોધી-ઓનું ત્રીપુટી મંડળ] નો ઓપી'તા તાર આવવાથી, કારોબારી સમીતીએ ગોળમે-ળના પરીણામ ઉપર ફરેલો નીશ્ચય હાથ નુરત ત્રણી નાખ્યો છે' એટલે ચરકાર-ભડતીના ત્રવામા જગ્ય પાછ નહી પડી જવામા મગ્ય કાળહવાળાઓ શ્રમજીવી સમીતીના વાળીવીહારથી પોતાની જાતને અંતરજ જવા દઈ. "વાહ, વાહ!" ના સુરમાં ચુર પુરાવી રહ્યા છે. પરંતુ જેમનો દેશ ઉપર દાવો છે તેવા જેલ બદલ રહેલા પુરોણા લંડનના તમાસાથી કશું પણ અંતરજ જવાનું નથી એવા મત પ્ર-ગીત કરી ગયા છે ત્રીપુટ વીટલભાઈ પટેલ જેવા મુતસદ્દી આમાં મુખ્ય છે.

...

સ: નેજ બહાદુર મમુ જેથી મુખ્ય બની ગયા છે, અને જેને માટે તેઓ મહાસભાના નેતાઓને આથક કરવાના છે, તેવું હીંદને જીંદનની શ્રમજીવી સરકારના સમીતિ શું આપી દીધું છે તે ખીરજ અને શાંતીથી તપાસવાની જરૂર છે.

૧૯૨૬ ના હીમચ્ચરમાં લાંબા મુકામે મળેલી રાષ્ટ્રીય મહાસભાએ ફરેલો દેવા નો જગજોર દે, છે. પરંતુ ગોળમેળનો મહાસભાએ બંદીકાર રૂપે, એટલે તેના દરાવની, કેસોડીથી લંડનના તમાસનિ સરખાંથી નુશકાપદ આ તમાસામાં જનાગ

વગમાં દેશી હીંદનો રજવાડાના (પ્રજાતા નદી) ને અમલમાં મખવું ઘટે છે) પ્રતીનીધીઓ મુખ્ય હતા, પણ તેમની સાથે જીંદીશ હીંદને કંઈ લેવા દેવા નથી. બીજો મુખ્ય વગ તે જીંદીશ હીંદનો મવાળ મુતસદીવર્ગ. તે વર્ગ તરફથી ૧૯૨૬ ના હીમચ્ચરમાં મહાસ મુકામે જાહેર કરવામાં આવ્યું હતું કે: "સાંસ્થાનીક ચવરાજ કરતાં અમે જરા પણ ઓછું એવું કશું જ અપીકારવાના નથી." સમુ, ગેડના, મેતલવાડ અને જયકર લંડન ઉપડી જવા પોંચો હીંદના વાગવાર એ જ વચનો ઉચ્ચારતા હતા. વીલાયતનો કીમારો દુસ્થીયે દેખાયો - નહોતો, ને પહેલાં સમુ-જયકરની નેડીએ તુલ્યમગી અંતરજ દારા એ જ શબ્દોનો પ્રતીગોષ પાડ્યો હતો. એટલે એ મગજીની કમોડી ગોળમેળના કામની તપાસ માટે વાગજી ગણાય.

તે દપ્તીએ જેતાં ગોળમેળની આખીએ બેઠકમાંથી હીંદ માટે સાંસ્થાનીક ચવગજ' ના શબ્દોનો જ બી-છાટ કરવામાં આવ્યો હતો! તે પડી શાંતીજ જેવા જે કીડરજ તંત્રને લંડ-નમાં કેટલાય વખત પહેલાંથી વખોડી ગયા હતા, તે તંત્રને હીંદને માથે રોકી એસાડવાનું નકકી કરવામાં આવ્યું, અંતરજને હીંદને છુટા પાડી નાખવાના પ્રશ્નમાં ગોળમેળઆઓએ ઉતાવળ કરવાની ઘણીએ ના પાડી, છતાં અંતરજને એક ગવનગની અગાઉથી નકકી થયેલી થોજના પ્રમાણે, અંતરજને હીંદ સમુ ચવગજ આપવાની વાતનો એકગર કથા અગાઉ જ. તેને માસાન્યવાનના હીંદને માટે હીંદથી અલગ કરી નાખવાની આજન નકકી કરી નાખવામાં આવી.

બાકી હીંદને માટે અતી અગત્યના એવા મુખ્ય પ્રશ્નો : આર્થીક બાબત, મધ્યસ્થ તંત્ર અને લશ્કર; તેમાં પણ થીટીશ સામ્રાજ્યવાદ અને ત્યાંના મુડીવાદને ઉન્દી આંચ પણ આવ નહીં તેવા તમામ કસરો. 'હીન સંરક્ષણ' ને નામે કરી લેવામાં આવ્યા. સનદી નોકરીને, થીટીશ મુડીને અને થીટનના હીંદમાંના વ્યાપારને 'મેકડોનાઈડ-સ્વચ્છ' ના આભાસ તળે સહેજ પણ હરકત ન આવે, તેની તમામ કથુલાતો અમછવી સળિયે તેજબહાદુરો અને શાસ્ત્રીઓ ખાસે લઈ લીધી. 'મધ્યસ્થ તંત્ર'માં કેટલીક છુટછાટો સાથેનું અતી વખોડાઈ સુકેલું ફીમુખીતંત્ર ગ્રખલ કરવાની તજવીજ અવખત કરવામાં આવી છે, છતાં અગત્યની તમામ બાબતો ઉપરનાં અંકુશ વાઇસરોયના હાથમાં રહેવા ઉપરાંત, જરૂર પડે હીંદી પાલામેન્ટ (૨) ને બાબુએ એસાડીને હીંદનો વહીવટ આપમુદીથી કરવાની 'ખાસ સન્તાઓ'થી તેના હાથ હાલ છે તેટલા જ મજબુત બતાવવામાં આવ્યા છે; આર્થીક બાબતમાં હીંદીઓના મતથી જરા પણ અસર થઈ શકે નહીં તેવી સુંદર ગોઠવણ ગોઠવવામાં આવી છે અને થીટીશ લશ્કરનો ખર્ચ ચાલુ રહે તેવી તમામ સંબંધીત શક્યતાઓને માટે અમરપટો લખાવી લેવામાં આવ્યો છે ! હીંદનો લશ્કરી કાશુ હીંદીઓના હાથમાં ઓછામાં ઓછાં કેટલાં વર્ષોમાં આવશે, હીંદને પુરેપુરી આર્થીક સ્વતંત્રતા મોઘમાં મોડી ઇન્વીસનના કયા વર્ષમાં મળશે, તેને માટે સહેજ પણ ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો નથી, પ્રોતોને સ્વતંત્રતા આપવાનાં કૃપાળાં અબીવચનો મળ્યાં છે, પરંતુ સ્વતંત્રિને આપવાના 'ખાસ હકો'

થી તે બધાં ચેવચનો ઉપર ગમે તે વખતે ખાણી કેરવી શકાય, તેવી કડક તેવડ તેની સાથેને આવે જ રખાયલી છે ! થીટીશ સામ્રાજ્યના કયા સંસ્થાનને માટે આવી ગોઠવણો કરવામાં આવી છે, તે જો કે સામે મેકડોનાઈડ કે તેજબહાદુર સમુજે જણાવ્યું નથી, તો પણ તે શોધી કાઢવાની અમારી તમારી મહેનત નકાશી, નીવડી છે !

...

રાખે મેકડોનાઈડનું આખરી ભાષણ ગોળમેળના આરંભનાં ભાષણ કરનાં થય વધારે ખગલ છે એ 'શમ્ષોના મોદાગરે' પોતાના અધુવ વાણીવીહારથી, પોતાની સામે બેઠેલા હીંદીઓને એટલા બધા મંત્રમુગ્ધ બનાવી દીધા કે, જે સાધમન કમીશનનો અને તેની કાચવાહીનો તેમણે બહીષ્કાર કરેલો તેના જ ગુણગાન તેમણે તાળીઓથી વધાવી લીધા. હીંદીઓની કોમળ લાગણીઓને ઉરકેરવા તેણે હીંદના આધ્યાત્મવાદના વખાણથી માંડીને હીંદની શાખ અને નીતીની જળવણીનો ઇન્જરો થીટીશ મુતસદીઓને કેટલો બધો પ્રીય છે—અને તે માત્ર હીંદના જ લાલ માટે—ત્યાં સુધીનાં વચનો ઉચ્ચારીને, તેણે સર તેજબહાદુર 'સમુ' અને તેમના સાથીઓને માણી માણી કરી મુક્યા ! અને તે પછી હીંદીઓ માટે તૈયાર કરેલા પોલાદી પાંજરાને શમ્ષોના શણગારભારથી સ્તગવી તેમની સમઠા મુદ્દલું કયું. એ પોલાદી પાંજરામાં જોઈએ તેવા રંગ પુરવાની સ્વતંત્રતા હીંદીઓને આપવાની તેણે જ્યારે વાણી ઉચ્ચારી, ત્યારે પોતાના વાણીવીહારને પરાંકાષ્ટાએ પહોંચાડી, હીંદની બચીસ કેરોડ-જનતા માટે તેણે જે પોલાદી

એડીઓ, દવાગ ડગી છે તેને 'નરસી-
ખુના માધનો' નગીકે નણુની, તેવા
માધનોને પોને પણ જ ધીડકારતો લેવા
છતા પગ, ખુ' ની દીઓના જ હીન
માટે તેની નણુ નણુ જરૂર છે
એમ કીતે, ની'ના 'સુધીમાન મવાળો'
પ્રામેથી એ પેવાદી એડીઓ ની દને આપ-
વાના પરોપકારી કાય' માટે પણ પ્રયત્ન
મેળવી !

પુતુ એ એડીઓના અગકાટે જોળ-
મેજમા એરેનાઓને ભવે આછ નાખ્યા
રોષ, ભવે અનેક દીના બી દીઓને તેના
મખમખી અગત્ય અત્યાર ખુચના ન
દેખાતા રોષ, પુતુ એ એડીઓ તેના
ખુ'ના વચરૂપમા દેખાઈ આન્યા બીના
જેલતી નથી અને જયારે અનેક બધ-
નોથી જરૂરી વેવાયમા એ પેનાદી
પાળગને અમે સાતીથી નપાગીએ છીએ
ત્યારે અમને તો માત્ર એટલુ જ લાગે છે
કે, હવે પડી થનારા એ ગજગીય સુધા-
શથી ની દને મગનાડ નરીન ગજતત્ર
અનેક રીતે વર્તમાનન ત દગતા પણ
બી દને વીગેપ ગગગાસી નાખનાર બન-
વાનું છે ની દની એ કહેવાની નવી
પાલામેન્ટમા ગત્તઓને, કોમીવાદીઓને,
વગીરારોને, સુડીવાદીઓને અને થોડા
વાના સુધીમાન મધ્યમવર્ગીઓને જે
સ્થાન મળશે, તેના આકાંક્ષો મવાળો
મુકયા પડી, કીડરનત્રની મધ્યગ્ય
સભામા ની દની ખરેખરી જનનાને કેટલુ
સ્થાન મળશે તેની આગ્રાપ્ટી કરી જોવા-
થી જ આપ્રા નીરાશ ગીવાલ કંઈ જ
વધતું નથી. જોળમેજમા અથવા ની'દી
શ્રમજીવીઓના કહેવાના પ્રતીતીથીઓને
પણુ એટલું તો સ્વીકારવું જ પડ્યું છે
કે મેકડોનલ્ડ ચેન્નનથી મામગર

વગને કંઈપણ થાભ થવાનો નવી
તેજ રીતે બી દના ગરીમ એકુતોને
માથેથી એક પાછનું પણ કરવા-
પણુ પડવાનું નથી ની'દી મેન્ડરુ-
ની જે આપનાને તાગીઓના પ્રયત્ન
ગડગાડ વચ્ચે વધાવી લેવામાં આવી
છે, તેથી ની'દી વચ્ચેમાં ખરેખર બી દી-
ઓને અમલગતીના રોષધા મળે તેનું
કશુ જ નથી તેજ રીતે બી દના સુડી
વાદીઓને તેમજ ઉદ્યોગપતીઓને વીગેપ
નફો, 'અદેશી'ને નામે મળી ગઈ, તેથી
રીતે ચરકાણુની જગત નાખવાની છુટ
શ્રીડીગ વ્યાપારના ચરકાણુ માટે આપ-
વાની ઓડખી ના મંલગાવી દેવાના
આવી છે ! રીઝવ' એન્કની આપનાથી
પણુ બી દને પોતાના નાણા પ્રકળમાં
કે અતુકળ કુડીયામણની રચનામા જગ
જેટલાયે અધીકાર માપડવાના નથી.
એટલે કાચો માન તૈયાર કરનાગ નીધન
એકુતોની લાખરી ઉપર મીઠની એક
પણુ ગકરી વધી શકે તેનું બનવાનું
નથી જ

કામા કીએ તો, આર આર વર્ગના
હ લગીરથ પરીશ્રમ અને માંધા
લોગ બી દી જનતાએ આપ્યા પડી,
મેન્ડરુ' સુધાગતી થોજનાના આરંભ
કાળની મેન્ડર, મેરીમ અને ડગીસની
ત્રાપુડીની 'ગઉન્ડ રેમય' વાળી તુપન
તેમજ ખટપટી તજવીજ કાવી છે, અને
આમન કમીશન તેમજ ની દી ચરકાની
ભવામજો જ આખરે ચર્વોપરી ગદી
અક્ષળ બની છે એટલે બી દની રીડી
નોકરશક્તીએ બી દને ચલાવનું ખરેખર
તેનું એક પણ તત્વ આપડી શકે નહીં,
તેથી રચેલી યુખી આમ છેવટે સરળ
નીવડી છે, અને જો જોળમેજ સમક્ષ

રામ્મે મેકડોનાલ્ડ મારફ્ટ રજુ થયેલા સામાન્યવાદી પોલાદી પાંજરાનો સ્વીકાર કરવામાં આવે તો હિંદી પ્રજામતનો પરાજય થયો છે : એમ જ કહેવું પડશે.

...

એ વસ્તુસ્તીતીને બરાબર સમજવ. માટે આપણે પચીસ વર્ષ પાછા હસીને, કલકત્તાની પેટ્રી ઐતીહાસીક મહાસભા-ગેના પ્રમુખસ્થાનેથી દાદાભાઈ નવરાઈએ સ્વરાજનો પરેલી વખત ઉચ્ચાર કર્યો હતો તેના દૃષ્ટીકોણને લેવો પડશે.

તે મહાસભાના પ્રમુખપદેથી દાદાભાઈ નવરાઈએ પુછ્યું હતું કે : “આર્થીક દ્રષ્ટીએ જોતાં તદન બરાબર રાજ્ય અને બંધારણની દ્રષ્ટીએ જોતાં જરા પણ બંધારણ વગરનું આપણું તંત્ર કેવી રીતે સ્વરાજનું સ્થાન લઈ શકે ?”

એ પ્રશ્નનો પચીસ વર્ષ પછી જમ-જીવી સચીવે આપેલો જવાબ, કલકત્તા મુકામે પુછાયલા પ્રશ્નને લગભગ અણ-ઉત્તર જ રાખી મુકે છે !

દાદાભાઈએ ખીજી દલીલ એ કરી હતી કે “ટાઉ ડેકે થયાં જે અસ્વાભાવીક રાજપદ્ધતીથી ખ્રીટીશ સરકાર હિંદમાં અમલ સલાવે છે, તે રાજપદ્ધતી ખ્રીટીશ પ્રજા એક પળ પણ પોતાના દેશમાં ટકવા દે તેમ નથી.”

જતાં આજે પા સદી પછી ખ્રીટીશ સામ્રાજ્યવાદીઓની વતીથી, રામ્મે મેકડોનાલ્ડે હિંદીઓની સામે જે પોલાદી પાંજરું રજુ કર્યું છે, તેમાં એ જ જવાબ હિંદીઓને અપાયો છે કે એ જ ‘અસ્વાભાવીક’ પદ્ધતી હવે પણ બહારના થોડક ફેરફાર સાથે તમારે નીલાવી જ લેવી પડશે.

દાદાભાઈ નવરાઈની ત્રીજી દલીલ એ હતી કે : “આપણા હાથના ‘હારીદન’ મુળ આર્થીક અનીષ્ટ છે.” અને તે અનીષ્ટ દૂર કરવા માટે તેમણે આ માર્ગ બતાવ્યા હતા :

(૧) જેમ સંસ્થાનોમાં અને શ્રેષ્ઠીદન તેમજ આયલેન્ડમાં કર નાખવાની, કાયદો બાંધવાની, તેમજ કોર્ટની ઉપજનો ખર્ચ કરવાની સત્તા જનતાના પ્રતીનીધીઓને આપાયેલી છે, તેમ નેવી સંઘના સત્તાહીન દુસ્થાનની જનતાને આપવી જોઈએ.

(૨) હિંદુસ્થાન અને ઇંગ્લેન્ડ વચ્ચેના નાણાં સંબંધી સંઘર્ષ વહીવટ ન્યાયી તેમજ સમાન ધોરણસરના જોઈએ... મહારાજ્યની ભાગીદાર પ્રજા તરીકે હિંદીઓને સરખો હિસ્સો મળવો જોઈએ, મહેરબાની તરીકે અમારે કશું જોઈતું નથી. અમને ફક્ત ન્યાય જોઈએ છે. આપણા હકોના સંબંધમાં ઈંગ્લાંડ નહીં ઉત્તરમાં એક રાષ્ટ્રમાં કહું તો સંસ્થાનો અને શ્રેષ્ઠ શ્રીદન અને આયલેન્ડ જેવું જ સ્વરાજ આપણને મળવું જોઈએ... હિંદુસ્થાન માટે સ્વરાજના યોગ્ય રાજકીય સીદ્ધાંતોના પાલન વગર કોઈ પણ જાતનું રાષ્ટ્રીય ગૌરવ, સામર્થ્ય કીંવા આશા શક્ય નથી.

પણ રામ્મે મેકડોનાલ્ડના પોલાદી પાંજરા પ્રમાણે ઇંગ્લેન્ડ તરફથી હિંદને આર્થીક દ્રષ્ટીએ યદ્ય રહેલા અન્યાય દૂર કરવાનું કોઈ પણ ઉપાય લેવામાં આવ્યા હોય તેવું કોઈ પણ રીતે બહાણું નથી.

તે વખતનો ચોથો મુદ્દો : “હિંદના હોકોના હાથમાં હિંદના પ્રયેક ખાતાનો વહીવટ

પર મુકાનો પહેલા કડ" તે હને. દાદા-ભાઈએ ૧૯૦૫ મા તે કડ માટે એમ પણ કહ્યું હતું કે ગોબોસે વર્ષ થયા તે દક્ષિણે અમન થયાનો સમય આવી પહોંચ્યો છે, પરંતુ તેનો પ્રામાણીકપણે અમત કર્યા નથી

હું ઠામા કહીએ તો ૧૯૨૬ ના સમયની હી હીઓની માગણીને તો હી હને આપવા કહેતા તત્તથી સતોપવામાં આવી નથી, એટલું તો નહીં પણ જે દાદાભાઈ નવરો-હના અત્યાગે ધણા વખાણ કરવામાં આવે છે, તેમણે પા યી પહેલા કહેવી માગણીને પણ સતોપવામાં આવી નથી

હું આપણે તે પડીના દમદમના ઇતી-દાસ આગળ આવીએ

૪ સ. ૧૯૧૫-૧૬ મા મેસોચાટીઆ કમીશનના નોંધો ઉપર પાર્ટિમેન્ટમાં ચર્ચા થઈ ત્યારે મીં. મોન્ટેગ્યુએ કહ્યું હતું કે "આપણને હી હીઓ ઉપર વીશ્વાસ નથી, તેમની ઉપર વીશ્વાસ સુધવાતી આપણે [ક્ષીતિશી] લીમત કરતા નથી" એ અવી-અમ અને એ લીમનની ખામી ૧૯૩૦ મા કામદર પડતા રામાજવાદી સરદારે પણ પુરેપુરો મનાવ્યા છે અટકે હી હ નામની સીતીશ મનોદશામાં અટકે પગ પલટા દેવા પંદર વર્ષમાં થયા નથી હી હના તે વખતના રાન્યનત્ર સામે દીલ કરતા થોડાં નીડીમના એ પ્રમીલાઈએ કહ્યું હતું કે "હી હી રાન્યનત્રને નયદા ડાનુનની નગમના નકરી નેનામાં આવ્યું છે એવું ન ધણું જ નહ, પણ અને વળે નેતુ છે...એ સ્ત્રીતી બદલવાનો સમય હને આવી પહોંચ્યો છે... મારી પાછી ખાતરી છે કે રાનકાશમાં તમે જે અપુત્ત રાન્યપધ્ધતીથી હી હમાં અમલ ચલાવતા હો, તેને ચાતુ ગખવાનો તમારો મેટો દબો એ છે કે, તે પધ્ધતી કાય-લાઈક હતી પણ તે પધ્ધતી કાય-લાઈક

નથી એ હને સાબીત થયું છે." અને હને તેમણે કહ્યું હતું કે "એ આ હજુ અને ડગી પધ્ધતી સુધવા તમે નૈયાર નહીં આજે તો મારો પુરેપુરો ખાતરી છે કે હી હના ભાષીને કાણુમાં ગખવાનો તમારો અંતીકર તમે ચુમારી બેગશે."

પરંતુ અમજીની મચીન જેમ્સ પેલેમની વચ્ચે ઉભો મહીને ૧૯૩૦ મા પેવી જુની પધ્ધતીનો અપુર્વ ગૌરવથી બચાવ કરે છે. અને આશ્ચર્યની વાત એ છે કે, મોન્ટેગ્યુના મીત્રા હોવાને દારા કરનારા દ્વંધ્ય હો હી-ઓ, એ બચાવને વધારી ને છે!

આજથી ૫૬ વર્ષ પહેલા પાપમિન્ટની એ ચર્ચા વખતે મેન્ટેગ્યુએ જે કંઈ કહ્યું હતું તેનો ખીકાર દમ્બ થયો નથી, પરંતુ ફક્ત તત્તની તેની કપનાને મગતીના વર્તમાન યુગમાં ૫૬ વર્ષ પડી ગઈ-આવવા સમાજવાદી અમજીની ગમ્મે મેટો-નાલક તૈયાર થાય છે. અર્થાત્ હી હને જમા-નાની પાછી ગખવાના એવા ખુના પ્રયાસો મીંધ થાય છે

કમાનર વેન્ટુડે તે વખતે હી હને માટે ક્ષીતનના અંતીમ લક્ષ્ય તરીકે 'સપુણ-સ્વગત' ની હીમાયત કરી ત્યારે મોન્ટેગ્યુએ કહ્યું

"અનતીમ લક્ષ્ય તરીકે! હું તો એક જુદું જ ચીત્ર જોઉં છું! હું તો હી-દના સ્વતંત્ર ગભ્યો અને પ્રતિભા મહાપ્રતિભાએ હાલના અથવા તો નવા રચના મહાપ્રતિભા સંધે-ચોહત અને સમન્વીત થયા જોઉં છું- એક મહા સ્વગત જોગવાની દેશ તરીકે નહીં પણ એક મધ્યમતી નકાશના નુત્રમાં પગ-વાચના સ્વતંત્ર પ્રતિભા અને મહાપ્રતિભા શ્રેણી જોઉં છું. પરંતુ હી-દનામાં તમારા રાન્યનુ લક્ષ્ય ગમે તે હોય તો પણ જે હી હીઓને હું મળ્યો છું અને જેની સ્ત્રી

મેં પત્રવ્યવહાર કરેલો છે, તેઓની તમા-
મની ક્રયમ ભાગણી એ છે કે એ લક્ષ્ય થું
છે તે તમારે નબંદ કરવું. તે નબંદ કર્યા
પછી, તમે ખચ દીતથી તેમ કરવા માંગો છો
તેની ખાત્રી દાખલ, તમે જે નવા ધોરણે ક્રમ
લેવા માંગો છો, તેની નીચાની દાખલ તમારે
તેમને કાંઈ કાંઈ ચાલગી આપવોની શરૂઆત
કરવી જોઈએ. - જેવી કે હીંદના લોકોને એક
અથવા બીજી રીતે વધારે પ્રતીતીધીક
સંસ્થાઓ આપવાની, અમલદાર વગેરે ઉપર
તેમનો વધારે અંકુશ સ્થાપવની, કારભાર
તંત્ર એવી રીતે ફેરવવાની કે જેથી કરીને
તેને તમે ગહીના અંકુશથી વધારે મુક્ત
કરી શકો-કારણ તમારા કામથી કાયર થઈ
ગયલા અમલદારોને તમે જે પ્રગતને જવા-
બદાર રાખી શકો નહીં."

અને એ 'કંઈ પાનગી' અપણને પોતાની
પાંતરા સ્વરૂપે આપવામાં લમણાં આવે છે!

...

એ પોતાની પાંતરાનો જો હીંદ સ્વી-
કાર કરે નો, પરીણામ થું આવે!
પરીણામ નો 'પુસ્ત' જ છે. રાજતંત્ર ચત્ર-
વચના ખચમેં જોલે વધવાનો, અને તેનો
ભાર હીંદના ગરીબમાં ગરીબ માણસ ઉપર
જ નીશેષ પડવાનો. ધારાસભાઓમાં જનારા
હલોરના પગારોવાળાં પ્રધાનપદાં પટકાવ-
નારા અને સેન્ટ્રલ કોલેજમાં પોતાના
પુત્રોને શીક્ષણ લેવા મોકલનારાઓ અલગત
હીંદીઓ જ હશે, પરંતુ તેમની અને હીંદની
જનના વચ્ચે મદાસાગર જેવડું અંતર
હશે. શીક્ષણ તંત્રને ચત્રાવવા માટે રાજ-
ઓના પ્રતીતીધીઓ, કામીવાદીઓ તેમ જ
સ્થાપીત હીત સંબંધવાદીઓ એટલી સં-
ખ્યામાં સરકારને મળશે, કે પ્રધાનોને ઉચ-
વવાનો ધારાસભામાંના મદાસભાવાદીઓ
વીચાર કરે તો પણ નમ બની ગઈશે

નહીં. મધ્યસ્થ સરકારની આ નવી ગોઠવણ
એકની અંદર સમાના બીજા નવ જેવી
થશે. તેનો મુખ્ય વંતુજો ગોરા અમલદારોના
હાથમાં રહેશે, ત્યારે નાનો વતુલ ધડુંવરણી
ગોરોશાહીના ક્યમમાં જશે. તેથી સનદી
નોકરીવાળું કે ગોરા લશ્કરનું ખર્ચ ઘટવાનું
નથી, શ્રીલનના વ્યાપારને તેમ જ તેના
વ્યાજને જરાકે અડચણ નડવાની નથી,
અરે, કાયદાની ક્ષીએ પણ હીંદી અને
અંગ્રેજને સમાન ધોરણે મુકવાના નથી.
પરરાષ્ટ્રીય મંત્રણા, કાયદો અને વ્યવસ્થા
તેમ જ કામીવાદનું સંરક્ષણ એ બધું
સ્વાયત્ત ખાતામાં જશે. તેને માટે જોઈનાં
નાણાં [દરેક દળને ફોળીઆમાંથી આઠે સો
રૂપીઆએટલાં] છતાં કાઢી લીધા પછી ધડુ-
વરણી નોકરગાહીને પોતાનાં ખાતાં માટેનું
ખર્ચ નવા કર નાખીને, ખુદતાં નાણાં પુરું
કરીને નીભારી લેવાનું કહિયોમાં અવશે!
એટલે એક રાજ્યની અંદર બીજું રાજ્ય
ચત્રાવનાં વધનારા ખર્ચનો જોલે, હીંદના
નીધન ખેડુતો ઉપર જ માટે ભારો પડશે.
તેમ છતાં એનું પરીણામ કેવું આવશે, ત નો
મોન્ટ-ફુ મુધારાના ફીમુખી તંત્રના વર્તમાન
પ્રયોગ ઉપરથી બસાજ જણાઈ આવે છે જ.

...

આમ આથીકે પછીએ હીંદને વધુ
ગરીબાઈ વધારવી પડશે. એમ છતાં રાજક-
રણી પરીસ્થિતી આયત્રેન્ડને સ્વતંત્રતા મળ્યા
પછી થઈ તેવી થશે, અર્થાત આત્યારે એક
તરફ સામ્રાજ્યવાદીઓની અને અતંત્રતા
વાંચ્છુ હીંદી પ્રજાની વચ્ચે જે ગંડો છે તેનું
કેન્ બદલાઈને, ધીરે ધીરે મુધારાના સારવાળા,
થોડીયો સંતોષ માનનારા જે મવાળ હીંદીઓ
મોન્ટ-ફુ મુધારાની માફક મેકેડોનક મુધા-
રાને સફળ બનાવવા માટે મતાના સીંદાસને
ચડ્યા હશે તેમની અને સંપુર્ણ સ્વતંત્ર

તામાં શ્રદ્ધા રાખનારાઓની વચ્ચે જ્યે. એટલે આને જે દમનનીતી ગોરી નોકરશાહી કરતી જણાય છે તે દમનનીતી નવા તંત્રમાં હીંદીઓને સાથે જ થશે [નિમ્ન ૧૯૨૦-૨૨ માં થયું હતું]. આમ હીંદુ મોટે હવે જ ધણી ગંભીર પરીસ્થિતી ઉભી થવાની છે, તે ગોળમેથએ હીંદુને જે કંઈ નહીં આપવાતું 'રાગ્યુ' છે તેને લીધે નહીં હોય, પરંતુ ત્યાં હીંદુને જે કંઈ આપવાનો ફરજ થયો છે તેથી થશે. કેમકે તેથી હીંદી હીંદુમાં ભયંકર મતભેદ ઉભો થશે, કોમીવાદીઓ અને આપખુદ રાજ્ય મહારાજાઓને જે મંથસાગ લગાડવામાં આવી છે, તેથી હીંદુને રાજદારી મામલો નવું જ રૂપ પકડશે, કોમ કોમ વચ્ચેની કડવાશ ઉડા મુળ નાખશે અને પરીણામે “અમે કહેતા ન હતા કે હીંદીઓ અસાધ્ય મોટે નાસાયક છે.” એવા સુર ધગડામાંથી નીકળવા માડશે!

અને એ નવા મામલાને ઉગ્ર સ્વરૂપ લેતાં કેમ સંભાળી લેવો એ જ આવતી કાલને અનુભવેલા પ્રશ્ન બનશે અત્યારે જે જ્ઞાતી છે તે તો આવતી કાલે નહીં જ રહે, જે અનીવાર્ય છે તે તો બનશે જ છતાં કોમીવાદને રાજવાદના સ્વરૂપમાં ફેરવેલા તે નેતાઓની હીંમત, આતુર્ય અને તેમની તરફથી જનતા સમક્ષ રજુ થનાર નવા-સંગીન કાયદેમ ઉપર જ આધાર રાખે છે. અત્યારની હીંદી રાજકારણી દશા ઘડીઆળના અર્થદાર લોકક જેવી છે, એટલે જ આપારની ઘડી તે હીંદુને મોટે ભાગે ગંભીર ઘડી છે. એ ગંભીર પળે જો હીંદીઓ ભુલ કરશે, મદાસભા પોસાદી પાંચડમાં પ્રવેશવાની આત્મવિશ્વાસની નખખાઈ બનાવશે તો હીંદી સ્વતંત્રતાના દુસ્મનો તેને પુરેપુરો લાભ લેશે. ભવે આને સ્થાન્ય માનવીની આંખે જનતાના હૃદયમાં મદાસભા મોટેની મક્કમના ડગમગવા

લાગી છે તે ન દેખાતી હોય, પરંતુ મુન્સ હીંદીઓની સાલાક આંખ એ વાત પારખી ગઈ છે કે, કોઈ પણ પ્રકારના સંગીન કાયદેમને અભાવે અમલગતી શ્રદ્ધા એ રાષ્ટ્રીય સંસ્થા તરફથી ડગવા લાગી છે, અને જો એ સ્થિતિને સવેળા સુધારી લેવામાં નહીં આવે તો તે શ્રદ્ધા છેવટે ડબ્બા પીનાની અખંડ રહી રાકવાની નથી જ. પણ છત્તીસસ કદી પણ કોઈની દયા ખાતો નથી, તે ડગમગપણમાં કદી માનતો નથી. તે તો જનતાની સમક્ષ સાવ રૂપરૂ રીતે બે જ ભાગ મુકે છે: [૧] કાં તો પાછળ હટો; અથવા [૨] કાં તો આગળ વધો. પરંતુ સમુ-સાક્ષી અને વ્યક્તની ત્રીપુટીના તારથી મદાસભાસમીતીએ ગોળમેથ વીધેને પોતાનો નીણુંપ દબાવી રાખવાની જે નખખાઈ બતાવી છે, તે જોતાં અમને લાગે છે કે, કદાચ તેમની વૃત્તી પાછાં પગલાં ભરવાની હોય. સર તેજ્યભાદુર સમુ વૃધ્ધોની સાથે નવજવાનોનો પણ સંકાર વાંચે છે, અને અમે કહીશું કે નવજવાનોની મનોદશા કોઈ પણ રીતે પાછાં પગલાં ભરવાની નથી, તેમને તો આગળ પગલું જ ભરવું છે કેમકે તેઓ પ્રગતિને ચ્હાય છે, વીકાસમાં માને છે, સ્વતંત્રતામાં તેમની આંખે શ્રદ્ધા છે. એટલે જો જનતાની સાથે નેતાઓને રહેવું હોય તો, નેમજો મવાલ મનોદશા તરફ ડગી પડતાં બચી જવું અને આગળ પગલું ભરવાના નીશ્ચય ઉપર આવવું.

...

આવી પરીસ્થિતિમાં 'હવે શું બનશે?'

એ પ્રશ્ન અત્યારે સદુનાં મગજને ગ્રાહી બેઠો છે. ગોળમેથ આગળ રાક્ષે મેકોનાએ રજુ કરેલી રૂપરેખાને હીંદુમાં ફરીકર થશે કે અપવીકર થશે, એ પ્રશ્ન તો હીંદીઓ મોટે

અત્રી ગાળુ છે. કદાચ તેનો સ્વીકાર કરવાની મદાસમાના વૃધ્ધ નેતાઓ પણ ના પાડે, છતાં તેમ કરીને નેઓ જનતાની સમક્ષ કયો નવો કાયકમ રજુ કરી શકે તેમ છે? અત્યારે છે તે રંડીઓ, ખાદી, લાદી આવી કે જેઓને વીના કારણ નોતરવી તે અગત્યનો કાયકમ નથી, તેથી જનતાના દીક્ષમાં જાગેથી લાવવાને પુણું કરી શકાય તેમ નથી; કેમકે તેમાં એકપક્ષી ભોગ એ મદત્વનો મુદ્દો છે, અને જગતભરમાં એકપક્ષી ભોગ આપવાનો કાયકમ કદી રૂપ દેકાલે લખી વખત આવી શકે નેમ છે જ નહીં. હીંદની જનતા નીચન છે, તેને પેટ ભરીને ખાવા પણ મળતું નથી, હીંદના કામદારોની સ્થિતિ જ્યાંએ સારી નથી, ગરીબ ખેડૂનો દરબાર નીચે કચડાઈ રહ્યા છે, અને નવા સુધ શરૂઆતી તેમાં વધારો થવાનો છે, એટલે ખેડૂતોને કંચરી નાખનારા કરના ભારણુમાં સંગીન ઘટાડો કરી શકાય, કામદારોને સારી રીતે જીવન ગાળી શકાય નેટકું મહેનતાણું મળતું થાય અને નોકરીઆત વગરને સાત, દશ કે બાર પંદરને બદલે ઓછામાં ઓછો પગાર પચીસ, ત્રીસ કે પાંચીસથી શરૂ થાય એવી વ્યવસ્થા કરનારી, સામાન્ય જનતાના આર્થિક સંલેગ સુધરે તે રંડીએ લડત અરંભવી તેમજો. તો જ આમવર્ગને તે લડતમાં શ્રદ્ધા ખેસશે. આની સાથે સાથે ખીટીશ મામતા બહીષ્કારની, હીંદી માણાને ખાદી બનાવવાની છુટ આપવાની લડતનો કાયકમ જોડામાં આવે તો શીક્ષીત વર્ગ, મધ્યમ વર્ગ, તેમજ હીંદી મુલીવાદીઓ અને ઉદ્યોગપતીઓ પણ જરૂર તેમાં લગવાના જ. અત્યારે આમ કાયકમમાં ફેરફાર કરવો એ જ મદત્વનો પ્રશ્ન છે. અને તે માટે આપણી સમક્ષ બે સંભવીત શક્યતાઓ જોડી છે: ગમે તો પાછાં પગલાં ભરી

ચુકામીખત સ્વીકારી પ્રગતીના માર્ગ દમરો માટે બંધ કરી દેવા; અથવા તો આગળ પગલાં ભરી નવા કાયકમને સંગીન જર્નાલેવો.

પરંતુ વાતાવરણ અને સંલેગને લક્ષમાં રેતાં અમને તો દેખાઈ રહ્યું છે કે, પચાસાતા સમય અને સંલેગ પ્રમાણે જનતાની નીતી રીતી ફેરવવાની લાવનાં, ત્યાં સુધી જનતાની દબીને વ્યક્તીગત લક્ષીની પ્રમળજો આવરી રહી છે, અને પોતાની છુદીના કપાટને તાણું મારી તેના ચાની દેશના એકાદ કદખાનામાં મોકલાવી દેવાની લાગણીના પરચાટ ઉપર જનતાને રમારી રાખવાની રીત ચટકી નથી, ત્યાં સુધી જુના નેતાઓ જનતાના આગળ વધવાનું માર્ગને આંતરીને હિલાજ રહેવાનાં છે. એકે જનતાનો મોટો ભાગ પોતાના દીક્ષ દીક્ષમાં આગળ વધવા માટે તકલીફ રહેવા છે. પરંતુ તેમને યોગ્ય રીતે દારવાનાર, સ્વતંત્ર માનસના પ્રભાવશાળી નેતાનો અભાવ છે. એ પ્રશ્ન જ અત્યારે હીંદી જનતાને માટે જીવન-મરણનો થઈ પડ્યો છે. જેઓ જનતાના દીક્ષની વાતો બરાબર સમજી શકે, જેઓ તેમના અંતરાત્માના અવાજના પડકાર બરાબર ઝીંકી જાણે અને જેઓ તેમની શંકાઓના તેઓ સમજી શકે તેવી સાદી ભાષામાં તેના ઉત્તર આપી એમના મનનું સાચું સમાધાન કરી શકે તેવા નેતાઓ જનતાને માટે જરૂરના છે. તેમ નહીં થાય તો જરૂર મધાજોની જાળમાં દેશ ફસાઈ પડશે; તેમ ન થાય માટે જનતાને આગળ આવ્યા વીના છુટકો નથી, જનતા - પોતાના મનનું દગાણુ નેતાઓ ઉપર સુકે નહીં અને આગળ વધવાની તેમને ફર્ પાડે નહીં, ત્યાં સુધી હીંદ સ્વતંત્રતાની દીશામાં એક ડગલું પણ આગળ વધી શકવાનો નથી.

આ પાંચ આવવાની તૈયારી થતી વખતે માંધીછતે તેમજ મંદાસનાની વડાઈગ કમીટીના બીજા ૨૫-૩૦ સભ્યોને બીન-

ગરતે જેલમાંથી છોડી મુકવામાં આવ્યા છે. પરંતુ તેથી જે સંભેગ ઉભા થયા છે તેમાં જવાબજી ફરફાર પડતો નથી.

ખાદીની કસોટી

નવયુગના ચાલુ અંકની સાથે અમે 'ખાદીની કસોટી'ની પત્રીકા આપીએ છીએ. તે પત્રીકાના લેખક બાલુ અનીલ વરજી-રાય માંધીછતા પરમ ભકતોમાંના એક છે. જેમને માટે એમણે ઘણા બોગ આપ્યા છે. તેમણે 'મોરમે કોનીકસ'માં ખાદીના સંબંધમાં એક લેખમાળા લખી હતી અને મહાત્માજીના સુગત અનુયાયીઓએ તેના આપેલા રદીયાના વળતા જવાબ આપ્યા હતા. એટલે એ મુળ નીખંધ અને તેને અંગે ઉત્પન્ન થયેલી ચર્ચાના જવાબથી આપણને ખાદીની ખાજેખરી કસોટી તેના વાસ્તવિક અર્થમાં જાણવા મળે છે. એ અગત્યના લખાણ એક આર્થિક શાન ચીન્તે વાચવા મળે તે માટે, અમે તેને પત્રીકાના ૩૫મા પ્રમીદ્ધ કરી 'નવયુગ'ના વાચકવર્ગ સમક્ષ રજૂ કરીએ છીએ. ખાદીના કંદરમાં કંદર હીમાવતીઓને પણ આ નીખંધમાળામાંથી ધણું નવું સમજવાનું નાપડે તેમ છે. સ્વચ્છ માખી એ

અત્યારે તમામ હીંદીઓનું મુખ્ય લક્ષ્ય છે, તે લક્ષ્યે પહોંચવામાં ખાદી આપણને ક્યાં-વામાં આવ્યું છે તેમ ઉપયોગી થાય છે કે કેમ તે અનીલ બાલુએ અર્થજાણીની દૃષ્ટીએ બતાવ્યું છે. સત્ય ભક્તે કડવું લેાય તેથી આપણને તે પ્રથમ દૃષ્ટીએ ન પણ રૂચે, છતાં સત્ય તે સત્ય છે, તેની સામે આંખો મીંચી દેવાથી તેની અનીવાર્ય અસર ઓછી થતી નથી; તો પછી સ્વરાજ લેવા જેવા મહત્વના કાર્યમાં આપણે કેવળ લાગ-ભૂતિવશ થઈને એવી વસ્તુને નજર ગળી રહી રાકીએ કે જેથી આપણને લક્ષ્યસીદ્ધિમાં જરા પણ મદદ મળવાના સંભવ દેખાતા ન હોય. 'મોરમે કોનીકસ' જેવા પત્રે આ નીખંધમાળાને અધ્યત્થાન આપીને પ્રમીદ્ધ આપી હતી, તે ઉપરથી જ તેની ઉપયોગીતા પુરવાર થાય છે, એટલે અમારા વાચકોને આ પત્રીકા શાંત ચીન્તે તટસ્થ-ભાવે વાંચી તેને સ્વતંત્ર યુદ્ધની કસોટીએ કરી જવાની ભલામણ છે.

નવયુગ આપને ગમે છે?

તો આપની મિત્ર મંડળીને તે વાંચવા ભલામણ કેમ કરતા નથી?

હાથકામ વિરૂદ્ધ ચંત્રબળ

: સ્વપ્ન :
રમીકલાલ કે. શાહ

વસંતલાલ ખીજે દીવસે આવ્યા ત્યારે
વળી નવી જ તૈયારી સાથે આવ્યા હતા.

આવતાને વાર જ તેમણે કહ્યું: “આજે
તો મારે તમારી સાથે ફરીથી ખાદીની વાન
કરી છે.”

“કમ, આપણે પેલે દીવસે એ વીધે જે
વાતો કરી ગયા તેટલાથી તમને અતોષ
નથી થયો?”

“તે દીવસે તો મને સંતોષ થયા
હતા જ-”

“ત્યારે, વળી પાછો તેમાં અસંતોષ
થવાનું કારણ?”

“મેં તમારી સાથે કચેલી વાત ખીલ
મીંગાને કહી, અને તેમણે મને ખાદી તેમજ
રેંડીઆની તરફેણ કરનારી કેટલી દલીલો
સંભળાવી તે ઉપરથી મને કામ્યું કે તેમની
દલીલો ખરી છે.”

“વાર, તમારી એવી ધમ્મજ હોય તો
આપણે એ વીધય ઉપર વાતો કરીએ.”

• અને પછી વસંતલાલ વીચાર કરીને બોલ્યા

“લુઓ રમીકલાલ, તમે પણ એટલું તો
કહો છો જ કે આથીંક સ્વતંત્રતા તેજ
વર્તમાન હીંદની મોટામાં મોટી જરૂરીઆત
છે, ખરુંને?”

“નહન જ ખરું વર્તમાન હીંદને જ થું,
પણ સમગ્ર વીશ્વને સદાકાળને માટે એ
સ્વતંત્રતા જ ખાત્ર જરૂરની છે અને રહેશે.”

“અને તે માટે જ, એ આથીંક સ્વતં-
ત્રતા મેળવવા માટે જ ખાદી વાપરવી
જરૂરની છે.”

“એ તો ગોળ જે વાત છે. એવી
આથીંક સ્વતંત્રતા કેમ આવે તે જ કહો.”

“લુઓ, જે આખો દેશ ખાદી વાપરતો
થઈ જાય તો પરદેશથી આવતું ૬૦ કરોડ
ઉપનું કાપડ અટકી જાય એટલા પૈસા
હીંદમાં બચે.”

“વસંતલાલ!” મેં જરા ચેતવણીની ઢબે
કહ્યું “યાદ રાખો કે તમે અર્થશાસ્ત્રની વાન
કરો છો. એમા કલ્પના અને તરંગો કામ
આવતા નથી, તેમા તો નક્કર વીગતો અને
અંગીત આંકડાઓનો જ આધાર ખપ આવે
છે. તમે એટલું તો માની નહીં જ ચના
હો કે, માત્ર ખાદી બધા વાપરતા થઈ જાય
તેમ કહેવાથી ખાદી ઉત્પન્ન થઈ જવાની છે.”

“પણ આવડા મોટા દેશમા એક કરોડ
માણસો જે રેંડીઆ ચવાવવા માટે અને
દરેક રેંડીઆ ઉપર મહીને પાંચ જ રૂપીઆ
જટલી ખાદી જટલું મુતર તૈયાર થાય તો
પણ ખાર મહીને સાઠ કરોડ જટલી ખાદી
તૈયાર થઈ જાય. અને તેને અગે રેંડીઆ
બનાવનારા મુયારોને પીંજરાઓને, વણકરોને,
ઘાખીઓનો, રંગારાઓને તેમ જ કાપડીઆ-
ઓને પુષ્કળ કામ મળે. એથી દેશમા અનેક
માણસોને રોજ મળે પરદેશની મીંચરોની,
રેશ્વેઓની, બેંગાની તેમજ વીમા કંપની-
ઓની રોજ તેથી અટકી જાય, એથી પર-
દેશી મુડીસાદીઓનો કાણ હીંદ ઉપરથી દીધો
થઈ જાય. આથી મને તો લાગે છે કે, એક
ખાદીના પ્રશ્નમાં જ હીંદની આથીંક સ્વતં-

તતાના સારાયે શુભવર્ણીયા પ્રશ્નનો ઉદ્ધવ
થઈ હત્ય છે.”

“મારે કશું કરવું નેહએ કે ખાદી અને
રેંટીઆની હીમાયત કરનારાઓએ પ્રામાણિક-
પણે તમારા જેવી માન્યતાઓ ઉપર જ ચોતાની
કલ્પનાની ધમારત ચણીને એ હીમાયત
શરૂ કરી છે.”

“અને તે જરા પણ ખોટી નથી.”

“ત્યાં જ તમારી ભુલ થાય છે.”

“કેવી રીતે એ કહો?”

“અગત્ય અને હું એની ખીણ દર્શાવે
છું તે પહેલાં હું કામાં તમને એક વાત
કરી નાખું તે યાદ રાખો. તમારા જેવી
માન્યતા ધરાવનારાઓ રેંટીઆની તેમજ
હાથશાળાની મદદથી પરાધીન હીંદની
સ્વાધીનતા પ્રાપ્ત કરવાનાં શમણાં સેવે છે,
ત્યારે ઇંગ્લેન્ડે રેંટીઆને તેમજ હાથશાળાને
ફગાવી દઈને જ ચોતાની આર્થિક સ્વાધી-
નતા સીદ કરી છે, એટલું જ નહીં પણ
હાથે ધનાં કામમા સાંચાકામ અને વરાળ
તેમજ ધીજળીની શક્તી દાખલ કરવાથી
જ અંગ્રેજ પ્રજા સમ્રાજ્ય જમાવી શકી છે.
એ વાત ખાસ લક્ષમા રાખવા જેવી છે.”

“તે તો તેમના સમય અને સંજોગને
અનુકુળ હશે, અને જે વસ્તુ તેમને અનુ-
કુળ થઈ તે આપણને થઈ શકશે જ. એમ
કેમ માની લેવાય?”

“આપણે એમ તો વળી ખીણ જ ચર્ચામાં
ઉતરી પડીશું, માટે મુળ વાતની જ ચર્ચા
કરીએ. ભુલે તમે કહો છો એમ બનવાનું
હોય તો પણ તેની ગીદી માટે અનેક વર્ષ
નેહએ, એટલું જ નહીં પણ નેટલાં માલુ-
સોની શક્તી તમે એ સાદ કંટાળના કાપ-
ડને અટકવવા માટે ખર્ચવા માગો છો,
નેટલી જ મનુષ્યશક્તીને તો યંત્રોની મદદ
આથે વાપરવામાં આવે તો નથી એ અનેક-

ગણો લાલ આપણે મેળવી શકીએ. હવે
હું તે તમને વીગતવાર ચર્ચાથી સમ-
જાવું છું.”

“હીક.”

“પહેલાં તો તમારે એ વાત યાદ રાખવી
નેહએ કે, હાથે થતું કામ યંત્રોની મદદથી
થતા કામ કરતાં ઘણું જ મોંઘું પડે છે.
અને જ્યારે તમે હાથશાળા ઉપર હાથે
કાનિલા સુતરની ખાદી વણવા પાછળ રોકાશો,
ત્યારે કંઈ જગતના ઉદ્યોગપતીઓ તે જોતા
અદ્યવાળીને ઉભા નહીં રહે. તે તો આ
દેશનાં બજારોમાં ખુબ જ સેધા માલ
ભરી દેશે.”

“પરંતુ તે લેશે કેણું?”

“આ જ દેશના માણસો. તમે હમેશને માટે
કંઈ એ વ્યાપાર ઉપર ઓછી રાખી શકવાના
નથી. અને આ દેશના તમામ મનુષ્યોની
લાગણીને દેશભક્તીને નામે કાયમને માટે
મોંઘી ખાદી ખરીદવાની ફરજ પણ પાડી
શકવાના નથી. અહીં એ વાત પણ ભુલી
ના જતા કે, આર્થિક બાબતોનો સંબંધ
જગતના તમામ દેશોની વચ્ચે એવો જોત-
જોત સંકળાઈ ગયો છે કે, તેમાંથી તમે
હીંદને અલગ પાડી શકશો નહીં. અને
તમારે ધોરણે તો રેંટીઓ ફેરવનારા એક
કરોડ માણસોની તેમજ તેને અંગે ખીજા
ધંધાઓમાં રોકાયેલા માણસોની આવક
એટલી બધી ઓછી હશે કે, તેઓના
ખીસામાં ખીજે કાંઈ પણ માલ ખરીદવા
નેટલી શક્તી જ સીકે નહીં રહે. તેથી
તો માત્ર રોટલો અને મરચું પણ માંડ
માંડ જ ખરીદી શકારો. એવી દશામાં
તેઓ બજારમાં મળતો સ્ફુટો માલ
ખરીદવા તરફ દબ્બી રાખે એ તકન જ
સ્વાભાવીક છે. એટલે તમારી કલ્પના પ્રમાણે
અદ્યથા થાય તો હીંદ આર્થિક રતનનું

એજવવાને બદલે કાપમને માટે આર્થીક ગુલામી જ વહેરવાનો. તેથી દેશમાં દરીદ્રતા અને અત્યંત પાસવાર વધી પડવાના;—પણ એવું થવું જ સુરક્ષે છે. કેમકે તમે તમારી આં કલ્પનામાં મનુષ્યોની મનોદશાની જ ગણતરી કરી નથી. યત્રોની મદદથી ચાલતા ખીખા ધંધાઓમાં ઓછા શારીરિક શ્રમે વીશેષ કમાણી થવાની પુરતી તક હોય, તે છેડીને કોઇ પણ માણસ રેંટીઓ અને શાળ પકડી રાખીને કાપમની દરીદ્રતા અપનાવવા તૈયાર જ ન થાય. વસંતલાલ! એટલું નક્કી માનજો કે વર્તમાન યુગમાં યત્રોનો પીરોધ કરીને કોઇ જ કામી શકવાનું નથી. તમે જો રશીઆની પાંચ વર્ષની યૌજનાની વાત જાણતા હો તો યત્રોની મદદથી વેરાન અને નીર્ધન દેશને લીલાછમ અને આર્થીક દૃષ્ટીએ સ્વતંત્ર કેમ કરી શકાય છે તે સમજાવો. પણ જપાનનો દાખલો તો તમે બરાબર જાણો જ છે. લાઇ, ઘણું લાઇ, શાલ્યું નહીં કરતા હુંકમાં હું એટલું જ કઠોર કે અત્યારનો યુગ એટીકરણનો છે, તે વખતે વ્યક્તી વ્યક્તીની મહેનતને છુટી છુટી પાડીને ખાદી તૈયાર કરવાની તેનાથી છેક જ અવળા યૌજનાનો પ્રયત્ન કરવો તે આર્થીક દૃષ્ટીએ તો આત્મવિચાર કરવા જેવું જ છે.”

વસંતલાલ એ વાત સાંભળીને સ્તબ્ધ બની ગયા. તેમણે ડગમગ દીક્કા મારી દલીલા સાંભળીને વળાઈ દેઠાણે આવવું હોય તેમ લાગ્યું, છતાં આ વખતે તેમણે એકદમ હકાર લાગી દેવાની ના પાડી. અને બોલ્યા :

“નમે ખીટન માટે જે કંઈ કે શાળ અને રેંટીઓ છેડવાથી જ તેણે આર્થીક ઉન્નતી સાધી, એનાં કંઈ એનીલાસીક પ્રમાણ આપી શકશે?”

“બહુ જ પુરૂષીથી.” મેં કહ્યું, અને પછી ખીટીશ સામ્રાજ્યનો વીકાસ, ખીટનની આર્થીક ખીલવણી, ખીટનમાં ઔદ્યોગીક ક્રાંતી વગેરેને લગતાં વીધ્વીધ પુસ્તકો નેમની સમક્ષ રજુ કરીને મેં કહ્યું :

“આ બધી નક્કર હકીકતોને આધારે હું છું કે અમેરીકાને હાથમાંથી જે વખતે ખીટન પોતાની મુખાઈથી ગુમાવી બેઠું તે જ વખતે ખીટનમાં યાત્રીક શોધખોળ થઈ, તેથી તેમણે પડવું સામ્રાજ્ય બની ગયું અને હિંદોનોના ક્ષેત્રમાં તેણે ખરેખર સામ્રાજ્ય જમાવ્યું. એનો ઇતીહાસ રમીડ છે. કહાય તમે તો તે જાણતા પણ હશે?”

“ના, ના. મને બરાબર તેની ખબર નથી, તમે તે કહો તો દીક.”

કંઈક શરમાયલા જેવા થઈને વસંતલાલે કહ્યું.

મેં કહ્યું : “મને તેમા કશો જ વાણો નથી. સાંભળો. તે વખતે ઇંગ્લંડના મીંદાસન ઉપર ત્રીજો ન્યોર્મ હોતો, ત્યારના ઇંગ્લંડની દશા બરાબર અત્યારનાં હીંદ જેવી જ હતી. લોકો મોટે ભાગે ગામડામાં અને ગામોમાં રહેતા, તે વખતે શહેરોમાં અટકી બંધી વસતી નહોતી. લોકો ઘોડાની ગાદથી હળ ખેડતાં (ત્યાં ખાદ્યથી ખેતી થતી જ નથી) તેમજ રેંટીઓ અને શાલ્યું, ઘણું કાપડ બનાવતા કરીને ગરમ કાપડ અને મંજી ગરમો.” અને બાકીનું કાપડ, કપડો, કે હીંદને મારે તલાલ! ચાલતાની જરૂર હોય, અને સ્વ-અને હાડવામાં વહેલી પ્રાપ્ત કરવી હોય નમાં દ્રોહશાળ ને રેંટીઓને બદલે મીલોના આજેની મદદ લઈને એ મીલો કાગ ખાદી જ કરવાની જરૂર છે કે નહીં.” અને મને એમ લાગે છે ખરું. કાંઈ.”

કે, પુત્રના સુખ પશ્ચિમમાં ઉગે તેમ છતાં
પણ તેનું બનવાનું છે જ નહીં. ૧, પણ
આ તો વળી બીજી વાત નીકળી. આપણે
પાછા મુળ વાત પર આવીએ. તે વખતે
તો ઇંગ્લેન્ડની વસતી પણ આજના કરતાં
પાંચ ગણી ઓછી હતી. તે વખતમાં જેમ્સ
હાર્ડવેયમ નામના 'એક બર્મના એક વણકરે
એવી જાનના જેડીઓ (Spinning-
Jenny) શોધી કાઢ્યા કે જેથી એક જ
જેડીઆ પર એકી વખતે આઠ ત્રાક કામ
આપી શકે તેની સાથે સાથે હાથરાજોમાં
પણ બીજા શોધકોએ સુધારા કર્યા. તે બધાની
પાછળ એક જ ઉદ્દેશ હતો, તે એ કે માણ-
સની શક્તી તેટલી કે તેથી ઓછી વપરાય
અને કામ થતું હોય તેના કરતાં ઘણું જ
કમી શકાય. ત્યારે આપણી ખાદી અને જેડી-
આની યોજનામાં માણસની શક્તી ઘણામાં
ઘણી વપરાય અને કામ ઓછામાં ઓછું થાય
તેથી, ત્રીજા જ્યાંજ્યાં સમય પહેલાંની ભાવ-
નાને વળગી રહેવાનો ખાસ પ્રયત્ન થાય છે,
સમજવાને?"

વર્તમાન હાલમાં માત્ર માયું જ હસાડ્યું.
તેમની નંબીર મુઠા ઉપરથી તે બતાવતા
હતા કે, મારી વાતમાં એમને બહુ રસ પડે
છે, અને તેથી જ તે બહુ જ ગંભીર ભાવે
તે સાંભળી રહ્યા છે.

“આપણે ત્રીજમ છે કે નીલ્ય વહેતાં
ઉત્તર પરીશ્રુ, પાંચી લીધેલ કુંડાનાં
કમીએ. હવે તમે બાંધી લીધેલ કુંડાનાં
હોય તે પણ તેની મીઠી રીતે જમાના
એકેએ, એટલું જ નહીં પણ જ નકરી
સેતી શક્તી તમે એ સાક કંગડી વધતા.
એ અરજવા માટે ખચવા માગે સર
નેટરી જ મનુષ્યશક્તિને જો યંત્રોની ને
આથે વાપરવામાં આવે તે તેથી જે યંત્રોમાં

સાધનોમાં સુધારા થવા પડી તેની ગતીમાં
વધારો કરવાનો નવો વીચારે પણ ત્યાં થયો
અને જેમ્સ વેટે ઘણા વખતના કંટાળી
નાખનારા શ્રમ અને ખત પડી વસાળથી
ચાલતું એન્જીન શોધી કાઢ્યું. વસંતલાલ!
ચારે તરફ નજર કરો તો જોઈ શકશો કે,
ત્રીજા જ્યાંજ્યાં એ વખતથી મનુષ્ય પોતાની
ગતિને દરેક દીશાએ વધારી જ રહ્યા છે.
ટ્રેન, તાર, વાયરલેસ, વીમાન, મોટર,
સ્ટીમર, મીસ, એ બધાં એનાં જ ફળ છે.
અને ત્યારે ચારે બાજુએ મનુષ્ય કલાકના
ગણતરે માઇલની ઝડપે કુચ કરી રહ્યા છે.
ત્યારે આપણને રમથાળા ગાડાની મદદથી
ગતી કરવાનું કહેવામાં આવે, છે! ખોલો,
ત્યારે આપણે સફુની પાછળ પડી જઈશું
કે નહીં? અને એ નવા સ્વતંત્ર હીંદી
સર્જનના રમીઆ હીંદીઓને પસંદ પડશે
ખરે?"

“ના.”

“તો પડી યંત્રની આપણે મદદની જરૂર
ખીકારવી જ પડવાની. હવે આગળ સાંભળો.
પડી તો 'ઇંગ્લેન્ડમાં પેલાં એન્જીનોની ચારે
બાજુએથી' માગણી વધવા માંડી, જેથી
કેલસા અને લોખંડનાં ઉદ્યોગને નવું પોપણ
આપોઆપ મળી ગયું. અત્યારે બ્રીટનના એ
જે મુખ્ય ઉદ્યોગ મનાય છે. પણ યંત્ર-
સુચના આરંભ પહેલાં તે ધંધાને ખીસવા
આટલી હવારે તક નહોતી, તેથી બ્રીટનનું
એ ધન જમીનમાં દટાવતું જ પડી રહેતું
હતું. જામ થયું એટલે તો પડી રોકેટ-
નમાં, વેલ્ડના દક્ષીણ પ્રાંતમાં અને મધ્ય
ઇંગ્લેન્ડમાં પ્રાચસાની તેમજ લોખંડની
ખાણોનો ઉદ્યોગ ધમધામરે વધવા લાગ્યા.
એક ઉદ્યોગ બીજા ઉદ્યોગને કેમ ખીસે
છે તે આ ઉપરથી સમજાશે. યંત્રસુચની
શોધ પડી રોકેટાવરમાં કાપડ મીઠ,

ધડી અને ચોકશાયરમાં વિનના કાપડની શિ કાઢી. ત્યાં કાલસો મોટા પ્રમા-
માં ખપવા લાગ્યો, એટલે કાલસો
પ્રાંતિયાવાનાં ઝડપી સાધનોની જરૂર ઉભી
હતી. તુરતજ જુના સખળાખળ યજ્ઞ ગયેલ.
સ્તાઓ મુંધારવાતું કામ ઉપાડી લેવામાં
માવ્યું, અને જેમ્સ ક્રીન્ડલે નામના કુશળ
જર્નેરે વેન્ડીની કેટલીક કાલસાની આ-
શોથી મેન્ચેસ્ટર મુખીની નહેર પહેલ વહેલી
ત્યાજ કરી, એથી કાલસાની ખાણો અને
મેન્ચેસ્ટર વચ્ચેના જમીન માર્ગતું મોટું
છેદું કપાઈને બન્યું વચ્ચે માત્ર ૭ જ
માઈલનો અંતર રહ્યું. આમ થવાથી ઇંગ્લં-
ડના, ખીન્ન પ્રાંતોમાં એ રીતે નહેરો
ખોદવાના ત્રીજા જ ઉદ્યોગને ઉત્તેજન મળ્યું.
આમ લોખંડ, કાલસો અને પાણી એ ત્રણે
કુદરતી તત્ત્વો ઉપર કાસુ જમાવી કાચા
અને તૈયાર માલની લાવ જવમાં સરળતા
ઉભી કરવામાં આવી. અને ન્યાં ન્યાં એ
ત્રણે સાધનોની વીપુલતા હતી, ત્યાં ત્યાં
ઉદ્યોગનાં થાણાં જામવા લાગ્યાં. આમ થવાથી
લેન્ડશાયર, વેસ્ટ ચોકશાયર અને મધ્ય
સ્કોટલેન્ડ એ ઉદ્યોગવાદીઓનાં કેન્દ્રસ્થાન
થઈ યડનાં ગામડાંમાં સ્થીને ખેતીવાડીની
કંગાસ ઉપજને આધારે જીવનારા માણસોનાં
શોળેશોનાં તે વીભાગ તરફ આવવા લાગ્યાં.
વસંતમાસ! હીંદને આપણે ખેતીવાડી ઉપર
જીવનારા દેશ તરીકે ઓળખીએ છીએ, પણ
ત્રીજા જ્યોર્જની પહેલાં બ્રીટનની પણ એ જ
દશા હતી, એ જુલવું જોઈતું નથી. પૂછી
તો ખેતીવાડી પણ ચંત્રાની મદદથી કરી
શક્ય, તે માટે ચ ચાંચીક સાધનો શોધાયાં,
અને ને રીતે ધીરે ધીરે બ્રીટન જગતનું મોટું
ઝરખાનું થઈ પડ્યું. આ જાતના પરીવર્તનથી
ઝડપાતમાં તો ત્યાં પણ ખુબ જળભળાટ
થયો, ચંત્રાની મદદથી કામ થવાથી બધાં

માણસો આરંભમાં ખેતર ખની ગયાં, નેથી
બધું દેડાણું ખંડ થયાં, કારખાનાં ઉપર દુમલ
થયા, ઉદ્યોગચંડાં ટોળાંએ યત્રોનો નાજ કરી
નાખ્યો, પણ વખત જતાં બહારના વ્યાપારની
ખીતવણી થઈ તેથી પુલકળ જગ્યામાં માલ
જનાવવો પડ્યો, અને દરેક ધંધામાં માણ-
સોને સારી રોજ મળવા લાગી. આમ ધંધો
વધતાં કાચા માલ લાવવાની અને તૈયાર
માલ વેચવાની જરૂર પણ વધી, તેથી તે
દીશમાં બ્રીટનવાસીઓને ધ્યાન દોડવતું
પડ્યું જ્યાં મુખી હાથશાળ અને રેંટીઓ
ચાલતાં હતા, ત્યાં મુખી નો બ્રીટીશ બરવાડો
ઘેટાં પાળતા તેમાંથી આવતું ઉન પુરતું
થતું, પણ ચંત્રાનાં સાધન ધૂતાં બહારથી
ઉન અને રૂંઝાવવાની જરૂર ઉભી થઈ,
એથી સ્કીમરોનો ઉદ્યોગ પણ ખીલ્યો, તેની
સાથે સાથે બેન્ડા તેમ જ વીમા કંપનીઓએ
પણ વીકાસ થવા લાગ્યો. બ્રીટીશ સામ્રા-
જ્યની રચના આમ પાંચીક બળને આધારે
વિશેષ બળવનર અને સંગીન ધોરણવાળા
થઈ પડી. અને એક વખતના નીધન બ્રીટનો
અત્યારે જગતના સંધનમાં સંધન માણસ થઈ
પડ્યા. તેમજ હીંદમાં પણ એ લોકો સામ્રા-
જ્ય જમાવી શક્યા. એટલે જ હું કહું છું
કે, ઇંગ્લેન્ડે હાથશાળ અને રેંટીઓ છોડી
દેવાથી આથીકે સ્વતંત્રતા મેળવી અને
મન્નબંધ પણુ આપ્યું. એ વાત હવે ગમ-
જાઈને, તમારાથી?"

“હા, હું હવે બરાબર મમજી શક્યો.”

“તો પછી તમે જ કહો, કે હીંદને માટે
આથીકે સ્વતંત્રતાની જરૂર હોય, અને સ્વ-
તંત્રતા વહેંચામાં વહેંચી પ્રાપ્ત કરવી હોય
તો, હાથશાળ ને રેંટીઓને બદલે મીલોના
ઉદ્યોગની મદદ લઈને એ મીલો દ્વારા ખાદી
તૈયાર કરવાની જરૂર છે કે નહીં?”

“હવે મને એમ લાગે છે ખરું.”

“નમે કુચું રેંદીઆં ચાલવાથી તેને અંગે દેશના બીજા કારીગરોને ખુબ કામ મળશે, પણ તમે જોઈ શક્યા હશે કે, બ્રીટનમાં યંત્રની મદદથી કાપડ વણાવું શરૂ થયું, તે પછી ત્યાંના કુટરના બધા ઉદ્યોગો ખીટી શક્યા? જપાનમાં તેમજ થયું છે, રશીઆમાં અન્યારે તેમજ થઈ રહ્યું છે, તુર્કિસ્તાન અને ચીન પણ એમજ કરી રહ્યાં છે, અને હીંદને માટે પણ તમામ પરદેશી કાપડને વહેંચામાં વહેંચું એવી આવૃત્તિ અંકકાવી દેવા માટે તેથી જ યંત્ર સામગ્રીની જરૂર છે.”

‘પરંતુ યંત્રો તો બહારથી આવવાં પડશેને?’

“હા, હાલ તુરનને માટે, પછી તો અહીં યંત્રો બનાવી શકશે જ. તો પણ યંત્રો લાવવાથી તેટલા પ્રમાણમાં કામ વીરોધ થશે, અને તેમાં રોકાયેલી મુડી અને વપરાતી મજૂરીના પ્રમાણમાં આપણે લાભ પણ મોટા પ્રમાણમાં મેળવી શકીશું ને એ કેમ કહી શકીએ?”

“પણ પછી કુચું, અમેરિકા, જર્મની અને જપાનને તૈયાર માલ માટે બજારો શોધવાની મારામારી કરવી પડે છે, તેવું આપણે માટે પણ ઉચું થશે; તેવું શું?”

“ભલાબાઈ!” એ કહ્યું. “હીંદની મોઝાલીક સ્ત્રીતીનો, હીંદની જનતાનો, હીંદના ક્ષેત્રોનો અને હીંદમાં ઉત્પન્ન થતા પદાર્થોના જથ્થાનો વીચાર કર્યા વીના જ નમે એ ભય ખોટી રીતે બતાવે છે. ધણી બાબતો વગર મમને એવી વાતો કરે છે. ધણી વસ્તો મુઠી તો આપણે આપણા દેશને લેઈતી જ માલ બનાવી શકીશું નહીં, એટલે હાલ તુરત તો બહારનાં જનરો શોધ-

વાનો પ્રયત્ન ઉભો થતો નથી. અને તેથી-લંડોનમાં એવું થશે તે ડરથી આજે હાથ પાંચે બેઠીને બેસી રહીએ, તેના કદનાં એ વીચાર શું કામ નથી કરતા કે હાથ મહેનત ઉપર આધાર રાખીશું તો યાંત્રિક બળથી થતો માલ બહારથી આપણા દેશમાં ઉલટાઈ જશે. ખીલું, એ પણ વીચારવાનું છે કે, સ્વરાજ્ય પ્રાપ્તી પછી શું હીંદમાં બહુ પ્રાચીન વાતાવરણ ઉભું કરી શકશે? લશ્કર તો ત્યારે જ લેઈશે ને? શું ત્યારે તમે તીર કામમાં અને હાલ તકવારો ઉપર આધાર રાખશો? સ્ત્રીઓને બદલે શામાયણ અને મહાભારતના યુગનાં ઊંડાં વાપરશો? વસ! તમામ! એ તો અચ્ચત્કાર અને વાંચીત્ર વાતો છે, પોતાની જાતે કશોતો યે વીચાર કરી ન શકે, અને માની લીધેલા અભિવાનો કહે તે ઉપર જ આંખો મીંચીને આધાર રાખી ને કેવળ લાગણીના પરપોટાઓથી રાખ્યા કરે તેવા માણસોને મુંખે આવા સવાલો શોભે, પણ તેવી લાગણીથી કે તે જાતની પ્રચીનતા ગ્રીય રૂઢીચઢકતાને વળગી રહેવાથી તો હીંદ કદી સ્વતંત્રજ થઈ ન શકે એ વાત જુલવી જોઈતી નથી. એટલે બીજા કશાની ખાતર નહીં, તો સ્વતંત્રતાની ખાતર પણ હાથશાળા અને રેંદીઆની મમના આપણે છોડવી જ પડશે.”

“રસીકલાલ, તમારી પાત હવે મને દીવા જેવી સમજાઈ ગઈ. હવે મારી ખાત્રી થઈ કે, રેંદીઆ અને હાથશાળા આપણું સ્વરાજ્યને નહુક લાવવાને બદલે, કદી પણ ન મળી શકે તેટલે દુર લઈ જાય છે.”

‘એમ કરીને વસંતમાસ સંતોષ યમન પામના મને સાહેબજી કહીને ઘેર ગયા.

રામરાજ્ય

કલ્પના કથા

: લેખક :

કલ્પનાવાદી

રામરાજ્યની યાચના માટે અગ્નિગ્રામમાં એકઠા મળેલા મહાનુભાવોએ શું જોયું?

અધ્યાય પહેલો :

ભૂસ્તંભ'એ અને જંબુદ્વીપને મધ્ય
અક્ષાએ સ્વમુખમાંથી સરજેલા આયુ'પુત્રેના
આર્પાવર્ત' મધ્ય અપાર પરીવર્તન થઇ
જવાથી, અને ભસ્તંભ'હતુ' રૂપાંતર હીંદુ-
આનમાં થઇ જવાથી, તેમ જ એ હીંદુ-
સ્થાનના ભણેલા કહેવાતા મનુષ્યોના સમુદ્ધે
જે કહેવાય તે વેદધર્મ' વીરોધી, જગવાદી
ક્રીડાલુ મધ્યને વશ થઇને, ભુ નામ પૃથ્વી
અને દેવ નામ અર્ધાધાતા એવા જે કહેવાય
તે પૃથ્વીના અધીષ્ઠાતા એવા એકલા ભુ-દેવ
મંડળને જ હેરાન કરવા માંડ્યું હતું તેમ
નહીં, પરંતુ સનાતની હીંદુ સમાજના
મુળ પાયા રૂપ જે આગ વર્ણો તેની સામેય,
એ કુટ્ટ, જગવાદી, ધર્મ'વીરોધી શીક્ષણ
સંસ્કારીઓએ યુદ્ધ આદરેલું જોવાથી, અને
એવા મુધ્ધિમાં હમેશાં દાર ખાની અર્થાત
પરાજય પામશે એ જોમતું જે કહેવાય તે
સદ્વલક્ષણ છે તેવા હીંદુસ્થાનના ભુદેવો
અને આચાર્યોએ મળીને એ જગવાદી રાક્ષસ
મંડળીના ધૃત્યા આવતા ભયમાંથી અને
તેમના વાક્યધ્ધના અક્રમણોમાંથી જયવા
માટે ભગવાનને પ્રાર્થના કરવાનો શુદ્ધ
સનાતની આર્ષ' માર્ગ લેવાનો વીચાર કર્યો.
સ્વયં ભગવાનનું વચન રમરાજ્યમાં લાવીને,

ભારતમાં જ્યારે જ્યારે ધર્મ'ની.

ગમાની થાય,

ત્યારે ધર્મ'નું પુનરુત્થાન કરવા માટે
હું મને સરજાવું છું.

સાધુજનોના સંરક્ષણ અર્થે,
કુટ્ટકૃત્યોના વીનાશ અર્થે, તેમજ
ધર્મ'ની સંસ્થાપના કરવા માટે
યુગે યુગે હું મને સરજાવું છું.

એ સુત્રો પ્રમાણે પ્રાચીન કાળના રૂપી-
વરોની આશ્ક એકાદ જગાસાને ક્રીનારે
જઈ, ભગવાનને પ્રાર્થના કરી તેમને ચોતાની
સ્વાધર્મીધીના સંરક્ષણ અર્થે જે કહેવાય
તે અવતાર લેવાની પ્રાર્થના કરવાનો મન-
મુખો ઘડશે, ત્યારે એમની સમક્ષ જે કહેવા
યતે એ રૂપ'તથી થે મહાન એવાં પાશવાર
કશે આવીને ખડાં રલાં!

એમણે પ્રથમવાર જ આંખ ઉઘાડીને
આસપાસ જોયું તો જણાયું કે, વસળીઆ
અને વીજળીઆ રાક્ષસોનું જર ત્યારે દીગામાં
વ્યાપી ગયું હતું. એ રાક્ષસ કુળના કાષ્ઠ
રાવણો એમના અંત તેમ જ બળદના રથ
રૂપી સીતાઓનાં હરણ કરી ગયા હતા,
અને ભગવાનને પ્રાર્થના પરીતકાષ્ઠ
નીમાને રૂપીવરોને આમંત્રણ આપવાનો
એમને વીચાર થયો ત્યારે એમણે બન્યું

કે, ટપાક અને તાર નામના દેવોએ, એમના કામગીરીઓને કે દબાવના દણી નાખ્યા છે. આથી નીકાશ થતાં જડવાદી રાક્ષસોના આવા હુમલાથી ગુંગળાના એ ગુધ્ધ સનાતની આર્થપુત્રોએ દીધાં નીતિસ મુકતા પોતાના મુખમંડળો ઉપર અને ચીનાલાલે દયાદ ગયેલા શીખામંડીન પોતાના મન્વકો ઉપર હાથ ફેરવ્યા ત્યારે એમની તંદા ઉઠી અને જલ્દીપુરે, પોતે ઝડપીવેળા વંશ જ હોવા છતાં માથે જડા લુથ નથી, હુડપુચી નીચે જેમા ચક્રાંજીએ માળા બાધ્યા હોય એવા આશ્રમના હનુલાના અપરાધી બુખરી-નુયાળી બનેલી દાડી નવી! જડવાદની આટલી અસર પોતાની ઉપર પણ થઈ તે માટે નીતિસ મુકતા છતાં, તો પણ જે કહેવાય ને મનને મારે ગુધ્ધ વેદોદન ભાર સાચી નાખ્યાના અખીમાન અમેલ તેમણે પોતાના અંગાંગ તરફ દબીયાન કર્યા, તો ત્યાં ભ્રમનપત અને મૃગયમને અને વગળીયા ના વળીયા ગદાસની રાક્ષસીથી આવી પેલી મોક્ષમા તૈયાર થયલા વીરાધરંગી વજ્રાથી એ અંગ દીપી રહ્યા હતા, કાદના પગમા પાદુકાઓ નહેલી, પણ જે કહેવાય તે અનુદય એના થયું ચમન્દા-અરે! ગેવ-સચમના પલ જુટ નામથી ઓળખાતા જડવાદીઓના સર્જન પગખાંથી એમણે પોતપોતાના પાદ્યુથ-દાને વામુડીન થયેના નીખ્યા! પછી તો એકાએક અસાતના પડળ કોંઈતો ઠંઠળના માંદા નેવની માફક ઉઘડી ગયાં, અટ્ટે તેમણે પોતપોતાનાં વજ્રો વીંધેલા માર્યાં. તો તેનાં ખાતાં જેમને જડવાદી બાધામાં મળવા, ખીસા, અને એવાં અનેક વિધ બ્રહ્મ નામોથી સંલેખવામા આવતાં હતાં, તેમાથી પડીકાયેલ, ઝડીમંડીન-કેળીની, સ્નાનની છરીને લગાવે તેવું ચાલ પડસાવી

પાડનાર ચાંપુ, ખરની લેખણને પગપદ પમાડનાર કીસાપેન, કપીવગે જેના અપમાતથી લય પામતાં એવા ધનના જુદી જુદી કીમત અને આકૃતિઓની ચક્રાંજી વખુઓ વગેરે નીકળી પડ્યાં.

આથી ઓકુળ-આકુળ-ચઈ-ગયેલાં પોતાનાં ગુધ્ધ સનાતની ચીતને પરાવતી, આપદ ધમના અપવાદો શોધી એ વણુ-ધમસંરક્ષકોએ, સ્વયં ભગવાન પૃથ્વી ઉપર ધમની સંસ્થાપના માટે જે કહેવાય તે અવતાર લે ત્યાં મુખી એ જડવાદી પ્રત્યુત્તરે નીકારી લેવાનો હર્ષ કર્યો.

અને ક્યવાતે મને, હુડખાતે દીધે તેમ જ રીખાતા હુડ્યે જે કહેવાય તે તેમણે જ, ટપાક, ફેદન, મુણ્ણકથ, વર્તમાનપત્ર વગેરે જડવાદી વખુઓનો આશરો, નેના પોતાના જ નાશના માર્ગના મંજીથન અર્થે છે એવા સંતોષ સાથે વીકાર્યા.

આહો! પ્રથમ અધ્યાય પુર્ણ થાય છે.

અધ્યાય બીજો :

અને ત્યારે ધમરહીત શીશાનુત સંકારીઓની નીર્ગત્ર જુદીમાંથી જન્મેલાં તરુ, ટપાક, ફેદન, જેવાં સાધનોની મદદ સાથે, જે વણુ અને આશ્રમ ધમન-ધુરંધર સંરક્ષક બેળા થયા, ત્યારે એમનીમાથી અનેક મહાનુભાવીની કંડીથી આંખ ઉઘડી, અને પોતે વણુધમનું પાવન ઈશ્વરની વાતો શ્રદ્ધા તેવું કંઈક સંસ્કાર કરી રહ્યા છે એમ કરીને નેમણે અંદર અંદર પોતાનાં જે કહેવાય તે જમ જની મુકેલા ચીતોને ફેરણે મખવામાં પ્રયામ કર્યો, છતાં આશ્રમધમનો ને તેઓએ આક ભંગ જ કરી રહ્યા હતા, એ વાંતનું ત્યારે તેમને એકસરખું જન-ચક્ર, ત્યારે સરમભાઈ તેમનાં ગાંધડી, શેષા અને

દેશમાંડીન મનકે પ્રાણીને લેવા આગળ
વધનાં હોય તેથી રીતે, વૈશાખની આશ્વ-
આશ્વિની માસે જ સ્ત્રી પડ્યાં. પરંતુ એમનો
એ આમોદ દીવસમય દરેક નદી. એક
વેદશાસ્ત્રના પુરાણમાર મંડીન, વેદાંગ-
વીશારદ, આત્મજી અથ મણેદધી વીદ્યન
પુરુષ જે કહેવાય તે તેમની રાંધણી નીચા-
રણુ કરનાં કહ્યું કે :

“હે, શુદ્ધ સનાતન આય” રૂપીવરો !
તમે એ વાન કેમ બુધી નવો છે કે
તમે શુદ્ધ અનુષ્ઠાન-વેદો એ. ધર્મ” કે
શાસ્ત્રનાં બંધન તમારે માટે નથી, એ તો
અન્ય શ્રીવળીઓ માટે છે. એટલે તમે
વનમાં કે ઉંધનાં, શુદ્ધી શુદ્ધી દેશો
રૂપીને કે સોમરસ સહન તંદ્રાના ધનમાં,
વનમાં કે અનુષ્ઠાન, ઇચ્છાપુર કે ઇચ્છા
ધીના, સ્વાય” કાળે કે પરમાય” અર્થે જે
કહેવાય તે શાસ્ત્રના કે કહેવાય કે કહેવાય
કાનુનાં ભંગ કરે કે કરાયો, છતાં તમને
તેથી કશી જ અસર થતી નથી, તેથી
તમારી મહત્તા ઘટતી નથી, તમારું વચન
દીધું પડ્યું નથી, તમારી વળાંપ ક્ષતી ઉતરી
જતી નથી, કેમકે તમે તો જે કહેવાય તે
આ પૃથ્વીપટને પીધે સ્વર્ગમેય દેવરૂપ છે.”

અને એ પ્રશસ્તીથી સતોષ પામતા એવા
“વનુ” ધર્મ સંસ્કારોએ આત્માને વીધે ઉદ્ધ-
વેથી ઝાનીને જે કહેવાય તે ફર, ફરીને,
ભગવાનને નવજન્મ લેવાનું આદ્વાન
આપવા માટે પણ આરંભવાનો નીશ્ચય કર્યો.
અને એ મહાવનના સ્થાન માટે અમીઆમનો
નીખડ્ય કર્યો.

આ રીતે જગ્યાદીઓના સંસ્કારમાં આવ-
વાથી જાન ભુલેલાં જે માનવીઓ સાંસરો
કે એ આય” વચન” મંત્રન મહાનુભાવોએ
જેતેના નીશ્ચયને પાર ઉનારવા માટે દેહ
સાંતે દ્વીતીય-ક્રમનું લેયું.”

• સ્ત્રીથી દ્વીતીય અધ્યાય સંપૂર્ણ.

અધ્યાય ત્રીજો :

એ સનાતન ધર્મ સંસ્કારોએ પોતાના
અતી દીન કાય”ને પાર ઉનારવા
કેવા ભગીરથ પ્રયત્નો કર્યા, તે દવે લેકોએ :

મનુષ્યના પૃથ્વી કાય”માં બાધા નાખ-
નારોએ સ્વયંપુરના સમયથી પૃથ્વીના પર
ઉપર અસ્તીત્વ ધરાવે છે જ, તેમના અસ્તી
ત્વમાં જ પ્રજાના નવા નવા આત્મરોને-
આવીલાંવ મુળ બીજ રૂપે રહેલા છે.
એટલે વનમાનકાલીન રૂપીવરોના યન-
કાય”માં વીધ ન આવે તે તો કેમ જ બને !

વનનો આરંભ કરવા પહેલાં જ યન કેવી
જનનો અને કેવી રીતે કરશે તેના પ્રકા-
રનાં સંશોધન કરવાનું દીન કાય” એ
મહાનુભાવો ઉપર આવી પડ્યું. યનને માટે
અર્થાં અને અત્મા, ફરીજ, હોના, તેમ જ
તેના વગેરેની ગ્રંથપત્ર કરવી એ તો સરળ કામ
હતું. પરંતુ વેદોક્ત લીંદુ ધર્મની સંસ્થા-
પના માટે પ્રાર્થના કરવા આરંભ તપોવનમાં
યન કરવાની જ જરૂર છે એમ ધર્મ સંસ્ક-
રો માનતા હતા. છતાં અતી વીશારદે
અતિ આપદધર્મ નેરીકે જગ્યાદીઓના
માગ”નું અનુસરણ કરવાના નીચાં ઉપર
આવડું પડ્યું. અને આપણે ક્યાં ધર્મ
વીરોધક માટે યુરોપની રીતે મારણ કરીએ
છીએ ? આપણે તો વેદોક્ત ધર્મની સંસ્થા-
પના માટે, જેમાં મોઢો માણસ રોગતીવારણ
અથે કહુ-એ.યન” રોવન કરે તેમ, તેનું
અનુકરણ કરીએ છીએ ને ?”

“આમ છતાં દુહ સનાતની માગ”નું જ
અવસરન કરવાના દરબરીઓએ તથોવનમાં
આપ”રીતીએ યન કરવાનો હોં પકડી, ત્યારે
જ્યે વચ્ચે માગ” સ્વીકારી યુરોપની
રીતીનું અનુકરણ કરી પૃથ્વીપટ ભરવાના
પાપકર્મના પ્રાપચીન નેરીકે, પોતે દીવસનાં

રૂઢાણની અપવાસ કરવાનો નીજીય, કરવામાં આવ્યો !

તે પડી યતને પરીવત્તુ" સ્વરૂપ, અપાયુ" અને તેના આચાર્ય, હોતા વગેરેનો નીજીય કરવામાં આવ્યો. હુકામો આ બધાં કામની ઉપર પુરોષની જગવાદી રીતીની અપષ્ટ છાપ પડેલી હતી, પરંતુ સદમ" સંરક્ષકોને એ વાતનું ભાન ન રહ્યું, કે કાં તો તેમને પોતાને તેનું ભાન નથી એવો દેખાવ દેયો.

નીચીત તીથીએ અને નીચીત સમયે પરીવત્તુ યતનો અત્રીઆમ વીગે એ મહાનુભાવોના એકે રીતિયના ભવનના ઓઠમાં આરંભ થયા.

પરંતુ યતારંભ થાય તે પહેલાં જ વહુ-મંરકોએ જોમની શક્તિનો અવગણના કરેલી એવા દર્શીત નામધારી માનવસમાંએ યતસ્થાનમાં પ્રવેશ માર્ગ મેળવવાના પ્રયત્ન કર્યા. ગ્રાંથી જોમનાં તન, મન અને વચન કંપ અનુભવી રહ્યા છે તેવા વહુ-અશ્રમ સંરક્ષકોએ પ્રભોદીત મને વીચાલુ": "જરૂર આ યત સફળ થશે જ. કેમકે ભુતકાળમાં જ્યારે જ્યારે ઝડપીઓના પગો ઉપર આક્રમણ થતાં હતા, ત્યારે ત્યારે ભગવાને અત્યારે જેવા માટે અનુકૂળ સમય માનીને તેમને [ઝડપીઓને] અભીવચન આપ્યાં હતાં."

"પરંતુ તે પહેલાં યતને સુરક્ષીત રાખવાના કાર્યમાં દાનીય રાજાઓની સહાય માગવામાં આવતી હતી."

"વીશ્વામીત્ર અયોધ્યા નગરીમાં દ્વયરૂપ પાસે યત રક્ષા માટે તેના હુમ્મરોની માગણી કરવા ગયા જ હતા. તેજો આ વીષમ પ્રસંગ છે."

કેડાક મહાનુભાવો પોકારી ઉઠ્યા.

"બરું છે, બરું. તેથી આપણે પણ વીશ્વામીત્ર સમ્રાટ એકાદ મદદરૂપને રાજ્યની મદદ યાચવા મોકલાવો."

એક મહાનુભાવ ધીર-ગંભીર નાદે કહ્યું. દરમીયાન યતારંભના દારોને જગવાદી રીતિય સંસ્કારીઓએ ઘડેલા ઘાટનાં તાળાંથી સુરક્ષીત બનાવવાની કાળજી લેવામાં આવી.

"યતસ્વંશીઓને અમે આ પરીત્ર કાર્યમાં આમંત્રણ નથી, તેમ છતાં તેઓ પોતાની દામરી તેમજ સ્પર્ધાથી અમને તેમજ અમારા પરીત્ર યતને અપરીત્ર કરવા અટકાવે છે."

એવી યાચના સાથે, એક મહાનુભાવ પોતાના યતના સરેશ્વર અર્થે પુરોષના જગવાદી ધોરણની વ્યવસ્થાનુસાર તૈયાર થયેલા ઓઠાદારોને આપવાના વરતી યાચના કરી. એમની એ યાચના ફરીથી તથા યતસ્વંશીઓની ઉપર આક્રમણ કરી તેઓ-માથી કેટલાકોના પરાભવ કરવામાં આવ્યો, કેટલાકોને અન્યવચ્ચીત રીતે નસાડવામાં આવ્યા.

અને પોતાના દુસ્મનોની એ દશા જોઈ, દર્શીત થયેલા મહાનુભાવોએ ઉદ્ધામીન ઉદ્ધે પડીથી યતકાર્યનો આરંભ કર્યો.

તેમના આચાર્ય અને હોતાઓએ ભગવાનને પ્રાર્થના કરતાં કહ્યું: "હો પ્રભો! અત્યારે આ પરીત્ર ભુમી ઉપર પાપભાર વધી પડ્યો છે. અમારામાંના અનેક દુષ્ટોએ જગવાદી, ધમધીણા રીતિયનું પાન ક્યું છે, અને તે પાપકૃતને લીધે એમનામાંથી ધર્મ જુદીનો લોપ થયો છે. તેથી તેઓ બાળ-લમ સમા ધર્મકૃતને અટકાવવા 'સારગ્ર ખીલ' જેવા કાપણ કરાવે છે, આપના અસ્તિત્વનો એ તેઓ ઇનકાર કરે છે અને મહાસભાવાદી નામ ધારણ કરનારા ખીન પાપીઓનું 'રોજુ' વળી આ પરીત્ર આર્યાવર્તનને પુરોષ બનાવવા તૈયાર થયું છે. માટે હે જગન્મતીપતા! હે વીશ્વાધાર! હે સુરવ્યાપી પ્રભો! અમારા પ્રસ્તુત યત-કાર્યથી સંતુષ્ટ થાઓ અને યુગે યુગે અમારું

સમા રૂપીવરોની પ્રાર્થના સાંભળી તમે જેમ ભુમીનો ભાર ઉતારવા અવતાર ધરણુ કરતા આવ્યા છે, તેમ અત્યારે પણ અવતાર રહ્યા. અને તેમ કરીને આપ ચાર મુખ્ય દાયકા કરવાનું અમને વરદાન આપો: હે સુચરાચર પ્રભો! આપનાથી એ ચાર સુદૃઢો અનુપયાં તો નથી જ, છતાં અમે આપને દીઠીએ છીએ કે: માત્ર બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રીય, વૈશ્ય અને શુદ્ર એમ ચાર વર્ણુનું જ ભુમ ઉપર અસ્તીત્વ રહે; તેમના અસ્તીત્વમાં શ્રદ્ધા ધરાવનારાઓ જ આ ભુમી ઉપર રહી શકે; ચાર વર્ણુના પરીપાલનથી જ તેમને! મોક્ષ થાય; અને એ ચાર વર્ણુ જ ભુમ ઉપર સર્વોપરી સત્તા ભોગવે. આ માટે હે પ્રભો! અમે આપની પાસે એક પાંચમો અને સર્વશ્રેષ્ઠ વર પામીએ છીએ તે એ કે આ આર્યાવર્તની ભુમીમાં “રામરાજ્ય”ની પુનઃ સ્થાપના થાય તેણું આપ કરો.”

એ વખતે જ અમીયામની આસપાસ અનેક માનવોએ આ યત્નકર્તા તરફ તેમ જ તેમના આચાર્યોએ કરેલી પ્રાર્થના સ્વમે અવરોધો ઉભા કરવામાં પ્રયત્ન કોણાદલ કરી મુક્યો; પરંતુ તે જ વખતે પશ્ચિમ તરફથી તોફાન ચડી આવ્યું, વાતાવરણ તેથી ઘનભાર થઈ ગયું. ભયંકર ગડગડાટથી ગગનમંડળ ગદ્ગદ થઈ ગયું. અને બધાએ હજન ભેડી, અવનત મસ્તકે ઉઠેલા મહાનુભાવોના સંતોષ વચ્ચે, પુર્વ દીશમાંથી ભયાનક કડકગટ સાથે જ આકાશ તુટ્યું તેમાંથી ભગવાને દર્શન દીધાં.

“જય પ્રભો! જય પ્રભો!” યા સમારંભમાં એકલા ધ્યેયોએ જયનાદ ઉચ્ચાર્યા.

ભગવાને આકાશમાં રહે રહે કહ્યું:

“તથાસ્તુ! ભકતો! તથાસ્તુ! તમારી આવી માગણ્યથી મને સંતોષ થયો છે. તમારા ક્ષેત્રના પ્રમાણે બધું થશે. હું તે માટે અવતાર લઈને તમારી વચ્ચે આવીશ. પરંતુ તે પહેલાં રામરાજ્ય માટે રામચંદ્રના સમયમાં આ ભુમીની જે વ્યવસ્થા હતી તેવી તમારે કરી નાખવી પડશે.

તુરંત જ ફરીથી ગડગડાટ, ભયંકર કડકગટ અને ગળનનનાં ધમસાણુ બળમાં. તેની સાથે જ ભગવાન અદ્રશ્ય થઈ ગયા.

છત્રીથી તૃતીય અધ્યાય સંપૂર્ણમ્.

અધ્યાય ચોથો :

ભુવવાનના આરીવંચનોથી સંતોષ પામેલા વર્ણુસંરક્ષકોના આનંદનો પાર રહ્યો નહીં. તેમને ભગવાને જાતે જ અવતાર લેવાનું અને રામરાજ્યની સંસ્થાપના કરવાનું અભીવદન આપ્યું હતું. દરે શુ આટી રહ્યું?

માત્ર તેમને માથે રામચંદ્રના સમયમાં હીંદની જેવી સ્થિતિ હતી, તેવી વ્યવસ્થા જ કરવાની ફરજ હતી.

“અને એમાં તે શું છે?”

“એ તો જોત જોતામાં થઈ જશે.”

“ભગવાન જેની મદદે છે તેને શું સાધ્ય નથી?”

તમામ મહાનુભાવો મત્તકાંતે વદને એવી ચર્ચા કરવામાં રોકાયા.

અને ભગવાનનું આગમન જેમ બને તેમ પહેલું થાય તે માટે ગ્રમરાજ્ય માટેની ભુમીકા તૈયાર કરવાનો વીચાર કરવા તેઓ ખેડ.

એકે કહ્યું:

“પહેલાં તો રામાયણના સમયનો ભારત નવું કોણો હતો તેના નકશાનો નીર્ણય કરો.”

“અને તે સમયે જે જે ભાગમાં જંગલ
હતાં તે ભાગને ઉઠડ બનાવી મુકા, બધાં
મહાસાગરનાં પાણી સ્વચ્છ રહે રમતાં હતાં,
તેટલામાં જંગલ જંગના બંધાકાર કરી મુકા.”

“મંદામાં રાહસ કુળના રાવણનું રાજ્ય
ફરીથી સ્થપાય તે માટે તપાસ સમીતી નીમો
કેમકે તેની ઉપર રામરાજ્યનો આધાર છે.”

“નહીં, તેની સામે મારો મજબુત પીરોષ
છે. તપાસસમીતી નીમરા એ જરૂરથી
યુરોપનું અનુકરણ કરવા તુરંત છે!”

અન્ધે જ એક મહાનુભાવ સંકોષ જોસારી
ઉઠ્યા.

“ખરું છે, ખરું છે.”

આઈ દશ સમગ્ર મુર નીકળ્યા, અને
૨૪૪ તપાસ સમીતીની વાત પડતી મુક-
વામાં આવી.

“રામચંદ્રના સમયમાં હીંદમાં જેટલી
જાતીઓ વસતી હતી તે સીવાયની તમામ
જાતીઓને આપવિતની આ પવીત્ર ભુમીનો
ત્યાગ કરી જ્યાં જણાયો.”

“અને જે જાતીઓનો નાશ થઈ ગયો
હેતુ તેનું નીર્માણ કરો.”

“તે ખડી બીલું કરવા જેનું મહત્ત્વનું
કામ જરૂરથી યુરોપના સન્કારની અસર,
તેની તરફથી મહેનું શીકવું, ગમાવણના
યુગ પડી આ દેશના માનવસમુદયની મનો-
દશાનો યથેસ વાકાસ અને વૈજ્ઞાનીક શોધ-
ઓગાનાં સાધનો એ નમામની જરૂર ઉભેલી
નાખો.”

પરેયા મહાનુભાવે બીજા મુદ્દા રજુ કર્યો.
વળી પાડી તેની અર્થો શરૂ થઈ.

“તે માટે પહેલાં દેહનો, દ્વારો, તાર,
વાયરેસ, સ્ટીમરો, તોપ, બંદુક, મીસા,
ખાણો બંધાને મહાસાગરમાં ફેંકી દો.”

“તમા રસાયણો, પુલ, રામરાજ્ય ખડી
થયેમાં મહાનો એવું અત્તીત પણ રાખી
જાઓ.”

“અર અર નહીં” તો રામરાજ્ય માટે અનુ-
કુળ વાતાવરણ ઉપજાવી રાક્ષસો નહીં.”

“પેલા યોબીને તો ખાસ જામારનો
પડશે રામરાજ્યની ખરી ખુબીનો એકસો
આધાર આપણને એના અત્તીત્યમાંથી જ
મળી શકે છે.”

“બધે દયશાળીઓ, રથો, તીર-કામદાં,
દીમરોની નાવડીઓ વગેરેને પુનઃપ્રાપ્ત
આપવાની ઘોષણાઓ કરો.”

“હાલના કાયદા, સમાજ વ્યવસ્થા, આંત-
રરાષ્ટ્રીય આધાર અને આર્થિક સંબંધ
વગેરેને બંધ કરી દો.”

“પરંતુ હીંદને રામરાજ્યના યુગમાં પાછો
લઈ જવા માટે જગતના તમામ દેશોને એ
યુગની દશામાં પાછા ધકેલવા પડશે,
તેનું શું?”

“એ કામ તો ભાઈ મુશ્કેલ છે.”

“અરે, તમે તો ભાઈ મહાસ છે.”

“કેમ?”

“પ્રથમ લગવાન જેની સલાહમાં હોય તેને
માટે મુશ્કેલી શાની છે? એમ તો આપણે
જે જે વીચારો કર્યા તે તમામ કાર્યો પ્રત્યુત્તી
મદદ વીના આપ તેવાં કર્યા છે?”

“પણ પ્રભુ એ બધું કરી શકે?”

“હરે, હરે, હરે! અરે, અરે, અરે!
શાંતમ્. પાપમ્, શાંતમ્. પાપમ્! શું તમને
લગવાનના અમલકારમાં શંકા નથી?”

“આ શું જોસા છે?”

“અરે ભાઈ! મને પુરેપુરો સાંભળો તો
ખરા.” એના જોસાને કહ્યું. “લગવાને
તો આપણને ભુમીકા તૈયાર કરવા કનું છે.”

“હા ભાઈ, એ ખરું?”

તુરંત જ અર્થોના દબીકાનું પલટાયો.

“એ આપણાંથી કેમ જાતી શકે?”

“એવાન મનુષ્યની શક્તિની બદલરની છે.”

“પણ લગવાનનું આપણને શરૂનું

“નહી, એવી ખુબ કરગો નહી. મન-
વાને તો સ્પષ્ટ સંદેશમાં કહેવું છે. રામ-
ચંદ્રને યેવળ જુનીકા તૈયાર કરવાની તમામ
જવાબદારી આપણે શીરે છે.”

“ત્યારે?”

“એ ચાર શંકારીય અવાજ સામટા નીકળ્યા.

“ધાગેને કે આપણે પીચાર ક્યો તેમ
જા દેશમાં તો બધું કરી, રાખીએ પણ
પરદેશમાં એવું કેમ કરી શકાય?”

“અને એ લોકો આપણી ઉપર ચંદી
મથે તો?”

“ચંદી પણ આવે, કેમકે ગાંધી કળી-
સુગ મેલો.”

“અરે, પણ પછી હીંમમાં તો મનુષ્ય
ખેંસેરા ને?”

“તું સમયના ચક્રને આપણે પાછું
ફેરવા શકીશું?”

“ત્યારે? કરવું... શું...?”

આચાર્ય પદ શૌલાચનાર બક્તીએ પુરતી
ગંભીરતા માથે પુછ્યું.

“અમે તો બધા આપની સંસાર પ્રમાણે
ચાલવા બધાયા છીએ.”

“મણ મને જ કંઈ સંમજણ પડતી
નથી. મારી તો મની જ મુંઝાઈ ગઈ છે.”

“હું એક માર્ગ બતાવું.”

પરીપત્તા હોતાએ ધીરે રહીને કહ્યું.
નીરાસાના ઘોર અધકારમાં આશાની નીચળી
અમકી હોય તેમ તમામ મદ્યતુલાવોને લાગ્યું.

તમામ નેત્રો તેમની તરફ એચાયાં.

“અનાથો, ખેડાંશક બત વો. અમે બધા,
અરે સારે થે મનાતની સમાજ, કહો કે
માનવ અમાજ આપનો જાણી બનુએ.”

આચાર્યે કહેવું.

“કરીથી આપણે ભગવાનની પ્રાર્થના
કરી, અને આ ચુંચ ઉકેલવાની એમની
પાસે માગણી કરવી.”

“અરુણ, બરાબર, એ જ ઉચીત
માર્ગ છે.”

ધણા જલ્દી ચામટા બોલી ઉઠ્યા.

અને છેવટે માર્ગ બુદ્ધિમાનવાની મારફતે
આશા નીગરામાં ગેયાં ખાતા મદ્યતુલાવોએ
એ જ માર્ગને ઉચીત માની તો પુનઃ
નિર્ધારી કરી

કેળીથી ચતુર્થ અધ્યાય મંપુર્ણમ.

અધ્યાય પાંચમો :

વૃણા પાછો મદ્યતુલાવોનો સમુદ એકાગ્ર
ચીતે હીંકર બેઠો, મનકે તમામ ભગવાનને
પ્રાર્થતા હવે કહેવા લાગ્યો :

“હે મનુષ્યાપી, સત્યરાચર પ્રભો ! અમે
અકંતાના પ્રેયાં ભાન જુદીને, અમારી શક્તા
તેમજ સામર્થ્ય માટે અબીમાનની લાગ-
ણીથી યુક્તાઇને પાછા પડ્યા છીએ, પ્રભો !
અમારા અબીમાનથી અમારી આપો
ઉપર પાટા બંધાઇ ગયા હતા, હવે
અમારી છુદી રેકાણે આવી છે અને
અમે જે કામ ઉપાડવા માટે હીંમન
કરી તેમથી રજા માટે પાર ઉતારવાવું
અમોઝે ગણુ નથી. માટે હે નીરાધારોના
આધાર ! હે પંચુને પણ આપનાર, મુગોને
લાબી આપનાર સમર્થ શક્તીમાન સ્ત્રીડલ-
જન ભગવાન અમારી વહારે રેળાસર ચરો
અને જેમ પાપદાનો ચીર પુર્યાં તેમ અમારી
છેક જ નખચી જેવી બની ગયેલી છુદીને
કદળના, રૂપી ચીર પુરી, આપના અવતાર
માટેની ભુમીકા તૈયાર કરવાના કાર્યમાં
મુંઝાઈ ગયેલી તમારી આ ભક્તમંડળીને
મદદ કરવાની કૃપા કરો !”

એ વખતે બંધારવાળા એ મશ્કનમાં
એકાએક તેજતારક દેખાયા, અને ધીરે ધીરે
પીકાસ પામતા એ તારકમાંથી એક ભવ્ય
સુતી બહાર તરી આવતી જણાઇ.

એ જોનાં જ એકવ થયેલા મહાનુભાવો
“જ્ય પ્રમો! જ્ય પ્રમો!” કરતા મનકે
નમાવી એ મુતીનું ચલીવાદન કરવા લાગ્યા.

એ મુતી છવંત મનુષ્યની માફક
આગળ વધતી હતી. પણ આ શું? તેને
જોનાં જ ભક્તમંડળ ચમટી ગયું.

આ વખતે એના હાથમાં શંખ, ચક્ર,
ગદા, કે પદ્મ કશુંએ નહોતું કંપના પ્રમાણે
તેને ચાર હાથ પણ નહોતા. પણ જે જાતીને
અતીશુદ્ધ ગણી આ મહાનુભાવોએ અવગણી
અને દુતકારી કાઢી હતી, તેજ માનવસમા-
જના એક નમ્ર તેમ જ સામાન્ય આકાર
જેની તે મુતી જાણતી હતી. એના માથા
ઉપર મેયું જેવું કાળાકે વીંટાળેલું હતું,
અંગ ઉપર ફાટી પડી અંગરખી અને કુંકે
ધોતીકે હતું તેના એક હાથમાં સાવરળી
અને બીજા હાથમાં ટોપશો હતો.

એ મુતીને જોઇને દીગ્મુદ જોડેલા મહા-
નુભાવોમાંથી કેદ પણ એક અંકર ઉઘારે
મે પડેલાં જ તે મુતીના હોંઠ ઉઠેડ્યા.

કંઈક ગણગણાટ જેવું પડેલા સંભળાયું
અને પછી એ મુતીના મુખમાંથી નીકળતા
શબ્દો અપે રીતે સમજાવા લાગ્યા.

‘તમે બધા મને અહીં પસંદ દેવાને
ચાલો છો કે કેમ?’

એ મુતીએ ધીર મંબીરનાદે પ્રશ્ન કર્યો.
અને એ મહાનુભાવોના સમાજ વાંચા-
રમાં પડી ગયો. આચાર્યથી ટોના મુધીનાએ
પરંપરની સ્થાને લેવા લાગ્યા. અર્ધટોણ,
બાપુ, બે હાથ ધઇ. કશો જ જવાબ તેમ
જતાં મળ્યો નહીં.

એટલે મુતીએ બે કલા માંડ્યું:

“મારા ભક્તમંડળો! તમારી મુજબલુ હું
સમજી શકું છું. પરંતુ તમે જે ‘ગમરાજ્ય’
ની ઇચ્છાથી અહીં એકલ થયા છો તેનો

અર્થ જ સમજવા નથી. તો પછી મને તો
તમે ઓળખી જ ક્યાંથી શકો?”

અને પછી મુતીએ પરીચલ મંડળ પર
લાશ્વરીક દષ્ટી ફેંકી.

મહાનુભાવોએ તેમાંથી લાવા જેવો ધગ-
ધગતો રસ વહેતો જોયો. એ ઉદ્ધગતા રસનો
ધોધ વધતો વધતો સારા થે મહાનુભાવોના
મંડળને દઝાડી મુકવા લાગ્યો.

બળ્યા, બળ્યા, થતા બધા બેખાકગા
બનીને નાસવાની તૈયારી કરવા લાગ્યા.
પાછળ બેઠેલા કેટલાકો દોડતા દરવાજા
તરફ ગયા. પણ તે તો બંધ હતા.

“કામા, કામા, ત્રાહીમામ્, ત્રાહીમામ્!”

અધ્વયુ, આચાર્ય, હોતા બધા કાવે તેમ
ચોધર કરવા લાગ્યા.

એકે પક્ષમાં આખો દેખાવ ફરી ગયો.
ચેત્રી મુતી સૈ અભાવે ખડખડાટ હસતી હતી.

“ખરસ, આટલી જ તમારી ધીરજ,
આટલી જ તમારી હીંમત કે? ગમરાજ્યની
સ્થાપના આમ કરશો કે?”

પ્રત્યુત્તર સાંભળતા મુતી થોભી, પણ
સદુનાં મોંઢાં ત્રીવાઇ ગયાં હતાં.

“તમે મારે આ સ્વરૂપ જોઇને વાચારમ
પડી ગયા લાગે છે. આવો હું તમને એને
બેઠ કહી બતાવું, તમે જે યુગની મારી
કંપના મુતીનો ખ્યાલ રાખી બેઠા છો તે
યુગ આજે નથી. યુગબળની અસર મારી
ઉપર થતી નથી એમ માનતા છો તો તમારી
બુઝ છે. વતમાન યુગનું મારું શુદ્ધ સ્વરૂપ
આજ છે, જે તમે જોઇ રહ્યા છો. હવે
કહો કે, તમે મારી મદદ છંદો છો કે
નહી?”

“ભગવાન! આપની મદદ મારે તો આ
ભક્ત મંડળ અત્રે એકત્રીત થયું છે. તેને
તેજા આડ તો આજને યજ્ઞ આગંબ્યો છે.”

આચાર્યે જેમ તેમ હીંમત એકડી કરીને કહ્યું. ખતાં બોલતી વખતે એમની હાલ લથડતી હતી.

“નથાસ્તુ !”

મુનીએ કહ્યું.

અને પછી તેણે ખીજે પ્રશ્ન કર્યો:

“તમે મારા આ સ્વરૂપને માન આપવા તૈયાર છે ખરા ?”

“હા છ, હા છ ! જય ભગવાન ! જય પ્રભો !” ચારે તરફથી અવાજ સંભળાયા.

“તો પછી તમારી માર્ગશીતો જવાબ તમને એમાંથી જ મળી જાય છે. જેમ સંખ, ચક્ર, ગદા અને પદ્મધારી મારી મુર્તિનાં યુગ પુરો થયો છે, તેમ તમે જેને ‘રામ ગત્ય’ કહો છો તેનો યુગ પણ પુરો થયો છે. મારા સ્વરૂપ ઉપર જેમ તમે સમય-બળની સ્પન્ડ છાંય જુઓ છો, તે જ પ્રમાણે શ્રુતકાળની ભ્રમણાનાં પડોળાં વસાઈ ગયેલાં તમારી જીહ્વાના કપાટનાં તાળાં ઉઘાડો; તે પછી નમે જોઈ શકશો કે અત્યારે તમારે કંઈ જનતની રાજ્યવસ્થા જોઈએ છે.”

વળી પાછું સ્વર્ગીય મૌન છાંયું.

“નમે મારી મદદ માગો છો એ ખરું છે ને ?”

ઘોડીક વાપળના મૌન પછી મુર્તિએ પૂછ્યું.

“હા પ્રભો ! હા. પ્રભો !”

વળી પ્રત્યુત્તર સંભળાયા.

“તો જે સ્વરૂપમાં તમે મને આજે જોઈ રહ્યા છો, તે સ્વરૂપમાં જે નાશવળ મુર્તિઓ તમારા સમાજમાં છે, જેને તમે વાંચી કાઢો છો, તેની માનીને અપમાનો છો, તેની મદદ માગો.”

વળી પાછું ગમગીનીનું વાતાવરણ ફેલાયું.

“કેમ ?”

અને મુર્તિનાં તેજા વીકાળ બન્યાં, એ સૌમ્ય અવાજમાં ભયંકર પ્રત્યયનાં તોફાન સંભળાયાં.

“વીચારમાં રાં પડ્યા !”

“પ્રભો...પ્રભો...!”

“તમને શરમ આવે છે ?—રાં તમે ‘માઠ’ અપમાન કરો છો ? જુઓ ત્યારે...”

એક એક કાટકો થયો. પેલી મુર્તિએ યોગાનું મુખ ઉઘાડ્યું.

એ મુખ નહોતું. પૃથ્વીનો ગોળો વચ્ચેથી ફાટી ગયો હોય તેવું કંઈક હતું.

તેની અંદર દર્શાવેલો, દરીદ્રો, નીધાનો, દયાપતાં, કથકાપતાં મોખરે હતા. મેટાં મેટાં તામ્રધારીઓ, લાંબી લાંબી નાણાંની કાથળીઓવાળા, શાસ્ત્રોના બોજથી લદાયેલાં પાછળ હતા. વચ્ચે પરમ તેજની એવી એ મુર્તિ—જે મહાનુભાવોની સમક્ષ ખડી હતી—આમળના સ્મુહને પોતાના સ્પર્શે સ્પર્શે પરમ તેજની, તામ્રની ભર્યા, સ્પર્શના બનાર્પી રહી હતી. પેલા પાછળવાળાઓ તેમને વંદન કરેલા હોવાનો અવલોકન હતા.

વળી એકાએક ખીજે કાટકો થયો. તેની સાથે જ દસ્ય પદ્મો થયો.

અને પેલી મુર્તિ તેમની સામે દેખાઈ. એની આંખોમાં અમી હતી, વદન પર દાસ્ય રેલાઈ રહ્યું હતું.

સૌમ્યભાવે તેણે કહ્યું:

“સમજ્યા ? આધુનિક કાળનું ‘રામગત્ય’ જોયું ?” અને પેલા મહાનુભાવોમાંથી કોઈ કંઈ કહે તે પહેલાં જ મુર્તિ અદસ્ય થઈ ગઈ.

મહાનુભાવ મંડળ દીગ્મુદ બની આમ તેમ જોવા લાગ્યું.

તેટલામાં વળી યશસ્વીશીઓ તરફથી યશ મંડળનાં બંધ દ્વાર ઉપર હુમલો થયો.

“હવે કોનો આશરો લેવો ?”

કહેના આચાર્યે સુંઝાયા, તેમની સાથે તમામ મહાનુભાવો પણ સુંઝાયા.

છતી શ્રી પંચમોધ્યાય સંપૂર્ણમ્.

વેઠની ગુલામી

:: લેખક ::

રમણીક મહેતા

બી એસ બી., એસ.એન. બી.

ગંગાતના ટેટપાક ભાગ ઉપરથી આજે નીનતરશાહીનો યુગ આશમી મયો છે. હતાં તેની અમુક નીલાનીઓ હતી તે પ્રદેશમાં હવત-ત-ત છે. ગુલામીની પ્રધાને તથા કન્વાનો ખરડો વગભગ એક સેકે થયાં ક્રીડીશનીની કાગિયાથી ઉપર મુકા-યો છે, હતા “વેઠ” (Fornal labour) ની અમાનુષી પ્રથા હતી નથી હાંદમાંથી નાના નથી પામી.

કન્વીયન પીનવકાંતી ૩૭૪ મા કન્વમ પ્રમાણે જો કોઈ, કોઈ પણ માણસને તેની મન્દ વીરુ વેઠ કન્વે તેને એક વર્ષની કેન્વી અથવા હાંતી અથવા જન્નેની શીક્ષા કરવામાં આવશે. આ કાગે “વેઠ”ની પ્રથા ઉપર અંકુશ મુકવા માટે ન્યયામાં આવ્યો છે. આમ હતાં પણ હજુ મુધી એ કાગે હાંતી શીક્ષા કરવામાં આવી હોય એવું સાંભળવામાં આવ્યું નથી. પણ એ ઉપરથી એજ પણ અનુમાન થઈ શકતું નથી કે “વેઠ”ની પ્રથા નદનર નાશુક

થઈ ગઈ છે. વળી અરકારે પણ તેના નોકરો અને અમલદારો દેશત પસેથી આવી જાતવું કામ શ્રે નહીં તેને માટે કાગે પોથી ઉપર ટેટપાક કાયદા અને કાનુનો મુક્યા છે. તેમ હતાં પણ ગામડામાં વન્તી પ્રગ્ન પાસેથી ખાસ કરીને નાના અમલદારો અને નોકરો “વેઠ” માગે છે. આવી જનની વેઠમાં દેશતને ગાડાં અને ઘણી વખત સર-કારી અમલદારો અને નોકરોને માટે ખાવાની જગવાઈ કરી આપવી પડે છે, તેમજ “ટેટલીક વખત કાસલવું” અને હલુરીયાવું” કામ કરવું” પડે છે દેશી ગજાઓમાં કોડીશ હીંદ કરનાં આ પ્રથો વધુ પ્રચલીત છે. લગભગ એકેએક દેશી ગજાઓમાં “વેઠ” ની પ્રથા હતી આવે છે. રાજાઓ અને તેમના અમલદારો માટે માટે ભાગે એકનવગને ગમે તે વખતે અને ગમે તે પ્રસંગે ખેડા-વવામાં આવે એવું જાહેર પડે હોવા એવું જ પડે. ટેટલીક વખતે તેમની પાસેથી ખડગાં, મદદાં વીગેરે પણ મંગાવવામાં આવે છે.

નેમજ શ્રીકાર વખતે હોંકારે પાટલા તેમને
તેમનાં હીકાં કે પાકા માવનાં ખેનરો પણ
મુનાં મુકીને એ આપખુદ રાત્રીઓના રમ્યા
પાછળ જંગલમાં અને હુંગરોમાં જવું
પડે છે.

કોઈ પણ દેશની સંસ્કૃતી ઉપર આ
એક કાળું કલંક છે. માનવતાનું, ધોર
અપમાન છે. આપખુદ અને સત્તાના મદમાં
હકી ગયેલા નૃપતીઓ અને અમલદારોની
લેહુકમી છે. જરના જરે કુદતા જમીનદારો
જને સંપત્તીવાન શાહુકારોને ત્યાં પણ
તેમને વેડે જવું પડે છે. આ વેડની પ્રથા
ખાસ કરીને હુંગરી પ્રદેશો અને શહેરોથી
દુર-આવેશા ગામડાઓમાં પ્રચલીત છે.
અર્વાચીન સંસ્કૃતી જેમ વધુ વંચીત
એક કામ કે જતી હોય, તેમ તે આ
ગોપણીયાની વધુ ભોગ બને છે. એક
અથવા બીજી જતના પહાણ હોય આ
અજાન અને બોળી પ્રજાને કંઈ પણ
ખદશા વગર અથવા નજીવી રકમે વેડ કરવી
પડે છે. આપખુદ અમલદારના એક હુકમે
તેને ઉભે પગે હાજર રહેવું પડે છે, કા
તાલુકદાર કે કોઈ કાકાર હકરાણીનો એક
શબ્દ નીકળતાં તેને માગે તે હાજર કંવું
પડે છે અને કહે તે કરવું પડે છે. લેણદાર
શાહુકારને ત્યાં કે મોટા જમીનદારને ત્યાં
જવન ટકાવી રાખવા માટે, ખાલ બચ્ચાંનું
ચોપણ કરવા માટે તેને તેની જાત વેચવી
પડે છે.

આ પ્રથા જુદા જુદા તાલુકાઓમાં કે
પ્રાંતોમાં જુદા જુદા નામથી ઓળખાય છે. જો
કે આખરે તો તે શુકામીનું એકરૂપ જ છે.
શુજગનમાં તે “વેડ”ના નામે ઓળખાય છે,
અને માગીનકાળથી ચાલતા આવેલા રીવાજ
એ પ્રથા ઉપર નીતીની મોકર મારી છે!
રજપુતાનામાં તે “બવાસ” અથવા “હોંકાર

ના નામથી જાણીતી છે. કાઠીઆવાડમાં જે
હોંકારને આ “વેડ” કહેવા પડે છે તેમને
“ચાકર” અથવા “ગોસા” ના નામથી
સંબોધવામાં આવે છે. મુરત અને આણ
ખાણના તાલુકાઓમાં તે “કસીપરજ”ના
નામે ઓળખાય છે અને દૂધગા, ટેક,
વગેરેનો તેમાં ગમ્મવેશ થાય છે. જે હોંકાર
આ કાળીપરજ પાસેથી વેડે છે તેમને
“ધણીયાગો” કહેવામાં આવે છે. ખાસ
કરીને આ ધણીયામા વર્ગમાં અનાવીસ,
પાટીદાર અને કણીયા હોંકાર છે.

મુરત તાલુકામાં આ વેડ કરતો વર્ગ
“હાલી” ના નામે ઓળખાય છે. તેના
ખાપદાદાએ અથવા તેની જાતે દરેક દેવા
માટે એક માણસને તેના ધણીયામાને ત્યાં
હાલી તરીકે કામ કરવું પડે છે. આ
હાલી વર્ગ પાસે પહેલાં જમીનો હતી અને
ફક્ત ધણીયામાને ત્યાં જ કાંઈ જાત મહેનત
કરીને તેને તેના જીવન ઉપર આધાર રાખવો
પડતો ન હતો. હવે કે મરણની કોઈ
કીયામાં પૈસા ખર્ચતાં તેને કાંઈ દેવું થાય
છે એટલે પહેલાં તો તે તેની જમીન જગીર
ગીરો મુકાને કે વેચી સાડીને મીઠકત વગ-
રનો જાતી જાય છે. પણ સમાજના નીન
રીવાજોને સુરતપણે વળગી રહી તે પાછો
ફરીથી દેવામાં ઘસડાઈ જાય છે એટલે તેની
છેલ્લી મીઠકત-તેની જાત મહેનત-તેને
તેના શાહુકાર કે જમીનદારને ત્યાં દેવું
છુટે ત્યાં સુધી અગર જન્મપર્યંત કામ
કરવા બંધાઈને મુકવી પડે છે. ગામડાઓની
ગરીબ ખેડૂત જનતાનું જીવન જોયું જોયું
છે અને શાહુકારની આર્થિક શાપણીતી
જોયું નીરખી છે, તે જાણતો જ હશે કે
આ દેવું હંમેશાં ઓછું થવાને બદલે
વધતું જ જાય છે! અને જ્યાં સુધી દેવું
રહે છે અને જ્યાં સુધી તે કામ કરવાને

વક્ત્રી ધરાવે છે ત્યાં સુધી તેના નરીયમાં તેના ધણીયામાના ગુણમ તરીકે ગુણમી છવન ગાળવાની તેને કરજ પડે છે. તે કામ કરવાને બરાબર બને અથવા ધણીયામાની ધરતી ઉપર કામ કરતાં તે આ દુનીયા છેડી બન્ય એટલે તેનું દેવું આપવાની નૈતીક કરજ તેના સંતાનો ઉપર આવી પડે છે. અને આમ આ ગુણમીના એકે કપ સમી “લે”ની પ્રથા જન્માંતર આપ્ય કરે છે.

આ “લાલી”ની પ્રથા જન્મતાતી આઝાદીના હીમાયતી અને ફરતવ નથા આગળ પડના વીચારકાને ગમે તેટલી અમાનુષી અને અસાધ્ય લાગે, છતાં ગામડાઓમાં જુના જમાનાથી આજના આવેલા સ્થાનિક રીત-જન બાબતે લાંબા અને ત્યાની પરીસ્થિતીને સ્પર્શને તેના તરફ આપ મોંચામણાં થાય છે અગર તો તેને આવશ્યક બદી (Necessary Evil) ગણીને તેને નીસાવગામા આવે છે. ધણીયામાનો અંતરને અચાજ પણ આ વખતે કંઈકાં ઉડતો નથી. ઉકરો બેઠો ખરખરો હી બચાવમાં તે જણાવે છે કે “જુઓન આ બીચારો ગરીબ ગામડીઓ પૈસાની કેટલી તાણમાં હોતો? માથાથી મક્કત પૈસા તો એને ન અપાય એટલે મેં તેને ધીર્યા, એની પાસે કંઈ પણ માલમત્તા નથી એટલે એની પડોથી મળુરી લાંબા પૈસા વચ્ચ કરવાનો મિશ્ન જ રહેતો છે. મેં એને ધીર કરી ન દને તો એ બીચારાની શી વફા થાત ?” વપ પ્રતી વપ લાલી તેના આ દયાળુ(!) ધણીયામાની ધરતી ઉપર પરસ્પરા નીતારતો મળુરી કરતો બન્ય છે. તેના આ કામના બદલામાં તેણે લીધેલી રકમ અને તેનું વ્યાજ એ બંનેની કુલ રકમમાં ધીરધીરે

તેનાં કુટુંબમાં વધારો થાય છે. કુટુંબના વધારાની સાથે તેની જરૂરીયાતો વધે છે અને પરીણામે તેના ધણીયામાનું લેણું પણ સાથેસાથ વધે છે. તેથી તેને છવન-ભર આ ગુણમીમાંથી છુટવાની જાગ્યે જ તક મળે છે.

પેલા અનાવીલ શાહુકાર પાસે પણ તેના દમાળુ અંતરનો જવાબ વાળવા માટે મીઠા અને સુંદર શબ્દો છે. ચાતાની તરફેણમાં દલીલ કરનાં તે કહે છે: “આખરે આપણા બાપદાદાઓ ધણા બચકાકા હતા. ગ્રામ્ય અર્થશાસ્ત્રના એક ઉપયોગી સાધન તરીકે તેમણે આપણને આ “લાલી” ની પ્રથા વારસામાં આપી છે. ગ્રામ્ય જનતાની ખેતીવાડી સંબંધીની સુખાકારી વારસે આપણને કાપરી મળુરીની જરૂર પડે છે. આ પ્રથા ને અસ્તીત્વમાં ન હોતે તો ખેતીવાડીને છુટક છુટક મળુરી ઉપર આધાર રાખવો પડતે અને તેથી આપણને અને દુબળાઓને ધણું સડન કરવું પડતે.”

દુબળાઓનું માનસ પણ એટલું જ અધોગતીએ પડેલો મયુ છે. એમાં કાંઈ આ અસલ દુબળાઓનો વાંક નથી. ધર્મનાં ઘોષાં તેમને નરીયનાદ શીખડાવે છે. એનું આર્થિક શાપણ કરતો શાહુકાર એને નરીયવાદમાં મનાવે છે. પ્રાચીન કાળથી હજુ સુધી ચાલુ રહેલી પ્રથાને લાંબાને તે પણ આવા ઉદ્ગારો કાઢે છે:

“લાઇ, અમે તો મળુરી કરવાને જ જન્મ્યા છીએ. હમરે જ અમને પૈસાદાર અને સારા માણસોની મળુરી કરવાને સમજ્યા છે...!”

સરકારી અમલદારો તરફથી પણ આ કપેનાતી પઠાત કોમો પાસેથી એક જનની વેક લેવાય છે. તાલુકાઓમાં મુસાફરી કરનાં ગ્રામ અમલદારોને મદદ કરવા માટે ને

કે સરકાર તરફથી કેટલાક નીચેના ધારણા છે તેમ છતાં પણ આ નીચેના લંગ થવાની ફરીઆદો થાય છે. આ નીચેના લંગ કરનાર કદાચ મોટા અમલદારો નહીં હોય પણ નીચલા અમલદારો—જેવા કે પોલીસ સીપાહીઓ, પારીસ, જંગલગાર્ડો એકસાઇકના સીપાહીઓ વીગેરે—સામે આવી જાતની ઘણી ફરીઆદો થતી સંભવાય છે. ગુજરાતના પછાત ભાગોમાં આ ‘વેલ’ બીલ, ઝાંઘરી, કાળા વીગેરે જાતો પાસેથી લેવામાં આવે છે. તેમની પાસે ખજાત, ધાસ, વીગેરે અને જ્યારે ઉપરી અમલદારો આવે ત્યારે હાંડો, મરઘાં અથવા ખીંછી જાતની ખાધાની વસ્તુઓ મંગાવવામાં આવે છે. કદાચ ઉપરી અમલદારો તેમને આપવામાં આવતી આ સગવડોના બદલામાં પૈસા આપતા હશે પણ ભાગ્યે જ તે આ વેદીઓને પડોંચતા હશે. પંચ-મહાલ તાલુકાના બીલાઓ આ સંબંધમાં જંગમખાતાના નાના અમલદારો સામે ઘણી ફરીઆદો કરી છે.

હીંદુસ્તાનના લગભગ દરેક દેશી રાજ્યોમાં આ વેદી પ્રથા ક્ષીત્રીય હીંદુ કરતાં વધુ પ્રચલીત છે. હિંદી રાજ્યના એક ધારા ઉપરથી કેટલાંક દેશી રાજ્યોમાં ચાલતી આ પ્રથાનો વાંચકને સ્પેજ ખ્યાલ આવશે. આ ધારામાં જુદી જુદી કાગો પાસેથી સફત અથવા ખાવા ચેટે નીચેનું કામ લેવામાં આવે છે:

(૧) વાળદને કચેરીઓ અને ઓશીસોમાં દિવાળની કરવાનું;

(૨) ખેડૂતોને જાંજુ પુર પાડવાનું;

(૩) બીલાને કાસવું કામ કરવાનું; વીગેરે.

૧૯૨૩ ના જુલાઈ માસમાં ઉદ્ધિપુર રજા તરફથી ‘મેસન જાગીર’ ના ખેડૂ-

તોની ફરીઆદો તપાસવા માટે એક કમીશન નીમવામાં આવ્યું હતું. આ કમીશને તેનો અભીપ્રાય આપતાં જણાવ્યું હતું કે “બીલા, જોલા અને ખેલાઈ કામો પાસેથી રસ્તા બાંધવાનું, તેને દુરસ્ત કરવાનું, એક ગામથી બીજા ગામ અમલદારોનાં ખીજાના લઈ જવાનું કામ વગર પૈસા કરાવવામાં આવે છે. ફક્ત જ્યારે ઉપરી અમલદારો ગામડાઓની મુલાકાતે જ અને તે પ્રસંગે તેમને જોલાવવામાં આવે ત્યારે જ તેમને ખાવાનું અથવા એક દીવજની મજૂરી—તે પણ માત્ર બે આના—આપવામાં આવે છે.”

એ ઉપરાંત આ દેશી રાજ્યોમાંથી મધ્ય-કાલીન યુગની શુદ્ધી પ્રથા પણ નાજુન થઈ નથી. રાજપુતાનાનાં કેટલાંક દેશી રાજ્યો અને કેટલાંક કાઠીયાવાડી દેશી દરબારો પાસે દરોગા, હકુરીયા, રાવજીઆ, ગોલા વીગેરે મધ્યકાલીન યુગનું શુદ્ધી જીવન ગાળે છે. ૧૯૨૧ ના સેન્સસ રીપોર્ટ પ્રમાણે, રાજપુતાનામાં અને મધ્ય હિંદુ-સ્થાનમાં જ ફક્ત ૧૬૦,૭૩૫ આવા શુદ્ધી છે. રાજ્યની તેમની ઉપર માલીકી છે, જીવન પયત તેમની શુદ્ધી કરવા તેઓ બંધાયેલા છે. રાજવાડાઓની આ નોકરી બદલ તેઓને ખાવાનું મળે છે. તેમની બેરીઓ અને છોકરીઓ ઉપર પણ તેમના આ માલીકોનો કાબુ છે. કોઈ તાલુકદાર કે કોર્ટને ત્યાં જ્યારે તેની કન્યાનો લગ્ન પ્રસંગ આવે છે ત્યારે આ ચાકર કે ગોલાઓ (આ નામથી તેઓ મોટે ભાગે ઓળખાય છે) ને અને તેમની બેરીઓ તેમજ છોકરીઓને પહેરામણી તરીકે આપવામાં આવે છે. કેટલેક દેશી તેમની બેરીઓને જવાનામાં રાખવામાં આવે છે. જો કદી આ ચાકરો કે ગોલાઓ તેમના

મહાશક્તિના પંચમથી છટકી જાય તો નેમને પાણી પાડવામાં આવે છે અને પછી તેમની ઉપર જુદામ જુદામવામાં આવે

બીજાતરના નપતી જેઓ એક વખત પ્રજામંથના પ્રતીનીધી હતા અને જેઓએ ગંગેદેવની સધા ઉપર સડી કરી છે તેમ જ જેઓ ગાળમેહમાં મોટાં મોટાં જાણણાં કરે છે, તેઓના ગાળમેહમાં પણ ૧૯૨૧ ના વસતી પત્રક પ્રમાણે કુલ ૧૦,૮૮૦ અને ગુણવત્તાના રાજ્યમંથના નામે ઓળખતા અત્થર રાજ્યમાં પણ એ રીતે પ્રમાણે ૨૫૦૬ નંદ અને ૨૫૬૬ સ્ત્રીઓ તેમજ બેલપૂર રાજ્યમાં ૪૮,૧૦૦ ગુપ્તો છે.

૧૯૨૬ માં પ્રજામંથની છટકી કરી મેમન આનંદરાષ્ટ્રીય ગુપ્તની પ્રથા ઉપર ધ્યેયી મર્યામાં જીવિગ પ્રતીનીધીએ નજાણું હતું કે :

‘દેશી રાજ્યોમાં સામાન્ય રીતે માનવામ આગતી ગુપ્તનીતી પ્રથા કરતી ધરાવતી નથી હતા હીંદી સરકાર વ્યા જરૂર જણાય ત્યાં મુખ્ય દાખલ કરવાની દેશી રાજ્યોને જરૂર પડવા તૈયાર છે. એ કે નેમના આવરીક રાજ્યવહીવટમાં સરકાર વધ ધારી શકે નહીં, છતાં દેશી રાજ્યોએ નેમને જરૂર જોઈ લવામણાં કરવાનું તે મુતશે નહીં.’

૧૯૨૭ માં આમતી સભામાં માં બિરુના સચાલના જાણમાં અલં વીન્ટર-ટને જવાબ આપ્યા હતા કે :

“કાંઈ પણ દેશી રાજ્યમાં સામાન્ય રીતે મનાતી ગુપ્તની હતી ધરાવતી નથી એવું હીંદી સરકાર માને છે, પણ જોનેવા પરીષદના નીધમાં તરફ દેશી ગાળમેહનું ધ્યાન ખેંચવામાં આવ્યું છે.”

આમ સરકારની આંખે ગમે તે જણાય, પણ હીંદમાં અને ખાસ કરીને ગુજરાતનાં ગામડાઓમાં અને દેશી રાજ્યોમાં આ પુરાણી પ્રથા હજી પ્રચલીત છે તેની ના પછી શકાય તેમ નથી. અને આ ભયંકર ગુપ્તની દયાને નાણુન ધરો એ જ પ્રકાર આપણી સમક્ષ અત્યારે ઉભો છે. સારી થે સુદીમાં ફરી વૈષ્ણવ આઝાદીનાં આદેશને હીંદની જુની ઉપર પણ પ્રસરી વળ્યા છે અને એ આદેશને આગળ આવી પુગનન અને જુદની પ્રધાઓ લાંબો કાળ જીવી શકે એ રદન અસ્વલેવીક છે. મુગળોગ આગળ પણ તે વધુ વખત નથી શકશે નહીં. હીંદ જ્યારે આગે સ્વાધીનતાને આરે ઉભું છે. તે વેળાએ આ દુષ્ટપ્રથા પણ મૃત્યુ પામવાને હવે દીવસો ગણે છે. આમવર્ગની આઝાદીની લડત પહે પહે આગળ પગલા મુકી રહી છે ત્યારે પીઠાવે દોતીજમાં દેખાય છે એમ કહેવું, મું અતીચોક્ષતી ભરેલું મણાશે ?

વીરા

: અનુવાદક :

ડૉ. મંજુલાલ જમનારામ દવે એમ. એ.

પ્રખ્યાત ઓસ્કાર વાઇલ્ડે ૧૮૮૧ માં આ નાટક રચેલું; અને ૧૯૦૮ માં તે પ્લેટીવાર પ્રસિદ્ધ થયું. પુરાં નવ વર્ષ વીત્યે તેમાં લાખેટ્ટી રશિયન વિપ્લવની લવિષ્યવાણી સારી પડી અને આરશાહીના અંત અગ્યો.

દશ્ય પ્રદેશ : રશિયા

સમય : ૧૭૯૫

પૂર્વરંગ

એક રશિયન વીરી

[મંજુભીની પાછળ એક ખુશ્તી દાસમાંથી
હુઃ હુઃની અર્ધભીંટ હરીયાળી જણાય છે.
પીટર અણુરૂપ તથા માઈકલ પ્રવેશે છે.]

પીટર (ધુલા આગળ હાથેને મરમ કરતાં)
વીરા શું નથી આવી હજી,
માઈકલ?

માઈકલ: ના, પીતાજી, નથી હજી આવી;
ખરેખર, ટપાક આરીસ તણ
માઈકલ છે છે, ને તે પછી ગાયો
પણ તેને દરોવાની છે. ઉપરાંત
પેલી ગાય તો ભાગે કુખ દે છે,
તે આપણું ક્યાં અગત્ય છે?

પીટર: ત્યારે તું કાં તેની સંગે ન ગયે,
મુખ? એમ તો તેની પાછળ પાછળ
તું નહીં રખડે તો તે ભાગ્યે જ વને
ચલાઈ રહેશે, હાં..... સીઆને તો
એની પંગવણી રચે છે.....

માઈકલ: પણ, પીતાજી, તે તો કહે છે હું
તેને ક્યારેનોય અનીશય પગલી

રહ્યો છું, અને તે કારણે ને. તે
મને કદીય નથી અચાની-નથી
અવાની.

પીટર: હર હર, એમ તે કાંદે કાંદે?
શું મારે તે ન ચલાય વને? તું તો
જીવાન છે, અને દેખાવડો પણ
નાનકડું રૂપાણું તારે એક ખિન
પણ છે, ને ગામડામાં સૌથી રૂપાળો
એવી ગાયનો તું ધણીરૂપી છે.
ઉપરાંત પ્રીન્સ મેરેકોફ્સ્કીના શીકા-
રીઓમનો પણ તું છે જ ને?
આથી ખીલું શું જોઈએ, વાં?
એક છોકરીને અથવા આટલું શું
પુરતું નથી કે?

માઈકલ: પણ વીરા, પીતાજી-વીરા.....
પીટર: હા, હું તે જાણું છું; વીરાના
મગજમાં કાંઈ એક અદર્શો ધુમી
રહ્યાં છે: 'મેં' તો. સૌ આદર્શોને
ચારનીય તીર્થાંજીની આપી-દીધી
છે, અને આવીય-હુંદગી મે.

વીના-આદરોં વીનારી, તો મ્હારું
 બાળકો કાં તેમ ન કરી રહે, વાડે
 તેને દમીત્રી, એ અહીં રહ્યો હોત
 ને વીણા સાચવી રહ્યો હોત, તો
 શું વાંધો હતો વાડે? ધણુ ય
 ભુવાનીઆઓ આપાં કામને માટે
 પણપડી કરી રહે છે-અસખત આપો
 હામરીના અમયમાં રતો-પણ એને,
 એ મુખાને મુઝયું કે હું
 મોઝા જઈને ત્યાંનો ધારાસાંજી
 ખતી મુઝું. એને તે કાપદા જાણીને
 શું કરું હવું, વાડે? બસ, પ્રત્યેક
 માણસ પોતાની ફરજ ખતવી જાણે,
 તો પછી તેને શા ડર છે ને?

માઈકેસ : પણ, પીનાઈ, હોત તો કહે છે
 કે એક કુશળ ધારાસાંજી કાપદો
 કેમ તોડ્યો તે મારી રીતે જાણી
 શકે છે.....

પીટર : બસ, ત્યારે તેમાં જ નેમની બધી
 કુશળતા સમાઈી છે ને? વાડે,
 આજ ચાર ચાર મહાના વીતી ગયા,
 અને તંદાય એક કાગળની કાપડી
 નહાને તેણે મને નવી કાપી-કેવો
 ભલો ને કાલો ને વાવેલી છાંદરો.
 નવી?

માઈકેસ : પીનાઈ, કદાચ તેના પગે ગેર-
 વસ્ત્રે પડ્યા હશે તો, -કરનુ ટપાલી
 બદલાયો છે, ને તેને કદાચ આપણી
 ખચર ન થયું હોય...પણ દમીત્રી
 જેવો કોઈ તોર બાજુ તો મેં કદી ય
 નથી ભયો.

પીટર : હા, મને પણ હારે તેવો રતો.

માઈકેસ : અને ત્યારમાં પણ એના જેવો
 ખીજો કુશળ કોણ છે ને?

પીટર : ખરખર, ખરખર અજબ-અજબ-
 હતો મ્હારો દમીત્રી. કેટલો આનંદી

રવજ વતો? એ તો આ છોકરી વીર
 આટલી ગંભીર છે;...

માઈકેસ : વીરાના વીચારો હમેશ પાંચના
 કથાણુના જ.

પીટર : અને તે જ તેની ભુલ છે, માઈકેસ.

ઈશ્વર ક્યાં નથી, અને ઈશ્વરના
 પનોતા આપણા નાનકડા-પીના આર
 ક્યાં નથી, કે આપણે તે વીરે વીચારો
 ક્યાં કરીએ, ને આવડા ગયા ગંભીર
 થઈ રહીએ? મ્હારા પોટાળી વીરે
 મ્હારે વીચારવાની કશી જ જરૂર
 નથી. તેને ગયે જ હોમાજ પેલ ને
 તેની સ્ત્રી બરફ નીચે ચગદાઈ ગયાં
 પણ મ્હારે તેવું શું? મેં કાંઈ
 ઓછું જગત પેલ ક્યું છે ને?
 ઈશ્વર ને આર ભેનાર છે ને સૌ? અને
 પછી ખેગ સાંધ્યો, મુઝાં પર મુઝાં
 જમા થયા કાઝાં, અને ઝંખાઓ
 સૌ આંતરી રહ્યા. પણ તેમાં મારે
 શું? મેં કાંઈ ઓછું આ જગત
 પેલ ક્યું છે ને? ઈશ્વર ને આર
 ભેનાર છે ને સૌ! ઉપરાંત એ વપ
 પર નદીમાં પુર આવેલાં ને સ્ત્રીઓ,
 પુરો ને બાળકો-આપાન ને કોર
 હોત તેમ ગાયરવીણું સૌ જ-નવાઈ
 ગયેલ : પરંતુ તેમાં મ્હારે શું? મેં
 કાંઈ જગતને ઓછું પેલ ક્યું છે
 ને? ઈશ્વર તથા આર ભલે તેને
 હુલે ને ઉગારે...

માઈકેસ : પણ, પીનાઈ—

પીટર : ના, ના, માઈકેસ : પાંચના સીંતા
 ક્યાં કાંઈ જ ન વળે. તેમ ક્યાં
 આપણાથી મુખથી પગે પણ ન
 છપી શકાય. (ગામડીઓ વેરો વીર
 પ્રવેશે છે) વીર, બેટા, બહુ જ દુર
 દુર ત્યારે જયું પડ્યું, નથી!
 કાગળ મળ્યા? ક્યાં છે કામગી?

વીરા : આજ નથી કાગળ, પીતાહ.

પીટર : મેં તે જાણ્યું જ હતું.

વીરા : કાગળ આવશે તે, પીતાહ.

પીટર : કાગળ કાગળ કરતાં કેટલા દીવસ
આવ્યા ગયા? નીમકદગમ એવા
છોકરાને ધીજાર હો.

વીરા : એમ માં બોલો, પીતાહ, એમ માં
બોલો. કદાચ તે મારો પણ હોય.

પીટર : એસઆરમીથી મારો પડ્યો હોય-
ખરું ને?

વીરા : એવું તમે કેવી રીતે કહી શકો.
પીતાહ? તેને તમે નથી જાણતા શું?

પીટર : ત્યારે આટલો બધો પૈસા જામ છે ક્યાં?
સાંભળ, માઈકલ. એની માતા પૈસા
હતા તેમથી અડધો અડધ રકમ મેં
એ દમીત્રીને અહીંની જગ્યાં વેત
આપેલી...તે પછી તેણે ત્રણેક કાગળ
મને લખ્યા છે, અને એ સૌમાં "પૈસા
મોકલો, વધુ પૈસા મોકલો"-એ જ
એક શબ્દ પાડી રહેતો. મારી તો
છત્તી નોંધતી, પણ આના (વીરા
'તરફ જોઈ) કહેવાથી મારે તે મોક-
લવા પડ્યા : અને હવે પુરા પાંચ
પાંચ મહીના વીતી ગયા, પણ એક
કરક સુદક્ષિ તેણે મને જણાવ્યો
નથી....

વીરા : પીતાહ, તે પાછો આવશે.

પીટર : ખરેખર, ઊ.ઉગીએ હમેશ પાછો જ
આવે છે ને? પણ ફરીથી તેને
મહારા ઘરને આંગણે મહેવામાં ફરિ
તો ને?

વીરા (ઉઠીને વીચાર કરતી) : કદાચ કંઈ
કંઈ. તેને માથે આવી પડ્યું હોય
તો? કદાચ મરણ શરણ થશે હોય
તો? આ-માઈકલ દમીત્રીના વીચારે
આજે હું અતીશય મુજાબ
રહી છું...

માઈકલ : દમીત્રી પીના તું અન્યને કદી જ
નહીં સ્થાય, વીરા?!

વીરા (દમીત્રી) : મને જાણ નથી. આ
જગતમાં સ્થાય સીવાય ખીલું
ઘણું જ કત્તવ્ય પડ્યું છે, નહીં?
માઈકલ; પણ સ્થાય સરખું ઉત્તમ તે
નહીં જ, વીરા.

પીટર : આ અવાજ સાને વીરા?

(આરણે ખલખલ અવાજ થાય છે)

વીરા (ઉઠીને આગળ પ્રવેશ વળી) : કરો
ખબર નથી પડતી, પીતાહ. (દુઃ-
સ્વી કરતી) આ પીતાહ! એ તો
સીનીકા છે-પદા પરથી ઉતરે છે
સૌ-તેમનાં લ્હીયારો ખલખલ છે
એ તો. એ થોડા પર બેઠેલા છે.
કેવા મએના લાગે છે સૌ? પણ
તેમાંના કેટલાકને હાથે ને પગે
બેઠેલા છે! પુરેકો બેલા નેહએ.
તેમને અહીં ન આવવા દેતા,
પીતાહ; મહાગથી તેમને નહીં
જ્યા જાય

પીટર : બેઠેલામાં છે કેટલાક? ત્યારે તો
હીક : લાગ્ય આપણાં ઉગ્યાં, દીકરા!
મેં સાંભળ્યું હતું કે અહીંથી
સૌમીરીઆ જવાનો નવો રસ્તો ક્યો
છે, પણ મેં તે નોંધતું માન્યું.
આ સૌ કેદીઓને ત્યાંની ખાણમાં
લઈ જશે. પણ મને-હા. મને તો
પુષ્કળ પૈસા મળશે...વીરા, વીરા,
ત્યારે આપ પૈસાદાર થઈને પછી
મરશે, હોં. આ થોડા અહીં વાર.
વારે આવશે ને આપણી આમદાનીમાં
વધારો કરશે...કેવું મએતું-કેવું
મએતું!!

વીરા : આ સૌ અદમામાં છે પીતાહ
એમણે શું ક્યું છે જ?

વીના—આદર્શ વીનાડી, નો મહાગ,
 બાગકો ઠા તેમ ન મ્મી રહ, નાર ?
 તે ને દમીત્રી, એ અહીં મ્મો હોત
 ને વાગી સાચી ન્મો હોત, તો
 તુ નારો હતો વાડ ? ધણીય
 બુનાનીઆઓ આના કામને માટે
 પાપડી ડગી ગયે છે—અનમત આના
 તુમાગીના નમનમા ન્મો—પણ એને,
 એ મુખાને મુઠયુ ક તુ
 મોના જડે ને ત્યાનો ધાગમાલી
 મની . એને તે કાપદા જાણીને
 ન મ્મુ હુ, ના ? મસ, મ્મોક
 માપુસ પોનાની ફગ મગવી જાણે,
 નો પડી તેને ગો જ છે ને ?

માધકન પા, પીતાઈ, હોક તો કહે છે
 કે એમ કુનાગ ધાગમાલી કાપદો
 કમ તોડવો ને મગી મ્મો જાણી
 શક છે

વીટ બસ, ત્યારે તેમા જ તેમની બધી
 નાગના નમાણી છે ન ? વાર,
 અન મ્મો આ નાના વીતી ગયા,
 અન ત્રાય અ નાગળતી કાપથી
 નહાને તેણે મન નવી રખી—કરો
 ભવા ને કાલો ન નાવિધી છેમ્મો
 નરી ?

નાદકેય વીનાઈ, કદાચ તેના પગો ગેર
 રાને પડ્યા તમે ને, —કા . તપારી
 બદલાયો છે, ને તેને મ્મો આપણી
 ખમ ન થે હેય પણ દમીત્રી
 ન્મો કોઈ તીગ બાજ તો મે દહીય
 નથી ન્મો

વીગ હા, મને પણ દહારે તેવો મ્મો

માધકેય અને જન્યમા પણ એના ન્મો
 મીત્ર કુચગ કોણ છે ને ?

વીટ બસમર, બસબગ અગબ—અનમ—
 હતો મ્મો દમીત્રી કેટલે આનંદી

અમ વનો ? એ તો આ છેકડી નીગ
 આટની ગભીર છે,

માધકન વીગના વીચારો દમોત પ નના
 કયાણુના જ

વીટ અને તે જ તેની બુન છે, માધકન
 હથેર ક્યા નથી, અને હ વના
 પનોતા આપણા નાનકડા પાન આ
 ના નથી, કે આપણે તે વીધે નાય ગ
 ન્યાં દરીએ, ને આવડા મગ મ જીર
 થઈ ગઈએ ? મહાગ પડેલી રી
 મ્મો વીનાગવાની દરી જ ન જ
 નથી ને ને ગયે જ દીમાગે પ ન ને
 તેની જી બગ નીચે ચગદા મયા
 પણ મ્મો તેતુ શુ ? મે કાઈ
 ઓણુ જગત પેદા ક્યું છે ને ?
 હથેર ને આ જોનાર છે ને કા ? અને
 પડી જગ મા યો, મુડા પ મુડા
 જમા થના નાચા, અને ન ન્મો
 કો આનંદી મ્મો પણ તેમા માટે
 શુ ? મે કાઈ ઓણુ આ જગત
 પેદા ક્યું છે ને ? હથેર ન જાર
 જોનાર છે ને કા ? ઉપગત મે વપ
 પગ નદીમા પુગ આવેના ને જી મા,
 પુરના ને બાળકો—આપાન ન દોર
 હા તેમ ગચગીતુ કા જ—ત ગાઈ
 ગરેલ પગ તુ તેમા મ્મો શુ ? કે
 કાઈ જગતને ઓણુ પેદા ક્યું છે
 ને ? હથેર તથા જાર ભરે તેને
 જીવે ને ઉગારે .

માધકન પણ, વીનાઈ—

વીગ ના, ના, માધકન . પાકાની ચી તા
 કા ? કાઈ જ ન વગે તેમ ક્યું
 આપણાથી મુખથી પગે પાન ન
 કાવી શક પ. (ગામડીઆ વેગે વી
 મ્મો છે) વીન, એગ, બડ જ કુ
 કુ ત્યારે જાણું પાણું, નરી ?
 મગા મ મે ? કા છે કામગ ?

વીગ : આજ નથી કાગળ, પીતાઇ.

પીટર : મેં તે જાણ્યું જ હતું.

વીરા : કાલ આવશે તે, પીતાઇ.

પીટર : કાલ કાલ કરતા કેટલા દીવસ ચાલ્યા ગયા? નીમકદનુમ એવા છેકથાને ધીક્કાર હો.

વીગ : એમ માં બોલો, પીતાઇ, એમ માં બોલો, કદાચ તે મદો પહોં હોય.

પીટર : એશઆશમીથી મદો પડ્યો હોય-ખરું ને?

વીગ : એવું તમે કેવી રીતે કહી શકો. પીતાઇ? તેને તમે નથી જાણતા શું?

પીટર : ત્યારે આટલા બધા પૈસા જમ છે ક્યાં? માંલખ, માંકકલ. એની માના પૈસા હતા તેમાંથી અડધો અડધ રકમ મેં એ દમીત્રીને અહીંથી જતા વેંત આપેલી...તે પછી તેણે ત્રણેક કાગળ મને લખ્યા છે, અને એ સૌમા "પૈસા મોકલો, વધુ પૈસા મોકલો"-એ જ એક શબ્દ પાડી ગયેતા. મ્હારી તો ઇચ્છા નહોતી, પણ આના (વીરા તરફ જોઈ) કહેવાથી મ્હારે તે મોકલવા પડ્યા : અને હવે પુરા પાત્ર પાત્ર મહીના વીતી ગયા, પણ એક હરફ મુદ્દતિ તેણે મને જણાવ્યો નથી...

વીરા : પીતાઇ, તે પાછો આવશે.

પીટર : ખરેખર, ઉ.ઉગીગે હમેશ પાછા જ આવે છે ને? પણ ફરીથી તેને મ્હારા ઘરને આંગણે મ્હાવવામાં દિલ તો ને?

વીગ (ઉડેરા વીચાર કરતી) : કદાચ કંઈ કષ્ટ તેને માથે આવી પડ્યું હોય તો? કદાચ મરણ શરણ થયો હોય તો? ઓ-માંકકલ દમીત્રીના વીચારે આજ હું અતીશય મુજબ રહી છું...

માંકકલ : દમીત્રી પીના તું અન્યને કહી નહીં મ્હાય, વીરા?

વીગ (દમીત્રી) : મને જાણ નથી. આ જગતમાં મ્હાવા મીવાય ખીલું થયું? ય કત્તવ્ય પડ્યું છે, નહીં? માંકકલ; પણ મ્હાવા સરણું ઉતમ તે નહીં જ, વીરા.

પીટર : આ અવાજ શાનો વીરા?

(બારણે ખલખલ અવાજ થાય છે)

વીગ (ઉઠીને આગળા પ્રત્યે વળી) : કર્ગી ખખખ નથી પડતી, પીતાઇ. (દુર દ્રષ્ટી કરતી) ઓ પીતાઇ! એ તો સેનીકા છે-પહાડ પરથી ઉતરે છે સૌ-તેમના લ્હીયાગે ખલખલ છે એ તો. એ ઘોડા પર બેઠેલા છે. કેવા મજેના લાગે છે સૌ? પણ તેમાના કેટલાકને હાથે ને પગે બેરીઓ છે! બુટ્કેઓ હોવા બેઠેએ તેમને અહીં ન આવવા દેતા, પીતાઇ, મ્હાગથી તેમને નહીં એવા જમ

પીટર : બેરીઓમા છે કેટલાક? ત્યારે તો ઠીક : લાગ આપણાં ઉઘ્યા, દીકરા! મેં સાલજ્યું હતું કે અહીંથી 'સેખીરીઆ જવાનો નવો રસ્તો કયો છે, પણ મેં તે નહોતું માન્યું. આ સૌ કેદીઓને ત્યાંની ખાણમાં લઈ જશે. પણ મને-હા. મને તો પુષ્કળ પૈસા મળશે...વીરા, વીરા, ત્યારે બાપ પૈસાદાર થઈને પછી મરશે, હોં આ લોક અહીં વાર-વાર આવશે ને આપણી આમદાનીમા વધારો કરશે...કેવું મજેતું-કેવું મજેતું!!

વીરા : આ સૌ બદમાશો છે પીતાઇ એમણે શું ક્યું છે જ?

પીટર: મને ત્રાસે છે કે તેઓ મેંસા પીંચ-
ગવાદીઓ-નીડીડીટ્ટો-છે.

વીરા: ત્યારે એ સૌ ધાનકી હોવા જોઈએ
'નદી' ?

(ખુશ સૈનીક હોય છે-“હોટ્ટ”ના હુકમ
દઈ રહે છે. બધાઓ યોભે છે. કેટલાક સૈનીક,
વીરોને ફરતા પેરે ભરતા દીસે છે-અચારે
કેટલાક બેસે છે: કેદીઓ હોવા રહે છે?
જેમના એક પોનાના ડગલા ધકી મોં સંત, ટી
દેતો દેખાય છે)

કર્નલ: વીરો માલીક!

પીટર: હા, કર્નલ!

કર્નલ (નીડીડીટ્ટો નરક આંગળી કરી):
આમને કંઈ મુકી પાકી રેદી તથા
પાણી દઈ રહો.

પીટર (સ્વગત): આમાંથી તો મને કંઈ
બહુ વગર સાંપડે તેમ નથી
લાગતું...

કર્નલ: અને મ્હારે માટે-મ્હારે માટે કંઈ
'યોગ્ય' ખોરાક છે ?

પીટર: હા હા. દબુદ ને સ્વચ્છ તે છે...

કર્નલ: ફીક રાફી લાવો તે. સાજન્ટ, વીરો
ખુશ પીકેટો ગાલી દો બરાબર.
અને સૌ બદમાશો એક બીજા સાથે
વાતચીત ન કરે તેની બરાબર તપાસ
રાખતા રહો. ક્યું જ લખવાનું
નથી અહીં-કોઈને એક શગળની
કાપડી સુદાતે. અથવા સપ્ટકાના
માર પડશે, જાણુ. મ્હારે માટે
ખોરાક લાવ દવે. (પીટરને) જા
લઈ આવ, તાબડોતોજ! આ છેકરી
કોણ છે ? (વીરોને જુલે છે)

પીટર: મ્હારી છેકરી છે, સેનાપતીશ!

કર્નલ: તેને વાંચનાં કાગળાં આવડે છે ?

પીટર: હા હા.

કર્નલ: ત્યારે તો બડી ભયંકર સ્ત્રી છે તે.
ખેડુતોને ભણે લખે શો કાવ્યો
છે વાર ? તેમણે તો ખેનરો ખેડવાં,
પાકો કાણવા, કરો ભયાં કરવા,
અને તેમના ઉપરીઓને તામે રહેવું-
એ પીના બીજું શું કામ છે ને ?

વીરા: કોણ છે એ અમારા ઉપરીઓ ?

કર્નલ: તને ખબર નથી, આવો જ મુખ
પ્રશ્ન પૂછવાને કારણે આ સૌ બદ-
માસો સૈનીકોવાની ખાણોમાં ધસ-
ડાય છે ? .

વીરા: ત્યારે તેમને અન્યાયી રીતે પકડ-
વામાં આવ્યા હશે, નહીં ?

પીટર: વીરા, સુગી ખેસ. (કર્નલને) એને
હાલ બહુ છે, માવતર. પણ સાવ
-મુખી છે-મુખી એ તો.

કર્નલ: દરેક સ્ત્રીની હાલ બહુ લાંબી હોય
છે. વાર, હવે ખાણું લાવને.
(કર્નલ તથા બીજા કેટલાક સૈનીકો
અંદરના ખંડમાં જાય છે)

વીરા (એક નીડીડીટ્ટોને): નાચે 'નદી'
ખેસો તમે ? આવી આવીને સાવ
ધાકી કંટાળી ગયા હશે.

સાજન્ટ: છેકરી. આવી જા અહીંથી-
મ્હારા કેદીઓ સાથે કોઈને વાત
કરવાની પરવાનગી નથી.

વીરા: પણ મ્હારે તેમને કંઈ પુછવું તો
પડશે જ. બોલ, તું શું માને છે ?

સાજન્ટ: ત્યારી કને છે શું ?

વીરા (નજીવકો દાર બતાવી): આ આપું
તો બધા કેદીઓને બેસવા દેશે તું ?
બસ, એ જ એક મ્હારી કને છે.
મ્હારી ખાએ મને આપેલા...

સાજન્ટ: ફીક, ચાલશે તે. પણ ત્યારે તે
શી વાત કરવી છે આ બદમાશોની
સાથે !

પીર : તેઓ ખીચારા લુખ્યા છે—પાકીને
સાથ થઈ ગયા છે. મને તેમની
નજરો ક જ્યાં દે.

એક સૈનીક : હાથે, છે જતી. હાથ તે
હાથું ને તેણે ?

સાજન્ટ : જા, પણ પાંદ રાખજે 'ક કન'લ
તને જોશે તો એમના બેગી કદી
કરી સૈખીરીયા લઈ જશે હોં...
એવજ માટે...

પીર (નીલીલીસ્ટોની સમીપ જઈ) : નીચે
એણે આ પાકીને સાથ થઈ ગયા
હશે, નહીં ? (ખોરાક આપે છે
તેમને) કાણ છે તમે ?

કેદીઓ : નીલીલીસ્ટો.

પીર : કાણ નમને બેદીઓ ખેડાપી ?

કેદીઓ : પીના આરે.

પીર : શા માટે ?

કેદીઓ : કારણ અમે સ્વાતંત્ર્યને ખુબ-ખુબ
ચ્છાદ્યે છીએ માટે.

પીર (એક સંતાપતા પેલા કેદીને) : તેં શું
કરેલા છંછેલું, વાર ?

દમ્ભી : એક જાગને વસ રહેલા ત્રણ કાટી
મનુષ્યાને સ્વાતંત્ર્ય અપાવવા
છંછેલું.

પીર (એના અવાજે ચોંટી) : ત્હારું નામ ?

દમ્ભી : અરે નામ નથી.

પીર : ત્હારા મીત્રા કયાં છે ?

દમ્ભી : અરે કોઈ મીત્રા નથી.

પીર : મને ત્હારું મુખ જોવા દે,

દમ્ભી : દુઃખની જાયા રીવાય ત્યાં તને
ખીલું શું જડશે વાર ? દુઃખનું

અરે માથે ઝાડ ઉગ્યાં છે...

પીર : (તેના મુખ પરથી વજ્ર ખેંચી લે
છે) : અરે, ભગા ભગવાન ! આ તો

દમ્ભી ! અરે ભાઈ દમ્ભી !

દમ્ભી : સુપ, પીરા ! શાન્ત પણ પીતાલ
ન નવેલે તેમ વતી રહે. તે ક્યાં
જશે. મેં ધાધું, હું રશીયને
મુક્તીદાન છું રહું. એક દીવસ
મેં ક્રાન્કાકોને સ્વાતંત્ર્યની વાત
કરતાં મુશ્કા. તે ખેડો મેં તે

મુશ્ક નોતો સાંભળ્યો. મને લાગ્યું
તેઓ કાક નવીન દેવની વાત કરી
રહેલ છે. હું તેમનામાં ભળ્યો.

ખ્યાલ પેલા મેં ત્યાં ખચ્યાં. પાંચ
મહીના પુરે તેમણે અમને પકડ્યા.
એક વર્તમાનપત્રને જાપેલા તેમણે
મને જોયો. ખસ, હવાં તો હું

દુશ્મનભરને માટે સૈખીરીયાની એ
ખાણોમાં જઈ છું. હું તમને
લખું પણ કેવી રીતે ? મેં ધાધું
તમે મને મુલેકો માની રહેા તે જ

બંધત છે. કારણ તેઓ અમને
જીવની કશ્મજાન લઈ ગયા છે...

પીર (આસપાસ જોઈ) : હું નહાસી છું,
દમ્ભી. હું ત્હારી જગ્યા લઈ
લઉં છું,

દમ્ભી : અસકથ ! હું એક જ કામ કરી
ચકે છે—અમારું પેર ત્રણ શકે છે.

પીર : હું તેમ કરીશ.

દમ્ભી : સાંભળ, મોરકોમાં એક મકાન છે.

સાજન્ટ : સાવધ, કેદીઓ !—કન'લ આવે
છે—છોકરી, હું પ જતી રહે...

ત્હારો વખત લસઈ ગયો...

(કન'લ આવે છે—સાથે પીટર પણ છે)

પીટર : સેનાપતીજીને ખાણું રચ્યું તો
ખરું જ—નહીં ?

કન'લ : સુપ રહે, સુપ. સાજન્ટ, તૈયાર
થઈ રહે. (પીટરના સામે એક

પેસાની થેલી ફેંકે છે) લે, લે, એ
ખદમાસ !

પીટર: ઘણું ઇચ્છે મેનાપતીડ! વખતો
વખત આ નરક પધારણો હવે,
નહીં ?

નર્સ: હું નથી ધારતો. ગડુ જ હંડી છે
અહીં તો. (વીણને) છેલ્લી, નહ-
કની પીડા ન વ્યોરી લેની-જે વીણે
ત્યારે મારે નથી તેમના સંબંધી
મરતો પુછવાથી તને શો લાભ થવાનો
છે જ? કંઈ નહીં-પણ તારો
અરો તો હું નહીં જ વીસરું...

વીણ: અને હું તમારો પણ, અને તમે
જે કંઈ કહે છે તે ય...

કનૈય: તમે ગમડીઆઓ ગડુ ગડુ બોલ-
કણમાં ચઢ ગયાં છે...તમારે મારે
તો મુસામા જ નરકની છે...હીં,
સાજ-દ, ચાલો આગળ...

(કનૈય તેમ સંતીકા સે ધીમેથી નય
છે-દમીત્રી કોઈ ન જુવે તેમ એક કાગળની
કાપથી સજાવી રહે છે-વીણ તે પર પગ
રેકવી ઉભે છે.)

પીટર (કનૈય આપેલ પૈસા ગણતો) ઘણું
ઇચ્છે, મેનાપતીડ! ઘણું ઇચ્છે!
ચોગ્રકમાં ખીંચ પણ હુકડી આપી
લાગશે. (એકાએક દમીત્રીને જુવે છે
અને આગળ ધપી પુછારી રહે છે)
દમીત્રી! દમીત્રી! પ્રભુ! પ્રભુ! હું
અહીં ક્યાથી? હોડી દો એને, એ
નીર્દોષ છે-નીર્દોષ, હું તમને સાચું
કહું છું. તમે કહેગો તે એને સર
હું આપી છુટીરા... ટ્યો-ટ્યો-
આ ગળા પૈસા... (પૈસા જમીન પર
ફેંટી દે છે). અર- સર્વેશ કહ

ગન-પણ મને અરો દીકરો દો-
દીકરો દો. હુઆઓ! હુઆઓ!
કહો, કહો, ક્યાં લઈ જાવ છે એને!

કનૈય: છુટા એને તો સંખીરીયા લઈ જઈએ
છીએ...

પીટર: ના, ના, એને બદલે મને લઈ જાવ
મને-મને.....

કનૈય: નીહીલીસ્ટ છે એ તો.

પીટર જુદા છે તમે-જુદા, સાવ જુદું
બોલો છે. તે તો તદ્દન નીર્દોષ છે.
(સંતીકા તેના સામી બંદુકા ધરે
છે-ને ખારણું વાળી દે છે. પીટર
તેને ઉપાડવા મથે છે) દમીત્રી!
દમીત્રી! નીહીલીસ્ટ! (જમીન પર
બેભાન પડે છે)

(અત્યારે સુધી કાગળની કાપથી પર પગ
રેકવી સ્થિર ઉભેલ વીણ તે ઉંચટી લે છે-
ને વાચે છે)

વીણ: "મોરકો-હેલ્થ અર્નાવય મહોલ્લો. લક્ષ-
મીદી યત્તા સુધી કુદરતી સૌ અરો
સ્વભાવને વીદારવો: ન કોઈને મ્હવાયું
તેમ ન કોઈથી મ્હવાયું: ન કોઈની
દયા ખાવી તેમ ન કોઈની દયા
ઝીલવી: ન પરણવું તેમ ન પર-
ણાવવું..."

અર, અરો લાઇલા! વચન હું
ખાળીશ આ (કાગળની કાપસીને
મુખે છે) વૈર લઇશ ત્યારે!

(કાગળ હાથમાં ઉંચો ધરી વીણ સ્થિર
ઉભે છે. પીટર જમીન પર પડેલ છે. માઇ-
ક્રેટ, તેની તરફ વળી તને ઉપાડવા ડાગીશ
કરે છે.)

આ પ્રેરણાત્મક નાટકનો વધુ રસીક

ભાગ આવના અંકમાં જરૂર વાંચજો.

રાણના વ્યાપારના આરંભનો

: અનુવાદક :
વ્યાપાર પ્રેમી

ઇતિહાસ

શીશુ [ન્યુટનો] વ્યાપાર બંગાળામાં મહત્વનું સ્થાન ભોગવે છે. એની ઘણી ખરી માલો ઉપર રોકાવેન્ડવામીઓની માલીફીની મહોર છાપ વાગી છે. ઇંગ્લાંડમાં કાચો માલ મોકલતાં તેઓ ન ફાળ્યા એટલે હવે બંગાળામાં જ તૈયાર માલ ખનાવી અમેરીકા વગેરે સાથે તેનો મોટો વ્યાપાર કરવાની એમણે વ્યવસ્થા કરી છે. એ ધંધાનો આરંભ કેમ થયો, અને દરેક ધંધાને ખીસવવામાં અંગ્રેજો કેટલી ખતન બતાવે છે તે આ નાનકડા ક્ષેત્ર ઉપરથી જણાય છે.

અઢારમી સદીના અગામી અંત સુધી ખાસ કરીને બંગાળામાંથી હુગ્ગંડ તરફ મુખ્યત્વે કાપડ જતું હતું. ૧૭૮૮ ના સપ્ટેમ્બર મહીનામાં હસ્ટ ઇન્ડિયા કંપનીએ કરેલા વેચાણમાં બંગાળી કાપડનું વેચાણ પા. ૬૧૬,૮૭૪ નું થયું હતું, ત્યારે એ ઇલાકામાંથી ગયેલા ખીજ બધા માલનું વેચાણ પા. ૧૭૬,૭૧૬ જેટલું થયું હતું. ૧૭૮૯ ના માર્ચના વેચાણના કાગળો ઉપરથી જણાય છે કે તે મહીનામાં બંગાળથી ગયેલા કાપડનું વેચાણ પા. ૨૮૩,૩૪૮ નું અને બંગાળના ખીજ બધા માલનું વેચાણ પા. ૧૭૩,૮૪૧ જેટલું થયું હતું.*

પરંતુ બ્રીટીશ કાપડ ઉદ્યોગના યતા જતા વીકાસથી બંગાળથી આવતાં કાપડના વ્યાપારની જડમુળ ઉખડી જાય તેવો ભય

ઉભો થયો હતો. ૧૭૮૩ ના માર્ચની પહેલીના પત્રમાં ક્રોટ્ ઓફ ડીરેક્ટરોએ તે સંબંધમાં ખ્યાન બેંચુનું હતું. ગવર્નર-જનરલ ઇન કાઉન્સિલ ઉપરના ક્રોટ્ ઓફ ડીરેક્ટરોના તા. ૨૦ મી ઓગસ્ટ ૧૭૮૮ ના પત્રમાં ફરીથી જણાવ્યું હતું કે : “બ્રીટીશ કારખાનાવાળાઓએ બારે કાપડ પડતા અને ખતથી સાધારણ તેમજ વચલાવડની મજલીનને એટલી હદ સુધીની સરસ બનાવી છે અને તેથી એની ધાન્ટી રહે છે કે સુરતના સારામાં સારા રૂનો પુરતો જથ્થો મળે તો તેઓ એટલો માલ બનાવશે કે જેથી પરદેશી બજારોમાં હીંદની મજલીનના કાપડમાં આપણાથી તેમની હરીફાઈ થઈ શકશે નહીં. કેમકે કંપનીને માલ આપાત કરે છે, તેની ઉપર લેવાની જકાત તેમજ વડાણના પુરને લીધે બજારોમાં તેઓ આપણા કરતાં ઓછા લાભે માલ વેચી શકે છે.”

આથી બંગાળ સરકાર કંઈ જાતનો ખીજ માલ મોકલવો તેની શોધમાં પડી હતી. તા. ૧૧. માર્ચ : ૧૭૯૧ ના કાગળમાં બંગાળની બોર્ડ ઓફ ટ્રેડ લખે છે કે :

* એનરેબલ ક્રોટ્ ઓફ ડીરેક્ટર્સ તરફથી ગવર્નર જનરલ ઇન કાઉન્સિલને તા. ૧૬ : મે : ૧૭૯૦ ના રોજ લખાયેલા વ્યાપારને કાગળના કાગળનો ઉતારો. આ કાગળો કલકત્તાના બંગાળ સેક્રેટરીયટ રેકૉર્ડમાં છે.

“મેટલીટન ત... નીટાન કરવાની નથી વનુઓની” ગેવ અને આયુ ગણી કે...
 .. અમે આ દેશની સ... કરેલી રાણુ (Hemp) ના નમુના મોનાવીએ કીએ, તેમા એક તૈયા... વ્યાં વીનાની શણુ અને બીજી તૈયાર શણુ (Jute) નો નમુનો છે [અમને અનામીના નામની ખબર નથી] આ વનુમાથી કોથળા તેમજ ગામડીઓ વાપરવાના દોડા બનાવવામા આવે છે. વનુટ ઉપયોગી વનુ થઈ પડે તેમ છે”

આ ઉપરથી જણાય છે કે, શણુનો આ પડનનકોના નમુનો તે વખતેજ દેવડ મોટનનામાં આવ્યો હતો

એ નમુના ગયા પછી કદનાક મનીનાઓ માફ કોર્ટ ઓફ રીવિઝરોં બંગાળની ગવર્નર જનરલ ઇન કાઉન્સિલને નાં ૬ મે. ૧૭૮૧ ના પત્રમા લખ્યું કે શણુ (Hemp) ની આમતમા ગરીબોની નામે કે તેદમદ ગીને લોકશાઈ કરી મદાય તેમ નથી એ વાન ખરી, પણ શણુ અને બીડી મોટા જ થામા પુરા પાડવાના નજર ધમા નેઓ એ પત્રમા ઉમેરે છે, “ક્રીડીશગણને માટે તે ધણીજ ઉપયોગી વનુઓ છે, અને તેથી આ બંધન તન્દ્ર અમે તમા ગબીર પછે ધ્યાન ખેંચીએ છીએ” તે પત્રમા આગળ ચાલતા તેમણે એને વનતી ખબરે મેગવરની ન્યટ દબા પ્રકટ કરતા જણાવ્યું છે કે “અન્યારે શણુ અને બીડીના પાકની ખેતી થીની છે,” તેને લગતી નમૂન ખબરે મેટનાવો તે ઉપરથી કવચતાની ઓડ ઓફ ટ્રેડી બંગાળ દરબારની જુદી જુદી કોડીઓમા મળેલા રેમીડેન્સ ઉપર તેને લગતી ખબરે મોટાજ આગે વખતે નાખ્યું.

અને પહેલા નંબરની તેમજ બીજા નંબરની શણુના સબ ધમા લેખ જણાવ્યો

નૈમનમીજ અને કીચેનહતા રોટરમેએ પુછેલા પ્રશ્નોના ઉત્તરે આથે રીગનવા આવેલા રીપોર્ટસ, લાનની કોડીના રેમીડેન્સ મી ટેઇનરે તા ૨૬ ૯ ૧૭૮૨ ના ગેવ દેવડતાની ઓડ ઓફ ટ્રેડ ઉપર મોટવાયા હતા -એ રીપોર્ટસમા જણાવ્યા પ્રમાણે, પ્રથમ પંક્તીની શણુમાથી મડો, ટ્રગડા અને વણાણુગ્રાના ધધાને ઉપયોગી એવો બીજો સામાન બનાવવામા આવતો હતો. ત્યારે બીજા નંબરની શણુમાથી આમાન્ય દોડા અને પ્રથમ બનાવવામા આવના હતા શણુ અને બીડીના દોડાઓ [Hemp and Flax]—ને લગતા રીપોર્ટસ જુદી જુદી કોડીઓના રેમીડેન્સ તરફથી ૧૭૮૩ ના આગેલમા રીવિઝરોની કોર્ટને મોટવામા આવ્યા હતા x

આની એક વર્ષ અગાઉ શણુના વધ નમુના ઇંગ્લેન્ડ રવાના કરવામાં આવ્યા હતા તે વખતે બંગાળની ઓડ ઓફ ટ્રેડી ત ૨૦ ૪: ૧૭૮૨ ના પત્રમા લખ્યું હતું કે ‘મેનગીપ’ મારફત બંગાળની શણુ અને બીડીના નમુના ગવાના વ્યાં છે...વીનેય નમુના ‘ઇટન’ મારફત મોટનાયા છે, તેની આથે શણુના તેમજ વનુટના બીજા મોટલાયા છે વનુટ એ નામથી ઓગખાની શણુમાથી બંગાળી કોથળા અને શુનુપટ બનાવવામા આવે છે”

આ આગેલમા આવ્યાં આખા બંગાળમા થતા શણુનો પાચમે બાજ ઉપર થાય છે

x આ માટે જુઓ બંગાળની ઓડ ઓફ ટ્રેડના ૨૧ મી જાન્યુઆરી અને ૧૧ મી ફેબ્રુઆરી ૧૭૮૩ ના પત્રોના ઉત્તર. તેમ જ મીનિસેનીઅમ રેકોર્ડ્સનું પુસ્તક ૨૭૫ પૃષ્ઠ

આ વખતે જ્યુટ શબ્દ વ્યાપક બન્યો નહોતો, તેને બદલે બંગાળી શબ્દ 'પાત' એ જ સામાન્ય રીતે કંપનીના પત્રવ્યવહારમાં વપરાતો હતો, એવું દફતરો ઉપરથી જણાય છે.

ગવર્નર જનરલ ઇન કોન્સિલ ઉપરના તા. ૨૩ : ૧૦ : ૧૭૬૩ ના પત્રમાં હીરેક્ટરોની કોટ' લખે છે કે : "ગઈ રૂતમાં બંગાળથી મોકલાયતા 'શણ અને બીંડીના નમુનાઓ' ની અમે પરીક્ષા કરી નેહ છે. તેમાં પહેલા નંબરની શણ દોરડાં કે શબ્દ કપડા માટે ઉપયોગમાં આવે તેમ નથી. અને અહીં તો એ બે વસ્તુઓ માટે જ તેનો ખુબ ઉપયોગ થાય છે, પરંતુ "પાત"ના નમુના વીગે વધારે અનુકૂળ મત આપી શકાય તેમ છે. એ ધંધાના મોટા વ્યાપારીઓમાંના કેટલાક કહે છે કે, શણ [Hemp] ના નમુના નહીં પણ બીંડી [Flax] ના નમુના ઉત્તમ પ્રકારના છે. એવા માલ આજ સુધી આ ધંધામાં નજરે પડ્યો નથી. એટલે એ નમુના પ્રમાણે એક હજાર ટન બીંડીની શણ લઈ કરવાને લગતી સુચનાઓ તમને વહાણો મારફત મળશે."

એ કાગળ મળ્યા પછી, બંગાળની યોડ' ઓફ ટ્રેડિંગ કંપ્લે' કે, મંગેલી વરદી જેટલા માલ પુરો પડ્યા અને અમારૂંથી બનતું કરીશું. પરંતુ આવતી રૂત દરમિયાન એક દમ ભારે દર ખચ્યાં વીના એટલા માલ પુરો પાડી શકાશે કે કેમ તેની અમને શંકા છે. તેમણે એ પત્રમાં એવું 'યે લખ્યું' હતું કે, તાજેતરમાં બંગાળથી ખાંડનો પુષ્ટ જથ્થો ચણવવામાં આવે છે, એટલે તેને માટે કાચળાઓની અસાધારણ માંગ થવાથી, જ્યુટનો વપરાશ પણ વધી પડ્યો છે. પરંતુ એખાની ચડત હાલમાં થતી ન હોવાથી એખાના કાચળાઓની માગણી હલ

તુરત લગભગ અડધી પડેલી છે. 'આ ઉપરથી તેમણે જુદી જુદી કોઠીઓના રેસીડેન્ટસ પાસેથી કલકત્તાની કોઠીને કંચે ભાવે તેઓ જ્યુટ મોકલાવી શકશે તે પુછાવું હતું'.

રદનગરના રેસીડેન્ટે આ સંબંધમાં તા. ૬ : ૧૦ : ૧૭૬૨ ના પત્રમાં અડસરો જણાવતાં લખ્યું હતું કે : પાત (જ્યુટ) ર. ૧-૧૦-૦ ના કોઠીના મણના ભાવે ખરીદી શકાશે, પણ તા. ૩૧ : ૫ : ૧૭૬૪ ના પત્રમાં તેણે લખ્યું કે, આ છલ્લામાં જેટલી પાત ઉત્પન્ન થાય છે તે સ્થાનીક ઉપયોગ કરતાં વીરોધ નથી, ત્યારે શાંતીપુરના રેસીડેન્ટે તા. ૧૬ : ૭ : ૧૭૬૪ ના પત્રમાં લખ્યું હતું કે આ છલ્લામાંથી સારી ગતની પાત કોઠીના ૨૦૦૦ મણ જેટલી ખરીદીને કલકત્તા મુકામે ર. ૧-૮-૦ થી ૧-૧૦-૦ સુધી પહોંચાડી શકાશે. માલદહ કોઠીના રેસીડેન્ટે તા. ૨૩ : ૭ : ૧૭૬૬ ના પત્રમાં કલકત્તાની યોડ' ઓફ ટ્રેડિંગને ૧૫૦૦૦ કોઠી મણ જેટલી જ્યુટ મોકલવા માટે નીચે પ્રમાણે અડસરો આપ્યો હતો :

કોઠીના મણ ૧૫૦૦૦	
ગામડાંઓનો ખરીદ ભાવ ર.	૧-૧-૦
ગામડાંમાં મળુરી મણ	
દીડ	૦-૩-૦
કોઠી સુધી લાવવાની	
મળુરી મણ દીડ	૦-૧-૧૧

એકંદર ખચ' મણ દીડ ર.	૧-૫-૧૧
કમીશન પાંચ ટકા લેખે	૦-૧-૧૧
માંદાદથી કલકત્તા માલ	
ચણવવાની મળુરી	૦-૫-૦

એકંદર ખચ' સાથે દર મણ ર. ૧-૧૨-૦ ૧૫૦૦૦ મણનું કુલ ખચ' ર. ૨૬૨૫૦-૦-૦

અંતરાત્માનો અવાજ

: લેખક :

બાવચંદ માવજી વડેન શ્રી.અ.

કોઈ પણ જાતના વ્યવસ્થા નીયમના વીકાસને એ સ્વરૂપ હોય છે. પ્રથમ તો કોઈ ઘડાયેલા નીયમ સીધી હીંસના દેગ પર, અગર તો એનું પાલન ન થાય તો હીંસાની સંભવીનતા પર સ્પીર રહે છે. માણસ માણસના આક્રમણકારી સ્વાધીનિ (conflicting interests) ઠા તો સમાજ શાસકો અન્યાયી પણ સરાકત માણસો પર દેર વાપરી તેની સ્વાધીની હીંસાને અટકાવી દે છે, અગર તો એવી કોઈ સંસ્થા તૈયાર કરે છે, કે જે સદાકાળ નીયમ વીરુધ્ધના આચરણને શીદા કરતી હોવાથી તેના અસ્તીત્વ દરમ્યાન કોઈક જ એ નીયમ તોડે છે. પણ આની સંસ્થા એટલે કે નીયમ પાળજીનું જાગ્રત બળ (sanctioning power) સર્વ વ્યાપી ન હોઈ શકે માટે સ્થાપેલા નીયમોની પાળા ને શક્ય હોય તો કાવચનીક બળ ઉત્પન્ન કરવામા આવે છે.

આપણી રાજ્યવ્યવસ્થા, સામાજિક બંધનો અને આપણી નૈતીક ભાવના એ ઉપર કહી તેવી વ્યવસ્થાના સ્વરૂપો છે ત્યાં રાજ્ય વ્યવસ્થા વચ્ચે પડી શકે તેવી સ્થિતિ નથી હોતી ત્યા સમાજ વ્યક્તીની આડે આવી તેને સમાજદોષી કૃત્ય કરતાં અટકાવે છે. ત્યાં સમાજ પણ દારી જાય છે, ત્યાં માત્ર નૈતીક ચેતનાગતી કે જોતે વધુ લાગણી ભરી જાણમાં 'અંતરાત્માનો અવાજ' કહોએ છ'એ તે અને હાથગતી કંપના આવે છે. પહેલા બંને ઉપાયો અને હાથરી શાસ્ત્રનો હે મનુષ્યને એવી વાસના પ્રકટે પછીજ

કામમાં લેવાય તેવાં છે. ખુન નં કરવું એ નીયમ માટે આપણે રાજસત્તાનું બળ કામે લગાડીએ છીએ. પણ ત્યાં ત્યાં રાજ્ય-સત્તા નથી પહોંચી શકી, ત્યાં ત્યાં પણ પ્રજાની સમુદકલ્પનામા ઉણું કરવામાં આવેલું હાથરીબળ પણ એ નીયમ પાળ-જની શક્તી તરીકે આવી રહે છે. પણ આ બંને શક્તી એક વાર વાસના પ્રકટયા પછી જ ઉપયોગમાં આવે છે, એ સીવાય સમાજવ્યવસ્થાની ધાતક વાસનાઓને મનુષ્ય તામે ન થાય તે માટે ત્રીજું બળ આપી મુદ્દમ યોજનામાં છે. અને તે 'અંતરા-ત્માનો નાદ'. માણસની અંદરના ને સ્વમાન પર સંસ્કારીત્વ ને સંસ્કારીતાની હિમ ભાવનાઓ એવી રીતે જોડવવી કે એ કૃત્રીમ ચારીત્ય ઘરના પણ કુદરતી વાસના સામેનું સંપુર્ણ બળ થઈ શકે. એટલે કે સમાજ વીરુદ્ધી વીચારની સાથે જ સમાજ વ્યવસ્થા જાળવવાની આ વૃત્તી સામસામી જ તૈયાર થઈ એ વીચારને દણી નાખે. વાસનાના પ્રાકટ્યમાં-કરી નાખવાની ઇચ્છા ઠાણભરમાં ઉપજે-એ મુદ્દમ માનસીક ક્રીયામાં પણ સંમૃત્તી સ્થાપિત સીધાંતિની સગત પ્રવૃત્તી શીલતા અનેક રીતે અસરકારક થઈ શકે. એટલે કે એવી પીનારાક વાસનાના ઉદ્ભવ માટેના ચારીરીક કુદરતી કારણોની સાથે જ સંસ્કારીક-માનસીક કારણો-જીવન એવા મુદ્દમી શકાય, કે તેને પરીણામે એક બીજાની પ્રત્યાધાતી અસરથી વાસના પ્રક-ટી જ ન શકે. કે પ્રગટ્યાં પછી તરત જ નેરથી સમાજી દેવાય કે જ્યાં તેને કાષ્ઠમાં પરીણમવા નેરથી-વીચાર-દંદતા ન મળે.

એના સર્જનમા માત્ર એ વસ્તુની જરૂર છે પ્રથમ તો નૈતીક સીધા-તોચના ન્યાય અને પ્રાથમીક સીધા-તોચની ઉપજતી મનોદશા એ જ સાચી-પરીત-અને ખોટી તેવી માન્યતા છે એમ અનેક સાચી જુગી માન્યતાના આધારે સાચીત દરજ્જાઓ એના એમ ધારા અને નીચરીત અસાજ પરતે માણસમા શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન કરવી ખીલુ એ માન્યતાનો અવાજ સહકાર જાગૃત મગ અને પ્રમદતી વાસના જોડેલા જ ન્યાય તેમ જ આક્રમણકારી ખો-અને માણસ એ જોર પર-એ અદાતા કંડાવતી તરીકા માની શકેના અદર્શ પર એટલું શ્રદ્ધા લયુ વાગળી-બાગળી કેમકે કે એ આદર્શ પ્રમાણ હવાની હજાર એ યુગ પ્રમદતી વાસના કરના પણ વધુ સુદર છે એમ નાજે અને ત્યાં જ્યાં એ સ્વીકૃત આદર્શથી વીરધી વર્તે ત્યાં ત્યાં મનુષ્યજાતી તન્દ્રાનો મહાનમા મતાન ગુન્ધો ક્યો હોય તેમ ખ્યાલથી થતી વેના લવીચો માટે કાગળ રાખે

જેમ બચ્ચાને ગણીત શીખવતા આપણે માત્ર પગીલામ ક નીજીયો ગોખારીએ ગીએ અને લાવી પમા આક્રાંતી ગણતરી વખતે ગમે તે પડે પણ એ જ નીજીય તેના મોખારી આપેઆપ ખર પડે તેટલા ગણપુરક તેનામા એ હસારીએ છીએ, તેમ સમા-ગાત્રમા પણ બાગક રાખી માનવ જાતીને એ શાસ્ત્રના સીધાતા માત્ર નીજીય પુરના જ ગોખાવેલા સુધીની અગમ્યત, સાચાં ને ભવાનકતા આ ત્રણેનો સામયે ઉપયોગ કરી આખી નીતીભાવના પાછળ જે વ્યતીક બાગ-આપણે ખડુ કરેલુ-તે હાથ ની સાથે આ અત્રા માને જોડાયેલ છે હાથ કરના પણ અનુ સર્જન વધુ ન ગમી પડેલુ છે કારણ કે હાથગતી પનામા તો માત્ર લાખી હી સા જ સુચરાઈ

છે ત્યાં અત્રાતમા-તાત્રાવીક કે જ સુખ માનસીક મમસ્થાનને સ્પર્શી એ જ સમયે વેદના ઉપજાવે છે આવા માનસીક મર્ગો એ હી સા કચવાના આક્રમક વર્ત-સાધનો છે અને તે માનુષ્યજાતીના અવસ્થા પર સમય પ્રમાણે નવા નવા ઉપજાવના ગયા છે

સાધારણ માણસો માને છે કે તેમના અત્રમા હાથગી અવાજ છુપાઈ ગયો છે, અને તે તેમની કતંગમુચ દ ગેશા ઉકે પ દરે છે એ જો લાગ્યે જ ખખર હોય છે કે એ અવાજ તે ખીલુ કંઈ નહીં પણ માણસની પરાધીનતા છે એની રતત ત્રના માટેની અશ્રદ્ધા છે ને એ ખરેખર કુદરતી તત્વ હોય તો આજના માણસને અમુક કામ પ્રતા થતુ ફાપ આનતી કાવના માણસને કેમ ના થતુ ? પનાસ વધ પુર્વેના માણસ જાને મારે તો પણ એની ઉગ-પાહડી હાતી નહતી આજે એક અવીવેકી શબ્દથી જ યોનનારને આત્મા થવાય છે આજનો માણસ બચ્ચા પર હાથ ઉગામના શરમાતો નથી આવતી કાવનો માણસ એ કૃત્યથી એ વેદના અનુભવશે અહીં એક વસ્તુ અત્રના તરફનો દ્રોહ ગણાય છે તે જ વસ્તુ હજારમા તેમ ન ગણાતી હોય તે જનનારોગ છે આ માનવ સ્વભાવ વૈચી-અને એ હાથરના પયગમખરો કે અત્રાતમાના અડુવાપીઓ શી ગીતે સમજાવવા માગે છે ?

હાથરી ગ્રેગણા અમ ગમે ત્યા પ્રકાર ફેકતી હોય, તો પરીચીતી અબાસ પુરક એકસાધથી ચી તનો કંગી નીજીય તારવનાની જુદીની કંઈ જ ઉપગોગીતા નથી ગના જુદીની રીકસને સાકાળ ને સર્વ જાતીમા મલન માનનામા આ યો છે કતવ્યજુદી ને આમ અવત્ર ગીતે સુજાતી હોત તે 'તમારો અત્રા મા અમુક મો છે' નેમ તેના અવાજ (૧) તરફ ધ્યાન બેચારની

કોઈ મહત્ત્વાને જરૂર ન પડે. મનુષ્ય એ સાધ નમજત અને ના અર્થે જ એ દૈશ્વરી નીર્નાદને આધારે 'આગે ૬ મ' નું વન પણ નમન-ઉત્થાનનો ઇતીહાસ એમ નથી હોતો. ત્યારે બુદ્ધીહીન તે તો માનવીને નાગપુત્રિને દોરે એમ દાનવો તે તો અર્થ નું માત્ર એવો જ ને કે તેની બુદ્ધીગમ્ય ગતિ થતી પ્રગતી જતા હુક અમરમા અમુક ભય શરૂ પડે? પણ સાચામાથ માણુમના હવન પડુ એ બધન વધુ ને વધુ દહ થતુ જન છે તેનું શું? માણુ-મેના નમુદને મધારી ગતિમા દોરો હોય તો પણ દોરી જવાય તેવી દીગા વધુ ખુશી થાય છે તેનું શું? બેવકુફમા બેન હુક માનવતાઓ, હુક રીવાજ, અક્ષયહીન પ્રથાઓ અનેક સમાજરોહી કે બ્યક્તીરોહી અર્થવા 'અ ત ત ત મા ના' મવાજને આધારે સુન્દીત નમા ગદે છે, ને નમા ગદવાની વડુ અગત્ય થાય છે તેનું ન?

જે લોગી મથા નમ માટે બેથી મનય છે ને જ દારી બોગને માટે પણ એની જ સુનમ છે અને આપના બનીયતી નજરે જોતા ના ગતિ એની જ સમાજવાન થઈ પડે છે. જના આવી તૈયાર નાગપુત્ર પર નવા નાગપુત્રીધારકો વાની મોગી દમાગતો ચણુના જાય છે મમા તમાએ લાગણીનય સન્દીતુ એ એનુ મધુ દેનાઇ ગયુ છે, કે ગમે તેવા સ્થાનીદાનતને પણ 'અ ધનુત્ર' (Dogma) મા લગન જ દેવાઇ જતુ પડે છે ગમે તેવી એનનામથાને પણ જા થઈ જતુ પડે છે અને દેવટે જેમ અનેક પગે અને ધર્મો અનેક દુર્ગ જેવા મની નથી માનવતા સાથે એનુ યુદ્ધ કરી ગયા છે તેમ એનો ઉમેરો થાય છે બુદ્ધીમગુને આવમશ ન હોતાં નગી ૬ અતના રો પડે વ્યવથેની લગના નનગતીશીય, જનત મમાજ સર્ગ નરી ૭ નકની, પાપુન્યી, અમર

ગીત પત્ય મની જાય છે અને ન મહાન વનુઓનો સામગે જથ્થો જમવી તેના પર અખ ચોક્કી ગપ્પે જવામા જ અર્થકતા માને છે

જે અ ત ત ત મા પર અત્યારે માથ ભગા વાય છે, તે જ અ ત ત ત મા ગબીરનથી 'અપૂરુપના નીવાળુ'ની મમે થતે દતો જોથી કદાચ ગત્યદારી મુક્તીની નગ વળતે મેજમા જ વધુ જો મગો તે જ ભારી સમાજન્યતામા વીરોધી બા મની પ્રયત્ન આમનો દરેક નાગણીમથો મન વમુદ એ વધુનાર કોઈ સમયપાગુ માણુ સની મી મન બની જાય છે સર! કે હવનવર્મના ખવાસ થતા જતા મીધાતેને અપગતાથી પડી લેનાર એ યુગના મહા ભાઓ થઈ જાય છે પ્રગહવન એ માન વરાટ ની પણ પશુસુહ બની જાય છે, અને જારે વીપન જાગે છે, ત્યાર એ અવધ્ય માથી બીજી અવધ્યમા જ કની થાય છે, પ્રગતી અનીવાય નથી થતી

આમ અ ત ત ત માનુ મર્જન આપણે મુધ પૃથક્કરણ પર નારી મકીએ હીએ એ અવાજ વર્ણોની મનુય મેનન પા જો એની દાસી હવન શાન તાણુ પે આપણામા અણગળે મુખી દેવામા આઓ કે નાત્યદારી પ્રમતી મોનસુદના છે ન કીના નુધી લઈ જવાનો ડાયકમ સ્વીકાર, ત્યા થી એ અ ત ત ત માનો વડુમા વધુ હુપયેગ થઈ ગયો છે, અત એ પતાત્ય નુ મના માઓને ગબીર બામનના હવની થની અભય મની જાય તે પેના જ તેના સ્વ ખજે પ્રત્ય કનુ પડે છે તેની વીધ વધુ આપણે થઈ વકીએ હીએ, મન દરેક સમાજે કાન્તીમગમા તેમ જ નુ છે અથા યુગની જે મુતી, હવાયી ના મીનાનો જે માઓ આપણા સ! નહુન વીરકશુધી તરીકે અરી પાયે છે, તેન

તદન નીમુંળ બનાવી, તેને ચોપાસથી
 શાંત બનાવી આપણે અસ્થિતાથી નવસંસ્કાર
 નું પાલન કરવું ઘટે છે. લાગણીનો
 ઉત્કેશ કે ઇશ્વરી પ્રેરણાનો સંદેશ આ
 બે વસ્તુ અંતરાત્માને માટે બહુ જ જરૂરી
 આત્મની છે: અને આ બન્ને વસ્તુ પ્રેમ-
 હવનને કુંદીત ને વકે બનાવે તેવી તીવ્ર
 નીશાબાજ છે, એના ભરથી જોમ પ્રગટી
 આવે છે, તેમ અવગતી પણ આવે છે.
 છતાં માણસ પોતે તો એટલો જ સરખો જ
 સતોષ મોગવે છે. આવા જોખમી અને
 સ્તગ્ગી ઉકે તેવા પદાર્થને જનસમુહ વચ્ચે
 આપણાથી જરા પણ વધુ વાર રહેવા દેવાય
 નહીં.

એક બાલુથી આ અંતરાત્મા જેને ઘણી-
 વાર નૈતિક ચેતના શક્તી હશે છે તેનું જ
 સ્વરૂપ છે. બીજી બાલુ એ ચાતુ સંસ્કાર
 મીઠાનૈતીની સુરક્ષીતતાને અખંડ જાળવી
 રાખનાર શક્તી છે. વ્યવસ્થાની શુદ્ધિપૂર્વક
 ગૌરવાયેથી વીચારસરણી નહીં પણ માત્ર
 નીજીયા, અબ્યામ, મનન અને કલ્પનાના
 ભેદે તારવેલી માન્યતાઓ નહીં પણ લાગ-
 લા ને ઉત્કેશ લાવી શુદ્ધિને મુખ બનાવી
 કેમકે અચાનકપણે માણસમાં બળકારે દસાવી
 દોષેલા અંધસુત્રો, એના સભ્ય કે અસભ્યનો
 આ સ્વાસ નથી, એના સ્વરૂપની ધષ્ટતા કે
 અતીવ્રતા જ માત્ર અહીં જોવાની છે. જે
 જાતી-ગુણ-મુગ અને કુટુંબમાં માણસ
 જન્મ્યા હોય. જે સંસ્કાર, ચીંતન-વાંચન
 બુદ્ધિ એવું બેકતીલ ધ્યાન હોય, તેની
 કાલણિક માન્યતાઓ અને વીચારો તેની
 આસપાસ આલું મુક્યારીત્યબગ થઈ
 ગયે છે. સંસ્કૃતિને સુરક્ષીત રાખવા હજી
 નામઓએ એ બળને અંધત પરીત અને
 નિમાનુષી તરીકે ઓળખાવી તેની વીરહ
 જતાં માણસને અટકાવ્યા છે. ને પછી શુદ્ધ
 શુદ્ધિ વસ્તુઓને થોડા પણ ફેરફાર સહીત

આ અંતરાત્મા સાથે જોડી દીધી છે. આ
 પછી જનગતી શુદ્ધિને એની સામે બુદ્ધિ:
 કરવાનો હક્ક નથી રહેતો; કારણ કે હવન
 ને સંસારની જે અગમ્ય દશા પર શુદ્ધી
 નથી પહોંચી શકતી, અગર તો શુદ્ધીથી જન્મ
 પર સામાન્ય વ્યવહારની ભાષા અને વ્યવ-
 હારના આંકડાઓમાં સમજી શકાય તેવા
 અનુમાનો જન્મ પર નથી રચી શકાતા,
 તેની સાથે એ જોડાયેલ છે. શુદ્ધિને ગાંઠ
 ઉધમાં શાંત બનાવી સ્વાનજાગૃત માણ-
 સમાં વ્યક્તિદ્રોહી હકીકતો ઘુસાડી દેવી, તે
 ઇશ્વરની કલ્પનાથી માંડીને આજની સ્થિતિ
 સમાજ વીધાયકોનો એક સરખો કાયકમ છે.

મનુષ્યમાં માત્ર સમાજ રચવાની જ, અને
 સમજાને નુકસાન કરીને રાચવાની જ
 વાસના હોત, કુંડળ વળીને બેસી રહેવામાં
 જ આ વીરાટ માનવતા પરીપુર્ણ થતી
 હોય, તો બીજી બધી જ વાસનાને સમાજને
 ખાતર દાખી દેવી તે યોગ્ય ગણાવે. અને
 સમાજનો ગ્રોહ એક નહીં તો બીજી
 અર્થમાં માનવતાનો જ પોલ ગણાવે. પણ
 સમાજનું અસ્તિત્વ મનુષ્યને જ આભારી
 છે. અને તે મુખ્ય બબત છે. તે સ્વીકારતાં
 છતાં પણ એ ખાતર જ બધી વાસનાઓને
 છુટી નાખવાની છે, એ વાત કદી પણ
 માનવાની નથી. અનેક વાર મનુષ્ય-વાસ-
 નાઓ સમાજના દોષાંતો આવરી શકે કે
 પહોંચી શકે તેથી દુર ચાલી ગઈ છે. અને
 આશ્ચર્યમુઘ્ન બનેલ સમાજો આ પ્રયત્ન
 માનવતા પર અભીગામ કે પ્રુજન વર્ધાવ્યાં
 છે. એટલે મનુષ્યની ઉગતી વાસનાઓ
 હવું તો અંતરમાં જ ધ્રુમતી હોય, ત્યાં
 ઇશ્વરની નદી કે હવાઈ ગયેલા, હવનની
 મુઠ માન્યતાઓ કે કલ્પેલા સંસારના
 સામાન્ય સીધાંતો પહાર આવે અને
 પ્રત્યાધાતી બની વાસના દમાવી દે, તે કોઈ
 પણ રીતે યોગ્ય નથી.

સમાજને અંતીમ ધ્યેય માનીએ તો પણ સમાજની ચાલુ વ્યવસ્થા સંતોષજનક નથી. એના સર્વ અંગમાં પ્રગતી કે કેરફારની જરૂર છે, નવા નવા વીકાસકર્મોની જરૂરી-આત છે; અને જીવનસ્વસ્થતા સહુને મળે એ સામાન્ય સિદ્ધાંતથી માપતાં, પણ ચાલુ સમાજવ્યવસ્થા અનેક રીતે દોષીત દેરે છે. પ્રગતી અને વીકાસ; અને રચનામાં નવા નવા પ્રયોગો માત્ર માનવીશક્તીથી જ કરવાના છે. માણસનાં કોઈ પણ કાર્યનું મુળ નીરંકુશ વૃત્તીમાં જ છે. એટલે એ વૃત્તી પરનાં આવા દરખાસો જાપ્રમાણીક અંધનો સમાજનાં જ વીરોહી છે.

‘અંતરાત્મા’ એ માણસજાતની છેતર-પીંડીભરી ચાલના છે. માણસ સદાક્રમ જીવી વાપરતો અંધ પડે; અને દરેક પ્રસંગે ગળીતની રીતોની માફક અંતરના અવાજને નામે ઉઠતી દરખાસો કામે લગાડે, એ હેતુથી એનું સર્જન થયું છે. એમાં માણસજાત કરતાં કોઈ વધુ પ્રજાગ આપદહીવાળી શક્તીએ કામ નથી કર્યું. અને જીવનની પ્રકટની જતી નવીનીકા એ બળના અભ્યાર પુર્વેના સંગ્રામકાથી જરૂર અભણી હતી, તેથી નવયુગની જીવનભાવનાએ અંતરાત્મામાંથી કદી જ નહીં નીકળે. માણસની બુધ્ધી ને સ્વાધીન વીચારણા પરનું આ અંધન માત્ર છુતી સંસ્કૃતીને તેની ઉપયોગીતા કરતાં પણ વધુ લંબાવવા માગે છે. જે પછે એનો નાશ થશે તે જ પછે નવયુગનો ઉદય સ્વેચ્છથી થવાનો.

અંતઃકરણ અભ્યારની શુદ્ધિમાં મનોદશાથી એટલું બધું ટેવાઈ ગયું છે કે, જ્યાં તેણે ઘોંઘાટ મચાવી મુક્યો લેઈએ, ત્યાં એક ઉચ્ચાર સરખો પણ તે નથી આપી શકતું. એમાંથી વ્યક્તીત્વના સચ્ચે પ્રતાપ નથી આવતો, ખમ્મ માત્ર કોઈ નમ્રતા માણસની નમ્રતા દાણા-કે જ્યારે તે

પુરેપુરો અસાધ્ય હતો તે-નું ફરીફરીને એતીકાસીક પુનરાવર્તન થાય છે. એ અંતઃકરણને જરી જરીમાં અસ્વસ્થ થવાની છુરી ટેવ પડી ગઈ છે. કોઈએ હેતુપુર્વક ઉભા કરેલા વીચારો એ ગમે-ત્યારે-ગમે તે પ્રસંગોમાં ફરી ફરીને એક જ રીતે પાડ્યા કરે છે. એ અંતરાત્માની જોડુશી તોડવા શીખ્યું તેનું જ નામ વીચાર સ્વાતંત્ર્ય. યુગનો આખો પડો થાય છે, સંસ્કારની ક્રાંતી થાય છે, જીવનનું નવસર્જન થાય છે, છતાં જડ જેવી થયેલી અંતરાત્માની આ વૃત્તી, જેને આપણે જમાના થપા પોપી છે, તે એકનો એક અવાજ આપ્યાં કરે છે. આ વખતે લોક જીવનના વીધાયકોની સ્ત્રી દરજ એ છે કે, તેમણે અંતઃકરણના અવાજથી વીરધ્ધ વર્તતાં-ડરવું નહીં.

પરવીચારને જ્યાં ત્યાં મુત્ત ક્યાં કરનારી, આ ગુમામીથી માણસે ક્ષે શરમાયું ઘટે છે. શુધ્ધ માનવશુધ્ધી જ્યાં અસમ્ભવ થઈ ગઈ હોય, નીરંકુશ માનવવાસના જ્યાં પાપ ગણાતી હોય, ત્યાં ભાવી વીકાસ થઈ જ ન શકે. આપણાં અનેક ધર્મશાસ્ત્રોમાં અંતરાત્મા સદુચી મહાન છે. એને દુભારીને આપણે કંઈ જ ફરી શકતા નથી. એટલું એનું વચસ્વ આપણા પર જામી ગયું છે. ધણીવાર જાચી તો ધણી વાર ખેડી, સજીકતો ને માનવતાઓ, યોગ્ય કે અયોગ્ય સીધા-તો જાણે અંતરાત્મામાંથી જ નીકળના હોય તેમ આપણને બનાવાય છે, એ સહુની પાછળનો ભયંકર છળ આપણે ખુશ્કો પાડીઆપણા સંસ્કૃતીધાપકોને કંપેવની જરૂર છે કે, ‘અમારે અંતરાત્મા નથી. અમે એવા કોઈ પરાધીન આવેગને માનતા નથી. અમારી પાસેથી કામ જોડે એ તો અમારી બુધ્ધીમાં ઉતારો. બુધ્ધીસા રૂકુ ન થઈ હોય તો તેને માટેની યોગ્યતાઓ ધોડો. અમારી સઘે સ્વાર્થી રમન નહીં રમો.”

મીલ મળુર

[નવલીકા]

: લેખક :

ભાનુપ્રસાદ સી. શાસ્ત્રી

શરૂ કર અને ગંગા એક સંસ્કારી મીલ-મળુર યુગલ હતું. ઘર અને બહાર કે બીડીનું પણ વ્યવસ્થા ન હોવાથી તેઓ બીજા કામદારોની જેમ ચમ નેવા ઉધરાણી કરનારના આગમન-ભયથી અને કાંચે શું ખાઈશું તેની ચિંતાથી તેઓ મુક્ત હતાં. બીજા સ્વતંત્ર દેશના મળુરો છતાં એ જનનું જીવન, વધારે મળુરો અને એવા અવેગને લીધે એઓ છતી શક્તિ ન હોતા, પણ એમની આંતરમાં એઓ પોતાની રૂંચીતી અનુસાર બધાં કરતાં સારામાં સારું, સાદું અને સરસ જીવન જીવતાં હતાં. એમનું જીવન બીજા કામદાર માટે આદર્શ ગણાતું.

એક રાતે દંપતી વાગુ કરી ખાટલા પર બેઠાં હતાં તે વખતે શરૂ થતી વાત ઉપાડી- “ગંગા! થોડાં વર્ષ પછી જુવાનીમાંથી પ્રાવાસસ્થામાં આપણે પગ મુકીશું, છતાં પુત્ર કે પુત્રીનું આપણે મેં જન્મ નથી પામ્યાં. આપણે ઘરડાં થઈશું ત્યારે આપણને કાણ રળી ખવડાવશે? કાણ ચાકરી કરશે? મીલ માલીક તો આપણા હાથ પગ આવે-આપણે કામ કરી શકીએ, ત્યાં મુઠ્ઠી આપણી તન-તોડ મળુરોના થોડા ઘણા બદલા આપશે. અને ધારે કે વધારે બદલા આપે તો ચ શું? પૈસા તો ખરે કે ખોટા રહે પૈસા જ પેદા કરી શકે છે સ્વચ્છનોનો પ્રેમ કાંઈ એનાથી ઓછો ખરીદી શકાય છે? મીલમાલીક

આપણે ઘરડાં થઈશું એટલે આપણે ક્યાં પડ્યાં હઈશું તેની પણ દરકાર નહીં કરે, એ તો મુડીના ઘરે બીજા કામદાર ભાઈઓના થોડીથી પોતાને માટે પૈસા હમેશ મુજબ રજા કરશે. એક સગામાં કાકાનો છેકરો ચ આ સાદા દેવચોગે બળીયાનો ભોગ થઈ પડશે.”

કુનીયામાં તેઓ સ્વચ્છનહીન છે એ વીચાર એમને બધારે થાદ આવતો ત્યારે મુંઝવણમાં નાંખતો. એ મુંઝવણમાં મુગ્ધાલી છતાં સ્ત્રી-જન્ય સ્વભાવે બીજાનાં મોઢાં લઈ ગંગા પતીને અધાસન આપતી અને અધાસન બેળવતી.

*

૫

૫

બીજે વર્ષે એ ત્રણ માસ ગંગા દુર ન બેઠી અને પેટ ભારે લાગવા માંડ્યું ત્યારે એને લાગ્યું કે એ એ જીવવાળી થઈ છે. એના આનંદનો પાર ન હતો. પોતાનું એકલપણું દુર થશે અને બાળ-રમકડું રમવા મળશે એ આશાએ એન આનંદને અવધી ન હોતો.

થોડા વખતમાં છેકરાએ એનું થોડીયું દીપાવ્યું. બન્નેના ઉર-આભલાં આનંદ-અનીસે ભરાઈ ગયાં તેઓની જીવનમાં એક ઇચ્છીત ઉજુપ અણધારી પુરાઈ ગઈ.

*

૨

૨

નીરણુ પાંચ વર્ષનો થયો એટલે નીરાળે જ્યાં માંડ્યો. તે ભણવામાં ઉત્તીચર હતો.

બાગમે વર્ષે એ બીજી અંગ્રેજીમાં આવ્યો. પાણી વધારે, બાણવાનું એના બાગમાં ન હોતું. એક દીવસ સાગે એ નીસાગથી આવી મમતો હતો. સૌથી છ વાગી ગયા હતા. ઝડપા નીચમીત વેર આવનાર શંકર મીચ-માયી હતુ વેર આવ્યો ન હોતો. ગંગાને શીકર થગથી એણે નરણુને મીલમાં તપાસ કરવા મોકલ્યો. નારણુ મીલમાં ગયા તો ત્રેને ત્યાંથી ખજાર મળી કે ત્રેના બાપને. મીલમાં એક છાલેલુ અકસ્માત નડ્યો હતો અને તેથી ત્રેને હોરપીરાલમાં લઈ જવામાં આવ્યો હતો નાગજી આ અસુખકર સમાચાર લઈ ઘેર આવ્યો. ગંગાને લઈ હોરપીરાલમાં ગયા. હોરપીરાલમાં શંકરના એક લાકખંધ શીવાય બધા ગમે પડ્યા હતા શેક અને મેનેજરને આવા અકસ્માતોની કંઈ પડી નહોતી. એવા અકસ્માતો એમને મન કંઈ અસાધ્ય મનુ નહોતા. ન્હાના મોટા અકસ્માતો તો હગલગ દરેકના હતા. અવા કામદારો તો મીલમાં કુતંગની માફક મરતા! બહુ ત્યારે સમગની અમુક છ દગી બદલ એના કુટુંબીઓને બનેા—ચારસો રૂપીઆ આપવામાં આવતા અને તે વ માન કરતા હોય—બળે ઉદારતા દર્શાવતા હોય તે રીતે!

શંકર બમે એમ નહોતું. ઘડપણમાં નારણુની એવા રેગવવાના એના મનેારથે અકાળે ઉડી ગયા. છેલ્લા શ્વાસ ખેંચતા પહેલાં નારણુને ગંગાની બેવડી સેવા કરવાનું હતી એણે ગંગાની નારણુને સુપરત કરી. ઘડપણ પામ્યા પહેલાં જ શંકર મરી ગયા ધડી ઉપર દલતો ચાલતો શંકર સમાધી પામ્યો. નારણુ અને ગંગા, રડતા રડ્યાં.

ગંગાને મીલમાંથી પસેથી શંકરના બદલામાં પાંચસો રૂપીયા મળ્યા નારણુને મીલના નેમ ન બનતું પડે એ માટે ગંગાએ ત્રેને એથી અંગ્રેજ પુરી કરાવી. ખરયાળ

અંગ્રેજ શીકાણુ એને એ વધારે આપાવી શકે એમ નહોતું. એને મન એમ હતું કે કાંઈ કેકાણે કારકુન તરીકે ચાર ચોપડી બાણુને એટલે, રહી બરો અને ચોતાના પતી-ભાણી-મનુબલક્ષી મીલતું કથું મોટું એને મેલુ નહી પડે. પણ બેકારીના બાઉએ જ્યે જ્યાં દેખા દેવા માંડી હોય ત્યાં ભણેલા વ શું કરે? એમ. એ. બી. એ. અને મેટ્રીકના જ્યાં માન ધટયા હોય, સદર લાગવગ વગેરે એમનાં ઓછા મુલ્ય પણ ન અંકાતો હોય, ત્યાં નારણુ જેવા લાગવગ વગરનાં નાદાન છેકરોનો શે પતો લાગે? ગંગા જે અળગું કરવા માગતી હતી, તે તો આખરે આગળ જ આવીને ઉભું રહ્યું નારણુને બીજો નોકરી ન મળી: એને કાળ-મુખી મીલમાં જ જતું પડ્યું. એ વણાટ ખાતામાં રહી થોડા વખતમાં એ એમા પાવઘો થઈ ગયા. સાચા-કામ પણ એને સારું આવડ્યું. એ દીક કમાતો થયો.

એક દીવસ એક મોટા સંચાનો અમુક લાગ બગાયો. નારણુને તે દીક કરવાનું માથે પડ્યું. નારણુ સંચો સમો કરવા માંડ્યો. ઘણાં એક ચાંપ ખુશી સુધી દીધા હોવાથી સંચો દીક થઈ જતા ઓખીતો જ ચાલ્યો. નારણુને એક સમયે જાટકો લાગ્યો. એક પગ અને હાથને સખત દખલ થઈ, તે તરથી નીચે પડકાઈ પડ્યો એને ઝોળીમાં ધાલી ઘેર આણવામાં આવ્યો. પાટા અને દવા કરવામાં આવી, તે સાંજે થયે પણ એનો એક હાથ અને એક પગ સાંજે થવા ન જ, પામ્યા. એ જુદાં જ પડી ગયા.

મરતી વખતે શંકર નારણુને એના માતાની ચોતાની બેવડી સેવા કરવાનું કહેતું ગંગાને યાદ આવ્યું. તે દહાણુ સ્વરે નીસસે નાખતાં બોલી: “નારણુ મહારી એવા કરશે કે નારણુની દુ!” અને આ રાખેા બોલના એ ખુબ રહી. ગરીબના નશીબને કે મનુષ્ય-સહન ગરીબાધને? બેમાયી કોને માગ દેશે-કેાન્ય ઉપર લાય નાખતી એની ગંગાને મનુષ્ય ન પડી. એ જાનને માલો દેવા માંડી. બીલું એ શું કરી શકે!

કામદાર સંઘની માલીકીનું કારખાનું

[ઐથોગીક બહુમતવાદનો એક અખતરો]

. લેખક :

અધ્યાપ્ત

બે વર્ષ પહેલાં અમેરીકાના ઇન્ડિયાના પોલીસમાં ત્રણ ઉદ્દામ મતવાદીઓએ ઐથોગીક જીવનનો એમનો અખતરો—મુડીવાદી સમાજમાં સમાજવાદના સીદ્ધાંતને અમલમાં મુકવાનો ક્યો—અને જલુ તે કારખાનું ચાલુ છે અને અખતરની સફળતા એ મુડીવાદીઓને પકાવરૂપ છે.

કારખાનાના માલીકો અને વેપારીઓ તો તમાને જાણનારો કે નોકરોની કાચકુશળતાના ધોરણ પર નહીં પરંતુ તેઓનાં જીવનની જરૂરીઆત પ્રમાણે જગારના દરજ્જા ધોરણ બાધવું તે અવ્યવહારીક છે; અને તે પ્રમાણે વીચાર કરવો એ નરી ગાંઘા છે. તેમ કરવાથી તો નાદારીમાં જ મીઠું જવાય. કાંઈ પણ ધંધામાં માલીક ન હોય, નફાની જોંચાણી કરનાર કાંઈ મુખ્ય વ્યક્તી ન હોય, કે ધંધા પર ખ્યાન રાખનાર ઉપરી અમલદારો ન હોય, તેમ માનવું તે તો ઉપર કહેલ ગાંઘા કરતાં પણ વધારે પડતી ઘેલછા છે. એક મોટા, અને ખુબ વીરતાપામેલ ધંધાની નાનામાં નાની બાજતો પર પણ કુશળ કારીગરથી માડી ખીન કેળવાયેલ કામદાર પોતાનો મત આપે, બધા મહેનતજીવીઓ મળીને કારખાનાનો કારજાર ચલાવે, તેમ જ ધંધાને લગતી ચર્ચાઓ કરવા બધા કામદારો—પછી ભલે સંચાલક હોય કે દરવાન હોય—તે પણ વાકસ્વાનંતર, અને વીચાર પ્રદર્શનમાં સમાનતાનો સપાટી પર એક થાય અને રેલર કંપનીઓ કે

મેન્ડાના ડીરેક્ટરોને પણ આશ્ચર્યમાં મુગ્ધ કરે તેવી સંકેતાધી ચોક્કસ મુદ્દાઓ ચર્ચાનીશ્વર પર આવે, તેમ માની જ કેમ શકાય? મુડીવાદી સમાજ વ્યવસ્થાની સામે પકાવ કરતો ઉપરના પ્રશ્નોનો જ્યોત સમાજવાદના કટર વીરોધીઓ—અમેરીકન લાક્ષી—નંદોને આગણે જ આવેલ એક કારખાનું આપે છે. તે કારખાનું છેલ્લા બાર વર્ષથી ઇન્ડિયાના પોલીસ (યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ)માં ચાલ્યા કરે છે. તેની માલીકી કામ કરતા કારીગરોની છે. કારખાનાની દેખરેખ, અને ધંધાની ખીવવરૂતિ લગતી ધંધા બાબતોમાં બધા કામદારોનો જ ફાળો છે. દર વર્ષે તે કારખાનું વધુ ને વધુ નફો મેળવે જાય છે; કારખાનાના નોકરોને જીવનની ખુબી જરૂરીઆતો સહેલાઈથી પુરી પડે તે ધોરણ પર જ જગાર આપવામાં આવે છે. ઇન્ડિયાના—પોલીસની દીકરી દીકરીઓ આવેલ એક મહાન મહાનમા દર સુકારે સામે ૧૫૦ સ્ત્રી પુરુષો એટલા થાય છે; અને ધંધાની ખીવવરૂતિ લગતી ચર્ચા કરે છે. તે મહાનમા પ્રેક્ષક કારખાનાના મુખ્ય

સંચાલક મી. વીવીઅમ પી. ઉપરુડથી માંડીને લેખક પર ગુંદર લગાડનાર છેકરીઓ તે ધંધાને અગ ઉભા થતા પ્રતિબોધ ઉકેલ કરતાં દેખાશે. તે ઓરડામાં બહુમતવાદ અદાલત: અમલમાં મુકાય છે. દરેક કામદારને વાળીસ્વાતંત્ર્યનો સરખો જ અધીકાર હોય છે. ધરાકો કેમ વધારવાં તે બાબત પર લેખક પર ગુંદર લગાડનાર છેકરી વેચાણ વીલાગના મુખ્ય અધીકારીને સલાહ આપે અને તે બચાવો કહી દેતા તે મુજબ થાય પણ ખરું. ધંધાના દરેક વીલાગમાં એ પ્રમાણે બંધાને મુચના કરવાનો અવકાશ હોય છે, કારણ કે તેઓ ફક્ત કામદારો જ નથી, પરંતુ કારખાનાના માલીકો પણ છે. મલુ-રેમાંનાં કોઈને પણ કારખાનામાં અસ્તંગત સ્થાપીતકીત હોતું નથી, કે જોયી પોતાના શોર કે રોક વારસામાં જોઈને મુજબ જાય કે પોતાના જીવતાં વેચી શકે, પરંતુ જુખમરા કે બેકારીનો લય તેઓને રૂપશીલ પણ શક્યો નથી. આનો અખતરો બાર વર્ષથી જરાયે અડચણ સીવાય આપ્યું જ રહ્યું છે, અને છતાંજે તે વીજેની બાબતો આજ સુધી પ્રકાશમાં આવી ન હતી. બાર બાર વર્ષ સુધી તે પ્રયોગ સફળતાપુર્વક ચીક થતો આવ્યો છે. સુડીવાદી દેશોમાં આ એક જ સંસ્થા સમાન માલીકીના ધોરણ પર ચાલે છે.

‘કામદારીના કોન્ટ્રાક્ટ’ કંપનીની વ્યવસ્થા વીજેના મુખ્ય મુદ્દાઓ નીચે પ્રમાણે છે :

કંપનીનું ભરોળ બધા કામદારોના સંયુક્ત લાભને માટે કામદારોએ જ નીચુકત કરેલ ટ્રસ્ટીઓના હાથમાં છે. પગારનું ધોરણ પ્રત્યેક કામદારની જીવનની જરૂરીયાત પર બધામાં આપે છે. કાર્યદક્ષતા કે “ઉત્પન્ન કરવાની શક્તિ” પર પગારનું ધોરણ જરા પણ અવગણતું નથી. પગારનો દર કામદારો જ નક્કી કરે છે, અને કામદારોની

સામાજિક જરૂરીયાતો પ્રમાણે તે વતો ઓછો થાય છે.

બીજા કારખાનાઓમાં જેમ કામદારોને ઉંચે દરજ્જે ચડતાં વધારે પગાર મળે છે, તેમ અહીં થતું નથી. તે કારખાનામાં અત્યારે વધારે ઉંચે દરજ્જે નીમણુંક થવાથી કંઈ પગારમાં વધારો થતો નથી, કારણ કે તે કારખાનામાં ફક્ત નેત્રઓ હોય છે, નહીં કે ઉપરી અધીકારીઓ. ને કારખાનાના બધા કારીગરો (મિનેજરથી માંડીને દરવાન સુધીના બધા) ને ખાત્રી થઈ ગઈ છે કે નેતાઓને ખાવાને માટે વધુ ખોરાક, પહેરવાને માટે વધુ લુગડાં, કે માલ ઉત્પન્ન કરવામાં અને વ્યવસ્થા રાખવામાં બીજા કારીગરો કરતાં કંઈ વધુ ખર્ચ થતું નથી.

કારખાનાના બધા કામદાર પર બધા કામદારોની સલાહ જ ધ્યાન રાખે છે, અને કાર્યવાહીમાં સુધારો વધારો પણ કામદારો જ કરે છે. બધા કામદાર બીજાદરો મળાને જ ને નક્કી કરે તો કોઈ કામદારને કામ પરથી ઉતારી મુકાય છે. પરંતુ જ્યાં સુધી કારખાતું ચાલતું હોય અને બધા કામદારો મળી કોઈને કામ ઉપરથી ઉતારી ન મુકે ત્યાં સુધી તેને બેકારીનો જરા પણ લય રહેતો નથી અને પગાર દર અડવાડીએ નાખ-મીત રીતે મળ્યા કરે છે. વળી કોઈપણ મલુરને ઘડપણમાં જુએ મરવાનો પણ પ્રસંગ આવતો જ નથી, કારણ કે કામ કરવાને અશક્ત બનના કામદારોના ઘડપણ માટેના નીયમીત પગાર માટેના પણ સમગ્ર રાખવામાં આવી છે. તે ઉપરાંત મલુરો અને તેમના પર આધાર રાખનારાઓ માટે માંદગીમાં વૈદકીય સારવાર માટેની પણ ખુશી સગવડ છે. દર વર્ગે ચડત પગાર કામદારોને ત્રણ અડવાડીઓની રકમ પણ મળે છે. ઘડપણની અશક્તી, બેકારી, અને માંદ

મીને અંગે ઉત્પન્ન થતો લુપ્તમાત્રો બધ ત્રેઓને જરાય રેલા નથી.

માણસની જરૂરીઆતના ધોરણ પર તેઓના પગારના દર અંધાયા છે; પરંતુ જરૂરીઆતનું ધોરણ તેઓએ કેમ નક્કી કર્યું એ જાણવાને માટે બધા આતુર બને જ. શું તેઓએ દરેકને ઘેર મોટર ગારીઓનાં કે ઊનાળામાં યુરોપની સફેદગાદનાં સ્વપ્નાં રચ્યાં હતાં? કે બધો નફો બેંકની લાઇ એસ-આરામની છાંદગી ગાળવાની ઝાંખી કરી હતી? ના. તેઓએ તો તદ્દન જુદા જ ધોરણ પર પગારના દર બાંધ્યા હતા. તેઓએ શહેરની રહેણી કરણીના ધોરણનો અભ્યાસ કર્યો, અને એક કુંવારા માણસ કે કુમારી બાળાને સારી રીતે પરંતુ ઠરઠસરપુવંક રહેતાં શું ખર્ચ થાય તેનું ધોરણ જાણ્યું. ને આંકડાઓ તેઓએ નક્કી કર્યાં તે તે જ પ્રકારના કામ માટે મળતા મહેનતાણા કરતા કંઈક ઉંચા હતા. પરંતુ તેઓએ ગણતરી કરી લીધી હતી કે તેટલા દરથી મહેનતાણું આપતાં વેપાર ધંધાને આર્થિક મુશ્કેલી આવવા સંભવ નહોતો. તે પ્રમાણે નક્કી કર્યા પછી કંઈ અપરં ન હતું. એક પરણેલ માણસને કુંવારા કરતાં વધુ ખર્ચ થાય અને તેથી કુંવારા કરતાં પરણેલનો ૫૦ ટકા વધારે પગાર હોવો જોઈએ તેમ હતું. છાંદગીવાળા કુટુંબનું તેથી વધારે ખર્ચ થાય જ અને તેથી દર બાળકે (ફક્ત ૩ બાળક સુધી જ) દર અંકવાડીએ બે ડાહર વધારે પગાર મળ્યો.

જણ બાળક સુધીનું ધોરણ રાખવાનું પણ કારણ છે—આ કામદારો જાણે છે કે મોટાં કુટુંબો હોય તો મજૂરના ગૃહસ્થાનના આનંદનો અંત આવે છે. મજૂરો પણ સામાજિક પ્રશ્નો પર ચર્ચા કરે છે, અને શું ચલાવવો ઉકેલ અચ્છી રીતે લાવી શકે છે.

ઉપર પ્રમાણેની પરીસ્થિતી વીધે અસાન માણસ તો એમ જ કહે કે મજૂરોની કાઉન્સિલ બનતાં સુધી પરણેલાઓને નોકરીએ ચડાવતી નહીં હોય—અને વળી બાક અન્યોં વાળાને તો ભાગ્યે જ તે કારખાનાંમાં કામ મળતું હશે, પરંતુ તે કારખાનાંના હિસાબના ચોપડાઓ જોતાં તેથી જુદી જ ખીના બહાર તરી આવે છે. જેઓના કામની ખાસ જરૂર હોય તેવાઓને જ પહેલી પસંદગી મળે છે, એટલે કુટુંબ કમીસવાળા બેકારને જરૂરીઆત વધારે હોય તો તેની જ નીમ-હુક કરવામા આવે છે.

૨૦ વર્ષથી નાની ઉંમરના કામદારોને દર અંકવાડીએ ઓછામાં ઓછા ૧૮ ડોલર (સગભગ ૭૭ રૂપીઆ) પગાર મળે છે જેનો ધણી કામે લાગેલ હોય તેથી સ્ત્રી કામદારને પણ તેટલો જ પગાર મળે છે. તે સીવાય બધા વગર પરણેલ કામદારોને ઓછામાં ઓછું ૨૨ ડોલર (સગભગ ૪૬ રૂપીઆ)નું અંકવાડીનું તો ખર્ચ જ. કુંડુંબના ભરણ પોષણનો ખોલે ઉપાડનાર પરણેલ જ. પુરૂષોને દર અંકવાડીએ ૩૩ ડોલર (૬૧ રૂપીઆ) દરમાયો મળે છે. ફોરમેન અને ખીજા ઉપરી અમલદારોને સાધારણ કામદાર કરતાં ફક્ત ૫૦ ટકા વધારે પગાર મળે છે.

કામદારોની સલામાં પહેલા બે કલાકમા કારખાનાના કાર્યનો અહેવાલ અને ખર્ચનો હિસાબ તપાસાય છે. ડાયરેક્ટરોની યોગની ગ્રીણવટની તપાસ કરતાંએ આ મજૂર કામદારો વધારે બારીકાથી કામગીરીની નીરીકા કરે છે. દરેક સેક્ષમેન શું કરે છે, તે તેઓ જાણે છે. કાર્ય લેવાની તેઓની પદ્ધતી સારી સારી કારોબારી મંડળીને શરમાવે તેવી છે. કાર્યમા જરાયે ખસેલ આવતી હોય નો તેનું કારણ તેઓ જાણવા મથે છે—અને જાણે છે.

કારખાનાંની આર્થિક સ્થિતિને આચ આખા મીવાય પગારનું ધોરણ કેટલું રાખવું,

એન્કમા કારખાનાંની કેટલી સુડી છે, વેપાર વધારે માટે મંદીના વખતમાં કેટલી સુડી ઉછીની લેવી પડે, વગેરે બાબતોથી કામદાર સાગી ગીતે માલીકીતગાર હોય છે.

ધંવાને કમતી ચર્ચા થયા પછી સભામાં મજુરોના આંતરીક સંબંધ પરત્વે ચર્ચા થાય છે. કામદારોની જરૂરીઆતો, મુશ્કેલીઓ બોલખાંપણો અને તેઓના પગારના વધારા વીગે સાદે દીવે ખુલ્લી વાતો અને નીજીય કસાય છે.

એક જીને વધાગની કામદાર તરીકે કામચ કરી હતી. તેને આઠ છકરાં હતાં, તેણીએ પાતાને વીધવા તરીકે ઓળખાવીને કામ મેળવ્યું હતું. તે કાર્યકુશળ ન હતી. કામ કરતા કરતાં તે વાતો કરતી હતી, અને તેની આથે કામ કરતા મજુરોને પણ વાતોથી ખચકા કરતી હતી. જુદું બોલીને તેણીએ કામ મેળવ્યું હતું, કારણ કે તે વીધવા જ ન હતી. તેના ધણી એક એન્ક પાસે રીવાસ્વર સાથે ચોરી છુપીથી કરતા પકડાયે હતા, અને થોડાક વખતને માટે સરકારનો મેમાન થયા હતા તેની જરૂરી આવ મુજબ તેને બે મહીના સુધી પગાર મળ્યો હતો. જે દરમિયા તેને પગાર મળતો હતો તે સૈધી ઉંચે દરે હતો. એટલે કે બહેનડીઆના જળા ડોઝર (સગલગ ૮૮ રૂપીઆ) તેને પગારના મળતા હતા. ચોંપવારીના વખતમાં તેણે પગારના વધારા માટે માગણી કરી, ત્યારે તેના જુઠાણાં, બીન-કાર્યકુશળતા, અને વાતો કરવાની ટેવની બાબતો બહાર આવી. એક સ્ત્રી કામદારે તે વીગે બતાવ્યું કે “આપણે બધાં જણા અને તેની નોકરી તુટશે એ બીકનો કાણુ તેના મન પર કાયમને હતો અને તેથી જ તે બેગાબર કામ કરી શકતી ન હતી.”

તે દાંડસે ‘ઉપરઝો’ (આખા કારખાનાનાં કામદારો) એ તપાસ કરી કે તેના પતીના

ગુન્હા ભણાં વર્તનથી જાત હતી કે નહીં; તેઓએ અંદર અંદર ચર્ચા કરી કે આઠ બાળકના એક દુઃખી કુટુંબને તેઓએ સુખી થવાની તક આપવી જરૂરની હતી કે નહીં; અને છેવટે વધારે પગારથી તે સ્ત્રી કામદારને ફરીથી કામે લગાડવામાં આવી. તે કારણમાં થોડાક કામદારો વીરુદ્ધ પણ પડ્યા હતા; પરંતુ તે સ્ત્રીને નોકરીએ અગવવાની લીમાવન કરનારાઓ કંઈ લગાડીવશ થઈને દોરવાઈ ગયા ન હતા.

એક બીજો જ દાખલો કામદાર, એક માણસનું વારંવાર નક આપવામાં આવી હતી, એક જગ્યાએથી બીજી જગ્યાએ તેને મુકવામાં આવ્યો હતો. પરંતુ તેની મફતી જ વીચીત્ર હતી, તે નહીં હતો. તેના કો બાતની મફતીનાં કારણે શોધવાં શરૂ થયાં તેને તો ખાતરી થઈ ગઈ હતી કે તે ગમે તેટલો બેદરકાર હશે તો પણ કારખાનામાંથી તેને રજા મળશે જ નહીં. તેની સુધરવાની તેણે દરકાર કરી નહીં; પરીણામે નોકરી પરથી તેને દુર કરવામાં આવ્યો, પરંતુ તેનું ખીસ્સું તદ્દન ખાલી ન હતું, કારણ કે નોકરી પરથી કાઢી મુકવામાં આવતા કામદારને બે અઠવાડિયાનો પગાર તો મળે જ છે. વધારાના રખાએક કામદારોને પણ છુટા કરતી વખતે એ પ્રમાણે બે અઠવાડિયાનો પગાર મળે છે.

તે કારખાનામાં જે કામદારોની કાચબી નીમણુંક ચાય છે તેઓને આકરી પરીણામાંથી પસાર થવું પડે છે. કાચબી કામદારને જુદાવસ્યાનું પેન્શન, કાચબી નોકરી, વેકેશન વગેરે બધા લાભો મળે છે. કાચબી નીમણુંક થતા પહેલાં કામદારમાં કાર્યકુશળતા છે કે નહીં તે જોવામાં આવતું નથી, ફક્ત તેને કામ કરવું શકે છે કે નહીં તે જ જોવામાં આવે છે. ફક્ત કામ કરવાની ઇચ્છાની જ ગણતરી કરવામાં આવે છે. તે ઉપરાંત કામદારના સામાન્યક દરિબીંડની

કારખાનાની કાર્યપદ્ધતીના જ્ઞાન વીણે પણ પરીક્ષા થાય છે.

તે પ્રમાણે પરીક્ષામાં ઉત્તીર્ણ થયા પછી તે બધા કાર્યપદ્ધતીઓ એક બને છે, અને ત્યાં મુખી તે વીજાસધાત ન કરે ત્યાં મુખી તે જગ્યાએ તે સંપૂર્ણ સંદેશસામત રહે છે. ફક્ત કાર્યકુશળતા જ ધટે એટલે કે કામદારને કાર્યપદ્ધતી સમી- તિમાંથી કાઢી મુકવામાં નથી આવતા. કાર્યવાંદક સમીતી તો કાર્યકુશળતા ધરાવનાં કારણો શોધવા મથે છે, અને ત્યારબાદ તેનો ઉપયોગ કરે છે. પહેલાં તો તે કામદારને નોંધાવવા દાકરને પાસે મોકલવામાં આવે છે. કદાચ એક જ જાતના કામથી તે કંદામ્બો હોય તો તેને બીલું કામ નાપવામાં આવે છે. પૈસા બાબતમાં તે મુંઝાણ હોય અને તેની જરૂરીયાત બાબતી હોય તો તેને હોન પણ અપવામાં આવે છે. ફક્ત જો તે તદ્દન આળસુ બની ગયો હોય અને મુંઝરવાની એટલે આશા, રહી ન હોય તો જ તેને મોટરી પરથી દૂર કરવામાં આવે છે.

આ જાતનું કારખાનું મલુશોની માલી- કીનું કેમ બન્યું? તેઓએ કારખાનું ખરી- દવની શું વ્યવસ્થા કરી? તે પ્રતિષ્ઠિતી કેટલો વખત ચાલુ રહેશે? વગેરે પ્રશ્નો વાંચકના મનમાં સદંતર ઉઠે તેમાં આશ્ચર્ય નથી.

૧૯૧૭ માં ઇન્ડિયાના પોલીસ (યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ અમેરીકા) ના હેપરુડ કુલેબના ૩ લાઇઓને વારસામાં એક કારખાનું મળ્યું, તેઓ સમાજવાદી મીધ્વાતોને મળતા હતા, અને તેથી બધા કામદારો સાથે તેમણે પ્રયાગ દાખલ કરાર કર્યો કે જેમ જેમ નોકો થતો જાય તેમ તેમ લુગા શેર બધા મલુશોના લાભમાં ખરીદવા જાય, અને તે કારખાનાના તમામ શેર ખરીદાઇ જાય ત્યારે કારખાનાની માલીકી કામ કરતા કામચલાઉ કામદારોની જ રહે.

તેઓ બાઇઓમાંથી વીલીજમ હેપરુડ ધંધાથી માલીકગાર હતાં. તેથી મુખ્ય મેનેજર તરીકે તે રહ્યા. હલુએ તે તે જ જગ્યાએ છે. બહુમતવાદમાં તેને અચળ અધ્યા છે. તેની સલાહ ધણી વખત કારો- બ્યારી મંજૂર ગણાવે પણ નહીં, અને તે બહુમતીના કહેવા પ્રમાણે ખુશીથી વર્તે. ચેતાની થતી-ભુક જો કામદારોએ અટકાવી હોય તો તે કલુક પણ કરે છે!

તેજમંદીનાં વર્ષો પસાર થયાં છે, અને કારખાનાના શેરોનો મોટો ભાગ કામદારોની માલિકીનો બની ગયો છે. ફક્ત આજુ- રાજુ આવીકે આક્રમક સંપ્રદાય અને બધી બેકા તુડી પડે તો જ આજુ કારખાનું મલુશોના હથમાં આવતું અટકે.

મલુશોને જરૂરીઆત પ્રમાણે પગાર મળવાથી શું હરીદાઈની લાગણી મરી જાય છે? શું કુવારાને પરલોક કરનાં આછા પગાર મળતા તેને કામ કરવું ગમતું નથી? એ પ્રશ્નોનો જવાબ તો ચોક્કસ વખત પહેલાં કાર્યકુશળતાની પરીક્ષા કરનારા ઇન્જનેરોની તપાસ જ આપે છે. તેઓએ જણાવ્યું હતું કે ઇન્ડિયાના પોલીસ સત્તી સામાન્ય કાર્યકુશળતા કરતાં તે કારખાનામાં કાર્યકુશળતાનું પ્રમાણ હિચુ હતું. યજ્ઞ તેઓની કાર્યપદ્ધતીને લઈને વેપાર વધે છે અને બહુમતવાદમાં તેઓને અચળ અધ્યા છે. તેઓનું વ્યક્તિગત પગારનું ધોરણ હિચુ છે. ધંધાને લગતા પ્રશ્નોની ચર્ચાથી તેઓના જ્ઞાનમાં જુદી થઈ છે, અને બીજા કામદારો કરતાં તેઓની સામાજિક પ્રતિષ્ઠિતી વધારે મારી છે. નોકો ખીસામાં મુકવાની અને ખોટ વખતે કામદારોના પગાર કાપવાની મનોવૃત્તિવાળા કારખાનાના માલીકો તો એમ જ કહેશે કે હિચર પ્રમાણની યોજના કુળીશુત થાય જ નહીં. તે પ્રમાણે ધારવું તે જ નરી ગાંઘાઇ છે..... અને છતાં એ છેલ્લાં બાર વર્ષથી ઇન્ડિયાના પોલીસનું કારખાનું ચાલે છે.

[એકાંકી નાટક]

: પ્રયોગક :

સીતાસામ શર્મા

રૂઝમાઝમાં પ્રત્યેક કુટુંબમાં સમાન્ય રીતે બનતા બનાવ ઉપર રચાયેલા આ નાટકમાં અનેક પત્ની પત્નીઓ પોતાના પ્રતીબ્ધિ બદલે નાની બાબત માટે રૂપ પહેરે તે પહેલાં તેનો નીકળ કરી નાખતાં રીપરો.

પાત્રો:

નયન

કમળ

રાઘવ

રતન

ખાંબડી

સીતા

[કમળના બંગલાનો ભોજનખંડ.
બંગલાનો માલીક કમળ ન્યાત જતમાં
નહીં માનતાર, અર્ધ હીંદી અર્ધ
વીલાપતી હાથે રહેનાર છે.

ભોજન ખંડની મધ્યમાં જમવાનું
ટેબલ છે, તેની ઉપર ટુલટન ગોઠ-
વેલું છે. તેની જમણી તરફ ખાલું

ટેબલ છે, એની ઉપર કાચના ગ્લાસ
નેપટ્રીન, રકાબીઓ વગેરે જમણા
ટેબલ ઉપર ગોઠવાનાં ડેટલાંક સાધન
મુકેલાં જણાય છે. ડાબી તરફ એક
ટ્રીપોય અને તેની બાજુમાં સોફા છે,
તેની જમણી દીશાએ બીજી ટ્રીપોય
પડી છે, તેની ઉપર સવારના
વર્તમાનપત્રો મુકેલાં છે.

પ્રવેશ પહેલો

રથળ : ઉપર કહેલો ભોજનખંડ

સમય : ઉઘડતું સંજાર

પાત્રો : રાઘવ, સીતા અને પાછળથી કમળ

રાઘવ [કમળનો નોકર, સ્વચ્છ વસ્ત્રો ધાળે,
ચહેરા ઉપરથી જ ચાલાક લાગતો,
વીંછેક વર્ષનો પ્રમાણમાં ઘાટીલો છે.
ઝેલું કુંકે પંચાઉં અને અધીર
બાંધતું મનમનતું પહેરાયું પહેલું
છે. માથું ખુલ્લું છે, ડાબા ખભા
ઉપર એકબે નેપટ્રીન છે.

ભોજનના ટેબલ ઉપર સામગ્રી
ગોઠવતો ધીમું ધીમું કંઈક ગાય છે]
સીતા [વીંછેક વર્ષની કમળની બાઈ નોકર,
ધોળું છાપલ, સાફું સફેદ બદન
અને હાથમાં કાચની એકે બંગડી
પહેરી છે. મધ્યમ કદની, ધાટીની અને
તંદુરસ્ત છે. રાઘવની તરફ એને પ્રેમ
છે, બન્ને લગ્ન કરવા ખુશી છે.

અંતરથી જ :

રાઘવ, રાઘવ, બારણું ઉઘાડ.

રાધવ આરણ્ય ઉઘાડે છે સીતા
બન્ને હાથમાં મીઠાઈ અને મેવાની
રોકળીઓ સાથે અંદર આવે છે
અને ધીમે રહીને તેને ટેવ પર
મુકવા માંડે છે]

રાધવ: ઉભી રહે, સીતા, હું એ ગોઠવવા
લાગું છું. [તે સીતાના હાથમાંથી
એક રોકળી લે છે.]

કમળ [પચ્ચીસ વર્ષના ફાંકડો યુવક. શ્રીમંત
પીતાનો પુત્ર દેખાવ ઉપરથી જ
સ્થાનાન તેમ જ હુકમ કરવા માટે
અરજી લેવા તેણે-ધરમાંના સામા-
ન્ય યોગ્ય સાથે,

તે જમણી તરફના દરવાજાથી
હાથ લાગાવે છે. બેઠાન ખંડમાં પડતા
આરણ્ય આગળ ઉભો રહે છે અને
રાધવ તેમ જ મીતાની ચાત સાંભળે છે]

સીતા: નયનભાઈ અને રતનજીન, આપણા
મેઠનાં સ્વાસ્થ્ય-સસરો આજે જમવા
આવવાનાં છે.

રાધવ: જવાન બેઠાને મુખી ભેદને તેમને
આનંદ થશે.—હમ! સીતા, તને તો
સસરો નહીં સાપડે—

સીતા: કંઈ નહીં રાધવ, તું છે એટલે
મારે બસ. એમ તો મારે પણ ક્યાં
આપ છે?

રાધવ: ખરું છે. સીતા! આપણે બે છીએ
તે બસ છે.

[તેજામાં મેઠવાઈ રહેલા ટેવ
તરફ સંતોષની લાગણીથી ભરેલો]
ભગવાનની કૃપાથી ટેવ ગોઠવાઈ ગયું.

સીતા: હા.

રાધવ: શું કહ્યું?

સીતા: કંઈ નહીં—તું અને હું છીએ
એટલે બસ.

રાધવ: એ હું નથી પુછતો. કહું છું કે
તું પણ કહે કે...

સીતા [સાશ્વત્]: શું?

રાધવ [સરળ ભાવે]: કે 'ભગવાનની કૃપાથી
ટેવ ગોઠવાઈ ગયું'.

સીતા: શું કામ?

રાધવ: ભગવાનનું એ બદલે નામ લેવાય.

સીતા: એ તે કેવું?

રાધવ: એમાં શું? માણસ જ્યારે કશુંક
પણ કામ કરી રહે ત્યારે તેણે કહેવું
ધરે કે 'હીક થયું' અથવા તો 'ભગ-
વાનની કૃપાથી બધું હીક થયું'.

સીતા: નક્કી એ તે શી માધાફાડ?

રાધવ: એ નક્કી માધાફાડ નથી. એ તો
ઉઘડું સારું કહેવાય. એ બદલે પણ
ભગવાનનું નામ—

મીતા [વચ્ચે જ]: એ બધી તારી અવગ-
ચંડાઈ રહેવા દે.

રાધવ [જરા આશ્ચર્ય બનીને]: સીતા! એમાં
વળી અવગચંડાઈ શાની? તારે આવાં
નીરીશ્વરોથી થવું ન જોઈએ. [જરાક
મૃદુતાથી] આવ, આપણે બન્ને કહીએ
કે ભગવાનની કૃપાથી ટેવ ગોઠવાઈ ગયું

સીતા: ના!

રાધવ: મારી ખાતર.

સીતા [છણકો કરી]: ખીલકુલ નહીં.

રાધવ [ગરમ થાય છે]: તું નહીં કહે?

સીતા [પહેવાનાં મેવા જ લાવે]: નહીં!

રાધવ: સીતા! તને હું કંઈ પણ કહું છું
ત્યારે તું તે કરવાની ના જ પાડે છે.

સીતા [રમતીયાળ લોકાવણી]: હા! હા! હા!

જ્યારે મને અમુક કામ કરવું ન જ
હોય, ત્યારે તે કરવાનું તું કહે તો
પણ હું તેમ ન કરું. પછી ભલે ને
તું એક વખતને બદલે દશ વખત
ટક ટક કર્યા જ કરે!

રાધવ: તને તે આજે શું થયું છે? હું
તને કરમરીને. હા 'વખત કહું' તો
પણુ તું તેની નાજ પાડે?

સીતા: હા. તે તું વીચીત્ર મારગથી ક્યાં ફેરે
તો...

રાધવ: આમાં કશું વીચીત્ર નથી, પણ મુદ્દો
એ નથી. મને તેમ કરવું ગમે છે
માટે તારે તે કહેવું જોઈએ.

સીતા: મારાથી તેમ થઈ શકશે નહીં.

રાધવ [ધમકી આપતો હોય તેમ]: સીતા!

સીતા [તિથી જ રીતે]: રાધવ!

રાધવ: હવે તો તારે એ કહેવું જ પડશે.

સીતા [ક્રોધી, પડે છે]: કહેવું જ પડશે?

રાધવ [વધુ નીશ્વાસ લાવે]: હા, મારી જોતી
માગણી છે.

સીતા: મને કાંઈ છે કે તું નગતો નથી
પણુ શમલું જુવે છે, અથવા તો
અહીં આવતાં વચ્ચે ખીલાડી આડી
ઉતરી છે?

રાધવ: સીતા, હવે મરમરીની વાત જવા દે.
તારે એટલું કહેવું જ પડશે કે:
ભગવાનની કૃપાથી ટેમણ જેવાઈ ગયું.

સીતા [જરા મોટા ગ્વરે]: શું મારે તે
કહેવું જ પડશે?

રાધવ [મંભીર લાવે]: હા.

સીતા [તિની છેક જ સામે છબી રહીને]:
મારે તે કહેવું જ પડશે? મારે તે
કહેવું જોઈશે જ?

રાધવ: તારે કહેવું જોઈશે જ અને તે તારે
કહેવું પડશે જ.

સીતા: હું ખીલકુલ તેમ કરવાની નથી.

રાધવ: [અંતરના ક્રોધના ઉભરોને દબાવી
રોખી]: સીતા, હું તને નમ્ર લાવે
કહું છું કે તું તેટલું કહે.

સીતા: હું નહીં કહું.

રાધવ: આ છેલ્લી વખત હું તને કરમરીને
કહું છું.

સીતા: હું નહીં કહું, નહીં કહું ને જ્યાં જ
કહું. ભલે મારાથી થાય તે કર.

રાધવ: વાંદ, તે પણ જોઈ લેવાશે!

સીતા: ભલે જોઈ લેવાય.

રાધવ [સિઝોવ, તેની સામે દટાર ખરો રહીને]:

એમ. ત્યારે તું મારી વીનતીનો પણ
સીધાર કરતી નથી, અને તારી હા

છેડવાની નથી, એમ જ ને?

સીતા: એમ જ.

રાધવ: તું તારી હા છેડવાની નહીં જ?

સીતા: ના.

રાધવ [કંઈક વીચાર કરી]: તો તો તારે
તેમ કરવું જ પડશે! [સીતાનો હાથ
કાંધામાંથી, સજ્જત, પકડી તેને
દાખે છે].

સીતા: ઓ-ઓ-ઓ-!

રાધવ: બોમ.

સીતા: નહીં. ઓ-ઓ-ઓ-!

રાધવ [કાંધને દબાવી રોખીને, એની એ
વાત ફરીથી બોલતો]: ભગવાનની
કૃપાથી ટેમણ જોડવાઈ ગયું.

સીતા: નહીં! નહીં! એ-એ-એ, મારી
અંગડી તુટી જશે [હાથ જટકાવી
નાખે છે, રાધવના હાથ ઉપર ધક્કો
લગાવી તેને તરછેડતી, કાંધને ધબકાવી
ધ્વજને પંખાવે છે]. ઓ ભવંકર
માણસ! બાટલું ખડું કાંડું દબાવી
દીધું-ભલે, હતાં હું તારે બોલાવ્યું
બોલવાની નથી!

રાધવ: સીકે, ત્યારે હવે આપણી વચ્ચે મેળ
નહીં ખાય.

સીતા: ત્યારે શું?

રાધવ: જલ્સ કે મારે મારે તને અટકાવે જ
જાગણી છે કે?

સીતા: એ તું તારી, અવગણ્યાં ડાહ. ન જ
છોડે તો ?

રાધવ [કાંકાવાલા કરતો]: પણ સીતા! તું
મારી ખાનર થોડાક સમ્પદો એ બોલી
ન શકે ?

સીતા: મારાથી તેમ નહીં થાય, નહીં થાય,
નહીં થાય.

રાધવ: બહે જ ત્યારે પડ... .

[નિકરને બોલાવવાની ધંદલી
વાગતી સંભળાય છે].

સીતા: એનો સુકેતે, હીસામ, અપણે ધીમે
ધીમે કરી લઇશું.

[ડાખી તરફના બારણા તરફ
જાય છે]

રાધવ [એની પાછળ જાય છે, બારણા
આગળ તેનો દાથ પકડીને તેને અટ-
કાવે છે]: સીતા, હવવાનની કૃપાથી
ટેળસ બરાબર ગ્રાહ્યાઇ ગયું.

સીતા [રાધવનો પગ કચડી]: નહીં !

[ચાલી જાય છે]

રાધવ [ગંભીર બોલે]: હીસાઇ, નાઈ જ
નામ સી. વાનતી, ધમકી, બળ,
નમામ ફોગટ! મારી ખાનો છે કે મેં
એને મારી નાખી હોત તો પણ તે
એ શખ્તો બોલત નહીં.

કમળ [દસતો દસતો અંદર આંતોને]: બહે
એ કહે કે-નહીં-પણ દાસ તુરન તો

સીતાને. હવવા દે રાધવ !

રાધવ [શરમાઇ જતો]: બાઈ! શું નમે
સંધુ સાંભળી ગયા-?

કમળ [દહાવ દસતો, ટીખળી ભાવે]: તમારી
નકરાર થાડી જ સાંભળી છે-તારું
કહેયું ખરું છે રાધવ. છોકરી
હીલી છે.

રાધવ: આમ તો ધમ્મી એ મારી છે. પણ લઇ
મ્યામ, કાણ જાણે આને તેના માથામાં
શું બુન ભગાયું છે!

કમળ: સીસોના માથામાં ક્યારે કેયું બુન
ભરાશે એ કાણ કહી શકે તેમ છે?
વાર, વાર, હમણાં તો જ અને કયા-
દમથી ડાઘાસવનો બાટકો કાઢીને
એનો છુચ ઉધારી નાખ. તપન ભાઈને
જમતી વખતે ડાઘાસવ લેવાની ટેવ છે.

રાધવ [સ્વગત]: એનો એ કથા સીવાય તો
હુટકો જ નથી

[જાય છે]

કમળ: દહા પાંખડી આનંદગૃહમાંથી કેમ ન
નીકળી ? પાંખડી તો ક્યારનું એ કદાવી
રાખ્યું હતું [અવાજ થતાં સામે જોઇ]
સામેથી એ જ આવે છે ને શું ?

પ્રવેશ બાળે :

રેશમ: તે જ સમય: પહેલા પ્રવેશ પડીને

પાંખડી: કમળ અને પાંખડી

પાંખડી [નયનભાઇ જેવા શ્રીમંતની પુત્રી અને

કમળ જેવા ધનીકની સ્ત્રીને હજે તેવી

કામગીતા અને હાવલાવવાળી મોટી

લાલ પકીનો સફેદ સાણુ, સાદું બદન,

કપાળમાં નાનકડો ચંદ્રક, ગળામાં

ઝીણા મોતીની સર, હાથમાં કાચની

અને સોનાની ઝીણી અંકુશી બંગરી
પગમાં સોનેરી ચંપક, ગોરી, પાનજી
હોવાથી સહજ ઉંચી જણાતી, ડાખી
તરફના દરવાજાથી ધીની લટકતી આવે
આવે છે] :

વપનભાઈ અને રતનબહેનને આ-
વતાં વાર થઇ લાગે છે; મેં તો
ધાયું હતું કે તેઓ વહેલાં જ આવશે.

કમળ [આણુની પુરશી પર બેસીને]: કેમ
કંઈ માથાપ આવે બહુ સાંભળ્યાં ?

પાંખડી [શંકા ભરી દૃષ્ટીએ જોતાં]: કેવો
આ નમારો સ્વાલ—

કમળ: હા, હા, મારાથી એમ યોગાદ
જવાબુ [હસવા માટે છે, પણ એક-
એક યાદ આવતાં]. અહીં જે હમણ
જ—[ખડખડાટ કરે છે]

પાંખડી: શું થયું હમણાં? બહુ હસવા
જેવું હતું કંઈ?

કમળ: બહુ જ હસવા જેવી વાત મારે
હોઈ પડી.

પાંખડી: કાને પડી? શું તમે આ કહે છે
મધુ?

કમળ [હસતાં હસતાં જ]: આકસ્મિક
દાંતે જ. હું મારા ઓરડામાંથી જોયો
બહાર નીકળ્યો, તે વખતે જ બે
કેન્કરાવત્રાં માણસની વાતચીત મારે
કાને પડી. હું ઉભો રહ્યો, ત્યાં તો
રાધવ અને સીતા બોલતો 'ટબલ
ગોઠ્યા રહ્યા હતાં. રાધવને એ કામ
પુરું થતાં અત્મસંતોષ થયો અને
નેણું કઢ્યું. ભગવાનની કૃપાથી ટબલ
ગોઠવાઈ ગયું. એક કામ પુરું થતાં
જમ કરનારે એ શબ્દો કહેવા નેણુંએ
અંમ કહીને રાધવે એ શબ્દો સીતા
પાસે બોલાવવાનો આગ્રહ કર્યો.

પાંખડી: મુખો!

કમળ: માતાએ તેમ કરવાની ના પાડી,
તેમ તેમ રાધવ વધુ અને વધુ આગ્રહ
કરતો ગયો. પછી તો તેમની વચ્ચે
સંકેત ટપાટપી થઈ; રાધવ એની
પાસે ફરજિયાત બોલાવવા ઇચ્છતો
દેવો, પણ સીતાએ હક ઊઠાડી નહીં
અને તે શબ્દો બોલી ચે નહીં.

પાંખડી [સીતાનો ભાગ ભજવતી હોય તેમ]:
જનાં એમાં વધારે સ્ત્રીયું કાણુ હતું
તે સ્વામી તો હજી નીકળે જ રહ્યો છે.

કમળ: રાધવે તો એટલું કહેવા માટે સીતાને
માત્ર વીનતી જ કરી હતી!

પાંખડી: પણ એની એ માગણી જ વીચીત્ર
કહેવાય.

કમળ: છતાં તે એવી નહીં અને સારી
વાત હતી કે તેટલા માટે માથામાં
વાગે તેવી ના પાડી એ તો વાજબી
ન જ ગણાય.

પાંખડી [તપીને]: લલ્લે ને નહીં ને સારી
વાત હોય છતાં તે શબ્દો સીતા પાસે
કહેવડાવવામાં રાધવની એકબી હક
દેખાય છે. સીતા તે શબ્દો ન બોલી
તેમાં કશું જ બોલું નથી કયું.

કમળ [હસીને]: કંઈ નહીં. એ વાત ઉપર
આપણે નકરાર કરવાની કરી જરૂર
નથી. એવું આપણા બેની વચ્ચે તે
કદી પણ બને તેવું નથી જ.

[પાંખડી કમળની સામે શંકાસીલ
દૃષ્ટી ફેંકે છે]

કશું પણ કામ કરવા માટે જો હું
તને એટલા કાલાવાલા કરું તો હું
જરૂર તેમ કરે જ.

પાંખડી [હસતાં હસતાં]: હમ, હમ!

કમળ [પાંખડી પાસેથી વાત જાણવા માગતો
હોય તેમ]: મારી તો ખાતરી છે કે
જરૂર તું તેમ કયો વાના ન જ રહે.

પાંખડી: અને ધારે કે હું તેમ ન કરું તો?

કમળ: તું તેમ ન કરે, તો? એ માનવું
પણ અસંભવ છે; તું કરે જ એ વાત
ઉપર હું શરત કરવાને તૈયાર છું.

પાંખડી: એવી શરત બકવાની જરૂર નથી.

કમળ: ત્યારે આવો આપણે એક વખત પ્રયોગ
કરી નેણુંએ.

પાંખડી [ઉતાવળી ઉતાવળી]: ના, ના.
આપણે એવો પ્રયત્ન અગત્યનો જ
નથી

કમળા: પ્રીય પાંખડી, હું તને વીનતી કરું
હું 'કે' તું એક વખત કહે: ભગવા-
નની કૃપાથી દેખજ બદાબર ઝાંઝવાલ
ગયું.

પાંખડી: નહીં, નહીં, તમે એવું ન કરો.
આવી છાકરમત શું કામની?

કમળા: પાંખડી કૃપા કરીને એટલું કહી નાખ.

પાંખડી [અચ્છાદ્ય ભાવે]: આ દો કેવો આશ્ચર્ય

કમળા: વધારી પાંખડી! - મહેરબાની કરીને

આજ: ભગવાનની કૃપાથી દેખજ ઝાંઝ-
વાલ ગયું.

પાંખડી: નહીં, હું એ નહીં કહું.

કમળા: મહેરબાની કર, એટલી મહેરબાની કરો

પાંખડી [અચ્છાદ્ય ભાવે]: નહીં, નહીં!

કમળા [આશ્ચર્ય]: શું તું એટલું નહીં કહે?

પાંખડી [પહેચાના લેટની ન મચ્છમતાથી]:

નહીં.

કમળા [પ્રીયા સાદેને બરા મોડા કરીને]: તું

મારી માગણીને છુટકારી કાઢે છે?

પાંખડી: પણ એવી વાતો કહેવરાવવી તે

અચ્છાદ્ય છે.

કમળા [ઉમો ધધ જાહેને]: અચ્છાદ્ય છે કાંઈ

કે નહીં તે મુદ્દાની વાત નથી.

અચાલ માત્ર એટલો જ છે કે તું

મારી વીનતીનો સ્વીકાર કરે છે કે

નહીં?

પાંખડી: એવી વીનતી કરવામાં જ તમે

ભુલ કરો છો.

કમળા: ભલે તેમ હોય, પણ તેનો અસ્વીકાર

કરવામાં તું ભુલ કરે છે.

પાંખડી [પ્રિય મચ્છમના અને ઉત્કેશમાં ઉભી

ધધ જાહેને]: હું ભુલ કરું છું? તમે

મને આવા સમયે પહેલી જ વખત

આજે સંભળાવી રહ્યા છો!

કમળા: અને તું મારી માગણીને આજે

પહેલી જ વાર છુટકારી કાઢે છે.

પાંખડી: અને તમે આવી અચ્છાદ્ય છે અને
વગર વીચારી માગણી આ પહેલી જ
વખત કરી રહ્યા છો.

કમળા: અચ્છાદ્ય છે? વગર વીચારી? હું આ

કેવા સમયે સંભળી રહ્યા છું? શું

આ પ્રેમની ભાષા છે?

પાંખડી: શું પ્રેમ આવો મુખપાત્રો

આમક કરી શકે?

કમળા: ઓહ! મેં આશ્ચર્ય કર્યો જ નથી, મેં

તો માત્ર વીનતી કરી છે.

પાંખડી [મુગ્ધ ભાવે]: ઓમ! - અને જે

તમારે આશ્ચર્ય કરવાનો હોત તો?

કમળા: તો - [અટકી જાય છે]

પાંખડી [વિશેષ મુગ્ધ ભાવે]: અને જે તમે

આશ્ચર્ય કરવાનો હોત તો?

કમળા [અત્યંત ભાવે]: તો જરૂર તું તેનો

ઈન્કાર કરી શકત નહીં.

પાંખડી [મચ્છમતાથી]: તો પણ હું ના જ

પાડત.

કમળા: શું કહ્યું?

પાંખડી: શું ત્યારે તમે અને તે કામ માટે

મને આશ્ચર્ય કરશે? અને તેમ કરીને

તમે મને નીચી નમાવશો? વીનતી

કરી હોય તો તો કદાચ હું માની

પણ જાઉં, પણ આશ્ચર્ય આગળ તો

હું જરાયે નમતું ન મુકું.

[ધંટડી વાગતી સંભળામ છો]

કમળા: એટલી એ ભક્તમનસંધ તારી! પણ

તું અત્યારે મારી નરક કેવી રીતે

વતી રહી છે? એક પંતી પોતાના

પતી સાથે આવી રીતે વાન કરે?

પાંખડી: શું ત્યારે પતિવ્રત પોતાની પત્નીએ

પાંખે આવી અચ્છાદ્ય માગણીએ

કરે?

પ્રવેશ ત્રીજો

સ્વયંભૂત: તે જ સમય: બીજા પ્રવેશ પછીનો.

પાત્રો: પાંખડી, કમળ, મીના અને પાછળથી રાઘવ.

પાંખડી [એ ખડમાં મીનાને દાખલ થતી જોઈને]: મીના નેને હું મારો રૂમાંડ પીસરી ગઈ છું.

[મીના તુરત જ બહાર જાય છે]

કમળ: પાંખડી, ચમચથી મજકરી જેવી વાગને તું બહુ જાણ્યો નહીં.

પાંખડી: હું તેમ કહે છું? તમે જ મજકરીને મંબીરપમાં ફેરવી નાખ્યા છે.

[રાઘવ તે વખતે પ્રકાશસ્થાને બેસીને રાઘવ થાય છે, અને મોટા ટેબલની બાજુની રીચોય ઉપર તે બેસી છે]

મીના રૂમાંડ કાઢી આવીને પાંખડીને આપીને જતની તૈયારી કરે છે રાઘવ તેની બાજુમાંથી પસાર થતી વખતે મૌનલાવે

હાથરતવી પુછે છે કેમ તું કહીશ?

એવી જ છત્તારાની મૌનવાણીમાં એ મજ્જતાથી રાઘવની વાત માનવાની ના પાડી તે ચાલી

જાય છે રાઘવ છત્તારતવી જ તેને ધમધમી બાજવાનો દેખાવ કરતો તેની વાંસે જાય છે]

[પાંખડી કમળ તરફ પીડ ફેરવી બીજા કામે વળગવાનો દેખાવ કરે છે.

કમળ ટેબલની જમણી બાજુએ ઉભો રહી પાંખડીથી લુછી

દીશા તરફ મોકલે ફેરવી જાણે ઉપલાવે છે. રાઘવ અને મીનાને

ચાટ્યાં ગયેલાં બેતાં જ, તે જાણમાંથી બાડી આંખે પાંખડી સામે તાંકે છે, પણ પાંખડી

કમળ તરફ જોતી નથી. તે એક તરફ જાણે નાખી દે છે]

કમળ [નરમાશ્વરી]: પંડી તેં વીચાર કર્યો? તું તારી વડે છોડવાની કે નહીં?

પાંખડી [ચોતાના લાથમાંનું કામ પડતું મુકીને ભુસ્સાથી]: તું? હા? તમે

જાણો છે કે મને એ ગ્રાન્ડ ગમતો નથી; હું હીની છું જ નહીં; કંઈ નહિં તો આ બાબતમાં તો ખાસ, હું

એવી છું જ નહીં. ઉમટા તમે જ એવા હીની છો કે આવી બાકીયા બાબતને મારે આટલી બધી ધોરી

ચીકણાશ કરો છો!

કમળ: પૂણ પાંખડી, જરા વીચાર તો કરી ને, મારે આ જતની વીચીત્ર વાત સ્થાયે કરી જ શકવા દેવા નથી. મુજ મુદ્દો એ જ છે કે મારી વીનતીનો

નારે જનકાર કરવા ન જોઈએ. હું બરસ એટલું જ માથું છું.

પાંખડી: અને હું તમને કરગરીને કહું છું કે મહેરબાની કરીને એ વાતને અંત લાવો.

કમળ: પણ મેં તને પહેલી વીનતી છે, મારી વીનતી પહેલી છે. મેં સમજાવ્યું છે એવું ધાણું નથી તું કે તું મને આમ 'ના' પાડીશ! મારાથી એ

વીચાર જ સદન કરી શકે નો નથી!

પાંખડી: એમ? મારાથી કદી ના પાડી શકાય જ નહીં કેમ? દમોમાં આવ

મારે તો હા, હા અને હા જ પાડવા દેવો? લુઓ, તમે પણ બીજા

પાંખડી: એમ? મારાથી કદી ના પાડી શકાય જ નહીં કેમ? દમોમાં આવ

મારે તો હા, હા અને હા જ પાડવા દેવો? લુઓ, તમે પણ બીજા

પાંખડી: એમ? મારાથી કદી ના પાડી શકાય જ નહીં કેમ? દમોમાં આવ

પુરુષોના જેવા ન પતીવાદી હો. તમને
મમાન અધીકાર વાળી મીઠ જોવી
સ્નેહાળ પત્નીની ગરજ નથી. તમારો
તો એવો આગ્રહ છે કે તમારી સ્ત્રી
ને તમારી ગુલામડી હોવી જોઈએ.

કમળ: આને કેટલી બધી અતીશયોક્તી?
પાંખડી: નહીં, નહીં. આંધળી રીતની
આગાપાકતામાંથી જ ગુલામીનો જન્મ
થાય છે. પણ હું ગુલામ, બનવાની જ
નથી, નહીં, કદીયે નહીં.
મારામાં છેલ્લો આસ આલતો હશે
ત્યાં સુધી હું મારા હક્કનું સંરક્ષણ
કરીશ; હું ધમકાવી ડરી જવાની નથી
અને પરચુઅનને તાબે થવાની નથી.

કમળ [મુદ્દ અચાત્ર]: “પત્ની એ પત્નીને
પૃથ્વી ઉપરનો પ્રભુ છે, ગુરુ છે,
માલીક છે” એવું શાસ્ત્રો કહે છે.

પાંખડી [ચિંતા શબ્દને પકડતી]: બોલો હવે,
ખરું જ કહેતી હતીને? તમારે મારા
માલીક બનવું છે, અને મને તમારી
ગુલામડી બનાવવી છે; તમે આરાઓ
કયે જાઓ, હું તે ઉઠાવે જાઉં.
વાહરે! હા, હું તમે કહો તેમ કરું,
પણ જો તે વાજખી હોય તો પણ
જો તમે અયોગ્ય આરા કરો તો હું
તેનું કદીયે પાનન ન કરું.

કમળ [રિસાઝદારી]: જોને જરા પણ માન
આપતા હોય તેને માટે કાંઈ આવી
લાપા વાપરે નહીં.

પાંખડી: તે જ રીતે જે પત્નીને માન આપતો
હોય તેવો માણસ તેની પાસે આવી
માગણી કરે નહીં.

કમળ. પણ મનકમાં—

પાંખડી: ઓહ! તમે તો મનકને છેક કદર
અગ્રદમાં ફેરવી નાખ્યો છો [રડવા
લાગે છે]. થોડા જ વખત પહેલાં તમે

મને કહેતા હતા કે: ‘હું કદી પણ
બદલાઈ, નહીં’ જાહેર, ‘જીવું અત્યારે
તમે ચોતાની સ્ત્રીને તાબેદાર ગણનાર
ધમ્મીની માફક છેક જ લાગણી વગ-
રના કોર ખની ગયા છો!

કમળ [અંતરના ઉદગાટ સાથે]: રડીશ નહીં!
તું જાણે છે કે આંસુ જોઈ હું, હમેશાં
ઉશ્કેળાઈ જાઉં છું!

પાંખડી [ધ્રુકાં ખાતી]: તમે ફરજિયાત આંસુ
કહો પછી, હું શું કરું? . . .

કમળ [સકટાક્ષ]: ખરેખર હું ‘કેવા રાક્ષસ
બની ગયો છું’! હું, તને રડવાની
ફર પાડું છું! ગરીબ બીચારી
નીલાંગી સ્ત્રી! તારા નરીયે તને
આવા છેક જ નાલાયક માણસને પચે
નાખી!

પાંખડી: ખરું છે; તમારી ફરતામાં હજી
વધારે કટાક્ષ ઉમેરો. એક કલાક જ
પહેલાં કાણે ધાયું હશે કે તમે
આમ કરશો? કેટલા આનંદથી ઉડી
હતી, કેટલા સુખથી નાહી ધોઈ હું
આ ખંડમાં આવી હતી અને અત્યારે—
કમળ [સકટાક્ષ]: માત્ર એટલું જ કહે ને
કે તારા જેવી દુહાંગી સ્ત્રી બીજી
કાંઈ નહીં હોય.

પાંખડી [રડે છે. કથું બોલતી નથી].

કમળ [સ્વગત]: આથી તો રડવાને ઉત્તેજન
મળે છે! કદાચ હમણાં એનાં માતા-
પીતા આવી પહોંચશે તો, તેઓ શું
ધારશે? [ગુસ્સા ઉપર કાણુ રાખીને
પ્રકટ] પાંખડી! પાંખડી! મારી ગાલતી!
ચાલ, ચલ પાછાં આપણે પહેલાનાં
જેવાં વર-વલ્લ બની જઈએ. આપણે
હતા તેવાં મીત્રો થઈ રહીએ.

પાંખડી [આંખ ઉપરથી રમાસ અળગો કરતાં
સુચક લાવે જોતાં]: મીત્રો?

ક્રમજઃ આવી મજાની રહ્યાર આપણે આમ
અધણમાં બગાડી નાખીએ, તે સારું
નહીં.

પાંખડીઃ હવે તમને એ સમજાયું ?

ક્રમજઃ આપણે લડવાનું જગા પણ પ્રયોજન
નથી.

પાંખડીઃ [મુઠ્ઠાલે પતી તરફ જતી] છતાં
તમે મારી ઉપર કેટલા બધા ગુસ્સે
થઈ ગયા ?

ક્રમજઃ હવે જો! પાંખડી હું તને અડધે રસ્તે
મળું છું. આલ હું દોસ્તીનો હાથ
લગાવું છું, આવ આવણે ગોઠવું
અહીં રહીએ [તેની તરફ જઈ ચોતાને
હાથ લગાવે છે]

પાંખડી [સ્નેહ લરી નજરે ભેટી ધીરે ધીરે
ચોતાના હાથને ઉંચા થવા દઈ, તેને
ક્રમજના હાથમાં જગા દે છે] હુચ્ચ,
માણસ! મને આરક્ષી બધી ચીડવી!

ક્રમજ [ફરીથી જુની વાત સંભારતી] હવે
માત્ર આપણા સ્નેહની ખાતર કૃપા
કરીને તું ચેલા શબ્દો બોલીશ ?

પાંખડી [ઐકદમ ચોતાનો હાથ ખેંચી લઈ]
શું ? હજી પણ એવું એ ?

ક્રમજઃ તું એ નહીં બોલે ?

પાંખડીઃ પણ ક્રમજ--

ક્રમજઃ હું તને અર્ધે રસ્તે મળ્યો, મેં તારી
સામે દોસ્તીનો હાથ લગાવ્યો; હવે
બીજી તરફ તારો નમવાનો વારો છે

પાંખડી [જાતરનાં તોફાન દબાવતી] વળી
નમે ફરીથી એની એ વાત કરે છે ?

વળી તમારે કટખાને સજ્જન કરવો છે ?

ક્રમજ [વીનતી કરતો] કટખાનું મોં કાણું
કર-માત્ર પેલા પાંચ શબ્દો બોલી નાખ
એટલે મને સંપૂર્ણ સંતોષ થશે.

પાંખડી [દીવમાંના ગુસ્સાને સમાવતી] નહીં
જો! ફરીથી મળું છું કે નહીં!

ક્રમજ [દિખીતી રીતે કોધને વારી નખતો]
નહીં ?

પાંખડી [નીશ્વર પુર્વક] : નહીં.

ક્રમજ [ખુબ જ ગુસ્સે થતો] : હીક, હીક,
સાર, બહુ સાર. તું બાણે છે કે તું
એટલું કહીને જ મારી ઉપર ઉપકાર
કરી શકે તેમ છે, પણ તું એટલું
થે કરવાની નથી. મારી ઇચ્છા ભલે
ને વીચીત્ર જ હોય, છતાં તે મારી
ઇચ્છા છે-પણ તું તે પુરી કરવાની
નથી. તારી પાસે એ શબ્દો બોલા-
વવામાં મારી હક હશે, છતાં જેમ
હોય તો હાને થ તામે થવાય, પણ
તું એટલું થે કરવાની નહીં. અક્ષય-
વગરના એ શબ્દોનો ભલેને કશો જ
અર્થ ન હોય પણ જો તું એ બોલી
હોત તો મારી તરફના પ્રેમનો એ
પુરાવો હતો. એ પુરાવો મારે મન
બહુ કીમતી છે. મેં તને વીનતી
કરી, તારી પાસે માગણી કરી, થાય
તેટલી બધીએ દલીલો કરીને થાક્યો,
છતાં તું તો હાને જ વળગી રહી!
અને છતાં તું મને કહે છે કે મને
તું ચલાય છે ? જો જો ચોતાના
પરને રાજી રાખવા માટે હું છેડી,
ન શકે, તે એને કેમ ચલાય ? જા,
જા, હવે પછી મને કહી પણ કપેની
નહીં કે તું મને ચલાય છે.

[ગુસ્સાની લાગણીમાં આવે તેમ
ચાલે છે]

પાંખડી [અત્ર તરફ દગતી] : તમે મારી ઉપર
દલીલાઈનો આદેશ મુકો છે ? તેમ
કરવાનો તમને શું હક્ક છે ? તમે
જાતે જ સ્વીકાર્યું છે કે, મારી
પાસે એ અક્ષય વીનાનાં વાક્યો બોલા-
વવાનો આશ્રય કરવો તે મરી વીચી

ત્રતા છે, અને છતાંય આવી હકને
નળગી રહે છે? જાણી જોઈને હું
એવી મુખપ્તા કરું તો મારું શું
માન રહે, અને છતાં તમે તો મને
જાણી જોઈને નીચી જ નમાવવા માગો
છો? આતું નામ પ્રેમ? તમે જાણો
છો કે તમારા આવા અઘ્રહથી મારા
દીલને કેટલું બધું દુઃખ થાય છે
[તેનો મધ્યમ અવાજ ધીરે ધીરે નમ્ર
બનતો જાય છે અને છેવટે તે રડી
દે છે], તમારી અચોક્કસ વીનતીઓથી
મારા હૃદયને વેદના થાય છે-છતાં તેની

તમારી ઉપર જરા પણ અસર થતી
નથી, તમે તો એનો એ જ આમલ
પકડી બેઠા છો, તમારી આવી કઠો-
રતા થયેલું મારી આંખમાંથી આંસુ
એવી આણું છે, છતાં તમારી કઠો-
રતા ઉપર એની જરા પણ અસર
થતી નથી. તમારી આ જાતની માગ-
ણીથી મારો અંતરાત્મા ઉકળી રહ્યો
છે, છતાં તમે તો છદ્દી બનીને
એની એ જ વાત કરી રહ્યા છો.
ત્યારે હકીકત કોની છે? પ્રેમ ચીરોણું,
કઠોર કાણું છે?

પ્રવેશ ચોથો

સ્થળ : તે જ સમય : આહુ

પાત્રો : કમળ, પાંખડી અને રાઘવ

રાઘવ : નયનભાઈ અને રતનબહેન આવ્યાં છે.
[ટુબલની પાછળ પીરસવાની તૈયારી
થી ઉભો રહે છે.]

કમળ [જરા વ્યગ્રભાવે, પાંખડીના કાનમાં]
આંસુ હુણી નાખ. નહીં તો તે લોકો
તારે માટે શું ધારશે?

પાંખડી [આંસુ હુણી] : હું તો જે
બન્યું છે તે કહીશ; કેમકે આમાં
મારો કશો જ વાંક નથી.

કમળ : શ્રુદ્ધિથી તરીકેની તારી રજાને
વીચાર કર; ઘરમાં મહેમાન આવે
ત્યારે તો કંઈ ન બન્યું હોય તેવો
દેખાવ રાખવો ઘટે.

[તે સાંસુ સસરાને મળવા જાય છે]
પાંખડી પણ આંસુ બરાબર સાફ
કરીને માતાપીતાને મળવા જાય છે.]

પ્રવેશ પાંચમો

સ્થળ : તે જ સમય : આહુ

પાત્રો : કમળ, પાંખડી, નયન, રતન, રાઘવ
અને પાછળથી સીતા.

નયન : જય જય. કેમ હીલ્ડોએ મજામાંને?
કમળ [નિમરકાર કરતો] : અમે તમારી જ
રાહ જોઈ રહ્યાં છતાં [સસરાની લાકડી
લઈ લે છે].

પાંખડી [માતાને કોટે છે, પીતાને નમસ્કાર
કરે છે] : બા આબ્યાં, પીતાણ પધાર્યાં?

રતન : મારાં સંતાનો! કેટલા બધા દીવસ
થયા તમને જોયે? તમે તો લાગ્યે જ
આવો છો અમારે ત્યાં.

પાંખડી : બા.

રતન : હું જાણું છું બેટા, હું જાણું છું.
જુવાન ખતીને એટલું બધું કામ
હોય છે કે માને યાદ કરવાનો થે
વખત તેને લાગ્યે જ મળે છે.

નયન [આનંદ પ્રદર્શિત કરતો, મીઠા ભાવે] :
રતન, દુનીઆના રગડા ગ્રથડા એવા જ
છે-છતાં પાંખડી આપણને યાદ કર્યાં
વીના તો રહેતી નહીં જ હોય.
ખરૂંને એન?

પાંખડી : હમેશાં, પીતાણ હમેશાં.

કમળ [છેબીસો, સચીંત ભાવે પાંખડી તરફ
• • • જોઈ રહ્યો છે. પાંખડી તેની તરફ
જાણી-જોઈને જોતી નથી]: ચાલો
ત્યારે આપણે ખેસીએ.

નયન: હા ચાલો. તમે બહુ દુર રહ્યો છો
હો, એટલે હું તો આટલે આવતાં ચ
ચાકી ગયા છું અને ભુખ્યા પણ
યામ ગયો છું. [અમનની જમણી
તરફ ખેસે છે]

કમળ [દશાનતથી પત્નીને ડાખી બાળુની
ખુરશી ઉપર ખેસવા કહે છે અને
પોતે નયનની જમણી તરફની ખુર-
શીની પાછળ ઉભો રહે છે]

મીતા [રાખીઓ લાવી ટબક ઉપર ગોઠવીને
આવી જાય છે]

રાધવ [સીતાને અટકાવીને પહેલાંની માફક
દશાનતથી પુછે છે, કે તે પેલા શબ્દો
ખેલવા તૈયાર છે કે નહીં?]

મીતા [તિના લાખને અટકાવીને બહાર આવી
જાય છે]

નયન [શાંતીપુર્વક દ્રાક્ષાસ્થ ગયાલામા રેડી-
ને]: હા, હા, હા! રતન તું તો
મેં જીવાનીઆની -એ જ ગોઠવાઈ
ગઈ; પણ હા, એ તો તારો મુખ્ય
મીઠાંત જ છે ન? તને લાગ્યું હશે
કે વખતે કમળ અને પાંખડી સાથે
સાથે ખેસશે તો એમના આજના
મહેમાનોને જ ભૂલી જશે. બરાબર,
એમ જ, નહીં? ચાલો, ત્યારે આજના
જેવા સુખી દીવસો તમારા રોજ
જાઓ એમ અને ધમ્મીએ છીએ.
હવે મારો સંતાનો! આપણે જમવાનું
ચર કરાવો.

[કમળ જમવાની તૈયારી કરે છે,
પણ તેનો લાથ ઉપડતો નથી.
પાંખડીની આંખમાં આંસુ ઉત્ત-
રવાથી તે કમળથી આંસુ
હુલે છે].

નયન: આ શું? કેમ જમવાનો આરંભ
કરતા નથી? [કમળ તરફ જોઈ]
દીકરા, કેમ તમે ચીંતાતુર દેખાઓ
છો? અને [પાંખડી તરફ આંખો
કરતાં] પાંખડીની આંખમાં આંસુ
કેમ? [ધરડા મ્હોંઠામાંથી હાસ્ય
વેરતાં]. કંઈ ધરંગના થઈ ગઈ
છે કે શું?

[કમળ દશાનતથી રાધવને બહાર
જવાની આજ્ઞા કરમાવે છે, -રાધવ
જાય છે].

રતન: તમારાથી આવી નાંભુકે બાળતમા
આ જાતના સવાલો ન પુછાય! હોય
ધરસંસાર છે, એ તો બન્ને જણાં
આપોઆપ સમજી લેશે.

કમળ [વ્યાકુળ ભાવે]: સવ નજી,
મરકરીની વાત હતી એ તો. ખરી
રીતે તો એમાં કંઈ દઈવા જેવું
નથી. પણ પાંખડી જરા વધારે
પડતી લાગણીવાળી છે.

પાંખડી [રૂંઠે દે છે]: જોયું વળી! મારી
ઉપર કંઈ વધારે પડતી લાગણીનો
આક્ષેપ મુકાયો!

કમળ: આપણાં વડીલોની હાજરીમાં તારે જરા-
રતન: શાંત થા બાદેન, એવું તો બન્યાં જ
કરે.

પાંખડી: હું જાણું છું, કે મારી ઉપર હા
દાણ ન રાખી સગી તે હીક નથી
ચલું-ચેં તે મટે બહુએ પ્રયાસ કર્યા
દીવની સાથે ખુબ સમાધાન કરવું
મથી, છતાં મારું દીલ બહુ જ
કુખાયું છે.

રતન [પુત્રીના પક્ષ લેતાં]: અરે, અરે, મારા
દીરા!—

નયન: સીત, રતન! તારે એ બાળતમાં
આમ માણુ મારણું ન ઘટે. એ તો
એમના બન્નેની વચ્ચેના પ્રશ્ન છે.

ક્રમળ [હિંદરાઈને]: પાંખડીના કહેવા પ્રમાણે
તો એવું જ દેખાય છે કે, મેં એની
અથે ભારે અવીવેશી વર્તન ક્યું છે.
હવે તો: મારે તમારી સમક્ષ તમામ
સ્વીકૃત મુક્તી પડશે, પછી તેનો
નીર્ણય તમે જનતેજ કરી લેજો.

નયન: જવા દો એ વાતને, મારા દીકરા!
અમે તમારા ઘરની બાબતમાં એવું
માથું મારવા જ માગતા નથી.

[જમવાનો આરંભ કરે છે]

ક્રમળ: પરંતુ હવે તો મારે તમારી સમક્ષ
મારી નીર્દોષતા પુરવાર કરવી જ રહી.

નયન: એની કશી જરૂર નથી.

ક્રમળ: છતાં નમે તો ધારો કે—

નયન [જમવાનું ચાલુ જ રાખીને]: અમે
એવું ક્યું ધારવાનાં જ નથી.

રતન: મુંગા બેસો, દલાય એથી તેમના
બંનેનું સમાધાન પણ થઈ જાય.
[નમ્ર બાવે] બેસો મારા દીકરા.

ક્રમળ: વાત એમ બની કે, આજે સવારે
રાધવની વાત મારે કાને પડી ગઈ.
રાધવ સીતા પસે એટલું બોલાવવા
માગતા હતા કે: “લગવાનની કૃપાથી
ટેબલ ગોઠવાઈ ગયું,” પણ સીતા
એ શબ્દો બોલતી નહોતી, એટલે
રાધવ તેની સાથે ઉગ્ર થઈને કહ્યો
કરી રહ્યો હતો. એ વાત હસનાં
હસના મેં પાંખડીને કહી, અને એને
પટાવતાં પટાવતાં મેં ક્યું કે, તું
સીતા જેવી હડ કદી કરે નહીં. અને
પછી મજાકમાં જ મેં એને વીનતી
કરી કે, કૃપા કરીને તું એ શબ્દો
બોલ તો. પણ તેણે તેમ કરવાની ના
પાડી, એટલી બધા મજાક હાલ્યાથી,
એટલા બધા હાલ્યાથી તેણે તેમ
ક્યું કે જેથી અમારી વચ્ચે જરા
ગંભીર બોલાચાળી થઈ.

પાંખડી [હજીય રૂતાં રૂકાં]: જુઓ, તમે
પણ સાંભળો છો છો, હાલે હાલે,
બહુ લાગણીવાળી, મારી ઉપર કેટલા
બધા આક્ષેપો એ મુકી રહ્યા છે? તમે
પણ કદી સંકેશ કે હું કદી પણ
હાલે હાલે હું જ નહીં.

નયન [મજાક ભાવે નીશ્વાસ મુકી]: વાર,
વાર, બંધેન.

રતન [ગંભીર બનીને]: નહીં. નયન તમે
પાંખડીને અન્યાય કરો છો; મારી
ફિકરી કદી પણ હાલે હાલે જ
નહીં. બહેન! શાંત થા. અમે તમારી
બાબતમાં માથું મારવા માગતાં નથી.
ધીરે ધીરે તમારા બંનેના મનનું
સમાધાન થઈ જશે.

પાંખડી: ઓહ! પણ એમનો તો હજીયે
આગ્રહ છે કે મારે એ શબ્દો બોલવાનું.

રતન: દીકરા! તમે હજીયે એવો આગ્રહ
મું કામ કરો છો?

ક્રમળ [આતંકવ્યથા અનુભવતાં]: કૃપા કરીને
એ વાત જ પડતી મુકો તો સર.

નયન [મજાક ભાવે]: હા, હું પણ તમને
વીનતી કરું છું કે મારી ભુખને
જગાડી ન નાખો તો સારું! પાંખડી
તુંય મુખ્ય છે, અને મારા દીકરા
ક્રમળ તમારે પણ એ છોકરીની
બોલેલાવે થયેલી ભુલને માફ કરવી ધટે.
મારી આ ધરડી રતનની માફક તે પણ
મેટી ચતાં ધીરે ધીરે એવી ભુલો કરવી
ભુલી જશે. જુઓ મારી રતન સામે.
હવે તો તે કદી સામી દલીલ કરતી જ
નથી. મારી તમામ ધમ્મજોને તે
પુરુષ કરે છે. જો હમણાં હું એની
પાસે એવી માગણી કરું કે: “લગ-
વાનની કૃપાથી ટેબલ ગોઠવાઈ ગયું”
એમ કહે, તો એ જરા પણ આનંદની
દર્પાં વીના એકદમ તેમ કદી નાખે.

નયન [હિન્ન નથી] આ માટે, હુ નદી પણ
પ્રેમ નહીં !

નયન દેમ, વાર ?

નયન તમા એવી માગતી હતી ન લેખએ
નયન ના, તે હુ તેમ કરતા તને
તો ?

નયન તો, હુ તે પ્રમાણે ન જ કં

નયન [નિઃશ મનન ગતે કંઈ ગભીર
ભાવે] ઓહો ! રતન, તુ આ ગભીર
ભાવે કહેતી નથી ને ?

નયન નહીં, હુ તો મનન તેમ કં છુ

નયન તુ, તુ મારી ઇન્જ પુત્રી ગાની
ના પાડે ?

નયન [મધ્યસ્થતાથી] હા

કમળ [કટાક્ષે] દુષ્ટા નીને હર વાતનો
પ્રીય પાસેએ તો સાક

નયન નો મે આના સમ્મો કદી આજ
જ્યા નથી એનો તો નીકાન હવે
થતા જ લેખએ [કટાક્ષે] પ્રીય
નયન ! માત્ર એક જ વખત મેં કે
લગનાનની દુષ્ટાથી દેમ જાહેવાઈ
ગયુ "

નયન મારી આંખે વાત કાઝે નહીં

નયન દુષ્ટા નીને એના નમ્મો જોતી
નાખ, રતન !

રતન નહીં

નયન [મનનથી, જતા ધીરે નીચે ગભીર
મનતા વળતે-પણ શરસે ન થતા]
ન્યારે પણ જમણુ રેમન તૈયાર
થાત છે, ત્યાં હુ મોટેથી તેમ જ
મનમા નહ દેખથી કંઈ છુ કે
લગનાનની દુષ્ટાથી રેખન જાહેવાઈ
ગયુ તુ માન એ જ વખત એટલે
કદી નાખ

રતન નહીં

પાખડી આ, જા !

નયન રતન,

રતન [વધુ મધ્યસ્થતાથી] ન,

નયન નહીં !

રતન હુ તેમ કહેવાની જ નથી ને

નયન [હિન્ન થઈ જતા] ની હવે મસ્ક
ગીતી થે હદ થઈ ગઈ તુ તારી
આરી હસવી પાખડી ઉપર ખગમ
છાપ પાડતા માગે છે ?

રતન [હિન્ન થઈ જતા] અહીં આપણને
જુનો જ અનુભવ લેવા મળે છે,
ત્યાં જીવોને દમાવી માતા પ્રસૂત
ઉભો થાત છે, ત્યાં પુત્ર દર્શના
એ-ખીજનો પદ જ કરે છે અત્યારે
પણ તે જ રીતે એક પીતા થઈને
પોતાની જ પુત્રીની સ્થિતિ પાસે છે !

નયન હુ પાછો જ નહીં પણ માત્ર માગે
પોતાનો જ પક્ષ અત્યાગ નહ ગયા
છુ મારી પુત્રી કે જમાઈ વચ્ચે
બેઠ મારે માટે છે જ નહીં મારે
કરો તો માત્ર તારી શરૂ જ છે,
અને હુ તારી પાસે એટલા સમ્મો
જોનાની માગણી કંઈ છુ

રતન તમે તમારી સ્ત્રી પાસે આવી વાચીત
જાતની માગણી કેમ જ કરી શકો ?

નયન વીચીત હો કે નહીં, મુદ્દો એ નથી.
આ માગતી તે આના પામનાનો
આધારસ્થ છે પ્રદનાદ એના
પીતાને માન તો આપતો જ હતો,
પરંતુ તે માનની કમોડી લઈ માગે
તેણે એને લગત નહ નામ નહીં
લેવાની આના કદી હતી તેમ અત્યારે
હુ તને લગવાનું નામ લેવાની
આના કંઈ છુ તુ મારી નાના કડવી
પાણે છે તેની જ ને ની પાડે

પાખડી અને પ્રદનાદ આના માન નામે
થશે દેના નેના આપણે પામનાની
આજને નામે થઈએ !

રતન: આપણે પણ પ્રદત્તાદે એના પીના સામે જાંડ પોકડ્યું હતું, તેવું જ જાંડ આપણા પત્નીઓ સામે પોકારી શકીશું.

પાંખડી: આપણે તો તેમની હવનાસાધીનીઓ છીએ.

રતન: બીજાઓ ભણે સ્ત્રીને ગુલામડી માને, આર્યોના વંશજોથી તેમ કરી શકશે નહીં.

પાંખડી: પણ પુરુષો આપણા સંસારમાં અનાયૈ રીતી દાખલ કરવા માગે છે; કેમકે આપણી સાથેનું તેમનું વર્તન છેક જ અનાયૈ છે.

રતન [વધારે ગુસ્સે થતી], પણ આપણે ગુલામડીઓ નથી. આપણે ચંડીકાની પુત્રીઓ છીએ, આપણા હૃદયનું સંસ્કૃત્ય કેમ કર્યું તે આપણને કાઢી શીખવ્યું પડે તેમ નથી!

પાંખડી: અંધ આગાપાકનતા તે તો ગુલામીનો જ શુભ છે!

રતન: આપણે તો પડેલી એ પરીક્ષા કરીશું કે, થયેલી આજ્ઞા વાજતી છે કે ગેરવાજતી. અને જો તે વાજતી ભણે તો જ તેનું પાલન કરીશું.

પાંખડી: પણ આ જાતની વીચીર માગણી આપણે પુરી કરવાનાં? કદી નહીં, કદી નહીં, કદી...નહીં!

રતન. કદી નહીં! ક-દી નહીં! ક...દી નહીં...!

[મા-દીકરી બન્ને પ્રદ્યોતની સામે પીક ફેરતીને શુસપુસ કરે છે. અરંભમાં નયન અને કમળ કંઈક કહેવાનો પ્રયત્ન કરે છે, પણ રતન કે પાંખડી એમની વાન સાંભળતાં ન હોવાથી મૌન પકડે છે અને શરમાઈ જાય છે.]

નયન [કમળને કાનમાં]: જોડું, આપણને ફળ મળ્યાં તે! આપણે તો સ્ત્રી જાતીને આપણી વીરદ ઉત્કેરની મુદ્રી.

કમળ [નયનના કાનમાં]: હવે શું કર્યું?

નયન [કાનમાં જ]: દીકરા, તમારે કાવે તે કરો. મારું તો જમવાનું ધુળ મળી ગયું. અને જો હું અત્યારે પેટ ભરીને જમી નહીં શકું, તો પછી મારાથી વાણુની મજા પણ ભોગવી શકશે નહીં.

કમળ [કાનમાં]. જતાં, હવે આપણે નમસ્કાર તો ન જ થતે!

નયન [કાનમાં]: દીકરા, આ કટખાથી કાઢીને કશોય લાભ થવાનો નથી; કાણ જાણે કેમ હું પણ આમાં લપસી પડ્યો? હું ચે લગાર શરસે તો થયો હતો, પણ હવે મારો ગુસ્સો પીગળી ગયો છે; મારું માથું શાંત થતું નય છે. આ બેરોમીયું કહેવું પણ છેક તો ખોટું નથી જ. જે વાત કહેવાની ના પાડવામાં હજી દેખાય છે, તેવી વાત કરવાની માગણી કરવી ને પણ ખરેખરી હક જ છે.

પાંખડી [માતાના કાનમાં]: જો મને એમ લાગ્યું હોત કે તમે છેક આર્ય મુદ્રી આગળ વધી જશો, તો મેં શરૂઆતમાં જ એ વાત મજાકમાં લઈ લાધી હોત અને એમનું કહેવું માની ગઈ હોત. પણ, હવે તો મારાથી તેમ થઈ શકશે નહીં.

રતન [પુત્રીના કાનમાં]: એના આ જાનના અત્યાચારને તો તારે કદી પણ નામે થવું ન જ જોઈએ.

પાંખડી [કાનમાં જ]: એમને પણ ખબર પડશે કે હું પણ વજીર જેવો મનની ગ્રંથિ ધરાવી શકું છું.

રતન [કાનમાં]: ખરું છે. આપણે જરા
પણ નબળાઈ નહીં જ અતાવીએ.
નારા બાપુ પણ અબળપી પામશે;
મને મનાવવા માટે એમને કેટલાએ
કાલાવાલા કરવા પડશે.

પાંખડી [કાનમાં]: બા, તું મારો હેવટ સુધી
પડા લખશ?

રતન [કાનમાં]: દીકરી તું નીલચ રહે.
નયન [કમળના કાનમાં]: હવે માણસ હોય
તે જ નમે—

કમળ [નયનના કાનમાં]: હું બેલાસક એમ
કરું, પણ હવે તો પ્રતીક્ષાનો—

નયન [કાનમાં]: પુરુ! એ તો બધી વાતો જ.
નમણું એ દુઃખદાયક છે, આપણે
એને પ્રતીક્ષાની લાવવાનું નામ આ-
પીએ છીએ.—કંઈ નહીં, આ વાતનો
અંત મળકથી જ લાવી નાખો.

કમળ [કાનમાં]: હા, હા, એ હીક. મસ્કરી
—હું એ રીતે ઝંખડનો નીકાલ કરી
નાખીશ.

[હીકને ત્વરીન ગતિએ જમણા
બારણેથી બદાર ઝાટી બળ્ય છે]

નયન [મોઢેથી]: મારા બાળકા, સાંભળો.
તમારો આ સંઘ બહુ જ મજબુત
દેખાય છે. એટલે લડત ચાલુ રાખવા
માટે મારે પહેલાં તો બોજન સામ-
ગ્રીને પેટમાં નાખીને મજબુત બનવું
પડશે. [જમવા બેસે તેમ કરીને]
ભગવાનની કૃપાથી દેખત ગોડવાયું—
હવે માત્ર જમવાનો આરંભ કરવો
રહો. [જમવાનું શરૂ કરે છે]

પાંખડી: બા, આપણે પણ જમવાનું શરૂ
કરીશું?

રતન: હા, હા, આવી મુર્ખતામાં જમવાનું
શુભાવવાની જરૂર નથી. [બેસે છે]

કમળ [હાથમાં બે શાલ લઈને આવે છે,
મીઠાશથી]: પાંખડી! આપણે આ
ઝંખડનો નીકાલ કરી નાંખીએ; તું
યે સુધેલની શરતો સ્વીકારવા તૈયાર
થાય એવી મારી તને વીનતી છે.
હવે મને સમજાયું છે કે, આ બધી
તકરારનું મુળ કારણ હું જ હતો.
એ પાપના પ્રાપ્તીત તરીકે હું તને
આ બે શાલમાંથી તને રચે તે એક
બેટ આપવા માગું છું.

[શાલની ગડી ઉઠકીને પોતાના
હાથમાં પહેળા કરી, પાંખડી સામે
ધરે છે].

પાંખડી [જરાક શરમાવડી]: કમળ, મને
ખબર નહોતી—

કમળ: પસંદ કર.

પાંખડી: અત્યારની ઘડીએ—

કમળ: વહાડી, તને ગમે તે પસંદ કરી લે!
[તેણે બતાવવાની મરજી ન હોય
તેમ એક શાલ તરફ આંગળી કરી,
તુરત જ હાથ ખેંચી લે છે]

અને આ ખીટ?

[પાંખડી મસ્તક દલાવી નકાર
વાળે છે]

કમળ તેને દેખત પર મુઝી,
પાંખડીએ પસંદ કરેલી શાલ તેને
ઝોરડે છે.

ત્યારે હવે એ શાલ તારી

[થોડાંક પગમાં પાળળ દહી]

હવે હું તને પાણે રસતે મળવા
આવ્યો છું.....

પાંખડી [શિયલર આનંદબધા અવુરાવે છે,
પડી એકએક બોલે છે]: ભગવાનની
કૃપા [કમળના કાનમાં] કે દેખત
ગોડવાયું.

[શરમથી મોઢાને બે હાથ વચ્ચે
દોરી દે છે]

નયન ન ન્યુ ના નાનો, સ્તંભ
નયન !

કમળ સારે મનદ નળી થઈ?

પાખડી નમમને માટે!

કમળ દરે કદી નો મંગ ની સમ?

પાખડી કાઠ નલો!

નયન એ જ સાગમી હૃદયના આત્મ તારે
દરે અપંગે અમાનો આલ નીએ!

[મીતા - મીતા જમ નધને આવી
તેને માલુના ટેમન પર મુકે છે
તે અને ગરન શુભથી પરપર
ન પીકે દુરીને ઉમા ન, છે
કમળ પામડીની આગમી બોજનની
ધામી મુકે છે]

રતન [મન પામે જઈ ઉભા હોય છે, તે
ત્વા પડેની ખીછ શાન નમ્મ ભેતી
ધાર છે દરે તે ચોનાના પતીની પામે
જઈ તેના ખમા ઉપર હાથ મુકે
નમન!]

નમન કમ!

રતન આમ જુઓ!

નયન નુ?

રતન અહીં આ ખીછ નાન પડી છે

નમન ત્વા છે એ?

રતન આપંગે અમાધાન ની નીએ?

નમન નાનના જ નામા? મારે માટે એ
ભ મોડુ પડી નર બાઈ!

રતન પણ સિવાર લે કંગે

નયન મને આશા છે કે તુ મે કરના
મિત્રની મીઠી કમળ જેવા જુનાન
પુરુષ ચોનાની સીતા મીમામણા મદન
કદી નકે ની, એવે તે અને મા

નમ મુદ્દ એમો બોલ આપે-એ પગ
નારા જેવડ થશે, ત્યારે તે પગ આપુ
મોડુ ખર્ચ કદી પગ પામડીને
મનારા ની જ કન!

નમન કદી કદતુ ની કા!

પામડી અમારી વચ્ચે એવું મીત્રી
થશે જ ની.

કમળ [સ્વચ્છ, સ્વચ્છ દમના ઝરને]
દરે, ગરન નામે વાગ તે મીતા
સરમમાધાન કદી નાખ્યુ?

ગરન અન, સમય એ તો દુઝે નાની
નાન પાડી રી છે

મીતા [વ્યાગનાથી] પણ બાઈ,-

પાખડી [દમીના] મીતા, તજ માના જુ
લગ્ય, રો નાન પણ અસર
મોલી દેવા વગે

મીતા પણ નમે કનગના-

પાખડી મને તમામ નાન જા મીએ છીએ

નમન દ, તા તે જ અમાગે માત્રો
પરો આન ન સુધી નાખ્યો છે
તેની મીતા નીકે નારે તો તે
શમ્ભુ મો નામને તેમ જ નેરા પડંગે
વન મોન લે [તેન ધીન સી નમ્મે
ગમ્મે કો અભાગે છે] લગનાનની
કૃષ્ણી ટેમન જો વાઈ વધુ

[મધા ખખડાટ હસી ને છે
ગનને આશ્ચર્ય થાય છે]

અમન?

નમન [કમળા દમના] અને દરે તો જેવ
તે પશુ એ નમ્મે બોલી નાખ્યા!

રતન [મીત્રી નપડા લગારી] મી-ત્વાન,
દરે જરા નીએ પતી મયો (પતીની
માલુમા જ મેને છે)

કમળ હરે મીત્ર, માન એમ્મી તુ જ મામી
ગી છે

નીના [તાવ વેદા મનુષ્યની, ગમ્ભીર
તરી] મગની એન થઈ ની
ગદ, ભાન!

પાખરી તના તગ હરે પદ સીસ દીવ
અમાજ થાર તેરી બસ્યા હુ
ગી દઈશ

નીના [મનનતી] તગ ? લગસાનની રૂપા !
બસ વાહરે !

નીના [નિ] અમર નરી કે પોતે મધુ
વકર નો ધોની લુપી હતી કમ ?
બધા આગમ મોન, આગમ ધોન !

સીના [આશ્ચર્ય] તુ ?

ગર [મનનને હાર તેમ] હરે આપીતુ
સાન પુર કડી નાખ !

મીના [નમ જનથી] ઓહા, હવે સમજ !
[મસાની તગ વાગ ફગતી ભેતી
ભેતે છે]

બસ [અચનકરના] પાત્રી દ, ધોની દે !
મીના [અતી અપધા] - કે રેગન ગોસાધ
ગહુ

[મીના ઢેકે મુખ હાથે રી, નગી
નપ છે] ગર તોની પાઠા
બસ છે]

મધા વાદ નહુ, ! વાદ વાદ, !

આ હાસ્યરસ પ્રધાન નાટક નીના જર્મન
નાટ્યવેત્તક નટીય બર્મોનાના [નાટ્યક
નામના મેડી નાટકના અમેરિકાના ડોક્ટર
હર્મન નર્મીએ એ પીગાય હી એ કરવા
અનુચિત ક હાથી નખવામાં આવે છે, સ્થાન
તર બન ગી બે નેટલા તેમા ફરાર કરી છે

રાત્રીય લા ગા ૧ ૧૮૧૨ માં પીપરીમમાં
જન્મ લાગે તેના જીવનમાં આગળ ગોકર
અને રમખીના નાયક તરીકે તેને ધરી
પણ ૪૮ વર્ષની કુમર તેને નાટ્ય લખવા નહ
કર્તા અવગત તે રી બન રીતર જેવા પ્રયત્ન
પદ્ધતીના જર્મન નાટ્ય વેત્તની પદ્ધતિએ બેટી
ગે તેમ નથી જતા તેના નાટકમાં રમખીની
સામ્રીય ગીતોનું સરસ પાનન થયેનું હોય છે
નગીચના નખેના થા નાટકો જર્મનીમાં
પ્રચલ્યા છે તેનું મરણ ૬૩ વર્ષની વયે
થયું હતું

પ્રચોત્ક

મુસાફરીમાં 'નવયુગ'

જે નેનને વાનવ નેન હો ત્યાંથી ગાપને જ ન મગને મુનની
મા 'નવયુગ' નેના ખીતે મહ મિત્ર નથી

ખ્રિસ્તનની આર્થિક મુંઝવણ

: અનુવાદક :

વ્યવહાર

ખ્રિસ્તનના આર્થિક પ્રશ્નની મુંઝા દીવસે દીવસે વધતી જાય છે. એક તરફથી પરદેશોથી ત્યાં જતા સરના માણની સામે હરીફાઈમાં તે ટકી શકતું નથી, બીજી તરફથી બેકારોની સંખ્યા દર અઠવાડીએ વધતી ને વધતી જ જાય છે.

ઉદ્યોગો ઉપરની ખાનગી માલીકી અને તેના નફા ઉપરનો ખાનગી અંકુશ હોદ્દાને જગતભરમાં માલતું ઉત્પન્ન નફાને માટે વધતું જાય છે, ત્યારે માલ તૈયાર કરનારાઓમાં તે ખરીદવાની તાકાત નથી.

આ મુંઝવણનો ઉકેલ જાનાવતાં બીટીશ પાર્લામેન્ટના એક સભ્ય મી. વીલફ્રેડ વેચાક એ નીચું ઉપર આવે છે કે રાષ્ટ્રીય ઉદ્યોગો ઉપર રાષ્ટ્રની જ માલીકી અને તેના નફા ઉપર રાષ્ટ્રનો જ અંકુશ હોવાં જોઈએ. તેમ ન થાય ત્યાં મુખી ખાનગી માલીકીના કુળના ધંધાઓને રાષ્ટ્ર તરફથી અપાતી તમામ રાજ્ય મદદો નફામાં જાય છે, અને જનતાને ફાળે તેા મોજવારી તેમજ બેકારી જ ખાટી રહે છે. ત્યારે દેશને કોએ મુડીવાદીઓના ખાનગી ખીસા તર થાય છે.

જ રીતી ખ્રિસ્તનની તે રીતી હીંદની પણ છે, એટલે મી. વેચાકે જે ઉપાય ઇંગ્લંડ માટે યોગ્ય માન્ય છે, તે જ ઉપાય હીંદને માટે પણ તેટલા જ જરૂરી છે. એટલે કે હીંદમાં પણ જ્યાં ઉદ્યોગો ઉપર રાષ્ટ્રીય માલીકી સ્થાપવાની જરૂર છે. છતાં તેમ થાય તેા પણ હીંદ આર્થિક અને રાજકારણી ક્ષેત્રોમાં સંપૂર્ણ સ્વતંત્ર હોય તેા જ હીંદી જનતાને તેનો લાભ મળે એ વાત ભુલવા જતી નથી, અત્યારે તેા હીંદ જનને રીતે પરાધીન હોઈ, તેના ધંધા ખીરે તેા પણ સામ્રાજ્યવાદ અને મુડીવાદ જ તેથી ગળ્યાર જનતાનાં છે.

એટલા એટલીટનમાં જ પચીસ લાખ માણસો બેકાર છે! એ ભયંકર હકીકત વીચારથી જ બીટીશ જનતાને એ ખાખનના મુજ મુઠ્ઠી ઉલટવાની ફર્ પાડે છે. ફુનીઆ અત્યારે જે આર્થિક ઉત્પત્તિ થઈ રહી પચાર થઈ રહી છે, તે સમસ્ત માનવજાતીની ભુકીને પડકાર રૂપ છે.

આમ એક વખત ફરીથી અનુમાનો અને આશોં ભાદીમા ઉશળે ચડ્યાં છે. વર્તમાન

પરીસ્થિતી આપણને વીર જનતાને આમંત્ર રહી છે, અને દરેક દીશના અર્થશાસ્ત્રીઓ, રાજકારણીઓ તેમજ ઉદ્યોગપતીઓ પોતાનાં પ્રચીન મુશોને કનાવી દઇ રહ્યા છે.

એ કાયમતું વણુંન સુલેલાઈથી ફરી શકાય તેમ છે: આપણી સામે આર્થિક અંધાધુંધી ખડી છે. કમંક ચાર તરફ વખાનેમાં માત્ર ખાટકયા છે અને ખિનરે તેમજ કારખાનાને ત્યાગ થતો જાય છે,

ત્યારે ઉપરા માટે જરૂરી ચીજો મેળવવા માટે વાષ્પો મનુષ્યો મશિના ધર્મ પડ્યા છે અને એ સખ્યામા નાંડે નાંડ વધારે થતો જાય છે ખેતરોમા અગમ પ-યાન છે, દાની સામગ્રીને પ-નથી, તેને સમયે કાઢખાના ઉપના ઉપરી મધ રતા જાય છે અને દુનીઆમનમા નીપત્તીનો વીચાર વધતો જાય છે

આ દશા જ પશ્ચીમની સર્તમાન આમા-ઉંડ પરીસ્થીતીને મ-કન-કપ છે, તેનો પુનર્થો એ જ છે - તે ન્દમુસ થતી જતા છે

એ ક આપત્તીએ તે અનેદમુષી છે, ઠના આના ખુનામ માટે એક જ ગ્રાથમીક લાભ રજુ કરી નક્કર તે આ છે નાણા વીધનક અને આર્થિક સત્તા, જેના સદુપ યોગ ઉપર નમાજનું પીન અવનખી રહેતુ છે, તે માન ખનગી નાક માટે વપરાઈ રહેતુ છે

જનના જે ઉપાલન હો તે જ અર્ગદી શક્યાને આર ને અનકત હાય, તે નપટરે છે ન પ્રક દેશને ગતની છે ખીડ ગીતે કહીએ તો માન ખગી રાની શક્તીનો જનતામા મેનાવો થરા નાને મન તે એ-હાય દેસમા આવે છે

વ્યાપારી મહા [નનના] ના પ્રમુખ મીં વીલીઅમ એલમે-પાનખેનના સલાસદ-તાજેતમા લર્વાઈન મુકામે ભાવગુ કરતા જનુઆરુ હતું ન, જે ના દશકામા બ્રીટીશ લમદાનના પગામેમા નાઈ- ૭૦૦,૦૦૦, ૦૦૦ પાઉન્ડનો ધગો થયો છે, ત્યારે સમાજના બાઈના ભાગની આરતમા વધારે થયો છે! તેણે હતું હતું કે, નાઈની કુવ આવક ૪,૦૦૦,૦ ૦,૦૦૦ પાઉન્ડ જેટલી એટલે નામાન્ય રીતે લમેશના નેટની જ દુધી ન્દી છે ઉપેગ, એન્ડા રમે જનતાના

વાખ માટે ચનવા લેખએ, તેને મદદ ખાનગી નમ માટે ચાનતા હેવાને લખે તેના સમુગીક ઉપયોગમા દુપલુ નખન થયા છે ગન આપ ન મગ પડ નેમ કરીએ, આપની હન પ્રમાણે ગમે તેલવા લાગે હો નાખીએ, તો પા એન વખત જે પુગનમા ગલીર ઉચનપાધન થઈ મધ છે તેને કર્ગીથી લુનનનીન કરી નખીએ તેમ નથી

આમ હાવાથી, ત્યા મુધી જનના આર્થિક અને નાણા નીધનક અધનોનો વધુ વખત સમ માટે ઉપયાગ કરવામા ની આવે તેમજ તેને નમાજના ભોજે ખનગી ખીસા ભગનાના માધન કપ મજુરામા નહી આવે, એવુ આપણે કહીએ નથી, ત્યા મુધી આ મુથમાથી નીકળી રાખીએ તેમ નથી

ખુદ મુડીરાદીઓ પાન દર તે નીગસામા ગોથા ખાર છે તેમની મામા નગ એમની બધી યોજનાઆની ધમાનના દરક લુસ થની જાય છે અને તેને પડતી બચ-વશ માટે તેઓ હન પર મારી નરા છે અને તેમ ઠના એમના એ મધા મહેવાતા ઉપાયો દારગન નાગ્રા નથી અને તેથી દર ઘટનાને જાગે વધુ છે મહે નેમનો આશર મજૂનુ લાન કરવાનો નહીં પણ ચોલાતી સત્તા અને અધીન નકરને મા નથી ગચવાના નરા સધનો મ મોરી ગમર તે જ માત્ર છે

આમ હાવાથી મુડીન મનના મુડીચી આનનનાગીઓ (Forbes) ને જનતી દીસામે ખરી કરી છે અને ઉદાન નનવાની મવાળો (Liberal) ને ગટ્ટી નોટરીએ મા ખચની કપકપ કરીને પુનર્નધન્ય કરી છે

પગુ તેની પડનાઓ માત્ર ભાલેમા નધાએ કરન અને ખીલગ્રા એક ગેને

આકડા વધારી મુદ્રણે એમ કરીને મને સુગ રોગને બહેમની મુદ્રણે, અને તે મિતિ ભવીષ્યને આડ નવી મુદ્રણેનીઆ ખરી કરશે

શ્રીમદ ગ્રંથ આપાત ઉપર નભનાગ દેરાને માટે જગતથી ભર કર હલ્લો જુગાર ખેનારો તથા કીકત એ છે કે આત્માત્મનો ૭૫ દર આપાત તો પરણે આથે છે, જ્યારે માત્ર ત્રીજા ભાગનો આપાત સાત્ત્વ આથ આથ છે તે જ બતાવે છે જે આપણે આત્માત્મની આપારનીતી શરૂ કરીશું તો તેમાથી એવા જોખમ ઉભા થશે, કે જે આપણા સામાન્ય જગત સમયોમા ભાગે ઉચિતપાથ કરાવી નાખશે

પણ શ્રીમદમા જગત ન ખાધ તો તેથી ખે વસ્તુઓ મનને એક તો ભાવમા વધારે થશે અને તેથી નવી મહામુન ઉભા થશે, કેમકે જગત ન ખાવાથી પરજોગો નમામ માન શ્રીમદમા આરતો નહ અપકા નથી આ નવજોથી જગત નાખવાનું પત્ર દે કરામા અથે છે ભાવમા વધારા થશે તેથી ઉલોગપતીઓનો નર નવશે અને નરી મહામુન આભવાથી તેમની પાસેરી નમાતા આપપત વેરામા નગડા થશે આમ થતા જગત નર ગર અને ગરીમ વચ્ચેના અમા તને વધુ પડાશે બનાવવાનું સાવન થઈ પડશે, કેમકે તેથી શ્રીમદ તો ઉપરથી કરવું જે ભારણુ ઓહું થશે, તેનો બોલે ગર્ગ બોલી ઉપર નાવામા ગાવશે, તેની સાથે સાથે ઉલોગપતીઓના નકામા મમદારોની પેમા અર્થી શરનારી શક્તીના બોલે વધારા થશે તેનું આખમી પગીણામ એ આપણે આપાત નગે અને મેકાગી વરશે

આને મત્ર ભરીબરી સારી આશા આપે તેનો માત્ર એ જ ઉપાય એ છે કે, જનતાનો દાણ તેની ઉપર ત્યાપવો તેમ કરે નાટ ધણા પ્રણે ૮, તે હરે પડી ૭ વાગતમા જાણીશ

અરે તુટી પડનારી દુનિયા જે નમ ઉલોગ છે તે આ કાન્યો, સુતર, તુ - અને પોનાદ સુતર અને મુનગઉ કાન્યો ઉલોગન નમભગ મધીઅધ નમદારો આને મેકા છે અને પોનાદના ધરામા લગભગ ૪૦ ટા નમદાર મેકા છે વડેર કે મોડ જગતમના મીન મધા જ દોના અધધાની એ જ દુના ધનાની છે અપણી [શ્રીમીશોની] ઉપર તેનો પડવો કરકા પડ્યો છે તેનું નરણ એ છે ૧, ૧૫ ૧૧ મણખગ દરીગે કરતા આપણું ઉચન ગુનગરાનું ચોના વીગેષ અચાગ છે ઓખ પમાર નવાધી આપમા પાપાગમા ચોખ નખન મુધી વરાગે થશે ગુના આજ નમનમા વગી પાડી અધધધી દખશે

નાજેનગમા પમાર નવામા આરેના ૧૧ માને નગતા કરનરી નસાનો ઉરેગ જનતાના નજુમા જર તેજા પનજુ મજવા છે સુતનો ઉલોગ મના પડા છે તેને ત્યારના તમામ સાનેનું તમી નજુ મ એ જ નગક [Sargic māt] તમીકે તેની પુનવના કરી, ન અને તેનું સમીર ભાગીતર મનાવનું જે જ માત્ર એકોતો ઉપાર ૮

એ ઉપાર અનીસાર છે પ્રત માત્ર જે જ મહ છે કે, તે એની નપાગે દગી નાય કે રહેતે રહેતે ?

જે આ દગના [ગગના] ગાસાન ઉલોગનીઓ જાતા હોય તો તેઓ આ માર્ગ મીનરે, અને એ ધધામા નરન ભાગીગન મનારી, તેની ઉપર કન્યુન ખાના અકુન આથે મકે ટેગી પત્રવાગાઓ પા આના નીચતા રાજા ધનના જેવા દૂનની ગચનો તેની ઉપર પ્રતમનન પુરત્રા નગી ગચન્યા વીના આખી ને નેમ નથી

આપું જ લોખંડ અને ચોલાદ માટે પણ છે. એ ઉદ્યોગ યંત્રોમા તેમ જ બચાવકામા છેલ્લામા છેલ્લી હમ ઉપર રચાયેલો છે, જગત તે એકબીજા અને કાન્સની મન્તી મળુરીની આમે દરીકાઈ કરી શકે તેમ નથી. આજ જ અડધાડીઆ પહેલા પાલ્મિન્ટમાના તે ઉદ્યોગના એક પ્રતીતીધીએ હત્યુ હતુ કે લોખંડ અને ચોલાદનો ઉદ્યોગ તુટી પડવાની આપું ઉપર છે. અને તેમ કહીને તેને મેકરોના વીમા ફંડમાથી અમુક મળે તેવાર ચોલાદના દન દીર એક પાઉન્ડની રાન્મદદ માગી હતી એ ખર, પણ તે મળતો કંઈ ? આ ઉદ્યોગ હવે મોટે ભાગે એકદમ્યુ બનતો ગયો છે છ કે સાત પેદીઆ વગબગ બધીબધી ઉત્પન્ન ઉપર કાણુ વગવે છે, તે જ બતાવે છે કે મળવને નકીય ભાગીદાર તરીકે ગખીને રાષ્ટ્રીય મોડમા અંકુશ નીચે, આ ઉદ્યોગત ધંધું જ નરગતાથી એક ઘટક (Lump) તરીકે બકાની ગકાય તેમ છે તેમ થાય તે જ એવા લમ માટ અથવા પન્દેરીઆની અગેચા હરીકાઈને પકડાવી નમીસ સ-લમ લવાના કનાકા નટાડીન જે કમ ઊંચ તે એ ઉદ્યોગમા પડેલા લમામ કેમદગેલી વચ્ચે મળે બીએ વહેંચી આપવાની યોજના ક્યા પડી જ, એટલે મારેના વીમા ફંડમાથી પેસા માગી શકાય.

અન્યારે આપણે બેન્ડીના વીમાના લાભ માટે [Unemployment Insurance Benefit] ૨૦ વર્ષે ૯૦,૦૦૦,૦૦૦ પાઉન્ડથી પણ વીગેચ ગ્રમ આપીએ છીએ એટલે ઉપર બતાવ્યા તેવા કામ માટ તે રીતે જનતાના અંકુશ નીચેના ઉદ્યોગો માટે જો તે ગ્રમનાથી મોટા ભાગનો ઉપચાગ કરવામા આવે તો મને તેમાં કચો ચાંચા દેખાતો નથી.

પરંતુ ઉદ્યોગો ઉપર જનતાના અંકુશની વધારે અને વધારે જગત કેમ ઉભી થતી બન્ય છે, તેના ચે બીજાં કેટલાક વીગેચ અગવના હાથેલો છે ને એ કે માત્ર એ જ મને તૈયાર માત્ર બીજા દેશોમા પડનર ભાવ કરતા એ એ છે મે કનસા જેવી અગેચ દરિદ્રાઈને અમગશક રીતે પહોંચી વળી શકાય નેમ છે

નવાં મગ્ગરો હાથ કરવા માટે તૈયાર માત્રને પડનર પ્રીમન કરતા પણ બીજા દેશોમા બજારોમા એ છે ભાંવે મોકવવાની અ રીત (debtfinancing) વધતી ગય છે, અને સપ્પાય'ધ દેશોમાં, અર્થાત્ કુદી-માતોની મદદથી તેમ જ ગણની આર્થિક નીતીના એક ભાગ તરીકે તેનો ઉપચાગ થઈ ગયો છે. હા કરના વધારે માત્ર ઉત્પન્ન થાય એટલે એ પરીણામ તો અનીચાઈ બને છે, પરંતુ એ રીત એની છે કે તે રીત લાગ્ય વખત મુધી મદન કરી શકાશે કે કેમ તેની ભાગ્યે જ કાંઈ કંપના કરી શકે છે.

તૈયાર માત્ર મોટા જથ્થામા ઉપજ કરવાથી જેવી દગા ઉભી થાય છે. છેલ્લામાં છેલ્લી હમની યત્ર સમગ્રીથી એટલું ખર્ચ આવે છે કે, જો તે યંત્રોને તેની સપુર્ણ થકની પ્રમાણે સનત ઉપચાગ કરામાન આવે તો ને ખર્ચને પહોંચી શકાય નહીં અને તેમાંથી કંઈ નફો પણ મેળવી શકાય નહીં. આમ યાથી ઉદ્યોગચાલી દેશો ચોતાના યંત્રોને તેમ જ કામચોરોને પ્રેક બનવા દેવાને બદલે, તૈયાર મલ પડનર કરનાં એ જોડે ભાવે બદલ મોકવવામા નફો મેળવી શકાય તેમ માને છે.

આ દેશમા [શ્રીમંતી] લાન્ડેનમા બીજા દેશે મારી એ રીતે ચારના મળના ત્ર ઉનાડણુ નું આપીને :

ઝેડા-નોર્વેજીયા ત્રણ દેશમાં સન પાઉંડે દનના બધે ખાડ મેકાવે છે, બપારે તેને કમગમ પીસ પાઉંડે દન લેખે એ ખાડ ઘરમાં પડે છે.

ખીજ તરફથી ક્રાન્સ તેમજ બેટ્સઅમ આ દેશમાં [ઇંગ્લંડમાં] પડનર ફાંમન કરતાં દર દન હીં એક પાઉંડની ખોટ ખમીને પોતાદ મોકલાવે છે; અને બોર્ડ ઓફ ટ્રેઇડ (વ્યાપારી ગાંડળી)ના આકાશ પ્રમાણે ક્રાન્સ અને જર્મની કરનાં ૩૦ દક્ષ અન્ના દરે રૂશીઆ ઇંગ્લંડમાં ઓટ અને બાલી (અનાજ) મોકલાવે છે.

આથી મંરકાક નીતીના હીમાયતીઓ એકદમ બોલી નાખે છે કે જકાતની હીવાકા ખડી કરી દો! પરંતુ એ કાયડનો ઉદ્વેગ એવી અદી રીતે કરી શકાય તેમ નથી. કાખસા તરીકે ખાંડ ભા. આ દેશમાં (ઇંગ્લંડમાં) ખાંડ બનાવવી તે મેલી પડે તેમ છે, અને તેમ બનાવીએ છતાં રાજ્યને તે ધંધાને બહુ જ મોટી મદદ આપવી પડે તેમ છે; તો પછી જો ઝેડા-ઝોવિફીઆને ઇંગ્લંડમાં સાત પાઉંડે દન લેખે ખાડ મોકલવો પાયાતી હોય તો ભલે તે તેમ કરે.

હવે પોતાદનો કાખસો લો: જો એ સખ્તા પોતાદને અપણે આ દેશમાં આવવું અટકાવીયું તો સખ્તા પરદેશી પોતાદને લીધે, આપણે એ ધંધાની ચોક્કસ બનાવશે મારે જે પદાર્થ બજારો મેગવી મકીએ છીએ, તે યુમાવવાં પડશે. એટલે અદી પણ જકાતની નીતી જોટલી અદી દેખાય છે તેટલી અદી રહી શકશે નહીં.

તે જ રીતે ઓટ અને બાલીની બાખતમાં પણ આપણે પાંડલ રહેયું એ નકકી કરવું પડશે કે, ખીટીગ ખેડુતો એટલા સખ્તો માત્ર આપી શકશે કે નહીં, અને

એ અનાજની આયાન ઉપર અંકુશ મુકવાથી આપણને તબ થશે કે આપણને જોટલું જોટલું તેટલું એ અનાજ સખ્ત દરે મંગાવીને જેને મારે જકાતના સંરક્ષાણની જરૂર પડે નહીં તેવાં ખીજાં અનાજ ઉપરના કરવા પાછળ બ્યાન આપવાથી લાભ થશે ?

આ ઉપરથી એટલું તો સમજાઈ શકશે, કે, અત્યારે જો કે જે જરૂરનું છે તે માત્ર એ જ કે, આયાન થતા માત્ર ઉપરના કામુનો આખો યે પ્રજા તપાસવા માટે રાષ્ટ્રનાં આર્થીક જીતે સાચવનારી મંરથા (National economic organization) કાવી જોઈએ. આમ કરવા માટે માત્ર અયાન કરનારો મંડળીઓ (Import Board) આપવી પડશે અને વળી તેના ભાવ પણ દરાવવા પડશે તેમ નહીં થાય તો અત્યારે ઇંગ્લંડમાં જે સરતો માત્ર આયાન થઈ રહ્યો છે તેના તમામ લાભ મુકીબર ઇતરાવાદીઓ ઓદીયાં કરી જશે (અને સામાન્ય જનતાને નશીમિ તો મોત્રપારી તેમજ બેકારી બને ઉભા જ રહેશે અનુવાદક), કે તેમ અત્યારે બની જ રહ્યું છે!

આ ઉપરથી જોઈ શકાશે કે, ટ્રેડકીટનની વતમાન આર્થીક યુગીના નીવે! મારે એક જ મુખ્ય માર્ગ બની રહ્યો છે, તે એ કે તેના મદાન ઉલોગો ઉપર જનતાનો અંકુશ મુકવો. જો નામ થાય તો, માત્ર બનાવનારા મુકીસાદીઓ નરકાળી મુંટલુ નીતીના ભાષ વીના, આયાન થતા માત્ર ઉપર અંકુશ મુકી શકાય (કાં તો તેને અર્પિતો જ અંકકાવવામાં આવે, અથવા તો ઇંગ્લંડની પરીસ્થીતીને અનુકુળ થાય તેવા ધોરણે તે મંગાવવામાં આવે), નહીં તો જે વાજખી લાગે તો ઇંગ્લંડમાં સંધા ભાવે

આવના નાતને અટકાવવા માટે કા તો,
 દેશના યોગ્ય ઉદ્યોગોને અમુક સમય નુધી
 નફદ આપવી તેથી પણ દેશને વાળ થાય,
 અથવા તો પડી જે જે ઉદ્યોગોમાં બેકારી
 હોય તે ઉદ્યોગના કામ કરવાના દલાકામાં ઘટાડા
 કરીને, જેટલું કામ હોય તે એ ધંધાના તમામ
 કામગીરીની પાસે સરખે હીએ કાગવલું.
 પરંતુ અ યાર પહેલાંના અનુભવે ગીધ
 કરી આપું છે કે, જ્યાં મુધી ઉદ્યોગો
 ઉપર ખાતગી માગુએની માલીકી હોય,
 અને તેઓ તેની ઉપર અંકુશ ધરાવી
 શકતા હોય ત્યાં મુધી, આ વ્યવસ્થા તમામ
 રીતીઓ નીખજ નીવડે છે અને તેનો
 ફાયદો ફેલુ સાધી શકાતો નથી. કેમકે તે
 રીતથી બેચેલા તમામ વાલ વડે કે મોડે
 ભાગીદારોને નંદા વડેથી આપવાના
 કામમાં ખનદાવી નાખવામાં આવે છે

આ બધી દલીલો અને બધા વીચાર
 જગતની આવીકે પરિસ્થિતિમાં અન્યાર
 કેવા મદતવા પરીવર્તન થઈ રહ્યાં છે. તે
 જતાની આપે છે. અને તેથી જ્યાં નુધી
 માનવજાતીમાં આંતરજાણીય સહકારને ધોરણે
 વધારે કામ કરવાની નીતિનો અંગીકાર
 કરવા જેટલા કલાપણનો ઉદય થાય નહીં
 ત્યાં મુધી વર્તમાન આવીકે મુંઝવણને
 પહેલાં વળવા માટે જગતના પ્રત્યેક દેશને
 માટે, ચોતાની વર્તમાન નીતિનું બારીક
 નીરીક્ષણ કરીને તેની પુનર્વિન્યાસ કરવી તે
 જરૂરનું થઈ પડ્યું છે.૬

૬ ‘માર્નિંગ યુ’ના જાન્યુઆરી ૧૦-૧ ના
 અંકમાં પ્રમી વ ધ્યેશ મી. વીયરેટ નેચો
 એમ પી ના ‘હીટનમાં આવીકે ઉપલબ્ધ અને
 તેમાંથી દુરવાનો કાપ’ નામના લેખ ઉપરથી.

લગ્નની સંસ્થાનું ભાવી

[એક સંવાદ]

૧૫૬

જીતેન્દ્ર મહેતા

(બારી આસપાસ ગોતીનો ચક્ર લાગી ગયો હોય એ જાતનાં નાનાં નાનાં વરધા-કનાં ફેરા એકંદરારી પડી રહ્યા છે. કોનક વાર આઠાથ પટમાથી પાંચમના અવાજે અને પડે છે. કીશોર પોતાની જાદી ખુદશી રાખી આરામચેર પર લટીને બેઠે છે નાંદણુ ખુને છે અને લીલા શ્રવેશ કરે છે)

લીલા-કીશોર તું જાને નાહકનો "Ten Commandments" ની શીઝમ નેવા ન અગ્યો. યાદા પર બાઈજલને આખે ફૂજ અવતું કરવામાં આવ્યું છે.

કીશોર-પણ તને...અગીવારમા ફરમાન ની ખગર છે? એ ને હુ તને કહી સંભળાવું-"Thou Shalt not be found out" બાઈજલના ફરમાનની શીઝમે લેવાય છે અનેક નવડો લખાય છે પણ સદુથી રસમ તો આ ૧૧ મો ફરમાનમાં સમાયેલું મને લાગે છે. મેં ને બાઈજલ લખ્યું હોય તો જ્યારે એનો ઉમેરો કરી દેય આ ફરમાનને માપુરોએ આય-ભુર્ગા મુકી સારી રીતે અજમાવેલ છે. ને માણુધને કુપાવ

વાની કલા અવડે તો સમાજની અગિયારા સીવાય, અગખામણા યરા સીવાય તે બધાં પાપની મોજ મ્હણી શકે તેમ છે આની વાતો મેં અનેકવાર તારી પાસે કહી છે. પણ તને એનાથી આંચકા ભામવા નથી એ શારી વાત છે

લીલા-તમારી જીભ બ્યારે ચાંદુ ચાય છે પગી તો જમારે એવા તવીકેતું જ પાત્ર ભાજવતું પડે છે.....

(આ વાતચીત ચાલી રહી છે ત્યાં કીશોરનો મીત્ર નાનું વેટ મુકને ઉઝારલે ઝોરઝોરો દાખલ થાય છે...બહાર આછી બલધારા પડે જાય છે અને નેવાનાં પાણી ટપકટપક અવજ કરે છે)

નોંધુ-આજ તો આરામચેર પર બિસી સાંજ પસર કરવા બેવું. વાતાવરણુ ચંદ્ર ગયું છે....

કીશોર...હું લીલાને કહેતો હતો કે ને અપણું જીવનશાએને નજરમા રાખી નીતીબનીતીને વીચાર કરીએ તો માણુધ પામે કે મનુષ્યમાનના

સ્વભાવમાં નીતીને સ્થાનજ નથી, એને પાળવી' એ કૃત્રિમ છે. સમાજનાં કાયદા કમ્પોઝિંગ મનુષ્યને નીતીનાં ચોક્કામાં પુરી પાડેલ છે. ને કોઈ આદર્શને મગજની વી ચારેસુરણા માત્રથી અધારપડેલો અપિઠ તો હોય તો ફેટલી કુમારીઓનાં ઈંપળ સહીસવામત રહે ફેટલી તીજરીઓ આણુત અનામત રહે, એ ખવાલ છે. કૃત્રિમો જિવર અંકુશ મુકવાથીજ મનુષ્ય, પ્રાણીથી હંચા ફરજાળનો છે એ વાત અનેકવાર આપણા કાનમાં નાખવામાં આવી છે, મનુષ્યની આ કિંચી કક્ષાની જુના જમાનામાં કોઇએ સાદાઈ કરી તેથી તેની મગજરી સંતોષાઈ, પરીણામે તે "જંગલી" માંથી કારકુન બન્યો. આ આખી કીધા "સંસ્કૃતી"ના નામથી ઝાળખાય છે. જંગલી માણસને તો પાળવામાં આવે તોજ તે પગલાના પેટ માટે પોતાનો પર-સેવો પાડે! એટલે જમાજના પાતા ચણ-નારે કાનુનો ધડી પોતાના સ્વાર્થનેજ સાધ્યો છે એ વાત તો તમે ક્યાં નથી જાણતા?

નાનુ-કીશોર આને ઘું જ્યાનને છુટી મુકવાના "મુક"માં છે! એટલે કું પછુ સાંભળવામાંજ આનંદ લઇશ.

કીશોર-કશુ પછુ આપણે ત્યાં એવા લોકો છે કે જેઓ હીંમતથી જાહેર કરે છે કે નીતી એ તો ઇશ્વરી બક્ષીત છે, દેવી ચીજ છે, પણ તેઓને માદ આપવું પડે છે કે ખુદ ઇશ્વરનો પણ સ્વાર્થ માટે ઉપયોગ કરવાની કંકીકત ઇતિહાસના પાને પાના પર લઈ આવે છે. જળાંબા લોકોનાં ઘરમાર જરાજર આણુત રહે, તેઓના પેટમાં લીજવદાર અન્ન પડે, અને એ તે ઝોની હાલત કાયમ ચાલુ રહે એટલા માટેજ ભગવાનનું જમાજમાં પણ નામ લેવામાં આવે છે, દગ્ગ પાસે હોય તેને રાવડા

હિંચ આવતી નથી, રોટલાનો ટુકડો ખાઈ નેજ અમીના ઓડકાર ખાતા ગરીબ લોકો શ્રીમંતોની સરખામમાં ધણી મુખી છે એ બધી વાતો પણ મુડીવાદીઓએજ શોધી કાઢી છે. કારણ કે જેઓનાં જીવન હાડમારીઓથી ભરપૂર છે, જેઓને ઓડવા માટે કપડું પણ રોણું નથી કે પેટનો પુરો ખાડો પુરવા અન્ન મગતું નથી. તેઓ પણ શ્રીમંતો કરતાં મુખી છે એવી શ્રધ્ધા આવા દુબળા લોકોમાં ધર કરી બેસે છે, અને આમાંથી સંતોષ જન્મ લે છે. ને આ સંતોષ કુપાળાના દોલમાં ધર ધાલી ન જાય તો જરૂર બામ ડેરાન ચલા લોકો, જેઓની અંખવા ધણી વધારે હોય છે, તેઓ આ પરીસ્થિતી સામે બળતો રૂમાં વીના ન રહે!.....કમ પછુ શ્રીમંતોનેજ કેમ અમ આપે છે એને બીધે હું ધણીવાર કહી ગયો છું એટલે એ અમ હું આજે તમારી પર નહીં અજમાવું? લીલા—તારી એવી સમ્મતી અમે ખુબ રવાઈ ગયાં છીએ...માટે ચલાવે રાખને!

કીશોર—(મશરીયા) નાનુ, તને લીલાન દેખતાં "રોક" કરતાં ચરમ નથી લાગતી! એ વર્ણક શરી ન કહેવાય, vulgar ગણાય.

નાનુ—well, "vulgarity is the behaviour of other people" બીજા ને વર્ણક ચલાવે એનેજ 'Vulgarity' નો સીકો મળે છે. શરી ચલાવતમદના પાક મારે તારી પાસેથી રીખવની જરૂર નથી...ખાણ "રોકાઈગ"ની મને રેવ છે એટલે.....

કીશોર—આપણને "કદયુજ"ની પણ એ વીજ રેવ પડી જાય છે, નાનુ, ઘું એમ મને છે કે તમાજ લોકો અમટને...વીચ ર કરીને...મમાંલા કરીને "કદયુજ"

નું આચરણ કરે છે!...અલખદ નહીં...એ તો માન ટેનુંજ પરીણામ છે. [બાકી મનુષ્યોના સદગુણોના હારો] જ્યારે જ્યારે મને મલાવવામાં આવ્યા છે ત્યારે ત્યારે મને તો એમ યોક્તસ લાગ્યું છે કે એવા જાણુઓ તો પ્રણીઓ પણ પામે છે...ધણી મગરમચ્છોએ સ્વદેશા જીમાન દહારી પાવના સ્વદેશમાંજ (દરી આતા રહેલા) રહેવા માટે જન આપ્યા છે. સીસ માછલીઓ જાણે લગાઈ કરતાં આ હકીકત અને છે.....

લીલા-આ બધી વાતો તમે જમાજને ત્યાં કુંચી રાખનારાને જાહેર કહો તો ઠીક પડે!...

કીશોર-આ કુંચીઓ ધણું ખરું મોટેરા ઝોના હાથમાંજ રહે છે. તેઓ અનુભવના નામ નીચે રળી આવે છે, પણ આવા મોટેરાના મનસ "સ્વેચ્છે આવે પ્રાપ્ત્યારી"નાંજ હોય છે. તેઓમા "કુચુંશી" યવાની વાકાત દેતી નથી એટલે જુવાનો જે ચારીચીક મોગ માણે છે. તેની કામે તેઓ રાતીયા કરે છે. બીજાઓના જીવનમાં માયું માર પુ, ડખગીરી કરવી એજ આ ધરડાઓ નું કામ હોય છે. બીજું જકું કામ તો તેઓ કરી ચુક્યા છે. અવા દોઢાના હાથ સાંજખરી હકુમત આવે છે, તેઓ જે લોકોને શોધે છે એનેજ પરીત પ્રવચનો સંભળાવે છે, જે લોકોને તેઓ છેલ્લે । છે એનેજ ન જેનાવવા પાકો પદાવે છે. આજાજ મોટેરાઓ સમાજના રૂઢીસુસ્ત કવદાઓ પડે છે, જેનું ઉલ્લંઘન કરવાનું તેઓન પ્રશોધન સાંપુંચ હોયું નથીઆવો રૂઢીત ભાર રૂપે જાક દરવા ધર ડાઝો જે છુટા રહે તો જરૂર સમાજને હવા પ્રકાશ મળી શકે.....

.....આકી આજે "લતા" મજુસી તો

જમતમાં કાલે ને પગલે જાંવડે છે પણ એ સીવાયના "ગુજુ"વાળા આદમીને શોધવાનું મુશ્કેલ પડે છે. અકસ્ત વમરના માણસને પણ "પ્રમાણીકપણું" એ શું છે એની ખબર હોય છે...પરંતુ માન અધ વગરના "પ્રમાણીકપણું"માં કું માલ. છે? આવ સુધી જગતે મલાવી આપું છે કે ધણુંખરું "હદયુષ્ય અને યુધ્ધી" વચ્ચે દોરતી પેતી નથી...

[આ.....આવે છે. એટલે બધા તે પીવામાં રોગાય છે.]

લાલા-તમે જાના જાવી વીધે કાંઈ હકીકતો તેમ છે?

નાતુ-એ વાત તો મનેજ કહેવા દ્યો-જક કલની બી જનેમ જની બીની પરી સ્થિતિમાં ભારે ફેરફાર દેખાય છે. આજે તો બી આધીક સ્વાતંત્ર્ય અનુભવી રહી છે. પેતાના હાથે તે કમાઈ શકે છે, અગત્યનો ફેરફાર એ છે કે જપાસ્થી 'સંતતી નીયમન'ના સાધનો હસ્તીમાં આવ્યા છે ત્યારથી બીના કાવીમાં ઉચ્ચ પાથલ થઈ રહી છે. આધીક સ્વાતંત્ર્ય અને સંતતી નીયમનના સાધનોને લઈને આજની જીને 'જગ'ની મરજ રહેતી નથી જગની જરવાના ઝુળમાં આધીક પ્રસન સમાજો છે. સંસ્કૃતીના ઇતીહાસ પર નજર ફેરવતાં ખબર પડે છે કે બીની પાસે યજ્ઞરત ચલાવવાનો માત્ર એક જ રસ્તો છે, અને તે બીના જરીર મારફતજ આધીક શાય છે.

એટલે બી બીના જરીરને જમે તેડવા વખત સુધી એકજ આદમીને વચ છે એ હાતવને "જગ"ના નામથી ઝોળખવામાં આવે છે. જ્યારે અધિક વખત સુધીજ સંજ્યા બંધ આદમીઓને એક બી પાવન

દેહનું વેચાણ કરે છે એ ચાલને વેરપાપ-
ણમાં અપાવવામાં આવે છે. સ્ત્રીએને આ
દે ચિત્તે આથી કે પોશ્ણ મળી શકે
પણ માને આ સ્ત્રીની હાલતમાં જરૂર
પડે છે. શરણ કે સંવતી નીચ-
મનનો ઉપયોગ અને સ્ત્રીની કમાવાની શક્તિને
હીંમે તેને ખનીની પુખ્તવૈનાતમાં રહેવાની
જરૂર નહીં રહે. આમ લગ્નની સંસ્થા જો
દીવસે નાણુદ થાય તો તેમાં નવાઈ જેવું
કંઈ નથી.

લીલા-એ લગ્નની સંસ્થા નાણુદ થાય તો
જીવનના ‘‘એ રામ’’ની મોજ જરૂર ચાલી
જશે એટલું જ નહીં પણ પછી તો...
ખરાબ થવામાં પણ કાંઈ જેવું કંઈ નહીં
રહે એટલે પછી તો તમે જાણો એમ કહેશે
કે આના કરતાં ‘‘લગ્ન’’ હોય તે સારું...
પણ હા, મને શાં આ-યુ-કે હ તારા
વેલીકાળની વાત કરતાં હવે એ સુખું છે ?

કીશોર-મને પોતાને સ્ત્રી ખબર નથી...
પણ એટલે હું જાણું છું કે એ લીસ્ટમાં

તારું નામ તો નથી... (લીલા અચાનક
અંબીર બની જાય છે) તું તો વાતોની
શુદ્ધી છે, - આપણા જન્મેના વીચારો, -
આપણને પક્ષીમના લેખકો પાસેથી મળ્યા
છે. એટલે હીંદુ સમાજના ધારણ જેવે
વાત કરવી મને સારું પડે તેમ છે. તેને
માટેની પુત્તી હકીકતો...

નાણુ-કીશોર કેમ ઉંધ આવે છે કે તું ?
તારી વાતોમાં ધડા દાગતો નથી.

[કીશોર અને લીલા એક શ્રીમંત કામુ
જેવામાં કરતાં હોય એ રીતે મુંઝા બેસી
રહ્યા છે... યોગ વખત પડેલાં જીમ દોઢા-
વર્તા આ રેસ્ટો પર સુપરગ્રીએ અચાનક
જુરબો કોહાડી દીધો હોય તેમ લાગે છે...
હજુ પણ નીચારણી અંતિ સારી રહી છે...
અચાનક પર ધેધમાર પાણી વરસી રહ્યું
છે... જલદથી મેટરના દેનને અચાનક
આવે છે એટલે લીલા વચ્ચેના વરસામાં
ચાલી નીકળે છે, તેની પાછળ કીશોર અને
નાણુ એક રહે છે.]

સ્વાધીન અર્થવાદ

અંગ્રેજીમાં લેખક :
શ્રીલીપ પે. એમ. એ.

અનુવાદક :
ચુનીલાલ લલ્લ ખી. એ.

સુડીનાદની સુસજ્જનીતી અને સમાજવાદની એ નીતી અટકાવવાની રીતો બન્નેમાં સુસજ્જનીતી સામે વીરોધ બતાવવા છતાં, સમુદાયના કાર્ત્ત્વ માટેના સીદ્ધાંતોને નહીં સ્વીકારનાર જર્મન અર્થશાસ્ત્રી સીક્ષીએ ગ્રેસેલે 'સ્વાધીન અર્થવાદ'ની નવી યોજના ગતારી છે. તે અનુસાર ગણતંત્ર સ્તરીસ અર્થશાસ્ત્રી પ્રો. કોસ્તરને લખેલા નીબંધનો અંગ્રેજીમાં શ્રીલીપ પે. એમ. એ. એમણે અનુવાદ કર્યો છે. તે ઉપરથી પ્રસ્તુત નીબંધ લખાયો છે. સ્વાધીન હોઈને તે પણ અસ્વીકાર કરે છે અને અમલવાળાને અર્થશાસ્ત્ર દ્વારા તેની યોજના તે સ્વીકારે છે, છતાં તે વ્યક્તિવાદની વર્તમાન યોજનાને મુળમાંથી ઉથલાવી નાખવાનો વીરોધ કરે છે. અર્થશાસ્ત્રની આખનમાં ગ્રેસ લેનારાઓને માટે આ 'સ્વાધીન અર્થવાદ'ના સીદ્ધાંતો ગણવાથી રસ પડે તેમ છે. સ્વીટઝર્લેન્ડ અને જર્મનીમાં આ 'વાદ' તરફ જનતાણું લગતું સાચી રીતે આકર્ષાયું છે.

૧ પ્રસ્તાવના

આપારે ઘણું એમ માને છે કે જગતમાં ફક્ત એ જ આર્થિકવાદ હોઈ શકે :

મુડીવાદ અને સમાજવાદ. આ લેખક ને એમ માનતો હોત તો આ પુસ્તક લખવાની જરૂર રહેત નહીં.

લેખક માને છે કે મુડીવાદનો વર્ગ કામદાર વર્ગને હુડે છે એવું કહેનાર સમાજવાદીઓ સાચા છે, કારણ કે આ હુડે અન્યાયી અને આર્થિક દબાવણે ધીન જરૂરી છે. પરંતુ આથે સાથે તે એમ પણ માને છે કે જે સમાજવાદીઓનો કાર્યક્રમ અમલમાં મુકાય તો ગંભીર ભુલ થશે, અને ભારે નુકસાનકારક પરિણામો આવશે.

સમાજવાદીઓના કાર્યક્રમથી જ કામદારોનું ચતુર શોષણ અટકાવી શકશે એમ ને હોય

તો સમાજવાદના સીધાંત મુજબ ઉત્પન્ન કરવાનાં સાધનો રાજ્યની માલીકીનાં થાય અને ઉદ્યોગો પણ રાજ્યના કાણુ નીચે આવે એ ન દાખી શકાય તેવા અનીષ્ટ તરીકે સ્વીકારીએ પરંતુ, સમાજવાદથી આવનાર સધળાં અનીષ્ટ પરિણામોને ગણ્યા ગણાયા સીવાય તેની લાયકરતા સમજી શકાય તેમ છે. કારણ કે ઉદ્યોગો રાજ્યની માલીકીના ચવાથી કાર્યમાં અસીધી, પક્ષપક્ષી, લાંચ, કુસ્વત્કુસ્વત્ક્રમના નાશ, અને આત્મચાતક નોકરશાહીનો વીજ્ય થાય છે. રાજ્યની માલીકી નીચે આવતા ઉદ્યોગોનો જેને પ્રત્યક્ષ અનુભવ છે તે રાજ્યની માલીકીનાં હુબ્બરીણાં મોના અનેક દાખલાઓ આપી શકશે.

બોલશેવાકા સીવાયના સધળા વીચારકો હવે જાણે છે કે ઉપર ગણ્યાનાં તે સધળાં

હુપરીણામો સામ્યવાદમાં તો જરૂર આવે છે. જમનીમંડળ કાંતી ચણ ત્યારે જુના પીચા-
રના તેમજ સ્વતંત્ર પીચારનો સમાવેશવાદ-
ઓએ એકદમ જાહેર કયું કે દરેક વ્યક્તિની
ખાનગી મીલકતને હથેલગણવામાં નહી
આવે, અને સમ્યવાદને દેશમાં સ્થાન આપ
વામાં નહીં આવે. આમ કરી તેમણે
તેમના ગુરુ કાલે માકસને તેની કમર-
માંજ દેવાની દીધી. માકસના જાણી
સંકળ અનુયાયીઓ બોલજેથી કે છે. અમ-
ણીઓ તરફથી તે હુમલન ચલાવે છે.
તેઓ કાલે માકસે અગાઉથી જણાવેલ
વિચારો પ્રમાણે ચાલનારા સાચા અનુયાયીઓ
છે, એ ચોક્કસ છે.

જાખસા તરીકે કેટલાકની સુધારેલા સમા-
જવાદ આર્થિક સ્વતંત્રતા સાથે બંધાયેલો
નથી. કામદારોને પ્રકૃતિતરથી જ તેમની
શક્તિના પ્રમાણમાં બદલો ન આપવાનું દરા-
વાય તો ત્યાજીક રીતે જ ઉત્પન્ન થઈશે.
માકસના અનુયાયીઓએ જુગજુના સમયે
“વધારાનું મુલ્ય” એટલા બધા વગર ત્યારે
વાપર્યા છે કે તેથી આને નાણું મોટાં
થવા પામ્યા છે અમુક જાતુઓ નુકસાન-
કારક છે તેથી ખુલ્લ કંઈ સંધર્ષા જાતુઓ
આમે જ્યાં આદરતો નથી. કારણ કે તેમાં
તો તેના ફળાઉ મહેનત કળથી લદાવનાર
મધમાખીઓ પણ ચાવી જાય છે.

પણ માકસના અનુયાયીઓ તો મુડી ઉપરનું
આજ તથા જાતનું બાકું કેટલું, અને મલુ-
ગને નોકરીમાં રાખનાર કારખાનાના માલીકો
અને વેપારીઓનો ન્યાયી ભાગ કેટલો એનો
બેદબેદ ક્યાં મીવાપ બધાને “વધારાનું
મુલ્ય” કહી કાઢી નાખે છે. તેઓ એટલો પણ
વીચાર નથી. કદાચ કે મલુગને રોકનાર
માલીકો કે વેપારીઓની સમાજના કમ્પાણીની
દંડીએ મોટી ઝીંમત છે. કારણ કે તેઓ

જ રોજ કમાનાર મલુગને કમાણીની નવી
નવી દીશાઓ ઉઘાડી આપનાર છે.

આ જાતની ખુલ કાપડમાં વણાયેલા લાલ
દેશની માફક સમાજવાદી સાહીત્યમાં દરેક
સ્થળે જોઈ શકાય છે; એટલું જ નહી, પરંતુ
કલ્પ ઉદ્દેરીય જેવા, મુડીવાદી લેખકોના
લખાણોમાં પણ જણાય છે. નવાં સાહસો
ઉત્પન્ન કરનાર અને મલુગને નોકરીમાં
રાખનાર સાથે નાણાં ધીરવાનો ધંધો કર-
નારને તથા મુડીવાદને બેળવી દબને મુલ્ય-
વાદો ઉભો કરવામાં આવ્યો છે. પોતાની જ
મુડીથી નવું સાહસ ખેડનાર અથવા દેવું
ચુકવી દઈ બધા શેરો ખરીદી લેનાર કાર-
ખાનાનો માલીક મુડીવાર બને છે; જો કે
આવું ધણા થોડા પ્રસંગોમાં બને છે. સર-
કારી લેનોમાં કે શેરોમાં નાણાં-રોકનાર
તથા મીલકતને ગીરો લઈ તે ઉપર નાણાં
ધીરનાર મુડીવાર છે, પરંતુ તે નોકરો
રાખનાર કારખાનાનો માલીક નથી. કારણ કે
તે મલુગી કરી આવક મેળવતા નથી. દેવું
બેગવતા વેપારીઓ અને ખેડૂતો સાચા
માલીકો છે. તેઓ જાતે કામ કરે છે અને
સાચે સાચે મલુગ રોકી કામ કરાવે છે.
તેઓ દેવામાંથી મુકત હોય તો તેઓ અર્ધ
માલીક અને અર્ધ મુડીવાર લાક્ષણ સંયો-
ગમાં કહેવાવા જોઈએ.

સમાજવાદે મુડીવારો અને કારખાનાના
માલીકોને બેળવી દઈ મુલ્યવાદો ઉભો કર્યાંથી,
માલીક અને નોકરો જે એક બીજાના
બેડીદારો છે તેમને અવગણે રસ્તે દર્શાવે છે.
પરીણામે તે અને તેમના સામાન્ય સત્તુ
બીનમહેનતે આવક મેળવનાર મુડીવારને
વીસરી ગયા છે.

માલીકો પોતાના મોજરોખ મારે તેમની
(મલુગની) રોજમાં ધણી કરે છે એવા
બધાં મલુગ પડે તેમાં કોને દોષ દેવા?
કારણ કે તેમના અમલોમાં માલીકો પણ

તેવી જ બ્રમણમાં ફસાયલા છે. સાચી વાત કહીએ તો માલીક જ્યારે મલુરની રોજી ઘટાડે છે ત્યારે તે પોતાના લાભ માટે રોજી ઘટાડતો નથી, પરંતુ ખેતના માણસની માફક અથવા તો ચખ્ખાક ચાકરની માફક મુડીદારના દબાણથી તે તેમ વર્તે છે. મલુર પોતાને થતા આર્થિક અન્યાય માટે સાચા ચુંડંગાર જમીનદાર અને નાણાં ધીરનારને બુઝી જઈ તેને નોકરીમાં રાખનાર માલીક સામે થાય છે. આ વાત સ્પષ્ટપણે સમજવી જોઈએ કે જે નોકરીમાં રાખનાર માલીક પોતાની જ જમીન ઉપર પોતાના જ પૈસા વડે કામ કરતો ન હોય તો તે જે ઉત્પાદન કરે તેમાંથી, તથા તેણે રોકેલા મલુર જે ઉત્પન્ન કરે તેમાંથી ઘણો ભાગ જમીનદાર તથા નાણાં ધીરનાર માટે તેને અન્નગ રાખવા પડે છે. મલુરમાંથી મેળવેલ પૈસા માલીકને મળતો નથી. પણ તે અન્યાયી શોષણ કરનાર છે એવો તેને માથે ખોટો આરોપ આવે છે.

આ જાખન આજ સુધી માલીક ન સમજી શક્યા એ કદાપી શકાય તેમ છે. કદાચ માલીક અને ઘણા મલુરને એવી આશા હશે કે એક દીવસ તેઓ વગર મહેનતે કમાણી કરનાર નાના મુડીદાર વર્ગના સભ્ય થશે. આ કારણથી જ ખીન મહેનતની કમાણીને લીધે તેઓને સહન કરવું પડે છે તો પણ તેઓ તે કમાણી સામે ખોલતા નથી.

એટલે જ્યાં સુધી જેમને સહન કરવાનું આવે છે તેઓ સાચો આર્થિક સંબંધ સમજે નહીં ત્યાં સુધી આ દુઃખ લાવનાર મોઢ દુર કદી શકાય નહીં. અત્યારે દુઃખદાયક આર્થિક સ્થિતિ છે તેનો અંત લાવવા માટે મોહ વીત્તની સ્પષ્ટ વીચારસરણીની જરૂર છે.

જે મુડીદારો એમ સમજતા હોય કે હાલ આવતી શોષણ રીતી જેમની તેમ લાંબા

મમય સુધી ચાલુ ગઈશે તો તે બુદ્ધ કરે છે. જ્યારે કામદારવર્ગ સમજશે કે મુડીદાર વર્ગ વ્યાજ ઉપર જ ડબે છે, અને આર્થિક હવન એ ખરાબ વ્યવસ્થિત કરવામાં આવે તો ધીમે ધીમે વ્યાજનો દર આપોઆપ ઘટશે જ ત્યારે જાણવું કે મુડીદાર વર્ગનો મુલુર વાગી ગયો. તેમની સાથે શોષણ-કીલામાં મદદ કરનાર જમીનનો ખાનગી માલીકનો હક્ક પણ નાશુદ થયો જોઈએ કે જેથી સમાજમાં ગાંતી ફેલાય.

આ ફેરફાર સામાન્ય આર્થિક સંવાદ કરવાથી જ આપોઆપ થઈ જશે. તે માટે બંધન ક્રાંતી કરવાની જરૂર નથી, આ આર્થિક સુધારાનું નામ જ સ્વાધીન અર્થવાદ રાખવું છે.

સ્વાધીન અર્થવાદ લાલની પરીસ્થિતિનાં ઇચ્છાસાયક તત્ત્વો-જેવાં કે વ્યાજે લીધેલા પૈસાનો કારખાનાના માલીકને હાથે થતો ઉપયોગ, ખુલ્લી હરીફાઈ, ખનગી સાહસ, અને જમીન કાણુમાંથી મુક્તિને સાચવે છે, અને ખીન મહેનતની કમાણી-પૈસાનું વ્યાજ અને જમીનના ભાડાંથી થતો આર્થિક અન્યાય દૂર કરે છે. સ્વાધીન અર્થવાદ મુજબ સાચી હરીફાઈને અટકાવનાર ખાસ હક્કો અને અયોગ્ય લાભો સમાજના આર્થિક જીવનમાંથી નાશુદ થાય તે માટે રાજ્ય માથું મારે છે. આવી આર્થિક પદ્ધતી સંકેતથી લાવી શકાય તેમ છે. પરંતુ તે માટે ફક્ત બે સુધારા કરવા જોઈએ: એક સુધારો નાણાંની સાચી વૈજ્ઞાનિક પદ્ધતી લખાવ કરવાનો, અને બીજો તેવી જ જાતનો જમીનને લગતો સુધારો લખાવ કરવાનો છે. આ નવી આર્થિક પદ્ધતી આતરં રાષ્ટ્રીય સંબંધોમાં પણ આપોઆપ બંધાયેલી થઈ જાય છે, અને પરીણામે સર્વ સ્થળે વ્યાપારી હુદ પ્રચલીત થાય છે. આ પદ્ધતિમાં રહેલ સ્વતંત્રતા અને અન્યાય

આંતરરાષ્ટ્રીય શાંતી અને સુલેહની પાત્રી બાંધધરી આપે તેમ છે.

અન્યાય અને લુપ્તને લીધે ઉત્પન્ન થયેલા જનતાના અસંતોષને રાજ્ય કરનાર વર્ગે દરેક યુગમાં બહારના શત્રુ સામે વાગવામાં યોનાની હુશીયારી વાપરી છે. આ રાજ્ય કરનાર સત્તા રાજની હો કે પ્રજાની હો પણ તે દરેક સત્તા છત્તવાથી હંમેશાં મજબુત થઈ છે.

જનના મોટા રાષ્ટ્રીય હિતસેવી, મરણ પામેલા શહીદોના પુત્રની, લશ્કરી સ્ત્રીના દમામથી અને લશ્કરનાં માન અકરામ વગેરે વગેરેથી અસંતુષ્ટ પ્રજાઓને નેમની ગરીબાઈ જુલમની દઈ રાજ્ય કરનાર સત્તાએ તેમનાં મન ખીછ બાલુએ વાળી દીધાં છે. ધણી વખત હારથી મોટી કાંતી થઈ છે, ત્યારે નવા રાજ્યસત્તાધીકારીઓએ સત્તા મેળવી શોષણક્રીયા આશુ રાખ્યા કરી છે. છતીસસ હંમેશાં પુનરાવર્ત થાય છે. મીતરાજ્યોમાં

મુઠીદારો અને લશ્કરી દોરવાળાઓનું જોડાણ અંધ સામ્રાજ્યવાદ થયો છે. હારેલા જર્મનીમાં રાજ્યવર્તણૂક બદલાયા છે, અને આર્થિક પદ્ધતી પણ બદલાઈ છે, પણ જર્મનીના સમાજવાદીઓ મુઠીવાદને દુર કરી અમાનવાદ સ્થાપવાની સત્તા ધરાવે છે કે નહીં તે બધીબધમાં દેખાડશે. અત્યારે તો એમ લાગે છે કે ભણે સમાજવાદીઓનો પ્રયોગ અજમાવી જોવાય. એ તે નીધ્વજ ગયેલા જણાય તો સ્વાધીન અર્થવાદ માટે સમય પાસે આવ્યો છે એમ મનવું. શરૂઆતથી જ આવ્યો રસ્તો લેવા એ સારું છે; પરંતુ ગયા ૭૦ વર્ષમાં જુમાખુમ કરી મુકનાર સમાજવાદીઓએ તેમના અનુયાયીઓ તેમ જ પીરોધ પકડના માણસોને એવું ભરાવી દીધું છે કે સમાજમાં સમાજવાદ અને મુઠીવાદ એ બે જ આર્થિક પદ્ધતીઓ હોઈ શકે. પણ આ બંને જુલમસરેલી સ્થિતિને દુર કરનાર અને જનસમાજની શાંત રીતે નીચમીત મગતી સાધનાર એક ત્રીજો વાદ છે.

૨ શોષણ

જે માણસો પ્રતીપક્ષી સામે મીહાન્તની દૃષ્ટિએ હુમલા કરે છે તેઓ પ્રતીપક્ષીની સાચી દક્ષીણે વાદમાં અવસ્ય સ્વીકારે છે. સ્વાધીન અર્થવાદમાં માનનાર અમે પણ સ્પષ્ટપણે જાહેર કરીએ છીએ કે અત્યારે આશુ સંકેતી આર્થિક પરિસ્થિતિ સામે સમાજવાદીઓ જે દીકા કરે છે તે અમારે કબુલ છે. અમે મલુરૌનું મુઠીદારોને લઈ થયું શોષણ વળોડી દાંડીએ છીએ અને તેનાં યુગ દારણો તપાસવા માગીએ છીએ.

શોષણક્રીયાનાં ચીન્હો સ્પષ્ટપણે પ્રથમ દેખાડનાર ફ્રેંચ નવવેના પીઅરે જોસેફ પ્રોધોન હતો. તેણે ખુદશા શબ્દોમાં જણાવ્યું કે મીહકતને ધગવનાર તેને અંજો કોઈ પણ જાતની મલુરૌ કર્યા મીવાય અવક

મેળવે તેમાં ભારે અન્યાય છે. “મીહકત એ ચોરી છે” એ શબ્દોમાં આ સત્ય તેણે સ્પષ્ટ કર્યું છે. કદાચ પ્રોધોનની કહેવાની વીચીત્ર પદ્ધતિથી જ ૮૦ વર્ષ પુર્વી તેના કહેવાની લોકોએ દરકાર કરી નહી હોય, અથવા તે બાબતમાં ઝરસમભૂર્ત ચાલી હોય પણ તેના સીદાન્ત સામે થયું અચક્ર છે. પરંતુ “ખીન મહેનત મેળવેલ આવક એ આર્થિક અન્યાય છે” તેની બારીક મીમાંસા કરવી જરૂરની છે.

એક આખા વર્ષનું કામ અને તેને અંજે વપરાયેલી સધળી મહેનત એક ચોરસ આકૃતિ રૂપે દેવો. આર્થિક ન્યાયની દૃષ્ટિએ વીચારતાં જે બંધાએ તે કામ કરવામાં બાજ લીધો હોય તેમની વચ્ચે તે આકૃતિ વહેંચવાની એક જોગવાઈ તે માટે દંડ પણ ન હોય

હોય તેને કંઈ પણ ન મળવું જોઈએ. આત્મ નામ જ સમાજવાદનો મુખ્ય સીદ્ધાંત સિધ્ધિ ન્યાય.

પણ વહેંચણી વખતે બીજું જ બને છે. આત્મા વર્ષાનું કામ પૈસા લઈ વેચવામાં આવે છે. આ પૈસા કાંમ અથવા મદદના બદલામાં મુખ્યત્વે બે વર્ગમાં વહેંચાય છે: જેણે તે કામ ક્યું છે અથવા તેમાં મદદ કરી છે તેના બદલામાં તેને મલુરીના પૈસા મળે છે, તે શ્રમજીવીઓનો વર્ગ અને મુડી ઉપરના વ્યાજ તરીકે અથવા ભાડા તરીકે પૈસા મેળવે છે તે બીજા મુડીદારોનો વર્ગ.

મલુરી કરનારા આવક માટે કામ કરે છે, અને વ્યાજ લેનારને કામ કર્યા સીવાય આવક મળે છે. સુધરેલા દેશોમાં મલુરી તરીકે અપાતો પૈસો, વ્યાજ તરીકે અપાતા પૈસાની બરાબર થવા જાય છે. એટલે આત્મા વર્ષામાં ક્યેલા આત્મા કામમાંથી લગભગ અર્ધો ભાગ વ્યાજવાળા લઈ જાય છે. અને મલુરી કરનારાઓ માટે બીજા અર્ધો ભાગ જ રહે છે. જો વ્યાજ લેનારા ન હોત તો મલુરી કરનારાઓને આખો જ ભાગ મળત. આ રીતે આર્થીક ન્યાય બરાબર થત. આત્મ કામ થયું તે મલુરોને જ આભારી છે, પણ તેની વહેંચણી વખતે તેમને અર્ધો ભાગ મુડીવાળાઓને આપી દેવા પડે છે. તેથી આપણે આત્મા કામની આકૃતિના બે ભાગ કલ્પીશું: એક ભાગ વ્યાજ અને બીજા ભાગ મલુરી.

મલુરે કરેલા કામના બદલાની વહેંચણીમાં અન્યાય સ્પષ્ટ છે. ત્યાં આવી પધ્ધતિ હોય ત્યાં “ખુલ્લી હરીફાઈ” અથવા “આર્થીક બજારની સ્વતંત્ર પ્રવૃત્તિ”ની વાત કરી શકાય નહીં. કારણ કે શોષણક્રીયાની પ્રવૃત્તિને સ્વતંત્રતા છે. પણ માત્ર ઉત્પન્ન કરનાર બજારને તેની સ્વતંત્રતા નથી.

મલુરના ઉત્પાદનની વહેંચણીમાં સંકેતો અન્યાય સુનાઈટે સ્ટેટસ કે બીજા દેશમાં પણ તેજા જ છે તે નીચે આપેલ ઉતારા ઉપરથી સાબીત થશે:

“આપણે સુનાઈટે સ્ટેટસ-નીસમી સદીનો કુબેર તરફ નજર નાખીએ: આત્મા દેશની ગરીબાઈ ટાળી શકે તેટલી દોલતનો ભંડાર ત્યાં છે; ત્યાંની ૬૦ ટકા દોલત ૧૩ ટકા વસ્તીના કબજામાં છે, અને પ્રજાનો ૧ ટકા, દોલતના ૫૬ ટકા ધરાવે છે. વસ્તીના ૭૭ ટકા પાસે તો થોડી પણ દોલત નથી; દેશમાં થતી આવકના ૫૦ ટકા મુડીમાં દર વર્ષે ઉમેરાય છે. આત્મા દેશમાં કોઈ પણ ધંધામાં એવું નથી કે ત્યાં માલીકોએ ક્યેલા ધોરણ પ્રમાણે એક માણસની વાર્ષિક આવક તેની સ્ત્રી અને ત્રણ છોકરાંનું પુરું કરવાને પુરતી હોય. દેશમાં સરેરાશ વાર્ષિક મલુરી ૧૨૮૦ ડોલર છે, આ આવક એટલી થોડી છે કે જો કદાચ તે માંદો પડે, મરી જાય અથવા તેની નોકરી છુટી જાય તો તેના ઉપર આધાર રાખતાં છોકરાં ભુખે મરી જાય અથવા ધર્મદા ખાવાનું મળતું હોય ત્યાં જાય. એક દસકામાં જ આ અન્નકેત્રોને પોતાના ખર્ચા ચારથી પાંચ ગણા કરવા પડ્યા છે એ જાણવા જેની ખીના છે. પૃથ્વી ઉપર સર્વથી શ્રેષ્ઠ સંવન દેશમાં આ પ્રમાણે છે. આ આપણી આંશ નાખનાર આત્માદીનો નમુનો.

સર એલ. ટી. ઓગ્રા મનીએ ઇંગ્લંડના આંકડા આપ્યા છે તે શોષણક્રીયાનો વધારે આધારભૂત પુરાવો છે. ઇંગ્લંડની દોલતન ૬૦ ટકા, વસ્તીના ૪ ટકાના કબજામાં છે અને ૧૦ ટકા દોલત ૬૬ ટકા પ્રજાના કબજામાં છે.

સદો સીસામ ગણી જોતાં જણાશે કે માણસ બીજામહેનતની આવકનો ભોગ થઈ

પડ્યો છે. ઇ. સ. ૧૯૧૮ માં યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સની આવક ૫૮૦૦ અબજ ડોલર હતી, જે પૈકી ૪૦ થી ૫૦ ટકા આવક ખીન મહેનતની કમાણી હતી. એટલે ૧૦૪૨૦૦૦૦૦ અબજની વસ્તી વચ્ચે ૨૩૨૦ અબજ ડોલર ખીનમહેનત આવક આવી. આ રકમ દર વર્ષે કામ કરનાર મજૂર, કામ ન કરનાર સુડીદારને ભાગ તરીકે સીધી કે આડકતરી રીતે આપે છે. જો એક સ્ત્રી અને બે છોકરાંવાળા એક મજૂરનો દાખલો લઈએ તો જોના પર પડતો ખોલે વાર્ષિક ૨૨૩૪૪ = ૮૯૨ ડોલર થાય. આ રકમ જો ૫ ટકા લેખે વ્યાજની રકમ ગણીએ તો મજૂરની સુડી ૧૭૮૪૦ ડોલર ગણાય. જો મજૂર પાસે આથી ઓછી સુડી હોય તો તે વ્યાજનો

૩ પૈસો અને રોજ

આથી કે જીવનનો પાયો મજૂરી છે. પ્રમાણિક કામ કરનારને પુરતી રોજ મળવી જરૂરી છે. અત્યારે રોજ પૈસામાં સુકવાય છે, પણ રોજ મેળવનારને પૈસા જતે ઉપયોગી નથી. તે કંઈ ખાવા પીવા કે પહેરવા ઓડવાના કામમાં લાગતો નથી. તેને જોઈતી ચીજ અને સેવાઓ તે પૈસા વડે મેળવી શકાય એ જ તેનો ઉપયોગ છે. મજૂરીના પૈસા એ જોડનારી સાંકળ છે. મજૂરીનો હેતુ મજૂરી કરનારને જોઈતી ચીજ અને સેવાઓ ખદલામાં મળે એ જ છે.

પૈસામાં મળેલ મજૂરીથી જોઈતી ચીજ ખરીદી શકાય માટે વેપારીઓની જરૂર છે. પૈસાની ખરીદવાની શક્તિ કાપમતી એક સરખી રહે તો જ તેને રોજ પુરતી મળે છે એમ સંભવી શકે. યુરોપના દરેક દેશમાં પૈસાની ખરીદવાની શક્તિ દર અઢવાડીયે (૧૬૧૯માં) ઘટતી આતી છે, અર્થાત ચીજોના ભાવ વધતા આપ્યા છે. પરીણામે રોજ કમાનાર અને પગાર મેળવનાર ઇનરાયા છે.

ભોગ થઈ પડે અને જોટલું તે મેળવે તેના કરતાં તેને વધારે આપવું પડે જો તે ૧૭૮૪૦ ડોલર કરતાં વધુ સુડી બેઝી કરે તો જ તેને વ્યાજનો નફો મળે. પણ વ્યાજ વસ્તીના ૭૭ ટકા પાસે દેશની દોલતમાંથી કંઈ જ ન હોય ત્યારે કેટલા મજૂરો પાસે ઉપર જણાવેલી સુડી હોઈ શકે? પરીણામે વસ્તીનો મોટો ભાગ ખીન મહેનતની આવકનો ભોગ થઈ પડ્યો છે, અને નફો કે તે આવકનો લાલ ઉકાવનાર બન્યો છે.

સમાજવાદનો હેતુ આવા શોષણને નીમુંજ કરવાનો છે. અમને તે માન્ય છે. પરંતુ તે માટેની સમાજવાદીઓની રીતી એટલે સમજા ઉદ્યોગોને રાષ્ટ્રીય ઉદ્યોગો બનાવવાની રીતી અમને નાકસુસ છે.

ભાવો વધવાથી જમને સડન કરવું પડ્યું છે તે પૈકી ઘણા ધીમે ધીમે ભાવો ઘટશે એવી આશા રાખે છે. પરંતુ તેમને ખજાર નથી કે ભાવો ઘટવાથી ભારે હિયન પાથન થઈ જશે. ભાવો એકદમ ઘટે તો ભયંકર આફત આવી પડે છે. અને ધીમે ધીમે ઘટે તો ઉદ્યોગ, વેપાર વગેરેને વળોં મુધી ખરાબ કરી મુકે છે. ભાવો એક જ દીશમાં ખખડાટ કર્યાં મીવાય પ્રગતી કરી શકે. અર્થાત વધી શકે. જો ખીજ દીશમાં જાય તો પાછું ન ફરી શકે તેવાં પૈસાને પાછું ફેરવતાં જમ તે તુડી જાય છે તેમ ભાવો ઘટવાથી મોટી આફત ખડી થઈ જાય છે.

આ બધી અચાને પરીણામે મજૂરી કરનાર વર્ગને ઘણી જ અગત્યવાળો નાણાં વ્યવહારનો પ્રશ્ન ખગ્રે થાય છે. જેની રીતે સ્ટીમ એન્જીનને હાંકવાનું ન જાણનાર સ્ટીમ-એન્જીન હાંકવા બેસે તો ભારે અકસ્માત બને, તેવી જ રીતે નાણાં વ્યવહારથી ખીન અનુભવી રાજકીય ક્ષેત્રમાં આગ્રેવાન

અને તે બધું પરીણામ આવે છે. નાણું વ્યવહારની આખતથી સમાજવાદી આગેવાનો તેમજ રૂઢીચુસ્ત ખગ્ગનવાદીઓ એક સરખાં અસાન છે, અને તે અન્નેય ભારે નાસી-પાસ થયા છે તેનાં જોડએ તેટલા પુરાવા છે. પણ જ્યારે કામદાર વર્ગ નાણું વ્યવહારના સીદાન્તોને સમજાશે ત્યારે તે સાચા આથીકે સુધારા કરી શકે તેવા આગેવાનોને પસંદ કરવાની ઉમેદ રાખી શકશે.

નાણુંની અવસ્થા ઉપર જ કીમતની વંધવટનો અધાર છે તે સર્વેલાઈથી સાબીત કરી શકાય તેમ છે. કાંઈ પણ દેશમાં ખગ્ગનવાદ વધારવા કે ઘટાડવાનું કામ

વખતો વખતે ચંચાણી નોટો વધારવાથી ભાવો જોડએ તેટલા વધારી શકાય, અને ધીમે ધીમે પાંચી ખેતી દેવાથી પેપારે અટકી પડે એટલી હદ સુધી ભાવો ઘટાડી પણ શકાય. કાગળનાણામાં આશ્ચર્ય ખધી સત્તા છે ત્યારે ભાવ વધવા અને ઘટવાની છંડી હોવાની વચ્ચે એક એવી હદ હોવી જોઈએ કે જે તે હદે કાગળનાણું કાઢવાનું ધોરણ સમ્પ્રવામાં આવે તો ભાવો વધે નહીં તેમજ ઘટે પણ નહીં.

જો ભાવો વધે કે ઘટે નહીં તો પૈસાની ખરીદ કરવાની શક્તી એક સરખી જ રહે, અર્થાત્ નાણા વ્યવહાર સ્થિર થશે ગણાય.

ભાવના સરખાપણા અને ફરતા ધનની વચ્ચેના સંબંધ

ચંચાણી નોટો વધારવાથી અથવા ઘટાડવાથી થઈ શકે છે. આ સાથે આપેલ આકૃતિમાં 'સ્પીટજે'માં કાગળનાણું વધારવામાં આવ્યું છે તેમ ભાવો વધ્યા છે એ જોઈ શકાય છે. તેથી જ આકૃતિ ઇંગ્લેન્ડ, યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સ કે જીર્મની કાંઈ પણ દેશ માટે દોરી શકાય. ઇતિહાસમાં ફરતું નાણું વધારવાથી દેશમાં ભાવો વધે છે, અને ઘટાડવાથી ઘટે છે.

જકાઈ દરમ્યાન અને તે પછી ખેન્ડોની કાગળનાણું એકદમ વધારી દેવાની નીતીથી સેલુલર અને દેલુલર વચ્ચેના ખતોનું સ્થાનાંશ વળ્યું છે, માર્ગાકા અને મલુરો દુખી દુખી થઈ ગયા છે, પ્રમાણિક ઉદ્યોગો ઉપર અતીશીત સ્થિતિની અવળી અસર થવાથી તે ભાંગી ગયા છે. અને સરકારીયાઓ તથા આજીવનર લોકોને છુટે

લાથે ખેતવાની અતુલ્યતા કરી આપી દીધી છે. ચાપારે કામદારોમાં ભયંકર અસંતોષ છે તેવું મુળ નાણાં વ્યવહારની ન સમજાય તેવી વ્યવસ્થા છે.

ધણા આગેવાન નાણાશાસ્ત્રીઓ કહે છે કે નાણાં વ્યવહારને સ્થિર રાખવાનું અશક્ય છે. આ કહેવામાં કંઈ તો તેમની ભુલ થાય છે અથવા તો તે જાણીશુછને જનતાને અવગે રહેતે દોરવા માગે છે. કારણ કે સાચી નાણાં વ્યવહારની પદ્ધતી જે અગ્રે સુચવવા માગીએ છીએ તે ઘણા ખેતકાવાળા તથા તેના મીત્રોના કાલ માટે પડાઇ નથી. તે વડે કામદારો નાણાં ઉપર કાષ્ઠ ધરાવનારના શુદ્ધાત્મો ન રહે તે માટે ઘડાઇ છે.

અસહી નાણાંની અસર સમાજના આર્થીક જીવન ઉપર ભારે છે તે ફરી દેખાડવાની જરૂર નથી. તે ભારે છે જ. નાણાં જ ઇતિહાસ ધોડે છે એમ કહીયે તો ખોટું નથી. નાણાંશાસ્ત્રના નીચમોના જ્ઞાન ધીના ઇતિહાસને સમજવો એ ખરેખર અશક્ય

૪ સાર્વત્રીક આર્થીક આદત

રામમુક લોકમાં ચાલતા એક રીવાજનો કોપાટકીન ઉલ્લેખ કરી જણાવે છે કે ત્યારે તે લોકમાં તરાર થાય, અને વધી પડતાં માંગણી અને કાપાકાપી પર આવી જાય ત્યારે આ તરારને જોતાંજોને તેમજ તેમાં વધારે મારનાર માણસને સજા કરવામાં આવે છે. કારણ કે તેમણે વચ્ચે પડીને તે જાળોને છુટા પાડ્યા નહીં અથવા તરાર આટલી બધી દંડે જવા દીધી. આ રીતનાં મને આધારે ત્યારે દેશમાં આર્થીક આદત આવી પડે ત્યારે જેન્કોને મજા કરવી લેઈએ, કારણ કે આવી આદત આવે ત્યારે તેને આવતી અટકાવવા માટે તે કંઈ કરતા નથી એટલું જ નહીં પરંતુ આવી આદતને સ્પષ્ટાચ્છ નહીં લાવે છે અને માણસોને

છે, રોમન સામ્રાજ્યનો નાશ દ્યુટનોનાં ટોળાંઓના હુમલાઓને લીધે થયો એમ અત્યારે કહેવાય છે. પણ આ ટોળાંઓએ ઇસલામીમાં પણ મુક્યો તે પહેલાં રોમનો નાશ શરૂ થઇ ચુક્યા હતા. રોમના નાશનું સાચું કારણ સર આર્યોઆર્ય એલીસન અને બીજા અંગ્રેજ અર્થશાસ્ત્રીઓએ ગયા સેકામાં જણાવ્યું હતું. રૂચીશ ખાણોની ચાંદી ઉપર રોમ ચસણી નાણાં માટે આધાર રાખતું હતું. એગ્રસના વખતથી તે ખાણો ખસાસ થઇ ગઇ. નાણું ઓછું થવાથી લાવો ધીમે ધીમે નીચે પડવા લાગ્યા, એટલે ઉલ્લેખ થઈ બંધ પડી ગયા. મસણી નાણાં માટે લેઈતી ચાંદીની આવક પીછ કાઢ દોડાએથી ન જડી એટલે આખા મધ્યયુગ દરમ્યાન લાવો પડતા ચાંદ્યા અને પ્રગતીનો કારો એક હજાર વર્ષ પાછો દહી ગયો. અમેરીકા શોધી કાઢ્યા પછી અને મેક્સીકોથી સોનું અને ચાંદી આવવા માંડ્યા પછી, પ્રગતી શરૂ થઇ અને ઇંગ્લીશ નાણાંની શોધથી તે ઝપાટાચ્છ આગળ વધી છે.

યના ભારે નુકસાનમાં ઘણો વધારો કરી મુકે છે.

આવા પ્રસંગે શું બને છે તે આપણે જારીકાઇથી લેઈએ. અત્યારે ચાલતી નાણાં પદ્ધતીમાં આદત આવશે એવા લાઈથી પચ્ચ ઘણી વખત આદત આવી પડે છે. સાચી કે ખોટી અથવા ફેલાતાં શેર'બજારમાં ગભરાટ ફેલાય છે, અને શેરોની વેચવાતી ઘણી થાય છે. ઘણા ખરા પૈસા પેટીમાં અથવા બેંકોનાં બેંચરોમાં પુરાય છે. અંગ્રેજ અર્થશાસ્ત્રીઓ સાચું જ કહે છે કે પડી ગયેલા પૈસા બેંકોમાં એકઠા થાય છે. આ રીતે લોકોમાં ફરતું રહેલું નાણું ઓછું થવાથી બજાર ભાવો ગરબે છે. ભય પામવામાં બીજા નંબર વેપારીઓનો છે. ત્યારે ભાવ પડે છે

ત્યારે વેપારીઓ ખરીદી કરવાનું ઓછું કરે છે, અને આપેલા ઓડરો રદ કરે છે. પણ કારખાનાવાળાઓ એક વખત આવેલા વેપારની આપાદીના મોજાની અસર નીચે હોવાથી નફાની અંશએ કારખાનાંઓ વધારે વખત ચલાવી વધારે માસ ઉત્પન્ન કરે છે, અને તેને વખારોમાં ભરે છે. પણ વેપારીઓ ખરીદી કરવા બહાર નીકળતા નથી. એટલે ભાવો સપાટાબંધ બેસવા લાગે છે. કારખાનાંઓ માલથી ભરાઈ જાય છે પણ તેવું વેચાણ થતું નથી. પરીણામે તેમણે કાં તો કારખાનાંઓ બંધ કરવાં અથવા ઓછા કલાક ચલાવવાં. પણ આથી જેઓ માલ ખરીદનર હતા, અથવા ખરીદવાની ઇચ્છાવાળા હતા તેઓમાં બેકારી અને ગરીબાઈ એવો દેશવા મડિ છે. એક બાલુએ માલ તૈયાર છે, અને બીજા બાલુએ તેની જરૂરિયાત પણ છે, પરંતુ માલની આપ લે થતી નથી અને પ્રભુનું આદીકૃત જીવન પશ્ચાદ્ધાતી બની જાય છે.

પણ બેંકાનું શું? ને બેંકના ડાયરેક્ટરો, ખાસ કરીને રેટર બેંકના ડાયરેક્ટરો નાણાંશાસ્ત્રના સીદ્ધાંતને આધારે આકલનર હોય તો તેઓ એકદમ વચ્ચે પડશે અને આદતને અટકાવશે, પણ જ્યારે આદત આવવાના ભણકારા વાગે છે ત્યારે મુડીલરો કારખાનાંવાળાઓને ધીરેલા પૈસા પાછા માગે છે. આ પ્રસંગે કારખાનાવાળા પાસે પૈસા નથી હોતા. તેણે ધરેલું હોય છે કે માલનો ઉપાડ થોડા વખતમાં થશે. તેથી પોતાની સઘળી મુડી તેણે કાટા દીધેલી હોય છે. તેની પાસે ને માલ ડગલાબંધ પડેલા છે તેના એકદમ પૈસા બની શકે તેમ નથી હોતું, કારણ કે જેના ભાવ પડતા હોય તે માલ કોણ ખરી દે?

પરીણામે કારખાનાવાળાએ બેંક પાસેથી નવી જાન લેવી રહી. પણ બેંક જાણે છે

કે પૈસા ન બોલા હોય તો કાંઈ પણ રીતે આપેલા પૈસા પાછા મેળવી લેવા જોઈએ. એટલે બેંક તક જોઈ તેની પાસે બાંજનો ભારે દર માગે છે. એક ખાનગી બંધો કરનારી સંસ્થા તરીકે બેંક બીજું કરી શકે જ નહીં તે સમજી શકાય તેવું છે. તેના કારકરોએ શેરહોલ્ડરો માટે બને તેટલું વધુ બાંજ. કમાની આપવું જોઈએ. બાંજે ધીરતી વખતે બને તેટલું વધારે બાંજ માગવું એ તેમની ફરજ રહી, અને જ્યારે આવું જોખમ બેંકવાનું હોય ત્યારે બેંકે પણ જોખમનો વીચાર કરીને બાંજનો દર કહેવા રહ્યો.

જર્મન રેટર બેંક, સ્વીસ નેશનલ બેંક, અને બેંક ઓફ ઇંગ્લેન્ડ કમનસીએ ખાનગી મંડળીઓ જ છે. એટલે તેઓ ઉપર જન્યા વેત્ત સીદ્ધાંતે જ વર્તે છે, આદત આવવાના ભણકારા વાગે છે ત્યારે તેઓ બાંજનો દર વધારે છે. પણ આદતને આવતી અટકાવવા માટે તેમણે તદ્દન ઉત્તરી રીતે વર્તવું જોઈએ. કામગીરી તરીકે ને માલીકો પૈસાની બીડમાં હોય તેમને ઓછે બાંજે પૈસા ધીરવા, અને ભાવોને ઘટતા અટકાવવા માટે પુરકળ નાણું ફરવું કરી દેવું. આ પ્રસંગે ધીરેલી રકમો ટુંકી મુદતને માટે ધીરવી. ને તેમ ન કરવામાં આવે તો નાણાં બીડ પછી નાણાંની છુટ ચલાવી ભાવો વધવા માંડશે અને બંજર-ભાવો સ્થીર રહેવાને બદલે ઉંચા નીચા થઈ જશે. ને ધીરેલી રકમ થોડી મુદત માટે હશે તો ભાવ વધવા માંડશે તે અસ્થામાં ધીરેલી રકમની મુદત પાકતી હોવાથી તે નાણાં પાછા લઈ લેવાથી, ફરના નાણાંમાં સંકોચ થશે, અને પરીણામે ભાવો વધવા અટકશે.

પણ ખાનગી બેંક પાસે પંચપકારી કામની આજ્ઞા રાખતી એ મોટી ભુલ છે. માટે ને ખાનગી બેંક રાજ્યની બેંકો

તરફ ગાંધીની ક્રિયા તેમને તેમના અત્યારે જે ખાસ દક્ષ હોય તે બદલે અને તેમણે અન્યાર મુઠ્ઠી જે કામ કર્યું તે બદલેનો પુરતો બદલો આપ્યા પછી નાણાં વ્યવહારને સ્વીકાર કરવા માટે કાગળનાણાં કાઢવાનું કામ રાજ્યે લઘુમાં લેવું. નાણાં વ્યવહારને સ્વીકાર કરવાના હેતુસર ઉભું કરેલ સરકારી ખાતું ત્યારે ત્યારે કારખાનાના માલિકા સુવ્યવસ્થા પડે ત્યારે અને સુચલિત ઉપાધિ લેવાથી આવેલી આર્થિક આશન દુર કરી શકશે. ભાવ ધરે છે ત્યારે ત્યારે જ આર્થિક આશન દેશ પર આવે છે. માટે જે રીતિ નાનો ગમડના અટકશે તે વેચાણને થઈ જતું પણ અટકાવશે. પરીણામે લેવડદેવડ આણુ રહેશે અને બેંકરી અટકી જશે.

આ મુશ્કેલી સામે આવના એક આકોષપત્રે હવે જવાબ આપેલો ગાંધી રહ્યો છે. કોઈ પુછશે કે આવી રીતે નાણાં વ્યવહારને સ્વીકાર રાખ્યા કાદેશ કાગળનાણાં સામે ત્રીજેરીમાં શું રાખવામાં આવશે? પણ આ સંયોગોમા કાગળનાણાં સામે ત્રીજેરીમાં સોનું અનામત રાખવું જરૂરી નથી. સોનાને અનામત રાખવાનો હેતુ કાગળ નાણાંની કીંમત ઘટતી જતી અટકાવવા માટે છે. અર્થાત કાગળનાણાંની કીંમત સ્વીકાર-એક સરખી-રાખવા માટે સોનું અનામત રાખવામાં આવે છે. પણ ત્યારે નાણાંની કીંમત જ એક સરખી રાખવા માટે ઉપરની મુશ્કેલી કરવામાં આવી છે ત્યારે ત્રીજેરીમાં સોનું અનામત રાખવાની જરૂર શી? જ નાણાંની કીંમત માફતા સ્વરૂપમાં એક સરખી રહે તો અનામત સોનું ત્રીજેરીમાં રાખવાને બદલે માલ પડે જ તે નાણાંની કીંમત એક સરખી સ્વયંવાહ રહી છે.

એમલ આ સ્વીકાર નાણાં વ્યવહારને ગ્રામીણીઓની ખજોળ પહોંતી સાથે સરખાવે છે.

ગ્રામીણી ગતીને કમતા સંવર્ધન નીયમો કાપર-નીકસે શોધી કાઢ્યા હતા, પરંતુ તેને એમ ખ્યાલ ન હતો કે વીશ્વ તેની ઉપર, નીચે અને ચારે ગાળુએ વીરનરી રહ્યું છે. તેણે ધાણું કે ગ્રાહી સપાટ પ્રદેશ પર મુશ્કેલી ચારે ગાળુ ફરી રહ્યા છે. ગ્રામીણીઓએ માનવ સમાજને આ કમલામાંથી છોડવો. તેણે બેધું કે મુશ્કેલી અને ગ્રાહી વીશ્વમાં ફેરે છે. માટે કાપરનીકસનો સપાટ પ્રદેશનો સીદાંત નેટલો ખજોળ માટે જરૂરી છે તેવું જ કાગળનાણાં સામે સોનું હોવું જરૂરી છે.

ગ્રાહ પણુ જાતની આર્થિક આકત આવ્યા સીવાય માફતની નીપજ છુટથી થયે જ જાય અને આપણા સાંકડા મનના અર્થ-શાસ્ત્રીઓના કહેવા મનુષ્ય વધુ નીપજનો લેય આવી ખડો ધાણું ત્યારે રાષ્ટ્રીય કરન્ની ઓરીસે લોકોમાં વધુ ને વધુ નાણું ફરવું કરવું. જેથી વધુ ને વધુ ઉત્પન્ન થતા જતા માફતને ખરીદવાનું બની શકે, અને પરીણામે ભાવો ઘટતા જતા અટકે.

લોકોમાં વધુ નાણું ફરવું કરવાની અનેક રીતો છે. કાંતો કરન્ની ઓરીસ ઓળ વ્યાજે નાણાં પીરવાનું શકે કરે અથવા તે લોકોએ સરકારી લોનો લીધી હોય તેમને પૈસા આપી સરકાર લોનો ખરીદી શકે. પછું પગલું લેવાથી વ્યાજનો દર દરેક અને ઘટશે. અને બીજા પગલાંની અસર પણ તે જ થશે. સરકાર નેટલે અંશે પોતાની લોનો પાછી ખરીદી શકે તેટલે અંશે લોકોમાં લોનોની માગણી ઘટશે. પરીણામે વ્યાજનો દરમાં ઓછસ ઘટાડો થવાનો જ.

દેલુદર એકે કે ભાવો ચારે ગાળુ ધરે છે. એટલે જે ગ્રામીણી કરન્ની ઓરીસમાંથી ૩ ટકા વ્યાજે પૈસા મળતા હોય તો ૪ ટકા વ્યાજ કરવાનું તે આણુ રાખશે નહીં.

ગુન્હો અને શિક્ષા

અંત વીનાનો સંવાદ

: મુળ લેખક :

જરાલ્લ ખુલેટ

: અનુવાદ :

કિશોર

સ્થળ : લાઈકાટ આગળનું મેદાન

પાત્રો : ભારકર અને શશીકાંત

ભારકર : શશીકાંત તું આવ્યો તે હીક થયું, હું તને જ હમણાં સંભળી રહ્યો હતો. અહીં બેઠે બેઠે માથેના ન્યાયમંદીર ઉપરની ન્યાયની મુતીને જોતાં જોતાં, એક પ્રશ્ન પરત્વે વીચાર કરી રહ્યા હતા. હમણાં હમણાં એ વીચારે મારા માથામાં વારંવાર આવ્યાં જ કરે છે અહીં બેઠાં બેઠાં હું એ વીચાર કરતો હતો, ત્યાં જ અંધારી રાતે થતા વીદ્યુત ચમત્કારની આફક મારા માથામાં એવા વીચાર ઉદભવ્યો કે શશીકાંત અત્યારે ખળી જાય તો ઘણું જ સારું, જો તારી સાથે થોડીક મીનીટ ચર્ચા કરીશ તો બધી વાત મને દીવા નેપી દેખાઈ જશે એવું મને લાગ્યું. અને મારા વીચારોના પ્રત્યુત્તર રૂપે જ કેમ ન હોય, તેમ એકાએક અહીં તારું જ આગમન થયું. આ તો લગભગ ચમત્કાર જ કહેવાય; નહીં? પણ, હા, તું તો એવા ચમત્કાર જમત્કારમાં ક્યા માને છે?

શશીકાંત : એવો જવાબ આપવાની મારે બાગે જ જરૂર હોય

ભારકર : મારા ડગર, તારું એ કહેવું ખરું છે. કેમકે એવા પ્રશ્નો પરત્વેના તારા

વીચારો જાણીતા જ છે મંથપવાદની જરૂર ઉપર ભારે આગ્રહ કરતા મેં તને અનેક વખત ચાલવ્યો છે. એ બહુ જ સાફ થયું, કેમકે તારા જેવા ઓછામાં ઓછો શ્રદ્ધાળુ માણસ મને અત્યારે બહુ જ મહત્ત્વનાર થઈ પડે તેમ છે તું તે માટે થોડીક મીનીટ રોકાશે?

શશીકાંત : મારાથી બનશે તેટલું હું કરીશ. બોલ તારો પ્રશ્ન શું છે?

ભારકર : અત્યારે મારા માથાને ગુચવી રહેલા સવાલ ગુન્હો અને શિક્ષા એ છે એ પ્રશ્ન જોટલો મારે માટે ઉપયોગી છે, તેટલો જ તારે માફ પણ છે કેમકે આપણે ખાતરે અષોડાયેષ યજ્ઞમા માનતા નથી, એટલે જોને આપણે ગુન્હાતું નામ આપીએ છીએ તે કરનારને સજા કરવાની આપણી રીતની અંદર રહેલા ન્યાય રહેલા છે તે શોધી કાઢવામાં કંઈક મુશ્કેલી લાગે છે.

શશીકાંત : મને એમા કશી જ મુશ્કેલી લાગતી નથી. સૌ કોઈ જાણે છે કે ગુન્હો તે ખગળ કામ છે, અને શિક્ષા એ ખગળ કામ માટેની ચળ છે.

લાન્કર એ ખરાબ, હવે ખરાબ વામ, 'કોને કહેવું' તેની વ્યાખ્યા કરીએ તું અને એમ ન કહેતા કે 'એટલું' કરવું તેવું નામ. ખરાબ વામ, કેમકે એટલે સુધીનો વીચાર તો મેં જોયો જ છે. એટલે ખરાબ અથવા ખોટું અને હકિકતું એની જ વ્યાખ્યા સમજાવવાનું તે જ વ્યાખ્યાની ચર્ચા માટે જરૂરનું થઈ પડે.

શરીરના તમાગે મુરકેથી માગથી સમજાવવાની નથી.

લાન્કર. જરા ધીરજ ધર તો હું તને વધારે વીશદ્ધિ ગીતે તે સમજાવવા અચ્છા હશે. આનો હું તે આ રીતે રજુ કરીશ. ઇશ્વરમા શ્રદ્ધા રાખનારાઓ આપણને કહે છે કે, તેની ઇચ્છા પ્રમાણે કામ કરવું તે નાહક અને તેની ઇચ્છા વીરુદ્ધ કામ કરવું તે ખોટું. પરંતુ હું અને તું ઇશ્વરના અમીત્યને જ સ્વીકારતા નથી એટલે આપણે એવું આશ્વાસન લઈ શકીએ તેમ નથી. આટલે સુધી તો આપણે મંગતા થયાને ?

શરીરના હવે હું સમજ્યા કે તું તું કહેવું માગે છે હવે બધું મુદ્દો સરળ થઈ ગયો ત્યારે હવે મેં ઉત્તરવળે જ વ્યાખ્યા આપી હતી તેમા માટે સુવારો કર્યો રહ્યો ને સાબળ, શુન્દો તેવું નામ કે જેમા ભગવાનના કાયદાનો નહીં પણ મનુષ્યકૃત કાયદાનો ભંગ થયેલા હોય.

લાન્કર હવે આપણે જગ આગળ જઈએ અને વીચારીએ કે એ કાયદાઓ કંઈ સૌએ જોઈ નીતીની લાખના ઉપર રચાયેલી નથી, પરંતુ તેની વ્યવસ્થાતને લક્ષમા લક્ષને રચાયે છે એટલે જેઓ કાયદાનો અમલ કરે છે તેઓ માત્ર ન્યાયના હિતને જ લક્ષમા લઈને તેમ કરતા હોવાનો દાવો

કરે તેનાથી વીરોધ વીચીત્રના ખીણ હશે હોય શકે ?

શરીરના હું તેનાથી ઉપરું જ માનું છું હું તો એમ માનું છું કે એ જલતનો દાવો તદ્દન વાજબી છે, અને કોઈ પણ માણસ ગંભીરના લાગે તેની સામે વાધો ઉઠાવી શકે જ નહીં.

લાન્કર શું ત્યારે નાહક કહેવું એવું છે કે વ્યવસ્થા અને ન્યાય બંને એટલે જ વળુ છે ? તને યાદ હશે કે તું હમણા જ વ્હી ગયો છે કે, કાપડો અને તેનો અમલ તે વ્યવસ્થાની ખામત છે.

શરીરના મને લાગે છે કે તું માટે જ લાચરે મને ખોટો પાડવા માગે છે પણ હું તારી એ લાક્ષણિકતા સપાટ જાઉં તેવા નથી. તું ન્યાય અને વ્યવસ્થાની વચ્ચેના તફાવત સીધા કમ્પા તરફ જઈ રહ્યો છે. ત્યારે હું એવો કોઈપણ તફાવત તેમા જોતો જ નથી આપણે એ વાત તો સ્વીકારી જ ગયા છીએ કે દૈવીન્યાય એ લાક્ષણિકતા કંપના સીવાય ખીણું કંઈ જ નથી એટલે આપણે આપણે ખીણ જ કંઈ ન્યાયની કંપના કરી શકીએ તે ન્યાય વ્યવસ્થાથી કોઈપણ રીતે બીજા હોય તે સભવી જ શકે નહીં. તેમા માન એટલે જ પ્રશ્ન આપણે રહે કે, એ વ્યવસ્થાના વ્યક્તી કરતાં સારા એ અમાનની સાથે શું લાગે-વળગે છે ? કેમકે છેવટે તો લઘુમતી ઉપર બહુમતીનો જ અંકુશ તો રહે છે ને ? એ દૃષ્ટીએ જોતા હું કામા એટલું જ કહેવું જોઈએ કે, ન્યાય એટલે જનતાની વ્યવસ્થા. તેનાથી એમા કંઈ વીરોધ નથી કે કંઈ ઓછું પણ નથી. અને રાષ્ટ્રના કાનુનમા જલતને માટે ઉપયોગી હોય, એની જે વ્યાખ્યા કલ્પવામા આવી હોય તેની વીરુદ્ધ વળતું તેવું નામ જ શુન્દો. હું ત્યારે હું

કે, હું તને માની વાત ખરાબર સમજાવી શક્યો છું.

ભાસ્કર : ખરાબર. એટલું જ નહીં પણ ગુન્હાની તો જે વ્યાખ્યા કરી તેનો કોઈ પણ કુલ્લુપીમાન મનુષ્ય ધનકાર કરી શકે તેમ છે જ નહીં, પણ શીક્ષાના સંબંધમાં હજી મારી મુશ્કેલીનો ઉકેલ થયો નથી. એટલે મને લાગે છે કે કદાચ આપણે એ સંબંધમાં વધારે લાંબી ચર્ચા કરવી પડશે. તે મને એટલું તો કહ્યું જ છે કે શીક્ષા તે ગુન્હાની સજા છે અને ખરાબર તે એમ જ છે. હવે માત્ર હું જે જાણુવા આવું છું તે એ જ છે કે, એ સજા ક્યા હેતુથી અને ક્યા કારણસર કરવામાં આવે છે?

શશીકાંત : એ પણ એટલું જ સ્પષ્ટ છે. શીક્ષાનો આશય કાયદો પગાવવો તે છે.

ભાસ્કર : અને તે આશય એથી ફળાવ્યું શાય છે ખરો?

શશીકાંત : એમાં તો શંકા જ થું હોય?

ભાસ્કર : તો તો પછી જ્યાં સુધી કાયદાનો લંગ કરવામાં ન આવે ત્યાં સુધી શીક્ષા કરવાનો પ્રસંગ જ ઉપજીત થતો નથી. કેમ એ તો બરાબરને?

સશીકાંત : ખરાબર તેમજ.

ભાસ્કર : તો વળી બીજી વીચીત્ર પરીસ્થિતિ ઉભી થશે. શીક્ષા કાયદાનું પાલન કરાવે છે; તેમ છતાં શીક્ષાનું અસ્તિત્વ એ તો કાયદો તોડવામાં આવ્યો છે એવું ગણાવવાની ધારી લેવા ઉપર રહેલું છે. એ તો મને એક બીજાની વીરૂદ્ધ જતું લાગે છે.

શશીકાંત : એ તો બધી નકામી જીલા જગ્યા જેવું છે. તું ગંભીરતાપૂર્વક આ કહે છે એમ હું માનતો જ નથી, તેમ છતાં હું નવે એ બાબત બચ્ચું પણ સમજી શકે એટલી સરળ રીતે સમજાવીશ.

ભાસ્કર : હું એ જ ઇચ્છું છું.

સશીકાંત : ત્યારે સાંભળ. કાયદો ધડાયો. કાયદો તુટ્યો. તોડનારને સજા નહીં આપી. અને તેમ કરીને કાયદાનું પાલન કરવામાં આવ્યું.

ભાસ્કર : હવે હું સમજ્યો. તે બધું જ સરળતાથી ખુલાસો કરી દીધો. ત્યારે મારે એમ જ માની લેવું રહ્યું કે જેમને એક વખત સજા થઈ હોય તે માણસ ફરીથી જીવે પણ કાયદો તોડવાનું સાધસ જ ન કરે, એમને?

શશીકાંત : ના; એવું કંઈ નથી. એક વખત જ્યાં એક માણસ કેદખાનામાં ગયો કે પછી તે કાયદાને માન આપીને આશ્રનાર માણસ રહી શકતો જ નથી. કેમકે પછી તો તે માણસ મુઢરી શકે તેવા રહેતો જ નથી અને પછેથી જ તકે તે ફરીથી ગુન્હો કરે છે.

ભાસ્કર : આ તો વળી બીજી અન્યથા! હમણાં જ તું જે કહી ગયો તેથી વળી આ તો વીરૂદ્ધ જાય છે. તે તો કહ્યું કે સજા કરવાનું કારણ તો કાયદાનું પાલન કરાવવું તે છે, અને એ આશય તેથી ફળાવ્યું શાય છે.

સશીકાંત : ભાસ્કર, તું જાણી જોઈને સમજવા માગતો ન હોય એવું લાગે છે. કેમકે તારે એ જાણવું જોઈએ કે સજાથી કાયદાનું પાલન કરાવવું તેટલેથી પતવું નથી. તને ગમે તો તું એમ કહી શકે છે કે, જોખમ ખરેખરા ગુન્હો કરનાર છે તેમના સંબંધમાં શીક્ષા સજા થવાને બદલે ધણી વખત નીરૂઢ નીવડે છે. પરંતુ જોખમ ગુન્હો કરવાની વૃત્તિવાળા હોય તેમની ઉપર તેની સારી ગસર થાય છે. હું કામ કહીએ તો, જોઈને કામ કરનારને શીક્ષા કરવાથી બીજાઓને તેમ કરતાં આપણે

અટકાવી ઘડીએ છીએ; તેની તો ના પાડી સકાય તેમ છે જ નહીં.

ભાસ્કર : તે જ રીતે મારા ધારવા પ્રમાણે આપણે તેવું પ્રતીપાદન પણ કરી શકતા નથી. કેમકે એટલું તો તું પણ સ્વીકારીશ કે, જે ગુન્હો ખરેખરો થયો નથી પરંતુ તેનો માત્ર વીચાર જ કરવામાં આવ્યો હોય તેની સામે આપણે પુરાવા રજુ કરી શકીએ તેમ નથી. શીશ્યોનો વીચાર ગુન્હો કરવાનો અટકાવ કરવામાં અગત્યનો ભાગ ભજવે છે એવું જે આપણે દરેકી કાષ્ટએ છીએ, તેવું બની શકે કે કેમ તેને જ માટે મને તો મોટા શક રહે છે. હું તો એમ માતું છું કે, શીશ્યોની ગુન્હો અટકાવવાના ભય તરીકેની અસર, મંબીર ગુન્હાના સંબંધમાં થતી સજાથી ઘણી વખત તો ઉલટી જ થાય છે.

શશીકાંત : એ પણ વીચારવા જેવી વાત છે. એવું તું એકદમ ઉદાસણ આપે ના હીક.

ભાસ્કર : હું જે કહેવા માતું છું તે આ છે એકદમ માણસને કેદની સજાના ભયથી નાની એકી કરનાં અટકાવી શકાય, પણ ફાળીની સજાના ભયને લીધે કાષ્ટપણ માણસને ખુન કરતાં ભાગ્યે જ અટકાવી શકાય છે, એથી ઉત્તરું ધારી હેવું તે માનસ શાસ્ત્રની અપ્પ હકીકતોની અવગણના કરવા જેવું છે. ખુનનો સમાવેશ એક અથવા તો બે પ્રકારમાં કરી શકાય તેમ છે. એક ઉતાવળથી [અર્થાત્ લાગણીના ઉત્કેષાટથી] અને બીજો ગણતરી પુરક. અને એ વાત તો હીવાજેની છે કે, જે માણસ એકાએક લાગણી ઉત્કેષાત્ જવાથી ખુન કરી નાખે, તે એવું શું પરીણામ પોતાને બોગવવું પડે તેનો વીચાર, કરવા બેસે તેની ખીતીમાં જ હોઈ શકે નહીં. તે જ રીતે એ પણ એટલું જ સ્પષ્ટ છે કે, જે માણસ બરાબર ગણતરી કરીને ખુન કરે તે પણ એટલી ખાતરી પુરક જ માની

એકો હોય છે કે, ખુનનો ગુન્હો કર્યા પછી તેને પાછો ઘેર જવાતું મળવાતું નથી જ.

શશીકાંત : એટલે તું એમ મુલવવા માગે છે કે, મોતની સજા, એ જાતના ગુન્હા થતા અટકાવવાના ભય તરીકે અસરકારક નથી, એટલે તે સજાનો ખ્યાલ કરી શકાય તેમ નથી.

ભાસ્કર : પહેલી વાત બરાબર છે, પણ તારા કથનના પાછલા ભાગ સાથે હું મળતો થઈ શકતા નથી. હું કહેવા માતું છું તે એ છે—અને એ વાત તું રખે વીસરતો કે હું આ સંબંધમાં તારી પાસે જણાવવા જ માતું છું—કે, જે આપણે ખુન કરનારા માણસોને ફરિયાદો મોકલવાતું ચાલુ રાખવા માગતા જ હોઈએ તો, આપણે તેમ કરવા માટે જે ઉજાગા રાષ્ટ્રમાં તેવું સમર્થન કરીએ છીએ, તે કરવાનો ફાલ છોડી દઈને, ખુલ્લે ખુલ્લું સ્વીકારી હેવું જોઈએ કે, આપણે વેરની વસ્તુલાત સીવાય બીજું કશું માગતા નથી. આપણી નીતી આંખ ફોરો તેની આંખ કોણી અને હાંત તોડે તેના હાંત તોડવા તેટલી જ છે.

શશીકાંત : પણ, તે બાબતમાં આપણે બન્ને એક જ વીચાર ધરાવીએ છીએ. વેરની ભાવના એ જ જુદીવાદનો પ્તકાર કરનાર તત્વ છે, એટલે એ ભાવનાનો તોડ હું પણ વીરોધ કરું છું.

ભાસ્કર : ત્યાં હું તારી સાથે મળતો થાઉં છું. હું માતું છું કે જે કાવો વેર વસ્તુ કરવાની વૃત્તિની ઘસી તરીકે સ્વીકરતા હોય તો પછી સંસ્કારીતાની અને સંસ્કૃતિની બધી વ વાતો નકામી છે.

શશીકાંત : તો પછી ફાળીની સજાને ખ્યાલ તોરથી કેમ કરી શકાય ?

ભાસ્કર : એ જ મારાથી સમજાવતું નથી ને ? તેથી તો હું તારી-સલાહ માતું છું.

એ સગ્ન તેવા જ બીજા ગુન્હા કરનારાઓને તેમ કરતાં અટકાવવામાં મદદગાર બને છે એમ કહેવું તે બીજકુલ વાજબી નથી. બીજા દેશોનો અનુભવ પણ એ વીચારોને ખોટા પાડે છે, અને માનસશાસ્ત્રને ધોરણે તો તે જરા પણ ટકી ગઈ તેમ નથી એ તો આપણે હમણાં જ જોઈ ગયા. એટલે મારા ધારવા પ્રમાણે હકીકત એમ છે કે, શીક્ષા એ ગુન્હા અટકાવવાનો ઉપાય છે, અથવા તો આપણે તેમ હોવાનું માનીએ છીએ, એમ કહેવું તે જ આપણી વ્યવસ્થાને કાવળ બગાડે છે. હું તો તેથી કહું છું કે, શીક્ષા એ બીજું કંઈ જ નહીં પણ વેર વનુલકરવાની સામુદાયિક વૃત્તી [Collective conscience] જ માત્ર છે. અને વેર લેવાની વૃત્તી તે તો મનુષ્યની હવકામાં હવકા બાગણીનો ઉભરો છે, એટલે તેની ઉપર અંકુશ મુકાની જરૂર છે. એ ગતિ એ વૃત્તી પોતાનો સામાન્ય ધર્મ અજાગરે છે, કેમકે કેટલાકે એ સંબંધમાં એવી દલીલ કરશે કે, ગુન્હો કરનાર ઉપર રાજ્ય (State) ને રાજ્યરિતે વેરની વસુલાત કરે નહીં તો, પત્રીત નાગરીકોના વેરની વૃત્તી તેની તમામ મર્યાદાઓ તોડીને ફાટી નીકળે આપણા ફાજરો કાયદા માટે ને ઓછામાં ઓછું છતાં ખરેખર સત્ય કથન કરવું હોય તો એટલું જ કહી શકાય કે, માણસોને જીવતા સર્ગમાંથી દેવાના કાયદા [Lynch Law] ની એ પુર્તી જ હોઈ, તેનો અમલ વચારે વ્યવસ્થાપુર્વક થાય છે અને તેનું પરિણામ પેલા કરતાં ઓછું ધાતકી લાગે છે.

શીક્ષાત. મને લાગે છે કે તું બહુ જ આગળ વધી જાય છે. તેમ જ શીક્ષા એ ગુન્હો અટકાવવાનું સાધન છે એ પ્રશ્નના સંબંધમાં તું બહુ જ ઉતાવળે અભિપ્રાય બાધી લે છે. તેમ છતાં ને તું મને એટલું

સાબીત કરી આપે કે, કેદમાં જવાની શીક્ષાનો ભય ગુન્હો કરવાનો વીચાર કરતા-રને તેમ કરતા અટકાવી શક્યો નથી જ, તો પણ હું તો શીક્ષાને કાયમ રાખવાની નરેણ્ય કરવાનો.

ભાસ્કર તાર એ કથન તો બહુ જ વીચીત્ર કહેવાય. પણ મેં હમણાં કહ્યું તેમ કાયદાની મદદથી કરવામાં આવતી સજા તે માનવજાતીની વેરની લાગણીને અપાતી છુટ છે, એ વીચારનો તું ખીકાર કરે છે કે નહીં?

શીક્ષાત નહીં. હું તેને ભુદી દ્રષ્ટીએ જોઉં છું. માણસ શરૂઆતમાં શીક્ષાના ભયથી નહીં પણ લોકમતથી ડરે છે. પોતાના સ્વજન મંડળમાં તેને માટે ખરાબ વીચાર બંધાય તે એને ગમતું નથી, અજાગર સમાજમાંથી બહીષ્કૃત થવાના ભયથી તે ગભરાય છે

ભાસ્કર આ તો તું તારી જ સામે સ્વીકાર કરી ગયાં છે. કેમકે ને એક માણસ ગુન્હો કરવાથી તેના સ્વજનમંડળના વીરોધથી થતા લાંબા માનસીક વેદના મઠી રહ્યા હોય, તો પડી તેને જોશમાં ધકેલીને એને ગારીરીક પાતળા આપી તેની મુશ્કેલીઓમાં વધારો કરવો એ તો લાગેમાં લાગે કરતા જ છે.

શીક્ષાંત તેમ નથી. શીક્ષા એ તો ગુન્હા તરફની સામુદાયિક નાપસંદગીનું અસુક પ્રદર્શન છે. ગુન્હાગર તરફની આપણી નાપસંદગી અતાવવાનો માત્ર એ એક જ અસરકારક ઉપાય છે.

ભાસ્કર આપણી ચર્ચા બહુ જ સરસ રીતે આગળ વધી ગઈ છે અને તારે મારે મેં રાખેલી તમામ આશાઓને તેં વ્યાજબી કરાવી આપી છે! આપણે ચર્ચાનો આરંભ એમ કર્યાને કયો હતો કે કાયદેસર થતી સજાઓથી કાયદાનું પાલન કરાવી શકાય છે, પગનું એ વ્યાખ્યાને કરી જ પુરાવાનો આધાર

મળી શકતો નથી એમ લેયું, એટલે આપણે ધણી ઘાઝા ઢીને તેનો એ મુદ્દા ઉપર ખ્યાલ દરવાં લાગ્યા કે, પવીત્ર નાગરીકોની વેરના લાગણીના અચુક પ્રદર્શનના પ્રમાણમાં શીક્ષા એાછી દરકન કરનારી રીતે એ લાગણી પ્રગટ કરે છે. અને હવે તો ધણી આપણે તેથી એ નીચે ઉતરીને કહી રહ્યા છીએ કે, શીક્ષા એ તો માત્ર ગુન્દા તરફની સામુદાયીક નાપસંદગીને આપાદ' રીતે પ્રગટ કરનાર છે. આ ઉપરથી એટલી આશ્ચર્ય નામવાને કારણ મળે છે કે, એક દીવસ એવા આપણે કે જ્યારે આપણે ગુન્દા તરફની આપણી નાપસંદગી ખતાવવા માટે એથી પણ એાછા અવેશવાળાં સાધનો શોધી શકીશું.

શશીકાંતઃ એ તો ખબુ જ વધારે પડતી આશા છે. કાયદો લાગવાની ટેવ જ જમને

પડી ગઈ છે તેવાઓની સરખામણી તો કુતરાઓ સાથે જ કરી શકાય. અને તેવાં એાને પાંશરો કરવા માટે બળ [Violence] એ જ એક કારગત ઉપાય છે. તેવાઓને તો ગેરવર્તણુંક બનાવતાં કોકવા જ લેઈએ. તે સીવાય બીજો કોઈ ઉપાય જ નથી. એટલે જેમ કુતરા માટે બળની, મારની જરૂર છે, તેમ ચોરને પાંશરો કરવા માટે પણ તેની જ જરૂર છે.

ભારકર: પણ તેમાં કેર માત્ર એટલો જ સહેલો કે, મારના ભયથી કુતરાઓ નમારુ દાવેલા નીપમેાનો લાંગ કરતાં અટકી જશે; પણ ચોર શીક્ષાના ભયથી સુધરવાને બદલે પીરોષ બગડતા જ જશે.*

જરેસાનાહીરટના ૧૯૭૧ના વાર્ષિક અંક- માંના લેખ ઉપરથી.

“રાજકીય કાય' સાંધવા માટે એકબીની દુ' જે પીનતી કર' છું' તે મારા મુક્તમાન ખંધુઓને દુ' ખાસ કરીને કર' છું'. એક વખત ક્રમવણીની બાબતમાં તેઓ હીંદુ-ઓની હારોહાર આવે એટલે પછી તેઓએ કોઈ પણ વતની બીક રાખવાની જરૂર નથી. જીવનના સર્વ ક્ષેત્રોમાં-જેમાં સરકારી નોકરીઓ તો માત્ર એક નાનો હીરસો ધરવે છે-પોતાનો પ્રમાણસર હીરસો મેળવવાને તેઓમાં ગંકની છે, કૌવત છે, છુદી છે. સરકારી નોકરીમાં જ કંઈ ખડું સમાધ જતું નથી. એક વખત સ્વરાજ મળ્યું' કે સર્વની પુરતી આપાદાની યરો, પણ ત્યાં

મુંધી કંઈ વળવાનું નથી, માટે આપણા જ્ઞાનંજ્ઞને. માટે સચક્ત પ્રગળને અમેલ એકબીની ખાસ આરસ્યકતા છે. સંવળી કામતી રાજકીય સ્થીતી એકસરખી છે. તેઓ કુમશી સાથે અને તરંગે પળુ સ્થે. આ એકબી વીના સંવળા પ્રવલ્નો વ્યર્થ' છે. આપણામાં એક સાધારણ દ્યેવત છે-સાંવા-રણ છે છતાં તેમાં ઉત્તમ સમજ સમાવથી છે-કે 'સંપે ચડયું', કુસંપે પડયું'.

દાદાભાઈ નવરોશ

[૧૯૦૫ માં મહાસત્યાના પ્રક્રમ સંધાનેથી આપેલું બાવળ]

સામ્રાજ્યવાદ: તેનું ઉગમ અને ભાવી

: લેખક :

સુનારજી બંદવજી વંદ

બી. ક્રેમ., એક. આર. ઇ. એસ.

જનન જેનાં પુરુષો કંઈક કંઈક આખી રહ્યું છે, તે સામ્રાજ્યવાદનો જન્મ પૈસાની ભુખમાંથી થયો, તેનું વીરણ ગ્રંથ ઔદ્યોગિક હરીફાઈની ધ્યાનમાં રચ્યું, તેના નાશના બીજ એ ઇર્ષ્યાનીએ સળગાવેલા મહાયુદ્ધમાં ગ્રાપાયાં. છતાં હજી આથી કે સામ્રાજ્યવાદની કચળ ભુખ ભાગી નથી. તેથી જ નવા યુદ્ધની નોખતો ગડનડે છે અને એ નોખતોની પાછળ સામ્રાજ્યવાદના નાશનાં અને સમાજવાદ કે સામ્યવાદના ઉદયના નાશનાં ફરફે છે. કેમકે અહીં તેની સંક્ષેપ સમીક્ષા કરી બતાવે છે.

જનન આજે સામ્રાજ્યવાદનાં કંઈક કંઈક આખી રહ્યું છે. આજે સામ્રાજ્યવાદી મહાપ્રજ્ઞઓનાં લોભ અને મહાસ્વાદનાં વેદી પર પ્રધી પરના અનેક દેશોમાં દ્વીત પ્રજ્ઞઓનો ભોગ અપાઈ રહ્યો છે. પણ જન-તના આધુનીક સામ્રાજ્યો પર નજર નાખતાં એક વસ્તુ બહુ સ્પષ્ટ જણાઈ આવે છે: સામ્રાજ્યવાદનો પ્રચાર આધુનીક સમયમાં જોડેલા પશ્ચિમની પ્રજ્ઞઓમાં થયો છે તેટલો પુર્વની પ્રજ્ઞઓમાં નથી થયો; એટલું જ નહીં પણ વસ્તુતઃ એકલા જનપાનના અપવાદ સીવાય પૂર્વની અંધી પ્રજ્ઞઓ આજે પશ્ચિમની મહાપ્રજ્ઞઓના સામ્રાજ્યવાદનો ભોગ બની રહી છે.

વર્તમાન યુગમાં પાશ્ચિમાત્ય રાજ્યો “વલ્-ખીરેલા” અને “અણખેરેલા” પ્રદેશોમાં આધીપત્ય મેળવી સામ્રાજ્યો સરજવા માટે જોડેલા અને જેવા પ્રયત્નો કરે છે, તેટલા કે તેવા પ્રયત્નો જગતના ઇતીહાસમાં નોંધાય ગયેલા બહુ થોડા મહારાજ્યોએ કર્યા હશે.

પંદરમી સદીથી તે વીસમી સદી સુધીમાં અનેક પ્રયત્નો એમણે પીવીધે મ્હાનાઓ નીચે આદર્યા છે. અને ઘણે અંશે એ પ્રયત્નોમાં તેઓ સફળ પણ થયા છે. છતાં પણ હજી એમનો એ લોભ સંતોષાયો નથી, એટલું જ નહીં, પણ દીન પ્રતીદીન વધતો જ જાય છે. પશ્ચિમના મહારાજ્યોના આ લોભ કંઈ જુલ્મીઅસ સીઝર, સીકંદર, મહમદ ગઝનવી, તેમજ લંગ, બાબર કે નેપોલેયન જેવા વીરો-તાઓએ સેવ્યો હતો એવો, રાજકીય મહત્તા પુરતો નથી; પણ આ લોભ પ્રાધાન્યતઃ આ-ર્થિક મહત્તાનો છે. કારણ કે: હાલના ઔદ્યોગિક યુગમાં આર્થિક મહત્તા વગર રાજકીય મહત્તા કે રાજકીય મહત્તા વગર આર્થિક મહત્તા પ્રાપ્ત કરવી કે નીલાવવ-લગભગ અશક્ય છે. હેઠા મહાયુદ્ધ પહેલાં જર્મનીએ જે મ્થાન જગતના મહારાજ્યો વચ્ચે પોતાને માટે મેળવ્યું હતું, તે કેવળ તેની આર્થિક મહત્તાને જ આભારી હતું. તે વખતે જર્મનીએ ઉદ્યોગ અને આપારની

પ્રુગ્ગણ પરીવર્તી સ્ત્રી અને જગતની બજારો
છતી તેને પગીણામે જમીની વધારે મમૃદ
થય. એ સમૃદ્ધિની જમીનીએ પોતાના
સમ્પત્તિ અને સ્વત્તા વધાર્યા અને જગતના
નકાગળોમા અપત્તિનું સ્થાન લીધું. આજના
યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ એક અમેરીકા જગતમાં
જે મહત્તા પ્રાપ્ત કરી ગયા છે તે પણ કેવળ
તેમની મમૃદા અને આર્થિક શક્તિને લીધે
જ યુ. એસ એ આજે યુરોપની ગજડીય
ખટપટોવી અને એટલું આગું ગઈ છે,
જના પણ યુરોપના લુના, મત્તાધારી, રાન્થો,
દગ્ગનું મુદ્દા તેમની ખુશામત કરે છે. કાગલ
જ યુ અમ એ આજે “જગત શક્તિ” છે.
આ બે દ્રાણો પરથી આ યુગમા રાજકીય
સ્વત્તા અને મહત્તા આર્થિક મહત્તા ઉપર
કટથી અલગ થઈ રહી છે એ સંકેતે નમત
શક્ય એમ છે.

આધુનિક સામાન્યવાદની શરૂઆત

પશ્ચિમના મહાગત્યોના આત્માન્યવાદની
આગી આગી શરૂઆત સગલગ પદરમી સદીથી
થઈ એમ કહી શકાય એ અમરે યુરોપમાં
એમ મનાવું કે જે દેશ પાસે સૌતું અને
ચાડી વીગેષ પ્રમાણમા હોય તે વીગેષ
મમૃદ્ધ અને બજારન થઈ ગઈ; અને એ
નમરે આપાત-નીકાગળ બદલાની દ્રવ્યની લેવડ
દેવડ બેના ચાડી મારફત થતી, એટલે જે
દેશ માત્ર નીકાગ વધારે કરે અને આપાત
એકી કરે તેને હીમામે સૌતુ કે ચાડી
વધારે આવે, પરીણામે તે દેશ વધારે દ્રવ્ય
અંચય કરી ગઈ આ માન્યતાને વીધે સૌના
ચાડીનો સંચય વ્યપારથી અથવા બીજી
રીતે જોડો થઈ શકે એટલે દરેક દેશ દરેક
માટે અને તેને માટે બપાઈ પણ સૌતું
મેળવવાનો વ્યપારથી અથવા બીજી રીતે

સ્કેજ પણ સંભવ હોય ત્યાં જન લેખમે પણ
યુગેપીઅનો પડોચી જવા પ્રયત્ન કરના.
હીંદની સમૃદ્ધી તે અમરે જગ વીખ્યાત હતી
અને હીંદની વસ્તુઓ યુરોપમા બહુ મોરે
લાવે વેચાતી. કાગલ કે હીંદ અને યુગેપ
વસ્ત્રોનો વેપાર આરમો અને યાદુદીઓના
હાથમા હતો યુરોપે થયું કે લે હીંદ જવાનો
મીધો માર્ગ મળે, તો હીંદ અને યુગેપનો
વેપાર સીધો જ ચાલે અને આરમો તેમ જ
યાદુદીઓ જે વચગાળો મોટો નફો ખાઈ
જતા તે યુગેપને ચોપડે જમે થાય, અથવા તે
કાઈ એક દેશ તે વેપાર હાથ કરી ને તો યુગે-
પના બાકીના દેશ મા હીંદનો મ વ વેચી મન
ગમનો નફો મેળવી દગ મચ્ચ કરી શકે.
આવા વીચારથી યુગેપના મહાન વડાશ્રી-
ઓએ હીંદ જવાના મીરા દગીયાઈ માર્ગની
રોધ કરવાનું શરૂ કર્યું પંદમી સદીના
સંધ્યાકાંઠે કોપ્પસ હીંદ આવના નીકળ્યો,
અને તેને હીંદ રોધના જગા અમેરીકા
મળ્યો. ત્યાર પછી યુરોપના લુદા લુદા
દેશોએ એ નવા ખંડના ભાગના પાડી લેવા
યુક્તિઓ રચી, કાગલ કે અમેરીકામા સૌતું
મળે છે, ત્યાંની જમીન બહુ ફળદુષ છે અને
દેશ બહુ વમચા લાયક છે એમ યુરોપને
ભાન થયું; એટલે રપેઇન, પેરુગિય, કાન્લુ
ઇગ્વંડ અને હોલંડે દોડદોડ કરી મુખી
પણત જતા મેલાની ગોધમા નવા દેશ
હાથ કરવાનો લાભ વધતો જ ગયો અને
પાગીરીક મહાસાગરના નાના નાના દાપુઓ
પણ યુરોપે ખાવી ગઈના ન ગયા. અમ
અમેરીકાની ગોવ એ યુરોપના સામાન્ય
વાદની શરૂઆત છે.

એ પ્રકારની વસાહતો

જોનાના ગ્રેક ઉપગત પણ યુરોપનો
આત્માન્યવાદી લેખ વધવાનાં કારણોમા એક

ખીલુ' અગત્યનું આર્થિક કારણ હતું, અને તે યુરોપની વધતી જતી વસ્તી. એ વધતી વસ્તી માટે યુરોપને ફનીઆના ખીજ લાગેમાં ગોંઠવણ-કરવા સીવાય છુટકો નહોતો. એટલે તે જમનાના ન્હાના મહાલોમાં મહાસાગરની મુસાફરીઓનાં લેખમ ખેડીને પણ યુરોપે ચોમેર ઝંપલાવ્યું.

એમ કરતાં કરતાં યુરોપને આખરે હીંદ સાથે આવ્યું, આફ્રીકા મળ્યો, પાસીફિક મહાસાગરના અનેક ટાપુઓ સાથે લાગ્યા અને ઇંગ્લંડ, ફ્રાન્સ, પોર્ટુગલ, હોલેન્ડ, વીગેરે દેશોએ એ બધી જગ્યાએ પોતાના થાણા જમાવ્યાં. જ્યાં જ્યાં આફ્રીકા, અમેરીકા કે ઓસ્ટ્રેલીઆની માફક ત્યાના વતનીઓ જંગલી અને ઓછી સંખ્યામાં હતા ત્યાં ત્યાં ધીરે ધીરે યુરોપવાસીઓએ દેશીઓનું નીકંદન કરી પોતાનાં જ સંસ્થાન સ્થાપવાની પ્રવૃત્તિ આદરી; પણ હીંદની માફક જ્યાં જ્યાં લગપુર વસ્તી હતી અને યુગો લુની સંસ્કૃતિ જળવાઈ રહી હતી ત્યાં યુરોપે ખીજી જનતા—એટલે—વ્યાપારી સંસ્થાનો સ્થાપ્યાં.

સત્તરમી અને અઠારમી સદીથી શરૂ થયેલી યુરોપના રાજ્યોની આ બે પ્રકારની સામ્રાજ્ય નીતી આજ સુધી જળવાઈ રહી છે અને આજે પણ યુરોપ સામ્રાજ્યવાદના નીચામાં ચક્રચુર છે.

ભાગ્યશાળી ઇંગ્લંડ

આ નીશો જો કે પોર્ટુગલ, ફ્રાન્સ કે હોલેન્ડ કરતાં ઇંગ્લંડને મોટો ચડથો હતો, તે પણ શરૂઆતમાં અને પાછળથી પણ ઇંગ્લંડ બહુ ભાગ્યશાળી નીવડ્યું. હીંદ અને ઉત્તર-અમેરીકા જેવા વીશાળ દેશો તેના હાથમાં આવ્યા અને સાથે ચીનનો વેપાર પણ કેટલોક તેના હાથમાં આવ્યો. અમેરી-

કામાં ઐટલીટનનું સંસ્થાન સ્થપાયું અને ત્યાંની બની ફળદ્રુપ જમીનનો તેમ જ બની સમૃદ્ધ ખનીજ વીસ્તારનો લાભ ઐટલીટને લેવા માંડ્યો. આ ખાણ હીંદ સાથેનો બની નફાકારક વેપાર પણ વધવા લાગ્યો અને ઇંગ્લંડ સમૃદ્ધ થતું ગયું. ઇંગ્લંડની પોતાની ખેતીની નીપજ તેની વધતી વસ્તી માટે અધુરી પડતી હતી પણ આ બે સંસ્થાનોની નીપજ પુરકળ હતી. વખત જતાં થીરીશ મલયદ્વીપોની સંકુચીન વૃત્તિ અને અરી-ચારી માનસને લીધે ઇંગ્લંડે અમેરીકાનો મોટો અને વધારે સમૃદ્ધ-ભાગ યુમાવ્યો, પણ હીંદ જેવી હીરાની ખાણ તેના હાથમાં રહી. આ ખાણનો ઇંગ્લંડે પુરેપુરો ઉપયોગ કર્યો અને હીંદની જુગ જુગી સમૃદ્ધી ઉચ્ચ દાખ ઉચકાઈને ઇંગ્લંડની આ, કંપનીના વહાણો દ્વારા ઇંગ્લંડને ફીનારે ફક્વાતી રહી. પરીણામે યુરોપના ખીજ દેશોના પ્રમાણમાં અને ઇંગ્લંડના નાના વીસ્તારના પ્રમાણમાં અંગ્રેજ પ્રજા યુરોપની ખીજ પ્રજાએ કરતાં વધારે સમૃદ્ધ બની.

ઐઘોગીક પરીવર્તન

જ્યારે કોઇ પણ દેશની સમૃદ્ધી વધવા માટે ત્યારે તેના ઉદ્યોગોને ઉત્તેજન મળે એ તેો સ્વાભાવીક છે; કારણ કે પ્રજા પાસે જ્યારે દ્રવ્ય-સંચય થાય ત્યારે તેનો ઉપયોગ કરવા પ્રજા પ્રેરાય, અને એ રીતે આ દ્રવ્ય સંચય ઐઘોગીક કે વ્યાપારી સાધનો માટે મુડી રૂપે કામ લાગે. પણ આ મુડીનું સાચુંક તો જ થાય કે જ્યારે દેશમાં ઉદ્યોગો ખીજરી શકે એવા સાહસીક અને હોશીઆર માણસો હોય. ઐટલીટન આ બાબતમાં પણ બહુ ભાગ્યશાળી હતું. કોલસા અને લોખંડની ખાણો ત્યાં આગળથી જ હતી અને અઠારમી સદીની શરૂઆતથી જ કે કદચ તેથી

પણ પહેલા અંગ્રેજોએ અનેક નાની નાની શોધખોળો કરી એમના મૃદ-ઉદ્યોગો જોવાકે, કંતામણ, વણાદ કામ, માટી કામ વગેરેને ખીસવવાનું શરૂ કર્યું હતું. અને રાજ્ય તરફથી આ શોધખોળોને બહુ સારું ઉત્તેજન અપાતું. ઇંગ્લેન્ડના શાહી કક્ષા સમાજ [Royal society of Arts] તરફથી અનેક ઉદ્યોગોને માટે જરૂરી શોધખોળો કરવા માટે મોટાં મોટાં ધનમો અપાતાં. તેવી જ રીતે એમના મજાઉદ્યોગો જોવા કે જોખાંડ અને કાલસાની ખાણોમાં પણ અનેક સુધારા ચલાવતા હતા. આ સુધારા અને શોધખોળોને પરીણામે ગ્રેટબ્રિટનના ઉદ્યોગોની સર્જન-શક્તી વધતી જતી હતી. અને જ્યારે ઇ. સ. ૧૭૬૬ માં જેમ્સવોટ વરાળ-ચંચળનાવવામાં સફળ થયો ત્યારે અને ત્યારથી ઇંગ્લેન્ડનું ઔદ્યોગીક પરીવર્તન શરૂ થયું. પહેલાં જે સાંચાઓ લાઇથી કે પગથી ચલાવતા અને મૃદઉદ્યોગો પુરતા જ કામ લાગતા તે જ સાંચાઓને હલેથી મોટા કારખાનાઓમાં મોટી સંખ્યામાં ગોઠવી વરાળચંચળી ચલાવવાનું શરૂ થયું. ત્યાર પહેલાં ઇંગ્લેન્ડના રેલ્વેઓ અને શાળા, ખાણો અને હુદાર-કામો અને ખીજા અનેક નાના ઉદ્યોગો કરીગરને ઘેર જ મીઠા બનાવવા પુરતા હતા તે ત્યાર પછી ઇંગ્લેન્ડના સમૃદ્ધ વ્યાપારીઓનાં સાક્ષ અને દ્રવ્યના ખર્ચે મોટા મોટા કારખાનાઓ રૂપે વરાળ-ચંચળી ચક્તીથી ચાલવા લાગ્યા. તેથી જલ્દીથી મીઠા બનાવવા લાગી. દાખલા તરીકે કાપડ પહેલાં લાંબે કંતાએલા સુનર-માંથી લાંબે ચાકતી શાળો પર જ બનતું; એટલે મજુરી વધારે લાગતી હોવાને કારણે એટલું પડતું. પણ ઇંગ્લેન્ડમાં આ નવી પદ્ધતી ત્યારથી શરૂ થઈ ત્યારથી બહુ ઓછી મજુરી અને દેખરેખથી ચલાવતા,

થોડા વખતમાં વધારે માત્ર બનાવતા સાંચાઓ પર મોટા જલ્દીમાં બનાવવા લાગ્યા. આ સાંચાઓને વરાળચંચળી અથવા તો પાણીના વહનની શક્તિથી ચલાવવામાં આવતા. રીચર્ડ આર્ક્રાઇટ એક સાથે અનેક ત્રાકો પર રૂની પુણીમાંથી ઝડપથી સુતર કંતાય એવા રેલ્વેઓની શોધ કરી અને સુતર કાંતવાનું કારખાનું બનાવવાનો વીચાર કર્યો. તેણે એક નદીને કીનારે એ કારખાનું સ્થાપ્યું અને પાણીના વહનથી એક મોટું ચકકર ફરે અને આ ચકકર કારખાનામાં રેલ્વેના ચક્કરો એવી ગોઠવણ કરી. આવી રીતે ઇ. સ. ૧૭૭૫ લગભગ ઇંગ્લેન્ડના સૌથી પહેલા સુતર કાંતવાના કારખાનાની શરૂઆત કરી. ૧૭૮૫માં ડો. એડમન્ડ ડાર્વેન્ટ નામના એક માણસે 'ચાંચીકાળ' ની શોધ કરી અને એથી મોટા જલ્દીમાં કપડાં વણવાનું શરૂ થયું. આવી જ રીતે દરેક ઉદ્યોગ માટે અનેક શોધખોળો થઈ. પરીણામે અદારમી મહીના ૭મા દાયકાથી ગ્રેટબ્રિટનમાં જથ્થાબંધ વસ્તુઓ બનાવવાની પદ્ધતીની શરૂઆત થઈ અને આજે જેને આપણે 'ઔદ્યોગીક યુગ'ને નામે ઓળખીએ છીએ તે યુગનો ત્યારથી ઉદય થયો.

મહીલાઓનાં મંડાણ

આ મોટા કારખાનાઓમાં કામ કરવા માટે કરીગરોની મોટી સંખ્યામાં જરૂર પડ્યા લાગી એટલે આજ સુધી જે કરીગરો પોતાના કુટુંબોમાં નીરાંતે પોતાને લાંબે અથવા પોતાના કુટુંબની મદદથી નાના સાંચાઓ પર કામ કરતા તે કરીગરોને જ આજ કારખાનાઓમાં રોકવામાં આવ્યા. પણ દરે આ કારખાને સાંચા માટે, કાચા માલ માટે કે બનાવેલી વસ્તુઓના વેચાણ

માટે ચીંતા કરવાનું ન રહ્યું. એમનું કામ તો ફક્ત કરખાનામાં આવી માંવા વસતી, વસ્તુઓ ખનાવી અને પગાર લઇ ચાલતા સેવા પુરતું જ રહ્યું. આટલી બધી ખટપટ કરનાર, પૈસા આપનાર, માથા ઢાળનાર અને વેચનાર, અને પૈસા આપી કારીગરોને રોકનાર તો કોઇ સમૃદ્ધ શેઠ જ રહ્યો. પહેલાં જે કારીગર પોતાનો કુંપણમાં પોતાનો જ શેઠ હતો. તે હવે ફક્ત પગારદાર મજૂર જ રહ્યો અને એના જેવા અનેક મજૂરોનો ઉપરી પેસા સમૃદ્ધ શેઠ રહ્યો. તેમણી જે નકો થાય તે એ મુઠી રોકનાર શેઠના ખીસામાં જ જવા લાગ્યો. એ રીતે એ શેઠ વધારે ને વધારે સમૃદ્ધ થતો ગયો ત્યારે ખીચારા કારીગરને તો જે મજૂરી મળતી તેનાથી જ સતોષ માનવો પડ્યો. આ રીતે ઐથોગીક યુગની સાથે મુડીવાદના પથ મંડાવ્યું થયું.

આ નવી ઐથોગીક પદ્ધતી અને તેનો સરોગી મુડીવાદ ફક્ત ઇંગ્લેન્ડમાં જ ઘર કરી ન રહ્યો, ક્રીંતુ વખત જતાં તેનાં મોજાં યુરોપમાં મજાં કરી વળ્યા, અને યુરોપના ક્ષગભગ બધા બજારોના દેશોના ઉદ્યોગો એ નવી ઐથોગીક પદ્ધતી પર જ રચાયા લાગ્યા.

• યુરોપના મહારાજ્યોના સામ્રાજ્યવાદને આ નવી પદ્ધતીના આગમને કંઈક નડું જ બળ અને ઊંચા શક્તી આપ્યાં. પહેલાં ફક્ત વ્યાપારથી જ દ્રવ્ય સંચય કરવાના એ મહાપ્રબલ મનોરથ હતા, પણ પછી તો દ્રવ્ય સંચય કરવાનો અને સામ્રાજ્યોને આથીંક દાંડીએ નીલાવવાનો એક નવો જીવંતો એ પદ્ધતીએ એમને પુરો પાડ્યો.

બજારોની શોધ

ઇંગ્લેન્ડના અને પાછાગયી યુરોપના ઉદ્યોગો જેમ જેમ વલ્યાબધ વસ્તુઓ ખનાવના થયા, તેમ તેમ તે તે વસ્તુઓ મોટી સંખ્યામાં અને સસ્તી રીતે ખનવા લાગી. આ વલ્યાબધ બનેલી વસ્તુઓ ખનાવવાનું અને વેચવાનું નફાકારક તો જ નીવડે કે જે એ વસ્તુઓ જેટલા મોટા વલ્યામાં અને તેટલા જ મોટા વલ્યામાં વેચી શકાય, એક તરફ કારખાનાઓ ખુબ ઝડપથી વધતા જતાં હતાં, અને પરીણામે માલ એટલા મોટા વલ્યામાં ખનવા લાગ્યો હતો કે એક જ દેશમાં એ બધો માલ વેચી શકાય તે અશક્ય થઇ ગયું; એટલે ઇંગ્લેન્ડે અને યુરોપના બીજા મહારાજ્યોએ બીજા જે દેશ પોતાના રાજકીય માથાભીમન નીચે હતા ત્યાં નગર દોડવી. તે દેશો હજી પગલ પોતાને કીધે ત્યાં જે વસ્તુઓ ખનતી તે હવે જ ખનતી અને પરીણામે મોઢે ભાવે વેચાતી, ત્યારે યુરોપમાં સાચાઓ પર વલ્યાબધ બનેલી વસ્તુઓ બહુ સસ્તી વેચી શકાય એમ હતું, એટલે ઇંગ્લેન્ડે હીંદુસ્થાન જેવા દેશમાં પોતાના કારખાનાઓમાં બનેલા માલ એકવચાનું અને વેચવાનું શરૂ કર્યું. આ માલના વેચાણની આડે આવે એવા કોઇ પણ વીંચને વીના વીંચએ દુર કરવામાં આવતું ઇંગ્લેન્ડના ઉદ્યોગો ત્યારે પગલર પોતા થયા ત્યારે બીજા દેશોમાંથી આવતી વસ્તુઓ પર અનેક જકોતો અને પ્રતીમધો ઇંગ્લેન્ડે મુકેલા. આજે સામ્રાજ્ય સંકટ અને શાહી માલની પમદગીની વાતો કરનાર ઇંગ્લેન્ડ તે વખતે સામ્રાજ્યમાંથી ઇંગ્લેન્ડમાં આવતી વસ્તુઓ પર પણ જકોતો અને પ્રતીમધ નાખવા ન ચુકતું. પણ વલ્યારે પોતાનો માથા બીજે દેશો વેચવાનો પ્રશ્ન ઉભો થયો ત્યારે ત્યાં તે કામ પણ

પ્રતીબંધ કે વિકાસ કોયે તો તેને તરત જ દુર કરવાને ઇંગ્લેન્ડ પોતાની રાજકીય સત્તા વાપરતાં ન ધરમાયું. એટલું જ નહીં પણ જે કોઈ દેશી ઉદ્યોગ આ માલના વેચાણની આડે આવે એમ જણાય તો તે ઉદ્યોગને મુશ્કેલી જ ઉભેરી નાખી પોતાનો માર્ગ અડધા કરવા આ આપારી પ્રગ્ત અચકાઈ નહીં! આવી રીતે બધા દેશોમાં માલનું વેચાણ નીચીંધે કરવું હોય તો તે દેશોની રાજકીય સત્તા ઇંગ્લેન્ડના હાથમાં હોવી જોઈએ અથવા તો ઇંગ્લેન્ડના દોરથી તે દોર વાલી હોવી જોઈએ એવું તેમને લાગ્યું, એટલે પોતાના માલના વેચાણ માટે કોઈ પણ દેશ સાથે ક્ષેત્ર ધરાવવું હોય તો ત્યાં અંગ્રેજ આપારીઓનો માર્ગ સ્વયં કરવા ઇંગ્લેન્ડ પોતાની રાજકીય સત્તા સ્થાપવા મથવા લાગ્યું. તેવી જ રીતે ઇંગ્લેન્ડના ઉદ્યોગોને જોઈતા કાચો માત્ર-દાખલા તરીકે સુતરની મીથા માટે જોઈતું કે જે કોઈ પણ દેશમાંથી મળી શકે એમ હોય ત્યાંથી કાચો માલની આયાત પોતાના ઉદ્યોગોને ફાવતી રીતે થઈ શકે એટલા માટે ત્યાં પણ ઇંગ્લેન્ડ પોતાનું થાણું સ્થાપવાનો પ્રયાસ કર્યો.

આમ કરવામાં ફક્ત ઇંગ્લેન્ડ એકલું જ નહતું. જેમ જેમ યુરોપના ખીજા દેશોમાં ઔદ્યોગિક ખીજવણી થવા લાગી તેમ તેમ તેમને પણ ખીજા દેશોમાં પોતાના કારખાનાઓમાં અનેકા માલના વેચણ માટે બજારો સોંધવાની જરૂર પડી અને તે બજારો હાથ કરવા માટે રાજકીય સત્તા હાથ કરવાની પણ એટલી જરૂર જણાઈ. એટલે યુરોપના મહાસાગરોને પોતાની પ્રગ્ત આ નવા પ્રકારના આપાર દ્વારા રૂબ-રૂબ કરી શકે એટલા માટે જે દેશોમાં આવા ઉદ્યોગો ન હોય એવા-વહુખીજેલા-પ્રદેશોમાં પોતાનું આર્થીક સ્થાપવાની આશંકા ઝળગી. આજે

સૈદ્ધાંતિક યથા ઇંગ્લેન્ડ, ફ્રાન્સ, જર્મની, દરેકી, પીગેરે યુરોપીઅન રાજ્યો અને હાલમાં યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સ. એક અમેરીકા સુધી પૃથ્વીના ખુણે-ખુણે રખડી નવા પ્રદેશો શોધી શોધી ત્યાં પોતાનાં સામ્રાજ્ય સ્થાપવા ભગીરથ પ્રયત્નો આદરે છે તેનું રહસ્ય ઉપર સમજાવ્યા પ્રમાણે મુખ્યત્વે બે જ કારણોમાં સમાઈ જાય છે :

(૧) વધતી જતી વસ્તી માટે નવી વસાહતોની સ્થાપના માટે વહુખીજેલા પ્રદેશોની જરૂર, અને

(૨) એમના ઉદ્યોગોના નીલાવ માટે તેમજ તેમના કારખાનાઓનો માલ વેચવા માટે વહુખીજેલા પણ કુદરતી સમૃદ્ધીવાળા પ્રદેશોની જરૂર.

કુદમાં, આજનો સામ્રાજ્યવાદ એ કેવળ રાજકીય મદત્તાનો લોભ નથી પણ આર્થિક ઔદ્યોગિક રચનાને પરીણામે આર્થીક સમૃદ્ધીના લોભથી પોપાપકો આર્થીક સામ્રાજ્યવાદ છે અને આજનાં સામ્રાજ્યો એ પ્રાધાન્યતઃ આર્થીક સામ્રાજ્યો જ છે.

પરીણામ

આ આર્થીક સામ્રાજ્યવાદનું પરીણામ શું આવ્યું? એ પરીણામ તે છેકનું મદા-સુદ્ધ! યુરોપના ઔદ્યોગિક દેશો જગતના બજારો છૂટવા એક ખીજા સાથે કાતીસ દરીકાઈમાં ઉતર્યા અને આખી પૃથ્વી ખુદી વગ્યા! એ દરીકાઈને પરીણામે અનેક કારણો ઉભા થઈ; જર્મનીએ પોતાની અગ્રજ વ્યવસ્થાસક્તી અને આર્થીક મદત્તાથી જગતનાં બજારો હાથ કપાં દનાં એ યુરોપના ખીજા દેશોને ખુચવા લાગ્યું. જર્મનીને પોતાની આર્થીક મદત્તાનું રસખું દરેક જગતના લગાવકે તૈયારીઓ દરિયાં ગુજાવી પડતી અને વખત આવ્યે મ્યાનમાં

તત્ત્વવાદ અભ્યાસવાને પાલુ જામીની, સુકતું નાંદાતું? તેની આ લગાયક તૈયારીઓ અને આર્થિક મદદતા યુરોપની ખાંછ પ્રગ્નઓને આખે ખુબ ચડ્યાં અને દેવનાં ખીજ વવાઇ ચુક્યાં. યુરોપનાં ખીજન મહારાજ્યોએ પણ ત્રણાયક સામગ્રી-એક્ટ્રી-કરી, મોટાં સૈન્યો તૈયાર કર્યાં.

આવા ગરમ વાતાવરણમાં એકાદ યુવ-રાજતું ખુન એ તો બહાનું માત્ર જ હતું, તૈયાર દાંડગોળાના લંડરને સળગાવી મુકવા મારેતી એકે ચીનગારી માત્ર જ હતી. હોલવેલા યુરોપમાં મહારાજ્યો પોતાના સૈન્યબળ પર મસ્તક હતા. તેથી ૧૯૧૪ના ઓગસ્ટ મહીનામાં એક અભાગી યુવરાજના ખુન માત્રવી જ યુરોપના ચક્રમક્રમાવી ચીન-ગારી કરી, અને જ્વલંતજ્વલતામાં ના મહાયુધનો મહાનશ્વ પ્રગટથો. તેમાં સામ્રાજ્યવાદ અને મુડીવાદમા મદાધ ચએયું યુરોપ આર આર વર્ષો મુધી સંગમ્યું. છેવટે બધા પક્ષો ખુબ જ યોદ્ધતા એ ભડકા શાંત થયા મહાયુદ્ધ પકડનાં જમન અને ઓસ્ટ્રીયન સામ્રાજ્યો

વીજેના પ્રગ્નઓના પગ તળે ક્યારામાં કાંતું સે-પ્રસંગે જ એક મહત્વની ઘટના બની. આરશાહીના ભાર તળે ક્યારાએલા રશીઆનું નવસજન થયું અને મુડીવાદના વીરોધી સામ્યવાદનો અવલાર રીતે જન્મ થયો.

આ બધું થયું છતાં પ્રભુ હજીએ જગ-તની સામ્રાજ્યવાદી મહાપ્રગ્નઓ ક્યાં લોભ થેલી રહી નવી? હજીએ આર્થિક હરીશક, હોલ અને દેધ આંતરરાષ્ટ્રીય મહાસભાઓમાં પણ વારંવાર ડોકીયાં કરે છે. નીરાશ થવાના બચાવ દોગ પગવાડે એ મહાપ્રગ્નઓનાં સૈન્ય વધતાં જ જાય છે અને મુશીલીની જેવા સ્વંસત્તાધારીઓની નવી નવી આવૃત્તીઓ યુરોપના દેશોમાં બહાર પડતી જ જાય છે. હજીએ આ બધી વખતુચીતીનાં પરીણામે ભવીષ્યમાં ક્યારે અને કેવું બીધણું મહાયુદ્ધ જામશે એ કોણે જાણ્યું છે? અને જેમ ફ્રેંચ વીંસવમાંથી જન્મેલા પ્રગ્નસત્તાવાદ જગતભરમાં પ્રસર્થો તેમ આવતી યાદવી પછી ભરીયમાં સામ્યવાદ પણ નહીં પ્રસરે એ આજે કોણ કહી શકે તેમ છે?

નવયુગ

આપને મારે થોડા અગ્રે દુનિયાભરની શુભગતી આશ્રમમાં 'સેલ્ફમેન' થઇ શકે છે.

રશીઆનો મહાપ્રયોગ

અનુવાદ :

મમમ્મદીન મલીહાસનો અધ્યાસી

રશીઆએ પાંચ વર્ષની યોજનાનો મહાપ્રયોગ આદર્યો છે. તેના આરંભને બે વર્ષ થયા. નેટવામાં તેણે એ પ્રયોગની કેટલી મીઠી મેળવી તેની નવાસ દેવા દરેક અત્રાત્યવાદી દેગો તૈયાર છે. તે પ્રમાણે લંડનના Economist પત્રે યોનાના ખામ પ્રતીનીધાને તપાસ માટે સોવીયેટ રશીઆમાં મોકલાવ્યા હતા તેણે ૪૨૦૦૦ લગતર શબ્દોનો વૃતાંત તૈયાર કર્યો છે, તે વૃતાંતમાં જીવુ થયેલા માવનો ઉપરથી રશીઆના મહાપ્રયોગની સ્ફળતાનો સખીત પુરાવો મળે છે.

આજે દુનીયામાં ખીજે સ્થળે સ્વત્ર ને સંક્રાંતિવારો મનાવો ખની રહ્યા છે તેને સુખીસમાં મુકીને આપણે રશીયા વરફ નીલગાથું તો ત્યાં જુદીજ ભતનો રંમ માલુમ પડશે. રશીયામાં બેકારીના ખાફનો સદંતર નાશ થઈ ચુક્યો છે એ વાત ખરેખર સંક્રાંતિવારી છે. બેકારીની રેજીસ્ટર કરેલી સંખ્યા ને વધારેમાં વધારે એક લાખ અને મુકતાલીસ લાખના અંકિશ મુધી ૧૯૨૬ ના એખીવ માસમાં નજરે પડતી હતી તે સંખ્યા આજે માત્ર ૩૦૦,૦૦૦ની જ બચુષ છે. સંખ્યાનો આટલો ઘટાડો ખરેખર ઉદ્યોગ વીમસ અને કાર્યક્ષેત્રની પ્રગતી મુકવે છે. અને આ બાકીના ૩૦૦ ૦૦ ની સંખ્યાના બેકારોને અહિંબોગીક રેજન-વણી આપવામાં આવે છે અને રહેકને સર્વિય માટે પ્રગતી પામેલી ઉદ્યોગ મંડળાએ માટે તબયાર કરવામાં આવે છે. અને તેથી બેકારીનો હીરસો શાચનને આપવે પડતો નથી. ખીજા દેસોમાં જેમ બેકારોની

સંખ્યાની નોંધ કરવામાં આવે છે તેમ રશીયામાં ખીજા દેસો કરતાં વધુ જોડી સંખ્યાની અંક નોંધ દેખાય છે. ખરી અભયખીસરી વાન તો એ છે કે એટલા ગણ્યા ગાંધ્યા બેકારોમાં શામડના શ્રમજીવી કુટુંબમાં ખીજે રહેતા માલુમ પડે છે. તે ઉપરાંત છાંસો છાંસો અને સીઓ જેને અગળ ઉપર બેકારીની સંખ્યામાં ગણવામાં આવ્યા નહોતા-જેઓને ઉદ્યોગ વર્ગમાં દામલ કરવાની વક નહોતી મળી તે નજરે પડે છે. અને તે ઉપરાંત રેજન-વાયલ કમ્પુકરગ કામદારોની માવણી રશીયામ કાયમ થવાજ કરે છે.

રશીયન અર્થશાસ્ત્રનો ખીજે એક નોંધ-વાલામક હેતુ એ છે કે દુનીયાના મગડી ગથેલા બજારમાં ઉભા રહેવાનો અને વેંચાણ પાવેનો રશીયાનો સવાર ઉમેરો રહેતો નથી. એની મુરોલી માલુ માલની વધુ પડતી વેચાય નથી પણ જોડી વેચાય છે. ૧૧૫૦ લાખ માણસો ભણે લરમંધે બેકારો અને વોલાને માટે બંધવડું

સાડી પીરસવાની જાગે વાટ લેતા હોયને, એમ લાગે છે !” અપભ્રંશીઓના જીવનને માટે, નવી સંપ્રદાઈના ધોરણો ધ્યાનમાં આવ્યા છે, ખેતીવાડીના સંસ્કારોમાં નવી નવીનતાઓ ઉમેરાય છે, નવી બરૂંદી પાવેલો જન્મ થાય છે અને શહેરમાં કામ કરનારાઓની બરૂંદી પાવે, એ સર્વ જોટનું જોટના સમયમાં થતા કંઈ શક્ય તે કરતાં વધારેની ઓછા સમયમાં માગણી કરે છે. વહેંચણીની પ્રથમે સુવ્યવસ્થિત કરવામાં આવે છે. રાજ્યજતા કીમત અને આવકની ઉપર કશું રાખે છે. જોટો માન પેા કરી શકાય અને તેથી વહેંચણી કરી સકાય તેની અટકાયત કાઢી પણ જોવાજાવી રીતે થતી નથી. જેથી જનતાના સર્વ ઉત્સાહ અને કામ જોટીનો ઉપશોભ માલની નીપજમાં કથી રીતે વધારો થાય તેની ધ્યાનમાં કરતામાં આવે છે.

યુરોપીયા આ નવી જાતની એ અહિયો, જે ગીક કાન્તીને સેવી પ્રમતી સધી રહ્યું છે તે લોકોને ! માત્ર બાલ્યવસ્થા કહી શકાય, પાંચ વર્ષની જાનના એ અહિયોગીક કાન્તીનું મધ્યખીન્દુ છે, અને આ જાનના માનવીનું ચીત્ર ધણી રીતે આકર્ષી રાખે છે. અને પહેલાં તે એ અધ્યાત્મના નવા સીધા-સા ઉપર રચાયેલ રચનાની પરીક્ષા રૂપ છે મુડીવાદના ટીકાકારો, એવા જવાબ આપે છે કે તેનું ખરું તેટલા કોષો ઢોવા છતાં પણ મુડીવાદ કામ કરી શકે છે અને જ્યારે માનવોની જાત, અહિયોગીક નફા નવી લેવાના ઇરાદાએ કામ કરતી હોવાથી તેના બુદ્ધિ ઉડી જાય છે. રૂઝીવામાં આવી રીતે જ કરવામાં આવે છે. ખીશું એ કે જ્યાં સીધાવિતે એક કારે મુડી દેતાં દુનીયાની મહાન પ્રજાઓમાંની

એક છે તેમાંથી એકની શરૂઆત, સર્વોચ્ચ અહિયોગીક સંસ્કૃતિનું સર્જન કરવા ગત હોવસ અગત્યનું અમ લાઇ ગઈ હોય એ એક ખરેખર દીલ ધપકાવનાર સાદક કહી શકાય અને તેથી એ કે, લોકોના એ આશય પર પાવાના પ્રયાસમાં પોતે એક જવલન આત્મકે ગ અર્પણ હોયને એવી અધ્યાત્મી હોય છે અને એ આત્મકેગથી દરીદ્રતા, અજ્ઞાનતા અને મુંઝાણીને નાશ કરી ઉન્નતીની લખ ઇમારતના દર બોજમાં દોય એવી ઝાંખી થાય છે.

અત્ર મહાયુધ, કાન્તી અને આત્મરચીત્ર દના આદેશનો પછી રૂઝીવાએ ૧૯૨૭ મા કુધ પહેલાંની પોતાની આથી ક વીકાસની સ્થાપી ઉપર આવવા તનગાડ પ્રયાસ કર્યો છે અને તે ૬૬ લગભગ પ્રાપ્ત થઇ કહી શકાય. ત્યાર બાદ ખેતીની “નવી અધ્યાત્મ પધ્ધતી” જે મુડીવાદ પ્રત્યે વીરોધ પ્રકટ કરે છે તેણે ધણા અવલોકનકારોને એવું સામીત કરી જતાયું હતું કે આપણી જોમ પોતાની માયનીતીનું પ્રકટ ચલાવે તેનો સાવ ત્યાગ કરવામાં આવ્યો હશે અને જેવટે પાંચ વર્ષની આ જાનનાને હાથ ધરવામાં આવી. મુળ કાપકમમાં ૧૯૨૮ અને ૧૯૩૩ ના ગાળાની વચ્ચેના સમયમાં રૂઝીવા આવકને એકી કરવાનું જણાવવામાં આવે છે આ સમય દમીયાન એવી ગણતરી કરવામાં આવે છે કે ૧૧. ટકા જોટલી વસ્તીનો વધારો થયો જ દરો. અને દનીયુ કમાવનારાના ૧૮૨ ટકા વધારો થયો દરો લોખંડ અને પોલાદ એવી નક્કર વસ્તુઓ ના ઉત્પાદનોનું ઉત્પાદન લગભગ અડીગણ વધી જાય એવી ધારણ રાખવામાં આવે છે. જ્યારે નીચ જાતના

હાલની વસ્તુઓના ઉદ્યોગોનું ઉત્પાદન ૪૪ ટકા વધુનું નોંધાયેલ છે તેનું પ્રમાણ કદ વાર્ષિક 'આઉપુ' છે. અને એટલાથી વધારે ગતિમાન વસ્તુઓ ટકા નેટવો વધારે થતાં નોંધાયેલ, આ તો મુશ્કેલી ધરાવતાં આવેલ છે. વધુનું મુખ્ય રેખાંશ છે. આ યોજનાથી જાણીતામાં સુદમાં સુદ અને સ્થાનમાં જારી રીતે અઉદ્યોગીક વીકાસ થયેલ છે. આથી અશા રાખી શકાય છે. — જોમાંથી ધીમી ગતિ કે ઉત્ક્રાંતિ વડે કંઈ કેળવી શકાય એટલું જ નહીં પણ અતિશય ઉત્ક્રાંતિ અને કાર્યકારીથી સર્વ નકાર બાજો જરૂર પ્રાપ્ત કરી શકાય. આમવાદના સીધાંતો તો જળરજરત કાર્યક્રમ આ મહાન યોજનાને પાંચ વર્ષે તો મુ' પણ તેથી ઓછા સમયમાં પણ સંજોગને આરે પડેલાવા તત્તોલ પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે. અને તેથી આ આદિલનોથી સંધાયેલ પ્રગતિના આકાશ મુડીવાદના કાચને હેઠે ચાલતી ફેક્ટરીના ઉત્પાદનની ગતિને જોવાર કેષ્ટ અવલોકનકાર જુએ તો અન્યથા મ્હં દાતમાં આકાશ પડી જાય!

આ વખત, રશીયાને પોતાની પ્રગતિના પાયા તો નવેકરથી નાખીને આગળ વધવાનું છે અને અઉદ્યોગીક ક્રાંતિને એવ આપે તેવા જળરજરત ધરખાનાઓ ઉભા કરવાની, તેલના કુવાઓ ઉપર મંત્રો જોડવાની, ખાણોની નવી યોજના કરવાની આજની રેલ્વેની જોડાણ વીધાન નવેકરથી જ રશીયાની તમા મોટા મોટા 'વાવર હાઉસ' અને ભવ્ય પ્રમાણેને ઉભા કરવાની કામગીરી આચરે કદાચવામાં આવે તો ૭૬,૦૦૦,૦૦૦,૦૦૦ રૂબલ જેવી રકમનો આકાશ આવે છે — જેને ડોલરમાં ફેરવી તાખતો ૩૮,૦૦૦,૦૦૦,૦૦૦ ડોલર થાય છે. અને સર્વ પુર્વ મ્હં સ્વેર્ગ પુરેપુરી કામગીરી

૧૦૦,૦૦૦,૦૦૦,૦૦૦ રૂબલ આવે. કદાચ વધુ છે કે તેટલી રકમ પાંચ વર્ષની રાષ્ટ્રીય આવકનો અરધો ભાગ છે. યુનાઇટેડ રેટલેન્ડે આજે અમેરીકા જેવી તત્ત્વર પ્રગતિ પામી પ્રગતિ મારે આટલી રકમનું વહેણ નહીં વહાવ્યું હોય કાચ કેષ્ટપણ રાષ્ટ્રે આથી જરૂર રહ્યો મેર્યા માડવામાં પણ આટલી મહાન રકમ વાપરી નહીં હોય.

ત્યારે જોનાની પુનર્ગતિની જેવી રીતે મ્હં જોઈ મુડાવાદના અધઃશાસ્ત્ર નીચે અભુવી-કર્યો દેશ તો ખીજ દેશ આગળ પોતાની આથી કે નીચળતા અંદરે કંઈ ઉધાર મળે અને આમ કુજમાં કુજતો જાય, પરંતુ રશીયાને કદાપી ધારો કે ઉધાર માગવાની ફરજ પડે તો તે જોવા દેશ છે કે તે ધર દેશ પોતાની આવકમાંથી એટલી રકમ જોડે જોવામાં તૈયાર કરી નાખે

આ વર્ષના બજેટમાં નકાર કરે ૪૭-૬ ટકા નેટલી રકમ કુજેરાની મહેસુલમાંથી આવી; ૧૯.૪ ટકા નેટલી રકમ સ્થાનીય પરદેશી કુડીવામજુના બ્યાજવટામાંથી આવી; અને બાકીની રકમ રાજ્યની માલમીલતના નફામાંથી આવી

રશીયામાં ખીજ મુડીવાદી દેશો રવવા વધારે સ્પષ્ટતાથી જણાવે આવશે કે પૈસાની પ્રાપ્તિ અને ખર્ચની પધ્ધતિ માત્ર મજુરી અને કાષ્ઠનો અંતુલન કરી કાચ કરવા જેવી રીતે વહેળાં મુકવા એવું પ્રતીતીભૂત છે. જ્યારે ગભ્ય લોકોની નડું ઉત્પાદકીય કાષ્ઠન તૈયાર કરવા માટે પૈસા લેવામાં આવે છે ત્યારે લોકો રવ માટે તો અંતઃસંઘર્ષો જાણે છે; પરંતુ પાછળથી તેનો અંતુલન થયેલા જાણી વધુ ઉત્પાદનોને માગે મજુરી હોળથી અંતોષ જાણે કરે છે. બ્યસ્થ, મહેનત મજુરી, ઉત્ક્રાંતિ ક્રાંતિ અને દેશના પ્રકૃતિક કાષ્ઠનો પડેલાં જ કાષ્ઠાણ ઉપ-

સામનો માલ નીપજવતાં હોય તોને અદ્ધ કરાખાઓ, મીઠા અને મહાન યન્ત્રોની રચના તથા કરી જાવીએ માટે વધુ નકકર ઉત્પાદનો તૈયાર કરે છે. દુનીયામાં પ્રમ-
તીના ઇતિહાસમાં રૂશીયા એ એક મહાન
વિદ્યાર્થી તરીકે દુનીયામાં ખીનદરીક છે.

મધ્યસ્થ રાજ્યત્વના બજેટમાં આમાલક
ચીમામાંથી આવતી મહેસુલ તથા દુનીયા
મજુના ઉદ્યોગોને ચલાવવા મારેના ખર્ચ તથા
ગાપારના યુનીયનોનો ખર્ચ અને મહેસુલની
આવકનો આકરો ઉમેરતાં બધું મળીને
૧૯,૦૦૦,૦૦૦,૦૦૦ રૂમદર જેટલી રકમ
૧૯૨૯-૩૦ના વર્ષમાં થાય છે. અઉદ્યોગીક
અને ખેતીવાડીની નવીન રચના કરવામાં
આ રકમનો અરધો હીરસી વાપરવામાં આવે
છે. અને એકતીસ ટકા જેટલી રકમ
“જરૂરી કાન્ટી” અર્થે વાપરવામાં આવે
છે. જેમાં ફળવણી અને જરીર સંપ-
તીના પ્રચારનો હીરસી આપી જાય છે.
દર ટકા જેટલી રકમ રાજ્યત્વને અને
તેના રક્ષણમાં ખર્ચાય છે. અને ૭
ટકા જેટલી રકમ ખીજા પરચુરસ
કામ માટે વાપરવામાં આવે છે. અને રીષ-
ટ જેમ સુકડી જાવામાં જણાવે છે કે
દ્રવ્ય પ્રાપ્તી અને તેની ખર્ચવાની પધ્ધતી
તથા તેનો સંગ્રહ કરી તેની બેંચણી
કરી આપવી એ યોજના પ્રાપ્તાર પ્રજાને
અરેખર અપ્રતીમ કહી શકાય.”

ચીજનાના પહેલા વર્ષના અંતે ઉદ્યો-
ગની નકકી કરેલી મુદીમાં જાર
ટકા જેટલા વધારો થયા હતા. ખીજા ૯૧
નવા કારખાનાં ચાલુ થયાં હોવાથી તેનાથી
ઉત્પન્ન થયેલ માલની કીંમત
૧૬૮,૦૦૦,૦૦૦ રૂમદર થઈ હતી. એવી
નીતે આવકનો મુખ્ય વધારો ૨૩-૪ ટકાનો
ગણવામાં આવ્યો હતો. તે પણ ચીજનામાં

ફક્તિલ કાયકમ અનુષ્ઠાનની પ્રગતી કારણ
ખે ટાઠ વધારે થયા હતા. કેટલાક ઉદ્યોગો
જેવા કે લેમ, ખેતીવાડીના યન્ત્ર વીજળીને
લગતા માલનો ઉદ્યોગ રજાર તથા ખીજી
વીધવીધ ધાતુઓના ઉદ્યોગોમાંથી માલનામાં
દર્શાવેલા જોડવાના પ્રમાણ કરતાં વધારે
નીકાશ થઈ હતી. પરંતુ ઇમારતો બાંધવાનો,
રક્ષાધર્મીય ઉદ્યોગ, ખાંડ અને ખાતરનો
ઉદ્યોગ પાછળ પડી ગયાં. તે ઉપરાંત
જે માલની નીકાશ વધુ પડતી થઈ હતી તે
માલમાંનો કેટલાક, માણસોની કુશળ કાય
સકતીને અલાવે સડી જવાથી અને કેટલાકમાં
હલકી ભાવનો માલ વાપરવાથી કારણે પેઠેલા
હોષ વૃક્ષાન વેલુ પડ્યું હતું એથી
ઉત્પાદન મુલ્ય ધણું વધારે થઈ જવા
પાડ્યું હતું.

પહેલા મળેથી ફતેહથી ઉત્તેજિત થઈને
રાજ્યત્વને ખીજા વર્ષમાં એ કાયકમનું,
પુનરાવર્તન કયું; તેમાં પેદાશના ૨૧
ટકામાંથી ૩૧ ટકા થયા, તેટલો ફાયદો
થયો. પરંતુ તે વર્ષ દર્શાવતા ધણી
ગંભીર અસ્થિતિનો જન કરવી પડી
હતી. કામદારોને યોજનામાં રહેલી
જખવાઈ અને કઠીનતા ખુચતાં હતાં.
લોખંડની ભંધી થઈ હોવાથી નહીં પરંતુ
પેદાશ અને મરીન મજુરોમાં વર્ગીય
વીમલ શરૂ થયા હોવાથી તેમને માંદા અને
અરમીનો ધટાડો તથા કપાલ અને મીજુનો
તોડો જન કરવાં પડ્યાં હતાં પાંચ દીવજ
ના અકાડીવના કાયકમમાં દીવસના જનવ
કામ ચલુ રાખી, ત્રણેકાર બહાર જમવા
નીયોતે જવા મજે તેવા ધોરણમાંથી
એ જારી નીપજાની આજ્ઞા રાખી
હતી તે નીબ્ધન મનઃ તેથી હલકું ખીજા
અણુકેળવણલા કુલાકમુધી વીડેલા
મજુરોને કામે રાખવાથી ગોટાળો ઉત્પન્ન

યથા. ખરા કામદારો પણ અરામ વજરનો બન્યા અને જારા ખોરાક, હવા પાણી અને રહેણાંતી સાધનાં. તેમની મેદન યુદ્ધ પડેલી સ્થિતિને લીધે એક ભવન ઉશ્કેરાઈમાં આવા બધા દબરોના રોળામાં ભટકવા લાગ્યા. ૩૧ ટકા જેટલી નીપજની આશા રાખનારો આવી હતી તેને બદલે માત્ર ૨૪ ટકા જેટલી નીપજ અથવા તેો ગત વર્ષ જેટલી નીપજ થેલા યુદ્ધ શકી હતી.

આ “નીપજતા”ને બાદ કરતાં બે વર્ષના ઉત્પાદનમાં ૫૦ ટકા જેટલો વધારો થયો. અને આ વાત રશીયામાં ગાળના લાગી; કેટલાકો ચંકા કરવા લાગ્યા કે આ પાંચ વર્ષની થાંજના માત્ર ચાર વર્ષમાં ફરેલમંદીથી પાર ઉઠાવી શકાયો.

કે મદારોનાં ડેઠેરોમાં દરીદ્રાઈમાં ઉતરવા લાગ્યા અને થોડી કામતે ઝાઝા માલ નીપજવા તનતોડ મહેનત કરવા લાગ્યા. આ દરીદ્રાઈએને યુરીવાદોને બદલે શામવાદી તરફને ભરેલાં બોલાવીને તેમને મુંદર પારીતોષક આપવામાં આવે છે. દરરોજની પ્રગતિ દુકાનેમાં સુરેલા પાટીઆ ઉપર, છાપાઓમાં તથા પોસ્ટરો ઉપર આપવામાં આવે છે. દાખલા તરીકે એકરોજર ૧ લીટું ‘ધી ઇન્વેસ્ટીઆ’ બજાવે છે કે મોસ્કોની એ. એમ. એ. દારખાનાએ ગત વર્ષ કરતાં ત્રણ ટકા વધારેના માલની નીપજ કરેલ હોય તેને ૭૫૦,૦૦૦ રૂબલ્સ મજૂરો માટે નવાં ઘરો વગેરે માટે આપવામાં આવેલ છે. સેનીનગ્રામાં આવેલા કલમ્બાસ’ કારખાનાએ પેટાટું ‘અંપુષ્ટ’ વાપીક કાપકમ અગીયાર માસમાં પુરું કરેલું, ડોવાથી બોજાનક અને સજાનક ઉપરાંત ૭૧૦,૦૦૦ રૂબલ્સ અપવામાં આવ્યા હતા; આવી રીતે ખંતથી કામ કરનારા ઇંજનીયરો અને બીજા પરસેવો

ઉતારનારાઓને બદરગામ મુશ્કેલી કરવાને માટે સ્કેનરશીપ આપવામાં આવી હતી. આવી રીતે ઇનામો અને મુંદર પારીતોષકો આપવામાં આવતાં હોય કામદારોને પાણી નહીં છે અને તેથી નવજવાન મજૂરો પોતાને રીપ્લવર-ટીઓ કે બીજા ઇનામો મળે તે માટે પોતાના કામમાં વીજ્ય મેળવવાની એક જુદીજ થાંજનાં રચે છે.

આટલી પ્રગતિને જેટલી બલનત પ્રગતિ કહી શકાય તે ઉપરાંત અકિડાઓ ઉપરથી બજારી ચકાશે. કોપ્પડ, પોલાદ અને ત્રીજા ધાતુઓની પેદાશ પંદર ટકોથી માંડીને આલેક ટકા સુધી વરધી પામી છે. કાલસાની ઉપજ જે સુધેની પેદેશ ત્રણ લાખ ટનની હતી તે દમણા ખરાબર બેવડી નીકાસ નીપજાવે છે. પરંતુ પાંચ વર્ષની થાંજનાંતો કાલજાનો અવાલ ત્રણ વર્ષમાં ફરેલ નહીં-પામે-ન્યાં સુધી તેને માટે અખતમાં અખત પ્રયાસો કરી જરૂર પડેલી નોખમજરી બગામા આવેલ ‘ડોનેઝ બેસીન’ની ખાણની સ્થિતિ સુધારવામાં નહીં આવે ત્યાં સુધી.

જે કે કમારત્તું ‘બજરજરત કાવકમ ધણું’ નામગ વધી ગયલું છે, તે પથ સામાન્ય વર્ષના કાવકમને મજૂરીમાં થતાં જરાક પાછળ રહેલું હોવાય. કમારતના ચક્રવર કામ માટે નેહલા માલની ધણી તંજાજ બજાય છે. જેની નીપજ માત્ર ૩૦ ટકા જેટલી વધી છે. ગતી એટલી તરામરી છે કે અણાતી બીજા કમારતે પ્લાનની મુજબ તમયાર કરી સમાઈ નથી. પરંતુ તેમનું ચક્રવર માત્ર રેખકિનોમાંથી જ આગળ ચલાવવામાં આવે છે તેલ, વી બગાક, અને પિત્તિરાંડીનાં વત્રેના કારખાનાંમાં આગળ વધવા અને પુનરાવર્તીત થયેલા કાવકમને મોખરે આવે છે.

નકર વસ્તુઓના ખાસ ઉત્પાદન તરફ ખાસ ધ્યાન આપવાનું હોય, હાલની ભલના ઉદ્યોગોનો એટલી ઝડપથી વીકાસ થતો હોય એમ ધારવામાં આવ્યું નહોતું. ઉદ્યોગો આ ઉદ્યોગો જરા પાછળ પડ્યા હોય એમ લાગે છે. ૨૫ વર્ષ કરતાં સુવચક માલની નીપજ આ વર્ષે ઓછી થઈ હતી, ગરમ અને લીન જરા મોખરે આવે એમ દેખાયું છે. અને પર્મખા-જુટક અને શુકની ઘસાક ધણી વધી પડેલી છે. ને કે કેટલાક માલની ભલ ખરબચડ થઈ ગઈ છે.

અઉદ્યોગીક કાર્યક્રમને, કુશળ શુદ્ધીના કાર્યક્રમોના અને અકલમંદ મજુરોની અછતને લીધે વીનાશની ધમકી આપવામાં આવે છે. આવશે વળે ઉદ્યોગોના નવા કારખાનાં

માટે જમીન અર્થે લાખ નવાં લેવાર કરેલા કામદારોની જરૂર પડશે એથી આવજો એટલા મળે છે તેના કરતા ત્રીજા ભાગ જેટલાનો વધારો થશે.

કારખાના માટે લઈવારી કરવા માટેની દુકાનો લગભગ મધ્ય છે. અને ૨૦,૦૦૦ ખીજા મજુરો આવી શકે એટલી જગ્યા છે. એ-છનીવર થવા માટેના શીક્ષણક્રમને અગત્યની બાબતનું પુરૂષાન મળે તેટલા પુરૂષ કરી દુકા અને કમ્પોઝ કરી નાખવામાં આવ્યું છે. “આ બધી લઈવારીઓની ચક ઉત્તર, સંખ્યા, ઉત્પાદન, માલની ભલ અને શુદ્ધ વીગરે, જ્યારે અઉદ્યોગીક લગરને રશીયામાં બિલાવવામાં આવશે ત્યારે તે અતમા અઉદ્યોગીક ક્રિતીનું કાવી ની માંલુ કરશે.”

શક્તિની સંવેત્તમ દવા—શુદ્ધ સ્વદેશી

મદનમંજરી ગોળીઓ

આ દીવ્ય ગોળીઓ આજમને ઉગ્રહી ઉત્સાહ વધારે છે, જ્ઞાતવંતુઓને પોષણ આપી મગજગતની સનેજ કરે છે નેમજ અછણ, વીધવીકર, માથાનો દુઃખાવો, નરદી, ધાતુક્ષીણતા, સ્વપ્નદોષ, કમજોરી, મગજની નબળાઈ, સૂરતી વીગર ગરીરની પાચમાવી કરનારાં દરેક દરનેને તપતજ નાણુક કરી ગરીર સંચકત બનાવી નવુ જીવન બક્ષે છે. કીમત ગોળી ૪૦ ની રૂબી ૧ નો ૩ ૧) એક દરેક દવાની મંથુલ્ય માહિતી માટે દેહલોગ મંદત મંગાવી વાંચો.

મુખ્ય ધ્યાન:-

૩૬૩ ગલબાદેની ગા

રાગવૈદ્ય નારાયણજી કેશવજી,

દેઃ આકીન-જામનગર (ગરીયાવાડ)

સમાજવાદી વીએના : આશું

: લેખક :
કે. સી. ચૌધરી

સંસ્કારચિત્ર

સમાજવાદના સત્તાનુસાર મ્યુનીસીપાલીટીએનો કારભાર ચલાવવામાં આવે તો, આમ જનતાને કેટલો લાભ કરી શકાય તે વીએનાના દર્શાવેલ ઉપરથી જણાશે. મુંબાઈ, મુસ્લિમ, અમદાવાદ, વડોદરા વગેરે શહેરોમાં આ પદ્ધતિનું અનુકરણ કરવા જેવું છે]

જ્યાં જે વીએનામાં પણ મુક્યો ત્યારે સમાજવાદી શાસનની દૃષ્ટી સંવત્સરીને ઉત્કર્ષ પ્રત્યેક્ષમાં આવી ગઈ છે. રેશનની ખૂબ મારી નહીં સામે કેટલાય વીએનીજ શોકોનાં શેળાં નહીં પડ્યાં. તેઓનાં મોં મહાકાળાં હતાં, અને કોલેજલ કરતાં તેઓ આમથી તેમ દુર્ધાર કરતાં હતાં. વીએનાને વધીવટ કરનારાની શુધ્ધી વીએ જરૂર મેળે તેને માન યાજ તેવું છે. આજના વીએનાનો ઝગમગ માત્ર ઓછી-આને રોશની આપી રહ્યા નથી પણ આ આ જગતના શોકમાં તે દીવાલોડી માફક પ્રકટી રહેલ છે. શુભકાળના વીએના ઉપર નહીં નાખતાં માણસ પડે છે કે, ત્યાં તે વખતે રાજદારી અંધારુંથી, દળી નાજીટ કે રાજેલી તોલેલી, ભુખે મરતી વરતી, રોગ ચાળો, મંદવાડ, વીગેરે ખુલ્લું જુલુમાથી નાદ કરતાં હતાં. ૧૯૧૯ની વાં ૪ મેના દીવ-જાથી મુંબઈએ વીએનાના ભાવીમાં ઉચ્ચ-પાલક કરી હતી. આ કોલેજીના વખતે સમાજવાદી પક્ષે ૩૬૮૨૨૮ જેટલા મતો (૫૪.૨૭ ટકા) જીત્યા હતાં. અને મ્યુનીસીપાલીટીમાં પણ આ પદ્ધતિ આજીએને કુલ ૨૬૫ બેઠામાંથી ૧૦૦ બેઠા મળી હતી. અને લઈને આ પદ્ધતિ

જગત જાંપડી. જેકાણે રમાન નામના સંપત્તિને પ્રમુખનું સ્થાન આપવામાં આવ્યું હતું. જ્યારે આ કોર્પોરેશન પાટીએ મ્યુનીસીપાલીટીની જગમ દાયમાં લીધી, એનો વધીવટ શીરે લીધો ત્યારે મ્યુનીસીપાલીટીના નામ સામે ૨૩૩૦ જાખ રૂપીઆની ખાસ હતી, આ ખાસનું કારણ ચતુષ્પત્તી મંદીતુંજ પરીણામ હતું. આવી મ્યુનીસીપાલીટી પર બીજાને લઈને જનતાની લંકુરરતી પાછળ પુરતું ખાન કેમજ આવી શકાય? આ સમયે ૧૨૭, ૫૩૬ જેટલી સંખ્યા તો બેઠાઓની યજ્ઞ ગઈ હતી, અને મ્યુનીસીપાલીટીના નોકરોના કુપચારના નણાં પણ સુધવવામાં આવ્યાં નહોતાં. આવા હાલમાંની કાળમાંજ કોર્પોરેશન પાટીએ વીએનાને દાયમાં લીધું હતું. સદૃષ્ટી પડેતાં તો પેલાની થેલી જરૂર જેટલી પુરાણ એને માટે તૂટી જઈ જતી મ્યુનીસીપાલીટીમાં કાપલ કરવામાં આવી. પ્રાંતર નામના બાઈલ અર્થ-ચાંચીએ બહેર ક્યું કે થોડાજ શ્રીમતો મેજમલક મારો છે જ્યારે બીજા હજારો દુઃખના ફરીનામાં કુમટી મારી રહ્યા છે મટે આ મેજમલક ૫૨૪ કરોડો નાખતા. તેણે જુની રીતી કરવેય નાખ-

વાની નીતીને પસંદી નાખી. અને ૧૯૨૦ થી નવા કરવેરા લાખલ કરી દીધા. પરીણામે મ્યુનીસીપાલીટીની તીભેરી પછ સાથી દીવસે ને દીવસે જરાવા ળાગી. આ રકમ જનતાના સામાજીક હિત પાછળ ખર્ચાવા માંડી. મ્યુનીસીપાલીટીને આરા કરવેરામાંથી ૧૭૩,૪૫૩ ૦૦૦ રકીનીંગ (એક એલ્ફીઅન રકીનીંગની કોંગ્રવલ સાઠા છ આના જેટલી થાય છે) મળવા લાગ્યા. આ કરવેા ઉપરાંત ખીજા કર પશુ નાખવામા આવ્યા છે, જેની ઉાજ ૧૯૨૮ ની સાલમાં ૧૧૯,૬૭૦, ૪૦ રકીનીંગ જેટલી થઈ હતી. રસ્તાની ગાડીઓ, પલેક્ટ્રીક વકસ' વીજેરેમાંથી ૧૯૨૮ ની સાલમાં કુલ ૪૪૩, ૩૮૪,૬૯૦ રકીનીંગ જેટલી ઉપજ આવી હતી છતાં આ બધા કરવેરાનું પ્રમાણુ ૧૯૧૩ ની સાલ કરતાં જરામે વધુ' નથી એ જણાવવાની આવશ્યકતા જણાય છે. આજનો કરવેરો તો મ્યુનીસીપલીટી જનતાના લાભાર્થેજ ખરચી રહી છે. એટલે એનો સદઉપયોગ થાય છે. સમાજવાદી સુધરાષ ખતાની સક્રીય ઉજ્જલ બળુ તો જનતાના હિત માટેની કાગજ છે. મકાન વીમલ પદેલા જે જરેર હીતનું કામ કરવામા આવતું તે વખતે શ્રીમતો કેમ જાહે દયા કરતા હોય તેવો તેનો હીમાક હોતો, પણ આજે તો મ્યુનીસીપલીટી જે એક રાષ્ટ્રીય જોષમદારી ઉક્ષવનારી સંસ્થા બની ગઈ છે. "બાગદીત" પાછળ અહીં ખુબજ ખંત અને કાગજ રાખવામાં આવે છે છોકરે માતાના પેટમાં દોષ છે ત્યારથી એવા ઉપચારો અને કાગજ બગાવવામા આવે છે કે છોકરે તંદુરસ્ત અવસ્થામાંજ અવતરે. દરેક ગર્ભવતી ઓને રોટ તરફથી બધી જાતની પ્રસૂતી વીધેની માહીતી અને સલાહ મફત આપવામાં આવે

છે, એટલુંજ નહીં પણ રાજ્યની એ ફંન્ડ ગણાય છે.

ગર્ભવતી ઓને તબીબી સારવાર નીચે ખાસ રાખવામાં આવે છે, એનાં લોહીની ખારીકે પરીક્ષા કરવામાં આવે છે અને એમાં ગરમીના રોગના જંતુ માલુમ પડે તો એને હટાવવાના તાત્કાળીક ઉપચારો લેવામાં આવે છે જેથી એ રોગનો તારસો છોકરાને ન મળે.

ગર્ભવતી ઓને વીમા ફંડમાંથી પછલા નં રળી શકે તેવી કાલત હોય તો આ અવસ્થામ તેને આર અવાદીમાં સુધી મ્યુનીસીપાલીટી તરફથી ૧૦ રકીનીંગ મળે છે. મ્યુનીસીપાલીટી તરફથી સહેરમા ઠેર ઠેર સુવાવડખાનાં રાખવામાં આવેલ છે. ૨/૫ કયદેસરના છોકરાં અને ૮/૨ બીનકાયદેસરના બધાં છોકરાંના જન્મ આ સુવાવડખાનામાં થાય છે. એ રીતીબના જન્મોની પશુ નોંધ લેવાય છે, અને તે તાજાં અવતરેતાં છોકરાંની તંદુરસ્તી બરાબર રહે છે કે નહીં તે માટે મ્યુનીસીપાલીટી તરફથી કાકટરને હંમય ખબર માટે મોટલાવવામાં આવે છે. આ રીતે મ્યુનીસીપાલીટીની માદ વીના આંકો એક પણ છોકરે અવતરતું નથી. આ ઉપરાંત જમે તે ઓ, શ્રીમંત હો કે ગરીબ-એને છોકરાં અવતર્યા પછી બાલઉછેર બરાબર થાય એ માટેનાં સધનો સુખત કરવામાં આવે છે, આમ ૧૯૨૮ ની સાલમાં આવાં આઉટપીટનાં પેકેટો ૧૧,૮૦૮ વર્ડેચવામાં આવ્યાં હતાં. એટલે આ વરકમાં વીએનામાં જન્મેલાં બાળકોના પહલરે દકા જેટલાને કપડાલગાં આઉટપીટદવારા સપડ્યા હતા. આ ઉપરાંત ૬૪ વગ્જ સુધીના વયના છોકરાં માટે પણ મ્યુનીસીપાલીટીએ તરેહ તરેહની સંસ્થા ઉભી કરી છે, આમાં અનાય શ્રમનો પશુ સમાવેશ થઈ જાય છે. આ ઉપરાંત

૩૨૫ નંબરની મોજુદ છે જેમાં ૧૯૨૮ ની સ્થાપના ૧૧,૮૭૫ ઇકરોએને કાબલ કરવા માં આવ્યા હતાં, જ્યાં ઉનાળામાં ઇકરોએને સફરની સરેવગાલ માણવા માટે બહાર ગામ રવાના કરી દેવામાં આવે છે. ૧૯૨૮ ની સ્થાપના ૨,૪૯૫ ઇકરોએને આ રીતે હવા ખાવાની રચનાએ મોકલવામાં આવ્યા હતાં, જેઓની સાથે બીયલુ બેકારી દાંતી આપે છે જેના દોઢાના આરામ માટે મુનીમીપાલીટીએ ૨૨૦ બીઠાનાવાળા ધર ને એકાધકુ' રાખેલું છે.

નીચાણેરે જાંતે દાંત પરીક્ષા અને આરવાર માટે અગીયાર કઢીનીક, બોલવા માં આયા છે. ૧૯૨૮ માં આ કઢીનીક માં ૨૧,૮૧૬ ઇકરોએને હાલ સ્વચ્છ, બનાવવા માટે કાબલ કરવામાં આવ્યા હતાં કાકરો ૬૨, અઠવાડીએ નીચાણેરે મુલાકાત લે છે અને બપોરની છઠ્ઠીના સરિરની પરીક્ષા કરવામાં આવે છે, તંદુરસ્તી બાજેનહર કેમ રહે જે વીગે બાસલો મેલમ્બે-ન્ટનની સ્વચ્છતા દૂરા અને એ વીગેની સુચનાએથી આપવામાં આવે છે. આવી તમીમી પરીક્ષા દરમ્યાન ૧૯૨૮ માં ૨૧,૨૫૨ ઇકરોએની સરિરનીક અંતની તંદુરસ્તી હતી ૪૮૫૭૧ છે.કરોએની તમીમત, સાધરણ હતી અને ૨૦૨૯૬ બહાની સરિર સુખાકારી મેળા માણુમ પડી હતી. અને હવે મુનીમીપાલીટીએ રોજો સાથે જાણી, જુએ ઉઠાવી છે. આંદી જીવ લેલુ કાંચ રોજ બહુ લેવામાં આવે છે એ રોજને અમુગમાંથી નાંખી દરવાની તકવારીએ આણુ છે. રોજના ૨,૦૦૦ દાંતોએ મુલમુલ ખાતા તરફથી ખજ કળાકુપુરક સરવાર કરવામાં આવે છે. ૧૯૨૦ ની અધથી રહેતન દોહને દુધ રોજવાળા દાંતોએ માટેય દરેકીક તરીકે

વાંપરવામાં આવે છે. આ રોજનાં જાંતુએ ની કુચકુલ્ય પર કાણુ મુકવા તેનાં એક કેમ બંદે તેનાં ચાંપવા ઉપચારો કરવામાં આવે છે. આ બ્યવરથીલ ઉપાયોત્ ઉચ્છાળું પરીણામ આવેલ છે. સરેવના મરણ પ્રમાણમાં ૩૩ ટકા થયોયો થયા છે.

આ બાબતના ચાંપવા ઉપાયો મારે નહીં ને પણ તકવાર કરવામાં આવે છે. તેઓને ત્રણ વર્ષ મુધી આ રોજ વીગેરેનો કહેજ માં અભ્યાસ કરવો પડે છે. આંદી ૧૩૪ નસીં આ પ્રકારતું સીકણુ લખ રહેલ છે. સરેવનાં તંદુરસ્તી ખાતામાં, અંતમ પમિગા માટેનાં લર, યાદી વીધેની માહીતીની બધુ રો અને માનસીક દોંતી દોરવીકલેના સમાવેશ થાય છે. ૧૯૨૮ માં મુનીમીપાલીટીતુ કુલ ખર્ચ ૮૨. ૭ મીલીયન રકીલીંગતુ દેખાડવામાં આવ્યું હતું. અમાજવાદી "રાયોથ" કેળવણી અને સામાજિક મુધારા પર પુરતું જ્ઞા આપે છે. ઇકરોમાં જે શક્તી હોય તેને કેમ બહાર બેસી લાવવી એ જાતનું શીકણુ દરેક જણને આપવામાં આવે છે.

માત્ર સીધાંતમય શીકણુને બાદે બધે તે અવકાશ સમજુતી પુરી પાડવામાં આવે છે. શીકણુ છેકાના અબાપના સકારથી શીકણુ આપવામાં કાબેલીબત મેળવે છે. અમ અબાપ માટેના મંદગો રચાપવામાં આવે છે. જેથી આરવરોને એકો પાસેથી કહીકત મેળવવામાં મુશ્કેલી પડતી નથી. આ નગરમાં દરેક બંધાની-જુદીજુદી નીચાળો હોય છે. અમાજવાદી શીકેનાએ અકાતેની મેળના મેળને દો કમાલ કરી છે. સરમાં આ મેળના સાથે અમીનદારોએ એકાપે અમદારો હોય, પણ મુનીમીપાલીટી આ મેળને પાર પાડવામાં રહેકમંદ નીવડી છે. આ

ચોબના દ્વારા ૩૦,૦૦૦ ફેટનો ઉપયોગ કરવામાં આવશે અને આ ચોજતા ૧૯૩૨ સુધીમાં પરીપક્વ બની રહેશે. ૧૯૨૪ થી ૧૯૨૭ દરમિયાન ૨૯૦ મીલીયન સ્ક્રીવીંગ આ દિવ પાછળ ખરચવામાં આવેલ છે. આને મ્યુનીસીપાલિટી ૧૫૧ ધરોપર કાષ્ટ ભોગવે છે આ ધરોમાં બધા મળી ૨૧,૭૮ ફેટ મોલુદ છે. આમાં બાગની પશુ ગોડ પણ રાખવામાં આવી છે. લગભગ પહેલાં વીએનાના ધરોમાં પાણીના નળની અને જાજરની સગવડ નહેતી. પણ આમે આ પરીસ્થિતી હસ્તીમાં નથી. આને તો દરેક મકાનમાં કાવરબાય અને નાવાની સગવડ ગોઠવવામાં આવેલી હોય છે. આનાં કામ મીતે અઠધી ત્રીણ સ્ક્રીવીંગમાં વધે-અ-મેલા હોય છે.

જેએએ વીએનાની મુલાકાત લીધી છે અને ઉપલી હાથોમાંની ખાત્રી થઈ રોજ. સમાજગતી મુદ્દાઓમાંની આ ફેલે તેને આંજનાં જે તેવી ઝગઢગતી છે આ મુખી સહેરને એક નમુના તરીકે માદ રાખ્યું છે. બીજા દેશોમાં એવું અનુકરણ કરવામાં આવે તો જરૂર આબની હાલમારીએ અમુક અંશે દુર થાય. લાવીના કાણકર આને કાને અથડાય છે. નતીન યુગ સમ્બંધન સંગીત વાલ્લરણમાં યુંછ રદ્યું છે. વીએના નગરે આગમના એંધાણના અંદોલન છીંક્યાં છે, એ પ્રાણની રસમીએ ધતર દેશોપર અજાણાં ફેંકે એમ ધમ્મયું. જરૂરનું છે.

AYURVEDIC TEA DEPARTMENT.

આયુર્વેદીક સ્વદેશી ચહા ખાતું

આખા હીન્દુસ્થાનમાં સૌથી પ્રથમ આયુર્વેદીક ચહાની શોધ કરી જાહેરમાં મુક્યાતું માન આ કામસી ધરાવે છે, પત્રીત તુલસી અને ત્રીસ બહુમુલ્ય દેશી વચ્ચાણાંઓનાં મીશ્રણસંધી અનેલી આ ચાસ્ત્રમીક ચહા વ્યાદ, રંગ, ચુલુ ને ટેસ્ટમાં ચારામાં ચારી વીદેશી ચહાને વીસ રાવે તેની થતી હોવાથી ૪૦૦૦૦ ઉપરાંત કુટુમ્બોમાં આ પ્રખ્યાત ચહા પ્રચારને પામી છે. આ સ્વદેશી લોકપ્રીય ચહા 'હીન્ડોચહા' ના નામે વખણાતી આખા હીન્દુસ્થાનમાં આજે ઘેર ઘેર પ્રખ્યાતી પામી રહી છે એટલું જ નહીં પણ જાણનાં આક્રીકા અને અન્ય દેશોમાં વસતી પ્રજામાં પણ એટલી અદરને પામી ગઇ છે કે તેની માંગણી હોસે હોસે વધતી આવે છે સેંકડો રજવાડા પણ તેની ચાલપુર્વક, દરેજ વાપરી રહ્યા છે. હીન્દુસ્થાનમાં ખુણે ખાંચરે દેશાઇ ચુકેલી આ ચહા મોટી મંખ્યામાં એજન્ટો પુરી પાડી રહ્યા છે. વીદેશી ચહાને પુરે ત્રો ધકકા પહોંચાડવા ઉપરાંત સ્વદેશી લાવનાને જન્યુત કરી દેશ-દેહ સ્વ ને ધર્મનું રક્ષણ કરનારી આ ચહા અનેક દીવ્યચોથી આખી દુનીઆમાં એકે અત્યંત વખણાઇ ચુકી છે.

અનેક ડાકટરો, વૈદ્યો, હકીમો, મજમુનરો, વજ્રાંકિ, બારીસ્ટરો, ઝવેરીઆ સગજો, રેકો, સોમાં એકરખા આદરને પ્રાપ્ત થએલી આ ચહા એકે વખત તમે પણ વાપરી લુગો, પડી તો તમેએ તેનાં ઉપસક ને આચહી બનશે.

કા. ૧ રતલી ડોઝ ૨. ૧-૨ -૦

" બા ૨૧લી ડોઝ ૨. ૦-૧૦-૦

" બા ૨૧લી ડોઝ ૨. ૦-૫ -૦

હિંડોચા કામંસી,

મુબઇ નં. ૨.

કોલેજના કંપાઉંડમાંથી

: લેખક :
'કોલેજિયન'

કોલેજના કંપાઉંડમાં ફેરવીય વાર કોલેજનો એકત્ર મળે છે. ફેરવીય વાર તેઓ સામાન્ય બાબતોની ચર્ચા કરે છે. કોઈક વાર તેઓ અસામાન્ય બાબતોની ચર્ચા પણ કરે છે. આવી અસામાન્ય વાતો સમૃત્તી પર સામાન્ય રીતે જળવાઈ રહે છે. આને કોલેજીયલન પર પાછા દૃષ્ટી નાંખતાં આવી ફેરવીય 'અસામાન્ય' ચર્ચાનાં સંભારણાં પાછાં તાળાં થાય છે. તેમને શબ્દદેહ આપવાનો આ યત્ન, આશા છે કે અસ્થાને નહીં ગણાય.

સામાજ્ય અને સીદ્ધાન્તો

રમેશ: મહા કાંઈ પ્રોફેસરે આફ્રીકામાં સામાજ્યવાદની સ્થાપના સંબંધી બહુ જ સારાં ભાષણ આપ્યું! કેમ નહીં વાર?

કુમાર: (તીરકાર યુક્ત સ્વરે.) કયાળ! સારું! એ આપણે ભાષણ કર્યા જેવું હતું!

શીરીય: કુમાર તો દરેકનો વીરોધી જ છે. આ મહાપુરુષને તો કોઈ પણ પ્રોફેસરના ભાષણ પસંદ પડતાં જ નથી! ખીચારા પ્રોફેસરે આટલી બધી કાગળ કાઢને વીમતો આપી, ત્યારે કુમાર-ભાઈને તો તેની કીંમત જ નથી! આખા આફ્રીકામાં યુરોપીઓએ શી રીતે ચળમાધીકાર સ્થાપી, તેની વીમતો અતી રસીક હતી. પેલા મનુને તો ટુંધી નોંધ કરતાં લગભગ ૪૦ પનાં ભરાયાં છે.

કુમાર: (જરા ગુસ્સાયુક્ત અવાજે) હમમે તે બધાએ આ અધ્યાપકની પ્રશંસા કરી, પણ આફ્રીકાની મુજબ વસ્તીને આ સામાજ્ય સ્થાપનાથી શું લાભ? તેઓ તો ખીચારા ગુલામ બન્યાં! આને તેમને પોતાની જ જમીન, ઉપર ચાલુક ખાઈને કામ કરવું પડે છે, ખેતરે ઉપર લખસીઓ પાંસે કામ કરાવવાને માટે તમારા આ ઉચ્ચ સંસ્કૃતી ધરાવતા યુરોપીઓએ અને પરમાત્માની દરજેજ પુજા કરતા હીંદીઓએ કેટલા જુસ્મ વર્તાયા છે તેવું કંઈ જાન છે? પ્રોફેસર સાહેબને આ બાબતનો ઉલ્લેખ કરવાને માટે એક શબ્દ પણ ના મળ્યો.

રમેશ: એ તો જંગલી જાત. તેમને કંઈ કરવાની દરજ પડે તેટલા માટે તો પહેલાં તેમના પર દર નાંખ્યા, પછી તેમના પર કુંપણ દીક કર નાંખ્યા. તેમ છતાં પણ જો તેઓ કામ ન કરે

તો પછી દંટડનો ઉપયોગ કરવો જ પડે. તેમાં ખોટું શું છે?

કુમાર: ખોટું? તંબાં બધું જ ખોટું છે! એક તો ત્હમોએ તેમના મુલકને પચાવી પાડ્યો, પછી ત્હમોએ તેમનાં ખેતરો લઈ લીધાં, અને પછી એ જ એકર પર તેમને કામ કરવાની ફરજ પાડવા માટે તેમને મુકામ બનાવ્યા! એમાં તો ન્યાય નીતી ત્હમોને લાગતી હોય તો પછી ત્હમારે માટે મ્હારે શું ધારવું તેની મને કંઈ સમજ જ પડતી નથી!

શ્રીશ્રી: હમો એમ નથી કહેના કે આફ્રીકામાં સામાન્યતાની સ્થાપનાથી હજારીઓને ખાસ લાભ થયો છે; પણ અમો એમ તો જરૂર જ કહીએ છીએ કે આફ્રીકામાં ગેરી સંસ્કૃતીની સ્થાપનાથી હજારીઓ આધુનીક જગત સાથે સંસર્ગમાં આવ્યા છે, અને તેમને માટે પ્રગતીનાં દ્વાર મોકળાં થયાં છે. આજે તેમને અભ્યાસ કરવાની તક મળી છે. ત્યાં તેઓ નાગા કરતા ત્યાં આજે તેઓ કપડા સડીવ ફરે છે. ત્યાં તેઓ મકાઈ અને કેળાં પર જીવતાં. ત્યાં તેઓ આજે અન્નનો ઉપયોગ સમજતાં છે. મનુષ્યનો આહર કરનાર માનવીઓએ આ સંસ્કૃતીના સંસર્ગથી પ્રગતી કરી છે નહીં સંસ્કૃતીના પગરવે આફ્રીકાને જ આપ્યું છે તે જોતાં આફ્રીકાનોની મુશ્કાલી બધું જ નહીં કોમલ જ ગણાય!

ત્રોમસ: બાઈ, એ બંધી સંસ્કૃતીના સંસર્ગની વાત પડતી મુક. ગોરાઓ ત્યાં પહોંચ્યા ત્યાર પહેલાં કેટલાય વર્ષો અગાઉ આપણા હીંદીઓ ત્યાં જઈ પહોંચ્યા હતાં. અને ગોરાઓ જ્યારે આપણા સાની આગળ પગવું મુકતાં

ડરતા, ત્યારે શેઠ અલાદીનાની વાજાર યુગાન્ડા જતી અને છેક આફ્રીકાના મધ્યભાગ સુધી આ વેપારીઓ વેપાર કરના. પણ ગોરાઓ જેટલું શક્તીમળ અને સામર્થ્ય હીંદીઓમાં નહીં હોવાથી, તેમ જ હીંદીઓની સંસ્થાન વસાવવાની ખાસ ભાવના ન હોવાને કારણે તેમણે સંસ્થાન ન આપ્યું. આથી ગોરા વેપારીઓ અડા નાંખ્યા, અને અત્યારે તો તેઓ આપણને કાઢી મુકવા માટે બધું જ જરૂર શોધી પ્રયત્નો પણ કરે છે! બાઈ સંસ્કૃતીના સંસર્ગની વાત તો માત્ર કપોળ કંપીત છે. હું કબુલ કરું છું કે આફ્રીકાને પચાવી પાડવામાં, કે આફ્રીકાના રસકસ પર સ્વામીત્વ સ્થાપવામાં નીતી કે અનીતીનો પ્રશ્ન નથી, પણ હું તો નેમાં 'બળ એ જ ન્યાય' તો સીધાંત લેઉં છું. અને નીતીવાદના અસત્ય એમાં કરતાં હું તો કહીશ કે યુરોપીઓએ ખોટું કયું કે સાદું કયું એ પ્રશ્ન જ નથી. દેને જે આપણને એમ લાગતું હોય કે યુરોપીઓના પગલું અયોગ્ય હતું. તો હમણીઓના સ્વાતંત્ર્ય સંગ્રામમાં આપણે સહાય આપવાં જોઈએ.

[કુમાર કંઈ જવાબ આપવા જતો હતો પણ એટલામાં બીજા એક 'લેક્ચર' નો સમય થયો હોવાથી વીણાથીઓ વગમાં ચાલી ગયા.]

*શેઠ અલાદીના યુગાન્ડાનો એક સૌથી મોટો વેપારી થઈ ગયો અત્યારે એ આખા પ્રાન્તમાં શેઠ અલાદીનાના સ્મારક સભી અનેક શાળાઓ છે.

લગ્ન અને નીતી

રમેશ: હો છે કે શીરીપના લગ્ન થવાના છે!
કુમાર: હા, હા, મેં પણ એવું સાંભળ્યું
છે ખરું.

રમેશ: કોની સાથે? કોની સાથે?

કુમાર: હો છે કે વડોદરામાં કોઈ હન્ટરમાં
ભણતી બાળા સાથે.

[ઝિટકામાં શીરીપ આવી પહોંચે છે]

રમેશ: કેમ દોસ્ત હવે તો તું ગૃહસ્થાશ્રમી
થવાનો?

કુમાર (ટીકાચુકન સ્વરે) 'પરણુ' એટલે
પ્રજાતામા પગલાં સુકવાં!'

શીરીપ એમા ખોડું શું છે?

રમેશ: જગ્યાએ ખોડું નથી. લગ્ન કરવું એમા
નીતી અને અનીતીનો પ્રશ્ન જ નથી.

કુમાર: કોઈ પણ બાળાને નતી પરવાનગી
કે સંમતી વગર આપણી સ્વયં પર-
ણવાની ફરજ પાડવી એમાં નીતી-
ભાવના કયાંથી આવી? ભાઈ શીરીપ
કદી પણ વંકાદરામાં વસતી બાળા
સાથ રહ્યો નથી સભ્ય છે કે નંઓ
કદાચ આ વાતમાં તથા પહેલા પર-
પરને એળખના પણ નહીં હોય.
નથી શીરીપની ભાવી પત્ની પણ
શીરીપને જગ્યાએ એળખતી નહીં
હોય છતાં શીરીપ એ અગણી બાળા
સાથે હવન લેવા તપર જાય, તે
હજી પત્નીએ બાળાની ગાળી ચકાવ?

શીરીપ: કુમાર તો વેદોયે જ રહ્યો! હોનીને
નથી કહ્યું કે. "મારા દોસ્તો! સીદાંત
એ સારી વાત છે, પણ હવન નથી
એ વીરોધ સહ છે." પરણું એટલે
પરણું. એમાં આવી કુમારી અને
નથી કુમારી, અમુક અમાવવાળી
કુમારી કે બીજા અમાવવાળી કુમારી

એ બધો ખાતરી હંભ છે. ગયા વરે
રમેશનાં લગ્ન થયાં. આપણે અધાંએ
દેખા આનંદ અને ઉલ્લાસથી તેના
લગ્નમાં ભાગ લીધો! પણ તેવી જ
રીતે આ લગ્નતું પણ કાં તો લઘુ-
શમાં સમાજના અધનોના કદાચ ફરી
નાખવાની હામ અને શક્તી હોવી
લેઈએ; કાં તો પછી સમાજના વર્તુ-
લમાં રહીને તકત્તે દરવાની રાક્ષી
લઘુમારે કેળવવી લેઈએ. આ વસ્તુને
બાહ્ય મહત્વ આપવું એ નકામું છે.
કારણકે લગ્ન એ કંઈ બાહ્ય અગત્યનો,
પ્રશ્ન નથી કે જે કેવું હોવું લેઈએ,
તે ક્યારે થવું લેઈએ, તે કોની સાથે
થવું લેઈએ તેને માટે વીચારણા ફર-
વામાં વર્ષો વીતાવી દેવાય! ભાઈ કુમાર
તો સમાજવાદી છે. એ આખાંયે
નૈત્યતાનમાં લગ્નને કેટલી મહત્વતા
આપવામાં આવી છે? કહો લેઈએ!

દેવપુજા

રમેશ: કુમાર તેના ઘરમાં દરરોજ દેવપુજા
માટે તોફાન કરે છે. એવું સાંભળ્યું છે.

શીરીપ: મને તો નથી લાગતું કે સમા-
જવાદી એમ ફરી શકે.

રમેશ: કુમારની ખોલ કહેતાં હતા કે
કુમાર દરરોજ તેની માતા આગળ
નીરીશ્વરવાદ ઉપર લાંબું ભાષણ આપે
છે. અને ઘણીવાર ધર્મના સીદાંત
ઉપર સખન ટીકા કરે છે. એટલું જ
નહીં પણ જ્યારે તેના પીતા બીચારા
પ્રજાભજન કરતા હોય છે, ત્યારે તે
ખોટાથી તેના નાના ભાઈને નીરીશ્વર
વાદની વાતો સમજાવે છે! આ પ્રકાર-
ની વર્તણૂક એના જેવા સમાજ
વાદીને જોઈ ખરી?

શીરીષ: "હને લાગે છે કે આ બાબતમાં
કુમારની વતુલુંક અયોગ્ય છે. કાં તો
કુમારે ધરથી જુદા પડી જવું નેહએ
અને ઘેર રહેવાને બદલે હોન્ટેશમાં
રહેવું નેહએ, જેથી આ પ્રકારની
અશ્રદ્ધામણ થાય જ નહીં. નહીં તો
પોતાના માતાપીતા સામે નીરીધર-
વાદીનો પાંડ લગવવાથી શું લાભ?
પ્રચાર કરવાની ઉત્સુકતા સાથે તેના
પરીણામ પર પણ દુષ્ટી રાખવી
નેહએ. બાકી નહાવણથી તે અત્યાર
સુધી એક પ્રકારની માન્યતામાં ઉછે-
રેલા માતાપીતા આગળ આ પ્રમાણે
પ્રચાર કરવાથી શું લાભ થવાનો હશે?
દુષ્ટી તો ખાતરી થઈ ગઈ છે કે
કુમારની આ વતુલુંક અયોગ્ય છે.

કેળવણી

કુમાર: રમેશ નથી લાગતું કે આપણી કેળ-
વણીની પદ્ધતિમાં કંઈક ખામી છે.
રમેશ: "હને પણ એમ લાગે છે પણ જ્યા
... નુધી નવી સમાજ રચના ચલાવ નહીં
... ત્યાં સુધી કેળવણીની દીશમાં કેવી
... રીતે ફેરફાર કરી શકાય ?
શીરીષ: એ તો હવે બધા જ જાણે છે કે
સમાજમાં જે વર્ગ સત્તામાં હોય તે જ
વર્ગની સત્તા અવીચીત રહે તે દુષ્ટીએ
કેળવણી અપાય છે ! જ્યાં આપણામાં-
... થી કેટલાક સુખી માને છે કે રાજકીય
... સત્તા મેળવવા માટે પહેલાં આપણે
... બધાને કેળવણી આપવી નેહએ આ
... અર્થઘટન વીચારકો કહે છે કે :
... કેળવણી વગર સ્વરાજ્ય શક્ય નથી !
... આ લોકો એમ માને છે કે સ્વરાજ્ય

માટેની પહેલી શરત એ છે કે દરેક
બાંધબંધી શીખવી નેહએ. એટલે કે
હીંદના ત્રેતીસકરોડ સમુદાયે શિક્ષણ
લેવા માટે શાળામાં જવું નેહએ !
રમેશ: સુખી પણ કેટલી હદ સુધી !
ગોળવેધી માંડીને અત્યાર સુધીને
દરેક સુધારક કહે છે કે આધુનિક
... કેળવણી એ સુધારી મનોદશા ઉત્પન્ન
... કરે છે. ગાંધીજી પણ કેટલીય વાર એ
... પ્રમાણે કહી ગયા અને હજી લખી-
... બધા એવા કેટલાક કહેનારા નીકળશે !
... જ્યાં સમાજવાદી ગણાતા પુરોષો
... એક બાલુથી કેળવણીમાં ઘુસેલી
... વર્ગીય ભાવનાની સામે પોક્કર કરે
... છે ત્યારે ખીજ બાલુએ આવા સમાજ
... જવાદીઓ એવી કેળવણીના પ્રચાર
... માટેની ચોજનાઓ ધડે છે ! આથી
... તો ભાઈ આપણને હસવું જ આવે !

શીરીષ: "હને એક જાણીતા સમાજવાદીની
ખબર છે. સારાએ શહેરમાં તેઓ સા-
મવાદી તરીકે જાણખાંસ છે. આ મહાન
પુરુષ પણ એવા અભીલાષ સેવતા હતા.
એક દેશીરાજ્યના સમ્યાનમાં સમાજ-
વાદી, ભૂમીકા પર લખાવેલાં પુસ્તકો
શીખવાડવાની, ઇચ્છા જતાવી હતી
અને તેમણે તેને માટે પ્રામાણિકપણે
યત્ન પણ કર્યો હતા.

રમેશ: પછી એ પાઠ્ય પુસ્તક લખાયા કે !

શીરીષ: "સારું થયું કે ન લખાયા, નહીં તો
તેમને દેશી દેશપતા કરી શકા છે.
શીરીષ રાજ્યની જ્યા તમે ચાલના
આપણી શાળાઓમાં નેવા પાઠ્ય
પુસ્તકો કરી આવવા દેવામાં આવ્યા
હોત ખરા કે ?

કૂલ છા બ

તૈયાર કરનાર
સાહિત્યવાદીશ્રી જનમણી

ગુજરાતી સાહિત્યના વધુ ભાગ
મુલ્યક સ્તંભો: કર્તા: દી. બ. કૃષ્ણ-
લાલ મોહનલાલ ઝવેરી, પ્રસિધ્ધ કરનાર
ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટી, અમદાવાદ
મુલ્ય: એક રૂપિયા.

શ્રી હરીદાસ પોશકલા [ઉપોદ-
ક્તા] લેખક. શ્રી અંબાલાલ બુલાખીરામ
ખની, પ્રસિધ્ધ કરનાર ગુ ૧ સોસાયટી
અમદાવાદ, મુલ્ય આઠ આના

કવીશ્વર દલપતરામ દસ્તદી-
ખીત પુસ્તક સંગ્રહની મુચી. તૈયાર
કરનાર. શ્રી બીગલાલ ત્રિભોવનદાસ પારેખ
પ્રકાશક ગુ. ૧ વ. સો. અમદાવાદ મુલ્ય
૧૬ રૂપિયા.

હિન્દી સાહિત્યનો ઇતીહાસ લેખક-
શ્રી કૃષ્ણનમીન ગોવીંદી દવાવપ્ર: પ્રકાશક
ગુ ૧ સો. અમદાવાદ. મુલ્ય એક રૂપિયા.

વ્યવનનાં અનેક અંગ છે, અને કહેવાય
છે કે આપ આદિત્યરંગિકા અને ખરેખર
આલોકિતો તત્ત્વજ્ઞાનીઓની માફક પોતાની
આસપાસ ચાલી રહેલા જગતના દૈન્યધોથી

એટલા પર રહે છે કે, કેટલાક આડંબરી
ન્યાયમુક્તીઓ સામાન્ય બાબતમાં પોતે
માથું મારવાની જગા નેટલી એ ખરવા
કરતા નથી, એવો હેઠળ કંઈ ન્યાયાસન
પર એમીને જનતાને જાહેર કરવા, આમાન્ય
પડપુછોથી પોતાના અજાણતું મીઠા પ્રદ-
ર્શન કરે છે, તેમ કહે છે કે સાદારો,
કવીઓ, કલાકારો અને તત્ત્વજ્ઞો તરફ પશુ
આસપાસ ફરીતા, ગેમચાંગો, મદ્યમારી,
ભયંકર યુધ્ધો, દુષ્કાળ અથવા ગુલામીની
દુર્ગંધ ગમે તેટલાં વધી પણા હોય, તે
પશુ તેઓ તેની આમે જોતા નથી, તેમને
તો સાહિત્ય, સંગીત અને ક્વા વીનાના
મતુઓ પુછ્યા વીનાના પશુ લાગે છે,
એટલે પોતાનો તે કાટીમાં રખે સમા-
વેશ યદ્ય તથા તેવા ભય, પોતાનાં એ અર્થાં
કોમળ મૃદુ ભાવવદી તત્ત્વોનો બુખે મરતા
કે ગુલામીનાં બંધનોથી જડાયલાઓને
માટે શું ઉપચોગ દરો તેના વીચાર કરવા
ગેઝલા વીના, તેઓ તો પોતાની ધર્મ
દ્રઢ-આદીત્ય સરજવાની બળત્યા જાય
છે, ખરું છે, વર્ષાદ વગેરે તે એની ઉત્ત-
રતા. જનતાને તેનો લાભ એવો હોય તો

સે કે તેના પાણીને નકામું વહી જવા દે
એના તેને શું પરવા પડી છે ! તે જ રીતે
અમદાવાદવાળી ગુજરાત વનકિલુવર સોસાયટી
પોતાની પાસે જમા પડેલા અનેક કાળાઓ-
માંથી વીધવીધ અંધમાળાઓ પ્રકટ કરે જ
જાય છે.

પ્રસ્તુત ચાર પુસ્તકોમાંનું 'પહેલું' ગુજ-
રાતી સાહિત્યની લેખકની નજરે સમીક્ષા કરે
છે. તેમાં દયારામ પછીથી એટલે નમદ
દલપતથી માંડીને મુનશીયુગ [જે તેને
સાક્ષરો એ નામે ઓળખતા હોય તો ?]
સુધીના લેખકોના લખાણોની તારવણી કરી
જાય છે. આવાં પુસ્તકોનો મોટામાં મોટો
ગુણ [કે હોય ?] એ હોય છે કે લેખક જાતે
મોટા માણસ હોવાથી લેખકમાં પણ જે
મોટા માણસો હોય તેના કે મોટાઓની લાજ-
પગથી લેખકની આંખ કે તેમના કાન સુધી
જે પહોંચ્યા હોય તેમના કામની ઉપર તેમની
દૃષ્ટી ઘેરે છે ! એથી મોટા માણસને ઘેર
જન્મેલાઓએ જમે તેમનું થોડું અને નીપાંત્ર્ય
લખ્યું હોય તેની પરીક્ષા ઉદાર ભાવે થાય
છતાં, નાનાઓ માની લીધેલાઓ માટે કદાચ
ઓછામાં ઓછું ધ્યાન દેવાય કે ન પણ
દેવાય ! એ મોટી જોડ પ્રસ્તુત પુસ્તકમાં છે,
તે બાદ કરતાં, ગુજરાતી સાહિત્યની ઓળ-
ખાણ કરવાના રસીઆઓને આ પુસ્તક ઉપ-
યોગી ભોમીપા જેવું જરૂર યદ્યપે તેમ છે.

બીજા પુસ્તકમાં જુની ગુજરાતીનું સાહિત્ય
અને ભક્તીમાર્ગને લગતો વીદ્વાત્સર્થો
ઉપોદ્ધાત આપવામાં આવ્યો છે. વર્તમાન
યુગમાં જેમને જુના ભક્તોરસનાં પદ ઉકેલવા
જેટલી ઇચ્છા તેમ જ અવકાશ મળી શકતા
હોય તેમને માટે, આ વીદ્વાત્સર્થો ઉપોદ્-
ધાત જરૂર સાહિત્ય સ્વર્ગની નીસરણી સંગે
યદ્યપે પડેલાં.

ત્રીજું પુસ્તક હસ્તક્રીષ્ણીત પુસ્તકોની
વાદી અને તેની કૃંદ્રી ઓળખાણને લગતું.

છે. ગુજરાતના પ્રાચીન સાહિત્યનો ઇતીહાસ
લખવા માટે આ પુસ્તક મદદગાર બને તેમ
છે. જ્યારે ગુજરાત સમસ્ત દેશની સાથે
સ્વતંત્ર બન્યો હશે અને પ્રત્યેક ગુજરાતી
લખતો વાંચતો તેમજ ખાતો પીતો થયો
હશે, તે વખતે થોડા ધણા ધંધા ઉપરથી
નીવૃત્ત બનેલાઓને આરામ ખુરશીમાં પડે
પડે વાંચવા માટે, જે સાક્ષરો સાહિત્યનો
ઇતીહાસ લખશે તેમને માટે દમપતરામજનો
આ ગ્રમ જરૂર ઉપયોગી થઇ પડ્યા વીના
નહીં જ રહે.

ચોથું પુસ્તક હીંદી ભાષાની ઉત્પત્તિથી
માંડીને તેના પ્રાચીન અને અર્વાચીન સાહી-
ત્યની મુદ્દર સમીક્ષા કરે છે. એક જ પુસ્ત-
કમાં સંપ્રદવામાં આવેલો હીંદી સાહિત્યનો
સાર, આવતી કાલના હીંદી દેશભાષાના
વીકાસક્રમના અભ્યાસ માટે ઉપયોગી સાધન
જેવો છે. તેની સાથે સ થે કેટલાક કલુ-
ગુરા સાક્ષરોને માટે કક્ષમ કરી, કાળજીયા
મયદાનેમાં ઉતરી, અક્ષરોઆ લુપ્તોનાં આદ-
વાન ચોકારવા માટે પણ આવા ગ્રંથમાંથી
સરસ સાધન સાંપડે છે.

૧. કલા

અભીનયકલા: કર્તા: શ્રી નરેન્દ્રદાસ
ભોજાનાથ દીવટીયા; પ્રસીદ્ધ કરનાર: શ્રી. વ.
સો. અમદાવાદ. મુલ્ય: એક રૂપીયો.

અમારે પહેલીથી જ કહ્યું કરી જેવું
જોઈએ કે, અમે નથી તો કલાના નીચાણ
કે કલાના ભક્ત. કેમકે હાલની કલા અને
તેની સર્વ સામાન્ય મનુષ્ય માટે ઉપયોગી-
તાના સંબંધમાં હમણાં હમણાં મતભેદ
વધતો જાય છે. સમાજની વીચીર અને
અવ્યવસ્થીત રચનામાં કલા પણ મોટા માણ-
સોની દાસી બની ગઈ છે, તેમની મોટા-
ઇના ખ્યાલને અમરપટ્ટા આપી, વીકસાવવા

તેમજ તે રીતે ચળવળના હેતુ માટે મોટા-
ઓનું દાસીપણ કરવામાં કલાનો અપાર
દુરપયોગ થયો છે. છતાં કલા એ માનવ
હવનનું સુંદર તત્વ છે. તેમાં જે અભીનય-
કલા તો માનવ સમાજને આકર્ષવામાં,
આનંદ આપવામાં અને જો તેનો સદુપયોગ
થાય તો લોકમનુષી અને માનવજાતીના
વીકાસ માટે ઉપયોગી ભાગ ભજવવામાં
અગત્યનું અંગ થઈ પડે. તેમ છે. રા. નર-
મીંદરન વીદ્યાન છે. એટલે હાથમાં લીધેલા
વીધ્યને ન્યાય આપવા માટે પોતાની શક્તી-
ઓને પ્રભાવ પડે તેટલા સાધનોનો ઉપયોગ
પોતાના સમયનમાં કરી જતાં છે. ‘અભી-
નયકલા’ લખાયું તે સમય અને હાલના
સમય વચ્ચે અંતર પડી ગયું છે. છતાં કલાનાં
તત્વોને કાલની મર્યાદા નહીં નથી, એટલે એ
તત્વોની રા. નરમીંદરને કરેલી ચર્ચા કલા
પુજકો માટે તેમ જ એ કલા પરત્વે જેમનો
આત્મ અનુરાગ હોય તેમને અભીનય કલાનાં
નવાં સાંગોપાંગ જાણવા માટે ઉપયોગી થઈ
પડશે જ.

ઈતીહાસ

જગતનો સંક્ષીપ્ત ઇતીહાસ :
લેખક શ્રી રામપ્રસાદ દાશીબાઈ દેસાઈ;
પ્રકાશક ડૉ. વ. સો. અમદાવાદ. મુલ્ય:
બાર આના.

નુપ્રેમીપ્રિય અંગ્રેજ લેખક એચ. ઇ.
વેલ્સના જગમશહુર “શ્રોટ” હિસ્ટ્રી ઓફ
ધી વર્લ્ડ”નો આ અનુવાદ છે. આ પુસ્તક
તે વીધ્યના અભ્યાસીઓને માટે તો ઉપ-
યોગી છે જ, પરંતુ અર્ધઆભ્યાસ વાચકોને
માટે પણ વીજ્ઞાનની દ્રષ્ટિએ વીધ્યની
ઉપત્તિ, તેનો વીકાસ અને સમકાલીન
રાજ્યોના ઉદય અગત્ય તેમ જ સમકાલીન
ધર્મો, ધર્મ પ્રત્યક્ષા અને દેશ દેશની અમા-

હક, ગૃહકીર્તિ અને વામીક ઉચ્ચતપાયેજન્ય
ઈતીહાસ જાણવા માટે આ પુસ્તક દુર્લભમાં
ધણી હકીકતો આપી શકે છે. ઉપરાંત
લેખક પોતાની લાક્ષણિક રીતે આપતી-
કાલના જગતની જે રૂપરેખા દોરે છે
તે પણ જાણવા જેવી છે. મી. વેલ્સ,
પ્રમુખને માટે એવો અભીપ્રાય આપે
છે કે, “તે સંઘ ૧૯૧૪નાં રાષ્ટ્રીય સંઘર્ષ
વધારવામાં” અંતરાય થઈ પડ્યો છે.
જે સંઘ ના હોત તો એ બાબતને
નીકલ જલેડી થયો હોત” પરંતુ તે કામમાં
શ્રીદીગોનો તેમજ અન્ય દેશોનો સામ્રાજ્ય-
વાદ અને સુડીવાદ કેટલો અંતરાય નાખે છે,
તે તો વેલ્સ જેવા લેખકો પણ કહી શકતા
નથી. એટલે હકીકતો જાણવા માટે તેમજ
જુજરાતી ભાષામાં લખાયેલા ઇતીહાસો કરતાં
આ ઇતીહાસ જુદી રીતે લખાયેલા હોય તેટલા
પુરતો તે વાંચકો જરૂરી છે. ઇતીહાસ લેખકોને
પણ સાંકડી ‘દેશભક્તી’નો એપી શોગ ભાગ
પડે છે, તેઓ પણ અમુક રાજદ્વારી પક્ષના
રંગે રંગાઈ ગયેલા હોય છે. એટલે પ્રત્યેક
લેખકની મનોદશાનો પડો આવાં પુસ્તકોમાં
પડેલા દેખાય છે. તે નજરે જતાં એચ.
ઇ. વેલ્સનું આ પુસ્તક અનેક ખામીઓથી
ભરેલું છે એની તો ના નહીં જ પાડી
શકાય. સામ્રાજ્યવાદની શક્તી મહત્ત્વકે-
શાએ જનનમાં યુધ્ધો જગાડવામાં અને
નયની પ્રમુખોને જુદા તેમજ દબાવવામાં
કેટલો ભયંકર ભાગ ભજવ્યો છે, તે જાણવા
માટે હજી જુજરાતી ભાષામાં એક પણ
સ્વતંત્ર ઇતીહાસ નથી એ તે ભાષાના
સાહીત્યની મોટામાં મોટી ખામી છે.

જીવનચરિત્ર

અંથ અને અંથકાર: તૈયાર કરનાર
શ્રી નીમલાય ત્રિભોવનદાસ પારેખ, પ્રકાશક:
ગ. વ. સો. અમદાવાદ, મુલ્ય એક રૂપિયા.

કેટલું પીઆલુ પડે છે તે આ સમાહુક કથા-
એનો પ્રધાન સગ છે સમાજના અભ્યાસોના
બાલુવાં પુરતી, મનઃજન સંતીની આ
વાર્તાઓ કીક છે ભાષા મંત્રી છે અને
પારસી મામીડના નાયકો માટે લખાયેલી
કોઈ ખાસ રંગીને થોડું બહુલી સ્ત્રીઓ પણ
વાચી ગઈ તે સ્ત્રી સગવડ છે આટલી વર્ત-
માન સમયે સ્ત્રીઓના હાથમાં નથી જ વીચા-
રસરખીની વાર્તાઓ મુદ્રાય એ વધુ ૧૩૨૩ છે

નાટક

પુનરુદ્ધાર: રેખક શ્રી ગંગે, ઓમ-
નારાયણ ? નવસવ મુખ્ય નં ૪

મદન મંદીર: રેખક શ્રી યશવંત
પડ્યા ૬ નર્મદાનીનાક દીવાનપગ, ભાવ
નગર, મુખ્ય દશ આના

અધ:પતન: અનુવાક: શ્રી પીયુષ, ૬:
શુભસંદર્ભ કાર્યાત્મક, મુખ્ય: મુખ્ય એ પૈમ્ય

સીતોડના પુનરુદ્ધારની ઐતીહાસીક કથા
ના કટનાક પ્રકાર અને નુધારા આવ ૧૫૬
વર્તમાન મનોહર પ્રાવાન્યપણે લક્ષમાં
લઈને પુનરુદ્ધાર નાટક રચ્યું છે, એટલે દેશ-
ભક્તીની ભાવના બતાવવાના રેખકના કોડ
ભાવ્ય છે ગતીય પગધીનતા રેખકોને
મુંઝવે છે, તેથી તેમનાથી સમજાવીને થોડું
જન્યતી ઉપર પોતાના વીચારે જતાવવા
વર્તમાનને વસ્તુમાં શુધી ગણતો નથી.
એટલે તેઓ છુના છતીયસ કે દે છે પણ
તેથી મારવાણ્ય બદલેને તેના શરીરના
છુદાના, દાનમાંની ગેર, માયાનો વીચીત્ર
વેળી અને મુખ્ય નવ માર વધાવના નરી
ઉપર નકમનો છે નામા છેના કષ્ટનો પહે-
રવેશ પાંડિત્યે હોય તેવી વીચીત્રતા ધણી
વખત જનાય છે, કોઈની મદીના મનુષ્ય

અવગતન માટે વીસમી મદીના મનુષ્યની
રીતે વીચાર કરી ગઈ નહીં, અને વીસમી
સદીના મનુષ્યને તેમની સદીના મનુષ્યના
માનમની ગતાગમ પડે નહીં એવે
વીચારોનો ખીચકો થઈ જાય છે પુન
કદારની ગયાના હાતની ગંગામી ઉપર
ભગવાતા નાટકોની ગીત ધરેલી હોવાથી,
તેમાં ચોખ્ખી લેખનશૈલી ધણી વખત
છેદ જ નીચી કોટીએ ઉતરી જતી હોય છે
અલભ્ય જેવા પાત્રને તો ખીચકુલ અલભ્ય
વીનાના તરીકે લેખક ચીતરે છે અને છતાં
તેની પાસે બહુ જ જવાબદારીના કાર્ય
કરાવવાનો શાખ રેખક રાખે છે, કદાચ
સંસ્કૃત યુગના વીદ્યુપકાની માફક રેખક
એ પાત્રને કપ્પુ હોય, પણ વીસમી મદીમાં
એ કપના છેક જ વીચીત્ર થઈ પડી છે
'અન્નદાતા'ઓને આધારે જીવનારાઓનો
જમાનો કયાગોડ્ય આધમી ગયો છે, તેમ
પોતાના હોત અને સ્વાર્થ માટે ગભ્યમોદી
મળવવા મથનારાઓમાં સ્પર્ધાસક્તા,
આરોપવાનો ય યુગ હવે રહ્યો નથી. એટલે
અમને પુનરુદ્ધારમાં કંઈ ગમ્યુ નથી
રેખક કહે છે તેમ "વયોવૃદ્ધ સાશ્વત શીરામણી"
ઓના મુખમાંથી તે ધન્ય ધન્યના સન્ધે-
ચ્યાર વ્હારી નક્યુ હોય તો તે ગઈ કાવના
માણ્યો માટે કચીકર ગણાય, આજના કે
આવતી કાવના માણ્યો માટે નહીં

ખીત્ર એ નાટકમાં 'મદન મંદીર'ના
રેખક નરા જમાનાના માનુષ્ય છે તેમણે આ
સંપ્રદાયમાં આપેલા ચાર નાટકમાં એમનું
નવીન માનન તરવરતું વાગે છે. નેયુગને
મુન્યુયુગ કહી કહીને હોંડુ મમાળના
રૂઢી ગયું મુકવી નાખે છે, તે યુગ કયો
હતો તે યશવંત પડ્યા, વીસમીસદીના
જીવનની નજરે, છતાં છુના જમાનાના
ઓની જ કથાઓને વફાદાર રહીને બતાવે છે

અને કૃષ્ણ, સંકર, અલ્પા વગેરે મહાપુરુષોએ
મદન મંદીરના પુનરી બનીને કેવા વીરલ
પરાક્રમ કર્યા હતા તે દાકતરી જરીની ધાર
વેવી રીતે બતાવે છે સત્યયુગથી અંબા
મહેલાઓની આખો ઉવાડવામા આવે
સાહિત્ય જગર મદદગાર બની શકે, તે માટે
ભાષાપ્રશસ્ત પંડ્યાને, અમારા અભીનંદન છે.

અધ પતન હરીન્ઃ ચત્રોપાધ્યાયે હમણાં
જેલમા ગદે રહે લખ્યું છે. દારડીઆનું
ગ્રવન કેટલું પરાધીન અને કરણ બની
જાય છે તે હરીન્ઃ બાણએ નાનકડી નાટી-
કામાં સરસ બતાવ્યું છે, અને ભાષા પીયુષ
તેને યુજ્જ્વાલીમા ઉતારતા અનુવાદની
આગી કયા બતાવી છે

સામ્યચીક

આંધી-(વાપીક અંક) તંનીઓ શ્રી
મમણ્યંદ દેસાઈ અને શ્રી. જયન્ત શાસ્ત્રી,
પ્રકાશક 'સાહિત્ય સદન' ભરૂચ; ડી મન
એક રૂપીયો

સન્નતું સાહિત્ય: શ્રી સાહીકરું ન
પુસ્તક પ્રકાશન, છુટક નકલ આરુ આના

આંધી નુતન યુગરાતના હૃદયમા મંથન
કાળની કેવી આંધી ચડી છે, તે આંધીમાં
કચરાને ઊગડી 'જગજુના જામેલા ક્રૂર
ઉતારવાને અને માનવ ધર્મ' પર ઉતરેલા
સ્વાર્થના અંધારા અજવાળવાની કેવી કેવી
લાવના રહેડી છે તે ભરૂચના સાહીત્ય સેવી
અંધુઓએ પ્રગટ કરેલા આ વાપીક અંક-
માથી વલ્લે અંશે જણાઈ આવે છે.

'સન્નતું સાહિત્ય' પુસ્તક પ્રકાશનની
નવીન યાગના, અનુસાર વીવીધ વીધો
ચર્ચા લેખોમા પ્રગીઢ થવા લાગ્યું છે. ભાષા
સાહીક 'બે ધડી મોજ'ના સહનંત્રી તરીકે
યુજ્જ્વાલમા જાણીતા છે, તેમના આ પ્રકા-
શનમા હળવા અને ભાર લેખો, નવશીકોઓ
વગેરે છે પહેલા અંકમા હાંદુશાસ યાસિક,
જ્યોતીન્ઃ દવે, ધનશંકર ત્રીપાડી, જગન્નાથ
પંડ્યા, માદીક વગેરેના લેખો છે. એનો
પહેલો અંક આ નવા પ્રકાશનને માટે
ઉજળા આશા આપે છે,

વિમાના ઇતિહાસમાં નવો સફો.

દાકતરી તપાસ વગર વીમા ઉતરાવવાની

ગોઠવાણું.

હિંદુસ્તાનમાં દાકતરી તપાસ વગર શ્રી પુરૂષોત્તમી હાઈલીના વીમા ઉતારનાર આ પહેલીજ વીમા કંપનીએ હવે ગમે તેટલી નાની યા મોટી રકમના હેલ્થમાં હેલ્થી પધ્ધતી પ્રમાણે વીમા ઉતારવાનું શરૂ કર્યું છે. કાયમના અપંગ થઇ પડનારાઓને વધુ પ્રીમીઅમ, નહીં ભરતાં વીમાની આખી રકમ મળે તેવી અગ્રાની યોજનામાં ભેગવાઈ છે.

એજન્સીની શરતો તથા બીજી વધુ વીગતો માટે લખો યા મળો-

પ્રેસીડેન્સી લાઈફ ઇન્સ્યુરન્સ હું, લી.

અમૃત બીલ્ડીંગ, હુગલ રોડ, બેલારડ એસ્ટેટ, કોટ, મુંબઈ.

હિંદી વીમા કંપનીઓ.

દુર્ભાગના પગ્ગેશોએ ચોતાની ફેશી વીમા કંપનીઓના રાજ્ય માટે કાયદા ઘડ્યા છે. વિદેશમાં એવો કોઈ કાયદો નથી, પરંતુ તેથી હિંદી વીમા કંપનીઓને ટેકા આપતાં હિંદી પ્રજાને કોઈ અટકાવી શકતું નથી. તમારા આગ, દુરીયાઈ, ચોટરવગેરે દરેક પ્રકારના વીમાની મંજૂર કરવાને નીચલી હિંદી વીમા કંપનીઓ દરેક શક્તી ધરાવે છે:-

- શ્રી ન્યુ ઇન્ડિયા ઇન્સ્યુરન્સ કંપની લીમીટેડ.
- શ્રી લુપીટર જનરલ ઇન્સ્યુરન્સ કંપની લીમીટેડ.
- શ્રી વલ્કન ઇન્સ્યુરન્સ કંપની લીમીટેડ.
- શ્રી બ્રીટીશ ઇન્ડિયા જનરલ ઇન્સ્યુરન્સ કંપની લીમીટેડ.
- શ્રી યુનીવર્સલ ફાયર અને જનરલ ઇન્સ્યુરન્સ કંપની લીમીટેડ.
- શ્રી ઇન્ડિઅન મરકેન્ટાઇલ ઇન્સ્યુરન્સ કંપની લીમીટેડ.
- શ્રી કેમ્પેલ ઇન્સ્યુરન્સ કંપની લીમીટેડ.
- શ્રી હુકમચંદ ઇન્સ્યુરન્સ કંપની લીમીટેડ (કલકત્તા).
- શ્રી ઇન્ડિઅન લોઅ ઇન્સ્યુરન્સ કંપની લીમીટેડ.

દરેકની ઓફીસ કોટ, મુંબઈમાં છે.

નિવર્યુ

પ્રક્ર : ૨ જી

માસ : ૧૯૩૧

[અંક : ૧૨

સંખ્યાના પક્ષતાત રંગની માફક સમાધાનના રંગ

ચાજ કરવાને બદલે પાલીએ બધાજ સ્વયં-મેવકોની ધરપકડ કરી

આજે આઝાદીના આ સંભ્રામમાં સમાધાનના રંગ પ્રત્યેક કણે પક્ષતાયા કરે છે, મહાત્માજીની મુક્તી પછી આ આખા ભાસમાં સમાધાનની વાન ગદ્દ વેગથી ચર્ચાઈ. વતુંલ પરીપમાંથી પાછા ફરેલા પ્રતીનીધીઓ સાથે મુલાકાત, પછી નામદાર શાસ્ત્રી અને વોધસરાય વચ્ચેની વાતચીત, તેમ જ નામદાર શાસ્ત્રી અને મહાત્માજી વચ્ચેની ગુપ્ત સંતવસ, વીગેરે વસ્તુઓએ સમાધાન માટે અતુકળ વાતા-પરણ ઉત્પન્ન કરવામાં સારી મદદ આપી હતી. અને આખરે મહાત્મા-વોધસરાય મુલાકાતે તો સમાધાન માટે સદ્દર આશાને જન્મ આપ્યો. શેર મારકેટમાં પણ સારી અસર દેખાવા લાગી. તેમ જ સમાધાનની વાટાઘાટ જેમ જેમ આગળ વધતી ગઈ તેમ તેમ કોંગ્રેસ પટ્ટીનો ઝોક પણ નરમ પડ્યો. દીલ્હીમાં આલતી નાલુક મસજતને જરાય આંચ ન આવે એ જીએ નોકરશાહી ખલુ પગલા ભરવા લાગી. (સ્વીવાર તા. ૨૨) આ ફેબ્રુઆરીએ સ્વયંમેવકો પર લાહી-

હતી.) સમાધાનનો માગ સરળ બને એ જીએ સરકાર પણ વાનાવરણ અનુકુળ રહે તેમ માધનો યોજવા લાગી. અને આ આશયે દુનીયાજી નીવડ્યા છે એમ કોણ કહી શકશે?

પુવં ઈતીહાસ

આઝાદીની આ લડત આરંભાયે હજુ અગીઆર માસ પશુ પુરા વીત્યા નથી. ત્યાર પહેલાં લગભગ ૬ વખત આ સામુદાયીક સંઘ્રામને સંકેલી લેવડવવાનો યત્ન કરવામાં આવ્યો છે. જ્યારે સંઘ્રામને આગળ વધે પુરો એક માસ વીત્યો ન હતો, ત્યારથી જ સમાધાનનો મુન્દરવ લાલજી નારણજીના સંદેશ મારફત શરૂ થઈ ચુક્યો હતો. આ આખી લડતનો જેણે અભ્યાસ કર્યો છે તે તો જ્ઞેન શક્ય કે મહાસત્રાની ખાલ પ્રવૃત્તિઓ નીચે સમાધાનવૃત્તિ એકધારી ચાલી આવી છે.

ડગડે ડગડે સમાધાનની વાતો પાછી નેરથી શરૂ થતી આપણે નથી નીહાળી? એક પણ મહીનો એવા વીત્યો નથી કે જ્યારે સમાધાનની માટે કોઈએ યત્ન ન કર્યો હોય. 'ખરું' જોતાં તો મહાત્માજીએ આ આખી ચળવળનો આજ રીતે આરંભ કર્યો હતો. સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા માટે યુદ્ધ આરંભના પહેલાં નોકરશાહીના વડાને તેમણે પેલી પ્રખ્યાત 'અગીઆર માંગ-લીઓ' મોકલી હતી. સંભવ છે કે જો આ માંગણીઓ સ્વીકારવામાં આવત તો મીફાના કાવગલ ગતી લડત કદાચ ગાંધીજી ન પણ ઉપાડત. આમ કોંગ્રેસ-સંઘામની સરૂઆતમાં જ સમાધાનવૃત્તિ સારી રીતે પ્રજાળ હતી સરકારનાં પર વીજ્ય મેળવ્યા પહેલાં અમુક શરતો સ્વીકારવાનું અરકાર નાંચતે સુચવવામાં ગાંધીજીએ શરૂઆતથી જ તેમના સુત્ર પ્રમાણે સમાધાનવૃત્તિની પ્રતીતિ આપી હતી. અને ત્યાર પછી તો સમાધાન કરાવવા માટે કેટલાય યત્ન થયા!

સમાધાનનો યત્ન

સવીનયસંગની ચળવળના પ્રતાપે જેલો ખરતી જતી હતી. અનેક નૌજવાનો આઝાદીની ધમસથી પ્રેરાઈને હસ્તે મ્હોરે જેલની કારમી હિવાસો પાછળ અદસ્ત થતા હતા. હજારો મધ્યમવર્ગનાં સ્ત્રીઓ અને પુરૂષો લાકડાંઓની ધાંગતી હોવા છતાં પણ આઝાદ મેદાનમાં ઉભરાનાં

હતાં. આ સંઘામનો પાંગ (Tempo) ઉંચે ચડતો હતો. છતાં પણ, જુનની અધવચમાં પેલા પ્રખ્યાત પત્રકાર જ્યોર્જ સ્લોકોંગની મુલાકાતમાં મહાત્માજીએ અગીઆર સુત્રોને અળગાં કરી, માત્ર ચાર શરતો જ જો સરકાર સ્વીકારે તો સત્યાગ્રહની ચળવળને સંકેલી લેવા તત્પરતા દર્શાવી હતી. આમ જ્યારે મહાસભા પ્રવૃત્તિ વેગથી આગળ વધતી હતી, ત્યારે પણ પડત પાછળ સમાધાનના સંદેશો ચાલુ જ જણાતા હતા. પત્રકાર જ્યોર્જ સ્લોકોંગની મુલાકાતને આપણે અક્ષરમાત્ર ગણી શકીએ નહીં. કારણ કે તા. ૨૨ મી જુને પંડીત મોતીલાલજીએ પણ મહાત્માજીની શરતોપર સંમતીની મ્હોર મ્હરી. આમ અગીઆર માંગણીમાંથી મહાત્માજી સીધી ચાર માંગણીપર ઉતરી ગયા. સરકારે મહાસભાના નેતાગણનાં માપ કહાડ્યાં. સરકારને લાગ્યું કે ચળવળ કદાચ નરમ હશે. મહાત્માજીની માંગણીને સ્વીકારવાને બદલે સત્યાગ્રહની ચળવળને કચરી નાંખવાને સરકારે ઝોરડીન-મો યોજ્યાં અને જુન અને જુલાઈ મહીનો પસાર થઈ ગયો.

બીજો યત્ન

પણ ઝોગસ્ટની શરૂઆતમાં જ મહાસભાના એક અગ્રણીની પ્રેરણાથી મર દી. સમુએ યત્ન શરૂ કર્યો. આગામી વર્ષે પરીષદમાં કોંગ્રેસ આપે બાવનાથી પ્રેર

અધારભૂત પ્રગતીમાં માનતા આ અમર આશાવાદીઓ (Liberals) એ યરોડ, અસહાયતા, અને ગીમત્તા વચ્ચે પ્રવાસ માંડયો. પછી તો પંડીત નહેરુ, જ્વાહર, સરદાર એ સર્વની યરોડમાં પરીપદ મળી. આમ યરોડની જોડની દીવાલો પછવાડે જ્યારે સત્યાગ્રહને સંકેતી લેવાને માટે મંત્રણાઓ ચાલતી હતી ત્યારે હીંદુસ્તાનના પાટનગરોમાં જાડીરાજનો એક જયથે નરમ પડયો નહતો. ઓગસ્ટ મહીનાની પહેલી તારીખે મુંબાઈમાં સરપસ ઉપર યથેજ્ઞ લાહીમાજથી ઓછામાં ઓછા ત્રણમેા જણુ ધાયલ યયા હતા. પણુ સર દી. સમુ પણુ નીમ્જળ નીવડયા કારણુકે સરદારે મહાસલાના માંધાંતાઓની નીચેની શરતો નાકજુલ કરી.

(૧) હીંદને જ્યારે મરજી પડે ત્યારે શહેનશાહતમાંથી છુટા પડવાનો હક્ક છે એમ વતુલ પરીપદમાં સ્વીકાર કરવો જોઈએ.

(૨) જવાબદારી વાળી સંપુર્ણ પ્રજાતીય સરકાર-આમાં આર્થીક જાગત તેમ જ લશ્કર પર અંકુશ સમાવવામાં આવ્યો છે.

(૩) હીંદી રાષ્ટ્રીય કરજ વીશે તપાસ કરવા એક સ્વતંત્ર કોર્ટ નીમવી. અને આ કોર્ટ કહે તેટલીજ જવાબદારી હીંદ સ્વીકારવી.

(૪) સરળા રાજદ્વારી કેદીઓનો છુટકારો.

(૫) જન્મ યથેલી મીલકતો પાછી આપવી.

(૬) રાજનામું આપી જે નોકરો ખસી ગયા હોય તેમને પાછા લેવા.

(૭) મીક્ષના કાયદાનો અમલ કરવો નહીં.

(૮) સરળા ઓરડીનન્મો રદ કરવા.

(૯) પરદેશી કાપડ અને દારૂ પરના શાંત પીકેટીંગમાં અંતરાય ન કરવો.

સમાધાનનો નીમ્જળ યતન

મહાસલાના નેતાઓએ આ નવ શરતો મુકી સમાધાન કરવાની ના પાડી. પાચમી સપ્ટેમ્બરે સમાધાનની સંતલસ પર પડેા પડયો. હવે આ ઇતીહાસ કોઇ કહેશે કે જુનો યદ્ધ ગયો છે. પણુ આજે પાંચ મહીના પર લખાયેલા અક્ષરો પાછા આલેખવાનો આશય એ છે કે સમાધાનની હાલની શરતો અને ત્યાર પહેલાની શરતો વચ્ચે ફેરવો ફરક છે તે વાચક સમુદ્ધ આપ જોજ જોઈ શકે. આમ કોંગ્રેસ પક્ષનાં સહકાર વગર જ વતુલ પરીપદ 'ભારત', પણુ ત્યાર પછી એક ક્વેટર પ્રોટેસ્ટ એલેક્ઝાંડરે પાછો સમાધાની સ્થાપવા માટે યત્ન કર્યો. પણુ તે પણુ નીમ્જળ ગયો. પછી તો વતુલ પરીપદ ભારત અને પુરી યદ્ધ અને પ્રતીનીધીઓ સાંસ્થાતીક સ્વરાજ્યનો પડજાયો લઈને પાછા ફર્યા.

વતુંલ પરીપદ પછી—

હવે ફરીથી સમાધાનની વાતો જોર-જોરથી શરૂ થઇ. ૨૬ મી જાનેવારીએ મહાત્માજીને મુક્ત કરવામાં આવ્યા. ત્યાર પહેલાં માત્ર પાંચ જ દીવસ પહેલાં એટલે ૨૧ મી જાનેવારીએ જોરસદનો પોલીસ અધ્યાયાર થયો. અને પછી ‘બ્રહ્મા મનથી’ બંદાર પહેલા મહાત્માજીએ જોરસદ વીગે તપાસ માંગવાનો મનમુખો કર્યો. પછી તો પંડીન ભોતીલાલજીનું મરણ, કારોબારી કમીટીની બેઠક એ સર્વ વચ્ચે આવી જતાં મહાત્માજીએ તદ્દુખીની ૬ શરતો ઘડી કઢાડી. આ રહી તે ૬ શરતો:—

૧. ગુજરાતી કેદીઓને સામાન્ય આદેશ.

૨. સઘણું દમન તાત્કાલીક બંધ પાડવું.

૩. જોરસદ, મીનાપુર અને બીજા ચાર સ્થળોએ પોલીસે ચલાવેલા તપાસની તપાસ.

૪. ઘર અને પંદરેશી કામગીરી દુકાને પર પીકેટીંગ કરવાનું છુટાપાડવું.

૫. જપ્ત થયેલા માલ પાછો આપવો.

૬. આરટીનન્સો પાછા ખેંચી લેવા.

મરકારની શરતો

મહાસભાની કારોબારી સમીતીની સંમતી પામેલી આ શરતો તા. ૧૦ મી ફેબ્રુઆરીએ બંદાર પડી. પણ ત્યાર પહેલાં પડી ધારાસભામાં ૫ મી ફેબ્રુઆરીએ લાખણ કરતાં હીંદી સરકાર તરફથી સર જ્યોત્સના રેઘનાંએ જાહેર કયું હતું કે:—

‘જો સત્યાગ્રહની ચળવળ બંધ કરવામાં આવે, અને રાજકીય શાંતિની ખાતરી આપવામાં આવે તો સરકાર ગુજરાતી કેદીઓને મુક્ત કરવા અને આરટીનન્સો રદ કરવા માટે તત્પર છે.’

હીંદી સરકાર તરફથી જોશના આ જવાબદાર પ્રધાને જાહેર કરેલી શરતો તેમજ પાંચ દીવસ પછી મહાત્માજીએ મુકેલી શરતોમાં ‘જોરસદ’ની તપાસ શીવાય કંઈ જ વધારે નથી એમ કહી શકાય. આમ સમાધાનની શરતો દીન પ્રતીદીન ઓછી કરવાનું શું કારણ છે તે તો કદાચ મહાત્માજી જ કહી શકે. એક મતકારની મુલાકાતમાં મહાત્માજીએ અસતાવાર રીતે મીનાના કાવદાને રદ કરવાની પણ માંગણી કરી હતી. આ માંગણીને પણ કેમ મુવાડી દેવામાં આવી તે વીગે પણ મૌન રાખવામાં આવ્યું છે. આ પરીસ્થિતીમાંથી સરદ લાવવાનું કારણ મળે છે કે મહાસભાના મહાદયોઓ કેટકે અંગે સમાધાન માટે

જાહેર તત્પર હતા. મહાત્માજી આ દીસતી તત્પરતા માટે ખુશામો કરતાં કહે છે કે: “હું શાંતીનો પુગરી છું. પરંતુ સંલે-ગોએ મારા જીવનને સંક્રામમય બનાવી દીધું છે. મારા પર બાળકો જેવી શ્રદ્ધા રાખનાર હજારો લોકો પામે હુઝ સહન કરાવવાં એ મારે માટે કંઈ આનંદની વાત નથી.” “પાયોનીયર” તા. ૫-૨-૩૧.

સમાધાની ના શા માટે?

- સમાધાનના આ પુર્વ ઇતીહાસનું આ
- લેખન અનેકને કદાચ અજાણ્ય હશે. પણ આટલા અભ્યાસ ઉપરથી આપણે એક અનુમાન પર તો આવી જ શકીએ છીએ કે મહાત્માજી અને મહાસભાના અન્ય અગ્રણીઓ કદાચ માનના હશે કે વર્તુલ પરીપદના પ્રયત્નોના પરીણામે કંઈક ભુમીકા તૈયાર છે કારણ કે પાચમી તારીખે મહાત્માજીએ જાહેર કયું હતું કે “હજી હું કાંઈ નીશું પર આવ્યો નથી, પરંતુ
 - શાસ્ત્રીજી, સર તેજબહાદુર અને શ્રી. જય-કર, મને સમજાવી શકશે કે પેલી વડા પ્રધાનની જાહેરાતનો હું સમજી શક્યો છું તે કરતાં વધુ વીશાળ અર્થ થઈ શકે છે અને મારા અગીઆર મુદ્દાની દૃષ્ટીએ સમાધાની શક્ય છે તો હું સત્યાગ્રહની હિંસ્યાસહ જેથી લેવાની સલાહ આપીશ. પાયોનીયર પ્રતીનીધી મુલાકાત તા. ૫-૨-૩૧.

સુલાકાત પછી

આમ પાંચમી તારીખે આ પ્રખર મુસદ્દો વડા પ્રધાનની જાહેરાત વીધે આ શબ્દો ઉચ્ચારે અને સર ડી. સમુની મુલાકાત પછી વોઇસરોયને મળવા તત્પરતા દર્શાવે તો શું એમ માની શકાય કે તેમના ‘અગીઆર મુદ્દાઓ’ની દૃષ્ટીએ સમાધાન થઈ શકે એવું વડા વજીરના નીવેદનમાં સમાયેલું તત્વ મહાત્માજીએ જોયું છે? શું સમ્ર અને જયકરની સુંદર સમજાવટ પછી મહાત્માજીને એમ લાગ્યું છે કે, વડા વજીરના ભાષણમાં જવાબદારીનું તત્વ હીંદને આપવામાં આવ્યું છે? આટલી કોઈ જાંકીના રીષાટને અમોએ પણ અતી ઝીણવટથી વાંચ્યો છે. વડા વજીરના નીવેદનને અમ દરેક દૃષ્ટી-કોણથી વાંચવા માટે વતન કર્યો છે, છતાં અમારી તો ખાતરી જ છે કે આ વર્તુલ પરીપદની લક્ષમણો એક પોલાદી પાંજરાના જેવી જ છે.

સામ્રાજ્યવાદની સંકેતામણી

ત્યારે સ્વાભાવીક રીતે જ આપણે વીચાર કરવો જોઈએ કે સમાધાની માટે આ કાણ છે કે કેમ? અત્યારે સામ્રાજ્યવાદ ભલે ગમે તેટલો સુદૃઢ દેખાતો હોય, અત્યારે ભલે તે મજબુત જણાતો હોય, છતાં આ કાણે તેની સ્થિતિ જરૂરે સારી નથી. વીશ્વવ્યાપી મંદીએ સામ્રાજ્યના વેપાર

પર કાનૂન અસર કરી છે. આર્થિક આપત્તિએ લાંબાની સંપત્તિ પર ઘણી જ નુકસાન મારી છે. અર્થશાસ્ત્ર શીખવે છે કે પરદેશમાં ધન રોકવાની શક્તિ પર સામ્રાજ્યવાદ હોવે છે. આ શક્તિ અત્યારે નુકસાન જાય છે એ શંકા વગરની વસ્તુ છે. આ ઉપરાંત સામ્રાજ્યને સંકેતીત કરતી પ્રવૃત્તિઓમાં અસંતોષની આગે દેખા દીધી છે. ગાંધી પરીપત્તિ નીચળતા, ઓસ્ટ્રેલીયન સરકારની ગંભીર નાણાંસ્થિતિ, તેમજ પેલેસ્ટાઈન, ઇરાક, અને હાંદમાં ઉપરોક્ત પ્રયત્ન આંદોલનોએ તેના રાજકારણ પર ગંભીર અસર કરી છે હાલમાં જ ન્યુ સાથે ઝગડામાં સરકારને નમવાની ફરજ પડી છે, તેમજ ન્યારે પુરૂં ઇંગ્લાંડમાં પણ બેકારીના આંદોલન વેગથી આગળ વધતાં હોય, ન્યારે ઇંગ્લાંડના ઉદ્યોગોમાં કામગીર કલેસા નીચ રૂપ લેના હોય, ત્યારે સામ્રાજ્યવાદ સમાધાન હજી નેમા કંઈ અત્યાલાવીક છે? લગભગ એક રીતે ને કહીયે તો સાયમન કમીશન કરતાં જે કંઈ વધુ આપવાની જીવંતને ફરજ પડી તેનું મુળ કારણ આ આંતરરાષ્ટ્રીય ને કે મહાસભાની ચળવળથી કંઈક દબાણ (Pressure) તો થયું જ હશે, છતાં પણ દરેક વસ્તુ એક વસ્તુ તો કણુક કરશે જ કે હાલ સામ્રાજ્યવાદ જે સત્તુકાલ ભરી નીતી મદલ કરી છે તેનું મુળ કારણ તો આ આર્થિક અને રાજકીય સંકટકામળ છે.

સમાધાનની ક્ષણ

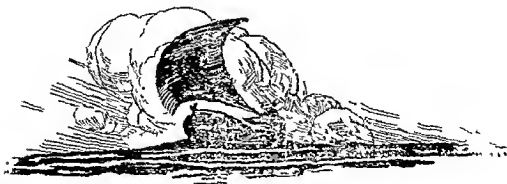
સમાધાન કોને પ્રીય ન હોય? શાંતિ કોને ન ગમે? પણ આ સમાધાન અને શાંતિ માટે બેગ આપનાં પડેલાં, મહાસભાએ આંદોલનો વીચાર કરવો જ નેહએ. આ આંદોલન મેળવવાને બદલે આ આંદોલન બોલે જ ને શાંતિ સ્થાપી હોય તો અમને ખાતરી છે કે મહાસભાના સભ્યો તેને નહીં સ્વીકારે, સંભવ છે કે પીકેટીંગ પ્રતી સાક્ષી રાખવાની શરતે થતું સમાધાન વેપારી વર્ગમાં અત્યારથી થઈ પડે કારણ કે એ તો બધા જ જાણે છે કે ન્યારથી આ પીકેટીંગ પ્રતીતિની શરૂઆત થઈ છે ત્યારથી સ્વદેશી ઉદ્યોગપતિઓ માટે આબાદીનો યુગ શરૂ થયો છે. એટલે ને પીકેટીંગ પ્રતીતિને આજી રાખીને સમાધાન કરવામાં આવે તો વેપારી વર્ગને તો જરાય નુકસાન નથી. સુધાના જોટલી આ સ્પષ્ટ વસ્તુને આપણે ન વીસરી જઈએ એ અગત્યનું છે.

પણ સમાધાનની થઈ જાય તો? આવની કાલે સરકાર અને મહાસભાના નમણીઓ એક બને તો? તો પછી સંભવ છે કે રાજદ્વારી કેદીઓ છુટા થાય, સંભવ છે કે ઓરડીનગો પાછા ખેંચાય, સંભવ છે કે ઓરસદ વીગે કદાચ અર્ધ સરકારી તપાસ સમીતી પણ નીમાય, સંભવ છે કે પીકેટીંગની પ્રતીતિ આજી રહેવા દેવામાં આવે. (યાદ રાખવું નેહએ કે પીકેટીંગ અત્યારે કાયદેસર છે કારણ કે તેને ગેર

સાચરેમર ફરાવનારો ઓરડીત-સ ૬ મંદીના પુરા થવાથી આપોઆપ નીકળી ગયો છે) પણ તેથી કંઈ અર્થ સરતો નથી. લાહો-રની પુણું સ્વરાજ્યની પ્રતીમા પુરી થતી નથી. હીંદુ માટે સ્વરાજ અપાતું નથી. વતુસ પરીપન્ના પુસ્તકોને વારંવાર વાચીયે તો પણ તેમાં સંપુણ જવાબદારી વાળું તત્વ શોધું જડતું નથી. હીત સરકાલુના સુત્ર નીચે ખરી સત્તાઓ ઉપર ક્ષીટનનું અવામીત્વ હલુ કાયમ રહું છે. (અર્થવીશરદ કે. ડી. શાહેના મનનીય લેખો જુઓ) અમો સમજી શકતા નથી કે સાંકી રીપોર્ટમાં સમાયેલા મૈત્રીક મીઠાં-તોમાં જ્યાં મુધી ફેરફાર કરવામાં ન આવે ત્યાં મુધી સહકાર કરવો અમારી દુન્ટીએ તો શોગ્ય નથી, સંભવ છે કે અમારા ટ્રાન્ડી-

કોણમાં કંઈક ભુલ પણ થતી હોય. પણ અમોને મહાત્માજીને માટે માન હોવા છતાં અમારે મુચવવું નોંધએ કે આ 'પોલાદી પાંજરા' માં રંગ પુરવા જેટલો જ મહકાર મેળવવાનો સરકારનો આશય હોય. આ વતુસ પરીપન્ના કડવા પરી-ણો પર માત્ર આપ ચકાવવા માટે મહાસલાને આમંત્રણ અપાતા હોય તો સમાધાનીથી કંઈ જ અર્થ સરશે નહીં. રાજકીય સંગ્રામમાં એવી કેટલીક વેળા આવે છે કે જ્યારે સમાધાન કરવું બહુ જ જરૂરનું થઈ પડે છે. આવી જ એક દાણ અત્યારે આવી પહોંચી છે કે ક્રમ તે તો બાવી છતીહાસ જ કહી શકે.

પી. જી. બી.

હિંદની સ્વતંત્રતા અને વિશ્વનું રાજકારણ

: લેખક :

ડૉ. તારકનાથદાસ પીએચ. ડી.

શ્રીયુત તારકનાથદાસ આંતરરાષ્ટ્રીય રાજકારણના પ્રખર અભ્યાસક છે. એમનો પ્રસ્તુત લેખ “મોડન” રીસ્ટ્રી”માં પ્રસીદ્ધ થયે છે. મોડો હોવા છતાં આંતરરાષ્ટ્રીય રાજકારણની એમાં ફરેલી મીમાંસા લુતી થઈ જતી નથી. એટલે અત્યારે આ લેખ ‘નવયુગ’ના વાંચકોને ઉપયોગી થઈ પડશે જ એમાં શક નથી.

[૧]

જ્યાં લે લેડનમાં હીંદના ભાવી બંધારણના વીચાર માટે ગોળ-મેજનું કામદાજ આવી રહ્યું હતું, ત્યારે અનેક હીંદી ગોળમેજીઆઓએ ખ્રીડીશ મુત્સદ્દીગીરી અને ખ્રીડીશ ઉત્તરના નામે ખ્રીડીશ તાખાના લુગ લુગ રાષ્ટ્રોના સપ્તમાં, હીંદને બીજા સંસ્થાનો સમો દરજ્જા આપવાની બીજ માગી હતી

હીંદને સંસ્થાનો જેવો દરજ્જો મળે તે માટે જેઓ ખ્રીડીશ ઉત્તરના ઉપર આધાર રાખીને એસી રહ્યા છે તેમને તેમાં ભથ્થર નીબંધના મળવાની છે. તેમ છતાં, હું માનું છું કે જગતના વર્તમાન રાજકારણની પરીસ્થિતિ એવી છે કે, જેથી હીંદને થોડી થોડી છુટછાટ આપવાની જાહેરને ફક્ત પાડી શકશે.

સામાન્ય રીતે એવું જોવાય છે કે, ખ્રીડીશ પાસાંમેને ખ્રીડીશ ઉત્તર અમેરીકન કાનુન પાસ કરીને કેનેડાને જવાબ-દારીવાળું રાજતંત્ર-માંદ્યાનીક દરજ્જો આપ્યો; તેમાં મેટ્રીકીટને બારે સ્વતંત્રતા અને સ્વાતંત્ર્યપ્રીતી બતાવ્યાં છે.

એમરો સાથેના સંઘામ પછીનાં થોડાં જ વર્ષોમાં એમરોને સાંસ્થાનીક દરજ્જો આપ્યો, તે કામને ખ્રીડીશ જનતાના અપુર્વ જોદાય તરીકે ગણાવવામાં આવે છે. પરંતુ હકીકત એ છે કે, જગતનાં રાજકારણમાં ખ્રીડનને માટે મહાચુસ્કેલ મામલો ઉભો થવાને લીધે જ ખ્રીડીશ મુત્સદ્દીઓને ફરજિયાત એ છુટછાટો મુકવી પડી હતી.

ખ્રીડીશ ઉત્તર અમેરીકાનો દાયદો પસાર થયો તે અગાઉ કેટલાક સમયથી કેનેડાની જનતામાં બીપણ અમતોપની જવાબા ફાટી નીકળી હતી, અને તે દેશના લુગ લુગ પીલગોમાં ખ્રીડીશ આપખુડીની સાર્થક કેટલીએ વખત બળવા ફાટી નીકળ્યા હતા. કેનેડામાં કેટલાક વખત સુધી નો એક પ્રગ્નતંત્રવાદી પક્ષ અસ્તિત્વમાં રહ્યો હતો, અને તે તો એવી જ હીમાયત કરતો હતો કે, કેનેડાએ અમેરીકાનાં સંયુક્ત સંસ્થાનોમાં બળવું નેહએ. તે ઉપરાંત અમેરીકાની ‘ફીવીલ વોર’ [આંતર વીયદ] પછીથી અસાધ્યમાના દાવાનો સંતોષારક

નીવેડો થયો ત્યાં સુધી, એન્સો-અમેરી-
 કન સંબંધ કેનેડામાંના ખ્રીડીશ વચ્ચે વેચે
 માટે નુકશાનકારક થઈ પડ્યો હતો. અમે-
 રીકાના આંતરવીચ્છદ દરમીયાન, ખ્રીડીશ
 સરકાર દક્ષીણનાં ગુલામોનાં માલીક સંસ્થા-
 નોની તરફેણમાં, અને બહુમુખી સર-
 કાર [ક્રીડા સંઘનું મેન્ટ] ની વીરુદ્ધમાં
 હતી. એ તો જગજગદેર પાત છે કે,
 બીજાઓની સાથે એડ્રેસ્ટન, પામરસ્ટન
 અને ક્લોડ રસમ અમેરીકાનાં સંયુક્ત
 સંસ્થાનો સામે ખરેખરી શત્રુવટ ધરાવના
 હતા, અને દક્ષીણનાં સંસ્થાનો [એ સંયુક્ત
 સંસ્થાનો સામે વીચ્છદમાં ઉતર્યાં હતાં]
 એ લંડનમાં કાર્ટ્રાં 'ઓન્ડમ' તેમણે
 ખરીદ્યાં હતાં. [આ સંબંધમાં વધુ
 વીગતો જાણવા ઇચ્છતાં 'હનરી એન્-
 ઝસનું' ગ્રીક્સ' વાંચવું]. તટસ્થ પ્રજા
 માટે ફરિયા અને સર્વ સ્થળે સ્વીકારાવણા
 નીયમોનો યે ભંગ કરીને આંતરવીચ્છદ
 વખતે દક્ષીણનાં સંસ્થાનો માટે લડાયક
 સ્ટીમરો ખ્રીડીશ બંદરોમાં બાંધવામાં
 તેમજ ત્રેક રીતે તૈયાર કરવામાં આવી
 હતી; જે સ્ટીમરો ખાસ અમેરીકાના
 વ્યાપારનો નાશ કરવા માટે જ નીર્માણ
 થઈ હતી, એ પણ તોંધવા જેવું છે કે,
 એ આંતરવીચ્છદ વખતે, અમેરીકા તર-
 ફની ખ્રીડનની દુરમંતાવટને લીધે, એક
 વખત તો બન્ને દેશ વચ્ચે યુદ્ધ સળગતાં
 સળગતાં જ રહી ગયું હતું. સંયુક્ત
 સંસ્થાનોની જનતાને તેમજ સરકારને
 એવું લાગ્યું હતું કે, ગુલામોની માલીક-
 વાળાં દક્ષીણનાં સંસ્થાનોની ખ્રીડને પહાર
 કરી તેને લીધે જ આંતર વીચ્છદ લખાયો
 હતો અને તેથી જ બનમાલનું નુકશાન
 થયું હતું. એને લીધે અમેરીકાનોની
 લાગણી ખ્રીડન તરફ ખુબ ઉઠી ઉઠી

હતી. આને જ લીધે જ્યારે આંતર વીચ્છદ
 પુરો થયો ત્યારે અમેરીકાનો બહુ જ અસ-
 રકારક લોકમત કેનેડા ઉપર ચડાઈ લઈ
 જવાના મક્કમ વીચાર ઉપર આજો
 હતો. આજ સમયે ક્રીમીયન યુદ્ધને લીધે
 તેમજ મધ્ય એશીઆમાં રશીયનોએ કરેલા
 પગપેસારાથી અને નજીકના પુર્વના
 પ્રદેશોને લગતી રશીયન રાજનીતીને લીધે
 ખ્રીડન, યુરોપ અને એશીઆમાં રશીય-
 નોના દલેશને લીધે ગંભીર રીતે શેક થ
 ગયું હતું. વળી તેજ વખતે અફઘાની-
 સ્થાન સાથેના અમેરેનોના સંબંધ બગડ્યો
 હતો અને બ્રહ્મદેશ તેમ જ હીન્દમાંના
 સંસ્થાનો પણ ખ્રીડનને માટે અનુકૂળ
 નહોતા. આ બીંતીમાં જે સંયુક્ત સં-
 સ્થાનોએ, અમેરીકન આંતર વીચ્છદના
 અનુભવીઓની મદદથી કેનેડા ઉપર ચડાઈ
 કરી હોત, તો કેનેડાવાસીઓના સહકાર
 સીવાય ખ્રીડન એ યુદ્ધ સફળતાપુર્વક
 ચલાવી શક્યું હોત નહીં. અને કેનેડાને
 જેથી સંતોષ થાય તેવી જાનની જો છુટ-
 ઘટ આપવામાં આવી નહોત તો કેનેડા-
 વાસીઓ તરફથી ખ્રીડનને પુરેપુરી સહા-
 વતા મળી ન જ હોત એ પણ નહીં હતું.
 આને લીધે જ, સંયુક્ત સંસ્થાનો કેનેડા
 ઉપર હુમલો કરે તો તેની સામે થવા
 માટે કેનેડાવાસીઓ તરફથી ખ્રીડનને વફા-
 દારીભર્યો સહકાર સાંપડી શકે તેથી,
 ખ્રીડીશ મુતસદ્દીઓ ખ્રીડીશ ઉત્તર અમેરી-
 કન કાયદાથી કેનેડાને સંસ્થાનનો દરજ્જો
 આપવા તત્પર બન્યા હતા. તેમાં કેનેડાના
 સહકારથી ખ્રીડીશ દીતનું સંરક્ષણ કરવાની
 ભવના મુખ્ય હતી, અને તે દરજ્જો
 આપવાની ખ્રીડનને ખાસ કાં પાડવામાં
 આવી હતી.

જયે મોઅર વીગ્રહ ફાગી તીડજયે,
ત્યારે જીવન જગતના ગાજ

કુમા અદુતુ પડી જવાની આપી
ઉપર આવીને ઉત્તુ હવુ ક્રાન્સ અને
નીઆ તો જીવનના દુશ્મન હતા એમા
તો ગાજ શકાજ નગેતી, અને જમ-
નીનો લોભન મોઅરની તરફેણમા હતો
જયારે મોઅર વીગ્રહ પુરે થયો ત્યારે
જીગીશ મુત્સદીઓ "લ ધ એકનતા"ની
નીતીનો ત્યાગ કરીને અમેરીકા, એશીઆ
અને યુરપમા સથી અને મીત્રો [allies
and friends] ની શોધમા પડ્યા હતા
અમેરીકાની મીનતા મેળવવા માટે જીટને
એન્ગો-અમેરીકન ઝગડાના પ્રતિભા
અમેરીકન વાઓ કશુન ગણવા માટે
ચોનાનાથી થાય તેનુ કયુ હવુ તે
પડી રસીઅન મત્તાને ડારે આપવા માટે
તેજે જપાનની સાથે દોસ્તી બાધી એન્ગો-
જપાનીઝ મીનતા આવ ગાખી પરતુ
ફો-જપાનીઝ સીગ્રહમા રસીઅનોનો
પગભવ થયો તે પડી જીવનને ક્રાન્સ
નમ જ ગીઆનો ડર રહ્યો નગી પરતુ
જમન મોના ના વીગ્રહથી નમ જ ગાખા
માની જમન હરીફાઈરી ને ગમરામા
પ યુ આથી જીગીશ મુત્સદીઓએ
ક્રાન્સની સાથેના મતભે નુ સમાધાન
ગીને એન્ગો-ફ્રેન્ચ મીનતા આપી, જે
જરે સીસ પામીને જીવન ક્રાન્સ
અને ગરીબાની રીપુગીની મીનતાગા
પરીણામ પામી મોડ જીવનના અશરો

અગીદ, થવા પડી હવે એ વાતમા તે
કશો મતભે રહ્યો જ નથી કે, જમની
સાથે અથગ્રામ્યહીમા આવવા માટે કીગીશ
મુત્સદીઓ છેડ ૧૮૦૦ અને ૧૧ થી
તૈયારીઓ કરી રહ્યા હતા, જે છેવટે
૧૮૧૪ મા વીશ્વનાપી જગમા સગી
હી

વીશ્વનાપી યુદ્ધની દોળી સગી તે
પરેના કેટલા ય સમય અગાઉથી જયારે
જીગીશ મુત્સદીઓ જમનીની સામે ભેર
બધ મોઢવા અને તેમની સાથે દોસ્તી
સાધવાની ખટપટો કરી રહ્યા હતા, ત્યાર
થી જ તેમની પુરેપુરી ખાત્રી થઈ ગઈ
હતી કે, જો મોઅરને સામ્યની ગજને
આપવામા આવશે નહીં તો કીટન જયારે
યુરોપીય યુદ્ધમા શોકાયતુ હશે ત્યાર તે
કીટન સામે બગવો જગાવશે અને જો
લગાઈ પડેના ઘણા વર્ષો અગાઉ મોઅરને
સામ્યનીક રજાને આપવામા આવ્યો ન
હોત તો, કેવી તકાઈ વખતે કાય જનરન
બેથ અને બીજાઓ જમનોની સામે લડવા
તૈયાર થવાને બે તેમની અથે ભળી જઈને
જીગીશોની સામે લડના હોત, તો આક્રી
કામાના કીગીશ રજાને જરૂર બુજ
કાતીન ફડો પડ્યા વીના ન જ રહેત
આમ જગતના રાજગણના રજાને
નીહાળીને જીગીશ મુત્સદીઓ અમલ ગયા
કે મોઅરન સામ્યનીક વચરાજ આપ્યા
વીના તેમનો ફુટકો નથી આકાશમા
કીગીશ લીતના અગાઉ માટે તેમને એમ
કરનાની ગમાતકાર ફક્ પડી ની

[૨]

લગતમા જયારે મોળમેલ પરીષ નુ
કામ ચાલી ગયું છે, તે વખતે
હી મા મનનો કોરડો ફેરવવાની વાતો
અજ નવાગાર જીગીશ મુત્સદીઓ કરી
ગયા છે તેમનુ કષ્ટ એતુ કે, કીટને

નજીક ના બધી રમા ની ને નવા કીગીશ
આગ્રાજ્યમાના સિવ અન્યાના મમાન
રજાને આપવો, કે ન તો તેને નાન્ય નીક
જગત નરફ દોરી જતી સગીન ધુજલ
[concession] આપવી આમ ગા

મને તો લાગે છે કે, જો હિંદના સભાસદો અને રજવાડાના પ્રતિનિધીઓ પોતાના ખતબેદ સમાવીને, એકતાથી ૬૬ જનીને સામનો કરે તો, હિંદની વતમાન પરીસ્થિતીને લીધે, ખ્રીદનની આપીક તેમજ ઔદ્યોગીક મુશ્કેલીઓને લઇને અને વીશ્વના વતમાન રાજકારણની ગુચવણને લીધે, બહુ મુશ્કેલી ઉઠાવ્યા સીવાય પણ ખ્રીદન પાસેથી નક્કર છુટછાડો ખુશીથી કદાવી શકે. આ સંબંધમાં નીચેની ત્રીજોતો પાનમાં લેવાવી ગટે છે:

[૧] હિંદની રાષ્ટ્રીય લગ્નને ત્યાંના ખુદીમાન વગતો તેમજ અગત્યના હિંદી વ્યાપારી વગતો વાસ્તવીક રીતે પુરેપુરે રૂંટા છે; અને વળી તે કાતે આમ વગમાં તો મુળ નાખ્યાં છે.

[૨] હિંદની રાષ્ટ્રીય હીલચાલ રાષ્ટ્રવ્યાપી બની ગએલી હોવાથી, રાષ્ટ્રીય મહાસભાની સમીતીઓને તેમજ તેની સાથે સંબંધ ધરાવતી બીજી સંસ્થાઓને ગેરકાયદેસર ઠરાવવાથી તે હીલચાલને દબાવી દઇ શકાય તેમ નથી. હિંદની બહીષ્કારની લડતે ખ્રીદીશ વ્યાપારને બચકર નુકશાન કયુ છે, અને એકારોની સંખ્યામાં વધારો કરીને ક્રેટખ્રીદનના માર્ગલાને વધુ મુશ્કેલ બનાવી દીધો છે. બહીષ્કારનું રાષ્ટ્ર ખ્રીદીશ વ્યાપારના હૈયામાં તીરની માફક ઘોંચાઇ ગયું છે તેમ જ તેણે સરકારી મહેસુલને પાંગળી બનાવી મુકી છે અને લવીખમાં તેથી પણ વીશેષ કરી શકે તેમ છે.

[૩] હિંદી ખેડૂતોમાં ના-કરની ચળવળ વધતી જાય છે. પૈસાની ખોટ અને

પોલીસ, લંકર તેમજ તુરંગો માટે થતા ખર્ચમાં વધારો, એને લીધે ભારે દરે સરકારને લાખો પાઉંડની લોનો ઉપરા ઉપરી લેવાની ફર પડી છે. આનો અર્થ એટલો જ થયો કે હિંદમાં કરનું ભારણ હજી વધશે, એટલે જેઓ આ લડતથી હજી રંગાયા નહીં હોય તેવાઓમાં પણ ભારે અસંતોષ ફેલાશે.

[૪] ચોક્કસ વખત પછી ખ્રીદીશો પોતાની દમનનીતીમાં એકલી હિંદી પોલીસ ઉપર આધાર રાખી ન શકે એવો મામલો ઉઠો થાય તો તેમાં જરૂરે નવાઇ પામવા જેવું નથી. આજે હિંદમાં અનેક પોલીસઅમલદારોનાં તેમજ સનદી નોકરોનાં સગાંવહાલોં તુરંગ મેત્રે છે. પોલીસ અમલદારોનાં તેમજ સનદી નોકરોનાં નજીકનાં તેમજ દુરનાં સ્તિસ્વજનો રાષ્ટ્રીય લડતમાં હીસ્ત્રો આપી રહ્યાં છે. આની અસર ખુરશીને થવાનો સંભવ છે.

[૫] ખ્રીદીશ સત્તાવાળાઓની હવે તો એ ખાતરમાં યે આંખ ઉઘડી ગયેલી હોવી જ લેઇએ કે જુનાં જુનાં તપાસ, પંચોએ તેમજ મોટા અફસરોએ સાવ-ભૌમત્વનો જે રીતે અર્થ કર્યો છે, તે અર્થમાં એ સાવ-ભૌમત્વ હિંદી રજવાડાઓ સ્વીકારી શકે તેમ નથી. તેઓમાંના કેટલાકો “પહેલા હિંદી અને પછી રાજ્યઓ” એવું વીચારતા પણ થયા છે. એ વાત ખરી છે કે હિંદી રાષ્ટ્રમતવાદીઓના બેરૂબ ખનવા માટે ઘણા રાજ્યઓ તૈયાર થાય તેમ નથી, પરંતુ એ વાત પણ એટલી જ ખરી છે કે, હિંદીઓની સ્વાતંત્ર્યપ્રીતિના માર્ગમાં આડખીલીરૂપ બનવા તેઓમાંના ઘણા તૈયાર થાય તેમ નથી. એમનું સ્વમાન એટલું

* પ્રસ્તુત લેખ ગોળમેજીની એક શરૂઆતી તે વખતે લખાયો હતો. તાંત્રી

માગી શે છે કે, હિંદે રાષ્ટ્રોપત્ય પ્રાપ્ત કરવું જ નોંધ્યું.*

અને વર્તમાન જગતના રાજકારણના રંગોને તપાસીએ તો પણ આપણી ખાતરી થઇ જાય તેમ છે કે, બ્રિટનની સ્થિતિ તેમાં એટલી બધી સંગીન નથી જ.

(અ) પહેલ પહેલું તો એ જ અણુવું નોંધ્યું કે, શાહી પરીપત્તી છેડતી છેડકના પરીણામે, સામ્રાજ્યના આથી કે તેમ જ વ્યાપારી પ્રદેશોમાં સંસ્થાનોમાં અંદર અંદર એકના પડી શકી નથી. એટલે બીજા દેશો સાથેની બ્રિટનની વચણમાં અંદર અંદરની આ ફાટપુટની ભારેમાં ભારે અસર પડ્યા વીના રહે તેમ નથી.

(બ) ઇંગ્લેન્ડ અને અમેરીકાના સંબંધમાં મોટી મોટી વાતો અને મધ્યસ્તી રાજકાર્યનાઓનો ઉપયોગ થતો હોવા છતાં પણ નૌકાકાફલાની દરીફાઇ અને વ્યાપારી બાબતમાં ભારેમાં ભારે સ્પર્ધા બન્ને દેશો વચ્ચે અસ્તીત્વ ધરાવે છે જ, બ્રિટીશ મુન્ડફીઓ એ વાત બરાબર સમજે છે કે, નેઓ અમેરીકા સામે યુદ્ધના અખાડમાં ઉતરી શકે તેમ નથી, એટલે જ નૌકાકાફલાના તહનામા વખતે તેમને અમેરીકન મારગબીજોન શરણે થવું પડ્યું છે.

*ગોળમેડના કામમાંથી પરવારીને પાછા આવ્યા પછી બીકાનેરના રાજવીએ દરેલા ત્યાગનુમાંથી જે કે લુટેન્ડ સુર નીકળ્યો છે. છતાં દેશી સંસ્થાનોની સાત કરોડ જનતા એ સુરમાં સુર મીલાવવા તૈયાર નથી. ને તો બ્રિટીશ હિંદની જનતા સાથે સદકાર કરી, પોતાના દક્ષ રક્ષણ માટે તેમના વખતો સદકાર વાંચે છે.

અનુવાદક

(ક) જે કે તાજેતરનાં વર્ષોમાં જપાન અને ઇંગ્લેન્ડ વચ્ચેના સંબંધ ઘણા જ સુધર્યો છે, તેમ છતાં વીશ્વવ્યાપી યાદવીમા જપ્પનનો ઉપયોગ કરી લીધા પછી એન્ગ્લો-જપાનીઝ મીતનાને બ્રિટને જતી કરેલી તે વાત ઉપર કોઇ પણ ડાલેા મુતસદી આંખમાં આમણાં કરી ન જ શકે એકે એક જપાનીઝ એમ. માને છે કે, મીંગાપુર ખાતે સુદ્ધ નૌકાકુર્ગ બાંધવાની બ્રિટનની રાજનીતી પોતાના દેશને ગુસ્સાન કરનારી છે. જપાનનો વ્યાપાર ચીનમાં, હિંદમાં તેમજ બીજાં બગ્ગરોમાં વીકાસ પામે તે બ્રિટનને ગમતું નથી અને તેની તે વીકાસ છે એ પણ જગમ-શકુર બાબત છે. વળી જપાન હવે એન્ગ્લો-જપાનીઝ મેટીના કરારથી બંધાયલું નથી, એટલે જે પોતાના લાભની વાત હોય તો તે બ્રિટનના દુસ્મન રાજ્યની સાથે પણ સંધીથી નોંધાઇ શકે તેમ છે.

(ડ) જપાન અને ચીનનો સંબંધ ગાંઠો બને તેમાં બ્રિટન ભય લેવે છે. ચીનમાં 'તે પોષાળી સ્ત્રીમંદાની રાજનીતી' માં નીરજળતા મળવા પછી, તેમજ ત્યાં રાષ્ટ્રીય ભાવનાતું પ્રાગટ્ય વધવા પછી, બ્રિટન એવા નીરધાર ઉપર આવ્યું છે કે, બ્રિટીશ હિંદને આગળ વધારવા માટે ચીનની દોસ્તી બાંધવી અને યક્ય હોય તેટલો તે માટે તેનો ઉપયોગ કરવો તેમાં જ હડાપણ રહેલું છે. હેડના થોડા મટી-નાઓમાં બ્રિટને ચીનને જે લુદી લુદી છુટછાટો આપી છે તે ઉપરથી એ ખુલ્લે ખુલ્લું જણાઇ આવે છે અને તહકના ભયીબમાં પોતાના ખાસ દક્ષ (Extra-territorial Jurisdiction) જતા કે તો તેમાંય કંઇ નવાઇ પામવા જેવું નથી.

ચીનની હાલની સરકાર પોતાના દેશમાં પતા રક્ષીયતાના પગપેસારાની સામેના મંથનમાં, તેમજ મંચુરીઆમાંની જાપાનીઝ પ્રાગવગની સામે થવામાં 'ઈંગ્લંડ' અને અમેરીકાની મદદ મેળવવા આતુર છે, એટલે જીટનની દોસ્તીની માગણીઓનો ઉપયોગ કરવા તે રાજ છે. આમ છતાં પણ ચીન અફીણનાં યુદ્ધને તેમજ હોંગ-કોંગને ઓહીયાં કરી જવાનાં જીટીશ કામેને છેક જ વીસરી પણ ગયું નથી.

અલ્બાનિયા અને ચીનાઇ તુર્કિસ્થાનને માટે થઈને જીટીશોએ કરેલા પગપેસારાનો, તેમજ ડીએટમાં ચીનના સ્વાધીકારનો નાશ કરવાની જીટીશ રાજનીતીનો તેમને પુરેપુરા ખ્યાલ છે, જો ચીનમાં મળજીત કેન્દ્રસ્થ સરકારની ખીલવણી થાય, તો ચીન સાથેની મીત્રતાથી જીટનને લાભ થાય. કેમકે તે મીત્રતાનો ઉપયોગ જાપાન તેમજ

રશીયા સામે જરૂરને પ્રસંગે કરી શકાય. આમ છતાં એ વાત પણ વીસરવા જેવી નથી કે, જીટીશહીતોની વૃદ્ધી માટે જીટીશો ચીનનો ઉપયોગ કરવા જે જે પ્રયત્ન કરશે, તેજ પ્રયત્નનો બીજી તરફ જીટીશોની સામે ભયંકર દુસ્મનાવટનો હુતા-

સન મગગાવવામાં કારણભુત થવાના છે. આમ છતાં હું કામાં એટલું કહી શકાય કે અત્યારે ચીનની સરકાર જીટન સાથે મીત્રભાવ રાખે છે, પરંતુ જીટન જે યુરોપમાં દેહુનીયાના બીજા કોઇ પણ ભાગમાં ગંજીર પુષ્પમાં શકાય, તો તે નકનો લાભ લઇ પોતાના ખોવાયેલા પ્રદેશો જીટન પાસેથી પાછા લઇ લેવામાં ચીન જરૂરજ પ્રયત્ન કર્યો વીના નહીં રહે. એટલે હાલની 'ઈંગ્લંડ' અને ચીન વચ્ચેની મીત્રતાનું ચોરસ એવું નથી કે, જગતનાં રાજકારણમાં જીટન તેની ઉપર વીશ્વાસ મુકીને વહાણ ખેડી શકે.

(ઈ) અધ્યાનીસ્થાન અને 'ઈંગ્લંડ' વચ્ચેનો સંબંધ અમાનુસ્લાહની પડતી પાંચાં હતો તે કરતાં આજે વધાર સાં છે. પરંતુ અમાનુસ્લાહને પદ્મગટ કરવાથી જીટન માટે ત્યાંના સંગેશ દમોશને માટે અસામતીભર્યા બન્યા નથી. હિંદુ એવા સંભવ છે કે ત્યાં કદાચ નવીજ દુરકેલી ઉભી થાય અને તેની અસર હિંદની વાયવ્ય સરહદ ઉપરના જીટીશ ભીનોની ઉપર પણ થાય.

(દ) ધરાન અને 'ઈંગ્લંડ'ની વચ્ચેનો સંબંધ થોડાક વર્ષ પહેલાં હતો, તે કરતાં આજે બહુજ સ્પષ્ટકથ થઈ ગયો છે, તેમ છતાં પણ ધરાનીઓ જીટીશ રાજનીતીનો વીશ્વાસ કરતા નથી અને દક્ષિણ ધરાન તેમજ તેનાં દુરંતરી દ્રશ્યો ઉપરના જીટનના કાણુથી તેઓ ડરના રાં છે.

(ગ) 'ઈંગ્લંડ' અને તુર્કિસ્થાનનો સંબંધ પણ દેખાવે તો રૂપાળો લાગે છે; છતાં તાજેતરમાં કુર્દોએ કરેલા બળવાને લીધે તુર્કિસ્થાનમાં ઘણીજ કડવી લાગણી ફેલાઈ છે. 'અર્' કે 'ખોદુ' તો કોણ જાણે, પણ તુર્કિસ્થાનમાં સામાન્ય માન્યતા એવી છે કે, જેમ અધ્યાનીસ્થાનમાં અમાનુસ્લાહ સામેના બળવામાં તેની દોરવણી અને આથી મદદ, કોઈક કામેલ બેગના અંગેજે કરી હતી અને તેણે બચા-ઈ-સાકુનો તો માત્ર હથીયાર તરીકે જ ઉપયોગ કર્યો હતો, તેમ કુર્દોના બળવાને ઉત્તેજન આપનાર તેમજ તેને આથી મદદ કરનાર પેલોજ કામેલ માણસ હતો જે જીટીશોની પતીથી કામ કરનાર (Agent) છે, જે જીટનને આરબ બળવાને ઉત્તેજી કરીને ઉભો થયો હતો, અને જેણે ઓટોમન માસાબ્યનો નાશ કરવાની

નીતીનો અરબ અમલ કર્યો છે, તે શ્રીક-
નની હિંદુ તુકંદ્યાનને વીશ્વાસ નથી

(૬) નહકના પુર્વમાં, મધ્ય પુર્વમાં
અથવા યુરોપમાં કોઈ પણ જાનનો
ગંભીર મામલો ઉભો થાય, તે વખતે
શ્રીકન તુકંદ્યાન, ઇરાન અને અફઘા-
સ્થાનની કુમક ઉપર આધાર રાખી શકે
નથી; ઉચકું એ ત્રણે રાજ્યે શ્રીકીશોને
દુરાન કરવા માટે એવી સ્ત્રીતીનો અરા-
બર કાબ લેવા ચુકે નહીં.

આરબો હાથથી શ્રીકીશોને ચલાતા
નથી; પરંતુ તેમના રાષ્ટ્રીય અસ્તિત્વની
વતંમાન પરીસ્થિતિમાં તેમને શ્રીકીશોનો
સાથ ગોઠવવાની ફરજ પડી છે. ઇરાક અને
ટ્રાન્સ-જોર્ડાનીઆ સાથેની પોતાની સંધીને
લીધે શ્રીકનને પણ આરબોની મદદની
જરૂર છે. ઉપરાંત ઇજીપ્તમાં કે તેની
આઅખમના દેશોમાં જરૂરની વેળાએ
ઉપયોગમાં લેવા માટે શ્રીકન પેલેસ્ટાઇનમાં
પોતાનું નૌકાગળ હવાઇગળ અને વાંચીક
અન્કરીગળ મજબુત કરી રહેલ છે.

(૭) યુરોપમાં શ્રીકન કોઈ પણ રાજ્યને
મદદ કરવા બંધાઈ ગયું નથી. માત્ર
પ્રવચનધના કરાર પ્રમાણે અને લોકજર્નોના
કગરનામા પ્રમાણે જે રાજ્યોને મદદ
કરવી પડે તેટલું જ તેને માથે બંધન છે.
જતાં યુરોપમાં મામલો એવો ઉભો થયો
છે કે જેથી તે દેશ એ લુદી લુદી લરકરી
હાવખીઓમાં વહેંચાઈ ગયો છે. યુરો-
પીય યાદવીનાં યોગક વર્ષ પહેલાં ત્યાંની
એવી જ દશા હતી. યુરોપના આંતર રાષ્ટ્રીય
મુન્સદીગીરીના ક્ષેત્રમાં ક્રાન્સ પોતાનાં મિત્ર
પોલેન્ડ, એસ્ટોનિયા, લેટોવિયા, લિથો-
આનિયા, રોમાનીઆ વગેરેની
સાથે મળીને સંઘર્ષમાં કાંચા છતાં અસ-

તોષી અને સમગળ રહેતા સમુદતી સામે
અઈ રહેલ છે વર્ગોલ્સના કરારનામામાં
મુધારા કરવાની જમતીની માગણીની
સામે ક્રાન્સ થાય છે. એને એવો બપ
છે કે રશીઆ અને જમતી વચ્ચેની
હાલતી મૈત્રી વીકાસ પામીને એવા સંગ-
ઠનમાં પરીણમે કે જેથી પોલેન્ડને માટે
પ્રત્યક્ષ અને ક્રાન્સને માટે પરોક્ષ ગંભીર
મામલો ખડો થાય. ભુમધ્ય સમુદ્રમાં,
આલ્કન્સમાં અને નહકના પુર્વમાં ઇરાકી
ક્રાન્સતુ કંદર શત્રુ છે. સીનોર મુમેકી-
નીનો સરકારી નીચે ઇરાકીએ ટકા, ગ્રીસ,
અંગેરીઆ અને હંગરીની સાથે સ્નેહ-
સંબંધ સાંધ્યો છે. એવું પણ સત્તાવાર
રીતે કહેવાય છે કે, વર્ગોલ્સતુ તહનામું
ફરવવામાં અને ઉપક્ષો સીલેસીઆ કરીયી
પ્રશીઆમાં નેકાવ તે હેતુથી જમતીની
પુર્વસરહદમાં મુધારા કરવામાં જમતીને
સાથ આપવા ઇરાકી ખુશી છે. સોવીયેટ
પરરાષ્ટ્રીય મંત્રી લીટવીનોફ, હરકીના પદ-
રાષ્ટ્રીય મંત્રી સીનોર માન્ડીને મસક્કન
માટે મીક્કાન મુકામે મળ્યો તેને લીધે
અનેક અફવાઓને જન્મ મળ્યો છે, તેમાં
એક અફવા એ પણ છે કે, સોવીયેટ
રશીઆ અને ઇરાકીની વચ્ચે છુપા કરાર
થાય તેમ છે.

એ જ વખતે એમ. લીટવીનોફ અને
હંગરીના વડા વઝીર કાઉન્ટ એથલેન બરી-
નની મુલાકાતે ગયા તેથી, તેમજ તુકં-
સ્થાનના પરરાષ્ટ્રીય મંત્રી તેવશીક રાશકી એ
ઇરાકી અને અંગેરીઆની મુલાકાતે મળે
તેથી યુરોપનાં રાષ્ટ્રો વચ્ચે નવી ભેટબંધીઓ
બંધાઈ રહી છે એ ચર્ચાઈ રહેલી
વાતને ટેકા મળ્યો છે. કુટકાકે એમ માને
છે કે, બલ્ગીયમાં જમતી, આસ્ટ્રીઆ,
હંગરી, અંગેરીઆ, ઇરાકી, તુકંદ્યાન

અને મોવીયેટ રશીઆ એક સામરા મળીને ક્રાન્સ તેમજ તેનાં મીત્રરાજ્યોની સામે કામ લેશે. આ માન્યતાને ટેકા મળે તેવું, છનીવામાં જ્યારે પ્રત્નસંધના આશ્રય નીચે શસ્ત્રોના ઘરાડાનો પ્રાથમિક વીચાર કરનારી સમીતીની બેઠકો મળી તે વખતે, એ બધા દેશોએ, ક્રાન્સ તેનાં મીત્રો અને ગોઠીયા રાજ્યોએ જ જે નીતી ધારણ કરી હતી, તેની સામે સંગઠિત વીરોધ બતાવ્યો તે ઉપરથી જણાઇ જાય છે. એટલું નો ખરું જ છે કે છેલ્લી લડાઇ પછી યુરોપનો આંતરરાષ્ટ્રીય મામલો કદી નહીં બગડ્યો હોય તેટલો અત્યારે બગડી ગયેલો છે, અને ઇરાકી તેમજ યુગોસ્લાવીઆની સરહદ ઉપર, રશીઆ અને રૂમાનીઆની સરહદ ઉપર અથવા તો જર્મની અને પોલેન્ડની સરહદ ઉપર જરાક જેટલું ધપાણુ થતાં બીજી યુરોપીય યાદવીની હોળી તેમાંથી સળગી ઉઠે તેવું ધમ્ પડ્યું છે. સામાન્ય રીતે એવું માનવામાં આવે છે કે, આ જાતનો મામલો યુરોપમાં ૧૯૩૫ માં અથવા તેની પહેલાં ઉભો થયે.

યુરોપના કોઇ પણ ભાગી વીઝહમાં જીટન ગંભીર રીતે ગુંચવાઇ જશે. સામાન્ય રીતે એવું માનવામાં આવે છે કે જે પણ મોવીયેટ રશીઆની સામે લડતો હશે, તે પક્ષમાં જીટન લગભગ એવું પણ ધારવામાં આવે છે કે, આગામી યુગેની યાદવી દરમિયાન, એશીઆમાં ઇનાંની બાલુ મંગીન અને તે માટે, છેલ્લી

યાદવી વખતે નેણે જે નીતી ધારણ કરી હતી, તે જ નીતીનું તે આખા અનુકરણ કરશે. છેલ્લી યાદવીમાં જીટન મહત્વનો ત્રણ ખેલી શક્યું તેવું કારણ એ હતું કે, તે વખતે હીંદી જીટીશ સામ્રાજ્યના સંરક્ષણ અર્થે લગભગ ૧૦ લાખ સૈનીકો પુરા પાડ્યા હતા અને અબજો રૂપિયા ખર્ચ્યા હતા. એશીઆમાં કોઇપણ વીઝહ સળગે કે જેમાં મોવીયેટ રશીઆ અને તેના મીત્રો [ટર્કી, ઇરાન અને બીજાં રાજ્યો] ની સામે ધવાનું હોય તો, તે વીઝહમાં જીટીશ સામ્રાજ્યની કીર્તીની લલકરને માટે જીટનને ૨૦ થી ૩૦ લાખ હીંદી અને આરબ સૈનીકોને રણાંગણમાં ઉતારવા પડશે.

છેલ્લી યુગેપીય યાદવીનાં થોડાંક જ વર્ષો પહેલાં જીટને એ લપધી બોઅંગને સાંસ્થાનિક દરજ્જે આપ્યો હતો કે, ભાવી સંગ્રામ વખતે તેઓ આફ્રીકામાં જર્મનોની સાથે લગી જાય નહીં, તે જ રીતે કેટલાક જીટીશ મુસલ્માનો હીંદમાં નવું બહુમુખી તંત્ર દાખલ કરવા આવુર છે; એ તંત્રમાં હીંદી રજવાડાં અને પદ્ધતિર મવાળોને તેથી જ એવી રીતે રાખવાની વ્યવસ્થા થશે કે જેથી આગામી યુદ્ધ વેળાએ તેઓ જીટીશ સામ્રાજ્યના સંરક્ષણનો ભાગ લેવાની જીટનને સૈનીકો તેમજ ધનની પુરતી મદદ આપે અને હીંદી રાષ્ટ્રમતવાદીઓને જીટનના દુશ્મનોની સાથે લગી જતાં અટકાવી શકે.

મારા મુદ્દાને વધુ સ્પષ્ટ કરવા માટે, હું એ બાબત ઉપર વીરોધ ભાર મુકવા છાશું છું કે, જીટનની આર્થિક તેમજ આંતરરેષ્ટ્રીય રાજકારણી સ્થિતિ એવી છે કે, મોટા પાયા ઉપરના કોઇ પણ યુદ્ધમાં જે તે ગુંચવાઇ જાય તો

* એક નાણીતો જર્મન લશ્કરી નેતા વ્યુડન ડોફ આવી આગામી ૧૯૩૧ ના મેના આરંભ માટે કહે છે. અનુવાદક

હીંદની સહાયતા વીના તેને નીષ્ક્રિયતા જ મળે. એટલે લંડનમાં મળેલી વનમાન જોળમેજી પરીષદ એવાં સાધનોની મોધમાં પડી છે કે જેથી કરીને યુરોપના આગામી યુદ્ધ દરમિયાન હીંદીઓની કુમક તેને મળી શકે. બ્રિટન જગતને તેમજ અજ્ઞાન હિંદીઓને એવી ખાતરી કરાવવાનો પ્રયાસ કરશે કે, તેણે હિંદ નરજ એટલી ઉત્તરના ખતાવી છે કે જેથી, હિંદી જનતા ઉપર અગત્યની આખતમાં ચોક્કસ મર્યાદાઓ રાખીને એક જનનું મર્યાદીત સ્વરાજ આપવા ખુશીથી તૈયાર થયું. પરંતુ હિંદી જનતાએ જે હકીકત ધ્યાનમાં રાખવાની છે તે એ કે, હિંદની મદદ વીના બ્રિટન આથી કે તેમજ રાજકારણી તરફે મદદન શક્ય નરીકે પાતાનો વનમાન દરજ્જો નીલાવી શકે તેમ છે જ નહીં. હિંદીઓની મદદ મેળવવા માટે બ્રિટન કેટલી કીંમત આપવા તૈયાર છે? મુજ મુદ્દો આમ દોવાથી એટલી તો આશ,

રાખી ઇકાધ કે સાચા હિંદી મુત્સદ્દાઓએ “બ્રિટનના ટેમ્બ ઉપરથી કુદકા મોધના બીખારી”ની માફક વનંતુ ન બેઠાએ; ઉલટું જગતના રાજકારણમાં બ્રિટનને હિંદની મદદની જે જરૂર છે તેને માટે તેણે બ્યાજખી કીંમતની માગણી કરી તે વસુદ્ધ દરવી બેઠાએ જે હિંદી મુત્સદ્દાઓ હિંદમાંના બ્રિટીશ તંત્રને ટેકા આપવા આતુર હોય તેમણે બ્રિટીશ મુત્સદ્દાઓની પામેથી એ જાણી લેવું રચ્યું કે, વીશ્વના રાજકારણમાં હિંદનો સાથ તેમને મળે તે માટે તેઓ કેટલી કીંમત આપવા તૈયાર છે.*

* મી. તારકનાથની આશા ખોટી પડી છે. અને મવાળ મુત્સદ્દાઓએ લંડનમાં લયંદર દીક્ષાપાલું બનાવી બીખના કુદકા લઈ મંત્રાલયપુર્વક ઉપકાર માનવાની રીત ધારણ કરી છે. અનુવાદક ;

કેન્સ [ક્રાન્સ] } તારકનાથદાસ
ડીપેઅર : ૩ : ૧૯૩૦ }

નવયુગ આપને ગમે છ?

તો આપની મિત્ર મંડળીને તે વાંચવા લખામણ કેમ કરના નથી?

ભીષણ યુદ્ધ : એના કેટલાક પ્રસંગો

: : લેખક : :

યુદ્ધવીરોધી

[“પૃથ્વીના રણજીતીમાં સર્વવ્યાપી શૂનકાર” (એક કથાએટ એનાથી વેરનુંકન્ટ) નામનું યુદ્ધની ભય-કરતા બનાવનારું અપુષ્પ પુસ્તક એરીય મારીઆ રીમાડ નામના જર્મન લેખકે લખ્યું છે. ૧૯૨૪ના જન-મુઆરીમાં તે પહેલવહેલું પ્રકાશન થયું. ત્યાર પછી તેના અનેક ભાષા-માં ભાષાંતર થયાં છે અને સાખ્યા પ્રતો ખર્ચી ગઈ છે. તે પુસ્તકમાંથી બે ત્રણ વીત્રો અહીં આપવાનો પ્રયાસ કરું છું. લેખક]

મા-દીકરો

[સાલ તીસાળમાંથી લખતાં લખતાં દેશભક્તિથી પ્રેરાઈને યુદ્ધમાં જાય છે એના સીક્ષકે તેને લગાઈમાં જવાની પ્રેરણા આપી છે. જર્મન માત્રાપો પલ્લ યુદ્ધમાં ન જાય તે જોડરોને ત્યારે તો આવશે કહેતાં. પોતની ઉમ્મર બાજે જ અદાર વર્ષની દરે. બે અઠવાડીઆંની રત્ન મળવાથી તે લગાઈમાં ગયા પછી પહેલી વખત ઘેર આવ્યો છે. એની માતા માંડી છે. એને કાચ રોગ થયો છે. મોટી ખડન અને આપ એટલું એ કુટુંબ છે. રત્ન પુરી થઈ, બીજે દીવસે પોતને પાછા જવાનું દવું. તે રાત્રે ઘરમાં બધાં ઉઘી ગયા

પછી પોતની માતા દીકરાને મળવા આવે છે. તે પ્રસંગનું વીત્ર લેખકે અતી હૃદયસ્પર્શી શૈલીમાં આમ આલેખ્યું છે.]

“કુંબ બેગા રહેવાની આ છેલ્લી માંડ છે. સરળ મૌન છે. કું વરેસો મુવા થયો, મેં એડીકું પકડ્યું, મારી ઉપર ટાપ્યું અને મારું માથું તેમાં ઘસી દીધું. કોને ખબર છે કે પીંછાના બીજાનામાં હુ ફરીથી કદી મુઠ સળીશ?”

મોટી રાત્રે મારી આ મારા સુવાન એરગમાં આવી એના મનને કે હું ઉઘી ગયો છું, મેં પણ તેવો ઢોંગ કર્યો. વાતો કરવી, એક બીજા સાથે જાગ્યાં કરવું, એ ધણું જ કષ્ટકારી છે.

બાને બહુ વેરના થાય છે, ઘણા ધખ-તથી એ કષ્ટથી તે બેવડ વળી જાય છે, જતાં તે બહુવાર બેગી રહી. છેવટે મારાથી એ ઝાઝીવાર સહન થઈ શક્યું નહીં, અને દમણું જ જાગતો હોઉં તેવો ઢોંગ મેં કર્યો.

“બા, જઈને મુઠ જ, અહીં નતે સરદી લાગી જશે.”

“પાછળથી મારે તો ઘણું એ ઉંઘવાનું છે.” તેણે કહ્યું.

હું બેઠો થયો.

“આ અહીંથી મારે સીધા રણજીતીમાં જવાનું નથી. મારે તાડીમતી હાવણીમાં એક મહીનો રહેવાનું છે. કમ્બ ત્યાંથી

હું એકાદ રચીવારે અહીં આંટો મારી
જાઉં છું?”

બા મૌન રહી. પછી મૃદુલાવે તે
ખોલી: “તું બહુ ડરી ગયો છે?”

“ના, બા.”

“મારે તને એક વાત કરવી છે.
કાન્સની આયડીઓથી બહુ જ ચેતવે
રાંદે. તે સારી હોતી નથી.”

ઓહ! બા! બા! તું કહ્યું મને તાનો
જાંકા થારે છે—હું શું કામ તારા ખોળામાં
માથું મુકીને રહી લેતો નથી, મારે શું
કામ હમેશાં સખ્ત અને આત્મસંયમી
રાંદેયું? રહી લઇને બીસામો મેળવી
લેવાનું મને કેવું ગમે છે, ખરેખર હું
દશ બાગડથી જરા જ મોટો છું; કાન્સ
દમાં કહ્યું મારાં અડધીયાં પાટલુન, હોડરા
નરીકેની મારી હમરો પડેલાં છે—એ બધું
થોડા જ વખત પહેલાનું છે, શું કામ એ
બધું ખસાસ થઇ ગયું?

“બા, જ્યાં અમે છીએ ત્યાં એક પણ
લોક નથી.” મારાથી બની સહે તેટલી
સાંતીથી મેં કહ્યું.

“અને સમસંગજીમાં બહુ જ સાવધાન
રહેજે, થોડા.”

ઓહ, બા, બા! હું તારી સાથે રહીને
તારી સાથે જ મરી કેમ જતો નથી.
આપણે કેટલાં ગરીબાં કુલાંગી છીએ!

“વાર, બા, હું તેમ કરીશ.”

“થોડા, તારે માટે હું દરરોજ લગ-
વાનને પ્રાર્થના કરીશ, હો.”

ઓહ! બા, બા! વનમાનમાંથી છુટીને
એટલાં બધાં વધુ આપણે પાછળ જઇ
સાધ્યે કે જે વખતમાં આ બધી વેદ-
નાઓનો ભાર આપણને કમડનો ન હોય,
બા! માત્ર હું અને તું એકલાં હોઇએ,
તેટલાં ભુતકાળમાં આપણે જઇ સારીએ!

“જ્યાં બહુ ભય ન હોય તેવું કંઈ
કામ તને કદાચ મળે ખરું.”

“હા, બા, કદાચ મને રમોડાનું કામ
મળે, એ તો સહેલાઈથી બની શકશે.”

“ત્યારે તો તું એમ જ કરજે દીકરા,
પણ તેમ કરતાં બીજાઓ કંઈ કહેશે—”

“બા, તેની મને ચીંતા નથી.—”

આએ નીશ્વાસ મુક્યો. અધારામાં થ
નેનો ચહેરો ઉજળા ચમકારા જેવો
દેખાય છે.

“બા, ક્યે તું સુઇ જા.”

બા કંઈ જવાબ આપતી નથી. હું
ઉંચે અને માથું ઓઢવાનું તેને ઓઢાડ્યું.

આએ મારા હાથનો ટેકો લીધો. એને
બહુ વેદના થાય છે. હું એને તેના સુવાના
ખંડમાં સઇ ગયો. થોડો વખત હું ત્યાં
બેઠો.

“બા હું ફરીથી આવું ત્યાં સુધીમાં
તું સારી થઇ જાશે.”

“વાર, વાર, મારા આપણા.”

“બા, તું મારી ઉપર કંઈ મોહકતી
વા, અમને ત્યાં તો બધુંએ ખાવાનું
મળે છે, અને તમારે અહીં એ બહુ કામડું
થઇ પડશે.”

આખી દુનીયા કરનાં મને વૈશેષ
વદાલ કરનારી બા. પોતાના બીજાનામાં
કેવી કંગાલીયનમાં પડી છે. હું ઉંચાની
તૈયારી કરતો હતો, ત્યાં નેજે ઉનાવળમાં
કહ્યું: “મેં તારે માટે અંદર પહેરવાનાં
એ પાટલુન તૈયાર કરાવ્યાં છે. તે નકલ

૧ થોડા અને તેના મીત્રો રણુમુખીમાં
કેન્સ સ્ત્રીઓના સદવાનમાં એ પડેલાં
આવી સુદયા જ હોય છે. તે અહીં કમર-
બુમાં રાખવાનું છે. લેખક

ઉનનાં છે. એથી નને ટાક નથી વાય. નારા પોટકાનાં એને મુકવાનું બુલ્લી ન જનો.”

ઓહ ! આ ! એ એ ગરમ પાનજુન મારે તારે કેટલું રખણું પડ્યું હશે, કેટલી બીખ માગવી પડી હશે, કેટલી વાટ જોઈ જોઈને ઉભાં રહેવું પડ્યું હશે, તે હું જાણું છું! ઓહ આ, આ! હું તારથી છુટો કેમ પડી શકું? મારી ઉપર નારા કરનાં બીજું કોણ વીશેષ દાવો રાખી શકે તેમ છે. હું અલી બેટો છું. ત્યાં તું સુતી છે; આપણે ધણી ધણી વાતો કરવાની છે, અને તે આપણે કદીએ કદી શકવાનાં નથી.

“જય જય, આ !”

“જય જય, મારા દીકરા.”

આરડામાં અંધારું છે. મારી આ આસ લે છે તે, અને ધડીઆળ આસનાં

થના અવાજ હું સાંભળું છું. બારીની બહાર પવન વાય છે અને ચેસ્ટનટના ઝાડમાં ખડખડ થાય છે.

મારા સામાનનું પોટકું તૈયાર પડ્યું હતું તેની ઉપર હું પડ્યો. સવારમાં વહેલા મારે જવાનું એટલે તેને ત્યાં મુક્યું હતું.

મારા ઓસીકાને મેં અચકાં ભર્યાં. મારા પસંદગના લોખંડી સળીઓ મેં મગજુત પડી રાખ્યો. મારે ઘેર આવવું જ નહોતું જોઈતું. ત્યાં હું એતમા અને વ્રજી વખત આશા છોડીને મેકોસો હતો; -ફરીથી હવે મારાથી એવા બની શકવાનું નથી. હું સૈનીક હતો. પણ હવે હું મારે મારે, મારી આ મારે વેનારૂપ થઈ પડ્યો છું. એ વેદનાની સીમા જ નથી.

મારે રજા ઉપર કદી ખજા અગીં આવવું જોઈતું ન હતું.

યુદ્ધના કેદીઓ

[પિલ ઘેરથી નીકળી તાત્રીમની જાવણીમાં જાય છે. તે જાવણીની પામે જ યુદ્ધમાં પકડાયેલા રશીઅન કેદીઓને ગ્રાખવાની જાવણી છે. તેને મારે લેખકે દોરેલું ચીત્ર અતી કઠ્ઠું અને યુદ્ધની વીકરાળતા અતાવવા મારે અગત્યનું છે. ને ક્યે છે:]

અમારી જાવણીની પામે જ રશીઅન કેદીઓની માટી કેદ જાવળી છે. અમારી જાવણીથી તેને તારની વાડ લંચીને છુટી પાડવામાં આવી છે, તેમ છતાં કેદીઓ અમારી તરફ આવે છે. જો કે તેઓમાંના ધબ્બાખરા દાદીવાળા કદાવર જાણુસો છે, ખજા હતાશ અને ભયભીત લાગે છે—સેન્ટ બર્નાડ કુનરાઓને કપડો આપનાં જેવા દીલા બની જાય તેવા તે દેખાય છે.

નેઓ મુંગા મુંગા અમારી જાવણી તરફ ફરે છે અને કચરા પેટીઓ ફેંદી નેમાંથી જે મળે તે ઉંચકી લે છે. એમાંથી તેમને શું મળે તેમ હતું. અમારે મારે જ ખોરાકની તાણ છે, અને જે છે તે પણ સારું નથી.—મુળાના છાત્ર કકડા કરી પાણીમાં ઉકાળેલા હોય છે, ઘોષાં વીનાના ગાજરનાં ઉપેક્ષા ભાજ અને દીલા પડી અવેલા બટાટા એ અંધારા ખોરાક છે, સારા ખોરાક તરીકે અમને જોખમો પાનજો મુખે અને તેની અંદર કુખંડી મારતાં વે ન જડે તેવી માંસની નાની કકડીઓ મળે છે.

તેમ છતાં બધું ખવાઈ જવાય છે. ને કોઈને ચોતાના ભાજનો બધો ખોરાક જોઈતો ન હોય નો તેમાંથી તેને મુક્ત કરવા આસપાસ ફરે આર જાણુ તૈયાર.

આ બાળકો જેવા અંદરાવાળા અને અંતો
જેવી દ્રવીવાળા શાંત મનુષ્યોને બેતાર
એ એ કાર્યો વચ્ચેના બેઠકે કેમ તારવી
સકે. કોઈ પણ તોત-કર્મીશનું અમલદાર
રીક્ટરનો દુસ્મન છે, કોઈ પણ શાળા

શીક્ષક વીઘાથીનો શત્રુ છે, તેવા-એ તે
અમારે માટે નથી. તેમ છતાં બે તેઓ
છુટા હોય તો અમે તેમની સામે જાણી
છોડીએ અને તેઓ અમારી તરફ જાણી
છોડે.

યુદ્ધ કોણ જગાડે છે ?

જન્મન સરહદમાં નવીન એનન
જાગ્યા છે. એ દુકીઓને રજીયન
અમરાંગણુમા મોહકવાની છે એવી
અકાશો આસે છે. કાટેલી વસ્તુ-
ઓ અગ્ની નવી અપાય છે પીત-
ળની વસ્તુઓને નવેસરથી પોલીસ
કરાવવામા આવે છે. આંદ્ર દલાલ
ફૂલ આસે છે. અંત છેવટે કેસર
લક્ષ્મી તપાસ માટે આવે છે તે
પછી સૈનીકોમા ચર્ચા આસે છે.]

છેવટે તે વખત આવી લાગ્યો અમે
આનુષંગિક ઉભા રહ્યા અને
કેસર દેખાયો...

તેણે 'આયન' કોસ' વહેંચ્યા આમ
તેમ કોણકની સાથે વાન કરી. અને પછી
તે આવી ગયો.

તે પછી અમે તેની ચર્ચામા પડ્યા.
દગ્ગનને આશ્ચર્યથી કહ્યું :

"તારે આન સર્વવિનાશ કે ?
તેની સામે એકે એક માણસને દશર
ઉભા રહેવાનું ! ખુદ પી-ડગઅર્થને પણ
તેમજ કરવાનું ને ?"

"અસખન" કાટે કહ્યું

દગ્ગનની વાન દશ પુરી થઈ નહોતી.
ચોડાકે ~~.....~~ જોડ્યો :
"અને સામે
દશર

અમારામાંથી કોઈને તેની અગાધર ખબર
નહોતી, પણ અમ એમ માનતા નહોતા.
તેઓ અ-ને એવા ઉચ્ચ પદવાળા છે કે
તેમને કમચ એમ કરવું પડતું નહીં હોય.

"તું કેવા નીર્માણ મુદ્દાની ચર્ચા ઉપાડે
છે." કાટે કહ્યું : "મુખ્ય મુદ્દો એ જ
છે કે, આપણે દશર ઉભા રહેવું પડે
છે."

દગ્ગન આશ્ચર્ય જાય છે.

"પણ હું જે જાણુવા માગું છું તે
એ છે કે;" આકાશે કહ્યું, "તે કયસરે
ના પાડી દોત તો યુદ્ધ અટકવું હાન
ખર ?"

"મારી ખાતરી છે કે યુદ્ધ તો થયું જ
હોત" પોલ વચ્ચે જોડી ઉઠ્યો, "એ તો
પરેલેથી જ લગાઈની વીરુદ્ધ હતો."

"વાર, બે કદાચ તેણે એકલાએ નહીં,
પણ દુનીઆના બીજા વીસ કે ત્રીસ
માણસોએ ના પાડી દોત તો સગાઈ
અટકી હોત."

"તે અંબલીત હતું" પોલે તે વાન
સ્વીકારી. "પણ તેમણે તો હા જ કહી."

"એવા વીચાર કરવો એ જ વીનીચ
છે." કોપ જોડ્યો, "આપણે તો અતી
પીતૃહુર્મીનું રક્ષણ કરવા આવ્યા છીએ.
અને પેલી તરફ કે-એ તેમની પીતૃહુર્મીનું
રક્ષણ કરવા ઉભા છે. ત્યારે તેમાં ત્યાથી
પડા કેનો કરવાય ?"

‘ક્રમ્ય મન્યનો.’ પોલે એ વાતમાં
પોતાની શ્રદ્ધા ન દેવા છતાં કહી નાખ્યું.

“ફીક ત્યારે,” આદમટ ચર્ચા આગળ
ચત્રાવતાં પોતાને એની જ દુઝીયામાં પકડવા
માગતો દેખાતો હતો. “પરંતુ આપણા
અધ્યાપકો, આચાર્યો અને તંત્રીઓ તો
એમજ કહે છે કે માત્ર એકલા આપણે જ
ખરા છીએ, અને ભણે આપણે એવી
આશા ગળીએ, - પણ ફ્રેન્ચ અધ્યાપકો,
આચાર્યો અને તંત્રીઓ વળી કહે છે કે
તેમનો પણ ખર્ચ છે, એ વીધે તુ તુ
કહે છે?”

“તેની મને ખબર નથી,” પોલે કહ્યું,
“મને તેમ ત્યાં પણ લગાઈ તે લગાઈ જ
છે અને ટ્રેક મહીને તેમાં તવા તવા
દેશો ભળતા વ્તય છે.”

એટલામાં વળી ટગડન આવે છે,
અને લગાઈતો આરંભ કેમ થાય છે ને
જણવા માગે છે.

“મોટે ભાગે એટ દેશ ગ્રીક દેશની
ખુબ લાગતી દુઃખવે છે નથી” આદમટ
કહ્યું.

ટગડન બોલી ઉઠ્યો: એક દેશ હું તે
વાત સમજી શકતો નથી, જર્મનીના પર્વતો
ક્રાન્મના પર્વતોને માનું લગાડી શકતા
નથી. ને જ રીને એક દેશની નદીઓ,
જંગલો કે અનાજનાં ખેતરો ખીજ
દેશની નદીઓ, જંગલો કે ખેતરોની
લાગતી દુભાવતાં નથી.”

“તું તો મુખજ જાગે છે.” કોપ
ખરાડી ઉઠ્યો?

“મારા કહેવાંતો હેતુ તેવો છે જ નહીં.
હું તો કહું છું કે એ દેશની જનતા
ખીજ દેશની-”

“તેમ હોય તો મારે આ રણભુમીમાં
ઘડીવાર પણ ઉભા રહેવું નથી.” ટગ-

ડને કહ્યું, “કેમકે મારી લાગતી જરા
પણ દુભાઈ નથી.”

“એ જાણતા તારા જેવાઓને લાગુ
પડતા નથી.” આદમટ કહ્યું.

“ફીક ત્યારે હું મીથો જેર જઈ શક
છું ને?” ટગડન એમ કહીને હમી
પડ્યો. અને તેની સાથે બધા હસી પડ્યા

પણ મુક્તર વચ્ચે બોલી ઉઠ્યો. “ભણા
માણસ, તે તો આખા પ્રગત મનુષ્યની વાત
કરે છે, રાજ્ય મંડ્યાની વાત કરે છે.”

“રાજ્ય મંડ્યા?” ટગડન આંગળીનાં
દેશો જણતો કંઈ જાણ્યો, “અરે,
પોલીસ, કે ઉત્તરાવતારાઓ એ બધાં
મળીને તમારી રાજ્યમંડ્યા થાય છે-તમે
એમની વાત કરો છો?”

“અજાબ તેમ જ.” કાટે કહ્યું. “ટગ-
ડન રાજ્યમંડ્યા અને અવદેશ વચ્ચે
તો મોટો તફાવત છે.”

“પણ તે બન્ને પરસ્પરના આધારે ટકે
છે.” કોપ બોલ્યો, “તે રાજ્યમંડ્યા ન
હોત તો અવદેશ ન હોત.”

“ખરૂ, પણ તમે એટલો તો વીચાર
કરો કે, આપણામાના બધા માતા માણસો
છીએ. તેમ ક્રાન્સમાં જે મોટા ભાગના
માણસો મળીને, અમલખીઓ અને ગરી-
બડા કારકુનો છે. તો પછી ફ્રેન્ચ લુદાર
કે ફ્રેન્ચ મોટીને આપણી ઉપર હુમલો
કરવાનું શું કામ? ના, તે તો રાજ્ય-
કર્તાઓ જ કરાવે છે. અહીં આવ્યો તે
પહેલાં મેં તો એકે ફ્રેન્ચને જોયો પણ
નહોતો, તેવું જ મોટા ભાગના ફ્રેન્ચોનું
આપણા માટે પણ સમજવું.” કાટે કહ્યું.

“ત્યારે લગાઈ શું કામ થાય?” ટગ-
ડને પુછ્યું.

અન્નાં દસાવનાં કાટ યોધ્યોઃ “કુટલાકો
એવાયે દોષ છે કે જેમને લગાઇ ઉપયોગી
ચઇ પડે છે.”

“પણુ નેવાઓમાંનો કું નથી.” દગ્ગ-
ડને કહ્યું.

“તું નહીં, નેમ અહીં છે નેઓમાંથી
એકકે તેમાંનો નથી.”

“ત્યારે એ લોકો છે કોણ? લગાઇ નો
કેસરને પણુ કંઈ લાભ કરનારી નથી.
કેમકે તેને તો જે લેઇએ તે મળી રહે
છે.” દગ્ગડને સ્તીત કરી.

“મારી એ માટે ખાતરી થતી નથી.”
કાટ યોધી ઉકયો. “તેને અત્યાર સુધી
લગાઇની તક મળી નહોતી. અને પ્રત્યેક
પાકટ મહારાજાને ઓજામાં ઓછી એક
લગાઇની તો જરૂર રહે છે જ; કેમકે તે

શીના એ નામચીન બનતો નથી. તે તો
તમને નીશાળની ચોપડીઓમાંથી પણુ
ગણાશે.”

“મેનાપતીઓને પણુ લગાઇ લેઇએ છે”
કેટરીંગે ઉમેયું; “તેઓને પણુ લગાઇને
શીથે જ નામના મળે છે.”

“અરે, તેઓનો મહારાજાઓ કરતાં
પણુ નેથી બહુ મશ્વર બની ગકે છે.”
કાટે કહ્યું.

આદ્યટ વળી યોધ્યો : “મને તો
લાગે છે કે તે તાવના જેવું છે. કોઈને
લગાઇ લેઇતી હોતી નથી, છતાં બધાઓ
તેમાં સપડાઇ જાય છે. આપણે લગાઇ
વાંચના નથી, ખીન્નઓ પણુ તેમ જ કહે
છે-છતાં અત્યારે અડધું જગત તેમાં
ગુંધાઇ ગયું છે.”

જગતનાં રાજકારણમાં રૂબરૂનો ફાળો

: વેળા -

રાજકારણનો અભ્યાસી

રૂબરૂના ઉદ્યોગની હરીશાહ અત્યારે ખીમ્ન અને અમેરીકા વચ્ચે ગડ થઈ છે. ત્રણ ચાર વર્ષમાં એની ક્રાંતીય અસર જણાવા માડશે અને તેનું પરીણામ આવીકે અથડામણમાંથી હથીયારની અથડામણોમાં આવે તો નવાઈ નહીં એવું મુતસદીઓ માને છે

રૂબરૂના ઉદ્યોગમાં અમેરિકાના આગમને

આજે એક નવી પરીસ્થિતિ ઉભી ઠરી છે એ તો હવે સર્વ કોઈ જાણે છે કે રૂબરૂનો ઉદ્યોગ એક બહુ જ ઉપયોગી ઉદ્યોગ છે. હામારા ગામમાં ફરની મોટારવારની ટ્યુમ અને ટાપરો ઉપગત આજે અનેક યત્રોમાં રૂબરૂનો ઉપયોગ મુકુજ પ્રકારથી વધતો જાય છે પણ આ ઉદ્યોગે અમેરીકા અને ખ્રીસ્ત વચ્ચેની આવીકે અથડામણને બહુજ ગંભીર બનાવી છે.

પુર્વ ઇતિહાસ

પહેલાં તો પેન્સિલ્વેનિયા વખેતુ લુગી નાખ્યા માટે શાળા અને ઓરીસમાં રૂબરૂનો ઉપયોગ થતો ૧૮૨૩ની સાલમાં મેગ્નિટોસ નામના માણસે વોલ્ટરમુક વ્યકા બનાવવામાં રૂબરૂનો ઉપયોગ કર્યો અત્યારે પણ ઇન્ડિયાનામાં 'મેગ્નિટોસ' નામની વપરાતી વસ્તુ તેના રોધકની એક મુશ્કેલી રૂપે જ કહેવાય છે પણ સમયના વહેવા અથિ માણસે રૂબરૂના બીજા ઉપયોગ પણ રોધી દહાડ્યા. તેણે તેમાંથી છુટ મનાવ્યા, વોલ્ટ ૨૬ ફેટ બનાવ્યા, રૂબરૂના રત્તા બનાવ્યા અને મોટરકારને માટે ટાપર બનાવ્યા રૂબરૂનો ઉપયોગ આમ વધતાં તેનું મહત્વ પણ ઘણું જ વધી ગયું.

રૂબરૂની શોધ

એક વખત રૂબરૂની જરૂર વધી કે માલમીડ યુરોપીઅનો રૂબરૂને શોધ કરતાં ટ્રેક દેશમાં બમવા લાગ્યા તેઓ રૂબરૂને માટે આક્રીક ગયા, ધાકીત ગયા, ઓસ્ટ્રેલીયા ગયા ઉપગત ગયા, સુમાત્રા અને મીયોનમાં પણ રૂબરૂના 'રૂબરૂ' 'રૂબરૂ' કરતાં આ સાકારીક સમુદાયે આખરે મીયોન, સુમાત્રા, અને ધાકીનમાં પોનાના થણા નાખ્યા, અને રૂબરૂના ઉદ્યોગની શરૂઆત થઈ.

પર્યાસ વર્ષમાં—

અધીક સંગમાં તો ધાકીનમાં ગહેગે બધાયા. આક્રીકાની યુનામ પ્રેન્ને ચાલુક મારી, કામ દોરી, રૂબરૂ ઉપગત દોરવા લાગ્યું. મીયોનના જગત સદ કરનામાં ગાળ્યા. સુમાત્રાના ટાપુઓ ઉપર રૂબરૂના કોકો ઉગાડવાની ગરજાત થઈ પણ આમ છતાં યે રૂબરૂની વંચતી જતી માગણીને પહોંચી વળાય તેટલું રૂબરૂ નહોતું ઉત્પન્ન થતું. તેવી ૧૯૦૮ માં રૂબરૂનો ભાવ એકદમ ચડી ગયો, રૂબરૂના વેપારીઓને માટે આનાદીનો લુગ રાડ થયે આ અઠતનો લાભ લઈને રૂબરૂના વેપારીઓ એટલે મુધી માવદાર થવા લાગ્યા કે

રજીસ્ટરના ઝાડના બીજને પણ પરદેશ જતાં અટકાવવાની મના કરવામાં આવી. ૧૯૧૦ ની સાલમાં મીસિન ૭૦૦૦ ટન જેટલું રજીસ્ટર યુરોપને આપતું પણ ૧૨૨૨૦૦ ટનની વ્યાં જરૂર હોય ત્યાં ૭૦૦૦ ટનથી ઘું વધે? હતાં ધીમે ધીમે તેમાં પ્રગતિ થતી ગઈ, અને ૧૯૧૪ ની સાલમાં તે મીસિન, અને સુમાત્રા ગગનને ભેંધ્યે તેનું લગભગ અડધ રજીસ્ટર ઉત્પન્ન કરી શક્યાં.

પણ અમેરીકાના મોટર ઉદ્યોગ ખીસતાં - વળી પાંડો રૂંધીતી પંજરાઈ ગઈ! રજીસ્ટરની માગણી વધી, અને પેલા ટાપુઓમાં રજીસ્ટરનો ઉદ્યોગ આતી વેગથી વધવા લાગ્યો. અયાં દર વર્ષે ૫૦૦૦૦૦ ટન જેટલો રજીસ્ટરની જરૂર પડે છે. અને એટલું રજીસ્ટર તે એટલું મીસિન જ આપી શકે તેમ છે.

અમુલ્ય અમેરીકા

વીક્રમચુતા એ છે કે લગભગ ૩૫૦૦૦૦ ટન જેટલું રજીસ્ટર એકમા અમેરીકાના ઉદ્યોગમાં વપરાતું હોવા છતાં, રજીસ્ટરનો ઉદ્યોગ જ્યાં થોડનવા લાગ્યો છે. નીજાનનો રજીસ્ટર ઉદ્યોગ લગભગ ખીસીશોના તાળાનો છે. ત્યારે નુસાયાના ઉદ્યોગ પર ડચ વેપારી એ તું આમીત્વ છે. આમ રજીસ્ટરને માટે અત્યાં તે અમેરીકાને ખીસત અને ડચોની દયા પર જ છવતું પડે છે અને તેથી જે જોઈ શીડીશ અને ડચ વેપારીઓ મળી જાય તે અમેરીકાના મોટર ઉદ્યોગ પર આશ્રિત આવી પડે તેની ઘસા છે. પણ વેપારની તીવ્ર દરીકાઈએ રજીસ્ટરના ભાવ નીચે રાખવામાં અનુપમ સુધાય આપી છે. અને તેના પરીણામ તરીકે ભાવ નીચા જ રહ્યા છે!

અતી ઉત્પાદનના ડાપ

પણ ભાવ વધે કે ન વધે હતાં રજીસ્ટરના ઉદ્યોગના ગાંઠીકા એમ માનવા કે દલુ

રજીસ્ટરનું બજાર વધશે. આ દૃષ્ટીએ તેમણે રજીસ્ટરનાં વૃદ્ધોનાં વાવેતર વીરાગ ધોરણે કરવા માંડ્યાં. રીસિનમાં માદ્યોના વીસતામાં રજીસ્ટરનાં ઝાડ રોપાયાં અને હજારો ટન રજીસ્ટર ઉત્પન્ન થવા માંડ્યું. પણ એક તરફથી એમ રજીસ્ટરની છત વધી એટલે બીજી તરફથી તેના ભાવ ગગડી ગયા એટલે એ ધંધાના ઉદ્યોગપતીઓ ઉપર આશ્રિત ઉતરી. ત્યારે જીવન માટે જરૂરી એવી સામાન્ય વસ્તુઓના ભાવ ઉંચે ગયા હતા, મજૂરોના ભાવ પણ ત્યારે વધી ગયા હતાં, તે વખતે રજીસ્ટરના ભાવ નીચે જવાથી એ ઉદ્યોગપતીઓની વીમાસણ એકદમ વધી ગઈ.

આખરે ખીસીશ સરકારનું આ ઉદ્યોગ પર ઉત્તેજી આશ્રિત પર લગ્ન જે આપું - લગભગ ૩ અબજ રૂપિયા રજીસ્ટરના ઉદ્યોગમાં ખીસતે રોક્યા છે. એટલે રજીસ્ટરના ભાવ ઘેરી જતાં લંડનમાં ભારે ખગલગાટ મચી ગયા! અને સંસ્થાનિક ખાતાની રૂચીએ જાડુ જ ધ્યાનપુર્વક એ પ્રશ્નની સમીક્ષા શરૂ કરી, 'કાલેખોના આગેવાન વેપારીઓ સાથે ચર્ચા કરી અને તેમણે સ્વીકૃતિ મળે એવો અમલમાં મુક્યો.

સ્વીવનસન યોજના

આ યોજના પ્રમાણે રજીસ્ટરના ઉત્પાદન પર અંકુશ મુકી તેમાં કૃત્રિમ અછત ઉભી કરવાનો આશય રાખવામાં આવ્યો હતો.

અને જે તે આશય સફળતાથી પાર ઉતારવામાં આવે તે સંભવ છે કે રજીસ્ટરના ભાવ પાછા ઉંચે ચડે, તેથી મીસિનનો ઉદ્યોગ શાંત પગખર થાય. આ યોજના પ્રમાણે રજીસ્ટરનું ઉત્પન્ન લગભગ ૧૦ ટકા જેટલું ઘટાડવામાં આવ્યું. પરીણામે રજીસ્ટરનો ભાવ એકદમ ૩૦ સેન્ટથી ૮૦ સેન્ટ

થયે અને ૧૯૨૫ માં તે વચીને એક
કાયદો થયો.

ચોજના તુટી પડી

પણ સુમાત્રાના રમ્પર ઉદ્યોગપતીઓએ
સોતાના ઉત્પન્ન પર કાંપ મુક્યા ચોખ્ખી
ના પાડી તેમણે તે ઉત્પન્ન એ પરીચીતીનો
નીચો લાભ લઈને પોતાના ઉદ્યોગને સારો
રમ્પર ઉઠાડવાને તેમણે નવા ઝાડ વાજ્યા
એક રૂતની જાડીગેએ ત્યારે ૬૦ ટન
નેટનું ઉત્પન્ન વટાડી નાખ્યું ત્યારે ૩૨ ઉદ્યોગ
પતીઓએ ૩૦૦ ટન નેટનું ઉત્પન્ન વધાર્યું
એક આપેઆપ લાવ ગરડી ગયા અને
ઉત્પન્ન ઉત્પન્ન તે છેક ૧૭ મેન્ટ પર આવી
ગયા! આમ મીત્રાનનો રમ્પર ઉદ્યોગ આજે
વીનાનને આરે આવીને ઉભો છે. મીત્રાનસન
જેના તુટી પડી, તેની સાથે સાથે રમ્પ-
ના ઉદ્યોગ પર એકદમ સ્વામીત્વ જમાવ
વાના તેમના મનમાં પણ તુટી પડ્યા! આ
મીત્રાનના સાથે રમ્પરના ઉદ્યોગ માટે વળી
એ- ખીતે ભર પણ આવીને ખડો થયો.

અમેરીકાનો પડકાર

મીત્રાનસન ચોજના જેમ જેમ અમરના
મુનની ગઈ તે વખતે અમેરીકાના ઉદ્યોગ-
પતીઓની આંખે ઉડડા લાગી અને
રમ્પરના ઉદ્યોગ પરના જીતિત આમીત્વને
તોડના તેઓ તપર મન્યા તે માટે તુટી
ગયેના રમ્પરી આમાનને પાછો કામમાં
લેવાય તેવી જોશ થવા માડી, તેમજ
રમ્પરના વધનમાં ટકસનો પ્રારંભ થવા
રોકઅરની આ ગદ્યાત સાથે અમેરીકાએ
રમ્પરના ઉદ્યોગને સાથ જનાનો પ્રયાસ શરૂ
કર્યો અને અમેરીકન સરહદમાં રમ્પર ઉઠા-
ડતું શરૂ થયું છે કે કેમ તેની તપાસ માટે અમે-
રીકાની સરકારી તીજીમાંની ૫૬૨ વાખ

ડખીયા આસામાં આજ્યા હીલ, મીટન
અને મુમાનાના રમ્પરના ઉદ્યોગને તે તેમ-
નાવી હનગત કરી શકાય તેમ હતું જ
નહી કાલજુ કે ત્યાં તે અમેરિકન સરકારનું
આમીત્વ હતું અને ત્યાં રાજકીય મતો
મુડીસાઈ અને સામ્રાજ્યવાદી હરીફતા
સાથમાં હોય, ત્યાં કોઈ પણ વાગે અમેરીકા
ઉદ્યોગને સાથમાં લેવામાં ફાવી ન જ શકે
આવી અમેરીકાએ તે માટે લેગીન અમે-
રીકા, આન સામ્રીક લોક નજર દોડાવી
અને આજીન તેમજ નાઇપીગીયા તેમને
તે માટે યેગ આન લાગના જો કે
ત્યાં ઉત્પન્ન જેનું રમ્પર તેમને અન્ય
મોતુ પડે છે છતાં પણ એ ચોજનાને પાં
ઉત્પન્ન માટે તેમણે મક્કમ નીચું રાખ્યું છે
નીચેના આકારમાં ઉપનું નીધાન ન જીત
રવાને માટે પુગના છે

સુમાત્રામાં અમેરીકાનો પગપેસારો

અવાજે સુરર નાન - પતી સુમાત્રામાં
૫૦૦૦૦ એકરના સીમારનામાં રમ્પરના
ખેતરો વગે છે મનાયામાં ૮૭૦૦૦ એકરના
ખેતરો, અમેરીકન કે પતીના સાથમાં છે અને
આજીનમાં ૪૦૦૦,૦૦૦ એકર જેટલી
જમીનમાં રમ્પરના ઝાડને ઉઠેરવાનો ફાડ
કંપનીએ નીચું પ કર્યો છે આ ઉપરાંત
હીપીગીયામાં ૧૦૦૦૦૦૦ એકર જેટલી
જમીન પર રમ્પરના ઝાડને ઉઠાડવાને ૬૬
વર્ષ માટેનો હક્ક ફાવરવેન કંપનીને
૧૯૨૫માં મળ્યો છે

રમ્પરના ઝાડને ઉઠેરતા લગભગ ૬ વર્ષ
જાગે છે તે જોના વગવળ ૧૬૩૨ની નવ
સુધીમાં તે અમેરીકન ઉદ્યોગને માટે લેઇતું
રમ્પર તેજા પોતે જ ઉત્પન્ન કરી મકન
ત્યારે રમ્પરના હાલના ઉદ્યોગ પર એવી તે

અસર થશે કે મીઠાનનો ઉદ્યોગ લગભગ ભાગી જ પડશે એમ માનવું જરૂર પશુ વગર પડતું નથી.

લીબીરીયાનું આક્રમણ

આ દૃષ્ટિએ કાયરરેટન કંપનીને મળેલા કંઈક અત્યંત અગત્યનો છે. કારણ કે એવી આશા રાખવામાં આવે છે કે અમેરિકાને લેટવું રખર લગીયમાં તેમને લીબીરીયામાંથી જ મળી જશે. આઝીયમાં પણ કોડ રખર ખીલવી રહ્યા છે તે પણ કંઈ નકમું જવાનું નથી. આ બધી દૃષ્ટિએ જોતાં આવતા એ પ્રશ્ન વર્ષમાં રખરની છત એટલી થશે કે અમેરિકા અને બ્રિટન વચ્ચે એ ઉદ્યોગમાં ભાગદર દરીદ્રાઈ થવા સીધા નહીં જ રહે, અને ત્યારે બ્રિટન એ ઉદ્યોગને જળવી રાખવા સમર્થ નીવડશે કે તે ને કે આજે તો માત્ર અનુમાનની વાત છે, પરંતુ ત્યારે ૩૫૦૦૦૦ ટન જેટલું રખર ઉત્પન્ન કરવા અમેરિકા સક્તીમાન થશે ત્યારે મીઠાનનું ઉત્પન્ન થવા રખરને કંઈ જગાએ ખપાવવું એ એક ગંભીર પ્રશ્ન બ્રિટનની સામે ડોળા પુરકાવતે ખડો થવા છે.

વેર ઉઠાં ઉતરે છે.

અમેરિકન ઉદ્યોગવાદે ધોટીય ઉદ્યોગને તો લગભગ કુદો કરી નાંખ્યો છે. જગતનાં સર્વગાં ખમરોમાં જગતની મોટી દીવાલો છતાં અમેરિકન માત્ર ધુસતી જાય છે. અને ચીન, કોંઈ છંદાન. તેમ જ એશીયાના

બીજા મુલકોનાં બ્રિટીશની રાજનીતીના વીરોધના પરીણામ તરીકે પણ અત્યારે અમેરિકાના માલને પસંદગી મળવા લાગી છે ત્યારે બીજા તરફથી અમેરિકન પૈસાથી પુનરુત્થાન પામવું જરૂરની પણ બ્રિટનના વેપાર ઉપર કારી થા લગાવી રહ્યું છે. આમ અમેરિકન અને બ્રિ ન વચ્ચેના વેપારી વેરનાં મુળ દીવસે દીવસે ઉંડા અને ઉંડાં જ ઉતરનાં જાય છે.

રાજકારણ પર અસર

આપણે ઉપર એવું તેમ પોતાના જોડ ઉદ્યોગને માટે લેટવું તમામ રખર ઉત્પન્ન કરવામાં અમેરિકા ને સફળ નીવડે તો પછી મામલો અતી ગંભીર રૂપ લેવાનો જ. ને કે, બ્રિટીશ મોટર ઉદ્યોગ હજી વધતો જાય છે, તેમ રખરની મીલેનો વપરાશ પણ દરરોજ વધતો જાય છે, અને આગળ જતાં રખરની વધુ જરૂર પડે એમ લાગે છે છતાં પણ, નકલના લગીયમાં આ આથી કે અધિકમણના પડધા રાજકારણ પર પડવા પીના નહીં રહે. અને અત્યારે અમેરિકા અને બ્રિટન વચ્ચેના રાજકારણી સંબંધ કેવો ખનશે, તે 'આજે તો માત્ર કંપનાનો જ વીયય છે, છતાં કેવળ બાપારી દરીદ્રાઈ અર્થે લડાયકા છેલ્લા યુરોપી વીચોડે આપેલી દ્રષ્ટી, સામાન્ય મનુખને પણ એટલું તો બતાવી જ શકે છે કે, અમેરિકા અને બ્રિટન, વચ્ચે વેરનાં કુદનાં લાવી વાદ્યોમાં રખરનો પ્રશ્ન પડકારણ જીત તો જરૂર જ ખનશે.

ખાનગી માલિકી હક્ક

: લેખક :

મધ્યમમાણી*

ખાનગી માલિકી હક્કની સ્વાથી^૧ યોજના જગતમાં ભુખમરો, ખેડારી અને મુખ્યો જગાડે છે, ત્યારે રાષ્ટ્રીય માલિકીની વ્યવસ્થાથી અને રાષ્ટ્રીય ઉત્પત્તિની સમાન વહેંચણીથી એ મરુ નાશુત થાય છે. સમાજવાદીઓની એ સાદી માન્યતા છે.

પ્રેક્ટિસર સરજનરાયના ત્રીજા ભાષણ વખતે તે ખંડમાં ઉભા રહેવાની પણ જગા નહોતી. બધી જનતા માણસોનો જન્મેથી ત્યાં એકઠો થયો હતો અને આજના ભાષણમાં જમીન માલિકી હક્કના સંબંધમાં તે બોલવાના છે, એવું આગળથી જાહેર થયેલું હોવાથી જાગીરદારો અને ખેડૂતોનો પણ મોટો સમુગમ, મુડીવાદી અને કામદાર શ્રેતાઓની સંખ્યામાં મોટો વધારો કરવા સમાખંડમાં દાખર થયો હતો.

પ્રેક્ટિસર સરજનરાય બ્યાખ્યાન પીઠ પર ઉભા થયા, ત્યારે ખાસ કરીને પોતાની મજુરીની મુડી પર જીવનારા માણસોએ તાળીઓના ગડગડટ અને જયધ્વનીઓથી સખાખંડને ગજવી મુકયો. આ વખતે મુડીદારો અને જાગીરદારોનાં મુખમંડળ નેચા નેચાં બની ગયાં હતાં તેઓ સમાજવાદી સરજનરાયને અંતરના ઉંઝાણમાંથી તીરસ્કારતા હતા. તેમનો એ તીરસ્કાર પ્રેક્ટિસર જુડી વાંતોથી જનતાને ભરમાવતા હતા તે માટે નહોતો, પરંતુ સરજનરાયની સાચી, અને સરળ વાંતોથી તેમના સ્થાપીત દંડકેલી આસપાસ યુક્તીપુર્વક હિસા કરવામાં આવેલા આડંબરી પડકારો ચીરાઈ જતા હતા અને તેથી નીધન ગણાતા વર્ગની આંખો ઉઘડી હતી તેને માટે હતો. કેમકે તેઓ માનતા હતા કે અજાન જનતાની આંખો

ઉઘડે તેમાં એમના ખાનગી માલિકી હક્કનો નાશ નીર્માયક છે. છતાં તેઓ પ્રેક્ટિસરની દલીલો સાંભળી, તેની વીરુદ્ધ અચારકામની જાણ બીજાવવાની મુખીઓ અજમાવવાના માર્ગ શોધવાની સરળતા માટે જ તેમના ભાષણમાં દાખરી આવવા માટે આવ્યા હતા.

પ્રેક્ટિસર સરજનરાય મિથળબીર નાદે પોતાનું ભાષણ ગર કયું; મરાં અત્યાર પહેલાંનાં બે ભાષણોથી^૨ હું સમજવી ગયો છું કે ઉત્પાદનની અયોગ વહેંચણીને લીધે જ જગતમાં ગરીબાઈ અને ભુખમરો ફેલાયકા છે. એ ઉપરથી તમારી ખાત્રી થઈ હશે કે, વર્તમાન જગતની ઉત્પન્ન વ્યવસ્થાની વહેંચણી અપ્રમાણીક છે, અને એ અપ્રમાણીક સમાજ વ્યવસ્થાને મુજે મોંઢે સહી લઈ, તે પ્રમાણે જીવવું તેમાં પણ અપ્રમાણીકતા જ રહેલી છે એવું મારું માનવું છે.

મુડીવાદીઓ કામદારોની મજુરી ઉપર કેવી લપંડર કુંટ ચલાવે છે તે હું આગળ જણાવી ગયો છું. એ કુંટ કાઢવું ખીચું કાઢવું, કાઢવું મકાન તોડી અંદર જઈને

* તે માટે 'નરકુગ'ના સપ્ટેમ્બર ૧૯૩૦ ના અંકમાં "ગરીબાઈ : તે તીવરત્વન ઉપાપ" અને ઓક્ટોબર '૩૦ ના અંકમાં "ઉદ્યોગપતીઓના માનવી સંચાવાનો લેખ જુઓ. તંત્રી

ચોરી કરી અથવા તો અસહાય મુસાફરને હુંદયે તેનાથી કોઈ પણ રીતે જુદી પડતી નથી. બન્ને પ્રકારની જુરમાં હુંદાનારની અજાનના અને અસહાયતાને લાભ લેવામાં આવે છે. મારા જેવા સમાજવાદીઓને હીસાએ તો ખીજની મનુદી ઉપર હવનારા લોકો પીકારના લયક પ્રાણીઓ છે. જ્યે સમાજની અવળી વ્યવસ્થામાં તેઓ પોતાના ધન-અળને લીધે 'સદ્ગુહસ્થ' તરીકે ઓળખાતા હોય, છતાં તેમનામાં અને પેલા ખીસા કાત-માં, ચોરમાં અને હુદારમાં જરાપણ ફરક મને દેખાતો નથી. તેમ છતાં ત્યારે ખીસા કાતરને, ચોરને અને હુદારને શીક્ષા કરવામાં આવે છે અને સમાજ તેમને પીકારતો થાય તેની વ્યવસ્થા કરવામાં આવે છે, ત્યારે પેલા શીમંત હુદારોએ જનતા માન આવે છે અને નતતાવાળાઓ તેમને હજકાઓ અને આમંત્રણોથી સત્કાર કરે છે !

તમારી સમક્ષ હું આ માનવ વધુ ઘટી રીતે રજુ કરીશ. તમે જમાની મેજે જ વીચાર તરીકે લ્યો કે, આ જનનમાં મનુષ્યની નાની માટી તમામ જરૂરીયાતો મનુષ્યોની મનુદી વીના તૈયાર થઈ શકે તેમ છે ખરી ?

“ના. ના.” સમાખંડ ગાઈ રહ્યો.

અને સરજતરણે વેધક નજરે એતાઓ સામે મેહમે આગળ ચલાવ્યું :

“તેમ છતાં આપણી વર્તમાન સમાજ વ્યવસ્થા અને ઉદ્યોગવ્યવસ્થા એટલી અગ્રામાણીક રીતે ચેત્તવશી છે કે, જેને લીધે જનનની દોષતત્ત્વ વહેણે જેઓ કમું પણ કામ કરતા નથી તે આગમુએને ઘેર વહેણે જાય છે અને ખરી કામ કરનારાઓ અધે મરે છે ! પેલી દોષનનો વહેણે તમે જાણ હોય તો હાકું કરો, વ્યાજના નામે તેને સંબોધો, ગમે તો મુદીતું વળતર કહે કે વીના કમાઈના વધારતું તેને નામ આપો,

હાઈન તો માત્ર એક જ રહે છે કે તે એક પ્રકારની ચોરી જ છે, આગમુએ ઉદ્યોગી વર્ગ ઉપર નાખેલી તે એક વાતની ખંડણી જ છે !

પણ મુદીવાદીઓ કહેશે કે, “તમે નેને ગમે તે નામ આપોને, છતાં એમને મળતું એ વળતર ‘કાયદેસર’ છે. મુદી અને જનીનના માલીક તેઓ જ છે. એટલે તેમાથી આવક લેવાનો તેમને જ દક્ક છે.”

તેના જવાબમાં હું કહીશ કે, મુદી અને જનીન ઉપર ખાનગી માલીકીપણના દક્કને અમે સમાજવાદીઓ નીધંનતાતું મુજ માનીએ છીએ. અને તેથી એ ખાનગી માલીકી દક્ક ચાલુ રાખવામાં જરાપણ ન્યાય હોય તો તે સાખીત કરી આપવા માટે અમે શીમંતોને તેમજ જગીરદારોને આદવાન આપીએ છીએ.”

આખો મમાખંડ [અસખત શીમંતો અને જગીરદારો બાદ] તાળીઓના ગડગડાટથી ગડ ઉઠ્યો. અનેક માણસો સરજતરણને ધન્યાદ આપવા લાગ્યા.

એ ગરબગટ નામતાં પ્રોફેસરે ચલાવ્યું :
પહેલાં હું મુદીના અંબધમાં મારા ક્યં નની પુષ્ટીમાં ઓશીશ. શીમંતો ને મુદીના માલીક હોવાનો દાવો કરે છે તે શું છે ! પોતાના ઉદ્યોગમાં શેકેલા માણસોના પચાક ખર્ચ ઉપરાંત ને વધારાતું ઉત્પન્ન તેમજ નફાના ઉજળા નામે ખાનગી ખીજશો સેરવે છે, તે જ રીતે તેમની એ દોષત એકદી થયેલી હોય છે. એટલે કે જર્મન કામદારોના વાજખી દક્ક ઉપર હુંદ ચલાવીને ચોરેલી એ સંપત્તી છે, જે વસ્તુએ ઉપર મનુષ્યો હવે છે તેતું ઉત્પાદન નામ ખવાઈ ચલાઈ જાય છે અને તે ઉત્પાદ શ્રેણી જ અમલમાં ખલામ થઈ જાય છે, તેતું જ મુદીતું પણ છે, એ તો હું તમને અગાઉ કહી જ ગયે છું. ને એક ખખમ

પોતાની દશ લાખ રૂપીઆની મુડી ઉપર જ
 હવવા ગાગતો હોય, અને તેનું વર્ષ દીવ-
 સનું ધર ખર્ચ પચીસ હજાર રૂપીઆ હોય
 તો, તેની તમામ મુડી માત્ર આવીસ જ
 વર્ષમાં ખત્રાસ થઈ જાય અને એકતાલીસજા
 વર્ષના ઉપક્રાળથી જ તેના ધરમાં ભુખમરો
 શરૂ થાય. પરંતુ મુડીવાદીઓ એ રીતની
 મુડી ઉપર હવતા નથી, ખેતરમાં ઉત્પન્ન
 થતા અનાજની માફક, કુવામંદી
 કાઢવામાં આવતા તેડની માફક અને
 ચીસમાંથી નીકળના થોલીઆની માફક મુડી
 ખાતુ વારંવાર ખત્રાસ થઈ જાય છે અને નવા
 ઉત્પન્નથી તેમાં નવો નવો વધારો કરવામાં
 આવે છે. દાખલા તરીકે કોઈ પણ કારખા-
 નાનું સરવૈઉં તપાસો. તેમાં ધસારા ફંડને
 નામે દરેક વખતે મોટી રકમ માંડવામાં
 આવી દશે. એ રકમ મુકવાનો અર્થ શું ?
 એટલો જ કે હ અથવા તો બાર મહીનામાં
 (નિટલા વખતનું સરવૈઉં કાઢવામાં આવ્યું
 હોય તેમ) તે કારખાનાનાં યંત્રોમાં એટલો
 ધસારો થાય છે, એવી ગણતરી કરવામાં
 આવે છે. ધારો કે એક લાખની કોમતનું
 એક યંત્ર પચાસ વર્ષ પછી ધસાઈને ન-
 કામું થઈ જાય તેવી ગણતરી હોય, તો દરેક
 વર્ષે તેને માટે ધસારાફંડ તરીકે બે હજાર
 રૂપીઆ જુદા મુકવામાં આવે. એટલે પચાસ
 વર્ષ પછી ત્યારે તે યંત્ર બચીને નવું
 સાવવામાં આવે, ત્યારે કારખાનાના માલીકને
 પોતાની મુળ મુડીમાંથી એક પાંચ પણ
 ખર્ચાવી પડે નહીં અને યેનું યંત્ર ખરીદી
 શકાય. આનો અર્થ શું ? એટલો જ કે દરેક
 સરંપવામાં નેટલી રકમ ધસારા ફંડ ખાતે
 ઉધારવામાં આવી હોય, તેટલી તે કંપનીની
 મુડી વપરાઈ ગઈ-તેનું અસ્તીત્વ ખત્રાસ
 થઈ ગયું. આ રીતે બેનાં બહુ જ થોડા
 વખતમાં પેલા મુડીવાદીની મુળ મુડી તો
 ખત્રાસ જ થઈ જાય. એટલે મુડીવાદીઓ

અભીમાન પુર્વક મુડીના માલીકી દફતરની જે
 વાત કરે છે, તે મુડી તો જુગ વર્ષોમાં પુરી
 જ થઈ જાય. પરંતુ તેમ બનતું નથી.
 કેમકે પેલા ધસારા ફંડમાંથી તે મુડીવાદીના
 કારખાનાનાં નકશમાં થઈ ગયેલાં યંત્રો નવાં
 ખરીદાઈને બદલાતાં જ રહે છે. એટલે કે
 મુળ મુડી વતુજાકારે ફર્યા જ કરે છે અને
 તેમાંથી નથી અને નવી મુડી ઉત્પન્ન થયે
 જ જાય છે. અર્થાત્ એક મીઠ કે કારખાનું
 તેની મુળ મુડીના બળ ઉપર તો પચીસ,
 આવીસ કે પચાસ વર્ષે બંધ જ થઈ જતાં
 ગ્રેધાઈ. તે પછી ત્યારે તે ચાલતાં રહે છે,
 ત્યારે તે પેલા મુડીવાદીની મુડીના બળ ઉપર
 નહીં, પરંતુ તેમાં કામ કરતા કામદારોની
 મહેનતમાંથી કરવામાં આવેલી હુંડમાંથી
 એકઠી કસાવલી વધાગની મુડીના બળ ઉપર
 તે નભતાં હોય છે. આને મુડીવાદીઓની
 ભાષામાં 'ધ ધાનો વીકસ' એવું સુંદર નામ
 અપાય છે. આમ હું તમને કહી ગયા તેમ
 જુની મુડીમાંથી નવી મુડી ઉત્પન્ન થતી રહે
 તે માટે મુડીવાદીઓ પોતાના ધંધાનો વીકસ
 કરતા જ જાય છે. તેમ ન ધાય તો જગ-
 તભરમાં એક પણ ધંધો ચાલી શકે જ
 નહીં. આ ઉપરથી તમે ખરાબર સમજી
 શક્યા હશે કે, કારખાનાં અને મીથો તેમજ
 ધંધા બધું તેની મુડી અને નફા સાથે પેલા
 કામદારોની મજુરીમાંથી જ ઉત્પન્ન થતાં
 અને ચાલતાં રહે છે.

તે જ પ્રમાણે જમીનના માલીકી દફતરું
 પણ છે. જમીનને છેવટે રાજ્યની માલીકી
 તરીકે મનાવનારા સામાજ્યવાદીઓ અને
 મુડીવાદીઓ પણ એ વાત પરાક્રમ રીતે
 સ્વીકારે છે જ. હાહુ, 'કે દર-જે નામ
 આપો તે-એ તમે રાજ્યને બારો નહીં તો
 તમારી જમીન અને પાકને જાત કરી રાજ્ય
 તેને પોતાના કબજામાં લઈ લેવાનો હક્ક
 ધરાવે, એનો અર્થ એ જ કે જમીન ઉપર

કોઈનો પણ ખાનગી માલીકી હક્ક છે જ નહીં. 'પરંતુ' વર્તમાન સમાજવ્યવસ્થા અને ઉત્પન્નવ્યવસ્થા પ્રમાણે માલીકીહક્કની એ વ્યાખ્યા અર્થ સમાજવાદીઓ સામાજિકવાદીઓની વ્યાખ્યા પ્રમાણે સ્વીકારતા નથી. ત્યારે અમે તે માટે શું કહીએ છીએ! એ પ્રશ્ન સ્વાભાવીક રીતે જ નમ્રાર મનમાં ખડી થશે.

અને તેથી શું તેનો સમાજવાદીની દૃષ્ટીએ જવાબ આપું છું, તે સાંભળો: જમીન તે માનવજાતીની પ્રાથમિક જરૂરીયાતની વસ્તુ છે. માણસને જીવવા માટે ખાસ જરૂરની એવી વસ્તુ તે જ જમીન. કેમકે માનવ જીવન માટે ઉપયોગની એવી તમામ સામગ્રી આપણે જમીન ઉપરથી અને જમીનની અંદરથી મેળવીએ છીએ. હું કામાં કહીએ તો જમીન એટલે માનવીઓની જ નહીં પણ પ્રાણીમાત્રની જીવન સામગ્રીની વખાર છે. જેમ વાયુ પીના કોષ પણ પ્રાણીનું જીવન ટકાવી શકે નહીં, તેમ જમીન પીના પણ કોષ પણ પ્રાણી કાણુભર સુદા પોતાનું જીવન ટકાવી શકે નહીં. એટલે કોષ પણ દરાની જમીન તે એ રાષ્ટ્રના જનમરીદ્દ હક્ક છે. કેમકે તેના આધાર વડે જ મનુષ્યો જીવી શકે છે, તેના પર ઉપર જ મનુષ્યો રહેતો પોતાની તમામ કીયાઓ કરી શકે છે. જમીન પીના જીવન જ અસક્ય છે. આવી પ્રાણી માત્રને ઉપયોગી વસ્તુ ઉપર ખાનગી મનુષ્યો પોતાનું સ્વામીત્વ સાગીત કરે, અને તેના બદલામાં ખંડણી કે અન્યજનો ભાગ માને તે જ જનતાની નીતીથી ખીત્રકુદ્દ ઉધું જ છે. જેમ ધણુ તે માનવ જાતીના નેત્રગીક અધીકારનો નીગધર ભંગ છે. અરે, તે તો ગણને ગમે શુકામીની તોક અધિનાર છે.

તેમ છતાં એમાં પણ કોષ જાતને! મક નથી કે જમીન ઉપર ખાનગી માલીકી હક્ક ધરાવેલો તે કાયદેસર છે. પરંતુ એમ તો

શુકામીને પણ કાયદાની મહોરછાપ એક વખત મળી ચુકી હતી. અને આપણે એને અનુભવ ક્યાં નથી ધરાવતા કે મદ કારે જે કામ કાયદેસર ચલાતાં હતાં તેને આજે ગેરકાયદેસરની મહોરછાપ લાગી ગઈ છે, રાષ્ટ્રભક્તી એ સ્વતંત્ર દેશમાં કાયદેસર છે એટલું જ નહીં પણ રાષ્ટ્રભક્તી તે એ ભક્તી ઇનારની પ્રતીક્ષાનું મોટામાં મોટું સાધન મનાય છે. એ જ રાષ્ટ્રભક્તી પરથી જ દેશ માટે ગેરકાયદેસર કરે છે અને રાષ્ટ્રભક્તને સ્વદેશ ભક્તીના શુલ્ક(!) માટે કાગલામ લેવો પડે છે કે કાંચીને માંચે પણ ચડવું પડે છે! એટલે કાયદેસર અને ગેરકાયદેપણાની વ્યાખ્યા તો સ્પષ્ટ જોડી જ હોય છે. જમીનના માલીકી હક્કના કાયદેસરપણાનું પણ તેમજ સમજવું. જે જમાનામાં આપણા એ પૃથ્વી ઉપરના માલીકો, શરીર બળથી કે ખટપટોથી પોતાના લાભને ટકાવી રાખવાની શક્તી ધરાવના હતા તે યુગમાં એ ખાનગી માલીકી હક્કને કાયદેસરપણાની મહોરછાપ મારવામાં આવી હતી ત્યારથી ચાલી આવે છે! એટલે મનુષ્યને માથે કરે જ્યાંત સદાયેની શુકામીની રીતને મજેલી કાયદેસરપણાની મહોરછાપ જેવું તેને પણ ગણવું નેહએ. જમીન ઉપરના એ માલીકી હક્કના છંતીવસના મુળ સુધી જાઓ તો તમને જણાશે કે, જે યુગમાં શરીર બળવાળા, પોતાના નક્કાર બળને લીધે, તેવા ખીન માણસોની રોળાઈ જમામીને ખીન માણસોની મીઠકત લુટી લઈ તેની ઉપર સ્વધીકાર જમાવી મેસતો દત્તો ત્યારે એ જનતા હક્ક તેણે સાખીત ક્યાં હતો. પરંતુ તે તો માત્ર સુદાર્શનોની રોળાઈએ કાઢતી મીઠકત પચાવી પાડી હોય તેવું છે, એટલે તે જ ખાનગી માલીકી હક્કને કાયદાનો ને નીતીનો ટેકા કોષ શકે જ નહીં. અને માનવ જીવન માટે ખાસ જરૂરની એવી વસ્તુ એ

રીતે મરાયલી કાયદેસરપણાની છાપ અત્યારે સ્વીકારી શકાય જ નહીં.”

ફરીથી નાળીઓના ગડગડાટથી આખો સભાખંડ ગળું ઉઠ્યો. આ વખતે ખાસ કરીને ખેડૂતવર્ગ તરફથી ખુબ જ તાળીઓ પડી હતી.

તે ગડગડાટનો ધ્વની સમી જતાં કોદે-સરે પોતાનું ભાષણ આગળ ચલાવ્યું:

“જમીન ઉપરના ખાતગી માલીકી હક્કનો આ ઇતીહાસ છે. એટલે તમે એ વાત ખાસ યાદ રાખજો કે, જ્યારે તમને કોઈ એમ કહે કે, અમુક માણસ અમુક અમુક ખેતરોનો કે જમીનનો માલીક છે, ત્યારે તમારે એ જુના ઇતીહાસનું સ્મરણ કરવું; અને ખાતમાં રાખવું કે તે તો એ યુગની લાવના છે કે જ્યારે માણસ પરજીવનથી બીજાઓની વસ્તુ કબજે કરી, પોતાના લાભ માટે જ તેમની ઉપર ખંડણીની રકમ લાવતો હતો. અને જમીનના અમુક ક્ષેત્રજી ઉપર પોતાના પરજીવનથી સ્વામીત્વ ધરાવી, તેની ઉપર રહેવારી માનવગતી પાસેથી, તેમની પોતાની જન્મભૂમિમાં રહેવા અને પોતાની જીવનોપયોગી વસ્તુઓ ઉત્પન્ન કરવાના બદલામાં તે દરવેલી ખંડણી વસુલ કરતો હતો. ને કોઈ માણસ એ રીતે હવા ઉપરના પોતાની માલીકી દરાવી, જીવવા માટે આસમાં હવા લેવા માટે તમારી ઉપર અમુક ખંડણી લાદે તો? તેના જેટલું જ વીચીત્ર જમીન ઉપરની ખાતગી માલીકીનું પણ સમજવાનું છે. એ બધી યાજ્ઞના બીલું કંઈ જ નહીં. પણ, કામ કરનારા ઉદ્યમી લોકો ઉપર આજસુપણે રહીને વૈભવ વીલાસો માણનારાઓનું ખર્ચ ઉપાડી લેવાનો અને તેમની એકાનાં ખાતાં સહર બને તે માટે ખંડણી લેવાનો અજબ ઉપાય માત્ર છે. તેથી આજસુ વર્ગનાં સંતાનો તેમજ સ્વજન-

નોને બેકી આવડતું સુંદર સાધન સાંપડે છે. ઉપરાંત તેથી મતાધીકારની કેટલીક ખાસ લાવકતો પણ આપોઆપ મળી જાય છે. આવો વર્ગ ખાસ કરીને પોતાનો સમય વીલાસ માટે અમલદાર વર્ગની મીતના કે-ળવે છે, કેમકે વર્ગમાન સમાજ વ્યવસ્થામાં અમલદાર વર્ગની મીતતા કે મહેરબાની એ મોલાદાર મનાવવાનું એક પ્રમાણપત્ર બની ગયેલ છે! અનેક જમીનદારો માટીનું એક દેડું પણ ઉંચક્યા વીના કે દાતરડું પકડીને અનાજનો એક છોડ પણ કાપ્યા વીન જમીન ઉપરના આ ખાતગી માલીકી હક્કને પ્રતાપે, મોટા માણસોની આગતા સ્વાગતામાં અને તેમને લપકાદાર જમણ આપવામાં દરેક વર્ગે હજારો ગરીબ ખેડૂતોની આવક કરતાં યે વધારે નાણાં વેંડી મારવાની શક્તી સંપાદન કરી શકે છે! એની ખાતગી માલીકીનાં ખેતરો ઉપર ચોમાસાના મુશળ-ધાર વર્ષામાં, શીશ્યાળાની હાડકાં ટુંબરી નાખનારી કડકડતી ઠંડીમાં અને ઉના-ળાના અખી વર્ષાવના પાતાવરજીમ્ મજુરી કરનારા ખરેખરા ખેડૂત મજુરનાં મંદવાડથી મરતાં ઠોકરને દવા તો ક્યાંથી મળે, પણ તેને પેટ પુરતું ખાવાનું મળતું નથી, પહેરવાને પુરા વસ્ત્રો મળના નથી અને દોરોની સાથે રહીને જીવન યુગ્મરી નાખવું પડે છે, ત્યારે ખાતગી માલીકીના હક્કને નામે તેની ઉપર અધીકાર ધરાવનાર જમીનદારો અમન ચમન ઉડાવી શકે છે! જુના જમાનામાં પોતપોતાના સ્વાર્થ માટે માત્ર પરજીવનને લીધે બીજાની મીલકત લુટી લેવાના કામમાં જેઓ સરદારી લેતા તેઓ તે પ્રદેસ ઉપર પોતાનો માલીકીહક્ક વ્યાપતા અને તેમની લુટ અને કાપાકાપીના કામમાં અંગત સ્વાર્થ સીવાય અને સમાજ હિતના બીજા કશા જ કામ સીવાય જેઓ મદદ કરતા તેવા-ઓને પેચો સરદાર-જે રાજ બની ખેસતો-

છતાપટી જનતાની જમીન વહેંચી આપતો, તે રીતે હું તેના માલમાં ભાગીદાર જનતાઓ જાગીરદારો, સરદારો વગેરે ખનના આજે હું કરવી એ ગુન્હો ગણાય છે, હું તેના કામમાં મદદ કરવી તે પણ ગુન્હો ગણાય છે અને હું તેના મલકાવવા તે પણ ગુન્હો ગણાય છે; તેવા ગુન્હોગારોને શીક્ષા થાય છે અને હું તેના માલ મળતાં તેના મુખ્ય ધણીને સોંપાય છે. તે જ રીત આ જુની હું તેને લાગુ શું કામ કરવામાં આવે નહીં તેમ થાય તો જમીન જે તે તે રાષ્ટ્રની, જનતાની મળે છે, તેને જ સોંપવામાં આવે. ઇંગ્લેન્ડમાં 'હિટ્સ ચેટ્ટર'ની રીતે જમીન વારસામાં હેઠ્ઠાઓ મળતા હતા, તેમના વારસોને એ દરેક લાઇ લેવામાં આવ્યા છે, અને ત્યાંની જનતાનું એ રીતે ચુસાતું સત્તર બચારી લેવાયું છે. તો પછી જમીનની ખાનગી માલીકી અને મુડીની ખાનગી માલીકી-જે બન્ને ખરી રીતે તેના બની બેઠેલા માલીકીની નથી જ, એ તું ખતાવી ગયો છું-થી ખરેખરી મહેનત કરનારી જનતાના ચુસાત સત્તર બચારીને, તેના ખરેખરા માલીકને તે રાષ્ટ્રોએ અધીન શું કામ કરવી ન જોઈએ? તેમ કરવું એ જ ન્યાય છે, નીતી છે.”

હરી પાછું તાળીઓના ગડગડાટથી વાતા વરણ ઉમરાઈ રહ્યું અને પછી વળી સરજા નવું પોતાનું ભાષણ આગળ ચલાવવા કહ્યું:

“જે દેશમાંથી દરીદ્રતા દુર કરવી હોય, નીચનતાનું નીવારણ કરવું હોય, અને આખા દેશને સહેલાઈથી પહોંચી વળે તેવું ઉત્પન્ન દેશજનોમાં ખરાબર વ્યવસ્થાપનું વહેંચી સમાપ, તેમ જ તેથી દેશખરમાં તાઝગી અને નવચેતન ફેલાવ તેમ કરવું હોય, તો જમીન અને મુડી જે રાષ્ટ્રની જ ખરેખરી મળે છે, તેની ઉપરથી ખાનગી લાભ માટે સ્થાપતી ખાનગી માલીકી હક્કની

રૂઠીને દુર કરી, તેના ખરેખરા માલીક ગણ-ને જ હક્ક તેની ઉપર સ્થાપવો જ જોઈએ. માત્રો! આતું જ નામ સમાજવાદ છે. તે અન્યાયને દુર કરી ન્યાયનું સ્થાપન કરવા માગે છે. એમાં કંઈ કાચ પામવા જેવું છે જ નહીં. પરંતુ આ કામ અમુક પક્ષ કે મંડળથી પાર ઉતરી શકે તેમ નથી. તે માટે તો રાષ્ટ્રના પ્રત્યેક મનુષ્યે સમસ્ત રાષ્ટ્રે શાપ કરવું જોઈએ. આ ઉપરથી નમે સમજી શક્યા હશે કે સમાજવાદ એ ખાલું કશું જ નહીં. પણ સમસ્ત રાષ્ટ્રની વ્યવસ્થા માટેની એક સાદી સીધી ચાલના જ માત્ર છે. અત્યારે એટલી ખીટનમાં જે પક્ષના હાથમાં રાજ્ય સત્તા છે તે પક્ષ પણ સમાજવાદી છે, તે પક્ષના આશય પણ આ જ છે, તેઓ પણ એ જ ધોરણે કામ કરે છે, અત્યારે તેમની તરફથી માં વીશેષ અને વીશેષ સોદમત લગતો જાય છે. સમાજવાદ એ રાષ્ટ્રનું સંમળન ખીલવનાર, સમસ્ત વીચના રાષ્ટ્ર વચ્ચે સદાસર ભર્યો સંબંધ સાંકળ-નેર. વીશાળ કુટુંબના ધોરણે મનની માનવી વચ્ચેનો પ્રેમ વધારવાની કુદરતી વ્યવસ્થા જ છે. એ વ્યવસ્થા પ્રમાણે થોડાક માણસો ખોટી રીતે પણાઓને હુંદી શકશે નહીં અને તેથી દેશના ઉત્તમ દ્રવ્યની અકુદરતી વહેંચણી થઈ ૧૦ માણસને જરાયે મહેનત વીના ૯૦ રૂપિયા મળે અને મહેનત કરી કરીને જાત તોટી નાખનાર ૯૦ માણસોને ૧૦ રૂપિયા જ મળે, તેવા અન્યાય અટકી રાષ્ટ્રના પ્રત્યેક સ્ત્રી, પુરુષ અને બાળકને સમાન હોરસે તે ઉમરમાં ભાગ મળે અને પોતાની શક્તિઓને પુરેપુરી ખીલવવાની તક મળે તેની વ્યવસ્થા હિના થઈ શકશે. એથી નહીં જનતાની ગુલામી જગતમાંથી નાશ પડે, કેંઈ પણ માણસ પોતાના અંગન લાભ અને સ્વાર્થ માટે અનેક મનુષ્યોને પોતાની ચરતે મજૂરીની ગુલામી કરાવી શકશે નહીં, તેથી જગતમાંથી બેદારી, વ્યાપારી દરીદ્રાઈ અને ખુનખાર જંગો પણ અટકી શકશે. બોલો, આ જનતાની સમાજ વ્યવસ્થા તમને પસંદ છે!”

એ છેલ્લા પ્રશ્નથી ગ્રેડેસર સરજનરાયે પોતાની વ્યાખ્યાનમાળની પુર્ણાવુતી કરી અને સમાજને તેના મોટા સમુદાયે તેને તાજી-ઓના પુરુષ ગડગડાટથી સંમતી આપી

એક દશકા પહેલાંનું આયલેન્ડ

:: લેખક ::

હતીહાસનો અભ્યાસી

એક દશકા પહેલાં આયલેન્ડના સીનકીનરો સાથે તે સમયના ખ્રીટનના વડા વઝીર લોહડ જ્યેજો સંધી કરી, તે પહેલાં ખ્રીટીશ મુસદ્દીઓ મીનકીનરોને 'ખુતીઓ' કહેતી વગોવતા હતા, અને એમનાં ગળાંની આસપાસની ચુડ મજલુન બનાવી ખ્રીટીશ પ્રતીક સામવવાની વાતો કરતા હતા. એ જ મી. લોહડ જ્યેજોને 'ખુતીઓ' સાથે સમાધાની કરવાની ફરજ કેમ પડી તે હતીહાસ જાણવા જેવો છે

માત્ર એક જ દશકા પહેલાંના ખ્રીટીશ સામ્રાજ્યનો ઐતીહાસીક પ્રમંથ તે આયલેન્ડની માત્ર સદીની પરાધીનતાનો અંત.

અલગત આયલેન્ડની પરાધીનતાનો અંત ડ'વલેરા અને તેના જેવા ખીજા ઉદામ રાષ્ટ્રવાદીઓની ઇચ્છા પ્રમાણે આવ્યો નથી, ખ્રીટીશ મુસદ્દીઓ અલ-સ્ટરને છુટું પાડી દેવામાં સફળ થયા છે, આયલેન્ડને આથી'ક સ્વતંત્રતા પુરેપુરી મળી નથી (પરંતુ તે તો આયરીશ નેના ઓની જ લુલને લીધે)* તેમ છતાં માત્ર સાત સદીઓની ગુલામીની હુંસરી તેની કંઈથી ઉતરી ગઈ છે. આજે આયલેન્ડના વતનીઓ પર પ્રજાની રાખલગીરી સીવાય પોતાના દેશનો કારભાર કરે છે.

૧૯૧૬ ના એપ્રિલના આરંભમાં ડબ્લીનમાં બળવો થયો ત્યારથી માંડીને

૧૯૨૧ ના જુનની ૨૪ મીએ ખ્રીટનના વડા વઝીર લોહડ જ્યેજો, સીનકીન પદના પ્રમુખ ડ'વલેરાને પત્ર લખ્યો ત્યાં મુધીનો સમય તે આયલેન્ડની સ્વતંત્રતા મારેના મંથનનાં 'વસમાં વર્ષો' તરીકે પસાર થયાં હતાં.

એક તરફ માહકેલ કોલી-સ અને બીજી તરફ ખ્રીટીશ સામ્રાજ્ય. બન્નેની વચ્ચેની જ એ લડત હતી. કોલી-સની નીતી હીંસા અને મારફાડની હતી, તેની પાસે લડવા મારેનાં ઓછામાં ઓછાં સાધનો અને માત્ર ૩૦૦૦ લડવૈયા હતા, તેમાં મોટે ભાગે મુજનો હોશ પુટતો હોય તેવા નૌજવાનો ધણા હતા. તેમને ખ્રીટીશ સામ્રાજ્ય જેવી સમગ્ર શક્તિ સામે લડવાનું હતું. તે વખતે આયલેન્ડમાં ૬૦,૦૦૦ રેગ્યુલર ફૂંસ, ૧૫,૦૦૦ ઓક કઝીલીઅરીઝ, ઉપરાંત રોયલ આઈરીશ કોન્સ્ટેબ્યુલરી [હથીયારબંધ પોલીસ] અને 'જેક ઓન્ડ ટેન્સ'ને નામે જાણીતા થયેલા લશ્કરી માણસોની ખાસ પોલીસ, એટલું મનુષ્યબળ આયલેન્ડમાં હતું.

* જુઓ 'નવયુગ'ના જન-પુઆરીના અંકમાં 'સ્વતંત્રતાની સાચી ચાવી : આથી'ક સ્વતંત્રતા' વાળો લેખ. તંત્રી

અનેની વચ્ચેની લડત અસામાન્ય હતી. ખ્રીડીશોનું સુખતર, ખાતું ત્યાં અતીશય સાવધાન હતું, આયરીશ પ્રજા સામાન્ય રીતે ૧૯૧૬ ના બળવા મુખી આયરીશ વોલ્ફટીઅરોને ટેકો અપતી નહોતી, એટલું જ નહીં પણ જે ૬૮૭ વોલ્ફટીઅરોએ તે બળવો કયો હતો તેમને 'ઉછાંછળા' (hot head) 'અને અવલે માગે' વળી ગયેલા કહીને પ્રજાનો મોટો ભાગ તેમની ટીકા કરતો હતો, અને તેમની સામે થવા આવેલા ખ્રીડીશ લશ્કરને આ ઈરીશ સૈન્યોએ લડત વખતે જ ચલાવેલી પુરાં પાડતી હતી.

પરંતુ તે પછી આયલેન્ડમાં જે દમનનીતીનો ફેર ચાલ્યો તેને લીધે જ એ 'ઉછાંછળા' વોલ્ફટીઅરોને 'દેશ લકનો' આયરીશ લોકો માનવા લાગ્યા. બળવો સમાવવા ગયેલા ખ્રીડીશ મેનાપતી સરજહોન મેક્લેલે, પોને બળવાખોરોને કેવી રીતે કચડી નાખ્યા અને તેમના તેનાઓને કેમ મારી નાખ્યા તેની વીગતો આપતાર જે સત્તાવાર દસ્તીકવનામું પ્રમીધ્ય કપુ, તેણે જ આયરીશ પ્રજાની લાગણીમાં અને મનોદશમાં લચકર પસરો કરી નાખ્યો. તે વખતે જાહેરોના ૧૬ આગેવાનોને મારી નાખ્યા ઉપરાંત હજારો માણસોને બળવાના મદદગાર માનીને ઇંગ્લેન્ડ મોકલવામાં આવ્યા હતા, જેમાંથી કેટલાકોને સજા મલુરીની સજા થઇ હતી અને બીજાઓને 'હન્ટન'ગેન્ટ કેમ્પ્સ'માં રાખવામાં આવ્યા હતા.

આથી આયરીશ પ્રજાને એમ લાગ્યું કે, હવેને તેઓ ઉછાંછળા બાનબુલા દોષ તો પણ આયરીશ દેશખંડો જ છે. એમ પસંદાયેલી લાગણીમાં સદુ તેમની પ્રજા દરવા લખ્યાં આ બળવામાં ખરી ગયેલા-

ઓને મારે, પ્રાર્થના કરવા મારે અનેક આયરીશ સૈન્યો પુરૂગોએ દેવળમાં ઢાઝરી આપી.

૧૯૧૬ ના ડીસેમ્બરમાં બધા રાજદ્વારી કેડીઓને છોડી મુકવામાં આવ્યા ત્યારે ફરીથી નવી ગચ્છતી આવી, આ વખતે વીશેષ જુસ્સાદાર તેમજ વ્યાપક.

બળવામાં ભાગ લેનારા સ્વયંસેવકોએ નવાં દલો જમાવવાની તૈયારીઓ કરી, અને આયલેન્ડને સ્વાધીન કરવાની લડત વીશેષ જુસ્સાથી શરૂ થઇ. આ લડતમાં શાળાના બીઠાથીઓ, સરકારી ઓફીસોના કારકુનો, તારખાતાના અને છુપી પોલીસ ખાતાના માણસો, ટપાલીઓ, પાદરીઓ, સૈન્યો, પુરૂગો, વૃદ્ધો, બુવાનો સદુ મળ્યાં હતાં.

આયલેન્ડની સ્વાધીનતાના સંપ્રાપ્તિ સંજોગોમાં એક આયરીશ કહે છે :

“નાનકા અને નબળાદેશની પ્રજા, કોષપણ જાતની નાલીસ ચીના તેમજ ખરી રીતે કોષપણ જાતનાં સાપનો વીના પણ કેવળ પોતાના દશાગ્રધથી, પોતાની અગમ આત્મશ્રદ્ધાથી, પોતાની અકલ્પ્ય એકતાથી (જેમાં જાનતા માત્ર એક જ વીચારથી પ્રેરાઈને કામ કરી રહી હતી), અને હીંસા નેમજ નાશની વચ્ચે નવી વસ્તુઓ સરજવવાની અને રાજની પ્રમારન ખડી કરવાની પોતાની બુધ્ધીની શક્તિથી, સાનસે વળથી તેમને તાબામાં રાખી મુકનાર, સમય સાત્તાજીને તેની અદગક દોલત, તેના અદાદ બળ અને તેની અમર્યાદ સાધન સંપત્તિ છતાં, આયલેન્ડને દશાવવાના કામમાં દંશથી સજી હતી.”

ખ્રી ટન જેવા અબીમાની અને સમર્થ સામ્રાજ્યવાદી દેશને, નાનકડા, નીચા અને સાત સાત સદીઓથી એટલિટનની પરાધીનતા સ્વીકારી લેનાર દેશને પોતાની સમાન ગણવાની ફર્જ કેમ પડી, તેનો સંગ્રહ ઇતિહાસ એ લગનમાં ભજોલાઓ વીના ખીજીઓ બાદુજ ઓછો ગણે છે. અને અત્યારે તો હવે એ લગનમાં ભાગ લેનારાઓ તરફથી પ્રસીદ્ધ થયેલાં ઘણાં પુસ્તકો વાંચવા મળી શકે તેમ છે; ^૧ એ ઉપરથી જોઈ સમય છે કે હીંદની લગન અહીં સદે અસહકારની રીતની છે, ત્યારે આયલેન્ડના સીન કીનરોની લગન હીંસાવાદની જરૂર પડે તો તેનો ઉપયોગ કરવાની છુટ વાળી હતી; એટલા બેઠે સીધાય, ૧૮૨૦-૨૧ માં આયલેન્ડના સંબંધમાં જે રીતો એટલિટના મુત્સદીઓએ મદદગારી હતી, તેવીજ કેટલીક રીતો અત્યારે હીંદી લગન વખતે પણ મદદગાર કરેલી દેખાય છે. એટલે અત્યારે એવસરે તેનો તુલનાત્મક અભ્યાસ કરવામાં આ લેખ કંઈક મદદગાર થાય, એ જ પ્રસ્તુત લેખનો હેતુ છે.

* ૧ એમાંના કેટલાંક પુસ્તકો આ છે :

1 With Michael Collins—Though the fight for Irish independence; By: Batt O'Connor T.D.

2 With the Dublin Brigade; By: Charles Dalton

3 In a glass darkly; By: J. Sheridan La Fanu

4 Adventures in the Revolution; By: Moreau De Jonnes.

મી. લોહડ જયોજી ત્યારે ખ્રી ટનને વડો વઝીર હતો. તેણે ૧૮૨૦ ના ઓક્ટોબરની ૯મી તારીખે ખ્રીડીશ પ્રજાને આશ્વાસન આપતાં કહ્યું: “ખુનીને આપણે ગળામાંથી જ પકડ્યો છે” અને “આશા

કે એવું જ દબાણ ચાલુ રાખવાથી સરસ પરીણામ આવશે.” એ દબાણ ખ્રી ટનના લશ્કર અને હથીયારબંધ પોલીસ દ્વારા આયલેન્ડમાં અમલમાં મુકવામાં આવતું હતું.

તેણે એમ પણ કહ્યું હતું કે: “જે દેશમાં છુપા ખુનીઓની નાનકડી મંડળીનો, ખરેખરા ખુનીઓની રોજકીનો પ્રભાવ પડે છે અને તેઓ એ દેશને ગભરાવી રહ્યા છે, તે દેશને હું પુરેપુરી અધાધુ-ધીમાં કુખી જવા નહીં દઉં. રાષ્ટ્રીયતાની એ બધી વાતો માત્ર આડંબર અને ખનાવટ જ છે. એ વાત તો શંકા વીનાની છે કે, આપણે ત્યાં વ્યવસ્થા સ્થાપવા માટે ઘણીજ સખ્ત રીતે કામ લેવું પડશે. ખુદ આયલેન્ડના હીત માટે એ જરૂર છે કે એ રોજકીને તોડી પાડવી જોઈએ. અને આપણે જરૂર તેમ કરી નાખીશું.”

આવી મનોદશા જ્યાં મુત્સદીવર્ગની હતી, ત્યાં પછી લશ્કરી મજબૂતા માણુમે ‘વળતા બદલા’ના કહેવાના નામ નીચે આયલેન્ડને કંપાવી દબાવે દબાવી નાખવા માટે શું નહીં કરતા હોય? એ કહ્યું અને કહ્યું ઐતિહાસીક સત્ય છે. તેની નોંધ અનેક પુસ્તકોમાંથી આજેય મળી શકે છે. હું ક્યાં કહેવું હોય તો એટલું જ કહી શકાય કે, ખ્રીડીશ લશ્કરી અમલદારો આયલેન્ડ સામે યુધ્ધે ચડ્યા હોય.

તે જ રીતે વર્તતા હતા અને છતાં લોહડાં, જ્યોજી જેવો મુતસદ્દો છેક જ એતમાથી એમ કહેતો કે: “આપણા જવાંમદાં સૈનીકો જેઓ આયલેન્ડમાં પોતાની ફરજ બજાવી રહ્યા છે, તેઓ આધરીશોને બરપટે વળના ફટકા મારી રહ્યા છે.”

૧૯૨૦ ના નવેમ્બરમાં લંડનના ગીલ્ડ હોલમાં કરવામાં આવેલી જ્યાફતના ટેબલ આગળ ઉભા રહીને તેણે પોતાના દેશ જતોને આયલેન્ડની વાત કહેતાં “સામાન્યનો એક ખળભળી ઉઠેલો ખુણો” એ વીશેમણ વાપયું હતું. પરંતુ કાયદા અને વ્યવસ્થાના નામે આયલેન્ડમાં તે જે નીતી ચલાવી રહ્યો હતો, તે કેવી હતી, એ તો લંડન ‘દાખલે’ ૧૯૨૦ ના નવેમ્બરની પદરમી તારીખે કરેલી નીચેની ટીકા ઉપરથી જ જણાઈ આવશે.

તે પત્રે લખ્યું હતું કે :

[૩]

આયલેન્ડ સાથેના સમાધાનનો ઇતીહાસ પણ રસીક છે પહેલાં તો મી. લોહડાં જ્યોજી વચલા પંચાતી-આઓની મારફત છુપી મસલત શરૂ કરી, ત્યારે બંને પક્ષ કંઈ ચરતે સમાધાનીના સંદેશોનો આરંભ કરી શકે તેમ છે એનોજ સાર શોધવાનો ઇરાદો રાખવામાં આવ્યો હતો. ત્યારે બ્રીટીશોની ‘કાળા નામાવલી’ [black list] માં જેમનાં નામ મુકવામાં આવ્યા ન હોય તેવાઓને જ મસલતમાં ભાગ લેવાની છૂટ આપવાની વાતો કરવામાં આવી હતી, એટલું જ નહીં, પણ સમાધાનીની વાટાઘાટમાં જનારાઓની નામાવલીની પણ પહેલી માગણી કરવામાં આવી હતી, જેથી ‘ખુન માટે જેમની ઉપર વાજખી રીતે શંકા રાખવામાં આવતી હોય’ તેવાઓની

“આયરીશ સરકારની હાલની નીતીને વળગી રહેવું” તે આ ખાસ્તી દેશના આદ-શોથી સદંતર ઉલટું છે એવી અમારી ખાત્રી છે.”

એક આયરીશ લેખક ટીકા કરે છે કે: “જ્યારે આયરીશ જતેતા પોતાના સ્વરાજની ઇમારતનું સફળતાથી ચણતર કરી રહી હતી, ત્યારે બ્રીટીશ કારભાર પરવાના વાળા અધાધુધી ચલાવવાની હદ ઉતરી પડ્યો હતો”

લોહડાં જ્યોજીની એ બધી મોટી મોટી બગરો છતાં, થોડાજ મહીના આદ, તે પોતે આયલેન્ડ સાથે સમાધાન કરવા કેમ તૈયાર થયો, તેની સત્તાપ્રાર હકીકત તો હજી ઇતીહાસકારો ય શોધી શક્યા નથી. છતાં એ વાત તો સ્પષ્ટના પ્રકાશ જેવી સાચી છે કે, લોહડાં જ્યોજીની સંકારે જ સમાધાનીના સંદેશો શરૂ કર્યા હતા.

નામ, વેફસનો જાદુગર જુદાં તારવી તેમને મારે ના સંભળાવી દે ।

આ વખતે આધરીશ રીપબ્લીકન આર્મી [સ્વતંત્રતા માટે લડનાર લશ્કર] ના ઘણા સૈનીકોને મારી નાખવામાં આવ્યા હતા, અને પ્રજાપક્ષની છુપી-પોલીસના મુખ્યાધીકારી માયકેલ કોલીન્સ જે સીનકીતવાળાઓના ખગ્નનથી પણ હતા-અને જેમણે બ્રીટન સાથેના તહના-મામાં સહી કરી હતી-તેમને તેમ જ તેમના બીજા જે સાચીઓને શોધી કાઢવા માટે દશદશ હજાર પાઉન્ડનાં ઇનામો જાહેર કરવામાં આવ્યાં હતાં. આ

જમણી એ ખાસ સ્મરણમાં રાખવું ઘટે છે કે, માઇકેલ કોલીન્સે પોતાની છુપી પોલીસની મદદથી, બ્રીટીશ લશ્કરી-

પખતે લી' દુરધાનની મહામલા જેવી સીન-
 કીનરોની પાલમેન્ટ (Dail Eircann)
 ને ગેરકાયદેસર જાહેર કરવામાં આવી
 હતી, તેના ૩૬ સલાસદોને સખત સજા
 કરવામાં આવી હતી અથવા તો નજર-
 કેદ કરવામાં આવ્યા હતા; આમાં સીન-
 કીનના ઉપપ્રમુખ, તેમજ ડ'વલેરા તાસીને
 અમેરીકા ગયા ત્યારથી કામચલાઉ પ્રમુખ
 નરીકે કામ કરનાર આથર ટ્રીકીથનો પણ
 સમાવેશ થતો હતો.

આમ છતાં મીઠો લોહડા જ્યોજને
 છુપી રીતે સમાધાનીના સંદેશ ચલાવ-
 વામાં જરાયે કંતેહ મળી નહીં, એટલે
 તેણે ૧૯૨૧ ના જુનમાં ખ્રીડીશ સરકારને
 નામે, આખરીશ નેનાઓ સાથે સમાધા-
 નીની પરીપક્ષ કરવાનો રાજરીતે જાહેરાત
 કરી. તે વખતે અગાઉ જે જે અંકુશો
 અને આડખીડીઓ રાખવામાં આવી હતી
 તે છાડી દીધી, એટલું જ નહીં પણ
 પેલી 'કાળી નામાવસી'ને કચરાની રોપસીને
 આધીન કરી, ખુનીઓની રોગીના
 આગેવાન તરીકે જેમને ખ્રીડીશ મુતસ-
 દીઓ ગણાવતા હતા, તે ડ'વલેરા ઉપર
 ખુઃ લોહડા જ્યોજે તા. ૨૪: જુન:
 ૧૯૨૧ ના રોજ પત્ર લખ્યો, તેમાં

જણાવ્યું કે: સમાધાની શક્યતાઓના
 સંશોધન માટે, તમારા મનપસંદ સાથી-
 ઓને લઈને તમે લંડન આવો."

અને પછી તો યુદ્ધવીરામની શરતોની
 ગોઠવણ તા. ૬: જુલાઈ: ૧૯૨૧ ના રોજ
 થઈ. નેમાં એક તરફ ખ્રીડીશ લશ્કરી
 અમલદારો અને બીજી તરફ સીનકીનના
 છુપા લશ્કરના અમલદારો હતા.

કોલીન્સ પોતાની સાથે જે માણસોને
 લઈ ગયા તે તો બધા જ લોહડા જ્યોજને
 હીસાબે ખુનીઓ હતા, અને તેમના રક્ત-
 ખીના હાથ સાથે હાથ નહીં મીલાવવાની
 ખ્રીડીશોએ ઘણી ઘણી જાહેરાતો તે પહેલાં
 કરી હતી.

અને પછી સંધી પરીપક્ષમાં પણ એ
 સમાન દેશો યુદ્ધમાં ઉતર્યા હોય તે ઘોરણે
 પાટાપાટ ચાત્રી અને રણે ચડેલા આપ-
 લેન્ડનો પોતાના દેશના ભાષીના નીચુ-
 વનો હક્ક સ્વીકારવામાં આવ્યો. આ રીતે
 એ એ દેશો વચ્ચે સંધીની જે શરતો
 થઈ ને આખરે ગ્રેટબ્રિટન તરફથી પાલ-
 મેન્ટ અને આપલેન્ડ તરફથી ગેરકાયદે-
 સર હરેસી ડેઇસ એરીઅને સ્વીકારી.

એ પછી ૧૯૨૨ ના મન્યુઆરીની
 ૬ થી તારીખે જે જખ્લીન કેસલમાંથી
 આપલેન્ડની મુલામીના દુકમે સાત સાત
 સદીઓ સુધી છુટતા હતા, તેજ કેસલનો
 કખ્ખને લોહડા જ્યોજે જેમને 'ખુની'
 તરીકે વર્ણવ્યા હતા તે જ માઇકલ
 કોલીન્સ અને આથર ટ્રીકીથને મળ્યો
 અને સીન મેકોહન જેને ખ્રીડીશ લશ્કરી
 અદાલત સમક્ષ ખડો કરી મેહાતની શીલા
 ફરમાવવામાં આવી સુધી હતી, તેને જ
 આખરીશ નેનાના મુખ્ય અધીકારી તરીકે
 અચલેનના કીસામાંથી ખ્રીડીશ લશ્કરી
 અધીકારીએ સનાનાં તમામ સુત્રો સુપ્ત-
 કર્યા.

ઓની તેમજ સત્તાવાળાઓની હીલચાલ
 ઉપર બારીક ખ્યાન રાખીને, ખ્રીડીશ
 ટપાઓની, લશ્કરી ગાડીઓની, તેમજ
 હથિયારોની ચોરી કરાવવામાં, તેમજ
 આખરીશ સીનકીનરો ઉપર થતા અત્યા-
 ચારોનો ખ્રીડીશ અમલદારો ઉપર વળતો
 ખદશો લેવડાવવામાં અને ખ્રીડીશ કેદ-
 ખાનામાંથી સીનકીન કેડીઓને છોડવી
 જવાનાં કાર્યો કરવામાં મદતપતો અને
 આગેવાની ભર્યો ભાજ લજાવ્યો હતો.

[૪]

આ સમાધાનીની પાછળ ક્યાં તત્વો ના બળે કામ ક્યું તે સંસ્થામાં જોઈ જવું જરૂરનું છે.

અહીં એ વાત ખાસ ધ્યાનમાં રાખવાની છે કે, આયરીશ પ્રજાએ ઐરિશીય નાના નાગરીક યુવામાં કદી પણ જોડવા માન્યું જ ન હોતું, તેઓ પોતાની ઉપરની બ્રીટીશ ધુસરીની હમેશાં સામે જ હતા. પરંતુ ૧૯૧૬ પહેલાંની અડધી સદી સુધી માત્ર આયરીશ પાર્લામેન્ટરી પાર્ટી જ કામ કરતી હતી. તેના સભ્યો લંડનની આમની અખામાં બેસતા. જો કે તેઓ ત્યાં છેક જ નાની સંખ્યામાં હતા, અને આયર્લેન્ડને પાર્લામેન્ટ દ્વારા પ્રરાજ અપાવવાની આશા રાખતા હતા. પરંતુ આયરીશ પ્રજાના મોટા ભાગને એ રીતે પ્રરાજ મળવામાં કદીયે વીશ્વાસ બેઠો નહોતો. આથી લગભગ થોડા થોડા માણસો છાનાં છપનાં થોડાં થણાં હથીયાર એકઠાં કરીને નાના નાના બળવા વારંવાર કર્યા કરતા હતા, જો કે તેઓ એ કામમાં કદી કાયતા નહીં—તેમનો પ્રાબલ્ય જ થતો, પરંતુ જ્યારે તેમને ગરદન મારવામાં આવતા, તુરંબાં નંખાતા કે દેશનીકાલ કરવામાં આવતા ત્યારે તે માણસો દેશભક્ત સહીદોની નામના પામતા, આમ આયરીશ જનતાના હૈયામાં તેમણે સળગાવેલો સ્વતંત્રતાનો અગ્નિ સદા પ્રજલીત જ રહેતો..

ત્યાં ફ્રીઅનને નામે ઓળખાતી આયરીશ રીપબ્લીકન અધરહુડ નામની સંસ્થા ૧૮૫૮ માં છાની રીતે સ્થપાઈ હતી. એ સંસ્થા લગાયક વલણમાં માનતી હતી. તેઓ માનતા કે શરીર બળથી જ

બ્રીટીશ પ્રજાને પાંસરી કરી શકાયે. પરંતુ એ સંસ્થાની સુગ શેયલ આઈરીશ કોન્સ્ટેબલરી (જેને રાજકારણી ડીટેક્ટીવનાં કામ માટે ખાસ તૈયાર કરવામાં આવી હતી) ને આવી અને તેના સ્થાપક જેમ્સ સ્ટેફન્સ તેમજ તેની કારાગારી સમીતીના ઘણા માણસોને પકડીને કેટલાંય વર્ગોની સખત જેલ આપવામાં આવી. એ સંસ્થાની નીતી “ઇન્ડિની મુકડેલી તેજ આયર્લેન્ડની તક” એ મુજબ ઉપર અવલંબેલી હતી. આ સંસ્થા તેમ છતાં છપંતી રહી. વર્ષ ૧૮૬૫ માં તેના નેતાઓની ધરપકડ થઈ, તેમ છતાં જ્યાં સુધી આઈરીશ પાર્લામેન્ટરી પાર્ટી અસ્તીત્વમાં રહી ત્યાં સુધી ફ્રીઅન સંસ્થા ગુપ્ત રીતે છપંત જ હતી. અને જ્યારે જ્યારે આયરીશ સ્વતંત્રતા માટે બીટનને ફટકો મારવાની તક ઉભી થાય, ત્યારે ત્યારે તેને ફટકો મારવાનું કામ તે કરતી હતી. તેની એક શાખા અમરી-કામાં હતી. એનો આગેવાન જ્હોન ડેવોય હતો. ફ્રીઅનોના આગેવાનો સાથે તે પહેલાં પકડાયેો હતો અને ઇંગ્લીશ કેદખાનામાં કેટલાંય વર્ષની સખત સજા ભોગવ્યા પછી તે અમેરીકા ગયો હતો. ત્યાં એ સંસ્થાને કલાન-ના-ગેલ નામે ઓળખાવવામાં આવતી હતી. ડેવોય આયર્લેન્ડની છુપી ફ્રીઅન સાથે સંબંધમાં રહેતો અને દેશના પ્રત્યેક ઉપયોગી કાર્યમાં અમેરીકાથી નાણાંની મદદ મોકલાવતો.

ડેવોયનો બીજો છુટ્ટો સાથી ટોમ ક્લાક ૧૯૦૯ માં ઇંગ્લીશ તુરંબાંથી ૨૦ વર્ષની સખત સજા પુરી કરીને છુટ્ટો ત્યાર પછી તેણે એ સંસ્થાને વધુ સજીવ

ધોરણે મુકવાનો સતત અને સખત શ્રમ લેવા માંડ્યો હતો.

આ ઉપરાંત 'છત્તીસગીરી' ધુન્સરીમાંથી આયલેન્ડને મુક્ત કરવા'ના ઉદ્દેશથી ફેની-અનના ધોરણે બીજી છુપી લગાયક સંસ્થા સ્થપાઈ હતી, પરંતુ તેની કાર્યપદ્ધતી જુદી હતી. એ સંસ્થા તેજ આયર્લેન્ડની ધોરણે સ્થાપેલી સીન-ફીનની સંસ્થા. ધોરણે "ધી યુનાઇટેડ આઇરીશમેન" નામનું એક સાપ્તાહિક ચલાવતો હતો (પાછળથી તે 'નેશનાલીસ્ટી'ના નામે ચાલતું હતું), તેમાં ધોરણે એજ મુદ્દાના લખાણો આપતો કે, આયલેન્ડ ખુદ આયરીશોના જ નીચલબાં કાર્યથી સ્વતંત્ર થઈ શકશે. ધોરણેની જાહેરાતોમાંથી હંગેરી જે રીતે મુક્ત થયો તેનું ઉદાહરણ આપીને ધોરણે આયરીશ પ્રગતિ એવી સલાહ આપતો કે, અંગ્રેજ કારભારીઓ સાથે અસહકાર રાખવો અને આયરીશોએ માતૃભૂમિમાં સામાજિક રચનાત્મક કાર્યોના આરંભ કરવો. એ રસ્તે જ ધોરણે સત્તાવાળાઓના હાથમાંથી ફેરવો નમામ કારભાર નીચેની લઈ શકાશે. ધોરણે આ અસહકારમાં શરીરબળ વાપરવું પડે તેની વીરુદ્ધમાં નહેતો, અને પાછળથી જ્યારે તે હિંદીઓની મદાસલા જેવી આયરીશોની ઉદ્ધવ એરીઅનમાં પ્રખલ થયો ત્યારે, બ્લેક એન્ડ ટેન્સની દમની-તીનો સામનો કરવા માટે આઇરીશ રીપબ્લીકન આર્મીએ જે જે માર્ગો લીધા તે રસ્તે તેણે રોકા આપ્યો હતો. તેમ છતાં તે હમેશાં માનતો હતો કે આયલેન્ડ કદી પણ આંટન ઉપર લશ્કરી વીજળ મેળવીને સ્વતંત્રતા મેળવી શકવાનો નથી.

ઉપર જણાવેલી બંને સંસ્થાઓમાં નેત્રણવા પુરૂષા જુદી અને ચારીત્રમાં

બહુ જ જાણવાનું હતું, પરંતુ તેમની સંખ્યા છેક જ નહીં હતી. તો પણ રોમ કલાર્ક, સીન મેકકરમોટ (જે છેક જ જુવાનીઓ અને નાણુક ધાંધાતો હતો) અને ધોરણે પોતાની કાર્ય નીતીથી આયલેન્ડને મુક્તો મળશે એવી પ્રજ્વલીત શ્રદ્ધાથી કાર્ય કરી રહ્યા હતા. એ ત્રીપુટીની અસર અનેક આયરીશો ઉપર પડી હતી.

એ બે સંસ્થાઓ ઉપરાંત ગેલીક લીગ અને ગેલીક એથલેટીક એસોસિએશન નામની બે બીનરાજકારી સંસ્થાઓએ પણ આયલેન્ડને સ્વતંત્ર બનાવવામાં મદતવને લાગ લગાડ્યો હતો. ગેલીક લીગ રાષ્ટ્રલાપાની ભાવનાને મજબૂત બનાવવાનું કામ કરતી હતી અને ગેલીક એથલેટીક એસોસિએશન રાષ્ટ્રીય રમતોને સજીવન કરતી હતી. મીનફીન પક્ષના વજીર માણસો આ બંને સંસ્થાઓમાં નેત્રણ હતા. આ ઉપરાંત ફી આના નામની એક બીજી યુવકોની સંસ્થા હતી. તેના સલાસદો ડીલીનની શેરીઓમાં ફરતા જુવાનીઓમાંથી કાઉન્ટેસ મેટ્રીવીએ એકલા કાર્ય હતા. તે બાદ તેમને ફેગવણી આપી હતી. આની સાથે સાથે લશ્કરી સંસ્થાની એક સ્ત્રી આના મંડળની આખા 'કુમાન ના બાન' (Cumann na Ban) પણ સહકાર કરી રહી હતી.

૧૯૧૪ માં આયરીશ પાર્લામેન્ટરી પાર્ટીના પ્રયાસથી હોમરૂલ એક્ટનો પ્રયાસ થયો, ત્યાં સુધી આયલેન્ડની પરીસ્થિતિ આવી હતી. એ એક્ટ ડીલીનમાં પાર્લામેન્ટ સ્થાપવાની પરવાનગી આપતો હતો [જે પાર્લામેન્ટને ધોરણેની સાથે ૧૮૦૦ માં બંધ કરાવી હતી], પરંતુ તેથી આઇરીશોને નહીં જેવી સત્તાઓ મળતી હતી. એથી કંકડે કંકડે સુધારાના સારથી

સંતાપ માનના મવાળેને પણ ને ખીલ
પસંદ નહોતું, જનતાએ તો મસ્કરીમાં
તેને 'ગેસ એન્ડ વોટર ખીલ'નું નામ
આપ્યું હતું; છતાં ખીટીશ મુત્સદીઓ
પામેથી આટલું એ કસાવવાનાં મી. રેડ-
નંડ (જે આઈરીશ પાસાંમિન્ડી પાટીનો
નેતા હતો) ને અનેક સુશીખનો વેઠવી
પડી હતી. આમ છતાં અંગ્રેજ યુનીયની-
ટરોની ઉચ્છેદનથી અલગરવાળાઓ એવા
ખીખના દુકાની એ સામે થયા, એટલું
જ નહીં પણ એરેન્જમેન્ટોના નેતા સર
એડવર્ડ કાસમે તો તે સુધારાનો અમલ
હતો અટકાવવા સ્વયંમેવકોની મેના
તૈયાર કરી, ખુદશીરીતે તેને લસ્કરી ક્વા
યન શીખાવવા માંડી અને, ખીટીશ
પદ્ધતિને આયલેન્ડને એ નામનું
જુ સ્વચ્છ આપે તો તેની સામે યુદ્ધ
પેશાવવા જમનીમાંથી હથીયારો પણ
આજન કરવા માંડ્યાં, તેમજ ખીટીશ
હથીયારો કાની રીતે ઉપાડી જવા જેટલી
દીમન પતાવી. આની સામે ખીટીશ
સત્તાવાળાઓએ આંખ મીંચામણું કર્યાં!
આ પેસ'ગે સીનટ્રીનરોને સરસ તક
આપી અને રોમ દલાકે તેને સુંદર
ઉપગ્રહ કર્યો. હોમરૂલ કાયદાના સંરક્ષણ
માં ખુદશી રીતે સ્વયંમેવકો નોંધવા
જનતાના ગંજવર હોલમાં સભા એલા-
નમાં આવી, અને આગામી બળવા
મેટે પોતાના છુપા સ્વયંમેવકોને ખુદશી

રીતે લસ્કરી તાલીમ આપવાની તક આમ
આઈરીશ રીપબ્લીકન અધરહુડને સોંપડી
ગઈ. તેમાં દેશના હજારો નવજુવાનો
ભળવા લાગ્યા. મવાળ વીચારના રેડમંડે
તેમાં કેટલીક યુદ્ધની પુલકની આડ
ખીટીઓ ઉભી કરી, આથી સ્વયંમેવકોમાં
એ બાગ પડ્યા, તેમાં જોહાન રેડમંડને
માનનારાઓ જમની સામેના યુદ્ધમાં
ખીટનને પશ્ચે લડવા ફોર્સમાં જવા
તૈયાર થયા અને આઈરીશ રીપબ્લીકન
અધરહુડવાળાઓ 'ઇલડની મુસ્કેલીમાં
આયલેન્ડની તક' માની ઇલાડની સામે
આયલેન્ડમાં રહીને લડવા તૈયાર થયા.
દરમિયાન અલગરવાળાઓને નમતું
આપી, ખીટીશપાસાંમિન્ડે પેલું 'ગેસ એન્ડ
વોટર' જેવું હોમરૂલ ખીલ પણ અટ-
કાવ્યું. આથી યુરોપીય યાદવી દરમિયાન
આયલેન્ડમાં બળવો કરવાનો દંડ નીશ્ચય
રીપબ્લીકન સ્વયંમેવકોએ કર્યો. તેવો
નીશ્ચય કરતી વખતે જ પરીણામની કદપતા
તેમણે કરી જ હતી. પરંતુ એ બળવાની
નીશ્ચયતાથી જે કપરો આયરીશો ઉપર
પડશે, તેથી જનતા ગજબન થશે એવી
એમની ગણતરી હતી, એ ગણતરી જ
હેવટે આવી પડી અને રેડમંડ જેવા
મવાળ મુત્સદીઓની સમાધાનશીલ યુદ્ધની
ઓ અશ્વજ ગઈ. આ બધું ૧૯૧૬નું
ઉચ્છેદન બળવાથી બન્યું.

નરીજ અવાય તેવી ખાત્રીથી જોગયા હતા, તેમાં મુશીબીતો, સમાજમાં સારામાં સારું માન પામતા અને જેમના નામને દેશગૌનો ભક્તીભાવે સન્માને નેવા પુરુષો પણ જોગયા હતા.

જળવો તો નીબળ જ જવાને અર્થથી હતો, પરંતુ તે પછી જે દમનનીતી શરૂ થઈ, તેની ખારેલી અસર જનતા ઉપર થઈ. જળવો થયો ત્યારે જળવાખોરોને જનતા પસંદ કરતી નહોતી, પરંતુ દમનનીતીની સખ્તાઈથી સારાયે આયલેન્ડમાં વ્યવસ્થાકર્તાના જુઓળ ફરી વળ્યા અને જળવાખોરો મહાન દેશભક્ત અને રાષ્ટ્રના આત્મા સહીદો મનાવા લાગ્યા.

જે હનરો માણુમેને અમેલેએ ઇસ-ડની જેલ છાવણીઓમાં પુર્યા હતા, તેમને અદવાસનો લાલ મળ્યો, અને છુટા રહીને ગ્રીન રીને તેમની વચ્ચે જે રેલની ગાંઠ જામી ન હોત તે ગાંઠ ત્યાં મજબુત બની. 'એ મોઢો જ્યારે ઘુટ્યા ત્યારે રાષ્ટ્રમાં નવું જ જળ આવ્યું', તેમને માટે તમામ યોજના તૈયાર હતી, તે યોજનાના ધીજ્યની જનતાને હવે ખાત્રી થઈ, જોડે મીનફીનરોને આમ આપોઆપ પ્રજામતનો રેડો મળી ગયો. અને દેશભક્તીના જુઓળો ગીનફીનના રચનાત્મક કાર્યમાં આયર ઈન્ડિય, ડ'વલેર, માઈકેલ કોલીન્સ વગેરે એ પુરેપુરે ઉપયોગ કર્યો. ૧૯૧૮ ના રીમેમ્બરમાં સામાન્ય ચુંટણી માટેના ઉમેદવારોની તૈયારી, જુના સ્વયંમેવકોની કવાયતી તક્ષીમ, નવા સ્વયંમેવકોની તોંધણી, ઉપરાંત બ્રીટીશના વીજ્યની ચાવી રૂપ છુપી પોલીસની સામે સીનફીનનું છુપી પોલીસ ખાતું માઈકેલ કોલીન્સે ઉભું કર્યું. આયરીશ અંતરંગતાની પ્રાપ્તિમાં એ ખાત્રી

એ જ સહુથી વીશેષ અનાયતો અને મહત્વનો ભાગ ભજવ્યો, રાયલ અર્ટીશ કોન્સ્ટેબલરી એ માત્ર બ્રીટીશ પોલીસ ફોર્સ જ નહોતી, પરંતુ તે હથીયારબંધ છુપી પોલીસ હતી. તેનો ઉપયોગ સામાન્ય જનતાના સંરક્ષણ કરતાં રાજકારણી, આયલેન્ડમાં બ્રીટીશ સામ્રાજ્યવાદના સંરક્ષણનું વીશેષ હતું. યોગ્ય પ્રમાણ કરતાં તેમની સંખ્યા પણ કામેડામ વીશેષ શેકવામાં આવી હતી. આ ફોર્સ બ્રીટી-શના 'આખ અને કાન' ગણાતી. તેમની મન વીના બ્રીટીશ લશ્કરે આયલેન્ડમાં દબા કરી રાકે તેમ નહોતું. આ પોલીસ ફોર્સ ઉપરાંત ઇન્ડીનમાં ખુદશી રીને 'ટીટકીવો' શેકવામાં આવ્યા હતા તેનો ઉપયોગ માત્ર રાજકારણમાં જ થતો. બ્રીટીશ તેમને 'જી મેન'ના નામે ઓળખતા. એ ખાતાંઓને મહાત કરવા માટે જ માઈકેલ કોલીન્સે મીનફીનરોનું છુપી પોલીસ ખાતું [ઇન્ડીન-અ ટીપાઈમેન્ટ] શરૂ કર્યું.

આ વખતે ૧૯૧૮ ની સામાન્ય ચુંટણી થઈ, તેમાં કુલ ૧૦૫ બેઠકોમાંથી મીનફીનરોએ ૭૩ જગાઓ હાથ કરી. આ વખતે રાષ્ટ્રીય પાર્ટીમેન્ટ [Dail Eireann] ની સ્થાપના કરવામાં આવી. અને તેને અંગે નાણાં ખાતું, લશ્કર ખાતું, વ્યાપાર ઉદ્યોગ ખાતું, સ્વદેશ ખાતું, કામદાર ખાતું અને ચળવળનું ખાતું એવાં ખાતા સ્થાપી, રાષ્ટ્રીય પ્રધાનોને તે મંત્રણામાં આવ્યાં. આથી આયરીશ રીપબ્લીકનના સ્વયંમેવકોને રાષ્ટ્રીય ફોર્સમાં ફેરવીને તેને આયરીશ રીપબ્લીકન આર્મીનું નામ આપવામાં આવ્યું.

પરંતુ તરત જ બ્રીટીશ સત્તાવાળાઓએ ઉછાલ એરીઅનને ગેરકાયદેસર જાહેર કરી.

અને તેના પ્રધાનોને તેમજ સભાસદોને પકડવાનાં 'વોરંટસ' કાઢવામાં આવ્યાં. આ માટે ગાંધીજીઓમાં રોયલ આયરીશ કોન્સ્ટેબ્યુલરીનો અને ડબ્લીનમાં 'શુ મેનો'ના પુષ્કળ ઉપયોગ શરૂ થયો. આની સામે સીનકીનરોએ આઈરીશ રીપબ્લીકન આર્મી'ના પોતાની પાલિમેન્ટના તેમજ તેના પ્રધાનોના, સભાસદોના અને લશ્કરના સંગ્રહનું અર્થે ઉપયોગ કરવાના કામનો આરંભ થયો. આ વળતા હુમલા માટે માયકેલ કોલીન્સે પોતાના છુપી પોલીસ ખાનાનો બરાબર ઉપયોગ કર્યો.

ડેવિડ એરિયન ગેરકાયદેસર દરેલી હાવા છતાં તેની ચુપ્ત એકઠા મળતીજ રહી. પ્રધાનો તેની એકઠામાં પોતાની યોજનાઓ રજૂ કરતા, તે ઉપર અર્થોર્થો ચાલતી અને મત લેવાતા. આ રીતે જે દશવો થતા તે જનતાની ભણુ માટે જાહેર થતા. અને જનતા એ પાલિમેન્ટ જે કાયદા કરે તેને અનુસરવા તૈયાર રહેતી, એ પાલિમેન્ટ જ દેશનો સરસ કારભાર ચલાવી શકશે એવી માન્યતા આઈરીશ જનતામાં હતી, એટલે તેના પ્રત્યેક કાયદે તેઓ દીલબર સક્રીય રોકો આપતા એ પાલિમેન્ટના ખજાનચી માયકેલ કોલીન્સે ૪૦૦,૦૦૦ પાઉન્ડની લોન ઉભી કરી હતી. એ લોનને ખીટી-ગોએ ગેરકાયદેસર જાહેર કરી હતી, તેમાં પૈસા ભરવા, તેને માટે પૈસા માગવા, તેવી માગણી માટે જાહેરાત કે દસ્ત-પત્રીકાઓ ચોંટાડવી કે વહેંચવી તે તમામ કામ શું-હાંહીત ગણાતાં, છતાં લોન ભરાઈ ગઈ. તે કામ માટે અનેક માણસોએ જેલ અપનાવી, એ લોનની જાહેરાત કરવા માટે કેટલાંય વતમાન-પત્રોને શુંગળાવી મારવામાં આવ્યાં.

વધારે ખુબીની વાત તો એ હતી કે, માયકેલ કોલીન્સને બંડખોર જાહેર કરવામાં આવ્યો હતો, તેને પકડવાને દશ હજાર પાઉન્ડનું ધનામ કાઢવામાં આવ્યું હતું, તેથી તેને છુપાતા ફરવું પડતું હતું. તો પણ તે હંમેશાં ડબ્લીનમાં જ રહ્યો હતો, અને રાષ્ટ્રીય પાલિમેન્ટના ખજાનચી ઉપરાંત રાષ્ટ્રીય છુપી પોલીસના ડિરેક્ટર તરીકેનું એવડાં કામ તે સળંગ રીતે કરેજ ગયો હતો.

ડેવિડના તમામ સભાસદોની જે દશ હતી. તેઓ જાના જાના ભુડાં ભુડાં સ્થળે મળતા, છતાં કામ બરાબર ચાલતું જ. આ સ્થિતિમાં જો કોઈ સભાસદ ખીટીશ પોલીસના હાથમાં સપડાઈ જતો તો તુરંત જ બીજો માણસ તેની જગા પુરવા આવીને ખડો થતો.

સીનકીનરોએ આ રીતે કામ કરીને પણ બાકીશોને તમામ દીવાની કસોબાર અટકાવી દીધો. તેમણે ડબ્લીનમાં તેમજ બીજાં, સત્તાવીશ સ્થળે પોતાની અદાલતો સ્થાપી, તે અદાલતોના ન્યાયાધીશોની વરણી પ્રજા કરતી, તેમના ન્યાયથી પ્રજાને પુણું સંતોષ મળતો. આવી કોર્ટો પણ ગેરકાયદેસર હરી હતી, એટલે ખીટીશ પોલીસને તેના સ્થાનનો ખતો મળતાં જ તેના ન્યાયાધીશ અને બીજા અમલદારોને પકડવામાં આવતા, છતાં તેની જગા પુરવાની તેટલીજ તૈયારી રાખવામાં આવતી. ખુબીની વાત તો એ છે કે, સીનકીન પોલીસ વ્યવસ્થા સાચવવાનું કામ કરતી, તેઓ શું-હાંશોની ધરપકડ કરતા, ચોરાયેલો માલ પાછો મેળવી આપતા, જો કે તેમને માથે મૃત્યુ અને જેલનો ડર સદાય ઉભો રહેતો, છતાં તેઓ પોતાની ફાઈ બરાબર બજાવતા.

ખ્રીડીશ લશ્કર અને ખ્રીડીશ પોલીસ કાર-
ખાનાં, અનાજના ભંડારો, હેરીઓ વગે-
રેને એક તરફથી બાળી નાખતા, ત્યારે
બીજી તરફથી સીનકીન સરકારનું ખાતું
જે રાષ્ટ્રનાં કુદરતી સાધનોની ખોલવણીનું
કામ કરવું તે આયરીશ ઉદ્યોગ અને
આપારને સજીવન કરવું અને જમીનમાં
બરાબર ખેતી થાય તેની વ્યવસ્થા
રાખવું. રાષ્ટ્રનાં કુદરતી સાધનોના સં-
ધમાં તપાસ કરવા માટે મીનકીન સરકારે
એક તપાસ સમીતી પણ નીમી હતી,
અને ખ્રીડીસ લશ્કર અનેક વખત તેના
કામ કરવાના સ્થાન ઉપર દરોડા મારવું,
જનાં પુરતી તપાસ પછી તે સમીતીએ
પોતાનો રીપોર્ટ રજુ કર્યો હતો. એટલું
જ નહીં પણ તેમણે રાષ્ટ્રીય જૈનક સ્થાપી
હતી, લેન્ડ કમીશન અને આર્મી ટ્રેસન
અદાલતો સ્થાપી હતી અને તેમ કરીને
દેશના જેકુતોને પારાપાર ક્ષાલ કર્યો હતો.
મી. લોહડ જયેન્દ્રે” એ અદાલતો માટે
અબીમાનથી એવાં વચનો ઉચ્ચાર્યાં હતાં
કે: “મેં તે અદાલતોને ભોંયમાં ધડકી
કાઢી છે,” પરંતુ આયરીશ લેખકો કહે
છે કે, તે અદાલતો એ ૮૦,૦૦૦ એકર
જમીનના સંબંધમાં ચુકાદા આપ્યા હતા
અને જે ગુસ્સાઓમાં જનીનને માટે
લંચકર લુપ્તો જાગે તેવી સ્થિતિ ઉભી
થઈ હતી, ત્યાં સમાધાન કરાવ્યાં હતાં.
તેમ જનાં ખ્રીડીશ મુત્સદ્દીઓ એ બધી
ખાબોની મસ્કરી ઉઠાવતા હતા. અને
દમનનીનીમાં એમની એટલી શ્રદ્ધા હતી
કે, “એ નીનીથીજ આયલેન્ડની ઉમર
કાણુ જમાવી એડેલા મુકીબર ખુનીઓને
દમનથી વશ કરી નાખવાની વાતો લોહડ
જયેન્દ્રે” ખુલ્લી રીતે કરતો હતો. એ
કામ માટે તેણે ૬૦,૦૦૦ ગોરા લશ્કર

ઉમરાંત આયલેન્ડમાં ૧૫,૦૦૦ ગાયક
આઈરીશ કોન્સ્ટેબ્યુલરીની ફોજ રાખી
હતી અને “બ્લેક એન્ડ ટેન્સ” તે નામે
ઓળખાતા માણસો જેમને માટે લંડનના
‘ટાઇમ્સ’ પત્રે તે વખતે એવી રીકા કરી
હતી કે: “એ વાત તો સદૃઢ કોઈ બરાબર
જાણે છે કે, બ્લેક અને ટેન્સને માત્ર
લશ્કરી સૈનીકોમાંથી ભયંકર કામો માટે
એકઠા કરવામાં આવ્યા છે.”

શરૂઆતમાં તો એમનાં અત્યાચારી
કૃત્યોને માનવાનીજ ખ્રીડીશ મુત્સદ્દીઓ
ના યાડના હતા, પણ પાછળથી તેમનાં
એ કામોનો ‘અસહ્ય છુટકેરણી’ને લીધે
થયેલા કામ તરીકે બચાવ કરવાની નીતી
શરૂ થઈ હતી. લીમરીકમાં લુટા અને
આગ લગાડવાનું કામ એ કાજે કરેલું,
તેને મારે એક લશ્કરી અમલદાર. “વક્ત-
દારીનો ઉત્સાહથી ઉતારાઈ જતો દેખાય”
એવાં વચનો વાપર્યાં હતાં. આ ઉપરથી
સત્તાવાળાઓની તે સમયની મતોદરાનો
બરાબર ખ્યાલ આવે છે. આ લુકમની
કથાઓ મંજી તો વધી ગઈ, ત્રગભગ
એકમોથી વધુ ગામોને સળગાવવામાં
આવ્યાં અને ડાહીનની બાલુનાજ તેમજ
હોશયરીનાં કારખાનાં માટે જાણીતા
જેસીયનનો નાશ કરવામાં આવ્યો,
ત્યારે તો “મે-એબ્ટર ગાડી” અને તેમજ
લંડનના ‘ટાઇમ્સ’ પણ કડક લેખો
લખ્યા હતા. ટાઇમ્સે તો એવી રીકા
કરી હતી કે, “સીનકીનરોના હુમલાના
ખંડામાં ખ્રીડીશ લશ્કરે કોઈના પ્રદેશના
મેલો ગામમાં જે આગો લગાડી છે અને
નાશ કર્યો છે, તે વાંચનાં પ્રત્યેક અંગેજ
વાંચક શરમાશે”.

‘આઈરીશ એમીકલ્ચરલ મેસાયરી’
ના તા. ૩૧: ૩: ૨૧ ને દિવસે પુગ થતા

વાર્ષિક જૂનાંતમાં જાણવાવામાં આવ્યું હતું કે; “પચાસ ઉપરાંત કરવામાં આવેલા દુર્મલાઓથી રાષ્ટ્રને થયેલા નુકશાનનો અંદાજ આંશ નો કદી શકાય તેમ નથી, પરંતુ એ નુકશાન ઓછામાં ઓછું ૨૦૦,૦૦૦ પાઉન્ડ સ્ટેરલિંગ તો અટકળી શકાય તેમ છે.”

આ ઉપરાંત બ્રિટીશ સરકારે અનેક ટાઉન હોલ, ખાનગી મકાનો વગેરેને પેટ્રોલ ઝાંડીને સજાવાવી મુક્યાં હતાં અને સજાગતી મકાનોમાથી સ્ત્રી પુરુષો અને બાળકો જ્યારે ઝેરીઓમાંથી નાસાનાસ કરતાં ત્યાં નેમની ઉપર રાષ્ટ્રલોકોમાંથી ગોળીઓ છોડવામાં આવતી, એવાં વીધાને લગ્નમા પ્રસાધ થયેલાં પુત્ર-કોમાં હવે તો ખુલ્લી ગીતે કરવામાં આવે છે *

આની સામે સીનકીનરોએ પણ વેર વાળવા માટે પેતાનાથી બની શકે નેટલા બધા જ અત્યાચારો કરવા માડ્યા જ હતા તેઓ બ્રિટીશ સૈનીકો ઉપર ગોળીઓ છોડી તેમના ખુન કરતા, તેમની જાવ-બુઝિયા સજાવાવતા, તેમની ટપાલ હુટતા તેમની બખ્તરી ગાડીઓ ઉંચકી જતા, તેમના માણુઓને પકડી જતા, આમ જત્ને પણ વચ્ચે ૧૯૨૦ સુધીમાં જુજ જ રસ્તાકમી ચાલી હતી. જત્ને પણ વચ્ચે ખુલ્લી લડાઈ જ ચાલી રહી હોય તેવા જ મામલો બની ગયો હતો. પાછળથી તો સીનકીન વાળાઓમાં મૃત્યુ ઉપર જુરુરી લરવાનું પણ માંડી વાળવામાં આવ્યું હતું, કેમ કે આંધરીશ જુરુરોએ ૧૯૩૦ ના એપ્રિલ અને ઓગસ્ટ વચ્ચે જાવીસ વખત

આયરીશોનાં જાળી નેહતે ખુન કરવાનો આક્ષેપ બ્રિટીશ લશ્કર ઉપર તેમજ કોન્સ્ટીબુલરીની ઉપર મુક્યો હતો. આ સંબંધમાં પાર્લામેન્ટમાં પ્રવેશ પુછાતો પ્રધાનો તરફથી અમુક નક્ષી કરી રાખેલાં બચાવના જ જવાબો આપવામાં આવતા. અને તે જવાબો જેમની ઉપર આક્ષેપ મુકતા તે જ અમલદારો તરફથી લખાઈને પ્રધાનો ઉપર જતા! આયરીશો તો બ્રિટન ઉપર એવો આક્ષેપ પણ મુકે છે કે કેટલાક જાળીતા નેતાઓને પકડવા માટે મોટી રકમનાં ઇનમો કાઢવા ઉપરાંત તેમની વીરહની જુજાનીઓ મુખત રાખવાની ઘરતો વળી અપીલો પણ કદાચ-ડવામાં આવી હતી, એટલું જ નહીં પણ ખાનગી રીતે ઉસ્કેરખી કરનાર (agent provocateur) તરીકે એક જાળીત બદમાશ હાડીને શેકવામાં આવ્યો હતો. તેઓ એવું પણ કહે છે કે, તે અરમામાં બ્રિટીશ અમલદારો સાહાં વચ્ચેમાં બન વરી નામ ધારણ કરીને ડબ્લીનનાં ખાનગી મકાનોમાં રહેતા અને દીવસે જાંજુસો મારફત જાંજુતાં માણુઓને લગતી બચારો મેળવી રાત્રે કકુડું ઓડરને શીથે બીજાઓ બહાર નીકળી શકે નહીં ત્યારે તેઓ બેદી કામો માટે નીકળી પડતા. રાત્રે બેદી રીતે આયરીશોનાં ખુનો થતાં તેવો આક્ષેપ આયરીશ નેતાઓ આવા અમલદારો સામે મુકતા, પરંતુ આવાં કામના બદલામાં મામકુલ કોલીન્સના રીપબ્લીકન લશ્કર વાળાઓ બ્રિટીશ છુપી ધોલીસનાં માણુ-ઓનાં અને રાયલ કોન્સ્ટીબુલરીનાં માણુ-ઓનાં ખુન કરતા. આ મામલામાં કેઇય એરીઅનને એવડું કામ બતાવવું પડ્યું. છુપી રીતે તેને પોતાનું કામ કરવું પડ્યું અને બ્રિટીશ કાયદારના તંત્રને અટકવી

* જુલો “With the Dublin Brigade” પ્રસ્તાવવાનું પૃષ્ઠ ૨૭

દેવા માટે તેને પોતાના તંત્રને સજીવન રાખવું પડતું. આથી જીંદગીનો કાર-ભાર અટકાવી દેવા રીપબ્લીકન લશ્કરનાં માણસો ઇનકમટેક્સની ઓફીસો ઉપર દરોડા પાડી તેની કાબજી અને ચોપડા બાળી નાખતા, જકાત ખાતાની કચેરીઓ ઉપર ધાડ પાડી ત્યાંનાં અગત્યનાં કાચ-ળીઆંની હોળીઓ કરતા. જો કે તેમ કરવા જતાં તેમના સંખ્યાબંધ મનુષ્યો જીંદગીના લશ્કરની ગોળીઓથી વીંધાઈ જતા અને તેથી જ વીશેષ કેદમાં જતા, છતાં તેથી આયલેન્ડમાં જીંદગીનો સનદી કારભાર અટકી પડે છે એટલું જોઈ તેઓ પોતાની નીતી રીતી પ્રમાણે જિંદગી અમુક ભોગ આપનાં અચકાતા નહીં. આથી જ જીંદગી એવું માનતો હતો કે, એ જ ભોગે આયરીશની પોતાના દેશનો વહીવટ ચલાવવાની શક્તીની સાબીતી ને આપી શકે છે, અને સીનકીનની જડ ઉમેડી નાખવાના જીંદગીના લશ્કરના તમામ પ્રમાણે તેણે નીમ્મણ કરી નાખ્યા હતા.

અમેરીકાની 'સોસાયટી' (Society of Friends) તરફથી નીમાયલા તપાસ પંચે આયલેન્ડની મુલાકાત પછી કરેલા હોવામાં જણાવ્યું હતું કે:

“આયલેન્ડના ૮૦ ટકા જેટલા વીસ્તાર ઉપર જીંદગી સરકાર કાર-ભાર કરતી અટકી પડી છે, મવાળ વીચારના માણસો અને ઘણા યુની-યનીસ્ટો એ વાત સ્વીકારે છે કે, તેમણે સંરક્ષણ માત્ર સીનકીન પોલીસ જ કરે છે. જે જીંદગીમાંથી અંગ્રેજ લશ્કર તેમ જ પોલીસ ખેંચી લેવામાં છે. ત્યાં જ સત્તામતી દેખાય છે. આગેવાન યુનીયની

-સ્ટોએ સીનકીન તરફથી નીમાયલાં, ખેતીવાડી ને ધગનાં તેમ જ ‘બીમ્મ’ કમીશનોમાં એવા બળબી હતી.”

આ મામલામાં જીંદગી સત્તાવાળાઓને સારીયે આયરીશ જનતાની સામે થવું પડતું હતું, અને તેમાં મોટે ભાગે જીંદગી ‘મીટીંગ્સ’નું જ સંરક્ષણ કરવાની જવાબદારી રહેલી હતી. ખુદ મી. લોહડ જ્યોજી આમની સભામાં એ વાત સ્વીકારી હતી. કે, અમે આયલેન્ડની સામે યુદ્ધ કરી રહ્યા છીએ.

એટલે છેવટે એ સામસામે રણયુદ્ધના દેશવાળાઓ વચ્ચે સમાધાની થાય તે જ રીતે આયલેન્ડ અને જીંદગી વચ્ચે સુત્ર-હતી વાટાઘાટ ચાલી હતી. તે પહેલાં એ જ ઘોરણસર યુદ્ધ વીરાત મહેર થયો, કેવલ એરીઅનની ગેરકાયદેસર ફરેસી સંસ્થા કાયદેસર બની અને સમાધાની શરતો મોટી કાઢવા માટે તેની ખુદ્દી એક પણ મળી. જો કે સીનકીનના સર-દાર ડ’વલેરાની જીંદગીની સંપૂર્ણ સ્વતંત્ર થઈ જવાની શરતોનો સ્વીકાર ન થયો, પણ તેના સાથીઓ આથી જીંદગી અને માયકેલ કોર્લીએ મધ્યમ ભાગે સ્વીકાર્યો, પરીણામે એક વખતના એ ‘યુનીઓ’ સાથે મી. લોહડ જ્યોજી આયરીશ સ્વતંત્રતા [અમુક શરતો વાળી] નું સંધીનામા ઉપર હસ્તાક્ષર કર્યા એટલું જ નહીં પણ પાછળથી તે બંનેનો “Most courageous leaders ever produced by a valiant race” [જિહાદુર જાતીના બીંમતવાન નેતાઓ] તરીકે વખાણ પણ કર્યો.

આ રીતે આયલેન્ડ અને જીંદગી વચ્ચેની સાનમે વધતી કડવાશનો અંત આવ્યો.

મનુર—

જોયો પછે મરી જતો મુજ આખ સતમે
ગંદી જુની તુડી પધારી પરે અકાળે,
મુતો સુકાઈ બની છેક હતાશ ઉગ

૧ ત્યાગ્યો સમાજ જનતા થકી જો મનુર.

કેં છૂડું વરેલ ધરી અર્ધ ઉપાડ અંગે
ચીંતામી, અશુ થકી ઉંડી મુગ્ધતા આંખે;
પત્ની ઉભી સમીપ હવનસન્ધ્ય વેળા

૨ ગજાની ભરેલ વદને દીનતા ભરેલા

ને નમ આલ નીરખે, સહુ ઘેરી ઉભાં,
ગંભીરતા અકથ કે દીવમાં ધરંતાં,
ના તેડને ખખર ભોગ સમાજ કેરો

૩ આજે મુતાત થઇ આખરે સોજ મુતો.

જાણે શકે અહીં ઉભું થઇ મુતીમત
દારીદ્ર્ય આમ પશુ યોગ્ય નીવાસ સ્થાન;
પૈસા ન પાસ પછી દાકતર ક્યાંથી આવે!

૪ રે બાવુભાવ જગ ભુલી ગયું શું આજે?

એણે ફરી મનુરી રવેદ ઝરંત અંગે,
ને એમ ના નીરખીઓ રૂપી ઉગતો કે
ક્યારે જતો વીરમી પશ્ચીમ તે ન જાણ્યું;

૫ કાર્યે સહુ છવન આમ ગુંથાઇ ખોયું.

ખાધું ન પુલું કદી કામ થકી વીરામી,
તોયે ન પાસ ગરતાં રહી એકે કોડી,
જ્યારે મરે અતીથ કામથી, મુરીવંતા

૬ ખોશ નીરાંત થકી જોજ કરંત પેલા!

માયો મનુર નીજ ઉઝવવા ઉગણી
જાણી અજાણ બની, આત્મ અવાજ મારી
એ મુડી ચક્કર મહી મુડી લુપ્તકા રે!

૭ અવા અનેક હજુ ભોગ કંઈય લેશે.

ઉઠો કસો કમર જો કચડયાં સમાજે,
હ્યો વેર પીવ તણું આંખ ઉઘાડી આજે,
ખધુત્વ, દેશ, ધન, મુક્તી, સમાનતાની

૮ સ્થાપી સમાજ નની હુલન લાવનાની.

ત્રીભુવન બી, પરેલ

વી રા

અનુવાદ

ડૉ. મંજુલાલ જમનાગમ દવે એમ એ

પ્રખ્યાત ગ્રામસ્કાલ વાઈલ્ડે ૧૮૮૧ મા આ નાટક રચેલું, અને ૧૯૦૮ મા તે પહેલીવાર પ્રસીદ્ધ થયું. પુરા નવ વર્ષ વીત્યે તેમા ભાષેલી રગી થત વિખેલવની ભવિષ્યવાણી આવી પડી અને ઝાશાહીનો અંત આવ્યો.

દ્રમ્ય પ્રદેશ : ગંધિયા

મમય : ૧૭૬૫

અંક પેલો

દસ્યન્દક ચર્ચાવય મોઝાન્થો-મોઝાન

[નંદાનને છેક ઉપર કાતરીએ નાકલુમની બાધન મનુયો ઉભેન છે- તદન ચાન્ત ને એકમેકથી નીચુટા. એક જણ મેન પર નાક નખી ગ્હેન છે પાછળને બાગલે નાગી નનગર આથે પીગા વસોમાં એક જણ ઉભેન છે લુમની બાગ્યા કેટનાકો પ્રવેગે છે]
પીગા વસોધારી મનુષ્ય કાપ પ્રવેગે છે ?
રામ્દ !

હતા દોલી ન્યા આનન્દ
(તરીઆળમા દોકારા વાગે છે. વીન-
વવાદીઓ અરવતુળાકારે મેનની
આસપાસ ને રંગમુમીની મધ્યમા
ઉભે છે)

મેની ને ના સમય થયો ?

નીતે વીનવવાદી દુખ સડવાનો સમય
થયો

પ્રેમીડન્ડ આજ તીથી ગઈ ?

એથો વીનવવાદી નાસની તીથી આજ
ઉગી

પ્રેમીડન્ડ નય મ્યુ ?

પાયમે વીનવવાદી ક્રાન્સના વીનવ પછીતુ
નયમુ વર્ષ

પ્રેમીડન્ડ કેટના જણ છીએ આપણે ?

છમે વીનવવાદી દસ, નન, ને ત્રણ

પ્રેમીડન્ડ આનાર્થાય ઐગ્રક જણ સાથ
કાછટે જગત સમગતને હતેન

વાર, પણ આપણો આગય શુ ?

નનમે વીનવવાદી મુન્તીગન

પ્રેસીડન્ટ: આપણે ધર્મ ?

આઈમે વોલ્ફવવાદી: વીનાશ.

પ્રેસીડન્ટ: આપણી કરજ ?

નવમો વીલ્ફવવાદી: આત્માને નાથે થવું.

પ્રેસીડન્ટ: બંધુઓ, ઉત્તર તો બરાબર દેવાયા,

બધા પ્રશ્નોના. ને એ પણ પ્રતીત

થઈ રહ્યું કે નીહીલીસ્ટો વીનાશીન

કોઈ જ અહીં લાગત નથી. સાચો

એકમેકને હવાં નીકાળી રહીએ.

(વીલ્ફવવાદીઓ છુકાનીઓ છોડે છે-

તેમના મુખ અન્યોન્યને દેખાય છે).

માઈકેન, પેલી પ્રતીતના પુત્ર: બોલી

જા બે.

માઈકેન લક્ષ્મીધી થતા મુધી કંદરતી

સૌ મારા સ્વભાવને વીદારવા: ન

કાંઈને મ્હાવું તેમ ન કોઈથી મ્હ-

વાવું: ન કોઈની દયા ખાવી તેમ

ન કોઈની દયા ઝીરવી. ન પરણવું?

તેમ ન પરણાવવું: રાતે છુપાઈથી

સૌ મહાકામ કરવું: પીવાના

ખાનામાં એ ભેગવવું પીવાને

પુત્ર પ્રતી, પતીને પત્ની પ્રતી,

ભાઈને ભાઈ પ્રતી વીરોધી કરવા.

વીના ભયે, વીના આગાએ, વીના

લવીળ્યની કો ચી તાએ, કેવળ સહવું:

વણસાડવું, વૈર લેવું.....

પ્રેસીડન્ટ: કેમ સૌને કથુબ છે આ ?

વીલ્ફવવાદીઓ: કથુબ: કથુબ: કથુબ છે સૌને.

(સૌ આમતેમ હપમાં ધુમી રહે છે)

પ્રેસીડન્ટ: વખત થઈ ગયો, માઈકેન, પણ

તે ન આવી હજી.

માઈકેન: આવવી જોઈએ ! તેના વીના આપણે

સૌ આંધળા લીંત, નહીં ?

એલેક્સીસ: પકડાઈ, તો તે નહીં હોય,

પ્રેસીડન્ટ ? હું માતું છું તેમ

ચોવીસ નેના પાછો પકડી રહ્યા છે.

માઈકેન: હમેશ તને કંઈને કંઈ મોરકાની

ચોવીસ અળવળની ખખર પડ્યા

વીના રહેતી જ નથી-એક પ્રામાણીક

વીલ્ફવવાદીને માટે આ થણું કહે-

વાય-થણું કહેવાય.

પ્રેસીડન્ટ: ચોવીસના એ કુતરાઓએ તેને

પકડી હોય તો આવતી કાલથી

સર્વત્ર રાતા-વાવડા ઉડ્યા સમજાવે-

સીવાય કે તે પાછી આપણી સંગ

ન ઉભી રહે ત્યાં મુધી. અને તો

લાગે છે એણે એ ગ્રાન્ડ ડ્યુકના

નાચમાં જવામાં મુખાઈ કરી, મેં

તો તેને તેમ કહેવું, પરંતુ તેને

તો ઝાર તથા સૌ તેના ગાપીત

સંધને પ્રત્યક્ષ જોવા હતો...

એલેક્સીસ: દરબારી નાચમાં ગઈ છે ?

માઈકેન: મને કાંઈ તેનો ભય નથી. તેને

પકડવી કંઈ સહેલું નથી, એ

લોકો એ નાગણના કુકોડો નથી

જાણતા એમ નહીં. પણ રાજમહે-

લમાંથી કાંઈ ખખર મળ્યા આને ?

જુથમગર ઝાર ચોતાના દોકરાને

વીધી રહ્યો છે-એ સીવાય બીજું

કાંઈ જ મેં નથી મુખ્ય. પણ, તમે

એ રાજકુમારને જોયા છે ? કોક

ઝોર ઝોર વાતો, એના વીધે સભ-

ળાય છે. કહે છે કે તે તો લોકનો

સાચો સન્મીત છે, પરંતુ એક

રાજનો કુવર આમ કદી કરે એ

જાણ્યામાં તો નથી. એવી રીતની

તેમને કદીય તાલીમ મળી જાણી

નથી.....

પ્રેસીડન્ટ: ગમે નવેં પ્રવસિથી તે પાછો

આવ્યા કે તરત જ તેના પીતા ઝાર

તેને રાજમહેલમાં નજરકેદ કીધો...

માધકેત : હીકઃ હીકઃ એ તો જ્યારે તે
ગાદીનર્શન થાય ત્યારે અચ્છે
જુલમગાર નીવડી રહે તેટલા માટે
સ્ત્રી; પરંતુ કંઈક ખીબ સામાન
ચાર છે ?—

પ્રેમીડન્ટ : આવતી કાલે રાજસભા ભરાનાર
છે—ચાર વાગે સા માટે તેની કાદને
ખબર નથી પડતી. જાહેરો તો
દોડાવ્યા...પણ ગ્રથા.

માધકેત : રાજસભા ભરાનાર છે એટલે
જાણુ' કે કાંઈ ધાતકી કૃત્ય થવા-
નું જ. પણ તે મહેલના કીચા
ખંડમાં ભરાશે, વાર ?

પ્રેમીડન્ટ (પત્રમાંથી લાંચતો) : રાજગણી
કેથેરીનને નામે જોગખાય છે તે
ખંડમાં.

માધકેત : પણ તે કયી દીશાએ ?

પ્રેમીડન્ટ : હું તે ન કહી શકું, માધકેત.
જેતખાનાની અંદરની સૌ જગ્યા-
ઓની જોડલી મને જાણુ છે તેટલી
રાજમહેલની નથી જ.

માધકેત (સદસ્ય એલેક્ઝીસને) : કયાં છે એ
ખંડ, એલેક્ઝીસ ?

એલેક્ઝીસ : પહેલે મજલે. પણ સા માટે મને
પુછે છે, વાર ?

માધકેત : કંઈ નહીં, કંઈ નહીં, અમ-
રતું જ ! એ તો જારના જીવનમાં
તેમ તેના સૌ સંચાલનમાં મને
જાહેરો રસ છે માટે પુછું છું.
ઉપરાંત મને ખાતરી હતી કે તું
સૌ જ રાજમહેલ વીધે મને કહી
શકશે. પ્રોફેસરો હરકાંઈ ગરીબો
વેચવીવાનો વીધાથી* રાજધર
સંબંધી સૌ જાણી શકે છે. તે
તેમની કરજ છે, નહીં ?

એલેક્ઝીસ (સ્વગત) : માધકેત મને ખંડની
નજરે જુવે છે શું ? આજ કાંઈ એ
વીચીત્ર લાવ મ્હારા સન્મુખ પ્રકટ
કરી રહેતો જણાય છે. પણ—તે,
હા, તે કાંઈક જ ન આવી ? વીધ-
વનો સારાય હુતાશ તેના વીના
કેવળ ભમ્મીભુત થતો અનુભવાય છે.
માધકેત : હમણાં હમણાં તેં દયાખાનામાં
ધણાં ધણાં માંદલાઓને સાળાં
કયાં શું ?

એલેક્ઝીસ ; હ, પણ એકની માંદગી એટલી
ભયંકર છે કે ન પુછો વાત કેટલું
ય મને મન છે કે હું તેને સ્વસ્થ
કરી શકું, પણ અશકત...

માધકેત . અરે, એવું તે કાણુ છે એ, વાર ?
એલેક્ઝીસ . રશીય . આપણી માતા.

માધકેત : રશીયાનો રોગ તો શસ્ત્રવૈદ્યની
છરી વડે જ સાને થવો નીમાયો છે.
તમારું 'પોચકુ' વૈદક ત્યાં કામ ન
આવે.

પ્રેમીડન્ટ . પ્રોફેસર, છેલ્લા તમારા લેખનાં
પાનાં અમે વાંચ્યાં. ઉત્તમ છે આખો
ય એ ઉલ્લેખ.

માધકેત : સા વીધે છે એ, પ્રોફેસર ?

પ્રોફેસર : એનો વીધય તો, મ્હારા ભાગ્યે,
રાજકીય સુધારણાનો છે—એટલે કે
"માનવ વધતું રાજદ્વારી સુધાર-
ણામાં સ્થ ન" એ વીધે.

માધકેત : ભયંકર, કાન્તીના સમયમાં—વીધ-
વની ઝંઝાવાત ભરી ઝડીઓમાં—
લાગે જ મને કાગળ તેમ ગાદી
સાંભરી રહે છે. તેમાં 'તો જોડલું'
કામ સો સો કવીતાઓ ન કરી
શકે તેટલું એક ખડ્ગનો ચમકારો
કરી શકે છે. છતાંય જોડશું—આ
વીધ નની છેલ્લી કૃતી ઉકેલશું.

મને આપશે, પ્રોફેસર ? હું મ્હારી

મેં જ તેને દેકેલી જઈશ.

પ્રોફેસર. અધુ, તને વીરામ ચીન્હોની જાણ
જરૂર મુજ નથી; એલેક્ઝીસને તે
વાંચવા દે.

માઈકલઃ માંજનો અર્થ સમજાવો તો પછી
વીરામચીન્હોની મને કશી જ જરૂર
કાં નથી રહેતી. હવે, એલેક્ઝીસ
તે વાંચે. એનો અવાજ એરીસ્ટોક્રે-
ટને છાજતો છે તેવી જ ને ?

એલેક્ઝીસ (વાચતો). “લુન્ડન જુલમ-
ગારનો હતો, અને તેણે તે જાન્ય
કેમાં, બચીવ્યકાળ આપણો છે, ને
આપણે તેને પવીત્ર કરી રહેશું.”
ખરેખર, ભવીષ્યને જરૂર આપણે
હાથ પવીત્ર બનવા દે. વીના હીંસા,
વીના યુન, વીના-અપરાધ, એક તો
એવો વીપ્રત્ય, એક તો એવી કાન્તી,
થઈ રહો, પૃથ્વી જે વડે પતીતપા-
વની ને પાપરીભોચની બની રહે.

માઈકલ તત્તવારને ઝડકે તેમણે આપણને
મુલુનેક છે, ને તત્તવારનો ઝડકો જ
તેનો પુરુષો ઉત્તર દઈ રહેશે!
એલેક્ઝીસ, કહે ન કહે પણ તું
અધુ જ નાલુક દીસે છે. આપણા
સંઘમાં તો એવા માણસોની જરૂર
છે જેમના હાથ જેટલા શ્રમજી
જગ ને ખડબચડા હોય તેટલા જ
લોહીથી તે ભીંજાયલા ને રાત્રી હોય.

પ્રેમીકન્ટઃ ચુપ, માઈકલ, ચુપ! એલેક્ઝીસ
તો આપણામાં અજબ બહાદુર છે.
માઈકલ (સ્વગત) : આજ રાત્રે જોકે છું
તેની અશ્વરૂરી.

(બહાર દાર ખખડે છે)

અવાજઃ કોણ પ્રવેશે છે ? શબ્દ ?—

ઉત્તરઃ લોહી તથા સ્વાતંત્ર્ય.

માઈકલઃ કાણ છે વાર ?

વીરા : આ દેવ તું લોકરણો !

પ્રેમીકન્ટઃ વીરા, વીરા, હવે પધારી ! ત્હાર
વીના અમારાં હૈયાં સાવ નીરુપ્ય
હતાં. પણ હવે સ્વાતંત્ર્યનો સીતારો
ઉઠ્યો, ને અમારી નીવાને હરી રહ્યો
અધોર-અધોર રાત્રીને વીતાડી રહ્યો.

વીરા : રાત્રી વીતી નથી હજી ! અધોરતમ
ચન્દ્રીદોણી, તારાવીદોણી અમાવા-
ચાની રાત્રી તો હજી રશીઆને
આંગણે આજ જ પ્રસરે છે. હવાન
નામધારી મનુષ્ય જેને જગજનો
ઝારને નામે સંબોધે છે તેણે લોક
ગણતી છ'દગી સામે કારમી વીના-
શબવાદ પ્રકટી શરૂ કરી દીધી
છે—જે વડે રશીઆ, આપણી માતૃ-
ભૂમી રશીઆ, અધાર મુઘી ન
કરેમ એવા ત્રાસ ધકી તપ્ત
મુખમાં હોમાઈ રહેશે.

માઈકલઃ એવું તે એ લુલ્લમગારે શું
કયું છે વાર ?

વીરા : આવતી કાલે સમગ્ર રશીઆમાં
“માશલ લો” નાંદર થઈ રહેશે.

એલેક્ઝીસ. માશલ લો ! લગ્નરી કાયદો !

વીરાવી કાનુન ! મર્થા ! મર્થા !

મર્થા તો તો.

એલેક્ઝીસઃ માશલ લો ! અશંક્ય !

માઈકલઃ ‘મુખ’ રશીઆને માટે કયું જ

અશંક્ય નથી—સીવાય કે મુધારણા

ચાન્તી.

વીરા : માશલ લો. લોકલોકેતું છેલ્લામાં

છેલ્લું સ્વાતંત્ર્યભાન હવાં હુંટાઈ

જશે. વીના કામ ચત્રચ્છે, વીના અરજી

યા અપીલ કયે, વીના પ્રતીપલ્લીએ

પણ આપણા અધુઓને તેમના

ચરમાંથી પકડી લઈ જવામાં આવશે.

કુનનની માફક ભર્યા ગુના વચ્ચે,
મણેસા કે બગ્ગરની મધ્ય ખણ
કરી તેમને બંદુકની ગોળા થઈ
વીંધી નાખવામાં આવશે, સૈન્યીરી-
આની ખાણોમાં કંડીથી થયરી કાંપી
કારી જવા તેમને મોકલવામાં
આવશે, જેમની કાળા અધારી
કોટડીઓમાં પુરવામાં આવશે, તે એ
રીતે રીખવી રીખવી તેમનાં અંગે-
અંગે, તંતુએ તંતુ, નંદ્રાનંદ્ર મૃત્યુ-
પ્રાય કરી નાંખવામાં આવશે. મારાં
લોનો અર્થ જાણો છે ? આરી ય
પ્રગ્મને ગંગી રહેવી એ જ એક
એનો અર્થ છે. મણેસાઓ રાત્રી
દીવસ રાજસૈનીકોથી ભર્યાપુર્યા રહેશે,
માનવોના રહેવાના વસવાટોમાં ચોક્કી
પેટાઓ ફરતા રહેશે. શુદ્ધ દીસનાં
કોઈ પણ મનુષ્ય ધર ખસર પગ,
દુદાતે હવાં નહીં ટેકવી શકે-સીવાય
કે છુપી પોલીસના મીપાઈઓ,
દેશદોહીઓ, અને જાસુઓ. ઉંડી
શુદ્ધાઓમાં હવે તો ભગઈ જવાનો
વખન આવ્યો, જ્યાં ચોરીકોથી છુપ
મળી શકાશે. ને ધીર-શ્વાસ મરુ
કંઈકે ગણગણી શકાશે. જલ્લ,
રશીયનું ભનું આપણે હાથ હવાં
થઈ રહ્યું!

પ્રેમીકન્ટ : કદ તો આપણે સડન કરશું જ
ને ? તો તે ય એક પુરવું છે.

વીગ : પણ તે તો આપણે સડતાં જ આવ્યાં
છીએ ને ? હવે તો “મારવું ને
મરવું” એનો સમય આવી પહોંચ્યો
છે. વીંધવું ને વીંધાવું : વેર લેવું,
ને ખપી જવું-શર્વીદ થઈ જવું...

પ્રેમીકન્ટ : અત્યાર સુધી કાંકગણે બહુ
બહુ સહ્યું...

વીગ : કારણ તેઓ ખીચરાં ગાળાન લના
પણ હવા તેમ તે નથી જ. ગાપણે
—નીનીકીકીકીએ તેમને રાત્રી રૂપી
જલનાં ફળ ચખાડ્યાં છે, અને તે
દ્વારા રૂપીઆની મુંગી સડનરીસ-
નાના દીવસ હવે અગ્ન થયા છે.

માઈકલ : મારાં જ લો, વીગ ! ભયંકર સમા-
ચાર તું સાવી રહી.

પ્રેમીકન્ટ : રૂપીઆના નવાનંદ્રમૃત્યુનું એ
આગ્ન્યનપત્ર, વીગ

વીગ : અથવા દુનીયાએ ન કાંઈ, ન
સુખેય, ન કંઈય, એવા વીશ્વચીનત
વીંધવનું આમંત્રણ, પ્રેમીકન્ટ.

માઈકલ : પછી ખચર છે તને વીગ ?

વીગ : આ રચું તે જાહેરનામું પ્રીત્ય
વેલના એક સુખ એકેટરી કનેથી
મેં તે મેળવ્યું—એને નક્ક કરવા
મોક્ષ હવું ત્યાંથી, અને તેથી જ
મને આવરી વાર લાગી.

(માઈકલને હાથ તે જાહેરનામું
આપે છે—તે વાંચે છે)

માઈકલ : “જાહેર સલામતી જાળવવા—માર્ગ
લો. લોક પીતા ગાળના હુકમથી.”
લોક પીતા ગર !

વીગ : હા રતો. પીના ખરા રતો, જેમનું
અપચીત્ર નામ કદીય રડવામાં
કોઈ નહીં હાથ શકે, જેમનું ચાન્ડ્ય
પ્રજનસત્તાક થઈ રહેશે, જેમના
પાપી કૃત્યો ભાગ્યે જ ભુલી શકાશે,
(કારણ એણે જ આપણને આપણ
નીત્યના અન્ન કદી વીખુટાં પાડ્યાં
છે) : અને જેની કને નથી રહ્યાં સત્તા,
અધીકાર, કીર્તી, આજ વા સદા
સર્વશ

પ્રેમીકન્ટ : આને જ માટે ત્યારે રાજસભા કાચે
મળવાની હશે, હજી સહી થઈ નથી
ને તેના પર ?

ધીરી રહેશે? અને ખુદ સ્વતંત્રતા
યુ અન્યને કોને પોતાને પરમ આચાર-
ય પદે સ્થાપી રહેશે? વીરા, ઓ
વીરા, તું ન જતી!

વીરા : હા, તું જેમ જુએ તેમ.
હું નહીં જઉં. હું અહીં રહીશ.
સ્વતંત્રતાની ખાતર, રશીઆની
ખાતર, ધરીબર હું અહીં યોધા
જઈશ.

એલેક્ઝાન્ડર : રશીઆ જરૂર તારે ધવાશે
જ્યારે તું મરશે, વીરા. અને મ્હારી-
ય સર્વ આસાબીતાવા ત્યારે જ ના-
પ્રાપ થશે-હા, મ્હારી ય...વીરા,
આજ તું ખુદ કારમાં સમાચાર
લાવી છે-મારાં જ લોના-લખકર છે,
અતી માસક. મને ખબર ન હતી,
મને કશી ખબર ન પડી!

વીરા : તને કેવી રીતે ખબર પડી હોત,
વાર? એ તો જાણે કાવતરું રચા-
ગત તેની તને શી જાણ પડે વાર?
આપણા સૈા કરતા આ જાન જીવે
છે, તેના હાથ લોકગણના ખુન ગણી
રાતા થયા છે, ને તેના આત્મા
અન્યાયના હારે નર્ચા કાળો કુદ થઈ
ગયા છે. હા, રશીઆના આવાં એ
અંતઃકરણો કેવી રીતે એક સાથે
રહી શકે છે-તેવું ને તારું-તે જ
મને નથી સમજાતું!

એલેક્ઝાન્ડર : વીરા, 'સાજીવીરા' હમેશા આવા
ન હતા. એકદા તે યે લોકગણને
અતીવે મ્હાતો. એ તો તેમના મુખ્ય
મંત્રી પોતે મરાઝોડ્સ્કીએ તેમની
આવી દશા આપી મુકી. જરૂર
આવતી કાલે હું રાજાજી સમક્ષ
લોકેપલનો બચાવ કરી રહીશ.

વીરા : ઝાર અમકા લોકગણનો બચાવ
મુખ્ય છાકરા, જેમને માથે મરણ
બમતું નાંખ્ય તે જ આપણા ઝારને
મેવા નતપર થાય છે. ઉપરાંત, એવી
દયાને મારે રેવના એકાદ અવાગરને
કોણ લેખે છે ત્યાં? અમદત પ્રજાની
આત્મ, ચીસ મુઠી જે પાપાણુ હૃદય
ન પીગળ્યું તે ત્યાર સમા એકદા.
રક્તના બચાવને મારશે કે?

એલેક્ઝાન્ડર (સ્વગત) : છતાં ય હું તો લોક
પક્ષમાં બોલીશ જ. વધારેમાં વધારે
મને હૃદયે એટલું જ ને.

પ્રોફેસર : આ રહ્યાં જાહેરાતમાં, વીરા. બરા-
બર છે તે?

વીરા : હું તેમને વાંચી બેઠાશ. કેવો મુન્દર
છે તે? આજના બેઠાશ કદો ય મુન્દર
તેને નહોતો દોષ. કેવી સ્વતંત્રતા
ય ધન્ય થઈ, કારણ તેને આલો એક
પ્રેમી-આલો એક પુજક મળી રહ્યા.
એલેક્ઝાન્ડર : કાં, પ્રેમીડન્ટ, શા વીચારમાં
ધુભે છે તમે?

માઈકેલ : રીંછને કાં ઉત્તમ રીતે હણાય
તેનો વીચાર કરી રહ્યા છીએ અમે.
(પ્રિમીડન્ટના કાનમાં કંઈક કહે છે,
ને તેને જરા આંધે લઈ જાય છે)

પ્રોફેસર (વીરાને) : આ રહ્યા આપણા પારીસ
તથા બર્શીનવાસી બંધુઓના પત્રો.
શા ઉત્તર તેમને આપીશું વાર?

વીરા (તેમને એમ જ હાથમાં લેતી) : મેં
ને મ્હારો કુદરતી સ્વભાવ ન
વણસાડ્યો હોત, કદી આપું નહીં,
તેમ સ્વભાવું નહીં-એવી પ્રતીતિ
ન લીધી હોત, તો જરૂર હું
એના પ્રેમબંધે બંધાઈ હોત. અરે,
પણ હું મુખ્ય છું, મ્હારી ચોતાની
દ્રોહી છું, દ્રોહી છું! પણ ત્યારે

અહીં તે મું કામ આવી રહ્યા?—
મુનુન્દર તેના તૈજસ્વી મુખ સાથે,
સ્વાતંત્ર્યે જળના તેના હૃદય સાથે,
પુન્ય પરીવ્રતા પાંચરત્ન તેના
આત્મા સાથે કાં આમ તે મને મળી
રહ્યા? એવું મને કાં યદ્યદં છે.
શ્રાવ્યતાની મદીલી હું તેને વખતો
વખત એવું કાં કાગી રહે છે, કે
ભવે તે મારો રાગ રોધ. અરે,
મુખ, મુખ, મુખ! કેવી મદારી
પ્રતીતિમાંથી હું ચળું છું? પાનીથી
ય પોચી બની જઈ છું—સાચ
નખળી! બસ, બસ, બહુ યયું
લખાં! મન સારય થા. અને હરનીશ
મરી રહે કે તું નીલીલીક છે—
પ્રીત્તવવાદીની છે, અધોર-અધોર
સંદારક મક્તી છે!

પ્રેમીકંઠ (માછકેસને): પણ તું પકડાયે ના!
માછકેસ: મને નથી લાગતું. સગ્ગી ગાંઠના
મુનીકેમ' હું પહેરી લઉં; અને
પંડરાગીર કનક તો આપણામાનો
છે, પહેરે જ માળે સૌ ખેડે છે,
તો જગજર દુર તારી રહીશ ને
અંદુક ચક્ષુવીશ.

પ્રેમીકંઠ: કહું ત્યારે કૌને?

માછકેસ: ના, એક શબ્દ નહીં! આપણામાં
એક દ્રોહી છે—દ્રોહી છે.

વીરા: બરાબર છે આ સૌ જાહેરનામાંના
ચાલશે. પાવસો ક્રીવ મોડસો, પાંચસો
ઓડીસા તથા નોખગેરોડ, પાંચસો
વાસા, અને હળર હળર દક્ષીણના
મુલકમાં વહેવાવી રહે. જાકી મને
ખબર છે કે એ લોકો શી આ
જાહેરાતની ગણના છે તે, તેમ
આપણી પણ. એ તો શહેરમાંથી જ
ધા કરેલા રહેલા છે, ગામડામાંથી
નહીં.

માછકેસ: અને તે પણ તરવારનો, નહીં
કે મોસોળાઓનો.

વીરા: પોતાના પંચા ક્યાં છે વાર?

પ્રેમીકંઠ: આ રહ્યા.

વીરા: હુઝી ચાકો! રશીઆના ગીનો
તેના હૈયાને સુગી રહ્યા છે. ત્યાંના
પણ આપણા બહુઓને આપણે
નહીં ભૂલીએ.

પ્રેમીકંઠ: ખરું કહે છે તું, માછકેસ?

માછકેસ: ખરું! મ્હારા પ્રાણ પાચરી રહું,
જે ખોટું પડે તો.

પ્રેમીકંઠ: હાર ત્યારે કૌ અંધ કરી દે.
એકેકનીય દવાનેગીવીન્સ મોડકાના
અંદ પેઢ્યાગાના પ્રીદાર્થી તરીકે
અહીં જોડાણ, આ મારાં લે
સંબંધી તે અમને કા ન જણાવ્યું,
વાર?

એકેકસીસ: મેં, પ્રેમીકંઠ?

માછકેસ: હા, ને. તું તે જાણતો હતો—

તારા કમું કાંઈ જ નહોતું જાણતું.

એક દીવસતું એ કૃત્ય ન હોય.

આવાં શસોને ઘડનાં તો દીવસો

વીત્યા હોવા જોઈએ તો તે અમને

કાં ન બેન્યા? એક અવાડીઆ પર

તો આખાદ મોકા મળી ગયો હોત.

સ્વાતંત્ર્યના મવનો છેલ્લો પાસો

કેંકાઈ રહ્યો હોત. પણ હવાં-હવાં

તે વખત વીતી ગયો. બહુ-બહુ જ

મોડું થઈ ગયું. હું કહું છું શા માટે

આમ તે એ વાત છુપાવી રાખી?

કહે, કહે?

એકેકસીસ: સ્વાતંત્ર્યના શપથ ત્રણ હું

જાણતું છું કે માછકેસ, તું જાણ

નથી જોયતો. ને નાલકનો મ્હારો

પર આજ અંધારી રહે છે. એ

કુખ કાતુન વીધે મને જરાક જોડવી

પણ જાણુ નહી. મ્હાર આત્માના
સમ-મધુઓ, મેં કયું જ તે વીરે
જાણુ હોય તો. હું કેવી રીતે તે
જાણી શકું?

માઈકેસ : કેવી રીતે કેમ? તું તું કોણી છે
ના? ગઈ સમા આપણી ખનમ યથે
તું ક્યાં ગયેલ પાર?

એલેક્સીસ : મ્હાર મકાન, માઈકેસ.

માઈકેસ : ભુટ્ટ! હું કે સુધી ત્હારી પાછળ
પાછળ આવેલ. એક વાગે રાતના
તું અહીંથી છુટા પડેલ. કાળા
ત્હારા ડગલામાં ઢંકાઈ જઈ તેં
નદી આગળી ને નાવરીવાળને એક
સોનાનુંકર દીધી-તેં, ગરીબ
વૈદ્યીવાના વીધાર્યાએ! પુનઃ
પાછા ડગલે વીંટાળી તું આગળ
આપ્યા ગાંધા. મને થયું હું ત્યાં
ને ત્યાંજ ત્હારો પથ કડે. તેં
ધારેલ કે ત્હારી પુત્ર કોઈ જ નથી
આવતું, મુખ! મને તું નથી
ઓળખતો; આ શીકરી કુતરો તો
લગભગી ભાગ દાદી ગઈ છે.
મણિલ્લે મણિલ્લે હું ત્હારી પાછળ
ભ્રમતા. અન્ને સ્વેદ આછાકરના
દેવાસપત્ની પાપ તું પોંચ્યા, રાજ
મહેકના રક્ષકને તેમનો જાણીતો
શબ્દ જણાવી રહ્યો, ને ત્હારી
ચોતાની કુંચી ઘણી ખાનગી એક દાર
ઉગાડી રાજમહેકના તું પ્રવેશ્યા...

સહુ જ વીધવવાદીઓ. રાજ મહેકમા?

વીરા : એલેક્સીસ!

માઈકેસ : હું, થોભ્યો. રશીઆની આ લાંબી
રાત્રીઓના સકળે પ્રદર એમ મેં
ત્હારી વાટ જોવામાં નીતાડ્યા-એવી
આશાથી કે જેવો તું ખ્હાર નીકળે
કે તંત્રજ રતને વીધી નાખું. પણ

તું ખ્હાર નીચર્યો જ નહીં. રાજ-
મહેક છોડી તું ખ્હાર આપ્યો જ
નહીં. મોરકાની ધુમસને ચીખેરતો
રક્તરાતો સુષ ઉગતો મને પછી
જણાઈ રહ્યો. રશીઆના ત્રાસનો-
દુઃખનો-આતનો સુષ પ્રકટતો મેં
ન્યાય્યો. કેમ, ત્યારે રાત્રીઓ તો
તું રાજમહેકમાં નીતાડજ ને? રક્ત-
કોના છુપો શબ્દેય તને તો
જાણીના છે, દાગની કુંચી પણ
ત્હારી કને છે. અરે, અરે, છુપા
રાજદુન! દેશમેહી! મેં તો ત્હારા
પર પેસેથી જ નોતો વીધાસ
મુક્યો-વાંકડીયા ત્હારા વાળ, મોઝકડી
ત્હારી વાળી, ને મુસુન્દર ત્હારા,
મુખની મુદામળતા-એ સર્વ મને
પેસેથી જ નોતાં કમ્યાં ત્હાર
અંગ પર કીયા કપટની નીશાની છે
વાર? તેં કીધું દુઃખ સહુ છે
જ? ત્યારે તું કેવી રીતે લોકમાનિ
એક હોઈ શકે? તું તો છુપો
ગમસ છે-કોહી-કોહી.

ઓખીસ : તેને હાથી રહો-હાથી રહો તેને.

(સા પાતના હરાઓ કાઢે છે.)

વીરા : (એલેક્સીસની આગળ ધની આવી):
દુર રહે, માઈકેસ! દુર રહો બધા
જ. કાઈ જ તેના પર હાથ ન
ઉગામી રહો! આપણાં સૌમાં તે જ
એક ઉમદા ખીરદવ-તો છે.

ઓખીસ : મારો તેને-હથો તેને-વીંધો તેને.

વીરા : જોડે છું કેવા તેને હરો છે તે-
પ્રેમીડન્ટ : વીરા, માઈકેસ જ કયું તે તે
ન સુર્ય? આખી રાત તે કાંતના
મહેકમાં રહેલા. તેને છુપો શબ્દ
જાણીતો છે, તેમ તેની કને કુંચી

પણ છે. ત્યારે એ પરથી ખાત્રી નથી થતી કે તે છુપો રાગદુત છે?

વીરા : મને માછકલ પર લરેસો નથી. તેનું કંઈયું જુદું છે-જુદું છે! કેમ, એલેક્સીસ કહે કે તે જુદું છે!

એલેક્સીસ : તે સાચું છે. તેણે જે બધું તે જ કહ્યું છે. ઝારના મહેલમાં જ મેં તે રાત્રી ગાળી હતી. માછકલ સાચું જ બોલે છે.

વીરા : દુર લેહો-પાછા લેહો! એલેક્સીસ મને ત્હારા પર વીન્યાસ છે. તું અમને કદી જ છેલ નહીં દે પેસાની ખાતર તું લોકલાગણીને નહીં વેચી દે. તું પ્રમાણીક છે-સાચો છે. કહે, કહે, કે તું છુપો રાગદુત નથી!

એલેક્સીસ : છુપો રાગદુત? તમને ક્યાં ખબર નથી કે હું તે નથી જ. જો અધુઓ, હું તો ઠેક મરજુ-મુધી તમારી સંગે જ બેઠાં છું.

માછકલ : હા, હા, ત્હારા પોતાના મરજુ મુધી.

એલેક્સીસ : વીરા, હું સાચું કહું છું તે તું જાણે છે.

વીરા : હું તે પુરેપુરું જાણુ છું.

પ્રેસીડન્ટ : ત્યારે તું અહીં કેમ આવ્યો, દ્રોહી?

એલેક્સીસ : કારણ હું લોકગણને ચાહું છું.

માછકલ : ત્યારે તું તેમની ખાતર સહીદ થઈ ગયે છે કેમ?

વીરા : માછકલ, તેનો એક વાળ વધે તું કરી રહે તે ખેડમાં મને હજુ પ્રથમ.

પ્રેસીડન્ટ : માછકલ, આપણે વીરાને ખોવી નથી ઘટતી, લોકે ત્યારે જેવી તેની ઇચ્છા.-લોકે આ છોકરો તેની ખાતર હવે તો રહેતો. આજ રાતે આપણે તેને અહીં રાખ્યું. અત્યાર મુધી તો તેણે આપણને નથી છેતર્યા...

(પ્રહાર સૈનીકનાં પગલાં વાગે છે. દાર હોશય છે)

અવાજ : રાગદુતના નામમાં દાર ખોલી મૂકો! માછકલ : આપણને આણે છેલ દીવો. આ ત્હારું જ કૃત્ય છે, જનરલ!

પ્રેસીડન્ટ : માછકલ, આવ, આમ આવ. અત્યારે એકમેકનાં ગળાં કાપવાનો સમય નથી-જ્યાં આપણું પોતાના જ ડોકા કપાવાનો વારો આવી લાગ્યે છે.

અવાજ : રાગદુતના નામમાં દાર ખોલી મૂકો! પ્રેસીડન્ટ : અધુઓ, સૈા જ તમે છુટાનીઓ બાધી લો. માછકલ, તું દાર ખોલ. આજ એક આપણે માટે લાગ્યોનો અવગર રહો છે.

(જનરલ કોલમ્બીન તથા સૈનીક પ્રવેશ છે.) જનરલ : રાત્રીના અગાધાર વાગે સૈા જ નાગરીકોએ પોતપોતાનાં ધર્મ ભરાઈ મરુ-મને પાંચથી વધુ માણસોને ખાનગી રીતે મળવાનો અધીકાર નથી, એ જાહેરનામું તમે નથી વાંચ્યું ક્યાં?

માછકલ : અરે, મોરકોની આંખો બીંતો એના વડે જમડી છે ના.

વીરા : ચુપ, માછકલ, ચુપ. ના, છ, અમને નથી ખબર તેની. અમે તો ફરતી નાટકે મંડીના ખેતારીઓ છીએ-રાગદુતના જારને ખુશ કરવાને સમાચારી મોરકો એમ વારંવાર મુસાફરી કરી રહ્યાં છીએ.

જનરલ : પણ કંઈક ધારાવાદ લમણું થઈ રહી હતી, તેનું શું?

વીરા : એ તો નરીન એક કદાચ મરીક પ્રયોગનું “રીડર્સલ” થવું હતું.

જનરલ : આ જવાબમાં લાગ્યે જ મને પ્રમાણીકનાનો અંશ જણાઈ રહે છે. આવો, દેખાડો, કોણ છો તમે તે.

ખેત્રાડીએના આ છુકાનીએ ખસેડી
લ્યા અને ઓ સુન્દરી, લેવા દે મને
તારી આકૃતિ. સૌ ખેડેલાં તને હું
જોઈ લઉં જોયી....

પ્રેમીકન્ટ : બસા ભગવાન ! આવી બન્યું
હવે, વીરા જાણાઈ મહી એટલે
વગર મોતે મર્યા સમજાવું !

જનરલ : સુન્દરી ! જ્યાં દે તારી સૌ
ટાપડીપ હવે ! અને ખોલી દે હું ઘર :
નહીં તર ન્દરા સૈનીકો જગર-
જાતીયો તે ખસેડી રહેશે.

એલેક્સીસ : હું કહું છું કે, દૂર હતી મન,
જનજન ક્રાંતમરીન !

જનરલ : કોણ છે તુ ભણ, આમ તહા !
મુરખીઆને કંઈનારો, વાર ? (એલે-
ક્સીસ છુકાની છાડી સામે ઉભે છે)
અરે, આ તો રાજપુત આરેવીત્ય.
ઓગનીસ : રાજપુત આરેવીત્ય ! બસ,
આવી બન્યું !

પ્રેમીકન્ટ : હવે તે જરૂર આપણને સૈનીકોને
સોપી દશે

માછકમ (વીરને). મને તેં કા ન અને
હજુવા દીધા ? જો, હવે અન્ત મુઠ્ઠી
વડવા વિના છુટકો નથી.

વીરા : સુપ, એ આપણને નહાં જજો.
એલેક્સીસ : જનરલ ! તમને ખજર નથી
પીતાછ મને રાત દીવસ મહેલમાં
ગાંધી રાખે છે તે ? મને ય જ્ઞારતું
જગત લેવાના કોડ હોયને ? નહીં તર
હું અકળાઈ ન રહું અને એટલા જ
માટે આ સૌ ખેત્રાડીઓની વચ્ચે
હું આવી રહ્યો.

જનરલ : પણ, મહારાજ—

એલેક્સીસ : પણ યુ ?—ખાતીથી કહું છું
કે એમના લેવા ઉપર ખેત્રાડીઓ મેં
અઘપી નથી જોએલ. દરેક સીનીટ

ખેડેલાં જો નમે આવ્યા હતા તો ક્રાંત
અન્ય દમ્પનાં દર્શન તમને થઈ
રહ્યાં હોત.

જનરલ : ખરેખર ખેત્રાડીઓ છે આ ?
રાજપુત ?

એલેક્સીસ : અજાત, એમાં શંકા શી ?—
એટલું જ નહીં પણ જળસા આદર્શ-
વાળા. બસ, રાજાઓ વીના અન્યની
સન્મુખ તેઓ કદી ખેતતા જ નથી.

જનરલ : રાજકુમાર ! મને તો લાગેલ કે
જગજર વખતે મેં નીલકીરીટ
પર ઝાપી માર્યા !

એલેક્સીસ : મોન્દામાં નીલકીરીટો ! શી વાત
કરો છો, જનરલ ! અને તે થે તમે
પોલીસના ઉપરી હો ત્યાં સંભવે
ખાં ? અશક્ય—અશક્ય જ !

જનરલ : અને હું તો હમેશ મહારાજ-
ધીરાજને એ જ એક કહી રહ્યો
હું. પણ ક્રાંત મનસખામાં આજ
જાણાઈ કે નીલકીરીટોની અધી-
યાની વીરા સાથુરોડ મોન્દામાં આવી
રહી છે...અને એ સંધીને તો
રાતજી સાવ શીકસ પડી ગયા, જાણે
રો જશે લોહી તત્કાળ તેમનામાંથી
ધરી ગયું ન હોય ! મેં તો એવો
ભણ કહીય કોઈના સંબંધી હજી
કશી નથી અનુભવેલા.

એલેક્સીસ : યુ એ વીરા સાથુરોડ એટલી
બધી ભયમદ છે ?

જનરલ : છ, હજુર : સારા ય યુરપમાં
એની આણ પતે છે

એલેક્સીસ : તમે કદી એને જોએલ જનરલ ?

જનરલ :—છ, મહારાજ પાંચેક વર્ષ પર
જ્યાં હું એક સાધરણ દનંડ હતો
ત્યારે નાનકડી એક વીરીમાં વાસણ
માંગતી તેને જોયેલી. તે કાળે મને

ખપર હોત કે આવડી શી બધાનક
તે નીવડશે તો ત્યાં ને ત્યાં જ એને
હાર કરી શકે. સ્વાસ્થ્ય તો એનામાં
છે જ નહીં. 'કાક' સેનાન તેનામાં
ભરાયો કાગે છે છેલ્લા અગરેક
માસથી હું તેની શોષમાં લઉં
છું પણ તે હાથમાં આવતી જ નથી.
એકદા એકેસાની ખરતાની શી
તેની જાંખી થયેલી.

એલેકઝીસ : ત્યારે તે કાગે કાં ન પકડી,
જનરલ ?

જનરલ : અરે, શું કહે ? એક ઘાએ તેણે
મ્યારા ઘોડાના પગ જ કાપી નાખ્યા.
અને હું 'હું' ને તેની તરફ દોડું તે
પેલાં તો તે અયોધ. પણ દલે
સતે ફરીથી જોઈ તો કાપ્યા પીના
ન જ રહું, એ અક્ષય જાણુએ,
રાજકુમાર ! મહારાજાધીરાને પોતે
એના માથા આટલે કંઈક વીસ
દબરે રૂબાસ આપવાના હેરાન્ય છે.

એલેકઝીસ : તમને તે મળે કદાચ, જનરલ
પણ મને કાગે છે કે દલે આપણે
આ કોઠને પોનાતું નાટક ભજવવા
દહએ ને નાહક ભવમા ન નાંખીએ.

જનરલ : અગર છે. પણ તેમના અંદર તો
તેમાં જોઈએ છે. મહારાજા !

એલેકઝીસ : શી જરૂર છે, જનરલ ?
તમને ખપર તો છે જ આ છપ્પીનું
'રાણું' કાક તેમના તરફ જુલે તે
આણું સડી શકે છે.

જનરલ : ખપર તો છે, મહારાજા, પણ—
એલેકઝીસ : પણ શું ?—પણ તે મ્યારા
મીત્રો છે—એકેકથી નહીં સરે ?
ઉપરાંત, જનરલ, અહીંની મ્યારી
પ્રકૃતી સંજોગો એક દરેક 'સુદાંતે'
કાંઈને કાંઈ ન જાય હોં, હું
તમારા પર વીશ્વાસ રાખું છું.

જનરલ : જરૂર, સુદાવીંદ ! પણ રાજમહેલમાં
આપ નહીં આવો ? દરબારી નામ
કાગસગ પુરે થવા આવ્યા છે ને
કે આપની રાલ જોઈ રહ્યા છે.

એલેકઝીસ : અલગત, આનીશ જ, પણ
એકવો જ, જો, હોં, આ એકાદીઓ
વીધે પણ કાંઈ કશું ન જાણે

જનરલ : અને તેમાં થ ખાસ કરીને પેલી
નમારી મીંદરી છાસી વિધે નહીં,
રાજકુમાર ? સુસુન્દર છાસી ! એક
લાનુ તો મને દેખતો હો તેનું મુખ-
જનાં પેલાં એક કાણુ માન. ધુંધટ
કારા જાણાતી, આ તેની આંખો
કેટલી સતેજ ને વીંધી નાંખે તેવી
છે ! વાહ, રાજકુમાર ! સત્યામ....

એલેકઝીસ : સત્યામ. જનરલ.
(જનરલ તથા સૈનીકો ગય છે.)

વીસ : (ધુંધટ ફેંકી દહ) : અચ્ચાં ! ને
તે ત્વરા થઈ !

એલેકઝીસ (તેનો હાથ પકડી) : બંધુઓ !
દલે તો મ્યારા ભગેડો પડ્યો ને ?...

સુસાહરીમાં 'નવયુગ'

જે મેદાને વીરનો રોય હશે ત્યાંથી આપને જરૂર મળશે. સુસાહરી-
માં 'નવયુગ' જેવા ખીલે કાંઈ મિત્ર નથી.

ખુનીઓને ઉત્તમ નાગરીકો

લેખક:
ચુનીલાલ ધ. પટેલ

ખનાવવાની રીત

મનુષ્ય એવા શક્તિમાન છે કે તે જે ધારે તે કરી શકે છે, એટલું જ નહીં 'પણ બીજાઓ પાસે પણ તેમ કરવી શકે છે. આ દીકામાં અમેરીકામાં એક સામાન્ય મનુષ્યે પ્રયત્ન પુર્વક કેવું કામ કરવા માંડ્યું છે, તે વાંચીને વાંચક યોનાના હૃવનમાં પણ અનેક પરિવર્તનો ફરી શકે છે.

થોડા વખત પહેલાં અમેરીકાના અગ્રણી ડૉક્ટર બીકાર્થ એક પ્રશ્નને છીલુવા લાગ્યા થયા હતા, “ચારીત્ર્ય કેમ થાયું?” એ મહાન પ્રશ્ન તેમની આગળ મુકાયો હતો. ઘણી વીચારણાઓ ઉપર વીચાર ચલાવવામાં આવ્યો, પણ કોઈએ હકનાપુર્વક નેમ ન કર્યું કે તેની ગતિ શમખાણુ ઇલાજ છે.

જનાં એ દેશમાં એક માણસ એવો છે કે જેની ચારીત્ર્ય ઘડવાની રીત દરેક ઘર, નીશાળ કે કેંપાનામાં અજમાવવી જોઈએ છે. તેનું નામ ડૉ. ફ્રેંક રાષ્ટ, ડી. સી. એસ. (D. C. S.) છે. D. C. S. નો અર્થ એ છે કે (Doctor of Common Sense) “સામાન્ય યુધ્ધીનો વૈદ.” આ ઉપાધી તેણે કેંપાનાના કુદીઓ પામેથી મેળવી છે, કારણ કે તેણે તેમને ખરા રસ્તે ચડાવ્યા હતા.

આજથી ૨૦ વર્ષ પહેલાં ફ્રેંક રાષ્ટ રેલ્વેમાં એક સામાન્ય ઇન્જનેર હતા. રાષ્ટ કહે છે કે તે વખતના રેલ્વે કામદારો એ વાતમાં મશ્કદુર હતા. એક લોકો સમ ખાવા અને બીજી દારૂ પીવાની ના પાડેલી. રાષ્ટ પોતે આ બે આખતમાં

મશ્કદુર હતો અને વધારામાં દીવસની ૨૦ સીગાર પણ પુકાડી જતો, ડૉક્ટરોએ તેને સલાહ આપી કે જો તે બીટી પીવાનું નહીં છોડી દે તો મરી જશે અને જો એકદમ છોડી દેશે તો પણ તે મરી જાય એવો સંભવ છે. ધર્મગુરુઓએ તેને કહ્યું કે જો તે લોકો સમ ખાવાના નહીં છોડી દે તો નરકમાં જશે, તેણે ધણી વર્ષ સુધી આ બન્ને કુટેવો છોડવાના ધીમે ધીમે પ્રયાસો કરવા માંડ્યા, પણ નીબળ નીવડ્યો. કોઈ પણ માણસ એમ સફળ થયો જ નથી અને યશ પણ નહીં. તમારે જો કોઈ નથી ટેવ પાડવી હોય તો ખરો રસ્તો એ છે કે તેની આજેજ રાડ-આત કરો.

એક દીવસ રાષ્ટને વીચાર થઈ આવ્યો કે જે જીંદગીનો તે સરમુખ્યતાર-મારીકે છે તે પોતે ચલાવતા એક એન્જન જેવી છે. તેણે ખુબ વીચાર કર્યો તો માણસ પડ્યું કે એન્જન એ મનોબળ છે, સ્પ્રિંગ (વરાળ) એ ઇચ્છાશક્તિ છે, અને ઇન્જનેર પોતે એ સારું નરસુ સમજવાવાળુ હૃદય છે. આ વીચાર પડી તેણે કુટેવોના ટેકોણે તંદુરસ્તી, ચાન-તંતુઓની સશક્તિ, પૈસાનો અચાવ; અને

છેવટે કુદેવે છોડી દેવાથી કેટલા મોભો જળવાયો પીગેરે વીચારથી પોતાનું મગજ ભરી દઇ મુછ ગયો. આ વીચારો તેણે પોતાના મગજમાં એટલી સજ્જ રીતે ઘુસાડી દીધા કે સવારમાં ઉઠતાં તેણે અનયયણ સાથે લેયું તો તેની ખીડી પીવાની અન્ન એની મેજે નાણુ થઇ ગઇ હતી. સ્વયં એ છે કે તમારા મગજમાં ખરા વીચારો ભરા તો ખોટા વીચારો એની મેજે લાગી જાય છે અથવા અંદર પેટી શકના નથી.

ખીજા શબ્દોમાં કહીએ તો રાષ્ટ્રને પ્રકૃતીનું અનાદીકાળનું એક મદાન તત્ત્વ હાય લાગ્યું હતું. મનોબળ એ ખીજું કશું જ નથી પણ સારી અથવા નરમી રેવો છે, અને રેવો એ આપણે કેવા વીચારો કરીએ છીએ એ ઉપર બંધાય છે, અને વીચારો! વીચારો સાથે યા નરમ લાવવા એ આપણા હાથની વાન છે. આમ જો કોઈ મંપુલું પામે તેણે શકે તો તે પોતાની છંડગીતે કાજમાં રાખવાનું બળ મેળવેજ.

રાષ્ટ્રે આ પ્રયોગ કેટલાક મીત્રો ઉપર અજમાવ્યો, અને તે વીજથી નીવડ્યો. પાછળથી તેણે કેટલાનાના કંદીઓ ઉપર આ રીત અજમાવી, અને એથી હજારો કંદીઓ મુઘરવા માંડ્યાં એવા સુધરેલા કંદીઓમાંથી બાંચે પાંચ ટકા જોડલા ખીજા વાર ચુલો કરી કેટલાનામાં ગયા હશે. ઘણાઓ કામ ધંધે વળગી જઈ ખરા મંદીરીઓ બની ગયા.

જ્ઞાન વર્ષ સુધી રાષ્ટ્રે આ પ્રમાણે કંદીઓમાં કામ કર્યા પછી કોઈએ તેને કશું કે જો આ પ્રયોગ કેટલાનામાં સફળ નીવડ્યો છે તો શા માટે નીલાળના છાંટાઓ ઉપર ન અજમાવવો જોઈએ ?

અને એ રીતે ચુલોના મુળને જ શા માટે ન છેંચું ?

પરીણમે રાષ્ટ્રને નીલાળના વીલા-થીઓ ઉપર આ અખતરો અજમાવવાની તક મળી છેલ્લા ૧૦ વર્ષમાં રાષ્ટ્રના આ “માર્ગ” શોધકોએ (Path finders) ૭૫૦૦૦ હજાર વીલાથીઓને પોતાની રીતથી વાકેફ કર્યા છે. રાષ્ટ્રની ડેસ્ટ્રક્ટમાં મોટી જોશીસ છે, અને તેની રીતનું શીક્ષણ પામેલા શીલકો તેમાં કામ કરે છે, જરૂર આવ્યા રીથે વીલાથીઓ અને કંદીઓમાંથી તેને ૫૦૦૦ કામગીરી મળે છે, માળ વર્ષ થયાં એ એવું થયણ જોણી નહોતું છે કે જ્યાં તે પોતાની રીત સફળ કરી શકે તો જ કામ. તેની રીત શીક્ષીત કે અશીક્ષીત, ગરીબ કે તૃતીય, યુવાન કે જુદાને એકસરખી રીતે લાગુ પડે છે.

ત્યારે તમે આગરનાથી પુછશો કે “રાષ્ટ્ર આ લોકોને શું કરે છે” ? અમે પણ અમારા બાળકોને શીખાનાર તેમજ વારંવાર ચેતવણી આપીએ છીએ, પણ આવું સારું પરીણામ આવતું નથી.

પણ તમેજો કોઈ વખત તમારા બાળક સાથે બાળક બની તેની બેગા બેગી વાતો કરી છે ? આની અસર કેવી થાય છે તેનો તમને લાગે જ ખ્યાલ આવી શકે. “માર્ગ” શોધકોની રીત એ જ છે કે તેઓ બાળક સાથે બાળક બની તેમની આવડતી છંડગીના પ્રશ્નો વીંધે જ વાટાઘાટ ચલાવે. ત્યારે વર્ષમાં આ “માર્ગ” શોધકો આવે છે, ત્યારે બાળકો મંછે રાજ થઈ જાય છે શા માટે ? કારણ કે એની આગળ બાળકને પરીક્ષાઓ પસાર કરવાની હોતી નથી. તેમજ નથી હોતું તેને કોઈ વડત્તર કે તેની કોઈ રીત

કરનાર, કોઈ વતના માટે કે નામર
પણ હોતા નથી. આગકે સ્વતંત્ર-ભયથી
મુક્ત, ખરું આગકે અને છે. અને જ્યાં
તે બંધખરું સ્વતંત્ર આગકે હોય છે,
ત્યાં ને ને કંઈ કરતું હોય તેમાં ને
પોતાનું સ્વતંત્ર રહે છે.

મા—આપમાં આમ બનતું નથી.
તેઓ આગકે માટે ભયંકર, નોષ
દેવા હોય છે. ત્યારે આવી જાણુએ
આગકે સ્વતંત્ર અંદરથી જુજવાબોર હોય
છે. “માર્ગશોધક”નું કહેવું એ છે કે
આગકે પોતે પોતાની કેંધા ખાંધતા શીએ.
ના—આપ કે બીજા કોના ઉપર તેને
આધાર નાખવાનો ન હોય. ખરેખર
સાદા આનાથી પણ વધુ ગદત્ત વીચારો
આગકે આગળ પસંદ થાય તેમાં કેપમાં
મુકે છે. સાખતા તરીકે બીન્ન, કરજ,
સહકાર, પ્રેમ, જવાબદારી વીગેરેના
વીચારો આગકેના મગજમાં એવી અચોક્ક
રૂતિ “આપવામાં આવે છે કે, જ્યારે ને
આકે અને ચી જવાની તૈયારીમાં
હોય ને વખતે તેની મગજમાં આવી ઉભા
ગદ છે. દારણ કે જેવા તમાં વીચારો ગળો
તેમાં અર્થો કરવા તમે પ્રેમમાં છો. સાખતા
તરીકે તમારે ખાસ ઉનાવળનો પ્રયત્ન
ન હોય તેમજ મુસાફરીને ખાસ કંટાળો
ન હોય અને તમારે મુસાફરી અમન-
વાદ જવાનું જતી આવ્યું. તમે વીચાર
કરશો કે મેઝમાં જતું કે લોકમમાં જતું ?
તમે જણો છો કે લોકમ કરતાં મેઝ
વધારે ઉનાવળે જાય છે. હવે આ કુની-
આમાં એવી કોઈ શક્તિ નથી કે જો
તમે ઉનાવળે જવાનો વીચાર રાખતા
હો તો તે સમયે તમને મેઝમાં જતા
ખાળી શકાય. જ્યાં મુખી દારૂડીઓ દારૂ
પ્રાપ્તિનો વીચાર ધરાવતા હોય, અને
બીજા કશાનો વીચાર કરે તો ન હોય નો
તે જરૂર દારૂ પોતાનો જ પાલુ જેવા તમે

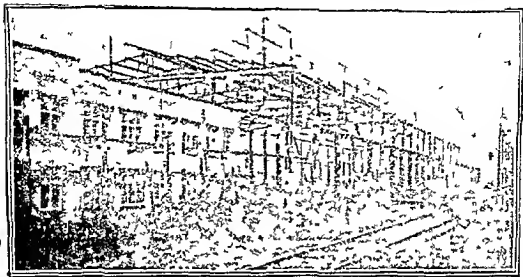
મેઝમાં મુસાફરી કરવાનો વીચાર રાખતા
હો, ને સમયે લોકમમાં જવાથી પૈસાનો
અચાવ થાય છે એવું ખાતર થાય કે
તુરંત જ તમે મેઝમાં જવાનું પડતું
મુકેશો. હવે તમે પૈસાનો અચાવ
થાય છે એ વીચારના સકથમાં પડગાળ
ગયા. અને તમે લોકમમાં જ મુસાફરી
કરવાના. આ જ પ્રમાણે તમે, હું અને
બીજા પોતાની જીંદગીમાં વતી રહ્યા
છે. જે વીચારો આપ મદનપના હોય છે
ને અનુસાર જ આપણે દેરાઈએ છીએ.
ત્યારે અલી સાદા ખરું કામ કરી
રશો છે. ને તમારા મગજમાં જીંદગીનું
સંસ્કાર અને અચાવના વીચારો અસર
કર્યા છે. આવા વીચારોની મદદથી
કોઈપણ માણસ દુષ્ટ કર્તવ્ય કરતો અટકી
જાય એ સ્વાભાવીક છે. એક એવો
ભયંકર માણસ હતો કે તેની પાંચે જતું
હોય નો ભદ્રેશી મીલાપર નેહએ. પણ
ને “માર્ગશોધક”ના શીલણમાં રસ
લેતો થયો અને પરીણમે હાલ ને ૬૦૦
માણસના કારખાનાનો ઉપરી બન્યો
છે. સાદા આપા જીંદગીના ઉધા પાટલ
ખેરી ગયેલા પુત્રીઓને ખગ અને વાળી
ઉત્તમ શહેરીઓ બનાવ્યા છે.

સાદા શીખવાડે છે કે દરેક મનુષ્યને
અમુક વખત અને શક્તિ વાપરવાના
હોય છે જ. અને જીંદગી એક એવો
ભંડાર છે કે તેમાં અંધણી ચીત્તે સમા-
વેલી છે. જેઓ એમ પુછે છે કે, જવા-
વાનું સાધક્ય શું? તેઓએ જાણવું
નેહએ કે મનોર્થ કળવો, સારી રેવાના
વીચાર કરો-દુકામાં ચારીર્થ કળવો.
જે તમારા જાનેનું જીવનમાં સારા વીચારો
ચર કરી રહ્યા હોય નો તમે લોના
ઉપયોગી કામ કરવા જરૂર પ્રેરશો.

* અંગ્રેજ ઉપરથી.

રશીઆમાં ઔદ્યોગિક ક્રાંતિ

૧૯૧૬ :
૨૭ એપ્રિલ

૧૨ વર્ષે ૬૦,૦૦૦ મોટરો બનાવવાનું કારખાનું

રશીઆની વપારનીની માથે ભરેને ગમે તેટલું મદદ પ્રચારકાલ કાગળામા આવે, જના તેજોની માથે વેપારધધનો મમંગમ સાધનારાને નો ખરી વસ્તુસ્થી-તીનુ જાન થાય જ છે રશીઆ જેની માથે વેપારી પુન જાથે છે તે જાજીને રશીઆ તરફથી પુગતા પૈમા મળે છે

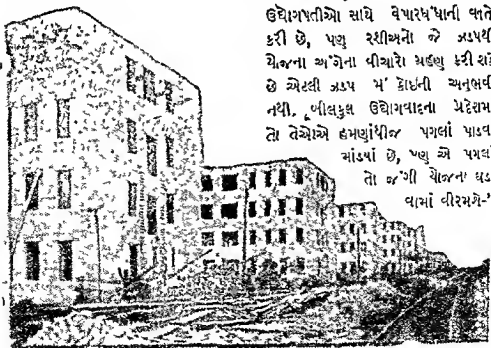
• અમેરીકા આજે રશીઆને મુડી ધીરવા તૈયાર થયું છે. સામકાલ સારી રીતે જાણે છે કે આ પગલામાં જરાયે જોખમ મેલું નથી. તેના પૈમા જોડા થનાર નથી. રશીઆન કાયક-નાજો વેપારી સગધ નભાવવામા કામેવ લેય છે એટલું જ નહીં પણ તે પાછળ પ્રામાણીકતા પણ સમાજેવી છે સામ્યવાદના મુસવાતા વાયગ જ્યા વાય છે એ રશીઆના નામથી કેટલાક સામ્રાજ્યવાદીઓના ભવા ચડી જાય છે, અને અરશીની જાપ તેજોના મોંપર તરી આવે છે પણ

જેઓએ જાતેજ આ જુમીની મુલાકાત લીધી છે એના અનુભવ અને વીચારો જાણવાવાય છે કવીવને જના મી કમ્પ્યુ જે એસ્ટીન ધોડા સમય પહેલાં જ રશીઆના દીઠાર દેખી પાઠા કર્યા છે મી એસ્ટીન આતરરાષ્ટ્રીય છજનેરી કંપનીઓના પ્રમુખ છે એમની એક કંપનીએ લીધેલા કંટ્રાક્ટનુ કામ રશી આમાં કેડું ચાલે છે, એની પ્રગતી થઇ છે કે કમ એ જાતે નીલાળવા તેઓએ જારીક તપાસણી કરી છે.

આ એસ્ટીન કંપનીએ જ્યા ઉના-ળામા તોવગોગેડ નામના નગર નજદીક રશીઆનો માટે ૧૨ વર્ષે ૧૫૦,૦૦૦ ફીડ મોટરો તૈયાર થાય એને માટેનું જંગી કારખાનું ઉભું કર્યું છે, આ કાર-ખાનાનો સરંજામ એવી વીશાળ હાવતમા ઉભો થયો છે કે એને ફોડ નગર તરીકે જ જોખવામાં આવે છે. આ નગરમા

કામદારોના રૂઢિણી માટે પુસ્તી સગવડ-
વાળાં મકાનો બાંધવામાં આવ્યાં છે,
અમલદારોની જરૂરીયાતોની વસ્તુઓ
વેચનારી દુકાનો ખુલી કરવામાં આવી
છે, મોજશોખનાં સાધનો એટલે કે સીનેમા
નાટક વીગેરેનાં થીયેટરો પણ આંદો
અમકાર કરી રહ્યાં છે. ઉપરાંત કામદાર
અંધુઓને શીક્ષણ આપવા માટેની મંસ્થાઓ
પણ મોજુદ થઈ છે: દુકામાં વીસમી
સદીની બધીજ સગવડના આ નગરના
ખુણેખુણામાં જણાય છે. મી. ઓસ્ટીને
નરી આંખે નીહાળી આ વાતું આંખું
છે. એની કંપનીએ ૬૦,૦૦૦,૦૦૦
ડોલરમાં આ નગરને ખનમ કરવાનો
કંટ્રાક્ટ ખાંચે ધર્યો છે. આમાંની ૩૦૦૦
એકર જમીનનો ઔદ્યોગિક મેંટર માટે
ઉપયોગ કરવામાં આવશે. જ્યાં
૫૦,૦૦૦ માણસો કામ કરી શકશે.
આવા જગ્યાએ કોંટ્રાક્ટને લઈને મી.
ઓસ્ટીન અને તેની કંપનીને રશીઆના

ખુબજ પરીચયમાં આવવું પડ્યું છે.
મી. ઓસ્ટીન જાહેર કરે છે કે “૧૯૨૮
માં જ્યારે મોલીથેટ સરકારે પહેલવહેલી
આ કંટ્રાક્ટ વીગેની વાત કાને નાખી
ત્યારે મને ખાસ તેની અસર થઈ નહોતી,
પણ જ્યારે મારો રશીઅનો સથેનો અંબધ
અને પરીચય વધતો ગયો તેમ
તેમ મારા વીચારો પલટો લેતા ગયા.
આવા ખાદોશ કોમ્યુનિસ્ટ કાયંકર્તાઓને
મહીને માત્ર ૧૨૫ ડોલરનો પગાર મળતો
હતો. આટલો સુધીના પગારથી વધારે
કાંઈને આપવામાં આવતું નહોતું. આ
પગારદારો જે અન્ય દેશોમાં હોય તો
તેઓની કુશળતા હજારો રૂપીઆ તેઓના
મજવામાં નાખી દે. આ બીરાદારોના
વીચારોની વીશાળતા માટે મને અત્યંત
માન પેદા થયું હતું. ઉત્પાદન વેપાર
નીતીના સીદાંતો મને તેઓ પામેથી
શીખવા જેવા લાગ્યા. સુરોપના ઘણા
દેશોની મેં મુલાકાત લીધી છે, કંઈક
ઉદ્યોગપતીઓ સાથે વેપારધંધાની વાતો
કરી છે, પણ રશીઅનો જે ઝડપથી
ચોજના અંગેના વીચારો મહણુ કરી શકે
છે એટલી ઝડપ મેં કાંઈની અનુભવી
નથી. બીલકુલ ઉદ્યોગવાદના પ્રદેશમાં
તો તેઓએ હમણાંથીજ પગલાં પાડવા
માંડ્યાં છે, પણ એ પગલાં
તો જંગી ચોજના ઘડ-
વામાં વીરમજે.”

ઓસ્ટ્રીન કંપનીના ખીજા સ આલક મી. આયા-ટે ૧૯૨૬ના ઉનાળામાં રશીઆમાં પગ મુકયો હતો. રશીઆના એકથેએક નગરને તેણે નજર નીચેથી કાઢી નાંખ્યા એટલુંજ નહીં પણ ત્યાં આલના બધા ચલ્પારની આવી તપામી, આ રીતી જોઇ તે નાલુખ ખની ગયો. કારણ કે એના કાને રશીઆની વેપારીતી વીધે ખોડીજ આનમી નાખવામાં આવી હતી. ઓસ્ટ્રીન કંપનીએ “પ્લનીંગ” સ્થાપત્ય, ઇજનેરી કામ, વીજેરે પાછળ દેખરેખ રાખવાનો ઠરાવ કર્યો છે, જ્યારે રશીયનો તરફથી તેને અંગેનો માલ તથા મજૂરી પુરાં પાડવામાં આવે છે. જ્યાં મુઠી કામ ખનમ ન થાય ત્યાં મુઠી ઓસ્ટ્રીન કંપનીના હાથમાં બધીજ સત્તા અને જોખ-મદારી આપવામાં આવ્યાં છે. ૧૯૩૨ના સાક્રઆતના સમયમાં આ ફાડનગર તૈયાર થઇ જશે. જંગી મશીનરીની મદદથી રશીયન ઇજનેરોજ “ફાડ” મોટર તૈયાર કરશે. આ મોટે મી. ફાડની પરવાનગી મેળવવામાં આવી છે. ફાડના અમેરી-કાના કારખાનામાં કેટલાક રશીયન ઇજ-નેરોને શીક્ષણ આપવા મોટે નોકરીમાં રાખવામાં આવ્યા છે. મી. ઓસ્ટ્રીન જણાવે છે કે :

“અમે રશીયન કામદારોને મજૂરીની ઝડપ શીખવી છે જ્યારે રશીયનોએ અમને નકકર એકધાડું કામ અને વીઝ-તોની અગત્યના શીખવ્યાં છે.”

આંહી કેટલું કામ કયું છે તેની પર પગાડ આપવામાં આવે છે. જે ફાઇ કામદાર ઝડપી કામ કરી આપે તેને કેટલા મનખી બદલો મળે છે. અમેરીકામાં

કલાક પ્રમાણે પૈસા મુકવાય છે પણ ઓસ્ટ્રીન કંપનીએ એ રીતે આંહી પ્રહણ કરી નથી. રશીયન કામદાર પોતાની ત્વરીત ગતીમાં એક પ્રકારનું અભીમાન ધરાવે છે. કમઆવડતનો સીકકો (જા મળે તો) કામદારને કડવા ઝેર જેવો લાગે છે. મી. ઓસ્ટ્રીન એમ ધારતા હતા કે તેઓ એક અમેરીકન વપારી છે, મુઠીવાદી સમાજમાં તેઓ ઉછરેલા છે, વેપારધંધાની પ્રામાણિક કમાણીમાં તેઓને શ્રદ્ધા છે; આ બધાં કારણો લઇને માવીયેટ સાથેના તેઓનો ખોટો કેમ થયો તેની ગડમથનમાં પડ્યા હતા, પણ જ્યારે ખરેખર કામ કરવાની પાત આવી લાગી ત્યારે તેમને માવીયેટ રીતી સાથે જરાપણ ધપણ થયું નહીં. કંપનીને કાંઇ પણ મસખત અક્ષાવધી હોય તો એક વ્યક્તીનો આશ્રય ના લેવો પડતો પણ માવીયેટ નીમેક્ષી મોટી સમીતી સમક્ષ ફરિયાદ લાવવામાં આવતો. આવી સમી-તીની બેઠકો મોટી રાત મુઠી ચાલતી. ચર્ચાઓ ખુબ ચાલતી છતાં એકવાર પણ એમ બનવા પામ્યું નહોતું કે જેમાં સમીતીના સભ્યોએ કંપનીના સંચાલકો પ્રત્યે અવીવેક દાખવ્યો હોય ! ઓસ્ટ્રીન કંપનીને સારામાં સારો સહકાર આપવામાં આવ્યો હતો.

માર્વાયેટના અગ્રેસરો કેટલા વીશ્વાસ-પાત્ર અને સાચી નીયતના હોય છે તેની ખાતરી નીચેના દાખલાથી થશે :

ઓસ્ટ્રીન કંપની અને માવીયેટ વચ્ચે કંટાળકટનો કળાસો થઇ ગયો હતો. તે પર બન્ને બાજુ તરફના સહીશીલ્કાઓ પણ

લાગી ગયા હતા. આ પછીથી ઓસ્ટ્રીનના આદમીઓએ કાપાવાની વીગતમાં તપાસ્યું તે વખતે તેઓને તેમાંથી એક જાપરી ભુલ જડી આવી. એ ભુલ એટલી સજ્જડ હતી કે જેના પરીણામે ઓસ્ટ્રીન કંપનીને હજારો ડોલરનો માર મહન

કરવો પડે. આ બાબતનું હજુ તો તેઓ રશીઅનોનું ધ્યાન ખેંચે તે પહેલાં તો રશીઅનોએ જ એ ભુલની જાણ કરી અને કાપાખતને ભુલ સુધારી જાપી નાખવાની મુચના આપી. સાદ નીચતનો આ પ્રણામાંનો એક તખલો છે.

[૩]

ઓસ્ટ્રીન વદે છે કે: “રશીઅનો ઉપર અવમતી બજારમાં માવને અણુચકની રીતે ખડકી દેવાનો દોષ મુકવામાં આવે છે પણ એ દોષ સાવ પોકળ છે રશીઅનોનો ઇરાદો ભુલો છે જ નહીં, એ અનુભવથી હું એ તમણું છું” આજે તો રશીઆ પાંચ વર્ષની યોજનાને સફળ બનાવવામાં તનનોડ મેનન કરી ચુકે છે. આ મારે તેઓ પામે મોનું અથવા “કેડીટ” હોવાં બેઠએ તેઓ પ્રણખરા કંટાકટના બચ્ચામાં મોનું ચુકવે છે. આ મોનું હાથ કરવા મારે રશીઆ ઘઉંને બહારગામ ચકાવે છે. એટલે માલના ભાવ ગગણવવા મારે કે ધધાને તોડી પાડવા મારે કાપ આ વેપાર રશીઆ ખેડતુ નથી ફેડ નગર બાંધવાની યોજના પાંચ વર્ષના પ્લાનનો એક ભાગ છે.

સગવડભર્યા મહાન

રશીઆને જગત ખેતીપ્રધાન દેશ તરીકે પીકાને છે પણ એ દેશને ઉદ્યોગ પ્રધાન બનાવવાની માતબર તૈયરીઓ ચાલી રહી છે. ૧૯૩૩ માં પાંચ વર્ષની યોજના સમાપ્ત થઈ રહેશે ત્યાં સુધીમાં તમામ ખેતીવાદી યંત્રોદ્ધાર જ ચકાવવામાં આવશે આ મારે ૩૨૦૦૦,૦૦૦,૦૦૦,૦૦૦ ડોલરનો જંગી ખર્ચ ગણવામાં આવ્યો છે. થોમસ ખી. એડીસન લહેને આ પાંચ વર્ષની યોજના પ્રત્યે નીચણવાદી નગર કેડે પણ ખરી વચ્ચુચીતી એક

ઉજળું ચીત્ર જ રચુ કરે છે. મી એડીસન દુખી બની લખે છે કે: “આવી યોજનાના અનેકવાર અખતરા થઈ ચુક્યા છે. રેડમેએ અવખત આ બાબતમાં કુશળતા બતાવી છે પણ તેઓ કુર છે. તેઓ મનુષ્ય ચલવાને પાનો ચકાવવા મારે છે તેઓ ઉદ્યોગના અંગે સંગોધનો કરી શકશે. પણ તેઓનો આ ઔદ્યોગિક અખતરો તો જરૂર નીખજી જવાનો, છતીહાસ પણ એમ જ કહે છે કે જે દેશમાં કુશળધીખીઓ વસના હોય તે

દેશમાં જ સામાન્ય મનુષ્યની જીવિતની સારી હાલતમાં હોય છે. રશીયનો નહ-કના પુછારોની પાછળ લાગ્યા છે, મને એ વૃત્તી સમજતી નથી.”

. મી. એડીસનના આ અદારે મુડીવાદી માનસનાં સાલ્લાત દર્શન કરાવી આપે

‘કામતો હીસાખ બતાવનાર પારીકે’

છે. મી. એડીસન તો ધાન્યો ધ ધો રશીયામાં પાથરીને એક છે, તેમને ઉદ્યોગ, વેપારધંધાનો આખાં અનુભવ છે. અને તેઓ પણ મુડીવાદી સમાજમાં મોટા થયા છે, પણ તેમની ખુબ્તી રશીયાની મુશ્કાલિતે તેમનાં પડળ જોતી નાખ્યાં છે. નોવીયેટ સામેની વરાળ કાઢનારાઓ, એક પ્રકારનું પ્રચ્છાદન કરવાનો ઇરાદો દેખાડી આપે છે. એડીસનના મનો બીજની વાતો પર બધાના નથી અનુભવ પર તેનાં મંડાણ થયા છે એ પરથી રશીયન માનસની ત્રણ થવી શક્ય છે... રશીયાની આ આંધોગીક કાન્તી જગત પર નવી રોશની પ્રગટાવશે એ શકા વગરની વાત છે, જગતને એનાં પરીણામ જોવાની હવે ક્યાં ઝાઝી વાર છે ?*

* અમેરીકન ‘રીલ્ડ એન્ડ ગીલ્ડ’

ઉપરથી.

જર્મનીની શહેર સ્વચ્છતા

: લેખક :

ડા. પી. જી. બી.

શહેરની સ્વચ્છતા સાચવવાના કામમાં જર્મનીના નગર પહેલા આવે છે. ત્યાંની મ્યુનીસીપાલિટીની ખત તેમજ પ્રજાના સહકારનું એ પરીણામ છે. મુખ્યત્વે જેવા શહેરોમાં એ રીતનું અનુકરણ થવાની જરૂર છે.

શહેરની મુખ્યકરી માટે યોગ્યતા સાધનો કંઈ એક લાભમા નહોતી શોધાતાં. કેટલાય વર્ષોની સતત મહેનત પછી આખું આરોગ્યવિજ્ઞાન ઉભું થઈ શક્યું છે પણ અત્યારે જર્મની આ ધીરાનમા સૌથી આગળ છે જર્મનીની મ્યુનીસીપાલિટી એટલે શહેર સુધરાઈમા છે. શબ્દ શહેરોએને ઉપયોગમા આવતા પાણીને સ્વચ્છ કરવાની તેની કળા ખરાબ પાણીને શહેર બહાર કાઢી નાખવાને જર્મનીમા યોગ્યતા થતી આજે આખી આલમમા અદ્વિતીય છે તેથી તે જગતના આરોગ્યવિશારદે જર્મનીના શહેરોની સુધરાઈ જોવા બર્લિનને આગણે પધારે છે.

જેમ યંત્રનાદમા આ આદર્શને લઈને તેઓ છેક છેત્રી કલા સુધી પહોંચવા શક્તી

વાન બન્યા, તેવી જ રીતે આ મ્યુનીસીપલ સુધરાઈને લગતા કામમા પણ જર્મની આજે ધણું જ આગળ છે. અત્યારે બહુ જ વેગથી તેઓ સુધરાઈના કામને 'સંપૂર્ણ' કરવા યંત્રો યોજે છે અને તેઓ આશા રાખે છે કે જેમ તેઓ સ્વચ્છ પાણી પુરું પાડવા માટે અનુપમ યંત્રો ઉપજાવી શક્યા છે, તેવી જ રીતે આવતા થોડા વર્ષોમા તેઓ બર્લિનના રસ્તાઓ એવા સુંદર અને સ્વચ્છ બનાવી શકશે કે જગત આખું એ ચકીત બનશે.

જર્મનીના તંત્રવાહકોએ મ્યુનીસીપલ તંત્રની પુનરુત્થાપ કરી છે. શહેર સુધરાઈને લગતા કાર્યો સંઘવાઈથી, સરળતાથી, અને ઓછા ખર્ચે કરવાની કળા પ્રાપ્ત કરવા તેમણે ખુબ લક્ષ્ય આપ્યું છે. મ્યુનીસીપલ

વીજાનવીસારદેએ દીન રાત ડ્રમ કરીને રસ્તા પરથી કચરો ઉઘાડી જરાની, તેમ જ કચરાનો નાશ કરવાની નવી રીતો શોધી કહાડી છે. તેમણે કામદારો અને યંત્રોના ઉપયોગ વચ્ચે નવી રીતે કામ લેવાનો ચલ કયો છે, અને યંત્રોનો ઉપયોગ સારી રીતે કેમ થઈ શકે, તેને માટે કામદારોને ખાસ કેળવણી પણ અપાય છે. ફેસન ખાતે મજેલાં આંતરરાષ્ટ્રીય પ્રદર્શનમાં આ નવાં યંત્રો અને નવી રીતોનું પ્રદર્શન કરવામાં આવ્યું હતું અને જ્યારે આ નવી પદ્ધતીનો અખતરો કરવામાં આવ્યો ત્યારે તેઓ સંપુર્ણ રીતે સફળ થયા હતાં.

ધણાને અન્યથા લાગશે પણ શહેરના રસ્તા કેમ સાફ કરી શકાય તે પ્રશ્નનો વીચાર કરવા માટે સ્ટેટગાર્ડમાં આંતરરાષ્ટ્રીય પરીષદ મળી હતી, આ સભામાં હાજરી આપવા માટે દરેક દેશમાંથી પ્રતિનીધીઓ આવ્યા હતા. આ પ્રતિનીધીઓ સમગ્ર એક રસ્તા પર અખતર કરવામાં આવ્યા હતા. આ રસ્તા પર દરેક ભતની ડામ અને યંત્રોનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો અને પછી દરેક અખતરની કીમત અને સરળતા માટે નોંધ લેવાતી હતી.

ઝાડુ વાળનારાઓની સંસ્થાના આમંત્રણથી આ પરીષદ મળી હતી. પણ આ પરીષદે કંઈ પણ ફાવ ક્યો ન હતો. તેમજ અમુક અખતરોને ખાસ પસંદગી નહોતી આપી. કારણ કે દરેક શહેર અને દરેક ગામને ડગલા શહેર સુધરાઈના સવાલો ભુદા ભુદા હોય છે. અને તેથી એક જ પદ્ધતી પ્રમાણે દરેક જગ્યાએ કામ લેવાય તે અશક્ય છે, શહેરની સુધરાઈના પ્રશ્નો સામાન્ય રીતે લોકોની રહેણી કરણી અને ટેવ પર અવલંબે છે.

શહેરના રસ્તાઓ સ્વચ્છ કરવાનો પ્રશ્ન અનેક ન્હાની ન્હાની બાબતોનો સમુદ છે. આ એક જ કામમાં કેટલીય વસ્તુ સમાઈ જાય છે. જે યંત્રો ખસીનના રસ્તા પર વાપરી શકાય તે યંત્રોનો ઉપયોગ કદાચ અહીં ન પણ કરી શકાય. તેમજ લંડનની ઠંડી માત્રમાં જે યંત્રો કામ આપી શકે તે યંત્રો ખસીનમાં કામમાં ન પણ આવે. પણ શહેરના રસ્તા સાફ કરવાના રીતોનામાં જર્મન પદ્ધતી અને જર્મન યંત્રો એવું સ્થાન પામ્યાં છે કે તેનો અભ્યાસ કયાં વગર કોઈ પણ શહેર સુધરાઈના સંચાલકને ચાલે નહીં, આખા યુરોપમાં જો જર્મન પદ્ધતીનું અનુકરણ બહુ જ ઝડપથી થઈ રહ્યું છે અને સંભવ છે કે લંડન, પેરિસ, મોસ્કો અને રોમ પણ આ જ પદ્ધતી પ્રમાણે સાફ થશે.

શહેરની શરીરો સાફ રાખવી એ કામ ધણું જ કઠણ છે, મુંબાઈ જેવા સામાન્ય શહેરમાં દરરોજ ૯૬૦ ટન જેટલો કચરો સાફ કરવો પડે છે. આ ઉપરાંત તમેજાઓ મંથિ આવતું ઘાસ અને છાણનો તે સુમાર જ નથી. દરરોજ ચાર કલાકમં ૯૬૦ ટન જેટલો કચરો દેવનાર જેટલે દુર લઈ જવામાં મુંબાઈની મુનીસીપાલિટીને ૨૭૧૮૦૧૫ રૂપીઆનો ખર્ચ થાય છે. (૧૯૨૬-૧૯૩૦ નો રીપોર્ટ) પણ જર્મનીમાં પ્રમાણમાં ખર્ચ ઓછું થાય છે. કારણ કે જર્મનીમાં લોકસમુદ્ધનો સહકાર સારો હોવાથી બહુ જ જલ્દીથી આખું શહેર જલ્દીથી અને ઓછે ખર્ચે સાફ થઈ જાય છે.

આ આખું થે કાચું પણ વીલાગમાં વહેંચાયું છે. ઘર, રસ્તા, અને યંત્રોયો માંથી કચરો એકઠો કરવો. પછી તેને બેગે કરવો, અને પછી તેનો જળીન પુરવાના

કામમાં ઉપયોગ કરવો. આમાં જર્મન પદ્ધતી બહુ જ સરળ અને સારી ગણાય છે. જર્મન પદ્ધતી પ્રમાણે દરેક ઘરને સેનીટરી ડ્રાઇંગ્રાઇ, આપવામાં આવ્યા છે. આ ડ્રાઇંગ્રાઇ એવી જાતના હોય છે કે આપમેળે જ વસાઇ જાય. એટલે કચરા ઉપર માંખો બેસે કે દુર્ગંધ મારે તેવો ભય રહેતો નથી. આ ડ્રાઇંગ્રાઇમાં એકલા ચતા કચરાને અઠવાડીયામાં માત્ર બે જ વખત લઇ જવામાં આવે છે. બ્યારે મુંબાઈમાં દરેક ઘરમાં 'સેનીટરી પ્લાન્સ' અથવા આ પ્રકારના ડ્રાઇંગ્રાઇ રાખ્યા જ નેત્રએ તેવો કાપડો હોવા છતાં અનેક ઘરમાં હજુ તે નથી મુકાયા, એટલું જ નહીં પણ આ ડ્રાઇંગ્રાઇમાંથી કચરો ઉઠાવી લેવામાં આવે છે છતાં પણ આપણાં ઘરો અને રસ્તાઓ એટલાં તો અસ્વચ્છ હોય છે કે આપણને ઉભા રહેતાં પણ શરમ આવે.

ડ્રાઇંગ્રાઇમાંથી મોટરગાડામાં કચરાને ભરવાને માટે તેમણે ખાસ યંત્ર યોજ્યું છે. આથી કચરાને જરા પણ હાથ લગાડવા શીવાય કચરો એની મેળે ઠલવાય છે. અહીં મુંબાઈમાં તો એક માણસ મોટરગાડામાં ઉભો રહે છે અને હાથથી કચરો ઠાલવે છે. પણ જર્મન પદ્ધતી પ્રમાણે તો માણસ કચરાને જરા પણ અડતો જ નથી. અને આ નવી યોજના પ્રમાણે કામ થતું હોવાથી કામ ઝડપી, સ્વચ્છ, અને સરળતાથી થાય છે. જર્મન પદ્ધતી પ્રમાણે મોટરગાડામાં કચરો ગાળતાં એક પણ કાગળનો ટુકડો નીચે પડતો નથી.

જર્મનીની મ્યુનીસીપલ તંત્રનો સીધાંત છે કે સ્વચ્છ શેરીઓને સ્વચ્છ રાખવી. અર્થાત્ કે શેરી કે રસ્તા જરા બે અસ્વચ્છ ન બને તે દ્રષ્ટીએ પગલાં લેવાં. આ દ્રષ્ટીએ કચરો કયાં નાખવો, કેવી રીતે નાખવો, શી

રીતે તેનો ઉકેલ થઇ શકે એ સર્વ લોક સમુદાયે શીખવવામાં આવે છે. રસ્તામાં કચરો નાખવો એ ત્યાં અસ્વચ્છતાની પરીસીમા ગણાય છે. શહેરીઓ પણ સારી રીતે સંકલ્પ આપે છે અને તેઓ જન્મ બને તેમ સેનીટરી ડ્રાઇંગ્રાઇનો સારો ઉપયોગ કરે છે. આ સેનીટરી ડ્રાઇંગ્રાઇના સ્વરૂપમાં પણ ફેરફાર કરવામાં આવ્યો છે. અને તે પ્રમાણે નવી જાતના સારા ડ્રાઇંગ્રાઇ દ્વારા હવે કામ લેવાતું હોવાથી કચરો બહુ જ ઓછું ઉત્પન્ન થાય છે અને જે કંઈ થાય છે તે સીધો ઉપાડી શકાય છે. આ પદ્ધતીનું પરીણામ એ આવે છે કે રસ્તામાં કચરો કચચીત જ ગણાય છે.

ખર્જાના સ્ટેશન પર લહે પગ મુકા કે શહેરની અત્યંત સ્વચ્છતાની લહેને પ્રતીતી થશે. શહેરની સુખાકારી અને સ્વચ્છતા માટે યોગ્યેજ્ઞ સાધનામાં જર્મન પ્રજાનો પુણું સંકલ્પ એ એક આખી પદ્ધતીનું સામૂહિક અંગ છે. દરેક શહેર કે ગામડું હોય પણ પ્રજાનો સંકલ્પ તો હોવાનો જ. મ્યુનીસીપલ તંત્ર જે કંઈ નવી યોજના કરે, નવા માર્ગ લે, કે નવી પદ્ધતી લાખત કરે, તેને જનતા તરત જ આવકાર આપવાની કારણ કે જર્મન પ્રજા જાણે છે કે શહેરની સ્વચ્છતા જાગવવાના નવા નીયમો અને નવી પદ્ધતીઓથી ઓછું ખર્ચ થશે. ઓછું ખર્ચ થતાં કર ઓછો થશે. અને પરીણામે શહેરના માનવ સમુદાયે લાભ થશે. આવી લાવનાથી ઉત્તેજિત થઇ જર્મન પ્રજા ચોક્કસ મ્યુનીસીપલ તંત્રમાં ખુશ મદદ આપે છે. આ રીતના સ્વચ્છ શહેરની અસર તેમના શરીર અને વેપાર પર સારી થાય છે અને અવા પરોક્ષ લાભો તેઓ મેળવે છે.

જર્મનીમાં બધા જ શહેરીઓનું વતન આદર્શ જેવું છે, એમ કહેવું એ વધારે

પડતું ગણાય. પણ તે કોઈ વ્યક્તી
સ્વચ્છતાને માટે સ્થાપના નીચેનાં ઉદ્દેશ-
ન કરે કે તેને માટે પોલીસનાં તૈયારજ
હોય. ત્યાં મ્યુનીસીપાલીટી અને પોલીસ બહુજ
સહકારથી કામ લઈને તેઓ સ્વચ્છતા જાળવી
ગમે છે. જ્યારે એશીયાની અતુલ્ય નગરી
મુંબઈમાં તો ધરમાલીકાને સમગ્રવત્તાં પણ
મોઝમાં પાણી નેવે ચડાવવા પડે છે.
મુંબઈના ઘરોમાં સેનીટરી ડ્રાઈંગો સ્થાપતા
લગભગ ચાર વર્ષ પસાર થઈ ગયા છે છતાં
દુધ સ્વીતી તેવીને તેવી જ છે.

મુંબઈ શહેરમાં લોકોના સહકારનો
અભાવ, આપણી અસ્વચ્છ રહેણી કરણી,
અને આપણી કેટલીક ગંદી ડેવેએ મ્યુની-
સીપાલીટીનું કામ લગભગ આડગણું વધારી
દીધું છે. જ્યારે જમીનીમાં અંદાડીઆમાં
માત્ર બે વખત કચરો ઉપાડવો પડે છે.
(ત્યાં દરેક ઘરમાં કંડીને લીધે સગડીએ
સળગતી રાખવાનો રીવાજ હોવાથી ઘણો
ખરો કચરો તો ઘરમાં જ બાળી નાંખવામાં
આવે છે.) ત્યારે અહીં દીવસમાં બે વાર
ઉપાડવો પડે છે. જો મ્યુનીસીપાલીટી સાથે

પ્રબળ સહુદય મદદ આપે ને કચરો
બહુજ જલદીથી ઉપાડી શકાય.

એશીયાના કેટલાક સુંદર શહેરોમાં
મુંબઈનું તંત્ર તો સૌથી સરસ મનાય છે.
કલકત્તા અને મુંબઈમાં મ્યુનીસીપાલીટીની
વ્યવસ્થા સારી હોવાનું મનાય છે. હંગકાંડમાં
મતા નવા અખતરોએ અહીં કંવામાં આવે
છે. છતાં અહીં ઘણું કચરાનું બાકી છે.
આપણી અસ્વચ્છ રહેણી કરણી ને સુધારવા
માટે ખાસ યત્ન કરવાની જરૂર છે. આ કામીએ
અનેક મુદ્દારા કરી શકાય. નાખવા તરીકે
શહેરના બાજકાને મળતા શીશાણમાં શહેરને
લગતી સ્વચ્છતા માટે ખાસ કેળવણી આપી
શકાય. તેમ જ થોડા કેળવણી અને સમ-
જાણતા માર્ગથી શહેરોએ તેમની જવાબ-
દારીનું જાન કરાવી શકાય.

આ કામીએ મ્યુનીસીપાલિટી તંત્ર દ્વારા પ્રચાર-
રખાતું (Publicity Department)
કલવું જોઈએ. આ પ્રચારખાતું દરેક વેડવાર
સ્વચ્છતા માટે પ્રચાર કરે તો બહુજ થોડા
સમયમાં મુંબઈ શહેરને બદલીનના જેવું
રમણીય સ્થળ બનાવી શકાય.

નવયુગ

આપના ગામની લાયબ્રેરીમાં આવે છે ? ન આવતું હોય
તો શા માટે તેને મંગાવવાની તજવીજ કરતા નથી ?

કામમાં ઉપયોગ કરવો. આમાં જર્મન પદ્ધતી બહુ જ સરળ અને સારી ગણાય છે. જર્મન પદ્ધતી પ્રમાણે દરેક ઘરને સેનીટરી ડ્રાઇંગ્રો, આપવામાં આવ્યા છે. આ ડ્રાઇંગ્રો એવી ગતતા હોય છે કે આપ-મેજે જ વસાઈ જાય. એટલે કચરા ઉપર માંખો એસે કે દુર્ગંધ મારે તેવો ભય રહેતો નથી. આ ડ્રાઇંગ્રોમાં એકલા થતા કચરાને અડવાડીયામાં માત્ર બે જ વખત લઈ જવામાં આવે છે. જ્યારે મુખાષ્ટમાં દરેક ઘરમાં 'સેનીટરી બીન્સ' અપવા આ પ્રકારના ડ્રાઇંગ્રો ગ્રાખવા જ નેહમે તેવો કાયદો હોવા છતાં અનેક ઘરમાં હજી તે નથી મુકાયા, એટલું જ નહીં પણ આ ડ્રાઇંગ્રોમાંથી કચરો ઉઠાવી લેવામાં આવે છે છતાં પણ આપણાં ઘરો અને રસ્તાઓ એટલાં તો અસ્વચ્છ હોય છે કે આપણને ઉભા રહેતાં પણ શરમ આવે.

ડ્રાઇંગ્રોમાંથી મોટરગાડામાં કચરાને ભરવાને માટે તેમણે ખાસ યંત્ર યોજ્યું છે. આથી કચરાને જરા પણ હાથ લગાડવા શીવાય કચરો એની મેજે દસવાય છે. અહીં મુખાષ્ટમાં તો એક માણસ મોટરગાડામાં ઉભો રહે છે અને હાથથી કચરો દાલવે છે. પણ જર્મન પદ્ધતી પ્રમાણે તો માણસ કચરાને જરા 'ચુ' અડતો જ નથી. અને આ નવી યોજના પ્રમાણે કામ થતું હોવાથી કામ ઝડપી, સ્વચ્છ, અને સરળતાથી થાય છે. જર્મન પદ્ધતી પ્રમાણે મોટરગાડામાં કચરો નાખતાં એક પણ કાળગતો દુકડો નીચે પડતો નથી.

જર્મનીની મ્યુનિસિપલ તંત્રનો સીધ્ધાંત છે કે સ્વચ્છ શેરીઓને સ્વચ્છ રાખવી. અર્થાત્ કે શેરી કે રસ્તા જરાયે અસ્વચ્છ ન બને તે દ્રષ્ટિએ પગલાં લેવાં. આ દ્રષ્ટિએ કચરો કયાં નાખવો, કેવી રીતે નાખવો, શી

રીતે તેનો ઉકેલ થઈ શકે એ સર્વ લોક સમુદાયે શીખવવામાં આવે છે. રસ્તામાં કચરો નાખવો એ ત્યાં અસ્વચ્છતાની પરી-ત્રીમા ગણાય છે. શહેરીઓ પણ સારી રીતે સડકાર આપે છે અને તેઓ જેમ બને તેમ સેનીટરી ડ્રાઇંગ્રોનો સારો ઉપયોગ કરે છે. આ સેનીટરી ડ્રાઇંગ્રોના સ્વરૂપમાં પણ ફેરફાર કરવામાં આવ્યો છે. અને તે પ્રમાણે નવી ગતતા સારા ડ્રાઇંગ્રો દ્વારા હવે કામ લેવાતું હોવાથી કચરો બહુ જ ઓછું ઉત્પન્ન થાય છે અને જે કંઈ થાય છે તે સીધો ઉપાડી શકાય છે. આ પદ્ધતિનું પરીણામ એ આવે છે કે રસ્તામાં કચરો કદમીત જ ન ગણાય છે.

બર્લીનના સ્ટેશન પર લહે પગ મુકે કે શહેરની અપ્રતીમ સ્વચ્છતાની લહેને પ્રતીતી ધરે. શહેરની મુખાકારી અને સ્વચ્છતા માટે યોગ્યેક્ષા સાધનામાં જર્મન પ્રજાનો પુણું સડકાર એ એક આખી પદ્ધતિનું કાઠશીલ અંગ છે. દરેક શહેર કે ગામડું હોય પણ પ્રજાનો સડકાર તો હોવાનો જ. મ્યુનિસિપલ તંત્ર જે કંઈ નવી યોજના કરે, નવા માર્ગ લે, કે નવી પદ્ધતી દાખલ કરે, તેને જનતા તરફ જ આવકાર આપવાની કારણ કે જર્મન પ્રજા જાણે છે કે શહેરની સ્વચ્છતા જાળવવાના નવા નીયમો અને નવી પદ્ધતિઓથી ઓછું ખર્ચ થશે. ઓછું ખર્ચ થતાં કરે ઓછા થશે. અને પરીણામે શહેરના માનવ સમુદાયે લાભ ધરે. આવી લાવનાથી ઉત્તેજન થઈ જર્મન પ્રજા પોતાના મ્યુનિસિપલ તંત્રમાં ખુબ મદદ આપે છે. આ રીતના સ્વચ્છ શહેરની અસર તેમના શરીર અને વેપાર પર સારી થાય છે અને અવા પરોક્ષ લાભો તેઓ મેળવે છે.

જર્મનીમાં બધા જ શહેરીઓનું વર્તન આદર્શ જેવું છે, એમ કહેવું એ વધારે

પણુ' ગણુ. પણુ જે કોઈ વ્યક્તી
સ્વચ્છતાને માટે સ્થાપેલા નીયમોનું ઉલ્લં-
ઘન કરે કે તેને માટે પોલીસનું તૈયારજ
હોય. ત્યાં મ્યુનીસીપાલિટી અને પોલીસ બંદુજ
સહકારથી કામ લઇને તેઓ સ્વચ્છતા જાળવી
ગમે છે. જ્યારે એશીયાની અનુપમ નગરી
મુંબાઈમાં તો ધરમાલીકાને સમગ્રવર્તા પણુ
મોક્ષમાં પાણી નેવે ચઢાવવા પડે છે.
મુંબાઈના ઘરોમાં સેનીટરી ડમ્પાઓ સ્થાપતા
લગભગ ચાર વર્ષ પસાર થઈ ગયા છે છતાં
કશુ સ્વીતી તેવીને તેવી જ છે.

મુંબાઈ શહેરમાં ચોકાના સહકારનો
અભાવ, આપણી અસ્વચ્છ રહેણી કરણી,
અને આપણી કેટલીક ગંદી ટેવેએ મ્યુની-
સીપાલિટીનું કામ લગભગ આડગણું વધારી
દીધું છે. જ્યારે જમીનીમાં અંકવાડીઆમાં
માત્ર બે વખત કચરો ઉપાડવો પડે છે.
(ત્યાં દરેક ઘરમાં કંડીને લીધે સગડીઓ
સંગ્રહી રાખવાનો રીવાજ હોવાથી ઘણા
ખરો કચરો તો ઘરમાં જ બાળી નાંખવામાં
આવે છે.) ત્યારે અહીં દીવસમાં બે વાર
ઉપાડવો પડે છે. જો મ્યુનીસીપાલિટી સાથે

અથવા સમુદાય સહકાર આપે તો કચરો
બહુ જ ઝડપીથી ઉપાડી શકાય. •

એશીયાના કેટલાક મુંદર શહેરોમાં
મુંબાઈનું તંત્ર તો સૌથી સરસ મનાય છે.
કલકત્તા અને મુંબાઈમાં મ્યુનીસીપાલિટીની
વ્યવસ્થા સારી હોવાનું મનાય છે. ઇંગ્લાંડમાં
થતા નવા અખતગઓ અહીં કરવામાં આવે
છે. છતાં અહીં ઘણું કરવાનું બાકી છે.
આપણી અસ્વચ્છ રહેણી કરણી ને સુધારવા
માટે ખાસ યત્ન કરવાની જરૂર છે. આ દ્રષ્ટીએ
અનેક સુધારા કરી શકાય. નાખસા તરીકે
શહેરના બાળકોને મળતા શીક્ષણમાં શહેરને
લગતી સ્વચ્છતા માટે ખાસ કેળવણી આપી
શકાય. નેમ જ યોગ્ય કેળવણી અને સમ-
જનના માગથી શહેરોમાં નેમની જવાબ-
દારીનું લાન કરાવી શકાય.

આ દ્રષ્ટીએ મ્યુનીસીપાલિટી તંત્રે એક પ્રચા-
રબાગુ' (Publicity Department)
કાઢવું જોઈએ. આ પ્રચારબાગુ' દરેક વોર્ડના
સ્વચ્છતા માટે પ્રચાર કરે તો બહુ જ થોડા
સમયમાં મુંબાઈ શહેરને બહોળા નેધુ'
રમણીય સ્થળ બનાવી શકાય.

નવયુગ

આપના ગામની કાચબેરીમાં આવે છે? ન આવતું હોય
તો શા માટે તેને મંગાવવાની તજનીજ કરતા નથી?

બીજી વારનાં લક્ષ્મી (નવલકી)

: લેખક :

રામાજી સુધારક

વિજેતાઓની મેના પરાજિતોના ગામ ઉપર ધસી આવતી હોય અને તે ગામમાં જેવી દોડદોડી થઇ રહે, તેવી દોડદોડી અરૂંધતીના કુટુંબીજનોમાં થઇ રહી હતી. ગલરાટ, ગમગીની, અકળામણ, ગુન્મો, ગોક, શરમ એ અધી લાગણીઓના શ્રંભુમેળાની છાપ તેમનાં મુખમંડળને આવરી રહી હતી.

ખાનગીમાં તેઓ બધાં અરૂંધતીના નામ પર ગાળોતો વર્ષાં વર્ષાવતાં, તેની સાનીધ્યમાં એને સમગ્રવવાનો દેખાવ કરનાં.

છેક જ સામાન્ય બાબત હતી. છતાં એ સામાન્ય ઘટના અરૂંધતીનાં સંબંધીજનોને ફતીઆ ડોડાવી નાખનારી લાગતી હતી.

નુર્ય એકએક ઠંકો પડી ગયો હોત, શુજરાતના સપાટ પ્રદેશમાં એકદમ લજુ-કતો નવાળામુખી ફાટી નીકળ્યો હોત, લયકંઠ બુકંપથી લાખ્ખો મનુષ્યે પૃથ્વીના ગર્ભમાં ગડકં થઇ ગયાં હોત કે પ્રચંડ

રેકથી આખો શુજરાત કુખીને ખસાસ થઇ ગયો હોત, તો પણ કદાચ એમને એટલું કંપ થયું હોત કે કેમ એ એક પ્રશ્ન છે.

પરંતુ અત્યારે તે બધાંને માથે દુઃખના કુંગર ટળી પડ્યા હતા એવું તેઓ બધાં બતાવતાં હતાં એ વાત તો સાચી જ હતી. અરૂંધતી અત્યારે તેમનાં બધાંનાં મોંઢાં કાળાં કરવા નીકળી હતી એવું તેઓ માનતાં હતાં, રૂઢુખની અદાર પેટીના પુવંચેને તે પાતાના એક જ વીચારથી સ્વર્ગમાંથી સીધા નર્કમાં ધકેલી દેવા તૈયાર થઇ હતી, એવી સહુની ખાત્રી થઇ ગઇ હતી. રૂઢુખના કુટુંબને જ નહીં પણ સારી પેઢાલણુ રાત્રીને મસ્તકે તે કાળામાં કાળા કલંકની કદી એ ન બુંસી શકાય તેવી શાહી રેડવા તત્પર બની હતી એવી એમની અચળ શ્રદ્ધા હતી.

અરૂંધતી વીધવા બન્યા પછી લગ્ન કરવા નીકળી હતી, તેથી જ આ વેરા-ળીઓ ચડ્યો હતો.

[૨]

“અરે! એના તે શા ભાર છે? એક જળમાં એને સીધી દોર બનાવી ન દઉં તો મારું નામ સનભામા નહીં!” એવી હીંમત બીડીને અરૂંધતીની ફેાઇ સામુ તેને ત્યાં કમર કમી, દાંત કચકચાવીને આવ્યાં.

પીતાલીસ વર્ષ એમના માથા ઉપરના વડંતીઆ વાળ બુંખરા બની ગયા

હતા, એમનું ઉપર ઉપસી આવેલું પહેલું નાક, નીચલા હોઠની બહાર નીકળી પડેલા ચાર દાંતને ઢાંકવા મયવામાં નીષ્ફળ જતાં આગળ ધસી આવતો ઉપરનો હોઠ, ગાલના ઉપસા લાગતી બહાર ઉપસી આવેલાં જડખાં, ટુંકી દાઢી તેમજ લમર અને વાળની વચ્ચે દોઢ આંગળ દેખાતું કપાળ એમને જીવતી રાક્ષસીણી

જેવાં જ બનાવવામાં મદતવનો ભાગ લેનારાં હતાં, તેમાં એમની ખોખરી ફકંચ વાણી ભળતાં તેમની વીકરાળતામાં વધારો થતો હતો.

“અડધી અડધી!” ઘરમાં આવતાં જ ધમણ જેવાં નસકોરાં નીચાં ઉચાં કરતાં સત્યભામાએ શરૂ જ નાખી, “તું આ શું કરવા બેઠી છે?”

અડધી એવા કુદાડાઓથી ગભરાઈ જાય તેમ નહોતું. ફેંદા સાસુ નડીઆદથી આવ્યાં તે પહેલાં અમદાવાદમાંના એના અનેક સગાઓ તેની આગળ એવી ધમ-કીઓ આપવા આવી ગયા હતા.

“નમે એ જાણો છો, પછી શું કામ પુછો છો.”

અડધીએ શાક ખરીદવા ગઈ હોય અને કાંઈક સાથે વાત કરતી હોય તેનાથી એ વીશેષ તીરાંત અને ભેતમા સાથે કહ્યું.

“એટલે શું તું એમ માને છે કે તને કોઈ પુછનાર નથી?” ફાટી ગયેલા કોલ કરનાં ચે વીશેષ ખોખરા અવાજે સત્ય-ભામા વળી બરાડી.

“પુછનારાનો હમણાં ખાર નથી; પણ મારે તેમની પરવા નથી.”

“એટલે?”

“એટલે એ જ કે હું મારે શું કરું તેનો નીશ્ચય કરી સુકો છું.”

“નીશ્ચયવાળાની દીકરી ન જોઈ હોય તો! તારો નીશ્ચય બીશ્ચય ક્યાંય નીકળી જશે. તું એમ સમજે છે કે મારો રૂઢ-મુખ ગયો એટલે તું એના આપદાદાની આજરૂની સાથે ગમે તેમ રમત રમી શકીશ? ના, ના, તે નહીં જાને, સમજીને?”

“મારે એમાં કશું નવું સમજવાનું નથી.”

અડધી ઉઠી જતી ન હતી, તેમ સત્યભામાની ચીમોથી ગભરાતી નહોતી.

એથી સત્યભામાને વધુ લાલ લાગતી હતી. તે પોતાને ભારે રૂઆબદાર માનતી હતી, એના પીયર અને સસરાના પક્ષની ચાર ચાર પેટીની ખાચરીઓ એમના એક જ તાકુડાથી દીલી દય બની જાય એવો એમનો અખંડ આત્મવીશ્વાસ આજે મુળમાંથી કંકડાસ થઈ રહ્યો હતો, તેથી એમને બહુ જ લાગી આવતું હતું, અડધી સાંતી જાળવી રાખતી હતી તેમાં એને પોતાનું ભયંકર અપમાન થયેલું લાગતું હતું.

“સમજવાનું હોય કે નહીં, તું મારા આપના કુળની આજરૂને આગ લગાડવા ઉભી થઈ છે!”

“તમે બધાં જીવતા માણસનાં ખોળી-આંત્રી આસપાસ આગ લગાડવા ઉભાં થયાં છો, તેના કરતાં જે આજરૂ જોઈ શકાતી નથી, જે માત્ર કલ્પનાનો જ વીધય છે, અને જેને નામે મારા જેવી અનેક તીરાધાર સ્ત્રીઓને છુંદી, કચડી, પીલી તેને જીવનભર લડાવડતી હોળીમાં સળગતી રાખવાનો પ્રયત્ન રમાય છે, તેવી આજરૂને આગ લગાડાતી હોય તો તેથી મને જરા પણ દુઃખ નથી થવાનું.”

“તારું એ બધું ડહાપણ મારે સાંભળતું નથી. ધુળ પડી તારા એ ડહાપણ-માં, કાળા મોંઢાની, વહાલાં મુઠાં, શરૂ મારા ખાખતે ઘેર તારા જેવી ક્યાંથી આવી? ઓય! મા, રે!.....ઉડુ ડુ ડુ ડુ!”

સત્યભામાએ મકાનની વચ્ચે જ બેસીને ઠુઠ્ઠો સુક્યો, તે માથાં કુટવા માંડી, છાતી પીટવા લાગી અને મોંઢે આવે તેવું બોલતી મોંકાણુ માંડીને બેઠી.

એ તમામો બેઠને પોળના માણુમે. અડધીના નાનકડા ઘરમાં ઉતરાવત લાગ્યા, કેટલાક કહ્યો જોવાના રમીયા

ચોવટીયા રૂઝુખના સર્ગા સંબંધીએને
બોલાવવા દોડ્યા.

અનેક માણુએને મારે એ બનાવ. વીના
પૈસાની ભવાઈ જેવો થઈ પડ્યો !

[૩]

રૂઝુખના રોડકળ કંઈક શાંત થઈ.
દાંડતો તમાસો નેવા આવનારાં
માટેનું આકર્ષણ એણું થયું.
ધીરે ધીરે ટાળું પાછું વીખરાવા
લાગ્યું.

રૂઝુખના કેટલાક પીત્રાઈઓ, તેનો
દુરનો કાકો, મરીઆઈ ભાઈ અને ચોડીક
સંબંધી સ્ત્રીઓ હજી ત્યાં હતી.

અરૂંધતીએ તેમને કહ્યું :

“આવાં તોફાનથી શું વળવાનું છે ?
તમે ને આ બાબતને બહુજ ગંભીર
માનીને મહત્વ આપતા હો, તો આવા
ભવાઈ કરવાથી કંઈ વળે તેમ નથી.”

“ભવાઈ તો તું કરવા બેસી છે.”

રૂઝુખના એક કાકાએ ધમકીની ઢબે કહ્યું.

આ બધી ઉશ્કેરણીથી અરૂંધતીનાં બે
નાનકર્ડા બાળકો ઊંધા અને અરૂંધ-હૈય-
તાઈ જઈને માતાના બોળામાં ભરાઈ
ગયાં હતાં.

ઊંધા પાંચ વર્ષની અને અરૂંધ ત્રણ
વર્ષની હતો, તેમને બાપડાંને આ બધી
શું આપતી છે તેની કશી સમજ પડતી
નહોતી, તેતો એમજ માની રહ્યાં હતાં કે,
માને આ બધા લોકો મારવા એકઠા થયા
છે એટલે ગભરાતાં તે માતાની મોડયમાં
ઝપાઈ ગયાં હતાં.

તેમને માથે મમતાળુ હાથ ફેરવતાં
અરૂંધતીએ કહ્યું :

“તમારે મારી પામેથી બધી વાત
સાંભળવી હોય તો બધાં અંદર આવો,
બહારનાં માણુએને અહીંથી કાઢો. બુઓ,
હું તમારી કોઈની તાબેદાર નથી, છતાં

મારા મનની વાત હું તમને જણાવવ
તૈયાર છું.”

રૂઝુખના મારીના છોકરાએ તે વખતે
દાનજ માણુએને સમજાવીને ધમકાવીને
બહાર કાઢ્યાં.

અને બાકીનાં-રૂઝુખનાં ચોડાંક સર્ગાં
અરૂંધતીની સાથે અંદરના ઓરડામાં ગયાં.

કરણ, ગંભીર ભાવે અરૂંધતીએ તેમને
ચોતાની વાત કહેવા માંડી.

“તમે બધાં આટલાં બધાં ઉશ્કેરાઓ
છો તે બધું ખરું છે કે ખોટું તેની
મને ખબર નથી, પરંતુ તમને સહુને
આવડી મોટી સંખ્યામાં, અમારાં સર્ગાં
થનાં આવેલાં મેં તો હમણાં હમણાં જ
નેલાં છે.”

અરૂંધતીની આંખમાં આંસુ ભરાઈ
આવ્યાં, તે જોઈને એનાં બન્ને બાળકો
રડવા લાગ્યાં.

એ બાપડાં માનતાં હતાં કે, “બાને
આ બધા મારવા આવ્યા છે એટલે બા
રડે છે.”

તેમને ફરીથી છાતી સરસાં આંખીને
અરૂંધતીએ કહેવા માંડ્યું :

“તમને બધાંને અમારે મારે કેટલું
લાગે છે તે તો હું આટલાં વર્ષોમાં બરા-
બર જોઈ ચકી છું. અમારાં જન્મ થયાંને
સાત વર્ષ થયાં, તે પછી મારાં સાસુ
ગુજરી ગયાં, એમની માંદગી એક વર્ષ
લંબાઈ, અમારી પામે કશો છવ ન હતો,
એક નાનકડું ઘર હતું, તે વેચાવીને
મારાં સાસુ પાછળ ન્યાત કરાવવાનો
આમલ કરવા તમે આવેલા, તેને ય પાંચ
વર્ષ થઈ ગયાં. એમને મીલમાંથી પચીસ

રૂપીઆ મળતા હતા, એવામાં આવી મોંઘવારીમાં અમે અમારો સંસ્કાર જેમ તેમ નીભાવતાં હતાં, અમદાવાદ જેવા શહેરમાં પચીસ રૂપીઆમાં ચાર ચાર છવનું પુરું કેમ થતું હશે, તે તો વીતી હોય ને જાણે! એમાં ૫ ધર વેચાયું એટલે ભાડાના મકાનમાં જવું પડ્યું. આ દશામાં છેલ્લા એક વર્ષથી એમને લકવો થયો, એ વર્ષ મેં કેવી રીતે વીતાવ્યું તે જોવા સુદ્ધાં યે તમારામાંથી કોઈ આવ્યું ન હતું. હું એમ પુછું છું કે, આજે તમારાં બધાંને કોઈને કોઈ બહાને આજરૂમાં હોળી સળગતી દેખાય છે, તેમાંથી કોઈને પણ એમની માંદગી વખતે અમારી ખબર જોવા કે આશ્વાસન આપીને ૫ આજરૂનું રક્ષણ કરવાનું કેમ સુઝ્યું નહીં?”

“સદુ સદુનું ચલાવે, આવા ખર્ચાળ શહેરમાં એમ તો મદદ કરવા જેવી કોની શકતી હોય?”

એક છુટ્ટા કાકાએ કહ્યું.

“ખરું છે, અને તેથી જ મારે કોઈની ઉપર બોળ રૂપ થવું નથી. એ છવના હતા ત્યાં સુધી ગમે તેમ કરીને પણ મેં એમની તરફની મારી ફર્જ બજાવી....”

“અરે એ છવતો હતો ત્યારે તેં એને લાતે માર્યા હોત અને તેની ચાકરી કરી ન હોત તો કંઈ નહીં, પણ બ્રાહ્મણનો અવનાર લઈને આવી છે અને નાતરે જવાની વાત કરે છે તેથી તો અમારાં સાન પેટીઓ નકેમાં પડશે, અમારાં સદુનું મ્હોંડું કાળું થશે.”

સત્યજામા વચ્ચે જ કકળાટ કરવા લાગી.

પરંતુ તેને નહીં ગણકારતાં અરૂંધનીએ ચેલાની વાન ચલાવી.

“એમની માંદગીમાં મેં મારા ચોડાક દાગીના હતા તે તેમજ ધરતું વેચવા જેવું તમામ રાચરચીયું પણ વેચી નાખ્યું છે. હજી મારી ઉમ્મર એકવીસ વર્ષની છે. હવે મારાં બાળકોનું અને મારું શું થાય, અમારે અમારું છવન કેવી રીતે ગાળવું?”

“છોકરાંને અમે અનાથાશ્રમમાં મુકવાની ગોઠવણ કરીએ, અને તું કોઈની રમોઇ કરજે. શહેરમાં જોઈએ તેટલી મજુરી મળે છે, ગમે તો કોઈનાં વારાણુ કુસણુ ધોતે....”

રૂઢમુખની માશીનો દીકરો જોતવા લાગ્યો.

તેને વચ્ચે જ અટકાવતાં અરૂંધનીએ કહ્યું:

“એથી તમારા માશીના દીકરાના કુટુંબની આખર રહેશે, એમને?”

“હા! હા!”

એ ચાર જણા સામદા બોલ્યા,

“અને મજુરી કરવા જનારી મારા જેવી જીવાન સ્ત્રીઓની આ સમાજમાં સજામતી છે એમ તમે માનો છો?”

“કેમ નહીં?”

“તમે એમ માનવા છુટ્ટા છો. પણ મારી જાણમાં એવા અનેક દાખલા છે કે તેમની દરમિયાન વેશ્યા જેવી થઈ પડે છે.”

“પણ નાતરું કરીને તેઓ કુટુંબને તો હલકું પાડતી નથી ને?” સત્યજામા વળી તાકુટી.

“ખરું છે, તમારે બધાંને મન ખાનગી રીતે વેશ્યા જેવું છવન ગાળે તેનો કંઈ વાંધો નથી, પણ પ્રામાણિક પણે પુનર્જન કરીને છવન ગાળે તેમાં તમને વાંધો છે. એમજ ને?”

“હા, હા. એમાં શું?”

“એ તમારા વીચારો ભલે તમને મુજા-
રક હો, મારે એ રીતે બીજાની પગારદાર
વેશ્યા બનવું નથી, અને મારાં છોકરાંને
અનાયાસમાં મોકલવાં નથી. તમારા ને
મારા વીચારમાં ફેર છે...”

“અહુ ચાંપડી ન થા, મેલડા વીચારના
ફેરવાળી ન લોછ હોય તો ?”

એનો દુરનો કાકો સસરા ભોક્ષી ઉઠ્યો.

“હું એવાં અપમાન સાંજવાની નથી,
એ હું તમને કહી દઉં છું. સીધી વાત
કરવી યાચ તો ફીક, નહીં તો એવી જ
ભાષામાં તમારે અપમાન સાંજવા તૈયાર
થવું પડશે.”

અરૂંધતીએ ચંડીકા રૂપ બતાવવાનો
આરંભ કર્યો.

એની કંઈક અસર થઈ.

“પણ હવે નારે બીજું શું કહેવું છે
એ કુંડામાં પનાવને ?” બીજા એક ભાઈ
ભોક્ષી ઉઠ્યા.

“હું તમને એમ પુછું છું કે, એમને
બહેલે હું મરી મઘ હાન તો ? આ છોક-
રાને નામે તમે એમને ફરીથી પરણવાની
સલાહ આપવા આવ્યા હોત અરૂંને ?”

“એમાં શું ? એતો પુરૂષ હતો. પુરૂષ
મમે તેટલી વખત પરણી શકે, સ્ત્રીથી
એમ ન થાય.”

“શા માટે ન થાય ? શું પુરૂષ મનુષ્ય
છે અને સ્ત્રી નથી ?”

એનો જવાબ કોઈ આપી શક્યું નહીં.

“પુરૂષને કમાવવા જવું પડે, એનથી
ધર ખટલાનો બોલો ઉપાડી સંકાપ નહીં,
અને વળી નાનાં બાળકો કોણ સ્ત્રાયવે ?
એ કામ સ્ત્રીનું છે.”

એક પુરૂષે થોડીવાર રહીને કહ્યું.

“અરૂં છે. તે જ રીતે હું સ્ત્રી છું.
હીંદુ સમાજ સ્ત્રીઓને આવીકે છુટા

પણ આપતો નથી, અને સ્ત્રી કમાવ
ગળ તે પસંદ કરતો નથી; એટલે માર
જેવી વીધવા સ્ત્રી ધર ખટલાનો બોલો
ઉપાડીને ત્રણ જણનાં પેટ ભરવાની
જવાબદારી શી રીતે ઉપાડી શકે ? કેમકે
કમાવું એ કામ પુરૂષનું છે !”

અરૂંધતીનો જવાબ સાદો છતાં જડમાં
તોડ હતો. પેશું આપું યેણું કેવળ
ફરીવશ અધશ્રદ્ધા ઉપર જ આધાર રાખ-
નારું હતું, તેમાંથી કોઈની પણ હીંમત
અરૂંધતીને જવાબ આપવા જેટલી
ન હોતી.

અરૂંધતીએ જ તેથી આગળ દક્ષીણ કરવા
માંડી: “જેમ વીધુર પુરૂષ વીધુરાવર્યાનું
પાલન કરે તેટલા માટે તેનાં કોઈ સગાં
સંબંધી એની રમોછની વ્યવસ્થા કરવા,
તેનાં બાળકોને સાચવવાની હાંમેલ ઉઠા-
વવા અને માંડગીમાં તેની મૃત્યુ કરવા-
આપણાની આજરૂ બચવવા માટે પણ-
તૈયાર થનાં નથી, તેમ નીધન વીધવાનાં
બાળકોના તેમજ તેના પોપણ માટે આપ-
ણાની આજરૂની ખાતર પણ તેના કોઈ
સંબંધીઓ તત્પર થતા નથી. અમ બને
ઘટનાઓ સમાન છે. તેમાં પડેલી ઘટનાનો
તોડ પુરૂષને આગ્રહ કરી કરીને ફરીથી
પરણાવવાથી સમાજે કાઢ્યો છે, બીજા
આજરૂનો તોડ કાઢવામાં જ માત્ર સમા-
જના ટેલકાક માણસો વીરોધ કરે છે,
પરંતુ સ્ત્રીઓ જ તે વીરોધનો વીરોધ
કરી પોતાને માટે નવો રસ્તો શોધી શકે
તેમ છે. મારે એ નવો ચીલો પાડવો છે.
બોલો હવે તમારે કંઈ કહેવું છે ?”

અર્ધાં સ્તબ્ધ થઈ ગયાં, કેમકે કુંડ-
ાની આજરૂ બચાવવાની મોટી મેટી
વાતો કરવા છતાં ત્રણ માણસના પોપણનો

આથી'કે બોલે ઉપાડવા તેમાંથી એક પણ માણસ તૈયાર નહોતો.

સત્યભામા ટગર ટગર બધા પુરૂષો સામે નેહ રહી અને થોડીવાર પછી તે બરાડી ઉઠી :

“મુઆ, આપસાઓ! આ ફાટયું ફાટયું બોલી રહી છે ને તમે સાંભળી રહ્યા છો. આટલા બધા મહોં અલી' એકદલ થયા છો, તમારે મોંઢે મુઝ છે કે સાવરળીઓ

ઉઠી છે? આ રોડને અલી'ને અલી' પૂરી કરી નાખો!”

પણ સત્યભામાનો પડકાર વ્યથા ગયો! કેમકે અરૂ'ધતીનું ખુન કરીને ફાંસીને માંચડે ચડવા કોઈ તૈયાર નહોતું.

એટલે મી'હ જેવા થઇને આવેલાઓ ધીરે ધીરે ગરૂર ગરૂર કરતા વીખેરાવા લાગ્યા.

સત્યભામા પણ ત્યાં ઉભી ન રહી.

[૪]

તે પછી ત્રીજેજ દીવમે વીધવા ઉત્તેજક મંડળન આશય નીચે અરૂ'ધતી અને અકુરનાં લગ્ન થયાં.

અકુર પચીસ વર્ષનો નૌજવાન હતો. તે પોતાનું મોટરનું કારખાનું ચલાવતો હતો. રૂઢમુખના મકાનની બલુમાંજ તે રહેતો હતો.

લગ્ન સમારંભ વખતે થયેલા લાખજો વખુને મંડળના મંત્રીએ કહ્યું :

“બાઇ અકુરને પોતાની ન્યાતમાંથી કન્યા મળતી હતી, પરંતુ વીધવાઓ સાથે લગ્ન કરવા ઝોઝામાં ઝોઝા કુવડો તૈયાર થાય છે, તે મારેજ તેમણે આ લગ્ન કરવાનું પસંદ કયું છે. અમેરીકા, ઇંગ્લાંડ, અને જર્મનીમાં પાંચ વર્ષ ગાળી એ બાઇએ ગયેજ વર્ષે અમદાવાદ આવી પોતાનું સ્વતંત્ર કારખાનું કાઢ્યું છે.”

અરૂ'ધતીએ પોતાની જીવન કથા હુકામાં કહી સંભળાવીને છેવટે કહ્યું :

“હીંદુ સમાજના એકપક્ષી અત્યાચારોની સામે થવાનો હીંદુ વીધવાઓ મારે હવે યોગ્ય સમય આવી પહોંચ્યો છે. તેથી મેં મારાં બાળકોને અનાયાસ-મમાં મોકલવાનું અને જાને એકાદ ધનીકની

ખરીદેલી દાસી અને વેશ્યા બનવાનું મારાં સંબંધીઓ થઇને આવેલાંઓનું કહેલું સ્વીકાયું નથી. અકુર મારાં બન્ને બાળકોનો પાત્રક પીતા થવા તૈયાર છે, નેત્રી જીવનસાથીની બનવામાં હું મને પોતાને ગૌરવશાળીની માનું છું,” પરંતુ તેથી વધુ ગૌરવ તો સમાજના અત્યાચારો સામે થવાની હું હીંમત ખીસવી શકી તેમાં હું નેહું છું.”

અકુરે છેવટે કહ્યું.

“મારા કાપડો વીરોધ કરનારાઓ કેવા છે તેમને હું બરાબર ઓળખું છું. તેમનામાં મીઠ્ઠાંત પાલનનું નીનીબળ નથી પરંતુ જેઓ આજે મારી પ્રશંસા કરે છે, તેમને મારે એટલુંજ કહેવું છે કે, તમારી પોલી પ્રશંસાનો શબ્દમાં સમાવેશ ન કરતા, હીંદુ સમાજને અનેક વીધવાઓના પાપ ભારમાંથી મુક્ત કરવી હોય, સમાજના સીતમથી રહેવાની એ નીર્દોષ સ્ત્રીઓના ઉચ્ચ નીશામોની લેણી-ઓમાંથી સમાજને સજગી જતો બચાવવો હોય, તો તમારામાંથી જેઓ કુવારા હોય તેઓ માત્ર વીધવા સાથે જ લગ્ન કરવા તત્પર બનજો અને ખીજા કુવારાઓને તેમ કરવા સમજાવજો.”

સ્વાધીન અર્થવાદ

: અંગ્રેજીમાં લેખક :

શ્રીકૃષ્ણ પે. એમ. એ.

: અનુવાદક :

ચુનીલાલ લટ્ટ ખી. એ.

સુ રીવાદની ચુસણીતી અને સમાજવાદની એ નીતી અટકાવવાની રીતો બન્નેમાં
ચુસણીતી સામે વીરોધ જતાવવા છતાં, સમુદાયના કાલ માકસના
મીઠાને નહીં સ્વીકારનાર જમીન અર્થશાસ્ત્રી સીમ્પ્સોને ગણે 'સ્વાધીન
અર્થવાદ'ની નવી યોજના જતાવી છે. તે અનુસાર જણીતા સ્વીસ અર્થશાસ્ત્રી
ડૉ. કોસ્તેને લખેલા નીચેના અંગ્રેજીમાં શ્રીકૃષ્ણ પે. એમ. એ. એમણે
અનુવાદ કર્યો છે. તે ઉપરથી પ્રત્યુત નીચેના લખાયે છે. સ્થાપિત હકોને
તે પણ અસ્વીકાર કરે છે અને જમણીઓને અર્થલાલ ધાપ તેવી યોજના
તે સ્વીકારે છે, છતાં તે વ્યક્તિવાદની વર્તમાન યોજનાને મુજબથી ઉઘસાવી
નાખવાનો વીરોધ કરે છે. અર્થશાસ્ત્રની બાબતમાં રસ લેનારાઓને માટે આ
'સ્વાધીન અર્થવાદ'ના સીદ્ધાંતો જાણવાથી રસ પડે તેમ છે. સ્વીટઝર્લેન્ડ
અને જર્મનીમાં આ 'વાદ' તરફ જનતાવું લક્ષ સારી રીતે આકર્ષાયું છે.

: લેખાંક ખીએ :

સ્વાધીન-નાણું

ભાવેનો આધાર ચલણી નાણાં ઉપર
ઝડેલા છે એટલું જ નહીં પરંતુ તે
નાણું જટલી ઝડપથી લોકોમાં ફેરે છે તેના
ઉપર પણ રહેલા છે. આ બન્નેને ઘણેખરે
અરસપરસ સંબંધ છે. જ્યારે ચલણી નાણું
વધે છે ત્યારે તે લોકોમાં વધુ ફેરે છે અને
પરીણમે ભાવ વધે છે. વેપારીઓ કહે છે
કે વેપાર સારો છે. તે સપાટાબંધ ખરીદી
કરે છે એટલે નાણાંની ઉરફેરની ગતી વધે
છે. પણ લોકોમાં ફેરવું નાણું ઘટવાથી
ભાવો ઘટે છે ત્યારે તેથી ઉલટું જ બને
છે. વેપારી એટલે આપવાનું મુજતવી રાખે

છે અને નાણાંની ઉરફેરની ગતી અટકી
જાય છે.

આ નીયમને પણ અપવાદ છે. જર્મનીએ
કામગનાણું ૩૦૦૦૦૦૦૦ કરોડ માકસનું
ઈ. સ. ૧૯૧૮ માં કાઢ્યું. પણ તેની ઉર-
ફેરની ગતી ન વધી. કારણ કે લવિષ્યમાં
શું બનશે તેની પછીકે લોકો નોશ્તેને સંધરી
રાખવા લાગ્યા. આ પછી રહેલ કામગનાણું
ગતી આપવાનું જર્મન સ્ટેટ બેંક પાસે
કંઈ પણ સાધન નહોતું.

આ એકની જ મુશ્કેલી નથી નાણાં
બચાવવાને સ્વીકાર કર્યા પછી બાજનો દર

નીચે પડે છે ત્યારે સેવીંગ એન્ડ અને બીજાં તેવાં સ્થળોમાં આવતા પૈસાનો પ્રવાહ ધીમે ધીમે ઓછો થાય છે, અને ખાનગી કોઠા પાસે પૈસા એકઠા થાય છે. કાંઈ દીવસે શેર બજારમાંથી લાવે વધવાની ખબર ફેલાતાં તે નાણું બજારમાં ઉતરી પડશે અને લાવો એકદમ વધી જવાથી નાણું બચકારની સ્થિતિ તુટી જશે.

આ ઉપરથી એમ જણાય છે કે રાષ્ટ્રીય કર્ત્ત્વી ઓશીસ કાગળનાણું કાઢવાનું કામ કાણમાં રાખવું એટલું જ નહીં પરંતુ તેની ઉરફેર વધારવા ધટાડવાનું કામ પણ લાઇમાં રાખવું. આ કામ માટે કર્ત્ત્વી ઓશીસના કાપને તોડી પાડનાર ખાનગી માણસો પાસે એકઠું થતું નાણું અટકાવવું જોઈએ.

જેમ પદાણી બ્યાજ સામે ફોજદારી પગલાં નથી લઈ શકતાં તેમ ખાનગી માણસ પાસે પૈસો ભેગો થતો અટકાવવા ફોજદારી પગલાં લેવાં એ નકામું છે. હજારો વર્ષોથી ભારે બ્યાજ અટકાવવા માટે કાપલ કરવામાં આવ્યા છે, પણ તે ફોજદારી ગયા છે. જો નાણું બચકારને સ્થિર કરવો હોય તો આ મુશ્કેલીનો ઉકેલ ક્યાંથી જ થઈ શકે તેમ છે. જો પૈસાની ઉરફેર ચલાવું કાણમાં ન આવે તો નાણું બચકારની સ્થિતિ આવવી અશક્ય છે.

આ મોટા પ્રશ્નનો ઉકેલ સીડ્લીઓ ગેસેલે ૩૦ વર્ષ ઉપર શોધી કાઢેલા સ્વાધીન નાણુંથી થઈ શકે છે. નવાઈની વાત તો એ છે કે તેની આ શોધ આજ સુધી કોઠાની જાણમાં આવી નથી.

સ્વાધીન નાણું એ કાગળનાણું છે જ દર અઠવાડીએ તેના એક હજારમાં લાગે એટલું કોમનમાં થઈ છે. આ ઘટને લીધે

આવની ખોટ તે નોટ જેની પાસે હોય તેને ખમવાની હોય છે. દર શનીવારે તે જેની પાસે હોય તે તે નોટ પર એક સ્ટેમ્પ ચોટાડે છે, એટલે તે બીજા અઠવાડીયામાં પુરેપુરી કોમતે બજારમાં આવી શકે છે.

અમેરીકન નાણામાં સ્વાધીન નાણું ૧-૫-૨૦-૧૦૦ ડોલરની નોટમાં કદાચ અને ૧-૨-૫-૧૦ સેન્ટના ચોન્ટના સ્ટેમ્પ જેવા સ્ટેમ્પ આ કામ માટે કાઢવામાં આવે. આ સ્ટેમ્પ નોટની મુળ કોમત સાચવવા માટે દર અઠવાડીએ વાપરવામાં આવે તો તે સ્વાધીન નાણું કહેવાય.

૧૦૦ ડોલરના નોટવાળાએ ૧૦ સેન્ટને એક સ્ટેમ્પ દર અઠવાડીએ નોટ પર જણાવેલી તારીખે ચોટાડવો. આ પ્રમાણે વર્ષનાં પર અઠવાડીયાં હોવાથી વર્ષ દીવસે ૫૨ ટકા જેટલો નોટની કોમતમાં ઘટાડો થવાનો. તે નોટ રાખનારને જ આપવો પડવાનો છે. વર્ષ આખરે તેના ઉપર પુરેપુરા સ્ટેમ્પ લગાઈ જશે, એટલે તેને કોઠામાંથી પાછા ખેંચી નવા વર્ષ માટે નવા નોટ કાઢવા જોઈશે.

સ્વાધીન નાણું એવું નાણું છે કે કોઠા તેને બચ્ચ કરેલા પૈસા તરીકે ઘરમાં નહીં રાખી શકે. બચકાર માટે વપરાતું નાણું, અને બચ્ચ તરીકે રખાતું નાણું એમ બે જુદાં પડવાથી સ્વાધીન નાણું કોઠામાં ફરતું જ રહેશે. તેને બચાવીને ઘરમાં સંઘરી શકાય નહીં. કારણ કે તેની કોમત ઘટતી જાય છે. સ્વાધીન નાણું રાખનાર તેને રાખવાથી થતા નુકશાનથી ઉગરવા બીજાને આપશે. તે મફત તો નહીં આપી દે પરંતુ નીચે જણાવેલ ચાર રીતો પૈકી એક રીત આપશે:-(૧) માત્ર ખરીદવામાં (૨) મજૂરી સુકવવામાં. (૩) દેવું પતવવામાં (૪) ઉછીના કે બ્યાજે ધીરવામાં,

સ્વાધીન નાણું ફરજિયાત કરવાથી જો તે માત્ર ખરીદવામાં વપરાય તો તેથી માલનો ઉપાદ વધશે, એટલે ઉદ્યોગોને ઉત્તેજન મળશે. જો તે મજૂરી સુકવવામાં વપરાય તો એનો અર્થ એ કે મજૂરોની જરૂરીયાત વધશે, અને મજૂરોના દર વધશે. જો તે દેવું સુકવવામાં વપરાય તો લોકોમાં બાળે નાણું લેવાની માગણી ધટશે, અને જો બાળે નાણું આપવામાં વપરાશે તો ધીરનાર વધશે. એટલે પરીણામે નાણું વ્યવહારને સ્થીર ક્યાં પડી જાવનો દર ધટશે અને બ્યારે સ્વાધીન નાણું દાખલ થશે ત્યારે તે પ્રુજ ધટશે.

રાષ્ટ્રીય ચક્ષુનીનાણુંની ઓરીસના કાર્ય ઉપર નાણું સંઘરનારોએ ઘણી વખત ખાણી ફરગી કે છે તે સ્વાધીન નાણું દાખલ કરવાથી એકદમ અટકી જાય છે. કારણ કે બાળનો દર ધરીને ગુન્ય થાય તો પણ સ્વાધીન નાણાંએ ફરગું જ નેહએ. કારણ કે દર અંકવાડીએ કીંમતમાં ધટતા જતા પૈસા ધરમાં રાખવા તે કરતાં જેને ત્યાં પૈસા જોખમમાં નથી તેવાને વગર બાળે ધારવા એ ઘણું સારું છે.

આ સ્થળે લદમાં રાખવું જોઈએ કે સ્વાધીન-નાણું અર્થાત તેના નોટ કીંમતમાં ઘટે છે, નહીં કે બેંકોમાં જમા મુકેલ નાણું, ધીરલા પૈસા, ગીરો ઉપર આધેસ પૈસા અથવા વીમાની રકમો વગેરે. પૈસા બચાવવાની આજ ખરા રસ્તા છે, અને વધારે સહીસલામત છે. કારણકે આ પૈસાની ખરીદવાની શક્તી ઘટતી નથી.

સ્વાધીન નાણું કીંમતમાં ઘટે છે એ નાની અડચણ છે. પણ આ નવી જાતનું

નાણું અને સ્થીર ફરવાં નાણુંવ્યવહારની એકઠી અસર ઘણી સારી થાય છે. નાણુંવ્યવહાર સ્થીર થવાથી સ્વાધીન નાણાંને ખરીદવાની સુકર શક્તી કાયમની પ્રાપ્ત થાય છે. આથી મજૂરોને લાભ થાય છે, અને લેણદારોને પણ લાભ થાય છે. વીરો-પમાં મજૂરોને રોકનાર માણસો પણ પોતાની ભાવી યોગનાઓ ધણી જ ચોક્કસાઈથી નક્કી કરી શકે છે. પણ અભ્યારે આવતા નાણુંવ્યવહારમાં તો વેપાર ધંધો ક્યાં સુધી ધમ-ધોકાર આવશે એ કંઈ જ ધારી શકાય નહીં.

સ્વાધીન નાણાંને એક બીજા પણ લાભ છે. નાણું વ્યવહાર સ્થીર થવાથી વેનરીઓ કપકે આપશે કે ભાવો વધવાની આશાઓ, દરે જતી રહી એટલે ધંધો મરી જશે. પરંતુ ભાવોની સ્થીરતા થવાથી લોકોનું આર્થીક હવન સ્થીર થશે એ મોટા લાભ છે. સ્વાધીન નાણાંથી બીજા વધુ લાભ પણ થાય છે. તે નાણું વાર્ષિક ૫.૨ ટકા ધટે છે એટલે ભાવો દર વર્ષે ૫.૨ ટકા વધે છે એમ સ્પષ્ટ છે. પરીણામે સ્વાધીન નાણું ભાવોને સ્થીર રાખે છે એટલું જ નહીં પરંતુ વેપારને જોડવું ઉત્તેજન પણ આપે છે. આપણે ઉજળતા ભાવો તરફ નેહએ છીએ ત્યારે રોજ કમાનાર મજૂરોને અને લેણદારોને યતા નુકશાનને જોવાનું નરન પીસરી જઈએ છીએ.

જો લદઈની શરૂઆતમાં આ નાણાં પદ્ધતી સ્વીકારવામાં આવી હોત તો લોકોની કેટલી બધી આર્થીક સંકેશમણો અને દુઃખો નીચરી શક્યાં હોત ?

આંતરરાષ્ટ્રીય નાણાં વ્યવહાર

જો દેશની અંદર નાણું વ્યવહાર સ્થીર કરવામાં આવ્યો હોય તે દેશનો બીજા દેશોની સાથે નાણાં વ્યવહાર સ્થીર રહે એ

ઘણું ઇચ્છનીય છે. જે દેશને પરદેશ સાથે ભારે વેપાર છે તેને માટે આ ઘણું અગત્યનું છે.

લઘાઈ પહેના જુદા જુદા દેશો વચ્ચે નાણાન્યવહાર સ્થીર હતો આ સ્થીર નાણા વ્યવહારનું કારણ જુનથી એવું કહેવામાં આવતું હતું

બધા દેશોમાં સોન નાણું હતું માટે નાણાન્યવહાર સ્થીર હતો એમ કહેતું એ બિંદુ છે વસ્તુતઃ બધા દેશોમાં એક જ જાતનું નાણું હતું માટે નાણાન્યવહાર સ્થીર હતો એ વાત સાચી છે બધા દેશોમાં વ્યવહાર માટે સોનાને કાચદેસર નાણું હતું વાપરી એક દેશમાંથી બીજા દેશમાં સોનું સહેલાઈથી ગયું, અને પરીણામે આતરંગીય વ્યવહાર માટે તે ગણાયું પરંતુ સોનાએ જે જે રીતની અદરના ભાવોને સ્થીર કર્યા નહીં બધા ભાવોને ચડતા અટકાવ્યા નહીં પરંતુ બધા દેશોમાં એમી સાથે આ ઉચન પાથન કમી એ દેશમાં ભાવોમાં અનહદ વધારો થવા માડ્યા કે તુલજ સોનું દેશ બહાર વસકાવા લાગ્યું પરીણામે ત્યાં ભાવો નીચા જવા લાગ્યા, અને બીજા દેશોમાં

ભાવો સહે જ વધવા લાગ્યા આ ખિતે સરળ દેશોમાં ભાવોમાં પ્રમાણસર વધવટ થવાથી તેમનો અસપરસ નાણા વ્યવહાર આપો આપ સ્થીર રહેવા લાગ્યા

સોનામાં કંઈ એવો ગુણ નથી કે જેથી નાણા વ્યવહાર સ્થીર રહી શકે પરંતુ સરળ દેશોએ સોનાને નાણા તરીકે અંકીરવાથી તે આતરંગીય નાણું બન્યું જે સરળ દેશોએ ચાલીને, તામાને, લોહને કે કાંડીરાને પણ નાણા તરીકે વ્યાકાષ્ઠ હોત તો બધા દેશોનો આતરંગીય નાણાન્યવહાર સ્થીર રહે જ

આધીન નાણું સ્વીકારનાર દેશો આતરંગીય નાણાન્યવહારની સ્થીરતા રાખવા માટે તે તે દેશોના પ્રતીનીધીઓના એક મંડળ દ્વારા આતરંગીય કાગળનાણું કાઢે તો કામ સરળ થઈ શકે અને તે દેશોની અદર ભાવોની સ્થીરતા જળવાઈ રહેશે એવું જ નહીં પરંતુ આતરંગીય વ્યવહારની સ્થીરતા પણ જળવાઈ શકશે

સરકારની શાખ

કોઈ પુણ્યે કે નાણું નીચમીત રીતે કમી મતમાં થઈ ત્યારે તે નાણું કાઢનાર સરકારની શાખનું શું ? પણ જે સરકાર પોતે લીધેના પૈસા તેટલી જ ખરીદ કરવાની શક્તિ સાથે પાછા આપે તો તે સરકારની શાખ ઉત્તમ વધે ભાવો વધવાથી સરમરે જે પૈસા બાજે બીધા હોય તે પૈસાની ખરીદ કરવાની શક્તિ ઘટશે, એટલે જેમણે પૈસા વીધા હોય તેમને મોટી ખોટ જાય દખલા તરીકે કેટલી બધી રેલોના ભાવ દર વર્ષે ગણના જાય છે, કારણ કે બાજેનો દર વર્ષે છે વીશેષમાં સરકારને ધીરેના પૈસાની ખરીદ કરવાની કમી આજે વધી છે એટલે સરમરે તે પૈસા પરત આપનારો વીચાર પણ ન કરે

હી કામ કંપની સરકારે ત્રણ ટકાની લોન કાઢેલી આજે ૭ ટકાની લોન કાઢવાથી ત્રણ ટકાની લોનનો ભાવ ૫૦ થઈ ગયો બીજી ત્રણ ટકાની લોન કાઢી ત્યારે પૈસાની ખરીદ કરવાની શક્તિ વધારે હતી, અર્થાત્ સોધવારી હતી પણ આજે તેની તેટલી શક્તિ રહી નથી, એટલે તેની મોંઘવારી નથી પરીણામે ત્રણ ટકાની લોનવાગાને ૧૦૦ ની લોન આજે વેચે તો ૩ ૫૦ આવે એટલું જ નહીં પરંતુ ૩ ૧૦૦ વડે બધાં તે લોન ખરીદી ત્યારે તેટલી જમીન, કે બીજી ઉપયોગી ચીજ તે ખરીદ કરી શકત, (જે ભાવો બમણા થયા ગણીએ તો) તેથી અર્ધા જમીન કે ઉપયોગી ચીજ આજે તે જ ૩ ૧૦૦ થી

ખરીદીનાં શકે તેમ છે. પરંતુ આજે તે રૂ. ૧૦૦ ના લોનના કાગળના રૂ. ૧૦૦ નથી મળતા પરંતુ રૂ. ૫૦ મળે છે. અને પહેલાં રૂ. ૨૫ વડે તે નેટલું ખરીદી શકતો તેટલું આજે રૂ. ૫૦ થી ખરીદ કરી શકે છે. એટલે સરકારને ધીરેથી રકમની આજે એવા લાભ નેટલી કીમત થઈ ગઈ.

પણ જો નાણાંવ્યવહાર સ્થીર કરવામાં આવશે હોય તો આપું નુકશાન જવાનો ખીલકુલ સંભવ રહે નહીં. એથી આગળ જઈને એમ પણ સુચવીએ છીએ કે સરકારી લોનોનો ભાવ એકસરખો એટલે સરભર રહે તેવું કરવું પણ જરૂર છે.

આમ કરવાથી ઘણા લાભો થાય તેમ છે. પ્રથમ તો આ લોનોનો સરોડીયાઓ ઉપયોગ કરી ભાવોની ઉચ્ચ પાયાનું નહીં કરે. કારણ કે લોકો પોતાના બચત પૈસા લોનોમાં રોકે તે થાય છે, અને બચત રકમની કીમતમાં ફેરફાર ન થાય એ જરૂરી છે. ખીલું લોકોમાં ફેરવું નાણું કીમતમાં

ઘટે તેવું દાખલ કરવાથી લોકો તે બચાવી ઘરમાં ભરી મુકી શકશે નહીં.

વીશેષમાં સરકારી લોનોનો ભાવ હંમેશાં સરભર રહેવાથી, રાષ્ટ્રીય દેવું પરત ભરી દેવાનું સરળ પડે છે. કારણ કે નાણાંવ્યવહાર સ્થીર હોય, અને સ્વાધીન નાણું પ્રચારમાં હોય ત્યારે જો બાજનો દર ઘટે તો સરકારી લોનોનો ભાવ પણ ઘટાડવો જ મોઢાં. જો તેમ કરવામાં ન આવે તો લોનોનો ભાવ વધશે. માટે બાજનો દર ઘટાડવાથી જ રકમ બચે તે દેશનું કરજ શીટાડવામાં રિનિય સહજે વાપરી શકશે. વળી ધીરેથી રકમ હેણદારને વહેલી પાડી મળે તેથી ખીલે માટો લાલ કથો હોય ?

આમ કરવાથી લદાઈમાં ઉત્તરી કરવી પડેલી લોનોનાં ભારે બાજ ભરવા માટે ભારે દરના યોગ્ય પ્રભવ પર નહીં નાખવા પડે; ખરીદામાં આવતી કેટલી પેદીઓ સુધી જનતાને ભારે કરના યોગ્ય લગે કચરવાનું મંત્રી જશે.

જમીનનો હક

વેપાર ઉદ્યોગોને એકદુર્ય રાખવાની બાબતમાં રાજ્યને હસ્તક જ તે હોવા મોઢાં એવો સમાજવાદીઓનો સીદાંત ઘણો સાચો લાગે છે. એકદુર્ય રાખવાથી તેની સામે ફરીફાઈ રહેતી નથી, આનો અર્થ એમ નથી કે તેની સામે આવવી ફરીફાઈને કૃત્રીમ રીતે કાઢી નાખવી. સંઘના સમાજવાદી સાહીત્યમાં જમીનના હક માટે ઠંછ જ કહેવામાં આવ્યું નથી. કારણ કે જમીનને રાષ્ટ્રની માલીકાની કેવી રીતે બનાવવી તે હજી કોઈ સમજાવી શક્યું નથી.

અમને તો આ પ્રશ્નનો ઉકેલ સાવ સહેલો જણાય છે. રાજ્ય દેશની સરખી જમીન ખરીદી લે. ખરીદ કરવાની કીમત દરખાસ

વખતે અત્યારે જે મહેસુલ લેવાનું હોય તે લાલના બાજનો દર નેટલી રકમનું બાજ થવું હોય તેટલી રકમ તે થી જમીનના માલીકને આપે. આ રકમ સરકારે રોકડા પૈસાથી ન આપતાં તેટલી રકમની લોન તે જમીનના માલીકને આપવી. આ લોનનો ભાવ હંમેશાં એક સરખો રાખવાનું ધોરણ કાયમી રહેવાથી જમીનના માલીકને નુકશાન નહીં થાય. જમીનના દુકાડાઓ હરાઈ કરી એકવા માટે આપવામાં આવે તો તેથી રાજ્યને જમીનની નીપજમાં ખોટ નહીં જાય, વીશેષમાં જો જમીન લાંબા સમય માટે એકવા આપવામાં આવશે તો જમીનનો કસ પણ ઉતરી નહીં જાય.

અમ યોજનાથી રાજ્યાતમાં તો રાજ્યને કાંઈ પણ જાતનો આર્થિક ફાયદો નહીં થાય. રાજ્યાતમાં જમીનમાંથી થતી આવક જમીન પેટે આપેલી લોતોના વ્યાજમાં વપરાશે પણ ભયીષ્યમાં જમીનની આવક વધશે તે સંધળા સરકારી ત્રીજરીમાં જ જશે. કારણ કે વેપાર સ્થીર થવાથી, નાણાં વ્યવહાર સ્થીર થવાથી, અને સ્વાધીન નાણું દાખલ કરવાથી પરીણામે જમીનની આવકમાં આગોઆપ વધારો થશે.

ઉદાત્ત પહેલે વ્યાજનો દર સામાન્ય રીતે ઘટવાથી જમીન ઉપરની લોતોનું વ્યાજ ધીમે ધીમે ઓછું થશે. રાજ્યની આવક વધશે અને ખર્ચ ઘટશે રાજ્ય ખચત થયેલ પૈસા જમીન ઉપરની લોતો ખરીદી લેવામાં વાપરશે. આ દેવું ભરવાઈ યહ જાપ ત્યાર પછી જમીન ઉપરની આવક રાજ્યે ધરાડની કે કેમ તેનો વીચાર સહેલાઈથી યહ શકશે. જમીની લદાઈમાં નહોતું ઉતરું ત્યારે ખાજા કરો કરના જમીનનો કર ત્યાં જાડું ભારે હતો. પણ આ સુધારો દાખલ કરવાથી કરથી બોળવડું રાજ્ય ધીમે ધીમે મુક્ત થશે.

જમીન પેટેનું દેવું આપી દેવાશે, એટલે જમીન રાજ્યને મફત પડી રહેશે. તેના ઉપરની આવક એકાદ વ્યક્તિને જ ફાયદો નહીં કરે પરંતુ આખા સમાજને ફાયદો કરશે. જો જમીનને રાજ્યની માલીકીની ન બનાવવામાં આવે તો નાણાં વ્યવહાર સ્થીર થવાના અને સ્વાધીન નાણું દાખલ કરવાના સંધળા લાભો કામદારને જાહેસે જમીનના ખાનગી માલીકાને મળશે. તેઓ ખેડુતોને સંભળાવી દેશે કે જો આખાદ રાજ્યમાં રહેવું કાંઈ તો વધારે સારું આપો, નહીં તો રાજ્ય છોડી આડ્યા જઓ.

જો રાજ્ય જમીનને પોતાની માલીકીની બનાવે છે તે હંમેશાં આ રીતે જ વર્તે છે. નવી પરીસ્થીતીના લાભો જેવા કે જમીનની આવકનો વધારો તે પોતે જ લે. જમીનના ખાનગી માલીકા પોતાની જમીનની ઉપજનો ઉપયોગ કેવો કરવો તે માટે કુલ મુખ્યચાર છે. પણ રાજ્યની માલીકીની જમીન હોય તો તેની આવક રાજ્યના માણસોમાં જ વહેંચાય છે. રાજ્ય આવક વધવાથી ફરજયાત મફત કેળવણી દાખલ કરે તો તેના લાભ સંધળાને મળે, તેવી જ રીતે ૧૪ વર્ષથી નાની ઉંમરનાં છોકરાંની માને રાજ્ય આ રકમ વહેંચી આપે તો તે વધુ ઇચ્છનીય છે.

છેલ્લી સુચના ખાસ અમલમાં મુકવા જેવી છે. કારણ જમીનની આવકનો આધાર વતી ઉપર છે. વધારે વસ્તી થવાને કારણે જમીન ઉપર બોલે વધે અર્થાત જ માતાઓ ઉપર બોલે વધે તેમને જમીનની વધારાની આવક વહેંચી આપવી જોઈએ.

લદાઈ પહેલાં સ્ટીટજરસેડની જમીનની આવક ૩૫૦૦ લાખ ફ્રાંક હતી. આ આવકમાંથી જો વહેંચી આપવામાં આવે તો ૧૪ વર્ષથી નાની ઉંમરના દરેક બાળકની માને આસરે ૩૦૦ થી ૪૦૦ ફ્રાંક મળી શકે તેમ હવું.

વ્યાજના દર ઘટવાથી રોજ અને પગારમાંથી કેટલીક રકમ બચે, અને ઉપર વળુવેતી રકમ મળે એટલે સ્ત્રીઓ આર્થિક સ્વતંત્રતા પામશે, અને અનુકુળ પતીઓ મેળવવામાં તેમને વધુ સ્વતંત્રતા મળશે. પુરોગાને પણ ઉપર વળુવેતી માને મળતી રકમથી કુટુંબ ઉપરનો બોલે ઓછો લાગશે, એટલે કેટલેક અંશે સહત મળશે. જમીન રાજ્યની માલીકીની થવાથી સ્ત્રી પુરુષ વચ્ચેના વ્યવહારની નીતીનું ધોરણ થણું ઉંચું થશે, અને

પુરૂષ તથા સ્ત્રી જાતી વચ્ચેના સંબંધો ધણા સુધરશે તેમ જ બચ્ચાંઓની સારી સંભાળ લેવાનું પણ બનવા પામશે.

જમીન રાજ્યની ધરાધી અન્ય દેશે સાધેના સંબંધ ઉપર તેની શી અસર થશે તે પણ વીચારવા જેવું છે. રાષ્ટ્રોની પર-સ્પર અથડાઅથડી અને લડાઈનું મુળ કારણ સંરક્ષણની જગતનીતી છે એ બધા જાણે છે. પણ જે દેશમાં જમીન રાજ્યની અને તેને રક્ષણ માટે જગત નાખવાની જરૂર રહેતી નથી. દાખલા તરીકે કેાઇ દેશના ખેડૂતો રાજ્ય પાસે માગણી કરે કે પરદેશથી આવતા ધઉં ઉપર જગત નાખવી. ને ત્યાં જગત નાખવામાં આવે તો જમીન રાખતી વખતે ખેડૂતોમાં ચક્ષસ્થાસી થવાથી જમીન મહેસુલની રકમ વધારે અને ખેડૂતોને નફો મુન્ય થઇ જશે. પણ પર-દેશથી આવતા સસ્તા ધઉં વગર જગતે આવવા દેવામાં આવે તો ખેડૂતોને નફો ઘટી જશે, અને જમીન મહેસુલની રકમ પણ ઘટશે. પરીણામે ખેડૂતોને કંઈ પુકરાવ થશે નહીં. એટલે જમીન છુટી ધરાધી ખેડૂતોને કંઈ વધુ મળવાનું નથી તેમજ સંરક્ષણીય જગતથી કંઈ ખેવાનું પણ નથી.

વીશેષમાં ધ્વીલાસસીદ એ વાત પણ જાણીતી છે કે જ્યારે ભાવો ગગડે છે ત્યારે રક્ષણ માટે જગત નાખવામાં આવે છે. કારણ કે લોકો ખોટી રીતે સમજાવે છે કે પર-દેશી માલ કાતીલ હરીફાઇ કરવા આવવાથી ભાવો નીચા પડે છે. તેની સામે દેશના ઉદ્યોગોને રક્ષણ આપવા રક્ષણ જગતની જરૂર છે. પણ ને નાણાં વ્યવહાર સ્થાંર કરવામાં આવે તો ભાવો નીચે પડે નહીં અને બજારમાં મંદી આવે નહીં. પરીણામે વેપારીઓ અને માલીકો રક્ષણ જગત માટે માગણી કરશે નહીં.

આત્મારે યુરોપે આત્મધાતી જગતનીતી કારણ કરી છે. કહો કે, દરેક દેશે પરસ્પરની વચ્ચે જગતની દીવાલો ખડી કરી છે. તેમાં નીચામાં નીચી દીવાલ ઇંગ્લેન્ડ અને હોલેન્ડની આરે બાબુ છે અને ઉંચામાં ઉંચી દીવાલ રૂયેન, રશીયા, પોલેન્ડ, અને રોમાનીયાની આરે બાબુ છે. આ નકશો ખેંચે એક ઇંગ્લેન્ડ અને ઇંગ્લેન્ડની પાડાંમેન્ડ તથા અન્ય દેશોમાં પ્રથમ આપવામાં આવ્યો હતો. દરેક દેશમાં તેની હારે અસર થઇ છે. દેશોની જગતની દીવાલની ઉંચાઇ સમજના માટે તે તે દેશોની જગતના આંકડા એક સરખા પ્રમાણમાં નીચે આપ્યા છે :

આલ્બેનીયા	૧૫ હંઝરી	૧૬
ઓસ્ટ્રીયા	૧૪ આયર્લેન્ડ	૧૨
બેલ્જીયમ	૧૦ લાટવીયા	૧૧
બલ્ગેરીયા	૧૭ લીથુઆનીયા	૧૫
ઝેકોસ્લાવકીયા	૧૮-૫ ઇટાલી	૧૬
ડેનમાર્ક	૯ હેલેન્ડ	૮
એસ્થોનીયા	૧૫-૫ નોર્વે	૧૨-૫
ફીનલેન્ડ	૧૩ પોલેન્ડ	૨૨
ફ્રાન્સ	૧૬-૫ પોર્ટુગાલ	૧૫-૫
જર્મની	૧૫-૫ રોમાનીયા	૨૧
ઇંગ્લેન્ડ	૯-૫ સ્વીડન	૧૩
ગ્રીસ	૧૫-૫ સ્વીટઝર્લેન્ડ	૧૧-૫
યુગોસ્લાવિયા	૨૦ સ્પેન	૨૬
	ટુર્કી	૧૪

જગતની આ દીવાલોને લીધે જ વહેલી ચોટી લડાઇ થાય છે. પરંતુ જમીન છુટી થવાથી જગતની દીવાલ રહેતી નથી એટલે આંતરરાષ્ટ્રીય શાન્તી ચીરકાલ સુધી રહી શકે તેમ છે.

આ રીતે સ્વાધીન નાણું અને સ્વાધીન જમીન જે આર્થિક પદ્ધતીમાં હોય તેવું નામ સ્વાધીન અર્થવાદ છે.

વ્યાજના દર અને માલની નીપજ

જ્યારે ભાવો વધે છે ત્યારે માલ ઉત્પન્ન કરવાનું હાલની આર્થિક સ્થિતિમાં વધે છે; આવનાં કારખાનાંઓ વધારવાં, અને નવાં ઉદ્યોગો કાયદાકારક નીવડે છે. કારખાનાના માલિકો વધારે પૈસા ઉપાડે છે, અને ધંધા ધમધોકાર આકતો હોવાથી એન્ડા વ્યાજનો દર વધારે માગે તો તે આપણે પરવડે છે. મજૂરોની માગણી વધવાથી તેમની રોજી પણ વધે છે.

ઉલટ પક્ષે, જ્યારે ભાવો પડે છે ત્યારે, માલની નીપજ અટકી જાય છે. જુના કારખાનાં વધારવાં, અને નવાં ઉદ્યોગોને બંદરે, રોજી સુધ્ધવા નાણાંની બીડ આવે છે, અને પરીણામે કેવાળું કાલ્યાણ પ્રસંગે પ્રાપ્ત થાય છે. આ ગતરાટમાં વ્યાજનો દર થોડો વધ્ય ન વધીને પડી પડી જાય છે. કારણ કે દેણુદારોને વધારે વ્યાજ આપવું પાસબે તેમ નથી હોતું. એકઠી ફેસાય છે અને રોજીના દર ઘટે છે.

* અર્થાત્ જ્યારે ભાવો વધે છે ત્યારે વ્યાજનો દર અને મજૂરોનો દર જાને વધે છે, અને જ્યારે ભાવો ઘટે છે ત્યારે તે જાને ઘટે છે.

હાજી એક્સપેન્ડી સોનાની નાણાં પદ્ધતીથી આ પ્રમાણે વધવું અને ઘટવું યથા જ દરે છે.

પણ સ્વાધીનનાણું સ્પીકારવાથી ખતું બદલાઈ જાય છે. જો કે શરૂઆતમાં વ્યાજનો દર અને રોજી વધે છે, પણ જ્યારે વ્યાજનો દર ઘટે છે ત્યારે કામની આવકમાં માલિકોનો અને મજૂરોનો ભાગ અર્ધાત રોજી વધે છે, આ રીતે કામ કરનારો કમાણીમાં ભાગ વધે છે, પણ વ્યાજ લેનારનો ભાગ ઘટતો નથી. નાણાં

વ્યવહાર સ્થીર થવાથી, અને સ્વાધીન નાણું દાખલ કરવાથી, જ્યારે વ્યાજનો દર ઘટે છે ત્યારે માલની નીપજ વધે છે. પણ વ્યાજ તરીકે વહેંચાતી કુલ રકમમાં ઘટાડો થતો નથી. કારણ કે વ્યાજનો દર ઘટવાથી વધારે પૈસા વ્યાજ લેવાય છે.

વ્યાજનો દર ઘટે ત્યારે માલની નીપજ શાથી વધે છે તે સહેલાઈથી સમજાય તેવું છે. જ્યાં સુધી વ્યાજનો દર ૪ થી ૫ ટકા હોય છે ત્યાં સુધી કોઈ પણ મુદીદાર પોતાની મુદી ૪ ટકાથી ઓછું વ્યાજ આપનારે ધંધામાં રોકશે નહીં. કેટલાક ધંધા એવા હોય છે કે તેમાં રોકના માટે જો ૩ ટકા વ્યાજ નાણું મળે તો સારા નહીં મળી રહે. ખીજા કેટલાકમાં ૨ ટકા વ્યાજ નાણું મળે તો તેમાં પણ કમાણી થાય. એટલે જ્યાં સુધી વ્યાજનો દર ઘટે નહીં ત્યાં સુધી આ ધંધાઓ પૈકી કોઈ પણ શરૂ થાય નહીં. હોણુદારો ૪ ટકા વ્યાજ પૈસા રોકવાનું બને ત્યાં સુધી ૩ ટકા વ્યાજ નહીં આપે, અને ૩ ટકા વ્યાજ મળશે ત્યાં સુધી ૨ ટકા વ્યાજ નહીં આપે. પણ જ્યારે વ્યાજનો દર નીચો પડે ત્યારે જો દેણુદારોને ૩ કે ૨ ટકા કરતાં વધુ વ્યાજ આપવાની ફરજ પાડવામાં ન આવે તો મુદીદારો ૩ કે ૨ ટકા વ્યાજ જ ધીરશે. કદાચ આ સંયોગમાં પૈસાવાળા પૈસાને ત્રીજેરીમાં ગ્રામી મુકવાનો વીચાર કરશે. પરંતુ સ્વાધીન નાણું પડ્યે પડ્યે પણ કીંમતમાં ઘટવું હોવાથી વ્યાજ ન મળે તો સારું પણ નાણું પડ્યું, રહે એ બોલું છે એ જાણ મુદીદારોને પૈસા ધીરવાને કાલ્યાણ સીવાય છુટકા જ નહીં રહે.

વ્યાજનો દર કાયમનો ઉત્તરે તો ઘણાં અગત્યનાં સાદસો બેઠી શકાય; વ્યવહાર માટે

નવાં રસ્તા ખુલ્લે, નવાં કારખાનાં થાય, વધણી માટે નવા કાક બંધાય, જમીન સુધે વગેરે વગેરે બની શકે. આ બધાં સાદસો માટે મજુરોને જોઈએ એટલું જ નહીં પરંતુ જુદી-માન માણસો પણ જોઈએ. આ રીતે વ્યાજનો દર પડવાથી, મજુરોની માગણી વધશે, અને રાજ્યમાં પણ વધારો થશે આ રીતે લક્ષમાં લેવું જોઈએ કે વ્યાજની આવકમાં થતા ઘટાડા કરતાં, કામ કર્યા બદલની આવક ઘણી વધારે થાય છે. અને આવકનો સઘનો વધારો કામદારોમાં વહેંચાય છે.

આવું કાંઈ રીતે બન્યું નથી એમ કહી કાંઈ એમ ન કહે કે તમે કહે છે તેમ થવું અશક્ય છે. એક સમય એવો હતો કે વ્યાજે એકાએક અને એકાએક કાલ્પનીક વાતો હતી જગતને ફેરવી નાખનાર વીચારોનો તોમ કરતી વખતે આપણી વીચાર કરવાની કુંઠા ટાંચી બાલુએ રાખવી, અને દરેકને વીવેક પુરસ્કાર વીચાર કરવો. આમ કરવાથી જ નવા વીચારો બગાડ છે કે નહીં તે તપાસી શકાશે એ તે ખોટા હોય તો તેની ભુલ દેખાડીએ અને સમય પ્રમાણે વર્તીએ એ તે વીચાર બગાડ હોય તો તેને અમલ

કરવા પ્રયત્ન કરીએ. બુદ્ધિના વીચારવાદ માણસો નવા વીચારો સામે મમે તેટલા બખાળા કાઢે તો પણ એ તે સાચા હશે તો અમલમાં મકાશે જ.

જે દેશોએ સ્વાધીન અર્થશાસ્ત્રના સીદ્ધાન્તોને સ્વીકાર્યાથી આગાદી પ્રાપ્ત કરી હોય તેને જોઈને બીજાઓ સીધાન્તો સ્વીકારે ત્યારે શું બનશે તેનો વીચાર કરીએ. મુડી ઉપરનું વ્યાજ ઘટવું ઘટવું શુન્ય આવી પહોંચશે.

સામ્યવાદમાં સંભવતી સ્થિતિ જે તે સ્થિતિ સાથે સરખાવો તો જણાશે કે સામ્યવાદમાં દરેક મજુરને દરેક કામમાથી સરખો જ ભાગ મળે છે. પણ આ ભાગ ધણું નાનો છે.

કારણ કે :—

સામ્યવાદ એટલે સઘળા માટે ગરીબાઈ.

મુડીવાદ એટલે ધોધ માટે પૈસા અને ઘણા માટે ગરીબાઈ.

સ્વાધીનઅર્થવાદ એટલે બધા માટે આખાદી.

સામાજિક ન્યાય

સ્વાધીનતાભાવ અને સ્વાધીન જમીન કામચ કરવાથી દેશનાં કારખાનાંઓને રાષ્ટ્રનાં બનાવ્યા સીવાય સમાજવાદીઓનાં સ્વપ્ન પ્રમાણે આખા સમાજની આર્થિક સ્થિતિ આવે છે. જ્યારે વ્યાજનો દર ઘટે, ઉંચા નીચા ન થાય અર્થાત જીવન નિર્વાહના ખર્ચમાં વધારો ન થાય ત્યારે મજુરોની રાજી વધે, અને બજાર ભાવ મજુરોનું શોષણ બંધ થાય છે. એ કે રાજ્યની સઘળી આવક પ્રજાના કસ્ટાણ માટે વપરાવી જોઈએ એ સ્પષ્ટ કરવું જરૂરનું છે.

અમારે કશું કરવું જોઈએ કે ત્યાં સુધી એક જ દેશ સ્વાધીન નાણું સ્વીકારે ત્યાં સુધી વ્યાજનો દર તદ્દન શુન્ય નહીં થાય. પરંતુ નાણાં બચાવ સ્થિર થવાથી દેશની અંદર નાણાંની કીમત ઘટશે નહીં તેમજ, ભાવો પડશે નહીં અને આલુબા-બુના દેશો કરતાં વ્યાજનો દર ખાસ ઘટશે. વ્યાજના દરમાં જેમ આલુબાબુના દેશો કરતાં વધુ તકાવત તેમ નાણું બીજા દેશમાં વધારે જવાનું, આથી દેશને કંઈ નુકશાન થવાનું નથી. કારણ કે વ્યાજનો કેટલોક બોલે પરદેશીઓને માથે આવશે.

દશમા બાજનો દર ધીમે ધીમે ઘટશે, અને કાયમને માટે થોડામા થોડા થઇ જશે મુડીનાનીઓની ગોષ્ઠી ક્રીયા તદ્દન નીમુંજ નહીં થાય, પરંતુ જે દેશ સ્વાધીન અર્થવાદ નીતિનરો તેની આર્થિક આબદી એટલી મધી સપાટામધ થવા લાગશે કે તે ભેદ બીજા દેશો તેનું અનુકરણ કરવા તૈયાર થશે જેમ વધુ દેશો સ્વાધીન અર્થવાદ નીતિનરો તેમ બાજનો દર વધુ ઘટશે જશે, અને પરીણામે મજૂરોનું ગોષ્ઠી ઘટતું જશે

મુડીવાદમા અગત્યનું છે તે સ્વાધીન અર્થવાદ રાખે છે, જેમ કે -કામની વહેંચણી, ખુની હરીકાષ્ઠ, ખાનગી સાહસ, અને મોટા પાયા ઉપર માનની ઉપત્તિ પરંતુ મુડીવાદમા જે અન્યાયી અને અનીચ્છ છે તેને સ્વાધીન અર્થવાદમા સ્થાન નથી નેવા કે -કાજ કે ભાડા રૂપી વગર મહેનતની કમાણી

નાણું, જમીન અને કેતવે તથા પોષ્ટ જેવી કેટલીક બાબતો મિલકત કેળવણી બાબતને સંબંધી બનાવવામા આવી નથી બધા માલિકોને ખુની હરીકાષ્ઠમા ઉતરવાનું રહે છે જ

આ આર્થિક પદ્ધતિમા સઘળા ખાસ હકોનો નારા થાય છે, સાહસમા ફતેહ મળવાનો મુખ્ય આધાર પોતાની શક્તિ અને મહેનત ઉપર રહે છે પરીણામે સરખો લાભ જે તે વ્યક્તિઓને મળે છે

સ્વાધીન અર્થવાદ રાજ્યની વધતી જતી ભેખમમરક આપખુદ અત્તા ઓગ્રી કરે છે વગર મહેનતની કમાણીથી જુદા જુદા વર્ગોમા વીખનાદ ઉત્પન્ન થાય છે અને આનંદગ્રાહીય અથડાઅથડી થવાના પ્રસંગો ઉભા થાય છે રાજ્ય ઉદ્યોગોના વિકાસના બદલા ઉદ્યોગ પોતાની સત્તાનો દુરુપયોગ કરે છે, અને વગર મહેનતની કમાણીવાળા સામે ઉભા થયેન વર્ગને સતોષના લાભ દારો માટેના કાયદો કરે છે આ અંગે બાણુ ભેદને કે હાનતુ રાજ્યતત્ત્વને કે સીદ્ધાંતમા સમાવવાની વીરુદ્ધ છે, પરંતુ તેણે એટ પડી એ ઉદ્યોગોને સંપૂર્ણ બનાવવા તરફના સમાજવાદી પગ-

લા ભાષા છે હાનતુ રાજ્યતત્ત્વ વધારે ને વધારે વ્યક્તિના હકો ઉપર તરાપ મારે છે અને કર્મચારી તેની આનંદ અને તેની પ્રવૃત્તિ ઉપર કાણુ વધારતુ જાય છે પરંતુ સ્વાધીન અર્થવાદથી વગર મહેનતની કમાણી, અને તેને રક્ષવાના પગનાઓ નાણુ થાય છે ઉદ્યોગોને રાષ્ટ્રીય કરવાના શક્તિ હીન સીદ્ધાંતને બદલે ખાનગી સાહસને સ્વાભાવીક સીદ્ધાંત રહે છે રાજ્ય આપખુદ બનતુ અટકે છે અને પ્રગતિ ઉપયોગી સેવક અને છે

આ નવા અર્થવાદમાથી એ તો સ્પષ્ટ છે કે મદવાડ અને વૃદ્ધાવસ્થા માટેની સાવજી, બચાવેલી રકમના વ્યાજમાથી કરવાની નથી રહેતી પરંતુ તેમણે ગયાવે રકમમાથી જીવનપરંતુ દર વર્ષે અમુક રકમ મળવા કરે તેની ચાલના કરવાની હોય છે મુડીવાદને ટકાવી રાખના છુટકાનું ચોક્કસ કરે છે કે અશક્ત માણસો કામ કરના શક્તિમાન નહીં હોવાથી તેમને બાજ ઉપર જ જવું પડે છે પરંતુ આ અશક્તોની સખ્યા ઘણી થોડી છે, રાજ્ય તરફથી આવતા વ્યાજમા તેમને ભગ આપતી રકમ નહીં હોય છે સ્વાધીન અર્થવાદમા અશક્તો માટે ઘણી વધારે તારી સગવડ થઈ શકશે એ વાત ભૂલી જતી ભેદને નહીં તેમ જ સ્વાધીન અર્થવાદમા વધુ મજૂરો અત્યંત કરના શક્તિમાન થશે તે પણ લક્ષ બહાર રહેતુ ભેદને નહીં અત્યારે તેઓ એટલી થોડી અત્યંત કરી શકે છે કે તે ઉપર તેમને મગતુ વ્યાજ ધણુ જ ઓછું મળે છે પરંતુ સ્વાધીન અર્થવાદમા વૃદ્ધાવસ્થામા તેમને મળતી રકમ ઘણી મોટી રહેશે, તેમા શક્ય નથી

સ્વાધીનજમીન અને સ્વાધીનનાણુ દાખલ કરવાથી જે અને લાભી થવાના છે તેની ફક્ત રૂપરેખા અને ગાંધી છે પરંતુ આર્થિક અને નાણુ વીચરક પ્રશ્નોના અગત્ય બાબે પૂરતુ પ્રયત્ન છે એટલા સતોષ છે આ પ્રશ્નોના અભ્યાસ ઉપરથી જનસમુદ બાજ અને ભાડાના બોજ તરે વધેથી કચરાય છે તેમાથી તેને મુચવાન માટે નુ કરવું તે આપણને જરૂર છે એન એ ભેદને છીએ

ખેડુત જીવનને સુખી કેમ બનાવાય?

: લેખક :

ખેડુતનો સાથી

અત્યારે ખેતી એ ધંધા નહીં પણ સડો બની ગઈ છે. પોતાના કયા ઉત્પન્નનો કેટલો ભાવ મળશે એની ખેડુતને ખાતરી નથી, એટલે ખેતીમાં તે સદાના ધોરણે વધઘટ કરે છે. તે દશા અટકાવવા અને ખેતીને ધંધાનું વ્યવહાર સ્વરૂપ આપવા ઉત્પન્નના નછી ભાવ આંધવાની વ્યવસ્થાની જરૂર છે. તે માટે ખેડુતોના જીવનમાં રસ લેનારાઓ માટે કામ કરવાની અત્યારે જ સુંદર તક ઉભી થઈ છે.

હિંદુસ્થાનમાં લગભગ પચાસ સમુદાય ઉપર વીશેષમાં વીશેષ આર્થિક યોગ્યતા હોય તો તે સમુદાય ખેડુતોનો છે. તેમ છતાં લગભગ પચાસ સમુદાય તરફ સત્તાવાળાઓનું તેમજ શિક્ષણનાં યોગ્યતાં યોગ્યતાં લક્ષ્ય ખેડુતોનું હોય તો તે પણ ખેડુત સમુદાય તરફ જ છે.

સરકારી તીજરીમાં વધારેમાં વધારે નાણાં મોકલનાર ખેડુતો છે, છતાં તે તીજરી ઉપર લેખનો અધિકાર છે તેઓ ખેડુતો માટે યોગ્યતામાં યોગ્યતાં અરે ખીલકુલ નહીં જોઈ પડે છે. આખા દેશમાં વીશેષમાં વીશેષ અગવડ ખેડુતો જ વેઠે છે. એમને માટે નીચા-લોની યોગ્યતામાં યોગ્યતા અગવડ છે; દવાખાનાં તો ખીલકુલ નથી; એમના રસ્તાઓ કોઈ સુધારણું નથી; એમની આર્થિક દશા કેમ સુધરે તે તરફ કોઈ ધ્યાન આપણું નથી. ખેડુતોના પ્રતિનિધીઓ ધારાસભામાં લાગે જ હોય છે. જ્યાં એકાદ બે પ્રતિનિધીઓ તેમને માટે ધારાસભામાં લગત ચલાવતા હોય છે, ત્યાં એમનું કોઈ સાંભળણું નથી!

ખેડુતોમાં કેળવણીનો અભાવ છે, આર્થિક અગવડોને લીધે એમનું આખું જીવન મજુરી અને દેવાના યોગ્યતા કચડાઈને પુરું થાય છે.

પોતાને શું અગવડો છે અને તે અગવડો દુર કરવા માટે કઈ સગવડો જોઈએ છે, તે આથી ખેડુતો જણાવી શકતા નથી. તેવી સગવડો મળવા માટે, અગવડો અટકાવવા માટે તેમનાં મંડળ સ્થપાયાં નથી, તે માટે તેમનામાંથી કોઈ નેતા નીકળી શકે તેમ નથી અને તેમને હજી સુધી કોઈ નેતા મળી શક્યો નથી.

રાજદ્વારીઓ અને શરણેનો કચળો દેશ ઉપર જાહેર છે. તેમણે તો પોતાને અત્યંત કુળ ધારાઓ ધરીને તેમજ ખેડુતો કચડાઈ જાય તેવા ભારે કર તેમને માથે લાદીને તેમની પ્રગતિને અટકાવી છે. એથી હીંદુસ્થાનની ખેતીવાડીના વીકાસનો માર્ગ રૂંધાઈ ગયો છે.

પરીણામ એ આવ્યું છે કે ગામડાંઓના સારમાં સારા માણસો ખેતીવાડી મુશ્કેલી

દેશાવરોમાં ચાલી ગયા છે અને બાકીનાઓ કારખાનાં તો મેન બીજા ધંધાના મજૂર બનવા શહેરોમાં ખસી ગયા છે. તેનું કળ મુંબાઇ જેવા શહેરોમાં પશુને માટે પણ થાય ન ગણાય તેવાં મકાનોમાં ઘેરાં બંધાનાં વાસની માફક ભરચક માણસોનાં કીડીઓ ઉભરાયાં છે. એથી રોગચાળા અને બેકારી વધ્યાં છે; અને ખેતીવાડીને થાય જમીન ખેડવા વીનાની પડી રહેવાથી, જમીનમાંથી ઉત્પન્ન થતાર દેશનું કવ્ય જમીનમાં જ દટાઇ રહ્યું છે, તેની અસર દેશના વ્યાપાર રોજગાર ઉપર થઇ, કરનાં ભારણ વધ્યાં, નીધનતા અને ભુખમરો વ્યાપક રૂપે લેતાં ગયાં.

એ નીતી બદલવાની જરૂર છે. ખેડૂતોની આર્થિક દશા સુધરે તો તેમનામાં માલ ખરીદ કરવાની શક્તિ વધે, તે શક્તિ વધવાથી દેશનો વ્યાપાર ધંધો ખીજે, હીંદીઓના જીવનની મર્યાદા તેમને પુરતો પાંચીક ખોરાક મળવાથી લંબાય અને તેથી હીંદીઓમાંથી ઓસરી ગયેલી મહાંછ પાછી દેખાવા મડે. આમ ખેડૂતોની સ્થિતિ સુધારવી એટલે દેશની સ્થિતિ સુધારવી તે છે. એ વાત લોકોને જાણે બરાબર સમજવાની જરૂર છે.

ખેતીવાડીને સુધરો થાય અને ખેડૂતોની આર્થિક સ્થિતિ સુધરે તેથી દેશનાં કારખાનાંને માણસોની ખોટ પડવાની નથી, પરંતુ તેમ થતાં કારખાનાં માટે લાયક અને યોગ્ય કામદારો મેળવવાની વીશેષ સગવડ મળશે.

હીંદુસ્થાન જગતને કાચો માલ પુરો પડનારો દેશ રહે તેથી દેશની આર્થિક દશા સુધરે તેમ નથી, પરંતુ હીંદુસ્થાન કાચા અને તૈયાર માલમાં સ્વાસ્થ્ય અને સ્વતંત્ર અને તેથી જ દેશની આર્થિક સ્થિતિ સંતોષીત મોરણ ઉપર સુકી શકાય તેમ છે.

તે માટે ખેતીવાડીમાં વીજ્ઞાન અને યંત્રોત્તી મદદથી સુધારા કેમ કરવા એ મદન્યતો પ્રશ્ન છે. ખેતીવાડી માટે જોઈતાં યંત્રોત્ત સાધનો આ દેશમાં મોટા પાયા પર સંરક્ષાથી તૈયાર થઇ શકે, તેવાં પુરતાં સાધનોની વીપુલતા હીંદમાં છે. હીંદની આમોદવા અને હીંદમાં તમામ જાતનું ઉત્પાદન થઇ શકે તેવી સગવડ કુનીયના કોઇ પણ બીજા દેશો કરતાં વીશેષ છે એ ભુલવું નોઈવું નથી.

હીંદનો કાચો માલ પરદેશ જતો અટકે અને સડુથી પડેલાં તે હીંદનાં જ જગતને સંભાળતો થાય તો જીવન મેળવવાની વસ્તુઓમાં પુરતી મોંઘવારી આવે. આવારે દેશ ભુખે મરતો રહે અને તેની ભુખમાં પાકેલ અનાજની ટ્રીમરોની સ્ટીમરો કરાંચીન બંદરથી પરદેશ ઉપડી જાય, તે દશા માટે રીકા કરતા એક અંગ્રેજ લેખકે લખ્યું છે કે: આથી કૃત્રીમ સ્થિતિ ઇંગ્લંડમાં હોય તો ખીજ જ હોવસે ત્યાં બળવો થાય. પરંતુ હીંદની જનતાની અજાનતાને લીધે અને વીશેષે કરીને ખેડૂતોની નીધનતા અને નીરસતાને લીધે, એ કૃત્રીમ ચીતીથી થતા કંટની વેદનાતું 'ખર' કારણ પણ લોકો સમજી શકતા નથી !

ઘણી વખત શહેરના માણસો ગામડાંઓના લોકોનાં દુઃખની વાતો પાપટની માફક કરે જાય છે, પરંતુ ગામડાંઓના એ દુઃખનું 'ખરેખર' પ્રતીખીય શહેરોનાં ગંધાતાં ઘરોમાં અને વસ્તી ગલીઓમાં થાય છે તે જેવા જાણવાની કે તેને માટે વીચાર કરવાની પણ કુરસદ કાઢતે મળતી નથી ! ખેડૂતોની સ્થિતિ સુધરે તો કારખાનાંવાળાં ઉદ્યોગી શહેરોની ગંધાતી ગલીઓ અને મુંબાઈની મારનારાં માનવપાંજરાં જેવા મકાનોની દશા સુધરે અને તેથી ઉદ્યોગની અને પર્ણિ સમસ્ત દેશની દશા સુધરે; એ

અગત્યનું સત્ય હજી સંકરમાં વસનારા મધ્યમ વર્ગના લોકોને પણ સમજાયું નથી.

અગાઉ કહ્યું તેમ સત્તાવાળાઓ, મુડીવાદી રાજદારી મુત્સદીઓ અને શરારોએ કૃત્રીમ રીતે રાષ્ટ્રના સત્ત્વ સર્માં ગામડાં અને ખેડુ-તોના વીકસના માગમાં મુકેલી આડખીલી-ઓથી સ્થિતિ એવી બની ગઇ છે કે, જે અનાજના તેના ઉત્પાદક ખેડુતને ઓછામાં ઓછા પૈસા મળે છે, તે જ અનાજ છુટક લેનારના ઘરમાં મોઢામા મોંચે ભાવે જાય છે. ત્યારે તેમાંથી નફા મેળવનારા મુડીવાદીઓને તે મોટા જગ્યામાં સોધા ભાવે મળી શકે છે! જે ખેડુતોના ઉત્પન્નને વ્યવસ્થિત વેચાણના ધોરણે મુકી શકાય તે આ કૃત્રી-મતાને ટાળી શકાય, તેથી ખેડુતને તેમ જ છુટક માલ લેનાર મધ્યમ વર્ગવાળાઓને અને શ્રમજીવીઓને આર્થિક લાભ થાય અને માત્ર નફા ઉપર જીવનારા ખેડાખાઉઓની છુટછાનીતી ઉપર અંકુશ મુકાય. એટલે જનતાના મોટા ભાગને ખોરાકની સમસ્યા સરસે ભાવે મળી શકે.

અત્યારે આપણા દેશની સ્થિતિ એવી છે કે, ખેતીવાડીના ઉત્પન્નમાં અને તયાર માલના ઉત્પન્નમાં જેટલો વધારો કરી શકાય તેટલો બધો જરૂરનો છે, ખીજા ઉદ્યોગવાળા દેશોમાં હદ કરતાં વીશેષ માલના ઉત્પન્નથી હરીફાઇ અને ખેડારી વધ્યા છે. પરંતુ હીંદુસ્થાનનો માનવ સમુદાય હીંદી માત્ર માટે મોટામાં મોટું બન્યો છે, તેને બહાર બજારો શોધવા જવાની જરૂર નથી. તેમ અત્યારે બને છે તેમ એસ્ટેવીઆના તેમજ કેનેડાના ઘડું આ દેશમાં લાવવાની પણ જરૂર નથી. એ ઘડું અહીં લાવવાથી આપણી ખેતીવાડી ઉપર અને આપણી આર્થિક સ્થિતિ ઉપર દબાણ મુકે છે, એટલું જ નહીં પણ દર વર્ષે આ દેશ-

માંથી ધસપાછ જતા લાખો ઘડું લીધે હીંદમાં દુષ્કાળની સ્થિતિ જ સદાય ચાલુ રહે છે, એટલું જ નહીં પણ તેથી એ ઘડું જ્યાં જાય ત્યાંના ગરીબ માણસો વીશેષ ગરીબ અને ખેડાર બને છે!

સામાન્ય માણસો પણ સદાને ધીધારે છે, કેમકે તેમાં કોઇ પણ જાતના લાવતું નીશ્ચિતપણું હોતું નથી. જે કે સડો કંઠ નારો વગેરે તો કે.ળ ખેડાખાઉ વર્ગનો જ હોય છે. પરંતુ વર્ષબર સતત મજુરી કરીને મરનાર ખેડુતની ખેતીની દશા સદા જેના જ છે. નજરે, વગેરેનાં પુરતાં સાધનો ન હોવાને લીધે, તેમજ નીધનતાને લીધે ખેડુતો ખેતરોમાં કુવા ખોદી શકતા ન હોવાથી, વર્ષાદની ઉપર તેમનો આધાર રહે છે. અને જે વર્ષે વર્ષાદ ઓછો કે વીશેષ પડે અથવા બીસકુલ ન પડે તે વર્ષે નીધન જ જાય છે. પરંતુ સફળ વર્ષોમાં પણ ચોતે ઉત્પન્ન કરેલા અનાજ વગેરેનો ભાવ શું મળશે તે પણ અચોક્કસ હોવાને લીધે એને માટે તો સદા જેવું જ બની રહે છે! દેવામાં ચારે વીધેટી-વેરે ભરવામાં ખેડુતને માટે એવી અવળા રચના રહેલી હોય છે કે, તેને ઓછામાં ઓછા પૈસા મળે. એટલે ખેતી એ ધંધો નહીં પણ જુગાર બની ગયો છે. તે દેશમાં સદુધી પહેલાં સુધારો કરવાની અગત્ય છે. આજે તો કોઇ પણ માણસને પુછા કે ખેતીમાં કંઈ પેદાશ છે? તો તેનાથી કોઇ પણ જાતનો નીશ્ચિત જવાબ આપી શકશે નહીં. તેનો જવાબ આપવો હોય તો એ પ્રશ્ન પુછનારને જ સાચો સવાલ પુછવો જોઇએ કે: ઘોડાની શરતમાં રમનારાઓ કમાય છે ખરા? જેમ દરેક ઘોડા ઉપર પૈસા મુકનારાઓ કમાતા નથી, તેમ ખેતી કરનાર દરેક માણસ કમાતો નથી. આથી ખેડુતો નશી-બગાદી બની ગયા છે. એ દશામાં તેમની

સનોદશા એ જ હીથા તરફ પળી જવા સીવાય રહે જ નહીં. ચોમાસું અનુકુળ હોય, તીડ આવે નહીં, ઉંદર કે કાતરા પડીને પાકને નુકશાન કરે નહીં, અનાજ સાફ પાકે અને તેનો દીક દીક લાંબ આવે તો ખેડુતને કમાણી થાય. પણ જે બધાને માટે વચ્ચે મોટો તો મુકવો પડે, તે જ ખેડુતોને સ્વાભાવીક રીતે જ નશીબવાદી બનાવી દે છે !

ખેતીના ઉત્પાદનના ભાવ હંમેશાં બદલાતા રહે છે. રૂ, અગાસી, સરસવ, ધાતું વગેરેના ભાવ સદાના ધોરણે ચડ ઉતર થયાં કરે છે. એટલે જે વરસમાં ખેડુતે કપાસ વધારે વાવ્યા હોય તે વરસે જો રૂના ભાવ દબાઈ જાય તો કપાસનું ઓછું વાવેતર જણે ક્યું હોય તે કાંઈ અને વીરોધ વાવેતર કરનાર મરી જાય. આવી અચ્ચક્ષિત દશામાં ખેડુતો વાવેતર ઘટાડતા જાય તેમાં નવાઈ નહીં. અને જોઈએ અંશે વાવેતર ઘટે તેટલે અંશે ખેતારી વધે, ગામડાંમાં ખેતી ઘટે એટલે શહેરમાં મજૂરી સસ્તી થાય પરિણામે ત્યાંની ખેતારી શહેરના શ્રમજીવીઓના માગમાં વીળ નાખે, એટલું જ નહીં પણ તેની અસર આખારની મંદી લાવનારી થાય. એટલે સહુથી પહેલી જરૂર ખેડુતોને પોતાના ઉત્પાદનના ભાવ અમુક હદે ટકી રહેશે તેની ખાત્રી મળે, તેની લાવતી સપાટી સંગીન ધોરણે બાંધવાની છે; તેમ થાય તો જ ખેડુતને કંઈ જાતનું વાવેતર વીરોધ કે ઓછું કરવું એની ખાત્રી પડે. અને ખેતી સદો મરીને ધંધાનું ધોરણ ધારણ કરે.

આમ ન થતાં જો ખેતીના પાકના વેચાણના ધંધાના ધોરણે ચોક્કસ ભાવ બંધાયજા હોય તો ખેડુત નીશીન અને અને કંઈ જાનનું કેટલું વાવેતર કરવું તેની એને ગમ પડે. કેમકે તેમ ચવાટી

એની ખાત્રી પડી જશે કે અમુક પાકનો તેને ચોક્કસ રીતે અમુકજ ભાવ મળશે, એટલે ખેતીનું ઉત્પાદન તે ધોરણે વધતું જ નાંખ અને તેટલે અંશે ખેડુતોની ખેતારી ઘટી શકે. આથી બીજાને સાબ એ થાય કે ખેતી નફાકારક ધંધો અને, એટલે પડનાર જમીનમાં ખેતી વધતી જાય અને પરીણામે દેશની ઉત્પાદન શક્તી વધે. આ માટે ખેડુતને આર્થિક મદદ અને સગવડ આપનારી એન્ડો ઉઘાડવી જોઈએ, તેમજ ખેતીના ઉત્પાદનના વેચાણ માટે ખાસ સંસ્થાઓ ઉઘાડવી જોઈએ. આવી સંસ્થાઓ અને તેટલી કરકસરથી પાનાનું કામ કરે, તો ખેડુતને પાનાના ઉત્પાદનો પુરેપુરો ભાવ મળે, પરચુરણ માત્ર ખરીદનારાઓની ઉધર વધારે પડે તો એને ન પડે, અને સંખ્યાબંધ માત્ર ખરીદનારા મુરીવાદીઓ ખેડુતની ગરીબાઈનો ખોટો લાભ લઈ મસ્તે કરે માત્ર ખરીદનારાં કાંઈ તેમની ઉધર વાગ્યાની અંકુશ રહી શકે. પશ્ચીમના સ્વતંત્ર દેશોમાં આ જાનની ગોઠવણો થાય છે, ને ધોરણે અહીં જો તેવી ગોઠવણ કરવાની લીસલાલ ઉપારી લેવાય તો, હાલનો છુટો છુટો રીખાને ખેડુત એક સંયુક્ત સંઘબળની કડી કૃષ અને અને એ રીતે ખેડુતોના મંદની વ્યવસ્થીત રચના થઈ શકે. આ કામ કેટલાકોને માત્ર 'કાલ્પનીક' લાગે છે; પરંતુ તે તો આપણી વ્યવસ્થા પુર્વક કામ કરવાની અજાનનાનું જ પરીણામ છે. પોષ્ટ ઓફીસનું કામ જે ધોરણે ચાલે છે તેજ ધોરણે આ કામ થઈ શકે તેમ જ છે. આવી સંસ્થાઓને ખેતીના ઉત્પાદનના વ્યવહાર દ્રષ્ટીએ ભાવ દબાવવાની સંપૂર્ણ સત્તા મળવી જોઈએ, એમ થતાં જુદા જુદા પાકને ખરીદનારી જુદી જુદી

શાખાઓ ગોઠવવામાં આવે—જેમકે ઘટું ખરીદનારી શાખા ઘટું જ ખરીદે, બાજરી ખરીદનારી શાખા બાજરી જ ખરીદે અને ડાંગર ખરીદનારી શાખા ડાંગર જ ખરીદે. આ વસ્તુઓના ભાવ ઇસવનારી કમીડી-ઓની થોજના થાય, તેમાં ખેડુતો અને માત્ર ખરીદનારાઓના પ્રતીનીધીઓને મુકવામાં આવે. તેઓ ખેતી પાછળ ચતા ખર્ચ અને તે ઉપરની મલુરીની મલુતરી લેખામાં લઇને બગ્ગર ભાવ નક્કી કરી શકે. આવી જનની સંસ્થાઓ ન હોય ત્યાં મુખી ખેતીની પેદાશના એકજ ધોરણ સરના નીચીત ભાવ બાંધી શકાય નહીં, અને નેમ થાય નહીં ત્યાં સુખી ખેતર ઉપર મલુરી કરનારા ખેડુતોને તેમની મહેનતનો પુરેપુરો ખર્ચો મળી શકે નહીં. પરંતુ તેની વ્યવસ્થાનું કામ ખેડુતોથી કરી શકાય તેમ નથી. તેઓ તો ખેતી જ કરે, બાકીની વ્યવસ્થા હાસની સહકારી પેઢીઓને ધોરણે, સરકારની ઓછામાં ઓછી ડબલગીરી વાળી જતાં સરકારી મદદવાળી સંસ્થાઓ કરે [ખાસ કરીને પ્રજાને જવાબદાર તંત્રની રચના પછી આવી વ્યવસ્થા વીશેષ સગવડભરી રીતે, ખેતીવાડીખાતાની મારફત

કરાવી શકાય.] આમ થવાથી આપણા નીકાશ બાપારમાં ઘણો સંગીન સુધારો કરી શકાય, અને હીંદના કાચા માલનો સારામાં સારો ભાવ ઉપજતવી શકાય, જેનો મોટો ભાગ ખેડુતોના જ ખીસામાં સીધો જઈ શકે.

અલગત નવા મુધારામાં હીંદની વસતીના માત્ર ચોથા ભાગના માણસોને જ મતાધીકાર આપવાની ગિઠવણ કરવામાં આવી છે. તેમ છતાં એક અથવા બીજી રીતે મતાધીકારનો સીધો કે આડતરે દક્ષ ઘણા માણસોને મળે તેવી વ્યવસ્થા થવાની જ છે. એટલે ધીરે-ધીરે દેશના રાજ્યદારણી છવનમાં ગ્રામ્ય જનતાને વીશેષ હિસ્સો મળવાનો છે, એટલું જ નહીં પણ રાજ્યદારણી સત્તાની તુલનાં જાખડાંમાં ગામડાંઓનું વજન હવે વધતું જ જવાનું છે. એટલે અગાઉથી ખેતીને જો ખેડુતોના સુવ્યવસ્થીત સંઘો રચવામાં આવે તો નવા તંત્રમાં તેઓ સરકાર પાસે વીશેષ લાભદાયી રીતે કાર જરૂર કરાવી શકશે. ખેડુતોના હિતના વીચાર કરનારાઓને માટે આ દીશમાં ખાસ ધ્યાન દોરાવવાની તેટલા માટે જ અત્યારે વીશેષ જરૂર-ઉભી થઇ છે.

“મુસલમાનો અને હીંદુઓ હીંદનાં ખેતર છે. એકને ઇજા કરશે તો બીજાને પણ ઇજા થશે. જો આપણામાં એકબીજા સામે આપણે એક બીજાને ટેકા આપી શકીશું, નહીં તો, એક બીજાની સામે પડવાનું પરીણામ અન્નેની અવનતી અને વીનાશમાં જ આવશે.” સર સૈયદ અહમદ

છેલ્લાં પચાસ વર્ષોમાં પહેલા દુધાળોને લીધે હીંદમાં કુલ ૨,૮૮,૨૫,૦૦૦ માણસો મરી ગયા હતા, ત્યારે એકલા ઇન્ડિયન એ માત્ર નવ જ મહીનામાં ૧,૩૩,૦૦,૦૦૦ માણસોનો ભોગ લીધો હતો. ત્યારે યુરોપની ભયંકર યાદવીનાં ચાર વર્ષોમાં બધાં મળીને ૯૦ લાખ માણસો મુઆં હતાં.

યુધ્ધનાં કળ

[૬ઠી વાર્તા]

. નેખક.

બકુલેશ

તેનું નામ નુકરમાન હતું એનો અર્થ મરીએ તો “નુખીયો માણસ” થાય પણ તેના કૌશલ્યની કીતામના દુષ્ણ અને દુનિયાનું ગમખવાર દર્દી વખાણના લગા આજે તે મરી ગયો છે. એની નુકરમા ઉપર ગ્રામ પુલ પશુ ચડેલા વતુ નથી કે નથી ગ્રામ માગતુ મીણુલી એક મન્ટી પણ! એની છાંયગાની નાનકા નાજ અંક જેની હતી રહેમનીયી ભનુપુ! કંઠાથી એતપ્રોત!

નવાનું જુઓથી લયો, મ તિગીના જોર ના જગ જેવો એ જમનીનો એટો યુધ્ધના આગળે પોતાની ફર્મ અં. દુનિયા સાંચો જનર કે! સામ્રાજ્યવાન પડવા માટે પોતપોતાના ચરદરી બરાડોમા તે અનેક લડાઈયાની માથે ધમ્યો જાય છે.

ને યુધ્ધમા જાય છે યુધ્ધના પુનના ગે ગંગાઇ પાછો આવે છે યુધ્ધમા

યુધ્ધ પડી બેઠાની એ દીનમ પડીની રાતની માફક આવે છે સામ્રાજ્યવાનની જુમ માટે લડવા ગયેલા મનુષ્યોની એ બેઠારીમા કેવી કરણુ રચીતી રચીતી થાય છે.

કરએક પગે લેના કાલ ઉપર, ત્યાંનીના પડધા પડના હતા-તેની કંપના કંગો, તેની આસપાસના લાખોને નીલાખો તે ગદા અ નાગથી ખડકયેના દોળનું સંગીત ઉના રહ છે ત-દીરના તમાશા જમનીને નચાવ તેમ જમનીને નાચવાનું હતું, એ વાત તે જુવતો નથી મારી હથીવારમધ આનમ આમ યુધ્ધ એવા છતાયે યુધ્ધરેડીએ લેના આમથી મળા ફેંવી લીધું, પગ તેથી શુ? તરફે તો પોતાની ફર્મ અં. કરી હતી જમની હજી પણ અવતુ હતું બેઠારીની કારમી ચીચીઆરીથી સમય દેશમા અમલાનમા જેવી રીતે મીધડાઓ ઘોર ચીંગ પાડે એનું વાના-વગણુ જમી ગણુ હતું પ્રથક વાવાગોડ પડી મોટો તડકો આવે છે અને એ આશાએજ નુકરમાન અવતો રહ છે કો'ક દી' એ પણ આનંદ મા'જુગે-એવી આશાથી બંરેલા!

[૨]

હે એ દુનિયાના દુનિયાને અંક હેશક થાય છે કેટલીક રીતે આ જનતની નુતેક યુધ્ધ કરતા પણ વધારે લાયકર હતી વરણુ કે સુવેદના પડના પાછળ યુધ્ધ પોતાનું વરણુ તાડવ નુકરમા જેની મદુ હતું સમગતો અગાર! નાશ! પગદર્શી વરદરની હુકડીઓ કુમાં કુચ

કરતી, જમનીમા દરવવાન અઉયો'યે મીડ પ્રાન્તોને હાથ કરતી આગળ વધતી લડન, પેરીસ, ન્યુયોર્ક, અરે સારી દુનીયા મા એકનું કારમી ચીચીઆરી સભ જાળી "મમ! પછસા ભરો! પછમા ભરો! પછમા ભરો!"

—અને યુક્તમાન આ બેકારીના નદે
હયાં વાતાવરણમાં પોતાની રહીસહી
ગતી પણ શુભાવી રહ્યો હતો. જમની
ખાતર હડવા જતો તે વખતે ત્હેનામાં
જે તાકાત અને ઉત્સાહશક્તી હતી
તે સર્વ ગાયબ થઇ ગઇ. એક ધનધોર
રાત્રીએ તે પોતાને ઘેર ગયો. એના મગ-
જમાં બુખ જખરા હથોડા મારી આવાજ
કરી રહી હતી. નહાનકડી અધારી કોટ-
ડીમા સુધે જવાના ધરાનએ તે આડો
પડ્યો. બેકારીમાં સડતા આ 'સુખીયા
માણસ'ને પોતાનું દુખ બુલાવવા નીતરાને
આધીન થવા પડ્યા ફેરવવા લાગ્યો.

અને હાનન ગગડાવી નાંખે એવી ઘોર
કંડી પડી હતી એને પુરતું ઓઠવાનું
નહોતું સગીરને ઢાંકવાને પુરતાં વસ્ત્રો
નહોતા તે ખસ ! હવે વધારે વળણીને
હમારે શું કરવું છે ?

યુક્તમાનના શુન્યતાબર્યા ઓરડામાં
એને ગોઘવા માટે તેઓ આવ્યા અને

આ શું ? પત્થરના પુતળાની જેમ,
નીરવેતન પડેલો તેઓએત્હેને જોયો સાવ
નીચવ ! એના ડોળા ફાટફાટ કરતાં હોય
એવી ભયંકરતા ધરીને જોનારને કંપાવતા !
કુવી હાવત ?

નાકટરે એના શરીરને તપાસી જોયું.
રૂવાબધી ત્હેણે પોતાની 'ફાઉન્ટન' પેનને
બંધારે કહાડી અને 'ઓફીશીયલ ફ્રેમ'
ઉપર આમ લખ્યું :

“મરણ નીપજવાનું કારણ : બુખમગે”
પછીથી બીજે એક અમલદાર આવ્યો.
ત્હેણે પોતાની સરકારી તોંધપોથીમા
આમ લખ્યું :

“નામ : યુક્તમાન”
“ધંધો : બુખમરાનો બેલાડી” અને તેણે
મુશ્કેરાઈટ કરી ‘બુખમરાના બેલાડી’
ઉપર નમર નાખી.

અને ત્રીજા અંકનો આવી ગીત
અંત આવ્યો.

પડેલો

નવયુગ

આપને માટે થોડા ખર્ચે દુનિયાભરની યુગ્મતી આવશ્યકતા 'સિસ્ટમન'
યંત્ર શકે છે,

સોવીયટના પંચવાર્ષિક પ્રયોગની

: મુળ લેખક :
મોરીસ મેન્ડલસન

પ્રગતિ

મોરીસના સંયુક્ત સંસ્થાનામાંની સોવીયેટ સંસ્થા આમદોગ ટેડીંગ કોર્પોરેશનના એક અમલદાર ની. મોરીસ મેન્ડલસને આ લેખ લખ્યો છે, અને તે 'કરંટ હીસ્ટ્રી' ના નવ-પુઆરી ૧૯૩૧ ના અંકમાં પ્રસીદ્ધ થયો છે, તે ઉપરથી રશીયાના મહાપ્રયોગની મીઠીનો મળંગ ઇતીહાસ 'નવયુગ' ના પાંચકો વાંચી શકો.

સોવીયટની કાન્ગ્રેસ ૧૯૨૬ ના મે
માસમાં રશીયાની આર્થિક સુર-
ક્ષાના માટે જે પાંચ વર્ષની યોજના કાય-
મરી છે તે યોજના સ્ટેટ પ્લાનિંગ કમીશને
(ગોસ્ટપ્લાન) રજુ કરેલી જે યોજનામાંથી
એક મુખ્ય યોજના છે, કાન્ગ્રેસે જુની
યોજનાઓ-જે ઉદ્યોગનીકાસ અને ખેતી-
વાડીની ઉત્પત્તિ તરફ ધીમાં પગલાં માંડતી
હતી-નેનો નાશ કરી ઘોટા પાયા ઉપર
સચ્ચોટ અસર કરતી નવી યોજના ઉભી
કરી છે.

ત્યારે બહારની આક્રમક રશીયાનો આ
મહાપ્રયોગ-પાંચ વર્ષની યોજના-કેટલે અંશે
સફળતાને પાંચે પડેલા છે એવું તોલક કરતી
હીસાબમાં કુલ છે ત્યારે સોવીયટ સંગઠન
કેંક વધારે સચ્ચોટ અને મહત્વનું કાર્ય
કરવાની આકાંક્ષા પાર પડવાની પેરવા કરી
રહું છે. આજે સોવીયટ જુનીયનમાં ખરા
પાંચ વર્ષની મુળ યોજના કરતાં પાંચ
વર્ષની યોજનાને ચાર વર્ષમાં કેમ વીળ્ય-
વન્તી બતાવવી એવા રાખ સામાજિક-આર્થિક
જુમીકા પર કુંકાઇ રહ્યા છે. તે માટે આ
બંને કાર્યક્રમોની ગણતરીમાં યોજનાના
પહેલાં જે વર્ષના પરીણામે (૧ લી એક-
ટાબર ૧૯૨૮) ની તુલના થવી જોઈએ.

પાંચ વર્ષની યોજનાને ચાર વર્ષમાં
પુરી પાડવાની યોજના એ ઉન્નતીની
મહત્વાકાંક્ષા સંવવાનો પુરાવો છે. પરંતુ આ
બંને યોજનામાંના સામાજિક, આર્થિક અને
પારીભાષીક તત્ત્વોમાં જમીન આસ્માનનો
તફાવત છે. નવી યોજનામાં રહેલા નવા અને
સર્વોત્તમ તત્ત્વને જનસમુકના પ્રશ્નો
પસ્ટાયેન દેખાવ કહી શકાય, સોવીયટવસ્તીના
૮૦ ટકા જેટલા મજુરો પોતાના ધધાની
ઉન્નતી માટેના મંડળોનો આશરો લે છે,
અને ખેતીવાડીની તથા ઉત્પાદનની શૈલીમાં
તથા આમજીવનના આશયમાં જમરજસ્ત
પડ્યા દાખલ કરે છે. ૧૯૨૮ માં સામુદાયીક
ચળવળ માત્ર એક પ્રયોગની જુમીકા ભોગવતી
હતી, અને પ્રથમની યોજનાએ સંઘાડીક
ખેતીવાડીનો પ્રચાર ખુબુ ધીમી ગતિએ થાય
છે એ જોયું. પાંચ વર્ષની યોજનાના ઉત્પા-
ભાગ પરથી એવી આશા રાખવામાં આવતી
હતી કે ૫૨,૫૦૦,૦૦૦ એકર જેટલી
જમીન અથવા તો તમામ વાવેલ ક્ષેત્રજળના
છઠ્ઠા ભાગ જેટલી જમીન સામુદાયીક ખેતીની
રીતે ખેડી શકાત.

૧૯૩૦ માં, ઘોટા પાયા ઉપર યોજનાવેલા
ખેતરોમાં સામુદાયીક પધ્ધતિએ થએલ
ખેતીથી આવકમાં ઘણો વધારો થયે

હોવાથી આખા સોવીયટના મજૂરોના ત્રીજા ભાગે જેટલાને આ સામુદાયીક ખેતીની પધ્ધતી અંદર કરવાની લાક્ષણિકતા આપી. જે કે આ ઉત્પત્તિમાં સરકાર તરફથી ખુબ મદદ આપવામાં આવી હતી, જેમ કે ટ્રેક્ટરો પુરા પોડવા, તંથા કરવેરા બાબદમાં બીજી સગવડો કરી આપવી, હક્કો આપવા, ઇત્યાદી. ૧૯૩૦ માં સામુદાયીક ખેતરોમાંથી ૯૫,૦૦૦,૦૦૦ એકર જેટલી જમીન ઉપર ઉત્પાદન પાકને લણવામાં આવ્યો હતો.

સામુદાયીક ધોરણે થતી ખેતીથી દરેક ખેતર દીક ૧૦ થી ૨૦ ટકા જેટલો નફો મળતો. આથી આવી જાતની સફળતામાં વધારો થયો અને સામુદાયીક ધોરણ પર જ સમગ્ર દેશની ખેતી કરવામાં આવે એવી વાતો ચાલવા લાગી, કારણ કે એનું પરીણામ ઘણું જ ફળદાયી આવે છે એ સાબીત થઈ ચુક્યું હતું. આથી સોવીયેટ યુનીયનના સામ્યવાદી પક્ષની સોળભી કેન્ગ્રેસ સમગ્ર ૧૯૩૦ ના ઉત્ક્રાંતિમાં સર્વ દેશ સામુદાયીક ખેતીના ધોરણ ઉપર ખિડાય એવી યોજના સ્ટેલીન તરફથી મુકવામાં આવી; જેથી પાંચ વર્ષની યોજનાને અન્તે સમગ્ર દેશ સામુદાયીક ખેતીમય બની ગયો હોય.

આ સંગ્રાહીક ધોરણની સાથે સાથે ચંત્રથી ચાલના સંસ્થાનના ખેતરો વીકાસ સાધવા લાગ્યાં, અને આથી ખેતીવાડીના ઉત્પાદનમાં સરકાર પણ ચોતાનો ફાજો આપવા લાગી. આવા ખેતરોમાં કુશાલ-શુધ્ધીની ખીલવણી થઈ છે. ૧૯૩૦ માં સંસ્થાન અને સામુદાયીક ખેતરો એ એની વસ્તીને ઘણોપણી પુરા પાડ્યાં અને બહારમાં બેઝવવા માટે મુકાતા ધાન્ય કરતાં દોઢગણું ધાન્ય નીકાસવાપાર માટે

અગ્રગ રાખ્યું. સંસ્થાનના ખેતરોમાં નીપજ જેલ ધાન્ય પણ સારા પ્રમાણમાં નીપજ્યું, અને ૧૯૩૧ માં 'યોજનામાં' દેશવિદ ૩૦,૦૦૦,૦૦૦ જેટલા એકર કરતા વધારે ૪૯,૦૦૦,૦૦૦ એકરમાં વાવણી કરવામાં આવશે, કારખાનાની ઉત્પાદનશક્તિ ખેતીવાડીમાં ઘાખત કરવામાં આવતાં, ૧૯૩૦ માં ૨-૬ ખંખરને ઉછેરવાના, ડેરી-સંસ્થાનો ણિવા અને એવા બીજા પ્રશ્નો પણ ઉત્પન્ન થયા, જેથી કરીને માંસ અને દુધ પુરા પાડવાની માયાકુટ રહે નહી. ૧૯૩૦ ના સપ્ટેમ્બર માસમાં ૫૦૦ ટોરફોર-થેટા-ખરો (હિંગ) કુકર અને લાખો પ્રાણીઓના ડેરી ફામ્સ હતાં. આ સર્વ મુજ યોજનામાં નહી હતું, આ સર્વ પરીણામ વીકાસના પ્રમાણનું હતું.

સામુદાયીક કાયદેમ ચોડાંક વર્ષો પહેલ એટલે કે વહેલાસર અમલમાં મુકવામાં આવ્યો નહેતો. ઘાખલા તરીકે જનીનના જીવંત કાળમાં તબેનો ઉચ્ચાર પણ નહેતો થયો, કારણ કે આવા કાયદેમ માટે સંગીન પાયાઓએ અલાવ હતો. નવી સામુદાયીક ચળવળને સંગીન પાયા ઉપર મુકવા માટે તબેને માટે સંગીન પાયાનું સર્જન કરવાનો પ્રશ્ન ઉભો થયો. નવી યોજનામાં પાંચ વર્ષ માટે ટ્રેક્ટરોના ઉત્પાદનનો કાયદેમ જે પહેલા ૧૫,૦૦,૦૦૦ હેક્સ પાવર જેટલો હતો તબેને વધારીને ૧,૦૦,૦૦,૦૦૦ હેક્સ પાવર જેટલો કરવામાં આવ્યો. ખેતીવાડીની મશીનરીનો કાયદેમ ખેવડો કરવામાં આવ્યો છે. ઓટોમોબાઇલ, જનરલ મશીનરી, અને તેજની નીકાસની યોજનામાં સામુદાયીકત્વને પુરે એટલો વધારો કરવામાં આવ્યો. તેજ પ્રમાણે સ્વાભાવીક છે કે તે સર્વ મશીનરી માટે શલાહ અને બીજા ઉદ્યોગવીકાસની ખાસ જરૂર જણાય છે.

જુની યોજના કરતાં વધારે ઉપયોગી કાર્યો આપણને સોંપીયેટ સંગઠનના ઔદ્યોગીક વીકાસ તરફ નજર કરતાં જડી આવશે. જુની પાંચ વર્ષની યોજના યુરોપીઅન ઔદ્યોગીક અનુભવો ઉપર રચાયેલ હતી. દાખલા તરીકે, પોલાદના ઉદ્યોગમાં બે મીલિને દર વર્ષે ૩૩૦,૦૦૦, અને ૬૬૦,૦૦૦ મેટ્રીક ટન જેટલું ક્રોમીયમ ઉત્પન્ન કરવાનું હતું. જો કે આ દેશમાં તેનાં કરતાં ચારગણો માત્ર તૈયાર કરે એવી મીલો પણ પડી છે. છતાં બે વર્ષો દર્શાવેલ સોંપીયેટનો ઉદ્યોગ પહેલી વાર અમેરીકન ઉદ્યોગની ક્ષમતાના અઘાડ સંસ્કારમાં આવ્યો છે. એવું જણાયું હતું કે અમેરીકાના અને સોંપીયેટના કુદરતી સંલેખો એક સરખા હતા. અને આથી એકદમ અમેરીકન પદ્ધતિએ ટેકનીકલ દરજ્જો પહોંચી જઈને યુરોપીઅન ઉદ્યોગવિકાસના ધોરણને એકદમ તીક્ષ્ણતી આપવામાં આવી. આથી પરીણામ એ આવ્યું કે સુરક્ષ પવંતોની હારોમાં મેગનેટ માઉન્ટનની પોર્કાઈ બનાવવાની મીલમાંથી ૨,૫૦૦,૦૦૦ ટન જેટલી નીકાશ દર વર્ષે થાય એ માટે કમ્પોઝર કામ શરૂ થયું. અને કુર્નેઝ બ્લેસીન (સાઈમીરીયા) અને એપોરોઝીવ (યુકેઇન)ની મીલોમાં દરેક ૧,૧૦,૦૦૦ ટન નીપજ આવે એવી યોજના થઈ છે.

રસાયણિક, કાયલા, તેલ અને ખીજ ઉદ્યોગોમાં આવા પદ્ધતિઓ થવા ચાલુ થયું છે. આથી ઉત્પાદનના ખર્ચામાં સંગીન વધારો થાય એવી યોજના થયેલ છે.

ભારે જુની પાંચ વર્ષની યોજનામાં જોઈતી સર્વ વસ્તુઓ જેમકે ઔદ્યોગીક, ખેતીવાડીને લગતી વસ્તુઓ તથા ખીજ દાનપાટ મશીનરીઓને અમેરીકામાંથી આપાત કરવાનું હોઈ, અમેરીકન બજારને

વેપારપાણીનો તકાદા પડવા લાગ્યો. ભારે આ પુનરાવર્તીત યોજના સોંપીયેટ મશીનરીના વધારા કરે છે જેટલું જ નહીં પણ સ્પષ્ટ રીતે અમેરીકન ઉત્પાદનને પસંદગી આપે છે. યુનાયટેડ સ્ટેટ્સમાં તૈયાર થતા ખેતીવાડીના ઓબરોની અહીંના સામુદાયીક ખેતરોને બહુજ નરર પડતી હોવાથી તે સર્વ અમેરીકા પાસેથી મંગાવે છે. આથી એમ નથી રહમજવાનું કે સોંપીયેટ ઉદ્યોગ યુરોપીઅન મશીનરીનો ઉપયોગ કરતો નથી. પરંતુ અમેરીકાની પેદાશ ઘણી સગવડભરી યજ પડતી હોવાથી તેઓ તેને જ પસંદગી આપે છે.

પાંચ વર્ષની યોજનાને ચાર વર્ષમાં પુરી કરવા માટે તેને દર વર્ષે કેળવવામાં આવે છે-તેનો વીકાસ આધવા માટે અથાગ પ્રયત્ન કરવામાં આવે છે. કાર્યક્રમમાં તાકીદના મોટા મોટા કીયામત દેરકારો લાખ ધરવામાં આવે છે. ઉદ્યોગ અને ખેતીવાડીની કેટલીક શાખાઓ તો આખી પાંચ વર્ષની યોજના માટે પુનરાવર્તીત કાર્યક્રમની તૈયારી કરી રહી છે. આવી રીતે, ૧૯૩૨-૩૩ ના વર્ષ માટેના કાયલાના ઉદ્યોગનું કાર્યક્રમ ૭૫,૦૦૦,૦૦૦ ટનમાંથી ૧૨૦,૦૦૦,૦૦૦ ટન થશે. ક્રોમીયમનો ઉદ્યોગ ૧૦,૦૦૦,૦૦૦ ટનમાંથી વધીને ૧૭,૦૦૦,૦૦૦ ટન જેટલો થશે. સંસ્થાનના ખેતરોની ખેતી ૧૨,૫૦૦,૦૦૦ એકરમાંથી ૭૫,૦૦૦,૦૦૦ એકર થશે. ખીટની ખાંડની ખેતીવાડી ૨,૭૧૮,૦૦૦ એકરમાંથી ૫,૦૦૦,૦૦૦ એકર થશે.

પાંચ વર્ષની યોજનાના પહેલા બે વર્ષોમાં જોઈએ તેટલું કામ ૪૭.૫ ટકા જેટલું હોવું જોઈએ; પરંતુ બે વર્ષો વધારો પડેલો હોય. ૧૯૨૬-૩૦ ના કાળમાં આ માંકમાંથી ઘણીવાર આ પાંચ વર્ષની

યોજનાને નીચ્છાના તરીકે રજુ કરે છે તે આ ખરેખર સત્ય હકીકતને છુપાવવા તદ્દન અસમર્થ છે. તે ઉપરાંત, યોજનામાં જાહેરજન બગાડતું, ખતીન થતું, અને ખીન રસ પહોંતા ઉદ્યોગમાં ૫૮ ટકે તો વધારે થવાનું જણાવ્યું હતું તેનો ઉદ્યોગવીકાસ થયો હોવાથી ખરેખર ક્ષયો તો ૭૮ ટકા જેટલો થયો હતો. પરંતુ ખીન બાલુ હલકી ભત્તને ઉદ્યોગ ચોતાના કાયકમમાં જણાવ્યા પ્રમાણે ભેદનું કામ આવી શક્યો નહીં, જેમાં આલીશ દેશની જરૂર હતી ત્યાં ૩૩ ટકા આવીને ઉભા રહ્યા: એનું કારણ થયું કરીને, ૧૯૨૯-૩૦ માં મળ્યું શક્તિ ખેતીવાડીના ખરના પદાર્થો પુરવા પ્રમાણમાં નહીં મળી શક્યા હોવાનું જણાય છે.

મુખ્ય ઉદ્યોગોમાંના કેટલાક ઉદ્યોગો બે વર્ષના કાયકમમાં-૧૯૨૮-૧૯૨૯ માં અને ૧૯૨૯-૧૯૩૦ માં કેટલી નીચળ થવી ભેદને નેની સરખામણી નીચે પ્રમાણે મુલ્યે છે:

કાયકમ	ખરેખર ઉત્પાદન
કાચલા (સેડીક-ટન)...	૮,૬૪,૦૦,૦૦૦
તેલ (")...	૩,૦૭,૦૦,૦૦૦
ઝેલ-ચોલાદ (")...	૮૩,૫૦,૦૦૦
ખેતીવાડીના ચીજો (રૂબલ્સ) ...	૫૨,૩૦,૦૦,૦૦૦

પાંચ વર્ષની યોજનાને સખ્તમાં અખ્ત કસોટીમાંથી પસાર થવું પડ્યું હોય તો તે ઉદ્યોગમાં નવી રચના અને સમારકમમાં રોકાયેલી મુદી બાબદ કહી શકાય. કાયકમમાં જણાવેલ, ઉદ્યોગવીકાસ માટે ખર્ચવાની રકમ ૨,૬૦૦,૦૦૦,૦૦૦ રૂબલ્સ હતી. પરંતુ તે વધીને બે વર્ષમાં ૫,૦૦૦,૦૦૦,૦૦૦ રૂબલ્સ થઈ.

આ ખર્ચામાં નાણાંની આવક, ધડી મચેલા ઓછા ભાવે માત્ર ખરીદીને નવી વસ્તુઓ બહાર માટે તૈયાર થાય તેમાંથી આવતા પૈસા-માંથી થઈ હતી. જે યોજનામાં દર વર્ષે મુળ કીંમતમાં ૭ ટકાનો ઘટાડો થાય એમ જણાવવામાં આવ્યું હતું તેમાં ૧૯૨૮-૧૯૨૯ માં માત્ર ૪ થી ૫ ટકા જેટલું પ્રમાણ જણાયું, પરંતુ ૧૯૨૯-૧૯૩૦ માં તે પ્રમાણ ખરાબર યોજના મુજબ જળવાઈ રહ્યું હતું. મલુમતો ઉત્પાદનનો જથ્થો પહેલા વર્ષમાં ૧૫ ટકા જેટલો અને ખીન વર્ષમાં ૧૨ થી ૧૫ ટકા જેટલો વધ્યો, જ્યારે યોજનામાં જણાવ્યા મુજબ ૧૬.૪ અને ૧૭ ટકાની જરૂરત હતી. માત્રને એકે દેશથી બીજે દેશ લઈ જવાની પદ્ધતી ચોવી-પટ વર્તમાનપત્રોએ વખોડી કાઢી હતી. રેલ્વેનુરતી વ્યવસ્થામાં ૧૯૨૮-૨૯ અને ૧૯૨૯-૩૦ દર્મિયાન ૨૪ ટકાનો વધારો થવાનું જણાવવામાં આવ્યું હતું, પરંતુ ખરેખરો નફો ૫૦ ટકાની નકદીકમાં હતો.

પાંચ વર્ષની યોજનાના પહેલાં બે વર્ષો ખેતીવાડી માટે ક્ષયકારક પણ સખ્ત કસોટીવાળાં ગયાં. ૧૯૨૯ ના પરીણામો જરાક આકરોં આવ્યાં. યોજનામાં ૭ ટકાના વાવણા જણાવવામાં આવ્યાં હતા જ્યારે અહીં ૪ ટકા જેટલાં થયાં.

૧૯૩૦ ની ખેતીવાડીનું ઉત્પાદન ૧૭.૫ ટકા આગલા વર્ષ કરતાં વધારે થયું. ૧૯૩૧

ના ઘણાંથી થયેલ ખતરાનું સંતરફ અંદજે કે કુલ્યે વાવેલર થયેલા સેવકશ પાકવાળા ખેતરો ને પાછળથી નરા પામ્યા તેનું સેવકશ ખાદ કરતાં, ખાકીનું આશરે ૩૨૦,૦૦૦,૦૦૦ એકર જેટલું રહે- ૨૫,૦૦૦,૦૦૦ એકરો ૧૯૨૯ કરતાં વધારે થયા હતા. જ્યારે ખેતરો સેવકશ-હજી પલુ આશરે ૪,૦૦૦,૦૦૦ એકર જેટલું છે.

૧૯૩૦ ની ધાન્યઉત્પત્તિ ૧૯૨૯ ના વર્ષ કરતાં પાંચમો ભાગ વધારે થયેલ છે. ચોખ- નાનાં છેલ્લાં વર્ષમાં પાકવા સેવકશનું પ્રમાણ નીચે પ્રમાણે દર્શાવેલ છે:

એકરોનું પ્રમાણ

ચોખના ૧૯૩૦	જેતીખરી નીચજ ૧૯૩૦	ચોખના ૧૯૨૯-૩૦
કપાસ	૩,૨૫૦,૦૦૦	૪,૩૬૮,૦૦૦
ફેલેસ (સાલખર)	૩,૭૫૦,૦૦૦	૪,૫૦૨,૦૦૦
ખાંડ (ખીડી)	૨,૨૫૦,૦૦૦	૨,૫૮૭,૦૦૦

સામુદાયિક જેતીવાડીના ધોરણને લખલ કરવાથી ૧૯૨૯-૩૦ માં જેતીવાડીના ઉલ્લા- ગમાં પુરી સફલતા પ્રાપ્ત થઈ. ૧૯૨૯-૩૦ માં આદ્યોગિક ઉત્પાદન રજા ટકા વધુ. આ વર્ષ દર્શાવેલ મોટામાં મોટી મુશ્કેલી એ હતી કે કુશાગ્રણુદીના મહુરોનો પ્રભાવ હતો; પણ આને ખેતરોને કેળવણી આપીને તૈયાર કરી એ ખાત પુરી કરે છે.

૧૯૩૧ ના વર્ષના સમય દર્શાવેલ કન્ડોલના આંકડા મુજબ ૫૦ ટકા જેટલું ઉત્પાદન થતું લાગે. આવી આંકડાઓ સાબવાનું એ જ કારણ છે કે છેલ્લાં વર્ષો દર્શાવેલ ઉલ્લાગ, જેતીવાડી, ધત્તાદી માટે સુંદર વ્યવસ્થા કરવા માટે કરોડો રૂપિયાનું ખર્ચ કરી નાખવામાં આવ્યું છે.

જ્યારે શું આ પાંચ વર્ષની ચોખના સફળ થશે? એનો જવાબ એ જ છે કે જો ૧૯૩૧ નો કાર્યક્રમ ચોડેવણે અંશે સફળતા પ્રાપ્ત કરશે તો ચોખનાનાં મુળ તત્ત્વો તથા અમર સાકારણ વર્ષમાં પુરા થઈ જશે.

આર્થિક વર્ષ ૧૯૩૦-૩૧ ના કન્ડોલના આંકડા, પાંચ વર્ષની ચોખના ને રીતિ અમલમાં મુકાતી જાય છે તેની સાથે સામ્ય ધરાવતી જાય છે:

પાંચ વર્ષની ચોખનાનું શેડયુલ ૧૯૩૨-૩૩	કન્ડોલ સંખ્યા ૧૯૩૦-૩૧ માટે
૭૫,૦૦૦,૦૦૦	માવલા (સિટ્ટી-ટંટી)... ૭૪,૫૦૦,૦૦૦
૨૨,૮૦૦,૦૦૦	તેલ (ટંટી) ... ૨૩,૦૦૦,૦૦૦
૬૧૦,૦૦૦,૦૦૦	જેતીવાડીની મશીનરી માટે } (રૂપિયા) ... ૮૫૦,૦૦૦,૦૦૦

* સોવીયટના નવા આર્થિક વર્ષની શરૂઆત ને ૧ લી અક્ટોબર ૧૯૩૦ થી થવાની હતી તે હમણાં જ બદલીને ૧ લી નવમ્બર ૧૯૩૦ થી કરવામાં આવી છે.

મુજ ચોજનામાં ૧૯૩૧ ના વર્ષનો ખેતી-
 તાડીનો કાર્યક્રમ ૧૯૩૨-૩૩ કરતાં વધારે
 ઘટોટો છે. વાવેલ ક્ષેત્રફળને વધારીને
 ૩૬૦,૫૦૦,૦૦૦ એકરો કરવાના છે, જે લુની
 ચોજનામાં ૩૫૨,૫૦૦,૦૦૦ એકરનો આંકડો
 રાખે છે. ૧૯૩૬ નો આવી જતનો
 રીકાસક્રમ, પુનરાવર્તીત થયેલ ચોજનાને
 સફળતા અપાવે એ જગત અગમ્ય જેવું
 માગે છે; પણ તેમ નથી. લુની ચોજના
 માટે એવું કહી શકાય ખરું. ખેતીવાડીમાં
 જે પારીભાષીક શાસ્ત્રીનાં મંડાલુ થયાં છે
 તે ઘણા મલુરોને ખીજા મુંદર અને ઉપ-
 યોગી કામ માટે કાઢવ પાડશે અને આથી
 ખીજા ઉદ્યોગની ખીલવણી થઈ શકશે. અને
 ઔદ્યોગીક શાળાઓ માટે ધમધોકાર તૈયારી-
 ઝિએ આવી રહી છે, અને તેમાં કુશાગ્રબુદ્ધી-
 ષીલોણા લોકસંધને નવા વ્યાપારના પાટો
 શીખવવાની તૈયારી આવી રહી છે. ઔદ્યો-
 ગીક પાકતી મોટા પ્રમાણમાં નીપજ આ
 વર્ષમાં થશે એટલે તે રશીયાની કાંતીમાં
 નવું લેમ ઉમેરાશે. સોવીયટસંઘને
 આલમની ખજાના લાવ ગઈ ગયા હોવા

છતાં એ ગયા વર્ષમાં ઘણો સુંદર વ્યાપાર
 કર્યો છે, એનાથી આશા રખાય છે કે ભાવી
 રચનાત્મક કાર્યક્રમને કોઈ રીતે વધો આવે
 તેમ લાગતું નથી, ગમે તેમ, પણ એમ
 કહી શકાય કે પાંચ વર્ષની આ ચોજનાને
 ખરાબર પાર ઉતારવાના પ્રશ્નનો નીચુંધ
 આવનાં ટેટલાંક વર્ષના ગાળામાં નહીં પરંતુ
 માત્ર બાર માસના સમયમાં થઈ જશે

‘અમેરીકન-સોવીયટ’-એક ખીજા સાથે
 વ્યાપારી જેવો નજદીકનો સંબંધ ધરાવે
 છે. ચોજના માટે દર વર્ષે ૨૦૦,૦૦૦,૦૦૦
 ડોલરનો વ્યાપાર થાય છે. ૧૯૨૬-૧૯૨૭ માં
 ઔદ્યોગીક યંત્રો માટે સોવીયટ અમેરીકા
 ખાસેથી ૧૦,૬૦૦,૦૦૦ ડોલરનો માલ લીધો
 તે વધીને ૧૯૨૮-૨૯ માં ૩૪,૦૦૦,૦૦૦
 ડોલરના આંકડા પર આવે છે. ૧૯૨૬-૧૯૨૭
 માં ખેતીવાડી માટેના યંત્રોની ખરીદી
 ૬,૬૦૦,૦૦૦ ડોલરમાધી વધીને ૧૯૨૮-
 ૧૯૨૯ માં ૨૮,૩૦૦,૦૦૦ ડોલર પર
 આવી છે, અને ૧૯૨૯-૩૦ માં ખરીદીનો
 આંકડો ૬૩,૫૦૦,૦૦૦ ડોલર આવે છે.

સમાજવાદમાં સ્ત્રીઓનું સ્થાન

: પ્રયોજક :

રમણીક વી. મહેતા

બી. એસ સી , એલ. એલ. બી.

• વર્તમાન સમાજમાં વ્યાપી રહેલાં સામાજિક અને આર્થિક બંધો નીરખીને સમાજશાસ્ત્ર અને અર્થશાસ્ત્રના પ્રખર અભ્યાસીઓ અચુક આગાહી કરે છે કે ભાવી સમાજ રચના સમાજવાદી સીદ્ધાંતો ઉપર રચાશે. તેઓ જણાવે છે કે ભાવી સમાજવાદી કુનીયા એ ઐતીહાસીક દ્રષ્ટીએ એક અનીવાર્ય ઘટના છે. અવર્તિત સમાજવાદના સીદ્ધાંતો એ ભુતકાળની ઐતીહાસીક ઉત્ક્રાંતિ અને વર્તમાનકાળની આર્થિક પરીસ્થિતિ ઉપર રચાયલા છે અને તેથી તે ડોષ અગમ્ય વાતાવરણમાં વીહાર કરનારા કવીઓ કે તત્વજ્ઞાનીઓનાં ભેળમાંથી ઉદ્ભવ્યા નથી.

જનસમાજનો ઇતીહાસ આલેખે છે કે સમાજમાં નીરંતર પરીવર્તન થયાં જ કરે છે. જંગલી યુગ, ગુલામી યુગ વીરે-રેમાંથી પસાર થઇને તે આજના ઉદ્યોગવાદની કક્ષાએ પહોંચેલા મુદીવાદી સામ્રાજ્યવાદમાં પરીણુમ્બે છે. અને આ અવર્તિત યુગના ખીતરમાં ભાવી સમાજવાદના પાયા નંખાય છે. આજનો કાળ

એ આ જનને યુગો વચ્ચેનો સંક્રાંતી-કાળ છે અને તેથી આગામી યુગમાં સુદીના મૂળન કાળથી એક અથવા બીજી રીતે ડબ્બાલી સ્ત્રીજાતીના વર્ગનું સ્થાન કેવું હશે એ પ્રશ્ન સમાજવાદી અગર અન્ય વીચારસરણી ધરાવનારા વીચારકોને ધણો રસાચી થઇ પડશે. પણ સ્ત્રીજાતીના સંબંધમાં સમાજવાદ વીધે કંઈ પણ વીચાર કરીએ તે પહેલાં આપણે સમાજવાદ એ કેવો “વાદ” છે અને એ વાદ કયા સીદ્ધાંતો ઉપર રચાયે છે તેની મંક્ષીપ્તમાં સમીક્ષા કરીએ તો તે ગેર-જાજની અજર અજાને નહીં જણાય.

સમાજવાદ એટલે શું ?

ઐતીહાસીક વીકાસ ઉપર રચાયલા સામાજિક અને આર્થિક સીદ્ધાંતોનો અનેલો વાદ તે આ સમાજવાદ. અવહાર હવન સાથે નીકટ સંબંધ રાખતું એ શાસ્ત્ર છે. માનવ જાતીનો વીકાસ આગળ ધપાવવો અને આ સુદી એ સમસ્ત માનવ જાતી માટે સુખનું નિવસંચાન અને એ

એ વાદનો હેતુ છે. સંપત્તિસર્જક સાધનો ઉપર સ્વામીત્વ ધરાવતો જે વર્ગ સમાજના વીગાળ સમુદાય (જેમાં સ્ત્રીઓનો પણ સમાવેશ થાય છે) ઉપર આર્થિક શોષણ કરે છે એ શોષણક્રીયાનો અંત આણવાનું આ વાદનું ધ્યેય છે. આ આર્થિક શોષણનો લાભ હજારો માનવજીવોના ભોગે સંપત્તિસર્જક અથવા ઉત્પત્તિનાં સાધનો (Means of Production) ઉપર વ્યક્તીગત માલિકી હોવાથી સમજની અમુક મુઠીભર વ્યક્તીઓને જ મળે છે. અને તેથી આ સાધનો સામાજિક માલિકીનાં બનવાં વોંદાં એમ સમાજવાદીઓનું કહેવું છે. પણ એનો અર્થ એવો નહીં કે વ્યક્તીગત ઉપયોગ થઇ શકે એવી વસ્તુઓ પણ સામાજિક માલિકીની બને. કોઇના ઘડીઆલ, કે કોઇના ટેબલ ઉપરના વ્યક્તીગત માલિકીના હકનો સમાજવાદ ઇન્કાર કરતો નથી. કેમકે આ વસ્તુઓનો વ્યક્તીગત ઉપયોગ થઇ શકે છે; અને વ્યક્તીગત માલિકી હોવા છતાં તે કોઇ બીજાને દુઃખરૂપ થઇ પડતી નથી. પણ જમીન કે મીઠા અગર રેલ્વે કે ખાણ ઉપરના કોઇના હકનો સમાજવાદ અસ્વીકાર કરે છે, કારણ કે એ સાધનોનો વ્યક્તીગત ઉપયોગ થતો નથી. આ સાધનો ઉપર ફક્ત માલિકની વ્યક્તીગત મજૂરી કંઈ લાભ ઉપજાવી શકતી નથી. હજારો શ્રમજીવી પુરૂષો અને સ્ત્રીઓથી જમીનો ખેડાય છે, રેલ્વેઓ ઉપર કામ ચાલે છે, કારખાનાંઓમાં માલ ઉત્પન્ન થાય છે અને ખાણોમાંથી ખનીજો નીકળે છે. અવસ્થિત ઉદ્યોગો, વેપાર તથા ખેતીવાડી સેંકડો અને હજારો મહેનતજીવી સ્ત્રીપુરૂષોની સંયુક્ત માનવમજૂરીથી ચાલે છે, અને તેથી સેંકડો અને

હજારોના હાથે ચાલતાં ઉત્પત્તિનાં સાધનો ઉપરથી વ્યક્તીગત માલિકી કાઢી નાખી તેને સામાજિક માલિકીનાં બનાવવાં એ સમાજવાદનો પ્રથમ સીદાંત છે.

સમાજવાદ કહે છે કે, જમીન, રેલ્વે, કારખાનાં, ખાણ વીગેરે સમસ્ત પ્રજાની માલિકીનાં બનાવો અને અમુક એક વ્યક્તો કે આંગણીના વેદા ઉપર ગણાય તેટલી વ્યક્તીઓના સમુદાના નફાને માટે નહીં પણ સારા સમાજના લલા માટે એ ઉત્પાદનનાં સાધનો ઉપર કામ કરો. આ સાધનો વ્યક્તીગત માલિકીનાં હોય અને વ્યક્તીગત નફા માટે ચાલતાં હોય તો સ્વાભાવીક રીતે જ માલિકીનાં ધ્યાન નફા ઉપર જ રહે. નફા મળતો અંધ થાય એટલે તે તેના કારખાનામાંથી કે ખાણમાંથી ઉત્પન્ન થતી કે નીકળતી વસ્તુઓ કાઢવી પણ અંધ કરે. પછી ભલેને સમાજને તે વસ્તુઓની ગમે તેટલી જરૂર હોય અને એ વસ્તુઓ પેદા કરનારાઓ પણ ધણા હોય. એક સાદું દૃષ્ટાંત લઇએ: એક વણકર કામદારને કાપડની મીલનો કાંઈ માલિક તેની મીલમાં નરોડે તો તે કાપડ તૈયાર કરી શકે નહીં, જો કે એ કાપડ તૈયાર કરવાની શક્તિ તો એનામાં છે. તેમ છતાં એ વણકર જાતે જ તેની બેરી અને તેનાં નાનાં-બાળકો વસ્ત્ર વગરનાં ટાંઢે ધધરતાં માણસ પડે છે, અને કોઇ બીજો દેકણે એવા કોઇ બીજા કામદારને તેના ગળ ઉપરાંત કામ કરવું પડતું હશે, આર્વા અનેક કારણોને લઇને સમાજવાદના સીદાંતો કહે છે કે, જો ઉત્પત્તિ, વહેવાર અને વહેંચણીનાં સાધનો ઉપર સમસ્ત સમાજનું સ્વામીત્વ સ્થપાય તો કોઇને પણ ગળ ઉપરાંત કામ આપ્યા સીવાય સમાજની દરેક વ્યક્તોને

કામ મળે, દરેકને સમાજની જરૂરીયાતો માટે એક અથવા બીજી જાનનો ફાળો આપવો પડશે અને તેથી દરેક વ્યક્તિને જીવનની જરૂરીયાતો માટે આજે જે સંગ્રામ ખેલવો પડે છે તે ખેલવો નહીં પડે, સમાજવાદ કહે છે કે આમ સંપત્તિસંગ્રહ સાધતો ઉપર સમાજનું સ્વામીત્વ સ્થપાય તો સમાજમાં દરિદ્રતા જેવી કોઈ વસ્તુ રહેશે નહીં, અને દરિદ્રતાના સીધા પરીણામ રૂપે આજે સમાજમાં જે અનેક દુર્ગુણો અસ્તીત્વ ધરાવે છે તે નાશુદ્ધ થશે.

કેટલાકો એમ કહેતા જણાય છે કે સમાજવાદ અશક્ય છે, કારણ કે જેમ આસત્તું આગ્યું છે તેમ આદ્યા જ કરશે. આ દલીલમાં કોંઈ વજુદ નથી. સુધીના સુજનકાળથી તે આજ સુધીમાં સામાજિક જીવનમાં કેંઈ અસંખ્ય ફેરફારો થઈ ગયા છે. હજારો વર્ષો પુર્વે પણ સૈકાઓ અને અધઃસૈકાઓ દરમ્યાન મનુષ્ય-સ્વભાવમાં મહાન પરિવર્તન થઈ ગયા છે. મરીવતન એ તો જીવનનો સાર છે. જંગલી નગન અવસ્થા વડાવી આજે જનસમાજ આગળ વધીને સંસ્કૃતીના પથે પડ્યો છે. એ સંસ્કૃતી અહીંથી જ અટકી જાય તેમ નથી. વધારે ઉંચા અને વધુ સ્વારા કમ તરફ તે કુચક્રમ કરતી જ રહે છે. જેવી બીજે મધ્યકાલીન યુગની જમીનદારશાહીની જગ્યા અર્વાચીન મુડીવાદે લીધી છે તેવી જ રીતે મુડીવાદની જગ્યા સમાજવાદ લેશે.

સમાજવાદની આટલી સંક્ષીપ્તમાં સમીક્ષા કર્યા પછી હવે આપણે મુજબ વાત તરફ વળીએ-એટલે કે સમાજવાદમાં સ્ત્રી જાતીનું સ્થાન કેવું હશે તેનો વીચાર કરીએ. સમાજવાદી સમાજમાં દરેક પુરુષ તથા

સ્ત્રી શ્રમજીવી વર્ગનાં લેખારી. આ કથનનું રહસ્ય વાચકે વીચારવું ફરજી. જેમે સમાજવાદના સીદાંતો સમજે છે તેઓ નો સમાજવાદમાં મનુષ્ય માત્ર શ્રમજીવી વર્ગમાં મુકારે તેનો પુરો અર્થ જરાપર સમજે છે. પણ જ્યારે સ્ત્રી વર્ગ પણ શ્રમજીવી વર્ગમાં મુકારે એવી વાત કરીએ છીએ ત્યારે અનેક લોકો સમજા જાય એક ગુદ વસ્તુ ઉપરથી પડે છે. ઉચકાતો હોય એમ જણાય છે. શ્રમજીવી અને સ્ત્રી વર્ગના લાવી સંબંધનો વીચાર જ હજુ ઘણાંનાં બેજાંમાં આવી શકતો નથી, અથવા કેટલાકનાં બેજાંમાં ગુંચવણ પેદા કરે છે. કેટલાકો એમ ધારે છે કે જેમ સમાજ ઉચ્ચતર બનતો જશે તેમ તેમ સ્ત્રી જાતી કામના જોગવાઈ મુકા થતી જશે. કેટલાકો એમ આશા રાખે છે કે સ્ત્રી જાતી તેમની બુદ્ધિ અને શક્તિનો વ્યવસ્થા જાતીને થોડાં એવી ધરમથુ આખતમાં કામે લગાડશે. આ બન્ને ધારણાઓ બુદ્ધ ભરેલી છે, કારણ કે અત્યાર સુધી થયેલા જનસમાજના વીકાસ કામની તે વીરુદ્ધ છે, જનસમાજની ઉત્કાંતી સાથે તેનો મેળ ખેડી શકે તેમ નથી.

જો સમાજવાદમાં સ્ત્રીસમાજ ઉપરથી કામની જરૂરીયાત કાઢી નાખવામાં આવે તો વીકાસને ખરેખર ઉવડી દીશા તરફ સમાજની ગતી ચાલે; એમ બનતાં સ્ત્રી સમાજ જાતાપમાનમાં જ પરીવર્તન પામે, સમાજવાદ અશક્ય થઈ પડે, અથવા જો કદાચ તે શક્ય હોય તો પણ તે થોડા વખતમાં જ વીકાસપથી દુર જઈ માનવતાના સંહારમાં જ પરીણમે. જો સમાજવાદ હેઠળ, સ્ત્રી જાતી, ગુદ અને કુદંબ પાછળ જ તેની સર્વ શક્તિ ખચે તો સુવવાદ પડેલાં તેની જે

સ્વીતી હતી તે પાછી સજીવન થાય, જાહેર જીવનમાંથી તે અજાગી થાય, આર્થિક પરત્વતા તેમને ગળે વળગે અને તેમને તેમના વીકાસની તક મળતી બંધ થાય. નવા રૂપમાં પાછી પાછલી ગુલામી તે મેવતી થાય. એ ઉપરાંત એ નવયુગની નારીને સ્વગૃહ અને કુટુંબની પ્રવૃત્તિઓ પાછળ જ સમગ્ર ધ્યાન રાખવાનું પાલવી શકશે નહીં, કારણ કે સવારથી સાંજ સુધી તેઓ કામ કરે તેટલું કામ તેમને મળશે નહીં. આપણા આપ-દાદાના વખતમાં તો સવારથી તે છેક મોડી રાત સુધી ગૃહમાં સ્ત્રીઓ ગૃહ-ઉદ્યોગોને લઇને બીલકુલ નવરી ન પડતી, પણ હવે તો એ ગૃહઉદ્યોગો લગભગ પડી ભાંગ્યા છે. તેની જગ્યાએ અર્વાચીન ઉદ્યોગોએ સ્થાન લીધું છે. આ ઉદ્યોગો હવે પહેલાંની માફક એક વ્યક્તિથી ચાલતા નથી સમાજમાં અનેક સ્ત્રી પ્રરોધથી તે ચાલે છે. ગૃહઉદ્યોગો ચલાવતી મંચળસ્ત્રી પણ આજે ગૃહ છોડીને બંડારોમાં અને કારખાનાઓમાં મીલોમાં કે નીશાળોમાં કામે જાય છે. પાશ્વીમાત્મ દેશોમાં તો તેઓ ઓફીસો, પ્રયોગશાળાઓ, યુનીવર્સિટી વીગેરેમાં જાય છે. આજે એ અજાગા મરીને સળગા બની છે. ગૃહમાં જ આખો દીવસ ગુંચાઇ રહે એટલું કામ હવે રહ્યું નથી અને લવીઘ્યમાં તો વળી ગૃહકામ ધીમે ધીમે ઓછું થશે. જેમ યંત્રોની જગ્યા ફરી પાછા ગૃહ-ઉદ્યોગો લઇ શકશે નહીં, જેમ ઇલેક્ટ્રીક લેમ્પ કે ડીટમાર લેમ્પની જગ્યા ફરી પાછાં દીવેલનાં ડોડીયાં લેશે નહીં એ જેટલું સત્ય છે તેટલું જ સત્ય સ્ત્રી વર્ગ પણ તેમનું વીરાળ સામાજિક જીવન ત્યજીને ફરી પાછું 'ગૃહકુકડીનું' જીવન

ગાળવા માટે તૈયાર થશે નહીં, એ છે. સમાજવાદમાં સ્ત્રી વર્ગ કામ કરશે નહીં અથવા તો તેને અમુક એક જ જાતનું કામ આપવામાં આવશે એવી જેમની માન્યતા છે તેઓ સમાજવાદ તરફ ઘસણતાં સામાજિક અને આર્થિક બળોને બરાબર પીછાની શક્યા નથી.

સમાજવાદમાં સ્ત્રી જાતીને પણ માનવમજૂરીનો ફાળો આપવો પડે એમ સાંભળીને કે વાંચીને કેટલાકો સમાજવાદને જઘાનમમાં મોકલવા તૈયાર થાય છે, કેટલાકો ફીટકાર આપે છે અને કેટલાકો સમાજવાદ, સમાજને પાછળ લઇ જશે એમ જણાવે છે. પણ આ દલીલો મોટે ભાગે અજ્ઞાન માણસો કરે છે. જેઓ સમાજવાદના સીદ્ધાંતો સમજતા થયા છે અથવા જેઓ તેમની ખુશ્ખી આંખે છુદ્ધિપુર્વક જુએ છે, તેઓ તો જાણે છે અને જુએ છે કે સમાજનો થોડાક અપવાદ સીવાય સમસ્ત સ્ત્રી વર્ગ એક અથવા બીજી જાતનું ધરમાં કે બહાર કામ કરે છે જ. ત્યારે આજે કયો સ્ત્રી વર્ગ કામ કરતો નથી એ પ્રશ્ન રહેજે ઉદભવે છે. એ એ વર્ગ છે કે જે ધણે અલ્પ છે અને સમાજને બીનઉપયોગી થઇ પડે છે. બીજાના શ્રમના ભોગે તેઓ જીવન ગાળે છે, અને તેથી તેઓને પરોપજીવીઓ કહેવી અસ્થાને અને અથોગ્ય નહીં લેખાય. આ પરોપજીવી સ્ત્રી વર્ગ સીવાયનો સમાજનો દરેક સ્ત્રી વર્ગ સમાજઉપયોગી કામ કરે છે. ટેલીફોન ઉપર, કે દ્રામમાં, દવાખાનામાં કે ફુકાતોમાં, કારખાનાઓમાં કે ફેરીઓમાં, મીલોમાં કે માકેટોમાં, ખાણોમાં કે ખેતરોમાં, યુલોના બગીચામાં કે પછી ચાના બગીચામાં, સ્કુલમાં કે કોલેજમાં, રમોડમાં કે

રેશમના કારખાતાઓમાં, ખાનગી છવ
નમાં કે બહાર છવનમાં, વગભગ સમગ્ર
જીવનથી એક અથવા મીલ્ક કામ કરે
છે તેઓ આજે જે કામ કરતી થઈ છે
એમ નથી સૂઝીના મૂળનમળથી તે કામ
કરતી આવી છે પુરૂષો જગત પશુ પહેલા
જીવનથી શ્રમજીવીઓનો તરફને ભોગ-
યતી આવી છે લગભગ દરેક ઉદ્યોગોની
ગોઠવણ અને પાવડ પશુ તેઓ જે હતી
જ્યારે પુરૂષો ફક્ત એક બીજા સાથે
વડવામાં અને નમુઓનો નાશ કરવા
માટે છવનનું ધ્યેય સમજતા હતા તે
વખતે સ્ત્રી જતી તે વખતના સમાજની
જરૂરીયાતની વસ્તુઓ બનાવતી સામાજિક
ઉત્કાલીના તરફ યુગોમાં મલુરી અને
માનુની (સ્ત્રી) અનુદ સાકળે સંગ્રામના
છે ઉત્કાલી (Evolution) ની
અનુદ સાકળ, સમાજવાદી સમાજ જેવો
જીવનપ્રધાન અને મરુદ સમાજ એક
જમ તોડી નખે અથવા તેને નીચે કરે
એમ માની શકાય નથી

પ્રાચીન અને અર્વાચીન કાળમાં જેમ
સ્ત્રી જતી કામ કરતી આવી છે તેમ
લગીનમાં પશુ તે કામ કરે જતા પુરૂષની
માફક આજે તેને જેટલું સમજત, અધર
અને છવને જોખમી કામ કરતુ પડે છે
તેતુ કામ તેની પામેથી નેનામાં આવશે
નહી તેમનું કામ પશુ હરડ અને
મનપસંદ તથા ત દુરસ્તીની સુખાકારી સાથે
તેતુ હશે જ્યારે રેક છવનનો આધાર
કામ ઉપર હોય છે અને તેથી મલુરી એ
માનવ છવનનું એક અતી મહત્વનું
અને માનવ અંગ છે એમ માનવા
સમાજવાદી સમાજ, સમાજની તરફ
ન્યતીને કામ પુરૂ પાડશે અને સમાજની
જીવિયાને પ્રમાણે કામ કરાવવાની

પદ્ધતી અખતવા કરે આજના મુદી
વાદી સમાજની મારફ એ નમાજમાં
કોઈ પશુ સ્ત્રી કે પુરૂષ એકાં રહે
નહી આજની સમાજ ગ્યનામાં તો
કોઈ સ્ત્રી કે પુરૂષ મેર હાય
એટલે કે તેમી કામ કરવાની ગતિ ખરી
નાર કોઈ ન હોય તો તેને જીવીની
પ્રાથમીક જરૂરીયાતો પશુ મળી રાખતી
નથી પણ શ્રમજીવીઓના નસાન
સમાજવાદી દુનિયામાં કોઈ પશુ જા કે
કુટુંબને જો તેને કામ ન મળે તો પશુ
તેના છવનની પ્રાથમીક જરૂરીયાતો પી તો
તને ખાતા મળે છે મીનો અને જારખા
નાઓ, ખેતરો અને ખાણો વીગે સ પત્તી
તરફ મથતો મુશ્કેલ માણસોના નફા
માટે નહી પશુ નાગ નમાજના બના
માટે આંગે અને તેથી કામ નાની
શક્તો ધરાવનાર મેર સ્ત્રી પુરૂષના ના
ઉપર ગ્યાવના આજના સમાજમાં જુએ
મરતુ પડે કે તેમ સમાજવાદી સમાજમાં
નહી મરતુ પડે તેમ જ આજ અને
અપગ, રોગો કે દુશ્નનામાં પશુ સસ્થાન
તરફથી છવનની જરૂરીયાતો મફત પરી
યાડવામાં આવે

અહીં આપણને આજવાદી રીતે જ
આગામી યુગની કોઈ મી કે આજના
જેમાં સમાજની જરૂરીયાતો માટે માનવ
મલુરી ખર્ચાઈ રહી છે, જે આજની તરે
લીશમો માફક કામ કરી રહી છે જ્યા
સામાજિક જરૂરીયાતોના જ્ઞાન અપાય છે,
તેનો એજર ખ્યાવ આવે છે એ આગામી
યુગમાં (સમાજવાદી સમાજમાં) કામ મેર
બને પરી તે સ્ત્રીઓ હોય કે પુરૂષ હોય,
પશુ તેમના બના પાછળ પુનુ ના
અપાશે આરોગ્યવધન સાધેનેના પગે
ઉપરથી જગતમાં આજે, અજે યના

અખનશ વડે સર સી. રામને ખનાવી આપ્યું છે.

રામનની પદ્ધતીએ પ્રમાણનો અભ્યાસ કરવામાં પારાપાર સહાય આપી છે અને અત્યાર પહેલાં જે અટપરી પદ્ધતીઓ કીરજોના સમુદાની શક્તી માપવા માટે રખાતી તે પદ્ધતીઓ હવે રામન પદ્ધતી આગળ ઝાંખી પડી ગઈ છે.

§

૩૧૦ પેરીન એચ. લોંગના અખનરામાં પોતાનું શરીર આપવા માટે કોલેજની ૧૯ છોકરીઓએ કબુલ કર્યું છે. તેમણે શરદીના જન્મને પોતાના શરીરમાં દાખલ થવા દ્રઢ, તેનો અભ્યાસ કરવાની તક આપી. આમ તેમના શરીર પર કરેલા પ્રયોગ પછી સાબીન ચયું છે કે શરદીનો જન્મ બહુ જ નહોતો હોય છે અને સારામાં સારી કીદરમાંથી પણ પસાર થઈ જવાની તેનામાં શક્તી રહેલી છે.

આ જન્મની શોધ જનાં પણ આ જન્મ સામે સીધું સંરક્ષણ આપતું શક્ય નથી, એમ કરતા તો કદાચ હજુ વર્ષો વીતી જશે. કારણ કે હજુ આ જન્મનો વધુ અભ્યાસ થવા બાકી છે. ત્યાર પહેલાં તેઓ એક વસ્તુ સીધી કરી શક્યા છે કે ખગોળના ઉત્પાદન જન્મ જેવો જ આ જન્મ હોય છે.

§

ગાયો આપમેળે નહાય, તેમજ દોહવાય તેવા પ્રકારના યંત્રની વ્યવસ્થા કરવામાં આવી છે. આજ્ઞા એક પાટીયા પર ગાય ઉભી રહે છે કે તરત જ તે પાટીયું ખસીને નહાવાના સ્થાન આગળ ઉભું રહે છે. ત્યાં ગાય નહાઈ કે તરત જ પાટીયું ખસીને દોહવાના સ્થાન પર જાય છે. ત્યાં ગાય ગઈ કે તેને યાંત્રિક રીતે દોહવામાં આવે છે આમ કર્યા પછી તેને પાછી મોકલવામાં આવે છે.

૬૦ ક્રીટના સરકયુલર પ્લેટફોર્મ પર ૫૦ ગાયો ઉભી રહે છે. આ ગાયો પછી પોતાના ટોલમાં જાય છે. જ્યાં તેમના પર પાણી એવી રીતે નાખવામાં આવે છે કે શરીર આખું થે ઘોવાઈ જાય. ખાસ કરીને આંચળ આગળનો ભાગ સરસ રીતે સાફ કરવામાં આવે છે.

તરત જ એક માણસ સ્વચ્છ અને જન્મ રફીન ટોવેલથી ગાયના આંચળ સાફ કરી જાય છે કે બીજો માણસ દુધ દોહવાનું યંત્ર તેના આંચળ ઉપર લગાડી દે છે. આ યંત્ર લગાડનાં માત્ર ૧૨૫ મીનીટમાં તમામ દુધ દોહવાઈ જાય છે.

આ દોહવાયેલું દુધ પણ ત્યાં અટકતું નથી. તે એક ખીળ પાત્રમાં આપમેળે લેવાઈ જાય છે અને ત્યાંથી નળી દ્વારા તે મોશ રબરમાં આવી પહોંચે છે. ત્યાંથી આ આગળ જાય છે, અને શીશીઓમાં ભરાય છે.

આ આપમેળે દોહવાની તથા નેવડાવવાની કળા દાખલ કરવાથી દુધ સ્વચ્છ રીતે દોહવાય છે, અને આરોગ્યના સીધાંતો સારી રીતે જળવાય છે.

§

યુરોપ અને અમેરીકા વચ્ચે જ્યારે સીધી રીતે વાતચીત કરવાનો યત્ન થાય છે ત્યારે અનેક વેળા હિચ્ચારાયેલા શબ્દો સમજાતા નથી. આથી જરૂરનું એનું નીપરોએ એવી શ્રેષ્ઠ કરી છે કે હિચ્ચારાયેલા શબ્દો લખી શકાય. આ શોધની સીધી અસર એ થવા પામી છે કે હવે વાતચીત કરતાં ઘણી જ સરળતા પડશે. આ મશીન ટેલીફોન સાથે લગાડવાનું છે, અને મશીન લગાડતા તરત જ સંભળાતા અક્ષરો લખાવા લાગે છે.

કદાચ આ શોધનો પ્રથમ ઉપયોગ જર્મન ટેલીફોન સર્વીસ પર જ થશે.

ચીનમાં કત્લે આમ

:: મુળ લેખક ::

એન્સ સ્પેસ

ચીનમાં વીઘાથીઓની તેમજ વતમાનપત્રોની અશ્રુતીને છુંદી અને કચડી મારવા સારૂ ચક્રાવવામાં આવતી બચકર કત્લે આમની કર્ણ કથા, 'મોઝન' રીચુ' ના ફેસુઆરીના અંકમાં આપવામાં આવી છે; તે ઉપરથી પ્રચુત લેખ તૈયાર કરવામાં આવ્યો છે.

ધુધવાતો અગ્ની

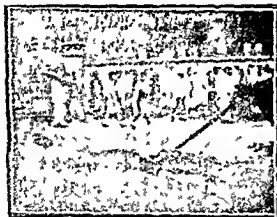
૧૯૧૯ માં ચીનના વીઘાથીઓની ચળવળે રાષ્ટ્રીય ક્રાંતીના અગ્નિને પુર જોશે પ્રકટી નીકળવા પવનના વાય રાની ગરજ સારી અને તે ઉપરાંત ૧૯૨૫-૨૭ ની વચ્ચેના સમયમાં શ્રમજીવીઓની સામુદાયિક ચળવળને વ્યવસ્થિત કરવામાં સારો ફાળો આપ્યો, તે ચળવળે ચીનમાં ફરી ઉગ્ર સ્વરૂપ લીધું છે. ૧૯૧૯ અને ૧૯૨૫-૨૭ ના સમયમાં જેમ યવા પામ્યું હતું તેવી રીતે આજે પણ શાશ નકતાઓ આ ચળવળને દબાવી નાખવા ગમે તેવી જાતના પગલાં હોય છે. ચીન ની જુઓ ફરી એકવાર ક્રાંતીકારી વીઘાથીઓના ધર્મધગતા ક્રાંતીથી ખ રેખર રંગાતી થઇ છે. અગાઉના જમાનામાં જુની રાજસત્તા કત્લેઆમ ચક્રાવતી: આજે તે જુઓ રાજસત્તાનું સ્થાન નાનકીન અને મચુરીઅન અમલદારોએ લીધું છે. નાનકીન સરકાર જે વીઘાથીઓની મદદ વડેજ સત્તાના સીંઠા સને મહેંચી શકી છે તે આ ચળવળને

'વીઘાથીઓનો ત્રાસનું' નામ આપે છે. કળવણીના પ્રધાન તરીકે જનરલ ચીઆન્ગ-કાઇ-શેક ફરી ગયા છે અને તેણે પોતાની સત્તાથી આ ચળવળને રાન્નર નાળી દેવાના ઇરાદાએજ આ પદવી લીધી છે. આ જનરલ, ચીનના શક્તીશાળી ફેસીસ્ટ સરમુખત્યાર પામ ચક્રકરી અને આંતર જીવનની દરેક કુચીઓ છે એટલુંજ નહીં પણ પોતાની મુલ્ક-દીગીરીથી દ હી હીમેઅરના પોતાને કળવણીના પ્રધાનની પદવી આપી અને તેની સનાતો ઉપયોગ કરવા માટે તેણે ૭ મી અને ૧૨ મી હીમેઅરના એ હુકમનામાં જદાર પડ્યાં. તેમાં દેશના વીઘાથીઓને મુચના આપવામાં આવી હતી કે તેમની ક્રાંતીકારી ચળવળને લીધે તેના 'હરદયમાં દડ' થવું હતું!-કારણ કે વીઘાથીઓ સ્વઅવાદને સીધાંત સ્વીકારતા જતા હતા અને આ વીઘાથીઓ ધણીવાર સભાઓ ભરતા અને સ્વઅવાદના ફેલાવા માટે જુદી જુદી પત્રીકાઓ જાપી તે વીધે પ્રચારકામ કરતા. આથી આ જનરલને પોતાની અજીને

આ સામ્યવાદીઓ ખુલ્લી પાડશે એવી ધારણાને લીધે દયાવી દેવાની અગત્યતા જણાઈ. તેઓએ તહેમનો પ્રમુખનો સામનો કર્યો છે અને તહેમનો સામનો કરવા એ સરકારનો સામનો કરવા બરાબર થયું કહવાય.

સતાનો સોટો

આવી ચળવળથી દૂર રહેવાની ચેતવણી તમામ વીદ્યારથાઓને આપવામાં આવી છે. આ ચળવળનો સંતર નાશ કરવા જનરલે કૈ' નવી નીની અખત્યાર નથો

મામ્યવાદીના લોહીથી રંગાયલો રસ્તો

કડી પણ જે નીતી ઘણા સમયથી ચાલતી આવી છે-ચીનના દરેક અગત્યના ગહેરમાં વીદ્યારથીઓની મદત કરવા આમ ચલાવવામાં આવે છે.

ગમે તેવા સંજોગોમાં પણ વીદ્યારથીઓની ચળવળ ચાલુજ છે. પેકીંગની જુની સરકારની મ્હામે વાંધા ઉઠાવવાને બદલે તે પોતાનું બળ ફેસીસ્ટ નાનકીન ચળવળને તોડી પાડવામાં સાપરે છે. માત્ર નવેમ્બર અને ડીસેમ્બર માસમાંજ દહ-નીકે જાપાઓમાં વીરવવીદ્યાવચના શીક્ષકો અને વીદ્યારથીઓની હડતાલ

વીએના ખબરો જાપાતા રહ્યા હતા. ચીનના આખા દેશમાં આ ચળવળ પ્રસરતી જતી હતી. પેકીંગ, કંઈકેન્ગ, શાંગહાઈ અને તે ઉપરાંત ખીન 'શહેરો' અરે, યાનગે ખીણના અને એશુન પ્રદેશના પ્રાંતોમાંના વીશ્વવીદ્યાલયોમાં વીદ્યારથીઓ તેમજ શીક્ષકોએ હડતાળ પાડી હતી. એકલા શાંગહાઈ શહેરમાંજ પુસંગ, નાન્યાન્ગ મેડીકલ, હુન્ગ, વેન, ચાઇનન, કવાન્ગ દવાની યુનીવર્સિટીઓના વીદ્યારથીઓએ રોજકારણ અને નાણાં સંબંધી નવેમ્બર અને ડીસેમ્બર માસમાં સંપુર્ણ હડતાળ પાડી હતી. ધણે, ખરે સ્થળે તો સામ્યવાદના પ્રચાર કરવાના આરોપ નીચે ફેટલાકે વીદ્યારથીઓ અને શીક્ષકોની ધરપકડ અને અને તેમને થયેલ જેલની મજા મારેજ હડતાળ પડી હતી બીજી હડતાળ રાખતા પ્રમુખોએ નાણા સંબંધી હિસાબ લોકોને નહીં આપવાથી હડતાલ પડી હતી. નાનકીનમાં ગવર્મેન્ટ યુનીવર્સિટી અને મેન્ટલ નાટકીન યુનીવર્સિટીમાં ગરમ ગરમ મામલો ઉત્પન્ન થયો. આ બે યુનીવર્સિટીઓના વીદ્યારથીઓ હડતાળ દર્મીયાન બ્રીટીશ કારખાનાના કામદારોની માથે સહકાર સાધના હતા. આવી જલતની ચળવળને લીધેજ ચીઆન્ગ-કાઇ-ગેકે સંખ્યાબંધ વીદ્યારથીઓ ઉપર ગોળીબાર ચલાવ્યો હતો અને ઘણા વીદ્યારથીઓના લોહી રેડ્યાં હતાં. ચેકોએન્ગ અને ડીએન્ગશુના પ્રાંતોમાં વીદ્યારથીઓએ એવા ગરમાગરમ મામલો મચાવ્યો કે દરેક શાળામાં હડતાળ પાડવામાં આવી કારણ કે લસ્કરી અમલદારોએ ફળવણી માટે નકકી રાખેલ શાળાના પદસા પુષ્કાર લોકોમાં વાપરી નાખ્યા છે.

ખુનની નીકે

પરંતુ આગમની તવારીખમાં, પુર્વમાં કે પશ્ચિમમાં, માનવાની દયાદીન રીતે કનક કરી નાખવાની કસાઈટી તો આપણને હમણાં ઝેશુનના કાંતોમાં છડે ચોક નજરે પડે. ચીનના જુદા જુદા ઇલાકાઓમાં નાનકીન, યુગ્મીંગ અને એન્જુ તથા ઝેશુન કાંતોના અહેવાલ લેવાના અક્ષરોએ ઇલાકાઓ નજર આગળ તરવે છે. યુગ્મીંગના નવેમ્બરની ૧૪, ૨૦, ૨૩ તારીખના “કમ્મીયલ ડેલી ન્યુઝ”માં નાનકીનના નવેમ્બરની ૨૮ મી અને ડીસેમ્બરની ૩ થી તારીખના “એન્જુ ડેલી ન્યુઝ”માં તેમજ ચીનના બીજાં ઇલાકાં પશ્ચિમી ચીનોમાં કેસેઆમની કંઠે જુદાં જુદાં જગ્યાં અતીશયોક્તી ગીવાય પ્રકટ થયેલ છે તેમાં એવું પ્રકટ થયું છે કે ઝેશુનના લખરી સનાધોએ એવા પાત્રો અને નેત્રીઓ જાહેરમાં ચીટકાવી છે કે જે કોઈ એક સામ્યવાદીને ગોળી કે પડી લાવ તેને ૫૦ ડોલરનું ઇનામ આપવામાં આવશે. પરંતુ તમામ મોજાં અને પોલીસમેનોને સામ્યવાદીઓને યકડવા માટે માથા દીઠ પચાસ ડોલર ઇનામના મળે છે એટલું જ નહીં પણ જરૂર પડતાં તેને સામ્યવાદીનું કોઈ પણ વખતે ખુન પણ કરવાનો અધીકાર હાથ છે. આવી જાનના કાચમાં સારી જેવી દેકાડાં ધરાવનાર પોલીસ કે સરકારી નોકરને કિસ્મી પડવીએ અકાવવાની તક આપવામાં આવશે, એવી ખુશી શરત કરવામાં આવે છે. આનું પરીણામ એ આવ્યું કે થોડાક કલાકો જેટલા કુદ સમયમાં ૨૦૦ આંખુટાની ધરપકડ કરવામાં આવી, આમાંના

પચાસગ વીંધાથીંઓ હતા. તેમને ઝેશુનના પાટનગર એન્જુમાં ગોળીથી દાર કરી-મનથી મારી નાંખવામાં આવ્યાં ઝેશુન વીરવવીંધાલખમાંથી ૧૧, મીડલ સ્ટુડન્ટ ખાતામાંથી ૩, ડીપસ કોલેજ માંથી ૧૨ વીંધાથીંઓ અને મીડલ સ્ટુડન્ટમાંથી ૨ ખાલાઓ, અને ડીપસ મીડલ સ્ટુડન્ટમાંથી બીજી ૨ ખાલાઓ અને ડીપસ યુનીવર્સીટીમાંથી ૧૦ ખાલાઓ તથા મેરીડસ્ટર કોલેજમાંથી ૧૦ અને આટ કોલેજમાંથી ૨૨ વીંધાથીંઓ કુલ આઠાસગના ભોગ બનવા પામ્યા હતા. આ ખખરા ૧૮ મી

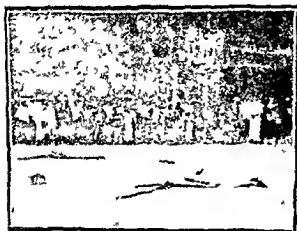
રસ્તામાં પડેલ સામ્યવાદીની લાશો

નવેમ્બરના પ્રકટ થયા હતા. ૮ મી નવેમ્બરના દિવસે મેં કોડા આઇનીઝ મીયા-વીઓએ એકીકલ્લર કોલેજ ઉપર દરોડો પડ્યા હતા અને ઝડપી લીધી હતી પરીણામે સાત પુરુષ વીંધાથીંઓ અને એ જી વીંધાથીંઓની ધરપકડ થઈ અને તેમને નીશાળ મન્મુખજ જાનથી દાર મારવામાં આવ્યા.

લોહીથી રંગાયેલા શહેરો

બીજેરીપોટ એવું જણાવે છે કે ૧૮ વર્ષની વયની એ વીંધાથીં ખાલાઓએ

હથમાં હાથ મીલાવી ચેનનુમાં નાનનાઇ
મંદીર મુખી ભાગ કાપ્યો હતો. આ બે
નીર્દય ખાલાઓ ઉપર સીપાહીઓએ
ચનનુક ચઢાવી-તેમને જનથી
મારી નાખી રૂધીરની નદી વહાવી.
મરતી વેળાની છેલ્લી પળમાં તે બાલા-
ઓને તવાસ લેતી વ્તેષ એ નીર્દય
સીપાહીઓએ તહેમના મસ્તક ધડથી છુટા
કરી નાખ્યા. ત્યાર પછી બાલાના પગ
ઉપર સીપાહીઓએ પોતાની સમશીરની
ધાર વડે “સામ્યવાદી!” એવા શબ્દો
ઠાતયા અને માથા દાંડ પોતાના કામના

હિન્દુઓમાં સંકેદ સીતમ

ઇનામ રૂપ ૫૦ ડોલરનો હકક લગાવી
ઇનામ હત્યા. ૧૭ મી નવેમ્બરનું ‘કેમ-
શીયલ પ્રેસ’ નમક દ્વનીક પત્ર જણાવે
છે કે એક જવાન જે વીદ્યાથી જેવો
દેખાતો હતો તેને રસ્તે ચાલતાં સંખ્યા-
બંધ લશ્કરી સીપાહીઓ ભેટી ગયા.
લશ્કરી સીપાહીઓ અને વીદ્યાથી
નવજવાન વચ્ચે કંઈ જાનની
વાતચીત થઇ એની નોંધ માણુમ પડતી
નથી, પરંતુ એક અમલદારે ખંજર ‘કે
હાડી નેજા કાઢે વીદ્યાથી’નું ખુન ક્યું
અને બીજા અમલદારોએ મહેલા દેહ ઉ

પર જુન જુન ઝખ્ખા કરી રત વાળ્યું
ત્યારપછી અમલદારો ચાલ્યા ગયા. રીપે
ટમાં એમ છે કે: “રસ્તે ચાલનાર કોઇને
પણ આ લશ્કરી અમલદારોની બીતી લા
મતી કે રખેને તેમની ઉપર પણ ‘સામ્ય
વાદી’ યવાનો આરોપ આવતાં તહ
મને જાનથી ખદાસ થઇ જવાનો
સમય આવ : આથી તેઓ બહુજ
છુપાઇ છુપાઇને ચાલતાં, વળા એક
કોરો એવો બન્યો છે કે એશુન
યુનીવર્સિટીનો એક વીદ્યાથી એક
લશ્કરી સીપાહીની નઝરે મહત્તાં તહણે

તહેને જાનથી મારી નાખ્યો કારણ
માત્ર એટલું જ કે તે વીદ્યાથીના
વાળ લાંબા હતા. આવા અત્યા-
ચારની કારમી કાકીમારી અને બી-
તીના હાહાકારથી શહેરોની દુકાનો
તથા શાળાઓ બંધ રાખવામાં
આવે છે અને રસ્તાઓ લશ્કરી
સીપાહીઓ અને પોલીસોથી ભરેલાજ
હોય છે. મરેલાની સંખ્યા હજી
ગાંઠે નથી થઇ પરંતુ આટલી બધી
મહેાદી સંખ્યાની કૃત્તેઆમ થઇ છે
તેમાંથી માત્ર થોડા ઘણાજ સામ્ય-
વાદી હતા. આ બધા અત્યાચાર

સામે રક્ષણ મેળવવા માટે કાન્તી
જગાવવી એવો પડકાર કરતી પત્રીકાઓ
શહેરમાં વહંચવામાં આવી છે.

સુકેદ અત્યાચાર

એશુનના બીજા સમાચારો એવું જણાવે
છે કે લશ્કરી સીપાહીઓ અને પોલીસો
એક ટાળું ચેનનુ યુનીવર્સિટીમાં ધુમ્ધું
અને વડા લાયબ્રેરીઅનને તથા પ્રકાશન
ખાનાના વડાને પકડીને કતલ કરી નાખ્યા.
બધી નીશાળામાં પોલીસો દરોડો પાડે છે

અને જે વીદ્યાથી 'ઓ પામે' સમાજવાદના કે એવા યોગ્ય વીધવના પુત્રકો હાથ લેંધેને યુનીવર્સિટી સન્મુખ લઈ જઈ જોણીયાર કરી મળતક ઉઝવી દેવામાં આવે છે. શહેરના રસ્તાઓમાં ખુનતી રાતી નદીઓ વહે છે અને અસંખ્ય પુત્રો યતાં જાય છે. એને માટે કોઈ તપાસ કરતું નથી કે નથી કોઈ એ માટે સાખીની માગવાનો પડકાર કરતું. વીદ્યાથી 'ઓની ધરપકડ અને કલ્લ આદિ વહેમ ઉપર પકડવામાં આવેલાને પણ મારી નાખવામાં આવે છે. અને ખંજરવતી તહેમતા શરીર ઉપર "સામ્યવાદી" એવા અક્ષરો ચીનાઈ લીધીમાં કોતરવામાં આવે છે, એક સમાચાર એવું પ્રકટ કરે છે કે મરનારના પેટમાં ખંજરવતી ખાડો પાડવામાં આવે છે અને ને ખાડામાં 'સામ્યવાદી' નામનો વાવડો ફરકતો કરવા માટે સાકડી ઉભી રાખવામાં આવે છે.

પરદેશી અને ચીનના વનખાનપત્રોમાં આવા અત્યાચાર વીગે ધગધગતા ખખડો પ્રકટ થયેજ જાય છે. યોગ્યએમાંના હેતુકાંડમાં આ સુદેહ અત્યાચારથી રાડ ફાટી ગઈ છે. કોઈપણ જનતાની પુછપરછ કર્યા વીના 'સામ્યવાદ'ની જરાક ગંજ પણ ન આવે તોયે રાંકા ઉપર પકડીને રસ્તામાં માણુમેાની તેમજ વીદ્યાથી 'ઓની કલ્લેઆમ ચલાવવામાં આવે છે અને તેમના મરનારેહોને રસ્તા વચ્ચેજ સડવા દેવામાં આવે છે જેથી લોકો એ કરપીણ પરીણામ નેવાને ભાગ્યશાળી થાય. ૧૭ મી ડીસેમ્બરના એક સમાચાર એવું જણાવે છે કે એક સ્ત્રી ગલંબતી હાથ તેની બીજી ૧૩ સાહેલીઓની જોમ કલ્લ

કરવામાં આવી -હોતી પણ પહેલા એક આગકને જન્મ આપ્યા બાદ તેની કલ્લ કરવામાં આવશે. સાળાઓ અને યુનીવર્સિટીઓમાં ચાલુ ધરપકડ અને દરોડા થવાજ કરે છે. પોલીસો અને લશ્કરી સીપાહીઓ પોતાના કામની સુધર (?) રેકડ ખતાવવા માટે સામ્યવાદીઓના કલ્લઆમનો આંકડો બતાવી પોતાના કામથી યુક્તાય છે. પરીણામ એ આવે છે કે સનાવાળાઓ અને ત્યાંસુધી દયાહીન રીતે માણુમાને જનથી મારી નાખતાં જરાપણ અચકાતા નથી. ગીઆ-ગા-કાઇ-શેકે આવા નવા નવા લુકમ બહાર પાડી ધમકી આપેજ જાય છે. વીદ્યાથી 'ઓની અળવળને દાખી દેવા લેવાયેલા ચીન સરકારના પગલા માટે પરદેશી પત્રકારોને બહુજ સંતોષ ઉપજન થાય છે. ૧૦, ડીસેમ્બરના સાંગ-હાઇ ઇવનીંગ પોસ્ટ-એક અમેરીકન દ્રષ્ટીક અને 'વેસ્ટીંગ અને ડીએનસીન ટાઇમ્સ' એક અમેરિકન દ્રષ્ટીક પવના તત્ત્વીના લખેલા અગ્રસેખમાં સામ્યવાદને જડ-મુળથી ઉખેડવા માટે અહી જે પગલાં લેવામાં આવ્યા છે તેનાથી સંતોષ જાહેર કરે છે. આથી સાખીત થાય છે કે પરદેશી પત્રકારો ચીનના સત્તાધારી અમલદારોની આ દયાહીન કલ્લઆમની બાજુને ઉતેજન આપે છે. અને તેમ કરવામાં આનંદ પામે છે ધણીયાર એમ પણ બન્યું છે કે આ સામ્યવાદી અમલદારો પોતાની સતાના મકર્માં, સામ્યવાદના ભોગ થનાર મરનારના દેહમાંથી 'હૃદય' કઢાડીને તહેવું લક્ષણુ પણ કરે છે ।

રક્ષક કે ભક્ષક ?

લેખિકા:

સી. શુભશુભ આર. પંડ્યા

નવલિકા

વાર્તા સાચ સાદી છે. નવલિકામાં જોઈતી કથાની વ્યાખ્યાની કસોટીમાં તે તે કદાચ નક્કી ન મનાય. પણ હીંદુ સ્ત્રીનાં દુઃખ એક સીલાચવતી હિંદુ બહેન સમજે, તેને ચતા અન્યાયને જાણ્યો, તેની નીરાધારીનાને લાલ લેનાર, સમાજે મનાવેલા એનો કહેવાતો રક્ષક જ તેનો ભક્ષક બની, એક જીવતી સ્ત્રીનો ભોગ લે એટલું પારખી તે બીજી બહેનોને સમજાવવા તૈયાર થાય, એમાં જ આ નવલિકાનું મહત્ત્વ છે. સ્ત્રી જાતી ઉપર ચતા ભુલોની જવાબદારી સ્ત્રીઓની છે, તે ભુલો સ્ત્રીઓ જ અટકાવી શકશે, એ માટે શુભશુભ બહેનની માફક હીંદુ સમાજની દરેક બહેન પોતાની દુર્ભાગી વીધવા બહેન તરફ ભેટી થાય, અને તેને અન્યાય કરવા ઉપરાંત તેના પ્રાણ લેવા તૈયાર થનાર અપકલાલ જેવા હત્યાકાંડો સામે કેસરીયાં કરે, એ જ લાવનાથી પ્રેરાઈ પ્રભુત સાદી વાર્તા પ્રસિદ્ધ કરીએ છીએ.

“ભાભી, રસોઈ થઈ કે ?”

એમ બોલતો બોલતો એક યુવક રમોડમાં બેઠો બેઠો રસોઈ કરતો જ્યાની પામે આવી પહોંચ્યો.

યુવકને પાસે આવેલો નેહ જ્યા બોલી: “હા, ભાઈ આવો.”

એમ કહી એણે પાટકા માંડી દામ પીર-ક્યા અને યુવક જમવા બેસો.

પીરસતાં પીરસતા જનાના માથ પાંતો છોડા સરી ગયા અને એના દાગ રેશમ જેવા સુંવાળા વાળ પેલા યુવકની દ્રષ્ટીએ પડ્યા. યુવકની દ્રષ્ટી ઠાણભરે જનાના ખીલતા સોંદર પર ચોંટી મઠ. એતું ચીત્ત એકદમ અચળ થઈ ગયું. એણે જેમ તેમ કરીને જમવાનું પુરું કર્યું અને રસોડાની બહાર નીકળ્યો.

[૨]

જ્યા એક સુંદર બાળવીધવા હતી. એના લગ્ન એની જ સાતીના પૈસાદાર પણ ક્ષયથી પીડાતા બીજવર સાથે ચર્ચા હતાં. પુત્રની લાલસાવાળો સદા માંદો રહેતો એને પતી લગ્ન પછી છ મહીનામાં જ મરણ પામ્યા! પીયરમાં અંતરનું કાષ્ટ ખાસ સચું ન હોવાને લીધે જ્યા દીપર, દેરાણી સાથે સસરે જ રહેતી હતી. લાલમાં એની હિમ્મત સોળ વર્ષની હતી.

દીપરના જમી રહ્યા પછી જ્યા રસોડાની બહાર આવી. સદા માંદો હોવાનો દેખ કરતી પોતાની દેરાણીને એણે જુમ મારી. દેરાણી આવી એટલે બન્નેએ સાથે જ જમી લીધું. જમીને જ્યા સાફસફ કરવા લાગી અને એની દેરાણી નીરાંત જીવે ઉપર જઈ સૂતી.

કામકાજથી પરવારી જ્યા પણ પોતાના એરડમાં જઈ જરા આડી થઈ.

થોડીવારે એના ઓરડામાં કોઈ આવ્યાં હય એમ એને લાગ્યું. એ નરન જ ખેડી થઈ.

એણે પોતાની સ્કામે પોતાના દીયરને ઉભેલા જોયા!

કોઈ દીવસ નહીં અને આજે દીયરને પોતાના ઓરડામાં અવિશે જોઈ એ જરા ચમકી.

દીયર પાસે ખેડો.

એણે વાન કરવા માંડી.

વાત કરતાં કરતાં બોલ્યા: “હા બી મહને તમારી બહુ જ દયા આવે છે! ખરેખર તમે ઘણાં જ દેખાવડાં અને હોશીયાર છે! શું આવું સરસ રૂપ દુઃખ ભોગવીને વેણી નાખવા માટે જ હશે? મહને તો તમને જોઈને કંઈ-કંઈ થઈ જાય છે, આ તમારી દેરાણી તો જુઓ, રોગળી જ માંદી. મરે તો પણ નીરાંગ થાય કે હું છુટું! ક્યાં તમે અને ક્યાં એ? એ સુખ ભોગવે અને તમે દુઃખી? એ કેમ અને? તમે તે સુખ જ ભોગવવા જન્મ્યાં છે, માટે મહારું કંઈ માનો અને મારી હજી તુરત કરો.”

પોતાના દીયરને આ પ્રમાણે બોલતો સાંભળી પહેલાં તો જ્યાં યુગ જ યુગે થઈ. અને એવું અપમાન કયું.”

પણ એમ કરે કંઈ એનો દીયર ચંપક-લાલ દારે એવો ન હતો. એણે પોતાની વીધવા બાબતને પહેલી લાલચ બતાવી, અને તેમાં ન ફાવતાં પાછળથી ધરમણી કાઢી મુક્યાની ધમકી આપી.

આખરે ગરીબ ખીચારી નીરાધાર અને બોળી જવાને એણે ફસાવી.

થોડા દીવસ તો એ બહુ સુખસુખ ચાલ્યું. જવાને પણ મનગમતાં લુગડાં, ધરણી છાના છાનાં પહેરવાને મળતાં, દેરાણી સહની માંદી રહેતી, દીયર કહેતા કે એ તો થોડા દહાડામાં મરી જશે. પછી તે એની સાથે પુનઃલગ્ન કરશે, એવું વચન તેને આપ્યું હતું, એટલે એણે એ જીવનમાં આનંદ માન્યો. ગરીબ ખીચારી જ્યાં, ચંપકલાલ જ્યાં નરપણ, કેવા ઘાતકી ને કુર હોય છે તેનાથી સાચુ અભાગી, વળી નીરાધાર એટલે ફસાઈ

પડી, માંદલા ખીચાર સાથે એને પદપ્રાપ્ત નાસ સમાજે એને ફસાવી. પરંતુ આખરે સુખ હતું તે ગાંધેર થયું. જવાને ગલ્લ રહ્યો.

જ્યાં ગમરાઈ, તેણે દીયરને વાન કરી અને કહ્યું:

“હવે શું કરશું? લોકોમાં આવડ જશે?”

એ સાંભળતાં જ ચંપકલાલ નક્કર થઈને બોલ્યો: “દુઃખ! ત્યારે કયું? તું ભોગવ, મહારે શું? જોઈએ તે કર, એરે આ કે કુલે પડ, કાળું કરતાં શરમ ન લાગી કે પાંખી મહને પુછે છે?”

ખીચારી જ્યાં તો આ રાખેલા સામગ્રી સંગ્રહ જ થઈ ગઈ! શું બોલવું ને શું કરવું તે પણ એને સુઝવું નહીં.

દીયરે તેને ફસાવી, છતાં અત્યારે મદદ કરવાને બદલે એ તો તેનો તીરકાંડ કરવા માડ્યો! દેરાણીને પણ ખળખળ પડી, એણે તો ખીચારી જવાને ન કહેવાના રાખે કહ્યા. “હમારી લાખ રૂપીઆની આખરે પર લેં પાણી કેરવ્યું. ત્યારે જોઈએ તે કર! હવે હમારોથી લેને ધરમાં નહીં રખાય! દયા પાછને રાખી હોતો આ બદલો?” એવાં એવાં અનેક વાગબાણો ગરીબ ખીચારી જવાને કહી એને પીંખી જ નાખી.

પછી તો આઠોશી પાંડોશી થે તેની નીંદા કરવા લાગ્યા. ખીચારીને બહાર મહો બતાવવું પણ ત્યારે થઈ પડ્યું. હીંદુ સમાજ પાપથી કરતો નથી, પાપના પ્રકાશનથી કરે છે!

જેમ જેમ વખત જતો ગયો તેમ તેમ જ્યાં ગલરાવા લાગી, આખરે એક દીવસે રાત્રે જ્યારે બધાં હિંદુતાં હતાં ત્યારે તે સુખ સુખ-ધરની બહાર નીકળી અને મણીલામાં એક કુલો હતો તેમાં જઈને પડવું નાખ્યું.

ધમાકે કરતો અનાજ ધણે. પત્યું!

ધમ, નીતી અને અહીંસાની પાતેલા સંતોષ મનનારા હીંદુ સમાજની એક ખીચારી નીરોપ વીધવા, પોતાના રક્ષક ગણતા પુરપતો ભોગ બની, અશાની, ત્રાસ, લય, ગલરાઈ અને તડકડતા શરીરમાં મુખ વાટે ચેસી જતા પાણીથી થતી સુગંધા-મજુથી મરી ગઈ!

નવું તંત્ર કે ગુલામીની નવી બાજ ?

: લેખક :

સાદી સમજ

ગોળમેજીની ગોઠવણથી હીંદને હાલના કરતાં થે વીશેષ જરૂરવામાં આવનાર છે. એટલે જોને નવા તંત્રના ઉજાના નામે ઓળખાવવાનો : વો દરવામાં આવે છે તે પોક્ષણ છે. એ તંત્ર બીજું કંઈ જ નહીં પણ હીંદ માટે ગુલામીનું નવું સ્વરૂપ છે. આજે જે ગોળમેજીઆઓ હીંદીઓને ગમે એ નવા તંત્રની પોસાદી હાંસડી ટોકવા માટે એક કરે છે, તેમણે જ ઘોઝક મરીનાઓ પડેલાં એ તંત્રની વીરૂદ્ધમાં દરેલી દલીલો પ્રમાણે નવા તંત્રની કસોટી કરે, અને તેમાં પુર્ણ સ્વરાજ નહીં તો સાંસ્થાનીક સ્વરાજ કેટલું છે તે શોધી કાઢીને પછી તેમને સાથ આપો.

હિંદની રાષ્ટ્રીય મહાસભાએ સંપુર્ણ સ્વતંત્રતાની માગણી લાંબેર મુકામે કરી છે. દેવકતામાં મહાસભાની બેઠક મળી ત્યારે ગાંધીજીએ સંપુર્ણ સ્વતંત્રતાનો ફરાવ પસાર કરવા પડેલાં વળી એક વર્ષની મહેતલ હીંદના નૌજવાનો પાનેથી મારી હતી, તે વખતે તેઓ સાંસ્થાનીક સ્વરાજના હિમાયતી અને સંપુર્ણ સ્વતંત્રતામાં નોખમ નોવાની પ્રતીવાજા હતા. છતાં જવાન વર્ગનું નેર નોવાથી તેમણે એ વર્ષની મહેતલને ખરે એક વર્ષની સંતોષ માનવાનો વીચાર કર્યો, ત્યારે પંડીત જવાહરલાલ નહેરુએ નૌજવાનોના નેતા તરીકે સાંસ્થાનીક સ્વરાજ અને સંપુર્ણ સ્વતંત્રતા વચ્ચેનો બેઠ સમજાવ્યો હતો.

ગોરાં સંસ્થાનેને સાંસ્થાનીક સાથેના સંબંધથી પુષ્ટક લાલ છે. તેમને કચડી નાખનારા લશ્કરી બોબ નીચે કચડાણું પડતું નથી, ઉલટું ઇંગ્લાંડ તરફથી તેમને લશ્કરી મદદ મળે તેવી એમની ઇચ્છા હોય છે.

વ્યાપારી દુબીએ પણ તેઓ પોતાનો લાભ જતો કરીને ઇંગ્લાંડનું કલ્યાણ કરવામાં માનતા નથી. તેમને જે ઇંગ્લાંડ તરફથી વ્યાપારી નજરે અથશાલ થતો હોય તો જ તેનો ખરો તેઓ ઇંગ્લાંડને આપવામાં માને છે. એ દુબીએ જ તેઓ સાંસ્થાનીક માલને પસંદગી આપવી કે ન આપવી તેનો વીચાર કરે છે.

તે જ રીતે પોતાને સાંસ્થાનીકમાં રહેવાથી લાભ થશે એમ દેખાય ત્યાં મુધી જ તેઓ સાંસ્થાનીકમાં રહેવા તૈયાર છે. તે પછી એક મીનીટ પણ તેઓ એ સંબંધ સાચવી રાખે તેમ નથી, અને ૧૯૨૬માં લંડનની 'શાહી પરીપદે' તેમને એવી પરવાનગી પણ આપી છે.

હીંદુસ્થાનના મવાળ મીત્રોએ ૧૯૨૯ ના ડીસેમ્બરમાં મહાસ મુકામે પરીપદતા સ્વરૂપમાં મળીને તેવા સ્વરાજની માગણી કરી હતી. તે વીના જરાયે ઓછું કે વીશેષ એમને નોંધતું ન હતું.

પરંતુ પંડીત જવાહરલાલે ૧૯૨૮ ના ડીસેમ્બરમાં દેવકતામાં મહાસભા સમક્ષ

એવા સ્વરાજનો એક મહાવના મુદ્દસર વીરોધ કર્યો હતો, તે એ કે સામ્રાજ્યમાં રહીને સાંસ્થાનીક સ્વરાજથી ગમે તેટલી સ્વતંત્રતા મળતી હોય [તે વખતે ઘણા મુસ્લિમોએ માંસ્થાનીક અને સંપૂર્ણ સ્વરાજ વચ્ચે કશો જ ભેદ નથી એમ કહ્યું હતું], તો પણ સામ્રાજ્યના દીતના સંરક્ષણ અર્થે ઇંગ્લેન્ડ યુદ્ધમાં ઉતરે ત્યારે તેમાં હીંદુ મદદ કરવી પડશે અને પરધીન પ્રાંતને નશીળે ગુલામીનાં બંધન જડાય તેમાં પોતાનો ફાળો આપવો વોંછશે. આ બાબતમાં સંસ્થાનેત્રી સલાહ લેવાની સગવડ સામ્રાજ્યના સત્તાવાળાઓ આપે તેવો શીરમ્નો હુકમી ચાલવી પડી પાડવામાં આવ્યો છે, પરંતુ હાલનાં ખ્રીડીશ સંસ્થાનેત્રીમાં અને હીંદુ-ખ્રીડન વચ્ચેના સંબંધમાં તારવીક ભેદ છે, ને એ કે સંસ્થાનેત્રીમાં વસવાટ કરવા ગયેલાઓ મુગ્ધ ઇંગ્લેન્ડના વતની છે, તેઓ ધર્મે તેમજ સંસ્કૃતિમાં એક છે, વીચાર-સરળી અને મનોદશામાં તેઓ ભ્રમ પડતા નથી. ઉપરાંત ગોરી સંસ્કૃતી અને ખ્રિસ્તી ધર્મને માટે તે બધાને એટલું અભીમાન છે કે, એ સંસ્કૃતીને ટકાવી રાખવા માટે દક્ષીણ આફ્રીકામાં તેમજ પુર્વ આફ્રીકામાં હીંદીઓની દશા અસહ્ય બતાવી મુકવામાં આવે છે. રથાડ* ટ્રીપલીંગ જેવા સામ્રાજ્યલક્ષેત્રો હીંદુ અને ખ્રીડન કદી પણ મળતાં થઈ શકે જ નહીં એવાં ગીત લખે છે, ખ્રીડનવાળીઓમાંનો મોટો ભાગ હીંદી માત્રીતી મીસ મેયો પામેથી મેળવે છે, અને તેણે હીંદીઓને જેવા ચીતર્યા છે તેવા જ હીંદીઓને માને છે. આથી સામ્રાજ્યની અંદર રહેવા છતાં પણ, હીંદીઓ માટેની અંગ્રેજોની સુખ એટલી થવાની નથી, બે

હીંદીઓ સારા અંગ્રેજ અમલદારો તેમજ વ્યાપારીઓ રહેવાના એક-ડાખ્યામક મુસાફરી પણ સહન કરી શકે નહીં, તે હીંદીઓને સામ્રાજ્યમાં સમાન ભાગીદારીની ભાવનાથી રહેવા જ કેમ હઈ શકે ?

તો પણ આજે હવે ગોળમેથના કામ પછી ઇંગ્લેન્ડમાં અને હીંદમાં ગોરાઓની ચીંતાનો વીધવ એક જ છે કે, હીંદુ ખ્રીડીશ સામ્રાજ્યમાંથી છુટું પડી જાય નહીં. એટલે તેમણે મહાસભાવાદીઓની કે મવાળ માણસોની માગણીને નહીં સ્વીકારતાં, પોતાની જ રીતે અનેક જનતાની જીટકપારીઓવાળું એક નવું જ રાજતંત્ર હીંદને આપવાનો વીચાર કર્યો છે. ડોક્ટર પદ્મી મીનારામૈયા કહે છે તેમ, એક પત્રી પોતાની પત્નીને કહે કે “આ ઘર ઉપર તારો જ અધીકાર, માત્ર તીજેરીની ચાવી અને ઘરના નોકરચોકર ઉપરનો અધિકાર મારા હાથમાં રહેશે !” તેના જેવું સ્વરાજ એ બધારણ પ્રમાણે આપણને મળવાનું છે.

આ નવા અધારણથી હીંદીઓને લક્કર ઉપર કાણ મળતો નથી, પરદેશો સાથેના રાજકારણની ચર્ચા કરવાનો અધીકાર મળતો નથી, ગોરા નોકરોના પગાર-પેન્શનની બાબતમાં થાથું મારવાનો તેને હક્ક મળતો નથી, હુંડીયામણ કેટલું રાખવાથી હીંદને લાલ થશે તે કસવવાનો અધીકાર હીંદને મળતો નથી,—આ માટે રીઝવ એન્કની ગોઠવણ કરવાની વાતો ચાલ છે પરંતુ તે પહેલાં ઇંગ્લેન્ડમાંનો ચલણી મોટો સામેનો હીંદનો મોન્દનો સંચય ખલાસ કરી નાખવામાં આવશે એવો ભય મવાણ મુસ્લિમોને ચ લડકાવી રહ્યો છે.

શીરેશન [મહુમુખી તંત્ર] ની જે યોજના ઉપર ગોળમેથની તમામ ચર્ચાને

કોલોરમ જાતીના આઝાદીની હાકલ

ક્રીલીપાઈન્સમાં

ઉભું થયેલું

નવીન બળ

અમેરીકન

સામ્રાજ્યવાદને

પડકાર

અમેરીકન પ્રચાર

અમેરીકન સામ્રાજ્યવાદ નીચે કચ-
ગના ક્રીલીપાઈન્સમાં સ્વાતંત્ર્યસંગ્રામે નવો
સ્વાંગ લીધો છે. અધારણીય લગનને
વેગળી મુકનારાં રાજકીય બક્ષો પુર વેગથી
વધતાં જાય છે. ન્યુયોર્ક 'ટાઇમ્સ'ના
મનીલાના અગ્રણી પ્રમાણે—

કોલોરમ નામની એક પ્રખર સંસ્થા
ઉભી થઈ છે. આ સંસ્થાનો સમ્ય માને
છે કે તેને જીતસ શઘડતુ ખાસ કરમાન
છે. આ સંસ્થામા નેગ્રયેલા સમ્યો લાંબા
વાળ રાખી પાદરીની માફક રખડે છે.
જનાં તેઓનો આદર્શ ક્રીલીપાઈન્સની
સ્વતંત્રતા અને સ્વતંત્ર ક્રેસીલીક ધર્મ
છે. આ સંસ્થાના કેટલાય સમ્યો ધાર્મિક
ઝનુનથી પ્રેરાઈને પોલીસના ખુન કરે છે.
હમણા જ તેઓએ ટાયુગ નામના શહેર પર
વીજ્યમેળવ્યો. શહેર પર સત્તા સ્થાપતાં જ
તેમણે પોસ્ટઓફીસને સળગાવી મુકી,
ચુનીસીપલ બીલ્ડીંગને આગ લગાડી.
અને બધા બંદ રોકડો તેમ જ હસ્તાવેજોનો
સંહાર કરી નાંખ્યો.

આખરે લશ્કરની મદદ પડી ટાયુગ
શહેર તેમના હાથમાંથી પડ્યું. ત્યારે ૪૦
જેટલા કોલોરમ કેદીઓ પકડવા પૂછતા,
જેમાંથી ૧૩ તો બાલીકાઓ હતી.

કોલોરમનો ધર્મ

કોલોરમ કહે છે કે તેઓ ખ્રીસ્તી
ધર્મના અનુયાયી છે. પણ ખરેખર રીતે
તો તેઓ આ ધર્મને જરાયે માનતા
નથી. તેઓ તો કેટલીક નકરતી શક્તી-
ઓના પુજક છે. જે કે તેમના આગેવાનો
કંઈક અંશે ખ્રીસ્તી ધર્મના પુજક
કરી શકાય.

કોલોરમના અનુયાયીઓમાં મુખ્યત્વે
જંગલી જાતોને ગણી શકાય. અલગ
ખેડુતો, નીરક્ષર કામદારો ધણી મ્હોટી
સંખ્યામાં કોલોરમમાં નેગ્રયેલ છે.

કોલોરમ કયાં રહે છે?

ક્રીલીપાઈન્સના પહાડે પહાડે આ જાત
વસે છે. તેને સંસ્થા કરતાં એક જાતી
(Sect) કહેવી વધુ ઉચીત છે. તેઓ
અધર્મને દશમાં છવન ગાળે છે. છવ-
નની તેમને જરાયે પરવા નથી. આગળ
વધવાની તેમને આકાંક્ષા નથી. સુધાઓ
તે તેમના ઘરે છે. આગળ પડનાં કોલો-
રમ કવચીન શહેરમાં પણ વસે-છે.

એક મ્હોટી સુધામાં એક હાથ કોલોર-
વામા આવ્યો છે. કોલોરમ કહે છે કે અ

છાપ ઇસુ ખ્રીસ્તના હાથની છે. અને તેઓ યાત્રા કરવા ત્યાં દરેક વર્ગે જાય છે. કોલો-રમ આ ગુફાને એક પવીત્ર મથક માને છે.

ધીઓમોફીસ્ટની મારફત આ જંગલી ગણાતી જ્વળી માને છે કે ઇસુ ખ્રીસ્ત પાછા અવતાર લેનાર છે. એટલું જ નહીં પણ તેઓ એમ મનાવા પાત્ર કરે છે કે પૃથ્વીનો નાશ કોઇ પણ ક્ષણે આવનાર છે. તેઓ માને છે કે પ્રલય કાળ એકદમ નજીક છે. તેઓ કહે છે કે પાણીના ઉછળતા મોજાઓ ખડુ જ થોડા સમયમાં પૃથ્વીને ઘેરી લેશે, અને પૃથ્વી પ્રલય પામશે.

આમ કોલોરમ જ્વળી સંખ્યાની આવી અનેક કથાઓ ફરોજ અમેરીકન વન-માન પત્રોમાં છપાય છે 'ક્રીસ્ટોફર કોલમ્બસ' આ જ્વળીના આવા અત્યાચારો સંખ્યાની બીજા જ કારણે રજુ કરે છે, દરેક સામ્રાજ્યવાદીની મારફત આ પત્ર પણ કહે છે કે,

અજળવળીયાઓનું પાપ !

'હાલ આથી'કે સ્થિતિની સારી નવી' હોવાથી, તેમજ ચોખ્ખા વગેરેના ભાવ એકદમ ખેસી જવાથી કેટલાક રાજકીય અજળવળીયાઓએ ક્રીસ્ટીયાન-સના આ ખેડુ-તોને ઉશ્કેર્યા છે. આથી'કે અસંતોષે રાજકીય ઉભા ઉપજવી છે.'

સામ્રાજ્યવાદી દ્રુટીબી'દુએ-

પણ સામ્રાજ્યવાદી પત્રો 'ઉછડી વડર' (દેનીકે કામદાર) આ કોલોરમ વીગે કઇ જ ભુલું જ કહે છે. તે કહે છે કે-

દરેક અમેરીકન કામદારે સમજ લેવું જોઈએ કે સામ્રાજ્યવાદી સીતમ સમે ઉભા રહેલા ખડાદુર ખેડુતોની કલેઆમ કરવા માટે આ કોલોરમની કથાઓ ઉપજાવી કલા કવામાં આવી છે. કોલોરમના નામ નીચે સામ્રાજ્યવાદીઓ આ રમત રમી રહ્યા છે.

આ પત્ર આગળ લખનાં કહે છે કે પાન-ગેરીયન પ્રાન્નના ખેડુતો ત્યાં જમીન ખુવે, જ્યારે તેમની જમીન ઉપરની માલીકીનો નાશ કરવામાં આવે, અને તેમાં અમેરીકન સામ્રાજ્યવાદીની અંમતી મળે, ત્યારે તેઓ બળવો કરે એ તફન કુરંગતી છે. તેઓ જમીન અંખધી સ્તાવેલે બાળી નાખે છે, કારણ કે તેઓ જમીન ઉપરથી ચાલી જવા ના પાડે છે.

આમ કોલોરમ જ્વળીના અત્યાચારો વીધે અડી' એ દ્રુટીબી'દુએ રજુ થાય છે. અમેરીકન સામ્રાજ્યવાદને સુદ-કર આપતાં પત્રો જંગલી અને અધ-શીક્ષીત જ્વળીના ગોંડા અપાચારોને કોલોરમ પ્રવૃત્તી તરીકે ગણે છે; ત્યારે સામ્રાજ્યવાદી પત્રો તેને સામ્રાજ્ય વીગધ બળ તરીકે વર્ણવે છે.

વધારે સફાઈદાર મીઠા કાપડ ખરીદવામાં જતા પૈસા કરતાં ઘણાજ વધારે હોય છે; અને પી કાંતનાર અને પીંજનાર માટે કાંઈ પણ નફો રહેતોજ નથી. દુરસદના વખતમાં એ કંઈ નહીં તે લાભ છે એ દલીલ આ બાબતમાં ચાલી શકતી નથી કારણ કે એમાં કંઈ પગ જવવાની તકજ રહેતી નથી !

આ છેક દેખીતા કારણસરજ દરેક જગ્યાએ રેંટિયો ઠેડી દેવામાં આવ્યો છે. ઘણીવાર રિટિયો સામે એ તરફમત મુકવામાં આવે છે કે, તેઓએ આપણા દેશના રેંટિયાના ઉદ્યોગને ત્યાં ક્યારે છે. પણ ટ્રેડગ્રિડન અને દુનિયાના બીજા લાગભાંધી રેંટિયો નીકળી ગયા તેજ ખતે અથવા લગભગ તેજ વખતે હિંદમાંથી પણ તે જતો રહ્યો હતો. બ્રિટિશ અમલ સામે પાછો એ ખર્ચ તરફમત મુકી શકાય તે તો એ છે કે, માન્ચેસ્ટરની ગેરવાજગી દરિયાકાંઠે આપણી મીઠો સદર અને સફી નદિ.

માણીનો ઉપયોગ

જેમ ખેડૂત ચોતાનો ખોતક પકવી લે છે તેમ તેણે ચોતાની વપરાશ માટેનો કપાસ પણ ઊઘાડી લેવો જોઈએ, એ જ્યો આદર્શ આ જમાનાના નવા સંસ્થામાં ચાલી શકશે નહિ. તમામ પહેલી વાત તો એ છે કે, દરેક માણસ દરેક જગ્યાએ કપાસ ઊઘાડી શકેજ નહિ. મા'ઉપરાંત હવે કપાસ આખી દુનિયાના બજારની વસ્તુ થઈ પડી છે. તેથી દુરસદના વખતમાં 'લી-પી'છને વધુકરને મજૂરી આપવા કરતાં ખેડૂત ચોતાનો કપાસ વેચી તથા તેમાંથી મીઠનું પણ ખરીદ કરીને વધારે નફો સંઘ્રાષ્ટથી મેળવે છે.

એકસ દલીલત ઉપરથી જણાય છે કે, હોંશ લમણા પણ ચોતાના ધરના વપરાશ માટે નહિ પણ ખાદીનાં મથકા પાસેથી થોડી કમાણી મેળવવા ખાતર કાંતે છે. તેઓ કાંતીને ? કમાણી કરે છે તે મીઠ કાપડ અને મોટે ભાગે પરદેશનું મીઠ કાપડ ખરીદવામાં વાપરે છે!

હિંદની ગરીબી શી રીતે ટળે ?

નહત નજીવી આવક મેળવવા માટે પણ કાંતનારા મળી રહે છે એ દલીલત હિંદની જનતા ગરીબાઈમાં કેટલી હુબી ગઈ છે તેજ જતાવે છે. એ હુદ્દશા ટાળવાની રેટિયાની પ્રક્રિય એનાથી સાબીત થતી નથી.

હિંદના હોંકાની ગરીબી ટાળવા માટે પહેલાં તો પરદેશી અમલ અને પરદેશીઓની ત્યાગ દૂર કરવાં જોઈએ, તથા આપણા દેશની જૂની જગતી ખેતીને રાષ્ટ્રીય પાયાપર મુકવી જોઈએ. વળી દેશની કમાલિયત ટાળવા માટે મોટાં-ચોટાં, વધારે પ્રમાણની ઉત્પત્તિ તથા આ જમાનાને અનુકૂળ એવા ગૃહઉદ્યોગો પણ દાખલ કરવાની જરૂર છે. આ ઉપરાંત માલ લાવવા તથા જવાનાં સાધનો, ખેત્ર, સરકારી હિલચાલ અને જકાત વગેરેમાં પણ થોડા સુધારા કરવા જોઈએ. આપણા દેશની આર્થિક અવગતિ એટલી ઉંડી અને અટપટી છે કે તે "ખાદી જેવી કાંચ સદી વસ્તુથી" ટાળી શકાશે નહિ.

દુનિયાની વિરૂધ્ધ

ચોતાની માસિક આવકમાં થોડા આમાનો વધારો કરવા માટે આપણા ગરીબ ખેડૂતે એ દુરસદના વખતમાં કામ કરવું જોઈએ એ સ્વચ્છ પણ નિષ્કૃષ્ટ છે.

પોતાનાં શરીર, મન, અને આત્માને પૂરેપૂરું ખીલવવા માટે બધા શોકોને પુરતી કુરસ અને તેક મને તે ખાતર, ત્યારે આખી દુનિયામાં ઉપરિતો ખરચ અને કામ કરવાના કામ ઘટાડવાના પ્રયત્ન થઈ રહ્યા છે ત્યારે આપણા ખાદીવાદીઓ વિંદને નહન ઉંધી દિશામાં ચેરે રહ્યા છે !

મીલ વિરુદ્ધ રેંટિયો

મીલની વિરુદ્ધ અને રેંટિયાની તરફેણમાં ઘણી સમાન્ય રીતે એ દલીલ કરવામાં આવે છે કે, રેંટિયામાં ઉદ્યોગવાદનાં અનિષ્ટો આપવા પામનાં નથી. આ દલીલ નહન નકામી છે. કારણ કે ઉદ્યોગવાદ આપણું પર આવી પડ્યો છે. અને કાંઈ પણ માણસ મોટાં યંત્રોનો પ્રચાર અટકાવી શકે તેમ નથી. વળી આ વખતના સંજોગમાં રેંટિયાથી જે કાર્ય થાય છે તે પણ વધતે જાય છે આજે કરવાના પદ્ધતિ પરજ આવે છે. અને એમ તો પછી મહત્ત્વા ગાંધી અને ખાદીના વિમર્યનોએ રેંટિયાની અધે સચેજ 'મીલનું' કામ પણ ચાલવા દેજે ! આ બન્ને વસ્તુઓ એકી સચેજ શી રીતે ચાલી શકે તે સમજાવું નથી.

મોટા યંત્રો અનિવાર્ય છે, અને આપણા દેશના કોકોની શરીયાઈ પણ વધવા પ્રમાણની ઉત્પત્તિ કામજાર કરીનેજ નિવારી શકાશે. મોટાં યંત્રો નાખજ થયા પછી એન સમજવાનું નથી કે ઉદ્યોગવાદનાં અધાન અનિષ્ટો તેની સાથે આવશે, જે આનષ્ટો છે તે પણ કમી કમી ભૂસતાં જશે. આ બાબત યુરોપમાં જે જહી જહી યોગતાઓ અને વિચારો સચવવામાં આવ્યા છે તે બતાવે છે કે, કોઈ ઉદ્યોગવાદની ભૂલો સુધારવાં પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે. ત્યાં મુખી માણસ તેનો ઉપચારજ ન કરે ત્યાં મુખી તેના અનિષ્ટોને પણ તે કમ વધાવી શકે ! ખરી વાત તો એ છે કે દિંદીઓમાં શરીયાઈના આક્ષાં પ્રત્યે જે ખોટું વકાલુ છે તેને કીધેજ તેઓ યંત્રો સામે પોશા ઉઠાવે છે.

રેંટિયો અને ગામડાંઓની પુનર્ઘટના

રેંટિયો ગામડાના ચાચાં દમતાઅક કામની પણ આડે આવે છે. ગામડાંઓનો પુનરુધ્ધાર કરવા માટે જે પૈસા ઉધરાવવામાં આવે છે તે ખાદી ઉપન કરનારી સંસ્થાઓમાં વપરાય છે. પરંતુ ગામડાંમાં ચેતન આણવાની રેંટિયામાં શકિતજ નથી. ગામડીઆઓનાં જીવનમાં જનશક્તિ કામજાર કરવી એટલે તેમની અન્યાની કંગાળ લગત બનતા પ્રયત્ને સુધારવા, તેમજ તે માટે એક ખીલ સાથે મંગલન કરવા તેમને પ્રેરણા આપવી એ છે. પણ રેંટિયાથી તેમને આખી પ્રેરણા, કે આવું ઉત્તેજન મળતું નથી ઉકટું રેંટિયો તો તેમની અન્યાની હુદાસને જરાક વધારે સચ બતાવે છે. અને તેમ કરીને એ ક્ષત્રતમાં સમજાવું તેમને થેન ચકાવે છે ! વળી રેંટિયામાં કાંઈ પણ જાતના સંકાર કે સંજેનનું નવ નથી. કાંતનારાએ માત્ર મહુરી મેળવનારા માણસો છે. તેઓ પોતાના યુગસન વખતમાં પોતાને થેર છટકે છટકે કામ કરે છે. અને પોતાની આવક માંટ ખાદીના મથકાપર પુરેપુરો આધાર રાખે છે.

ગામડાંઓની પુનર્ઘટનાના સવાજ મથેજ ખાદી કામને લેવામાં આવ્યું છે. પણ આપણા દેશપ્રેમી સુવકા રેંટિયાના નિઆલુ અને અકળ કાર્યક્રમ પ્રત્યે જરા પણ ઉત્સાહ ન બુઝવાથી, ગ્રામ્ય સુધારણાનું કામ કરવાની આશા છેડે છેડી દઈ પાછા કરે છે. અને હવે તો ખાદીની ઉત્પત્તિ લગભગ દરેક જગ્યાએ એ કામ પર રુજરાન ચલાવતા પગારદાર કાર્યકર્તાઓ

મારફતજ કરાવવામાં આવે છે. એકલા અંગ્રાજાના ખાદી પ્રતિષ્ઠાને ખાદી કામ માટે ૭૭ પગારદાર કાર્યકરો રોક્યા છે.

ખાદીની બરખાદી

સ્થાનિક સ્વરાજ્યની સંસ્થાઓ પણ ખાજ સાચા રચનાત્મક કાર્ય માટે ખચી શકાય, તેવી મોટી રકમ ખાદી માટે બગાડે છે. કરંચી મ્યુનિસિપાલિટીના પ્રમુખ મિ. જમશેદ મહેતાઓ ત્યાંના પટાવાળાઓ વચ્ચે માટે ફરિયાદ રીતે ખાદી ખરીદવાને બદલવ કરવા માટે થોડા વખત ઉપર ત્યાં એક દાવ રજુ કર્યો હતો. તે દાવ પેશ કરતાં તેમણે આ વિચાર દર્શાવ્યા હતા:—“છેલ્લાં ત્રણ વરસ દરમિયાન ગૃહઉદ્યોગને ઉત્તેજન આપવા માટે આપણે એક લાખ રૂપિયા બેટલી રકમ ખચી છે. ખાદી માટે આવી મોટી રકમ વાપરી નાખીને મ્યુનિસિપાલિટીના સભાસદો પોતાની જાનને અને કરભરનારાઓને ભારે અન્યાય કરી ગયા છે, અને જતાં એથી વગુરોને ઠંઠં લાલ થયા નથી. ઝાંઝ કાઠનારાઓને ભારે ખાદી પહેરી રસ્તાઓ પર ઝાંઝ કાઠવાનું કહેવું એ ખરેખર કુરતા છે. વળી ઘોળા ખાદી તરતજ મેલી થઇ ગય છે અને ગરીબ પટાવાળાઓને તે ધોવરાવવા માટે ધણુ પૈસા ખરચવા પડે છે. રંગીન ખાદી વાપરી લેવા પણ આપણે પ્રયત્ન કર્યા છે, પરંતુ સચળા પ્રયત્નો નિષ્ફળ નિવડ્યા છે.” છેવટે તેમણે ભાર છઠ્ઠે એમં પણ જાહેર કયું હતું કે “હું નમને કહું છું કે એ ખરી કુરતા છે. આપણે લગભગ લાખ રૂપિયા ખચ્યાં છે પણ સાકે શાંદેમા કહું તે એમાથી રૂપિયા ૮૫૦૦૦ બરખાદજ થાય છે. અને આપણો હેતુ બદાય નર આવ્યો નથી!”

ખાદીની આડખીલી

મદાસભાએ ખાદીના પોષાકને સત્તાવાર પોષાક તરીકે સ્વીકાર્યો છે તે સિવાય ખાદીની રાજકીય અગત્ય પણ ઠંઠં છેજ નહિં. બ્યારે ખીલ બાજુ દરેક મદાસભાવાદીએ ખાદી પહે-ની, ભેષ્ય, એ મરતથી ઘણા પ્રામાણિક અને સાચા દિલના સ્વદેશભક્તો મદાસભાને બેગ્રાહ સકતા નથી.

ખાદીનું ઘેન

પ્રકરણ ૨ જી

[આગળના લેખ પર મિ. “ખાનદેશી” નામની કાંઈ અકિત્તે, ટીકા કરી હતી. તેના જવાબમાં ત્રીયોનો લેખ લખાયો હતો—અનુવાદ.]

ખાદી માટે અપતા લોગ

આગળના લેખમાં ખાદી વિષે મેં જે સ્પષ્ટ હકીકતો લખી હતી તેના જવાબમાં મી. “ખાનદેશી” એ જે દલીલા કરી છે તેમાં કંઈ વલુદ નથી, અને એ દલીલોનો જવાબ પણ નાગ ગયા લેખમાં આવી જાય છે, જતાં મારા વિચારોની ગેરસમજ ન થાય તે માટે હું ખાદી “ખાનદેશી” ને વિગતવાર જવાબ આપવા માગું છું. મને આશા છે કે દેશને માટે અહુજ અગત્યના આ વિષયની યંત્ર ચર્ચા વાંચકો ધીરજથી ધ્યાનમાં લેશે.

મી. “ખાનદેશી” પોતાનો જવાબ, આ વાક્યોથી શરૂ કરે છે, “ખાદીના ટાઇ પલ્સ દિમાયતીએ, કદા પલ્સ કલું નથી કે રેટિયાથી ગરીબ લોકોની દશા વાસ્તવિક રીતે સુધરી છે.” આખરે આ એક ખાદીવાદી મળ્યા ખરા કે જે ખુલ્લી રીતે કબુલ કરે છે કે રેટિયા “આર્થિક દ્રષ્ટિએ” ગરીબ લોકોને મદદરૂપ થતો નથી. તો પછી ખાદી માટે અટલી બધી ધાંધલ શા માટે કરવામાં આવે છે? આ તદ્દન નિરુપયોગી રેટિયા પાછળ શા માટે આખા દેશની રમ-નાત્મક શક્તિ અને સંપત્તિ એકઠી કરવાની માગણી કરવામાં આવે છે? અને ખાદી ખરીદવા માટે હિંદના ગરીબ લોકોને પૈસાનો ભોગ ભોગ આપવાનું શા માટે કરવામાં આવે છે? એને બદલે “ગરીબ લોકોને આર્થિક રીતે મદદ કરવાનો સચોટ માર્ગ” શોધી કાઢી તેના પર આપણે આપણા મજબૂત પ્રયાસો નું એકત્રિત કરવા ભેદતા નથી?

કાઠીગરો કેમ ખુવાર થયા?

આગળના લેખમાં, રેટિયાનો ઉદ્યોગ નાશ કરવા માટે બ્રિટિશો પર જે તક્ષિમત મુકવામાં આવે છે તે વિષે મેં પ્રસંગોપાત્ત ઇસારો કર્યો હતો. એ તક્ષિમત એટલું ‘અધુ’ સામાન્ય છે અને આપણા દેશમાં એટલી બધી બહેણા અને આગ્રહ ભરી રીતે તેનો પ્રચાર કરવામાં આવ્યો છે કે, ભાઈ ખાનદેશીએ, રમેશચંદ્ર દત્તનો “હિંદો આર્થિક ઇતિહાસ” લેઈ જવાની મને મુશ્કેલી કરવાની મહેનત ન લીધી હોત તો પણ આજન. એ તક્ષિમત વિષે ઇસારો કરવાનો મારો ઇરાદો, એ બાબત વિષેની સાર્વા હકીકત તરફ મારા દેશજન્યુઓનું ધ્યાન દોરવાનો હતો. હું એ હકીકતનો જરૂર ઇન્કાર કરતો નથી કે ઇંગ્લેન્ડ ઇન્ડિયા કંપનીના નોકરોએ આપણા કારીગરો પર અમાનુષી ત્રાસ વર્તાવ્યો હતો, પણ તેઓએ મુખ્ય તો વલુકરો સામેજ હુમલા કર્યો હતો. છતાં વણાકરોનો ઉદ્યોગ આજે પણ ચાલુ છે અને રેટિયા પગભર થઈ શકતો નથી એવું કારણ શું છે? ઇંગ્લેન્ડ ઇન્ડિયા કંપનીના ઇન્ફાંજ અધિકારીઓએ, આપણા રૂનો ઉદ્યોગ ભાંગી પાડવા ગમે તેવી રીતો અખત્યાર કરી લેય, તો પણ એટલું તો ચોક્કસ છે કે, બ્રિટિશ મીલોના સસ્તા માલે રેટિયાને ખરી રીતે હાલવી કાઢ્યો છે, અને હાથવણાકરોનો ઉદ્યોગ આજે ચોક્કસ સંજ્ઞા સંજ્ઞા રહ્યો છે તેવું કારણ એ છે કે તેમાં મીલના મુતરનો ઉપયોગ કરવામાં

આવે છે. આ સંબંધમાં, યંત્રોના આગમન પછી, ચિટનના દાવ કારીગરો કેમ ખુલાસો થયા તે વિષે, શ્રી અમેરિકન ઇતિહાસકારના નમ્બે ટાકું છું:—

“કારીગરો ગ્રામ્યાનાની દરીગાઈ સાથે ટકી રાક્યા નહિં તત્તુ’ કાનુ એ છે કે વાથ કરતા યંત્રોએ, આગે નહિં તો, યંત્રોને ખતો માલ ઉત્પન્ન થયો અને પરિણામે, એ યંત્રો અથવા “લોહાના માણસો”થી લાગુ કારીગરો પાયામા થયા એ ‘લોહાના માણસો’ (યંત્રોને એ વખતે તેઓએ આ નામ આપ્યું હતું) સાથે લાગુ પડેલાં યંત્રો, ઉમેરવાના યંત્રોએ લાગુ યંત્રો ભાગી નાખ્યા અને કાન્યાના યંત્રોના રોપક મીઠા દરમિયાન પર પાલુ લોકોએ લગ્યા કર્યા. પરંતુ યંત્રો સામેની આવી આગા વિનાની ને નિર્ગંધ વડન, થોડા વનમાન કારીગરોને છોડી દેવી પડી હતી.”

[“આતુનિ-યુગલ” મા મીઠા ને. એન સ્ટીમી.]

“સુતર માટે માગણી નથી”

મારી સ્વીચ એ છે કે જુનો પુરાણો રૂઢિયે વિદ્યમાની નાણુક થયે તેતુ ખડું કાણુ એ છે કે, મીયના સુતર સાથે રૂઢિયાના નુત્રની દરીગાઈ દરકા નરી નહિં નાનની ટગા, જે અત્યાર અજ્ઞાન ગ્રામ્યા આપે છે ને, ત્યારે રૂઢિયે છેડા થો પડ્યે ત્યારે, ત્યાંત ફરીત હતા રૂઢિયા નરી ઉડારી મીયા સાથે લગાઈમા દરકા નવ્યા નહિ અને આજે તો એ મીયાની ઉત્પન્ન થઈત ત્યારના કરતા અનેક ગાળી વધી ગઈ છે મંમુન્મા ખાતે કિયત રતી ગરબાઓ વિષ વિવેચન કરના ત્યાના ઉદ્યાગખાનાના ગ્રામ્યેકરે જાણીયુ હતુ કે ‘વાથે કાતવાનુ કામ લગભગ વીજ વર્ષ ઉપર બાધ થયુ હતુ આજની કેટલીક રસી ઓગાને, તેમણે નાનપણમા રૂઢિયે કાતવાનુ કામ ક્યું હતુ તે બગાડ પાડ છે, તેમના વસ્ત્રા હજુ પણ રૂઢિયા પડી રહ્ય છે સુતર માટે માગણી ન થોવાવીજ એ થયો છોડી દેનામા આવ્યો હતો”

“સુતર માટે માગણી નથી” આ નમ્બેગાજ આખા પ્રિયતુ રહ્ય અમાયુ છે ગા અહમ્મા ગામીની અવર્ગ દેશ, ખાદીના કિમાયનીઓ, તેને માટે કૃત્રિમ માગણી ઉભા કરવા એક પણ પ્રયત્ન ખાસી નવા દેતા નથી! રૂઢિયા માટેનો પાકાર તદ્દન નિર્ધન છે એમ મતાવી હિંદ સેવક અંધ (અવન્ટસ એફ ઇન્ડિયા સોસાયટી) યાજા શ્રી વેકર મુદ્રેયાએ કહ્યુ હતુ કે “મીનાની હયાતિને લીધે રૂઢિયા નાણુક થયો છે રૂઢિયાને અજ્ઞાન કરના માટે હમનાં પ્રયત્નો થાય છે પણ હુ માનું છું કે એ માત્ર કૃત્રિમ ઉત્તેજન છે એવું કાણુ એ છે કે રૂઢિયા કાન્યાને આંકે ક્યાંના કામ માટે માત્ર દોઢ આનો મગે છે ત્યારે મીયમા તેને એક રૂપિયા મગ છે વળી મીયનુ કાપડ પણ વનાર ન્ખતું અને સાડ કોય છે”

હું ના કહેતો નથી કે વિદ્યમાન નહિં પણ આખી દુનિયામા, એવી છુટી ગાઈ જગા પડી છે ત્યા ગૃહઉદ્યાગ નરકે, ગેઝે જતે કાતીને તેમજ વાળીને પાતાનાં કપડા તૈયાર કરે છે તેઓ આ જમાનાનાં પ્રસાદવી હજુ ગંગાથ નથી, તેઓ હજુ પણ તેમની ગરબા લની સાદી હાંડીને વળગી રહી, જુની ટ્રો પ્રમાણે વર્તે છે પરંતુ તેમની અંખ્યા માહજ ઓછી છે અને મિત પ્રતિદિન ઓછી થતી જાય છે. ખાદીની હીંદયાવધી તેઓમા કાંઈ ચોક્કા વવારો થયો હશે. પાનુ નેએ માત્ર અપનાદરૂપ છે અને તેથી આગળનો નિયમન

નાપ્ત થાય છે અચાની ખાદીની યજ્ઞવર્ગને ખુલે છેતુ ગરીબ લોકોની માસુવી આવકમાં થોડા નસારો કરવાનો છે દેશભરમાં ખાદીની સંસ્થાઓ પણ મુખત્તે કાલનાગરો પામેયો રૂબરૂના સુતરનો નીકાલ કે સામાજિક ગેદાલ છે

ઉદયોગવાદનાં અનિષ્ટો દુર થશે

ઉદયોગવાદ આપણા પર આવી પડ્યો છે એમ કશુંય જગ્યા છતા મી. ખાનદેશી દહે છે કે - “એ ઉદયોગવાદ અમુક દદ મુધીજ ન્વે. જેલએ, વધારે આગળ નહી”, આતો “અન-વાળુ થવા દો એમ કહેતાની સાથેજ અજનાળું ગઈ ગયું” એ જાતના દેવી ફરમાન જેવી સાન નામે છે! મેં આગળ જનાવ્યું છે કે, મોટા ધંત્રો અને વધારે પ્રમાણની ઉત્પત્તિ, આપની પ્રતની ઉંડી ગરિમાઈ ટાળવા માટે અનિવાર્ય છે આમ દહેતી વખતે હું ઉદયોગ-વદના અનિષ્ટો સામે આખ મી આમણા કરતો નથી, જના હું કું છું કે મોટા ધંત્રોથી ઉદયોગવાદના અનર્થો દાખલ થશેજ એવું કાઈ નથી અને વળી એવા અનર્થો ટાળવાના પણ દરેક જગ્યાએ પ્રયત્ન થઈ રહ્યા છે મિ. એમ જોનાની જોપડીમા પશ્ચિમના ઐથોગિક જીવનની જાણી ખાલુ ખડી કરે છે પરંતુ તેમણે કોયું ચીત્ર ઉદયોગવાદના ગરજાતના દાવમે પુગ્તુ જ સાચું છે કંઈનાડમા અને ૧૮૩૩ મા કામખાનાનો કાયદો પસાર થયો ત્યાંથી એ અ તોગોમા બુ. ક્રમજેરે મુધામે થયો છે ૧૯ મી સીના છેવા વગસોની પશ્ચિમની મિથિતિ વિષ અર્નું મુનિવરસિટિના ડો. મુડીયા જીન, જાનાવે છે કે “અમાજના અતેકવિધ પ્રશ્નોમા પરાપકાર જનાવવાનો વખત દવે પુરો થયો છે કામદારોની નકિતના ગરવાજીવી વ્યય નામે, કામ કરતી વખતે તેમની તબિયતને હાનિ પહેલાડે એની વન્તુએ। સામે, અમાજે નકરકા કરેવા કામના ક્વાકો લખાવવા સામે, કામદારોને આરોગ્યની દ્રષ્ટિએ નુકસાન થાય એની જગ્યાએમા ગમના સામે, અને સ્ત્રીઓ તથા બાળકા પામે મલુરી દગવી લવિપની પ્રજાને હાનિ પહેલાડવા સામે, ગ્લણુ આપવાની જરૂર છેજ સમાજની આ બધી વાજીવી જરૂરતો, અમાજની ન્યાયની તીક્ષ્ણ વાગણીને પ્રતીષે, આજે આમાનમ મીતે સીદાનુમા આવી છે

અને પશ્ચિમના કામખાનાના મલુરો જે જીદગી મુખત્તે છે તે આપણા ઐકુતોના દંમાઈ જીવનની સગખામણીમા બુજુજ સુખસગવડ ભરેલી છે અમેરિકામા તો કામદારો ધણે વ્યયે જોનાની મોટા ગખી શકે એટલું કમાય છે કંઈનાડ ખાસ કરીને ઉદયોગપ્રધાન દેશ છે જતાં ત્યાંના જીવનની સાધાગલુ સ્થિતિ પણ એક સામાન્ય હિંદીની કંપનામા આવી શકે એમ નથી. આ બધા તો મુડીસાદી દેશો છે વળી અમાજવાદી મિથિયએ તો ઉદયોગવાદના અનર્થોના ઉકેલનો નવોજ આદર્શ જગત સમક્ષ ધર્યા છે હિંદ પણ જોતાની રીતે એ પ્રશ્નોનો નિકાલ કરશે. પણ જ્યાં મુધી એ જાખતમા આપણે પ્રવેશજ ન કરીએ ત્યાં મુધી એના અનર્થો પણ કેમ ટાળી ગકાય?

અમેરિકાને પગલે ચાલવું જોઈએ

અમેરિકાનો મુનાઈટેડ સ્ટેટ્સ, હુનિયામા આજે સૌથી આગળ પડતો ઐથોગિક દેશ છે. ૬૦ વગસ પહેલા તે મોટે ભાજે ખેતી પ્રધાન દેશ હતો અને તેની મિથિતિ આપણા દેશ જેવીજ ખજાળ હતી પરંતુ તેણે ખેતી માથે મોટા પ્રમણમા ઉત્પત્તિ થાય એવા ઉદયોગો પણ દાખલ કરા અને એમ કરીને દેશના અર્થિક કામખોજો પુરેપુરો ઉપયોગ કર્યો આજ તેની અર્થિક અને

રાજકીય મહત્તાનું રક્ષણ છે. દિંદે પણ એજ દિશામાં આગવું જોઈએ. એક વખત તેની રાજકીય ગુલામી ટળી ગઈ કે પછી તે અગત્યની પગલે તેવી પ્રગતિ સાધી શકશે.

કુરસદના વખતમાં રેંટિયો

મિ. ખાનદેશી રેંટિયાને તાજગી અને આનંદ બચનારું એક સરસ સાધન ગણે છે! એ લાઠીએ કદી કાંતી બેસું છે કે માત્ર કામમાંજ ગેથાં ખાય છે તે વિશે મને અચંપો ઉપજે છે! કાંતવાનું કામ પણ ખીજા કોઈ પણ કામ બેટલુંજ કંટાળા ભરેલું છે અને લોકો તેમની જરૂરતને સંતોષવા ખાતર કંઈક મેળવવાના ઉત્તુથીજ રેંટિયો કતિ છે. આપણા મલુરો અને ખેડુતોના કુરસદનો વખત, એવા કામમાં નહિ પણ, અખ્યાસ, આરામ અને ગમ્મતથી મળતા સાચા મનોરંજનમાં જ્યો જોઈએ. પશ્ચિમના કામદારોની દાસની સ્થિતિ વિશે જાણતાં એક દલિદાસકાર જણાવે છે કે:—“જુના વખતમાં, જ્યારે ગુલામો પાસે મલુરો કરાવવામાં આવતી ત્યારે, થોડા પૈસાદાર લોકોજ કુરસદનો ઉપયોગ મ્હાણી ઠકતા, પણ હવે માણસની મહેનતને બદલે યંત્રોથી કામ થાય છે ત્યારે, લાખો લોકો અમુક પ્રમાણમાં કુરસદ મેળવી શકે છે. કામ કરવાનો દિવસ ધીમે ધીમે આડ કસાકસો થાય છે, રગ્ગઓ ઘણી મળે છે અને વેકેશન પણ સામાન્ય થઈ પડી છે: આથી જોયો આગળના જમાનામાં દરિદ્ર અને અચાનમાં સમૃદ્ધતા હતા, તેમાંના ઘણાને આનંદ મેળવવાની અને સંસ્કારિતા ખીલવવાની તક મળે છે.”

ગ્રામ્ય સુધારણાના કાર્યનું તાત્પર્ય

ગામડાંઓની પુનર્ઘટનાના માર્ગમાં રેંટિયો આડે આવે છે એવાં મારાં વિધાનથી ઘણાને આશ્ચર્ય થયો છે. કારણ કે અસહકારના દિવસો પછી રેંટિયાને ગ્રામ્ય સુધારણાના કાર્ય સાથે એકરૂપ ગણી લેવાની રૂઢી પડી ગઈ છે. અને તેથી આપણી આંખો બગાડી ઉપરે તે ઉત્તુથીજ મેં જાણીજીતે એ આઘાત પહોંચાડ્યો છે. એમ કહેવાય છે કે ખાદીના કાર્યકર્તાઓ, પ્રસંગોપાત, માંદાને દવા આપી તેમની સારવાર કરવાનું, અસહીને લાણીપવાનું, અસ્પૃશ્યતાનું કત્રંક ધોઈ નાંખવાનું અને એવું ખીલું કામ કરે છે. પણ ખાદીના અર્થ કાર્ય પાછા એ કાર્યકર્તાઓની મોટા ભાગની શક્તિ બરબાદ થાય નહિ અને એ કામોને ગાંધી ગણવામાં આવે નહિ તો એ બધી વસ્તુઓ વધારે સારી રીતે થઈ શકે. વળી, ગામડાનું સાચું કામ શું છે? ગામડામાં દવા વહેંચીને અથવા તો પ્રાથમિક શાળાઓ અને લાયબ્રેરીઓ ઉઘાડીને ગ્રામ્યવાસીઓનું સંગઠન તમિ કરી શકે નહિ. ગામડીઆઓના હૃદયમાં નવું ચેતન અને નવી જાગૃતિ લાવી, તેમના હૃદયનું ઘોરણ ઉચ્ચ બનાવવાની ઇચ્છા તેમના હૃદયમાં પ્રેરવી, અને ધોતાની સ્થિતિ શક્ય હોય તેવી દરેક રીતે સુધારવા માટે એક ખીજાની સાથે જોડાઈ જવાનું તેમને ઉત્તેજન આપવું—આજ ગ્રામ્ય સુધારણાના કાર્યનું ખરું તાત્પર્ય છે. આ બધું ખાદીથી થતું નથી. ઉલ્ટું, એ તો, ગરીબીમાં સદ્ગુણ સમાયે છે એમ પ્રબળે શ્રિષ્ટ છે, અને તેમની કંઈક માસિક આવકમાં માત્ર થોડા આનાનો વધારો કરી તેમના કુદગામાં સંતોષ મનાવે છે! રેંટિયો એ ખરેખર, ધેન ચઢાવનાર વસ્તુ છે. એનાથી દેશમાં નવજીવન આવી શકે નહિ.

વિદ્યાદેવી અધેતા દાળો

છેવટે, બરાબર તપાસ કર્યા વિના ખાદીની ગ્રીકા ન કરવાની મિ. ખાતદેશી, મને સલાહ આપે છે! હું એ ભાષ્ટને ખાત્રી આપું છું કે તે અને તેમના મિત્રો ધારે છે તે કરતા ખાદી વિશે મેં ઘણું વાંચ્યું છે અને આપણા ગરીબ લોકોની ચોક્કસ સ્થિતિ તથા ખાદીપ્રચાર માટે થતું કાર્ય, વધારે સારી રીતે જાણું છે. હવે હું ખાતદેશ તથા ખીણ જગ્યાના ખાદીવાદીઓને કહું છું કે, જો તેઓ ગરીબોના સાચા મિત્ર થવા ઇચ્છતા હોય તથા આપણી મહાન માનવશક્તિની સેવા કરવાની કૃપતા સેવતા હોય તો, તેઓએ તેમનાં મન અમુક વિચારો કે ખ્યાલોથી જુદા બતાવી દેવા જોઈતાં નથી, વધુમાં તેઓએ અમુક સિધ્ધાંતો કે ભ્રમેથી અધે બની ન જતા, ખુટ્યા મને, સાચી વસ્તુસ્થિતિ અને હકીકતો બરાબર ખ્યાનમાં લેવી જોઈએ. અને સૌથી અગત્યનું તો એ છે કે દેશના સાચા હિતને વૃદ્ધિપ્રદ કરવા તો તેઓએ તેમની વહાલી યોજના અને રીતો તથા દેવાતીજ નહિ પણ પોતાને હાથે ધરેલાં કામો પણ નિર્ધન રીતે બુઝી નાખવાની કિંમત અને પ્રામાણિકતા બતાવવી જોઈએ. આ આત્મચાગતુ મહાન અને મુશ્કેલીભર્યું કાર્ય છે. અને દેશના અત્યારના કોંગ્રેસીના વખતે, હિંદુમાતા પોતાના સર્વ સંતાનો પાસે તેની આજ્ઞા રાખે છે

ખાદીની તુકેશાનકારક ચળવળ

પ્રકરણ ૩ જી

[શ્રી. અનિલકરણ સમના મહેલા સેખનો જવાબ બાણ રાજેન્દ્ર પ્રસાદે પણ આપ્યો હતો. આ સેખમાં શ્રી. રામ બાણ રાજેન્દ્ર પ્રસાદની ચર્ચાનો સંગ્રહ જવાબ આપે છે—અનુવાદક.]

મારા સેખનો જવાબ વાળનાં, બાણ રાજેન્દ્ર પ્રસાદે ખાદી વિરુદ્ધ મેં જે લખીકતો રજુ કરી હતી તેજ મોટે ભાગે સમજાવવા પ્રયત્ન કર્યો છે. તેઓશ્રી, એ લખીકતોનો ઇન્કાર કરતા નથી કે તેને ખોટી કરવા પણ પ્રયત્ન કરતા નથી. હવે, ખાદી વિષે મેં આપેલી સાક્ષ સાક્ષ લખીકતો પર પ્રકાશ પાડવામાં અને ખાદી પ્રતિષ્ઠિત બચાવમાં, તેઓ કેટલા સફળ થયા છે તેનો ન્યાય કરવાનું હું વાચકોનેજ સોંપું છું.

બાણ રાજેન્દ્ર પ્રસાદ, આ પ્રમાણે મારા નિબંધ ટાંકે છે.—“તે કહે છે કે રેડિયા કાંતનારને દર મહિને ઓછામાં ઓછા અઠ અના ના પી રાંકે.” પરંતુ આ શબ્દો મારા નથી. એ તો પોતાની અનુકુળતા સમજવા ખાતર તેમજે મારા મુખમાં મુક્યા છે! રેડિયાથી “બહુ બહુ” તો આઠ આના કરતા વધારે આવક મળે. પણ ખરી વાત તો એ છે કે સામાન્ય રીતે એટલી બધી કમાણી થતીજ નથી. દેશની જુદી જુદી ખાદી સંસ્થાઓના અધ્યક્ષ વાંચી મેં કહ્યું હતું કે. “કાંતનારાઓની સરેરાશ આવક મહિને આઠ આના કરતા પણ ઓછી છે.” હવે પંડિતજી (બાણ રાજેન્દ્ર પ્રસાદ) કહે છે કે ‘કેટલાક મહિનામાં એ કમાણી વધારે હોય છે અને કેટલાક મહિનાઓમાં તેથી ઓછી થાય છે.’ પણ તેથી કંઈ સરેરાશ આવકમાં ફેરફાર થતો નથી. આપણે કોઈ કામદારને ત્રણ મહિના યુધી પેટભરીને ખનરાવીએ, તેથી તે બાકીના મહિનામાં ભૂખે મરે તેનું કાકું વળી જતું નથી! તેથીજ આખા વરસની આવકનો હિસાબ ગણી, સરેરાશ કમાણીની ગણતરી કરવાની જરૂર છે. બાણ રાજેન્દ્ર પ્રસાદ જેવા માણસ પણ આ સાકું, સત્ય બોલતા નથી એ વિચિત્ર લાગે છે.

રેડિયા મારફત મળતી આવક

રેડિયા મારફત મળતી આવક છેજ નામુની છે એની સોંકામાં પડેલી જાપ જુમ્મો નાંખવા, બાણ રાજેન્દ્ર પ્રસાદે કેટલાક વિચિત્ર આંકડા આપ્યા છે! તેઓશ્રી કાંતનારાઓની કમાણી જ્યારે વધારેમા વધારે હોય એવા મહિનાઓનાજ આંકડા ટાંકે છે બીજા જગ્યાએ તેમણે કાંતનારાઓની સંખ્યા પ્રમાણે નહિ પણ રેડિયાની સંખ્યાનું પ્રમાણ ગણી આવકના આંકડા ટાંક્યા છે. એ તો જાણીતી વાત છે કે ઘણીવાર આખું કુટુંબ એક રેડિયા પર કાતે છે. અને તેથી એક રેડિયાની આવક, અને એક માણસની કમાણી સરખી હોતી નથી. મેં મારી સરેરાશ જુદી જુદી ખાદી સંસ્થાઓના અધ્યક્ષ (અને એમાં બિહારમાં આવેલી અખિલ ભારત ચર્ખા સંઘની બાણ રાજેન્દ્ર પ્રસાદની સાખા પણ આવી જાય છે) ઉપરથી તારતી હતી, તેમથી જરૂરી જવાની એમને સાફ કોઈ બરી રહેતી નથી. આમ છતાં મારો મુદ્દો વધુ મજબૂત કરવા બાણ રાજેન્દ્ર પ્રસાદના કથનને આધારભૂત માની હું મારું વિચયન હું આગળ ચલાવીશ.

બાણ રાજેન્દ્ર પ્રસાદ કહ્યું કરે છે કે કેટલાક કાંત્યા પછી એક કાંતનારને લગભગ દોઢ આના રાશ મળે છે. આ હિસાબે, રાજના જ કેટલાક કામ કરવા છતાં તેને મહિને ૩ રૂપિયા કરતા પણ ઓછી

ક્રમાણી થાય છે ! બીજા એક લેખમાં બાણુ રાજેન્દ્ર પ્રસાદેજ કહ્યું છે કે “આખો દિવસ કામ કરીને એક માણસ, રેંટિયા મારફત મહિને પાંચ રૂપિયાની આવક મેળવી શકે છે.” આ દરેક જણે સ્વીકારેલી હકીકત છે, જે ખાદી કાર્યની તુલના કરવામાં આપણે બહુજ સંભાળપૂર્વક ધ્યાનમાં લેવી જોઈએ. આપણે એ પણ યાદ રાખવું જોઈએ કે કાંતવાથી આટલી આવક પણ મળે છે તેવું કારણ એ છે કે ખાદીને મીઠાના કાપા કરતાં બહુજ મોંઘાલાવે વેચવામાં આવે છે. વ્યવસ્થાશક્તિ અને બીજી કુશળતાથી કાંતવાની કળામાં આપણે ગમે તે સુધારા કરીએ, તો પણ મીઠા ખાદી કરતા વધારે સસ્તું અને સારું કાંપા હંમેશાં ઉત્પન્ન કરશેજ એની તો કાંઈથી પણ ના પાડી શકાય તેમ નથીજ.

ખાદીની પાછળ રહેલી મનોદશા.

પણ દલીલને ખાતર એમ ધારો કે (જે કે મને તો આવી ધારણા અસંભવિત લાગે છે) લોકો સારા અને સત્તા મીઠા કાપા કરતાં ખાદી ખરીદવાનું હંમેશા પસંદ કરે છે. આ સંલોભમાં પણ આખો વખત કાંતનારની માસિક આવક પાંચથી ૭ રૂપિયા નોટથી થશે, આ આવક પર કાંઈ પણ માણસ યોગ્ય રીતે છત્તન ગુજારો કરી શકે ? આ સ્પષ્ટ સવાલ મારા વચ્ચે આગળ હું મુકું છું. એ તો જ્યારે અંધમ ગરીબીને છવનના ઉઘામાં ઉંચા આદર્શ તરીકે રજુ કરવામાં આવે ત્યારેજ કાંઈ માણસ આવી દલીલ ગંભીર રીતે કરી શકે. ખાદીની પાછળ આવીજ મનોદશા રહેલી છે અને મહાત્મા ગાંધીએ પોતાના વિચારોદ્વાર તે ઘણીવાર દર્શાવી છે. બાણુ રાજેન્દ્ર પ્રસાદે ખાદી વિષેના એક લેખમાં જણાવ્યું છે કે જ્યારે એક માણસ એક રૂપિયાની કિંમતની ખાદી ખરીદે ત્યારે તે પોતાના દેતાની કાંઈ અજાણી ગરીબ બહેનને ઝોજામાં ઝોઢો ચાર પાંચ દિવસનો ખોરાક પુરો પાડે છે એમ તેણે યાદ રાખવું જોઈએ. હવે જ્યારે એક રૂપિયાની ખાદી ખરીદે ત્યારે માત્ર ચાર આના કાંતનારને લાગે આવે છે. (આ હકીકત ખાદીના નિષ્ણાત કાર્ય કતાઓ પણ સ્વીકારે છે.) આમ, બાણુ રાજેન્દ્ર પ્રસાદની દ્રષ્ટિએ ચાર આના પણ એક અજાણી ગરીબ બહેનને ઝોજામાં ઝોઢો ચાર પાંચ દિવસનો ખોરાક પુરો પાડવા માટે પુરતા છે !

ગરીબી પ્રત્યની હિંદીઓની આવી મનોદશાજ તેમનાં ઘણાં અનિષ્ટો માટે જવાબદાર છે. અને ખાદીની ચળવળ, આવી ખોટી મનોદશાને પોષે છે એટલુંજ નહિ પણ તેને વધારે મજકમ બનાવે છે. જાણીતા અભ્યાસીઓ એ નિર્ણય પર આવ્યા છે કે પોતાના યોગ્ય ખાનપાન પાછળ માણસે રોજના પાંચથી ૭ આના ખર્ચવાની જરૂર છે. આ હિસાબે એકલા ખોરાક માટેજ માણસ દીઠ મહીને ઝોજામાં ઝોઢો દસ રૂપિયા થાય. આ ઉપરાંત, રહેવાની આરોગ્યવાળી જગ્યા, પુરતા કપડા, જિભારી વખતે સારવાર, લવિષની સામગ્રી, બાળકો માટે કેળવણી, તથા એવી બીજી વસ્તુઓ પણ તદ્દન આવશ્યક છે. અને મનુષ્યના આવા શિષ્ટ ધોરણ પ્રમાણે રેંટિયાના કાર્યક્રમથી ગરીબોની જિંદગી સુધારવાની જદી પણ આશા રાખી શકાય તેમ છે અર્થ ?

ખાદીવાદીઓની દલીલો

રેંટિયા એ માત્ર વધારાનો ઉદ્યોગ છે એ દલીલ કરવાથી કંઈ વળે તેમ નથી, અને લોકો એકલા રેંટિયા પર આધાર રાખે એની આશા પણ રાખવાની નથી. જે આખો વખત

રે'ટિયા પર કામ કરી, એક માણસ મહીને પાંચ રૂપિયા મેળવે તો એક વધારાના ધંધા તરીકે કામ કરી તે તેમાંથી એક રૂપિયા કરતાં વધારે મેળવી શકે નહીં. બોકકસ આઠઠા સમયે તો સરેરાશ તેથી પણ ઓછી આવે છે. એક માણસની આવકમાં આવે નહોતો વધારો થવાથી તેની આર્થિક સ્થિતિ કંઈ રીતે મુશ્કેલી શકે ?

પણ ખાદીના હિમાયતીઓની મુખ્ય દલીલ એ છે કે એક હિંદીની સરેરાશ આવક સાત પૈસા જેટલી છે. તેથી તેમાં ૬ પાછ અથવા તો ત્રણ પાછની પણ વધારો થાય એ કાઠી નાંખવા જેવી વાત નથી. બાબુ રાજેન્દ્ર પ્રસાદે એવું જતાવવા આંકડાઓ દાંકયા છે કે ધણું કુટુંબોમાં રે'ટિયાને લીધે ૧૧ ટકા અને કેટલીક જગ્યાએ ૨૮ ટકા જેટલો પણ વધારો થયો છે. જ્યારે માણસની માસિક આવક માત્ર ત્રણ કે ચાર રૂપિયા હોય ત્યારે તેને પાંચ કે છ રૂપિયા સુધી લાઇ જતી એ ખરેખર સાચું છે. પણ તે શું આપણો આદર્શ હોવો જોઈએ ? શું એટલાજ માટે આપણે આલ અને ધરતી એક કરવા જોઈએ ? જ્યાં સુધી માણસની ખરેખરી કુદરત આવક મહીને પાંચ કે છ રૂપિયાજ હોય ત્યાં સુધી આવકમાં ૫૦ ટકા કે સો ટકાનો પણ વધારો થાય તેનો અર્થ શો છે ? આપણા લોકોની જાણુજ ઓછી સરેરાશ આવક સાથે સરખાવી, રે'ટિયામંદી મળતી નહોતી કમાણીનો ખ્યાલ કરવા કરતાં, આપણો હેતુ તો, લોકો માણસો તરીકે હોય તે માટે તેમની સરેરાશ આવક વધારવાનો હોવો જોઈએ, અને એથીજ શાસ્ત્રીય પંચતિસર આપણી ખેતી સુધારવાની અને યંત્રોદ્ધાર માટે પ્રમાણની ઉત્પત્તિ દ્વાર કરવાની જરૂર ઉભી થાય છે. આપણા કગાજ ખેડૂતોની માસિક આવકમાં એક રૂપિયા જેટલો વધારો કરી આપણે તેમની સ્થિતિ સુધારતા નથી પણ તેઓની કુદરત માત્ર વધુ લખાવીએ છીએ અને તેમને મનુષ્યત્વહીનતા અને ધીમા મૃત્યુ તરફ દોરી જઈએ છીએ, એમાં શંકા નથી.

આપણા દેશના અસંખ્ય બેકાર માણસોને રે'ટિયો આશીર્વાદ સમાન છે એમ જ્યારે બાબુ રાજેન્દ્ર પ્રસાદ કહે છે ત્યારે તેઓ તેમના વિચારો કેટલા બધા ચુમ્મવાડા બરેલા છે તેનું જતાવી આવે છે. તેમણે પોતેજ કબુલ ક્યું છે કે “ ખેતી સાથેના વધારાના ઉદ્યોગ તરીકેજ રે'ટિયાને મુકવામાં આવ્યો છે અને નહિં કે મુખ્ય ઉદ્યોગ તરીકે, ” આમ રે'ટિયાના હિમાયતીઓના કહેવા પ્રમાણે રે'ટિયો બેકારી ટાળવા માટે નહિં, પણ વધારાના ધંધા તરીકે ખેતીનો ધંધો કરતા હોય તેમને માટે મુશ્કેલીમાં આવ્યો છે. છતાં એક મુખ્ય ઉદ્યોગ તરીકે અથવા તો એક વધારાના ધંધા તરીકે પણ રે'ટિયાની સાથેકતા આપણને માનુષ પડતી નથી.

ખેતીમાં સુધારા કરો

પણ ખાદી વિરુદ્ધની મારી દલિલમાં બાબુ રાજેન્દ્ર પ્રસાદને ગોટામાં મોટી ખામી એ લાગે છે કે “ લોકોની કુદરત યોગે અંજે પણ તાબડોલ મુધારવા તેમાં ખીલ કાપ પણ જવહાર અને સુલભ યોજના નથી. ” પણ રે'ટિયાથી લોકોની સ્થિતિમાં તાત્કાલિક સુધારો થતો નથી એ જતાવવાના ખુદ્દા હેતુથી મેં મારો લખ લખ્યો હતો અને હું માનું છું કે મેં મારો મુદ્દો ખરાબર રજાવ્યો છે, અને બાબુજીના હલકના ઉંડાણમાં પણ તે ઉતરી ગયો હોય એમ લાગે છે. જો તેઓથી પોતાના દષ્ટિ બિંદુને ધંધા દેનાર, રે'ટિયાની “ જાદુશ અસર ” ને ફેંકી દે તો તેમને ખેડૂતોની “ તાત્કાલિક સુધારણાના જવહાર અને સુલભ માર્ગો ” તરત

ગરડા. આપણા ખેડૂતો પર રે'ટિયો શાદી દેવાના પ્રયત્નો કરવાને બદલે ખેતીના ક્ષેત્રમાંજ 'દેવા' સુધારાઓ 'થઈ શકે તે આપણે પહેલાં તપાસવું' જોઈએ. ખેતિમાં સુધારા થાય તે સામે રાજેન્દ્ર પ્રસાદજીને વાંધો નથી પણ તેઓએ રે'ટિયાની અંધલકિતને બાલુએ મૂકી, પહેલાં એ દિશામાં કેમ પ્રયત્ન કરતા નથી ? આપણી ખેતી એકએક પુરેપુરી શાસ્ત્રીય અને અવાચીન બની શકશે નહિ, પણ એ દિશામાં આપણે તાત્કાલિક કામ શરૂ કરી દઈએ તો તેથી, રે'ટિયા મારફત નહિં થઈ શકે તેટલા સુધારો તો અવશ્ય હું ક' સુદનમાંજ ધરો.

અનાજના ખી તથા ખેતી માટે જળદોની સારી પસંદગી, ખાતરનો અવિચારી અને એમુમાર અગાડ, તેના યોગ્ય ઉપયોગ, પગેરે વ્યાખનમાં સાદા સુધારા કરવા ઉપરાંત, ખેડૂતોને સહકારી ધીરધાર તેમજ વેચાણ અને ઉત્પન્નને લગતાં કામ કરનારી મંડળીઓમાં એકવાનું ઉત્તેજન આપી શકાય.

આ રીતેજ આપણા ખેડૂતો બરાબર જાગૃત અને સંગઠિત બનશે. રે'ટિયા અને ખાદીના પ્રચાર પાછળ જે પૈસા અને નફા દમણાં ખર્ચાયા છે તે, ખેડૂતોનું સંગઠન કરવામાં અને તેમને સાદા અને સુધરેલા સંધો તેમજ તે વાપરવાની રીતોની કેળવણી આપવા પાછળ ખર્ચવામાં આવે તો કાતવાના કાચાંથી જે લાભ મેળવવાની તેઓ આશા રાખે તે કરતાં બહુજ મોટો લાભ જાહેરી મળે.

કારખાનાઓ કાઢો

જે ખેડૂતોને વધારાનું કામ આપવાની જરૂર પાડે તો, ખેતી સાથે સંબંધ ધરાવના ઢોર ઉછેર, ડેરી, મરવા બતકોના ઉછેર, ફળ અને ફુલની ખેતી, અને એવા બીજાં ધંધા જુદી જુદી જગ્યાની અનુકુળતા પ્રમાણે, ખીત્રવવા તરફ ધ્યાન આપવું જોઈએ. આ બધાંથી આપણા ખેડૂતો અભણ નથી, પણ તેમનામાં લય'કર મંદતા, તથા નિરાધારિતા ઘુસી જવાથી તેઓએ અસહ્ય ટળા અને નંમ શુભાવ્યા છે. એ નંમ અને એ કળા સજીવન કરી દાર્શનિક જમાનાના સાધનો અને નાનનો, ઉપયોગ કરવો જોઈએ. આ રીતે આપણા લોકોની હુદ'શામાં સત્યો સુધારો થઈ શકશે.

ખેતી કરવાના આ સુવાનાની સાથેજ પરદેશમાંથી આવતી જુદી જુદી ચીજો આપણા દેશમાં બનાવવા માટે જ, ધીમે ધીમે કારખાનાંઓ કાઢવામાં આવે તો અત્યારે ખેતી પર આધાર રાખનારા, ઘણા માણસો કારખાનામાં જોડાશે અને પરિણામે ખાકી રહેલા ખેડૂતો, વધારે જમીન અને વધારે કામ મેળવી શકશે. પછી કારખાનામાંથી, ગામો તરફ પૈસાનો પ્રવાહ વહેશે અને ગામડાંઓની સ્થિતિ સુધરશે. ખેતીનું ઉત્પન્ન વેચવા માટે સારા બજારો ઉભા થશે અને મંજોની મદદથી ખેતીમાં સુધ્ધાં સુધારો થશે. પોતાના કાચા માલ માટે ખેડૂતોને સારો લાભ મળશે તેમજ તેમને જોઈતા માલ તેઓ કારખાનામાંથી વધારે સસ્તી રીતે ખરીદી શકશે.

અર્થશાસ્ત્રની સાદી વાતો

ય'ત્રો મારફત થતી મોટા પ્રમાણની ઉત્પત્તિ સામે બાલુ રાજેન્દ્ર પ્રસાદ કેટલાક વાંધાં ઉઠાવે છે. તેમનો પહેલો વાંધો એ છે કે એ કામ માટે જરૂર જોગી મુડી-મેળવવામાં મુશ્કેલી નરશે. પણ ખાદી કામ માટે પણ મોટી મુડી જોઈએ છે એ તેઓએ કેમ જુદી જાય છે ? દર વર્સે ૨૪ લાખ રૂપિયાની ખાદી ઉત્પન્ન કરવા પાછળ ૨૦ લાખ રૂપિયાની મુડી રોકવાની જરૂર પડે છે !

તેમનો બીજો વાંધો એ છે કે યંત્રોની ખરીદી કરવામાં, દેશની ધણી દોલત ધસ-
ગ્રાહ જશે પણ યંત્રો ખરીદવામાં 'આપણે ને પૈસા ખચી'શું' તેથી, આપણે ત્યાર પરદેશથી
આવતી ચીજો મારફત દર વર્ષે ધસગ્રાહી કરીએ રૂપિયા આપણે બચાવી, શકીશું. આમ કરવાથી
તો એકંદરે દેશને નુકસાની નહિ પણ લાભ છે. વળી ધીમે ધીમે યંત્રો પણ આપણા દેશમાં
બનતાં થશે. બાબુ રાજેન્દ્ર પ્રસાદના પોતાના પ્રાંતમાંજ આપણા દેશમાં જોઈએ તેટલાં તથા
આપણે ધરાઈને પરદેશ ભેટી શકીએ તેટલા યંત્રો બનાવવા માટે જોઈએ તેટલાં લોખંડ અને
કાલસા મળી શકે એમ છે.

સુતરની નીચોને કમતા યંત્રોની બાબતમાં તો કેટલાકે એવો અભિપ્રાય દર્શાવ્યો છે કે,
દેશમાં અત્યારે ને મીથા છે તે પુરેપુરો વખત કામ કરી, પાંતની પેદાશ બમણી કરી શકે
એમ છે. આમ આપણે પરદેશથી ને કાપડ આયાત કરીએ છીએ તે બધું કાપડ આપણી મીથા
પુરું પાડશે એટલુંજ નહિ પણ લાભ છે તેથી બમણા કામદારોને તેમાં રોજ મળશે. મોટાં
યંત્રોની સામે છેલ્લા વાંધો એ રહ્યું કરવામાં આવે છે કે મીથામાં તૈયાર થયેલા માલ ખપાવવાને
હિંદ પાસે બખર નથી. પણ હિંદમાંજ એવું બખર છે ને દુનિયાના સરળા ઔદ્યોગિક
રાષ્ટ્રોના લોકોને આકર્ષે છે. હિંદને અપુર્વ લાભ એ છે કે તેની પાસે નહિ છુટે એવાં
કાચા માલનાં સાધનો અને દેશમાંજ સુમાર વિનાનો માલ ખપી શકે એવું વિપુલ બખર છે.
એખરેખર નવાઇ પચાડનારી વાત છે કે બાબુ રાજેન્દ્રપ્રસાદ જેના આપણા નમ્રસિંધ માણસો
પણ આપણા આર્થિક જીવનની આવી સાદી હકીકતો સમજી શકતા નથી.

રેડિયાની નિષ્ફળતા

હું અનુભવ અને જ્ઞાન વિના દલિલ કરું છું એવો અંગત હુમલો માથા પર કરી
બાબુજી પોતાનો જ્યાબ પુગે કરે છે. અંગત સવાલ ચર્ચા માટે નમ્રપણે મારી માગી મારા
બુદ્ધિવર્ધન માટે કહેવું જોઈએ કે, ખાદી કામના જ્ઞાન અને અનુભવની બાબતમાં હું કોઈથી
ઉતરતો નથી. મારી જીંદગીનાં ૬ વર્ષ મુઠ્ઠી ખાદી કામને માટે મેં બનવું કયું હતું. જ્યારે
બંગાળ ઓડીશનના લોકો હું કેદની સજા ભોગવતા હતા ત્યારે પણ, રેડિયામાં ખરી રીતે
કંઈ શક્તિ છે તે જાતેજ તપાસી લેવા, હું દરરોજ એક કલાક અધ્યાપુર્વક કાંતતો હતો.
આમ મેં દરેક રીતે રેડિયાની કસોટી કરી જોઈ છે અને આખર મને તે નિષ્ફળ જણાયો
છે. હું એક બીનઅનુભવી અથવા તો આજસુ દીકરોતર તરીકે આ કહેતો નથી. નોકરચાહીના
કિલ્લામાં પણ કચ્છ પહેરતો જનર હું એકજ હિંદી હતો. ખાદીના અડધ્યકા દુકાનો કચ્છ
મારી, બંગાળની ધારાસલામાં હું ગવર્નરની સમક્ષ ઉભો હતો. મને ત્યારે એ ધારાસલાના પ્રમુખે
ઠપકા આપ્યો હતો કે એમ કરવાથી ના. ગવર્નરને અપમાન લાગશે. પણ તે દિવસે આખું
હિંદ મારી પાછળ હતું. આજે રાજ્યદારી હિંદનો ધણો મોટો ભાગ ખાદીની બાબતમાં મારી
વિરુદ્ધ છે એ હું જાણું છું. જ્યાં હું જતા પણ પીછેઠઠ કરતો નથી, કારણ કે હું સાચો
છું એવા મને કદ વિશ્વાસ છે. અને જ્યાં મુઠ્ઠી, હિંદના લોકો મને સાંભળવાનું ચાહુ
રાખશે ત્યાં મુઠ્ઠી ખુબ આગ્રહ અને જુરસ્થાપુર્વક હિંદની પ્રજાને હું એતવણી આપીશ કે
ખાદીની ચળવળ તદ્દન નકારી છે એટલુંજ નહિ પણ તે અવસ્થા નુકસાનકારક છે. આપણા
દેશની રાજકીય, આર્થિક, અને આધ્યાત્મિક પ્રગતિમાં એ ચળવળ ખરેખરી આડખીલી છે.

ગરીબીના ઉપાય

પ્રકરણ ૪ થું

આ પશુ પ્રજાની ગરીબાઈ ટાળવા માટે પરદેશી અમલ અને પરદેશીની સુસજ્જિયા દુર કરવાના તથા ખેતીમાં વિજ્ઞાનનો ઉપયોગ કરવાના, મોટા પ્રમાણની ઉત્પત્તિવાળી પદ્ધતિ લખાવ કરવાના અને ખીજા ઉપાયો આગળના લેખમાં સૂચવવાની મેં હિંમત કરી હતી. તે ઉપરથી એક ખાદીવાદીએ મને મંદુષ્ટિ, શેખરવ્દી અને વેદિયા તરીકે ઓળખાવ્યા છે. એ ખાદીવાદીની દ્રષ્ટિએ સ્વરાજ્ય એ એક એવું સ્વર્ગ છે કે જેનું “લાંબા કાળ સુધી કંઈ પણ પરિણામ જોઈ શકાશે નહિ.” પરદેશી રાજ્ય અને પરદેશી સુસજ્જિયા ચાલુ રહેશે અને આપણે ખેડકાં, વિનિમય, જગાત અને માલ લાવવા લઈજવાનાં સાધનોને તમારા સઘળા ગેરલાભો સદન કરીશું, છતાં રેંટિયાના બદલુ ચમત્કારથી આપણા લોકોનું જીવન તરતજ સીધી જશે. આવી આપણા ખાદીવાદીઓની વર્ણવેલ અકસ્મત છે! ખરેખર આઠ વર્ષના અસાધારણ પ્રયત્નો પછી, અને વીસ લાખ રૂપિયાની મુડી રાષ્ટ્રી માત્ર ૮૪ લાખનાર ખાદી દર વર્ષે ઉત્પન્ન કરી, ગરીબોને, “તાત્કાલિક” મદદ કરવાનો આમ તેઓએ પુરાવો આપ્યો છે!

ગરીબીનો એક જ ઉપાય

ધર્માદ્ય કામથીજ ગરીબોને તાત્કાલિક રાહત આપી શકાય, અને ખાદી કાંમ પશુ હવે તેજ આધારે ચાલે છે અને નહિ કે આર્થિક અથવા વેપારી દ્રષ્ટિએ. લોકોની દરિદ્રતા દુર કરવાનો ખરો ઉપાય તો બહાર ધસકાઈ જતાં નાણાંનો અટકાવ કરી, ધનની પેદાશ વધારવાનો છે. આ સિવાય ખીજા રસ્તોજ નથી. આ કામ એકએક ન થઈ શકે તો પણ એ દિશામાં આપણે તરતજ પગલા લેવી શકીએ. ખાદી પ્રત્યે મારો મોટો વાંધો એ છે કે લોકોને એનાથી ખરી મદદ મળતી નથી એટલુંજ નહિ—માસિક આવકમાં આઠ આનાનો વધારો એ કંઈ સાચી મદદ નથી—પણ આપણા રાષ્ટ્રીય કાયદાઓનું ધ્યાન સાચા રચનાત્મક કાયદાંથી ઉઠી દિશામાં દોરી જઈ તથા જાહેર પ્રજાની શક્તિ અને નાણાંની લપંકર ખરબાદી કરી, તે દેશને ખરેખરું નુકસાન પહોંચાડે છે.

ખેતીમાં સુધારા કરાવો

ખાદી સામે જે સ્પષ્ટ હકીકતો મેં વ્યવસ્થાપુર્વક એકઠી કરી છે તેને, ખાદીના વિરોધીઓની એ સામાન્ય હલીચો છે, એમ કહી એ ખાદીવાદીએ કોરે મુઠ્ઠી દીધી છે. અને પોતાના ખાદીના તુટ માટે એ લાંબાએ તદ્દન નવી હલીચો અને હકીકતો રજૂ કરવા પ્રયત્ન કર્યા છે! એ લાંબા કહે છે કે: “હિંદના લોકોને મોટાભાગ ખેતીમાં કામ કરે છે અને તેઓને માત્ર ૭ મહીના સુધી ખેતરમાં કામ કરવું પડે છે વગેરે.” છેક કંટાળો આવે એવી રીતે કરવામાં આવતી આ હલીલ તદ્દન ભુલ ભરેલી છે. પહેલી વાત તો એ છે કે હિંદમાં કંઈ બધીજ જગ્યાએ ખેડુતોને કેટલાક મહીના આગસમાં માળવા પડતા નથી, ખીજી એ છે કે ખેતીમાં જોઈએ તેવા સુધારા કરવામાં આવ્યા નથી તેથીજ ખેડુતોને આખા વખત પુરું કામ મળતું નથી, તેમના

પર નવું કામ શરૂ કરવાને બદલે, તેઓ ચોક્કસ કામગીરી વધારે સારી રીતે કરે એવી તેમને ઇચ્છા હતી. આપણી દેશમાં સારાં બીજાં અને બગાડેલાં પસંદગી, ખોટી અને બગાડેલી, પેદાશ તથા વેચાણની નબળાઈ મંડળીઓની સ્થાપના વગેરેને લગતા સાદા મુદ્દાઓ અને સાદાં સાધનોનો ઉપયોગ કરી, ખેડૂતો કાંતવામાંથી મેળવવાની આગા શ્રમિકો તે કરતાં વધુ કામ કરી મેળવશે. રેલિયાના સાધનો નિર્ધારક કાર્યક્રમ પાછળ એ પ્રયાસો કરવામાં આવે છે; તેવા પ્રયાસો દ્વારા આવા મુદ્દાઓ કરવા માટે આપણે ખેડૂતોને ઇચ્છી તેમનું સંગઠન કરી શકીશું.

તાલુખદારોના ટેકા

આ ખાદીવાદીઓ, મને રીયલ બી. એમનું ખાદીનું અર્થશાસ્ત્ર (Economics of khaddar) વાંચી જતા લોકોમાંથી છે. આ પુસ્તક પ્રસિદ્ધ થયા પછી એક વરસમાં જ તારા દિવસના ખાદીવાદીઓએ તેને વેદ ગણ્યું મહત્વ આપી દીધું છે. હું એ લોકોને ખાતરી આપું છું કે એ ઉપયોગી પુસ્તક વિશે આ પહેલીવાર હું સાંભળતો નથી. પરંતુ મી. એમનું સુચારુકાઓ, અને યંત્ર સાથે માનવ શરીરની સરખામણી વિશેના સંશોધન કરનાં, મારી સ્પષ્ટ હકીકતો, એને હજાર કરવાની ગ્રાહી ખાદીવાદીઓ દ્વિંમત કરી નથી, તેનાપરજ હું ચક્રારે આધાર રાખીશ. હુઆનો માલુમ એમ તાલુખદારો વળે છે તેમ આપણા આ ખાદીવાદીઓ તેમના બધા “સિધ્ધાંત”ને જે કંઈ ટેકા આપતું જણાય તેને પકડી રાખે છે! આમ એક સરકારી અમલદાર મી. એડીના અભિપ્રાય સાથે કાનિયા મુતરની તરફેણમાં આપવામાં આવ્યા છે. જો આપણા ખાદીવાદીઓને સરકારી અમલદારોની સલાહ આવી આધારભૂત લાગતી હોય તો હું તેમને ખેતી કમીગનના અહેવાલ વાંચી જતા લોકોમાંથી કરું છું, કે જેથી એ “કમીગની” અહેવાલમાં રેલિયા માટે કાર્ય સ્થાન નક્કી કરવામાં આવ્યું છે તેની એમને ખબર પડે.

ખાદીની “ નૈતિક ” અસર

પ્રકરણ ૫ મું

સા અરમતી સત્યાગ્રહ અગ્રમવાળા શ્રી. મી. કે. નાપરે ખાદી વિપેતી ચચાને નવી દિશામાં વાળવા માટે ઇતિહાસી અનાવી છે. તેઓએ વિષયને ત્રણના આંકડાઓ અને ઘટીક્રોતોને આલુઓ ગણવાનું કહી રૈટિયાની ચળવળની નૈતિક અને આધ્યાત્મિક આલુ પર ભાર મુકે છે. માટે કણુલ કરવું તેમજ કે આ બાબમાં હું આગમાં ચારી ચર્ચા કરી ગઈશ કારણ કે એક રાજ્યદ્વારી પુરુષ કે અધિકારી કરના મારી મનોદ્વા મુજબ, હું આધ્યાત્મિક ગ્રામિક અને તન્વચાની વધારે છું. મેં આ અગ્રમતી ચર્ચામાં એટલા માટે ભાગ લીધો છે કે, જેને એક ભાષાએ “ આ જ્ઞાનાના વિચિત્રતા વિચિત્ર ભ્રમ ” કહ્યો છે, તેને દલીલ પ્રત્યે ઉધારો પાડવા સારા દિંદસાથી કાંઈ બહાર પડ્યું નથી. મને એમ પણ લાગે છે કે ખાદીને ધર્મ અને શ્રધ્ધાનો વિષય માની એટલા ખાદીવાદીઓ પર હું જે આંકડા કે દલીલો રજુ કરે તેની કંઈ અસર થવાની નથી. તેમને એમ લાગે છે કે ખાદીને છેડી દેવી એ ગાંધીજી આપણે તમારું દેશ જીત્યું છે! એમ કરવાની કેટલાના હગરમાં તાકાદ હોય? પણ મારી મિથિનિ તદ્દન અપ્રત્યે છે મલ્લમા ગાંધી પ્રત્યેનું મારું માન ખાદી જેવી અનિશ્ચિત વસ્તુ પર આધાર ગણવું નથી.

ગાંધીજીની નિષ્કળતાના કારણો

ગ્રામકારણમાં અને સંપત્તિગાત્રમાં મહાત્માજી ભણે દિમાસ્ય જેવી ભૂશ કંઈ છતાં આપણા દેશમાત્ર નહિ પણ આખી દુનિયાના લોકોના હૃદયમાં તેમનું સ્થાન બહુ કેન્દ્રી ગણેશે, કારણ કે તેમના ચારિત્ર્ય અને વ્યક્તિત્વથી તેમણે જગત સમક્ષ મહાન નૈતિક આદર્શ રજુ કર્યો છે. વળી આખા જગતનું ધ્યાન ખેંચી રહેલા પ્રશ્નોના એક વ્યવહારુ ઉકેલ માટે દિંસક બધા સાથે નૈતિક શક્તિ ખડી કરી તેમણે માનવસમાજની મહાન સેવા અર્જાવી છે. એ ખરું છે કે આત્મચળના અપતરામાં તેમને મોટી સફળતા મળી નથી. છતાં તેમના એ પ્રયોગો માનવ જાતના ભાષિ વિદારમાં મોટું સ્થાન લેશે એમાં શંકા નથી. તેમની નિષ્કળતાના કારણો ખુલાસા છે. તેમની વિવિધ મનુષ્યમાં રહેલી પાશવવૃત્તિને નહિ પણ તેના આત્માને છે. આ પૃથ્વીના કેટલા માણસો માટે એમ કહી સકાય કે તેમનામાં આત્મચળ જાગ્રત છે? થાણાખણ માણસો મનનો ઉપર ચોટિયો ઉપચોગ કરી મુખ્યત્વે શારીરિક રીતે જ જીવન ગાળે છે. તેમની સાથે કમ લેવા માટે કાંઈ પણ આગેવાને લેમલયો અને હિંસક બળોનો ઉપચોગ કરવા લેઈએ. એ બળોની પાછળ નૈતિક શક્તિ અથવા મહાત્માજી કહે છે તેમ આત્મચળનો આધાર હોય એ જુદી વાત છે.

કોણ સફળ થઈ શકે ?

દુનિયા અને જે સંલગ્નેમાં જીવે છે, તેમાં તો અતિ સાદા, પ્રમાણિક અને અહિંસક મહાત્મા ગાંધી કરતાં, મીરાંબો (ક્રાંસના વ્યવસ્થા મહાન નેતા) ખીસ્માક (જમખીના ઘડનાર) અથવા મુસોલિની (છટલીના સરમુખત્યાર) જેવા આગેવાનો-પછી એમના નૈતિક ગુણો

આપણા હુકમો ગમે તે હોય-વાધારે ફતેહ મળવી રાક એમ છે. 'કાટ' મીસખોતુ' આદિય તેનાં
 આપણે જોઈએ 'કરકુ' હતું છતાં તેના વખતમાં (૧૮ મી સદીમાં) તે યુરોપનો મોટો મહાન
 નાવિકારી નેના થઈ ગયો. અને તેણે એવે એનિસિસ્ટિ વિધવ વગાઓ કે મોટી આપણે
 જગત સ્વતંત્રતા, સમાનતા અને આત્મસાવના મપન આદરોવી ગાણ ગણુ અને અને પાણુ
 એજ આદરોવી નવી અને મહાન આમાણક વ્યવ નામની

પરી રીતે તો મહાત્મા ગાંધીયુ મહાન વાસ્તવજન પ્રજાને રેડિયાની નિગ્રહતા
 અમરના અટકાવે છે. પણ આપણી ઇચ્છાની સાગણી અને વાગણીથી ને દેગનું આપણું દિન
 આપણે સમજીએ નહિ' તો આપણી મહાન આત્મભિમે અપણે ખીનપદ્ધતર કરીશું. આપણા દેશની
 ગોટામાં મોટી વ્યક્તિ કરના આપણી નાતુશ્રમિને આપણે વધારે મદદ આપણું લેઈએ.

ઉદ્ધેશવાદ અને તેનાં પરિણામો

" પરીવાર ઉંધે રસ્તે દેગવના આદ્ય અને કડીવતો" સાચો વાના ન ઉદ્ધેશવાની
 પરિવર્તી વાત ક્યાં જનાં મિત્ર ન પડે, સ્વિત્રની એકાદી અને તેના ગાંઠાનન વગળા આકાશ
 અને હકીકતો રાજ્યાની સાલય છોડી ગઈત નથી આપણા પરેખા હાકરના દ્વિત્રાગમાં મીઠી
 ઝીએ અને તેથી તેના વાતાનગણુથી પર થઈ ગઈતા નથી!

હવે આમાં એકાદીની મંજૂર ગમે તેટલી હોય, જા તેઓ આપણા રોડાની માર
 જુએ મરતા નથી અને તેમને ગલન આપણા માટે હવે આમાં ગરીબ ધન તથા જેટલું છે
 મોટા થઈ નહિ' પણ હવે આમાં સુધારાના વધારે વાલન જેમને ગાંધીવાદ અને મીઠ
 પ્રજાને સુલતા તરફ દોરે છે અમેરિકાના યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સ પાસે આશ્રાન્ય નથી જના
 સાલ્વીય જેની અને વધારે પ્રમાણની ઉત્પત્તિથી ને દુનિયામાં સીધી, ધનનાન ન થયો છે, અને
 પરંતુ અમરની ધુન્ધીમાંથી સુલત વધા પડી દિંદમાં પણ એમ થયો ગનિયાએ બનાવી
 આપણું છે કે પત્રોવી થની મોટા પ્રમાણની ઉત્પત્તિ અથ, ગાંધીવાદ, મુદીવાદ, હકીકત વધા
 મગીએને નિર્મળના ગોપણ, એ હકીકતો આજે એમ નથી

રેડિયો અને જીવનની પવિત્રતા

આપણા કટવાદ જુનાન તેનાઓની માફક હુ એમ માનતો નથી કે ગનિયાની હવે
 અમરવાદ વધારા અત્યંતની જડીસુદી છે પણ અમાજવાદે નિર્શંક રીતે એમ તો નહીં ગાતા
 વ્યું છે કે ઉદ્ધેશવાદના અનિર્ણય વધારે પ્રમાણની ઉત્પત્તિ સાથે અનિચાય રીતે આવના નથી
 રેડિયાના અમરના જમાનામાં પણ વ્યવની વધેજણીની અમરના હતાજ મુદીવાદ જો
 અમાજવાદ તથા જે કારણે વાલ છે તે મોટા પ્રમાણની ઉત્પત્તિને વગળો નથી થવું ને પત્તિની
 વધેજણી કરાની રીત વિશેષ છે. અને જો કિમલતીએ કમુપ કરે છે કે પુરુષ રત ના
 થવું લેઈએ, આપણા અસનના કિંદા ગાઓના પણ એ કરમાન છે ને હવેના રિવાજે પણ
 આપણા હાથમાં વધારા ધન વધારના માટે સાધનો સુક્યાં છે, તેઓ આપણે પૂરેપૂરો ઉપયોગ
 કર્યો લેઈએ ખીજા દેશો એમની રીતે વ્યવની અમાન વધેજણીના પ્રજાને ઉકેલ કરવા મચી ગયા
 છે. મીઠા દેશો એ સ્વાયતે નિર્વેશ લાલે ત્યા સુધી દિંદે શા માટે ગલ તેની લેઈએ
 મારી ખાની છે કે સ્વતંત્રતા અને લક મળત, હિંદીએ પોતાની જુધીથી એની મનદાય, આદિ-
 અને આમાણક વ્યવના યોજા જે આવી દુનિયાને ધારણ નિવડો દિંદના ભાવિ વિશેની

મારી આ શ્રદ્ધાને સીધુંજ આપણું કેટલાક લુપ્ત નેનામાં દેખાતી પાશ્ચાત્ય સંસ્કૃત મારેની થેલછા તરફ હું અધીરો બનું છું. રેંટિયાથી જીવનમાં આવતી ખવિતના વિષે તો મિં, નાથરને મારે એટલુંજ કહેવું રહ્યું કે આ દુનિયામાં માણસોને અપવિત્ર બનાવવા માટે ગરીબજાને બુદ્ધિ પ્રબળ સાધન બનીવું એકે નથી. પરંતુ ખાદીવાદીઓ તો એવી બગાડ મારે છે કે તેઓ દેશ સમક્ષ ગરીબજાને આદર્શ રજૂ કરે છે !

રેંટિયાનો વહેમ

દેશમાં આવેલી જનગૃતિ ખાદી ચળવળનું પરિણામ છે એમ બતાવી લાઇ નાથર પોતાની દલીલો રજૂ કરે છે. અર્થે પણ એ લાઇ પોતાને મનઃમતા ચરમાં પહેરીનેજ લુચ્ચે છે. ખાદી તરફનો વફાવાન છોડી દઇ કોઇ પણ માણસ વિચાર કરે તો તેને એમ લાગ્યા વિના નહિ રહે કે કાનવામાં રાષ્ટ્રવાદનો કે અંદરની લુચ્ચો જગાડવાની ખાસ શક્તિ નથી. મિં નાથરને કદાચ આ સાલગતાં આવડે લાગશે. પણ એ સાચિસાચી વાત છે-કે કાંનવામાં આમાંના ઘણા જે અમને નૃપ્ય ખાદી આપી જાય છે તે મા-એસ્ટરમાં ગમેલાં કપડાં પહેરવાનું પસંદ કરે છે ! ખરી વાત તો એ છે કે અંગલગંતી ચળવળ વખતેજ દિંદલરમાં રાષ્ટ્રવાદ અને સ્વદેશીના ખરે જુસ્સો જાગ્રત થયા હતા પણ રેંટિયા સાથે કંઈ પણ તેને લેવાદેવા ન હતી. બહુ બહુ તો લાયકાંતણુ એ, જીવનચળાશ માર આપણી પ્રબળ જે ઉદ્યોગો અક્ષય છે તેમાં લાયકાંતણુમના એક છે. તેમાં સંગઠન અથવા અવસ્થાની ખામ ગદિન છે એમ માનવું એ એકમો વહેમ છે.

ખારડોલીના અત્યાચાર વિષે

પણ “જેણે દિંદલું નાક જાળવ્યું છે તે ખારડોલીને મહાત્મા ગાંધીએ શું રેંટિયાથી અપરિચિત અને સંગઠિત બનાવ્યું ન હતું ?” જે આ બાબત વિષે પણ હું સાફ સાફ કહી દઉં તે વાચકો મને માફ કરશે એવી ખાસ છે. હમણા હમણાં આપણે ખારડોલીના મહાન વિનય વિગ એટલું બહુ સાંભળીએ છીએ કે એ વિનયમાં આપણે માનના થયા છીએ તેમાં કંઈ આશ્ચર્યનક નથી પણ એ વિનયનું વર્ણવર પરિણામ શું છે ? એમાં લગન જેવી વસ્તુ ક્યા હતી ? અને પંડા તૈયારી કરતા હતા અને પોતાનું નથા પોતાના વિરોધીઓનું બજ માપત હતા. પણ સરકારે જે અટ્ટીમેટમ આપ્યું હતું - તેની મુદત ખાસ થાય તે પહેલાં સમાધાની કરવામાં આવી હતી અને તેથી ખરેખર લગત તો થઈ ન હતી. કોઈ પણ અર્થમાં એ સમાધાનને ખેડુતોની જીવ કે સરકારની લાચ કહી શકાય નહિ. ખારડોલીની હિલ-આલથી મુંબાઈ સરકાર પર કંઈ અસર થઈ નથી, એ તો એજ ઇલાકાના વસાઈ અને આગલાણુ નામુકાઓ મહેસુલના વધારાની સામે લાલમાં ડુબેલા ઉડે છે તે ઉપરથી દેખાઈ આવે છે. એમ કહેવાય છે કે આમાંના એક નામુકામાં મહેસુલની આકરણી ૪૦ ટકા જેટલી વધી ગઈ છે ! ખારડોલીના ખેડુતોનું લાવિ પણ હજી અનિશ્ચિત છે. આથી ખારડોલીના ખેડુતોની જીવ વિષે જેટલી ઓછી વાત કરીએ તેટલી સારી છે. ટ્રસ્ટનું કે, ચોનાની જાતને છેતરવાથી કાઢને લાલ થતો નથી.

રેંટિયાનું ભુત

પણ, આમ છતાં ખારડોલીના ખેડુતોને તો હું જરૂર મુખારકબાદી આપું છું. જ્યારે દિંદલમાં અર્થ-અર્થે લોકો લાપણુ કરવાની, અધારણુ ધરવાની અને પ્રવૃત્તિનો દેખાવ કરવા મેંડી

એ જ પરિધિએ ભરવાની વાત કરતા હતા ત્યાં આગેવાનીના એકાદ પોતાના હક માટે નવાને મહાદુરીપૂર્વક તૈયાર થયા અને તેમના એક મહોશ નેનાની સરદારી હેઠળ ગાન કરતા ઉદ્દામ લગત માટે એક થયા હતા અમાધાની પડી બાગેલી માટે જે સ્થાનમાં કાર્યક્રમ નવામાં આવ્યો તેમાં પંદરી કાપડોના મલિકો નથ રેડિયોને મુખ્ય સ્થાન આપવામાં આવ્યું હતું આ ઉપરથી એટલું એકદમ સરી આવે છે કે અમદાવાદના એ ઉજ્જવળ દિવસોથી માટી આજ પર્વતમહાત્મા ગાંધીના નેતૃત્વ હેઠળ જે મરોની સમગ્ર માટે તૈયારી હતી હતી ત્યાં કે ડિયાનો કાર્યક્રમ તો પાર પાડવાનો ગ્યોજ હતો !

આપણા મગજમાંથી આપણે જે સમજી શકી નાખી મારોલીની પરિસ્થિતિ આજથી વૃત્તિથી તપાસીએ તો આપણને માન્ય પડશે કે બારોલીમાં જે કદ પણ ફતેદ મળી છે, તેના પગ કાચુ આ છે એકલોની ફરિયાદ તદ્દન સચી હતી, તેઓને દોગ માટે માફોશ નેનાઓ અને કુશળ કાર્યકર્તાઓ મળી ગયા હતા, ગજબીર સ્થિતિ તદ્દન બનુકુશ હતી અને નરકાર અચમત કમિશનને માટે ફેરો ગાન પાડ્યા તથા કોઇ પણ જાતની ધાધન દૂર રાખવા આવું હતી, અમે દેશ પણ બારોલીને હાથે ખોડે થયે હતો, અને દેશની પ્રજાએ એ વસ્ત અનાવવાને જા નાખે રંગના વધુ ફોલો આપ્યો હતો, તથા નેનાઓને બેઇઅ તે સરળી મદ આપવાની તૈયારી બનાવી હતી આના અંતે હેમ તો, દેશમાં ગમે ત્યાંથી “અસર” કે અગમન આણવાની કે ડિયાની બહુ જ ગમતી હતી પણ મદ વિન બારોલીના જેવી અગમન ફેરો પુરવઠા સાથે રંગી નહતી

બ ગાળના સત્યાગ્રહોનો ઓધ

બ ગાળમાં તથા જગ્યાએ-મિત્રનાપુરમાં નારકેશ્વર આગળ બન પતુઆખાલીમાં-અત્યાગ્રહની જે મહાન અગમન અનાવવામાં આવી હતી ને જે પ્યાનમાં બધાએ તો હુ જે કહું છું તે તદ્દન અચુ ગજાએ મિત્રનાપુરના એકને એ રે નહિ ભરસાની હિંચવાયથી સરકાઉ ઉપર ખેડી છત મેગરી હતી તાના યુનીઅન મોડ-જે સમયે લગત અનાવવામાં આવી હતી ત-કાદી નાખવામાં આ મા હતા, અને તેએ એ બારોલીની માફક સરકાઉ સથે નમાસાની પણ કરી ન હતી પરંતુ ખાતી સત્યાગ્રહનું છેવટ પણ છતમાંજ આવ્યું હતું નારકેશ્વરની ઘાત બ ગાળની કાલ્પિત અમાના કાર્યકર્તાઓની કુટ્ટી દ્રષ્ટિથી બગડી ગઇ હતી ગતા ત્યા પગ માનસપુર્ અમાધાન થયું હતું વળી તારકેશ્વરની સત્યાગ્રની અગમનની અસર એવી મરી ઉત્તમ હતી કે દોડ નીતનની સરકાઉ તેનાથી ખમભળી ઉરી હતી એ નાથ મધા બાણના ન હેથે, નારકેશ્વરમાં બ ગાળના યુવાનોએ જે અગમનની ભરેલી અસરથી અગમન મતાવી હતી, તેને પરિણામે પેનો બ ગાળ એડીન-અ (કોમો કાપડો)-એએ દિ-માના ક્ષિતિ અમનને અમન દેખી લગાવ્યો છે-મદર પા-વામાં તથે હોનો અ તથે મદન અગમનમાંથી કોઇમાં પાગ રેડિયાના કાર્યકર્તાઓ કોકોને તૈયાર રંગાની જરૂર પડી ન હતી અથા તેને બારોલી મર બનાવી દેવાની જ્યારે આપણા દેશનેવાઓ જાત કરે ત્યારે આ દમન નેમો અ બાગીપૂર્વક અતમા લેરી બેઇએ

* આ પુસ્તક લખાયું ત્યારે યુમકી, મિત્રના અદેશવ બન તે હાર ભરમારો નિર્ધાર નહતો થયો ન હતો-અનુવાદ

રેટિયો અને બહિષ્કાર

ચખાસંઘના અહિવાસનું અવલોકન

શ્રી. માણેકુલાલ એચ. વકીલ, એમ. એ. એલ. એસ. બી.

અપિશિષ્ટ ચખાસંઘનો સને ૧૯૨૬-૨૭ નો અહિવાસ હમણાં પ્રસિધ્ધ થયો છે. આ અહિવાસનું અવલોકન કરી, મદ્રાસમાં મળેલી દિંદી રાષ્ટ્રીય મહામંડળે નક્કી કરેલા પરદેશી કાપડના બધીબંદરમાં રેટિયો કેવો ભાગ લાગતી શકે, તે ધ્યાનમાં લેવું ઉપયોગી થઈ પડશે. અપિશિષ્ટ ચખાસંઘના ૨૭૮૯ સભાસદો અને એ સંઘ તરફથી કામ કરતા ૭૪૮ કાર્યકર્તાઓને ન્યાય આપવા ખાતર એટલું તો કરેલું જોઈએ કે:— “તેમાં ચોતાના કાર્યમાં હવત્ત શ્રેષ્ઠ રાખી ૬૬ અને બાકી નિશ્ચયથી કામ કરે છે.”

આમ છતાં એ સંઘના સભાસદોની સંખ્યા ૮૫૮૯ ઉપરથી ૨૭૮૯ થઈ ગઈ છે એ ખતાવે છે કે “જો મહીને એક હજાર વાર મુલતર મોકલવાનો સાદો નિયમ, ખાલી કામમાં જમતી પાસે શ્રદ્ધાની આશા રાખી શકાય તેવા માણસોને પણ કાઢી લાગે છે. આ સંઘમાં એટલું પણ થાડું થયું જોઈએ કે હવે, એ સંઘના સભાસદો નોંધવા માટે ખાસ પ્રયત્નો કરવામાં આવતા નથી.

ચખાસંઘનો હેતુ

આ સંઘનો હેતુ, ખાલી અને હાથ કાતણની ખીસવણી કરનારી એક પાસ સંસ્થા સ્થાપવાનો છે. દેશની રાજ્યદારી સંસ્થાઓમાં જે પરિવર્તન થાય, તેનાથી આ સંસ્થાને અસિધ્ધ ગણવાની સંઘની નેમ છે. આ અહિવાસમાં એવો દાવો કરવામાં આવે છે કે “હિંદના એક મહાત્મ આર્થિક પ્રજનો-વરસના મોટા ભાગ દરમ્યાન કામ વિનાના થઈ પડેલા ખેડૂતોના આગસનો નિર્વેક આજુબા માટે રેટિયાની શક્તિનો દિન-પ્રતિદિન ગ્રીકાર થતો જાય છે.”

પરંતુ હિંદના બધા ભાગમાં આ ફરજિયાત આગસનો સવાલ ઉદ્ભવતો નથી. કારણ કે દેશમાં એવી ઘણી જગ્યાઓ પડી છે જ્યાં એક કરતાં વધુ પાક પેદા કરવામાં આવે છે. આમ ચોમાસા પછી જ્યાં ખેતી માટે પાણી મળી ગયું નથી ત્યાં આ ફરજિયાત આગસનો સવાલ ઉભો થાય છે.

આ ઉપરથી સમજશે કે ચખાસંઘનું ધ્યેય, સ્વરાજ્ય મેળવવાના મુળ હેતુમાંથી દેશના ખુલ્લામાં પડેલા સુકકા લાગેલા ગરીબ અને બેકાર લોકોને કામ આપવાના પરગળુપણ તરફ વાળવામાં આવ્યું છે. આ કેટલે અંશે ફતેહમંદ થઈ શકે અથવા તો સંઘના કાર્યકર્તામાં કેવા સુધારા કરવા જોઈએ તે આ અહિવાસમાં પ્રગટ થયેલા આંકડાનો અભ્યાસ કરવાથી બરાબર સમજશે.

જે પૈસા શરૂઆતમાં સ્વરાજ્ય મેળવવાના રાજકીય હેતુ માટે એકઠા કરવામાં આવ્યા હતા તે હવે ગરીબ લોકોને પરમશુભકે, થોડા ઘણા પૈસા મળે, એવું કામ આપવામાં ખરચવામાં

આવે છે અર્થાસિધે પોતાનો હેતુ જાણવા માટે ૧૯૭૭ ની ૩૦ ની મહેળા સુધીમાં
ઠાતર નમ તથા બીજા લાભ પાછો, ૩ ૧૬,૫૪,૭૭૭ ની મુદી મેળી હતી ગયા, પરમ દર-
આન એ સધે ૨૪ નાખ પિયાની ખાદી ઉત્પન્ન કરી હતી અને ધેઆણે કુન આદ્યો,
૩૩૩ નાખ ૩ નો થયો હતો

અર્થાસિધનું નજીવું કામ

દાવે નક્કીના મુતંગના વગરન અથવા તો ઉત્પન્ન થયેની ખાદીના રાગની સમ્યાના
આન આપવામાં આવ્યા નથી એ- જોગ્યના ખાદીની જોગ્યમાં જોડી દિમત પા આના
થય છે અને અગી જાતની ખાદી એ- રાગની દિમત હા આના આવે છે ન એક ઉપિયે
નહી જા ખાદી મને એમ ધારી, ૩૩૩ નાખ ઉપિયાનો વેચાણ પ્રમાણે ગયા નરમ દરમાં ૮૪
નાખ વાગ ખાદી વેચાણ હશે એમ ધારીએ તો ત્રીજ નાખ પિયાની મુદીના પ્રમાણમાં આ લક્ષન
નજીવું નમ છે આ ઉપગત, એ- ૧૪૪ નરમ નરમ, પ્રાતિક એ- ૧૪૪નીએ પ્રેમિયાઓના કમીગન,
પરમુગન ગ્રા, દેનીકવખાનાને અર્થ વજોમાં અર્થાસિધે એ- ૧૪૪ પિયા મુમાના છે !

હિદના નરમ ૫, ૧૭, ૦૦ ગામોમાંથી અર્થાસિધે ૧ માણસોથી જોડી વસ્તીના ૨૮૦૧
નામે મા પ્રવેશ થયો છે અને ખેતી સિરાયની મોમમમાં ૩૪, ૬૨૭ થી લગ, ૮૭૭૭૮
નાનારા અને ૫૧૬૩ નજીવુંના પુરમના વખત દરમ્યાન લાભ પુ- પા-યુ છે ખાદી લાભ
ના નામીનાક પ્રાનમાં વધારેના વધારે પ્રચાર થયો હોય એમ લાગે છે આને મહારાષ્ટ્રમાં
વાહમાં થોડું લાભ થયું છે પહેલામાં ૧૧૭૭ ગામોમાં અને મીલમાં ૧ ગામોમાં દાથ
નાજીનો પ્રવાહ કરનામાં આવ્યો હતો અદિ એટલું જણાવવું જોઈએ કે દક્ષિણના એ
તમીલના પ્રદેશમાં હીન્દી અને અનુષ્ઠાનીમાં થોડા નખત મુધીજ સાથે વરમાન પડે છે

આ અજનાનમાં, ગમે તેમ પચદ હરેલા ઠાતનાઓના ૭ લાખનાએ ઉપરથી જણાવ છે
કે જુનાઈ, જોગ્ય અને મહેળા ઠાતનાઓને ૨-૪-૦ થી ૪-૩-૦ મુધીની માસિક
આવક મળી હતી બનાવે એ- પ્રદેશમાં વલુદેને દર મહિને રૂ ૨૧-૩-૦ થી ૩૭-૧-૦ ની
કમમી થઈ હતી આ બતાવે છે કે ભયક નામણ કરતા દાથજીમાંથી વધારે આવક મળે છે
અને એકલા દાથજીને જાને, હિદની મીલમાં જાને મુતંગ પણ વાપરનાની છુટછાટ મુમાય
એવે દરકાર અર્થાસિધે પોતાના બધાજીમાં કરે તો, વલુદેને વધુ દાથદો થાય એટલું જ
નહી પણ પગથી નપડને હિદના બળરોમાંથી દર નવા માટે, આપણ દેશમાં વડ કાપડ
પત ઉત્પન્ન થય

મુતંગના કાપડના આંકડા

અર્થાસિધે ઉત્પન્ન થયેની ૮૪ લાખ જા ખાદીની સામે, હિદના ખાદી સિરાયનું
નીજી કેટલું મુતંગ કાપ વપના માટે મળી ગયું છે, તે બાતમાં વલુદે —

પહેલથી આવતું કાપ	૧૭,૨૮૦ નાખ વાદ
દાથજીનું દેશી કાપ	૬૩,૧૫૦ " "
મીનું કાપડ	૨૨,૫૬૦ , ,
હિદથી બહાર જતું કાપ	૨૧૬૦ " "
હિદમાં વપના માટે મળી નવું કુન નપડ	૫૦,૮૬૦ ,

અમ. શ્રીજી મના આવતો મારફત મળવું' કાપડ વ્યાપે ૫૦,૮૧૦ લાખ વાર થાય છે ત્યારે કાચે કાંતેલી ખાદી માત્ર ૮૪ લાખ વાર એટલી બને છે.

અભિષેકાર કેમ પ્રધાય ?

આ હિંમતીએ એટલું અપર દેખાય છે કે વિશુદ્ધ ખાદી મારફત ચિટનથી આવતું ૮૨ ટકા એટલા કાપડનો અભિષેક કરવો એ તદ્દન અશક્ય છે, તો પછી કાચે કાંતેલી ખાદી મારફત બિંદમાથી સવળા પરદેશી કાપડનો અભિષેક કરવાની વાતનું ક્યા હતી ? વળી સ્વરાજ્ય મેળવવાનો સ્વર્ણસંવતો મુજબ હોતું, તો વિસ્તારે પાડવામાં આવ્યો છે. આ હોતું અભિષેકારની ઉદ્દેશ્ય અગત્ય મારફતનું મહત્ત્વનું કરી શકાય. જો હીંદી મીનો કાપડની વેદણ વધારે, અથવા કાચ વણાટના ઉદ્યોગને ઉત્તેજન આપવા, મીનોમા કાંતવું મુતર વધુ ને વધુ પ્રમાણમાં મળે તો, એકલા ચિટનમાંથી જ નહિ પણ સવળા પરદેશીમાંથી આવતા કાપડનો અભિષેક કરવાનું, મુશ્કેલ બનશે નહિ. કારણકે આ દેશ માટે લેઈએ તેટલું કાચે માત્ર અને માણસો બિંદમા પ્રેરતા પ્રમાણમાં છે.

एगंती स्व. पतिश्रीना स्मरणायै
श्री फार्म गुजराती समाने
श्रीगुन गुजराती आशुदृष्ट थावड
तन्वृथी नित्य सप्रेम लेट.

કવિ અને સૌંદર્ય

હાલના જમાનામાં હાલનાની લાંબાવધાના વીરણમાં બાલની ખુબમુરતીનો પ્રશ્ન મોખરે આવે છે અને તેથી મુગલોચનીના બાલની સૌંદર્યતાની આણેદુષ્ણ વર્ણન શકતી માટે મશહુર ચણેલ નામકીત નાટ્યકાર કવી કાલીદાસજી નામ રચેને માદ આવી જાય છે. બાલને મુંદર અને મુંવાળા રેશમ જેવા બનાવી તેને કાળા બગર જેવા રાખવા એ હાલના જમાનાની એક પ્રચલીત દેશન થઈ પડી છે.

કામીનીયા ઓઇલ

હર ઓઇલમાં કુનીયામાં, બાલની ઉપર વર્ણવા જેવી અનુપમ સૌંદર્યતા, ઉપ સ્થિત કરવામાં જાણી શખવામાં તેમજ ખીલવવા માં અમરમાન મોગવી રહ્યું છે. તમારા બાલ માટે કામીનીયા ઓઇલ નીચીત વાપરો અને તમારી ખુબમુરતી દીનપ્રતીનીન વધારે અને વધારે ખીલતી રહેશે. કામીનીયા ઓઇલ બાટલી દીઠ રૂ. ૧ ની કોમતે સધળા ભણીતા સ્થેરોમાં વેચાય છે. અસન કામીનીયા ઓઇલ બરાબર તપાસીને જ ખરીદવે કારણ તેની બનાવટી દુષકો નકલો નીકળવા માંડી છે.

—:—

અમેલી જેલું મોહક-ગુલાબ જેલું ઉત્તમ-કમળ જેલું મુંદર
ઓરો દીલખહાર (રજીસ્ટર્ડ)

તમે ન વાપરું હોય તો એક વખત વાપરી જવો. તે કપડાં ઉપર અથવા રેતા કાયામાં લગાડતાંની અથે ઉપર જણાવેલા ટુકોની મીઠી ખુશમો ખદેક ખદેક થઈ રહે છે. ઓરો દીલખહાર (રજીસ્ટર્ડ) નામ વર્ણીનેજ મીઠાઈ બાટલી ખરીદવે કારણ બનાવટી નકલો નીકળી પડી છે. કીમન ૧ અંકેઅની ૧ બાટલીના ૧. ૨. ૦૧ આંરેસ રૂ. ૧-૪ અને ૧ મીન ૩. ૦-૧૨-૦ નમુનાની શીટી ૧ ની કોમત રૂ. ૦-૨-૦ સુગંધી કાંડોનો એક અને બહારગામ મંગાવનારાએને પી. પી. ખર્ચ પાંચ આના લુદ્ધ મશે.

દીલખહાર હર ઓઇલ (રજીસ્ટર્ડ)

આ તેલની કેવડા શુદ્ધાજની પારીખતક જેવી મીઠી સુગંધ વર્ણીત પ્રીયકર છે. વાપરી બાતી કરો. બાટલી દીઠ કોમત રૂ. ૧ અને પી. પી. ખર્ચ રૂ. ૦-૬-૦ અસન. સોય {ધી એંગ્લો-ઈંડીયન ફૂગ ઓન્ડ ફેમીકલ કું., નં. ૨૮૫, લુખા મરસીફ, મુંબઈ, નં. ૨.